ZITTING 1875—1876. — **5.** *Exh.* *September* 1875, *n°*.

Koloniaal verslag van 1875.

GELEIDENDE BRIEF.

N°. 1.

'S GRAVENHAGE, *den* 17*den September* 1875.

4

42

Met 's Konings magtiging heb ik de eer U Hoogedel Gestr. aan te bieden het bij art. 60 der Grondwet bedoeld Koloniaal Verslag voor 1875, voor zoover het reeds afgewerkt en gedrukt is kunnen worden (namelijk hoofdstuk **A** tot **L** van het Oost-Indisch verslag met de bijlagen). De overblijvende gedeelten zijn of komen eerstdaags ter perse en zullen zoo spoedig mogelijk volgen.

De Minister van Kolonien,

W. VAN GOLTSTEIN.

Aan
den Heer Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal.

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE

van 1875.

Lit. A, n°. I—VIII. Statistiek der bevolking van Nederlandsch Indie over 1873.

» B. Overzigt van de formatie en de sterkte van het leger aldaar op 31 December 1874.

» C. Overzigt der uitkomsten van den geneeskundigen dienst bij de landmagt op Java en Madura, over 1873 en 1874.

» D. Als voren voor zooveel de Buitenbezittingen betreft.

» D[1]. Statistiek nopens den gezondheidstoestand bij de bezetting te Atjeh, sedert den afloop der tweede expeditie (26 April 1874) tot 30 Junij 1875.

» D[2]. Statistiek der verliezen te Atjeh geleden door het Nederlandsch Indisch leger, sedert het begin der tweede expeditie tot 30 Junij 1875.

» E. Numerieke opgaaf betreffende het personeel en het materieel naar het oorlogstooneel te Atjeh gezonden sedert den afloop der tweede expeditie tot 30 April 1875.

» F. Overzigt van de formatie der voorloopige bezetting van Atjeh, met opgaaf der wijzigingen die zij achtereenvolgens tot 1 Maart 1875 onderging.

» G. Overzigt van de sterkte der oorlogsmarine in Nederlandsch Indie gedurende 1874.

» H. Overzigt van de op 31 December 1874 in dienst, in reparatie en in aanbouw zijnde stoom- en andere vaartuigen der gouvernementsmarine aldaar.

» J. (1) Statistiek betreffende het gevangeniswezen in Nederlandsch Indie over 1874.

» K. (1) Verslag en statistiek betreffende de regtsbedeeling aldaar over 1871 en 1872.

» L. Overzigt betreffende het beheer der wees- en boedelkamers aldaar over 1874.

» M. Toelichting der in 1873—1875 uitgevaardigde nieuwe comptabiliteitsvoorschriften voor Nederlandsch Indie, reeds voorloopig toegepast op den dienst van 1874.

» N. Overzigt betreffende de gedurende 1874 verrigte heerendiensten op Java (met uitzondering van de Vorstenlanden) en in de afdeeling Pamakassan der residentie Madura.

Lit. O. Overzigt van de uitkomsten der bedrijfsbelasting op Java en Madura (met uitzondering van de gewesten Batavia, Soerakarta en Djokjokarta) over 1874, met vermelding van den landaard der aangeslagenen en van de onderscheidene klassen van aanslag.

» P. Overzigt betreffende de aanbieding in erfpacht van gronden op Java, sedert het in werking treden der verordeningen ter zake tot 15 Junij 1875.

» Q. Overzigt betreffende de in erfpacht aangevraagde gronden op Java, over gelijk tijdvak.

» R. Overzigt van de ondernemingen voor welke is toegestaan de huur te vervangen door erfpacht, mede over gelijk tijdvak.

» S. Overzigt van de op 1 Januarij 1875 bestaande aannemingscontracten voor het vervoer van producten, goederen, enz., voor zooveel daarbij het departement van binnenlandsch bestuur is betrokken.

» T. Overzigt betreffende de in Nederlandsch Indie aanwezige openbare lagere scholen voor Europeanen, bij het einde van 1874.

» U. Ziektekundig overzigt der behandelden en overledenen bij den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch Indie, gedurende 1874.

» V. Opgaaf van het aantal dier behandelden en overledenen voor elke plaats in het bijzonder.

» W. Opgaaf van het aantal personen in 1874 omgekomen door bij het bestuur bekend geworden ongelukken (daaronder ook het aantal overledenen tengevolge van moord of zelfmoord).

» X. Lijst der belangrijkste in 1874 door het departement der burgerlijke openbare werken tot voltooijing gebragte werken.

» Y. Overzigt betreffende het verkeer op den spoorweg Samarang-Vorstenlanden, gedurende het tijdvak der gedeeltelijke openstelling (10 Augustus 1867 tot en met 20 Mei 1873), en van de geheele openstelling (21 Mei 1873) tot bij het einde van 1874.

» Z. Maandelijksche opgaaf betreffende het spoorwegverkeer gedurende 1874, zoowel op de lijn Samarang-Vorstenlanden als op de lijn Batavia-Buitenzorg.

» AA. Opgaaf betreffende de in elk gewest van Nederlandsch Indie aanwezige stoomketels bij het einde van 1874.

---

(1) Van deze stukken werd op blz. 65 en 69 van het verslag melding gemaakt, daar de Indische bouwstoffen voor hoofdstuk F deden verwachten, dat zij zouden worden ontvangen vóór dat het verslag van de pers zou zijn gekomen. Dit is echter niet het geval geweest. De stukken zullen dus eerst later, welligt bij het volgend verslag, aangeboden kunnen worden.

Lit. BB. Algemeen overzigt betreffende de opbrengt enz. der in Nederland verkochte Oost-Indische gouvernements-producten, over het jaar 1874.

» CC. Statistiek betreffende de opiumpacht op Java en Madura, over de jaren 1873, 1874 en 1875.

» DD. Overzigt van de opbrengst der opiumpacht in de buitenbezittingen over dezelfde jaren.

» EE. Overzigt van de pachtsommen waarvoor de (buiten de opiumpacht) op Java en Madura verpachte (zoogenaamde kleine) middelen over elk dier jaren zijn afgestaan.

» FF. Als voren voor zooveel de Buitenbezittingen betreft.

» GG. Statistiek betreffende de pand- of beleenhuizen in Nederlandsch Indie, over de jaren 1871—1873.

» HH. Overzigt van de geldmarkt van Java in 1874, zamengesteld door den heer mr. N. P. van den Berg, president der Javasche Bank.

» JJ. Overzigt van de uitkomsten der rijstcultuur op Java (met uitzondering van de residentien Batavia, Soerakarta en Djokjokarta) en in de afdeeling Pamakassan (Madura), over 1874.

» KK. Overzigt van de cultuur van andere eenjarige gewassen dan padi op Java (met uitzondering als voren) en in de afdeeling Pamakassan (Madura), mede over 1874.

» LL. Overzigt van de uitkomsten der rijstcultuur op Java (met uitzondering als voren) en in de afdeeling Pamakassan (Madura), over 1873.

» MM. Statistiek der in 1874/75 op Java op hoog gezag aangelegde koffijplantsoenen.

» NN. Overzigt van de uitkomsten der gouvernements-koffijcultuur op Java, over 1874.

» OO. Overzigt van de uitkomsten enz. der gouvernements-suikercultuur op Java over 1874, voor elke fabriek in het bijzonder, en van den vrijwilligen aanplant ten behoeve van elk dier ondernemingen voor de oogsten van 1874 en 1875.

Lit. PP. Statistiek der gouvernements-kinaplantsoenen op Java, over de jaren 1872—1874.

» QQ. Verslag van den scheikundige bij de gouvernements-kina-onderneming op Java, over zijne verrigtingen gedurende 1874.

» RR. Overzigt van de productie enz. in 1874 der vrije suikerfabrieken op Java en Madura, niet gevestigd op particuliere landerijen of op in erfpacht of huur uitgegeven gronden.

» SS. Overzigt van de productie enz. der tabaksondernemingen op Java, in 1874.

» TT. Overzigt betreffende de op Java gevestigde landbouwondernemingen op door het Gouvernement verhuurde woeste gronden (daaronder ook nog die waarvan de huur in erfpacht is geconverteerd), over 1874.

» UU. Overzigt betreffende de op contract met het Gouvernement werkende ondernemingen voor den aankap van hout uit 's lands bosschen op Java, over 1874.

» VV. Overzigt betreffende de door de vorsten van Deli, Langkat en Serdang (Sumatra's Oostkust) aan particulieren in erfpacht afgestane woeste gronden, bij het eind van 1874.

» WW, n°. I—VI. Statistiek van den handel en de scheepvaart op Java en Madura over 1873.

» XX, n°. I—VI. Als voren voor zooveel de Buitenbezittingen betreft, over 1872 en 1873.

» YY. Overzigt van de in Nederlandsch Indie te huis behoorende schepen en vaartuigen, groot 10 last en daarboven, over 1874.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

N°. 2.

A. Grondgebied en bevolking.

§ 1. *Grondgebied.*

Het grondgebied van Nederlandsch Indie onderging, behoudens de uitbreiding in het voormalig rijk van Atjeh (zie lager hoofdstuk **C** § 3), geene wijziging.

§ 2. *Bevolking.*

Opgaven omtrent de sterkte der bevolking van Nederlandsch Indie bij het eind van 1873 worden aangetroffen in bijlagen A, n°. I-VIII. De inrigting wijkt in vele opzigten af van de vroeger gebruikelijke tabellen, als een gevolg van het reeds in 't vorig verslag vermelde nieuwe voorschrift omtrent de opmaking der bevolking-statistieken. De daarbij aangenomen termijn van inzending brengt ook mede, dat de opgaven niet het jongst verloopen jaar betreffen.

B. Opperbeheer.

De 25ste verjaring van 's Konings inhuldiging werd in Indie den 12den Mei 1874 op plegtige wijze gevierd.

Bij Koninklijk besluit van 17 December 1874, n°. 29, werd aan mr. J. LOUDON, op zijn verzoek, te rekenen van af den dag dat hij het bewind aan zijn opvolger zou overgeven, verleend een eervol ontslag als Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indie, onder dankbetuiging voor de diensten door hem aan den lande bewezen. Bij 's Konings besluit van gelijke dagteekening, n°. 30, werd tot Gouverneur-Generaal benoemd mr. J. W. VAN LANSBERGE, laatstelijk 's Konings buitengewone gezant en gevolmagtigd minister in Belgie. Op 26 Maart 1875 aanvaardde deze het bestuur.

Het personeel van den Raad van Indie bleef zamengesteld zoo als in 't vorig verslag is opgegeven. Het gewezen lid jhr. mr. W. RAPPARD, in Mei 1873 wegens ziekte eervol van zijne betrekking ontheven, onder toekenning van wachtgeld, heeft onlangs zijn eervol ontslag uit 's lands dienst verzocht. Bij Koninklijk besluit van 13 Junij 1875, n°. 18, is, gerekend van en met den 1sten dier maand, dat ontslag verleend, met behoud van regt op pensioen.

Over de vraag, of het opdragen van bijzondere commissien en zendingen aan den vice-president van het collegie zich laat vereenigen met het voorschrift, vervat in art. 36 van het Regeringsreglement, laatstelijk (zie het verslag van 1873, blz. 2) in toestemmenden zin beantwoord, is in 1874 de Raad van State gehoord. In overeenstemming met diens advies is in November 1874 door het Opperbestuur besloten om zich te houden aan de interpretatie, ook in 1859 reeds aangenomen, dat gemeld artikel *niet* toelaat, dat de daarin bedoelde bijzondere commissien en zendingen aan den vice-president van den Raad van Indie worden opgedragen.

's Raads tegenwoordige vice-president, die na deze beslissing niet langer belast konde blijven met de hem in Maart 1874 opgedragen commissie in het belang der verbetering van de Indische belastingen, is dan ook, in Januarij 1875, op verzoek, onder dankbetuiging, eervol van die taak ontheven.

De jaarwedde van den algemeenen secretaris van het Gouvernement werd met 1 Januarij 1875 (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 309) van f 20 000 gebragt op f 24 000, dus op een gelijk bedrag als door de hoofden der departementen van algemeen bestuur genoten wordt. Even als dezen zal de algemeene secretaris nu voortaan voor eigen rekening in zijne huisvesting hebben te voorzien. Het aantal hoofdcommiesen ter algemeene secretarie werd van 4 op 5 gebragt (Julij 1874), tegen intrekking van het ambt van commies-expediteur en eene kleine vermindering der klerkengelden, waardoor de maatregel geene verhooging van uitgaven ten gevolge had.

In de rigting, om den Gouverneur-Generaal van bemoeijenis te ontheffen in zaken van ondergeschikt belang, werd voortgegaan.

Dat intusschen de maatregelen van den laatsten tijd, waarbij bevoegdheden, tot dusver door den Gouverneur-Generaal uitgeoefend, op de chefs der departementen werden overgedragen, het werk ter algemeene secretarie nog weinig hebben verligt, dat voor de onbeteekenende stukken die zijn afgeschaft, andere, niet zelden van meer gewigt, zijn in de plaats getreden, wordt bewezen door de registers der inkomende stukken bij de secretarie, die — om slechts de cijfers der vijf laatst bekende jaren 1869—1873 te noemen — voor de niet-geheime stukken achtereenvolgens een totaal aanwijzen van 24 095, 24 427, 23 271, 25 217 en 25 779.

Naar aanleiding van den oorlog met Atjeh maakte de Gouverneur-Generaal weder in enkele gevallen, van gelijken aard als die in 't vorig verslag blz. 1 vermeld, gebruik van de bevoegdheid hem toegekend bij art. 43 van het Regeringsreglement.

C. Mededeelingen van staatkundigen en algemeenen aard.

§ 1. *Betrekkingen met het buitenland.*

In het tijdperk, waarop dit verslag betrekking heeft, deden zich weinig aanrakingen tusschen het koloniaal bestuur en het buitenland voor, welke vermelding verdienen.

De goede verstandhouding met het bestuur der Straits Settlements — waarop in het vorig verslag kon gewezen worden en waaraan bij voortduring veel gelegen was in verband met den oorlog in Atjeh — bleef bestaan. Voortdurend werden bewijzen van welwillende gezindheid door de Nederlandsche autoriteiten ontvangen. En ook daar, waar de zorg voor de belangen van eigen onderdanen de Britsche autoriteiten aanleiding gaf om voor die belangen op te komen, geschiedde dit in den vriendschappelijksten vorm. Zoo werd de aandacht gevestigd op de langdurige aanhouding van eenige personen, behoorende tot de bemanning van het schip *Ningpo*, dat in Julij 1873 wegens verbreking der blokkade was opgebragt. Die langdurige aanhouding was een gevolg van de bepaling in het reglement omtrent de judicature over prijzen en buit (*Indisch Staatsblad* 1829, n°. 54), dat de bij het prijs maken van een schip betrokken personen, van welke inlichtingen moeten

ontvangen worden, naar den zetel van het prijsgeregt moeten opkomen. Zij behoeft niet meer plaats te vinden, sedert de bedoelde bepaling bij *Indisch Staatsblad* 1874, n°. 265, in dien zin is gewijzigd, dat de betrokken personen kunnen worden gehoord door het hoofd van het bestuur der plaats, waar zij zich het naast bij bevinden.

In Februarij en Maart jl. bezocht het Amerikaansch oorlogsstoomschip *Saco* de reede van Atjeh, Koeala Batoe, Padang, Benkoelen en Batavia, alwaar de kommandant aan de Indische Regering zijn dank betuigde voor de hulp, welke hij op zijne reis van onze autoriteiten ondervonden had.

Nu en dan deed de gelegenheid zich voor, om aan onderdanen van vreemde mogendheden bijstand te verleenen, bijv. bij reizen in den Indischen Archipel voor wetenschappelijke onderzoekingen, gelijk onlangs weder door een paar Italianen zijn ondernomen, — of werd omgekeerd, bij schipbreuk enz, door Nederlandsche onderdanen de bijstand van vreemden ondervonden. De betrokken Gouvernementen bleven nimmer in gebreke dergelijk hulpbetoon te waarderen.

Bij de aanstelling van een bezoldigd Nederlandsch consul te Bangkok in het begin van dit jaar, tot welke betrekking een Indisch ambtenaar is benoemd, en bij de vaststelling zijner instructie, is in het bijzonder gelet op de wenschelijkheid om de handelsbetrekkingen tusschen Nederlandsch Indie en Siam te bevorderen. Waarschijnlijk zal er weder gelegenheid bestaan om laatstgenoemd rijk door een oorlogsschip te doen bezoeken, wanneer Zr. Ms. stoomschip *Curaçao*, van zijne reis om Kaap Hoorn naar Peru, Californie en Japan, in Indie zal zijn aangekomen.

Het handels- en scheepvaartverdrag met Portugal van 9 Januarij 1875, bekrachtigd bij de wet van 6 April 1875 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 65), is aan de Indische Regering ter afkondiging in Indie gezonden.

Het aantal consulaten vermeerderde in het afgeloopen jaar door de optreding van een consulair agent (vice-consul) van Spanje te Batavia, die in Augustus 1874 van den Gouverneur-Generaal eene voorloopige toelating verkreeg tot uitoefening zijner functien.

§ 2. *Java en Madura.*

Het jaar 1874 kenmerkte zich, ook gedurende een groot deel van den oostmoesson, door eene zeer natte weêrsgesteldheid, welke van nadeeligen invloed was op de teelt van alle tweede, inzonderheid der voedings-gewassen.

Hoewel voedingsmiddelen in voldoende mate aanwezig waren, liepen de prijzen in sommige streken vrij hoog.

Zeer schadelijk voor de nieuwe aanplantingen van padi waren de zware overstroomingen, welke in het begin van 1875 eenige residentien op Java, met name Samarang, Soerabaija, Rembang en Bezoeki, teisterden; te gelijker tijd werd de afdeeling Blitar in Kediri, welke in de laatste jaren zeer in bloei is toegenomen, zwaar beproefd door een moddervloed, ontstaan door het instorten van een der kraterwanden van den Kloet.

De gezondheidstoestand liet veel te wenschen over. De cholera, die tegen het einde van 1874 gaande weg afnam, breidde zich in den aanvang van 1875 wederom uit.

In het algemeen verkeerden handel, nijverheid en landbouw in een gunstigen staat. Intusschen was het natte weder in den jongsten oostmoesson niet gunstig voor de suikerfabricatie, en zal een betrekkelijk geringe koffijoogst daarvan in dit jaar het gevolg zijn.

Ten einde herhalingen in de hieronder volgende mededeelingen te vermijden, moge hier worden aangeteekend, dat over het weinig voldoende gehalte der dessahoofden in de meeste gewesten niet minder geklaagd wordt dan in vorige jaren. Wegens de geringe voordeelen, die veelal aan het ambt van dessahoofd verbonden zijn, wordt dit weinig begeerd en alzoo dikwerf door niet geschikte personen bekleed. Onveiligheid is hiervan mede het gevolg.

Bantam. De landbouw breidde zich meer en meer uit. In sommige streken bestaat daartoe nog ruimschoots gelegenheid.

In Julij 1874 werd de in den dienst vergrijsde regent van Serang op verzoek eervol ontslagen. Daar zijn eigen zoon nog van te jeugdigen leeftijd was, werd hij vervangen door zijn stiefzoon, den regent van Pandeglang, in wiens plaats de zoon van het vorige eerste hoofd van dit regentschap, de pateh van Serang, tot regent werd aangesteld.

De bekwaamheid der inlandsche ambtenaren laat over het algemeen te wenschen over. De uitbreiding van het districtsbestuur (zie het vorig verslag, bladz. 72) had echter betere handhaving der politie ten gevolge.

In de afdeeling Lebak, waar de wegen, uit hoofde van het heuvelachtig terrein en de steile hellingen, slechts voor een klein gedeelte voor vervoer per as geschikt zijn, is eene belangrijke verbetering aangebragt door het verleggen in meer vlak terrein van een gedeelte van den weg tusschen de afdeelingshoofdplaats Rangkas-Betoeng en Sadjira; dit werk was bij het eind van 1874 nagenoeg voltooid.

Omtrent het onder Serang behoorende eiland Poeloe Pandjang wordt gemeld, dat de bevolking, die circa 600 zielen telt, bestaande uit Maleijers, Mandharezen en Boeginezen, haar bestaan vindt in handel en vischvangst. Zij behoeft geen belasting op te brengen, noch heerendiensten te verrigten; alleen rusten op haar sommige verpligtingen tot wering van zeeroof.

Batavia. Hoewel de oogst goed slaagde, waren de prijzen van de rijst vrij hoog.

De gezondheidstoestand was wel niet bepaald ongunstig, doch de cholera, die zich sporadisch blijft vertoonen, eischte menig offer.

Veediefstallen vonden in de afdeelingen Tangerang en Meester-Cornelis veel minder plaats dan in vorige jaren. Een strenger optreden der politie droeg hiertoe bij. Evenwel worden de middelen tot handhaving der veiligheid niet geëvenredigd geacht aan de behoefte.

De nieuwe militaire weg is thans in de afdeeling Buitenzorg voltooid. Van dien weg wordt, ofschoon verderop nog eenige bruggen ontbreken, voor goederenvervoer tot Tjiandjoer meer gebruik gemaakt dan van den grooten postweg. Deze dient tusschen Batavia en Buitenzorg thans nog alleen voor goederentransport, daar alle personenvervoer per spoorweg plaats vindt.

Krawang. Van de gelegenheid tot uitbreiding van den landbouw maakt de inlander in Krawang weinig gebruik. In den regel is hij er slechts noode toe te bewegen zijne rijstvelden later nog met tweede gewassen te beplanten, zoodat bij mislukking van den rijstoogst gebrek en voorziening van elders onvermijdelijk zijn. Hieraan wordt voor een deel de achterlijke toestand van dit gewest toegeschreven, waarop reeds in vorige verslagen is gewezen.

Wegens hunne veeljarige goede en trouwe diensten werden de pateh met de gouden en de hoofddjaksa met de zilveren medaille voor burgerlijke verdiensten begiftigd.

Preanger regentschappen. De oogst van padi en koffij was zeer gunstig; even zoo die van tweede gewassen.

Onder den kleinen man neemt de welvaart gaande weg toe.

De cholera eischte weder menig offer. In de maand September nam deze ziekte een sporadisch karakter aan. Koortsen en buikziekten kwamen mede veelvuldig voor in de afdeelingen Soekapoera-Kollot en Soekaboemi.

De inlandsche ambtenaren gaven, behoudens enkele uitzonderingen, redenen tot tevredenheid; hunne geschiktheid neemt meer en meer toe.

Wegens hunne langdurige goede diensten werd aan een viertal patehs (die der afdeelingen Soekaboemi, Soemedang, Soekapoera en Soekapoera-Kollot), zoomede aan een vijftal districts- of onderdistrictshoofden een hoogere titel verleend. Gelijke onderscheiding viel aan den wedono van Panembong ten deel, als belooning voor den ijver door hem aan den dag gelegd tot het verbeteren van den toestand in zijn district. Ter zake hunner veeljarige ijverige pligtsbetrachting werd aan negen dessahoofden de bronzen medaille voor burgerlijke verdiensten toegekend.

In September 1874 overleed de regent van Bandong, radhen adhipatti Wira Natta Koesoema. Daar hij geene kinderen naliet, geboren uit zijne eerste en als zoodanig eenig officieel erkende vrouw, en geen zijner zonen, bij andere vrouwen verwekt, voor alsnog geschikt waren om hem op te volgen, werd tot regent benoemd, met toekenning van den titel van toemengoeng, zijn volle broeder radhen Koesoema Di Laga, tot dus ver pateh der afdeeling Bandong (October 1874). Omtrent de aan den nieuwen titularis toegelegde inkomsten zie men hoofdst. J, afd. I.

Cheribon. Ook in dit gewest mogt de bevolking zich verheugen in goed geslaagde padi-, suiker- en koffijoogsten.

Op godsdienstig gebied viel niets bijzonders voor; alleen is te vermelden, dat aan een in Cheribon gevestigd Arabier, die zich naar Batavia en de Preanger regentschappen had begeven, om de lieden aldaar tot meer geloofsijver op te wekken, een pas tot het doen van meerdere reizen geweigerd werd. In Cheribon zelf had hij geen aanhang.

De cholera, die vooral in het regentschap Cheribon vele slagtoffers maakte, was in November zoo goed als geweken.

De veiligheid van personen is zeer bevredigend. Merkwaardig is het feit, dat in de laatste acht jaren, onder eene bevolking van omstreeks 1 200 000 zielen, slechts één strafvervolging wegens moord voorgekomen en slechts één doodvonnis geveld is. Brandstichtingen waren talrijker; de inlander ziet veelal de zwaarte van dat misdrijf niet in. Het getal diefstallen, hoewel op zich zelf vrij aanzienlijk, was echter matig in verhouding tot de sterkte der bevolking. Wat dit misdrijf betreft, onderscheiden zich de bergbewoners gunstig van de strandbevolking.

De inlandsche ambtenaren geven redenen tot tevredenheid; ook omtrent de dessahoofden wordt een gunstig getuigenis afgelegd, hetgeen eene uitzondering maakt op hetgeen in de meeste andere gewesten van de dorpshoofden wordt gezegd. In Cheribon zijn dan ook, in onderscheiding van andere gewesten, vrij belangrijke geldelijke voordeelen aan het ambt van dessahoofd verbonden, waardoor het zeer gewild is.

Als een blijk van erkenning hunner langdurige goede diensten, werd aan den pateh van het regentschap Madjalengka, aan twee districtshoofden en één koffijmantri de zilveren- en aan negen dessahoofden en één mantri bij de waterleidingen de bronzen medaille voor burgerlijke verdiensten toegekend.

Tagal. Behoudens eenige gevallen van cholera, was de gezondheidstoestand zeer naar wensch.

Over het algemeen waren de padi-oogsten gunstig. De aanplant van tweede gewassen in de bergstreken werd door de hevige regens benadeeld. Even als in vroegere jaren hadden ook in 1874 groote opkoopen van padi plaats; de opkoopers zijn meestal lieden uit Pekalongan, die overkomen tegen den tijd dat de oogst begint. Ook wordt door Chinezen veel padi opgekocht terwijl ze nog te velde staat.

Over het algemeen is de inlander hier verkwistend van aard; naauwelijks is de oogst binnen, of hij wordt voor een gedeelte van de hand gezet, terwijl later de rijst tegen hooge prijzen weer wordt ingekocht.

Intusschen is de welvaart toenemende. Opmerkelijk is het, dat onder de bevolking der westelijke districten Losari en Salem van de afdeeling Brebes, die van Soendanesche afkomst is, grootere welvaart wordt waargenomen dan onder de overige bewoners van dit gewest.

In April jl. verzekerde het bestuur zich zonder veel moeite van een paar inlanders, die zich voor goeroes uitgaven en eene beweging trachtten op touw te zetten tot verstoring der bestaande orde van zaken. Ook eenige andere personen, die zich tot deelneming aan het plan hadden laten overhalen, werden aangehouden. De zaak wordt geregtelijk onderzocht.

Pekalongan. In het district Batang begon zekere Ilham met het verkondigen eener nieuwe godsdienstleer, afwijkende van de Mohammedaansche. Daar de voorschriften dier leer eene gevaarlijke strekking hadden, werd Ilham door het bestuur aangemaand zijne geestdrijverij te staken, waaraan hij gehoor gaf. Een mogelijk nadeelige invloed op de rust in dit gewest werd daardoor voorkomen.

De padi-oogst was gunstig, behalve in de contrôle-afdeeling Keboemen (regentschap Batang).

Nadat, bij de nieuwe inrigting van het districtsbestuur, het aantal politiehoofden aanzienlijk vermeerderd was, werden er meer misdrijven vervolgd en tot klaarheid gebragt dan vroeger. Bij de meesten der nieuw aangestelde hoofden ontbrak het evenwel nog aan voortvarendheid in de behandeling van zaken en aan oordeel om de onderzoekingen te leiden.

Op de hoofdplaats Pekalongan vindt men eene groote wijk, Kandang-ajam geheeten, geheel door mestiezen bewoond, die een zeer armoedig bestaan leiden. Van de gelegenheid om als ambachtslieden aan eenige verdiensten te komen, wordt door deze afstammelingen van Europeanen slechts bij uitzondering gebruik gemaakt. Voor de betrekking van opzigter bij de geniewerken te Atjeh, met een tractement van f 100 à f 150 's maands, deed zich onder hen slechts één gegadigde voor.

In October 1874 openbaarde zich in dit gewest de cholera, doch in Januarij jl. kon die ziekte als geweken worden beschouwd.

Samarang. De cholera, die blijkens het vorig verslag vele offers eischte, breidde zich in den aanvang van 1874 voornamelijk uit in Kendal. De ziekte was in het begin van 1875 zoo goed als geweken; nog slechts sporadische gevallen deden zich voor.

De afdeeling Demak, die langzamerhand zich een weinig begon te herstellen van de vele rampen, welke haar kortelings troffen, had in het begin van 1875 wederom veel te lijden van zware overstroomingen. Aan de te veld staande aanplantingen is hierdoor groote schade berokkend.

Met de uitvoering van een gedeelte der voor deze afdeeling ontworpen irrigatiewerken wordt thans een begin gemaakt (zie hoofdstuk **O**, afd. I, § 1).

De regenten van Samarang en Demak beijveren zich hunne kinderen eene goede opvoeding te geven, waarbij ook het onderrigt in de Nederlandsche taal met zorg behartigd wordt.

Japara. Ondanks den gunstigen oogst van padi en van tweede gewassen heerschte eene eenigzins gedrukte stemming onder de bevolking ten gevolge van de cholera-epidemie, waarvan dit gewest veel te lijden had.

In de maand October brak onder de buffels eene ziekte uit, die echter spoedig gestuit werd.

De inlandsche ambtenaren gaven geen stof tot klagen.

De regenten van Pati en Joana ontvingen een openlijk blijk van waardering hunner veeljarige ijverige en trouwe diensten. Aan den eerste werd toegekend de gouden medaille voor burgerlijke verdiensten, aan den andere het regt tot het voeren van den gelen songsong.

Van laatstbedoelden regent en dien van Koedoes wordt overigens gemeld, dat zij zich vele uitgaven getroosten in het belang van de opvoeding hunner zonen en familiebetrekkingen.

Rembang. Door de uitbreiding van het districtsbestuur werd de algemeene veiligheid zeer bevorderd, en gelukte het meer dan vroeger, om de daders van eenig gepleegd misdrijf op te sporen. De politie laat intusschen nog te wenschen over. Veel moeite geeft onder anderen het tegengaan van houtdiefstal.

In 1874 was de padi-oogst in dit gewest, met uitzondering van de afdeeling Rembang, gunstig. In de afdeelingen Blora, Toeban en Bodjonegoro had de aanplant van tweede gewassen veel te lijden van ziekten. Ook waren de aanhoudende regens in den oostmoesson zeer nadeelig.

In de eerste dagen van Februarij jl. werden de twee laatstgenoemde afdeelingen door een ongekend hoogen bandjir geteisterd. Alle dessa's langs de Solo-rivier gelegen en 4500 bouws sawahs, waarvan ruim 3000 reeds beplant, werden overstroomd. Zoowel van bestuurswege als door particulieren werd zoo veel mogelijk hulp verleend.

De gezondheidstoestand was in het afgeloopen jaar minder gunstig. De cholera, die vele offers eischte, nam in December een sporadisch karakter aan.

Ook onder de paarden en buffels heerschte eene ziekte, die in de eerste maanden van 1875 nog niet geheel geweken was, en verscheidene beesten deed bezwijken.

Omtrent de inlandsche ambtenaren wordt door den resident een vrij gunstig getuigenis afgelegd. De regenten van Rembang en Bodjonegoro laten hunne zonen of kleinzonen Europeesch onderwijs genieten.

Soerabaija. De algemeene toestand was zeer bevredigend. Ruime oogsten, ook van producten voor de Europesche markt, verschaften der bevolking aanzienlijke inkomsten.

Een aantal inlanders uit naburige residentien vestigden zich in dit gewest, hoofdzakelijk in de afdeeling Modjokerto, alwaar de particuliere nijverheid meer en meer toeneemt. Die toevloed van vreemdelingen vereischt echter

dubbele waakzaamheid van den kant der politie, wier middelen niet geheel toereikend bleken: het aantal misdrijven nam in genoemde afdeeling toe.

Wat de zorg der inlandsche hoofden voor het onderwijs hunner kinderen betreft, wordt alleen met lof melding gemaakt van de regenten van Soerabaija, Modjokerto en Lamongan, die geen kosten ontzien om hunne zonen eene beschaafde opvoeding te doen geven.

Aan een tweetal verdienstelijke dessahoofden werd de bronzen medaille voor burgerlijke verdiensten toegekend. Bij gelegenheid van diens aftreden werd de gouden medaille geschonken aan den kapitein der Chinezen ter hoofdplaats.

Pasoeroean. Allerwege wordt onder de bevolking van dit gewest welvaart waargenomen. De goed geslaagde koffijoogst bragt weder veel geld onder de inlanders. De tabaks- en suikeroogsten waren mede zeer ruim.

De cholera, die op het einde van 1873 als geweken werd beschouwd, vertoonde zich in de laatste maanden van 1874 weder op sommige plaatsen, doch kwam in Januarij jl. nog slechts sporadisch voor.

Over de bezoldigde inlandsche hoofden wordt een zeer loffelijk getuigenis afgelegd. Aan den ondercollecteur van Bangil werd, als erkenning zijner langdurige en trouwe diensten, de gouden medaille voor burgerlijke verdiensten toegekend.

De regent van Malang gaf een bewijs van goede gezindheid, door een hem toebehoorend woonhuis daar ter plaatse, dat de Regering van hem wenschte te huren ter opneming van convalescente militairen, voor dat doel kosteloos ten gebruike aan te bieden.

Eene amokpartij van een onbekend inlander op den passar te Malang kostte aan een Europeesch ingezetene het leven (Maart 1875).

Probolinggo. Ook hier geniet de inlandsche bevolking veel welvaart, getuige de belangrijke veestapel welke haar toebehoort.

De vele landbouw-ondernemingen, meer bepaaldelijk de gouvernements- en de particuliere suikerfabrieken, alsmede het toegenomen aantal tabaks-ondernemingen in het zuiden van dit gewest, dragen er ruimschoots toe bij om veel geld onder den kleinen man te brengen. In Loemadjang breidt de landbouw zich steeds uit, en het is voornamelijk deze afdeeling waar de tabakscultuur gedreven wordt. De betrekkelijk ligte arbeid, dien deze cultuur vordert, en de hooge prijzen, die vooral in de laatste jaren, dank zij de hooge marktprijzen in Europa, door de opkoopers kunnen betaald worden, maken dat dit stapelproduct op ruime schaal door de bevolking wordt aangeplant.

De groote toevloed van vreemdelingen, voornamelijk Madurezen van den overwal, die hier tijdelijk werk komen zoeken en veelal niet van het beste gehalte zijn, maakt de taak der politie vrij zwaar. De belangrijke uitbreiding van het districtsbestuur is intusschen ongetwijfeld van invloed geweest op de betere verzekering van de publieke veiligheid. Althans zijn veel meer misdrijven gestraft dan vroeger. Echter is het getal gepleegde misdrijven, vooral in verhouding tot de sterkte der bevolking, nog altijd zeer aanzienlijk. Het grootste struikelblok voor afdoende verbetering ligt daarin, dat op de dessahoofden en de (onbezoldigde) dessapolitie weinig vertrouwd kan worden.

Cholera kwam slechts sporadisch voor; daarentegen werd de bevolking in de laatste maanden van 1874 nog al door koortsen geplaagd.

Bezoeki. Algemeen heerscht groote welvaart in dit gewest, daar de landbouwer, hier zuinig van aard, zijne spaarpenningen belegt in land en vee. De rijst-, suiker- en tabaks-oogsten slaagden naar wensch.

De immigratie van Madurezen blijft steeds toenemen. Zij vinden een goed bestaan bij de tabaks-ondernemingen in de afdeeling Bondowosso.

Belangrijke uitbreiding van landbouw heeft alleen plaats in het zuidelijk gedeelte dezer afdeeling, alwaar groote uitgestrektheden boschgronden daartoe ruime gelegenheid aanbieden. In de afdeelingen Bezoeki en Panaroekan bestaat weinig of geen gelegenheid meer tot het aanleggen van nieuwe rijstvelden.

Uitgezonderd eenige choleragevallen in de afdeeling Bondowosso, was de gezondheidstoestand naar wensch.

De inlandsche ambtenaren betrachten goed hun pligt.

Aan den regent van Bezoeki werd, ter belooning van zijne ruim 40jarige trouwe en goede diensten, vergunning verleend tot het voeren van den gelen songsong. Zoowel dit hoofd als de regenten van Bondowosso en Panaroekan ontzien geen kosten om aan hunne zonen eene goede opvoeding te geven. Een zoon van laatstgenoemden regent ontvangt zijne opvoeding in Nederland.

De in aanbouw zijnde vaste stuwdam in de Sampeanrivier bij Sitoebondo nadert zijne voltooijing. Door zware bandjirs hadden zoowel dit werk als de nooddam in het begin van 1875 veel te lijden.

Banjoewangi. De landbouw breidt zich langzaam uit. De padi-oogst slaagde naar wensch.

Met uitzondering van enkele sporadische choleragevallen was de gezondheidstoestand zeer gunstig.

De inning der landrente leverde, ondanks het nieuwe dezer belasting voor de bevolking van Banjoewangi, ook in het afgeloopen jaar geen bezwaar op. Bij het eind van 1874 was reeds aanmerkelijk meer afbetaald dan in 1873, en hetgeen over laatstgenoemd jaar in 1874 nog verschuldigd was, werd mede, op weinige guldens na, aangezuiverd.

Banjoemas. De padi-oogst leverde bevredigende uitkomsten. De tweede gewassen hadden echter veel te lijden van aanhoudende regens.

Behoudens eenige choleragevallen in de afdeeling Tjilatjap, was de gezondheidstoestand over het algemeen gunstig.

Door een dertigtal inwoners van een der perdikandessa's in het district Poerwokerto werd eenige ontevredenheid aan den dag gelegd over de voorziening in het bestuur dier dessa. Zij begaven zich in optogt naar den adsistent-resident, bewerende dat de neef van den persoon, die door het Gouvernement als hun hoofd (demang) aangesteld was, meer aanspraak op de betrekking had dan deze. Zelfs nadat hun geantwoord was, dat de zaak behoorlijk onderzocht was, doch dat de Regering geen termen had gevonden om op de genomen beslissing terug te komen, bleven zij weigerachtig om huiswaarts te keeren, zoodat art. 3, n°. 2, van het politie-strafreglement voor inlanders (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 111) op hen moest worden toegepast, waarna alles ten goede afliep.

Bagelen. De padi-oogst was, met uitzondering van dien der bonorowo-velden (moeras-sawahs) in de afdeelingen Koetoardjo, Karang-anjar en Keboemen, welke veel geleden hadden van den hoogen waterstand, vrij gunstig. In de bergstreken hadden vele nieuwe ontginningen plaats.

Behalve met de cholera, waaraan vele overleden, had de bevolking nog te kampen met koortsen, die vooral in de afdeelingen Poerworedjo en Koetoardjo nog al sterfte veroorzaakten.

Over de gezindheid en het gedrag der inlandsche ambtenaren wordt gunstig gerapporteerd. Een gevolg van de versterking van het districtsbestuur is, dat meer zaken dan vroeger worden aangegeven.

Aan den regent van Keboemen en den hoofdpanghoeloe ter hoofdplaats werd, ter belooning hunner goede diensten, de gouden medaille voor burgerlijke verdiensten toegekend.

Kadoe. De bevolking mogt zich verheugen in zeer goed geslaagde padi- en tabaks-oogsten.

De gezondheidstoestand was, vooral in de laatste helft van 1874, zeer naar wensch.

In verhouding tot de beschikbare middelen gaf de handhaving der openbare veiligheid doorgaans weinig stof tot klagen. In Maart 1875 had echter op het huurland Ngrantjak eene ketjoepartij plaats, welke den administrateur het leven kostte.

In algemeenen zin en in aanmerking nemende de meestal gebrekkige opleiding der inlandsche ambtenaren, kan omtrent hen een gunstig getuigenis worden afgelegd. In de laatste jaren is bij velen meerdere zorg voor het onderwijs hunner zonen en mannelijke aanverwanten waar te nemen. De regent van Temanggoeng zond in het afgeloopen jaar een zijner zonen naar Nederland.

Djokjokarta. De goede gezindheid van den Sultan, den prins Pakoe Alam en den rijksbestierder werd door niets verstoord. Waar hem door het hoofd van bestuur verbeteringen worden voorgesteld, is de Sultan steeds gereed om daartoe over te gaan. Zijne middelen zijn echter beperkt, zoodat wel eens goede plannen wegens finantiele moeijelijkheden onuitgevoerd blijven.

De veiligheid van personen en goederen laat veel te wenschen over, 't geen hieraan wordt geweten, dat de uitoefening der politie uitsluitend is opgedragen aan inlandsch personeel: regenten en mindere hoofden, die karig bezoldigd worden.

Van klagten tegen het bestuur of tegen landhuurders, zoo als in 1873 voorkwamen, werd in het afgeloopen jaar niets vernomen. Alleen heeft de bevolking van de regentschappen Pengasih, Sentolo en Nanggoelan zich beklaagd over knevelarijen van de zijde der hoofden, en over het vorderen van te veel heerendiensten. Deze klagten zijn onderzocht en aan de misbruiken is een einde gemaakt.

De rijstprijzen waren in 1874 hoog; daar echter groote hoeveelheden tweede gewassen waren aangeplant, bestond geen gebrek aan voedingsmiddelen.

De cholera vertoonde zich slechts sporadisch.

Het in April 1875 ter hoofdplaats gehouden tweede Indische landbouwcongres is, even als de daarmede gepaarde landbouw- en nijverheids-tentoonstelling, goed geslaagd.

Soerakarta. De padi-oogst was gunstig, behalve in de afdeelingen Sragen en Wonogiri. Ongeacht een grooten aanplant van tweede gewassen, bleven de voedingsmiddelen in eerstgenoemde afdeeling schaarsch.

De afdeelingen Sragen en Klatten hadden in Februarij jl. met overstroomingen te kampen. Zoowel van gouvernementswege als door particulieren werd den noodlijdenden hulp verstrekt.

De gezondheidstoestand was in 1874, behoudens enkele sporadische gevallen van cholera, zeer bevredigend.

De veiligheid van personen en goederen laat nog veel te wenschen over.

Op de landen van prins Mangkoe Negoro is het aantal moorden en brandstichtingen buitengewoon groot en veel aanzienlijker dan op des Soesoehoenan's gebied. De gunstiger toestand, welke in dit opzigt in het laatstbedoeld gebied bestaat, wordt toegeschreven aan de vele Europesche landbouwondernemingen.

De beteugeling van roofpartijen in gewapende benden, welke alleen in de Soesoehoenans-landen schijnen plaats te vinden, is voortdurend een onderwerp van zorg voor het bestuur. Het getal van 7 roofpartijen in 1874 steekt gunstig af bij de cijfers 21 en 24 in 1873 en 1872.

Ofschoon sedert de plaatsing in 1873 van adsistent-residenten in de binnenlanden van dit gewest reeds eenige verbetering gekomen is in het gehalte der inlandsche hoofden, laat dit over 't algemeen nog veel te wenschen over. Daarbij is het personeel onvoldoende bezoldigd en de inrigting van het politiewezen gebrekkig. Reeds zijn door den resident de noodige stappen gedaan om den Soesoehoenan en prins Mangkoe Negoro tot eene reorganisatie te doen besluiten, die aan beide bezwaren te gemoet komt. Eerstgenoemde vorst schijnt echter terug te deinzen voor meerdere uitgaven ten behoeve der politie. De prins daarentegen heeft in 't laatst van 1874 eene nieuwe besturs- en politie-organisatie, in hoofdzaak berustende op de voorstellen van den adsistent-resident in zijn gebied, aangenomen, tot wier invoering plan bestond, zoodra daarop de goedkeuring der Indische Regering zou zijn verkregen. Die goedkeuring is in Februarij 1875 verleend.

Over de met beide vorsten getroffen schikkingen, om door oprigting van meerdere regtbanken, de beregting van zaken te bespoedigen en minder kostbaar te maken, zie men *Indisch Staatsblad* 1874, n°s. 209 en 211, nader vermeld in hoofdstuk **F** § 1 hierachter.

Omtrent den toestand der bevolking op de landen van den prins, vooral ook in verband met de uitbreiding door dezen aan de koffijcultuur gegeven (1), luidt het oordeel van een derwaarts gecommitteerden hoofdinspecteur der cultures (zie lager hoofdstuk **O**, afd. I, § 1, sub 5°.) gunstiger dan dat van den resident. Nadere berigten, gegrond op gedurende zekeren tijd voortgezet, naauwlettend onderzoek, zijn door de Indische Regering gevraagd.

(1) Vergelijk § 3 van het commissoriaal rapport betreffende het Oost-Indisch regeringsverslag van 1873 (Zitting 1874/75, **43**, n°. 1.)

Madioen. Het afgeloopen jaar is onder de gunstige te rangschikken, en deed de bevolking weder in welvaart en gegoedheid vooruitgaan. De koffijoogst bragt ruim f 1 millioen en de suikeroogst omstreeks de helft dier som onder haar in omloop. De oogst van padi en tabak was vrij gunstig.

Te betreuren is het, dat een groote bandjir — een gevolg van den hoogen waterstand in de Solo-rivier — de afdeeling Ngawi in Februarij jl. voor een groot gedeelte onder water zette, waardoor zoowel aan den landbouw der bevolking als aan hare eigendommen groote schade werd toegebragt.

De inlandsche ambtenaren geven redenen tot tevredenheid. De nieuwe regeling van het districtsbestuur werkt goed; de arbeid is veel beter verdeeld dan vroeger. De districtshoofden kunnen zich thans beter van hunne taak kwijten. In het afgeloopen jaar werden aan enkelen hunner, als blijk van erkenning hunner goede en trouwe diensten, belooningen toegekend. Zoo verkregen de pateh van Madioen de gouden en een tweetal districtshoofden de zilveren medaille voor burgerlijke verdiensten.

Kediri. De gelegenheid voor den kleinen man, om in zijn onderhoud te voorzien ook dan wanneer zijne gewone middelen van bestaan te kort schieten, is in weinige residentien zoo gunstig als in deze. Dit ondervonden in het afgeloopen jaar onder anderen vele landbouwers in het district Kotta-Blitar, toen zij hun tabaksoogst geheel of ten deele zagen mislukken.

Over 't algemeen viel toeneming van welvaart op te merken.

De rijstcultuur, grootendeels gedreven op bewaterbare en vruchtbare velden, leverde over het geheel een vrij gunstig resultaat op; andere voedingsgewassen werden in groote hoeveelheid aangeplant en slaagden naar wensch, zoo dat de prijzen der voedingsmiddelen binnen elks bereik bleven.

Eenige gevallen van koorts en buikziekte uitgezonderd, was de algemeene gezondheidstoestand niet ongunstig.

De veiligheid is door de uitbreiding van het districtsbestuur zeer toegenomen. Belangrijke diefstallen behooren tot de zeldzaamheden en schuurbranden kwamen aanmerkelijk minder voor dan vroeger.

Omtrent de inlandsche ambtenaren wordt door den resident vrij gunstig gerapporteerd.

Als belooning voor langdurige en trouwe diensten is aan den regent van Trenggalek de gouden medaille en aan de pateh's van Kediri, Berbek, Ngrowo, Trenggalek en Blitar, alsmede aan den wedono van Kampak, de zilveren medaille voor burgerlijke verdiensten toegekend.

In Januarij jl. is, zoo als met een enkel woord reeds in den aanvang dezer paragraaf werd vermeld, Blitar zwaar geteisterd door een modderbandjir, ontstaan door het instorten van een der kraterwanden van den Kloet. Verscheidene menschen kwamen er bij om en er werd veel verlies aan have en goed geleden. In het geheel werden overstroomd 1451 erven, 1579 bouws sawah- en 788 bouws tegalvelden. Door Regering en particulieren werd het mogelijke gedaan tot leniging der ramp. De houding van de ter plaatse aanwezige Europesche en inlandsche ambtenaren bij deze gelegenheid verdiende allen lof. In erkenning voor hun verdienstelijk gedrag werd aan den regent van Blitar de titel van adhipatti verleend, terwijl de reeds genoemde pateh van dat regentschap thans begiftigd werd met de gouden medaille voor burgerlijke verdiensten.

Madura. Onder de bevolking heerscht groot vertrouwen op het Europeesch bestuur, blijkbaar vooral daaruit, dat zij steeds de bescherming van dat bestuur inroept bij vermeende verongelijking van de zijde harer hoofden.

Het eiland Madura verkeert echter nog in een eigenaardigen toestand, daar het voor het grootste gedeelte aan het zelfbeheer van twee inlandsche vorsten, met den titel van panembahan, is overgelaten. Van dat gedeelte schijnt niet, als van het onder 's Gouvernements regtstreeksch beheer gebragte regentschap Pamakassan, getuigd te kun-

nen worden, dat de tevredenheid met haren toestand onder de inlandsche bevolking algemeen is.

De bevolking van Pamakassan verhuist minder dan vroeger naar den vasten wal van Java, en lieden, die jaren lang afwezig waren, keeren naar dat regentschap terug.

De bevolking der zoogenaamde vorstenlanden geeft niet onduidelijke blijken, dat zij niets liever wenscht dan onder het regtstreeksch bestuur van de Nederlandsch-Indische Regering te komen.

Intusschen is de verhouding van het bestuur tot de beide panembahans van vriendschappelijken aard. Zij toonen zich steeds bereid de verbeteringen in te voeren, die hun door onze ambtenaren worden aangeraden. Hunne goede gezindheid kwam vooral uit bij het mobiliseren van een deel hunner barissans, eerst voor de deelneming aan de beide expeditien tegen Atjeh en nu laatstelijk op nieuw voor garnizoensdienst (verg. lager hoofdstuk **D**, § 5).

In Maart 1874 werd aan beide panembahans de titulaire rang verleend van kolonel der infanterie. Bij Koninklijk besluit van 14 Julij 1875, n°. 46, werden zij benoemd tot ridders der orde van den Nederlandschen Leeuw.

De padi-oogst van 1874 viel op Madura over het algemeen bevredigend uit.

De gezondheidstoestand was ongunstig. Koorts en cholera heerschten schier overal, vooral in de afdeeling Pamakassan, waar zij nog in het begin van 1875 vrij hevig woedden. Elders kwam laatstgenoemde ziekte toen nog slechts sporadisch voor.

Onlangs (Maart 1875) werd een geval van zeeroof vernomen, gepleegd in de straat tusschen Madura en Grissee, waarvan de daders, vijf of zeven in getal, vermoedelijk Madurezen waren. Zij overvielen eene met drie koppen bemande praauw en maakten zich meester van de aan boord aanwezige gelden.

§ 3. *Buitenbezittingen en naburige inlandsche staten.*

Atjeh en onderhoorigheden. Omtrent Groot-Atjeh is in dit hoofdstuk, voor »mededeelingen van staatkundigen en algemeenen aard" bestemd, betrekkelijk weinig te vermelden. Uit het vorig verslag is te zien, hoedanig de toestand was toen de opperbevelhebber der tweede expeditie den 26sten April 1874 met de hoofdmagt naar Java terugkeerde (1), den kolonel Pel (2) als militair en civiel bevelhebber in Atjeh achterlatende. Sedert dat tijdstip is onze positie aldaar aanmerkelijk geconsolideerd, maar alleen door militaire feiten, die hunne beschrijving vinden in hoofdstuk **D**. Minnelijke, politieke aanrakingen met de hoofden en de bevolking in de 3 Sagies, buiten het gebied van Maraksa, hadden niet plaats en van toenadering was dàar niets te bespeuren; integendeel bleef de houding der Atjehers steeds uittartend vijandig.

Naauwelijks was de hoofdmagt vertrokken, toen door den vijand een inval gedaan werd in het destijds (overeenkomstig den vroegeren wensch van Toekoe Nek Radja Moeda Setia) nog niet door ons bezette gebied van Maraksa, waar het hem gelukte zeven kampongs in de asch te leggen en schrik en ontsteltenis onder de bevolking te verspreiden. Door onze troepen teruggedreven, herhaalde hij meermalen de poging om in Maraksa door te dringen, maar hij kon daarin niet meer slagen, sedert er verscheidene militaire posten door ons werden gevestigd. Daarop stelde de vijand zich ten doel om weder vasten voet te krijgen aan den regter oever der Atjeh-rivier, ten einde ons de communicatie met de schepen te beletten, en ten einde van de rivierzijde op Maraksa te kunnen aanvallen. Werkelijk gelukte het hem een oogenblik, door het terrein begunstigd, zich tusschen Penajoeng en den riviermond te nestelen, en begon hij reeds weder de versterkingen aan den zeekant te bezetten; maar hij werd van daar verdreven en voor goed van de rivier verwijderd gehouden door de posten, die in het gebied der XXVI Moekim door onze troepen bezet werden. Geen onzer posten werd echter door hem met rust gelaten; hij trachtte telkens door onze versterkingslinien heen te breken, terwijl hij daartegenover zijnerzijds versterkingen opwierp, uit welke hij zich niet dan tijdelijk door het geschut onzer forten liet verdrijven, om telkens weder te keeren, en nu de eene, dan de andere van onze posten, en dikwijls alle te gelijk te bestoken. Van lieverlede moesten, vooral in het gebied der XXV Moekim, onze posten vooruitgeschoven worden, om de bezette landstreek beter te beveiligen tegen den steeds opdringenden vijand, of om hem den toegang onmogelijk te maken tot punten, die voor den aanval op onze positien gunstig gelegen waren. Niet het minst was onze hoofdtroep, in Kotta-Radja gelegerd, aan het vijandelijk vuur blootgesteld, zoo lang niet ook het oostelijk en zuidelijk van die versterking gelegen terrein door ons bezet was.

Het waren niet alleen de in de 3 Sagies te huis behoorende strijders, die onze troepen zooveel werk gaven. Van verschillende onderhoorigheden, vooral van Pedir, Merdoe en Samalangan aan de noordkust en Tonom aan de westkust, schijnen voortdurend hulptroepen naar Groot-Atjeh gezonden te zijn, terwijl ook andere staten, met name Pasangan, vóór hunne onderwerping aan het Nederlandsch oppergezag (3), hunne contingenten leverden. Die hulpbenden bleven telkens slechts voor korten tijd, want zij moesten in hun eigen behoeften voorzien, en waren dus verpligt naar hunne woonsteden terug te keeren, wanneer de medegebragte voorraad verbruikt was. Maar telkens werden zij weder door nieuwe troepen vervangen, die de strijdkrachten onzer vijanden aanzienlijk versterkt moeten hebben.

Ook van materiele oorlogsbehoeften zijn zij ongetwijfeld voortdurend voorzien door verschillende kuststaten, die een zeer ruimen voorraad van wapenen en ammunitie (vroeger onophoudelijk in de onderlinge oorlogen benoodigd) moeten gehad hebben. Het is niet waarschijnlijk dat die voorraad in de twee laatste jaren door invoer van buiten, althans in beteekenende mate, is aangevuld. Immers, niet alleen werd de invoer van oorlogsbehoeften, ook in de kuststaten die zich aan het Nederlandsch oppergezag hadden onderworpen, door onze oorlogsschepen zoo gestreng mogelijk tegengegaan, maar bovendien was de uitvoer van wapenen en ammunitie uit de Straits Settlements naar de Atjehsche havens in de twee laatste jaren steeds verboden, eerst krachtens de proclamatie van het bestuur dier kolonie, dd. 31 Maart 1873 (4), die slechts op den uitvoer naar noordelijk Sumatra betrekking had, en daarna krachtens eene proclamatie van hetzelfde bestuur, dd. 5 Februarij 1874, welke, met het oog op verwikkelingen die op het schiereiland Malakka waren ontstaan, den uitvoer van oorlogsbehoeften *naar eenige haven in den Indischen Archipel* verbood. Dit laatste verbod, aanvankelijk slechts voor zes maanden uitgevaardigd, werd bij proclamatie van 27 Augustus 1874 voor een gelijken termijn bestendigd.

Van toenadering, zoo werd hierboven gezegd, was in Groot-Atjeh nimmer iets te bespeuren. Wel vernam men herhaaldelijk, ook van Atjehsche krijgsgevangenen, dat de bevolking den oorlog hartelijk moede was en door de hoofden daartoe gedwongen moest worden, maar het verzet werd er niet minder om. Wel werd eene enkele maal hoop gegeven op de onderwerping van een aanzienlijk hoofd in de XXVI Moekim (namelijk de imam van Tjadé), maar het kwam er niet toe, want het bleek ten slotte, dat het hem slechts er om te doen was zijne onderwerping voor eene goede som gelds te laten koopen. Wel duidden de brieven, die door de hoofden in Groot-Atjeh aan hunne landgenooten te Penang gerigt werden, nu en dan op eene

(1) De luitenant-generaal van Swieten is vervolgens op Java de werkzaamheden blijven verrigten, welke uit de expeditie nog voor hem voortvloeiden, en na afloop daarvan, bij besluit van den Gouverneur-Generaal, dd. 18 Julij 1874, n°. 3, van zijne functien als opperbevelhebber en regeringscommissaris ontheven.

(2) De kolonel Pel werd bij Koninklijk besluit van 18 Februarij 1875, n°. 1, bevorderd tot generaal-majoor. Den 12den Junij jl. werd hij in het bevel tijdelijk vervangen door den kolonel Wiggers van Kerchem, daar hij verpligt was zich tot herstel van gezondheid naar Java te begeven en hiertoe een verlof van 3 maanden ontvangen had.

(3) In een berigt van den militairen en civielen bevelhebber dd. 27 December wordt geconstateerd, dat de onderwerping der kuststaten steeds den terugkeer der van die staten afkomstige hulptroepen ten gevolge had.

(4) Zie vorig verslag, bladz. 2.

ontmoedigde stemming (1), maar die uitte zich niet in hunne houding op het oorlogstooneel. Zelfs verloor die houding niets van haar vijandig karakter, toen de hoofden der 3 Sagies overgegaan waren tot eene handeling, die, wat zij ook in het geheim daarmede beoogd mogen hebben, in elk geval tevens bestemd scheen om bij de Nederlandsche autoriteiten den indruk te geven als of een verlangen naar den vrede bestond. Van de hier bedoelde handeling moet, hoewel zij tot niets leidde, eenigzins uitvoerig worden melding gemaakt, omdat zij zich niet in een paar woorden laat beschrijven.

Reeds sinds de staking der eerste expeditie was de Indische Regering in aanraking gekomen met den gezagvoerder van het Fransche stoomschip *Patty*, E. Roura, die sedert jaren op de peperhavens ter westkust van Atjeh ten handel gevaren had en met de radja's aldaar zeer vertrouwd scheen te zijn. Door de blokkade verhinderd in de voortzetting van zijn gewoon bedrijf, stelde de heer Roura zijn stoomschip ter beschikking van de Indische Regering, die het inhuurde voor den communicatiedienst in de wateren van Riouw en Sumatra's Oostkust. Toen het daarvoor niet meer benoodigd was, werd (in Mei 1874) aan den heer Roura, die er natuurlijk groot belang bij had de hoofden ter westkust gunstig jegens het Nederlandsch gezag te stemmen, toegestaan met zijn stoomschip de tusschen Malaboeh en Groot-Atjeh gelegen staten te bezoeken, opdat hij der Regering berigt zou kunnen geven van den toestand aldaar en van de stemming der radja's, met wie onze autoriteiten nimmer aanrakingen hadden gehad. Een model van de onderwerpingsacte (zie vorig verslag blz. 12) werd hem medegegeven, opdat hij de radja's met de daarin vervatte bepalingen kon bekend maken. Het drijven van handel werd hem uitdrukkelijk ontzegd, zoo lang de blokkade niet opgeheven zou zijn.

Den 9den Julij kwam de heer Roura van zijne reis naar de westkust ter reede van Atjeh, medebrengende den jeugdigen fungerenden radja van Patty, Toekoe Machmoed genaamd, zoo mede Toekoe Nja Abas (gewoonlijk genoemd Toekoe Marassa), die gezegd werd „eerste minister" van den Sultan van Atjeh geweest te zijn. Deze beiden, zoo berigtte de heer Roura, waren door de hoofden der 3 Sagies afgevaardigd om een brief van hen over te brengen aan Habieb Abdul Rachman (den vroegeren afgezant van Atjeh naar Constantinopel (2), die in den regel te Djohor verblijf hield, van waar hij zich nu en dan naar Singapore begaf). In dien brief, zoo heette het verder, werd hij uitgenoodigd om naar Atjeh te komen, ten einde den vrede tot stand te brengen, waartoe men zonder zijne bemiddeling niet wist te geraken.

Habieb Abdul Rachman had reeds van zijn kant, ook door tusschenkomst van den heer Roura, dien hij van vroeger kende, pogingen aangewend om van de Indische Regering verlof te verkrijgen om naar Atjeh te gaan, ten einde zijn invloed aan te wenden tot beëindiging van den oorlog. De Indische Regering liet zich echter niet in met dezen geslepen intrigant, wiens bedoelingen, zoowel met het oog op zijne antecedenten, als wegens de dubbelzinnige houding, waarop hij nog voortdurend betrapt werd, zeer verdacht moesten voorkomen, en die de rol van bemiddelaar scheen te willen spelen, daar, waar van niets anders meer sprake kon zijn dan van eene volledige onderwerping. (3)

Tot hem wendden zich dan de hoofden der 3 Sagies. Had werkelijk hun schrijven de strekking, die aan den heer Roura, en door dezen aan de Nederlandsche autoriteiten, werd opgegeven? Toen de *Patty*, hare reis naar Singapore vervolgende, te Penang was aangekomen, werd daar al spoedig vernomen, dat in den brief aan Habieb Abdul Rachman werd opgedragen om te trachten een voorraad ammunitie naar Atjeh te zenden; kon hij dit echter niet doen, dan zou hij moeten beproeven met iedere andere mogendheid dan Nederland een tractaat te sluiten; en eerst als ook dit onmogelijk was, zou hij een tractaat met Nederland moeten zien tot stand te brengen. Omtrent den werkelijken inhoud van het schrijven is geene zekerheid ontvangen, want het is niet aan de Nederlandsche autoriteiten medegedeeld, hoezeer de heer Roura getracht heeft Habieb Abdul Rachman tot de mededeeling over te halen. Noch deze laatste, noch de Atjehsche afgevaardigden stelden zich regtstreeks in betrekking met de Nederlandsche autoriteiten, maar door tusschenkomst van den heer Roura werd aan de Indische Regering weder de vraag gesteld, of Habieb Abdul Rachman naar Atjeh mogt gaan. De vraag werd, even als vroeger, ontkennend beantwoord, onder opmerking, dat de hoofden in Atjeh, wanneer zij in onderwerping wilden komen, zich moesten wenden tot den militairen en civielen bevelhebber in Kotta-Radja.

Daarop keerde de heer Roura naar Atjeh terug met de beide afgevaardigden. Toekoe Machmoed verklaarde de onderwerping van Patty te willen aanbieden, en deed dit ook, zoo als hieronder blijken zal. Toekoe Nja Abas had van Habieb Abdul Rachman een brief medegekregen, waarin deze, naar gezegd werd, aan de hoofden der 3 Sagies den raad gaf om zich te vervoegen bij den militairen en civielen bevelhebber, met het verzoek om hem naar Atjeh te laten komen. De heer Roura berigtte evenwel aan kolonel Pel, dat Habieb Abdul Rachman, als hij in Atjeh kwam om de hoofden tot onderwerping over te halen, 60,000 à 70,000 dollars van het Gouvernement zou verlangen, ook om geschenken aan de hoofden uit te keeren. Hem werd beduid dat van zoodanige geldelijke transactie nimmer sprake zou kunnen zijn, terwijl hij tevens werd uitgenoodigd om Toekoe Nja Abas te raden de hoofden der 3 Sagies aan te sporen om zich regtstreeks met den militairen en civielen bevelhebber te verstaan. Met vergunning van kolonel Pel werd vervolgens Toekoe Nja Abas te Gighen aan wal gezet, om den brief naar Groot-Atjeh over te brengen. Hij beloofde over eenige dagen terug te komen om het resultaat mede te deelen, maar hij kwam niet en van de hoofden der 3 Sagies werd verder niets vernomen. Wel werd opgemerkt dat de vijandelijke aanvallen op onze positien in hevigheid toenamen na den terugkeer van Toekoe Nja Abas (4).

---

(1) Zelfs zou, naar 't geen te Penang vernomen werd, Panglima Polim in April 1874 in eene vergadering van hoofden tot onderwerping hebben geadviseerd. In brieven van dien tijd riep hij zijne landgenooten te Penang op om naar Atjeh te komen, wijl men daar ten einde raad was, en hij waarschuwde: „het einde zal eerlang zijn dat Atjeh door de Hollanders, die voorvechters hebben, overwonnen wordt".

(2) Zie vorig verslag, blz. 2, 7, 13.

(3) De gedachte aan eene volledige onderwerping scheen intusschen aan de vrienden van Atjeh nog geheel vreemd. Dit bleek uit de houding van den raad van 8 te Penang (verg. vorig verslag, blz. 7), die, waarschijnlijk onder den indruk van de neerslagtige stemming der bovenvermelde brieven van de hoofden in Groot-Atjeh, in Mei zich voor het eerst in betrekking stelde met onze agenten te Penang, om te vernemen op welke voorwaarden de vrede tot stand gebragt zou kunnen worden, maar die, toen het hem duidelijk geworden was dat het Gouvernement geen termen meer vond voor het sluiten van een tractaat, niets meer van zich liet hooren, al was hij ook verwezen naar de zoo gematigde eischen in de proclamaties van den luitenant-generaal van Swieten gesteld, en al was hem ook te kennen gegeven, dat, in geval van onderwerping, de bevolking in het bezit harer huishoudelijke en godsdienstige instellingen gelaten en niet tot de cultuur of levering van producten verpligt zou worden. Dit bleek ook, toen vernomen werd dat Radja Bandara (zie vorig verslag bladz. 13) in de maand Mei, en Habieb Abdul Rachman in vereeniging met Toekoe Payah (zie vorig verslag bladz. 7) in Junij 1874 zich met het ontwerpen van tractaten, even zonderling van inhoud als weinig passende in den bestaanden toestand, hadden bezig gehouden, welke zij bij hunne landgenooten aanprezen.

(4) Habieb Abdul Rachman heeft later nog herhaaldelijk zijne diensten voor het tot stand brengen van den vrede aan de Indische Regering doen aanbieden, daarbij niet verhelende dat hij op eene ruime geldelijke belooning rekende. In November 1874 heeft hij Djohor verlaten en is naar Britsch Indie getogen, nadat hij zich meermalen beklaagd had, dat zijne vrienden in Atjeh zich niet meer aan hem gelegen lieten liggen. In Mei jl. keerde hij weder in de Straits terug; en poogde op nieuw, met hetzelfde gevolg als vroeger, zijne diensten te doen aannemen. Ook de leden van den raad van 8 te Penang konden zich, sints Toekoe Machmoed en Toekoe Nja Abas die plaats hadden bezocht, niet meer vleijen dat zij eenigen invloed bij hunne landgenooten bezaten. De beide hoofden bejegenden hen uiterst koel, en gaven hun duidelijk te verstaan dat zij in Atjeh volstrekt niet in tel waren, aangezien men ondervonden had dat zij onvermogend waren om eenige wezenlijke diensten te bewijzen. Hun ijver voor de zaak van hun land was trouwens merkbaar verminderd sedert de opheffing der blokkade voor verschillende kuststaten hen weder in de gelegenheid stelde om hun gewoon handelsbedrijf te hervatten.

Nog eenmaal is later een berigt bij onze autoriteiten ontvangen, dat kon doen denken aan een verlangen bij den vijand om de wapenen neder te leggen. In het begin van Maart 1875 vervoegde zich een familielid van den radja van Gighen (welke radja meermalen zijn plan te kennen gaf om de hoofden in Groot-Atjeh tot onderwerping over te halen, doch nimmer iets van de uitvoering van dit plan heeft laten blijken,) bij den stationskommandant ter oostkust van Atjeh, den luitenant ter zee 1ste klasse (thans kapitein-luitenant) C. H. BOGAERT, te Edi, en bragt dezen afschrift van een brief, gedagteekend 2 Januarij, die gezegd werd door de hoofden der 3 Sagies aan den radja van Gighen geschreven te zijn, waarbij zij de tusschenkomst van den radja inriepen om met den bevelhebber in Kotta-Radja in onderhandeling te komen, maar tevens er op aandrongen dat dit verzoek geheim zou worden gehouden voor de radja's van Pedir en Merdoe. Het moest zonderling voorkomen dat van een zoodanigen brief kennis werd gegeven aan den stationskommandant ter oostkust, terwijl de stationskommandant ter noordkust met zijn oorlogsschip gestadig ter reede van Gighen kwam, en in den laatsten tijd zelfs ontmoetingen tusschen den radja van Gighen en het aan den stationskommandant ter noordkust toegevoegd personeel hadden plaats gehad, waarin over allerlei zaken maar niet over het schrijven van de hoofden der 3 Sagies gesproken was. Trouwens, was al de brief, misschien onder den indruk van de vermeestering van Longbattah door onze troepen, werkelijk geschreven, de daarin uitgedrukte geest spiegelde zich alweêr niet af in de houding die tegenover onze krijgsmagt werd aangenomen, want na den 2den Januarij was die niet minder vijandig dan vroeger. Door de aanhoudende aanvallen die op onze positien beproefd werden, was de militaire en civiele bevelhebber, ook in den laatsten tijd vóór dat hij (half Maart) kennis kreeg van het bedoelde schrijven der hoofden van de 3 Sagies, gedwongen geworden om herhaaldelijk offensief op te treden.

Eerst nadat in de linie Kotta-Alam—Longbattah—Lohong—Lamara de noodige posten waren bezet, was het den vijand onmogelijk gemaakt om Kotta-Radja van de oost- en zuidzijde te verontrusten, even als hem de toegang tot de Atjeh-rivier beneden Kotta-Radja werd afgesneden door onze posten-linie van Kotta-Alam noordwaarts tot Kotta-Moesapi, en gelijk hij van het gebied van Maraksa werd verwijderd gehouden door de linie onzer versterkingen, die zich van Lamara westwaarts tot Oleh-leh uitstrekt.

Het bleek al spoedig na het vertrek van de hoofdmagt der tweede expeditie, dat de volkomen beveiliging van de laatstbedoelde landstreek, daargelaten dat zij vereischt werd in het belang der ons bevriende hoofden en bevolking, ook in ons eigen regtstreeksch belang even noodig was als het ongestoord bezit van de Atjeh-rivier. Zoodra de west-moesson inviel, werd het moeijelijk van de reede de monding der rivier te bereiken, en men kon verwachten dat weldra de communicatie met de schepen langs den tot dusver gevolgden weg onmogelijk zou worden, ook omdat de stoombarkassen niet bij magte waren de transportvaartuigen in de gezwollen rivier tegen den fellen stroom op te slepen. Daarenboven vond het goederenvervoer op vrij omslagtige wijze plaats. (De goederen werden met sloepen en vlotten van de schepen gebragt naar den riviermond — westzijde — en daar gelost; dan geladen in Chinesche praauwen, die door stoombarkassen naar kampong Djawa werden gesleept; daar weer gelost en in tramwagens geladen om naar Kotta-Radja vervoerd te worden.) Om aan de verschillende bezwaren te gemoet te komen, werd besloten de stapelplaats der goederen aan het strand van den riviermond westwaarts te verleggen naar Oleh-leh bij de kwalla Tjangkoel (Naridji), waar reeds een militaire post was gevestigd. Het bleek uit een door de marine ingesteld onderzoek, dat het niet mogelijk zou zijn de goederen uit de schepen binnen de kwalla Tjangkoel te brengen en daar te lossen; maar men kon nabij den ingang der lagune een zeehoofd bouwen voor het lossen der goederen, en men kon die van de stapelplaats te Oleh-leh op tweeërlei wijs naar Kotta-Radja vervoeren: hetzij over land langs den weg die door de kampongs Maraksa, Lampasei en Merdohati naar de (thans gesloopte) groote missigit en van daar naar Kotta-Radja leidde, hetzij te water door de lagune, die, evenwijdig aan het strand, van de kwalla Tjangkoel zich uitstrekt tot de Atjeh-rivier, waarmede zij zich even beneden kampong Djawa (tegenover de zoogenaamde marinebenting) vereenigt. De weg door de zoo even genoemde kampongs was echter slecht en bij regens niet geschikt voor het transport met karren. Men kon hem verharden door het opbrengen van klipsteen en grint, maar dit zou een kostbaren en tijdroovenden arbeid gevorderd hebben, weshalve het doelmatiger werd geacht om tusschen de debarkementsplaats te Oleh-leh en Kotta-Radja (5 kilometers) een spoorweg te leggen, bestemd voor het vervoer met locomotieven. (Van het gebruik van trekdieren verwachtte men geen besparing van uitgaven, omdat daarbij zooveel meer rollend materieel zou gevorderd worden.) De seinpost, die bij de debarkementsplaats aan den mond der Atjeh-rivier was opgerigt, moest uit den aard der zaak naar de nieuwe debarkementsplaats overgaan. Werd van daar, langs de spoorbaan, eene telegraafverbinding met Kotta-Radja tot stand gebragt, dan zou de wisseling van berigten tusschen het hoofdkwartier en de reede zonder eenig tijdverlies kunnen plaats vinden, en zou men de ontscheping en inscheping van aanvullingstroepen en te evacueren militairen, van materialen en provisien, steeds met de noodige vlugheid en juistheid kunnen regelen. Om de stoomschepen, die goederen aanbragten, niet langer dan volstrekt noodig ter reede te laten toeven (met andere woorden om de betaling voor ligdagen zooveel mogelijk te beperken), kwam het verder wenschelijk voor een magazijnschip in te huren, dat dadelijk de geheele lading van een stoomschip kon overnemen, zoodat men niet afhankelijk was van het beperkt vermogen der vaartuigen voor het transport tusschen de reede en het strand.

Overeenkomstig het voorstel eener commissie, die door den militairen en civielen bevelhebber den 26sten Mei 1874 benoemd werd om te onderzoeken wat tot verbetering van de communicatiemiddelen te doen was (1), werd het nemen der hierboven omschreven voorzieningen door hem aan de Indische Regering voorgesteld; zij hechtte daaraan hare goedkeuring bij besluit van 26 Junij 1874.

Hoe noodig een zeehoofd bij Oleh-leh was, bleek reeds spoedig, toen vier stoomschepen te gelijk ter reede lagen met goederen van Java of Penang aangebragt, en men, bij gebreke aan eene bruikbare debarkementsplaats, met de ontlading geen geregelden voortgang maken kon. De gezagvoerders van de *Gouverneur-Generaal Sloet van de Beele*, *Prins Alexander* en *Ariadne* maakten zich toen verdienstelijk door met de bemanning hunner schepen, geholpen door de genie, een noodhoofd te bouwen, dat in vier dagen (15 tot 18 Junij) voor gebruik gereed kwam. Werd dit noodhoofd ook weldra weder onbruikbaar, de genie was inmiddels aan het werk getogen om een tijdelijk zeehoofd tot stand te brengen, waarvan, toen het noodhoofd den 14den Julij bezweek, reeds 30 meters gereed waren.

Om voor de uitvoering der bij het Indisch besluit van 26 Junij 1874 goedgekeurde maatregelen het noodige voor te bereiden, werden de adsistent-resident KROESEN en de luitenant ter zee MERCIER naar Singapore gezonden, waar zij het Zweedsche barkschip *Concordia* inhuurden om als magazijnschip dienst te doen, en voorts de vereischte materialen aankochten of bestelden voor het te bouwen zeehoofd op ijzeren schroefpalen en voor den spoorweg, terwijl het telegraafmaterieel uit Batavia werd gezonden.

Zoo spoedig als het geschieden kon, werden vervolgens de voorgenomen werken tot stand gebragt. Maar snel vorderde men daarbij toch niet, want de aanvoer van materialen eischte veel tijd en alle beschikbare arbeidskrachten moesten dikwijls aangewend worden voor de zuiver militaire werken, die, zoo lang gestadig nieuwe posten werden gevestigd, zeer veel inspanning vorderden (2).

Dit neemt niet weg, dat er sedert Mei 1874 eene groote bedrijvigheid heerschte in de landstreek, door welke de

---

(1) De commissie bestond uit den eerstaanwezenden genie-officier, den adsistent-resident KROESEN en den luitenant ter zee 1ste klasse J. P. MERCIER.

(2) De telegraaf tusschen Kotta-Radja en Oleh-leh was in Maart jl. gereed en in werking gebragt. Hoe ver men met den spoorweg en met het zeehoofd (dat eene lengte van 102 meters — waarvan 90 in zee — verkrijgen zal) gevorderd is, kan uit de laatste Indische berigten niet met juistheid worden nagegaan. Intusschen is vernomen, dat op den 21sten Mei het spoorwegmaterieel uit Engeland was aangebragt.

communicatie tusschen Kotta-Radja en de zee plaats vond. Met het oog daarop werd hierboven gezegd, dat vooral aan de volkomen beveiliging van het gebied van Maraksa veel gewigt moest gehecht worden. Dat men er zich volkomen veilig gevoelde, blijkt uit het feit, dat van lieverlede een aanzienlijk getal Europeanen, Chinezen en Arabieren, de meesten van Penang, maar ook sommigen van Batavia afkomstig, er zich als kleinhandelaars en handwerkslieden vestigden, eerst in kampong Djawa, later in Oleh-leh (1). Hun getal zou nog grooter zijn geweest, indien niet de in Atjeh heerschende ziekten, vooral de cholera, afschrikkend hadden gewerkt.

Over die ziekten behoeft hier niet te worden uitgeweid, daar bij de behandeling der militaire aangelegenheden (hoofdstuk **D** § 4) in bijzonderheden zal moeten gewezen worden op den allerongunstigsten gezondheidstoestand, waarmede wij in Atjeh meestentijds te worstelen hadden, en waaronder onze vijanden niet minder schijnen geleden te hebben. Ook de uit het vorig verslag (bladz. 9) bekende Arabier van kampong Djawa, ALI BAHANAN, die ons voortdurend goede diensten was blijven bewijzen, bezweek den 9den October 1874 aan de cholera. Aan eene andere ziekte overleed den 19den Augustus 1874 onze bondgenoot TOEKOE NEK RADJA MOEDA SETIA. Omtrent zijne vervanging als hoofd der I Moekim trad de aan den militairen en civielen bevelhebber toegevoegde controleur R. W. TADAMA in overleg met de aanzienlijken in de moekim, en overeenkomstig hun wensch werd de zoon van den overledene, TOEKOE NJA ABAS (wel te onderscheiden van den vroeger genoemden Atjeher die evenzoo heette), als hoofd der I Moekim aangesteld onder denzelfden naam als zijn vader in die betrekking gevoerd had. Daar TOEKOE NJA ABAS slechts 18 jaren oud was, zou zijn oom, TOEKOE TOEHA, hem met raad bijstaan. De jonge TOEKOE NEK RADJA MOEDA SETIA heeft echter het beheer over de I Moekim niet lang gevoerd; reeds den 6den Mei jl. overleed hij.

Kon straks reeds melding gemaakt worden van belangrijke werken des vredes (2), die in de XXV Moekim werden tot stand gebragt, ook op Poeloe Bras werd met de meeste krachtsinspanning gearbeid aan de etablissementen, die daar aan de Lambalei-baai moesten verrijzen. Er moesten steenkolenloodsen gebouwd worden en magazijnen om de levensmiddelen en andere behoeften voor de vloot te bergen. En er moest (zie vorig verslag, bladz. 14) een vuurtoren worden opgerigt op eene hoogte van 126 meters boven de zee, waarheen een weg moest worden aangelegd door een digt begroeid en moeijelijk te bewerken terrein. Verleende in Maraksa de inheemsche bevolking althans eenigen bijstand bij de uit te voeren werken, hier op Poeloe Bras moesten alle arbeidskrachten zoo goed als alle benoodigde materialen worden aangevoerd van Penang, Muntok, Batavia of Padang. De geregelde voortgang der werkzaamheden werd dikwijls bemoeijelijkt door de ongunstige weersgesteldheid en door ziekten onder de arbeiders, maar met groote inspanning en volharding slaagde men er in alle bezwaren te overwinnen. Tegen het einde van Junij 1874 kwamen de steenkolenloodsen en vivres-magazijnen gereed en kon met de voorbereidende werkzaamheden voor het kustlicht-etablissement een aanvang gemaakt worden. Met den torenbouw was aanvankelijk de bouwkundige voor de kustverlichting J. G. VAN DONGEN belast, maar deze moest in Julij, wegens ziekte, Poeloe Bras verlaten, en werd kort daarop vervangen door den ingenieur 3de klasse W. E. VAN BERCKEL (eerstaanwezend ingenieur op Banka). Den 30sten November 1874 werd de eerste steen voor den toren gelegd, die eene hoogte verkrijgen moest van 37 meters; den 7den Mei jl. was het metselwerk voltooid, waarna het lichttoestel geplaatst en, in de maand Julij, het licht ontstoken is, dat, 163,5 meters boven de zee verheven, over een afstand van 32 Engelsche zeemijlen te zien zal zijn. Aan den toren is, met 's Konings magtiging, de naam »Willemstoren" gegeven. (Zie overigens lager, hoofdst. **E**, § 5.)

Thans zal nog een kustlicht der 5de orde geplaatst moeten worden op Poeloe Boerong, ter verlichting der Bengal-passage, die ligt in den kortsten weg van het Suez-kanaal naar de straat van Malakka.

Ter bescherming, voor zooveel noodig, en ter bewaking van de etablissementen op Poeloe Bras, (waar steeds een groot aantal dwangarbeiders te werk gesteld waren, aan wie belet moest worden dat zij zich uit de voeten maakten om in de eene of andere kampong op het eiland hun heil te zoeken,) was den 19den April 1874 eene compagnie mariniers (100 man) van de expeditionaire troepen in Atjeh derwaarts gezonden. Deze bezetting werd in Julij tot 30 man verminderd, in de onderstelling dat geen grooter garnizoen noodig was, maar zij werd reeds spoedig weder met 20 man versterkt, omdat gebleken was dat de dwangarbeiders niet naar eisch konden worden bewaakt. In het laatst van 1874 werden, ingevolge het Indisch besluit van 12 November, n°. 2, de mariniers vervangen door een detachement infanterie van het garnizoens-bataillon ter Sumatra's Westkust, sterk 3 officieren en 100 man, omdat het wenschelijk geacht werd het corps mariniers zooveel mogelijk bijeen te houden.

Met de bevolking van Poeloe Bras vonden weinig aanrakingen plaats. Toen in Maart 1875 het gerucht zich verspreidde, dat zij zich op een vijandelijken aanval voorbereidde, — een gerucht dat onder de talrijke Chinesche arbeiders groote ongerustheid te weeg bragt — werd met Zr. Ms. stoomschip *Pontianak*, waarop zich de controleur TADAMA met eenige ingezetenen van Maraksa had ingescheept, een togt langs de zuidkust van het eiland gemaakt. Men vond echter de kamponghoofden (die gewillig met de Maraksanen aan boord kwamen) zeer wel gezind.

Op Poeloe Way, dat bij deze gelegenheid ook werd bezocht, kon men niet in aanraking komen met de bevolking, daar deze bij de nadering van het stoomschip hare kampongs aan het strand verliet en zich naar het binnenland terug trok.

Omtrent de Atjehsche onderhoorigheden is hier, in aansluiting aan de mededeelingen in het vorig verslag (bladz. 11-13) en met verwijzing naar hetgeen in hoofdstuk **E** § 6 over de verrigtingen der zeemagt wordt gezegd, het navolgende aan te teekenen.

Sedert — na de verovering van den kraton van Atjeh — aan de verschillende staten ter oost-, noord- en westkust de proclamatie was uitgereikt, waarbij zij werden uitgenoodigd zich aan het Nederlandsch oppergezag te onderwerpen, bepaalde het gevolg, dat aan die uitnoodiging gegeven — of niet gegeven — werd, den omvang onzer taak op die kusten. Er waren staten, die weigerden zich te onderwerpen, of die zich nog niet wilden of nog niet durfden verklaren, omdat zij nog niet overtuigd waren dat het Nederlandsch gezag voor goed in Groot-Atjeh gevestigd was. Deze staten moesten zoo gestreng mogelijk geblokkeerd blijven, maar waar eenige gezindheid tot toenadering werd waargenomen, moest die worden aangemoedigd. Er waren andere, die zich tot onderwerping bereid verklaarden, maar die, bevreesd voor hunne nog niet met het Nederlandsch gezag bevriende naburen, de Nederlandsche vlag nog niet durfden voeren. Met deze moesten vriendschappelijke betrekkingen onderhouden worden, maar, aangezien de blokkade voor hen niet kon worden opgeheven, moest hun de vrije handel ontzegd blijven. Alleen werd hun vergund zich van levensbehoeften te voorzien in de staten die de Nederlandsche vlag voerden. In de laatstbedoelde staten eindelijk, die tot alle voorwaarden, in de acte van onderwerping omschreven, waren toegetreden, moest de Nederlandsche invloed door gestadige aanrakingen bevestigd worden. Voor deze werd de blokkade in zoo ver opgeheven, dat hun de handel met bevriende havens werd vergund, met dien verstande echter, dat de invoer

(1) Naar aanleiding van het Verslag der Commissie uit de Tweede Kamer, belast met het onderzoek van het Koloniaal Verslag van 1874 (Gedrukte stukken **5**, 89), § 1, moge hier worden opgemerkt, dat de toelating van kleinhandelaars en industriëlen in Groot-Atjeh, die gestaakt was toen het bleek dat de vijand het verloren terrein trachtte te herwinnen, eerst hervat is nadat de militaire en civiele bevelhebber bij herhaling (den 20sten Julij en den 13den Augustus) verklaard had, dat de veiligheid der immigranten verzekerd was en dat hij de immigratie van kleinhandelaars en industriëlen zeer wenschelijk achtte.

(2) Als zoodanig verdient ook vermelding de boring van een artesischen put in Kotta-Radja, waartoe in September 1874 werd besloten, daar het water, 't welk te Atjeh gevonden werd, op den duur niet bruikbaar werd geoordeeld. Dit werk, waartoe deskundig personeel van Java werd gezonden, is sedert met goed gevolg voltooid. Volgens een telegrafisch berigt van 22 Junij jl. leverde de put ongeveer 60 liters goed water per minuut.

van oorlogsbehoeften verboden bleef (1). Maar behalve tegen den invoer van oorlogsbehoeften, moest ook gewaakt worden tegen den invoer van goederen, met kleine kustvaartuigen, uit nog vijandige havens, in de staten die zich volledig onderworpen hadden.

Het waren de kommandanten der blokkade-eskaders op de drie stations (ter oost-, noord- en westkust), die de proclamatie van den luitenant-generaal VAN SWIETEN naar de onderhoorigheden hadden overgebragt. Aan hen werden ook, althans op de oost- en op de noordkust, de verdere politieke aanrakingen met de onderhoorigheden toevertrouwd. Naar de westkust werden, van het in de wateren van Groot-Atjeh aanwezige eskader, telkens de voor den blokkade-dienst (benoorden Malaboeh) en voor de aanrakingen met de onderworpen staten (van Malaboeh tot Troemon) benoodigde schepen gezonden, en aan de kommandanten dier bodems werden dan speciale opdragten medegegeven (2).

Ten einde de betrokken zeeofficieren in de bedoelde politieke aanrakingen met de inlandsche staten bij te staan, werden bij een Indisch besluit van 21 Mei 1874 twee controleurs bij het binnenlandsch bestuur (3) ter beschikking gesteld van den militairen en civielen bevelhebber in Atjeh. Zij deden dienst op de noord- en op de westkust; de stationskommandant ter oostkust verrigtte de hem toevertrouwde taak op uitstekende wijze zonder zoodanigen bijstand. Kon men zich op de oost- en op de westkust veelal met de Maleische taal behelpen, op de noordkust werd in verscheidene staten alleen de Atjehsche taal verstaan en gesproken of geschreven, zoodat men nimmer een tolk ontberen kon. De reeds in vorige verslagen genoemde tolk SAIDI TAHIR bewees daar gedurende eenigen tijd weder goede diensten.

Een eenigzins duidelijk overzigt van onze aanrakingen met de verschillende onderhoorigheden kan alleen gegeven worden wanneer de gebeurtenissen in het gebied van elk der drie maritieme stations (oost-, noord- en westkust) afzonderlijk worden nagegaan.

Oostkust. Het bevel over het eskader ter oostkust was opgedragen aan den luitenant der zee 1ste klasse (thans kapitein-luitenant) C. H. BOGAERT, kommandant van de *Timor*.

Naar aanleiding van de proclamatie van den luitenant-generaal VAN SWIETEN hadden zich, zoo als in het vorig verslag werd vermeld, reeds dadelijk vier staatjes bereid verklaard om het Nederlandsch oppergezag te erkennen, namelijk Edi, Pasei, (1) Kerti en Soengei Raija (respectivelijk bestuurd door TOEKOE TJIHIK, TOEKOE MOEDA ANGKASA, TOEKOE TJIHIK MOELING en SAID DJAFAR, welke laatste het gezag voerde in naam van zijn vader, den bejaarden radja ACHIL. In Edi was reeds vroeger de Nederlandsche vlag geheschen. Aan de drie andere staatjes werd zij voor 'shands niet uitgereikt, omdat deze zich niet sterk genoeg gevoelden om haar te verdedigen bij mogelijke aanvallen van de naburige nog niet onderworpen landschappen Telok-Semawe en Simpang-Olim, Perlak en Langsar.

Op den 3den Mei werd ook in Tamiang de acte van onderwerping geteekend, de vlag geheschen, en de acte van erkenning uitgereikt aan de hoofden der landschappen Soeroewai, aan den mond der rivier, en Karang, hooger op aan den linkeroever gelegen (respectivelijk genaamd RADJA BANDAHARA en KEDJOEROEAN KARANG). Deze beide hoofden hadden onderling en met de radja's der twee aan den regteroever der rivier gelegen en onder Langkat ressorterende landschappen, SOETHAN MOEDA en KEDJOEROEAN MOEDA, steeds geschillen over de heffing der tolregten op de goederen, welke langs de Tamiangrivier in- en uitgevoerd werden. Om ter zake tot eene billijke regeling te geraken, begaven zich in Augustus de adsistent-resident KROESEN (op zijne terugreis van Singapore naar Atjeh, zie boven blz. 8) en de adsistent-resident van Deli met den pangeran van Langkat naar Tamiang, waar zij eene zamenkomst hadden met de vier radja's. Het gelukte hun den 22sten Augustus eene overeenkomst tusschen dezen tot stand te brengen, waarin vooreerst de grenzen der vier landschappen werden vastgesteld, en voorts werd bepaald dat de heffing der regten op de Tamiangrivier te Laboean-Deli zou worden verpacht, en dat van de opbrengst $^1/_5$ zou worden uitgekeerd aan den pangeran van Langkat, terwijl van het overblijvende zouden vervallen $^5/_{10}$ aan KEDJOEROEAN KARANG (van wiens gebied de meeste goederen werden uitgevoerd), $^3/_{10}$ aan KEDJOEROEAN MOEDA, $^1/_{10}$ aan RADJA BANDAHARA en $^1/_{10}$ aan SOETHAN MOEDA.

Bij deze gelegenheid werd door den kedjoeroean van Soengei Ijoe — die vroeger pogingen had aangewend om als zelfstandig hoofd door het Gouvernement aangemerkt te worden en als zoodanig van den stationskommandant de Nederlandsche vlag te ontvangen — het gezag erkend van RADJA BANDAHARA van Soeroewai, waarop hem door tusschenkomst van dezen de vlag werd uitgereikt.

De radja van Perlak, TOEKOE TJIHIK, had aanvankelijk (zie vorig verslag) drie maanden uitstel gevraagd om zich te verklaren nopens zijne onderwerping aan de Nederlandsche souvereiniteit. Toen die drie maanden om waren, liet hij aan den stationskommandant nog nader uitstel vragen. Terwijl daarover onderhandelingen gevoerd werden, kwam berigt van Edi, dat de Perlakkers een inval gedaan hadden in Pedawa besar, — een landschap waarop de radja's van Edi en van Perlak beiden aanspraak maakten, — en dat zij Edi zelf bedreigden. De stationskommandant vermaande den radja van Perlak ten ernstigste om zijne troepen terug te roepen en zich van verdere geweldspleging te onthouden, maar vroeg inmiddels (25 Mei) eene compagnie infanterie uit Deli aan, ter bescherming van Edi, waar men al langer hoe meer beangst was geworden voor de Perlakkers, die reeds met de Ediërs handgemeen waren geworden en dezen teruggeslagen hadden. Toen evenwel de compagnie, 80 man sterk, den 28sten Mei te Edi was aangekomen en de strandbenting, van welke de Nederlandsche vlag woei, bezet had, was de oorlog met Perlak reeds beëindigd, want aan de aanmaning van den stationskommandant was werkelijk gehoor gegeven en de Perlaksche troepen waren teruggeroepen. Op eenmaal scheen de radja, tot dusver zeer weifelmoedig, zijne partij gekozen te hebben. Hij bragt den stationskommandant op het stoomschip *Timor* een bezoek, verklaarde zich tot onderwerping bereid, en verzocht de Nederlandsche vlag te mogen ontvangen. Aan dit verzoek meende de stationskommandant geen gevolg te moeten geven, zoolang hij niet de zekerheid had, dat over het regt op Pedawa besar geen geschil meer zou ontstaan. Herhaaldelijk besprak hij met de radja's van Edi en van Perlak hunne aanspraken op dit landschap, en bij die

---

(1) Van dit verbod werd aanvankelijk alleen in de proclamatie van den luitenant-generaal VAN SWIETEN en in de onderhandelingen met de radja's melding gemaakt. Het is echter later in algemeen verbindenden vorm afgekondigd bij de ordonnantie van 19 April 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 100). In die ordonnantie vindt men eene volledige opgaaf van de Atjehsche staten, die de Nederlandsche souvereiniteit hebben erkend.

(2) Omtrent de sterkte der scheepsmagt in de wateren van Atjeh komen in hoofdstuk **E** § 6 van dit verslag uitvoerige mededeelingen voor. Hier zij slechts aangeteekend, dat in April 1874, na het vertrek van de *Zeeland*, *den Briel*, *Maas en Waal* en *Coehoorn*, 14 oorlogsschepen aanwezig waren, waarvan in 1874 nog 3 tot het ondergaan van zware reparatien vertrokken, terwijl daarentegen 4 nieuwe oorlogsschepen uit Nederland en 2 bodems uit den Indischen archipel aan het eskader in de Atjehsche wateren werden toegevoegd. De normale sterkte bestond dus uit 17 oorlogsschepen. Voorts waren er 2 gouvernements-stoomschepen, waarvan één onder militair bevel, en 2 gewapende booten. Voor transportdiensten waren, behalve het éene gouvernementsstoomschip, 3 van particulieren ingehuurde stoomschepen in gebruik.

Het bevel over de maritieme middelen bleef opgedragen aan den kapitein ter zee H. B. KIP (zie vorig verslag bladz. 68), kommandant van de *Metalen Kruis*. Van 12 Junij tot 22 Julij 1874 was hij echter afwezig, omdat de *Metalen Kruis* te Singapore moest gedokt worden. In dien tusschentijd werd het bevel waargenomen door den kapitein-luitenant ter zee W. F. L. DE VRIESE, kommandant van de *Vice-Admiraal Koopman*. In Junij 1875 vertrok de kapitein ter zee W. B. F. ESCHER uit Nederland om het bevel over de maritieme middelen over te nemen, daar aan den kapitein ter zee KIP eene betrekking in Nederland is opgedragen.

(3) De heeren W. J. GEERTSEMA en A. J. PLUYGERS. De eerste werd in Augustus, wegens ziekte, vervangen door den controleur E. TH. VAN DELDEN, die op zijne beurt in November weder vertrok en in Januarij jl. door den controleur J. VAN WIJK vervangen werd.

(1) Pasei en Kerti worden onder de staten van de oostkust vermeld, omdat zij tot het maritieme station ter oostkust gebragt zijn; de beide landschappen liggen evenwel op de noordkust bewesten Diamant-punt.

besprekingen bleek dat zij het meer aan elkander misgunden dan het voor zich begeerden, want beiden verklaarden dat zij er genoegen mede zouden nemen, wanneer Pedawa besar als een zelfstandige staat erkend werd, en beiden waren ook evenzeer bereid het aan het Gouvernement af te staan; maar Edi zou beschaamd worden door de toewijzing aan Perlak, en Perlak even beschaamd door de toewijzing aan Edi. Inmiddels drong de radja van Perlak bij voortduring aan op de ontvangst van de Nederlandsche vlag. Na buiten twijfel gesteld te hebben dat daardoor niets omtrent het regt op Pedawa-besar zou gepraejudicieerd worden, ging de stationskommandant tot de uitreiking over. Den 28sten Julij teekende de radja de acte van onderwerping en den 2den Augustus werd de vlag in Perlak geheschen en de blokkade voor dat landschap mitsdien opgeheven.

Inmiddels had zich (23 Julij) ook Telok-Semawe op de noordkust onderworpen, hetgeen aan de radja's van Pasei en Kerti aanleiding gaf om te verzoeken nu ook openlijk de Nederlandsche vlag te mogen voeren. Zij werd den 11den Augustus te Kerti geheschen, doch te Pasei eerst den 5den October, daar er vroeger geen geschikte gelegenheid gevonden werd om deze plegtigheid, die overal door den stationskommandant persoonlijk werd bijgewoond, te doen plaats vinden. Van de genoemde datums af waren ook deze beide havens voor den handel geopend.

Sedert de radja van Perlak zich in vriendschappelijke aanraking met den stationskommandant gesteld had, gaf het hoofd van Soengei Raija, die in het bewijzen van goede diensten steeds volijverig was, het verlangen te kennen om ook ten zijnent de vlag te hijschen. Daartoe werd echter, vooral wegens de nabuurschap van het nog niet onderworpen landschap Langsar, eerst den 18den April 1875 overgegaan.

In het begin van Augustus was de stationskommandant voor het eerst in onderhandeling gekomen met Djolo. Den 4den van die maand kwamen een paar zaakgelastigden van den radja Toekoe Bintara Tjoet Setia Moeda aan boord van de *Timor*, om over de erkenning van het Nederlandsch oppergezag te spreken. Zij namen het model der acte van onderwerping mede, opdat de radja van de voorwaarden kennis kon nemen. Deze had tegen de voorwaarden geen bedenking, en verzocht eene ontmoeting met den stationskommandant te mogen hebben. Den 30sten Augustus ankerde de *Timor* voor de Djolo-rivier en 's anderen daags kwam de radja met een vrij talrijk gevolg aan boord. Hij verklaarde zich tot onderwerping bereid, maar wilde zijne aanspraken op de landschappen Boeging en Edi ketjil erkend zien. De regtmatigheid dier aanspraken vorderde nader onderzoek, en bovendien bleek alras, dat eene zeer gespannen verhouding bestond tusschen den radja en Panglima Prang Hakim, die hoofd was van Djolo ketjil, maar woonde in de door hem gestichte kampong Kloeang, aan den mond der Djolo-rivier (1). De gegrondheid der aanspraken van den radja van Djolo op Edi ketjil werd niet bewezen en zijn gezag werd door het hoofd van dat landschap Panglima Prang Nja Boegam niet erkend. Wel werd dit erkend door het hoofd van Boeging, Toekoe Hadji Moeda Lau. Ook Panglima Prang Hakim ontkende niet, dat hij onder den radja van Djolo stond, maar hij had verschillende grieven, en toonde zich niet zeer geneigd om van zijne ondergeschiktheid te doen blijken door zijn zegel te hechten aan de acte, waarbij de radja de Nederlandsche souvereiniteit zou erkennen. De stationskommandant weigerde echter de onderwerping van den radja van Djolo aan te nemen, zoo lang niet alle geschillen bijgelegd waren en van de medewerking der hoofden van Djolo ketjil en Boeging tot de onderteekening der acte van souvereiniteitserkenning bleek. Het duurde geruimen tijd voor dat de hoofden zich met elkander verstonden; maar den 22sten October werd eindelijk de acte van den radja ontvangen, mede-onderteekend en bezegeld door de beide genoemde hoofden. Daarop werd de Nederlandsche vlag geheschen bij de kampong Kloeang, terwijl ook het hoofd van Boeging eene vlag ontving uit de handen van den radja van Djolo.

Den 11den Maart jl. is ook in Edi ketjil, den 18den Maart in Pedawabesar de Nederlandsche vlag geheschen. Hieromtrent zijn echter nog geen schriftelijke, maar alleen telegrafische berigten uit Indie ontvangen.

(1) Het is deze kampong, die in November 1873 door de marine getuchtigd werd (zie vorig verslag bladz. 59).

Op de oostkust zijn thans nog slechts drie landschappen: Simpang-Olim, Tandjong-Semantoh (ook Arakoendoer genoemd) en Langsar, niet onder de Nederlandsche souvereiniteit gebragt. De hoofden van de onderworpen landschappen hebben bij voortduring blijken gegeven van hunne goede gezindheid, en over het algemeen is de staat van zaken op de oostkust, vroeger het tooneel van onophoudelijke twisten en oorlogen tusschen de verschillende radja's, bevredigend te noemen. Ten einde er onzen invloed te bestendigen en te bevestigen, is de plaatsing van een Europeesch ambtenaar te Edi noodig geacht, waar reeds, zoo als hierboven is medegedeeld, sedert het laatst van Mei 1874 eene compagnie infanterie in garnizoen gelegd was. Bij Indisch besluit van 28 Februarij 1875 werd de adsistent-resident L. de Scheemaker ter beschikking van den militairen en civielen bevelhebber in Atjeh gesteld voor den ter oostkust te vervullen post. Den 23sten Maart kwam hij te Edi aan.

Noordkust. Het blokkade-eskader ter noordkust werd tot 7 Augustus gekommandeerd door den kapitein-luitenant ter zee J. W. Binkes, daarna door den kapitein-luitenant ter zee E. J. van der Sleyden tot 22 December, vervolgens door den luitenant ter zee 1ste klasse P. Swaan.

De uitreiking der proclamatie van den luitenant-generaal van Swieten had, blijkens het vorig verslag (bladz. 12), aanvankelijk op de noordkust weinig gevolg. Alleen door den radja van Gighen, Toekoe Bintara Kamangan Potjoet Oesman, die zich reeds vroeger vriendschappelijk gezind had betoond, werd dadelijk de acte van onderwerping geteekend en de Nederlandsche vlag geheschen. In de meeste andere staten vroeg men een korteren of langeren termijn om zich te beraden, en daar dit blijkbaar geschiedde omdat men omtrent den loop, dien de zaken in Groot-Atjeh zouden nemen, nog in twijfel verkeerde, werd het raadzaam geacht niet te veel pressie uit te oefenen, maar af te wachten of het vertrouwen op de duurzaamheid der vestiging van ons gezag in Groot-Atjeh niet veld winnen en van zelf tot toenadering der verschillende inlandsche staten leiden zou.

Na Gighen was Endjoeng het eerste landschap, dat zich tot onderwerping bereid verklaarde. Evenwel durfde men de Nederlandsche vlag nog niet te voeren. De blokkade werd dus niet opgeheven, maar alleen de kustvaart op Gighen toegestaan.

De radja van Telok-Semawe, Maharadja Mangkoe Boemi, vroeg bij herhaling uitstel voor het nemen eener beslissing, en toen hem in Julij werd opgemerkt dat dit zoo niet voort kon gaan, bragt hij allerlei onderwerpen ter sprake, waarover hij zich met het Gouvernement zou willen verstaan, onder anderen zijne aanspraken op alle kuststaten, van Sie Malanga op de noordkust af tot kwalla Baija op de oostkust toe. Aan zijne onophoudelijke pogingen, om de regeling zijner betrekkingen tot het Gouvernement op de lange baan te schuiven, werd een einde gemaakt door een schrijven van den militairen en civielen bevelhebber in Atjeh, waarbij hij gesommeerd werd om zich binnen acht dagen te onderwerpen, als hij niet wilde dat zijn land zou getuchtigd worden. Onverwijld teekende de radja nu de acte van onderwerping, maar hij verklaarde de Nederlandsche vlag eerst te kunnen hijschen na de opheffing der blokkade, omdat hij de benoodigde geschenken aan zijne hoofden niet kon geven dan nadat hij door de heffing van regten weder eenig geld in kas zou hebben gekregen. Toen echter de stationskommandant, op het voorbeeld van hetgeen te Gighen gebeurd was, den radja de behulpzame hand bood tot opheffing van zijn finantieel bezwaar, werd, op den 23sten Julij, de vlag door hem geheschen, waarop hem een geschenk van 1000 rijksdaalders werd toegezonden.

Dit was echter de laatste maal, dat de erkenning van het Nederlandsch oppergezag vergezeld ging van de betaling eener geldsom aan den nieuwen vasal. De militaire en civiele bevelhebber besliste dat daarvan voortaan geen sprake meer zijn mogt.

In antwoord op de bewering van den radja van Telok-Semawe, dat de geheele kuststreek van Sie Malanga tot kwalla Baija (waarin dus Pasangan, Kloempang Doea, Pasei, Kerti, Simpang-Olim, Djolo, Edi en Perlak zouden begrepen zijn) hem toebehoorde, werd hem door den stationskommandant Binkes geschreven, dat men zou afwachten,

of hij van zijn gezag kon doen blijken, door in de verschillende landschappen, die zich nog niet onderworpen hadden, de Nederlandsche vlag te doen hijschen. De radja heeft zich daartoe niet bij magte getoond, en iets anders werd dan ook niet verwacht. Men was reeds genoeg bekend geworden met de toestanden in de Atjehsche onderhoorigheden, om dergelijke aanspraken, als de radja van Telok-Semawe maakte, op hare juiste waarde te schatten. Verschillende radja's maakten aanspraken op eene grootere of kleinere kuststreek buiten het landschap dat regtstreeks door hen bestuurd werd, en zij konden zich veelal, tot staving daarvan, beroepen op brieven van een sultan van Atjeh. De magt missende om zelf wederspannige onderhoorigheden tot hun pligt te brengen en tot betaling van schatting te dwingen, maakten de sultans dikwijls gebruik van de hulp, hun aangeboden door het eene of andere energieke hoofd, wien de noodige strijdmiddelen ter beschikking stonden. Als belooning werd zoodanig hoofd dan aangesteld als landvoogd (wakil) over verscheidene landschappen, die bij eene volgende gelegenheid weder even gemakkelijk aan een ander werden toegewezen. Van daar allerlei tegenstrijdige aanspraken, die echter door de hoofden der landschappen, waarover op deze wijze beschikt werd, nimmer werden erkend.

Na Telok-Semawe onderwierp zich Ayer-Laboe. De radja, Toekoe Main, werd beschuldigd van willekeurige handelingen jegens ingezetenen van Gighen. Dit gaf aanleiding om hem ter verantwoording te roepen, en het gevolg van de correspondentie, die nu gevoerd werd, was, dat den 1sten Augustus de onderwerpings-acte door den radja geteekend en de Nederlandsche vlag geheschen werd.

Weinige dagen later volgde Pasangan. Het kostte eenige moeite om te weten te komen wie als de regtmatige bestuurder van dat landschap moest worden beschouwd, de feitelijke radja, Toekoe Tjihik Moeda, dan wel zijn neef Toekoe Tjihik Maoen (ook Samaoen genoemd), de jeugdige zoon van den vorigen radja. De stationskommandant Binkes kwam tot het besluit, dat alleen met den eerste kon worden onderhandeld, en aan hem werd dan ook, nadat den 6den Augustus de onderwerpings-acte geteekend en de Nederlandsche vlag geheschen was, de acte van erkenning uitgereikt. Toen evenwel Toekoe Tjihik Moeda eenige maanden later overleed, werd hij door Toekoe Tjihik Maoen opgevolgd. De nieuwe radja, die weder onder den naam Toekoe Tjihik Moeda optrad, teekende ook voor zich de acte van onderwerping aan het Nederlandsch oppergezag (Maart 1875).

Toen Ayer-Laboe zich tot onderwerping bereid getoond had, werden met Endjoeng weder onderhandelingen aangeknoopt over het hijschen der vlag, waartoe de radja, Toekoe Laboemana, den 31sten Augustus overging.

De onderhandelingen met de vier laatstgenoemde landschappen: Telok-Semawe, Ayer-Laboe, Pasangan en Endjoeng, hadden steeds uitsluitend schriftelijk of door tusschenkomst van inlandsche zendelingen plaats gevonden. De radja's wisten steeds de eene of andere reden te noemen die hen belette aan boord der oorlogsschepen te komen, en waren blijkbaar ook niet gesteld op bezoeken aan den wal, waartegen trouwens eenig bezwaar bestond zoolang die niet als tegenbezoeken konden gelden. De militaire en civiele bevelhebber in Atjeh achtte het evenwel niet raadzaam langer op die wijze de onderwerping der kuststaten aan te nemen, dewijl zij niet den noodigen waarborg scheen op te leveren voor eene duurzame goede verstandhouding, en ook ligt er toe leiden kon, dat acten van erkenning werden uitgereikt aan anderen dan de werkelijk regthebbenden. Hij verlangde dus dat voortaan ook op de noordkust (even als op de oostkust altijd, en op de westkust onlangs ook in Patty en Kloeang geschied was) geen vlag meer zou worden uitgereikt, dan nadat door persoonlijke ontmoetingen tusschen den stationskommandant of controleur en de inlandsche hoofden een overtuigend bewijs van hunne goede gezindheid zou verkregen zijn, en nadat omtrent hunne regten een zorgvuldig onderzoek zou zijn ingesteld. Voorts verlangde hij dat de beëediging der acte van onderwerping zou worden gevorderd.

Geheel overeenkomstig deze voorschriften werd eerlang gehandeld in Kloempang Doea. Men wist dat dit landschap bestuurd werd door eene vrouw, Tjoet Po, de zeer vijandig jegens Nederland gezinde weduwe van den laatsten radja, Toekoe Bintara Blang, maar dat haar gezag door bloedverwanten van dien radja betwist werd. Den 12den November vervoegde zich een achterneef van dezen, Hoeloebalang Sjech, bij den stationskommandant, en bood zijne onderwerping aan, bewerende dat hij thans de radja van het land was. Voor die bewering werd eenig bewijs verlangd, en nadat hij een paar dagen later weder, doch thans met een groot gevolg, aan boord was gekomen, werd bezwaar gemaakt om hem als radja te erkennen, omdat hij het rijkszegel niet vertoonen kon. Het bleek dan ook later, dat hij eenigzins voorbarig was geweest. Den 23sten Maart kwam hij nogmaals met eenige hoofden aan boord, en nu kon hij eene acte vertoonen, waaruit bleek dat Tjoet Po den 17den November het bestuur had afgestaan aan hem en aan Toekoe Bintara Kamangan Setija Moeda, neef van den vorigen radja. Ook namens dezen, die niet aan boord kon komen omdat hij tegen de vaart op zee niet bestand was, bood Hoeloebalang Sjech op nieuw de onderwerping aan. Nadat de controleur van Wijk zich, met den tolk Saidi Tahir, aan den wal overtuigd had van de goede gezindheid van Toekoe Bintara, debarkeerde ook de stationskommandant Swaan met zijn étatmajor den 27sten Maart. In tegenwoordigheid van een aantal hoofden en van eene groote schare volks, werd nu de acte van onderwerping door de beide radja's geteekend en op den Koran bezworen. Tegen het afleggen van den eed maakten zij aanvankelijk eenig bezwaar, omdat die in andere landschappen niet was gevorderd, maar zij eindigden toch met aan den hun gestelden eisch toe te geven. Daarop werd de Nederlandsche vlag geheschen en de acte van erkenning aan de beide radja's uitgereikt.

Op de noordkust bleven nu nog drie staten over, die zich niet onderworpen hadden, te weten: Pedir, Merdoe en Samalangan. Met Samalangan hadden wij geen aanrakingen. Van Merdoe ontving de stationskommandant van der Sleyden den 15den September een brief, meldende dat men den radja Toekoe Moeda Tjoet Latif, die zich steeds in Atjeh bevond om aan den oorlog deel te nemen, zou trachten over te halen om naar zijn land terug te keeren, en dat, zoo hij niet kwam, zijne broeders op eigen gezag de onderwerping zouden aanbieden. Het kon evenwel niet geraden worden geacht om van een ander dan van den radja zelf de onderwerping aan te nemen, en daarom werden ook voornemens van gelijken aard, als in Merdoe aangekondigd werden, niet aangemoedigd, toen zij bijna gelijktijdig in Pedir aan den stationskommandant werden te kennen gegeven door Toekoe Radja Moeda, den zoon van den radja Toekoe Pakik.

Deze laatste hield zich, even als de radja van Merdoe, voortdurend in Groot-Atjeh op. Wel verre van gevolg te geven aan het in April (zie vorig verslag blz. 13) door hem aangekondigde voornemen, om het hoofd in den schoot te leggen, bleef hij steeds aan den strijd deel nemen, dien hij trouwens, in vereeniging met den radja van Merdoe en van Panglima Polim, gezworen had ten einde toe te zullen helpen volhouden. Met hem waren in den regel een aantal zijner onderdanen op het oorlogstooneel, en het was vooral om deze hulptroepen te doen terugkeeren, dat de militaire en civiele bevelhebber in Julij een brief naar Pedir zond, waarin hij die plaats, welke reeds in de laatste dagen van het vorige jaar (zie vorig verslag blz. 59) door de marine beschoten was, met eene nieuwe tuchtiging bedreigde als de radja zich niet onderwierp. Werkelijk bemerkte men daarna minder van Pediresche hulpbenden in Atjeh, maar van den radja werd geen antwoord gebragt. Na veel moeite gelukte het in September aan den stationskommandant van der Sleyden om een Klingalees te vinden, die te Pedir aan den wal wilde gaan om een antwoord in ontvangst te nemen. Thans beijverde zich des radja's zoon, de reeds genoemde Toekoe Radja Moeda, om van zijne persoonlijke goede gezindheid en van de goede bedoelingen der te Pedir aanwezige hoofden getuigenis af te leggen, en hij zond eenige afgevaardigden aan boord om den stationskommandant daarvan nader de verzekering te geven. Toen deze eischte, dat men van den radja te Atjeh antwoord zou gaan vragen op den brief van den militairen en civielen bevelhebber, berigtte Toekoe Radja Moeda, dat dit geschieden zou, en dat hij zelf, als zijn vader niet antwoordde, over 62 dagen met de andere hoofden de onderwerping van

Pedir zou aanbieden. Op den 3den October werd nu een schrijven van den radja, dd. 26 September, aan boord gebragt, maar het bevatte niets stelligs. Evenwel zag de militaire en civiele bevelhebber van eene tuchtiging af, èn wegens het reeds vermelde feit, dat men in Atjeh minder last ondervond van Pediresche hulptroepen, èn met het oog op de goede gezindheid, die bij de hoofden in Pedir zelf bleek te bestaan. Van onderhandelingen met dezen onthield men zich echter, zoo als reeds is opgemerkt, omdat zonder de medewerking van den radja aan de onderwerping des lands geen waarde te hechten scheen. Bovendien achtte de militaire en civiele bevelhebber het zelfs niet wenschelijk om tot Pedir in eene verhouding te komen, die tot opheffing der blokkade zou moeten leiden, dewijl er te meer gelegenheid zou ontstaan om onze vijanden in Groot-Atjeh van het noodige te voorzien, wanneer eene zoo nabij gelegen haven voor den handel werd opengesteld.

De verhouding tusschen onze autoriteiten en de radja's der onderworpen landschappen is tot dusver op de noordkust nog niet zoo vertrouwelijk geworden als op de oostkust. De radja's bleven steeds ongenegen om aan boord van de oorlogsschepen te komen, en maakten het daardoor aan de stationskommandanten moeijelijk om zich aan den wal met hen in aanraking te stellen. Omtrent hunne goede gezindheid werd dikwijls twijfel geopperd, en vooral werden ten aanzien van de stemming van den radja van Gighen dikwijls ongunstige berigten verspreid. Bij ontmoetingen, die de controleur VAN WIJK en de tolk SAIDI TAHIR in Februarij jl. met den radja hadden, liet deze evenwel niet onduidelijk blijken, dat hij tot eene gereserveerde houding genoopt werd, zoo lang het Nederlandsch Gouvernement hem te land geen bescherming verleende tegenover degenen, die het nog met Groot-Atjeh hielden en aan den val van dat rijk nog niet gelooven wilden. Aan de vrees voor Groot-Atjeh en het wantrouwen omtrent de duurzaamheid onzer vestiging aldaar is het zeker in de voornaamste plaats toe te schrijven, dat in verscheidene onderhoorigheden de gewenschte toenadering tot het Nederlandsch gezag zich nog laat wachten.

Westkust. In het vorig verslag is vermeld, dat alle Atjehsche staten op de zuidelijke helft der westkust zich, na de ontvangst der proclamatie van den luitenant-generaal VAN SWIETEN, tot onderwerping bereid hadden verklaard. Den 26sten April werd aan den kommandant van de *Watergeus*, den kapitein-luitenant ter zee K. C. BUNNIK, opgedragen om in de verschillende landschappen de Nederlandsche vlag te doen hijschen en de acte van erkenning aan de bestuurders uit te reiken (behalve in Troemon en op Simaloer, waar dit reeds door den gouverneur van Sumatra's Westkust geschied was). De 1ste luitenant M. SEGOV werd hem toegevoegd voor de aanrakingen met de inlandsche hoofden.

Te Malaboeh werd den 27sten April, te Soesoeh den 2den Mei, te Tampat Toean den 5den Mei de Nederlandsche vlag geheschen. Te Tampat Toean bragt de radja, DATOE RADJA AMAT, een bezoek aan boord en begaf zich de kommandant van de *Watergeus* met gevolg aan den wal om de acte van erkenning uit te reiken. Te Malaboeh en te Soesoeh daarentegen hadden onze autoriteiten geen persoonlijke ontmoetingen met de radja's TOEKOE KEDJOEROEAN TJIHIK en DATOE BAGINDA, en werd ook een bezoek aan den wal afgeraden, omdat het er onveilig werd gemaakt door bovenlanders en door lieden die pas van Atjeh gekomen waren. In Soesoeh liep het gerucht, dat wij Groot-Atjeh wederom hadden moeten verlaten.

Te Poeloe Kajoe weigerde men de vlag in ontvangst te nemen en vroeg men waarom men geen geld kreeg. De communicatie met den wal was daar hoogst moeijelijk, weshalve van verdere aanrakingen werd afgezien. Te Laboean Hadji zond de radja, DATOE OEDJONG BATOE, mede de vlag terug, met het verzoek dat de kommandant van het oorlogsschip zich wenden mogt tot den radja van Troemon. Met Mukki kon men niet in aanraking komen, wegens de zware branding die op de kust stond en wegens de aan den wal heerschende cholera. Ook Terbangan besar kon niet worden bezocht. De tusschenkomst van den radja van Troemon werd verzocht, om in de drie laatstgenoemde landschappen de vlag te doen hijschen.

Leverde deze reis geen zeer voldoende uitkomsten op, de moeijelijkheid, om in den westmoesson gemeenschap met den wal te verkrijgen, verhinderde dat spoedig een nieuw bezoek aan de verschillende staatjes werd gebragt, en bovendien kwam het wenschelijk voor af te wachten, of in de stemming aldaar niet verbetering zou komen, wanneer men meer doordrongen werd van de overtuiging, dat wij in Groot-Atjeh gevestigd zouden blijven, en wanneer de radja van Troemon zijn invloed zou hebben kunnen doen gelden.

Eene bijzondere omstandigheid gaf aanleiding om den 30sten Julij Zr. Ms. stoomschip *Banda*, met den controleur PLUYGERS aan boord, van Atjeh naar Malaboeh te zenden: er moest namelijk een onderzoek worden ingesteld naar een moord, welke, volgens ontvangen berigten, te dier plaatse op een Chineesch handelaar gepleegd zou zijn. De controleur begaf zich naar den wal, waar hij naar behooren werd bejegend en waar hij vernam dat de bedoelde moord niet te Malaboeh, maar ter reede van Tampat Toean gepleegd was. Bij deze gelegenheid, en ook later, toen de *Banda*, op een kruistogt langs het noordelijk gedeelte der westkust, Malaboeh aandeed, werd aldaar de bevoegdheid om de eigen vlag te mogen blijven voeren ter sprake gebragt. (Verg. vorig verslag, blz. 12). De radja bleek daarop vooral prijs te stellen, omdat hij vreesde dat de aan hem onderhoorige landschappen Waylah, Boeboen, Senagoen, Trang, Padoe en Trepak zich als van hem onafhankelijk zouden willen doen doorgaan, wanneer zij de Nederlandsche vlag voerden. De radja van Senagoen toonde zich trouwens reeds ongezind om het gezag van den radja van Malaboeh te erkennen. Hij verzocht aan den kommandant van de *Banda* de Nederlandsche vlag te mogen ontvangen, en bood zelfs in September aan den kommandant van de *Pontianak*, die toen het noordelijk gedeelte der kust bekruiste, een brief aan voor den militairen en civielen bevelhebber in Atjeh, waarin hij zijne bezwaren tegen de erkenning der suprematie van Malaboeh uiteenzette.

Die bezwaren vereischten een plaatselijk onderzoek. Dit was ook noodig ter zake van den straks vermelden moord, te Tampat Toean begaan. Bovendien werd het alleszins wenschelijk geacht om de verschillende landschappen van Malaboeh tot Troemon weder te bezoeken, ten einde den invloed te neutraliseren van een zekeren TOEANKOE ABAS, achterneef van den Sultan IBRAHIM van Atjeh, die, naar berigt werd, met een lastbrief van de hoofden der 3 Sagies de westkust afreisde, om de hoofden en bevolking tot deelneming aan den oorlog in Atjeh aan te sporen. Men zou zich dan tevens kunnen overtuigen, of eene betere gezindheid was ontstaan in die landschappen, wier houding in Mei zoo weinig bevredigend was geweest en van welke sedert niets vernomen was. Den 21sten September werd daarom de *Banda*, onder bevel van den luitenant ter zee 1ste klasse C. H. F. VAN WOELDEREN, derwaarts gezonden, met den controleur PLUYGERS aan boord. Men bevond dat werkelijk TOEANKOE ABAS ijverig in de weer was om tot deelneming aan den oorlog op te wekken. De hoofden en bevolking werden aangemaand om aan zijne oproepingen geen gehoor te geven, en van den radja van Tampat Toean, die weder een bezoek aan boord bragt en een tegenbezoek ontving, verkreeg men de verzekering dat hij geen volk door zijn land zou laten trekken. Daar de eenige weg, die van de zuidelijke naar de noordelijke staatjes voert, langs Tampat Toean loopt, kon hij de communicatie zonder moeite volledig beletten. Ter zake van den gepleegden moord was in dit landschap niets meer te doen; de daders waren van Groot-Atjeh afkomstig en dadelijk na het plegen van het misdrijf gevlugt.

Behalve te Tampat Toean en te Troemon had men geen aanrakingen met de hoofden. De weersgesteldheid maakte weder op sommige plaatsen de gemeenschap met den wal onmogelijk, en buitendien was het ingevallen poeasa-feest voor de hoofden een geschikt voorwendsel om zich van bezoeken aan boord te verschoonen. De krani van Malaboeh kwam eene acte van Sultan IBRAHIM vertoonen, waarin Senagoen onderhoorig werd verklaard aan Malaboeh. De radja van Senagoen werd uitgenoodigd om aan boord te komen ter bespreking van zijne verhouding tot Malaboeh, maar hij verscheen niet. Te Mukki werd den inlandschen boodschapper, die naar den wal gezonden was, gezegd dat men geen vlag van den radja van Troemon ontvangen had; de houding van hoofden en bevolking was daar eer vijandig dan vriendschappelijk.

Thans besloot de militaire en civiele bevelhebber de staatjes, die zich na hunne aanvankelijke onderwerping weder aan het Nederlandsch gezag schenen te willen onttrekken, des noods met geweld tot rede te brengen. Den 28sten November werd de *Watergeus* dus wederom met den controleur PLUYGERS uitgezonden, om naar Mukki, (in 't vorig verslag genoemd »Makih"), Laboean Hadji en Poeloe Kaijoe een ultimatum over te brengen, waarin gevorderd werd, dat, wanneer een oorlogsschip ter reede verscheen, de radja's binnen tweemaal 24 uren aan boord zouden komen en de Nederlandsche vlag aan den wal zouden hijschen; geschiedde dit niet, dan zouden de kampongs vernield worden. Gedurende dezen togt van de *Watergeus* werd geenerlei verandering in de gezindheid der radja's bespeurd. Den 2den en 3den Januarij vertrokken dus de *Banda*, *Watergeus*, *Pontianak* en *Sambas* van Atjeh om aan het ultimatum gevolg te geven. Nadat de kommandant van de *Banda* zich, met den controleur PLUYGERS, eerst te Troemon had overtuigd dat de radja — die beloofd had te trachten nog eenigen invloed ten goede aan te wenden — niets gunstigs te berigten had, vereenigde zich het eskader te Tampat Toean onder de bevelen van den luitenant ter zee 1ste klasse VAN WOELDEREN, van waar het den 8sten Januarij voor Mukki kwam. Toen na verloop van twee etmalen geen hoofden aan boord gekomen waren en de Nederlandsche vlag niet geheschen was, werd het vuur op de kampongs aan het strand geopend. Den volgenden dag, 11 Januarij, debarkeerden de landingstroepen. Zij hadden een hevigen klewang-aanval van den vijand te verduren, maar deze moest terugwijken en het vernielingswerk werd voltooid. Den 12den Januarij kwam het eskader voor Laboean Hadji. Ook daar werd niet aan den gestelden eisch voldaan, zoodat den 14den ook deze plaats en de naastbij gelegen kampongs door het vuur der schepen vernield werden. Van een debarkement werd, wegens de zware branding, afgezien. De tuchtiging der beide genoemde landschappen bleek in Poeloe Kaijoe den gewenschten indruk te hebben te weeg gebragt. De radja SAWANG zelf kon, wegens ziekte, onmogelijk aan boord komen, maar van hem werd een brief met verontschuldigingen ontvangen, en zijn broeder kwam in zijne plaats met eenige hoofden, terwijl ook de Nederlandsche vlag geheschen werd. Ook te Malaboeh kwam nu de radja met gevolg aan boord. Bovendien zond hij twee afgevaardigden naar den militairen en civielen bevelhebber te Atjeh, en sedert liet de verhouding tot Malaboeh niets te wenschen over. Blijkens de brieven, die na den terugkeer der beide afgevaardigden van hen en van den radja ontvangen werden, hadden zij van hun bezoek in Kotta-Radja de beste indrukken naar hun land medegevoerd.

Na de tuchtiging van Mukki en Laboean Hadji hebben geene aanrakingen met die landschappen plaats gevonden. De vraag is gerezen, of hunne havens, die opengesteld waren toen zij zich in Februarij 1874 onderworpen hadden, niet weder gesloten moesten worden. Hiervan is echter afgezien en de voorkeur is gegeven aan eene afwachtende houding, die aan de radja's de gelegenheid laat om van eene betere gezindheid blijk te geven.

Met de landschappen ter westkust benoorden Malaboeh worden weinig betrekkingen aangeknoopt; alleen in Patty en Kloeang werd de Nederlandsche souvereiniteit erkend. Toen in het begin van Augustus de fungerende radja van Patty, TOEKOE MACHMOED, met den Franschen gezagvoerder E. ROURA van Singapore weder te Atjeh was teruggekeerd (zie hierboven blz. 7) en zich tot onderwerping bereid verklaarde, werd van hem gevorderd dat hij eenige der voornaamste hoofden van Patty zou gaan halen en met dezen in Kotta-Radja zou komen om de acte van onderwerping te teekenen en te beëedigen. TOEKOE MACHMOED voldeed aan dezen eisch. Den 24sten Augustus kwam hij met zijn broeder, twee aanzienlijke hoofden en een tolk terug, en de acte van onderwerping werd geteekend en beëedigd. Daarbij werd hem medegedeeld, dat het Gouvernement zich het regt voorbehield om te Patty een ambtenaar te plaatsen, eene bezetting te leggen en troepen te laten doortrekken, en dat, wanneer van dit regt werd gebruik gemaakt, de noodige hulp moest verleend worden, in 't bijzonder voor den aanleg van wegen. In het een en ander werd door den radja toegestemd. Toen hij naar zijn land was teruggekeerd, werden ook de controleur TADAMA en de 1ste luitenant VAN HOOGSTRATEN, adjudant van den militairen en civielen bevelhebber, met de *Watergeus* naar Patty gezonden om tegenwoordig te zijn bij het hijschen der vlag. Zij debarkeerden daartoe den 28sten Augustus, en nadat de plegtigheid volbragt was, stoomde de *Watergeus* naar Kloeang, eene onderhoorigheid van TOEKOE LAMPASEI, (een der ons bevriende hoofden in Groot-Atjeh), die zich mede aan boord van het oorlogsschip geëmbarkeerd had om in het genoemde landschap de vlag te doen hijschen. Dit geschiedde den 31sten Augustus, weder in tegenwoordigheid van den controleur en den adjudant van den militairen en civielen bevelhebber.

In September bragt TOEKOE MACHMOED met zijn broeder een bezoek aan Batavia. Later hadden herhaaldelijk, bij gelegenheid dat Patty door oorlogsschepen werd aangedaan, vriendschappelijke ontmoetingen plaats tusschen onze autoriteiten en de inlandsche hoofden, maar omtrent de stemming der bevolking werden meer dan eens ongunstige berigten ontvangen.

Voor de overige staten in het noordelijk gedeelte der westkust werd de blokkade streng gehandhaafd. Daar waren er die toenadering zochten, maar wegens hunne ligging in de onmiddellijke nabijheid van Groot-Atjeh achtte de militaire en civiele bevelhebber het voor alsnog bedenkelijk hunne onderwerping aan te nemen. Ook Loöng en Lepong — in het vorig verslag onder de onderworpen staten gerangschikt, omdat hunne hoofden zich bij onze autoriteiten in Groot-Atjeh bereid hadden verklaard om onze zijde te kiezen, — werden daarom niet in de gelegenheid gesteld om de Nederlandsche vlag te hijschen. Die landschappen schijnen trouwens eerder als een deel van Groot-Atjeh, dan als op zich zelf staande onderhoorigheden te moeten worden aangemerkt; zij staan, even als Kloeang, onder het gezag van TOEKOE LAMPASEI.

De staten van beteekenis, die op de westkust het Nederlandsch oppergezag nog niet hebben erkend, zijn Telok-Kroet, Rigas en Tonom. Ten einde de betrekkingen met de onderworpen landschappen levendig te houden, is, even als op de oostkust, de vestiging van een of twee Europesche ambtenaren met een garnizoen ter westkust wenschelijk geacht. Voor zoodanige vestiging kwamen aanvankelijk in aanmerking Tampat Toean, Malaboeh en Patty, en waarschijnlijk zal de keuze vallen op Malaboeh en Patty, alwaar men reeds met de radja's heeft onderhandeld over den eventuelen afstand van het benoodigde terrein.

Sumatra's Westkust. De rust in dit gouvernement werd ook in het afgeloopen jaar nergens verstoord. In eene kampong in Groot Mandheling heerschte gedurende enkele dagen eenige opschudding ten gevolge van de handelingen van een dweepzieken priester; hij werd echter, toen hij zich aan moord had schuldig gemaakt, door zijne eigene volgelingen gegrepen, aan het bestuur overgeleverd en door de rapat ter dood veroordeeld.

Het Mohammedanisme breidt zich in de binnenlanden van Tapanoeli onder de heidensche bevolking uit. Daarentegen is het getal van hen, die tot het Christendom overgaan, gering: in 't geheel zijn er een 900tal Christenen. Deze onderscheiden zich gunstig van hunne Mohammedaansche landgenooten; misdrijven en overtredingen komen onder hen nagenoeg niet voor.

De padi-oogst was in 1874 bevredigend; ook de koffijcultuur gaf goede uitkomsten. Langzaam, maar aanhoudend ontwikkelt zich de landbouw, vooral in de bovenlanden van Tapanoeli. Verlaten bouwgronden worden weder tot rijstvelden gemaakt, en de drooge rijstbouw wordt meer en meer door den natten vervangen. De teelt van padi, tabak en suikerriet levert den landbouwers een voldoend middel van bestaan.

De gezondheidstoestand was in 1874 minder gunstig, daar de cholera zich schier overal in meerdere of mindere mate vertoonde, voornamelijk in de residentie Tapanoeli, waar ook verscheidene gevallen van pokken en koortsen met doodelijken afloop werden waargenomen.

Over het algemeen kan niet worden geklaagd over gebrek aan veiligheid voor personen en goederen. In de afdeeling Priaman (Padangsche Benedenlanden) worden echter, niettegenstaande de ijverige inspanning der politie, nog altijd vele diefstallen, dikwijls met geweld, gepleegd.

De bevolking dier afdeeling is, gelijk men weet, van een zeer slecht gehalte.

De regent van Indrapoera en de panghoeloe kapala van Tapan bekwamen gratificatien ter belooning van den ijver, door hen betoond bij het bewaken der grenzen tijdens den opstand in de adsistent-residentie Benkoelen.

Omtrent de geschiktheid der bezoldigde hoofden in Sumatra's Westkust over het algemeen, luiden de berigten in den laatsten tijd niet gunstiger dan vroeger (verg. het verslag van 1873, bladz. 12). Het bestuur is bij de aanstelling dier hoofden niet vrij in zijne keuze, daar het gebruik medebrengt, dat met den wensch der bevolking wordt te rade gegaan. Over dit onderwerp wordt nader gehandeld in hoofdstuk **J**, afd. I, waar eene betere gelegenheid dan te dezer plaatse bestaat om eenigzins uitvoerige mededeelingen te doen omtrent de resultaten van het onderzoek, dat, zoo als in de beide laatste verslagen (1873, blz. 13, en 1874, blz. 14), met een enkel woord werd vermeld, ingesteld is naar aanleiding van klagten, bij de Indische Regering ingekomen omtrent het benoemen van hoofden in afwijking van de volkskeuze.

De grensregeling tusschen Sorkam onder Tapanoeli en het onafhankelijke Battaksche landschap Passariboe Tobing (zie onder anderen het verslag van 1873, bladz. 13/14), met het oog op de gebeurtenissen in Atjeh eenigen tijd hangende gebleven, heeft thans langs minnelijken weg haar beslag gekregen. Wel bleef, aanvankelijk, in eene door den resident van Tapanoeli te Sorkam belegde vergadering (Januarij 1875), een der Battaksche radja's (soekoehoofden) nog aan de vermeende aanspraken van Passariboe op Sorkam vasthouden, doch toen, met medewerking van het soekoehoofd, wiens gebied regtstreeks aan Sorkam paalde, tot de afbakening werd overgegaan, verzette niemand zich daartegen, en kort daarop kwam het eerstbedoelde hoofd voor de vroeger aangenomen houding bij den resident vergiffenis vragen, belovende zich niet meer met de zaken van Sorkam te zullen inlaten.

In de laatste jaren is bij herhaling van gedachten gewisseld over de vraag, of het raadzaam zou zijn de aan Tapanoeli grenzende Battaksche landschappen (Silindoeng en andere) onder direct Europeesch bestuur te brengen. De hoofden aldaar schijnen de aanstelling van Europesche ambtenaren in hun midden te wenschen, en daarop is ook door de Nederlandsche autoriteiten op Sumatra's Westkust aangedrongen als het eenige middel, naar de meening dier autoriteiten, om een eind te maken aan de voortdurende twisten tusschen de Battaksche hoofden, waaraan het bestuur van Tapanoeli niet vreemd blijft, zoowel wegens de nabijheid der Battaksche landschappen, als omdat deze in vroeger tijd de Nederlandsche souvereiniteit erkend hebben. Het is evenwel voor alsnog niet raadzaam voorgekomen om aan ons regtstreeksch gezag in dat gedeelte van Sumatra uitbreiding te geven, vooral ook met het oog op den staat van zaken in Atjeh. Daarom is groote voorzigtigheid aanbevolen in de bemoeijingen met de bedoelde Battaksche landschappen, en is er dezerzijds op aangedrongen, dat onze ambtenaren in Tapanoeli zich nimmer ongeroepen in de Battaksche twisten mengen en, waar hunne tusschenkomst onvermijdelijk is, daaraan een zoodanig karakter geven, dat die slechts als eene welwillendheid tegenover de Battaksche hoofden en bevolking wordt beschouwd en niet als eene daad van gezag, welke onvoorwaardelijke gehoorzaamheid eischt en, bij gebreke daarvan, geweldoefening ten gevolge hebben moet.

Dat ook in de onafhankelijke landschappen Batang Orang enz., meer bekend onder den algemeenen naam Padang Lawas (zie over deze streken ook het lager aangeteekende op bladz. 17), het verlangen om onder Nederlandsch gezag te komen, levendig blijft, bleek andermaal toen in den loop van 1874 de adsistent-resident van Mandheling en Ankola al de vijf landschappen der Padang Lawas tot aan de Tobalanden bezocht. Reeds werden bij die gelegenheid de hangende geschillen tusschen de landschappen en kampongs onderling aan de uitspraak van dien ambtenaar onderworpen, en met zijne beslissing werd overal genoegen genomen.

Ook de hoofden der V Kota en Pangkalan Kota Baroe herhaalden hunne aanzoeken tot aansluiting bij het Nederlandsch-Indisch Gouvernement. Deze streken konden echter in 1874 niet door een gouvernements-ambtenaar worden bezocht.

Met de onafhankelijke Koeantan (Kwantan-) districten (verg. onder andere het verslag van 1873, bladz. 14, zoo mede bladz. 19 hierachter) hadden eenige aanrakingen plaats, welke er toe leidden dat een der voornaamste hoofden, zekere Datoe Padoeka Si Reno, die zich vroeger weinig ingenomen betoond had met de aangekondigde komst eener commissie tot onderzoek van de mogelijkheid om Centraal-Sumatra met de oostkust te verbinden, thans een onzer ambtenaren, den controleur van Sidjoendjoeng, zelf uitnoodigde om naar Koeantan te komen, ten einde plaatselijk na te gaan wat in het belang der te zenden commissie zou kunnen worden gedaan. Eene bijzondere regeringsopdragt (de vertaling der verordeningen op het regtswezen ter Sumatra's Westkust) verhinderde evenwel den controleur voor alsnog de reis te aanvaarden. Sedert echter is Datoe Padoeka Si Reno, door bedoelden ambtenaar begeleid, zijne opwachting komen maken bij den gouverneur te Padang, en heeft bij die gelegenheid, uit naam van den jang di pertoean en de overige hoofden, het verzoek gedaan, dat de Koeantan-districten onder Nederlandsch bestuur mogten worden gesteld.

Een ander blijk van de verbeterde stemming in deze streken werd door den radja van Si Goentoer gegeven, toen hij, op aandrang van den resident der Padangsche Bovenlanden, de vrijheid terug gaf aan een Maleischen handelaar van Sidjoendjoeng, die, terwijl hij zich in 't laatst van 1873 naar de Batang Hari-districten begeven had om handel te drijven, door bedoelden radja, op grond eener losse beschuldiging van diefstal, van zijne goederen beroofd en tot levenslange slavernij veroordeeld was geworden.

Van het eiland Nias valt weinig bijzonders te melden. Enkele twisten en oneenigheden werden bijgelegd. Zekere Machilie, een berucht aanvoerder eener rooverbende, die sedert een zestal jaren te vergeefs werd opgespoord, viel eindelijk in handen der politie.

In het zuidelijk gedeelte van Nias werden, door bemiddeling van den controleur en met medewerking der hoofden van Orahili, eenige tusschen Tadoro en Botohosi hangende geschillen, ter zake van het aanhouden van personen uit elkanders gebied, vereffend (April 1874). Deze uitkomst was vooral daarom bevredigend, omdat de controleur er thans in slaagde eene ontmoeting te hebben met den radja van Botohosi, die nooit te voren zendelingen van het bestuur had willen ontvangen en zich altijd buiten aanraking met het Gouvernement had gehouden.

In April 1875 werd door den gouverneur met het gouvernements-stoomschip *Hertog Bernard* eene reis gedaan naar de Mentawei-eilanden, ten einde een onderzoek in te stellen naar de oorzaak der gewelddadigheden, die daar van tijd tot tijd gepleegd werden jegens opvarenden van Padangsche handelsprauwen. Het laatste geval van dien aard had zich weinige maanden geleden voorgedaan te Teleleoe, aan den zuidwesthoek van Siberoet, het grootste eiland van de groep. Ofschoon het op de meeste der bezochte plaatsen moeite kostte met de bewoners in aanraking te komen, en de te onderzoeken zaken niet tot voldoende klaarheid waren te brengen, viel toch uit de hier en daar verkregen inlichtingen op te maken, dat de Maleische (Padangsche) handelaren zelven niet onschuldig waren, daar zij dikwerf oneerlijk jegens de inboorlingen te werk gingen en zelfs zich niet ontzagen boeten op te leggen. Overal drukte de gouverneur den bewoners van Siberoet, die hij voor niet slecht van aard houdt, op het hart, om, bij onbehoorlijke bejegening van de zijde der vreemde handelaren, geen weerwraak te nemen, maar hunne klagten in te dienen bij het bestuur te Padang, dat dan de noodige maatregelen nemen zou.

Benkoelen. Na het bedwingen der jongste onlusten in dit gewest (zie het vorig verslag, blz. 14) heeft het bestuur verder met geen verzet te kampen gehad; de politieke toestand wordt thans zelfs gunstig genoemd.

Het strafgeding tegen de schuldigen aan den moord (1),

---

(1) De boete voor het niet uitleveren der moordenaars, ingevolge de adat opgelegd aan de bevolking der betrokken afdeelingen (Laïs en Ommelanden van Benkoelen), bragt f 6090 op. Van deze gelden, in 's lands kas gestort, werd eene som van f 5000, met magtiging

die het sein tot de onlusten gaf, is nog niet ten einde gebragt. De afdoening wordt bemoeijelijkt door de omstandigheid, dat een groot aantal getuigen in deze zaak moeten gehoord worden, die meest op zeer verwijderden afstand van de hoofdplaats wonen en niet te lang kunnen aangehouden worden, wil men den landbouw er niet onder doen lijden; dikwerf moeten dezen op nieuw gehoord worden om hunne verklaringen met die van later verschenen getuigen te vergelijken.

Ook is het der politie nog niet gelukt de opstandelingen BERNIAT en MERADAJAN in handen te krijgen, die betrokken waren in den weinige maanden te voren gepleegden doch verijdelden moordaanslag op het toenmalig hoofd van dit gewest (verg. het verslag van 1873, bladz. 14). Volgens van Singapore ingekomen berigten zouden zij zich in het Djambische bevinden, en hadden twee personen zich aangeboden hunne verblijfplaats aan te wijzen. Magtiging is verleend om van de aangeboden diensten gebruik te maken.

Verscheidene hoofden zijn ten gevolge van de onlusten uit hun ambt verwijderd geworden. Aan hen, die zich bij die gelegenheid verdienstelijk hadden gemaakt, werden belooningen uitgereikt, zoo wel in eeremetaal als in geld.

Over het algemeen is het met het gehalte der hoofden in het binnenland vrij treurig gesteld. Bij eene nog zoo weinig ontwikkelde bevolking als die van Benkoelen, zegt de adsistent-resident, werkt het stelsel van vrije keus niet gunstig. De weinige eerlijke en het Europeesch gezag werkelijk genegen personen vallen meestal niet in den smaak der kiezers. Vermits verder de hoofden geene andere inkomsten hebben dan een aandeel in de opgelegde boeten bij misdrijven, en, wat de doesoenhoofden betreft, 8 pct. collecteloon van de belasting hunner onderhoorigen, zoo is de betrekking van hoofd ook niet zeer gewild.

In de afdeeling Semangka slaagde het bestuur er in een bekend roover, zekeren BANGOEN, die in 1872 uit de gevangenis te Kroë ontvlugt was en sedert de afdeeling van dien naam dikwijls onveilig maakte, weder in handen te krijgen.

Ook in dit gewest breidt het Mohammedanisme zich uit onder de heidensche bevolking der bovenlanden. Zij neemt echter blootelijk de uiterlijke vormen dier leer aan.

Het verbeteren der wegen ten einde die voor het vervoer per as geschikt te maken, waaraan zich vooral ook bestuursbelangen verbinden (verg. het vorig verslag, bladz. 15), is ijverig ter harte genomen; daarin werd evenwel belemmering ondervonden ten gevolge van ziekten; in de afdeeling Kroë kwam de cholera hier en daar voor en in Pasoemah Oeloe Manna heerschten de pokken in hevigen graad; het heeft lang geduurd eer de bevolking was over te halen om zich te laten vaccineren.

De rijst-oogst viel in 1874 minder bevredigend uit en de prijzen van dat voedingsmiddel waren dien ten gevolge hoog. Hier en daar werd van den landbouw eenig meer werk gemaakt. Ten bewijze moge strekken, dat op sommige plaatsen in de Ommelanden van Benkoelen de bevolking begonnen is op kleine schaal koffij en kruidnagelen aan te planten, en dat in Laïs eenige hoofden zich tot het bestuur gewend hebben om voorlichting bij het aanleggen van irrigatie-werken. In Manna werd eene uitgestrektheid van 22 bouws nieuwe sawahvelden aangelegd.

De afdeeling Seloema heeft onlangs (Februarij 1875) zeer veel te lijden gehad van een grooten bandjir. Tal van ladangs werden daardoor verwoest.

Lampongsche districten. In dit gewest zijn sporen van vooruitgang niet te miskennen. De wegen in het binnenland ondergaan voortdurend verbetering en uitbreiding.

Ten bewijze hoezeer de hoofden beseffen, dat het zaak is aan hunne zonen onderwijs te verschaffen, is het feit te vermelden, dat te Menggala (hoofdplaats der afdeeling Toelong-Bawang) voor particuliere rekening eene school werd opgerigt, die thans reeds 50 leerlingen telt.

De geest der bevolking jegens het bestuur wordt zeer gunstig genoemd. De veiligheid liet niets te wenschen over. Van zee- of rivierroof werd niets vernomen.

Verbetering van den rijstbouw door den aanleg van sawahs vindt hoofdzakelijk nog alleen plaats in de afdeelingen Telok-Betong en IV Marga's; in de meer binnenwaarts gelegen landschappen is de bevolking hiertoe nog moeijelijk te bewegen.

In de afdeeling Toelong-Bawang, waar nog vele voor cultuur zeer geschikte gronden worden aangetroffen, hebben zich verscheidene huisgezinnen uit het Palembangsche neergezet, met het doel om door exploitatie dier gronden te trachten zich een beter middel van bestaan te verschaffen.

In 1874 viel de padi-oogst minder gunstig uit; die der tweede gewassen daarentegen slaagde zeer goed. Ook de peperoogst was zeer bevredigend.

De gezondheidstoestand liet nog al te wenschen over. Behalve met cholera had de bevolking bovendien te kampen met koortsen en buikziekten.

Palembang. De oogst van kapas (katoen), koffij en tabak was zeer bevredigend. Volgens eene matige berekening hebben de kapasplanters in de afdeelingen Ogan en Lematang in het afgeloopen jaar over het geheel voor eene waarde verhandeld van f $1^1/_2$ millioen, terwijl alleen in de afdeeling Ampat Lawang, met eene bevolking van ruim 24 000 zielen, meer dan f 400 000 in handen der koffijplanters moet zijn gekomen. In de afdeelingen Rawas en Lematang, waar weinig gelegenheid voor koffijcultuur bestaat, begint de bevolking, daartoe van bestuurswege aangemoedigd en met stekken geholpen, zich op de niet minder winstgevende pepercultuur toe te leggen. De rijstcultuur levert doorgaans alleen in die afdeelingen, waar op lobaks (uiterwaarden) of op sawahs wordt geplant, een goed product op, en dit is in den regel ruim genoeg om aangrenzende streken, waar de rijst op drooge velden wordt verbouwd en die dien ten gevolge vaak aan misgewas zijn blootgesteld, des gevorderd van het noodige te voorzien.

Door verbetering en uitbreiding der bestaande middelen van gemeenschap, ook met de Lampongsche districten, neemt de binnenlandsche handel meer en meer toe.

In sommige streken, zoo als in de Redjang, Lebong, Sindang, Blabouw, Ampat Lawang en Ranau, wordt veel opium verbruikt, hetgeen in de vier eerstgenoemde landschappen van merkbaren invloed is op de welvaart.

In de Pasoemah-landen, Redjang, Lebong en Koeboestreken breidt het Mohammedanisme zich langzaam uit onder de nog heidensche bevolking. Het getal Mekkagangers neemt zeer toe, ten gevolge van de omstandigheid, dat het reizen naar Mekka steeds goedkooper wordt. Tusschen Palembang en Singapore bestaat twee malen 's maands eene geregelde stoomvaart; de meeste verdiensten worden daarbij behaald door den overvoer van passagiers. De invloed der hadji's is echter zeer gering. Algemeen heerschte eene goede gezindheid onder de bevolking; alleen in eenige afgelegen streken, zoo als de Goemai, Sindang, Lebong en de aan Benkoelen grenzende districten der afdeeling Kommering Oeloe — streken die ver van het handelsverkeer gelegen zijn en waar, door gebrek aan personeel, het bestuur niet zulk een directen invloed kan uitoefenen, — laat de geest onder een gedeelte der bevolking nog te wenschen over.

Omtrent het rijk van Djambi kan alleen vermeld worden, dat de Sultan en de rijksbestierder geene blijken hebben gegeven van minder goede gezindheid, maar wel van gebrek aan invloed en magt om het rijk naar eisch te besturen.

Volgens geruchten die nu en dan vernomen worden, moet de toestand in het binnenland treurig zijn. Reeds hebben eenige doesoenhoofden aldaar, aan de grenzen van de Rawas wonende, hun wensch te kennen gegeven om onder het direct gezag van het Nederlandsch Gouvernement te komen.

De gezondheidstoestand in Djambi liet te wenschen over. Sedert Augustus 1874 heerscht de cholera in meerdere of mindere mate.

Ook in het afgeloopen jaar deed zich wederom het be-

---

van het Opperbestuur, uitgekeerd ten bate van de onverzorgd achtergebleven kinderen van den vermoorden adsistent-resident. Het overig bedrag werd door de Indische Regering, op f 150 na, bestemd, deels om te worden besteed voor de voltooijing van het ter hoofdplaats Benkoelen in aanbouw zijnde Mohammedaansche bedehuis, deels om de kosten der monumenten te bestrijden, welke te Benkoelen, Samban en Tandjong Terdana waren opgerigt ter gedachtenis aan de bij de onlusten gevallen Europeanen en tevens om te dienen als blijvende teekenen van waarschuwing voor de bevolking.

treurenswaardig feit voor, dat een inlander een moordaanslag pleegde op een Europeesch militair van het garnizoen, zonder eenige bekende aanleiding. Bestaan er geen redenen om aan dit feit eene politieke beteekenis toe te kennen, de omstandigheid, dat tot nu toe het onderzoek naar de herkomst van den amokmaker, die zich eenigen tijd in eene nabij het fort gelegen kampong had opgehouden, even als bij dergelijke gevallen in vorige jaren, tot niets heeft geleid, doet echter vermoeden, dat onder de bevolking een minder goede geest jegens het bestuur bestaat of wordt gekweekt.

In Maart 1875 begaf zich de resident, vergezeld van den secretaris der residentie en van een ambtenaar ter beschikking, met het gouvernementsstoomschip *Siak* naar Djambi, om den Sultan te onderhouden over bedoelden moordaanslag en over andere zaken, in 't algemeen verband houdende met de naleving van het contract van 1858. De resident verlangde dat, in afwijking van hetgeen tot dusver (in 1861, 1867, 1869) gebeurd was, de Sultan (die zijn verblijf houdt in de doesson Tengah, twee dagreizen boven de hoofdplaats aan de Djambi-rivier gelegen) naar de hoofdplaats zou afkomen, om het eerst aan hem, den vertegenwoordiger van het Gouvernement, een bezoek te brengen. Dit geschiedde op den 15den Maart, nadat de secretaris met de *Siak* naar de doesson Tengah gestoomd was om den Sultan van de komst des residents berigt te geven. Den volgenden dag bragt de resident den Sultan een tegenbezoek. De ontmoeting liet niets te wenschen over. De Sultan werd aangespoord om een gestreng onderzoek te doen naar de schuldigen aan den bewusten moordaanslag, en om aan het contract van 1858, onder anderen wat de invoering der vaccine en het verbod tegen slavenhandel betrof, beter uitvoering te geven. Voorts werd er op aangedrongen, dat hij zich ter hoofdplaats Djambi vestigen zou, opdat de Nederlandsche politieke agent steeds met hem in aanraking kon komen, en de Sultan niet langer, zoo als tot dusver geschied was, alles zou overlaten aan een gemagtigde te Djambi (den pangeran Wiro Kesoemo). De Sultan toonde zich zeer gezind om in alles naar den wensch van het Gouvernement te handelen, maar liet niet onduidelijk blijken, dat hij door zijne rijksgrooten werd tegengewerkt. Voor het overbrengen van zijn verblijf naar de hoofdplaats Djambi schenen hem de middelen te ontbreken, weshalve de resident hem het vooruitzigt opende op eenige tegemoetkoming in de kosten zijner huisvesting.

Bij deze gelegenheid werd ook Moeara Kompeh door den resident bezocht. Het bedrag der geheven regten was aldaar van f 42 371 in 1873, tot f 24 360 in 1874 gedaald. Omtrent de oorzaken van dezen achteruitgang werd geene zekerheid verkregen.

Sumatra's Oostkust. Gedurende de verwikkelingen met Atjeh werd in deze residentie, uitmakende het gebied van Siak en onderhoorigheden, zonder eenige buitengewone middelen, ja zelfs —wegens het afwezen van stoomschepen— met minder magtsvertoon dan gewoonlijk, de rust overal gehandhaafd.

De politieke toestand was er, wat de verhouding der vorsten tot het Gouvernement betreft, zeer bevredigend. De Sultan van eigenlijk Siak is steeds bereid om te handelen in overeenstemming met den vertegenwoordiger van het Gouvernement. In de houding van den rijksbestuurder (zie vorig verslag, bladz. 16) valt in den laatsten tijd verbetering op te merken. De aan den Sultan verleende onderscheiding, door zijne benoeming tot ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw (Koninklijk besluit van 12 Mei 1874), heeft ook bij den rijksbestuurder en de overige rijksgrooten veel bijval gevonden. De Sultan bood den Gouverneur-Generaal zijne hulde en erkentelijkheid deswege schriftelijk aan.

De Sultan van Serdang, die vroeger zekere terughoudendheid tegenover ons bestuur aan den dag legde, is veel ten goede veranderd, sedert — door de meerdere ontwikkeling van de Europesche landbouw-industrie ook in het Serdangsche — zijn naijver tegen Deli verminderd is.

Met de vorsten van Deli en Langkat is de verhouding uitmuntend. De pas opgetreden vorst van Deli, die door zijn jeugdigen leeftijd dikwijls behoefte aan raad heeft, wendt zich hiervoor bij voorkeur tot het bestuur, welks wenken getrouw worden gevolgd.

In het voormalig gebied van den jang-di-pertoean van Assahan is de toestand mede bevredigend; de bevolking gehoorzaamt gewillig aan de bevelen van het voorloopig bestuur. In den loop van 1874 werd aan de hoogbejaarde moeder van den afgezetten en verbannen vorst, die in 1867 haar zoon naar Riouw was gevolgd, vergunning verleend om naar Assahan terug te keeren. Deze vrouw, die, zoowel om hare hooge jaren als hare verstandelijke ontwikkeling, bij de bevolking zeer in aanzien is, gedraagt zich sedert hare terugkomst zeer rustig en houdt zich buiten alle bemoeijenis met de bestuurszaken. Ook de Battaksche districten, die van den vroegeren jang-di-pertoean afhankelijk waren en voor zijne belangen destijds de wapenen hebben opgevat, schijnen zich met den bestaanden toestand verzoend te hebben; althans de voornaamste hoofden uit die streken bezoeken bij herhaling den gouvernementsambtenaar te Tandjong Balei om hunne belangen met hem te bespreken.

Uit de onafhankelijke landschappen in het binnenland werden bij den controleur van Laboean Batoe (even als bij den adsistent-resident van Mandheling en Ankola, zie bladz. 15 hiervoren) weder aanzoeken ontvangen om onder Nederlandsch gezag te komen, onder anderen van de staatjes Oedjoeng Padang, Sie Langé (vergelijk het vorig verslag, bladz. 17), Oedjoeng Batoe en Si Mengambat (Broemoen). Alvorens op die aanzoeken definitief te beschikken, zal op last der Regering (Februarij 1875) een plaatselijk onderzoek naar den toestand van land en volk in die streken worden ingesteld. Het onderzoek zal geschieden door een der ambtenaren uit de residentie Sumatra's Oostkust, omdat bedoelde staatjes door handelsbelangen en bloedverwantschap over 't algemeen meer aanrakingen schijnen te hebben met de benedenlanden aan de Oostkust dan met de Westkust.

Omtrent de hierbedoelde streken zijn voorloopig de navolgende inlichtingen verkregen. Zij maken een deel uit van het stroomgebied der Panei- en Bila-rivieren, en zijn in drie hoofdlandschappen te onderscheiden, met name Broemoen, Padang Lawas en Dolog. Broemoen heet de streek langs de Batang Broemoen of Panei; tot Dolog behooren de staatjes gelegen aan de Bila-rivier in haren bovenloop, terwijl Padang-Lawas dat gedeelte is, hetwelk gelegen is tusschen Broemoen en Dolog. Elk landschap is weder verdeeld in een aantal zelfstandige staatjes, waarvan eenige uit eene enkele kampong, doch de meeste uit eene vereeniging van kampongs bestaan; zoo tellen de staatjes Oedjoeng Padang en Sie Langé, volgens opgaaf der hoofden, respectivelijk 17 en 12 kampongs. Zij worden, bij gemis aan eenig overwegend centraal gezag, maar al te vaak door onderlinge twisten geteisterd, die de ontwikkeling van het land belemmeren en waarvan volksverloop soms het gevolg is. De geringe getalsterkte der bevolking in de binnenlanden is dan ook gedeeltelijk aan die onderlinge oorlogen te wijten, ook omdat in vroegere jaren de gevangen gemaakte personen als slaven naar den overwal werden uitgevoerd; dit laatste heeft evenwel sedert onze vestiging ook op dit gedeelte der Oostkust geheel opgehouden. Handel, landbouw en veeteelt zijn de hoofdmiddelen van bestaan; Padang Lawas moet vooral een aanzienlijken veestapel bezitten. Padi is voor alsnog de hoofdcultuur; de productie schijnt evenwel in enkele weinige streken niet voldoende voor de behoefte, zoodat soms invoeren uit de afdeeling Laboean Batoe plaats hebben. Voor de teelt van koffij moeten bodem en klimaat uitnemend geschikt zijn.

De handelsbeweging met de afdeeling Laboean Batoe is in de laatste jaren reeds aanmerkelijk toegenomen en wordt zeer bevorderd door den uitgestrekten loop der Panei- en Bila-rivieren, waarvan de eerste bijna de Mandhelingsche grenzen bereikt, en reeds van Pertibi en Binanga af voor groote praauwen bevaarbaar is. De uitvoer bestaat voornamelijk uit verschillende soorten van getah en rottan, was, ivoor, rhinoceroshoorns, karbouwen en runderen. Hetgeen van landbouw-producten wordt uitgevoerd, bepaalt zich tot een weinig kaneel en koffij. De invoer-artikelen zijn: manufacturen, aarde-, ijzer- en koperwerk, rijst, padi, zout, kruid, lood, geweren en wapens.

Tusschen den Sultan van Siak en de onafhankelijke bovenlanden aan de Rokkan-rivier zijn eenige moeijelijkheden ontstaan.

Eenigen tijd geleden heeft een der radja's aldaar, die van Kotta-Intan (1), een inval laten doen in het tot Siak behoorende district Tapong Kiri, bij welke gelegenheid de kampong Tebing Tinggi werd afgeloopen en het hoofd dier kampong, met nog een paar andere personen, om het leven kwam. Zelfs werd door Kotta-Intan, ter vervanging van den gedoode, een ander hoofd over Tebing Tinggi aangesteld, terwijl later, op last van Kotta-Intan, nog met geweld van de bevolking van Goenoeng Tinggi werd ingevorderd het bloedgeld voor een bij den inval in Tapong Kiri om het leven gekomen persoon uit Goenoeng Kandis (bovenlanden aan de Kamparrivier). Eene daarop gevolgde zending van een ambtenaar en een der rijksgrooten van Siak naar Kotta-Intan had niet het gewenschte resultaat. De radja van Kotta-Intan is nu voor 's hands uitgenoodigd om een gemagtigde te zenden, ten einde door bemiddeling van het bestuur eene schikking tot stand te brengen.

De stemming der onafhankelijke Battaks in de bovenlanden van Deli, zoowel jegens het Gouvernement als jegens de Maleische vorsten, is kennelijk verbeterd. In die landstreek kwam, naar luid van de berigten die ter Oostkust ontvangen werden, in de tweede helft van 1874 een gezantschap uit Atjeh, uit 15 personen bestaande, waarschijnlijk met de bedoeling om in het onder Nederlandsch gezag staand gebied onrust te verwekken. De Battaksche bevolking had aanvankelijk eene bijgeloovige vrees en ontzag voor deze lieden; zij werden daardoor verleid tot allerlei aanmatigingen, die ten slotte aanleiding gaven tot twisten, welke hun allen het leven kostten. Sedert is vernomen dat het volk van Alas en Gaijoe het voornemen had om hun dood te wreken, maar daaraan werd nog geene uitvoering gegeven. Ter verdediging van onze grenzen, wanneer die noodig mogt worden, wordt de in Deli aanwezige troepenmagt voldoende geacht.

Voor zooveel betreft het regtstreeksch gouvernementsgebied in dit gewest (Bengkalis en Laboean Batoe), is de algemeene veiligheid bevredigend te noemen. Binnen het gebied der inlandsche vorsten echter, vooral in eigenlijk Siak, kan aan de daar gevestigde Chinezen nog geene afdoende bescherming verleend worden. In het verloopen jaar werden nog eenige Chinezen vermoord, gevestigd aan eene der kleine rivieren tusschen de monding der Siak- en Kamparrivieren, en had ook op de Paneirivier een geval van roof met moord plaats op een Chinesche sampan. In beide gevallen gelukte het de hoofdschuldigen te vatten.

De Sultan van Deli bezoldigt sedert eenige jaren een corps soldaten en een aantal politiedienaren; deze politiemagt is hoofdzakelijk in 't leven geroepen met het oog op de talrijke Chinezen en andere vreemde oosterlingen, gevestigd op de landbouw-ondernemingen. Met inbegrip van die in Langkat en Serdang zijn deze ondernemingen thans 23 in getal, terwijl nog voor 8 nieuwe concessie is verleend. Zij verkeeren in bloeijenden staat; de hoofdcultuur is tabak (verg. hoofdstuk **O**, afd. I, § 2, sub. 5°.). Dat Deli belangrijk in bloei toeneemt, is onder anderen hieruit af te leiden, dat de verpachting (voor rekening van het inlandsch bestuur) der in- en uitvoerregten aldaar voor 1875 de belangrijke som opbragt van $ 16 000, en de arakpacht $ 8060, tegen respectivelijk $ 7000 en $ 1240 over 1874.

In de laatste dagen van 1874 werd door den Sultan van Siak en zijne rijksgrooten aan eenige Bataviasche ondernemers concessie verleend voor het delven van tin-erts en het ontginnen van woeste gronden in een terrein aan de Boven-Siakrivier (onder Tapong Kanan en Tapong Kiri), nadat vooraf de hoofden in de Tapongs daartoe hunne toestemming verleend hadden. Hun is door den Sultan eenig aandeel in de te verwachten voordeelen toegezegd, zoodra de door concessionarissen op te brengen schatting (4 pct. 's jaars van de productie, met beding van f 6000 's jaars als minimum) hem daartoe in staat zou stellen. De voornaamste der Taponghoofden is de bandahara van Petapahan; deze is dan ook de eenige onder hen, aan wien de Sultans van Siak een ambtszegel uitreiken. De overige bandahara's zijn die van Tandoen (Tebing Tinggi), Kasikan, Batoe Gadjah, Kabon, Kotta Renah en Aliantan (allen hoofden der Tapong Kiri). De Tapong Kanan is zeer weinig bevolkt; dáár bevindt zich dan ook slechts één hoofd, de bandahara van de kampong Sie Kedjang. De bewoners van de Tapong Kanan en Tapong Kiri vormen, wat hunne instellingen betreft, één geheel, en de algemeene belangen der bevolking zijn aan de gezamelijke hoofden toevertrouwd. Zie overigens omtrent bedoelde concessie het lager aangeteekende in hoofdstuk **O**, afd. II.

De vestigingen van Chinezen te Bengkalis, Laboean-Bilik aan de Panei-rivier, Assahan en Deli breiden zich steeds uit. Die lieden staan meest allen in verbinding met handelaren te Singapore en Penang, met wier kapitalen zij werken. Chinezen met eigen kapitaal worden hier nog weinig aangetroffen.

Behalve de door de Regering gesubsidieerde stoomvaartdienst, die de voornaamste kustplaatsen verbindt met Riouw als uitgangspunt, bestaat er eene geregelde particuliere stoomvaart tusschen Deli en Penang met booten onder Engelsche vlag.

De binnenlandsche gemeenschap wordt bijna uitsluitend onderhouden langs de zoo veelvuldige waterwegen; de behoefte aan landwegen wordt te minder gevoeld, dewijl de bevolking bijna uitsluitend langs de rivieren gevestigd is. Alleen in het Delische treft men reeds verscheidene wegen aan, voor voertuigen geschikt. Door de hier gelegerde troepen werd medewerking verleend bij het leggen eener brug over de Deli-rivier in de nabijheid van het kampement aldaar. Een voldoend net van wegen voor de hoofdplaats Bengkalis is ontworpen en wordt door dwangarbeiders gemaakt. Aan de verbetering van de gemeenschap van Tandjong Balei, hoofdplaats van Assahan, met de binnenlanden, wordt sedert eenigen tijd gewerkt; de moerassige gesteldheid van den bodem is een beletsel, maar men is er in geslaagd een voor voetgangers geschikt pad aan te leggen.

De eigenlijke inlandsche bevolking leeft van den landbouw en de visscherij. De padi-oogst slaagde in 1874 niet bijzonder.

De gezondheidstoestand was in het afgeloopen jaar in vele streken ongunstig; niet alleen heerschte cholera, ook pokken en koortsen kwamen veelvuldig voor.

Riouw en onderhoorigheden. Deze residentie bestaat, sedert daarvan het rijk Siak en onderhoorigheden is afgescheiden, uit: 1°. het schiereiland Tandjong Pinang, in vollen eigendom aan het Gouvernement toebehoorende (verg. het verslag van 1872, blz. 11); 2°. het onder souvereiniteit van het Gouvernement staande grondgebied van den Sultan van Lingga, bevattende al de eilanden van den Lingga-Riouw-archipel en een gedeelte van de kust van Sumatra beneden Djambi; 3°. het aan laatstbedoeld kustgebied grenzende rijk Indragiri. Volgens eene van oudsher bestaande schikking regeert de Sultan zelf in den Lingga-archipel, terwijl in den Riouw-archipel en in de landschappen Mandah en Reteh, op den vasten wal van Sumatra, het bestuur door den onderkoning van Riouw wordt gevoerd.

Omtrent de verhouding van ons bestuur zoowel tot den Sultan als tot den onderkoning kunnen slechts gunstige berigten gegeven worden. Wat de doorgaans minder goede verhouding tusschen hen onderling betreft, moet gezegd worden dat de onderkoning, bij gelegenheid van de uitreiking der orde van den Nederlandschen Leeuw aan den Sultan (zie vorig verslag blz. 17) dezen alle mogelijke eer heeft betoond. Overigens is het den resident gelukt om het geschil, dat sinds lang tusschen beide vorsten bestond over de wijze van bestuur van het landschap Mandah (zie het verslag van 1873, blz. 19), in zoover op te lossen, dat Tongkoe Sjarief Machmoed, de in der tijd afgezette gemagtigde, thans met het bestuur over de benedenlanden en Tongkoe Noeng met dat der bovenlanden belast is.

Eene quaestie die voortdurend tusschen hen blijft bestaan, en waaromtrent beiden denzelfden onwil betoonen, is het afstaan van inkomsten aan de grootwaardigheidsbekleeders en vertegenwoordigers, die volgens de adat behooren aanwezig te zijn; dien ten gevolge worden de door sterfgeval als anderszins opengevallen plaatsen alleen aangevuld wanneer zulks hoog noodig is.

Het is bekend dat de bevolking van den Lingga-Riouw-archipel, wat het Maleisch gedeelte betreft, van zeeroovers

---

(1) Het landschap Kotta-Intan, bij de inlanders meer algemeen bekend onder den naam van Koenta, is gelegen aan den linkerzijtak van de Rokkanrivier; het bevat twee kampongs: Kotta-Intan (op inlandsche wijze versterkt) en Kotta-Lama, beiden aan de Rokkanrivier gelegen, en volgens opgaaf gezamenlijk ongeveer 200 weerbare mannen tellende, die echter grootendeels verspreid wonen.

afstamt, van de vischvangst leeft, en zich, als de gelegenheid gunstig is, gaarne door diefstal en kleine zeeschuimerijen verrijkt. De omstandigheid dat veel slecht volk, dat uit Singapore is gevlugt, eene schuilplaats zoekt op de eilanden dezer residentie, werkt mede ongunstig. De toestand is echter beterende, sedert de aanstelling van Europesche ambtenaren met het noodige politiepersoneel.

Van zijne zijde beijvert zich de Sultan om de bevolking aan een geregelder leven te gewennen, onder anderen door het invoeren van de padicultuur op sawahs; de onderkoning doet niets in die rigting.

Eerlang zullen de drie afdeelingen Noord- en Zuid-Bintang en Tandjong Pinang, waar de hoofdplaats Riouw ligt, tot ééne afdeeling worden vereenigd: de resident is gemagtigd dienaangaande een suppletoir contract met den Sultan te sluiten. De in aanleg zijnde weg tusschen Goenong Kidjang, de hoofdplaats van Zuid-Bintang, en Tandjong Pinang moet voltooid zijn, alvorens tot de vereeniging, zonder nadeel voor den dienst, kan worden overgegaan.

In de afdeeling Poeloe Toedjoe, bestaande uit de afgelegen Natoena-, Tambilan- en Anambas-eilanden, waar geen Europeesch ambtenaar is gevestigd, schijnt de wanordelijke toestand, waarop reeds in 't vorig verslag (blz. 17) werd gewezen, nog altijd aanleiding tot volksverloop te geven. Met den resident zal daarom worden in overleg getreden wat te doen zij om de door den onderkoning in uitzigt gestelde betere regeling van het bestuur, meer bijzonder in de Natoena-groep, werkelijk te doen tot stand komen.

Eigenlijke landbouw-nijverheid wordt in dit gewest schier uitsluitend gedreven door Chinezen, die, zoo als bekend, uitgestrekte gambier- en pepertuinen bezitten. Kort geleden hebben ook een paar Europeanen (Duitschers) eene landbouw-onderneming begonnen, en wel op het eiland Battam. Hunne proeven met de koffijcultuur hebben echter niet het gewenschte resultaat opgeleverd; de bodem bleek te laag en te schraal. Zij zijn thans mede tot de gambier- en pepercultuur overgegaan.

De gezondheidstoestand liet, uitgezonderd eenige gevallen van cholera en pokken, niets te wenschen over.

De staat van zaken in Indragiri, zoomede in de hooger genoemde landschappen Mandah en Reteh, onderging in 1874 geene verbetering. Klagten wegens knevelarij kwamen ter kennisse van het bestuur, maar konden niet tot klaarheid worden gebragt. De resident heeft eenigen tijd geleden in een brief aan den ruim 90jarigen soetan het verlangen te kennen gegeven, diens zoon en vermoedelijken opvolger, radja Ismael (zie het verslag van 1873, bladz. 19) te leeren kennen, doch aan den wenk om dezen daartoe naar Tandjong Pinang te doen overkomen, schijnt geen gevolg te zijn gegeven. Daar een plaatselijk onderzoek in Indragiri dringend noodig bleek, zou de bij den adsistent-resident van Lingga bescheiden controleur met eene zending derwaarts worden belast.

Een voorloopig gezonden inlandsch ambtenaar bragt uit de bovenlanden een brief mede van den jang di pertoean, radja Pandak, het verzoek behelzende, dat het Kwantangebied onder 's Gouvernements gezag mogt worden gesteld. Bij gelegenheid der voorgenomene inspectiereis naar Indragiri zal naar de ware reden van radja Pandak's verzoek onderzoek worden gedaan. Vermoedelijk zijn daarbij handelsbelangen in het spel. Over te Padang gedane stappen van dien aard zie bladz. 15 hiervoren.

Omtrent Reteh wordt gemeld, dat dit landschap zich nog niet heeft kunnen herstellen van den in 1858 tegen den panglima besar gevoerden krijg. Door het vertrek van een deel der bevolking (thans telt het landschap nog ruim 2000 zielen), is de landbouw zeer achteruitgegaan en vindt bijna geen uitvoer van rijst en sago meer plaats.

Banka. De geest jegens het bestuur, ook van de talrijke in dit gewest aanwezige Chinezen, is goed te noemen.

De inlandsche en Chinesche ambtenaren leggen veel ijver aan den dag en hun gedrag is over het algemeen voldoende. Alleen de luitenant der Chinezen in Soengeislan en drie ongeschikte Chinesche beambten moesten ontslagen worden, wegens ernstig vermoeden van medepligtigheid aan amfioen-smokkelarij.

De geschiktheid der kamponghoofden neemt van lieverlede toe.

De staat van veiligheid van personen en goederen is bevredigend.

De rijstcultuur is niet van dien omvang dat daardoor in de behoefte der inheemsche bevolking kan worden voorzien; zij vindt hare middelen van bestaan voornamelijk in den verkoop van boschproducten, gambier en klappers en den aanplant van tweede gewassen; het zijn veelal de kamponghoofden, die de producten opkoopen en in het groot van de hand zetten.

Omtrent het zendingswerk onder de Chinesche mijnwerkers wordt berigt dat het aantal (Roomsch-katholijke) bekeerlingen gering is.

Billiton. Onder de bevolking, die zich thans overal langs de gebaande wegen in geregelde kampongs heeft gevestigd, vooral onder de Chinezen, heerscht welvaart, zigtbaar onder anderen door het verrijzen van verscheidene nette woningen.

De rijstbouw slaagde zeer gunstig.

Van epidemien bleef de bevolking verschoond.

De op de standplaatsen der districtshoofden opgerigte mesigits (Mohammedaansche tempels) worden hoofdzakelijk door die hoofden en hunne aanverwanten, door de bevolking zelve schaars bezocht.

Twee verdienstelijke hoofden, de gewezen depati van Billiton en de luitenant der Chinezen ter hoofdplaats, zagen hunne goede en langdurige diensten door de Regering beloond met de toekenning der gouden medaille voor burgerlijke verdiensten.

Wester-afdeeling van Borneo. In het Sintangsche bleef onder de Dajaksche stammen verdeeldheid heerschen. In de bovenlanden vernam men dikwerf van invallen en rooftogten, welke niet zelden met moordtooneelen gepaard gingen. Aan den resident is tot beteugeling van dit kwaad meerdere vrijheid van handelen gegeven, en het is nu te verwachten dat in dezen toestand verbetering zal komen.

Een der voornaamste hoofden van het ten vorigen jare in het Sintangsche gepleegd verzet, zekere Pandong (zie vorig verslag blz. 48), is onlangs het bestuur in handen gekomen. Hij had de wijk naar Serawak genomen, maar werd daar gearresteerd en vervolgens aan den adsistent-resident van Sintang uitgeleverd.

Onder de Batang-Loepar Dajaks werd in de laatste helft van 1874 van sneltogten weinig vernomen.

De Dajaks van Serawak deden af en toe sneltogten in ons gebied. Het bestuur van Serawak ging dit zoo veel mogelijk tegen, doch was niet in staat het geheel te beletten.

In Mampawa ontstonden eenige moeijelijkheden, aangezien de vorst de in zijn rijk gevestigde Chinezen belastingen had opgelegd. Door dezen is daarop een geheim genootschap opgerigt met het doel zich tegen de belastingheffing te verzetten. De zaak is echter tijdig in haren verderen loop gestuit, deels door het krachtig optreden van den kapthay (Chineschen regent) van Mandhor, deels door andere omstandigheden. Omtrent de bevoegdheid van den vorst tot het opleggen van belasting aan Chinezen wordt een onderzoek ingesteld. Ook trachtte deze vorst wijziging te brengen in eene reeds in 1867 uitgemaakte quaestie omtrent de grenzen van Mampawa en Sambas. De getroffen regeling is echter gehandhaafd.

In November ll. kwam in Mampawa de vermoedelijke troonsopvolger te overlijden. Een ander is nog niet aangewezen.

Te Pontianak bleef de rust ongestoord, eveneens in Montrado en de rijkjes Koeboe, Simpang, Soekadana, Matam, Landak, Tajan en Meliouw.

In het laatst van September 1874 heeft de Sultan van Pontianak eenige dagen te Batavia vertoefd, ten einde den Gouverneur-Generaal hulde te brengen. In zijn gebied teruggekeerd, rigtte hij eene schriftelijke dankbetuiging aan dien landvoogd voor het hem te Batavia te beurt gevallen onthaal.

De omstandigheid dat het Pontianaksch vorstenhuis van Arabische afkomst is, waardoor het zich boven alle hadji's en andere Arabieren verheven acht, heeft een gunstigen invloed, in zoover de laatsten daardoor niets hebben in te brengen in het gebied van Pontianak.

Omtrent het sluiten van nieuwe contracten zijn onder-

handelingen aangeknoopt met den Sultan van Pontianak, in 1872 aan het bestuur gekomen, en met den nieuw opgetreden panembahan van Tajan (zie het vorig verslag, bladz. 18); bij het met eerstgenoemden vorst te sluiten contract zal tevens de troonsopvolger worden aangewezen.

In Landak kwam de panembahan te overlijden (November 1874), en trad de hoofdmantri des rijks als waarnemend vorst op, daar de troonsopvolger, des overledenen oudste wettige zoon, nog te jong was om zelf het bewind te aanvaarden. Bij eene beschikking van 9 Februarij 1875 werd deze regeling door de Indische Regering bekrachtigd.

De vorst van Simpang, reeds een paar jaren geleden als zoodanig opgetreden (verg. het verslag van 1873, blz. 20), werd bij een besluit van 12 Maart 1875 door het Gouvernement in zijne waardigheid bevestigd.

De gezondheidstoestand in deze residentie was in 1874 over het algemeen minder gunstig. De bevolking werd geplaagd door cholera, buikziekten en koortsen. Sedert Januarij jl. zijn echter de ziekten allengs geweken.

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. De toestand van dit gewest was over 't algemeen bevredigend. In het gedeelte dat regtstreeks onder gouvernementsgezag staat bleven rust en orde gehandhaafd.

Het districtshoofd der Boven-Doeson, MANGKOESARI, van wien in het vorig verslag werd medegedeeld dat hij verraderlijke plannen tegen het Gouvernement koesterde, bevindt zich nog altijd in de ontoegankelijke binnenlanden der Boven-Teweh. Hij gaf echter in het afgeloopen jaar eer blijken van toenadering dan van kwade gezindheid.

Intusschen deed zich in de Boven-Doeson een ander geval voor, dat vrees deed ontstaan voor verwikkelingen. Drie vrouwen van den bekenden SOERAPATI, vergezeld van eenige volgelingen, kwamen uit Moeroeng naar onze bezetting aan de Moeara Teweh, bewerende van SOERAPATI ontvlugt te zijn, omdat deze hen aangewezen had om bij zijn afsterven als lijkoffers geslagt te worden. Door het bestuur werd gelast deze vrouwen niet terug te zenden, maar ze de noodige bescherming te verleenen. Alras verspreidde zich het gerucht, dat SOERAPATI de vrouwen met geweld wilde doen terughalen, en daartoe zijne beide zonen reeds had afgezonden met eene bende van 300 man. Om op alle gebeurlijkheden voorbereid te zijn, werd de militaire bezetting aan de Teweh eenigzins versterkt, terwijl de vrouwen naar Marabahan in veiligheid werden gebragt.

Of deze maatregelen, dan wel andere beweegredenen, SOERAPATI van zijn voornemen teruggebragt hebben, zeker is het, dat onze versterking noch de omliggende kampongs verontrust werden.

De meermalen gebleken zamenwerking tusschen SOERAPATI en de in het oude sultansgebied nog aanwezige onruststokers, had tevens voedsel gegeven aan de vrees, dat welligt in de afdeelingen Amoenthai, Bekompai of Martapoera oproerige bewegingen zouden ontstaan. Een omzigtig onderzoek heeft echter bewezen, dat de bedoelde handelingen van SOERAPATI zonder voorkennis en medewerking onzer overige vijanden hadden plaats gevonden.

De geest der bevolking jegens het bestuur is in de afdeelingen Martapoera en Amoenthai bevredigend. Het verdient opmerking, dat juist in de eerstgenoemde afdeeling, alwaar de zetel van het oude sultansrijk eeuwen lang gevestigd was, en waar in 1859 de zoo lang hardnekkig volgehouden opstand uitbrak, het vertrouwen der Mohammedaansche bevolking in het bestuur grooter is dan ergens elders in dit gewest. Intusschen wordt niet uit het oog verloren, dat het bestuur steeds op zijne hoede behoort te zijn tegen opruijingen van vijandig gezinde adellijken en grooten, vooral bij de minder goedgezinde Mohammedaansche bevolking der afdeeling Bekompai, die van oudsher bekend staat als oproerig en moeijelijk te besturen.

Omtrent de stemming der Dajaksche bevolking, althans van de Dajaks die regtstreeks met onze ambtenaren in aanraking komen, wordt aangeteekend, dat zij jegens het Europeesch bestuur gunstig is. Hier worden meer bepaald bedoeld de Dajaks van Siong en Patei, de Bergdajaks in de afdeelingen Amoenthai en Martapoera, alsook de bewoners van Kwala Kapoeas en Kahajan. De Mohammedaansche godsdienst breidt zich meer en meer onder hen uit. Met de (onafhankelijke) Dajaks in de diepe binnenlanden der Kapoeas en Boven-Kahajan komt het bestuur weinig of niet in aanraking.

In den toestand der tot deze residentie behoorende rijken en landen, waarvan het bestuur aan inlandsche vorsten en hoofden is overgelaten, valt weinig verandering te bespeuren. De bevolking staat daar op een lagen trap van ontwikkeling, terwijl de vorsten en hoofden niets ten koste leggen om hierin eenige verbetering te brengen: alleen onder dat gedeelte der bevolking, hetwelk op plaatsen gevestigd is waar handelsverkeer met Europeanen en Chinezen bestaat, is eenige beschaving doorgedrongen.

Het grootste en zeker belangrijkste der bedoelde rijken is het leenrijk Koetei op de Oostkust, met eene bevolking van ruim 235 000 zielen. De Sultan van Koetei bezocht in den loop van 1874 Soerabaija, bij gelegenheid van het huwelijk van een zijner zonen met eene dochter van den regent van Soerabaija. In het loopende jaar dacht hij zich andermaal naar Java te begeven, ten einde den Gouverneur-Generaal zijne opwachting te komen maken. Te Samarinda, de belangrijkste havenplaats van Koetei, houden een paar Europeanen verblijf tot het drijven van handel, waaronder één als agent van eene Hongkongsche firma (vergelijk het verslag van 1872, bladz. 213).

Behalve Koetei behooren tot het oostelijk deel dezer residentie nog de kleinere leenrijken Passir, Sambalioeng, Goenoeng Taboer, Boeloengan en Pegattan en Koessan, de drie eerste elk met ruim 40 000, Boeloengan met ruim 53 000 en Pegattan en Koessan met ruim 10 000 zielen, en voorts nog verschillende kleinere landschappen, met een zielental tusschen de 800 à 4000, die tot het regtstreeksch gebied van het Gouvernement behooren, doch waarover het gezag is toevertrouwd aan inlandsche hoofden of grooten, die door het Gouvernement zijn aangesteld en van eene instructie voorzien (verg. het vorig verslag, bladz. 74). Hunne inkomsten vinden zij uit zekere toegestane heffingen.

De rijstbouw, de inzameling van boschproducten en hier en daar ook het graven van steenkolen zijn algemeen de voornaamste middelen van volksbestaan. Ter hoofdplaats Goenoeng Taboer hebben twee Makassaarsche huizen agenten; ook is aldaar sedert jaren een Engelschman gevestigd, die met verscheidene schepen handel drijft op Singapore. Voor de levering van steenkolen is in 1873 door eene Bataviasche firma een contract aangegaan met eenige hoofden van Passir.

In laatstgenoemd rijk hadden eenige onlusten plaats, voornamelijk ontstaan door de aanmatigende handelingen van eenige rijksgrooten, die de Sultan niet bij magte was te onderdrukken. Het bestuur kwam echter tusschenbeide om den Sultan in zijn gezag te handhaven en maakte eenige regelingen, die het rijk ook verder tegen de woelingen van eerzuchtige grooten kunnen vrijwaren.

Overigens werd in de verschillende staten en landschappen de rust nergens verstoord. Alleen bestond daarvoor vrees in Boeloengan, waar in November 1873 de toenmalige Sultan, en in April 1874, vóór dat nog een nieuwe troonsopvolger was aangewezen, de nieuw opgetreden vorst was komen te overlijden. Het aanwezen van verschillende partijen, die elk haar eigen candidaat op den troon wilden zien, gaf aanleiding tot een toestand van regeringloosheid, die, bij eenigzins langeren duur, tot een binnenlandschen oorlog dreigde over te slaan. De adsistent-resident voor de Oostkust kwam echter nog tijdig genoeg om dit uiterste te voorkomen en de vijandige partijen te bevredigen. Het bestuur werd voorloopig toevertrouwd aan DATOE MOELANA, oom van den laatst overleden vorst en neef van wijlen den ouden Sultan. Daar DATOE MOELANA de magtigste en invloedrijkste der pretendenten is en daarbij vele goede eigenschappen bezit, bestond er gegronde hoop dat hij de rust zou weten te handhaven. In April jl. heeft de Gouverneur-Generaal de gedane keuze bekrachtigd.

Van zeeroof in de wateren van de Oostkust wordt weinig meer gehoord. Even als in 1873 zijn ook in het verstreken jaar geen Soloksche rooverspraauwen in die wateren gezien. Volgens recente berigten hadden zich evenwel in April jl. nabij Poeloe Pandjang zeeroovers vertoond, en waren toen op verschillende plaatsen door de hoofden gewapende praauwen uitgerust om in het opsporen behulpzaam te zijn. De betoonde inspanning is in zoo ver niet vergeefs geweest, dat door Zr. Ms. stoomschip *Admiraal van Kinsbergen* een drietal groote rooversvaar-

tuigen werden bemagtigd, waarvan wel is waar de roovers hadden weten te ontkomen, doch waarop een 9tal geroofde menschen werden gevonden, afkomstig van Berouw en Koetei, die natuurlijk de vrijheid herkregen en in de gelegenheid gesteld werden naar hunne woonplaatsen terug te keeren.

Celebes en onderhoorigheden. Hoewel het verzet van Kraeng Bonto Bonto en zijne zonen nog niet bedwongen werd en eenige ongeregeldheden plaats vonden op het eiland Bonerate, wordt de algemeene toestand van Celebes en onderhoorigheden over 1874 zeer gunstig genoemd.

De hoofdplaats Makassar werd in November 1874 zwaargeteisterd door een hevigen brand, vermoedelijk ontstaan door het inslaan van den bliksem. Niet minder dan 774 huizen, voornamelijk in kampong Malajoe en gedeeltelijk ook in kampong Wadjo en het Chinesche kamp, werden geheel of gedeeltelijk in de asch gelegd. De schade werd begroot op f 1 288 335. In de door de ramp ontstane behoeften werd, zooveel en zoo spoedig als het kon, voorzien.

Op godsdienstig gebied hadden geene bewegingen plaats. In de gouvernementslanden is de invloed van de hadji's op de bevolking over het algemeen zeer gering. In de vorstenlanden is dat niet overal zoo; in Sidenreng, Mandhar en op Soembawa zijn zij in groote eer en aanzien. Dit is, wat de twee eerstgenoemde landen betreft, ook het geval met de daar wonende Arabieren, die er dikwerf aanzienlijke betrekkingen bekleeden. Ook komen van tijd tot tijd Arabieren op Celebes, die giften inzamelen; zij stellen zich daarbij aan als groote ijveraars voor het geloof, verbieden aan de mannen het dragen van gouden en zilveren sieraden en aan de vrouwen het ongesluijerd gaan. Daar zij evenwel, zoodra zij geld genoeg bijeen hebben, naar hun land terugkeeren, is hun invloed slechts voorbijgaande. In Sidenreng schijnen deze bedelende Arabieren het best te slagen; zij kunnen daar rekenen op de hulp van den kroonprins, die zeer fanatiek is. In dat rijk heeft over het algemeen de Islam zijne vurigste aanhangers; de haat tegen de Christenen is daar het felst. De heidensche Alfoeren, die de binnenlanden (met name het midden en het zuid-oostelijk schiereiland) van Celebes, zoomede het gebergte van Bima (Soembawa) bewonen, gaan langzamerhand tot den Islam over.

De hooger bedoelde ongeregeldheden op Bonerate werden veroorzaakt door zekeren Daeng Taidi, die reeds in 1873 de bevolking van genoemd eiland (behoorende tot de afdeeling Saleijer) had weten over te halen om de betaling van de haar opgelegde belasting te weigeren. Daeng Taidi was vroeger hoofd van Bonerate geweest, tijdens dat eiland vóór 1860 nog onder Boni stond. Hij trachtte in Mei 1874 zelfs den (waarnemenden) regent van Bonerate te overreden om met hem gemeene zaak te maken, voorgevende dat het Gouvernement door den oorlog met Atjeh geene magt genoeg meer te Makassar beschikbaar had om Bonerate te tuchtigen.

Nadat verschillende pogingen, om de bevolking door overreding tot haar pligt te brengen, mislukt waren, werd door de aankomst van Zr. Ms. stoomschip *Sumatra*, waarop te Makassar een detachement infanterie van 50 man werd ingescheept, aan den gouverneur de gelegenheid gegeven om persoonlijk, des noods met geweld, de noodige voorzieningen te nemen (Junij 1874).

Een civiel ambtenaar, die zich met de genoemde militaire magt en de landingsdivisie der *Sumatra* terstond aan wal begaf, deed vruchtelooze pogingen om de bevolking goedschiks tot onderwerping te brengen, en toen de gouverneur zelf daarop te vergeefs had getracht de zaak in der minne te schikken, keerden allen aan boord terug, en werd bevel gegeven Daeng Taidi's woning met eenige granaten te bewerpen, waardoor een paar huizen in brand geraakten. Dit had de verlangde uitwerking; immers toen de troepen vervolgens andermaal voet aan wal zetten en een togt binnen 's lands maakten, kwamen zoowel de bevolking als hare hoofden in onderwerping en vlugtte de hoofdaanlegger van het verzet naar de wildernissen, waar hij zich eenigen tijd schuil hield. Weinige weken later bood echter Daeng Taidi zijne onderwerping aan, en daar eene weigering van genadebetoon, vooral bij Taidi's aanverwanten, die tot de meest gegoede inwoners van Bonerate behoorden, naar de meening van den gouverneur, blijvende verbittering zou wekken, magtigde de Indische Regering dien hoofdambtenaar de gevraagde vergiffenis te schenken, mits Taidi zich openlijk verootmoedigde. Een en ander had plaats in December 1874. Toen de gouverneur bij die gelegenheid andermaal Bonerate bezocht, waar inmiddels een Europeesch beambte was achtergebleven, was reeds veel van de vroegere wanorde verdwenen. De wegen waren verbeterd, wachthuizen waren opgerigt, de kampongs zagen er zindelijk uit en de weinige heerendiensten werden gewillig volbragt. Wekelijks werd door den gezagvoerenden beambte vergadering met de glarangs gehouden tot het bespreken en afdoen van politiezaken; terwijl de achterstallige belasting reeds spoedig geheel was aangezuiverd. De handelsbeweging blijkt niet onaanzienlijk en belooft toe te nemen. Van den in- en uitvoer wordt thans behoorlijk aangifte gedaan en deze beliep in de maanden September—November 1874 respectivelijk f 33 670 en f 13 937. De (waarnemende) regent, die vroeger buiten Bonerate verblijf hield, had zich nu op het eiland zelf gevestigd.

In de Noorderdistricten bleven alle pogingen, die door de expeditionaire troepen aldaar op hunne druk voortgezette patrouilletogten werden aangewend om Kraeng Bonto Bonto en zijne zonen in handen te krijgen, vruchteloos. Trouwens schenen zij zich niet onder het bereik onzer troepen te durven wagen, en van vijandelijkheden hunnerzijds werd weinig anders vernomen, dan dat zich nu en dan in de eene of andere kampong een kleiner of grooter getal kwaadwilligen hadden opgehouden, wier verschijning steeds van zeer korten duur was, daar zij reeds weder verdwenen waren wanneer de militaire magt ter plaatse aankwam. Ofschoon van deze hunne strooptogten, waarbij karbouwen geroofd en soms brandschattingen gevorderd werden, de bevolking het meeste leed, spreidde deze slechts zelden geestkracht genoeg ten toon, om aan de roovers hun buit weder te ontnemen of de gevorderde brandschatting te weigeren, terwijl het haar bij een eendragtig optreden niet moeijelijk zou geweest zijn de roovers te verdrijven.

Waar een paar malen onze troepen de kwaadwilligen op het spoor kwamen, moest de ontmoeting zich bepalen tot een vuurgevecht uit de verte, daar zij nimmer stand hielden, maar zich steeds, door het terrein begunstigd, uit de voeten wisten te maken. De laatste (en belangrijkste) ontmoeting van dien aard had plaats in November, toen eene bende van naar schatting 300 man, onder de bevelen van een paar van Bonto Bonto's zonen, die zich nabij Bontang, op het grondgebied van Lamoeroe (Boni), verzameld had, met verlies van 2 dooden, van onze grenzen verjaagd en uiteengedreven werd.

Sedert hebben Bonto Bonto en zijne partijgangers zich rustig gehouden en heeft eerstgenoemde zelfs pogingen in 't werk gesteld om met het bestuur in aanraking te komen. In 't laatst van 1874 kwam namelijk, door tusschenkomst van den Lebakkangschen prins Kraeng Kaloewarang (een vollen neef van den regent van Lebakkang en zusterszoon van Kraeng Bonto Bonto), den adsistent-resident der Noorderdistricten een brief ter hand, vermoedelijk door of namens Bonto Bonto geschreven, inhoudende diens bereidverklaring om onder zekere voorwaarden in onderwerping te komen. Het bestuur heeft daarop getracht langs dienzelfden weg meer zekerheid omtrent de bedoelingen van Bonto Bonto te verkrijgen en is daarin aanvankelijk geslaagd. Bedoelde prins heeft namelijk gelegenheid weten te vinden (Februarij 1875) om in de kampong To Mampoewa in 't geheim den opstandeling te ontmoeten, en bij die gelegenheid heeft deze den brief als van hem afkomstig erkend en tevens verklaard gaarne in genade te willen worden aangenomen, mits hem eerst zijne bezittingen (die het Gouvernement onder het beheer van boedelmeesteren heeft gesteld) werden teruggegeven, waarna hij te Makassar den gouverneur hulde zou komen brengen. De Indische Regering heeft dien hoofdambtenaar van instructien voorzien omtrent de aan Kraeng Bonto Bonto te stellen voorwaarden, die zoo weinig hard zullen zijn als met 's Gouvernements waardigheid en belangen is overeen te brengen. De gouverneur koestert de hoop, dat die voorwaarden (vooral de toezegging dat hij niet buiten Celebes verwijderd zal worden) aan de onderwerping van Kraeng Bonto Bonto bevorderlijk zullen zijn, en meent dat daarop te meer kans bestaat, omdat hij in den laatsten tijd uit de vorstenlanden geen hulp en medewerking in zijn verzet meer schijnt te ontvangen.

Om den Kraeng vertrouwen in te boezemen, is in de laatste maanden van onzen kant het maken van patrouilles gestaakt.

In het afgeloopen jaar was zijn aanhang onder anderen reeds verzwakt geworden door de aangenomen onderwerping (Augustus 1874) van zekeren Tarollong (de zoon van een prins uit Tanette), die vrijwillig de zijde der opstandelingen verliet en zich sedert in zijne vroegere woonplaats heeft teruggetrokken.

Kort te voren was nog een ander zijner voornaamste aanhangers, zekere Poewa Tani, die reeds vóór den opstand van Kraeng Bonto Bonto in menige ongeregeldheid de hand gehad had, op het eiland Groot Barrang gearresteerd.

Aan een anderen onruststoker, den gewezen matowa van Tjamba Tjamba (regentschap Maros), die mede reeds sedert jaren het noorden der afdeeling Noorderdistricten onveilig maakt, is onlangs (Maart 1875) eene belangrijke nederlaag toegebragt te Assaloong Toaradjaë, op de grens van de bergregentschappen en Lamoeroe. Door een klein detachement infanterie (30 man), ondersteund door eenige bevolkingspatrouilles, werd hij van daar verdreven, met achterlating van 12 dooden en tal van gewonden. De overigen, waaronder de aanvoerder, ontkwamen op Lamoeroesch grondgebied. Voorloopig zal in de streek, waar geageerd is, eenige militaire magt gelegerd blijven (te Tondong Koera), om den ex-matowa te beletten zich over het geleden verlies op de bevolking te komen wreken. (1)

Onze verstandhouding met het bondgenootschappelijke rijk Goa, dat schier geheel tusschen de gouvernementslanden ingesloten ligt en waarmede het bestuur bijna dagelijks in aanraking komt, liet steeds niets te wenschen over. Over het algemeen voldoet de vorst vrij wel aan de vele verzoeken die hem gedaan worden tot uitlevering van misdadigers.

Het vorstendom Barroe, bestuurd door de echtgenoote van den kroonprins van Goa (2), en het daaraan grenzende leenvorstendom Tanette gaven het Gouvernement geenerlei redenen van klagen. Hetzelfde kan gezegd worden van het aan de zuidwestelijke punt van Celebes gelegen rijkje Laikang. In Augustus 1874 bragt de gouverneur zijn jaarlijksch bezoek aan Tanette. Er heerschte, ook in het onderhoorige Lipokasi, eene gewenschte rust en de bevelen der leenvorstin werden in den laatsten tijd beter opgevolgd dan vroeger. De cholera had er opgehouden te heerschen en betrekkelijk weinig slagtoffers gemaakt. Wegen en bruggen in Tanette werden in goeden staat van onderhoud aangetroffen.

Omtrent Boni valt niets bijzonders te vermelden.

In de verhouding met Sidenreng en Soppeng is sedert het daaromtrent in het vorig verslag medegedeelde geene verandering gekomen. Overtuigd van zich jegens het Gouvernement niet zoodanig te hebben gedragen als van een bondgenoot verwacht mag worden, schijnt Sidenreng zich tot verzet gewapend en zelfs, in den aanvang van 1874, met Wadjo een defensief verbond aangegaan te hebben voor het geval het Gouvernement besluiten mogt het den oorlog te verklaren, waaraan echter door de Regering niet gedacht wordt. Wat Soppeng aangaat, de vorst van dat rijk, zoomede enkele prinsen, zijn jegens het Gouvernement niet slecht gezind, maar het ontbreekt den vorst zoo geheel aan magt en invloed over de vele woelzieke vasallen, die de verschillende deelen van het rijk besturen, dat dezen doen wat zij verkiezen, en velen van hen, tot vóór weinige maanden, zich zelfs niet ontzagen om, in weerwil van de goede verstandhouding tusschen hun vorst en het Gouvernement, met Kraeng Bonto Bonto en andere opstandelingen tegen het Gouvernement zamen te spannen.

Met de rijkjes Soeppa, Sawietto, Alieta en Rappang, die met Sidenreng het bondgenootschap der Adjatapparang uitmaken, had geen regtstreeksche aanraking plaats. Van deze vier staatjes is Rappang geheel en Sawietto grootendeels op de hand van Sidenreng, maar tusschen dit rijk en Soeppa en Alieta bestaat van ouds eene groote verwijdering, die haar oorsprong vindt in het streven van Sidenreng om zich ten koste van de overige staten van de Adjatapparang te verrijken.

De Mandhar-staatjes, wier houding sedert de expeditie van 1872 alle reden tot tevredenheid geeft, ontvingen in het afgeloopen jaar een bezoek van den gouverneur, toen deze van zijn bezoek in Tontoli en de staatjes aan de Palosbaai met Zr. Ms. stoomschip *Sumatra* naar Makassar terugkeerde. Met de vorsten van Mamoedjoe, Madjene en Balangnipa (de plaatsen waar de gouverneur vertoefde) werden besprekingen gehouden en hun de noodige wenken gegeven; de vorst van Madjene, over wiens bestuur de bevolking weinig tevreden was, omdat hij de leiding der zaken te veel aan anderen overliet, werd onder anderen aangemaand zich meer aan het welzijn van zijn volk te laten gelegen liggen. Overigens werden geene klagten vernomen. De tijdens de expeditie in Balangnipa aangelegde wegen verkeerden in vrij goeden staat en waren blijkbaar onderhouden, eene omstandigheid, waarop in de vorstenlanden op Celebes schaars te wijzen valt. Te Mamoedjoe vernam de gouverneur, dat zich te Karosa, eene kampong gelegen ten noorden van en behoorende aan Mamoedjoe, twee Europeanen (een Nederlander en een Engelschman) tijdelijk hadden nedergezet tot den aankap en inkoop van rottan en dammar (hars) voor rekening eener handelsfirma te Batavia, en dat deze personen het inlandsch bestuur geen stof tot klagten gaven. Binnenlandsche geschillen zijn in de bedoelde staatjes niet zeldzaam; maar zoo lang daardoor niet aan de waardigheid der Regering en aan de bestaande contracten wordt te kort gedaan, houdt het bestuur zich zoo veel mogelijk daar buiten. Zoo heeft de gouverneur, toen de hoofden van Madjene hem lieten kennis geven dat de hadat en het volk besloten hadden tot afzetting van den vorst en in zijne plaats reeds een ander gekozen was, daarmede genoegen genomen, en slechts er op aangedrongen dat de gekozene, in opvolging van art. 22 van het contract dd. 14 December 1867, het bewind niet zou aanvaarden dan na zich vooraf schriftelijk te hebben verbonden tot de getrouwe nakoming van het contract. Daar de nieuwe vorst inmiddels was komen te overlijden, werd nu als zoodanig door den hadat gekozen de broederszoon van den vorst van Tjenrana en Pambaoewang, zekere Sangkilang, die in persoon naar Makassar kwam (December 1874) tot beëdiging van het contract.

In Tontoli en de staatjes van de Palosbaai — voor het eerst sedert 1867 door den gouverneur bezocht (Julij 1874) — werd de toestand over het algemeen zeer bevredigend bevonden. De rust en tevredenheid onder de hoofden en bevolking lieten in het onder 's Gouvernements regtstreeksch gezag staande gedeelte van Tontoli (kampong Baroe) niets en in het gebied van den vorst, voor zoo veel was na te gaan, weinig te wenschen over. De bevolking der kampong Baroe, waar nog al veel handel met Singapore en de Oostkust van Borneo gedreven wordt, was sedert 1867 toegenomen. De cacao-cultuur evenwel, die zich destijds zoo gunstig liet aanzien en voor Tontoli eene nieuwe bron van welvaart beloofde te worden, was ten gevolge der bekende ziekte, die zich ook hier in de boomen openbaarde, geheel te niet gegaan. Te Donggala in de Palos-baai had de gouverneur eene ontmoeting met de vorsten van Donggala, Palos en Towaëli. Geschillen onderling of met hunne naburen bleken niet te bestaan, hetgeen voor een groot gedeelte was toe te schrijven aan de bemoeijingen van den luitenant van Kalangkangang, hoofd van de Boeginesche nederzetting in de Palosbaai, die aan het Gouvernement zeer gehecht is en

(1) De bezetting te Tjamba (zie vorig verslag, bladz. 47) werd den 31sten December 1874 ingetrokken.

Omtrent de standplaatsen van het expeditiecorps in de Noorderdistricten valt overigens te melden dat het hoofdkwartier gevestigd bleef te Pangkadjene. Bij het eind van 1874 was van daar een detachement gelegerd te Taraweang, genoegzaam sterk om dagelijks in verschillende rigtingen patrouilles uit te zenden, ten einde op die wijze de grens van Lamoeroe in het oog te houden. Voorts was een kleiner detachement geposteerd in een der kampongs bewesten den weg van Segiri, bestemd om Lebakkang te observeren in verband met de patrouilles die dagelijks van het hoofdkwartier uitgingen. De gezondheid der troepen was in 1874 over het algemeen zeer bevredigend. Het aantal zieken dat zich gemiddeld in de ambulance bevond, bedroeg, volgens de maandrapporten, van 22 tot 35.

In een inspectierapport van den militairen kommandant van Celebes dd. 20 Maart jl., wordt met lof gewaagd van de flinke houding en den goeden geest der expeditionaire troepen; ook het kampement te Pangkadjene werd in goed bewoonbaren staat bevonden. Te Taraweang is door de troepen eene loods te hunner huisvesting opgeslagen, zoowel om gezondheidsredenen als om de kampongbewoners te ontheffen van den last om hunne woningen tot legering der troepen af te staan.

(2) Deze vorstin is in Junij jl. overleden. Het Gouvernement verliest in haar eene trouwe bondgenoote.

op de bedoelde, weinig ontwikkelde vorsten veel invloed ten goede uitoefent. Ter belooning zijner goede diensten werd aan dit hoofd de titel van kapitein en aan zijn zoon die van luitenant verleend.

Was de Palosbaai vroeger het toevlugtsoord van zeeroovers en misdadigers, niet alleen uit Celebes zelf, maar ook van de noordoostkust van Borneo, en leefden de vorsten toen gedurig in onderlinge vijandschap; thans wordt aldaar noch door zeeroovers noch door andere misdadigers eene schuilplaats gevonden, en bestaat tusschen de vorsten aan de kust de meeste eensgezindheid. Ook hier brengt de handel met Borneo's noordoostkust en met Java en Singapore welvaart onder de bevolking.

Omtrent Loewoe, aan de noordelijke bogt van de golf van Boni, valt te melden, dat de met dit rijk hangende zaak over de plundering (in 1870) eener te Pontianak te huis behoorende bark in 1874 geheel vereffend werd door de afbetaling van den laatsten termijn der opgelegde schadevergoeding van f 3200. De staat van zaken aldaar wordt over het algemeen bevredigend genoemd.

Van Laiwoei kan weinig gezegd worden. De vorst en de inheemsche bevolking zijn Alfoeren, die nog op een zoo lagen trap van beschaving staan, dat zij elke ontmoeting met Europeanen zoo veel mogelijk vermijden. De Italiaansche natuuronderzoeker dr. O. BECCARI hield zich gedurende het afgeloopen jaar verscheidene maanden in deze streken op. Naar aanleiding van door hem en anderen gezonden berigten, als zouden de kusten van het zuidoostelijk schiereiland van Celebes door zeeroovers worden verontrust, werd in Julij 1874 Zr. Ms. stoomschip *Sumatra* derwaarts gezonden. Het gelukte echter niet om zeeroovers op het spoor te komen.

De verhouding met Boeton was bevredigend. Als gewoonlijk kwam weder in het afgeloopen jaar een gezantschap van dit eiland naar Makassar om den gouverneur hulde te brengen. Het nieuwe in Maart 1874 door den Gouverneur-Generaal bekrachtigde contract (1) (zie het vorig verslag, bladz. 20), werd in December 1874 plegtig aan den Sultan uitgereikt door den secretaris voor inlandsche zaken te Makassar, die zich daartoe met Zr. Ms. stoomschip *Banka* naar Boeton had begeven. Bij die gelegenheid werd vernomen, dat in November te voren eenige door den Sultan daartoe uitgezonden praauwen nabij Kabeina waren slaags geweest met een 8tal roovershoofden, die echter, nadat een hunner praauwen door het geschut der Boetonnezen was vernield, met achterlating van een gesneuvelde, hadden weten te ontkomen. Weinige dagen later werd, vermoedelijk door dezelfde praauwen, een stoute aanval gedaan op een kampong aan de zuidkust van Saleijer, waarbij 5 personen werden vermoord en 29 geroofd. Daar de roovers vermoed werden van Ceram of eenig ander eiland in de Molukken afkomstig te zijn, is te hunner opsporing, en tot bevrijding zoo mogelijk van de ontvoerde kampongbewoners, de medewerking ingeroepen van de residenten van Amboina en Ternate. De pogingen daartoe, zoodra mogelijk in den omtrek van Saleijer in 't werk gesteld, waren vruchteloos.

Ook met de vorsten van Bima, Soembawa, Dompo en Sanggar, allen op Soembawa, bestond voortdurend eene goede verstandhouding. De Sultan van Soembawa bragt in November 1874, vergezeld van zijn kleinzoon, den tomilalang van Soembawa, en twee andere rijksgrooten, den gouverneur een bezoek te Makassar, bij welke gelegenheid een nieuw contract met hen werd gesloten. In de gemeenschap met Bima kwam in het afgeloopen jaar eene groote verbetering; die plaats wordt thans maandelijks door de zoogenaamde Molukkenboot op hare reizen tusschen Makassar en Timor aangedaan.

Menado. De algemeene toestand der Minahassa was gedurende het jaar 1874 bevredigend.

De oogst der voedingsmiddelen (rijst en djagoeng) was zeer groot en overtrof dien van vroegere jaren; de koffijproductie was eveneens aanzienlijk, waardoor eene belangrijke som gelds onder het volk kwam.

Handel en nijverheid genoten in het afgeloopen jaar een gewenschten bloei. De proefaanplant van tabak door een particulier in 1873 ondernomen, slaagde vrij goed; hij tracht aan zijne onderneming uitbreiding te geven. Over de voor het eerst in de Minahassa (te Tomohon) gehouden veetentoonstelling, zie men lager hoofdstuk **O**, afd. I, § 2, sub 12°.

In sommige districten vertoonde zich de cholera, maar overigens kwamen geene volksrampen voor.

De inlandsche hoofden beijveren zich over 't algemeen om hunne kinderen eene goede opleiding te verzekeren; velen laten hunne zonen de gouvernements lagere school bezoeken.

Op godsdienstig gebied valt aan te teekenen, dat de Christelijke godsdienst geene merkbare uitbreiding heeft ondergaan, evenmin de Mohammedaansche.

De gesteldheid der inlandsche rijken buiten de Minahassa onderging weinig verandering.

De invoering eener nieuwe bestuursregeling in Gorontalo en de kleinere Gorontalosche landschappen Limbotto, Bone, Attingola en Boalemo zal vooreerst nog in advies moeten blijven, daar de tegenwoordige inlandsche bestuurders, niettegenstaande de voortgezette onderhandelingen (vergel. het vorig verslag, bladz. 20), weinig geneigdheid toonen om van hunne regten afstand te doen, en zonder hunne volledige toestemming geene sprake zal mogen zijn van de invoering van regtstreeksch Europeesch bestuur, waartoe oorspronkelijk alleen daarom magtiging is verleend, omdat de toenmalige radja's nadrukkelijk verzocht hadden om van hun regt van zelfbestuur ontheven te worden (vergel. het verslag van 1864, blz. 19). Van die radja's is thans nog alleen overgebleven de radja van Gorontalo; de overigen, inmiddels overleden of op verzoek ontslagen, zijn niet door anderen opgevolgd geworden, omdat, bij invoering der reorganisatie, de waardigheden van radja en rijksgrooten toch zouden komen te vervallen (verg. het verslag van 1873, bladz. 92). Bedoelde radja nu had persoonlijk weinig bedenkingen tegen de voorgenomen veranderingen, maar hij werd beheerscht door den invloed der overige belanghebbenden, die liever de bestaande orde van zaken wilden doen voortduren en daarom hunne toetreding afhankelijk stelden van bedingen, onder anderen ten opzigte van de diensten der bevolking aan de hoofden, het behoud van waardigheden, enz., welke met de strekking der ontworpen nieuwe bestuursinrigting kwalijk waren overeen te brengen. (1)

Van de rijkjes langs de noordkust van Celebes valt alleen te melden, dat in Kaidipang eene grensquaestie met Attingola (Gorontalo) werd bijgelegd, en dat zoowel in Bolang Itam als in Bolang Oeki nieuwe radja's verkozen en door het Gouvernement in hun ambt bevestigd werden.

Met Zr. Ms. stoomschip *Bali* werden in het afgeloopen jaar door den resident de Sangir- en Talaut-eilanden bezocht, bij welke gelegenheid op Salibaboe (behoorende tot laatstbedoelde groep) tevens een nader onderzoek is ingesteld omtrent de handelingen van twee vroeger aldaar gevestigde ondernemers, van wie in het vorig verslag, bladz. 21, sprake was. Aan een hunner, wien geene feiten schenen te kunnen worden ten laste gelegd, die aanleiding gaven hem in het ingestelde strafgeding te betrekken, is in Maart jl. vergund naar Salibaboe terug te keeren om zijne onderneming voorloopig voort te zetten. Van eene vergunning tot definitieve vestiging eener landbouwonderneming op Salibaboe meende de Indische Regering zich in de gegeven omstandigheden nog te moeten onthouden.

Van de radja's op de Sangir-eilanden zijn in 1874 die van Siauw en Manganitoe te Menado geweest. Tusschen laatstgenoemd rijkje en Taboekan was in 1873 eene schikking tot stand gekomen betreffende de grenzen van elks gebied en de beschikking over grond van Taboekan ten behoeve van Manganitoe. Nadat nog nader het gevoelen van de betrokken radja's en rijksgrooten daarover was ingewonnen, werd in 1874 de acte, waarbij de quaestieuse punten geregeld waren, door den resident goedgekeurd. Op het eiland Tangoelandang ging het bestuur voor goed over op den djoegoegoe, daarmede reeds gedurende drie jaren voorloopig belast. Zijne verkiezing

(1) Reeds aan de Staten-Generaal medegedeeld (zie de stukken der zitting 1874–1875, **71**.)

(1) Laatstelijk is over de hier bedoelde verandering van inzigten bij de inlandsche bestuurders in Gorontalo ook gehandeld op bladz. 2 van het commissoriaal rapport betreffende het vorig regeringsverslag (zitting 1874—1875, **5**, n°. 89). Het voorafgegane moge strekken tot nadere opheldering van het besproken punt.

tot radja werd sedert door het Gouvernement bekrachtigd. In November 1874 had eene hevige uitbarsting plaats van den goenoeng Roean, een vulkaan zuidwestelijk van Tangoelandang gelegen en daarvan gescheiden door eene ondiepe straat. De omwonende bevolking had echter tijdig naar een meer veilig gedeelte van het eiland de wijk kunnen nemen.

Zeeroof kwam in deze residentie nog al voor in de wateren van Gorontalo. Het gelukte om enkele praauwen van Tabelloresche zeeroovers te bemagtigen en te vernielen.

Amboina. Verwikkelingen kwamen in deze residentie niet voor dan alleen op Ceram, waar wederom tusschen eenige negorijen oneenigheden plaats hadden, die evenwel, na meer of minder moeite, door het bestuur op vredelievende wijze werden beslecht. Ter belooning hunner buitengewone diensten in het onderzoeken en bijleggen van dergelijke geschillen, werd aan een drietal regenten in de afdeeling Wahaai het regt toegekend tot het voeren van een wimpel en pajong van hoogeren rang.

Een feit van meer gewigt, in zoover daarbij te denken is aan een geest van verzet tegen het bestuur, vond op 9 December jl. te Wahaai plaats. Een tot het garnizoen dier plaats behoorend inlandsch fuselier werd op dien dag door eenige berg-Alfoeren vermoord. Op geringen afstand van het fort werd eerst zijn lijk zonder hoofd en later ook het hoofd zonder onderkaak gevonden.

Tot dus verre zijn de pogingen om langs minnelijken weg de uitlevering der schuldigen te verkrijgen nog niet geslaagd, en zelfs schijnt de invloed der kwaadwillige negorijen toe te nemen. Zoo veel mogelijk zal worden getracht het bezigen van wapengeweld te voorkomen. Met dat doel is de resident gemagtigd (Mei jl.) om, bij den eisch tot uitlevering der moordenaars, reeds dadelijk de toezegging van lijfsbehoud te voegen. Intusschen is het garnizoen te Wahaai met een 80-tal manschappen versterkt.

Te Neira (Banda) werd in Februarij jl. de orde een korte poos verstoord door ongeregeldheden van een 150-tal Boetonnezen, die, met wapens in de hand, naar het kampement togen, om zich te wreken over de door militairen toegebragte verwonding aan een paar hunner landgenooten, die 's nachts te voren op diefstal waren betrapt. Het meerendeel werd in hechtenis genomen.

Door een op de Ceramlaut-eilanden gevestigd min of meer invloedrijk Boetonnees werden te gelijker tijd ook daar kleine verwikkelingen veroorzaakt, die echter geene voor de rust nadeelige gevolgen te weeg bragten.

Op den duur heeft het bestuur in de afdeeling Banda veel te stellen met de talrijke klasse van vrijgekomen perkarbeiders en gewezen bannelingen, waaronder lieden van allerlei herkomst; de Javanen en Boetonnezen geven den meesten overlast.

De prijzen der levensmiddelen zijn voortdurend zeer hoog.

De oogst was overvloedig; de eigenaren der notenperken gaan vooruit in welvaart.

De knokkelkoorts, die in de afdeelingen Saparoea en Elpapoetih-baai in vrij hevige mate geheerscht had, nam in September jl. sterk af; Banda had mede veel van koortsen te lijden.

Aangaande den zedelijken toestand der inheemsche bevolking in Amboina wordt gezegd, dat deze, ook bij de inlandsche Christenen, nog op lagen trap staat.

Ternate (1). De goede verstandhouding van het bestuur met de Sultans van Ternate, Tidore en Batjan bleef ongestoord. (2)

(1) Eene verbeterde omschrijving van het gebied dezer residentie wordt aangetroffen in den Regeringsalmanak voor Nederlandsch Indie van 1875, bladz. 226.

(2) De in 't vorig verslag, bladz. 21, bedoelde nieuwe overeenkomst met den Sultan van Tidore, dd. 26 Maart 1872, is in Mei 1874 door den Gouverneur-Generaal bekrachtigd en sedert aan de Staten-Generaal medegedeeld, te gelijk met de suppletoire overeenkomsten met Ternate en Batjan, dd. 9 Junij en 17 Augustus 1873 (de laatste mede reeds in 't vorig verslag bedoeld), houdende nieuwe bepalingen omtrent de regtsbedeeling in die rijken, hoedanige bepalingen ook zijn opgenomen in 't nieuwe contract met Tidore. (Gedrukte stukken Tweede Kamer, zitting 1874—1875, 71.)

In het aan Ternate cijnsbare rijk Tomboekoe op de oostkust van Celebes, waar sedert eenigen tijd (zie het verslag van 1872, bladz. 17) het bewind door een voorloopig bestuur (regentschap) gevoerd werd, trad in 1873 door de keuze der bevolking en in overeenstemming met den Sultan van Ternate, de rijksbestierder als vorst op, die kort daarop door den resident in die waardigheid bevestigd werd (1).

Door den invloed der vorsten en der ondergeschikte hoofden, vooral der Ternataansche — de Sultan van Ternate is een opregt belijder van den Islam — breidt zich het Mohammedanisme geleidelijk uit in hun gebied; alleen de Alfoeren van Noord- (Ternataansch) Halmaheira en die van Bangaai en Tomboekoe verzetten er zich tegen uit wantrouwen tegen die hoofden.

Het zendingswerk in Ternate was niet onvoorspoedig en had op den maatschappelijken toestand der bekeerden aanvankelijk een zeer gunstigen invloed.

Op de kustplaatsen van Ternataansch Halmaheira zijn enkele Chinezen gevestigd, die nu en dan, met toestemming der oetoessans (de gemagtigden des Sultans), kleine togten naar de binnenlanden ondernemen, ten einde de inboorlingen over te halen om tegen voorschot producten voor hen te planten. Soms echter wordt die toestemming ook geweigerd, wanneer de oetoessans er meer voordeel in zien om het monopolie aan zich te houden.

De maatregelen in het afgeloopen jaar, in overleg en met behulp van den Sultan van Ternate, genomen tegen den in en buiten deze residentie, meerendeels door uitgeweken Galelarezen en Tobellorezen, gedreven kustroof zijn niet zonder resultaten gebleven. Gedurende eene reeks van kruistogten, stelselmatig ondernomen door een tijdelijk daarvoor ingerigten schoener en door kruispraauwen van den Sultan, werden in de eerste helft van 1874 57 geroofde menschen gevonden en verlost. In een dier gevallen kostte het verzet tegen die bevrijding aan een paar beruchte roovers het leven. Bovendien werden eenige roovers aangehouden, die wel is waar wegens ongenoegzaam bewijs niet veroordeeld konden worden, maar nu op hunne vroegere woonplaats, van waar zij sedert jaren afwezig waren geweest, door den Sultan onder opzigt werden gesteld. De plaatsen waar de geroofden uit hunne slavernij verlost werden, waren: de noordkust van Soela Mangoeli en Taliaboe, het eilandje Lifa Matoela, zoo mede de eilanden in straat Patienti en rond den zuidoosthoek van Halmaheira.

Later gelukte het aan Zr. Ms. stoomschip *Bali* een 21tal personen, allen, even als de vroeger gevondene, te huis behoorende onder Bangaai en Tomboekoe, op de eilanden Tameti en Balang Loemong te bevrijden, waarbij een 6tal roovers of handlangers van dezen gevat werden. Eene inlandsche politiemagt, gedurende eenige dagen op Tameti achtergebleven, vernielde nog eenige rooversvestigingen, door de ingezetenen aangewezen. Kort daarop werd ook de handlanger van een bekend Tobelloreesch rooverhoofdman aangehouden, die, juist op Tameti aangekomen ten einde levensmiddelen aan te schaffen, als zoodanig door een der geroofden herkend werd.

De veiligheid van de vaart op Batjan is nu veel verbeterd. Uit weerwraak werd echter een te Batjan gevestigd Boegineesch handelaar vermoord, doch men kreeg de schuldigen in handen.

Eene menigte Galelarezen, Tobellorezen, Lolodaërs enz., sints eenige jaren op Tameti, Kasiroeta en in de omstreken gevestigd, wel is waar als landbouwers, doch steeds gereed om roeijers en bemanning voor roofpraauwen te leveren, zijn sedert naar hunne vroegere woonplaatsen op Galela, Tobello enz. teruggekeerd. Intusschen bleven nog een aantal verjaagde en in hun bedrijf gestoorde zeedieven, deels op Obi, deels rond Batjan en in straat Patienti, rondzwerven, tegen wie het aangevangen werk wordt voortgezet.

Een onderzoek, in Februarij 1875 door de *Bali* ingesteld op eenige als nederzettingen of schuilplaatsen van zeeroovers aangeduide plaatsen in dezelfde streken, bleef in zoover niet vruchteloos, dat eene naar Obi koers stellende praauw werd aangehouden, waarin zich een bekend To-

(1) De bij die gelegenheid door den radja geteekende verklaring (acte van verband) is in 1874 aan de Staten-Generaal medegedeeld (Gedrukte stukken als voren).

belloreesch zeeroover bevond en 4 uit den Bangaai-archipel afkomstige personen, die als geroofden naar Obi werden overgevoerd, om aldaar als slaven in de tuinen te worden te werk gesteld. Bedoelde lieden herkregen de vrijheid, en de roover, die reeds tot bekentenis was gekomen, werd te Ternate aan het civiel bestuur overgegeven. Eenige, volgens hun zeggen, zich aan de noordzijde van Peling (een der Bangaai-eilanden) ophoudende rooverspraauwen konden niet worden ontdekt. De overdreven vrees der strandbewoners van Peling, die bij de nadering van het stoomschip de vlugt namen, was oorzaak, dat men zelfs geen aanwijzingen omtrent die praauwen kon verkrijgen.

Ten vervolge op eene vroegere mededeeling (zie het verslag van 1872, bladz. 18), zij hier nog gemeld, dat de beschuldigden in zake den op Batjan gepleegden moord op den heer VAN ZALINGEN, door den raad van justitie te Amboina, regt doende in hooger beroep, allen zijn vrijgesproken, bij gemis aan bewijs.

Met de onderhoorigheden van Tidore, beoosten Halmaheira, zoo als het noordwestelijk deel van Nieuw Guinea en de westwaarts gelegen eilanden Gebee, Waigeoe, Salawatti, Misole enz., hadden in 1874 weinig aanrakingen plaats, omdat, wegens de diensten die elders van de marine gevorderd werden, voor een togt naar deze streken niet lang genoeg over een stoomschip kon worden beschikt.

Geheel in den zin der vroeger gegeven instructien (zie vorig verslag, bladz. 22), is het onderhouden van regelmatige aanrakingen met westelijk Nieuw Guinea nog onlangs bij vernieuwing aan de Indische Regering aanbevolen.

Volgens ontvangen mededeelingen liet de toestand daar veel te wenschen over.

De handel op Nieuw Guinea werd gezegd allengs te verminderen ten gevolge van de toenemende kwade trouw der inboorlingen, die, na ontvangst van ruilgoederen in voorschot, hunne aangegane verpligtingen niet nakomen.

Volgens getuigenis van Europesche reizigers, welke in den laatsten tijd die streken bezochten, is de vestiging van zendelingen op Nieuw Guinea niet zonder invloed op hunne omgeving.

De in vorige verslagen reeds genoemde Russische reiziger MAKLAY vertoefde gedurende het voorjaar van 1874 andermaal op Nieuw Guinea. Eene door hem opgerigte tijdelijke verblijfplaats, te Aiva aan de zuidwestkust, werd door Papoea's van Mavara en Namatote geplunderd. Een der hoofddaders, zekere SASSI, kapitan van Mavara, door den heer MAKLAY zelf gevat, bevindt zich in handen van het bestuur, en zou, daar hij ook overigens als een gevaarlijk boosdoener bekend stond, nu aan den Sultan van Tidore worden overgeleverd, ten einde, als gevaarlijk voor de rust, buiten het Tidoreesch gebied te worden verbannen.

Timor en onderhoorigheden. Zoover ons regtstreeksch bestuur zich uitstrekt, namelijk te Koepang en omgeving, werd in het afgeloopen jaar de rust niet verstoord. In den regel wordt aldaar ook weinig van diefstallen of aanranding van personen gehoord; diefstal van paarden evenwel komt nu en dan voor.

De gezondheidstoestand was, behoudens enkele koortsgevallen, zeer naar wensch.

In het gebied der zelfbesturende radja's, zoowel op Timor als op de overige tot deze residentie behoorende eilanden, bleven, zoo als gewoonlijk, twisten en ongeregeldheden heerschen. Naijver tusschen de verschillende stammen en vorsten zoowel als de minder ontwikkelde toestand van het grootste gedeelte der bevolking zijn van een en ander de oorzaken.

Op Rotti gaf de radja van Termanoe zoo vele redenen tot klagen, dat de resident zich verpligt achtte om, in overeenstemming met de rijksgrooten, hem uit zijne waardigheid te ontzetten en, in afwachting van de beschikking der Regering te zijnen aanzien, voorloopig ter hoofdplaats Koepang aan te houden.

Over 't algemeen vatten de Rottinezen, naar de verklaring van den resident, hunne verhouding tot het Gouvernement ernstiger op dan de bewoners der overige eilanden van den Timor-archipel. Tijdens 's residents tegenwoordigheid op Rotti (September 1874) tot het beëedigen van een aantal radja's en fettors, die reeds langer of korter op hunne definitieve aanstelling wachtten, waren dan ook schier al de radja's van de 18 rijkjes, waarin het eiland verdeeld is, met hunne fettors en rijksgrooten naar Baä, de standplaats van den posthouder, opgekomen.

Savoe ontving in 1874 mede een bezoek van den resident, die er alles rustig vond. 's Gouvernements belangen worden aldaar behartigd door een posthouder, die te Seba verblijf houdt. Met inbegrip van den radja van het nabij gelegen kleine eiland Randjoea telt Savoe thans vijf op zich zelf staande radja's, die allen met het Gouvernement in betrekking staan. De radja's van Seba, Mesara en Tiemo kwamen hunne opwachting maken; die van Liai en Randjoea woonden echter op te grooten afstand om opgeroepen te worden. De radja van Minia was niet lang geleden, wegens zijne woeste handelingen, door een vroegeren resident afgezet geworden en het bestuur over dat rijkje, hetwelk slechts 60 weerbare mannen telt, opgedragen aan den radja van Seba; eene regeling waarover geen klagten werden vernomen. Laatstgenoemde radja, die op Savoe de magtigste is, oefent op de overige radja's een grooten invloed uit, en sedert hij tot het Christendom is overgegaan (ook is hij gehuwd met eene vrouw van Europesche afkomst) hoort men weinig meer van oneenigheden, die tot ernstige of bloedige gevolgen leiden. Ofschoon de op het eiland gevestigde zendeling niet zonder vrucht werkzaam is, kan over 't algemeen niet gezegd worden, dat de bevolking van Savoe gunstig afsteekt bij die van de overige deelen van den Timor-archipel. De Savoenezen schijnen bij de bewoners der meeste andere eilanden gevreesd te zijn om hunne meerdere dapperheid. Het land is arm. Vroeger echter hebben de radja's groote voordeelen getrokken uit den verkoop van paarden, doch wegens de te hooge prijzen was de paardenhandel van lieverlede verloopen en waren sedert lang geene schepen meer met dat doel het eiland komen bezoeken.

Op Soemba, waar sedert 1866 twee controleurs gevestigd zijn (te Waingapoe en te Kabaniroe), bleven de gevallen van roof en moord nog altijd menigvuldig en geven de nietigste geschillen vaak aanleiding tot een verwoeden strijd. In den laatsten tijd heerschte inzonderheid spanning tusschen eenige omliggende rijkjes en het bergvolk van Kiritana (rijk van Batakapedoe) wegens herhaalde veerooverijen en andere gewelddadigheden, waaraan dat bergvolk zich schuldig maakte. Ook tegen het Gouvernement had het zich herhaaldelijk vergrepen; eene minnelijke zending van den hooger genoemden radja van Seba had niet het gewenschte gevolg; integendeel werd hij in Kiritana gehoond, en de overmoed van het bergvolk nam toe, zoo als onder anderen bleek uit een moord, dien het op een bij den controleur te Kabaniroe te werk gestelden dwangarbeider pleegde, en uit diefstallen van paarden, tot de gouvernements-stoeterij behoorende. Het kwam raadzaam voor om nog eens aan den radja van Seba toe te staan zich naar Kiritana te begeven en er, zoo mogelijk in der minne, maar des noods met geweld, de onwilligen tot rede te brengen.

Reeds bij zijne eerste ontmoeting met de Kiritanezen bleek weinig uitzigt te bestaan op eene minnelijke schikking; zelfs was de tegenstand van dien aard, dat de radja het raadzaam achtte meerdere magt van Savoe te ontbieden. Tot overbrenging van manschappen werd een gouvernementskruisboot ter beschikking van den radja gesteld, aan wien ook eenige vuurwapenen werden verstrekt.

Het gelukte den Savoenezen niet zich met de Kiritanezen in aanraking te stellen, daar de laatsten zich bij de inneming hunner kampong naar de hoofdnegorij Batakapedoe teruggetrokken hadden, met achterlating van enkele vrouwen en kinderen, die krijgsgevangen werden gemaakt. De resident, die naar Kabaniroe overgekomen was, doch verhinderd werd de leiding der expeditie in persoon op zich te nemen, liet door bemiddeling van een te Waingapoe gevestigd vertrouwd Arabier den radja van Batakapedoe tot onderwerping aanmanen, doch deze bemiddeling bleef even vruchteloos als de latere pogingen van den controleur van Kabaniroe. Inmiddels hadden de Savoenezen, wie de resident den hem vergezellenden posthouder had ter zijde gesteld, eene rivier op kleinen afstand van de negorij gelegen en die de bevolking van Batakapedoe van drinkwater voorzag, doen bewaken, ten einde den radja door dorst tot onderwerping te dwingen. Vrouwen en kinderen waagden het echter buiten te komen en water te halen. Aan

deze werd toegestaan te drinken, doch het medenemen van water naar den vijand werd verboden. Na verloop van zeven dagen, gedurende welke slechts een paar malen werd gevochten, gaven eenige der belegerden hun wensch te kennen om zich over te geven, en nadat hun beloofd was dat hun geen kwaad zou geschieden, kwamen ongeveer 250 personen, waaronder circa 90 mannen, uit de zwaar versterkte negorij in het legerkamp der Savoenezen. Spoedig daarop verlieten ook de radja en de hoofden van Kiritana, benevens de overige bevolking, de belegerde plaats van de achterzijde, waarna de Savoenezen binnendrongen en de woningen verbrandden. Ook een paar in de nabijheid gelegen kampongs ondergingen hetzelfde lot. De verliezen der Savoenezen waren gering; doch die van den vijand werden op 50 gesneuvelden geschat. Zij die zich overgegeven hadden, werden op vrije voeten gesteld en kregen vergunning om aan de overzijde der rivier zich te vestigen in eene kampong die men gespaard had. Onder hen waren ook twee zonen van een voornaam hoofd van Kiritana, die het bestuur naar Koepang ter school zou doen zenden.

Sedert heeft de radja van Batakapedoe zijne onderwerping aangeboden. De resident heeft echter op uitlevering der misdadigers aangedrongen.

Soemba telt, voor zooveel bekend, 32 van elkander onafhankelijke rijkjes, met 11 (1) van welke in vroegeren of lateren tijd door het Nederlandsch bestuur verdragen zijn gesloten. Over 't algemeen laat echter ook daar de erkenning van ons gezag veel te wenschen over. Zelfs moeten een tweetal dier staatjes, kort vóór de bovenbedoelde tuchtiging van Batakapedoe, met den radja zamengespannen hebben om de Savoenesche kolonisten, die zich indertijd op Soemba, nabij Kabaniroe, hadden nedergezet, zoowel als de beide controleurs, van het eiland te verdrijven, een plan dat thans geheel in duigen is gevallen.

Een der stijfhoofdigste radja's, die van Lewa (Soedoe), was, tijdens 's residents aanwezen te Kabaniroe, derwaarts gekomen, verklarende het van ouds bestaande vriendschapsverbond te willen vernieuwen. Na hem zijne verpligtingen voorgehouden te hebben, is hem door den resident eene acte van bevestiging uitgereikt, waarin onder anderen is opgenomen de vooraf onder eede door hem afgelegde verklaring van te zullen nakomen alle bevelen, die hem namens het Nederlandsch-Indisch Gouvernement zullen gegeven worden.

Op (oostelijk) Floris (2) werden de moeijelijkheden vereffend, die sedert geruimen tijd hangende waren tusschen den radja van Larantoeka en eene hem cijnsbare nederzetting (te Gliting, meer westwaarts op de noordkust) van Boeginezen en Makassaren, welke lieden niet alleen weigerden de aan den radja verschuldigde belasting op te brengen, maar zich ook schuldig maakten aan knevelarijen jegens het bergvolk, waarmede zij handel dreven, en aan slavenhandel. De resident, die zich in persoon naar Gliting begaf, verkreeg zonder veel moeite de uitlevering van eenige der hoofdschuldigen, die naar Koepang werden medegevoerd, ten einde aldaar te regt te staan. Den radja van Larantoeka, die met eenig volk over land naar Gliting was getrokken, bleef nu slechts de taak over, een paar voortvlugtigen op te sporen. Om hem hierin behulpzaam te zijn werd eene kruisboot te zijner beschikking gesteld. De Glitingers beloofden intusschen voor de geregelde opbrengst hunner belasting (f 2,50 per huisgezin) voortaan te zullen zorgen en zich van verdere wandaden te zullen onthouden. De bewuste nederzetting, die met de bijbehoorende kampongs Balong-Balong en Bebien ruim 200 huisgezinnen telt, strekt in zoo ver tot voordeel van de bergbewoners, dat deze te Gliting geregelden aftrek vinden voor hun tabak en andere producten.

Verder bestonden oneenigheden tusschen Larantoeka en Sikka. Volgens de in 1865 (zie het verslag over dat jaar, bladz. 21) gemaakte regeling omtrent de grenzen van het gebied van den Sultan van Bima en dat van den radja van Larantoeka op Floris, maakt het landschap Sikka, waarin de grensplaats Maumerie (Mau Mereh) gelegen is, eene onderhoorigheid uit van Larantoeka. Sikka beweert echter nimmer onder Larantoeka te hebben gestaan en gedurende het Portugeesch bestuur steeds een onafhankelijk rijkje te hebben uitgemaakt. Dit geschil is bij den resident in onderzoek.

Omtrent de persoonlijkheid van den radja van Larantoeka, die onder toezigt van een Roomsch-katholijken geestelijke is opgevoed, wordt gezegd, dat hij wel meer ontwikkeld is dan de overige radja's, maar weinig geestkracht en ijver bezit.

In het landschap Ende, mede op Floris, waar de resident zich in het afgeloopen jaar ook eenigen tijd ter standplaats van den posthouder ophield, werd alles rustig bevonden, doch klaagde de radja bitjara zeer over het gebrek aan ontzag van de zijde der bevolking tegenover hem en den onder zijne voogdij staanden minderjarigen radja.

Tusschen het Bimaneesch en Larantoeka'sch gedeelte van Floris ligt een gebied, dat, hoewel gerekend wordende tot de Nederlandsche bezittingen, ons tot dusver geheel vreemd bleef.

Een der invloedrijkste radja's uit die landstreek, de radja van Rokka, kwam in het laatst van 1874 naar Koepang, om met den resident eene ontmoeting te hebben. Hij wenschte namelijk met het Gouvernement vriendschapsbetrekkingen aan te knoopen en uit handen van den resident eene Nederlandsche vlag te ontvangen, ten einde daardoor, zoo als hij zich uitliet, de in Rokka aan het strand ten handel komende vreemdelingen (van Makassar, Bima, Ende, Solor enz.), die zich tegenover zijn volk niet steeds behoorlijk gedroegen, het noodige ontzag in te boezemen. Hij zou met zijn volk gaarne de ankerplaats Aimeree, aan de zuidkust gelegen, bewonen, doch tot hiertoe durfde hij daartoe niet over te gaan uit vrees voor de vreemdelingen. De resident schonk den radja de verlangde vlag en beloofde, zoodra hij daartoe gelegenheid kon vinden, hem in Rokka zelf, in tegenwoordigheid der rijksgrooten, ten teeken van erkenning in zijne waardigheid, zoo als gebruikelijk, te begiftigen met den rotting met zilveren knop.

Rokka grenst aan 't landschap Mangerai (Bimaneesch Floris) en strekt zich uit van het noorder- tot het zuiderzeestrand. De bevolking houdt zich bijna uitsluitend in 't gebergte op; zij komt slechts aan het strand wanneer eene handelsprauw daar het anker laat vallen. De toenadering van den radja is, naar de meening van den resident, niet zonder beteekenis, vooral in verband met sommiger verzekering, dat Midden-Floris rijke tinmijnen moet bevatten, die men echter niet kan onderzoeken, uit hoofde van het wantrouwend karakter der bevolking, die ongaarne vreemdelingen in 't binnenland toelaat. (Verg. het verslag van 1873, blz. 260.) Een zoon van den radja van Rokka bezoekt sedert het laatst van 1874 de inlandsche school te Koepang.

Van de Solor-eilanden valt, voor zooveel Adonare en Lomblem betreft, het volgende te melden:

Aan de noordkust van laatstgemeld eiland werden een paar aan Adonare onderhoorige, tegen den berg Lawotollok gelegen kampongs, die zich hadden schuldig gemaakt aan strandroof enz. (verg. het verslag van 1873, blz. 26) door den sengadji (vorst) van Adonare, met behulp van een paar andere radja's, getuchtigd. Tijdens de operatien lag de gouvernementsstoomer *Anjer* voor Lawotollok geposteerd, doch de gezaghebber bepaalde zich tot het wisselen van enkele schoten met gewapenden die zich aan den wal vertoonden, zonder dat dit echter aan een van beide zijden nadeel toebragt.

De gezamenlijke magt tegen Lawotollok bestond uit 600 Timorezen van Amfoang en 1000 à 1500 man eigen troepen der radja's. De operatien waren van korten duur, daar de hoofdkampong, toen de Timorezen deze overvielen, door de vlugtende bevolking al spoedig werd prijs gegeven, en eene hooger gelegene kampong, waarheen zij zich den volgenden dag begaven, ontruimd werd bevonden. Het is later gebleken dat de ruwe Timorezen, die bij deze gelegenheid in 't geheel 132 koppen moeten bemagtigd hebben, ook vele weerloozen gedood hadden. De resident is er op bedacht om bij volgende inlandsche expeditien dergelijke gruwelen zooveel mogelijk te voorkomen, voor-

(1) Het zijn de rijkjes Melolo, Lewa (Soedoe), Kapoendoe, Patawang, Manoekoko, Kadessa, Samparingo, Manjili, Kambera, Kadoemboe en Membora.

(2) Westelijk Floris of Manaergi is eene onderhoorigheid van Bima op Soembawa en maakt mitsdien deel uit van het gouvernement Celebes.

namelijk door geen Timorezen, maar Rottinezen of Savoenezen te doen bezigen, die minder wreedheid aan den dag leggen.

Met een der rijkjes op Adonare, namelijk met Lamahale aan de zuidoostkust, hetwelk sedert de afzetting van den laatsten radja onder beheer en toezigt is gesteld van den ons goedgezinden radja van Lamakera (Solor), laat de verstandhouding sedert korten tijd te wenschen over. Een oproermaker van elders wordt daar schuil gehouden en men weigert aan den civielen gezaghebber te Larantoeka de uitlevering van dien persoon.

Omtrent de Allor-groep eindelijk is het volgende aan te teekenen.

De radja van Allor had in zijn gebied te kampen met onwilligheid van de zijde der bergbewoners. Door hunne vijandige houding werd alle verkeer tusschen hen en de strandbewoners afgesneden; zelfs was het noodig tot bescherming van de strandkampongs hulptroepen van Timor te ontbieden. Als zoodanig werden, met toestemming van den resident, 150 Amfoangers aangeworven. In 't laatst van 1874 is de radja op eigen gezag overgegaan tot eene tuchtiging van een paar kleine bergkampongs, bij welke gelegenheid de woeste Amfoangers een aantal koppen gesneld en 27 personen als krijgsgevangenen medegevoerd hebben. De radja wilde nu meerdere Amfoangers ontbieden om tegen eene grootere kampong op te trekken, doch wegens hunne barbaarsche wijze van oorlogvoeren is de vergunning hiertoe geweigerd. De resident heeft weten te bewerken dat de als slaven medegevoerde krijgsgevangenen aan hem zouden worden uitgeleverd.

Spanning tusschen de strand- en de bergbewoners is op de Allor- en Solorgroepen, zoo mede op een deel van Floris, geene zeldzaamheid. De oorzaken zijn velerlei. Op de Solor- en Allor-eilanden vooral zijn de strand- en de bergbewoners (welke laatsten zich, waarschijnlijk te regt, als de oorspronkelijke bevolking beschouwen) van verschillende afkomst en zij spreken zelfs verschillende talen. Door hunne aanrakingen met vreemdelingen zijn de strandbewoners (Mohammedanen), ten deele handelaars en zeevarenden, meer ontwikkeld dan het (heidensche) bergvolk, dat zijne onbeschaafde natuur is blijven behouden. Reeds bij de eerste aanrakingen der Europeanen in deze streken gaven de hoofden der strandbewoners zich ook als heerschers over het bergvolk uit en, steunende op de stilzwijgende erkenning van dit hun gezag, zijn zij zich steeds als zoodanig blijven beschouwen. Vaak echter is het bergvolk ongezind te gehoorzamen en van daar niet zelden bloedige botsingen.

In Mei 1874 heeft de resident de zuidkust van Allor bezocht, waar sommige staatjes (1), die ten gevolge van het in 1859 tussschen Nederland en Portugal gesloten tractaat (*Indisch Staatsblad* 1860, n°. 101) onder Nederlandsch gezag zijn gekomen, gezegd werden nog altijd de Portugesche vlag te voeren. In een vijftal staatjes bleek het Nederlandsch gezag erkend te worden; twee daarvan voerden echter toch de Portugesche vlag, die zij indertijd hadden aangenomen van Portugeesch gezinde radja's, aan wie zij verpligtingen hadden wegens de hulp, tegen het bergvolk van hen ondervonden. Zonder aarzelen verwisselden zij haar nu tegen de Nederlandsche vlag. De negorijen Kolana, Erana en Batoelolong daarentegen weigerden deze laatste aan te nemen, zoolang zij niet van de Portugesche autoriteiten vergunning daartoe gekregen hadden. Uit onbekendheid met den veranderden toestand sedert het tractaat van 1859, beschouwden zij zich, zoo als zij voorgaven, nog altijd als onder Portugeesch gezag te staan. Den resident is opgedragen de zaak te regelen na persoonlijk overleg met den gouverneur te Delly.

Bali (*Boeleleng en Djembrana*). Na den volksoploop te Boeleleng in April 1874 (verg. het vorig verslag, bladz. 22) en het vrijwillig afstaan door de leden van het voorloopig inlandsch bestuur aldaar van de voordeelen, vroeger door den regent genoten (zie lager hoofdstuk **J**, afd. I, § 4) bleef ook in die afdeeling de rust verder ongestoord.

Omtrent eene definitieve inrigting van het inlandsch bestuur, zoowel daar als in de afdeeling Djembrana, en de later in beide landschappen geleidelijk in te voeren hervormingen, is, in verband met het rapport van den in commissie gestelden hoofdinspecteur ZOETELIEF (zie het vorig verslag ter aangehaalde plaatse), door de Indische Regering op sommige punten nadere voorlichting noodig geacht, zoowel om door eene goede keuze van den aan het hoofd te plaatsen inlandschen bestuurder het welslagen van de maatregelen der Regering te bevorderen, als om zoo weinig mogelijk bijzondere belangen te krenken. Intusschen is de resident van Banjoewangi, gecommitteerde voor de zaken van Bali en Lombok, omtrent het te volgen regeringsbeleid in de landschappen Boeleleng en Djembrana en omtrent onze aanrakingen met de zelfstandige rijken van Bali en Lombok, nader van de noodige instructien voorzien (October 1874).

De evenbedoelde landschappen, waar, zoo als bekend, het Gouvernement wordt vertegenwoordigd respectivelijk door een adsistent-resident en een controleur, gaan door de ontwikkeling van handel en landbouw merkbaar vooruit. De welvaart onder de inheemsche bevolking neemt er gaandeweg toe, hoofdzakelijk door de voordeelen die de koffijteelt afwerpt. Dit product wordt tegen zeer hooge prijzen te Boeleleng van de hand gezet.

Tot ontwikkeling van den handel draagt veel bij het steeds toenemend stoomverkeer. In 1874 werd de reede van Boeleleng door 24 stoomschepen bezocht. De waarde van den in- en uitvoer, in 1872 nog slechts f $2^1/_2$ millioen, klom in 1873 tot omstreeks het dubbele en in 1874 tot nagenoeg het vierdubbele dier som. Alleen in opium werd voor eene waarde van ruim f $4^1/_2$ millioen omgezet.

Ten einde zich aan de verdrukking in de vorstenrijken te onttrekken, kwamen in Januarij 1874 een 60tal personen van daar naar Djembrana over, om zich onder bescherming van het Gouvernement te stellen. Zoowel in Boeleleng als in Djembrana worden reeds vele dergelijke uitgewekenen gevonden.

De inlandsche hoofden in Boeleleng worden vrij gunstig beoordeeld. Omtrent Djembrana is het berigt echter minder bemoedigend. Geschiktheid en zedelijkheid zijn daar uitzonderingen, wijl de meeste hoofden den noodigen ijver missen en bijna allen aan het gebruik van opium verslaafd zijn. De minst geschikte onder hen is echter in 't afgeloopen jaar ontslagen en door iemand vervangen, die betere verwachtingen doet koesteren.

De veiligheid van goederen laat in beide afdeelingen te wenschen over; die toestand zal echter, naar men hopen mag, veranderen, wanneer het bestuur er in slaagt geleidelijk ook verbetering te brengen in de gebrekkige wijze waarop thans nog regtspleging en politie worden uitgeoefend.

D. Landmagt.

§ 1. *Kommandement.*

Bij 's Konings besluiten van 11 April 1875, n°s. 16 en 17, werd de luitenant-generaal N. H. W. S. WHITTON, op zijn verzoek, eervol uit den militairen dienst ontslagen, en het legerbevel opgedragen aan den tot luitenant-generaal bevorderden generaal-majoor G. P. DE NEVE, die weinige dagen later (den 19den) zijne nieuwe functien aanvaardde.

§ 2. *Zamenstelling, aanvulling, ziekte- en sterftecijfers.*

Zamenstelling en plaatselijke indeeling (1). De zamenstelling van het leger op den 31sten December 1874 blijkt uit de volgende tabel, in verband te beschouwen met den staat bijlage B.

(1) De langs de zuidkust van Allor gelegen staatjes of negorijen, allen van elkander onafhankelijk, doch meerendeels slechts weinig belangrijk, zijn, in de volgorde van het oosten naar het westen, de acht volgende: Kolana, Erana, Poerema, Pitoko, Madema, Batoelolong, Matoro en Koewi. Aan de noordkust van het eiland schijnen geene onafhankelijke negorijen te bestaan; de aldaar gelegen terreinen behooren hoofdzakelijk tot het gebied der radja's van Allor, Kolana en Koewi.

(1) Omtrent de standplaatsen der troepen bij het eind van 1874 is een uitvoerig overzigt te vinden op bladz. 574 en volgg. van den Regerings-almanak voor Nederlandsch Indie over 1875.

	Officieren.		Onderofficieren en manschappen.				
	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	Te zamen.
Sterkte . . .	(a) 1336	6	12 974	412	896	15 521	29 803
Formatie (1). . (tegenwoordige)	1476	»	12 517	418	803	15 456	29 194
Overcompleet .	»	6	457	»	93	65	609
Incompleet . .	(b) 140	»	»	6	»	»	»

(a) Hieronder 63 officieren, gedetacheerd van het Nederlandsche leger.

(b) Er waren 150 officieren met verlof buiten Nederlandsch Indie, 8 in Nederland gedetacheerd en 6 op non-activiteit of voor memorie of à la suite.

Den 1sten Januarij 1874 werd feitelijk een begin gemaakt met de oprigting van den generalen staf, bevolen bij Koninklijk besluit van 16 Augustus 1873, n°. 74, door daarbij in de eerste plaats in te deelen de officieren, die deel uitmaakten van het stafbureau, vermeld op bladz. 24 van 't vorig verslag. Het plan bestaat om den generalen staf, allengs en naar mate daartoe bijzonder geëigende officieren beschikbaar komen, op zijne organieke sterkte te brengen, zonder daartoe evenwel de vier wapens te veel van hunne beste officieren te berooven. Deze wijze van handelen is vooral daarom aanbevelenswaardig geacht, dewijl verschillende bezwaren in den weg zijn getreden, toen men (volgens 's Konings voormeld besluit) wilde overgaan tot de oprigting eener stafschool in Indie, die, naar 't zich nu, na rijp beraad, laat aanzien, vermoedelijk niet tot stand zal kunnen komen. Overeenkomstig het denkbeeld van den laatst afgetreden leger-kommandant is thans hier te lande in overleg getreden met het Departement van Oorlog, met het doel om den generalen staf in Indie aan te vullen door officieren van het leger aldaar, die, na eene voldoende praktische kennis in de overzeesche bezittingen te hebben opgedaan, zich in Nederland voor den stafdienst bekwaamd hebben. Blijkt dit denkbeeld nader voor verwezenlijking vatbaar te zijn, dan zal wijziging van meergemeld Koninklijk besluit vereischt worden.

Tot de oprigting van het 18de veldbataillon (zie het verslag van 1873, bladz. 29), te Meester-Cornelis, werd overgegaan, voor zoo ver de politieke toestand op Java en in de buitenbezittingen de intrekking gedoogde van de verschillende posten, welker bezetting deel zou uitmaken van dat bataillon. In verband daarmede werden de gewestelijke staf en het garnizoens-bataillon ter Westerafdeeling van Borneo tot de normale formatie teruggebragt; de posten te Pandeglang (Bantam), Palimanang (Cheribon) en Kediri bleven voor'shands gehandhaafd, doch die te Tjiringin en Rangkas-Betong (Bantam), Tomo (Preanger regentschappen), Wonosobo (Bagelen), Magelang (Kadoe), Bezoeki, Probolinggo, Sumanap (Madura), Waijer en Rozengain (Banda) en Montrado (Westerafdeeling van Borneo) werden opgeheven (verg. den staat bijlage B); de op sommige dezer militaire posten gelegerde detachementen werden geleidelijk door pradjoerits vervangen.

Wat de door evacuatie en aanvulling steeds afwisselende bezetting van Atjeh betreft, moge worden verwezen naar § 4 van dit hoofdstuk.

De voorgenomen reorganisatie van het garnizoens-bataillon van Sumatra's Westkust moest ook in 1874 worden verdaagd, vooral ten gevolge der diensten, welke van die legerafdeeling op Poeloe Bras gevorderd worden (zie blz. 9 hiervoren).

De reorganisatie van het regement cavalerie kwam in haar geheel tot stand. Het detachement van dat wapen te Makassar werd in den aanvang van 1874, met het oog op een mogelijk stouter optreden der opstandelingen in de Noorderdistricten van Celebes (1), tijdelijk tot een half escadron versterkt, en aan het hoofd daarvan werd geplaatst de ridmeester-instructeur van het legioen van prins MANGKOE NEGORO, welke betrekking daardoor tijdelijk onvervuld bleef.

De in Benkoelen tijdelijk nog achtergebleven troepenmagt van Padang (verg. het vorig verslag, blz. 46) werd, door den terugkeer — achtereenvolgens in Junij 1874 en Januarij 1875 — van het grootste gedeelte, ingekrompen tot een klein detachement te Mokko-Mokko.

De nieuwe formatie van het personeel bij den artillerie-constructiewinkel, zoomede het nieuwe reglement voor die inrigting (zie het vorig verslag, blz. 27/28), zijn in Maart 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 66) door den Gouverneur-Generaal vastgesteld, ten einde, voor zoover administratieve bezwaren zich niet tegen dadelijk volledige toepassing verzetten, den 1sten Julij dezes jaars te worden ingevoerd.

In den staat bijlage B wordt gewag gemaakt van een aantal tijdelijke wijzigingen van de normale formatie, voor een groot deel het gevolg van den oorlogstoestand op Noord-Sumatra, die niet alleen uitbreiding der legersterkte vorderde, maar, vooral in 't officierscorps, vermeerdering der formatie-cijfers, — omdat de vele mutatien ten gevolge hebben, dat een veel grooter aantal officieren dan vroeger steeds onderweg zijn om hunne bestemming te bereiken. Bovendien werd in 1875, toen de kolonel PEL tot generaal-majoor werd bevorderd (verg. blz. 6 noot 2), de legerformatie tijdelijk met een generaal-majoor vermeerderd (2).

De ondervinding, in 1873 opgedaan bij de mobilisatie van de voor Atjeh bestemde afdeelingen, heeft doen zien, dat de indeeling der infanterie wijziging vordert: de compagnien namelijk werden te zwak bevonden om te velde gebragt te worden, na aftrek van die manschappen welke alleen in het garnizoen nog goede diensten kunnen bewijzen. Daarom is bij Koninklijk besluit van 23 Maart 1875, n°. 7 (*Indisch Staatsblad* n°. 114), eene nieuwe indeeling der infanterie-bataillons vastgesteld, volgens welke deze voortaan zullen bestaan uit *vier* compagnien, te zamen nagenoeg van gelijke sterkte als de *zes* compagnien, die vroeger het bataillon uitmaakten. De maatregel zal trapsgewijze worden ingevoerd en 1 Julij 1877 volledig tot stand zijn gekomen. Daarbij is tevens gerekend op het kader voor de bij mobilisatie op te rigten depôt-compagnien. Het aantal officieren ondergaat door de nieuwe indeeling eenige vermindering, en daarvan is eene kleine bezuiniging op de begrooting het gevolg.

Is de nieuwe formatie geheel toegepast, dan zal de infanterie van het leger, voor zoo veel de 18 veldbataillons betreft, bestaan uit:

1 bataillon, van 2 Europesche en 2 Afrikaansche compagnien, de laatstvermelde geleidelijk door Europesche te vervangen;

---

(1) De formatie van het Indische leger is oorspronkelijk gegrond op 's Konings besluit van 2 Augustus 1853, lit. E[14], waarin achtereenvolgens verschillende blijvende wijzigingen werden gebragt; de dien ten gevolge permanent geldende formatie wordt in dit verslag bestempeld met den naam „normale formatie".

Evenwel komt het nu en dan voor, dat die „normale formatie", *tijdelijk*, — met het oog op voorbijgaande omstandigheden, — wijziging behoeft; de uit dien hoofde tijdelijk gesanctioneerde afwijkingen van de normale formatie zijn oorzaak, dat deze laatste in den regel verschilt van de oogenblikkelijk geldende formatie, die hier wordt aangeduid als „tegenwoordige formatie".

De thans gebezigde benamingen: „normale" en „tegenwoordige formatie" zijn juister geacht dan de vroeger gebruikelijke uitdrukkingen „organieke" en „feitelijke formatie".

(1) Uit blz. 21 hiervoren is reeds gebleken, dat de in deze streken nog rondzwervende onruststokers zich over 't algemeen rustig hebben gehouden; er is dan ook geen cavalerie van Makassar naar de Noorderdistricten behoeven te vertrekken.

(2) De luitenant-generaal VAN SWIETEN werd, na zijn terugkeer naar Nederland (verg. noot 1 op blz. 6), weder eervol uit den militairen dienst ontslagen bij Koninklijk besluit van 28 September 1874, n°. 28.

3 bataillons, elk van 2 Europesche en 2 Amboinesche compagnien;

4 bataillons, elk van 2 Europesche en 2 (niet-Javaansche) inlandsche compagnien;

10 bataillons, elk van 1 Europesche en 3 inlandsche compagnien (waarvan 1 niet-Javaansche).

De sterkte dier corpsen zal zijn:

van elk der 4 eerstgemelde, 434 Europeanen en 326 Afrikanen (of Amboinezen);

van elk der 4 volgende, 434 Europeanen en 286 inlanders;

van elk der 10 overige, 249 Europeanen en 429 inlanders;

totaal 5962 Europeanen, 326 Afrikanen, 978 Amboinezen en 5434 inlanders. De 18 veldbataillons tellen te zamen, met inbegrip van den kleinen staf, 422 officieren en 12 920 onderofficieren en manschappen.

Bovendien wordt voor 1876 gerekend op de vorming van een bewakingsdetachement te Ngawi (zie vorig verslag, bladz. 32), en op eene kleine uitbreiding van dat te Klatten, te zamen eene vermeerdering van 14 officieren, 183 Europeanen en 40 inlanders.

Het voornemen bestaat om in 1876 over te gaan tot eene reorganisatie van het wapen der artillerie, voor zoo veel de veld- en bergbatterijen op Java betreft. Volgens het aangenomen plan zullen de thans feitelijk aanwezige $3\frac{1}{2}$ zware veldbatterijen, elk van 8 stukken, en de 4 bergbatterijen — waarvan 1 bestaande uit 8, en 3, elk uit 6 stukken (buiten de mortieren), — worden vervangen door 4 veld- en 4 bergbatterijen, de eerste, elk bestaande uit 6 getrokken kanonnen van 8 c.M. zwaar, en de bergbatterijen, elk bestaande uit 4 getrokken kanonnen van 8 c.M. ligt, en 4 Coehoorn-mortieren; de uitrusting der bergbatterijen op voet van oorlog zal echter gebragt worden op 12 vuurmonden (6 kanonnen en 6 mortieren). Ten einde voorts de beweegbaarheid der mobiele artillerie te verhoogen, zal de uitrusting zoo veel mogelijk verligt en het aantal voertuigen beperkt worden. Daarentegen zullen bedieningspersoneel en bespanningen met 155 onderofficieren en manschappen (150 Europeanen en 5 inlanders) en 43 paarden worden vermeerderd. Op de vereischte meerdere uitgaaf van ongeveer f 60 000 's jaars wordt gerekend bij de ontwerp-begrooting voor 1876.

Door wijziging der formatie van het corps officieren van gezondheid werd de kans op eene snelle bevordering bij dit corps gunstiger gemaakt. Tevens werden de inkomsten dier officieren verbeterd door meer vrijgevige toekenning van gratificatien voor de uitoefening der civiele praktijk. Deze maatregelen kunnen echter niet in werking treden, alvorens op de begrooting voor 1876 de noodige meerdere fondsen (f 101 700) zullen zijn aangewezen.

Aanvulling en verliezen. Onder de gewigtigste en tevens onder de moeijelijkste vraagstukken, welker oplossing de Regering voortdurend bezig houdt, bekleedt dat der gestadige aanvulling van het Indische leger eene eerste plaats, en niet het minst in een tijd, waarin de buitengewone verliezen, welke die krijgsmagt heeft te lijden, meer dan gewone krachtsinspanning tot hare instandhouding vorderen.

Ook met het oog op de beraadslagingen, hierover meermalen in de Staten-Generaal gevoerd, komt het noodig voor, bij dit onderwerp hier ter plaatse eenigzins uitvoeriger stil te staan, dan in vorige verslagen het geval was.

Het laat zich aanzien, dat ook in het loopende jaar aan de uit Indie ontvangen aanvragen om suppletietroepen voldaan zal kunnen worden; er werden voor 1875 eerst 1480, later nog 1646 man ontboden, te zamen 3126; neemt men nu in aanmerking dat in 1874, op eene aanvraag van 1412 man, er 1819 werden ingescheept, dat is 407 overcompleet, dan moeten dus in het loopende jaar in 't geheel 2719 man naar Oost-Indie vertrekken. Behalve 300 mariniers, in de maand Februarij jl. ter tijdelijke indeeling bij de landmagt uitgezonden, waren daarvan den 1sten Augustus jl. reeds 1609 man vertrokken, terwijl toen nog ruim 600 man ter uitzending gereed waren, en de werving te Harderwijk in een jaar tijds (van 1 Augustus 1874 tot ultimo Julij 1875) gemiddeld ruim 8 man daags in de gelederen bragt (1).

Onder de aldus uitgezondenen komt een groot aantal vreemdelingen voor, en hoewel dit voor alsnog geen reden behoeft te zijn om de werving van niet-Nederlanders te beperken (men vergelijke de gunstige sterkteverhouding der in- en uitheemsche elementen van het leger op 31 December 1874, staat bijlage B), zoo dienen toch voor de toekomst afdoende maatregelen genomen te worden om de dienstneming door Nederlanders aan te moedigen. Zoodanige maatregelen zijn door de Regering, in overleg met het Indisch Bestuur, voorbereid. Zij hebben de strekking om aan de Indische militairen beneden den rang van officier eene gunstiger toekomst te verzekeren, door de toekenning van een gagement van minstens f 4 's weeks aan ieder die 12 jaren in den Indischen Archipel heeft gediend. Wanneer de ontworpen nieuwe bepalingen — overeenkomstig het voornemen der Regering — den 1sten Januarij 1877 in werking treden, dan mag men daarvan niet slechts al aanstonds gunstige resultaten voor de werving verwachten, maar bestaat er tevens groote waarschijnlijkheid, dat het aantal reëngagementen, in 1874 reeds aanmerkelijk gestegen (zie bladz. 32), in de jaren 1875 en 1876 nog meer zal toenemen. Inmiddels is het Indisch Bestuur geraadpleegd over de vraag, of het niet wenschelijk zou zijn eenige depôts op te rigten in de bergstreken van Java en Sumatra, waar eensdeels convalescente militairen een volledig herstel zouden kunnen vinden, anderdeels de boven de formatie aanwezige Europeanen zich geleidelijk zouden kunnen acclimatiseren.

Tot zóóver de maatregelen voor de toekomst; — wat sinds de indiening van het vorig verslag, zoo in Nederland als in Indie, werd gedaan ter dadelijke bevordering der aanvulling van het Indisch leger, wordt hieronder in korte trekken zamengevat.

a. Aanvulling van het officierscorps.

Ingevolge magtiging des Konings van 20 October 1874 werd bepaald, dat Nederlandsche *artsen*, die zich als officier van gezondheid 2de klasse bij het Indische leger verbinden, eene gratificatie van f 6000 zullen genieten.

Bij Koninklijk besluit van 21 October 1874, n°. 27, werd de gratificatie voor officieren, die bij het Indisch leger worden benoemd of overgeplaatst, verhoogd: voor de kapiteins van f 550 tot f 800, voor de luitenants van f 400 tot f 600; de groote behoefte aan artillerie-officieren gaf aanleiding dat bij Koninklijk besluit van 12 Januarij 1875, n°. 6, de voormelde gratificatie voor officieren van dat wapen tijdelijk werd opgevoerd tot f 1500.

Ook ter verkrijging van paardenartsen en militaire apothekers werden eensluidende bepalingen gemaakt.

In hoe verre men er in geslaagd is om aan de Indische aanvragen om officieren te voldoen, blijkt uit den hier volgenden staat, die tevens de behoeften voor 1876 aanwijst.

---

(1) In de jongst verloopen twaalf maanden werden te Harderwijk ingedeeld:

1874.	Nederlanders.	Vreemdelingen.	Totaal.
Augustus . . .	219	52	271
September . . .	166	69	235
October	160	67	227
November . . .	93	72	165
December . . .	87	60	147
1875.			
Januarij	99	66	165
Februarij . . .	108	71	179
Maart.	109	42	151
April	86	95	181
Mei	83	148	231
Junij	147	292	439
Julij	152	588	740
Te zamen . .	1509	1622	3131

Opmerkelijk is het hoe spoedig de in Junij 1874 vastgestelde verhooging der handgelden ophield te influenceren op de resultaten der werving onder Nederlanders.

WAPENS EN DIENSTEN.	Na 1 Januarij 1875 moesten, ter voldoening aan de Indische aanvragen, worden uitgezonden:	Voor 1876 zijn door de Indische Regering aangevraagd:	Verkregen vóór of op 1 Aug. 1875.	Nog benoodigd voor 1875.	Nog benoodigd voor 1876.
Infanterie	71	101	90 (*a*)	»	82
Cavalerie	9	3	4 (*b*)	5	3
Artillerie.	20	1	4 (*c*)	16	1
Genie	Onbepaald.	Onbepaald.	» (*d*)	»	»
Administratie	Minstens 29		11 (*e*)	Minstens 18	
Officieren van gezondheid. . .	46	17	20 (*f*)	26	17
Militaire apothekers.	7	»	3 (*g*)	4	»
Paardenartsen	2	1	1 (*h*)	1	1

(*a*) Hiervan, na het afleggen van voldoend examen, aangesteld tot 2den luitenant 70 (waaronder 13 die het verligt examen hadden afgelegd), en overgeplaatst van het Nederlandsche leger of van het corps mariniers 20.

(*b*) Aangesteld tot 2den luitenant na afgelegd voldoend examen.

(*c*) Overgeplaatst van het Nederlandsche leger.

(*d*) Civiele ingenieurs meldden zich niet aan (zie bladz. 25 vorig verslag); het aantal kadets voor de genie te Breda neemt echter op geruststellende wijze toe.

(*e*) Hiervan 5 na het afleggen van voldoend examen aangesteld tot 2den luitenant-kwartiermeester, en 6 overgeplaatst van de Nederlandsche Marine en van het Nederlandsche leger.

(*f*) Hiervan aangesteld tot officier van gezondheid 2de klasse, na den opleidingscursus te Amsterdam te hebben voleindigd 4; overgeplaatst van de landmagt in West-Indie 1; burgerartsen 1, en vreemdelingen 14, te zamen 20.

(*g*) Opgeleid te Utrecht onder toezigt van den hoogleeraar dr. G. J. Mulder.

(*h*) Voor den tijd van vijf jaren gedetacheerd van het Nederlandsche leger.

Bijna alle benoemde 2de luitenants werden aan het leger ontleend (1). Voor opleiding aan de Koninklijke Militaire Akademie te Breda meldden zich steeds zeer weinig jongelieden aan (2). Het is te hopen dat eene nieuwe regeling van het onderwijs aan die Akademie in den bestaanden toestand verbetering zal brengen.

b. Aanvulling van kader en manschappen.

Reeds in het vorig verslag (blz. 45) werd melding gemaakt van 's Konings besluit dd. 24 Junij 1874, n°. 44, waarbij de gelegenheid tot tweejarige detachering van miliciens bij het Indische leger, tegen eene gratificatie van f 200, weder werd opengesteld; deze maatregel was vooral gebaseerd op de oproeping van eenige ligtingen ter bijwoning van de najaarsoefeningen; het gewenschte resultaat werd evenwel niet bereikt, daar slechts een gering aantal miliciens zich ter detachering aanmeldden.

Bij het aangehaald Koninklijk besluit werd tevens het handgeld voor een zesjarig engagement van f 200 op f 300 gebragt, en het aangaan van vierjarige verbindtenissen toegelaten, met f 200 handgeld.

Voorts werden, door tusschenkomst van het Departement van Oorlog, in de maand Februarij jl. wervers ten platten lande uitgezonden, doch deze werden spoedig teruggeroepen, daar hunne zending weinig of geen nut opleverde, wat evenzeer het geval was toen de maatregel in de maand Junij werd herhaald.

Ten einde spoediger te kunnen voldoen aan de uit Indie ontvangen aanvragen om kader, werd, in overleg met het Bestuur aldaar, bepaald, dat de korporaals der infanterie, die bij het instructiebataillon te Kampen tot onderofficier voor de koloniale landmagt worden opgeleid, hunne overzeesche bestemming zullen volgen, zoodra zij tot onderofficier zijn bevorderd. Volgens de vroeger bestaande bepalingen moesten die militairen eerst een jaar als sergeant bij het Nederlandsche leger dienst doen.

Inmiddels werd niet uit het oog verloren, dat ook reëngagering in Indie aanmoediging behoeft, en dewijl voor een zes- en vierjarig reëngagement slechts was uitgeloofd f 160 en f 100, werd het noodig ook deze premien te verhoogen, wilde men voorkomen dat de militair, wiens diensttijd verstreek, zich naar Nederland begaf, met het plan om zich daar, na gepasporteerd te zijn, op nieuw voor den dienst te verbinden. Die overweging leidde er toe, de premien voor een zes- en vierjarig reëngagement gelijktijdig te verhoogen tot f 340 en f 240, welke bedragen, toen zij bleken niet voldoende te zijn ter bereiking van het beoogde doel, in April jl. werden opgevoerd tot f 600 en f 340; terwijl voorts werd bepaald, dat ook reëngagementen voor 2 jaren mogen worden aangegaan, waarbij den belanghebbende eene premie van f 200 wordt uitgereikt. Ook de éénjarige reëngagementen, met f 25 premie, zijn tijdelijk nog bestendigd gebleven.

Te gelijkertijd werd het noodige verrigt om ook het inlandsche element in het leger te versterken; hiertoe diende onder anderen de mobilisatie van een deel der Maduresche barissans (zie lager § 5), terwijl verder door den Gouverneur-Generaal bepaald werd:

bij besluit van 7 Januarij 1875, — dat inlandsche militairen bij het aangaan eener zesjarige verbindtenis f 80 handgeld zullen genieten, en, bij reëngagering, voor 6

(1) Aan het examen, in de maand November 1874 gehouden (zie vorig verslag blz. 45), hebben 31 adspiranten voldaan, die allen, bij 's Konings besluit van 19 December d. v., n°. 15, tot 2den luitenant werden aangesteld, te weten 27 bij de infanterie en 4 bij de cavalerie.

(2) Den 31sten December 1874 bedroeg het aantal voor Nederlandsch Indie bestemde kadets te Breda:

	Inf.	Cav.	Art.	Genie.
1ste studiejaar (vermoedelijk beschikbaar in Julij 1877)	4	1	„	11
2de studiejaar (vermoedelijk beschikbaar in Julij 1876)	3	„	„	4

Ter applicatieschool bevond zich alleen 1 genie-officier, die echter om gezondheidsredenen bij het Nederlandsche leger overging.

Na het onlangs gehouden admissie-examen kunnen als kadet voor den Indischen dienst worden aangesteld: bij de infanterie 2 en bij de genie 7 jongelieden.

jaren f 90, voor 4 jaren f 45, voor 2 jaren f 20; (1) het éénjarig reëngagement bleef behouden tegen f 8 premie; bij besluit van 13 April 1875, — dat Amboinezen en Menadonezen bij 't aangaan eener vier- of zesjarige verbindtenis zullen ontvangen f 120 en f 200 (2), en bij reëngagement voor twee, vier of zes jaren f 50, f 150 en f 240 (in plaats van f 40, f 80 en f 120); tevens werden de aan de hoofden uit te keeren premien verdubbeld.

Een maatregel eindelijk, waarvan eene blijvend gunstige werking op de inlandsche werving mag worden verwacht, is gelegen in de onlangs (Mei 1875) op voorstel der Indische Regering verleende magtiging, om aanspraak op pensioen of onderstand voor weduwen en weezen ook toe te kennen aan Amboinesche en inlandsche militairen beneden den rang van officier, op gelijken voet als voor hunne Europesche en Afrikaansche ranggenooten is bepaald, met dien verstande, dat wanneer door de inlandsche militairen (Mohammedanen) meer dan ééne vrouw wordt nagelaten, het pensioen of de onderstand wordt uitbetaald aan de oudste of eerste der vrouwen met welke zij wettig gehuwd waren volgens de Mohammedaansche instellingen (of aan de uit zoodanigen echt gesproten kinderen). Vermits van de eigenlijke inlandsche militairen slechts weinigen volgens de Mohammedaansche instellingen wettig gehuwd zijn, zal de maatregel — die van terugwerkende kracht zal worden verklaard voor hen die sedert den aanvang der eerste expeditie tegen Atjeh aan expeditien in Nederlandsch Indie hebben deel genomen — vooral ten goede komen aan de Amboinezen en Menadonezen, die, meest allen den Christelijken godsdienst belijdende, in den regel wettig getrouwd zijn. Dezelfde bepalingen gelden voor de pradjoerits en voor hen die zijn ingedeeld bij de mobiele schutterijen, barissans of legioenen.

In het vorig verslag kwamen reeds eenige gegevens voor betreffende de aanvulling en de verliezen van het leger in het begin van 1874. Duidelijkheidshalve zijn in de hieronder volgende mededeelingen de vroeger opgegeven cijfers mede begrepen.

(1) Vroeger f 60, f 30 en f 12.

(2) Vroeger bestond alleen gelegenheid tot het aangaan van zesjarige verbindtenissen tegen f 100 handgeld.

Gedurende 1874 werden bij het Indische leger ingelijfd 65 in Nederland benoemde officieren, namelijk 40 der infanterie, 4 der artillerie, 1 der genie, 9 der militaire administratie en 11 officieren van gezondheid.

5 dezer officieren waren afkomstig van de Koninklijke Militaire Akademie te Breda, 3 behoorden tot de militaire administratie der marine, 2 tot het corps mariniers; terwijl 4 officieren van gezondheid hunne opleiding genoten aan de kweekschool te Amsterdam; 4 civiele ambtenaren werden als kwartiermeesters en 6 particuliere geneesheeren als officieren van gezondheid aangesteld, terwijl 1 gepensioneerd officier van gezondheid weder in activiteit werd hersteld. De 40 overige officieren, 38 der infanterie en 2 der militaire administratie, zijn van het Nederlandsche leger overgegaan.

Behalve de hier bedoelde 65 officieren werden in 1874 van het Nederlandsche bij het Indische leger nog 9 officieren van gezondheid — gedetacheerd voor 1, 2 en 5 jaren — in de sterkte gebragt.

Bij de beschouwing der bovenstaande opgaven moet in het oog gehouden worden dat van de in 1874 voor Indie bestemde officieren een vrij groot aantal eerst in 1875 aldaar aankwamen en dus onder de voorafgegane cijfers niet begrepen zijn. Alléén in de twee laatste maanden van 1874 beliep het aantal nieuw aangestelden en overgeplaatsten respectivelijk 42 en 4, en van deze allen kwam geen enkele nog vóór het einde des jaars in Indie aan.

In Indie werden 41 officieren aangesteld en wel 30 bij de infanterie, 1 bij de cavalerie en 10 bij de militaire administratie. Onder de laatstvermelden waren 2 civiele ambtenaren, terwijl van de overige 39 een 5tal uit het leger afkomstig waren en de anderen aan de onderofficiersschool te Meester-Cornelis gevormd waren.

Van het Nederlandsche werden bij het Indische leger gedetacheerd (overeenkomstig *Indisch Staatsblad* 1871, n°. 176, en dus tegen wederkeerige detachering hier te lande van een gelijk aantal ranggenooten van hetzelfde wapen) 5 officieren, namelijk 2 kapiteins en 2 1ste luitenants der infanterie en 1 kapitein der artillerie.

Bij het einde van 1874 waren 20 luitenants der infanterie tijdelijk bij het wapen der genie gedetacheerd, waarvan 8 bij het corps mineurs en sappeurs.

De aanvulling van onderofficieren en manschappen gedurende 1874 blijkt uit de volgende statistiek:

JAREN.	Suppletie uit Nederland of van de Kust van Guinea.				Werving in Indie. (c)							Als terug van detentie, als niet meer »voor memorie" gevoerd, of om andere redenen weder in de sterkte opgenomen.				TOTAAL.
	Europeanen.		Afrikanen.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Javanen.	Madurezen.	Boeginezen.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen.	
	Nederlanders.	Vreemdelingen.														
1870	(a) 792	(a) 514	89	1395	146	»	42 (1)	807 (41)	21 (2)	90 (2)	1106	38	»	83	121	2622
1871	1017	85	»	1102	180	»	93	1087 (27)	21 (3)	111 (1)	1492	37	»	117	154	2748
1872	904	17	83	1004	130 (27)	1 (1)	68 (2)	1006 (39)	44 (5)	95 (1)	1354 (75)	50	»	128	178	2536
1873	2674	653	4	3331	174 (63)	3 (3)	211 (5)	2498 (38)	74 (2)	107 (2)	3067 (113)	39	»	136	175	6573
1874	1336	892	1	(b) 2229	154 (74)	3 (1)	88 (2)	(d) 2488 (71)	38	84	2855 (148)	119	1	454	574	5658

(a) Percentsgewijze berekend, telde men onder de uit Europa aangebragte suppletietroepen achtereenvolgens 39,3, 7.7, 1,8, 19,6 en ruim 40 percent vreemdelingen.

(b) Dit is natuurlijk het getal der gedurende 1874 in Indie *aangekomen* manschappen. Het cijfer 1819, op bladz 29 vermeld, betreft de gedurende 1874 van Nederland *uitgezonden* manschappen.

(c) De in deze rubrieken tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen het getal aan van hen, die vroeger reeds gediend hadden; dit aantal is onder het daarboven geplaatst cijfer begrepen.

(d) De werving van inlanders leverde in 1874 in 't geheel op 2698 man, van welke 169 uit de buitenbezittingen werden verkregen. Van de 2529 op Java en Madura aangeworvenen was het grootste aantal afkomstig uit Samarang, namelijk 842, en verder uit Rembang 279, Batavia 279, Soerabaija 265, Kediri 181, Banjoemas 170, Bagelen 128, Djokjokarta 100, Madioen 64, Tagal 29 en uit de overige gewesten 192 man.

Het getal reëngagementen blijkt uit den volgenden staat:

JAREN.	Europeanen.				Afrikanen.				Inlanders.				Totalen.			
	Voor een jaar.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	Voor een jaar.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	Voor een jaar.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	Voor een jaar.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.
1870	»	216	63	651	»	»	»	18	»	266	120	951	»	482	183	1620
1871	»	224	101	548	»	1	»	2	»	296	152	636	»	521	253	1186
1872	»	258	75	478	»	17	7	62	»	273	143	734	»	548	225	1274
1873	196	604	42	332	8	14	1	46	128	276	124	734	332	894	167	1112
1874	327 (a)	500 (b)	70 (c)	421	12	4	2	34	226	295 (d)	105	1294	565	799	177	1749

(a) Waarvan 5 zonder handgeld.

(b) » 15 » »

(c) » 4 » »

(d) » 1 Madurees zonder handgeld.

Het verlies aan troepen was als volgt:

JAREN.	GESNEUVELD.			OVERLEDEN.			GEPASPORTEERD.			GEGAGEERD.			Tot officier benoemd.		GEVONNISD.			Voor memorie gebragt.		Gedeserteerd of om eenige andere reden afgevoerd.			TOTAAL.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.
1870	4	»	»	358	5	321	468	2	329	254	4	294	51	»	29	2	65	23	2	55	»	409	1242	13	1420
	4			684			799			552			51		96			25		464			2675		
1871	»	»	»	343	11	396	622	2	299	296	2	374	58	»	60	1	54	35	4	88	1	460	1502	17	1587
	»			750			923			672			58		115			39		549			3106		
1872	(a) 4	»	2	(b) 319	7	271	644	16	307	316	6	476	43	»	48	2	44	27	6	131	9	519	1532	40	1625
	6			597			967			798			43		94			33		659			3197		
1873	(c) 46	»	22	(d) 825	10	(e) 378	577	14	254	340	11	434	28	»	46	1	44	15	3	114	3	600	1991	39	1735
	68			1213			845			785			28		91			18		717			3765		
1874	(f) 42	2	4	(g) 1461	88	(h) 738	755	6	359	321	4	362	39	»	41	4	36	17	»	96	5	729	2772	109	2228
	48			2287			1120			687			39		81			17		830			5109		

(*a*) Ongerekend 1 gesneuveld officier.

(*b*) Hiervan 8 ten gevolge van voor den vijand bekomen wonden.

(*c*) Ongerekend 5 gesneuvelde officieren.

(*d*) Hiervan 22 ten gevolge van voor den vijand bekomen wonden, ongerekend 3 officieren.

(*e*) Hiervan 10 ten gevolge van voor den vijand bekomen wonden.

(*f*) Ongerekend 1 gesneuveld officier.

(*g*) Hiervan 59 ten gevolge van voor den vijand bekomen wonden, ongerekend 13 officieren.

(*h*) Hiervan 45 ten gevolge van voor den vijand bekomen wonden.

Zoo als uit de voorgaande staten blijkt, werden in 1874 minder vrijwilligers ingelijfd dan in 1873, terwijl het verlies aan troepen belangrijk grooter was; daartegenover staat echter eene aanzienlijke stijging van het aantal reëngagementen.

Ziekte- en sterftecijfers. Het aantal behandelden was in 1874 veel grooter dan in het voorgaande jaar; ook de sterfteverhouding was veel ongunstiger.

De verhouding der sterfte tot de (gemiddelde) sterkte des legers steeg tot 7.99 pct. (zie lager § 4 *Krijgsverrigtingen*). Het verlies aan Europeanen bedroeg 11.71, aan Afrikanen 13.81 en aan inlanders 4.50 pct.

De troepen van Java en Madura leden, door hun verblijf te Atjeh, de grootste verliezen, namelijk 11.53 pct. van de gemiddelde legersterkte, terwijl die verliezen in de buitenbezittingen slechts 2.26 pct. bedroegen.

Eene vergelijking met de verhoudingen in 1873, over welk jaar thans volledige opgaven zijn ingekomen, is vervat in de volgende tabel:

	1873. (*a*)						1874. (*b*)					
	Overleden.	Gemiddelde legersterkte.	Percentsgewijze sterfteverhouding. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Overleden.	Gemiddelde legersterkte.	Percentsgewijze sterfteverhouding. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
	Eur. 728	Eur. 7788					Eur. 1477	Eur. 9562				
Java en Madura . . .	Afr. 10	Afr. 407	9,34	2,45	4,01	6,79	Afr. 63	Afr. 429	15,44	14,68	6,83	11,53
	Inl. 262	Inl. 6520					Inl. 565	Inl. 8265				
	(*c*) 1000	14715					2105	18256				
	Eur. 98	Eur. 4932					Eur. 129	Eur. 4147				
Buitenbezittingen . . .	Afr. 2	Afr. 90	1,98	2,2	1,36	1,60	Afr. »	Afr. 27	3,11	»	1,77	2,26
	Inl. 114	Inl. 8325					Inl. 126	Inl. 7080				
	214	13347					255	11254				
	Eur. 826	Eur. 12720					Eur. 1606	Eur. 13709				
Totaal . . .	Afr. 12	Afr. 497	6,49	2,41	2,53	4,32	Afr. 63	Afr. 456	11,71	13,81	4,50	7,99
	Inl. 376	Inl. 14845					Inl. 691	Inl. 15345				
	1214	28062					2360	29510				

(*a*) Voor 1873 zijn thans in rekening gebragt: onder de cijfers voor Java en Madura de gegevens van de 2de expeditie tegen Atjeh, en onder die voor de buitenbezittingen de opgaven betreffende Siboga, een en ander tot aanvulling van het vorig verslag.

(*b*) Bij Java en Madura zijn in rekening gebragt: 1°. de overledenen te Atjeh; 2°. de overledenen van de geëvacueerden van Atjeh ter Sumatra's Westkust.

(*c*) In 't vorig verslag (blz 28) werd het aantal overledenen tot 31 December 1873 bij de tweede expeditie tegen Atjeh afzonderlijk opgegeven, namelijk 439, waarvan 364 aan cholera. Die cijfers blijken thans echter minder juist, in zoover daaronder ook niet-militairen begrepen zijn.

De groote sterfte in 1874 was hoofdzakelijk toe te schrijven aan het heerschen van cholera, dysenterie en koortsen. Aan die ziekten overleden respectivelijk 654, 386 en 316 behandelden of 27.71, 16.35 en 13.39 pct. van het geheel aantal overledenen en 2.21, 1.3 en 1.07 pct. van de gemiddelde legersterkte.

Eene verdeeling der behandelden en overledenen (gesplitst in Europeanen, Afrikanen en inlanders) naar gelang van den aard der ziekten wordt, afzonderlijk voor Java en Madura en voor de buitenbezittingen, aangetroffen in bijlagen C en D hierachter.

Intusschen volgen hier, als naar gewoonte, nog een vijftal tabellen ter vergelijking van eenige algemeene uitkomsten over de laatste vijf jaren. Uit n°. IV blijkt hoe belangrijk ongunstiger de sterfteverhouding op de kustplaatsen is dan op de plaatsen binnen'slands.

I. Algemeen overzigt der behandelden, herstelden en overledenen.

JAREN.	Behandelden.	Herstelden.	Overledenen.	Percentsgewijze verhouding der overledenen. tot de behandelden.	tot de gemiddelde legersterkte	AANMERKINGEN.
			Java en Madura.			
1870	36 182	34 200	419	1,15	2,52	(*a*) Voor 1873 zijn thans in rekening gebragt de gegevens der 2de expeditie tegen Atjeh.
1871	36 858	34 794	470	1,27	2,60	(*b*) Met de gegevens van Atjeh en de overledenen onder de van Atjeh naar Padang geëvacueerden.
1872	43 334	41 273	392	0,9	2,39	
1873 (*a*)	42 066	39 391	1000	2,37	6,79	
1874 (*b*)	52 694	47 709	2105	3,99	11,53	
			Buitenbezittingen.			
1870	22 691	21 743	225	0,99	2,05	(*c*) Hieronder thans ook de opgaven betreffende Siboga, ten vorigen jare nog niet ingekomen.
1871	21 625	20 804	227	1,05	2,16	
1872	19 133	18 179	177	0,92	1,63	
1873 (*c*)	23 431	22 365	214	0,91	1,60	
1874	26 033	25 033	255	0,97	2,26	

II Percentsgewijze verhouding van eenige hoofdvormen van ziekten tot het totaal behandelden.

ZIEKTEN.	1870.			1871.			1872.			1873 (1)			1874.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.
Java en Madura.															
Koortsen	27,15	24,45	41,34	29,80	23,51	34,37	38,48	27,83	42,89	29,79	26,98	35,16	32,24	11,96	32,12
Dysenterie	2,09	0,48	0,50	2,53	0,76	0,49	2,00	0,4	0,43	2,11	0,83	0,37	4,13	1,63	2,05
Cholera	0,10	»	0,02	0,12	»	0,04	0,07	»	0,02	2,79	0,83	0,83	2,42	12,95	1,96
Leverontsteking	1,10	0,36	0,13	1,53	0,25	0,13	1,17	0,2	0,09	1,11	0,41	0,11	0,84	»	0,14
Longtering	0,58	0,36	0,49	0,48	1,14	0,36	0,24	0,5	0,12	0,27	0,13	0,28	0,21	0,32	0,21
Hartgebreken	0,86	»	0,05	1,01	0,38	0,07	0,58	»	0,05	0,51	»	0,001	0,27	»	0,04
Syphilis	16,92	15,08	6,90	17.77	21,62	9,07	13,77	21,92	6,44	13,96	18,91	7,12	10,59	11,96	7,93
Overige ziektevormen	50,70	59,24	51,29	46,74	52,29	55,47	43,64	49,14	49,86	49,42	50,48	55,64	49,27	61,14	55,51
Buitenbezittingen.															
Koortsen	41,3	»	43,77	39,56	»	40,39	34,59	»	36,73	36,78	6,45	40,57	36,50	»	37,74
Dysenterie	1,41	»	0,35	1,36	»	0,15	1,3	»	0,11	2,24	0,80	0,25	1,89	3,7	0,68
Cholera	0,03	»	0,007	0,03	»	0,007	0,05	»	0,009	0,21	»	0,108	0,79	»	0,12
Leverontsteking	1,76	»	0,11	1,85	»	0,10	1,77	»	0,07	1,24	»	0,06	1,05	»	0,16
Longtering	0,22	»	0,18	0,32	»	0,19	0,52	»	0,31	0,18	»	0,208	0,20	3,7	0,089
Hartgebreken	0,57	»	0,08	0,79	»	0,11	0,67	»	0,03	0,47	»	0,04	0,43	»	0,032
Syphilis	7,58	»	3,83	9,57	»	4,61	10,02	»	5,19	10,12	35,48	5,08	7,67	33,33	5,42
Overige ziektevormen	47,11	»	51,65	46,47	»	54,41	51,04	»	57,51	48,74	57,25	53,66	51,51	59,25	55,73

(1) Zie noot *a* en *c* van tabel I.

III. Sterfte onder het Europeesch gedeelte des legers.

JAREN.	JAVA EN MADURA.			BUITENBEZITTINGEN.			*Aanmerkingen.*
	Overleden.	Sterkte.	Percentsgewijze sterfte verhouding.	Overleden.	Sterkte.	Percentsgewijze sterfte verhouding.	
1870	258	9041	2,85	96	4225	2,27	(1) Zie noot *a* en *c* van tabel I.
1871	253	9042	2,8	82	4045	2,02	
1872	229	8784	2,6	81	4014	2,01	
1873 (1)	728	7788	9,34	98	4932	1,98	
1874	1477	9562	15,44	129	4147	3,11	

IV. Ethnografisch overzigt van de sterfte-verhouding op Java en Madura, naar gelang van de ligging der garnizoenen aan de kust of binnen 's lands.

JAREN.	EUROPEANEN.						AFRIKANEN.						INLANDERS.					
	Plaatsen aan de kust.			Plaatsen binnen 's lands.			Plaatsen aan de kust.			Plaatsen binnen 's lands.			Plaatsen aan de kust.			Plaatsen binnen 's lands.		
	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.
			Pct.			Pct.			Pct.			Pct.			Pct.			Pct.
1870	151	5216	2,89	107	3825	2,79	»	18	»	4	456	0,87	127	4951	2,56	30	2118	1,41
1871	134	4153	3,22	119	4889	2,43	1	15	6,66	7	484	1,44	159	5370	2,96	50	3101	1,61
1872	146	3711	3,93	83	5073	1,63	1	20	5	4	489	0,818	128	4165	3,07	30	2912	1,03
1873 (1)	618	4526	13,65	110	3262	3,37	5	19	26,31	5	388	1,29	223	4660	4,78	39	1860	2,1
1874	1331	6422	20,72	146	3140	4,65	53	200	26,5	10	229	4,36	513	6247	8,21	52	2018	2,57

(1) Zie noot *a* van tabel I.

V. Sterfte in de Buitenbezittingen.

	1870.			1871.			1872.			1873.			1874.		
	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.
			Pct.			Pct			Pct.			Pct.			Pct.
Gouvernement van Sumatra's Westkust . .	86	3 489	2,46	66	3 340	1,97	59	3 401	1,73	(1) 56	6 009	0,93	88	4 015	2,11
Lampongsche districten	5	186	2,68	5	171	2,92	6	195	3,07	5	190	2,63	14	179	7,82
Palembang	18	1 603	1,12	22	1 630	1,31	22	1 552	1,41	34	1 553	2,12	21	1 812	1,32
Benkoelen.	1	155	0,61	"	94	"	1	150	0,66						
Banka	15	606	2,46	24	619	3,87	11	621	1,77	10	538	1,85	6	524	1,14
Riouw	2	217	0,92	2	206	0,97	6	382	1,57	13	337	3,85	8	361	2,21
Siak.	3	120	2,50	1	121	0,82									
Deli.	"	"	"	"	"	"	"	"	"	20	491	4,07	28	350	8,00
Wester-afdeeling van Borneo	12	1 163	1,03	15	1 069	1,40	16	1 116	1,43	13	1 068	1,21	14	1 035	1,35
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo . .	47	1 214	3,87	43	1 157	3,71	17	1 328	1,20	22	1 205	1,82	22	918	2,39
Makassar.	11	958	1,15	22	915	2,40	22	1 028	2,11	23	1 114	2,06	31	1 193	2,59
Menado	1	(2) 101	0,99	2	60	3,33	"	64	"						
Amboina	13	670	1,94	8	648	1,23	8	645	1,24	18	842	2,13	20	867	2,30
Banda	9	264	3,40	13	226	5,75	7	207	3,38						
Ternate	2	195	1,02	4	200	2,00	2	186	1,07						
Totaal . . .	225	10 941	2,05	227	10 456	2,17	177	10 875	1,62	214	13 347	1,60	255	11 254	2,26

(1) Zie noot c. van tabel I.

(2) Hieronder ook de (sedert ingetrokken) bezetting te Gorontalo.

§ 3. *Bijzondere instellingen en bepalingen.*

Eereteekenen. Naar de bedoeling van het Koninklijk besluit van 12 Mei 1874, betreffende de instelling eener medaille ter herinnering aan den strijd met Atjeh (zie het vorig verslag blz 32), was deze eerepenning niet bestemd om het eereteeken voor belangrijke krijgsbedrijven, ingesteld bij Koninklijk besluit van 19 Februarij 1869, n°. 13 (*Indisch Staatsblad* n°. 41), te vervangen. Bij Koninklijk besluit van 6 October 1874, n°. 10 (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 91), is dan ook het laatstbedoeld eereteeken met het opschrift „Atjeh 1873 en 1874", toegekend aan hen, die aan de krijgsverrigtingen deel namen tusschen het begin der 1ste en het einde der 2de expeditie (25 April 1874). Een voorstel tot uitbreiding dezer toekenning over een langer tijdvak is aanhangig.

De vervaardiging der Atjeh-medailles — uit het op den vijand veroverde geschut — heeft plaats aan 's Rijks munt. Zoodra een voldoend aantal gereed zal zijn om de gedenkpenning aan alle regthebbenden uit te reiken, waarschijnlijk vóór het einde van dit jaar, zal dit geschieden. De verzending van het geschutmetaal en de empirische bepaling der aan te nemen verguldings-methode waren oorzaken van vertraging, welker invloed door den ijver van het muntpersoneel thans zoo veel mogelijk geneutraliseerd wordt.

Inmiddels is bij 's Konings besluit van 24 April 1875 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 71) het oranje draaglint der penning, dat haar, van eenigen afstand gezien, op de medailles voor trouwen dienst deed gelijken, door een Nassaublaauw lint vervangen, nadat bij Zijner Majesteits besluit van 28 Augustus te voren, n°. 3, het opschrift „Atchin 1873 en 1874" overeenkomstig de nu aangenomen spelling, in „Atjeh 1873 en 1874" was veranderd.

Straffen. Ook in het afgeloopen jaar lieten de talrijke mutatien in het leger, het gevolg van den oorlogstoestand, niet toe een proef te nemen met den voorgenomen maatregel tot beteugeling der dronkenschap: tijdelijke inhouding der soldij (zie het vorig verslag, blz. 32).

Omtrent den invloed, tot dusver op de discipline ondervonden van de afschaffing, in 't laatst van 1873, der straf van rietslagen bij de corpsen, wordt van de Indische Regering eerlang een uitvoerig rapport te gemoet gezien.

Een nieuw reglement voor de beide strafdetachementen (te Klatten en Ngawi) zoomede nieuwe bepalingen omtrent de 2de klasse van discipline bij de corpsen traden in Julij 1874 in werking. De hoofdinhoud der nieuwe voorschriften komt op het volgende neêr.

De manschappen, die blijken geven van ongevoeligheid voor aanhoudende straffen, worden bij het corps — op last van den chef — aan eene strengere tucht onderworpen; hun worden alle eer- en onderscheidingsteekenen tijdelijk ontnomen; zij mogen het kwartier buiten dienst niet verlaten, worden door huishoudelijke diensten in de kazerne zoo veel mogelijk bezig gehouden, en missen eenige geldelijke voordeelen; de duur van den straftijd, welke toeneemt naar gelang de man meermalen achtereenvolgens tot deze 2de klasse van discipline wordt verwezen, verschilt van 4 tot 12 maanden en rekent niet in de vervulling zijner dienstverbindtenis.

Inlijving bij een strafdetachement wordt door den legerkommandant bevolen, wanneer ook de opneming in de strengere tucht bij 't corps niet den gewenschten invloed op 's mans gedrag heeft; hij komt dan aanvankelijk in de 2de of laagste kategorie, heeft een drukken dienst te verrigten, verlaat het kwartier niet dan bij hoogst zeldzame uitzondering en als belooning voor zeer oppassend gedrag, krijgt slechts een uiterst gering deel zijner soldij in handen, en wordt alleen met cachot of rietslagen gestraft, de laatsten tot een maximum van 20; geeft hij blijk zich te beteren dan komt hij na zes maanden in de 1ste kategorie, waarin hij onder mildere bepalingen leeft, om, na ook daarin zes maanden te hebben doorgebragt, bij voortdurend goed gedrag, allengs aan grooter vrijheid te worden gewend; na vijftien maanden bij het strafdetachement te hebben doorgebragt, keert hij naar zijn corps terug of wordt, indien hij onverbeterlijk blijkt, uit de gelederen verwijderd; wangedrag kan herplaatsing uit de 1ste in de 2de kategorie ten gevolge hebben.

Schrijverspersoneel. Volgens de regeling der zamenstelling en aanvulling van dit personeel (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 74) konden op de militaire bureaux geen burgerpersonen van niet-Europeschen landaard als schrijvers worden gebezigd; daarin werd derwijze verandering gebragt (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 239), dat thans ook burgerpersonen van Chinesche of inlandsche afkomst als schrijvers worden toegelaten.

Militaire school te Meester-Cornelis. In 1874 werd door 6 elèves het examen voor den rang van 2den luitenant der infanterie met goed gevolg afgelegd; dezen werden in den loop van het jaar tot officier aangesteld.

Op 31 December 1874 bedroeg het getal elèves 58, dat is de helft van de organieke sterkte.

De resultaten der opleiding bij de corpsen waren weinig bevredigend, daar geen der onderofficieren, die zich op die wijze trachtten te bekwamen, aan het examen voldeed.

Ten einde aan militairen van vreemden landaard den weg te openen tot het officiers-examen (na naturalisatie), werden de voorwaarden van toelating tot de militaire school in dier voege gewijzigd, dat thans vreemdelingen, na een vierjarig verblijf in Nederland of de kolonien, vóór het intreden van hun 22ste levensjaar het admissie-examen voor die inrigting mogen afleggen, mits zij zich schriftelijk verbinden zich te zullen doen naturaliseren na het bij de wet van 28 Julij 1850 gevorderd zesjarig verblijf.

Corps pupillen. In den loop van 1874 werden bij het corps aangenomen 80 pupillen, waarvan 74 voor 's lands rekening; 33 pupillen werden bij het leger ingedeeld, 2 op verzoek ontslagen; 1 werd afgekeurd.

De sterkte van het corps (buiten het kader) bedroeg op 31 December 1874 419 man, waaronder 271 zoons van militairen. Onder de overige pupillen bevonden zich 81 kinderen van burgers, 46 uit de weeshuizen, 6 wier vaders en 15 wier beide ouders onbekend waren.

Corpsscholen en inlandsch onderwijs. Mag het een verblijdend verschijnsel genoemd worden, dat de lust tot bijwoning van het onderwijs, vooral onder de kinderen der militairen, blijkbaar toeneemt, de resultaten der corpsscholen waren in het afgeloopen jaar gering, wat echter ligt te verklaren is, daar de talrijke mutatien, ook onder de onderwijzers, een gevolg van den oorlog op Noord-Sumatra, niet dan een zeer nadeeligen invloed op het onderwijs konden uitoefenen, terwijl bovendien de omstandigheid, dat een aantal corpsen te velde waren, den dienst in de garnizoenen meer deed drukken, en dus noodwendig lust en ijver bij de studien moest doen verflaauwen.

Kaderschool. Wegens gebrek aan kader en wegens het groot aantal zieken, moest men in 1874 de eischen bij de kaderschool der artillerie te Willem I tijdelijk verminderen. De kaderschool der infanterie moest nog opgeheven blijven. (Zie vorig verslag, bladz. 32.)

Overgang van kader uit het Nederlandsche leger werd inmiddels bevorderd door den op bladz. 30 vermelden maatregel betreffende het bespoedigd vertrek naar Indie van de bij het instructie-bataillon opgeleide onderofficieren.

Het voornemen bestaat eerlang eene proef te nemen met de opleiding van genie-kader voor het Indische leger bij het bataillon mineurs en sappeurs te Utrecht.

Volontairs van alle wapenen. Op 31 December 1874 waren bij de infanterie 68, bij de artillerie 5 en bij de cavalerie 7 mindere militairen, boven de formatie van het vaste kader, bij den staf der corpsen geplaatst, om later voor den rang van 2den luitenant in aanmerking te komen.

Exercitiereglementen en handleidingen. Reglementen voor de ruiterschool der veld-artillerie en op de exercitien te voet der artillerie, benevens hoofdstuk VI en het tweede bijvoegsel van den instructie-inventaris voor de artillerie der landmagt in Nederlandsch Indie, zagen in 1874 het licht.

Aankoop van paarden. De voor het leger benoodigde paarden worden meerendeels verkregen door aankoop te Makassar. Maatregelen om op Celebes en Soemba gouvernements-stoeterijen te vestigen (verg. het vorig verslag,

bladz. 217) worden voorbereid. Voor Soemba is het plan reeds in beginsel goedgekeurd, terwijl de ter uitvoering noodige gelden bij de Indische begrooting voor 1875 zijn toegestaan. Door het Indisch Bestuur werd berigt, dat in den aanvang van 1875 een militaire paardenarts naar het eiland zou vertrekken, om daar, voor zoo veel noodig in overleg met het civiel bestuur, de vereischte voorzieningen nader te beramen.

Draagbare wapenen. Op 1 Januarij 1875 strekten de toen in Indie aangevoerde 23 165 achterlaadgeweren klein kaliber (stelsel DE BEAUMONT) tot bewapening van: *a.* de 18 veldbataillons (op Java, ter Sumatra's Westkust en te Atjeh), met uitzondering alleen der op Celebes en in Deli gedetacheerde compagnien van het 6de en 7de bataillon; *b.* 8 compagnien van de Maduresche barissans; en *c.* het garnizoensbataillon van Celebes.

De detachementen der legioenen uit Soerakarta en Djokjokarta, die aan de tweede expeditie tegen Atjeh hadden deel genomen, verwisselden, na terugkeer op Java, de hun verstrekte Beaumont-geweren weder tegen hun vroegere bewapening, de getrokken trompladers.

Tot 1 Julij jl. zijn van eerstbedoeld geweer in 't geheel uitgezonden 30 800 stuks, en met de uitzending zal worden voortgegaan tot dat een totaal van 40 à 45 duizend zal zijn bereikt.

De achterlaadgeweren groot kaliber (stelsel KÜHN), waarmede vroeger het 11de bataillon infanterie was bewapend, zijn thans ten gebruike gegeven aan het garnizoens-bataillon op Banka.

De nieuwe patroonfabriek te Soerabaija is in October 1874 in werking gekomen. Herhaalde teleurstellingen bij de behandeling der machines waren echter oorzaak dat slechts een betrekkelijk gering aantal patronen konden worden afgeleverd. Blijft de fabriek in vollen gang, — wat blijkens een rapport van den legerkommandant dd. 27 Januarij jl. toen mogt verwacht worden, — dan rekent men eene productie van 10 000 hulzen per dag of ruim 3 millioen 's jaars te zullen bereiken.

Omtrent de beproeving, bij de bereden wapens, van een nieuw model revolver-pistool en een nieuw model sabel (verg. het vorig verslag, blz. 33), zijn nog geen afdoende resultaten bekend.

Geschut. Met de geregelde aanvulling van het materieel der veldbatterijen (getrokken kanonnen van 8 c.M. zwaar) werd voortgegaan, in afwachting dat de beproeving der uitgezonden vuurmonden van Italiaanschen en Oostenrijkschen oorsprong (zie vorig verslag, blz. 33) nadere gegevens zal hebben verschaft tot wijziging van dat materieel.

In Februarij 1875 werden nog een zestal achterlaadkanonnen van 12 c.M., — die op het oorlogsterrein voortdurend de beste resultaten opleverden, — uitgezonden ter completering van het materieel der vesting-artillerie.

Het stalen bergkanon van 6 c.M., blijkens 't vorig verslag door den heer KRUPP der Regering aangeboden, wordt nader onderzocht; inmiddels zijn nog 20 getrokken bergkanonnen van 8 c.M. hier te lande besteld.

De aanschaffing van zwaar kustgeschut zal zich, in verband met de in Nederland te nemen beslissing, voorloopig bepalen tot een zestal getrokken ijzeren kanonnen van 24 c.M. voor de positie Tjilatjap, die nog in dit jaar gereed komen; de uitzending zal plaats hebben zoodra te Tjilatjap het noodige tot de lossing enz. zal zijn in gereedheid gebragt.

Het gebruik der mitrailleurs te Atjeh heeft geen aanleiding gegeven tot vermeerdering van deze geschutsoort; ofschoon zij enkele malen als flankgeschut te Penajoeng dienden en den te digt opdringenden vijand met groot verlies deden terugdeinzen, schijnt het mechanisme over het geheel in de praktijk niet te hebben voldaan; het snelvuur werd daardoor vertraagd en alzoo de bruikbaarheid als veldgeschut — in het digt begroeide terrein te Atjeh toch reeds gering — niet verhoogd.

Proef- en schietvelden. Na eene reeks van onderhandelingen, die aanvankelijk dreigden te zullen afstuiten op de hooge eischen der eigenaars, is thans te verwachten dat in de 2de militaire afdeeling binnen kort een begin zal kunnen worden gemaakt met de inrigting van een artilleriekamp en proefveld nabij Adiredjo (Banjoemas).

Een nader overleg met het Indisch Bestuur (zie het vorig verslag, blz. 33) heeft de wenschelijkheid doen zien dat ook in de 1ste militaire afdeeling, althans voorloopig, zoo lang nog verschillende vraagstukken omtrent de aanschaffing van geschut onopgelost zijn, een proefveld beschikbaar zij. Men tracht derhalve in de nabijheid van den zetel des bestuurs een terrein te bekomen ter vervanging van dat te Tjikarang, te ver van de hoofdplaats verwijderd om den chef van het wapen in de gelegenheid te stellen de te nemen proeven te surveilleren, wat uit den aard der zaak wenschelijk is. De huur van het emplacement te Tjikarang werd inmiddels voor één jaar verlengd, — tot ultimo December 1875, — daar zonder dien maatregel de artillerie dit jaar zou verstoken zijn van de gelegenheid tot beproeving van geschut.

Artillerieschool te Weltevreden. Gedurende 1874 werden geene élèves opgenomen en, van de 9 aanwezigen, één op verzoek ontslagen.

Geniewerken, huisvesting der troepen, enz. Omtrent de verdedigingswerken tegen een buitenlandschen vijand valt het onderstaande mede te deelen.

Met den bouw van de batterij Angkeh, behoorende tot de voor Batavia ontworpen strandverdedigingswerken, werd in 1874 een aanvang gemaakt; zij is grootendeels voltooid.

Ter voltooijing der kustbatterij op de landtong van Tjilatjap mogt het gelukken een plan te ontwerpen, dat aan de strategische en taktische eischen der positie voldoet, en — met behoud van de reeds uitgevoerde werken —, zonder te hooge finantiele eischen, tot een afgerond geheel zal leiden; de werkzaamheden zijn derhalve nog in 1874 hervat, en de Regering vleit zich dat de bedoelde positie thans spoedig in weerbaren staat zal zijn gebragt.

Voor de verdediging van Soerabaija is in grove trekken een plan aangegeven, dat thans nader behoort te worden uitgewerkt; de zeer hooge finantiele eischen der nieuwere fortificatie, vooral op 't gebied van kustdefensie, zijn echter oorzaak, dat de definitieve oplossing van het vraagstuk aan groote bezwaren onderhevig is, welker opheffing alleen de vrucht kan zijn van herhaald en naauwkeurig onderzoek.

Van de verdedigingswerken tegen een inlandschen vijand zijn, sedert de opgaaf in het vorig verslag, nog vervallen het fort te Tabanio (Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo) en de redoute te Bonthain (gouvernement van Celebes en onderhoorigheden).

Terwijl de in het belang der gezondheid noodige verbeteringen aan gebouwen, even als in 1873, naar de in 1871 aangenomen beginselen werden voortgezet, zag de militaire genie hare taak uitgebreid, doordien, als een gevolg van de insmelting der djayang sekars en lijfwachten dragonders bij het regiment cavalerie, ook de kampementen dier vroeger onder civiel beheer staande corpsen onder haar toezigt kwamen.

Met den bouw van een nieuw militair etablissement te Bandjermasin, waarvoor in 1874 reeds gelden waren toegestaan, werd niet begonnen, omdat de mogelijkheid eener minder kostbare voorziening dan het ingediende ontwerp, waarvan de kosten op vijf tonnen gouds werden geraamd, nader behoort te worden onderzocht.

In verband met de gevallen beslissing omtrent den aanleg van een spoorweg tusschen Soerabaija, Pasoeroean en Malang (zie lager hoofdstuk L afdeeling III), wordt omtrent het uit Indie ontvangen voorstel aangaande den bouw van eene permanente legerplaats te Patjet (district Modjosari), tot opneming van het garnizoen uit Soerabaija, nader overleg gepleegd.

Overigens werd aan het beginsel der ontruiming van de kustplaatsen verdere uitvoering gegeven door de uitbreiding van de tijdelijke legerplaats te Kedong Kebo (residentie Bagelen) en de oprigting van een kampement te Magelang (residentie Kadoe). Het voornemen bestaat bovendien om nog in den loop van dit jaar te Buitenzorg een aanvang te maken met den bouw van logies voor een bataillon infanterie.

De uitvoering van militaire werken moest, wegens mislukking der aanbestedingen, weder bijna allerwege in daghuur geschieden. Slechts voor een 6tal werken werden

aannemers gevonden. De voor de werken benoodigde materialen konden, in 14 van de 38 gevallen, bij uitbesteding worden verkregen. De aanbestedingen van materialen en gereedschappen tot aanvulling van den magazijnsvoorraad leidden mede veelal tot een gunstig resultaat.

Inkomsten der militairen. Ten einde te gemoet te komen aan de billijke klagten van een aantal officieren en ook mindere militairen, die, bij de gestegen huurwaarde der woningen, met de hun vroeger toegekende schadeloosstelling voor huishuur het gemis eener landswoning niet konden vergoeden, werd het tarief dier indemniteiten herzien en op doelmatiger grondslagen vastgesteld; die nieuwe regeling trad 1 Januarij 1875 in werking, waartoe op de thans van kracht zijnde begrooting eene meerdere uitgaaf van ruim f 85 000 werd uitgetrokken.

Te gelijker tijd werd de positie van den minderen militair verbeterd door invoering der ontworpen verhooging van de soldijen (zie bladz 35 vorig verslag), welke verhooging, wat de gegradueerden betreft, echter niet alleen (volgens 't oorspronkelijk plan) werd verleend aan hen die twee jaren in hun graad hadden gediend, maar aan het geheele kader. Blijkens de laatst vastgestelde begrooting brengt dit eene meerdere uitgaaf van f 215 000 's jaars te weeg.

Spaarkassen. Terwijl op het einde van 1872 door 598 personen van het militair spaarfonds werd gebruik gemaakt met een gezamenlijk te goed van f 49 088, namen op het einde van 1873 493 personen daaraan deel, die te goed hadden f 55 368. Het aantal deelgeregtigden is dus afgenomen, het kapitaal echter vermeerderd; een verschijnsel dat welligt verklaard kan worden uit de groote sterfte in het leger te Atjeh, gepaard met reëngagering van een aantal deelgeregtigden, die hunne handgelden voor een deel in het fonds deden opnemen.

Kleeding en uitrusting. Vooral de ondervinding te velde, en wel bepaaldelijk te Atjeh opgedaan, vestigt meer en meer de overtuiging, dat de tegenwoordige kleeding van het leger wijziging behoeft. Alvorens daartoe bepaalde stappen te doen, heeft men gemeend het resultaat te moeten afwachten van de proeven, welke met verschillende voorwerpen van kleeding en uitrusting nog op het oorlogsterrein worden genomen.

Inmiddels is reeds de wenschelijkheid gebleken, om de katoenen tuniques te vervangen door een wollen kleedingstuk, waaraan zoodanige vorm en snit behoort te worden gegeven, dat de soldaat het zoowel in het garnizoen als te velde dragen kan. Soortgelijke kleedingstukken zullen, bij wijze van proef, aan de Europesche militairen te Atjeh, in plaats van een der hun ter vernieuwing competerende tuniques, worden uitgereikt; terwijl die militairen, op aandrang van den geneeskundigen dienst, zoodra mogelijk van wollen hemden zullen worden voorzien.

De te velde beproefde slobkousen hebben goed voldaan; minder gunstig luiden de rapporten nopens de kappen der kwartiermutsen (zie vorig verslag, blz. 35).

In hoever ten dienste van het Indische leger partij valt te trekken van de in 't vorige verslag vermelde uit Engeland ontvangen modellen, wordt onderzocht.

De proef met uit Australisch leder vervaardigd schoeisel, met 1 Januarij 1874 begonnen, zal gedurende drie jaren worden voortgezet. Het tot nog toe verkregen resultaat wordt zeer gunstig genoemd.

Voeding. De uitzending van erwten-vleeschworst heeft niet voldaan, daar, ondanks de toepassing eener betere verpakkingswijze (zie het vorig verslag, bladz. 36), de worsten, toen zij (in Januarij 1874) in gebruik zouden worden genomen, andermaal sporen van bederf droegen. Van verdere proeven is mitsdien afgezien, te meer omdat, ook zonder dit surrogaat, gelegenheid bestaat om de noodige afwisseling te brengen in het dierlijk voedsel te velde, vooral nu de proeven met geconserveerd Australisch vleesch gunstige resultaten opleverden; dit vleesch wordt thans geregeld aangeschaft bij de „Melbourne meat preservation company", welke maatschappij boven vroegere leveranciers in de bereiding blijkt uit te munten. De levensmiddelen voor de troepen te Atjeh worden overigens meerendeels uit Penang aangevoerd en geleverd (bij contract) door een handelaar te Riouw, die zijne verpligtingen over 't geheel voldoende nakomt; de toevoer van melk en versche eijeren voor de zieken vorderde echter nadere voorziening; onlangs is het noodige verrigt voor de uitzending van melk uit Nederland, en men verwacht dat die in het gebruik bijzonder goed zal voldoen. Tevens worden een aantal artikelen als: wijn, boter, gedroogde en ingelegde groenten, regtstreeks door het Gouvernement aangevoerd; kosten noch moeite worden ontzien om, ook in 't belang der gezondheid, afwisseling in de voeding der troepen te brengen. Ten einde de expeditionaire troepen ook van versch brood te voorzien, werd met den meergenoemden handelaar uit Riouw een contract aangegaan (September 1874); vele bezwaren bij de oprigting der bakkerijen ondervonden, niet het minst de overstroomingen in den aanvang van December d. v. (zie bladz. 47), waren echter oorzaak, dat eerst in Februarij 1875 de geregelde distributie van brood kon aanvangen.

Zieken-verpleging, enz. Voor de verpleging van convalescente militairen werd, even als reeds sedert een zestal jaren, op ruime schaal gebruik gemaakt van het herstellingsoord Kampong Makassar, tusschen Batavia en Buitenzorg. Voor 1875 is het contract te dier zake op de bestaande voorwaarden (verg. het vorig verslag, bladz. 28) weder vernieuwd.

Te Padang bleef de inrigting voor buitengewone ziekenverpleging gehandhaafd. Bovendien werd, ten behoeve van de vele zieken en convalescenten onzer krijgsmagt te Atjeh, te Batoe-toelis (Buitenzorg) op een daartoe gehuurd erf een temporair hospitaal voor 250 lijders gebouwd. Tot hetzelfde doel werden ook de convalescenten-gestichten te Malang en te Oenarang tijdelijk uitgebreid; hiertoe werd te Malang onder anderen gebruik gemaakt van het welwillend aanbod van den regent te dier plaatse, die een hem toebehoorend huis, zonder vergoeding, ter verpleging van officieren afstond. Te Oenarang werd de vereischte localiteit verkregen door inhuur van het logement.

Daar voor sommige lijders een koeler klimaat dan dat van Buitenzorg noodig geoordeeld werd, besloot de Regering ook eenige onderofficieren en manschappen ter verpleging te doen opnemen in het particulier gezondheids-etablissement te Sindanglaija (Preanger regentschappen), waartoe aldaar 6 plaatsen in de 2de klasse en 18 in de 3de werden opengesteld. Deze maatregel, aanvankelijk gedurende zes maanden toegepast, is sedert (November 1874) voor een gelijk tijdvak verlengd.

Evacuatie naar de Padangsche Bovenlanden (Fort de Kock en Paijakombo) is niet aanbevelenswaardig geoordeeld, wegens het moeijelijk transport en de behoefte aan op te rigten tusschen-stations, waardoor alléén de begeleiding reeds te veel geneeskundig personeel zou vorderen. De afstand tusschen Padang en Fort de Kock bedraagt alleen 5 étappes, terwijl het voor buiklijders meer geschikte Paijakombo nog 21 palen verder is gelegen.

Het denkbeeld om te Atjeh ziekenschepen te stationeeren opdat ligt gewonden en min ernstige zieken daar verpleegd en niet naar Padang of Java zouden behoeven gezonden te worden, werd wel overwogen, ook in de meening dat het verblijf op zee voor vele gestellen heilzaam zou kunnen werken, maar het vond bij den geneeskundigen dienst geen bijval; de betrokken chefs zagen daarin tal van bezwaren en betrekkelijk weinig nut.

Het gezondheids-etablissement te Gadok (afdeeling Buitenzorg), dat, ten gevolge van het overlijden van den directeur-geneesheer, in het laatst van 1874 gesloten moest worden, werd in April 1875 weder geopend.

Ambulance-voorwerpen. Ook bij de 2de expeditie tegen Atjeh voldeden de brancard-hangmatten, model BECKING (zie vorig verslag, bladz. 36), uitstekend; aan zeer groote ligtheid paren zij voldoende stevigheid.

De veldbed-brancards, door denzelfden hoofdofficier ontworpen, hebben eveneens zeer goed voldaan in hare dubbele bestemming als veldbed en transportmiddel.

Omtrent de raderbaar (lechophoor), model DE MOOY, wordt berigt, dat deze zeer bruikbaar is op gebaande wegen, maar niet bij marschen door mul zand, door sawahs

of langs smalle boschpaden. De portatieve brancards van denzelfden ontwerper worden voor Indie bepaald afgekeurd, omdat de koelies niet gewoon zijn draagzeelen te gebruiken.

De ziekensloep, model MARINKELLE (zie vorig verslag), heeft gedurende de 2de expeditie tegen Atjeh uitnemende diensten bewezen.

Ook de ziekenschepen hebben zeer goed voldaan. Een zeilschip verdient echter de voorkeur boven een stoomschip, daar het eerste meerdere ruimte aanbiedt. Als transport-ziekenschip is evenwel aan een stoomschip de voorkeur te geven.

De houten hospitaal-barakken, door den kolonel-ingenieur ERMELING ontworpen, zijn tijdens de expeditie alleszins doelmatig bevonden. De inrigting der slaapplaatsen, van gespannen zeildoek, bleek zeer deugdelijk, vooral ook omdat daardoor geen gebruik behoefde gemaakt te worden van strozakken, wier reiniging en vulling aanhoudend veel werk verschaft, wat te velde moet vermeden worden.

Ondersteuning van hulpbehoevende militairen; Roode Kruis, enz. Ook gedurende het jaar 1874 heeft het te Batavia gevestigde Centraal Comité voor Nederlandsch Indie van de vereeniging „het Roode Kruis" (zie vorig verslag, bladz. 36) in alle opzigten aan zijne lofwaardige roeping ten volle beantwoord. Bijzondere mededeelingen dienaangaande liggen buiten het bestek van dit verslag, te eerder nu daarvan een afzonderlijk overzigt in druk verscheen. Van het Centraal Comité in Nederland werd eene som van f 10 000 en van het hoofdbestuur van het Roode Kruis in Duitschland f 7000 voor de behoeften in Indie ontvangen. Bovendien ontbrak het niet aan bijzondere zorgen voor de gewonde strijders en de nagelaten betrekkingen der overledenen. Aanzienlijke giften werden, zoo in Nederland (zie de opgaven, telkens in de *Staatscourant* gedaan) als in Indie, voor hen bijeengebragt, en het is algemeen bekend hoe men zich heeft beijverd om bovendien tot verzachting van het lot van enkelen, die op eene buitengewoon treurige wijze verminkt waren, mede te werken (o. a. door de oprigting van het Roghair-fonds; zie hoofdstuk **F**, § 1). Te Soerabaija werd een Atjehfonds opgerigt, speciaal ter verzorging der nagelaten betrekkingen van gesneuvelden, die deel uitmaakten van het garnizoen dier kustplaats.

Te dezer plaatse verdient ten slotte nog vermelding het Koninklijk besluit van 20 Januarij 1875, n°. 1 (*Indisch Staatsblad* n°. 92), waarbij werd bepaald, dat aan hen, die door den dood van voor den vijand gesneuvelde betrekkingen geldelijken onderstand verliezen, ten laste der Indische begrooting eene gratificatie zal worden uitgekeerd; daartoe werd op die begrooting voor 1875 f 10 000 uitgetrokken.

Topografische dienst. De toevoeging eener expeditionaire opnemingsbrigade aan de tweede expeditie tegen Atjeh was ook nog in 1874 oorzaak, dat de werkzaamheden der verkenning van Java ingekrompen moesten worden. Niet minder dan 3 officieren en 12 der meest geschikte opnemers bleven gedurende een gedeelte van het jaar aan de brigades op Java onttrokken. Bovendien werden nog een tweetal opnemers bij de achtergebleven bezetting te Atjeh aangehouden, aan welke later nog een derde werd toegevoegd.

De op het terrein in kaart gebragte streek van Java was dan ook veel kleiner dan in 1873. Terwijl in dat jaar door de zes brigades 2490 vierkante palen werden opgemeten en ingeschetst, beliep de bewerkte uitgestrektheid in 1874 slechts 1881 vierkante palen, als: in Batavia 111, in Rembang 466, in Kediri 340, in Soerabaija 380, in de Preanger regentschappen (waar twee brigades werkzaam zijn) 345, en in Pasoeroean (waarheen een gedeelte der brigade van Kediri kon overgaan) 239.

Voor topografischen arbeid elders, b. v. in de Pasoemah (Palembang) of in de Padangsche Bovenlanden (zie het vorig verslag, blz. 34), kon nog altijd geen personeel worden afgestaan. De drie ter praktische beproeving bij de militaire opnemingen ingedeelde infanterie-officieren werden wel is waar in 1874 vast bij den topografischen dienst geplaatst, maar moesten invallen ter voorziening in vacatures op Java.

Bij het topografisch bureau te Batavia werd voortgegaan met het teekenen van net-kopijen der brouillon-detailbladen (schaal 1 : 20 000) van Batavia, Rembang en Kediri, van welke residentien bij het eind van 1874 in 't geheel 369 bladen waren overgeteekend, en met het zamenstellen der (gearceerde) overzigtskaart (schaal 1 : 100 000) van Madioen, welke in zes bladen gereed kwam. Ook werd van laatstvermelde residentie de in Oost-Indischen inkt bewerkte (gewasschen) overzigtskaart afgeleverd voor het nemen van photogrammen, (1) ten einde op die wijze al dadelijk praktisch nut van de kaart te kunnen trekken. Die afdrukken, te Batavia ook voor het publiek verkrijgbaar, kwamen nog in 1874 gereed. De gearceerde overzigtskaart werd in November 1874 hier te lande ontvangen ter chromolithografische reproductie. Aan de zamenstelling der overzigtskaarten van Rembang en Kediri werd in Indie begonnen. Van de eerste residentie werd zoowel het gearceerde als het gewasschen exemplaar onderhanden genomen, van Kediri alleen het laatste.

Overigens werd zamengesteld eene kaart van de hoofdplaats Samarang en omstreken (schaal 1:10 000), bestemd om, ten gebruike voor de praktische oefeningen van officieren, op de halve schaal te worden gereproduceerd, zoo mede eene krijgsspel-kaart van een denkbeeldig terrein (schaal 1:2000) met overzigtskaart (schaal 1:10 000). Van deze kaart werden de noodige photo-autografische afdrukken gemaakt ten gebruike in de voornaamste garnizoenen.

Van de ontworpen kaart van Sumatra's Oostkust (rijk van Siak Sri Indrapoera) werd een gedeelte, voor zooveel mogelijk aangevuld, van den resident terug ontvangen.

De photografie-brigade, aan de 2de expeditie tegen Atjeh toegevoegd, heeft, voor zoover de omstandigheden dit toelieten, aan de verwachting beantwoord.

Bij het eind van 1874 bestond bij den topografischen dienst, niettegenstaande de menigvuldige aanvragen tot plaatsing, een incompleet van 1 officier en 32 minderen, hetgeen ten deele hieraan moet worden toegeschreven, dat menig opnemer en teekenaar tot verbetering zijner positie, na expiratie van dienst, een anderen werkkring zocht, bij voorbeeld bij de spoorweg-opneming op Sumatra, het mijnwezen, de statistieke opneming enz. Maatregelen om dit bezwaar zooveel mogelijk op te heffen, maken een punt van overweging uit. Met de opleiding voor den topografischen dienst van eenige jongelingen bij het pupillencorps te Gombong wordt voortgegaan. Het is te verwachten dat de vier reeds als elève-opnemers ingedeelde pupillen in 1875 of 1876 voor eene vaste plaatsing geschikt zullen zijn.

Het lithografisch etablissement leverde in 1874 aan particulieren voor eene waarde van f 934. Het kaartendebiet bragt f 1481 op, waaronder f 275 voor de hier te lande gereproduceerde en naar Indie ten verkoop gezonden chromo-lithografische residentiekaarten.

Van deze kaarten hebben weder een tweetal nieuwe het licht gezien, namelijk die van Tagal en Japara (Mei 1875). Daar de voorraad van sommige der uitgegeven residentiekaarten uitgeput raakt, bestaat het voornemen om daarvan, naar gelang der behoefte, eene nieuwe oplaag het licht te doen zien.

§ 4. *Krijgsverrigtingen.*

De hier volgende mededeelingen betreffen ditmaal alleen de militaire gebeurtenissen in Atjeh. De expeditionaire troepen in de Noorderdistricten van Celebes waren, ofschoon van hen vermoeijende patrouilIlediensten werden gevergd, slechts weinig in de gelegenheid tot een werkdadig optreden tegen den vijand. Voor hetgeen deswege te zeggen valt, wordt — ter vermijding van herhalingen — verwezen naar bladz. 21/22 hiervoren. Aldaar is ook uitvoerig gewag gemaakt van de militaire vertooning, die in een ander deel van het gouvernement van Celebes, namelijk op het eiland Bonerate, noodig was, en waaraan werd deel genomen door een detachement infanterie van Makassar en eene landingsdivisie van Zr. Ms. stoomschip *Sumatra*.

Van de tijdelijke troepenmagt in Benkoelen en Deli (vorig verslag, bladz. 46) zijn geene bijzondere verrigtingen te vermelden. Vergelijk overigens bladz. 28 en 10 hiervoren.

De krijgsverrigtingen in Atjeh sedert April 1874 hadden, in zuiver militairen zin, ten doel het ongestoord bezit

---

(1) Van reproductie door middel der Alberttypie (lichtdruk) werd voor deze kaart afgezien, voornamelijk wegens de te Batavia nog onvoldoende hulpmiddelen voor zoodanige reproductie.

der vermeesterde landstreek en de veilige gemeenschap met de reede (en tusschen de bezette posten onderling) nader te waarborgen: in hoe verre dit doel werd bereikt is in het vorige hoofdstuk vermeld; de wijze waarop het werd nagestreefd, moge blijken uit de volgende mededeelingen, welke zich aansluiten aan die in het vorige verslag (bladz. 45).

Kort nadat de transportvloot, die de hoofdmagt van het expeditionaire leger naar Java terugbragt, de reede van Atjeh had verlaten, vond de op bladz. 6 reeds met een enkel woord herdachte inval van den vijand in Maraksa plaats. Zoodra de bivouak-kommandant te kampong Djawa daarvan kennis kreeg, zond hij, ter ondersteuning van onze bondgenooten, eene compagnie Afrikanen af, die na een korten strijd den vijand op de vlugt dreef.

Ongelukkigerwijze waren inmiddels een aantal kampongs in Maraksa in brand geraakt, zoodat TOEKOE NEK en de zijnen, door de hun berokkende schade bevreesd geworden, de eerstvolgende dagen grooten angst voor de bevolking der VI Moekim (TOEKOE NANTA) betoonden. Aanvankelijk trachtte de bevelhebber het geschokt vertrouwen onzer bondgenooten te herstellen door de uitzending eener mobiele kolonne onder den majoor J. G. H. GROOSS, die van 28 op 29 April te Maraksa bivouakeerde, en wier tegenwoordigheid voldoende bleek te zijn om den vijand van een voorgenomen hernieuwden aanval te doen afzien. De majoor GROOSS keerde daarop naar Kotta-Radja terug, eene compagnie infanterie in bezetting te Oleh-leh achterlatende; op verzoek van TOEKOE NEK werd kort daarop nog eene compagnie infanterie in Maraksa gelegerd.

Die veiligheidsmaatregelen bleken de Maraksanen echter niet voldoende gerust te stellen; ook het granaatvuur onzer oorlogsbodems, den 30sten April tegen TOEKOE NANTA's kampongs geopend, deed hun moed niet herleven, en nu besloot kolonel PEL, na eene den 4den Mei ondernomen verkenning, waarbij de chefs der artillerie en der genie hem vergezelden, behalve Oleh-leh ook de kampongs Blang-oe en Merdohati te bezetten, en bovendien te Oedjong Palanggahan, op den regter oever en nabij de monding der kwalla Tjangkoel (1) (of Naridji), eene batterij voor twee achterlaadkanonnen van 12 c.M. op te rigten, die het dubbele voordeel zou aanbieden, zamenscholingen op den linker rivier-oever te kunnen beletten, en den weg (verg. bladz. 8) te beveiligen, langs welken de communicatie tusschen Kotta-Radja en Oleh-leh zou moeten plaats vinden.

Aanstonds werd met den aanleg der versterkingen en den bouw der daarin noodige loodsen voor logies een begin gemaakt. Deze arbeid werd echter herhaaldelijk door den vijand verontrust, en moest zelfs meer dan eens voor eenige uren worden gestaakt. Kolonel PEL moest besluiten, ter beveiliging der werkzaamheden, tijdelijk een paar compagnien infanterie te Lampasei te legeren. De krachtige bijstand, die aan TOEKOE NEK verleend werd, herstelde van lieverlede het zelfvertrouwen zijner onderhoorigen, wat onder anderen ten duidelijkste bleek toen bij een aanval van TOEKOE NANTA op een der Maraksaansche grenskampongs (Long-Djabat), den 10den Junij, de bewoners 's vijands vuur zoo krachtig beantwoordden, dat hem het doordringen werd belet.

Verschafte de uitbreiding onzer posten naar het westen en de beveiliging der werkzaamheden aldaar, het bezettingsleger aanhoudende bezigheid, het duurde niet lang of ook aan de oostzijde (langs de lijn marinebenting—Penajoeng—loopgravenwacht—Pakan Atjeh) begon de vijand van zijn nabijheid te doen blijken. Door het zeer bedekt terrein begunstigd, trachtte hij herhaaldelijk de marinebenting te bekruipen, en dagelijks uitgezonden patrouilles — die telkens, reeds op korten afstand buiten onze postenketen, werden beschoten — bevestigden de berigten der spionnen, dat men poogde onze versterkingen, door de oprigting van aan het oog onzer troepen onttrokken bentings, al meer en meer te naderen, kennelijk met het doel om de gemeenschap tusschen die versterkingen onderling te bemoeijelijken, en, wat gevaarlijker moest worden geacht, zoo mogelijk de verbinding met de reede te bedreigen.

(1) De westelijke grens van Maraksa, niet te verwarren met de kwalla Tjangkoel nabij welks monding de landing den 9den December 1873 plaats vond.

Het duurde dan ook niet lang of de stoombarkassen en sloepen, die beneden Penajoeng de Atjeh-rivier bevoeren, werden uit kampong Lampoeloe, tusschen de marinebenting en Penajoeng, beschoten. Tegelijk verontrustte de vijand onophoudelijk onze posten langs hunne gansche uitgestrektheid. Dit was onder anderen het geval den 18den Mei, toen eene sterke verkennings-kolonne beoosten Kotta-Radja met de Atjehers slaags geraakte en hen noodzaakte den bouw eener benting te staken.

De klimmende overmoed des vijands, die, overal begunstigd door het digt begroeid terrein, zich onder anderen niet ontzag des nachts, in de onmiddellijke nabijheid van Kotta-Radja, tot tweemaal toe de kraal te bekruipen, waarin zich het slagtvee voor onze troepen bevond, — deed den kolonel PEL verlangend uitzien naar het oogenblik, waarop hij in staat zou zijn den Atjehers eene voldoende magt tegenover te stellen, om hen naar het oosten terug te dringen en de communicatie langs de Atjeh-rivier tegen hun geweervuur te dekken. Wel zou de numerieke sterkte van het bezettingsleger hem dit vergund hebben, ondanks de in Maraksa gevorderde werkkrachten, ware het niet, dat talrijke ziekte-gevallen niet alleen het aantal dienstdoende manschappen aanzienlijk reduceerden, maar bovendien dringend eischten slechts matige vermoeijenissen van de troepen te vergen. Om den ziektetoestand te kenschetsen, behoeft slechts vermeld te worden, dat op den 12den Mei — de feestdag waarop de 25jarige regering des Konings herdacht en niet gewerkt werd, en men dus dubbele neiging mogt verwachten om zich buiten het hospitaal te houden — niet minder dan 308 lijders in de ambulancen verpleegd werden, terwijl bovendien 223 zieken in het kwartier behandeld werden, dat is te zamen ruim $^1/_8$ der expeditionaire magt; den 20sten Mei bedroeg het cijfer der verpleegden: in het hospitaal 317, en in het kwartier 265, meer dan $^1/_7$ der totale sterkte. (1)

Troepen ter vervanging van overleden of te evacueren manschappen konden echter dagelijks worden verwacht, en toen deze, in de eerste helft van Junij, achtereenvolgens (2) ten getale van ruim 600 onderofficieren en soldaten waren ontscheept, brak weldra het met ongeduld verbeide oogenblik aan, waarop men tot eene krachtige offensieve operatie zou kunnen overgaan.

Nadat den 8sten Junij een aanval op Blang-oe en Oleh-leh, — die vrij ernstig werd doorgezet, terwijl tegelijkertijd onze overige posten werden verontrust, — zonder verliezen onzerzijds was afgeslagen, was de vijand de eerstvolgende dagen met nieuwen moed van de oostzijde opgedrongen; maar vooral na den 14den werd hij al stouter en stouter en den 19den Junij vertoonden zich een zoo groot getal Atjehers in Lampoeloe, dat de kommandant van Penajoeng het noodig oordeelde eene sterke patrouille in hinderlaag op den linker-rivieroever te leggen, met opdragt om van dáár de opvarende barkassen en sloepen te beveiligen en tevens zooveel mogelijk 's vijands bewegingen gade te slaan. Achter eene in haast opgeworpen borstwering van zandzakken verscholen, bragt deze den Atjehers eenige verliezen toe, doch toen een ongelukkig toeval plotseling een deel der borstwering deed instorten, maakte de vijand van de hierdoor ontstane verwarring gebruik om door eenige goed gerigte schoten den aanvoerder (3) der patrouille en een zestal minderen buiten gevecht te stellen.

Den kommandant van Penajoeng werd kort daarop berigt, dat de Atjehers in Lampoeloe eene batterij opwierpen, die de gemeenschap met de marine-benting bedreigde. Daar nu tevens het succes, op de in hinderlaag liggende

(1) Aan de Indische Regering is eene volledige statistiek gevraagd nopens ziekte- en sterfgevallen bij het bezettingsleger, welke opgave, indien zij tijdig wordt ontvangen, als bijlage van dit verslag zal worden overgelegd.

Inmiddels vindt men in de bijlage E een overzigt van het aantal militairen die, uit Java en Padang, zoo tot aanvulling als tot uitbreiding dier krijgsmagt werden afgezonden. De in dien staat vermelde cijfers betreffende onderhoud en verpleging der troepen kunnen dienen om eenigzins een denkbeeld te geven van de zware diensten, die de oorlogstoestand vooral ook van de militaire intendance vorderde; diensten waarvan zij zich steeds op uitstekende wijze gekweten heeft.

(2) Ter reede van Atjeh kwamen achtereenvolgens aan de transportschepen: *Sloet van de Beele*, 11 Junij, met 9 officieren en 410 minderen, *Prins Alexander*, 12 Junij, met 8 officieren en 210 minderen.

(3) De 1ste luitenant D. G. baron SLOET VAN ZWANENBURG, die den 27sten Junij aan de gevolgen zijner wond overleed.

patrouille behaald, den vijand klaarblijkelijk tot overmoed aanspoorde, werd besloten hem zoodra mogelijk de kampong te ontnemen, waartoe nog dienzelfden middag uit Kotta-Radja eene kolonne van 150 infanteristen, 2 kanonnen en 4 mortieren, onder den kapitein F. baron VAN AERSSEN BEIJEREN VAN VOSHOL, werd uitgezonden, met den last op den linkeroever een punt te zoeken van waar de in aanbouw zijnde versterking kon worden geënfileerd, en, als dit onmogelijk mogt blijken, de rivier over te gaan om den vijand met de bajonet te verdrijven, of wel, indien 's vijands positie en getalsterkte te aanzienlijk mogten blijken om zulk een aanval te doen, een geschikt punt te bezetten om hem te observeren, tot dat de toezending van versterking (den volgenden ochtend) offensief optreden zou veroorloven. Daar de uitgezonden kolonne aan het laatste deel dezer instructie voldeed en dienvolgens buiten Penajoeng bivouakeerde, rukte de majoor J. G. SCHARP, op last van den opperbevelhebber, den volgenden ochtend uit aan het hoofd van 200 man infanterie, nam ten 6 ure het bevel van den kapitein VAN AERSSEN over, en deelde het detachement derwijze in drie kolonnes in, dat de middelste de vijandelijke positie uit het zuidoosten naderde, de regterkolonne haar oostwaarts trachtte om te trekken, en de linkerkolonne, onder bescherming van het vuur der artillerie-sectie, langs den regterrivieroever ten aanval oprukte, terwijl de mortieren de beweging in het centrum volgden; rug en regterflank der aldus ageerende troepen werden door een detachement uit Penajoeng gedekt. In het zwaar begroeid terrein marcheerde men onder 's vijands goed onderhouden vuur langzaam voorwaarts, tot dat het juist gerigt artillerievuur de verlangde uitwerking had, waarop de linkerafdeeling den stormpas aannam, gevolgd door een deel der middenkolonne, die voor het overige ter dekking van de ambulance achterbleef. Een oogenblik hield de vijand stand; maar naauwelijks waren enkelen der onzen in zijne stelling binnen gedrongen of hij nam in noordoostelijke rigting de vlugt, waarbij eenige salvo's van de regterkolonne hem nog gevoelige verliezen toebragten. Na een gevecht dat 2 uren geduurd had, was Lampoeloe alzoo genomen, met een verlies aan onze zijde van 27 gewonden, allen mindere militairen. De majoor SCHARP keerde met zijn detachement naar Kotta-Radja terug, na te zijn afgelost door eene compagnie infanterie, die als voorloopige vaste bezetting van den door haar te versterken post was aangewezen.

Had deze gelukkig uitgevoerde operatie ons defensief vermogen tusschen Pakan-Atjeh en de marine-benting aanzienlijk verhoogd, de Atjehrivier was daardoor niet aan 's vijands vuur onttrokken. Talrijke drommen Atjehers vertoonden zich dagelijks benoorden het nipa-bosch, aan den regterrivieroever en het strand, en de marinebenting werd uit het noorden en noordoosten herhaaldelijk verontrust. Om hieraan een einde te maken besloot kolonel PEL den 28sten Junij eene offensieve beweging uit te voeren, waarvan hij persoonlijk de leiding op zich nam.

In den vroegen morgen van dien dag verliet het linker half 9de bataillon, waaraan 2 sectien artillerie, 2 mortieren en eene sectie genietroepen waren toegevoegd, onder bevel van den majoor J. H. ROMSWINCKEL, Kotta-Radja, gevolgd door twee detachementen, te zamen sterk 150 man, die — voor drie dagen van vivres voorzien — bestemd waren om de te nemen punten te bezetten. Nabij Penajoeng ging de kolonne van den linker- op den regteroever over, en zette haren marsch naar Lampoeloe voort; hier werd halt gehouden, de artillerie versterkt met een tweetal mortieren en de gevechtsvorm aangenomen, waarop de togt in oostelijke rigting werd vervolgd, met het doel, zoodra men het nipa-bosch voorbij zou zijn, zich noordwaarts te wenden, ten einde Kotta-Babie en Kotta-Radja-bediel te bereiken. Het duurde echter niet lang of een hevig geweervuur gaf blijk van 's vijands voornemen om den marsch der onzen te stuiten, en bovendien werd spoedig bemerkt, dat de te volgen weg door een stormvrij aardewerk werd versperd. Terwijl nu de artillerie in positie kwam om deze sterkte te beschieten, werd eene compagnie infanterie in zuid-oostelijke rigting uitgezonden met de opdragt om het terrein naar die zijde te verkennen; deze diende tevens om de regterflank der kolonne te dekken en sneed den vijand den terugtogt naar het zuiden af. Onder diens aanhoudend vuur werden de digte versperringen opgeruimd, en zoodra deze arbeid zoover was gevorderd, dat de infanterie de borstwering kon bereiken, volgde het sein tot den storm-aanval, die, met klem doorgezet, door de verdedigers zoo manmoedig werd afgewacht, dat eerst een woedend gevecht met de blanke wapens den strijd vermogt te beslechten. 's Morgens om 7 uur was kampong Garouw genomen, waarin niet alleen een aantal lijken werden gevonden maar ook een 6-tal Atjehers krijgsgevangen gemaakt, die zich op genade of ongenade moesten overgeven en naar Kotta-Radja werden opgezonden.

Op last van den opperbevelhebber had de marine des nachts het strand benoorden de marine-benting beschoten. Dit vuur had, naar het scheen, den vijand tot ontruiming zijner noordelijk gelegen stellingen genoopt, die hij niet weder had bezet, vermoedelijk wijl hij omtrent het aanvalspunt misleid was, eensdeels door het gerucht dat wij tegen Soerian zouden ageren, anderdeels door de afwisselende kanonschoten, die sinds het begin der manoeuvre uit al onze posten op de omliggende kampongs werden gelost. Hoe het zij, na de vermeestering van Garouw ondervond de kolonne geen verderen weêrstand; zoowel de sterkte te Djelinkei, als de kampong Tiban, Kotta-Babie en Kotta-Radja-bediel waren verlaten, ofschoon talrijke versperringen langs den te volgen weg het bewijs leverden, dat men zich tot een krachtigen tegenstand had bereid. Wel bemerkte men op den verderen togt dat, zuid-oostwaarts, kampong Langkroek sterk bezet werd gehouden; maar de vijand deed geen pogingen om van daar onzen marsch te stuiten. Met een verlies van 4 dooden en 28 gekwetsten, onder welke laatsten 4 officieren (1), keerden de troepen 's avonds om 6 uur in het kwartier terug; Kotta-Babie, Kotta-Radja-bediel en kampong Garouw werden door de daarin achtergelaten bezettingen ter verdediging ingerigt.

De vijand had aldus op nieuw de kracht onzer wapenen ondervonden; hoewel hij daarna al aanstonds ook de nieuw in te rigten posten met geweervuur verontrustte, scheen hij toch, — nu zijne pogingen om ons de Atjeh-monding te ontweldigen voor goed waren verijdeld, — er van te hebben afgezien om zich in die streek te nestelen; Kotta-Moesapie althans werd den 7den Julij, Kotta-Perak den 8sten Julij, kampong Lamara den 9den Julij door de geregeld uitgezonden verkenningspatrouilles onbezet gevonden, wat den opperbevelhebber gelegenheid gaf het linkersteunpunt zijner positie nader te verzekeren door Moesapie in de postenlinie op te nemen, en in verband daarmede de bezetting van Garouw naar Lamara te verplaatsen. Deze maatregel gaf bovendien het voordeel, dat 's vijands verbinding met de lagune, en daardoor met de zee, uit Moesapie voortdurend onveilig gemaakt kon worden, en dat de Pedir-dijk — waarachter hij zijne schutters doorgaans wist te dekken — beter door ons kon worden waargenomen.

Het scheen evenwel, dat de rust ten oosten onzer positien slechts eene voorbereiding was tot een krachtiger handelen der Atjehers tegen de westelijk gelegen posten. Dáár hielden zij een der grenskampongs van Maraksa (Soerian) bezet, van waar zij niet alleen dikwijls met kanon- en lillavuur onzen post te Blang-oe verontrustten, maar de gemeenschap tusschen die sterkte en Oleh-leh bedreigden en bovendien de landingsplaats (verg. blz. 8) onveilig maakten, doordien de digtbegroeide kampong hun gelegenheid gaf daarin eene sterke magt aan ons oog te onttrekken, die, plotseling optredend, het strand zou kunnen bereiken vóór dat de zwakke bezettingen van Blang-oe en Oleh-leh voldoende ondersteuning zouden kunnen ontvangen uit Kotta-Radja. Omstreeks half Julij werden de rapporten der in het kwartier terugkeerende patrouilles steeds verontrustender aangaande den staat van tegenweer waarin Soerian werd gebragt, zoodat kolonel PEL zich genoodzaakt zag op nieuw offensief te werk te gaan, met het doel dit broeinest des vijands te zuiveren en daarna te bezetten. De 26ste Julij werd voor deze operatie bestemd.

De voorafgaande dagen hadden zich gekenmerkt door eene bijzondere stilte in de te vermeesteren kampong, hetgeen, in verband met verschillende berigten der spionnen, de onderstelling wettigde, dat de bezetting tijdelijk was ingekrompen; het oogenblik om den aanval te ondernemen was

(1) Hieronder de 1ste luitenant W. L. E. V. VON MASSOW van de infanterie, en de 2de luitenant C. J. ZWAGER van de artillerie, die korten tijd later aan hunne wonden overleden zijn.

dus als aangewezen; de kolonel PEL nam weder zelf het bevel op zich.

Terwijl het gerucht liep dat men tegen Langkroek zou ageeren, waren des morgens omstreeks 6 uur te Blang-oe zamengetrokken het regterhalf 2de bataillon, — voor zoover dit beschikbaar was, daar het de bezetting der verschillende posten in Maraksa uitmaakte, — het linkerhalf 3de bataillon, 2 sectien artillerie en een peloton genietroepen, welke magt in twee afdeelingen werd gesplitst, de eene onder den majoor M. A. E. PHAFF, bestemd om de operatien te openen, de andere door den majoor J. G. H. GROOSS aangevoerd, om voorloopig in reserve te Blang-oe te verblijven. Inmiddels hadden de verschillende postkommandanten order ontvangen reeds vroeg in den morgen het (geschut-) vuur te openen tegen de nabij liggende kampongs des vijands; Soerian en Padang-Kassat waren derhalve uit Kotta-Radja en Blang-oe den ganschen ochtend met granaatvuur geteisterd, en toen dit, overeenkomstig de uitgevaardigde orders, om 7 uur ophield, ving de majoor PHAFF den togt aan.

Èn Long-Djabat, èn het zuidelijk daaraan grenzende Tjoet-Aroem werden zonder ontmoeting met den vijand doorgetrokken, hoewel langzaam, daar in de zware paggers, die beide kampongs doorsneden, telkens door de genietroepen doorgangen moesten worden gekapt. Maar naauwelijks deboucheerde de kolonne op de natte sawah, en kreeg zij regts kampong Sinangri, vóór zich Soerian in het gezigt, of een hevig geweervuur uit den eerstvermelden vijandelijken post gaf blijk van de waakzaamheid onzer tegenstanders. Terwijl de ambulance, met de vereischte dekking, te Tjoet-Aroem achterbleef, kwam de artillerie regts tegen Sinangri in batterij en stak de kolonne de ruim 100 M. breede sawah over, ontwikkelde eene sterke tirailleurlinie in den rand van kampong Soerian en drong langzaam voorwaarts, tot de voorhoede, plotseling door een moorddadig vuur overstelpt, bemerkte dat zij op ruim 75 passen verwijderd was van eene duchtig versterkte en sterk bezette benting, die tot nog toe door de digte bamboe-doerie aan haar oog onttrokken was. In het voorfront volkomen stormvrij, moest zij aan de keelzijde genaderd worden, welke beweging zoo snel werd uitgevoerd, dat de vijand was ingesloten vóór dat één der zijnen de stelling kon verlaten. Elke poging om hem tot de overgave te overreden bleek echter vruchteloos, en toen nu de inmiddels uit Blang-oe opgerukte reserve was aangekomen en, ook met hare hulp, op verschillende plaatsen de versperringen waren opgeruimd, klonk het sein tot den stormaanval, die na een bloedig gevecht met de vermeestering der benting eindigde, waarin 73 Atjehers den dood vonden. De sterkte werd onmiddelijk geslecht en, na eene korte rust, de marsch in zuidoostelijke rigting vervolgd. Het oorspronkelijk plan van kolonel PEL was om ook Padang-Kassat, Poe-oe en, zoo mogelijk, Setoe dienzelfden dag te nemen; maar de belemmeringen, die het zwaar begroeide terrein aanbood, en niet minder het oponthoud vóór de veroverde benting ondervonden, waren oorzaak dat hij zich met een minder uitgebreid resultaat moest tevreden stellen. Dit was ook noodig omdat de vijand op onze regterflank, te Bital, eene zeer sterke stelling bezet hield, en het kon te eerder geschieden, dewijl zoowel Padang-Kassat als Poe-oe onder het werkzaam geschutvuur van Kotta-Radja, Blang-oe en Soerian lagen, en dus de vijand daaruit, zonder onze troepen bloot te stellen, door granaatvuur verdreven kon worden. Nadat in de veroverde kampong een punt ter versterking was aangewezen, keerden alzoo de troepen naar Blang-oe en van daar naar hunne kwartieren terug; het vuur der artillerie hield daarbij Sinangri in bedwang, terwijl de achterhoede kampong Soerian in de asch legde; — ons verlies bedroeg 6 dooden en 47 gekwetsten, onder welke laatsten 4 officieren.

Reeds den volgenden ochtend werd een begin gemaakt met het opwerpen eener sterkte in Soerian, ter welker plaatse al aanstonds 100 infanteristen werden gelegerd met 2 stukken geschut. Ofschoon de arbeid aanhoudend werd verontrust, bleek het spoedig dat men zich omtrent de positie van Padang-Kassat en Poe-oe niet had bedrogen. 's Vijands vuur van die zijde toch werd spoedig tot zwijgen gebragt, waarop, zonder dat tegenstand werd ondervonden, eene reeks versterkingen in Padang-Kassat werden geslecht, en den 16den Augustus te Poe-oe, dat bij verkenning verlaten werd bevonden, een detachement infanterie met 2 vuurmonden werd gelegerd, nadat door de chefs der artillerie en der genie een punt was aangewezen tot het opwerpen eener redoute, waaruit de vijandelijke kampongs Bital, Lamtermin, Lamraboe en Poengei-Blang-Tjoet konden worden waargenomen en in bedwang gehouden. De bezetting van dit punt verzekerde voorts de gemeenschap tusschen Soerian en Blang-oe en had daarenboven ten doel de bevolking van Maraksa in de gelegenheid te stellen veilig hare sawahs te bebouwen, — welk doel, tot groot gerief onzer bondgenooten, naar den eisch werd bereikt.

Ging men alzoo voort den vijand met goed succes allengs terug te dringen, het behoeft geen betoog dat de trapsgewijze uitbreiding onzer postenketen zware diensten van het bezettingsleger vorderde, te meer daar de onverpoosde verontrusting dier posten door den veelal aan het oog onttrokken vijand een afmattenden veiligheidsdienst noodig maakte, en voortdurende werkzaamheden tot raseering van het om de posten gelegen terrein groote krachtsinspanning eischten. De daartoe dagelijks uitgezonden corveën keerden telkens met een of meer gewonden, soms ook met een gesneuvelde, van den arbeid terug; in de omgeving van Kotta-Radja moesten zij zelfs herhaaldelijk het werk staken, en dat wel ondanks de haar steeds vergezellende dekkings-detachementen. Nacht en dag werden door den vijand schoten gelost; nu en dan ook trachtte hij onze stellingen gedekt te naderen; doch dan waren in den regel eenige granaatworpen of kartetsschoten voldoende om hem te doen afdeinzen. Bleek dit vuur niet aan de verwachting te beantwoorden, dan werden patrouilles uitgezonden, aan welke het steeds gelukte hem op de vlugt te doen slaan.

Den 16den Augustus had men beoosten Pakan-Atjeh het terrein zoo ver vrijgemaakt, dat — ruim 400 M. van die sterkte verwijderd — een grafheuvel zigtbaar werd, die den vijandelijken schutters blijkbaar tot verzamelplaats strekte en van waar verscheidene projectielen zelfs Kotta-Radja bereikt en onze soldaten gewond hadden. Om hieraan voor goed een einde te maken werd dit punt den volgenden morgen bezet. Hierbij ondervond men aanvankelijk geen tegenstand; zoodra echter de geniekoelies met materialen aanrukten ter versterking van dezen nieuwen voorpost, kwam de vijand opdagen, en spoedig werd het duidelijk, dat hij dienzelfden dag bestemd had om een algemeenen aanval op onze stellingen te ondernemen.

Niet alleen de pas bezette grafheuvel, ook de verdere linie van daar tot de marine-benting, alsmede de batterij te Oedjong-Palanggahan, onze uiterste regtervleugel, werden hevig, de tusschengelegen plaatsen in mindere mate, verontrust; allerwege werden 's vijands pogingen echter verijdeld en tegen het vallen van den avond was onze nieuwe »oostersterkte" in zoover voltooid, dat een infanterie-detachement van 50 man zich daar voldoende gedekt kon legeren; ons verlies bedroeg dien dag 3 dooden en 22 gekwetsten, allen mindere militairen.

Ofschoon de gezondheidstoestand der troepen omstreeks het einde van Julij wel langzaam maar toch merkbaar begon te beteren, zag de kolonel PEL, uithoofde der zware diensten, die hij voortdurend van hen moest vorderen, zich genoodzaakt versterking aan te vragen; hij stelde dus den legerkommandant voor hem te magtigen eene nieuwe (3de) compagnie genietroepen op te rigten en eene nieuwe (8ste) compagnie (1) vestingartillerie te vormen, en bovendien de noodige bevelen te geven opdat de expeditionaire magt te Atjeh zou worden versterkt met hare te Padang garnizoen houdende reserve, het linker half 6de bataillon infanterie. Den 26sten Augustus werd door den Gouverneur-Generaal dienovereenkomstig beschikt, nadat het legerbestuur reeds den 8sten te voren was gemagtigd voorloopig maatregelen te nemen ter overbrenging van de uit Padang op te roepen reserve.

Toen deze den 12den September in haar geheel te Atjeh vereenigd was, begon zich al meer en meer de bedoeling

(1) Kader, manschappen en geschut tot de oprigting der hierbedoelde compagnien werden uit Batavia toegezonden; het laatste voor zoover dit niet reeds vroeger was geschied, want reeds terstond nadat tot de bezetting van TOEKOE NEK's gebied was besloten, had men op kolonel PEL's verzoek de naar Java teruggezonden achterlaad-kanonnen van 12 c. M. weder naar het oorlogsterrein overgebragt, met eenig ander materieel tot uitrusting der verschillende posten.

des vijands te openbaren om tusschen Penajoeng en Pakan-Atjeh onze defensielijn te forceren, zoodoende de Atjeh-rivier te bereiken en dan Maraksa binnen te dringen, waartoe hij zich te Langkroek geducht versterkte en van daar allengs de communicatie tusschen Pakan-Atjeh en de loopgravenwacht onveilig maakte. Om deze en dergelijke pogingen te verijdelen, werd het noodig Langkroek te bemagtigen, terwijl tevens de noordelijk gelegen post te Lamara naar het zuid- en noordoosten uitgebreid moest worden, ten einde den vijand te beletten de koerong Tjoet te overschrijden.

Aan het hoofd van 6 compagnien infanterie (van het 3de, 6de en 9de bataillon), 2 sectien artillerie en een peloton genietroepen, verliet de luitenant-kolonel J. H. T. Wiegand (1) den 28sten September vroegtijdig Kotta-Radja, marcheerde langs den linker Atjeh-oever naar Penajoeng en van daar naar Lamara, om, verder zuidwaarts voortrukkende, het volgens de jongst ontvangen rapporten zwak bezette Langkroek te bereiken. Werkelijk werd het westelijk deel der kampong verlaten gevonden, en toen vervolgens de hoofdmagt der kolonne zich naar het oosten wendde, bleek dat ook Oost-Langkroek, ofschoon door eene reeks van bentings versterkt, niet dan door weinige vijanden bewaakt werd. Na een kort vuurgevecht moest ook dit deel der kampong door den vijand ontruimd worden, die, behalve een viertal lijken, niet minder dan 12 vuurmonden, 18 vaatjes patronen en 5 vaatjes buskruid achterliet; wel een bewijs, dat hij het plan had gehad ons uit Langkroek geducht te bestoken. Terwijl den Atjehers vooral bij hun overhaaste vlugt gevoelige verliezen waren toegebragt, telden onze troepen slechts 3 gewonden. De post te Lampoeloe werd nu opgeheven en daarentegen de oostelijke defensielijn met een viertal redoutes gesloten (Lamara Noord-Oost en -Zuid-Oost, en Langkroek Oost en -West), waarvan de beide eersten ter observatie van het vijandelijk terrein dienden, de beide laatsten, elk bezet door eene compagnie infanterie en 2 stukken geschut, de achterwaartsche verbinding met Penajoeng verzekerden en tevens bestemd waren om tot steunpunt te dienen ter voorbereiding van een later te ondernemen aanval op Berouw en Lemboeh, waarvan het bezit den onzen onmisbaar was ter bescherming van de brug bij Pakan-Atjeh en van de oosterfacen zoowel van deze sterkte als van Kotta-Radja, die, ook na de vermeestering van den meerbedoelden grafheuvel, voortdurend door den vijand werden verontrust, en wel zoo hevig, dat nog telkens militairen en koelies in het kwartier werden gewond. Herhaaldelijk drong de vijand, die daartoe uit Lemboeh de rivier overschreed, tusschen de oostersterkte en Pakan-Atjeh door, en bedreigde zoodoende de onderlinge gemeenschap dier posten.

De 7de November werd aangewezen om tegen de bovenbedoelde kampongs op te rukken. De kolonel Pel behield zich daarbij weder de algemeene leiding voor en gaf den luitenant-kolonel A. J. Diepenbroek last de te bezigen troepenmagt in alle stilte zamen te trekken in Langkroek. 's Morgens om $5^1/_2$ uur stonden het 3de bataillon infanterie, versterkt door verschillende detachementen uit Penajoeng, kampong Djawa en Langkroek-West, met eene batterij bergkanonnen en eenige genietroepen, bij den Pedir-dijk geschaard in drie kolonnes, front naar het zuiden. In den rug gedekt door detachementen uit Kotta-Radja-bediel en Lamara, die 's vijands oostelijk gelegen kampongs, van de lagune tot Lemboeh, observeerden, werd nu de marsch in zuidelijke rigting aanvaard, die aanvankelijk alleen op de linkerflank uit kampong Loëk werd verontrust. Terwijl het geschutvuur uit Langkroek-Oost 's vijands zuidoostelijk gelegen heuvelbenting (2) in bedwang hield, bereikte men, zonder een schot te lossen, de versperde toegangen der kampong Berouw, die met de hulp der genietroepen onder een matig vijandelijk vuur werden geforceerd. Drie bentings werden daardoor achtereenvolgens bestormd en genomen; de tegenstand werd echter trapsgewijze verwoeder, tot dat men, na andermaal eene reeks van drie versterkingen te hebben vermeesterd, stuitte op 's vijands hoofdwerk, een aan de Atjeh-rivier gelegen benting, die met tal van chicanes ontoegankelijk was gemaakt en met buitengewone inspanning werd verdedigd. Toch gelukte het de ooster- en de noorderface te bereiken, die onder 's vijands hevig vuur werden beklommen; een oogenblik scheen de vijand geneigd zich ook nu nog staande te houden; maar de overmagt der onzen dwong hem tot den aftogt. Aan de zuidzijde verliet hij zijn reduit en trachtte zich over de Atjeh-rivier te redden, doch moest die wanhopige poging duur betalen: slechts één Atjeher bereikte gewond den linker-rivieroever: zijne 20 medgezellen waren door onze scherpschutters neergeschoten.

Onder bevel van den majoor H. E. L. Prins, die den gewonden luitenant-kolonel Diepenbroek inmiddels had vervangen, werd vervolgens Lemboeh in oostelijke rigting verder doorzocht en verlaten gevonden, waarop een drietal punten (1) ter bezetting werden aangewezen, die door de uit Kotta-Radja ontboden geniewerklieden in staat van tegenweer werden gebragt, en ieder voorloopig bezet door een detachement infanterie met 2 stukken geschut. Doordien de vijand thans ook het westelijk gelegen Anak-Kroeng had moeten verlaten, had de welgelukte manoeuvre ons, met een verlies van 2 dooden en 19 gewonden (behalve den luitenant-kolonel Diepenbroek allen mindere militairen) het zeker bezit van den Pedirdijk gewaarborgd, en daardoor onze oostelijke postenketen, benoorden de rivier, tot een afgesloten geheel gevormd.

Hierboven werd reeds vermeld hoe de kolonne, die tegen Lemboeh ageerde, onder anderen was zamengesteld uit detachementen der verschillende bezettingen te kampong Djawa, Penajoeng en Langkroek; om haar de vereischte sterkte te kunnen geven, was bovendien het garnizoen van Kotta-Radja uitgerukt, waar niet meer dan eene dubbele wacht kon achterblijven. Daar nu het gunstige jaargetijde juist met rassche schreden nadorde en de talrijke offers die het vijandelijk vuur nog voortdurend binnen Kotta-Radja eischte, volledige beveiliging dezer positie, onze hoofdstelling, vorderde, zag de opperbevelhebber zich andermaal genoodzaakt aan het legerbestuur om uitbreiding der hem toevertrouwde strijdkrachten te vragen, waarop het regter half 5de en het regter half 10de bataillon (2) benevens de 4de compagnie artillerie werden aangewezen om naar het oorlogstooneel te vertrekken.

Nog vóór dat deze magt Atjeh bereikte en weinige dagen na de verovering van Lemboeh, had de kolonel Pel het noodig geoordeeld de postenketen uit de rivierbenting oostelijk vooruit te schuiven, niet zoozeer om daardoor de veiligheid van het reeds bezette terrein bezuiden de rivier nader te verzekeren, dan wel om den vijand te beletten boven Lemboeh de Atjeh-rivier over te steken om Kotta-Radja te bestoken. Omstreeks 1600 M. beoosten de rivierbenting maakt de rivier namelijk eene bogt, waarin hare rigting van eene nagenoeg zuidelijke in eene bijkans westelijke overgaat; mogt het nu gelukken te dier plaatse eene batterij op te werpen, die de rivier opwaarts bestreek, dan kon men zoodoende den bovenarm in de lengte onder schot houden en dus den Atjehers de gelegenheid benemen op den linker-oever over te gaan. Lang te dralen met de bezetting van het bedoelde punt, Kotta-Alam, scheen niet geraden, eensdeels met het oog op de versterkingen die de vijand, naar luid der berigten van spionnen, weldra, na afloop der poeassa (vasten), had te verwachten, anderdeels omdat het zijn plan scheen om te dier plaatse zelf eene benting op te rigten. Den 13den November werd dus den chefs der artillerie en der genie last gegeven, onder behoorlijke dekking, de positie te verkennen, om deze zoodra mogelijk met het boven omschreven doel te doen bezetten. Zoodra te Kotta-Radja het berigt was ontvangen, dat de uitgezonden hoofdofficieren er in geslaagd waren een punt te vinden waar de rivier-batterij kon worden opgerigt, rukten de genietroepen uit, die bij hunnen arbeid wel spoedig vrij ernstig bestookt werden, maar er

(1) Kommandant van Kotta-Radja en bij besluit van den Gouverneur-Generaal dd. 10 November 1874 tevens aangewezen als 2de bevelhebber. In Mei 1875 verliet hij Atjeh tot herstel van gezondheid en werd vervangen door den luitenant-kolonel F. C. A. Stoecker.

(2) Tusschen den Pedirdijk en kampong Pinang beoosten Lemboeh door de Atjehers opgerigt na het verlies van Langkroek.

(1) Deze posten zijn bekend onder de namen Berouw, Lemboeh en rivierbenting; de laatst vermelde is gevestigd in 's vijands zoo hardnekkig verdedigd reduit.

(2) Men zie aangaande de formatie dezer afdeelingen de bijlage F, die een overzigt geeft van de verschillende wijzigingen, welke het bezettingsleger onderging.

des ondanks in slaagden Kotta-Alam dien dag in zoo voldoenden staat van tegenweer te brengen, dat daar des avonds voorloopig eene bezetting kon gelaten worden. Het gekozen punt bleek meer en meer volkomen aan de verwachting te beantwoorden: de rivier toch wordt uit Kotta-Alam over eene lengte van meer dan 1800 M. opwaarts bestreken, en bovendien ligt de redoute juist voor eene waadbare plaats, die de gemeenschap tusschen Pinang en Longbattah mogelijk maakt. Ofschoon onze tegenstanders voortgingen den arbeid te Kotta-Alam zooveel mogelijk te bemoeijelijken, mogt men de voldoening hebben reeds drie dagen later, den 16den, uit 2 achterlaadkanonnen van 12 c. M. het vuur te openen.

Terwijl voorts alle krachten werden ingespannen om deels te Oleh-leh, deels te Pantei-Perak op den regter-Atjehoever tegenover Pakan-Atjeh, het noodige gereed te maken ter tijdelijke legering van de uit Java te verwachten versterking, trof het bezettingsleger in de eerste dagen van December eene ramp, die niet alleen den toestand in verschillende onzer posities voor een oogenblik hagchelijk maakte, maar ook op de voorgenomen operatien ter beveiliging van Kotta-Radja een nadeeligen invloed uitoefende.

Nadat de laatste dagen van November zich hadden gekenmerkt door schier aanhoudenden zwaren regen, traden de Atjeh-rivier en de koerong Daroe in den nacht van 3 op 4 December buiten hare oevers; en het water wies al spoedig zoo hoog, dat een groot gedeelte van het bezette gebied overstroomd werd. De brug te Pakan-Atjeh werd beschadigd, die te Penajoeng geheel vernield, en de achtereenvolgens inkomende rapporten van de verschillende posten getuigden bijkans allen van min of meer ernstige beschadigingen aan logies en aardewerken. Op de meeste plaatsen moest de bezetting op de borstweringen bivouakeren; hier en daar moest men zelfs de aangelegde werken tijdelijk verlaten en deze uit een nabijgelegen hooger punt bewaken. Gelukkigerwijze scheen ook de vijand van den bandjir veel te lijden, waardoor hij buiten staat bleef ons te verontrusten en de herstelling der aangerigte schade te bemoeijelijken.

Den 6den December begon het water, hoewel aanvankelijk slechts zeer weinig, te vallen; toch was den volgenden morgen de gemeenschap tusschen de verschillende posten nog bijna overal verbroken, en keerden de rivieren eerst den 8sten binnen hare oevers terug. Wel stonden toen nog een aantal lagere terreinstrooken onder water en moesten nog op verschillende punten bijzondere maatregelen genomen worden om de bezettingen een onderkomen te geven; maar sinds dien dag verbeterde de toestand voortdurend merkbaar. Nu evenwel begon het overal achtergebleven rivierslib op sommige plaatsen eene ondragelijke lucht te verspreiden, die uit den aard der zaak nadeelig op den gezondheidstoestand der troepen werkte (1). Onder die omstandigheden kwamen den 9den December de van Java verwachte troepen aan, die nu voorloopig allen te Oleh-leh, zoo goed als de omstandigheden het toelieten, werden onder dak gebragt, en over wier krachten aanstonds in de eerste plaats moest worden beschikt om de gevolgen der overstrooming zoo min mogelijk nadeelig te doen zijn voor de veiligheid onzer stellingen en voor het welzijn der troepen.

Niet vóór den 31sten December (2) veroorloofden terrein en werkzaamheden om partij te trekken van de uitbreiding der strijdkrachten ter bereiking van het daarmede beoogde doel: de volkomene beveiliging van Kotta-Radja, die trapsgewijze uitbreiding onzer stellingen gebood in zuidoostelijke en zuidelijke rigting op de lijn Poe-oe, Kotta-Petjoet, Kotta-Alam. Vooreerst moest daartoe het gebied van Longbattah, gelegen op den linker rivieroever ten zuidoosten onzer hoofdversterking, genomen worden. Aan de vermeestering van dat gebied was te meer gelegen, omdat het onder het gezag stond van een onzer onverzettelijkste tegenstanders, de voornaamste aanvoerder der oorlogspartij, die, naar men zeide, gezworen had, dat hij bij de verdediging zijner versterkingen zou overwinnen of sterven. Het was bovendien bekend dat de vijand in den laatsten tijd zijne krachten in Longbattah had geconcentreerd, zoodat men reden had om te verwachten dat, werd hij daar verslagen, zijne kracht aanmerkelijk gebroken zou worden en zijn tegenstand verminderen zou.

De operatien op den 31sten December werden begunstigd doordien de tijdelijke legering der nieuw aangekomen troepen te Oleh-leh den vijand in den waan had gebragt dat wij een aanval op de VI Moekims beoogden, in welke meening hij derwijze versterkt werd, door de inlichtingen onzerzijds ingewonnen nopens de wegen in Toekoe Nanta's gebied, dat hij zijne hoofdmagt bewesten de kwalla Tjangkoel zamentrok. Des morgens om 5½ uur had de tweede bevelhebber de beide jongst ontscheepte infanterie-bataillons en de 4de compagnie artillerie nabij Pakan-Atjeh vereenigd om de beweging te beginnen, waarvan de kolonel Pel weder de hoofdleiding had op zich genomen, terwijl het algemeen kommando was opgedragen aan den overste Wiegand. Te gelijker tijd was eene zamengestelde kolonne geposteerd bezuiden de oostersterkte en eene nabij Kotta-Alam, de eerste met het doel om den aanval in den rug te dekken, de laatste ter bijzondere observatie van kampong Pinang, van waar de vijand mogelijk door een coup de main tegen Lemboeh zou trachten ons tot den terugtogt te dwingen. Bovendien werd den postkommandanten, vooral langs de oostelijke defensielijn, aanbevolen door het uitzenden van waarnemingspatrouilles 's vijands bewegingen aan die zijde aandachtig te volgen, en moesten langs de gansche uitgestrektheid der door ons bezette linie de naastbijgelegen vijandelijke broeinesten door granaatvuur worden verontrust.

In twee kolonnes werd de marsch aanvaard; links bega zich de majoor A. M. van der Meer met het regter half 10de bataillon, eene sectie genietroepen en 2 sectien artillerie langs den linkeroever in oostelijke rigting naar de rivierbogt bij Kotta-Alam, om voorts, regts wendende, Longbattah in het noorden aan te tasten, en regts marcheerde de majoor J. H. Romswinckel met de verder beschikbare magt (een bataillon infanterie, eene sectie genietroepen, eene sectie artillerie en de mortieren), aanvankelijk eveneens oostelijk, meer landwaarts in, met den last benoorden kampong Lampoe-oe eene zuidelijke marschrigting aan te nemen om dan Longbattah uit het westen te bestoken; de beide kolonnes zouden zooveel mogelijk in verband met elkander blijven ageeren; de linkerkolonne werd gevolgd door den kolonel Pel met de chefs der artillerie en der genie; bij de regterkolonne hield zich de tweede bevelhebber, de overste Wiegand, op.

De kolonne Romswinckel werd door den vijand het eerst opgemerkt en had dan ook reeds na korten tijd van verschillende zijden een vrij regelmatig geweervuur te beantwoorden. Het scheen dat de Atjehers hun gansche in Longbattah beschikbare magt tegen onzen regtervleugel zamentrokken, althans de linkerkolonne zette haar togt ongestoord voort tot voorbij de woning van Imam Longbattah, die zij echter eerst tegen 10 uur bereikte, daar de verkenning van verschillende verlaten bentings en de bouw van eene kleine veldbrug (over de slokkan of kreek, omstreeks 600 meter beoosten Pakan-Atjeh) veel tijd hadden gevorderd. Omstreeks half elf stuitte de voorhoede van den majoor van der Meer op eene sterkte, die, ofschoon van de overzijde der rivier geflankeerd, na een kort vuurgevecht stormenderhand genomen werd, waardoor de toegang tot het zuidelijk gelegen Lampermei geopend was. In den noordelijken rand dier kampong lagen ter weerszijden van den missigit-Longbattah uitgestrekte versterkingen, die wèl bezet bleken te zijn. Het artillerievuur der onzen deed echter den tegenstand spoedig verflaauwen, waarop de missigit en de daaraan grenzende bentings met de bajonet vermeesterd werden, en men spoedig tot de ervaring kwam, dat eenige honderde meters verder eene nieuwe vijandelijke stelling moest worden veroverd.

Den majoor van der Meer werd hiertoe bevel gegeven, terwijl de kolonel Pel met twee compagnien infanterie de terugtogtslijn dekte nabij de eerst genomen benting be-

(1) Omtrent de mogelijkheid van voorzieningen tegen overstroomingen in Atjeh leest men in een rapport van den eerstaanwezenden genie-officier te Atjeh over de maand December 1874, dat van eene afdoende verbetering van den water-afvoer naar zee eerst sprake kan zijn wanneer een grooter gedeelte van de Atjeh-rivier met hare vijf mondingen in onze magt is; maar dat Kotta-Radja door indijkingen op eenvoudige wijze tegen overstroomingen kan worden beveiligd.

(2) Van het voornemen om reeds den 23sten tegen Longbattah te ageeren moest worden afgezien, omdat de vele regens en de hooge waterstand in de rivieren elke operatie onmogelijk maakten.

zuiden IMAM LONGBATTAH's woning. Men ageerde echter in digtbegroeid en den onzen volkomen onbekend terrein, wat aanleiding gaf dat de kolonne-kommandant, te veel westwaarts wendende, tegen eene andere benting oprukte dan die welke de opperbevelhebber had bedoeld. Het gevolg hiervan was, dat de vijand gelegenheid vond eene der sterkten nabij den missigit op nieuw te bereiken, van waar hij nu door een der achtergebleven compagnien andermaal werd verdreven, terwijl den majoor VAN DER MEER, wiens terugtogtslijn ernstig bedreigd werd, order werd gezonden terstond op den missigit te retireren. Naauwlijks werd aan dit bevel uitvoering gegeven, of de Atjehers drongen van alle zijden in grooten getale op. Het buitengewoon bedekte terrein had namelijk belet, dat tusschen de kolonnes ROMSWINCKEL en VAN DER MEER voortdurend verband was gehouden, waardoor de eerstvermelde — welligt door signalen bij de linkerkolonne misleid — de operatie reeds had gestaakt, en dus den vijand de gelegenheid gegeven was zich met zijne gansche magt naar het oosten te keeren. In een zeer drassig terrein, onder het moorddadig vuur des vijands, was de toestand van het terugtrekkend bataillon verre van gunstig te noemen; maar het mogt, na een moeijelijken togt van ruim $^3/_4$ uurs, waarbij de kalme houding van den majoor VAN DER MEER den zijnen tot een bezielend voorbeeld strekte, gelukken de stelling van den missigit weder te bereiken. Hier werd een punt ter versterking aangewezen, dat door versche, uit Kotta-Radja ontboden troepen werd bezet, waarop de kolonne den terugmarsch aannam, en onze afgematte soldaten 's avonds om $8^1/_2$ uur hunne kwartieren bereikten.

Wel hadden wij gevoelige verliezen te betreuren, — 22 dooden en 58 gekwetsten, waaronder 1 gesneuvelde (1) en 4 gewonde officieren, — maar ook de vijand had veel geleden; geloofwaardige berigten getuigden van 180 à 230 dooden aan zijne zijde; en ofschoon met moeite bekampt, het doel was bereikt.

Door de bezetting van den missigit-Longbattah en van nog twee andere punten (één in Lampoe-oe en één in Lampoe-Idjoe, het laatste bekend als missigit-panditi) was het oosterfront van Kotta-Radja naar den eisch beveiligd, en naar die zijde vasten voet gewonnen om de postenketen behoorlijk te kunnen sluiten.

De eerstvolgende dagen werden gebezigd om het behaalde succes daartoe te benuttigen. Zoo werd den 4den Januarij door eene zamengestelde kolonne onder den luitenant-kolonel M. C. E. RUEMPOL, die tevens tot dekking van een convooi naar missigit-Longbattah diende, een punt bewesten dien post, met geringe verliezen onzerzijds, genomen en bezet. Zeven dagen later, 11 Januarij, rukte de majoor ROMSWINCKEL met het regter half 5de bataillon en 2 sectien artillerie uit, om den naar den missigit-Longbattah opdringenden vijand, die het openkappen van het terrein krachtdadig trachtte te belemmeren, terug te drijven. De oostzijde dier positie werd ten koste van 5 dooden en 13 gewonden ontzet, en dat voordeel werd den 13den Januarij nader bevestigd door de oprigting van een post op den linker rivieroever, benoorden het afgebrande huis van IMAM LONGBATTAH en den zuidelijken rand der kampong Blang-Tjoet, waarna de gemeenschap uit Kotta-Radja naar de zijde van Longbattah voldoende veilig bleek te zijn.

Hoezeer de verwachtingen, die van de vermeestering van Longbattah schenen te mogen worden gekoesterd, (2) niet ten volle beantwoord werden, daar de vijand in zijn tegenstand bleef volharden, valt het toch niet te miskennen, dat de houding der Atjehers van lieverlede veel van haar stoutmoedig agressief karakter verloor. Hevige gevechten hebben dien ten gevolge in de laatste maanden niet meer plaats gevonden.

Bij voortduring werden echter onze posten, zij het ook meestal uit de verte, verontrust (3) Geruchten, die bij de Maraksanen veelvuldig geloof vonden, nopens een voorgenomen aanval op Poe-oe, gaven aanleiding om, vooral ter geruststelling van onze bondgenooten, den 23sten Januarij de verlaten kampong Poengei-Blang-Tjoet te bezetten, waardoor vooreerst een nadere stap was gedaan tot beveiliging der westzijde van Kotta-Radja, ten andere het rustig bezit van kampong Setoe den Atjehers werd ontnomen, en in de derde plaats de bezetting van Merdohati, als overbodig, kon worden opgeheven.

Weinige dagen later werden de operatien in zuidelijke rigting geopend door de vermeestering van Mendersah-Poeti, waaruit de vijand den 28sten Januarij werd verdreven door eene mobiele kolonne onder de bevelen van den majoor VAN DER MEER. De ter zijner beschikking gestelde magt, het regter half 10de bataillon en eene artillerie-sectie, ondervond slechts geringen tegenstand, en nog dienzelfden dag werd in de sawah, in de onmiddellijke nabijheid der veroverde positie, eene redoute opgerigt, die door eene compagnie infanterie en 2 stukken geschut bezet werd, en weinige dagen later voltooid was ondanks het aanhoudend geweervuur des vijands. Deze trachtte daarna op nieuw onze linien ter hoogte van Lemboeh te forceren, maar zag zich in deze poging teleurgesteld, doordien den 4den Februarij eene door hem opgeworpen benting (Lamprit) tusschen Berouw en Langkroek-Oost zonder tegenstand werd genomen en bezet, in verband waarmede den 9den daaraanvolgende de post te Langkroek-West (4) werd opgeheven en eene tweede versterking in den oostelijken rand dier kampong werd aangelegd, terwijl bovendien ter beveiliging van het linker steunpunt onzer stellingen, bezuiden Moesapi, den 17den Februarij een post werd gevestigd te kampong Tibang, van waar men de praauwen die de lagune bevoeren beter onder schot kon krijgen.

Middelerwijl waren de operatien ten zuiden onzer hoofdstelling den 15den Februarij voortgezet, nadat het den 1sten luitenant E. G. F. VON ENDE gelukt was uit Mendersah-Poeti, door de duisternis begunstigd, met eene waarnemingspatrouille eene onbezette benting in de kampong Lamara-Oleijloe te bereiken, welk punt hem zoo gewigtig toescheen, dat hij het voorloopig bezet hield en nadere orders deed vragen. De luitenant-kolonel C. B. H. VAN DEUTEKOM werd daarop met 150 infanteristen en 2 stukken geschut nagezonden; maar naauwelijks had deze het den vijand zoo gemakkelijk ontwrongen punt bereikt, of deze kwam in grooten getale opdagen. De majoor ROMSWINCKEL werd hierop met eene nagenoeg gelijke magt te hulp gezonden, waarna het weldra mogt gelukken nog twee vijandelijke bentings te nemen. Een dezer laatsten en de door den luitenant VON ENDE genomen sterkte werden nu geslecht en in de derde eene bezetting achtergelaten, die van daar een van 's vijands voornaamste verzamelplaatsen, kampong Lohong, met vrucht kon beschieten en bewerpen. De operatien van dien dag kostten ons 1 doode en 17 gewonden, onder welke laatsten 1 officier.

Wilde men de beveiliging van Kotta-Radja aan de zuidzijde voltooijen en onze posten in Longbattah in communicatie brengen met Mendersah-Poeti en Lamara-Oleijloe, dan moest de genoemde kampong Lohong nog genomen en bezet worden. Daartoe werd, nadat de kampong gedurende eenige dagen uit onze versterkingen in Longbattah, Mendersah-Poeti en Lamara-Oleijloe beschoten was, de 25ste April bestemd. Terwijl twee compagnien mariniers onder den luitenant-kolonel VAN DEUTEKOM in den oostelijken rand van Lamara-Oleijloe post vatten om den vijand te observeren en zoo mogelijk afbreuk te doen, trok, onder de bevelen van den majoor H. W. O. DE BRUYN, het linker half 6de bataillon infanterie met 2 sectien artillerie, eene compagnie van het regter half 9de bataillon (voor het bezetten der posten) en een peloton van het regter half 5de bataillon (tot het verkennen van het terrein) op Lohong af. De vijand, die Lohong verlaten had en in Mibouw genesteld was, verwachtte den aanval van de zijde van Lamara-Oleijloe, van waar hij krachtig beschoten

(1) De 1ste luitenant der administratie J. MULLER.

(2) IMAM LONGBATTAH schijnt bij de gevechten niet tegenwoordig te zijn geweest, maar zich wegens ziekte in de bovenlanden opgehouden te hebben.

(3) Niet het minst die in Longbattah. Daar stuitten onze verkenningspatrouilles meer dan eens op den vijand, o. a. den 1sten Februarij, toen de 2de luitenant J. A. J. F. E. ESSER eene wond ontving, die na eenigen tijd zijn dood ten gevolge had.

(4) De vroegere te Langkroek-Oost gevestigde post kreeg nu den naam van Langkroek. Blijkens het journaal van den opperbevelhebber werden ook de posten te Lamara en Lemboeh opgeheven, de laatste omstreeks half Maart, nadat den 10den en den 12den te voren in den oostelijken rand dier kampong twee nieuwe versterkingen waren opgeworpen; Lemboeh-Noordoost en Lemboeh-Oost.

werd, en hij rigtte alleen naar die zijde zijn vuur. Ongehinderd kwamen onze troepen zoo doende in Lohong, en eerst toen men zich daar begon te bevestigen, werd men er door den vijand beschoten, en werd ons een verlies van 1 gesneuvelde en 12 gewonden (waaronder slechts 7 militairen) berokkend. Intusschen werden drie punten in Lohong bezet en was deze hoogst gewigtige positie alzoo voor ons gewonnen.

Eenige dagen na de vermeestering van Lohong, den 2den Mei, werden twee kolonnes uitgezonden om nog een paar punten bewesten Mendersah-Poeti en Lamara-Oleijloe te bezetten, waardoor de verbinding tusschen onze zuidelijke en westelijke versterkingslinien volkomen zou worden en tevens de vijandelijke positie te Ketapang Doea en Lamtermin digter genaderd en op meer afdoende wijze in bedwang gehouden zou kunnen worden. De eene kolonne, bestaande uit het regter half 5de bataillon infanterie met eene sectie artillerie, onder de bevelen van den majoor Romswinckel, moest langs den linker oever der koerong Daroe trekken, Setoe en Lamteboe nemen, en in de beide kampongs een punt bezetten. De andere, bestaande uit eene compagnie van het regter half 3de bataillon infanterie met twee compagnien mariniers en eene sectie artillerie, onder de bevelen van den luitenant-kolonel K. W. H. de Coenens, moest zich langs den regteroever der koerong Daroe bewegen, Lamlagang en Getjil van vijanden zuiveren, en in den zuidelijken rand van Getjil eene versterking aanleggen. De operatie gelukte volkomen, met een verlies van 3 gesneuvelden en 14 gewonden, waaronder de 1ste luitenant E. G. F. von Ende, die 's avonds bezweek. In Setoe bleef eene sectie van het 5de bataillon infanterie, in Lamteboe werden 3 sectien infanterie met 2 kanonnen achtergelaten, en in Getjil voorloopig een detachement mariniers, bestaande uit 1 officier en 25 minderen, en als vaste bezetting de zoo even bedoelde compagnie van het regter half 3de bataillon, die tot dusver de bezetting van Mendersah-Poeti had uitgemaakt, en daar vervangen werd door de sectie infanterie, tot nog toe gelegerd in Kotta-Petjoet, welk punt van nu af bewaakt werd door eene wacht uit Kotta-Radja.

Tot zoover ongeveer loopen de schriftelijke berigten, tijdens de zamenstelling van dit verslag van het oorlogstooneel hier te lande ontvangen.

Uit het medegedeelde is af te leiden, dat men het jaar, dat na het vertrek van de hoofdmagt der tweede expeditie verstreken is, heeft moeten besteden om eene keten van versterkingen te leggen in een ruimen kring om Kotta-Radja en de wegen langs welke de gemeenschap tusschen Kotta-Radja en de zee onderhouden wordt. Het gebied, dat door dien kring besloten wordt, is thans volkomen beveiligd. Wanneer de omstandigheden het hadden toegelaten, dan zouden waarschijnlijk Ketapang Doea en Bital in den kring opgenomen en dan zou misschien aan den linker oever van de Kwalla Tjangkoel post gevat zijn, ten einde aan Toekoe Nanta de gelegenheid te benemen om, zoo als hij bij voortduring deed, onze posten aan den regter oever van dien riviermond te beschieten. Maar gedurende de laatste maanden van het drooge jaargetijde was de gezondheidstoestand der troepen ongunstiger dan ooit te voren, zoodat het niet mogelijk was om operatien te ondernemen die eene groote krachtsontwikkeling eischten, en alleen het vuur der oorlogsschepen kon benuttigd worden tot tuchtiging van het gebied van Toekoe Nanta. Den 9den Julij bragt de telegraaf de tijding, dat bij Oleh-leh een nieuwe post was opgerigt; vermoedelijk is ook dit geschied met het doel om het gebied der VI Moekim beter onder bedwang te krijgen.

De jongste berigten omtrent den gezondheidstoestand luiden over het algemeen gunstig. Bij een Indisch besluit van 12 April 1875 werd eene geneeskundige commissie benoemd om te onderzoeken of van regeringswege in het belang der hygiène nog voorzieningen zouden kunnen genomen worden. De commissie kwam den 28sten April in Atjeh; de resultaten van het ingestelde onderzoek zijn echter nog niet bekend. Aan gestadige zorg voor het welzijn der troepen heeft het intusschen niet ontbroken.

De geest der troepen bleef, niettegenstaande de heerschende ziekten en niettegenstaande den moeitevollen arbeid die aanhoudend van hen gevorderd werd, steeds opgewekt en den meesten lof alleszins waardig. Hun bevelhebber, de generaal-majoor (1) Pel, zag zich, na een verblijf van ruim zeventien maanden op het oorlogstooneel, verpligt om Atjeh voor eenigen tijd te verlaten tot herstel van zijne geschokte gezondheid. Hem werd de gelegenheid gegeven om zich gedurende drie maanden te Buitenzorg op te houden, terwijl hij als militair en civiel bevelhebber tijdelijk vervangen werd door den kolonel der infanterie G. B. T. Wiggers van Kerchem, die den 12den Junij jl. als zoodanig optrad.

§ 5. *Gewapende corpsen niet regtstreeks tot het leger behoorende.*

Sedert de inlijving (met 1 Julij 1874) der djayang sekars en der dragonder-lijfwachten bij het regiment Oost-Indische cavalerie (*Indisch Staatsblad* 1873 nº. 271 en 1874 nº. 163 en 258), behooren tot de hierbedoelde rubriek nog alleen: de schutterijen, de pradjoerits, de legioenen der vorsten van Soerakarta en Djokjokarta, zoomede de barissans van Madura.

Formatie en sterkte dezer corpsen blijken uit het volgende overzigt:

(1) Reeds op blz. 6 is aangeteekend, dat de kolonel Pel bij Koninklijk besluit van 18 Februarij jl., nº. 1, tot generaal-majoor werd bevorderd.

	Schutterij. (a)		Pradjoerits. (b)		Legioenen. (c)		Barissans. (d)	
	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.
Formatie . . . Ultimo 1873	Onbep.	Onbep.	58	2054	»	1309	14	2975
Formatie . . . » 1874	Onbep.	Onbep.	60	2148	»	1309	14	2975
Sterkte . . . » 1873	(e) 4244	574	59	2001	»	1309	14	1908
Sterkte . . . » 1874	(f) 4069	695	58	1965	»	1244	14	2099

(a) De schutterijen op Java (te Batavia, Cheribon, Samarang, Soerakarta, Djokjokarta, Soerabaija en Pasoeroean) hadden bij het eind van 1874 eene sterkte van 2300 man (1719 Europeanen en 581 inlanders), waarvan alleen te Batavia, Samarang en Soerabaija 1866. Behalve te Padang, Makassar en op de hoofdplaatsen der residentien Menado, Ternate, Amboina en Timor, vindt men in de residentie Amboina nog schutterijen te Banda, Saparoea, Haroekoe, Hila en Boeroe.

(b) Detachementen bestonden op ultimo 1874 in 15 residentien op Java, te zamen op 57 plaatsen, d. i. 1 minder dan in 1873, door de intrekking van het detachement te Wijnkoopsbaai (Preanger regentschappen).

(c) De formatie van het legioen van prins Mangkoe Negoro van Soerakarta telt 857 officieren en minderen (infanterie 629, cavalerie 155 en artillerie 73 man); de formatie van het legioen van prins Pakoe Alam van Djokjokarta 452 officieren en minderen (infanterie 426, cavalerie 26 man).

(d) De formatie dezer barissans, allen op Madura, bedroeg op 31 December 1874 aan officieren en minderen: voor die te Bangkallang 1368, te Sumanap 1289 en te Pamakassan 332 man, waarvan aan infanterie respectivelijk 1045, 881 en 268 man. De overige gedeelten bestaan uit artillerie, cavalerie, pioniers en piekeniers.
De formatie telt 14 Europeanen, waaronder 3 officieren.

(e) Waaronder 54 man cavalerie (te Batavia).

(f) Waaronder 38 man cavalerie (te Batavia).

De organisatie der schutterijen onderging weinig verandering. In de afdeeling Hila (Amboina) werd de schutterij te Larike, die, vooral bij gemis aan plaatselijk toezigt, niet naar den eisch kon worden geoefend en bijeengehouden, opgeheven; hetzelfde geschiedde te Manipa en Lokki, waar de schutterijen reeds sedert jaren niet meer gewapend waren; toch moeten de schutterpligtigen op deze drie plaatsen contribueren aan de schutterskas en wel aan die te Hila (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 242).

De artillerie-schutterij te Menado werd eveneens opgeheven en haar personeel bij de infanterie-schutterij ingedeeld.

Omtrent het voeren der administratie bij de schutterijen werden eenige nadere bepalingen gemaakt (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 175), met het doel om de geldelijke verantwoordelijkheid, die op de drie hoofdplaatsen van Java door een raad van administratie werd gedragen, ook elders zoo min mogelijk op één persoon te doen rusten.

In het gemis aan bepalingen omtrent de uitoefening van den geneeskundigen dienst bij die schutterijen, waarbij een officier van gezondheid ontbreekt, werd voorzien door de bepaling, dat in zoodanig geval de geneesheer met den civielen geneeskundigen dienst ter plaatse belast, de functien van den bedoelden officier behoort waar te nemen (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 193).

Nu de schutterijen op Java algemeen van het getrokken infanteriegeweer zijn voorzien (zie het vorig verslag blz. 49), worden ook bij die in de buitenbezittingen de gladloopsgeweren, naar gelang de voorraad uitgeput geraakt, door eerstbedoeld wapen vervangen; — wat te Padang en te Makassar reeds geleidelijk is geschied.

Te Soerabaija hield de hulp der schutterij bij het verrigten van garnizoensdienst (zie mede het vorig verslag) den 11den Mei 1874 op. Voor den ijver en de pligtsbetrachting bij die gelegenheid aan den dag gelegd, werd aan kader en minderen 's Gouvernements tevredenheid betuigd.

Bij Indisch besluit van 2 September 1874, n°. 26, werd, krachtens magtiging des Konings, voorgeschreven, dat tot dekking van de kosten der schietoefeningen bij de corpsen pradjoerits op Java, te beginnen met 1874, ten laste van den lande hoogstens zal kunnen worden beschikt: voor detachementen van 25 man en minder over tien, voor detachementen van 26 tot 50 man over vijftien en voor die van 51 man en meer over twintig gulden 's jaars.

De formatie van het legioen van prins Mangkoe Negoro onderging eenige wijziging, doordien bij een besluit van den Gouverneur-Generaal van 2 April jl. de oprigting werd bevolen van een corps muziekanten en van een depôt tot afrigting der rekruten van alle wapens; de uitgaven voor den Staat werden daardoor niet vermeerderd.

Ten dienste van het legioen is verder voor rekening van den lande beschikbaar gesteld eene halve ligte veldbatterij van 7 c. M. op oorlogsvoet uitgerust, en dat wel tegen inlevering in 's lands magazijnen van oorlog van het materieel der artillerie, behoorende tot de halve bergbatterij van 7 c. M., die deel uitmaakte van het legioen.

Ten einde oefening en wapening der barissans van Madura, die na hun terugkeer uit Atjeh weder op vredesvoet werden gebragt, ook verder naar behooren te controleren, werd tijdelijk een hoofdofficier der infanterie van het leger bestemd om, onder den titel van inspecteur dier barissans, het algemeen toezigt te houden over alles wat die corpsen betreft, en tevens om, bij een mogelijk op nieuw mobiel verklaren, als kommandant op te treden. De groote waarde van dien maatregel bleek al spoedig, toen in het begin van het loopende jaar, met het oog op de voortgezette vijandelijkheden tegen Atjeh, op nieuw twee bataillons, één van Bangkallang en één van Sumanap, gemobiliseerd werden; deze houden voorloopig garnizoen te Banjoe-Biroe en te Meester-Cornelis.

§ 6. *Koloniaal militair invalidenhuis op Bronbeek.*

Deze inrigting verkeert bij voortduring in gunstigen toestand. Het aantal verpleegden, allen koloniale oud-

militairen, beliep op 31 December 1874, 186 (53 gegradueerden en 133 niet-gegradueerden) tegen 168 bij het einde van 1873. In den loop van het jaar werden namelijk 70 nieuw toegelaten, doch daarentegen 52 uit de sterkte afgevoerd: 33 wegens ontslag op eigen verzoek, 13 als overledenen en 6 die wegens wangedrag verwijderd werden. Over het geheele jaar genomen, werden in 1874 gemiddeld elken dag 171 oud-militairen verpleegd. Op 1 Julij 1875 waren er 182 aanwezig.

Land- en tuinbouw, door de verpleegden zelf uitgeoefend, leverden, even als de veeteelt, voordeelige resultaten op. De daarvan in 1874 verkregen producten worden door den kommandant berekend op eene waarde van f 5038, terwijl de uitgaven voor de zoogenaamde boerderij, ten deele ook tot aankoop van gereedschappen, slechts f 4404 beliepen.

In het geheel bedroegen de uitgaven voor het gesticht in 1874 f 65 832; een bedrag van f 18 393 werd echter teruggevonden door de inning ten bate der inrigting van de gagementen der verpleegden, zoodat de werkelijke kosten niet meer beliepen dan f 47 439.

E. Zeemagt.

§ 1. *Kommandement.*

Het bevel over de zeemagt in Nederlandsch Indie en het beheer van het departement der marine aldaar, bleven opgedragen aan den schout-bij-nacht, thans vice-admiraal F. L. Geerling.

In den loop van 1874 hield de vlootvoogd eene inspectie over de maritieme inrigtingen te Soerabaija, de houtstapelplaats te Boenga in diezelfde residentie, de bosch-exploitatie van Parengan (Rembang) en over het wachtschip te Samarang. Gedurende zijne afwezigheid (5 Junij—8 Julij) was de oudst aanwezende zeeofficier te Batavia met de afdoening der loopende dienstzaken belast.

Omtrent eene reorganisatie van het departement der marine worden van het Indisch Bestuur nadere voorstellen te gemoet gezien.

§ 2. *Oorlogsmarine.*

a. Personeel.

De gemiddelde sterkte van het personeel der oorlogsmarine gedurende 1874 bedroeg, met inbegrip van de 306 mariniers, die tot versterking van het Indisch leger tijdelijk ter beschikking van het departement van oorlog zijn gesteld (1), 3532 koppen, waarvan 2810 Europeanen (259 officieren en 2551 onderofficieren en minderen) en 722 inlanders. Bij het einde des jaars bedroeg de sterkte (verg. bijlage G hierachter) 3508 koppen (2742 Europeanen en 766 inlanders).

In 1874 repatrieerden 88 officieren en 539 onderofficieren en minderen. Daarentegen kwamen, behalve de bemanningen die de nieuw aangekomen oorlogsschepen aanbragten (zie lager sub *b*), met particuliere stoomschepen nog in Indie aan 25 officieren en 8 onderofficieren en minderen. Voorts werden, buiten het inlandsch personeel, bij de militaire marine in Indie aangenomen (als kok of hofmeester) 2 Europeanen en 10 inlanders, deze laatsten op den voet als voor Europeanen bepaald.

Ontslag uit den militairen zeedienst werd gedurende 1874 in Indie verleend aan 3 officieren en 30 Europesche onderofficieren en minderen.

In November 1874 werd voor een twaalftal jongelingen uit de liefdadigheidsgestichten op de drie hoofdplaatsen van Java, bij wijze van proef, de gelegenheid opengesteld om in den militairen zeedienst te treden, onder dezelfde gunstige bepalingen als voor knapen van gelijken leeftijd hier te lande gesteld zijn. De verwachting dat van de aangeboden gelegenheid, waarbij een proeftijd van drie maanden werd toegestaan, gaarne zou worden gebruik gemaakt, heeft zich echter tot dus ver niet verwezenlijkt. In April jl. was nog slechts ééne aanvraag ontvangen ten behoeve van een pupil, die echter, na drie maanden dienst, op verzoek weder ontslagen werd.

(1) Van de uitzending met gelijk doel van een tweede detachement van nagenoeg gelijke sterkte in Februarij 1875 is reeds hooger melding gemaakt (zie blz. 29).

Het is bekend dat de schepen der militaire marine in Indie tot dusver grootendeels bemand worden met Europeesch personeel, waaraan slechts een gering getal inlanders wordt toegevoegd om het werk te verrigten, dat in de tropische gewesten voor den Europeaan te zwaar is, als roeijen, stoken voor de vuren, enz. Het hier te lande geopperd denkbeeld (verg. het vorig verslag, bladz. 51) om te trachten ook de mindere rangen bij de Europesche matrozen door inlanders te doen vervullen, wordt in Indie, waar onder anderen de kommandanten der verschillende oorlogsbodems over den maatregel zijn gehoord, bijna algemeen alleszins uitvoerbaar geacht, mits — zoo als ook dezerzijds op den voorgrond was gesteld — de dienstvoorwaarden voor het inlandsch personeel, bijv. wat voeding, kleeding, logies en soldij betreft, meer uitlokkend worden gemaakt, opdat men een beter gehalte van inlandsche matrozen verkrijge. De wenschelijkheid van den maatregel is dan ook in beginsel aangenomen en het Indisch Bestuur uitgenoodigd (Mei 1875) voor eene geleidelijke toepassing het noodige te regelen of voor te stellen.

Te Samarang, waar sedert een paar jaren de werving van inlandsche schepelingen, wegens de weinig bevredigende resultaten, ook wat het gehalte der aangeworvenen betrof, was gestaakt, werd deze in Julij 1874 weder opengesteld, echter niet meer bij den havenmeester, maar bij den kommandant van het wachtschip.

Een voor het Europeesch personeel der militaire marine gunstige maatregel werd bij het Koninklijk besluit van 19 Februarij 1875, n°. 15, genomen. Onder de gewone artikelen van uitrusting, waarvan de verstrekking van landswege plaats heeft, zijn namelijk daarbij opgenomen de aan boord van Zr. Ms. schepen en vaartuigen van oorlog — alzoo ook bij de Indische militaire marine — ten dienste der officieren, adelborsten enz. benoodigde meubilaire en zoogenaamde commaliewants-goederen. Tot hiertoe hadden de officieren enz. in de aanschaffing en het onderhoud dier artikelen voor eigen rekening te voorzien. Ten einde de aan den maatregel verbonden kosten over eenige jaren te verdeelen, zal die geleidelijk ingevoerd en zullen de meubilaire en commaliewants-goederen voorloopig alleen bij indienststelling van schepen verstrekt worden.

Ook verdient gewezen te worden op de wet van 1 April 1875 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 33), tot verbetering van de militaire pensioenen bij 's Rijks zeemagt, waarbij onder anderen het verhoogd pensioen der zeeofficieren, ter zake van militairen dienst in de kolonien en tusschen de keerkringen, gebragt is van f 25 op f 75 voor elk jaar verblijf aldaar, en aan de schepelingen en mariniers beneden den rang van officier, die tot dusver van dergelijke gunstige bepalingen geheel waren uitgesloten, voor zoodanige diensten eene verhooging voor elk jaar verblijf is toegekend van f 15 voor onderofficieren tot en met den rang van sergeant en van f 7,50 voor minderen.

Gezondheidstoestand. Volledige opgaven omtrent het aantal gedurende 1874 bij de zeemagt behandelden en overledenen zijn nog niet ontvangen. Intusschen kan worden gezegd, dat de gezondheidstoestand op de oorlogsbodems gunstiger was dan in 1873, waartoe de in 't vorig verslag (blz. 52) besproken maatregelen veel bijdroegen (1).

Berri-berri-gevallen kwamen slechts bij uitzondering voor en bepaalden zich dan nog veelal tot hen, die reeds vroeger door die ziekte waren aangetast; terwijl cholera, cholerine en diarrhea cholerica alleen in het 1ste halfjaar 1874 nog epidemisch heerschten onder de bemanning der in de wateren van Atjeh gestationeerde schepen.

Koortsgevallen waren echter veelvuldig, voornamelijk onder de Europesche schepelingen die dienst hadden gedaan

(1) Het in 1873 en 1874 aan boord van de blokkade-schepen in de wateren van Atjeh beproefde Australisch ossenvleesch, geconserveerd in blikken, heeft vrij algemeen voldaan; op den duur bleek echter het Hollandsche pekelvleesch meer gewild en aan versch vleesch werd verreweg de voorkeur gegeven.

op de Atjehrivier. Voor de diensten op die rivier moesten dan ook, zooveel mogelijk, inlanders gebezigd worden.

Het cijfer der overledenen aan dyssenterie en leverziekte was opmerkelijk gering.

Syphilislijders kwamen veelvuldig voor, speciaal onder de schepelingen die te Singapore en Penang hadden vertoefd; alleen op de *Metalen Kruis* werden 44 zoodanige lijders aangetroffen. Van de zijde der betrokken Britsche autoriteiten zijn intusschen, naar aanleiding van daartoe door de Nederlandsch-Indische Regering gedane stappen, tot voorkoming der ziekte krachtige maatregelen genomen, en deze hebben gunstige gevolgen gehad.

Bij de krijgsverrigtingen in Atjeh bekwam de zeemagt gedurende 1874 1 gesneuvelde en 11 gewonden, allen Europeanen.

Het voor de tweede expeditie tegen Atjeh ingehuurde zeilschip *Philips van Marnix*, bestemd om meer speciaal ten behoeve van de marine tot ziekenschip te dienen, heeft als zoodanig goede diensten bewezen. Van de indienststelling af tot in de eerste dagen van Mei 1874, toen het de Atjehsche wateren verliet, werden aan boord van dat schip behandeld 766 lijders (ook van de landmagt en van het bemannings- en bediendenpersoneel). Daarvan:

	herstelden aan boord.	overleden aan boord.	werden geëvacueerd.	Te zamen.
Zee- en landmagt. Europeanen	228	35	215	478
Zee- en landmagt. Inlanders	110	13	62	185
Opvarenden en bedienden-personeel	90	4	9	103
	428	52	286	766

b. Materieel.

Sterkte en toestand. Op 1 Januarij 1874 en 1 Januarij 1875 telde de in Nederlandsch Indie aanwezige oorlogsmarine, met inbegrip van de 3 wachtschepen en van het sedert medio 1874 als zoodanig ingerigt wordende stoomfregat *Zeeland*, achtereenvolgens 26 en 29 in dienst zijnde bodems, waarvan respectivelijk 7 en 4 behoorden tot het auxiliair eskader. Bovendien was op elk dier tijdstippen 1 bodem (het raderstoomschip 4de klasse *Onrust*) wegens belangrijke reparatien *buiten* dienst.

De soort der schepen en de aangenomen normale sterkte zoowel van het auxiliair eskader als van het hoofdbestanddeel der zeemagt in Indie, de Indische militaire marine, blijken uit de volgende tabel:

AUXILIAIR ESKADER.

SOORT DER SCHEPEN.	Aanwezige sterkte. 1 Jan. 1874.	Aanwezige sterkte. 1 Jan. 1875.	Aangenomen normale sterkte.
Gepantserde schepen	»	»	2
Stoomfregat	1	»	»
Schroefstoomschepen 1ste kl.	1	1	2
id. 2de klasse	3	3	»
id. 4de klasse	2	»	»
	7 (*a*)	4	4

INDISCHE MILITAIRE MARINE.

SOORT DER SCHEPEN.	Aanwezige sterkte. 1 Jan. 1874.	Aanwezige sterkte. 1 Jan. 1875.	Aangenomen normale sterkte (buiten de reserve schepen) (*d*)
Raderstoomschepen 2de en 3de klasse	5	5	6
IJzeren raderstoomschepen 4de klasse	3 (*b*)	3	4
Schroefstoomschepen 4de kl.	8	12	9
Opnemingsvaartuig voor den hydrographischen dienst	»	1	1
Wachtschepen (2 groote voor Batavia en Soerabaija en 1 klein voor Samarang)	3	4 (*c*)	3
	19	25	23

(*a*) Hiervan 3 als buitengewone versterking (het fregat en de 2 schroefstoomschepen 4de klasse).

(*b*) Hiervan 1 (de *Banka*) in reparatie; in October 1874 weder voor den actieven dienst gereed gekomen. In 't vorig verslag (bladz. 51) werden 4 schepen opgegeven. Daaronder was ook begrepen het tijdelijk *buiten* dienst gestelde stoomschip *Onrust*, thans niet mede gerekend.

(*c*) Hieronder het fregat *Zeeland*, dat tot wachtschip ingerigt wordt.

(*d*) De reserve is nader bepaald op 2 schroefstoomschepen 4de klasse, 1 raderstoomschip 2de of 3de klasse en 1 raderstoomschip 4de klasse. Deze schepen zullen in conservatie moeten blijven om de actieve bodems welke *groote* reparatien behoeven te vervangen (verg. het vorig verslag, bladz. 50).

In den loop van 1874 ontvielen aan de Indische militaire marine, als voor verdere diensten ongeschikt geworden, 3 schroefstoomschepen 4de klasse (*Maas en Waal*, *Coehoorn* en *den Briel*). Daarentegen werd zij versterkt met 5 uit Nederland aangekomen nieuwe schroefstoomschepen 4de klasse (de *Deli*, *Pontianak*, *Sambas*, *Palembang* en *Bandjermasin*), terwijl met 1 Januarij 1875 bij de Indische militaire marine overgingen het stoomfregat *Zeeland* (bestemd voor wachtschip te Batavia) en de schroefstoomschepen 4de klasse *Schouwen* en *Bommelerwaard*, die te voren een deel uitgemaakt hadden van het auxiliair eskader.

Ook het nieuwe opnemingsvaartuig *Hydrograaf* werd bij aankomst in Indie (27 September 1874) in de sterkte van het blijvend Indisch eskader opgenomen.

Een meer uitvoerig overzigt van de op 1 Januarij 1874 aanwezige scheepsmagt en de daarin gedurende den loop van het jaar voorgevallen veranderingen wordt aangetroffen in bijlage G.

Voor alsnog laat de toestand van het materieel der Nederlandsche marine niet toe het auxiliair eskader in te rigten volgens de normale sterkte. In afwachting dat nieuwe schroefstoomers 1ste klasse zullen zijn aangebouwd, wordt het aanwezige materieel zooveel mogelijk benuttigd. Intusschen kan in 1876 reeds het eerste gepantserde schip in Indie zijn aangekomen. Ter vervanging van een der thans tot het auxiliair eskader behoorende oorlogsschepen kan, zoo de staat van het schip het toelaat, worden gebezigd het, na eene reis om Kaap Hoorn naar Zuid-Amerika en Japan, in Indie weldra te verwachten schroefstoomschip 1ste klasse *Curaçao*.

Met de zorg voor de aanschaffing van reserve-materieel voor de Indische militaire marine wordt voortgegaan.

Om op de beste wijze aan hare roeping: ondersteuning en handhaving van het Nederlandsch gezag in den archipel en het houden van politie in de Indische wateren, te kunnen voldoen, behoort deze kategorie der Indische zeemagt te bestaan uit een betrekkelijk groot aantal meest kleine oorlogsvaartuigen, waarvan een deel geschikt is om, als kruisers, zoowel onder stoom als onder zeil dienst te doen, een tweede deel ingerigt om voor korten tijd een zoo groot mogelijk getal troepen te vervoeren, en eindelijk een ander deel geschikt voor rivierdiensten. Van daar de aangenomen drie typen: schroefstoomers met vol zeilvermogen, groote raderstoomers en kleine raderstoomers.

Op de diensten van de schroefstoomschepen 4de klasse *Bali*, *Schouwen*, *Bommelerwaard* en *Aart van Nes* mag, in verband met hun ouderdom en tegenwoordigen staat, niet langer gerekend worden dan uiterlijk tot het jaar 1877. Bij de begrooting van 1875 zijn reeds gelden toegestaan voor den bouw van twee nieuwe schroefstoomschepen 4de klasse, ter vervanging van twee der genoemde schepen. Indien nu in 1876 nog een derde schip van dat charter wordt gebouwd, zal men te goeder tijd 11 nieuwe schroefstoomschepen 4de klasse hebben, waardoor voor een geruimen tijd in de behoefte aan deze klasse van schepen bij de Indische militaire marine zal zijn voorzien. Voor de in aanbouw genomen schepen is een gewijzigd project vastgesteld, waarbij ook partij is getrokken van hetgeen de ondervinding geleerd heeft omtrent de eigenschappen der laatstelijk gebouwde 4de klasse schroefstoomschepen. Onder de voornaamste veranderingen en verbeteringen behooren, dat niet de composite bouw zal worden gevolgd, maar dat de schepen zullen zijn zamengesteld van ijzer met hout bekleed en met zink gedubbeld (1), omdat zij dan hechter zijn en minder onderhevig aan lek worden. Voorts zullen de schepen eenige meerdere lengte en holte krijgen, waardoor de mogelijkheid ontstaat om de stoomketels beneden de waterlijn te brengen; zij zullen als driemastschooners in plaats van als barken getuigd worden, beter worden bewapend, en eene inrigting aan het achterschip erlangen, waardoor het mogelijk zal worden de schroef bij eventuele avarij te ligten. In dien geest is, voor de twee in aanbouw genomen schepen, gecontracteerd met de Nederlandsche Stoombootmaatschappij te Rotterdam en met de Koninklijke Fabriek van stoom- en andere werktuigen te Amsterdam. Zij moeten binnen 12 maanden opgeleverd worden en zullen heeten de *Batavia* en de *Samarang*.

(1) Ook de nieuwe raderstoomschepen 2de klasse *Bromo* en *Merapi* zijn met zink gedubbeld.

Van de vier schepen, die blijkens het vorig verslag blz. 50 hier te lande voor den Indischen dienst in aanbouw waren, zijn de *Bromo* en *Merapi* (raderstoomers 2de klasse, verbeterd type *Sumatra*) in Junij jl. naar Indie (regtstreeks naar Atjeh) vertrokken, terwijl van de twee (ijzeren) raderstoomers 4de klasse, gewijzigd type *Celebes*, in Indie ineen te zetten, de zamenstellende deelen achtereenvolgens in Januarij en April jl. per zeilschip zijn uitgezonden. Van de beide typen van raderstoomschepen is dus het vereischt getal aanwezig. In 't laatst van 1874 zijn ook uitgezonden de 2 stoombarkassen, welke moeten dienen ter vervanging van die, welke bij de tweede expeditie tegen Atjeh verloren zijn geraakt. De sedert als reserve aangeschafte twee stoombarkassen (zie vorig verslag t. a. p.) worden op verlangen der Indische Regering voorloopig hier te lande in conservatie gehouden.

In Indie is in aanbouw het nieuwe wachtschip voor Soerabaija (*Gedeh*), dat vermoedelijk tegen de helft van 1875 (1) zal gereed komen en dan de korvet *Prinses Amelia* zal moeten vervangen; wijders worden aldaar ineengezet de (ijzeren) raderstoomers 4de klasse *Celebes* en *Onrust II*, waarvan de zamenstellende deelen in 1873 en 1874 werden uitgezonden; deze werkzaamheden en de verdere inrigting der beide schepen zullen vermoedelijk in het begin van 1876 afloopen.

Het denkbeeld om den aanbouw van schepen voor de Indische militaire marine in Indie te doen geschieden, is voor'shands opgegeven. Daargelaten de quaestie van het proefhoudende der uitkomsten (2) van plaatselijken aanbouw van groote schepen, is de taak der maritieme inrigtingen op Java, alleen wat betreft de herstellingen aan het dienstdoend drijvend materieel der Indische zeemagt, reeds zoo omvangrijk, dat zij zich in het leveren van nieuwe schepen wel zullen moeten bepalen tot het benoodigde voor de gouvernements-marine (zie lager bladz. 55). Daarbij behoort voor de aanschaffing van werktuigen, stoomketels enz. nog zooveel mogelijk te worden gerekend op ontbieding uit Nederland en zal het streven moeten zijn om, waar het doenlijk is, ook gebruik te maken van de krachten der particuliere industrie in Indie. Reeds is dan ook aan het Indisch Bestuur opgedragen om te doen onderzoeken, of niet op hulp van die zijde ware te rekenen voor het ineenzetten van ijzeren schepen. Hierdoor zouden meer handen beschikbaar blijven voor reparatien aan stoomketels, enz.

Bij het einde van 1874 waren te Soerabaija in reparatie de raderstoomschepen 2de klasse *Soerabaija* en 3de klasse *Borneo* sedert October, en het raderstoomschip 4de klasse *Admiraal van Kinsbergen* sedert Augustus te voren. Laatstbedoelde bodem is thans weder in actieven dienst. De beide eersten komen waarschijnlijk in Augustus 1875 gereed.

De raderstoomschepen 4de klasse *Suriname* en *Madura* zijn in den aanvang van 1875 afgekeurd en tot publieken

(1) Tegen dien tijd zal het fregat *Zeeland* als wachtschip te Batavia kunnen invallen ter vervanging van de korvet *van Speyk*.

(2) In verband met opmerkingen, in der tijd in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gemaakt (*Bijblad op de Staatscourant* 1872 – 1873, *blz.* 1680) over de kostbaarheid enz. van het eerste in Indie gebouwde oorlogsschip van groot charter (het djatihouten stoomtransportschip *Soerabaija*), wordt hier aangeteekend, dat dit vaartuig — hetwelk tijdens den bouw geruimen tijd opgelegd bleef, en waarvan de rekeningen, daaronder ook die voor het aanbrengen van eenige veranderingen na de beproeving, dientengevolge over een tijdvak loopen van ruim 6 jaren (1865 – 1871) — volgens de Indische prijsberekening gekost heeft aan materialen (volgens tarief) f 353404,65 en aan arbeidsloonen f 229947,72[5], te zamen f 583352,37[5], hieronder niet begrepen de uitgaven in Nederland besteed aan de werktuigen en ketels en die op de uitzending daarvan gevallen. Worden de materialen naar de factuursprijzen berekend, verhoogd met 6 pct. wegens kosten van uitzending, dan dalen de kosten tot f 531650,32. In de Indische opgaven wordt er overigens op gewezen, dat de bouw onder ongunstige omstandigheden plaats had, hoofdzakelijk wegens de toen nog weinig voldoende installatie van het etablissement als werf van aanbouw en de schaarschte van in nieuw werk bedreven arbeidslieden. Daar de kosten van een op een landswerf gebouwd schip nimmer geheel zuiver zijn op te geven, zal ook de Indische berekening wel niet voor volkomen juist zijn te houden (vermoedelijk eer te laag).

Omtrent de deugdelijkheid van het schip wordt gezegd, dat het voldoet aan de eischen die men redelijkerwijze mogt stellen aan een vaartuig dat gebouwd is voor bestaande machines. Het schip voldoet onder stoom beter dan de vroegere *Merapi* (welks werktuigen het ontving), onder zeil minder dan deze *Merapi*, doch de *Soerabaija* heeft een tentdek, hetgeen natuurlijk de snelle vaart eenigzins belemmert.

verkoop bestemd. Zij zijn respectivelijk in de stations Zuider- en Ooster-afdeeling en Wester-afdeeling van Borneo vervangen door de schepen van hetzelfde charter *Admiraal van Kinsbergen* en *Onrust* (thans herdoopt als *Onrust* I). Deze laatste stoomer is in Februarij jl., na langdurige reparatie, weder in dienst gesteld.

De voorgenomen verbetering in de geschutbewapening der in 1873 naar Indie vertrokken nieuwe schroefstoomschepen 4de klasse (zie vorig verslag, bladz. 50) zal zich voorloopig bepalen tot eene verwisseling der middelbare kanonnen van 30 ℔ tegen getrokken achterlaadkanonnen van 12 c. M. Een achttal der laatstbedoelde vuurmonden is of wordt met dat doel uitgezonden. Nadere rapporten zullen worden afgewacht alvorens die schepen ook van het getrokken kanon van 18 c. M. à pivôt te voorzien.

Stationering. Daar in de Atjehsche wateren eene aanzienlijke scheepsmagt moest vereenigd blijven (zie bladz. 10 hiervoren) konden ook in 1874 enkele stations niet worden bezet.

Bij de in 't laatst van 1874 door den Gouverneur-Generaal, in verband met de nieuwe organisatie der Indische militaire marine, vastgestelde stations-indeeling, zijn — behalve de voor de bekruising der oost- noord- en westkust van Sumatra gevorderde stations — verder als afzonderlijke stations aangewezen: Riouw en onderhoorige eilanden; Banka en onderhoorigheden, waaronder Billiton en omliggende vaarwaters, zoomede de rivieren van Palembang en Djambi en een gedeelte der Oostkust van Sumatra; Westerafdeeling van Borneo; Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo; Celebes en onderhoorigheden (daartoe ook te rekenen het bekruisen van straat Makassar en de noordoostkust van Borneo, zoomede het bezoeken van de residentie Timor); Menado, welk station onder anderen den Bangaai-archipel, Batjan, Ternate en omliggende eilanden tot Obi-Maijor en wijders de Sangir- en Talaut-eilanden omvat; en eindelijk Amboina en onderhoorige eilanden. Tot de diensten van dit laatste station behoort, even als tot die van het station Celebes, ook het bezoeken van Timor.

Aan den Gouverneur-Generaal is overgelaten te bepalen hoedanig de scheepsmagt in gewone omstandigheden over de verschillende stations zal zijn verdeeld.

Gedurende 1874 waren buiten de Atjehsche wateren gestationeerd:

in de Westerafdeeling van Borneo, het raderstoomschip 4de klasse *Madura;*

in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, het raderstoomschip 4de klasse *Suriname;*

in de wateren van Celebes, eerst (gedurende ruim zeven maanden) het raderstoomschip 3de klasse *Sumatra* en sedert het laatst van November de *Banka* van hetzelfde charter;

in de wateren van Menado en de Molukken (tijdelijk tot één station vereenigd), het schroefstoomschip 4de klasse *Bali.*

Overigens bleef op elk der drie hoofdplaatsen van Java een wachtschip in dienst, en was sedert het laatst van November ook 1 opnemingsvaartuig aanwezig, over welk laatste zie blz. 59.

Van de 14 in 1874 in Indie aanwezige stoombarkassen waren 8 ter beschikking gesteld van den kommandant der maritieme middelen in de wateren van Atjeh, deed 1 dienst ter reede van Batavia en werd 1 toegevoegd aan het opnemingsvaartuig. De vier overige waren in reparatie of in conservatie bij het marine-etablissement te Onrust.

Steenkolen. In de behoefte aan brandstof voor de marine in de wateren van Atjeh werd ook in 1874 voorzien door verzending derwaarts van Engelsche steenkolen. Van de ruim 29 000 ton uit Europa in Indie ontvangen, werden ongeveer 12 600 ton naar Atjeh en Penang en het overige naar Onrust, Soerabaija en Makassar vervoerd. Bovendien werden nog eenige partijen (te zamen p. m. 6220 ton) te Singapore en Penang aangekocht, en leverde de aannemer voor Riouw, Sumatra's Oostkust en Singapore 1900 ton, van welke laatste hoeveelheid ongeveer 1500 ton werden verstrekt aan de schepen die Singapore bezochten.

Uit den voorraad te Singapore en te Penang werden naar Atjeh, Gighen en Edi ruim 9000 ton verscheept. De hoeveelheid van Onrust derwaarts gezonden, beliep ongeveer 5500 ton.

Het steenkolen-depôt op Poeloe-Bras met eene bergruimte van p. m. 2 000 ton, kwam in 1874 gereed (verg. blz. 9 hiervoren) Ten gevolge daarvan is de voor Deli bepaalde voorraad van 3000 tot 700 ton teruggebragt.

§ 3. *Gouvernements-marine.*

a. Personeel.

Volgens de bestaande bepalingen moest de sterkte der bemanningen van de gouvernements-stoomschepen en van de drie administratief bij de gouvernements-marine ingedeelde vaartuigen voor speciale doeleinden bedragen 81 Europeanen en 474 inlanders: terwijl de gewapende en adviesbooten, die op 31 December 1874 in dienst waren, eene totale bemanning vorderden van 895 inlanders; verg. bijlage H hierachter. Omtrent de *aanwezige* sterkte zijn geen volledige opgaven ontvangen. Ook omtrent den gezondheidstoestand aan boord van de schepen der civiele marine zijn geene bijzonderheden gemeld. Het aantal overledenen wordt opgegeven te hebben bedragen: van het personeel der stoomschepen 1 Europeaan en 17 inlanders; van de opvarenden der kleinere vaartuigen 33 inlanders, onder deze laatsten 1 die verdronken was.

Het voltallig houden van de bemanningen levert bij de gewapende en adviesbooten in den regel minder bezwaar op dan bij de stoomschepen. Behalve dat het nieuwe, meer op militairen leest geschoeide reglement voor het corps inlandsche schepelingen aan boord der gouvernements-stoomschepen (verg. vorig verslag, blz. 53) onder de op den ouden voet dienende schepelingen nog weinig geneigdheid doet ontstaan om zich op de nieuwe voorwaarden te verbinden, ondervond men in 1874 ook den invloed van de uitgebreide aanwerving van inlanders als vrije koelies of werklieden voor Atjeh en Poeloe-Bras.

Aan de Europesche bemanning der stoomschepen ontbraken bij het eind van 1874 1 tweede machinist, 2 tweede en 3 derde stuurlieden. In de vacante plaatsen van machinist, aan welke betrekking in 1874 betere uitzigten verbonden werden, kon voorzien worden door bevordering van machinist-leerlingen. Van de Nederlandsche marine ging één machinist over. Wegens de moeijelijkheden verbonden aan het voltallig houden van het personeel der stuurlieden, zullen ook in de hoogere rangen de tractementen verbeterd moeten worden. In afwachting dat daartoe in 1876 zal kunnen worden overgegaan, is bij Koninklijk besluit van 21 Mei jl., nº. 24, reeds verbetering gebragt in de inkomsten, vóór hunne aanstelling in Indie te genieten door hen die van hier worden uitgezonden ter benoeming tot 3den stuurman (1), terwijl daarbij ook voorzien is in het geval dat adspiranten voor de betrekking van 2den stuurman worden uitgezonden, waartoe onlangs de behoefte is gevoeld.

Omtrent de bewapening van de bemanning der gouvernements-stoomschepen valt aan te teekenen, dat thans het geheele personeel van Beaumontgeweren voorzien is.

b. Materieel.

Sterkte en toestand. Blijkens het vorig verslag, bladz. 53, waren van de stoomvloot der gouvernements-marine op 31 December 1873 voor actieven dienst beschikbaar: 4 zeestoomers (*Hertog Bernard*, *Siak*, *Bronbeek* en *Dassoon*) en 6 rivierstoomers (*Kapoeas II*, *Boni*, *Barito*, *Tjinrana*, *Bennett* en *Sailoos*) en waren bovendien 2 zeestoomers (*Draak* en *Telegraaf*) te Soerabaija in reparatie.

De *Telegraaf*, die nog zooveel mogelijk moest worden hersteld en van een nieuwen stoomketel voorzien, werd omstreeks het einde van Maart 1874 tijdelijk buiten dienst gesteld, waarna de bemanning overging op het toen voor den dienst gereed gekomen nieuw gebouwde stoomschip *Anjer* (type *Siak*). De *Draak*, waaraan de werkzaamheden in October afliepen, werd bestemd om de *Siak* te vervangen, die nu op hare beurt repareren moest. Toen in Maart 1875 de *Bronbeek* wegens afkeuring uit de sterkte werd afge-

(1) In de laatste maanden zijn hier te lande voor die betrekking een drietal zeevarenden, na afgelegd examen, ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld.

voerd, werd de in conservatie zijnde *Telegraaf* weder in dienst gesteld. Omstreeks dienzelfden tijd kwam ook de *Siak* weder beschikbaar.

Op 1 April 1875 waren derhalve voor den dienst beschikbaar: 6 zeestoomers (*Hertog Bernard*, *Siak*, *Dassoon*, *Anjer*, *Draak* en *Telegraaf*), benevens de hooger genoemde 6 rivierstoomers.

Op dat tijdstip waren (bij het marine-etablissement te Soerabaija) in aanbouw 2 zeestoomers: *Tagal* en *Ternate*, en — sedert 1875 — 1 rivierstoomer: *Bogor II*. De *Tagal*, die naar het type *Siak* (verbeterde of liever gezegd verlengde *Telegraaf*) wordt gebouwd, is den 6den Maart jl. te water gelaten en komt vermoedelijk nog dit jaar gereed; de *Ternate*, waarvoor het type „verbeterde *Bronbeek*" is aangenomen, zal waarschijnlijk in de eerste helft van 1876 kunnen opgeleverd worden.

De aanwezige zeestoomers verkeeren meest in goeden, de *Dassoon* en *Telegraaf* in bruikbaren staat. Van de rivierstoomers zullen weldra aan den dienst ontvallen de *Kapoeas II*, *Barito* en *Sailoos*, doch verkeeren de *Boni*, *Tjinrana* en *Bennett* nog in goeden staat.

De taak om ook de gouvernements-marine op behoorlijken voet te brengen, wordt met kracht ter hand genomen. Hoewel deze kategorie der zeemagt speciaal bestemd moet blijven om civiele diensten te verrigten en in het bijzonder steeds ter beschikking behoort te zijn voor de dienstreizen der hoofden van gewestelijk bestuur, heeft de jongste ondervinding toch het nut aangetoond dat de gouvernementsstoomers, mits van eenig militair personeel der zeemagt voorzien, als strijders kunnen bewijzen. Daarom is men bedacht op eene verbeterde bewapening, zoo digt mogelijk nabijkomende aan die der militaire marine, en wordt ook het personeel der gouvernementsmarine in den wapenhandel geoefend. Even als bij de militaire marine zal een zoo klein mogelijk aantal typen te verkiezen zijn. Voor de zeestoomers zal wegens het geringe verschil tusschen de typen *Siak* en verbeterde *Bronbeek* één type zijn aan te nemen: tusschen een van die beiden is echter nog geene keuze gedaan; voor de rivierstoomers wordt aan het type *Bogor* de voorkeur gegeven boven het type *Barito*.

Om den stationsdienst (zie lager) op voldoende wijze te vervullen, zal kunnen worden volstaan met 11 zee- en 5 rivierstoomers. Het is echter noodig ook voor de gouvernementsmarine op eene reserve te rekenen. De bedoeling is daarvoor te bestemmen 2 zeestoomers en 1 rivierstoomer, waardoor het benoodigd aantal klimt respectivelijk tot 13 en 6. De aanbouw der ontbrekende stoomers, bij het marine-etablissement te Soerabaija, zal geleidelijk kunnen plaats hebben, zoodat de herstellingen er niet onder behoeven te lijden. Het verdient echter aanbeveling de benoodigde werktuigen uit Nederland te ontbieden.

Bij het einde van 1874 bestond de zeilvloot der gouvernements-marine uit 47 gewapende en 13 adviesbooten, dat is 5 en 1 minder dan bepaald. In den loop van het jaar werden 5 gewapende booten wegens ouderdom afgekeurd en 1 wegens belangrijke reparatie tijdelijk buiten dienst gesteld; daarentegen werden van de nieuw gebouwde (zie vorig verslag, bladz. 53) een 8tal in dienst gesteld.

Een overzigt van de zamenstelling der gouvernements-marine (stoom- en zeilvloot) op 31 December 1874 wordt aangetroffen in bijlage H. Daarin zijn ook opgenomen de drie vaartuigen voor speciale bestemming, administratief bij de gouvernements-marine ingedeeld, namelijk: 1°. het stoomvaartuig *Argus*, bestemd voor den dienst der bebakening en kustverlichting, doch in 1873 in een paar stations tijdelijk gebezigd als adviesvaartuig en sedert aan zijne eigenlijke bestemming teruggegeven; 2°. de residentiestoomer *Bogor* voor de gemeenschap tusschen Batavia en Onrust; en 3°. een zeilvaartuig voor het onderhouden der bebakening van de vaarwaters leidende naar de reede van Batavia. De vroeger voor den kolenafvoer in Borneo gebezigde stoomsleper *Kapitein van Os*, die van Februarij tot December 1873 tijdelijk als residentie-vaartuig in de wateren van Madura had dienst gedaan, en toen naar Soerabaija was opgekomen, bleek voor verdere diensten ongeschikt en werd in den aanvang van 1874 afgekeurd.

Stationering. De *Hertog Bernard* en de *Bronbeek* bleven gedurende het grootste gedeelte van 1874 in de Atjehsche wateren gestationeerd. In December moest echter de *Bronbeek*, wegens den slechten toestand waarin zij verkeerde, naar Java opkomen, waar die stoomer (gelijk reeds is gezegd) sedert is afgekeurd, en kreeg de *Hertog Bernard*, speciaal voor transportdiensten gebezigd, belangrijke schade aan de kruk-as der machine. Na te Singapore de noodige reparatien te hebben ondergaan, keerde die bodem in Maart 1875 naar zijn station terug, doch werd toen voor een korte poos ter beschikking gesteld van den gouverneur van Sumatra's Westkust.

De *Siak*, die gedurende de eerste maanden van 1874 mede in de Atjehsche wateren gestationeerd was en vervolgens ter beschikking was gesteld van de residenten van Sumatra's Oostkust en Riouw, vertrok in het laatste kwartaal 1874 naar Onrust om te repareren, en werd voor laatstbedoelde bestemming vervangen door de *Draak*. In den loop van Maart jl. kwam de *Siak* weder beschikbaar en werd naar Atjeh gedirigeerd.

De *Dassoon*, die tot de maritieme middelen in de Moluksche wateren behoord en laatstelijk dienst gedaan had in de wateren van Celebes en Timor, onderging bij het marine-etablissement te Soerabaija eenige herstellingen en werd vervolgens (December 1874) gesteld ter beschikking van den resident der Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.

De *Anjer*, in April 1874 nieuw in dienst gesteld, werd daarop naar de Molukken gedirigeerd, ter vervanging van de *Dassoon*. Gedurende het 3de kwartaal 1874 was de *Anjer* eenigen tijd ter beschikking van den resident van Timor.

De *Telegraaf*, laatstelijk in conservatie (zie hooger), werd in April 1875 gesteld ter beschikking van den resident van Banka.

Van de rivierstoomers werd de *Tjinrana* uit de residentie Palembang naar de Lampongsche districten gedirigeerd en aan dit laatste gewest toegevoegd (April 1874). In Palembang verving haar de *Boni*, blijkens het vorig verslag laatstelijk gebezigd voor sleepdiensten te Edi (Sumatra's Oostkust). In Mei jl. is echter de *Boni* uit het station Palembang opgeroepen en toegevoegd aan de maritieme middelen in de Atjehsche wateren, om te Simpang Olim te waken tegen smokkelhandel.

Overigens bleven de *Kapoeas II* en *Bennett* gestationeerd in de Wester- en de *Barito* en *Sailoos* in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo. De *Barito* wacht op gelegenheid om, geconvoijeerd, naar Soerabaija op te komen, ten einde te worden onderzocht en, zoo zij het waard is, vernieuwd te worden.

Omtrent de verdeeling der zeilflotille (gewapende en adviesbooten) over de verschillende gewesten zie men de straks aangehaalde bijlage H.

De hooger besproken raming eener actieve sterkte van 16 stoomers berust op de navolgende verdeeling der gouvernementsstoomvloot over de verschillende stations:

zeestoomers: Batavia 1, Soerabaija 1, West- en Noordkust van Sumatra 1, Oostkust van Sumatra en Riouw 1, Banka 1, Wester-afdeeling van Borneo 1, Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo 1, Celebes en onderhoorigheden 1, Menado en Ternate 1, Amboina 1 en Timor 1, te zamen 11;

rivierstoomers: Lampongsche districten 1, Palembang 1, Wester-afdeeling van Borneo 1, Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo 2, te zamen 5.

§ 4. *Maritieme inrigtingen.*

Het aantal scheepsbouwkundige ingenieurs (zie het vorig verslag, bladz. 49) was bij het eind van 1874 voltallig. Van de gelegenheid, voor bezitters van het diploma van scheepsbouwkundig ingenieur geopend, om als adspirant-ingenieur voor dezen tak van dienst te worden aangesteld (verg. het verslag van 1873, bladz. 61), is tot dus ver geen gebruik gemaakt.

Marine-etablissement te Soerabaija. Deze belangrijke maritieme inrigting voldoet, niettegenstaande de toegenomen eischen van de zeemagt in Indie, aan haar doel, en zal in belangrijkheid nog winnen, wanneer de fabriek voor de marine en het stoomwezen, thans in de stad gevestigd, naar het etablissement zal zijn overgebragt (zie lager).

Gedurende 1874 waren de werkzaamheden bij het eta-

blissement bijzonder menigvuldig. De vaartuigen, wier aanbouw werd voortgezet of onderhanden genomen, waren: 1 groot wachtschip voor Soerabaija, 3 stoomers à 80 p. k. voor de gouvernements-marine, 1 recherche-schoener, 1 kielligter, 8 kopervaste kruisbooten en 2 loodsbooten, terwijl op de sleephelling werd voortgegaan met ineenzetting van een ijzeren raderstoomschip 4de klasse, type *Celebes*, waarvan de zamenstellende deelen in Nederland waren vervaardigd.

Een der gouvernements-stoomers, het recherche-vaartuig, 6 kruisbooten en de beide loodsbooten kwamen voor den dienst gereed. Tevens werden een 50tal sloepen aangebouwd zoowel ter voorziening in dadelijke behoefte als tot aanvulling van den voorraad.

In reparatie waren gedurende 1874 vooreerst 7 schepen der Indische militaire marine, waarvan 3 na ondergane herstelling hunne bestemming volgden en 2 in zoo verre gereed kwamen, dat ze in den loop van 1875 voor den dienst beschikbaar konden zijn, zoodat nog twee overbleven. Drie schepen van de militaire marine werden afgekeurd en verkocht. Voorts waren in herstelling: 3 stoomschepen en 5 gewapende en adviesbooten van de gouvernements-marine, benevens 1 loodsboot en 1 lichtschip. Deze vaartuigen kwamen, op 1 stoomer na, alle gereed. Eén stoomer, ééne kruisboot en ééne loodsboot werden afgekeurd.

Het (houten) dok van het etablissement was in 1874 gedurende 351 dagen bezet, namelijk ten behoeve van de Indische militaire marine 180 en van de gouvernements-marine enz. 127 dagen; voor particulieren 15 (1) en voor vaartuigen van het etablissement 29 dagen.

Het houten dok van Onrust onderging bij het etablissement eene belangrijke herstelling, waarna de dokput werd gereed gemaakt om daarin het ijzeren dok van Onrust na te zien. De verwisseling dier beide dokken had in October en November plaats; de beide sleeptogten, van Onrust naar Soerabaija en terug, waren zeer voorspoedig. Van de aanwezigheid te Soerabaija van bedoeld ijzeren dok werd gebruik gemaakt tot het koperen der looze kiel van het in aanbouw zijnde wachtschip en het doen van eene belangrijke reparatie aan het raderstoomschip *Soerabaija*.

Het houten dok van Onrust werd, vóór het in reparatie werd genomen, nog gedurende 52 dagen benuttigd, als: voor de Indische militaire marine en voor de gouvernements-marine 16 en 29 dagen en voor particulieren 7 dagen.

Van de beide kielligters en den ketelbok werd, ook ten behoeve van particulieren, een ruim gebruik gemaakt. Dit laatste geschiedde echter slechts dan wanneer zulks met de belangen van den dienst was overeen te brengen en overigens uit een certificaat bleek dat de particuliere industrie de noodige middelen niet bezat.

Om de bedrijvigheid bij het etablissement eenigermate in cijfers te doen kennen, diene het volgende overzigt.

JAREN.	Aantal verrigte dagdiensten.		Uitbetaalde arbeidsloonen.	Geldswaarde van verwerkte materialen.	*AANMERKINGEN.*
	Ambachtslieden. *a.*	Koelies. *a.*	*b.*		
1870	263 444	8 934	f 164 170	f p.m. 370 800	*a.* De werklieden en koelies zijn allen vrijwilligers.
1871	232 258	14 517	154 035	» 377 466	*b.* Van het uitgetrokken bedrag voor arbeidsloonen is uitbetaald:
1872	373 815	45 069	216 942	» 431 150	
1873	497 216	83 357	420 339	» 597 380	
1874	507 162	106 425	499 595	» 639 328	

	voor werkzaamheden op taak:	voor overwerk:
1870	f 18 943	f 570
1871	22 594	1297
1872	48 638	2147
1873	106 957	2334
1874	112 856	7101

De verschillende werkplaatsen, magazijnen en gebouwen van het etablissement werden in goeden toestand gehouden; de plannen voor een speciaal artillerie-magazijn kwamen gereed, terwijl aan die voor het gebouw der nieuwe stoomzagerij de laatste hand werd gelegd. Met de uitbreiding der smederij werd een begin gemaakt. De gebouwen voor de nieuwe ketelmakerij zijn gereed en zullen, na de opstelling der noodige inrigtingen, geschikt zijn om stoomketels voor groote schepen te maken. Inmiddels wordt de ketelmakerij als hulpsmederij ingerigt. Eene nieuwe helling voor kleine vaartuigen werd voltooid.

Ten gevolge van de geringe ruimte der houtstapelplaats werden de stapels veel te hoog gemaakt, zoodat dikwerf verscheidene er van moesten worden omgewerkt, alvorens de gewenschte afmetingen waren te vinden. Aan dit bezwaar, dat de werkelijke kosten der houtwerken buitengewoon opvoerde, is tijdelijk te gemoet gekomen door aan de stapelplaats eenige beschikbare terreinen toe te voegen.

De beide stoombaggermolens dienden afwisselend tot het op diepte houden van de geul van het bassin.

Over ambachtslieden kon men gedurende het afgeloopen jaar meestal in voldoend aantal beschikken; koelies waren echter dikwijls moeijelijk te verkrijgen. Het werken op taak en bij aanneming wordt zooveel mogelijk toegepast, waardoor vooral tijd wordt bezuinigd. Men is er in geslaagd deze wijze van werken, behalve bij het houtvervoer, ook toe te passen bij den arbeid der draaijers, bankwerkers, koperslagers en zeilmakers.

Toen zich in 't laatst van 1874 gevallen van cholera bij het etablissement voordeden, werd aan het vaste personeel en aan het overig werkvolk drinkwater verstrekt uit de waterzuiveringsfabriek te Soerabaija. Daar die maatregel gunstig bleek te hebben gewerkt, is sedert bepaald, dat met de verstrekking zal worden voortgegaan, ook dan wanneer de cholera niet heerschend is.

Tot herziening van het reglement voor de inrigting (*Indisch Staatsblad* 1858, n°. 86), hetwelk dringend wijziging behoeft, vooral wat het administratief gedeelte betreft, is eene commissie benoemd, welke hare werkzaamheden heeft aangevangen.

(1) Ten einde, door eene onbelemmerde openstelling der gouvernements dokken voor particulieren, het tot stand brengen van particuliere inrigtingen van dien aard niet te bemoeijelijken, was in 1865 (zie het verslag over dat jaar, blz. 55) als regel gesteld, dat na 1 Januarij 1869 particuliere schepen niet, dan bij zeldzame uitzondering, bij de marine-etablissementen te Soerabaija en te Onrust in herstelling zouden worden opgenomen. Nu echter door de genoegzaam zekere oprigting van een of meer particuliere dokken op Java (zie lager hoofdstuk [illegible] afd. IV.) het doel van den maatregel was bereikt, achtte de Indische Regering verdere handhaving van het verbod voor het oogenblik onnoodig en magtigde zij den kommandant der zeemagt (Februarij 1874) om tot het doen dokken en herstellen van particuliere schepen bij de gouvernements-marine-etablissementen weder gelegenheid te geven, voor zoover namelijk de werkzaamheden aan de oorlogs- en andere landsvaartuigen dit gedoogden en de particuliere krachten, ter plaatse aanwezig, mogten te kort schieten.

Het denkbeeld om voor de bewaking van het etablissement vaste detachementen mariniers te bezigen (zie vorig verslag, bladz. 54) is voor's hands losgelaten, wegens de bezwaren aan de uitvoering verbonden. Er zijn echter overwegingen aanhangig om langs anderen weg in eene verbeterde bewaking te voorzien.

De voorbereidende werkzaamheden tot overbrenging der fabriek werden, onder toezigt van den daartoe aangewezen ingenieur van den waterstaat, voortgezet; de grondboringen zijn afgeloopen, en de begrootingen en bestekken der verschillende funderingen en gebouwen, uitgezonderd die der woonhuizen, door de Indische Regering bij een besluit van 27 April jl. vastgesteld. Op 31 Julij 1875 zou ter zake eene uitbesteding worden gehouden. Met het in orde brengen (dempen en ophoogen) van het terrein waarop de woonhuizen moeten verrijzen — reeds in 1873 aangenomen (vergel. het verslag van dat jaar, bladz. 65) — verwachtte men in de eerste maanden van 1875 gereed te zullen komen.

Bij de plannen voor de nieuw te bouwen fabriek is er op gerekend om de middelen voorhanden te doen zijn, om, zonder de herstellingen aan de actieve of tijdelijk buiten dienst gestelde schepen in het minste te schaden, groote ketels voor de Indische militaire en gouvernementsmarine te kunnen vervaardigen, aangezien voor deze soort van ketels de transportkosten van Nederland naar Indie te hoog zijn.

Marine-etablissement op Onrust. Deze inrigting blijft als hulp-atelier en hulpwerf steeds goed voldoen. Werden ook al in 1874 een 4tal oorlogsschepen van de scheepsmagt in de wateren van Atjeh, die in gewone omstandigheden te Onrust zouden gerepareerd zijn, om bijzondere redenen ter reparatie naar Singapore gezonden, toch werd in 1874 van het etablissement in ruime mate partij getrokken. Ongerekend 14 kleinere vaartuigen en stoombarkassen kwamen niet minder dan 32 zeil- en stoomschepen in reparatie, waarvan 18 particuliere; deze laatsten evenwel meerendeels tot het herstellen van ligte zeeschade of om onder water te worden schoongemaakt. Bovendien werden 24 oorlogssloepen aangebouwd, ettelijke defecte bakentonnen hersteld en onderscheidene benoodigdheden aangemaakt voor de expeditionaire troepen te Atjeh.

Gedokt werden — eerst in het ijzeren, en (toen dit te Soerabaija moest worden nagezien) in het gerepareerde houten dok (zie hooger blz. 56) — 37 zeil- en stoomschepen, benevens 10 kleinere vaartuigen. Onder eerstgenoemd getal waren begrepen 20 particuliere schepen. (De meeste stoomschepen van de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij maken gebruik van de dokken te Singapore).

Tot eene vergelijking van den omvang der werkzaamheden te Onrust in 1874 en de vier vorige jaren bevat onderstaande tabel eenige gegevens.

JAREN.	AANTAL VERRIGTE DAGDIENSTEN.						UITBETAALDE ARBEIDSLOONEN.			Geldswaarde der verwerkte materialen.
	Vrije werklieden.		Dwangarbeiders.		Totaal.		Aan vrije werklieden.	Geldswaardig bedrag der diensten van dwangarbeiders.	Totaal. *b.*	
	Ambachtslieden. *a.*	Koelies.	Ambachtslieden.	Koelies.	Ambachtslieden.	Koelies.				
1870.	42 245	»	25 402	4 373	67 647	4 373	f 97 151	f 30 743	f 127 894	f 74 866
1871.	49 815	»	33 747	7 596	83 562	7 596	104 776	50 668	155 444	123 453
1872.	32 585	410	40 516	11 543	73 101	11 953	93 470	63 168	156 638	118 069
1873.	36 030	5 553	35 872	8 314	71 902	13 867	*c.* 107 326	48 667	155 993	137 119
1874.	42 521	3 369	27 767	4 466	70 288	7 835	113 335	29 919	143 254	138 796

a. De vrije werklieden zijn meest Chinezen, door tusschenkomst van den aannemer in dienst gesteld.

b. De overwerkgelden gedurende 1870—1874 bedroegen achtereenvolgens f 353, f 667, f 704, f 1228 en f 1234.

c. Hieronder f 16 473 wegens betaalde koelieloonen voor het laden en lossen van steenkolen, welk werk anders door dwangarbeiders geschiedt.

Het atelier onderging weder eene belangrijke verbetering door het aanbrengen van eene nieuwe schaafmachine en van een nieuwen stoomhamer met dubbele werking. Ook in het hospitaal werd eene verbetering aangebragt, terwijl de vernieuwing der sleephelling (voor gewapende en adviesbooten) na beëindiging van het in het vorig verslag bedoeld proces, gereed kwam en in de noodzakelijke behoefte aan een passarloods voorzien werd.

Met het sloopen der in het vorig verslag bedoelde Martello-torens werd voortgegaan, naar mate daartoe dwangarbeiders beschikbaar waren. Daardoor wordt eene niet onaanzienlijke aanwinst van terrein verkregen, en zal het ook mogelijk worden eene cantine voor de bemanning der in reparatie liggende oorlogsschepen te bouwen en de kampong der inlandsche werklieden enz. uit te breiden.

De beschoeijing aan de zuidwestzijde van het eiland zal eerlang eene afdoende herstelling vereischen.

Op 1°. Januarij 1875 bedroeg de bevolking van Onrust, ongerekend de bemanning der in reparatie liggende schepen, 1580 personen. Dit cijfer is grooter dan gewoonlijk, doordien het vastgestelde getal dwangarbeiders (500) thans met 98 overschreden is, terwijl verder het maximum vrije arbeiders aanwezig was. Het voornemen bestaat om het engageren van vrije arbeiders voor den vervolge, bij wijze van proef, te doen geschieden buiten bemoeijenis van den aannemer, en hun regtstreeks uit te betalen wat zij dagelijks hebben verdiend.

De gezondheidstoestand was, even als in de laatste jaren, zeer bevredigend; de vroeger besproken hygienische maatregelen (zie het verslag van 1873, blz. 64) blijken meer en meer doel te hebben getroffen. Het eiland bleef van cholera vrij. Onder de dwangarbeiders die de 2de expeditie tegen Atjeh hadden medegemaakt, kwamen in 1874 nog al zieken voor; toch hadden in het geheel slechts 10 sterfgevallen plaats, terwijl in de vijf voorafgegane jaren achtereenvolgens 107, 95, 80, 15 en 27 dwangarbeiders bij het etablissement kwamen te overlijden.

Als directeur van dit etablissement trad in 't laatst van

1874 een kapitein-luitenant ter zee van de Nederlandsche marine op, die daartoe tijdelijk te Onrust gedetacheerd werd. De voormalige directeur (behoorende tot het Indisch sedentair zeewezen) werd als zoodanig overgeplaatst naar het marine-etablissement te Soerabaija. Voor het dokpersoneel te Onrust werd eene nieuwe formatie vastgesteld bij *Indisch Staatsblad* 1875, n°. 47.

Fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaija. Met het oog op de overbrenging der fabriek (zie hooger) worden alle nieuwe inrigtingen zoodanig zamengesteld, dat zij ook voor de nieuwe fabriek dienstbaar kunnen zijn.

Omtrent de werkzaamheden gedurende het afgeloopen jaar valt het volgende aan te teekenen:

De kapitale reparatie aan den romp en de werktuigen van het ijzeren raderstoomschip *Onrust*, thans (zie hooger blz. 54) *Onrust I* geheeten, werd voltooid en daarin een nieuwe stoomketel geplaatst. Aan de ineenzetting van de nieuwe *Onrust II* werd op de sleephelling der fabriek begonnen.

De vernieuwing der ketels en de reparatie der werktuigen van het schroefstoomschip 4de klasse *Aart van Nes* liepen in het 2de kwartaal ten einde.

Met de herstelling van romp en machine en het opstellen van de uit Nederland ontvangen nieuwe stoomketels voor het raderstoomschip 3de klasse *Banka* kwam men in October gereed.

Onder de werkzaamheden bij de fabriek ten behoeve van de stoomvloot der gouvernements-marine, behoorde het gereed maken der ketels en machines van de (nieuw gebouwde) *Anjer*, kapitale reparatien aan de *Draak* en de *Telegraaf*, zoomede de aanmaak van een nieuwen ketel voor laatstgenoemd stoomschip. Deze werkzaamheden, behalve die aan de *Telegraaf*, liepen in 1874 af.

Van het houten dok van Onrust werd de ketel voor een groot gedeelte vernieuwd

Voorts werden meer of min belangrijke herstellingen ten uitvoer gebragt aan romp, machines en ketels van de oorlogsschepen *Sumatra* en *Admiraal van Kinsbergen* en van het gouvernementsstoomschip *Dassoon*, terwijl in het laatste kwartaal onderhanden werden genomen eene kapitale machine-reparatie voor de *Soerabaija* en de aanmaak van distilleertoestellen voor de *Sumatra*, *Borneo* en *Banka* en van een stel nieuwe stoomketels voor de *Watergeus* en de *Soerabaija*, allen behoorende tot de oorlogsmarine.

Behalve de bovenstaande meerendeels kapitale werkzaamheden werd nog voldaan aan een tal van bestellingen betreffende herstelling van defecte en aanmaak van waarlooze machine-deelen voor in dienst zijnde, of ijzerwerken voor in aanbouw zijnde schepen; voorts aan orders voor het marine-etablissement, de marine-magazijnen, de havendepartementen, het loodswezen, de kustverlichting en bebakening en eindelijk ook aan eenige aanvragen van de hoofden van gewestelijk bestuur.

Het volgend staatje bevat verder eenige bijdragen nopens hetgeen in de laatste jaren bij de fabriek is omgegaan.

JAREN.	Aantal verrigte dagdiensten.		Uitbetaalde arbeidsloonen. (*a*)	Geldswaarde van verwerkte materialen. (*b*)	AANMERKINGEN.
	Ambachtslieden.	Koelies.			
1870 . . .	280 384	7 527	f 149 707	f 202 915	(*a*) De werklieden en koelies zijn allen vrijwilligers.
1871 . . .	228 586	12 220	153 431	225 780	(*b*) Aan bewerkt en onbewerkt ijzer en aan steenkolen werd verbruikt (in kilogrammen):
1872 . . .	264 270	13 108	173 848	212 092	
1873 . . .	244 669	11 754	179 167	209 752	
1874 . . .	253 789	9 862	179 197	213 588	

Jaren.	IJzer.	Steenkolen.
1870	422 900	494 000
1871	435 360	1 475 250
1872	299 500	1 459 000
1873	415 300	1 544 100
1874	300 800	1 375 000

De werkplaatsen verkeeren in goeden staat; in het afgeloopen jaar werden daarin nog eenige verbeteringen gebragt; de bergplaatsen zijn niet allen even voldoende. De toestellen en gereedschappen der fabriek bestaan hoofdzakelijk uit drie stoommachines met de noodige drijfwerken en verdere gereedschappen, om de materialen te bearbeiden. Voor eene vlugge en gemakkelijke bewerking der metalen ontbreken nog eenige doelmatige gereedschappen, tot welker geleidelijke aanschaffing het noodige wordt verrigt.

Het gemiddelde aantal inlanders, dagelijks aan de fabriek werkzaam, bedraagt ruim 800. Naar gelang der behoefte en door de ongeregelde opkomst der minder geoefende werklieden en koelies, wisselt het cijfer dagelijks af. De meer geoefende werklieden komen vrij geregeld op. De ontwikkeling van het particuliere fabriekswezen doet echter haar invloed gevoelen op het bekomen van geschikt werkvolk, vooral ketelmakers.

De gezondheidstoestand gedurende 1874 was, over het algemeen genomen, voldoende; onder de vaste inlandsche werklieden kwamen echter 30 sterfgevallen voor, ten gevolge van cholera en andere hevige ziekten.

§ 5. *Speciale diensten onder beheer van het departement der marine.*

Kustverlichting en bebakening. De dienst der kustverlichting werd geregeld waargenomen, hoewel het personeel der lichtinstellingen veel van koortsen te lijden had. In het belang van dat personeel werd in het begin van 1875 de kommandant der zeemagt gemagtigd, om aan alle lichtetablissementen, die buiten het dagelijksch bereik van geneeskundige hulp gelegen zijn, (zoomede aan het bebakeningsvaartuig) medicijnkistjes met de noodige geneesmiddelen te verstrekken.

De bebakeningen en de lichtinstellingen in het noordelijk en westelijk deel van den Archipel werden in de maanden April, Mei en Junij 1874 geïnspecteerd. De inspectiereis werd tevens benuttigd ter bepaling van de plaats waar te Poeloe-Bras (Atjeh) de kustlichttoren zoude moeten verrijzen. Over de daar sedert tot stand gebragte werken is reeds gehandeld op bladz. 9 hiervoren, waar ook is vermeld dat, ondanks de ondervonden moeijelijkheden van allerlei aard, reeds in Julij jl. het licht ontstoken werd.

Het voor den lichtdienst op Poeloe-Bras aangewezen personeel zal, wegens de noodzakelijkheid eener periodieke aflossing, beurtelings voor de helft in functie zijn. De aflossing zal geschieden uit Padang, aanvankelijk om de maand. Later, wanneer het personeel aan het klimaat meer gewend zal zijn, zal die termijn waarschijnlijk ruimer gesteld kunnen worden. De ongezondheid van Poeloe-Bras, ten deele een gevolg van de daar in 't belang van het werk plaats gehad hebbende boschvellingen en grondverplaatsingen, moet ook veel toegeschreven worden aan de snelle temperatuursveranderingen, waaraan het eiland bloot staat, zoomede aan de zware valwinden en veelvuldige regens die er voorkomen.

Aanvankelijk werd de geneeskundige dienst waargenomen door de officieren van gezondheid der in de Lambaleibaai vertoevende oorlogbodems, doch sedert Augustus 1874 is op het eiland een civiel geneesheer aangesteld. Zoo als overal waar maagdelijk bosch omgekapt en de grond omgewoeld wordt, ontstonden tijdens de uitvoering der werken onder het vrij talrijke personeel velerlei endemische ziekten, tot wier bestrijding krachtige maatregelen, ook van voorbehoedenden aard, werden genomen, waarvan de resultaten » opvallend gunstig" worden genoemd.

In December 1874 werd bepaald, dat het eiland telkens zal worden aangedaan door de geregeld op en van Atjeh varende mailstoomers.

Omstreeks medio Junij 1874 werd een aanvang gemaakt met de werkzaamheden voor den torenbouw op Java's 1ste punt in straat Sunda (nabij de Meeuwenbaai), nadat de voor het werk gehouden aanbesteding mislukt was. Ook hier ondervond men, ten gevolge van vele ziektegevallen en de hoogst ongunstige weêrsgesteldheid, eenigen tegenspoed. Daar het landingshoofd en de door een aantal riviertjes doorsneden transportweg, welke laatste eene lengte heeft van 4 palen, nagenoeg gereed zijn, zal weldra met den bouw van den (steenen) toren een aanvang gemaakt kunnen worden. De voor den dienst der bebakening en kustverlichting bestemde stoomer *Argus* werd, na in het eerste kwartaal 1874 te Onrust eenige herstellingen te hebben ondergaan, voor sleep- en transportdiensten bij dit werk gebezigd.

De vraag of bij den lichttorenbouw in Indie eene constructie van steen dan wel van ijzer de voorkeur verdient, is, naar aanleiding van de werken op Poeloe-Bras, in Indie nader onderzocht. Er is nu betoogd, dat de ondervinding, in de laatste jaren opgedaan, niet zoo stellig pleit ten gunste van ijzeren torens. Er bestaat echter geen reden om af te wijken van het in 1863 aangenomen beginsel, dat ijzerconstructie zal worden gebezigd, daar waar het goedkooper en aan minder bezwaar onderhevig is dan het bouwen van steenen torens.

Met de Indische Regering is in overleg getreden omtrent eene spoedige voorbereiding der oprigting van een lichttoren op Meindertsdroogte (Bezoeki), omdat dit licht thans het eerst aan de beurt schijnt te moeten komen. In 't algemeen is aanbevolen alle middelen te doen aanwenden om het ontworpen verlichtingsplan van den Indischen Archipel met voortvarendheid tot voltooijing te brengen.

Het lichtschip voor het westgat van Soerabaija onderging bij een der marine-etablissementen eenige herstellingen; in April 1874 was het weder in dienst.

Het havenlicht te Muntok (Banka), waarvan de houten opstand vernieuwd moest worden, werd op een nieuwen opstand overgebragt; de lichtbron werd tevens van 9 tot op 12,5 meter boven vol zee gebragt.

De bebakeningen in den Indischen Archipel ondergingen weinig verandering, doch werden met drie wrakbakentonnen vermeerderd; aan het onderhoud werd de noodige zorg gewijd.

De bouw van een steenen pyramide op Oedjong Kalijaran, als grensteeken van de reede van Samarang, werd in 1874 voltooid.

Loodswezen. Aangaande het loodswezen valt niets bijzonders te vermelden. Het bedrag der ontvangen loodsgelden over 1874 kan nog niet met juistheid worden opgegeven. Dat over 1873 bedroeg volgens verbeterde opgaven f 89 491.

Haveninrigtingen. De gehouden aanbesteding voor de oprigting van een seinpost, tevens tijdbal, te Anjer mislukte, zoodat dit werk nu in eigen beheer zal worden uitgevoerd.

In verband met de voorschriften betreffende het onderzoek der scheepspapieren enz. (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 140) werden in de stranddistricten van de residentie Lampongsche districten, te Pamanoekan (Krawang), zoomede, voor de praauwenvaart op de Solorivier, te Ngawi (Madioen) fungerende havenmeesters aangesteld (*Indisch Staatsblad* 1874, n°s. 105, 190 en 159). De bevoegdheid om als zoodanig op te treden, werd ook toegekend aan de op de eilanden van den Timor-archipel geplaatste Europesche ambtenaren (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 50). De voorgeschreven aanmonstering enz. der inlandsche opvarenden, die voor de in de Australische wateren gedreven parelvisscherij aangeworven worden (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 49), zal nu te hunnen overstaan kunnen geschieden.

De grenzen der reede van Siboga (Tapanoeli-baai) werden nader vastgesteld (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 212).

Voor het inlandsch personeel bij de havendepartementen in de buitenbezittingen werd, in 't belang tevens van de aanwerving, eene gunstige bepaling in 't leven geroepen, waardoor dit personeel, voor zooveel het elders is aangeworven dan ter plaatse waar het zich in dienst bevindt, voortaan, ook bij ontslag uit den dienst, aanspraak heeft op overtogt voor rekening van den lande (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 234).

Ingetrokken werd — omdat het sedert de opheffing van het specerijen-monopolie geen reden van bestaan meer had — art. 9 van het reglement voor de havens in de Molukken (*Indisch Staatsblad* 1855, n°. 28 *a*), waarbij het naar en van boord brengen van goederen te Amboina en Banda aan visitatie van wege het havenkantoor was onderworpen (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 90).

De ontvangsten wegens haven- en ankeragegelden over 1874 zijn nog niet volledig bekend; die over 1873 bedroegen f 126 109.

Hydrografische dienst. Nadat het opnemingsvaartuig *Hydrograaf* in September was aangekomen en op Onrust eenige kleine voorzieningen had ondergaan, vertrok het naar Banka tot voortzetting der opneming van de straten beoosten dat eiland, welke opneming in 1872, door de buitendienststelling van de *Stavoren*, gestaakt was. De leiding der werkzaamheden is opgedragen aan den luitenant ter zee 1ste klasse jhr. F. E. de Brauw, daartoe reeds in 1872 aangewezen (verg. het verslag van 1873, blz. 68).

Een der oud model stoombarkassen is aan het opnemingsvaartuig toegevoegd, terwijl in Indie voorstellen in behandeling zijn tot aanbouw, speciaal ten dienste der hydrografie, van twee zeilscheepjes, model kleine kruisboot, ten einde daardoor, zoodra het personeel der opneming voldoende geoefend is, de hulpmiddelen tot krachtige voortzetting van het werk te vermeerderen.

Zooveel de blokkadedienst zulks toeliet, werd de tegenwoordigheid van het eskader om de kust van Atjeh benuttigd tot het doen van partiële opnemingen, welke zullen kunnen leiden tot de zamenstelling eener verbeterde kaart der noordkust van Sumatra. Van de weêrsgesteldheid worden geregeld aanteekeningen gehouden voor den bij die kaart eventueel uit te geven gids.

De scheepsmagt der oorlogs- en gouvernements-marine in de overige deelen van den Archipel ging voort zooveel mogelijk gegevens te leveren tot vermeerdering der hydrografische kennis.

Op ontdekte of vermeende gevaren werd door afzonderlijke berigten in de Hollandsche en Engelsche talen de aandacht van zeevarenden gevestigd.

De depôts van zeekaarten voorzien steeds in de behoeften van oorlogs- en handelsvloot; het denkbeeld is gerezen om eerlang de voorziening in de behoefte van de handelsvloot aan particulieren over te laten.

De ondervinding, tot dusver opgedaan met de overbrenging naar Nederland van de werkzaamheden en het archief van het (voormalig) hydrografisch bureau te Batavia (zie onder andere het verslag van 1872, blz. 38), pleit, naar het oordeel van daarbij thans betrokken deskundigen, niet ten gunste dier overbrenging. In afwachting eener beslissing omtrent de aanhangig gemaakte vraag, of de maatregel wel be-

stendigd kan blijven, is getracht aan de bezwaren die zich voordoen zooveel mogelijk te gemoet te komen. Uit dat oogpunt verdient onder andere aanteekening, dat na het overlijden van den vorigen chef der afdeeling Hydrografie bij het Ministerie van Marine, meer bijzonder met het oog op de belangen der Indische hydrografie, bij die afdeeling is gedetacheerd de zeeofficier die laatstelijk als waarnemend chef aan het hoofd stond van het bureau te Batavia.

De hier te lande sedert de jongste opgaaf (vorig verslag, bladz. 57) vervaardigde en in het licht verschenen zeekaarten zijn: Straat Sunda, Straat Makassar (blad I), reede Singkel, baai van Tapanoeli en reede van Tjeroetjoep (Billiton).

Geografische dienst (1). De werkzaamheden maakten in het afgeloopen jaar geen belangrijke vorderingen. Niet alleen vertrokken twee ambtenaren, tot herstel van gezondheid, met verlof naar Europa en konden zij eerst na verloop van eenige maanden worden vervangen, maar ook werden sedert 16 Julij de diensten gemist van den hoofdingenieur dr. J. A. C. Oudemans en een der hem toegevoegde ingenieurs, die zich op reis begeven hadden om deel uit te maken van de Nederlandsche expeditie voor de waarneming op het eiland Réunion van den Venus-overgang (2).

Het verrigte in 1874 bepaalde zich dien ten gevolge hoofdzakelijk tot de navolgende triangulatie-werkzaamheden. (3)

De herleiding der reeds gedane eerste basis-meting (in West-Java) werd voorloopig voltooid. Het bevonden verschil der beide metingen bedraagt circa $^1/_{1500000}$ der lengte. Voor de verbinding dier basis met het primaire driehoeksnet werden in West-Java op 8 stations metingen gedaan. De voorbereidende maatregelen tot het meten der tweede basis (in Midden-Java) werden zoo veel mogelijk verrigt. (4)

Voor de verbinding der metingen in Oost- en West-Java werd op 3 stations gemeten.

Op 4 punten in Oost-Java werden horizontale hoekmetingen ter aanvulling en verbetering van het driehoeksnet verrigt.

Sterrekundige plaatsbepalingen werden niet gedaan. De overgang van Venus werd op Java door een drietal ambtenaren van de triangulatie geobserveerd. Hunne verslagen deswege zijn aangeboden aan de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam.

§ 6. *Verrigtingen der zeemagt.*

De in de Atjehsche wateren gestationeerde zeemagt ging voort met, daar waar het tot hare taak behoorde, de operatien der troepen van de zeezijde te ondersteunen en met gewapende stoombarkassen de communicatie op de Atjeh-rivier te onderhouden, terwijl haar de handhaving der blokkade bleef opgedragen. Omtrent de verrigtingen der stations-kommandanten op politiek gebied zie men hoofdstuk **C**, § 3.

Van eene vermindering van het aantal oorlogsschepen kon nog geen sprake zijn. Door de opheffing der blokkade voor de in onderwerping gekomen Atjehsche staatjes (zie bladz. 9/10 hiervoren) werd de taak der zeemagt geenszins verligt; integendeel werd daardoor nog meer waakzaamheid noodzakelijk, om den invoer van oorlogsbehoeften ten behoeve van den vijand te beletten en voor te komen dat de nog vijandige staatjes partij trokken van de nabijheid van opengestelde havens om handel te drijven.

Aan de bedoelde scheepsmagt, op 1 Junij 1874 bestaande uit 14 oorlogsstoomers, 2 gouvernementsstoomschepen, waarvan een onder militair kommando en een tot het verrigten van transportdiensten, benevens 2 gewapende booten, werden in den loop van dat jaar, ter zake van noodwendige reparatien van langen duur, onttrokken Zr. Ms. stoomschepen *Soerabaija*, *Borneo* en *Admiraal van Kinsbergen* benevens de gouvernementsstoomer *Bronbeek*. Daarentegen werd zij versterkt met de vier regtstreeks uit Nederland naar Atjeh gedirigeerde stoomschepen *Pontianak*, *Bandjermasin*, *Palembang* en *Sambas* (1), en met de in Indie aanwezige stoomschepen *Sumatra* en *Aart van Nes* (2), zoodat op ultimo December het Atjeh-eskader 17 oorlogsbodems telde, als:

Zr. Ms.	schroefstoomschip	1ste	kl.	*Metalen Kruis;*
» »	»	2de	»	*Vice-Admiraal Koopman;*
» »	»	»	»	*Citadel van Antwerpen;*
» »	»	»	»	*Watergeus;*
» »	»	4de	»	*Banda;*
» »	»	»	»	*Amboina;*
» »	»	»	»	*Riouw;*
» »	»	»	»	*Deli;*
» »	»	»	»	*Pontianak;*
» »	»	»	»	*Bandjermasin;*
» »	»	»	»	*Palembang;*
» »	»	»	»	*Sambas;*
» »	»	»	»	*Bommelerwaard;*
» »	»	»	»	*Schouwen;*
» »	»	»	»	*Aart van Nes;*
» »	raderstoomschip	3de	»	*Timor;*
» »	»	»	»	*Sumatra.*

Voorts:

de gouvernementsstoomer *Hertog Bernard*,

en twee gewapende booten.

In de transportdiensten werd mede voorzien door de daartoe ingehuurde stoomers *Ardjoeno*, *Semiroe* en *Kalahome.*

Noodwendig moest van tijd tot tijd een der tot bedoelde zeemagt behoorende vaartuigen tijdelijk worden afgezonderd tot het ondergaan van noodzakelijke kleine reparatien, waardoor dan tevens eene gelegenheid verkregen werd om de bemanning eenige ontspanning te geven. De bedoelde kleine herstellingen geschiedden veelal in het nabijgelegen Singapore.

De verrigtingen van elk der tot het Atjeh-eskader behoorende schepen zijn vermeld in periodieke verslagen, die in de *Javasche Courant* zijn opgenomen naar mate zij bij

---

(1) Over de magnetische en meteorologische waarnemingen zie hoofdstuk **K**, afd. II § 3.

(2) Beiden zijn den 21sten Februarij 1875 op Java teruggekeerd. Sedert is dr. Oudemans benoemd tot hoogleeraar in de wis- en natuurkunde aan de hoogeschool te Utrecht (Koninklijk besluit van 24 April 1875, n°. 24).

(3) Uit een in den loop van 1874 ontvangen verslag betreffende den stand der triangulatie op Java bij het einde van 1873 blijkt het volgende:

De geheele oppervlakte van Java is bij de triangulatie verdeeld in 175 groote, zoogenaamde primaire driehoeken. De hoekpunten dezer driehoeken (primaire punten) zijn in het geheel 126 in getal, en van deze moesten er nog 13 nader voor de hoekmetingen bezocht worden, o. a. voor de verbinding der driehoeksnetten van Oost- en West-Java. Aan de primaire punten zijn door kleinere driehoeken verbonden 705 secundaire punten, die — op 1 na — allen bepaald waren.

Wat de basis-metingen betrof, voor de drie bases die in het geheel te meten zijn, waren de terreinen reeds gekozen, was één basis gemeten en waren de metingen voor de verbinding met het driehoeksnet voor 2 bases onderhanden. Voor die verbinding moesten in West-, Midden- en Oost-Java respectievelijk op 18, 11 en 8 punten hoeken gemeten worden.

Breedte-bepalingen, noodig voor 17 punten aan de noord- en 16 aan de westkust van het eiland, hadden plaats gehad op respectievelijk 7 en 8 dier punten. Van de azimuth-bepalingen tot controle der orientatie van het net waren nog 4 van de 19 te doen overgebleven.

Met den telegraaf waren lengteverschillen tusschen Cheribon en Samarang en tusschen Samarang en Soerabaija bepaald, zoodat volgens het plan nog te bepalen was overgebleven: Anjer-Indramaijoe, Tjilatjap-Banjoemas en Anjer-Banjoewangi.

(4) Ten einde bij deze en de nog te doene derde basismeting (in Oost-Java) eene minder tijdroovende methode te kunnen toepassen, werden eenige nadere toestellen uit Europa ontboden, die weldra kunnen verzonden worden.

(1) Waarbij in de helft van 1875 nog de stoomschepen *Bromo* en *Merapi*.

(2) In de eerste helft van 1875 nog de gouvernements-stoomschepen *Siak* en *Boni*.

het departement der marine in Indie ontvangen werden. Een kort relaas, uit die uitvoerige verslagen getrokken, volgt hieronder.

Zr. Ms. stoomschip *Metalen Kruis*, aan welks kommandant, den kapitein ter zee H. B. Kip, tevens het bevel over de maritieme middelen was toevertrouwd, lag voortdurend op Atjeh's reede. Alleen dan, als de vijandelijke operatien aan den wal het noodig maakten, werd aan dezen bodem eene andere standplaats gegeven om met zijn geschutvuur die operatien te adsisteren.

Ter bewaking en verontrusting van het vijandelijk gebied van Toekoe Nanta, bewesten onze stellingen, werd bijna voortdurend een oorlogsbodem aldaar gestationeerd, met opdragt om door zijn geschutvuur toeloop van gewapenden zooveel mogelijk te beletten, en die landstreek onveilig te maken, en tevens streng toezigt te houden op herhaaldelijk met kleine vaartuigen beproefde communicatie met de nabij gelegen eilanden. Enkele malen werd het gebied van Toekoe Nanta door meerdere schepen te gelijk gebombardeerd.

Ook beoosten onze stellingen, nabij de plaats waar de landing der 2de expeditie had plaats gevonden, werd, voor zooveel het aantal beschikbare oorlogsbodems dit gedoogde, een schip gestationeerd, dewijl op dit gedeelte der kust communicatie met prauwen gemakkelijker dan elders kan plaats hebben.

Voor den dienst op de Atjeh-rivier — het convoijeren en zoo noodig slepen van transporten, het overbrengen van depêches, enz. — was op die rivier eene stoombarkas gestationeerd, terwijl eene tweede barkas, mede bemand door het personeel van de *Metalen Kruis*, de communicatie tusschen laatstgemelden bodem en de rivier onderhield. Dat die diensten, zoolang door de uitbreiding onzer stellingen de veiligheid op de rivier nog niet geheel verzekerd was, herhaaldelijk door den vijand bemoeijelijkt werden, blijkt uit het op 18 Mei door de opwaarts stoomende barkas, onder bevel van den adelborst 1ste kl. W. H. Hofstede, met eene vijandelijke bende geleverd vuurgevecht, hetwelk zonder verlies aan onze zijde afliep. Den 26sten Junij werd de barkas, toen gekommandeerd door den adelborst 1ste klasse M. Smits, op nieuw beschoten uit eene hinderlaag, en kwam zij daardoor in een vuurgevecht, waarbij 3 der opvarenden gewond werden, terwijl, toen na volbragte commissie het vaartuig weder stroomopwaarts stoomde, een vierde eene wond bekwam. Bij een tweeden heen- en terugtogt, onmiddellijk daarop ondernomen tot het overbrengen van brieven, werden op nieuw 4 der opvarenden gewond.

Aan Zr. Ms. stoomschip *Vice-Admiraal Koopman*, gestationeerd in de Lambalei-baai (Poeloe-Bras), waar de steenkolen- en vivres-magazijnen zich bevinden, was opgedragen vooreerst het toezigt op het etablissement en de werkzaamheden aldaar en voorts het toezigt over en het onderhoud van de stoombarkassen en andere debarkementsmiddelen.

De verrigtingen in het station der Noordkust bepaalden zich, buiten de bemoeijingen op politiek gebied, tot het blokkeren der nog niet in onderwerping gekomen staten en het uitoefenen van eene strenge contrôle op den voor de onderworpen rijkjes toegestanen handel.

Ook op de Oostkust, door hare vele riviermondingen zoo bijzonder geschikt voor smokkelhandel, werd eene strenge contrôle gehouden. Voortdurend werden daartoe de verschillende rivieren onderzocht, en veelvuldige vermoeijende sloependiensten vereischt. Dat echter die diensten noodzakelijk waren, blijkt uit de menigte kleine vaartuigen met peper geladen, grootendeels afkomstig van het ons nog steeds vijandig gezinde Simpang Olim, die bij die onderzoekingen werden prijs gemaakt. Om den verboden handel tegen te gaan werden twee kruisbooten in de monding der Djolo-rivier gestationeerd; een maatregel waarvan zeer goede uitkomsten verkregen werden.

Ook enkele vijandelijke vaartuigen van grooter charter werden op de Oostkust genomen, soms eerst na hevig verzet van de zijde der opvarenden, zoo als onder anderen het geval was op 23 Junij 1874, toen in de monding van de kwalla Bekas eene met 3 stukken gewapende prauw, bemand met p. m. 20 koppen, de (onder bevel van den luitenant ter zee 2de klasse G. de Fremery) op haar afgezonden gewapende sloep van Zr. Ms. stoomschip *Amboina* met geschutvuur begroette, en eerst door de bemanning werd verlaten nadat zij door een granaatschot in zinkenden toestand was gebragt.

Ook bij het onderzoeken der rivieren werd van tijd tot tijd op de bemanningen der sloepen gevuurd. Zoo gebeurde het onder anderen dat den 26sten September, bij een verkenningstogt door den stationskommandant gemaakt op de Djamboeaijer-rivier met eene stoombarkas en twee sloepen, waarvan een van de *Timor* en de andere van de *Aart van Nes*, door een onverwacht van verschillende punten op de onzen geopend vuur, in laatstgemelde sloep een der opvarenden gedood en 2 gewond werden. Met de geringe hem ten dienste staande magt een debarkement op een geheel onbekend terrein onraadzaam achtende, bepaalde de stationskommandant zich er toe uit zijne sloepen het vuur te beantwoorden.

Was gedurende den doorstaanden westmoesson (een natuurlijk beletsel voor prauwenvaart) eene bekruising, zoo onafgebroken als bij de overige stations, overbodig op de Westkust, tegen het einde daarvan en het begin van den oostmoesson werd die bekruising veelvuldiger. Ook daar werden eenige prauwen ter zake van overtreding der blokkadebepalingen opgebragt. Over de tuchtiging van de weder afvallig geworden staatjes Mukki en Laboean Hadji in Januarij jl., door een eskader, bestaande uit de *Watergeus*, *Banda*, *Pontianak* en *Sambas*, is reeds gehandeld op bladz. 14.

De verrigtingen der zeemagt buiten Atjeh bepaalden zich, met uitzondering van de in het laatst van October door Zr. Ms. stoomschepen *Sumatra* en *Banka*, in vereeniging met een daartoe ingehuurden particulieren stoomer, bewerkstelligde overbrenging der dokken van Onrust naar en van Soerabaija (zie blz. 56), hoofdzakelijk tot de gewone stationsdiensten. Alleen in het station van Celebes en onderhoorigheden was een werkdadig optreden noodzakelijk om een einde te maken aan het verzet van de bevolking van het eiland Bonerate (verg. bladz. 21).

Een door Zr. Ms. stoomschip *Sumatra* langs de kusten van het zuidoostelijk schiereiland van Celebes (verg. bladz. 23) ondernomen kruistogt op gesignaleerde zeeroovers (Julij en Augustus 1874) bleef zonder resultaat; de ingewonnen in vele opzigten tegenstrijdige berigten omtrent de aanwezigheid dier zeeroovers bleken gegrond te zijn op geruchten van ouden datum.

De wateren van Menado en de Molukken werden voortdurend en in verschillende rigtingen bekruist door Zr. Ms. stoomschip *Bali*. De op die togten in 't werk gestelde pogingen tot het opsporen en beletten van zee- en strandroof bleven niet zonder vrucht (verg. bladz. 24).

Van een togt tegen zeeroovers door Zr. Ms. stoomschip *Admiraal van Kinsbergen* in April jl. ter Borneo's Oostkust ondernomen, is reeds melding gemaakt op bladz. 20/21.

F. Regtswezen en departement van justitie.

§ 1. *Regtswezen in het algemeen.*

Afscheiding van regterlijke magt en administratief gezag (Koninklijk besluit van 5 Maart 1869, n°. 3, *Indisch Staatsblad* n°. 47). Sedert de indiening van het vorig verslag is weder een belangrijke stap gedaan in de rigting van het bij genoemd Koninklijk besluit aangenomen beginsel, door de indienststelling van regtskundige presidenten bij de landraden te Meester-Cornelis en Bekassi, te Rembang en Blora, te Toeban en Bodjonegoro, te Sidhoardjo en Bangil, te Sumanap en Pamakassan en te Brobes (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 10). In 't geheel zijn nu 20 regtskundige voorzitters, die te zamen 30 landraden presideren, op Java en Madura in functie.

Van de bij Koninklijk besluit van 4 Februarij 1873, n°. 14 (*Indisch Staatsblad* n°. 157), aan de Indische Regering gegeven bevoegdheid tot herziening der Indische wetboeken, voor zoover deze verband houden met het beginsel der afscheiding van regterlijke magt en administratief gezag, heeft de Gouverneur-Generaal nog geen gebruik gemaakt. Het wordt wenschelijk geacht om tot deze herziening eerst dan over te gaan, wanneer een voldoend personeel van praktisch ervaren regterlijke ambtenaren zal zijn gevormd, aan wie de uitgebreide regterlijke functien, welke bij de ontworpen wijzigingen aan de regts-

geleerde voorzitters van landraden worden toegedacht, met gerustheid kunnen worden toevertrouwd.

Ten einde tot zoodanigen staat van zaken te geraken, is het Indisch Bestuur uitgenoodigd zonder overijling en met behoedzaamheid op den ingeslagen weg ter invoering van het vooropgesteld beginsel voort te gaan.

De tijdelijke maatregel van Februarij 1874 tot voorziening in het gebrek aan een voldoend aantal regterlijke ambtenaren, door de toelating ook van een zoogenaamd verligt examen, is, ten gevolge van 's Konings besluit dd. 26 November 1874, n°. 1 (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 73), slechts tot 31 December 1874 in werking gebleven. Intusschen is het verligt examen hier te lande tweemaal afgenomen (in Junij en December) (1), ten gevolge waarvan achtereenvolgens een getal van 42 meesters in de regten ter beschikking van den Gouverneur-Generaal zijn gesteld met bestemming voor de regterlijke magt. Onder hen waren een 8tal, die reeds regterlijke of andere betrekkingen hier te lande vervulden. De 21, die aan het examen van Junij voldaan hadden, werden allen, spoedig na hunne aankomst, geplaatst, hetzij als griffiers bij landraden, hetzij als buitengewone substituut-griffiers bij die regtscollegien, dan wel in andere betrekkingen bij de regterlijke magt.

Regtswezen in de buitenbezittingen. Het afgekondigde reglement betreffende het regtswezen ter Sumatra's Westkust en de daarmede verband houdende regelingen (zie vorig verslag, blz. 61) zijn nog niet kunnen worden ingevoerd. Moeijelijkheden bij de vervaardiging van vertalingen dezer reglementen in de inlandsche taal (het voor de Sumatranen in de bovenlanden verstaanbaar Maleisch) (2), zijn van deze vertraging de oorzaak. Onlangs zijn echter de vertalingen gereed gekomen, en men verwachtte dat de invoering in Julij of Augustus kon plaats hebben.

Intusschen is, ter verdere uitvoering van het reglement, door den Gouverneur-Generaal, bij besluit van 14 April 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 96*a*), eene ordonnantie vastgesteld, houdende 1°. aanwijzing van de ambtenaren die als magistraat en als voorzitter van de rapats fungeren, 2°. vermelding der inlandsche leden van laatstgenoemde regtbanken, en 3°. omschrijving van het regtsgebied dier collegien. Ook worden daarbij de personen aangewezen, die als griffiers bij de rapats zullen dienst doen.

Onder de omschrijving van het regtsgebied heeft men niet begrepen de landschappen die, ofschoon onze souvereiniteit erkennende, niet onder ons regtstreeksch beheer staan. Dáár toch was de naleving van de voorschriften van het reglement, zoowel in civiele als in strafzaken, niet wel doenlijk. Wanneer, zoo als ook vroeger meermalen plaats had, de inlandsche hoofden dier streken zich om eene beslissing in hunne onderlinge geschillen tot de Nederlandsche autoriteiten wenden, zal de betrokken ambtenaar daarin uitspraak doen volgens de adat, na raadpleging der belanghebbende inlandsche hoofden.

In den aanvang van 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 27) werd uitvoering gegeven aan de Koninklijke magtiging (vorig verslag blz. 61) tot indienststelling van een regtsgeleerden voorzitter bij den raad van justitie te Banda.

Ter voorziening in de gebrekkige regtspleging bij den rijksraad in de rijken Ternate, Tidore en Batjan zijn, in overleg met den hoofdambtenaar mr. T. H. DER KINDEREN, gouvernements-commissaris voor de verdere regeling van het regtswezen in de buitenbezittingen, nieuwe bepalingen ontworpen omtrent de regtsbedeeling in genoemde rijken, welke door de betrokken Sultans goedgekeurd en bij overeenkomst vastgesteld zijn (verg. noot 2 op blz. 24 hiervoren). In verband met de uitbreiding die de regtsmagt van den landraad te Ternate dientengevolge moest ondergaan, zijn bij ordonnantie van 31 Mei 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 144) omtrent die regtbank en de daarbij zoo in burgerlijke als in strafzaken te volgen wijze van regtspleging nadere bepalingen vastgesteld. Voor de wijze van regtspleging zijn zooveel mogelijk de regelen gevolgd, die bij de verordening omtrent het regtswezen ter Sumatra's Westkust zijn aangenomen.

Intusschen zullen de nieuwe bepalingen en de landraad zelf slechts in werking blijven zoolang de definitieve organisatie van het regtswezen in de residentie Ternate nog niet zal zijn tot stand gekomen.

De door mr. DER KINDEREN ontworpen reglementen op het regtswezen in het gouvernement van Celebes, in de residentie Timor en in de Lampongsche districten zijn thans bij de Indische Regering in behandeling.

Eene regeling van het regtswezen in de residentie Palembang is bij genoemden gouvernements-commissaris in bewerking. Hij is uitgenoodigd om, afgescheiden van de algemeene regeling, de vereischte bepalingen te ontwerpen om zoo spoedig mogelijk te voorzien in den zeer gebrekkigen toestand van het regtswezen ter hoofdplaats Palembang en in het gemis aan regelen omtrent de regtspraak ter politierol van de besturende ambtenaren in het binnenland.

Regtswezen in de Vorstenlanden op Java. Als een belangrijke stap tot verbetering van het regtswezen in het gebied van den Soesoehoenan van Soerakarta, zoomede in de landen van prins MANGKOE NEGORO, valt te wijzen op de ordonnantien in *Indisch Staatsblad* 1874, n°. 209 en 211. Krachtens de regeling in *Indisch Staatsblad* 1847, n°. 30', berustte de regtspraak over onderdanen des Soesoehoenans in burgerlijke en strafzaken bij de regtbank pradoto ter hoofdplaats, en sedert 1854 (*Indisch Staatsblad* n°. 32), doch alléén in burgerlijke zaken, ook nog bij een vijftal regtbanken op de hoofdplaatsen der regentschappen. Uitgezonderd bleven de zaken waarin leden der vorstelijke familie betrokken zijn, en quaestien betreffende huwelijk, erfopvolging enz., welke bij speciale regtbanken, de kadipaten en soerambi, beregt werden. Wegens de noodzakelijkheid om den werkkring van de pradoto ter hoofdplaats te verligten en daardoor eene spoediger regtsbedeeling te verkrijgen, is thans, in den zin der daartoe reeds vroeger door het Opperbestuur verleende magtiging (zie laatstelijk het verslag van 1873, bladz. 80), met den Soesoehoenan overeengekomen (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 209), dat door hem op de hoofdplaatsen der kaboepatens (regentschappen), zoomede op de hoofdplaatsen van het gelijktijdig tot kaboepaten verheven onderregentschap (kawedanan) Larangan, andere regtbanken zullen worden in het leven geroepen: pradoto's kaboepaten. Deze zullen hebben regt te spreken omtrent alle civiele zaken, behalve die, welke tot de kennisneming der regtbanken kadipaten en soerambi behooren, en omtrent alle misdrijven, met uitzondering van die welke bij de overeenkomst zijn aangewezen als ter kennisneming te blijven van de pradoto ter hoofdplaats. De vonnissen der pradoto's kaboepaten behoeven, alvorens ten uitvoer te mogen worden gelegd, niet langer de bekrachtiging van de pradoto ter hoofdplaats, maar die van den rijksbestuurder.

Aan de hoofden der kaboepatens is tevens de bevoegdheid toegekend om, in overeenstemming met den betrokken adsistent-resident, overtredingen van politiereglementen en kleine misdrijven ter politierol te beregten, op gelijken voet als zulks in de gouvernementslanden door de residenten geschiedt.

Gelijke verbeteringen zijn ook in het leven geroepen ten aanzien van de regtsbedeeling op de landen van prins MANGKOE NEGORO. Met het doel om den werkkring van 's prinsen pradoto ter hoofdplaats Soerakarta te verligten, werd namelijk bij de tweede ordonnantie hierboven bedoeld (*Indisch Staatsblad* 1874 n°. 211), met wijziging in zoover van *Indisch Staatsblad* 1848, n°. 9, de oprigting bevolen van eene pradoto kawedanan ter standplaats van den adsistent-resident in de afdeeling Wonogiri, met gelijke regtsmagt als de pradoto's kaboepaten in des Soesoehoenans gebied; terwijl voorts de bevoegdheid tot het beregten van zaken op de politierol, in overeenstemming met den adsistent-resident, ook werd toegekend aan 's prinsen hoofdgoenoengs (onderregenten).

Te gelijk met deze maatregelen is ook eene geheele reorganisatie van het justitie- en politie-personeel binnen het gebied van MANGKOE NEGORO voorbereid (verg. lager hoofdstuk J, afd. I.), ten gevolge waarvan onder anderen het lidmaatschap van 's prinsen pradoto ter hoofdplaats zal zijn opgedragen aan personen die geene andere

(1) In Indie werd daartoe mede gelegenheid gegeven (September 1874), doch er meldden zich geen candidaten aan.

(2) Bovendien zijn vertalingen vervaardigd in het Mandhelingsch en Ankola'sch.

hoofdbetrekking bekleeden, maar zich uitsluitend aan de regtspraak zullen hebben te wijden.

Thans zijn bij de Indische Regering ontwerpen in behandeling tot herziening, zoowel voor Soerakarta als voor Djokjokarta, van de regelingen omtrent de regtspraak voor zoover die aldaar aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement is voorbehouden. Het denkbeeld is aangegeven om de regtsmagt van de residentieraden op denzelfden voet te regelen als die der landraden en regtbanken van omgang in de gouvernementslanden; voorts om in genoemde residentien residentsgeregten op te rigten en de regtspraak ter politierol te regelen op gelijke wijze als zulks voor het overige gedeelte van Java is geschied.

Wetgeving voor vreemde Oosterlingen. Het tot stand komen eener verordening (reeds in vorige verslagen aangekondigd), waarbij de Chinezen, ook met betrekking tot het personen- en erfregt, zouden worden onderworpen aan de Europesche wetgeving, behoudens eenige bijzondere regelingen, is vertraagd door een verschil van gevoelen, dat zich in Indie heeft geopenbaard, over de vermeerdering van ambtelijk personeel die daarmede zou moeten zamengaan. Te dier zake is men nog niet tot een besluit gekomen.

Wetgeving voor inlanders. In het vorig verslag werd medegedeeld dat de directeur van justitie was gemagtigd om, onder zijne leiding, door den president van den landraad der stad en voorsteden van Batavia, mr. D. J. M. P. MULDER, een ontwerp te doen zamenstellen tot toepasselijkverklaring op de inlanders op Java en Madura van een gedeelte van het IIde, het IIIde en het IVde boek van het Indisch Burgerlijk Wetboek.

In November 1874 is zoodanig ontwerp ingediend, welks bepalingen aan het Hooggeregtshof, dat daarop werd gehoord, aanleiding gaven tot een aantal opmerkingen en vragen. De Indische Regering heeft den directeur in de gelegenheid gesteld om die opmerkingen en vragen te beantwoorden. In deze gewigtige zaak zal geene beslissing worden genomen dan na grondige voorbereiding, zoo als werd aanbevolen in het rapport der Commissie uit de Tweede Kamer betreffende het vorig verslag.

Regtstoestand van personen. Van de bevoegdheid, bij art. 109, laatste alinea, van het Regeringsreglement aan de Indische Regering toegekend, is gebruik gemaakt om een vijftal personen, die — omdat zij nimmer door hun Europeschen vader op wettige wijze waren erkend — wettelijk in den regtstoestand van inlanders verkeerden, met Europeanen gelijk te stellen wat hunne regten, lasten en verpligtingen betreft (ordonnantie van 4 September 1874, *Indisch Staatsblad* n°. 208).

Omtrent de vraag of Chinesche Christenen al dan niet met inlanders moeten worden gelijkgesteld (zie vorig verslag, bladz. 61), is door het Hooggeregtshof nog geen nadere uitspraak gedaan.

Regtspersoonlijkheid van vereenigingen. In 1874 werd, behalve aan de reeds in het vorig verslag genoemde vereenigingen, nog aan 9, en in de eerste maanden van 1875 aan 8 vereenigingen, voor dertig of meer jaren aangegaan, door den Gouverneur-Generaal regtspersoonlijkheid toegekend bij algemeene verordening (1), — en bij gewoon besluit, den Raad van Indie gehoord, in 't geheel aan 3 voor minder dan dertig jaren aangegane vereenigingen (2).

Tucht aan boord van schepen. De raad van tucht, bedoeld bij art. 23 der bepalingen omtrent de huishouding en tucht op de Nederlandsch-Indische koopvaardijschepen (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 119), werd door den Gouverneur-Generaal ingesteld bij een besluit van 19 Mei 1874. De instructie voor dien raad is opgenomen in *Indisch Staatsblad* 1874, n°. 136.

Prijzen en buit. Krachtens art. 8 van het reglement omtrent de judicature over prijzen en buit (*Indisch Staatsblad* 1829, n°. 54) moesten de bij de opbrenging van schepen in de Atjehsche wateren betrokken personen naar den zetel van het prijsgeregt (Batavia) worden ontboden, om de in regten gevorderde getuigenissen af te leggen. Daar de toepassing van dit voorschrift aanleiding gaf tot aanmerkelijke vertraging, is eene wijziging noodig voorgekomen, en is bepaald, dat het verhoor der bedoelde personen ook kan worden opgedragen aan het hoofd van bestuur dat het digtst bij de plaats, waar een schip wordt opgebragt, gevestigd is (3).

In afwachting eener in Indie in bewerking zijnde herziening van het aangehaalde reglement (zie vorig verslag, bladz. 59, noot 1), is zeer onlangs door de Indische Regering het voorstel gedaan om inmiddels art. 20 nog in dien zin te wijzigen, dat op plaatsen, waar geen besturend ambtenaar gevestigd is, door den stationskommandant of den kommandant van het oorlogsschip, 't welk een vaartuig prijs maakt, de bij dat artikel bedoelde onttakeling van het vaartuig enz. geschieden kan.

§ 2. *Burgerlijk regt, handelsregt en burgerlijke regtsvordering.*

Levering en openbaarmaking van den titel van eigendom van onroerende zaken. Bij *Indisch Staatsblad* 1875, n°. 37, werd bepaald, dat het opmaken der acten van overdragt van vaste goederen, enz., bedoeld bij art. 1 van *Indisch Staatsblad* 1834, n°. 27, in sommige residentien aan den secretaris opgedragen, in de residentien Djokjokarta en Soerakarta zal behooren tot de functien van den ter hoofdplaats aangestelden adsistent-resident.

Huwelijken van inlandsche Christenen. De bepalingen van Indisch Staatsblad 1861, n°. 38, — waarbij de formaliteiten zijn aangewezen die moeten worden in acht genomen om huwelijken van inlandsche Christenen in de Molukken, ook die met Europeanen gesloten, geldig te doen zijn voor de wet (zie het verslag van 1861, bladz. 51), — werden bij Indisch Staatsblad 1874, n°. 63, alsnog ook voor de residentie Timor van toepassing verklaard.

Gemengde huwelijken. Het aantal gemengde huwelijken gedurende 1874 in Nederlandsch Indie gesloten, bedroeg 54, waarvan 23 tusschen Europeanen en inlandsche Christenen en 31 tusschen Europeanen en inlandsche niet-Christenen.

Uit den volgenden staat blijkt hoeveel dezer huwelijken binnen het ressort van elk der raden van justitie werden voltrokken.

---

(1) Die vereenigingen waren: de marine-societeit „Modderlust" te Soerabaija; „het gesticht der zusters Ursulinen te Soerabaija"; het „uitkeeringsfonds: la constante et fidèle te Samarang"; „Deutscher Turnverein" te Batavia; het scherpschutters genootschap: „Kroonprins der Nederlanden" te Soerabaija; „de Samarangsche schouwburg" te Samarang; de maçonieke societeit te Soerakarta; „het Atjeh-fonds, tot ondersteuning van nagelaten betrekkingen van uit het garnizoen te Soerabaija afkomstige militairen beneden den rang van officier, gesneuveld in den oorlog tegen Atjeh, dan wel bij andere expeditien"; de societeit „Harmonie" te Soerakarta; de vereeniging „Musis sacrum", ter bevordering van schoone kunsten en wetenschappen, te Djokjokarta; de „Burger societeit" te Padang; de maçonnieke societeit „Mataram" te Djokjokarta; „de meisjesschool te Soerabaija"; „de maatschappij tot nut der residentie Samarang" te Samarang; „het zendeling genootschap te Soerabaija"; de onderwijzers-vereeniging „Onderling Hulpbetoon" te Batavia, en eindelijk „het Roghairfonds" te Batavia. (Zie de *Indische Staatsbladen* 1874, nos. 182, 184, 219, 243, 259, 263, 267, 275, 288 en 1875 nos. 44, 54, 56, 70, 86, 101, 122 en 139).

Tot dusver werden in Indie de statuten of gewijzigde statuten der bij ordonnantie als regtspersoon erkende vereenigingen ook in het *Staatsblad* opgenomen. Die praktijk zal echter, om den omvang van het *Staatsblad* niet onnoodig uit te breiden, worden verlaten; de openbaarmaking zal voortaan, naar de letter van *Indisch Staatsblad* 1870 n°. 64 (art. 5), alleen plaats hebben door middel van het officieel nieuwsblad: de *Javasche Courant*.

(2) De societeit „Delectatio" te Pekalongan (besluit 1 April 1874 n°. 9); de societeit „Amicitia" te Indramaijoe (besluit 23 December 1874, n°. 21) en de societeit „Soembing" te Temanggoeng (besluit 12 Mei 1875, n°. 5).

(3) Van deze wijziging in de wetgeving moest hier volledigheidshalve worden melding gemaakt, hoewel daarvan ook reeds sprake is geweest op bladz. 1/2 van dit verslag. Het aldaar bedoelde Britsche schip *Ningpo* is bij vonnis van den raad van justitie te Batavia, dd. 12 Februarij 1875, voor goeden prijs verklaard. Bij vonnis van hetzelfde collegie van 15 Januarij te voren was de aangehouden en opgebragte Engelsche brik *Kim-ban-an* vrijgegeven, omdat niet gebleken was van eene speciale bekendmaking der blokkade aan den gezagvoerder en de bemanning.

Raad van Justitie te	Met inlandsche Christenen.	Met inlandsche niet-Christenen.	Totaal.
Batavia	8	9	17
Samarang	7	9	16
Soerabaija	6	5	11
Padang	1	4	5
Makassar	»	4	4
Amboina	»	»	»
Banda	1	»	1
Ternate	»	»	»
Totaal . . .	23	31	54

Navolging in Indie van wijzigingen in de Nederlandsche wetgeving (1). Naar aanleiding der wetten van 4 en 8 Julij 1874 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 91, 95 en 89), waarbij de bepalingen van het (Nederlandsch) Burgerlijk Wetboek omtrent de beperkte handligting en het pandregt, en die van het Nederlandsch Wetboek van Koophandel betreffende het voorregt der commissionairs, werden gewijzigd, werd door de Indische Regering de vraag in overweging genomen in hoeverre, met het oog op art. 75 van het Regeringsreglement, eene wijziging der Indische wetboeken op de bedoelde punten wenschelijk was. Deze overweging leidde er toe, dat aan het Opperbestuur voorstellen zijn gedaan om de Indische bepalingen met die van de Nederlandsche wetboeken in overeenstemming te brengen. Het Opperbestuur heeft zich met die voorstellen vereenigd.

Lijfsdwang. Een verzoekschrift van een hoog bejaard inlander om, op grond van zijn vergevorderden leeftijd, uit de civiele gijzeling te worden ontslagen, gaf aanleiding tot de uitvaardiging der ordonnantie van 26 Maart 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 94), waarbij, krachtens art. 75, tweede lid, van het Regeringsreglement, de toepassing van den lijfsdwang op inlanders en met dezen gelijkgestelden werd beperkt op dezelfde wijze, als zulks bij de laatste alinea van artt. 580 en 586 van het reglement op de burgerlijke regtsvordering ten aanzien van Europeanen is geschied.

Justitiekosten. In eene sedert lang gevoelde behoefte werd voorzien door de vaststelling (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 206) van een tarief van justitiekosten en salarissen bij de inlandsche, door een Europeschen ambtenaar of regter voorgezeten, regtbanken in de buitenbezittingen. Behoudens een paar wijzigingen is geheel gevolgd het nieuwe tarief voor de landraden op Java en Madura, waarover zie het verslag van 1872, bladz. 43. Door de vaststelling van een algemeen tarief voor de buitenbezittingen zijn de reeds voor Sumatra's Westkust en voor Banka geregelde tarieven (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 94 *e* en 34) komen te vervallen.

§ 3. *Strafregt en strafvordering.*

Wetboek van Strafregt voor Europeanen en strafverordeningen buiten dat Wetboek. De nadere gedachtenwisseling betreffende eenige onderwerpen van strafwetgeving, waarvan sprake was op bladz. 63 van het vorig verslag, heeft de Indische Regering geleid tot het indienen van nieuwe voorstellen, waarbij aan de geopperde bedenkingen werd te gemoet gekomen. Dientengevolge zijn thans tot stand gekomen vier Koninklijke besluiten van 7 Julij 1875, houdende:

het eerste (n°. 53), aanvulling van eenige artikelen van het Strafwetboek voor Europeanen, waarbij de straf wegens een misdrijf afhankelijk werd gesteld van die tegen andere misdrijven bedreigd en niet voorzien was in het geval, dat de daders der laatste inlanders waren;

het tweede (n°. 54), bepalingen tegen het doen zinken of vernielen van schepen, in navolging der Nederlandsche wet van 12 April 1872 (*Staatsblad* n°. 23);

het derde (n°. 55), afschaffing van alle beperkingen der toepassing van verzachtende omstandigheden bij misdrijven; en

het vierde (n°. 56), strafbepalingen tegen misdrijven en overtredingen ten aanzien der bosschen op Java en Madura gepleegd, mitsgaders nadere regeling van het politie-toezigt daaromtrent en van de opsporing dier delicten. Door dit laatste besluit is tevens komen te vervallen eene inmiddels door den Gouverneur-Generaal genomen voorloopige voorziening (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 291), die de strekking had om de bestaande strafbepalingen tot tegengang van boschdiefstallen (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 64 *a*) met de beginselen van het sedert uitgevaardigd Strafwetboek voor inlanders in overeenstemming te brengen.

Het ontwerp van een Koninklijk besluit tot vaststelling van strafbepalingen tegen de zeerooverij en andere daarmede zamenhangende misdrijven, waarvan op bladz. 63 van het vorig verslag werd melding gemaakt, is nog hier te lande in behandeling. Voor de afdoening dezer aangelegenheid is het resultaat van den arbeid der Staatscommissie voor de zamenstelling van een Nederlandsch strafwetboek afgewacht.

Strafwetboek voor inlanders. In den loop van 1874 werd voor de eerste maal de toepassing gevorderd van art. 35 van dit Strafwetboek. Bij gebreke van een verbeterhuis, zoo als in genoemd artikel wordt bedoeld, werd, met toepassing van art. 5 der overgangsbepalingen van hetzelfde Wetboek, de opvoeding van den jeugdigen beklaagde, onder toezigt der politie, aan een ter goeder naam en faam bekend staand inlander toevertrouwd.

Politie-strafreglement voor inlanders. In Maart 1875 deed de Gouverneur-Generaal mededeeling van den uitslag van het in Indie ingesteld onderzoek naar de werking van art. 2, n°. 27, van het politie-strafreglement voor inlanders (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 111), houdende strafbepaling tegen dienstverbreking zonder geldige redenen door dienstboden en werklieden. Bijna zonder uitzondering verklaarden zich de hoofden van gewestelijk bestuur zoo op als buiten Java vóór het behoud dier bepaling, op grond van de verkregen gunstige ondervinding, dat zij grootendeels strekte om het moedwillig verlaten van den dienst na ontvangen voorschot te voorkomen. De Gouverneur-Generaal gaf dan ook te kennen, dat hij eene intrekking of wijziging van de bedoelde bepaling — waartoe trouwens de Indische Regering geheel en uitsluitend bevoegd is — niet geraden achtte.

Volgens verklaring van den resident van Banka en den adsistent-resident van Billiton voorziet bedoelde bepaling niet op afdoende wijze tegen onregtmatige dienstweigering van Chinesche mijnwerkers. De betrokken autoriteiten zijn aangeschreven de noodige voorstellen ter zake te doen.

Doodstraf. De Indische Regering heeft het niet raadzaam geacht (referte aan 't vorig verslag, blz. 63) om de voltrekking der doodstraf, waarvan het behoud nog onvermijdelijk wordt geoordeeld, te doen plaats hebben » intra muros ". Daarvan kan nog geene sprake zijn, zoo lang in de algemeene beschaving en ontwikkeling der bevolking geen aanmerkelijke vooruitgang plaats heeft.

Getuigen in strafzaken. Eene algemeene herziening der bestaande, zeer gebrekkig geachte, tarieven regelende de schadeloosstelling voor Europeanen en inlanders, die als getuigen, tolken of deskundigen voor den strafregter worden geroepen, is in Indie in behandeling. Inmiddels zijn eenige ondergeschikte wijzigingen in die tarieven gebragt bij *Indisch Staatsblad* 1874, n°s. 157, 169 en 247.

(1) Eene wijziging der Indische reglementen op de strafvordering in den geest der wet van 26 November 1873 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 175) is onnoodig voorgekomen, aangezien het Indisch reglement van strafvordering, met afwijking van het Nederlandsch wetboek, in art. 48, juncto art. 139, het beginsel huldigt, dat de getuigen reeds gedurende de voorloopige informatien door den regter-commissaris worden beëedigd.

Uitvoering van vonnissen waarbij aan inlanders door den politieregter geldboeten zijn opgelegd. Door de uitbreiding van de bevoegdheid des politieregters bij het Koninklijk besluit van 5 Maart 1869, n°. 4 (*Indisch Staatsblad* 1870, n°. 152), dat krachtens *Indisch Staatsblad* 1872, n°. 112, op 1 Januarij 1873 in werking trad, werd eene verandering noodig in art. 371 van het zoogenaamd inlandsch reglement, waarbij de lijfsdwang, bij niet-voldoening der opgelegde geldboete, bepaald was op hoogstens zes dagen. Het is rationeel geacht om, in navolging van art. 7 van het politie-strafreglement voor inlanders, niet meer den lijfsdwang als dwangmiddel te behouden, maar eenvoudig bij wanbetaling de geldboete door eene andere straf te vervangen. Derhalve is bij het Koninklijk besluit van 3 Augustus 1874, n°. 32 (*Indisch Staatsblad* n°. 251), bepaald, dat de geldboete, door den politieregter opgelegd, bij niet-voldoening wordt vervangen door tenarbeidstelling voor hoogstens éène maand — met dien verstande dat de straf voor elke f 25 boete nooit langer dan acht dagen mag zijn, — of bij uitzondering door gevangenisstraf tot acht dagen.

Vertaling van strafvonnissen in de landtaal. Bij een Koninklijk besluit van 1 April 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 115), reeds vermeld in 't verslag van genoemd jaar, blz. 74, werd het voor Java en Madura geldende voorschrift van art. 313 inlandsch reglement, dat de vonnissen, in strafzaken door de landraden gewezen, geschreven moesten zijn in de Nederlandsche taal *en* in de landtaal, aldus gewijzigd, dat voortaan slechts het dispositief in beide talen, doch de overige inhoud van het vonnis alleen in de Nederlandsche taal zou worden opgesteld, en slechts op het verlangen van den beklaagde aan dezen eene volledige vertaling in de landtaal of in het Maleisch zou worden gegeven. Dezelfde regeling is thans ook voor de verschillende buitenbezittingen gemaakt; zie de ordonnantie van 1 Julij 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 174).

§ 4. *Gevangeniswezen.*

Gebouwen. Van de in aanbouw zijnde landsgevangenissen (1) zijn in den loop van het jaar 1874 voltooid die te Sampang (Madura), te Trengalek (Kediri) en te Maros (Celebes), benevens eenige districtsgevangenissen op Java; de landsgevangenissen te Anjer (Bantam) en te Magelang (Kadoe) naderen hare voltooijing; terwijl men nog bezig is met den bouw te Bandong en Soekapoera (Preanger regentschappen), te Brebes (Tagal), te Pasoeroean, te Probolinggo, te Fort van der Capelien, Payakombo en Solok (Sumatra's Westkust), Telok-Betong (Lampongsche districten), Bandjermasin (Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo) en te Monro-Monro (Djeneponto, Celebes). Naar verwacht wordt, zal in den loop van het jaar 1875 nog met den bouw van eenige andere gevangenissen een aanvang kunnen worden gemaakt; men zal zich echter in de eerste plaats toeleggen op de voltooijing der onderhanden zijnde gebouwen.

Verbetering en uitbreiding ondergingen de gevangenissen te Batavia, Poerwakarta (Krawang), Samarang, Loemadjang (Probolinggo), Ngawi (Madioen), Banjoemas en Padang (Sumatra's Westkust).

Cellen voor eenzame opsluiting voor de toepassing van disciplinaire straffen op veroordeelden kwamen gereed bij de gevangenissen te Poerwakarta (Krawang) en Tjilatjap (Banjoemas).

Aantal gevangenen. Het geheele aantal gevangenen in Nederlandsch Indie en andere statistieke bijzonderheden betreffende het gevangeniswezen, inzonderheid betreffende het aantal veroordeelden in en buiten den ketting en de op de politierol gestraften, worden aangetroffen in de staten, hierachter gevoegd als bijlagen J.

Gedurende den loop van het jaar werden door den directeur van justitie aan 5351 veroordeelden strafplaatsen aangewezen; onder hen waren 135 vrouwen, die naar Poerwakarta en Banjoewangi werden gezonden (sedert de opheffing der zijde-inrigting ter eerstgenoemde plaats, alleen naar Banjoewangi); de mannen werden, voor zoover zij niet in Atjeh benoodigd waren, meest gezonden naar de hoofdplaatsen van Java en naar Onrust, Banjoewangi en Tjilatjap en overigens, wat de buitenbezittingen betrof, meest naar Sumatra's Westkust, Banka, Borneo en Celebes.

Gezondheidstoestand. De gezondheidstoestand in de gevangenissen gedurende 1874 wordt over het algemeen gunstig genoemd. Waar meer zieken voorkwamen of de sterfte grooter was dan vroeger, wordt zulks toegeschreven aan gebrekkige inrigting der localen en tijdelijke overbevolking. Te Bandong (Preanger regentschappen) stierven vele gevangenen aan buikziekten, te Soerabaija aan cholera; de sterfte bedroeg er dientengevolge 18 pct. van de bevolking; te Modjokerto leden velen aan hardnekkige koortsen en berri-berri; te Soekaradja (Banjoewangi) overleden van 1376 veroordeelden 133. In de Wester-afdeeling van Borneo was te Pontianak de sterfte aanzienlijk tengevolge van den arbeid in ongezonde en moerassige streken.

Een groot aantal der dwangarbeiders, ter beschikking van het departement van oorlog gesteld ten behoeve der koeliediensten bij de expeditie tegen Atjeh, is het slagtoffer geworden der aldaar heerschende ziekten of werd in ziekelijken toestand naar Batavia teruggezonden. Velen werden naar Buitenzorg geëvacueerd, waar voor hunne opneming ruime loodsen waren ingerigt. Naauwkeurige opgaven betreffende de sterfte onder de hier bedoelde veroordeelden zijn nog niet te leveren. In het belang van den gezondheidstoestand der naar Atjeh vertrekkende dwangarbeiders is in Januarij 1875 in de depôts op de drie hoofdplaatsen van Java en te Padang (zie lager bladz. 66) het toezigt ook op hunne voeding opgedragen aan officieren van gezond-heid.

Verpleging. De bestaande regeling der levering van voeding voor de inlandsche gevangenen gaf slechts op enkele plaatsen aanleiding tot eenige bezwaren. Voortdurend moet echter gewaakt worden tegen kwade praktijken van de zijde der aannemers (meestal Chinezen). De moeijelijkheid om de hoeveelheid en hoedanigheid van het voedsel, door den aannemer aan de Europesche gevangenen te Samarang geleverd, te controleren, heeft er toe geleid om bij de aanbesteding voor 1875 te bepalen, dat de stoffen in natura geleverd en in de gevangenis zelve bereid moesten worden.

Eene nieuwe regeling omtrent de voeding der Europesche en met dezen gelijkgestelde gevangenen is onlangs door de Indische Regering vastgesteld (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 127).

Orde en tucht. De handhaving van orde en tucht kan in een aantal gevangenissen, vooral in de buitenbezittingen, slechts gebrekkig geschieden wegens gemis of ongenoegzaamheid van hulpmiddelen. In verhouding tot de bestaande middelen wordt intusschen de werking van het reglement van orde en tucht (*Indisch Staatsblad* 1871, n°. 78) gunstig genoemd. Over het doeltreffende der bij dat reglement bedreigde disciplinaire straffen kan echter nog geen gegrond oordeel geveld worden, omdat bij een aantal verblijven nog geen geschikte cellen voor eenzame opsluiting aanwezig zijn, en sommige hoofden van gewestelijk of plaatselijk bestuur huiverig zijn om de straf van rottingslagen in de bij het reglement bepaalde gevallen toe te passen. Ontvlugting uit de gevangenis kwam, zoo als altijd, enkele malen voor, doorgaans tengevolge van nalatigheid of gebrek aan toezigt van het dienstdoend personeel of van gebrekkige inrigting van de verblijven, die tot huisvesting van gevangenen moeten gebruikt worden. De tijdelijke opneming in hospitalen wegens ziekte, wordt ook door sommigen gebruikt als eene geschikte gelegenheid om te ontvlugten. Niet zeldzaam zijn dan ook de gevallen dat door gevangenen ziekte wordt voorgewend.

Te Samarang ontvlugtten 2 tot kruiwagenstraf veroordeelde Europesche militairen, tijdens zij in het militair hospitaal verpleegd werden. Uit de centrale gevangenis aldaar ontvlugtte 1 preventief gevangene. In het begin van 1874 had in deze gevangenis eene ernstige poging tot rustverstoring plaats bij gelegenheid van het bekend worden van het besluit, waarbij, ter gelegenheid van de viering der verjaring van 's Konings geboortedag, aan eenige veroordeelden gratie of remissie van straf werd

(1) Zie bijlage E *bis* van het vorig verslag.

verleend. De later gevolgde indienststelling van het bij *Indisch Staatsblad* 1874, n°. 131, voor de centrale gevangenis aangewezen personeel heeft een gunstigen invloed gehad en grootendeels een einde gemaakt aan den blijkbaren onwil der veroordeelden om te arbeiden en aan den onder hen heerschenden geest van verzet. Ook de administratie der gevangenis kan thans beter gevoerd worden dan vroeger, nu een directeur daarop een geregeld toezigt uitoefent. Orde en tucht kunnen met klem gehandhaafd worden, sedert door het bijbouwen van cellen tot eenzame opsluiting gelegenheid bestaat op de onwilligen en weêrbarstigen de bij het reglement van orde en tucht bedreigde straffen toe te passen. In afwachting van een nader rapport van den resident omtrent de noodzakelijkheid om strengere disciplinaire straffen van anderen aard in te voeren, is nog geen beslissing genomen ten aanzien van het plan om ook voor Europesche veroordeelden, in gevallen van ernstige vergrijpen, de straf van rottingslagen tot een maximum van 20 slagen in te voeren. Sedert het optreden van een directeur wordt thans geregeld des Zondags 's morgens godsdienstoefening gehouden voor de veroordeelden, in de kamer van den directeur en onder zijn persoonlijk toezigt. De belangstelling daarin was echter niet bijzonder groot. Van de preventief gevangenen, die niet tot het bijwonen der godsdienstoefening verpligt worden, nam geen enkele daaraan deel.

Te Buitenzorg en Tangerang ontkwamen 2 veroordeelden. Te Loemadjang ontsnapten 21 personen door middel van braak en geweld, waarvan slechts 7 weder gevat werden; te Kraksaän achtereenvolgens eerst 19 en later 6 personen, waarvan 8 en 3 werden achterhaald. De toestand der tijdelijk aldaar als gevangenis gebruikte gebouwen maakt dergelijke ontvlugtingen mogelijk. Enkele gevangenen ontkwamen mede uit de gevangenissen te Bandong, Soekaboemi, Blora, Sumanap, Bezoeki, Sitoebondo, Bondowosso, Trengalek en Banjoewangi, hetgeen grootendeels was toe te schrijven aan de ongeschiktheid en nalatigheid van het met de bewaking belast personeel.

Op een aantal plaatsen ontvlugtten de veroordeelden in grooten getale van de werken, waaraan zij waren ten arbeid gesteld. Zoo zijn in den loop van het jaar ontvlugt te Samarang 132, te Koedoes 35, te Rembang 81, te Soerabaija 242, te Kraksaän 55, te Poerwokerto 13, van het landbouw-etablissement Soekaradja in Banjoewangi 322 dwangarbeiders. Voor een deel moet zulks toegeschreven worden aan slecht toezigt, doch mede voor een deel aan de wijze, waarop de dwangarbeiders worden te werk gesteld, waardoor zij alle gelegenheid hebben om onopgemerkt te kunnen ontsnappen. Wanneer toch de veroordeelden over eene groote oppervlakte zijn verdeeld om in de bosschen hout en bamboe te kappen (zoo als bij Soekaradja geschiedt) of andere werkzaamheden van dien aard te verrigten, is het niet mogelijk dat een ploeg van bijv. 20 man, door een inlandschen mandoor zóó wordt in het oog gehouden, dat niet eenigen hunner zich onopgemerkt kunnen verwijderen.

Herhaaldelijk kwamen klagten in over de ongeschiktheid van de inlandsche cipiers en over hunne nalatigheid in de opvolging van het reeds aangehaalde reglement van orde en tucht (*Indisch Staatsblad* 1871, n°. 78), terwijl men geen kans zag om voor de bij *Indisch Staatsblad* 1867, n°. 125, bepaalde bezoldigingen geschiktere personen te vinden, vooral ook omdat de betrekking van cipier bij den inlander weinig in aanzien staat. Om te trachten voor een deel aan die klagten te gemoet te komen en het aanzien der betrekking in het oog van den inlander te verhoogen, zijn in September 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 225) voor de inlandsche cipiers op Java en Madura van toepassing verklaard de bepalingen nopens den pajong, de staatsie en het gevolg der mantri's bij de waterleidingen, enz.

Arbeid der gevangenen. De arbeid der veroordeelden heeft in de centrale gevangenis voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden te Samarang betere uitkomsten opgeleverd dan vroeger. Hoewel het aantal veroordeelden tot tuchthuis- en kruiwagenstraf weinig verschilde van dat in 1873, zijn er meer dagdiensten gepraesteerd en is meer werk geleverd dan vroeger. De dagdiensten stegen tot 6626, waarin 544 paren schoenen en 5154 paren muilen vervaardigd werden. De tot gevangenisstraf veroordeelden in genoemde gevangenis verrigten nog geene bepaalde soort van arbeid. Enkelen hunner, die schrijven konden, werden bezig gehouden met schrijfwerk ten behoeve van het residentiebureau en de administratie der gevangenis. Het voornemen bestaat echter om, wanneer binnen de gevangenis een geschikt locaal daartoe kan worden ingerigt, de werkkrachten van deze veroordeelden aan te wenden tot het vervaardigen van de gevangeniskleeding.

De arbeid der veroordeelden tot dwangarbeid in en buiten den ketting in Nederlandsch Indie, (de laatstbedoelden voor zoover zij hunne straf niet ter plaatse der veroordeeling ondergaan) is in 1874 zeer vruchtdragend geweest.

Onderscheidene malen werd een groot aantal dezer veroordeelden ter beschikking van het departement van oorlog gesteld tot het verrigten van koeliediensten bij de expeditionaire troepen in Atjeh, waardoor belangrijke uitgaven voor vrije koelies, die bovendien zelfs tegen hooge betaling niet altijd te verkrijgen waren, werden uitgespaard. Om geregeld en met de minste vertraging te kunnen voorzien in de voortdurende behoefte aan aanvulling, werd in December 1874 bevolen dat een voldoend aantal veroordeelden op de drie hoofdplaatsen van Java en Padang in depôts zouden worden vereenigd, welke steeds voltallig zouden worden gehouden. De sterkte dier reservecorpsen is laatstelijk bepaald: voor Batavia en Soerabaija op respectivelijk 340 en 200, en voor elk der hoofdplaatsen Samarang en Padang op 130 man. Ook bij de werkzaamheden op Poeloe Bras (zie bladz. 9 hiervoren) is voortdurend veel gebruik gemaakt van de werkkrachten van dwangarbeiders. Aan hen die met de 2de expeditie naar Atjeh waren gezonden, werd in Januarij 1875 door den Gouverneur-Generaal eene belangrijke vermindering van straftijd geschonken, terwijl enkelen hunner, die bij den arbeid in Atjeh zoodanig gewond waren geworden dat zij niet meer in hun onderhoud konden voorzien, bij de eindiging hunner straf in 't genot kwamen van een levenslangen onderstand.

Het gevolg van de ruime beschikking over de werkkrachten der dwangarbeiders ten behoeve van den dienst in Atjeh is geweest, dat eenige landswerken, waarbij veroordeelden werkzaam waren, zijn gestaakt, of wel in vrijen arbeid voortgezet; aan andere werken is om die reden nog niet begonnen kunnen worden.

De vereischte voorbereiding tot de invoering van het nieuwe stelsel van toepassing der straf van dwangarbeid in en buiten den ketting heeft plaats gehad, zoodat thans de betrekkelijke verordening en reglementen, mitsgaders plannen voor gebouwen enz. worden ontworpen.

Omtrent de door de dwangarbeiders in de verschillende gewesten gedurende 1874 verrigte werkzaamheden valt het volgende aan te teekenen.

Te Batavia waren dagelijks gemiddeld 225 dwangarbeiders werkzaam, grootendeels toegevoegd aan verschillende autoriteiten of te werk gesteld bij hospitalen, kazernes, militaire magazijnen, gevangenissen, gouvernementsgebouwen enz. De overigen werden, met de politioneel tot tewerkstelling veroordeelden — gemiddeld daags ten getale van 95 — gebruikt voor allerlei werkzaamheden in het belang der gezondheid of tot reiniging van de hoofdplaats. Het totaal door hen verrigte dagdiensten wordt op 105176 geschat. In de afdeeling Meester-Cornelis zijn de politioneel veroordeelden, wier aantal gemiddeld 200 's maands bedroeg, gebezigd deels voor dezelfde diensten, deels tot het halen van grint uit de rivier ten behoeve der wegen 2de klasse. De aldaar van Batavia gedetacheerde dwangarbeiders zijn werkzaam bij den geweermakerswinkel en andere militaire inrigtingen. In de afdeeling Tangerang worden de politioneel tot tenarbeidstelling veroordeelden, gemiddeld 96 's maands, op dezelfde wijze benuttigd.

In Krawang waren bij het begin des jaars 96 mannen en 60 vrouwen, veroordeeld tot dwangarbeid, aanwezig. Na de intrekking van het zoogenaamd landbouw-etablissement aldaar, in Julij 1874, werden minder veroordeelden naar Krawang gezonden; op 31 December waren er slechts 51 tot dwangarbeid veroordeelde mannen en 44 vrouwen. Politioneel tot tenarbeidstelling veroordeelden waren er gemiddeld 40 's maands. De veroordeelde vrouwen konden, na intrekking der bij het landbouw-etablissement behoo-

rende zijde-inrigting, slechts bezig worden gehouden met het reinigen der gouvernements-erven en wegen ter hoofdplaats. De mannen zijn grootendeels gebruikt tot het aanleggen en ophoogen van een nieuwen weg bij de hoofdplaats en tot het in orde houden der bestaande wegen.

In de residentie Preanger regentschappen, waar alleen plaatselijk veroordeelden aanwezig zijn, werden hunne werkkrachten meestal benuttigd voor de reiniging der hoofdplaatsen. Somtijds echter verleenden zij ook hulp bij 's lands bouwwerken, zoo bijv. te Soekaboemi, waar zij krachtig medegewerkt hebben aan de herstelling der vervallen hulpgevangenis en van eene boogbrug over de Tjiseroa, en te Tassik-Malaija, waar zij mede aan een paar bruggen werkten.

In de residentie Tagal werden de veroordeelden tot dwangarbeid ter plaatse der veroordeeling en de politioneel tot tewerkstelling verwezenen voornamelijk gebezigd: ter hoofdplaats op de gouvernements-houtstapelplaats en bij de wegen, te Brebes bij eene in aanbouw zijnde brug.

Ook te Pekalongan werden de dwangarbeiders uitsluitend gebezigd op de houtstapelplaats; de politioneel veroordeelden bij allerlei plaatselijke (reinigings-) werkzaamheden.

Op de hoofdplaats Samarang waren op 31 December 1874 433 dwangarbeiders en 68 politioneel tot tenarbeidstelling veroordeelden, voornamelijk in 't belang van de gezondheid der plaats, aan wegen, riolen en sloten werkzaam. Het voortdurend zenden van dwangarbeiders naar Atjeh belette hunne geregelde aanwending ten dienste van eenig groot werk.

Te Soerabaija was, om dezelfde reden, eene geregelde voortzetting door middel van dwangarbeiders van de slechting der vestingwerken niet mogelijk, vooral ook omdat een groot aantal dezer lieden voortdurend bij allerlei militaire inrigtingen gedetacheerd wordt. In 1874 bestond daar minder gelegenheid dan in het voorgaande jaar om veroordeelden tot gevangenisstraf, binnen de gevangenis, werk voor particulieren te doen verrigten. De veroordeelden door den zeekrijgsraad, die te Soerabaija hun straf ondergaan, verrigten geen werk, daar er binnen de gevangenis geene gelegenheid is om hen te laten arbeiden en zij niet vallen in de kategorie van dwangarbeiders.

In de residentie Probolinggo waren gemiddeld daags 100 plaatselijk veroordeelden ten arbeid gesteld, voornamelijk aan werken, die anders door heerendienstpligtigen worden verrigt, zoo als het onderhouden van wegen en waterleidingen op de hoofdplaatsen.

In de residentie Banjoewangi wordt, vooral op het landbouw-etablissement Soekaradja, veel partij getrokken van de werkkrachten der veroordeelden. Nu geen vrouwen meer bij dit etablissement kunnen worden bezig gehouden met het winnen van zijde, arbeiden zij mede op de sawahs en in de arrowroot- en klappertuinen. (1) Alle werkzaamheden, ook de bouwwerken op het etablissement, werden door veroordeelden verrigt, insgelijks het bakken der benoodigde steenen en pannen, het verzamelen en branden van kalk, het kappen en bewerken van hout en bamboe enz. Overigens waren van de 526 veroordeelden (de gemiddelde sterkte in 1874) 96 aangewezen voor het onderhoud van den nieuw aangelegden weg van Badjoelmati naar Soemberwaroe; 40 voor het werk aan de zeeweringen tot bescherming van den landtong tusschen straat Bali en de rivier van Banjoewangi; 50 voor bruggenbouw enz. en het schoonhouden der drinkwaterleiding naar zee ten dienste der voorbijvarende schepen. Het inlandsch opzigthoudend personeel bestaat geheel uit ontslagen veroordeelden. De waarde van den door de veroordeelden in Banjoewangi geleverden arbeid wordt — niettegenstaande onder de naar Atjeh gezondenen ook vele bekwame handwerks- en ambachtslieden behoorden — door den resident geschat op f 86 941, daaronder ook de waarde der verkregen materialen en producten, terwijl de gezamenlijke uitgaven ten behoeve van het etablissement worden opgegeven f 42 569 te hebben bedragen.

Ter hoofdplaats Banjoemas waren dagelijks gemiddeld 22 politioneel te werk gestelden en 100 dwangarbeiders werkzaam, te Poerwokerto 26 en 10, te Poerbolingo 12 en 13, te Bandjarnegara 14 en 13, te Tjilatjap 25 van eerstgenoemden en bij het begin des jaars 516, bij het einde 271 dwangarbeiders. De laatsten werden ten arbeid gesteld bij het dempen van het geniekanaal en de kali Yosso aldaar en bij de militaire geniewerken; de politioneel veroordeelden en de dwangarbeiders op de andere plaatsen werden meest allen gebruikt voor allerlei plaatselijken arbeid aan wegen en waterleidingen. Dit laatste was ook het geval op de hoofdplaats Kediri, waar in 1874 gemiddeld 33 politioneel veroordeelden en 110 dwangarbeiders ten arbeid waren gesteld.

Ook in Bagelen werden de dwangarbeiders gebezigd voor arbeid aan de wegen; hun getal was zeer beperkt ten gevolge van de voorziening in de behoeften te Atjeh.

Te Soerakarta en Djokjokarta waren in 1874 geen dwangarbeiders van elders meer aanwezig. De plaatselijk veroordeelden werkten aan het onderhoud van wegen en gouvernementserven en gebouwen.

In het gouvernement van Sumatra's Westkust hebben de diensten der dwangarbeiders grootendeels gestrekt om in sommige gedeelten der afdeelingen Priaman en Ommelanden van Padang te gemoet te komen aan de onvoldoende krachten der bevolking voor een behoorlijk onderhoud der wegen. Ter hoofdplaats Padang waren gedurende het afgeloopen jaar 494 dwangarbeiders in en buiten den ketting en plaatselijk veroordeelden aanwezig. Van de dwangarbeiders waren 254 bij verschillende inrigtingen en autoriteiten gedetacheerd, de overigen werkten aan het onderhoud der wegen. Voor het uitdiepen en schoonhouden der waterleidingen werden speciaal de politioneel gestraften gebezigd. Van Padang uit werden voortdurend dwangarbeiders gezonden naar de afdeelingen bij de aldaar in aanleg zijnde werken, onder anderen de groote transportweg van Padang naar Solok. Hier en daar liet men de veroordeelden op taak werken, hetgeen de beste resultaten gaf. Met den aanleg van den weg Lolo-Soerian in de Padangsche Bovenlanden (zie vorig verslag, bijlage E *bis*, bladz. 4) werd nog geen aanvang gemaakt. Evenzoo is, uit hoofde van de gedurige verzending van dwangarbeiders naar Atjeh, ook niet kunnen worden hervat de demping van het moeras te Siboga (Tapanoeli).

Ter hoofdplaats Benkoelen werden dwangarbeiders gebezigd voor het onderhoud van het zeehoofd en van de beschoeijingen der havenwerken op Poeloe Tikoes, waarvoor steeds nieuwe koraalsteenen moeten worden aangebragt, en voorts aan den grooten weg van Benkoelen naar de grens van Palembang, terwijl geregeld een 50tal in dienst waren voor het vervoer van vivres, kleeding enz. van de hoofdplaats naar de militaire posten.

In de residentie Lampongsche districten waren op de hoofdplaats Telok-Betong gemiddeld werkzaam 140 dwangarbeiders en 3 politioneel veroordeelden; op de hoofdplaatsen der afdeelingen te zamen 105 veroordeelden. Behalve de bij de militaire inrigtingen en autoriteiten gedetacheerden, waren dagelijks 20 man werkzaam aan het havenhoofd, waarbij telkens verzakkingen te herstellen waren; een gelijk getal was bezig met den aanleg van een weg naar het in de nabijheid der hoofdplaats in aanbouw zijnde nieuw kettingkwartier, terwijl nog 30 man bescheiden waren bij het mede in aanbouw zijnde nieuwe militaire etablissement op den Talangheuvel. De politioneel veroordeelden en de dwangarbeiders in de binnenlanden verrigtten uitsluitend arbeid in het belang der reiniging van de hoofdplaatsen der afdeelingen.

In de residentie Palembang is het aantal dwangarbeiders gering; zij worden meestal, ingevolge de voorschriften, toegevoegd aan militaire autoriteiten en inrigtingen; de plaatselijk veroordeelden worden gebezigd voor het onderhoud van wegen en bruggen en het lossen en laden van gouvernementsgoederen.

Op Banka waren gemiddeld 350 dwangarbeiders bij verschillende werken ingedeeld, als onder anderen 80 bij de in aanleg zijnde openbare werken, 85 voor het in orde houden der wegen, 60 voor het laden en lossen van gouvernementsgoederen te Muntok, 30 voor diensten bij de mijnen, 70 bij de militaire hospitalen en kazernes. Het geldswaardig bedrag van hun arbeid wordt op f 328

---

(1) Sedert de toevoeging van veroordeelden aan de perkeniers te Banda heeft opgehouden en het landbouw-etablissement te Poerwakarta is ingetrokken, bestaat alleen te Soekaradja nog gelegenheid om veroordeelde vrouwen te doen arbeiden.

daags geschat, zijnde de som die aan vrije arbeiders zou moeten betaald zijn.

In de residentie Riouw en onderhoorigheden bevonden zich gedurende 1874 gemiddeld 310 dwangarbeiders, grootendeels werkzaam ter hoofdplaats Tandjong Pinang. De aanleg van den weg van Goenoeng Kidjang naar Tandjong Pinang werd door hen voortgezet.

Te Pontianak (Borneo's Westerafdeeling) zijn voortdurend 150 dwangarbeiders werkzaam geweest aan het onderhouden van den weg van die hoofdplaats naar het strand te Soengei-Kakap. In het begin van 1874, toen er voor de in dit gewest gestationeerde zeemagt tijdelijk gebrek aan steenkolen was, werd een getal van 150 dwangarbeiders onder behoorlijk toezigt naar de Knepay-rivier boven Sintang gezonden om steenkolen te graven, welke arbeid echter, om de groote kosten, werd gestaakt, toen de particuliere nijverheid weer voldoende steenkolen leverde. Alle koeliediensten bij het laden en lossen van gouvernementsgoederen worden voorts door veroordeelden verrigt. Deze laatste arbeid was ook het hoofdwerk der dwangarbeiders en politioneel veroordeelden ter hoofdplaats Bandjermasin (Borneo's Zuider- en Oosterafdeeling). Aan elk der militaire etablissementen in dat gewest is een klein getal dwangarbeiders toegevoegd, en bovendien worden enigen gebezigd bij de in aanbouw zijnde nieuwe militaire versterking te Amoenthai. Het meerendeel der dwangarbeiders was echter werkzaam bij de gouvernementssteenkolenmijnen te Pengaron en Assahan (zie lager hoofdstuk **O**, afd. II).

De dwangarbeiders die zich te Banda bevonden, zijn thans grootendeels naar elders verplaatst. Alleen zijn aldaar gebleven de veroordeelden die verklaard hadden, na het ondergaan hunner straf als arbeider op de perken te willen blijven werken en zich dus op Banda te willen vestigen.

In den loop van 1874 werd ruim een dertigtal dwangarbeiders van Ternate naar Onrust overgebragt, omdat zij in verzet waren gekomen en plaatselijk de middelen ontbraken om hen in bedwang te houden.

§ 5. *Gewestelijke en plaatselijke verordeningen.*

Van de bevoegdheid tot vaststelling van gewestelijke en plaatselijke keuren en verordeningen werd in het afgeloopen jaar door de hoofden van gewestelijk bestuur een ruim gebruik gemaakt.

Door de gouverneurs van Sumatra's Westkust en van Celebes en door de residenten van Palembang en Westerafdeeling van Borneo werden onder anderen politieverordeningen ontworpen en — na goedkeuring door den directeur van justitie — uitgevaardigd (*Javasche Courant* van 27 Februarij, 6 October, 12 en 23 Junij 1874), betreffende onderwerpen van plaatselijk belang, niet beheerscht door het algemeene strafregt (verg. het verslag van 1871, bladz. 41/42). In de verordening voor Sumatra's Westkust en in die voor Celebes is onder anderen opgenomen het verbod om zich des nachts op den openbaren weg te vertoonen, zonder te zijn voorzien van licht.

De verder in 1874 uitgevaardigde gewestelijke of plaatselijke keuren betreffen in hoofdzaak de volgende onderwerpen: aanwijzing van wijken voor vreemde Oosterlingen; toezigt op de prostitutie (verg. vorig verslag, bladz. 74), op het gebruik der wegen, op het bouwen en sloopen van woningen en op de begraafplaatsen; bevordering van orde, netheid, zindelijkheid en veiligheid; verbod tegen het dragen van wapenen; regeling van het brandspuitwezen, enz.

§ 6. *Regterlijke magt* (1) *en regtsbedeeling.*

Regterlijke collegien. In navolging van het Koninklijk besluit van 10 Januarij 1874, n°. 6 (*Indisch Staatsblad* n°. 101), waarbij ten opzigte van het Hooggeregtshof nader is bepaald, hoe de jaarlijksche indeeling der leden bij de drie kamers plaats vindt, en verder eenige bepalingen zijn vastgesteld ter verzekering van een goeden gang der werkzaamheden bij dat collegie (zie vorig verslag, bladz. 61), is bij ordonnantie van 21 Mei 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 138) eene daarmede overeenstemmende regeling tot stand gekomen ten aanzien van den raad van justitie te Batavia. De in 1867 goedgekeurde huishoudelijke voorschriften aangaande de verdeeling der werkzaamheden bij dit collegie (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 2078) kwamen hierdoor te vervallen.

De toenemende werkzaamheden op het parket van den officier van justitie te Soerabaija hebben, even als zulks in 1872 voor Batavia was geschied, eene verhooging der voor klerkengelden en oppassers uitgetrokken sommen noodzakelijk gemaakt. Zoowel aan het parket als aan de griffie van den raad van justitie te Samarang moest, ter voorkoming of bijwerking van achterstand, buitengewone hulp worden verleend. Vooral een bijzonder groot aantal strafzaken, waaronder sommige van grooten omvang, maakten deze maatregelen onvermijdelijk.

De in 't vorig verslag vermelde tijdelijke indienststelling van een buitengewonen omgaanden regter en een griffier bij het omgaand geregt in de 5de afdeeling (eiland Madura), is in 1874 met één jaar verlengd moeten worden.

In Maart jl. is, ter bijwerking van achterstand, tot zoodanigen tijdelijken maatregel ook moeten worden overgegaan bij het omgaand geregt in de 2de afdeeling op Java en Madura (Samarang, enz.).

Bij eene ordonnantie van 11 April 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 96) werd aan den resident van Sumatra's Oostkust de bevoegdheid verleend om, wanneer dit noodzakelijk bleek, onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, bij den residentieraad te Bengkalis een substituut-fiskaal in dienst te stellen. Het voornemen bestaat om in 1876 bij deze regtbank ook twee Chinesche tolken, tevens schrijvers, aan te stellen, één te Bengkalis en één te Deli, benevens twee panghoeloes op dezelfde standplaatsen.

Over de voortgezette aanstelling van regtsgeleerde voorzitters bij landraden zie men hooger blz. 61.

De in 't vorig verslag genoemde 7 landraden bekwamen, na de afkondiging der begrooting voor 1875, afzonderlijke griffiers.

Bij diezelfde begrooting zijn fondsen toegestaan om de griffien der door regtsgeleerden voorgezeten landraden los te maken van de gewestelijke of plaatselijke bureaux.

Hoezeer minder veelvuldig dan in vroegere jaren, moest ook in 1874 aan sommige landraden (namelijk die te Buitenzorg, Patjitan, Ponorogo, Koedoes, Modjokerto, Probolinggo, Kraksaän en die in de residentie Kediri) ter bijwerking van achterstand buitengewone hulp worden verleend. Die hulp bestond dan òf in vermeerdering der fondsen voor schrijfloonen, òf in het tijdelijk ter beschikking stellen van ambtenaren om tot buitengewone substituut-griffiers te worden benoemd.

De aanstelling in 1874 van een afzonderlijken griffier bij den residentieraad te Soerakarta gaf gelegenheid om de oneigenaardige zamenkoppeling der functien van fiskaal en griffier bij die regtbank te doen ophouden (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 61).

Bij den landraad te Muntok (Banka) kon de niet-regtsgeleerde griffier nog niet vervangen worden.

Bij sommige landraden was het noodig het personeel bij de inlandsche officieren van justitie tijdelijk te versterken, hetzij door toevoeging van een buitengewonen adjunct-djaksa, hetzij door de tijdelijke indienststelling van inlandsche schrijvers. Zulks was onder anderen het geval bij de landraden te Buitenzorg en Modjokerto. Eene blijvende vermeerdering van personeel had plaats bij de djaksa's der landraden te Batavia, Samarang, Brebes en Patjitan.

Aan eenige leden van den landraad te Buitenzorg werd voor het bijwonen van elke landraadszitting eene schadeloosstelling voor vervoerkosten toegekend van f 4. Gelijke toelage bekwam een lid van den landraad te Soerabaija. Deze maatregel (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 131) vindt hierin zijn grond, dat de bedoelde personen, aanzienlijke inlanders, doch niet in gouvernements-dienst en niet bemiddeld, niet genegen waren zich eene benoeming tot lid van den landraad te laten welgevallen, wegens de kosten

---

(1) Over eene wijziging van art. 22 van het reglement op de regterlijke organisatie, betreffende de verloven van regterlijke ambtenaren (beperking der gevallen waarin die verloven van den Gouverneur-Generaal moeten uitgaan), bij het Koninklijk besluit van 18 Maart 1875, n°. 25, zie men hoofdstuk **N**, § 1.

van vervoer van hunne woonplaats naar de plaats waar de landraad zitting houdt. Reeds in vroegere jaren werd somtijds zulk eene gratificatie toegestaan, wanneer het belang der goede zamenstelling van het personeel dezer regtbanken dit noodig maakte.

Aan den hoofddjaksa bij den land- of Minahassa-raad te Menado en bij de rijksraden voor de landschappen op de noordkust van Celebes en de Sangir-eilanden, werd door de Regering de gouden medaille voor burgerlijke verdiensten toegekend, en aan den gewezen hoofdpanghoeloe bij den landraad te Tagal de zilveren, als blijk van erkenning der langdurige en trouwe diensten door hen aan den lande bewezen.

Ongestoorde afdoening van landraadzaken. Daar het gebleken was dat de werkzaamheden bij de landraden soms belemmering ondervonden door afwezigheid van leden die administratieve diensten te vervullen hadden, is de aandacht der betrokken autoriteiten gevestigd op de noodzakelijkheid, om bij de regeling der werkzaamheden van ambtenaren, aan wie eenige betrekking bij de inlandsche regtbanken is opgedragen, op hunne regterlijke functien te letten, en zooveel mogelijk te zorgen dat deze naar behooren kunnen vervuld worden.

Belooning aan inlandsche priesters voor het afnemen van den eed. Bij ordonnantie van 28 Januarij 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 39) werd geregeld de belooning door inlandsche priesters aan belanghebbenden in rekening te brengen voor het beëedigen van inlanders in andere gevallen dan die bedoeld bij Indisch Staatsblad 1858, n°. 15, regelende de belooning voor het beëedigen van getuigen bij geregtelijke verrigtingen.

Geregtelijke statistiek. Als bijlage K wordt bij dit verslag overgelegd de laatst opgemaakte statistiek der regtsbedeeling in Nederlandsch Indie, loopende over de jaren 1871 en 1872, vergezeld van een bij het departement van justitie opgemaakt beredeneerd overzigt.

§ 7. *Militair regt en militaire regtspraak.*

Het is noodzakelijk gebleken om nieuwe bepalingen te maken omtrent de uitvoering der correctionele gevangenisstraffen die door de zeekrijgsraden in Nederlandsch Indie worden opgelegd. Terwijl de wet voorschreef, dat deze straffen in Nederland moesten worden ondergaan en de veroordeelden te dien einde per oorlogschip herwaarts moesten worden overgebragt, gebeurde het niet zelden dat, wanneer er gedurende een geruim tijdsverloop geene gelegenheid tot opzending bestond, òf de straf aan boord van een der wachtschepen werd ondergaan, òf de straftijd van den veroordeelde bij zijne aankomst hier te lande nagenoeg geheel verstreken was. Bij Koninklijk besluit van 7 Julij 1875, n°. 49, is thans bepaald, dat de correctionele gevangenisstraffen beneden de zes maanden in Indie worden ondergaan, terwijl zij die voor langeren tijd of tot kruiwagen- of tuchthuisstraf zijn veroordeeld, niet, zoo als tot dusverre, alléén per oorlogschip, doch per eerst vertrekkende rijks- of particuliere gelegenheid naar Nederland zullen worden getransporteerd.

§ 8. *Tusschenkomst van den Gouverneur-Generaal in zaken van justitie.*

Werd gedurende 1873 aan 2217 veroordeelden gratie of remissie van straf verleend, daaronder ook begrepen de 806 dwangarbeiders, aan wie dit genadebetoon ten deel viel als belooning voor hunne goede diensten bij de eerste expeditie tegen Atjeh, in 1874 — toen zoodanige bijzonderheid niet voorkwam (1) — werden 1314 veroordeelden gegratieerd. Daarentegen werd in laatstgenoemd jaar op 417 verzoeken om gratie afwijzend beschikt, in 1873 op 311. De volgende tabel wijst aan tot welke straffen de verzoeken betrekking hadden en tot welken landaard de verzoekers behoorden.

(1) De dwangarbeiders die ter zake van deelneming aan de tweede expeditie tegen Atjeh met afslag of kwijtschelding van straf beloond werden, verkregen die eerst in Januarij 1875.

AARD DER STRAFFEN.	LANDAARD.	Aantal verzoeken: Toegestaan.	Aantal verzoeken: Afgewezen.
Doodstraf	Europeanen	(*a*) 20	
	Inlanders	(*b*) 106	
	Chinezen	(*c*) 1	
Tuchthuis	Europeanen	25	
	Afrikanen	1	
Kruiwagenstraf . .	Europeanen	9	
	Afrikanen	1	
	Inlanders	1	
Gevangenis	Europeanen	43	
Detentie	Europeanen	84	
	Afrikanen	2	
	Inlanders	19	
Dwangarbeid in- en buiten den ketting	Inlanders	874	
	Chinezen	34	
Wegzending naar een oord van ballingschap binnen Nederlandsch Indie.	Inlanders	7	417 waaronder verzoeken van (*d*) 41 inlanders en (*d*) 3 Chinezen om gratie van de doodstraf.
Ontzetting van de regten en bevoegdheden, vermeld in art. 22 Strafwetboek voor inlanders.	Inlanders	15	
Tentoonstelling. . .	Inlanders	13	
Geldboete	Europeanen	27	
	Inlanders	14	
	Chinezen	13	
	Arabieren	2	
Verbeurdverklaring .	Inlanders	2	
Laarzen	Europeanen	1	
TOTAAL. . .	Europeanen	209	
	Inlanders	1051	
	Chinezen	48	
	Afrikanen	4	
	Arabieren	2	
		(*e*) 1314	417
		1731	

(*a*) Allen militairen; 16 hadden zich schuldig gemaakt aan feitelijke insubordinatie, 4 aan brandstichting.

(*b*) Waaronder 7 militairen: 4 hadden zich schuldig gemaakt aan feitelijke insubordinatie, 3 aan moord. Van de 99 overige inlanders hadden 75 zich schuldig gemaakt aan moord of doodslag, 14 aan diefstal met verzwarende omstandigheden, 3 aan brandstichting en 7 aan zamenspanning tegen het gevestigd gezag en aan plundering.

(*c*) Deze was veroordeeld wegens diefstal met verzwarende omstandigheden.

(*d*) Dezen hadden zich allen aan moord of medepligtigheid aan moord schuldig gemaakt.

(*e*) Van dezen ontvingen 624 (127 Europeanen, 474 inlanders en 23 Chinezen) gratie of remissie van straf bij gelegenheid der viering van den verjaardag of van het 25jarig bestuur des Konings.

§ 9. *Bijzondere regten.*

Regt van verblijf. Uit den hieronder volgenden staat kan blijken hoeveel vergunningen tot inwoning gedurende 1874 aan Europeanen en met dezen gelijkgestelden en aan vreemde Oosterlingen zijn verleend.

LANDAARD DER PERSONEN.	VERGUNNINGEN VERLEEND DOOR			
	den Gouverneur-Generaal.		de hoogste gewestelijke gezaghebbers in de buitenbezittingen.	
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
Nederlanders . . .	82	4	4	1
Belgen	3	»	»	»
Franschen	4	»	»	»
Duitschers	9	1	6	»
Engelschen	2	»	»	»
Denen	1	»	»	»
Zwitsers	»	»	1	»
Totaal	101	5	(1)	(1)
Chinezen	1821	2	(1) 835	»
Arabieren	241	»	(1) 17	»
Andere vreemde Oosterlingen	1	»	(1) 7	»

Vergunning tot reizen in Nederlandsch Indie werd gedurende het jaar 1874 verleend aan 20 personen.

Dikwijls verzuimden aankomende vreemdelingen om zich, volgens art. 1 van Indisch Staatsblad 1872, n°. 38 en 40, binnen drie dagen na aankomst in Nederlandsch Indie van eene toelatingskaart te voorzien. Daar dit verzuim hoofdzakelijk was toe te schrijven aan ongenoegzame bekendheid met het voorschrift, werden van regeringswege maatregelen bevolen om de bekendheid daarvan zooveel mogelijk te bevorderen.

Van het voornemen om de verordening van Indisch Staatsblad 1872, n°. 40, omtrent de toelating in Nederlandsch Indie van Oostersche vreemdelingen, ook in de residentie Sumatra's Oostkust te doen opvolgen (zie het vorig verslag, bladz. 66/67), is, op grond van politieke en andere bedenkingen, door de Indische Regering afgezien. Daar hierdoor ook de mogelijkheid verviel eener ongewijzigde toepassing aldaar van de met genoemde verordening naauw zamenhangende voorschriften tegen misleiding en dwang bij huurovereenkomsten met bedoelde personen (*Indisch Staatsblad* 1868, n°. 8), werden bij ordonnantie van 16 Februarij 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 59) voor de residentie Sumatra's Oostkust bijzondere bepalingen in het leven geroepen tot wering van misbruiken bij de inhuring van vreemde Oosterlingen ten behoeve van ondernemingen van handel, landbouw of nijverheid. Die bepalingen verzekeren eene afdoende contrôle op het vrijwillige en regtmatige der verbindtenissen, en bedreigen straffen tegen ontduiking of niet naleving der voorschriften.

Bij besluit van 24 Februarij 1875, n°. 14, werd door den Gouverneur-Generaal, krachtens magtiging des Konings, ingetrokken art 1 van het Indisch besluit dd. 2 Mei 1873, n°. 1, krachtens hetwelk aan mr. C. P. K. WINCKEL het verblijf in Nederlandsch Indie was ontzegd. De Gouverneur-Generaal ging hiertoe over, op grond der veranderde tijdsomstandigheden en van de bevredigende verklaringen door mr. WINCKEL omtrent zijne vroegere handelingen en zijne voornemens afgelegd.

Aan twee zonen van den vroegeren rijksbestuurder te Palembang, die in 1851 tegelijk met hun vader van daar verwijderd waren, en aan wie Soerabaija als verblijfplaats was aangewezen, werd vergund om zich weder in Palembang te vestigen. Ook aan een in 1862 bij politieken maatregel uit de residentie Menado verwijderden inlander werd toegestaan naar zijne vroegere woonplaats (Siaauw op de Sangir-eilanden) terug te keeren.

Ten einde te voorkomen dat de reispassen, op Java en Madura uitgereikt aan personen die met inlanders zijn gelijkgesteld en aan inlanders die niet op genoemde eilanden te huis behooren, worden misbruikt als acten van tijdelijk verblijf, werd bij Indisch Staatsblad 1875, n°. 103, bepaald, dat de bedoelde lieden zich gedurende het tijdvak, waarvoor de pas geldig is, niet langer dan één maand in dezelfde afdeeling mogen ophouden.

Drukpers. De in het vorig verslag (blz. 67) bedoelde overwegingen betreffende eene nieuwe regeling der drukpersaangelegenheden in Indie hebben geleid tot het besluit, dat eene herziening van het drukpersreglement behoorde plaats te hebben deels bij de wet, deels bij Koninklijk besluit (dit laatste wat de strafbepalingen aangaat). Voor de indiening van een wets-ontwerp scheen echter de tijd nog niet gekomen. Nu het te wachten was, dat eerlang de arbeid der Staatscommissie voor de strafwetgeving hier te lande voor de wetgevende magt kon gebragt worden, meende de Regering bezwaarlijk, incidenteel en afgescheiden van dien arbeid, de beslissing over eene der moeijelijkste vraagstukken van strafregt van de wetgevende magt te kunnen vergen. Moest dus eene wettelijke voorziening voor 's hands uitgesteld worden, het gevolg hiervan was, dat ook een Koninklijk besluit, als waarop straks gedoeld werd, niet kon worden uitgevaardigd, omdat de wijziging, die zoodanig besluit bestemd was te brengen in *een deel* van het drukpersreglement, verband moest houden met de herziening van het *geheele* reglement. Door de toepassing, die tot nog toe aan het drukpersreglement door de Regering is gegeven, waren buitendien de vroeger gevreesde nadeelen vermeden, en waren meer in het bijzonder de strafbepalingen, in de verordening vervat, gebleken alleszins bruikbaar te zijn tot beteugeling van drukpersdelicten. Daar er dus geene urgentie tot herziening bestond, heeft de Regering besloten daarmede te wachten tot dat het nieuwe strafwetboek in Nederland zou zijn tot stand gekomen, waarop dan, krachtens art. 75 Regeringsreglement, de omwerking der bestaande strafwetgeving in Indie en tevens van de vigerende verordeningen nopens de drukpersaangelegenheden kan volgen.

In het afgeloopen jaar zijn in Indie aanhangig geweest 10 vervolgingen wegens overtredingen door middel van de drukpers gepleegd, waarvan 7 nieuw aangebragt (2 bij elk der raden van justitie te Batavia, Samarang en Soerabaija en 1 bij dien te Padang). Van de 3 reeds aanhangige zaken eindigden er 2 met eene veroordeeling en 1 met vrijspraak; van de 7 nieuwe bleef 1 aanhangig en eindigden 4 met eene veroordeeling, terwijl ten aanzien van 2 beklaagden regtsingang geweigerd werd.

Van het voornemen om voorstellen te doen tot wijziging van het Koninklijk besluit van 13 Januarij 1854, n°. 64 (*Indisch Staatsblad* n°. 18), omtrent het openbaar maken van stukken uit de gouvernements-archieven, is door de Indische Regering afgezien, uit overweging dat aan de gebreken dier verordening (zie het vorig verslag, blz. 67) langs anderen weg kon worden te gemoet gekomen, door namelijk, met toepassing van art. 56 en van art. 179, 2de en 3de lid, van het reglement op de regterlijke organisatie, de ambtenaren van het openbaar ministerie aan te schrijven geene vervolging ter zake van overtreding van het bedoelde Koninklijk besluit in te stellen, zonder daarover vooraf het welmeenen der Regering te hebben vernomen. Bij Indisch besluit van 26 Junij 1874, n°. 2, is dan ook de procureur-generaal dienovereenkomstig van bevelen voorzien.

Slavernij. De beschouwingen in Maart 1874 (zie vorig

(1) Van de residenten van Menado en Sumatra's Oostkust zijn geene opgaven ontvangen.

verslag, blz 67) aan de Indische Regering medegedeeld, over de wijze van afschaffing der slavernij in de bezittingen buiten Java en Madura, deden in Indie al dadelijk de vraag rijzen, welke voorstellen naar aanleiding van die beschouwingen reeds aanstonds konden worden ingediend. De Raad van Indie (advies van 29 Mei 1874) was van oordeel, dat men zich vooreerst wel zou moeten bepalen tot het zenden van een gouvernements-commissaris naar de gewesten, waar regelingen ter zake noodig waren, allereerst naar Sumatra's Westkust, ten einde de noodige onderzoekingen te doen omtrent hetgeen noodig zou zijn voor de vrijmaking der nog aanwezige slaven. De toenmalige Gouverneur-Generaal meende echter dat de onderzoekingen niet zulk een grooten omvang zouden behoeven te hebben, en stelde aan den heer mr. DER KINDEREN, die bestemd was om ter Sumatra's Westkust aan de invoering der vastgestelde regeling van het regtswezen de laatste hand te leggen, de vraag, of hij daaraan de taak der voorbereiding van de emancipatie kon vastknoopen. Deze verklaarde daartegen geene bedenking te hebben, indien de gouverneur van Sumatra's Westkust zulke volledige opgaven aangaande den bestaanden toestand verstrekken kon, dat niet verder zou behoeven te worden onderzocht wie als slaven waren aan te merken, maar aanstonds met de hoofden in overleg zou kunnen worden getreden omtrent de vrijmaking, het bedrag der uit te keeren schadeloosstelling, enz.

In voldoening aan eene van de Indische Regering ontvangen opdragt gaf de genoemde gouverneur, bij een rapport van 21 Augustus 1874, eene beschrijving van de slavernij in zijn gewest, die in 't kort aldus is zamen te vatten.

Terwijl in de Padangsche Benedenlanden geene slaven meer voorkomen, is in de Padangsche Bovenlanden en in Tapanoeli de slavernij van beduidenden omvang, doch de toestand der slaven zeer verschillend. In de Bovenlanden onderscheidt men drie klassen: de *boedak*, slaven in den volsten zin des woords, waarover de meester de vrije beschikking heeft; de *boedak poesaka*, geërfde slaven, die niet mogen verkocht worden en dikwijls slechts in bijzondere gevallen dienst doen; en de *kamanakan di bawah loetoeh*, wier schuld, koopprijs of losprijs is afbetaald, doch die nog niet hebben voldaan aan de adat, welke, behalve het storten eener zekere som, van hen vordert een feest aan de negorij. Wanneer de lieden dezer derde kategorie, wier toestand overigens zeer uiteenloopend is, aan een en ander hebben voldaan, worden zij geheel vrij, doch nimmer volkomen gelijkgesteld met de vrijgeborenen. De slaven in Tapanoeli, wier toestand de gouverneur dragelijk noemt, worden gesplitst in twee klassen: de *boedak*, eigenlijk gezegde slaven, en de *Loeboes*, een volksstam, die aan een zestal hoofden toebehoort en dezen eenige producten uit de bosschen levert.

Omtrent het aantal der aanwezige slaven van elke soort deelde de gouverneur eenige cijfers mede, die hij echter zelf onvolledig noemde. Ook gaf hij eene raming der kosten van de emancipatie, maar die raming kwam den Gouverneur-Generaal gebrekkig voor, weshalve hij den gouverneur liet uitnoodigen om nadere opgaven in te dienen. Uit een op den 27sten Julij jl. van den Gouverneur-Generaal ontvangen telegram is af te leiden dat de bedoelde opgaven sedert verstrekt zijn; dat bij eene volledige afschaffing der slavernij ter Sumatra's Westkust, een bedrag van f 500 000 aan schadeloosstelling zou te betalen zijn, en dat omtrent de emancipatie der slaven met de inlandsche hoofden in overleg getreden is en de noodige regelingen getroffen zijn.

Zal dus thans, wanneer de fondsen voor de vereischte uitgaven door de wetgevende magt zullen zijn toegestaan, tot de vrijmaking van alle slaven in het gouvernement van Sumatra's Westkust kunnen worden overgegaan, in het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden is ook een stap gedaan tot voorbereiding van de geheele opheffing der slavernij.

In Junij 1872 had de Indische Regering aan de hoofden van gewestelijk bestuur in de buitenbezittingen opgedragen om een onderzoek te doen naar het aantal slaven in de gouvernementslanden. Naar aanleiding van die opdragt had de gouverneur van Celebes bevolen, dat aangifte moest worden gedaan van alle slaven in de gouvernementslanden van zijn gewest. Dientengevolge waren 9363 (poesaka-) slaven opgegeven, maar een aantal eigenaren van slaven verzuimden de aangifte. De gouverneur meende nu aan de Indische Regering te moeten voorstellen om alsnog eene volledige registratie te gelasten, met bepaling dat de niet ingeschrevenen en de kinderen der ingeschrevenen, na de registratie geboren, vrij zouden zijn. Na herhaald overleg met den gouverneur is daarop door de Indische Regering den 14den Junij 1875 eene ordonnantie uitgevaardigd van den volgenden inhoud (*Indisch Staatsblad* n°. 140):

Art. 1. In de gouvernementslanden van Celebes en onderhoorigheden worden registers aangelegd van de aldaar aanwezige slaven, zonder onderscheid van ouderdom en geslacht, aantoonende:

a. naam van den meester of meesteres;
b. doorloopend nummer;
c. naam, geboorteplaats, gegiste ouderdom en geslacht der slaven;
d. bedrijf van ieder der slaven;
e. sedert wanneer in den toestand van slavernij en hoe daarin gebragt;
f. aanmerkingen.

Art. 2. De registers worden ter hoofdplaats door den adsistent-resident voor de politie en elders door de hoofden der afdeelingen en onderafdeelingen ten hunnen kantore gehouden.

Art. 3. De inschrijving geschiedt binnen drie maanden na de in werking treding dezer ordonnantie. Op den dag na het verstrijken van dezen termijn worden de registers afgesloten en een afschrift daarvan gezonden aan den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden.

Art. 4. Ieder inlander, die slaven bezit of onder zijn beheer heeft, kan in de afdeeling of onderafdeeling zijner inwoning ter plaatse en binnen den termijn bij art. 3 vermeld, hunne inschrijving in de registers vorderen, onder opgave der vereischten, in art. 1 gesteld.

Elke slaaf, wiens registratie wordt verlangd, wordt gebragt voor den ambtenaar met de inschrijving belast, en niet geregistreerd dan nadat de wettigheid der slavernij gebleken is.

De inschrijving geschiedt kosteloos, met vermelding van de dagteekening der aangifte.

Art. 5. De ambtenaar, met de inschrijving belast, verleent aan den eigenaar kosteloos een door hem gedagteekend en onderteekend schriftelijk bewijs van elken ingeschreven slaaf, inhoudende *een woordelijk afschrift van het register.*

Art. 6. De ambtenaar, met de inschrijving belast, weigert de inschrijving der aangifte, van welker waarachtigheid hij niet overtuigd is.

Van deze weigering reikt hij kosteloos den aangever een door hem gedagteekend en onderteekend schriftelijk bewijs uit, met omschrijving van den aangegevene, zooals in art. 1 is vermeld.

Van deze weigering is gedurende dertig dagen beroep op den onmiddellijken chef van den ambtenaar, met de inschrijving belast.

Ingeval de chef oordeelt dat de aangifte juist is, stelt hij met dagteekening en onderteekening eene „fiat inschrijving" kosteloos op het biljet van weigering.

Blijkt daarentegen dat de weigering tot inschrijving gegrond is, dan wordt daarvan mede aanteekening gehouden op het biljet en aan den betrokken ambtenaar kennis gegeven.

De inschrijving geschiedt alsdan op vertoon van het gefiateerd bewijs, mits dit binnen dertig dagen na de dagteekening der fiatering zij aangeboden.

Van deze inschrijving wordt kennis gegeven aan den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden, die daarvan aanteekening houdt op het betrekkelijk ten zijnen kantore berustende kopij-register.

Art. 7. Alle slaven wier inschrijving niet is geschied binnen den tijd en op de wijze bij deze ordonnantie bepaald, en alle kinderen, na hare in-werking-treding uit slavinnen geboren, zijn vrij.

Art. 8. Overgang van eigendom van slaven geschiedt alleen door erfopvolging.

Daarvan wordt in de registers aanteekening gehouden.

Art. 9. De termijnen, in deze ordonnantie voorgeschreven, worden op straffe van nietigheid in acht genomen.

Art. 10. De bescheiden, in deze ordonnantie vermeld, worden op ongezegeld papier geschreven.

In de overige buitenbezittingen zijn, volgens de rapporten der hoofden van gewestelijk bestuur, geene slaven, of slechts geringe overblijfselen van slavernij, meer aanwezig in de landen, *die regtstreeks onder gouvernements-bestuur staan.*

Wat de landen betreft, aan wier vorsten het regt van zelfbestuur is gelaten, is het navolgende te vermelden. Bij een besluit van 22 Julij 1874 zijn de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur aangeschreven om, daar waar het pas heeft en 's lands belang zich er niet tegen verzet, de zelfbesturende vorsten met voorzigtigheid te wijzen op de wenschelijkheid om de afschaffing der slavernij langzamerhand voor te bereiden, althans om de uitbreiding der slavernij tegen te gaan. Bepaaldelijk werd hun opgedragen, om bij het doen van voorstellen omtrent het vernieuwen of wijzigen van bestaande of het sluiten van nieuwe overeenkomsten met zoodanige vorsten, en omtrent het bevestigen of erkennen van nieuw opgetreden vorsten, telkens te overwegen wat in billijkheid, in het belang der slavenemancipatie, bij de nieuwe overeenkomsten of acten van verband kan bedongen worden, en om — zoo zulks geschieden kan in overeenstemming met de bedoelde vorsten en hunne rijksgrooten, en zonder bij dezen wrevel of argwaan te verwekken — tevens de noodige gegevens te verzamelen nopens het aantal, den toestand enz. der in de betrokken rijken aanwezige slaven.

Verder werden bij datzelfde besluit de hoofden van gewestelijk bestuur van instructien voorzien, hoe te handelen bij ontvlugting van slaven en de daaruit voortvloeijende uitleverings-kwestien. Voortaan zou de uitlevering van slaven, die toevlugt hebben gevonden op gouvernementsgebied, niet meer worden toegestaan, behoudens erkenning van het regt des meesters om, bij definitieve emancipatie, zijne aanspraak op schadevergoeding te doen gelden; en bijaldien een slaaf was ontvlugt naar een oord, waar de slavernij krachtens de erkende instellingen der bevolking bestaat, zou de uitlevering alleen mogen worden toegestaan na behoorlijk bewijs dat de opgeëischte persoon werkelijk slaaf was, en niet tengevolge van oorlog in slavernij was gebragt.

Pandelingschap. De Indische Regering is uitgenoodigd (September 1874) een onderzoek in te stellen naar de werking der ordonnantie van 22 Junij 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 114). De uitslag van dit onderzoek is nog niet bekend. Reeds nu kan evenwel medegedeeld worden, dat volgens de opgaven der hoofden van gewestelijk bestuur het aantal pandelingen voortdurend vermindert. Intusschen wordt door den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden berigt, dat, hoezeer er sedert 1874 geene ingeschreven pandelingen meer zijn, de instelling zelve in het geheim, en zonder dat het bestuur in staat is daartegen op afdoende wijze te waken, blijft voortbestaan. De berigten der andere hoofden van gewestelijk bestuur zijn meer geruststellend. Echter zijn allen het er over eens, dat in die streken waar het regt van zelfbestuur aan de vorsten is gelaten — met uitzondering van de rijken van Pontianak en Mampawa op Borneo's Westkust — het pandelingschap bestaat, en de invloed van het Nederlandsch bestuur niet van dien aard is, om in dien toestand belangrijke verandering te brengen.

Strandvonderij. Het beheer der strandvonderij te Batavia en Soerabaija, waarmede bij *Indisch Staatsblad* 1873, n°. 257, de ontvangers der in- en uitvoerregten en accijnsen op die hoofdplaatsen waren belast, is in den loop van 1874 aan de havenmeesters overgedragen, omdat de gewone werkzaamheden der ontvangers niet gedoogden dat zij langer met de bedoelde aan hun dienstvak geheel vreemde functien belast bleven.

Op andere plaatsen waren de functien van strandvonder toevertrouwd aan ambtenaren, wier betrekking tengevolge van de reorganisatie van het tolpersoneel was komen te vervallen. Op die plaatsen zijn nu door de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur, onder nadere goedkeuring der Regering, andere ambtenaren belast met de functien bedoeld bij de artt. 551 en 552 van het Indisch Wetboek van Koophandel.

§ 10. *Personen en inrigtingen met het regtswezen in verband.*

Landsadvocaten. Omtrent de werking van de indienststelling van landsadvocaten kan nog moeijelijk een gemotiveerd oordeel worden geveld. Dat de werkzaamheden van de ambtenaren van het openbaar ministerie daardoor belangrijk zijn verminderd, valt in het oog.

Voor de behandeling der zaken van prijzen en buit wees de Indische Regering tijdelijk een advocaat aan, omdat zoowel de landsadvocaat te Batavia, als diens plaatsvervanger, vóór hunne benoeming als zoodanig, in de aanhangige prijszaken *tegen* de Regering waren opgetreden.

Praktizijns. Het aantal advocaten in Nederlandsch Indie bedroeg op 31 December 1874 30, alzoo 2 meer dan bij het einde van 1873. Van deze waren er 15 aangesteld bij het Hooggeregtshof, 5 bij den raad van justitie te Samarang, 9 bij dien te Soerabaija en 1 bij dien te Padang. Bij den raad van justitie te Soerabaija fungeert bovendien een niet gegradueerd persoon als procureur.

Notarissen. Talrijk zijn de klagten die door de meeste notarissen worden aangeheven over het onvoldoende hunner inkomsten, vooral op de kleinere standplaatsen in het binnenland. In dezen toestand verbetering te brengen, hetzij door verhooging van het tarief, hetzij door vermindering van het aantal notarissen, wordt door de Indische autoriteiten voorloopig onnoodig geacht, naardien zij eene niet onbelangrijke uitbreiding van den werkkring der notarissen verwachten, wanneer de ontworpen nieuwe regelen omtrent de vestiging van zakelijke regten op onroerende goederen zullen zijn ingevoerd (verg. vorig verslag, bladz. 32).

Tolken. De detachering bij het Nederlandsch consulaatgeneraal in China van een der in Indie aanwezige (Europesche) tolken voor de Chinesche taal hield omstreeks het eind van 1874 op. Genoemde ambtenaar heeft dan ook zijne gewone betrekking sedert weder aanvaard.

In April jl. werd een Europeesch particulier te Pasoeroean op zijn verzoek benoemd tot tolk voor de Chinesche taal buiten bezwaar van den lande.

Voor de opleiding hier te lande tot gouvernements-tolk voor de Chinesche taal in Indie zijn tegen 1 October aanstaande weder twee plaatsen opengesteld. Thans zijn nog een 3tal adspiranten te Leiden in opleiding (vergelijk het verslag van 1873, bladz. 83).

Wees- en boedelkamers. De in 't vorig verslag bedoelde nieuwe regeling van het getal, het ressort en de zamenstelling der weeskamers, ten gevolge waarvan de weeskamer te Menado is opgeheven, werd afgekondigd in het Indisch Staatsblad van 1875, n°. 88. De bezoldiging van het personeel en de overige uitgaven voor de weeskamers werden vastgesteld bij n°. 88*a* van genoemd Staatsblad.

In den loop van 1874 werden te Deli (Sumatra's Oostkust) 2 agenten aangesteld van de weeskamer en het collegie van boedelmeesteren te Batavia, en te Temanggoeng (Kadoe) 2 agenten van de weeskamer te Samarang.

In opvolging van art. 30 der met 1 Julij 1873 in werking getreden nieuwe instructie voor de weeskamers (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 166) werd door den Gouverneur-Generaal achtereenvolgens bepaald (*Javasche Courant* van 14 Julij 1874 en 11 Junij 1875), welke rente over het 2de semester van 1873 en over het jaar 1874 aan de geadministreerden dier collegien zou worden te goed gedaan. Het cijfer werd vastgesteld op 4 pct. over genoemd semester, en op $7^1/_4$ pct. over 1874.

Omtrent de werking der nieuwe instructie wordt door de weeskamers zelven algemeen zeer gunstig gerapporteerd. Bij het departement van justitie daarentegen ondervond men vele bezwaren in de uitoefening van het toezigt op die collegien, ten gevolge van verkeerde opvatting en nietopvolging hunnerzijds van de nieuwe voorschriften en bepalingen. Na de vele wenken en teregtwijzingen mag echter voor den vervolge verbetering worden verwacht.

Bij de moeijelijkheid die sommige weeskamers, ook die te Batavia (vergelijk vorig verslag, bladz. 69), in den laatsten tijd ondervinden om de kapitalen der minderjari-

gen, in Indie op soliede eerste hypotheek uit te zetten, zijn enkele dezer instellingen te rade geworden om, bij het renteloos liggen van fondsen, deze voor zoo veel noodig te beleggen in inschrijvingen op de grootboeken der nationale schuld. Ofschoon de weeskamers tot zoodanige belegging krachtens hare instructie bevoegd zijn, zullen echter eenige regelen worden vastgesteld, ten einde, in het belang der geadministreerden, zoowel de overmaking der gelden als den aankoop der inschrijvingen te doen geschieden door tusschenkomst van de Regering. Aangezien door de inschrijvingen minder rente gewonnen wordt dan bij uitzetting der gelden op hypotheek in Indie, zal er tevens voor worden gewaakt, dat tot het nemen van dergelijke inschrijvingen niet worde overgegaan dan wanneer eene geschikte plaatsing op andere wijze niet te vinden of spoedig te verwachten is.

Omtrent de in 't vorig verslag bedoelde wijziging van art. 391 van het Indisch Burgerlijk Wetboek is nog geen nader voorstel uit Indie ontvangen.

Een overzigt van de uitkomsten van het beheer der wees- en boedelkamers over 1874 wordt aangetroffen in bijlage L hierachter.

G. Algemeene Rekenkamer en Comptabiliteit.

§ 1. *Algemeene Rekenkamer.*

Ter wegneming van twijfel nopens de bevoegdheid der Regering om, bij benoeming of ontslag van het aan de Rekenkamer toegevoegd personeel, van de voordragten van het collegie af te wijken, werd bij Koninklijk besluit van 10 December 1874, n°. 27 (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 64), eene wijziging gebragt in de instructie der Kamer (*Indisch Staatsblad* 1866, n°. 158). Terwijl vroeger bepaald was, dat, met uitzondering van den secretaris en van de ondergeschikte beambten, het personeel aan de Rekenkamer toegevoegd, *op hare voordragt* door den Gouverneur-Generaal werd benoemd, geschorst en ontslagen, is nu alleen de raadpleging van het collegie tot voorwaarde gesteld.

Over andere wijzigingen in de instructie der Rekenkamer, in verband met de nieuwe voorschriften omtrent het finantieel beheer, zie men het lager in § 2 van dit hoofdstuk vermelde Koninklijk besluit van 4 Augustus 1874, n°. 5 (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 24). De nieuwe voorschriften brengen eene vrij belangrijke inkrimping van den werkkring der Kamer te weeg.

Over eene verbetering der inkomsten van den secretaris der Algemeene Rekenkamer, na twee jaren dienst als zoodanig, zie men lager bladz. 74.

§ 2. *Comptabiliteit.*

Ter verbetering van de uitvoering der comptabiliteitswet zijn twee Koninklijke besluiten vastgesteld, dd. 4 Augustus 1874, n°. 4 en 5 (vergelijk het vorig verslag, bladz. 70). Het eerste, houdende »bepalingen omtrent de wijze van verificatie der ontvangsten in Nederlandsch Indie en omtrent daarmede in verband staande onderwerpen", strekt tot uitvoering van art. 24 der comptabiliteitswet, en is afgekondigd in het *Indisch Staatsblad* van 1875, n°. 23. Door het tweede (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 24) is gewijzigd art. 11 der instructie voor de Rekenkamer en zijn de artt. 25 tot en met 44 derzelfde instructie, betreffende de contrôle der ontvangsten, de contrôle der uitgaven en de verantwoording, door nieuwe voorschriften vervangen. Voorts zijn de regelen voor het administratief beheer, voortvloeijende uit de comptabiliteitswet (zie *Indisch Staatsblad* 1866, n°. 149) met de daarin gebragte wijzigingen buiten werking gesteld en door nieuwe regelen vervangen, die in overeenstemming zijn met de beide evengemelde Koninklijke besluiten (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 25).

Eindelijk zijn, bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 19 Januarij 1875, n°. 9, vastgesteld:

1°. administratieve voorschriften voor de departementen van algemeen bestuur betreffende de contrôle op de landsontvangsten en uitgaven, en

2°. voorschriften voor de hulpordonnateurs, ten vervolge op het besluit van 10 December 1873, n°. 6 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad*, n°. 2718),

met buitenwerkingstelling, voor zooveel dit niet reeds was geschied, van de voorschriften voor het kasbeheer en de contrôle op de landsuitgaven, vastgesteld bij het besluit van 22 Januarij 1867, n°. 1, en van de voorloopige voorschriften voor de departementen van algemeen bestuur, vastgesteld bij het besluit van 1 Januarij 1874, n°. 1.

De noodige maatregelen waren bereids vroeger genomen om de bovenbedoelde regelingen reeds op den dienst van 1874 toe te passen.

Eene uitvoerige toelichting dier regelingen, voor de comptabiliteit in Indie van zoo groot belang, wordt aangetroffen in de bijlage M hierachter. Daarin is ook in 't bijzonder de aandacht gevestigd op het voorschrift van art. 2 van het aangehaald Indisch Staatsblad n°. 25, strekkende tot betere bepaling der bevoegdheid van de hoofden van gewestelijk bestuur om in dringende gevallen, die het vragen van magtiging niet toelaten, op eigen gezag uitgaven te gelasten.

De bedoelde regelingen — ontworpen door den heer J. P. Sprenger van Eyk, vroeger toegevoegd geweest aan de zending van wijlen den heer Motké, en sedert, door zijne benoeming tot directeur van finantien (September 1874), definitief in Indischen dienst overgegaan, — zijn zonder bezwaren in toepassing gebragt. Bij getrouwe opvolging daarvan wordt een bevredigende toestand van het finantieel beheer en eene behoorlijke uitvoering der comptabiliteitswet verwacht.

Sedert 1 Januarij 1875 is eene vereenvoudiging ingevoerd in de voorschriften van Indisch Staatsblad 1873, n°. 73, voor zooveel betreft de wijze waarop aan de Regering en aan de Algemeene Rekenkamer is kennis te geven van de beschikkingen, waarbij ordonnateurs en hulpordonnateurs binnen de perken hunner bevoegdheid, in de gevallen bij gemeld Staatsblad omschreven, bij het gelasten der uitvoering van werken, leverantien of transporten afwijken van den regel van openbare uitbesteding (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 264 *a*). Deze vereenvoudiging vergemakkelijkt de contrôle der Rekenkamer en bespaart schrijfwerk zoowel bij de departementen als bij de gewestelijke bureaux.

Het denkbeeld om de schutterijkassen op te heffen en de uitgaven die daaruit bestreden worden op de begrooting te brengen, en om in dien zin ook te handelen met de heffingen ten behoeve van het Chineesch hospitaal te Batavia (zie het verslag van 1873, bladz. 86, en dat van 1874, bladz. 70), maakt in Indie nog een punt van overweging uit.

Over de opheffing van het zoogenaamde yoerang- of wegenfonds ter hoofdplaats Benkoelen zie men hoofdstuk **J**, afd. II, § 2.

Aan de opdragt, den hoofden van algemeen bestuur gedaan, om bij gemeenschappelijk rapport te dienen van berigt en voorstel omtrent de vraag, welke voorschriften tot eene betere regeling van het beheer van 's lands magazijnen gevorderd worden, en door welke maatregelen de getrouwe naleving daarvan kan worden verzekerd (zie het verslag van 1873, bladz. 87), is tot nog toe niet voldaan. De departements-chefs zijn echter onlangs uitgenoodigd de afdoening dezer aangelegenheid te bespoedigen.

Intusschen is in de behoefte aan eene vaste en betere regeling betreffende de wijze van verrekening van meerderen minderbevindingen bij de overgave en opneming van materiële administratien, in den hier te lande aangegeven zin (zie de verslagen van 1872, bladz. 55, en van 1873, bladz. 87), voorzien bij Indisch Staatsblad 1874, n°. 245. Dientengevolge komen meerderheden slechts in compensatie van minderheden: 1°. bij artikelen van dezelfde soort en grondstof; 2°. bij artikelen tusschen welker benaming, vorm en grondstof zoo weinig verschil bestaat, dat verwarring in de afschrijving of verstrekking ligt mogelijk is. In beide gevallen echter onder voorwaarde, dat de eenheidsprijs der artikelen geen noemenswaardig verschil oplevert. In alle andere gevallen verblijven de bevonden meerderheden aan het land, terwijl de rekenpligtige voor de minderheden aansprakelijk blijft.

Met betrekking tot de op te leggen vergoeding voor onderwigten en minderheden van koffij in de binnenlandsche pakhuizen op Java en Sumatra zal voortaan eene

zuiverder berekening dan de tot nu toe gebruikelijke worden gevolgd (Indisch besluit van 8 Junij 1875, n°. 19). De op te leggen vergoeding zal namelijk, even als tot dusver, berekend worden naar den marktprijs der koffij op eene der vier hoofdplaatsen Batavia, Samarang, Soerabaija of Padang, doch nu verminderd met de kosten van transport der koffij van de pakhuizen naar de afscheep- of verkoopplaatsen.

Het is gebleken dat de wijze, waarop de invordering van 's lands belastingen geschiedt, niet voldoende de geregelde betaling verzekert. De vereischte tusschenkomst van het openbaar ministerie en de voorgeschreven procedure brengen dikwijls vertragingen te weeg, die aan de contrôle der Algemeene Rekenkamer ontsnappen. Op een en ander is de aandacht der directeuren van finantien en justitie gevestigd, met uitnoodiging om tot regeling dezer aangelegenheid de vereischte voorstellen in te dienen.

Door de Algemeene Rekenkamer werd er onlangs op gewezen, dat door het verzuim van een officier van justitie om een vonnis ten uitvoer te leggen, aan het land schade was berokkend. Dat collegie was van oordeel, dat het gepleegd verzuim en de geledene schade in de termen vielen van het gedeelte der comptabiliteitswet (hoofdstuk II, afdeeling V), handelende over de verantwoordelijkheid en vervolging der comptabelen. Met deze zienswijze kon de Indische Regering niet instemmen, omdat de rekenpligtigheid der officieren van justitie aan de Algemeene Rekenkamer uitsluitend loopt over hetgeen *is* ontvangen, niet over hetgeen geregtelijk ingevorderd had kunnen zijn.

Het onderzoek hier te lande der in November 1874 ontvangen (herziene) Indische begrootingsrekening over 1867 (waarover nader in hoofdstuk **M**, afd. I, § 1), gaf aanleiding om de aandacht der Indische Regering, voor zooveel noodig, nog opzettelijk te bepalen bij de noodzakelijkheid om, waar blijken mogt dat ordonnateurs de te hunner beschikking gestelde credieten hadden overschreden, aan de voorschriften omtrent de terugvordering der ten onregte uitgegeven sommen (artt. 83 en 84 der comptabiliteitswet) streng de hand te houden.

Door het in werking treden met 1 Januarij 1875 van de nieuwe overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij, bekrachtigd bij de wet van 17 Junij 1873 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 88, *Indisch Staatsblad* n°. 172), heeft met dat tijdstip de overgangsbepaling ten opzigte van de verantwoording der gouvernements-producten, vervat in art. 97 der comptabiliteitswet, opgehouden van kracht te zijn, en geschiedt die verantwoording sedert volgens de voorschriften vervat in de artt. 75 en 76 der comptabiliteitswet.

H. Algemeen burgerlijk beheer.

Door de ontheffing (zie bladz. 1 van dit verslag) van den vice-president van den Raad van Indie, den heer O. VAN REES, van de opdragt om voorstellen te doen tot herziening van het belastingwezen, is de voortzetting en beëindiging van dien belangrijken arbeid thans overgegaan op den directeur van finantien.

Bij gelegenheid dat, in Januarij 1875, de comptabiliteit van het departement van justitie, welke tot dusver door het departement van finantien was beheerd, naar eerstgenoemd departement werd overgebragt (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 302), werd het personeel aldaar vermeerderd met 1 referendaris, 2 eerste, 2 tweede en 3 derde commiesen, benevens de noodige klerken (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 36). Ofschoon deze zamenstelling eenigzins afwijkt van de aanvankelijk ontworpen formatie van het comptabiliteitspersoneel (vorig verslag, bladz. 60) bragt zij geen meerdere kosten te weeg.

Ook in de formatie van het personeel der departementen van finantien en der burgerlijke openbare werken werden, binnen de perken der begrooting, eenige voor den dienst wenschelijke veranderingen gebragt; bij het departement van finantien werd, in verband met de bovenbedoelde overbrenging van werkzaamheden naar het departement van justitie, het personeel te gelijker tijd ingekrompen.

Ten einde in het belang van den dienst de secretarissen bij de departementen van algemeen bestuur en dien bij de Algemeene Rekenkamer, wanneer zij voldoen, zoo lang mogelijk in hunne betrekking te behouden, zonder hen in bevordering bij anderen te doen achterstaan, werd in het laatst van 1874 magtiging verleend om aan die ambten, thans bezoldigd met f 800 's maands, vier tweejaarlijksche tractementsverhoogingen van f 50 's maands te verbinden. Op de titularissen wordt die gunstige bepaling van af 1°. Januarij 1875 toegepast.

De aandrang der hoofden van gewestelijk bestuur tot uitbreiding van het personeel op hunne bureaux houdt steeds aan. De Gouverneur-Generaal heeft hierop de aandacht van de hoofden der departementen van algemeen bestuur doen vestigen (Julij 1874), met uitnoodiging om de middelen aan te geven, die, naar hun oordeel, er toe zouden kunnen leiden om de algemeene oorzaken, waaruit die steeds klimmende behoefte ontstaat, zooveel mogelijk weg te nemen of in hare werking te beperken.

J. Departement van binnenlandsch bestuur.

I. GEWESTELIJK EN PLAATSELIJK BESTUUR; POLITIE.

§ 1. *Europeesch bestuur.*

Volgens het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1866, n°. 6 (art. 6, lit. *c*), moesten de adspirant-controleurs bij het binnenlandsch bestuur op Java en Madura minstens twee jaren als zoodanig hebben dienst gedaan, alvorens tot controleur bevorderd te mogen worden. Op magtiging van het Opperbestuur is de bedoelde beperking, welke in het belang van den dienst toch meermalen buiten toepassing moest blijven, in Februarij 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 57) opgeheven, en de bevordering der bedoelde adspirant-controleurs, even als ook voor die in de buitenbezittingen het geval is, uitsluitend afhankelijk gesteld van gebleken geschiktheid.

Omtrent de volgorde der opneming in den Indischen dienst van de candidaat-ambtenaren werd tot beginsel aangenomen (Indisch besluit van 15 Februarij 1875, n°. 4), om na elk tweetal der hier te lande ter beschikking van het Indisch Bestuur gestelden te doen plaats nemen één van hen die in Indie aan het examen voldaan hebben. Tevens werden eenige vaste regelen gesteld, waarvan het afhankelijk zal zijn, of de candidaten geplaatst worden als adspirant-controleur bij het binnenlandsch bestuur op Java en Madura, als zoodanig in de buitenbezittingen, dan wel in eenige betrekking ter algemeene secretarie of bij de bureaux van algemeen bestuur. Ingeval het aantal vacatures de raming overtreft, worden ook de aanspraken der candidaat-ambtenaren op wie niet is gerekend, maar die zich om plaatsing hebben aangemeld, geregeld met inachtneming van de aangenomen beginselen.

De wenschelijkheid om, in het belang van een goeden gang van zaken, de controleurs bij het binnenlandsch bestuur zoo lang mogelijk in dezelfde afdeeling te behouden, leidde in Mei 1874 tot eene aanbeveling aan den directeur van binnenlandsch bestuur om hunne verplaatsing zooveel doenlijk te vermijden.

Vermits de toelage voor reiskosten, aan de adsistent-residenten op Java toegekend bij Indisch Staatsblad 1873, n°. 212, ontoereikend bleek om de ambtsreizen van den adsistent-resident van Meester-Cornelis (Batavia) te vergoeden, werd voor dezen de toelage ingetrokken, met vergunning om voor zijne dienstreizen te declareren volgens tarief (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 283).

Ten einde de controlerende ambtenaren op Java en Madura, door gemis van een voldoend aantal pasangrahans (gebouwen voor rust- of nachtverblijf), niet in hunne inspectien te belemmeren of in de noodzakelijkheid te brengen hun intrek te nemen bij inlandsche hoofden, waaraan uit den aard der zaak bijzonder dienstbetoon niet vreemd kan blijven, is door de Indische Regering, in verband met het daartoe bij de begrooting voor 1874 bewilligd crediet van f 34 000 (1), in beginsel vastgesteld (April 1874), dat — buiten de standplaatsen der residenten, adsistent-residenten en controleurs — op Java en

(1) Bij de begrooting voor 1875 is hiertoe f 15000 toegestaan.

Madura overal pasangrahans zullen zijn, waar het aanwezen dier gebouwen in het belang van den dienst bepaald noodig is te achten, en werd al dadelijk voor een aantal gewesten bepaald waar pasangrahans moesten worden opgerigt of bestaande vervallen kunnen. Tevens werd bepaald (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 2731), dat de zorg voor den opbouw, het onderhoud en de herstelling zou blijven opgedragen aan de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, buiten tusschenkomst van het departement der openbare werken. Voor den bouw (en de inrigting) van elke pasangrahan (waarvoor een vast model werd aangenomen) zal mogen beschikt worden over f 1250, namelijk over f 1000 voor den inkoop van niet in heerendienst te verkrijgen materialen en voor de toekenning eener tegemoetkoming voor voeding aan de te werk te stellen dienstpligtigen, en over f 250 voor de inrigting der gebouwen. Met den bouw van een groot deel der aanvankelijk meest noodig geachte pasangrahans werd in den verderen loop van het jaar reeds een aanvang gemaakt.

§ 2. *Inlandsch bestuur en politie.*

In de aanteekeningen betreffende de verschillende gewesten, voorkomende in hoofdstuk **C** § 2 van dit verslag, is reeds met een enkel woord gewezen op de bevredigende werking, meer bijzonder wat de politie betreft, van de met 1 April 1874 in de gouvernementsresidentien van Java (Batavia en Preanger regentschappen alleen uitgezonderd) ingevoerde nieuwe inrigting van het districtsbestuur. Algemeen getuigen de residenten, dat dientengevolge eene betere uitoefening der politie mogelijk is geworden, ofschoon zij er bijvoegen, dat de genomen maatregel nog beter tot het gewenschte doel zou leiden, indien het gehalte en de bezoldiging van het ondergeschikt politiepersoneel werden verbeterd

De commissie, benoemd bij Indisch besluit van 28 Augustus 1871, n°. 53, om voorstellen te doen tot reorganisatie van het politiewezen op Java en Madura (zie het verslag van 1872, bladz. 58), en sedert (Junij 1874) nog aangevuld met den tegenwoordigen directeur van binnenlandsch bestuur C. Bosscher, heeft zich aanvankelijk van hare taak gekweten door de inzending van een rapport dd. 17 December 1874, waarin achtereenvolgens wordt stilgestaan bij de tegenwoordige inrigting van het politiewezen, bij de vraag in hoeverre die aan haar doel beantwoordt, bij de gebreken dier inrigting en bij de wijze, waarop, naar hare meening, het politiewezen zou moeten zijn ingerigt. Door de commissie werd betoogd dat eene verbetering van het politiewezen niet te zoeken is in eene nieuwe organisatie, maar in eene aanvulling en versterking der bestaande, welke zich aanbeveelt door eenvoudigheid en door overeenstemming met de instellingen der bevolking. In hoofdzaak zou zij daarbij verlangen: grootere inmenging van bestuurswege in de keuze der dessahoofden en versterking van het Europeesch toezigt door aanstelling van meer ambtenaren en van ondergeschikt politiepersoneel. De in het rapport aangegeven denkbeelden hebben, nadat ook de Raad van Indie ter zake was gehoord, in Mei jl. den Gouverneur-Generaal aanleiding gegeven om over verschillende punten in overleg te treden met den directeur van binnenlandsch bestuur. Inmiddels is de commissie ontbonden, onder dankbetuiging voor het door haar verrigte.

Over de vaststelling van eenige regelen ten aanzien van het inlandsch gemeentewezen op Java en Madura, worden de gewestelijke besturen geraadpleegd. Als handleiding om het bespreken dezer aangelegenheid zoowel met de Europesche als met de inlandsche ambtenaren gemakkelijk te maken, is hun zeer onlangs toegezonden eene door de directeuren van binnenlandsch bestuur en van justitie ontworpen schets van zoodanige regelen.

Naar aanleiding van een bij de Regering overgebragt verzoek van belanghebbenden, om zeker gehucht tot eene zelfstandige dessa onder een eigen hoofd te verheffen, kwam de vraag ter sprake, of de splitsing van inlandsche gemeenten, tenzij om redenen van overwegend belang, niet behoorde te worden tegengehouden, omdat de daaruit voortvloeijende vermeerdering van het aantal dessabestuurders niet alleen de verpligte diensten doet toenemen, maar ook niet bevorderlijk is aan het algemeen toezigt van het hooger inlandsch bestuur. De Gouverneur-Generaal besliste echter (October 1874), dat, waar zich het verlangen naar afscheiding openbaart, de Regering hiertegen geen bezwaar moet maken, omdat de bewoners der gehuchten, bijv. ten opzigte der af te leggen afstanden bij het opkomen naar het dessahoofd of bij het verrigten van dessadiensten (nachtrondes enz.), meestal van slechter conditie zijn dan de bewoners der moederdessa, zoodat om die reden eene afscheiding kan gewenscht zijn, daargelaten nog dat een gehucht, tot dessa verheven, zich doorgaans sneller zal ontwikkelen, dan wanneer het met de moederdessa vereenigd blijft.

§ 3. *Bestuur over vreemde Oosterlingen.*

Het Chineesch bestuur in de residentie Cheribon werd met 5 luitenants vermeerderd (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 181). Terwijl vroeger de Chinezen in de geheele residentie, behalve die te Indramaijoe, onder den kapitein te Cheribon stonden, is nu in elk regentschap een zelfstandig hoofd dier natie aangesteld.

Het toegenomen aantal vreemde Oosterlingen in de residentie Probolinggo, buiten de hoofdplaats, maakte het wenschelijk ook op de afdeelingshoofdplaatsen Loemadjang en Kraksaän wijken aan te wijzen, zoowel voor Chinezen als voor andere vreemde Oosterlingen. Hiertoe werd in Julij 1874 besloten (*Indisch Staatsblad* n°. 179 en 180).

In de residentie Lampongsche districten, waar alleen ter hoofdplaats eene Chinesche wijk bestond, werden in Maart 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 69) nog op twee andere plaatsen wijken aangewezen voor Chinezen.

Voor de Chinesche wijkmeesters te Tebing-Tinggi, Lahat en Moeara Doea (Palembang), en voor het hoofd der Chinezen van de kampong Moeara Saba (Djambi) werden door den resident van Palembang instructien vastgesteld, welke zijn opgenomen in de *Javasche Courant* van 23 Junij en 15 December 1874.

In de residentie Oostkust van Sumatra werd over de in de afdeelingen Deli en Laboean Batoe gevestigde Chinezen respectivelijk een kapitein en een luitenant gesteld, wier standplaatsen zijn Laboean Deli en Laboean Batoe (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 198, en 1875, n°. 125).

Aan den kapitein der Chinezen te Makassar (Celebes en onderhoorigheden) die, door de intrekking van de stedelijke kas te dier plaatse (zie verslag van 1873, bladz. 86), uit eigen middelen moest voorzien in de administratie verbonden aan zijn onbezoldigd ambt, werd tot bestrijding van administratiekosten, te rekenen van 1875, eene jaarlijksche toelage uit 's lands kas verleend.

§ 4. *Verdere aanteekeningen omtrent bestuur en politie in sommige gewesten.*

Preanger regentschappen. Bij gelegenheid van het openvallen der betrekking van regent van Bandong (Preanger regentschappen) werden, ingevolge Indisch Staatsblad 1870, n°. 124, de aan dat ambt verbonden inkomsten nader geregeld (Indisch besluit dd. 27 October 1874, n°. 28). Het vaste inkomen bleef op f 20 000 's jaars bepaald, doch terwijl aan den laatsten titularis eene personele toelage van f 24 000 's jaars was toegekend en eene premie van f 1 voor elken uit het regentschap aan het Gouvernement geleverden pikol koffij tot een maximum van f 82 000 's jaars, kwam nu de personele toelage te vervallen en werd de koffijpremie gebragt op f 0,50 per pikol tot een maximum van f 40 000 's jaars.

Ook in de bezoldiging der onderdistrictshoofden (voor zoo veel nieuw optredende titularissen betreft) werd eenige wijziging gebragt, toen zij, in navolging van hetgeen in de overige gouvernementsresidentien geschied was, in twee klassen werden gesplitst: adsistent-wedono's der 1ste klasse bezoldigd met f 100 's maands, en adsistent-wedono's der 2de klasse bezoldigd met f 65 's maands (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 99). Door de eersten zullen 93, door de laatsten 51 onderdistricten worden bestuurd. De onderdistricten, waarin de standplaats van het districtshoofd is gelegen, worden regtstreeks door dezen bestuurd; aan 5 districtshoofden evenwel is een onderdistrictshoofd 1ste klasse toe-

gevoegd, zoodat er in 't geheel 98 onderdistrictshoofden 1ste klasse zijn.

Cheribon. In het belang eener regelmatiger werking van het bestuur en eener betere handhaving der politie werden in Mei 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 117) eenige wijzigingen gebragt in de administratieve indeeling van het regentschap Cheribon.

Bagelen. De met 1 April 1874 in werking getreden nieuwe indeeling der districten en onderdistricten onderging in Junij daaraanvolgende nog eenige wijziging voor zooveel de afdeeling Karang-anjar betreft (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 161).

Kediri. Ook in deze residentie bleek de vastgestelde nieuwe indeeling der districten en onderdistricten eenige herziening te vereischen, ter bevordering van een beter politietoezigt. De gewijzigde indeeling werd vastgesteld bij *Indisch Staatsblad* 1874, n°. 145.

In Junij jl. is besloten om den zetel van het bestuur der afdeeling Berbek te verplaatsen van Berbek naar een meer centraal punt, namelijk naar de districtshoofdplaats Ngandjoek. Hiertoe is te eer besloten, omdat het gebleken is dat de landsgebouwen te Berbek, wanneer het bestuur daar gevestigd bleef, eene vernieuwing of herstelling zouden moeten ondergaan, die weinig minder kosten zou dan de verplaatsing van den bestuurszetel. Tot de verplaatsing zal worden overgegaan, zoodra te Ngandjoek de meest noodige gebouwen zullen zijn opgerigt, als woningen voor den adsistent-resident en den regent, zoutpakhuis, gevangenis, enz.

Soerakarta. Het onderregentschap Larangan in de afdeeling Klatten werd in Mei 1874 door den Soesoehoenan tot regentschap verheven onder den naam van Soekohardjo (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 209).

In de tot dusver zeer gebrekkige inrigting van het bestuur op de landen van MANGKOE NEGORO (ruim $^1/_3$ van de geheele residentie uitmakende), wordt door dien prins eene belangrijke wijziging gebragt, waarvan niet alleen voor de uitoefening der politie, maar ook in andere opzigten goede vruchten verwacht worden.

De reorganisatie, die door den resident in overleg met den prins ontworpen en door de Indische Regering reeds goedgekeurd is, komt in hoofdzaak op het volgende neder.

De administratieve indeeling van 's prinsen gebied wordt gewijzigd; het gedeelte van de hoofdplaats Soerakarta, 't welk hem toebehoort, wordt met het onderregentschap Malang-Djiwan, uit verschillende verspreid liggende landen bestaande, tot één onderregentschap vereenigd, onder den naam van Kotta Mangkoe Negaran, terwijl zijne overige landen, die tot dusver twee onderregentschappen vormden, door splitsing van het onderregentschap Wonogiri in drie onderregentschappen worden verdeeld: Karang-anjar, Wonogiri en Batoeretno. (1) De onderregentschappen worden verdeeld in 11 districten (waarvan 4 door de onderregenten zelf worden beheerd) en 21 onderdistricten. Aan het hoofd dier districten en onderdistricten staan goed bezoldigde bestuurs- tevens politiehoofden, aan welke het noodige aantal schrijvers en politiedienaren zijn toegevoegd ter vervanging van het onvoldoend politiepersoneel tot dusver aan den hoofdgoenoeng te Soerakarta en aan de onderregenten alleen op hunne standplaats toegevoegd. Met de aanstelling der districts- en onderdistrictshoofden wordt aan de in de binnenlanden geplaatste beambten voor de cultures en belastingen elke beschikking over de werkkrachten der bevolking en elke bemoeijenis met de politie ontnomen, en alzoo de werkkring dier speciale beambten, waaronder ook Europeanen, binnen behoorlijke grenzen beperkt.

Djokjokarta. Tengevolge van de minder doelmatige indeeling der drie voornaamste regentschappen van dit gewest: Sleman, Kalassan en Bantoel, waren de afstanden tusschen de grensdessa's en de hoofdplaatsen dier regentschappen grooter dan in het belang der bevolking en van de politie wenschelijk was. Nadat de resident hierop de aandacht van het inlandsch bestuur had gevestigd, zijn in April jl. in de grenzen dier regentschappen door den Sultan eenige niet onbelangrijke wijzigingen gebragt. Ook de grenzen der districten hebben dientengevolge eenige verandering ondergaan en in het noordelijk gedeelte van het regentschap Kalassan is een nieuw district gevormd, waaraan de naam van Kradjangadingan is gegeven.

Sumatra's Westkust. In 1872 en 1873 deed zich een paar malen het geval voor, dat inlanders uit de Padangsche Bovenlanden zich bij de Indische Regering beklaagden over de aanstelling van larashoofden door het bestuur van Sumatra's Westkust, in afwijking van de volkskeuze. Dit geschiedde vooreerst, toen als larashoofd der IV Kotta's werd aangesteld zekere SOETAN DJANAIB, terwijl op den kamanakan (zusterszoon en dus erfgenaam) van het overleden larashoofd, CHATIEB BEZAR, de meeste stemmen waren uitgebragt. Het geschiedde ook, toen in de plaats van het ontslagen larashoofd der VIII Kotta's, TOEANKOE NAN TINGGI, niet werd aangesteld zijn kamanakan, RADJA MOEDA, die door de meerderheid der kiezers als zijn opvolger was aangewezen, maar MARA HOESIN, die tot dusver mantri bij de koffijcultuur geweest was. Ter zake van dit laatste feit werd door TOEANKOE NAN TINGGI een request aan de Indische Regering ingediend, waarin onder anderen gezegd werd, dat 113 hoofden uit de Padangsche Bovenlanden »met een . . . . honderdtal volgelingen" zich naar Padang hadden begeven om hunne grieven aan den gouverneur voor te dragen, maar zonder succes; en dat 18 hunner, na hun terugkeer, in hechtenis waren genomen.

In de ontvangen requesten vond de Indische Regering, gelijk in vorige verslagen is medegedeeld (zie hiervoren, bladz. 15), aanleiding om zich aangaande het voorgevallene te laten inlichten. Bij gelegenheid dat de verlangde inlichtingen — waarover straks — verstrekt werden, kwam van zelf het gebruik der volksverkiezingen vóór de aanstelling van larashoofden ter sprake. Hieromtrent is het navolgende gebleken.

Tijdens zijn verblijf op Sumatra in 1833, gaf de commissaris-generaal VAN DEN BOSCH in eene nota (dd. September van genoemd jaar) eenige regelen van bestuur aan, tot rigtsnoer voor de Europesche ambtenaren. Onder anderen wees hij op de wenschelijkheid om districtshoofden aan te stellen over landschappen die vijf- tot tienduizend zielen telden. »Deze districtshoofden" — zoo werd in de nota gezegd — »moeten door ons uit de den meesten invloed bezittende panghoeloes" (erfelijke adel die het bestuur der dorpen en landschappen uitmaakte) »gekozen worden en maandelijks gemiddeld f 30 tractement ontvangen. Zij moeten, in betrekking tot de bevolking, worden aangemerkt als alleen belast om de bevelen van het hoofd des bestuurs aan de panghoeloes over te brengen, en toe te zien dat geene aanslagen tegen ons worden gesmeed, of, zoo dit ondanks hunnen invloed plaats heeft, ons daarvan tijdig te informeren, maar zich voorts almede niet verder bemoeijen met de huishoudelijke aangelegenheden der bevolking".

De commissaris-generaal gaf daarna, bij besluit van 11 October 1833, n°. 310, aan de commissarissen VAN SEVENHOVEN en RIESZ eenige voorschriften »als grondslag voor het nieuwe stelsel van bestuur van Sumatra's Westkust", waarin onder meer de last voorkwam »om de bevolking der onderscheidene districten in het volkomen bezit van derzelver politieke en huishoudelijke regten te laten, zoodanig dat het Gouvernement zich niet bemoeije noch met het benoemen der hoofden, derzelver regtspleging of eenige andere huishoudelijke aangelegenheid". In deze laatste zinsnede schijnen geene andere »hoofden" bedoeld te kunnen zijn dan de *volkshoofden*, in de nota van September *panghoeloes* genoemd, daar volgens die nota de *districtshoofden* moesten worden verkozen door het Nederlandsche bestuur.

Door de commissarissen VAN SEVENHOVEN en RIESZ werd den 25sten October 1833 het zoogenaamde »plakkaat pandjang" uitgevaardigd, waarin onder anderen tot de bevolking gezegd werd: »Ten tweede zal de resident, noch eenig gouvernements-ambtenaar op deze kust, zich

(1) De standplaats van den in het gebied van MANGKOENEGORO geplaatsten adsistent-resident is in 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 186) van Karangpandan naar Wonogiri verlegd.

in het geheel niet mogen bemoeijen met het inwendig bestuur van het land, noch met het gezag van uwe eerste hoofden en panghoeloes. De keuze van uwe hoofden zal volgens de wetten en adats door u zelve geschieden, en alle zaken wegens schuldvorderingen, overtredingen, huwelijk, echtscheidingen, versterfregt en andere alleen door uwe eigen hoofden, volgens uwe adats en wetten, moeten worden afgedaan. Ten derde zullen sommigen van uwe hoofden, als onze wakils, tractement genieten. Hun wordt daardoor geen grooter gezag gegeven, maar zij zullen ons dienen om voor ons tot ulieden te spreken en om ons voor te lichten in al hetgeen wat uwe eigene belangen kan bevorderen."

Ook in het plakkaat pandjang wordt dus onderscheiden tusschen hoofden door de bevolking gekozen, en hoofden door het bestuur aangesteld en bezoldigd.

Hoezeer het, blijkens de medegedeelde instructien, niet in de bedoeling van den commissaris-generaal VAN DEN BOSCH lag, dat het bestuur de volkshoofden of de bevolking zou raadplegen alvorens tot de benoeming van een bezoldigd hoofd over te gaan, is die raadpleging toch van lieverlede gewoonte geworden, en zij is, bij de uitbreiding die het aantal bezoldigde hoofden allengs heeft ondergaan, gewoonte gebleven. Zij geschiedde door het uitschrijven van verkiezingen, maar heeft steeds het karakter van raadpleging behouden, in zoover als het bestuur de personen, op wie stemmen waren uitgebragt, steeds slechts als candidaten beschouwd en zich nimmer onvoorwaardelijk gebonden geacht heeft om dengene, op wien de meeste stemmen waren uitgebragt, aan te stellen, wanneer tegen zijne aanstelling overwegende bezwaren bestonden. In zoodanig geval werd òf eene nieuwe verkiezing uitgeschreven, òf een der andere candidaten gekozen. Van erfelijkheid der betrekking van larashoofd, panghoeloe kapala, of hoe verder de bezoldigde hoofden mogen heeten (1), was nimmer sprake dan in Tapanoeli, waar de koeria- en onderkoeriahoofden niet anders dan bezoldigde volkshoofden zijn. Elders werd wel dikwijls de erfgenaam van een overleden of ontslagen hoofd tot zijn opvolger verkozen en aangesteld, maar een regt van opvolging werd niet erkend. Bij de bevolking bestaat omtrent de bevoegdheid van het bestuur, om bij de aanstelling der bezoldigde hoofden naar eigen goedvinden te handelen, zoo weinig twijfel, dat bij iedere vacature requesten van sollicitanten voor de betrekking bij het bestuur ontvangen worden.

Ook bij de hooger bedoelde benoemingen van larashoofden voor de IV Kotta's en voor de VIII Kotta's werden de personen, op wie de meeste stemmen waren uitgebragt, door het bestuur voorbij gegaan, omdat zij voor de betrekking ten eenenmale ongeschikt waren. SOETAN DJANAIB en MARA HOESIN, die aangesteld werden, hadden bij eene tweede verkiezing (waarbij wederom de meerderheid van stemmen op de door het bestuur ongeschikt verklaarde personen werd uitgebragt) een aantal stemmen op zich vereenigd, en door hunne aanstelling werd geen adat geschonden, maar integendeel in overeenstemming met de bestaande gebruiken gehandeld. Zij die tegen deze aanstelling protesteerden, hadden persoonlijk belang bij de benoeming der voorbijgegane candidaten, of waren opgestookt door belanghebbenden en door lieden die het bestuur ter Sumatra's Westkust slecht genegen waren.

Na de aanstelling van MARA HOESIN tot larashoofd van de VIII Kotta's in stede van RADJA MOEDA (die eenige vonnissen van den strafregter te zijnen laste had), was vooral het ontslagen larashoofd, TOEANKOE NAN TINGGI, die reeds alle mogelijke middelen had aangewend om zijn kamanakan benoemd te krijgen (2), ijverig in de weer om tegen het besluit van den gouverneur van Sumatra's Westkust te reageren. Het resultaat zijner bemoeijingen, voor zoover dit aanvankelijk aan het bestuur bleek, was, dat 6 personen den 23sten Mei aan den secretaris van het gouvernement te Padang (de gouverneur was voor eene inspectie afwezig) een bezwaarschrift overhandigden, voorzien van tal van onderteekeningen, meest in den vorm van kruisjes met daarachter gestelde namen. Uit verhooren die afgenomen zijn van al degenen, wier namen onder het request vermeld stonden, is later gebleken dat verscheidene hunner nooit iets met de zaak te maken hadden gehad (dus dat de onderteekeningen, wat dezen betreft, valsch waren); dat een groot aantal anderen slechts op verzoek de pen hadden vastgehouden, waarmede een kruisje voor hen werd geteekend; dat allen, met een beroep op een brietje van RADJA MOEDA en van een ingezetene van Padang, die door de inlanders in de bovenlanden » toean STELLING " genoemd werd, waren aangespoord om naar Padang te gaan » ten einde de installatie van RADJA MOEDA bij te wonen": dat er 44 personen naar Padang waren gegaan, waaronder slechts 30 kiesgeregtigden; dat van dezen sommigen de reis hadden gemaakt omdat zij andere zaken in Padang te doen hadden, en sommigen omdat zij, waar anderen gingen, niet achter wilden blijven; dat zij te Padang gratis waren onderhouden; dat eenigen hunner den 21sten Mei naar het bureau van den gouverneur waren gegaan, maar aldaar wegens de groote drukte, die het vertrek eener stoomboot gaf, afgewezen waren: dat zij den 22sten Mei, op Hemelvaartsdag, het bureau gesloten hadden gevonden, waarop den volgenden dag de straks bedoelde 6 personen waren teruggekeerd en door den secretaris waren ontvangen.

Dit wat betreft de bewering in het request van TOEANKOE NAN TINGGI, dat 113 hoofden » met een . . . honderdtal volgelingen" zich naar Padang hadden begeven om zich bij den gouverneur over schennis van de adat te beklagen. Wat de beweerde inhechtenisneming van 18 hoofden aangaat, is het volgende gebleken. Onder degenen die naar Padang waren gegaan, bevonden zich eenige andiko's (hoofden in de negorijen), die, naar de bovenlanden teruggekeerd, in gebreke bleven om te voldoen aan eene oproeping van den controleur te Palembaijan, om met hunne onderhoorigen voor het verrigten van heerendiensten aan den grooten weg op te komen, bewerende dat zij hunne onderhoorigen alleen konden laten gaan. Na eene herhaalde oproeping gehoorzaamden sommigen, maar 5 andiko's bleven weigerachtig. Toen deze naar de woning van den controleur opgebragt werden, werwaarts 13 anderen hen volgden, was die ambtenaar van huis, en dit gaf de geleiders van de 5 andiko's aanleiding om hen voorloopig in de gevangenis in verzekerde bewaring te houden. Zoodra de controleur te huis kwam, nam hij de andiko's in verhoor; zij verontschuldigden zich, verklarende dat zij niet aan de oproeping van den controleur hadden voldaan uit vrees voor straf wegens hun togt naar Padang in voldoening aan de uitnoodiging van RADJA MOEDA en » toean STELLING". De controleur vermaande hen om verder hun pligt te doen en liet hen vertrekken.

TOEANKOE NAN TINGGI overleed nog in 1873; zijne agitatien hebben tot niets geleid; de rust in de Padangsche Bovenlanden is geen oogenblik verstoord geworden, en aan de nieuw benoemde hoofden der IV en der VIII Kotta's, is, zoo als reeds in het vorig verslag is vermeld, door de bevolking steeds gehoorzaamheid bewezen.

Het voorgevallene heeft intusschen de bijzondere aandacht gevestigd op het stelsel, dat bij de benoeming der hoofden ter Sumatra's Westkust gevolgd wordt. De gouverneur, die het onvoldoende gehalte van een groot deel der bezoldigde inlandsche hoofden in zijn gewest aan de volksverkiezingen toeschrijft, gaf in overweging om die verkiezingen af te schaffen, waartegen naar zijne meening geene bedenking kon bestaan, omdat men hier niet met eene volks-adat te doen heeft en omdat in 1833 aan de bevolking niet is toegezegd dat zij de bezoldigde hoofden zou mogen kiezen. Het is echter niet raadzaam voorge-

(1) Zie hunne titels in Indisch Staatsblad 1863, n°. 45, en 1871, n°. 83. Het behoeft naauwelijks te worden opgemerkt, dat de werkkring der bezoldigde hoofden van lieverlede een geheel andere geworden is, dan in de nota van den commissaris-generaal VAN DEN BOSCH, dd. September 1833, aan de districtshoofden werd toegedacht.

(2) TOEANKOE NAN TINGGI was een der eersten die in den oorlog tegen de Padries, in 1832, onze zijde koos. Het bleek echter spoedig dat hij een dubbelzinnige rol speelde, maar hij werd in de moeijelijke omstandigheden, waarin het bestuur op Sumatra zich langen tijd bevonden heeft, ontzien en hij wist zich in zijn min of meer geusurpeerd gezag over de VIII Kotta's steeds te handhaven, hoezeer hij zich als larashoofd dikwijls aan knevelarijen schuldig maakte. Zijne onregtmatige handelingen gaven echter in 1872 aan het bestuur aanleiding om hem een wenk te geven, dat hij wel zou doen zijn ontslag te vragen. Aan dien wenk gaf hij gehoor, in de hoop, naar het schijnt, dat hij zijn kamanakan in zijne plaats benoemd zou kunnen krijgen en door dezen zijn willekeurig gezag zou kunnen blijven uitoefenen.

komen om een gebruik op te heffen, waaraan de bevolking in elk geval nu sinds jaren gewend is. Dat gebruik behoeft ook, naar het oordeel der Regering, geene schadelijke gevolgen te hebben, wanneer slechts de verkiezingen beschouwd blijven als een middel om de bevolking te raadplegen, en vastgehouden wordt aan den regel, dat de bevolking door hare keuze geen ambtenaar aan het bestuur kan opdringen dien het bestuur ongeschikt acht.

In de organisatie van het bestuur in Sumatra's Westkust kwamen onlangs een paar kleine wijzigingen.

Bij gelegenheid van het openvallen der betrekking van regent van Priaman (residentie Padang) werd door de Indische Regering bepaald (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 273), dat het hoofd van bedoeld landschap, te onbeduidend om een regentschap te blijven, voortaan den titel van larashoofd zou voeren, in verband waarmede de bezoldiging tot op de helft verminderd kon worden.

In Februarij 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 52) werden twee nieuwe onderafdeelingen gevormd, door splitsing der onderafdeeling Solok (afdeeling XIII en IX Kotta's, residentie Padangsche Bovenlanden) en der onderafdeeling Ankola en Sipirok (afdeeling Mandheling en Ankola, residentie Tapanoeli). Van eerstgenoemde onderafdeeling, ook wel XIII en IX Kotta's genaamd, werden namelijk afgescheiden en onder een afzonderlijken controleur geplaatst de larassen (districten) Soepaijang, Siroekan en Alahan-Pandjang; van laatstgemelde onderafdeeling de koeria's (districten) Sipirok, Goenoeng-Bringin en Praoe-Sorat. (1) De controleurs der nieuwe onderafdeelingen zullen gevestigd zijn te Soepaijang en te Sipirok. Door hunne aanstelling zullen in bedoelde streken, waar tot dus ver wegens den verren afstand van de standplaats des betrokken ambtenaars, geene genoegzame aanrakingen met de bevolking konden plaats hebben, rust en orde beter kunnen worden verzekerd. Bovendien bestaat er gelegenheid tot uitbreiding onder anderen van de koffijcultuur, zoodat de te verwachten meerdere ontwikkeling ook aan 's lands kas ten goede zal komen.

Omtrent de voorgenomen verplaatsing van den bestuurszetel der residentie Tapanoeli van Siboga naar Padang-Sidempoean geldt nog het aangeteekende op bladz. 14 van het vorig verslag.

Palembang. Ten bewijze dat, sedert de afschaffing der divisie-hoofden (verg. het verslag van 1864, bladz. 11), de hoofden van plaatselijk bestuur in de binnenlanden van Palembang door de bevolking meer gewaardeerd worden, beroept zich de resident op het feit, dat in de afdeelingen Rawas, Moesi-Ilir en Banjoeasin, bij het openvallen van de betrekking van marga- of districtshoofd (pasirah), door de bewoners van eenige marga's het verzoek werd gedaan om geen pasirah meer te benoemen, en de doesoenhoofden regtstreeks te doen staan onder den in de betrokken afdeeling geplaatsten Europeschen ambtenaar. Dit verzoek werd voorloopig ingewilligd en het blijkt meer en meer dat die maatregel gunstig werkt. Het geval heeft zich reeds voorgedaan, dat pasirahs hun ontslag vroegen om aan de wenschen der bevolking te gemoet te komen.

Sumatra's Oostkust. Te Laboean Batoe, waar de functien van inlandsch hoofd tot hiertoe door een onbezoldigd persoon werden waargenomen, werd aan dit ambt eene landsbezoldiging verbonden (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 19).

In de tractementen van de politiedienaren en hunne mandoors in dit gewest werd verbetering gebragt. (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 34.)

Banka. In den loop van 1874 werden van de Indische Regering voorstellen ontvangen om de betrekking der tegenwoordige administrateurs bij de tinmijnen op Banka te doen vervallen, en het bestuur in deze residentie, door de aanstelling van adsistent-residenten, controleurs en adspirant-controleurs, in te rigten op denzelfden voet als elders. In die voorstellen is hier te lande echter niet getreden, daar geene voldoende redenen werden gevonden om te breken met het beginsel, dat voor Banka, waar geheel eigenaardige toestanden bestaan en in de ambtenaren eene zeer speciale kennis wordt gevorderd, een afzonderlijk kader van ambtenaren noodig is.

In Januarij 1875 is verdere toepassing gegeven aan het vóór eenige jaren aangenomen beginsel van geleidelijke vereenvoudiging van het inlandsch bestuur op Banka, ditmaal in het district Koba. Bij gelegenheid der verplaatsing van den batin van Pering is deze namelijk door een kamponghoofd vervangen, en het bedoelde onderdistrict, met instemming van de bevolking, ingedeeld bij het batinschap Kajoeara, dat voortaan den naam draagt van Kajoeara-Pering.

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. De inrigting van het bestuur in deze residentie is sedert 1860, toen 's Gouvernements regtstreeksch gebied werd uitgebreid door de inlijving van het voormalige sultansrijk van Bandjermasin, steeds van voorloopigen aard geweest. In den aanvang van 1875 is echter de Gouverneur-Generaal tot eene definitieve regeling gemagtigd. De ontworpen nieuwe organisatie, waartoe bij de begrooting voor het loopende jaar eene meerdere uitgaaf van f 60 000 is toegestaan, beoogt eene betere inrigting en uitbreiding zoowel van het Europeesch als van het inlandsch bestuurspersoneel in de tot het regtstreeksch gouvernementsgebied behoorende landstreken, waardoor ons gezag zal worden versterkt en onze invloed bevestigd. Ook aan verbetering der regtsbedeeling zal de maatregel ten goede komen, daar drie nieuwe landraden zullen worden opgerigt.

Over de voorwaardelijk verleende magtiging om ook tot eene herziening van het belastingstelsel over te gaan, zie men lager hoofdstuk **M**, afd. I, § 4 *b*.

Celebes en onderhoorigheden. Bij gelegenheid dat de controleur, aan den gouverneur van Celebes toegevoegd voor zendingen naar de binnenlanden, tot adsistent-resident werd bevorderd, werd het wenschelijk geacht dien ambtenaar, wegens zijne verworven kennis van de talen en toestanden in Zuid-Celebes, in de tot dusverre door hem vervulde betrekking te laten. Uit dien hoofde werd bij Indisch Staatsblad 1875, n°. 17, aan de bedoelde betrekking weder — gelijk vroeger (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 11) — de rang van adsistent-resident verbonden, tegen vermindering van het kader der controleurs in de buitenbezittingen met één controleur der eerste klasse.

In de gebrekkige inrigting van het inlandsch bestuur in het vroegere leenvorstendom Tello — sedert de inlijving bij het gouvernements-grondgebied een onderdeel uitmakende van de afdeeling Makassar — is in den aanvang van 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 51) eene gewenschte verbetering gebragt. De bestaande 7 glarangschappen zijn, om eene meer regelmatige indeeling te verkrijgen, tot 3 zamengevoegd, met toekenning van onderstand aan de uitvallende glarangs, terwijl aan het ambt van kamponghoofd, bij wijze van apanage, het genot is verbonden van eene uitgestrektheid rijstvelden, waarvan jaarlijks gemiddeld 250 bossen padi worden geoogst. Hierin zal voor de titularissen, waarvan slechts een 7tal in den vorm van boschregt eenige inkomst genoten, een prikkel zijn gelegen tot ijverige waarneming van hun ambt, vooral gewenscht in het belang der politie. De ambtstitel der kamponghoofden is van »onder-glarang" veranderd in dien van »djannang" en hun aantal ingekrompen van 60 tot 36. De hun toe te wijzen apanagevelden zullen bestaan vooreerst uit de beschikbaar komende ambtsvelden der 4 glarangs, wier betrekking is opgeheven, en voorts uit de den lande toekomende tesang-rijstvelden (de vroegere ornaments-velden van den leenvorst, welke door de inlijving van Tello domein van den Staat waren geworden). Bedoelde velden zijn zoo verspreid, dat hunne ligging niet verhindert ze als ambtsvelden aan de kamponghoofden te geven.

Boeleleng en Djembrana (*Bali*). Even als reeds in Djembrana het geval was, komen thans ook in Boeleleng de inkomsten, die vroeger de regent trok (wegens pachten en landrente), ten bate van het Gouvernement. Na 's regents verwijdering (zie verslag van 1873, bladz. 26) waren in eene te Boeleleng gehouden algemeene vergadering van hoofden

(1) Tevens werden aan de onderafdeeling Lolo en Soengeipagoe, mede behoorende tot de afdeeling XIII en IX Kotta's, toegevoegd het landschap XII Kotta's en het daarbij ingedeelde gehucht Sibelaboe, tot dusver behoorende tot de onderafdeeling VII Kotta's (afdeeling Tanah Datar).

(Maart 1873) de inkomsten aanvankelijk toegelegd aan den voorloopig opgetreden raad van bestuur. Toen het echter bleek, dat het genot dier buitengewone voordeelen door het tijdelijk inlandsch bestuur in Boeleleng vrij algemeen aanstoot gaf, waren de vier leden van bedoelden raad onbaatzuchtig genoeg om daarvan uit eigen beweging, te rekenen van af 1 April 1874, ten behoeve van het Gouvernement afstand te doen.

Daar het niet billijk werd geacht hunne diensten geheel onbeloond te laten, is hun toen uit 's lands kas eene bezoldiging toegekend, bedragende voor den waarnemenden pateh en den pembekel ieder f 200 's maands en voor elk der twee pedanda's (die eigenlijk meer als adviserende leden zijn te beschouwen) f 100 's maands.

§ 5. *Bijzondere onderwerpen.* (1)

Gemeente-instellingen op de voornaamste hoofdplaatsen. In Maart 1874 werd de voorlichting van de 4de afdeeling van den Raad van State verzocht over de vraag, in hoeverre aan ingezetenen van Nederlandsch Indie, op de hoofdplaatsen gevestigd, de zorg voor hunne eigene plaatselijke belangen kon worden opgedragen. De afdeeling oordeelde, blijkens haar advies van 12 Januarij 1875, over deze quaestie niet eenstemmig. Eenerzijds werd met warmte het denkbeeld ondersteund, om, grootendeels overeenkomstig het door den Minister aangegeven plan, een wetsontwerp voor te dragen tot aanvulling van het 4de hoofdstuk van het Regeringsreglement, waardoor dan eene bevoegdheid tot vestiging van plaatselijke besturen zou worden toegestaan, volgens regelen bij algemeene verordening te stellen. Anderzijds werden daartegen bezwaren geopperd en aanbevolen om aan de onvoldoende behartiging van locale belangen op sommige hoofdplaatsen te gemoet te komen, door aan den resident een ambtenaar toe te voegen, bijgestaan door een raad, uit de hoofden en leden van de voornaamste nationaliteiten der plaats bijeengeroepen. Overeenkomstig het advies der afdeeling werd de nieuw benoemde Gouverneur-Generaal met de ontwikkelde beschouwingen in kennis gesteld.

Straatverlichting. Het denkbeeld om de kosten der straatverlichting op de voornaamste hoofdplaatsen te brengen ten laste der betrokken ingezetenen (zie vorig verslag, blz. 70), is nog in overweging. De zaak houdt verband met het zoo even besproken vraagstuk der instelling van gemeentelijke besturen en met de aanhangige plannen tot herziening van het belastingstelsel voor Europeanen en vreemde Oosterlingen.

Door het Indisch Bestuur zijn onderhandelingen gevoerd met eene maatschappij te Amsterdam over de verlichting van Soerabaija door middel van photogenisch gas, doch deze zijn onlangs (Junij jl.) afgebroken. De reden daarvan was gelegen in bezwaren, door de aanvragers gemaakt, eerst op grond dat hun bij de ontworpen concessie niet tevens de vrijheid werd toegestaan om ook ander gas te vervaardigen, — hetgeen, met het oog op het regt van voorkeur in de concessie betreffende de gasverlichting te Batavia opgenomen, afhankelijk moest worden gelaten van eene nadere vergunning der Regering, — en later, toen hun de strekking van bedoeld verbod nader werd verduidelijkt, op grond van de niet-inwilliging door de Regering van geheel nieuwe eischen, waaronder het beding dat van het gas der maatschappij reeds dadelijk ook voor de straatverlichting zou moeten worden gebruik gemaakt.

(1) Zie ook hoofdstuk **F**, § 5 (blz. 68).

Schutterijkassen. Met het oog op vroegere mededeelingen (zie onder anderen het verslag van 1873 blz. 92) valt aan te teekenen, dat het tantum der door de betrokken ingezetenen van Soerakarta verschuldigde contributie aan de plaatselijke schutterij-kas, te rekenen van af 1 Julij 1874, verminderd werd van $^1/_2$ tot $^1/_6$ pct. (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 162.) Zie overigens bladz. 73.

Brandgevaar. Even als reeds voor meerdere plaatsen in Nederlandsch Indie was geschied, werden ook voor de hoofdplaats Telok-Betong (Lampongsche districten) algemeen verbindende bepalingen in het leven geroepen tot vermindering van het gevaar van brand. Bij ordonnantie van 17 October 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 240) werd namelijk het oprigten ter genoemde hoofdplaats van woningen of gebouwen met atap of andere ligt ontvlambare stoffen gedekt, verboden, en aan de gemeente een tijd van zes jaren gelaten om de bestaande dakbedekkingen van dien aard te vervangen door eene pannen- of metaalbedekking.

Toezigt op de werving van koelies enz. In dit verslag valt te wijzen op twee verordeningen, die uitgevaardigd zijn met het doel om inlanders of vreemde Oosterlingen te beschermen tegen ondernemers die op onregtmatige wijze zouden willen voorzien in de behoefte aan werklieden voor hunne ondernemingen. Die verordeningen zijn: 1°. de ordonnantie van 16 Februarij 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 59) betreffende de indienstneming van vreemde Oosterlingen op de landbouwondernemingen ter Oostkust van Sumatra. Van deze ordonnantie is reeds melding gemaakt moeten worden op bladz. 70, omdat zij tevens de toelating der bedoelde vreemde Oosterlingen regelde; 2°. de ordonnantie van 8 Februarij 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 49), waarbij, in het belang der inboorlingen van de tot de residentie Timor behoorende eilanden, die zich als duikers laten aanwerven bij de parelvisscherij op de Australische kust, eenige bepalingen zijn vastgesteld, strekkende om aan deze lieden zooveel mogelijk de uitbetaling van hun loon te waarborgen.

II. Persoonlijke diensten.

§ 1. *Java en Madura.*

Buiten de met 1 April 1874 tot stand gekomen belangrijke vermindering van de diensten ten behoeve der inlandsche hoofden en ambtenaren, de zoogenaamde pantjèndiensten (zie het vorig verslag, bladz. 76), ondergingen de persoonlijke diensten der bevolking gedurende 1874 geene noemenswaardige verandering.

Uit onderstaande tabel en, meer uitvoerig, uit het gewestelijk overzigt hierachter voorkomende als bijlage N, kan blijken, dat gedurende het afgeloopen jaar in de gouvernementslanden op Java en in de afdeeling Pamakassan op Madura in heerendienst werden gepraesteerd 30 316 281 dagdiensten, zijnde 350 794 minder dan in 1873. De vermindering zou, wegens de straks bedoelde beperking der pantjèndiensten gedurende $^3/_4$ gedeelte van het jaar, veel aanzienlijker zijn geweest, wanneer niet de zoogenaamde algemeene diensten, voornamelijk wegens het vele onderhoud aan wegen en dijken gevorderd, 274 015 dagdiensten meer dan in 1873 hadden in beslag genomen.

In de twee jongst verloopen jaren werd namelijk het navolgend aantal dagdiensten gepraesteerd.

Jaren.	Bijzondere diensten.			Algemeene diensten aan openbare werken van algemeen nut, waarbij het belang der inlandsche bevolking regtstreeks betrokken is. (b)		Te zamen. (c)
	Bezetten van wacht-huizen.	Diensten bij de inlandsche hoofden.	Diensten van anderen aard. (a)	voor onderhoud.	voor eersten aanleg, zware herstelling of ver-nieuwing.	
1874	7 017 125	6 490 342	3 350 339	10 240 822	3 217 653	
	16 857 806			13 458 475		30 316 281
1873	7 043 425	7 098 942	3 340 248	9 658 932	3 525 528	
	17 482 615			13 184 460		30 667 075

AANMERKINGEN.

(a) In bijlage N van dit verslag onder verschillende rubrieken gesplitst opgegeven.

(b) Behalve de eigenaardig in deze kategorie vallende werken aan wegen, bruggen, dijken, dammen, waterwerken, wachthuizen, passarloodsen, enz. zijn daaronder voorloopig nog gerangschikt die aan pasangrahans, districtsgevangenissen en inlandsche schoollocalen waarin van gouvernementswege geheel kosteloos onderwijs wordt gegeven.

(c) Het zal wel geen opmerking behoeven dat de hier vermelde cijfers niet de gemeentelijke diensten omvatten, die — behoudens toezigt dat ze binnen billijke grenzen blijven — aan geene regtstreeksche regeling van bestuurswege zijn onderworpen.

Omtrent het voorstel tot verdere (algeheele) afschaffing van de pantjèndiensten, zoowel als omtrent de voorgestelde heffing van een hoofdgeld van de heerendienstpligtige bevolking als aequivalent voor de dan ten laste van den Staat komende verhooging der bezoldigingen van de inlandsche hoofden (verg. het vorig verslag, bladz. 76), is met de Indische Regering in nader overleg getreden, ook omdat het wenschelijk wordt geacht de opheffing der pantjèndiensten niet af te scheiden van de regeling der grondslagen van den heerendienstpligt in het algemeen.

Ten einde eene grondige beslissing van het geheele onderwerp der persoonlijke diensten voor te bereiden, zijn aan de hoofden van gewestelijk bestuur eenige vraagpunten gesteld (Februarij 1875), met aanbeveling om deswege ook het gevoelen in te winnen van de Europesche en inlandsche ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur in hun gewest. Die vraagpunten betreffen: *a.* de vast te stellen grondslagen eener heffing als aequivalent, bij eventuele vermindering van heerendiensten; *b.* de definitieve vaststelling van een grondslag van heerendienstpligt, ter beslissing van de vraag, of de heerendienstpligt voortaan uitsluitend zal kunnen rusten op den persoon, dan wel, ook bij eene aanzienlijke vermindering van diensten, verband moet houden met het bezit van grond; en *c.* de werking van den maatregel, in den aanhef dezer paragraaf bedoeld. Op eene voortvarende behandeling dezer zaak is sedert bij de Indische Regering aangedrongen.

Wat de werking der tegenwoordige regelingen gedurende 1874 aangaat, wijzen de residenten in hunne rapporten schier algemeen op het bezwaar, dat de heerendiensten niet gelijkmatig drukken, daar in den regel de bevolking der bergdessa's veel minder diensten te verrigten heeft dan die der dessa's in de vlakte. Voorts wordt door de residenten van Pekalongan, Samarang, Kediri en Banjoewangi gewezen op het bezwarende onderhoud van sommige gedeelten van den grooten postweg, veroorzaakt hetzij door de gesteldheid van het terrein of de moeijelijkheid om verhardingsmateriaal te verkrijgen, hetzij door schaarschte van bevolking in de omliggende streek.

De gelijkmatige verdeeling der benoodigde heerendiensten over de verschillende dessa's wordt overigens — behalve door de omstandigheid op bladz. 95 van het verslag van 1873 vermeld — in sommige residentien bemoeijelijkt door de aanwezigheid van een groot getal perdikan-dessa's, die geheel of gedeeltelijk van heerendiensten zijn vrijgesteld. (1) In de afdeeling Poerbolinggo der residentie Banjoemas, bij voorbeeld, bedraagt het aantal perdikan-dessa's niet minder dan 21, te zamen met meer dan 8000 inwoners, waaronder 1100 werkbare mannen.

Ook in het afgeloopen jaar bleef het niet ontbreken aan wenken in 't belang eener oordeelkundige toepassing der bestaande heerendienstregelingen. Bij eene circulaire van 27 November vestigde de directeur van binnenlandsch bestuur de aandacht der gewestelijke autoriteiten bij voorbeeld meer bijzonder op de noodzakelijkheid, om toe te zien dat geene verspilling van de krachten der bevolking plaats hebbe voor werken van twijfelachtig nut of tot verfraaijing, waaromtrent de inzigten der zich opvolgende ambtenaren dikwerf aanmerkelijk verschillen. Inzonderheid werd gewezen op de misbruiken, die in dit opzigt soms plaats hadden bij het aanleggen, het ophoogen en met steenen of graszoden beleggen van dijkjes langs de wegen, het graven of verbreeden en uitdiepen van goten en het gelijk maken of ophoogen van passarterreinen.

Afgewezen werden eenige voorstellen die de strekking hadden om door de bevolking nieuwe passarloodsen te doen

(1) Er zijn thans registers aangelegd (bekrachtigd bij een Indisch besluit van 29 September 1874), waarin alle bestaande perdikan-dessa's zijn vermeld, zoomede de vrijstellingen van heerendiensten, landrente en andere lasten, welke de ingezetenen dier dessa's volgens gebruik genieten. Het aantal perdikan-dessa's zal voortaan niet kunnen worden vermeerderd zonder uitdrukkelijke magtiging der Regering.

bouwen. De Indische Regering bleef namelijk vasthouden aan het aangenomen beginsel (zie vorig verslag, blz. 227), om alleen nog heerendiensten te vorderen tot het in stand houden der bestaande loodsen, voor zoo ver deze door gewoon onderhoud of kleine herstellingen in stand kunnen blijven. Ook werd niet getreden in het voorstel van een resident om te verklaren, dat het aangenomen beginsel niet van toepassing is wanneer de bouw of de herstelling van passarloodsen geheel buiten kosten van het Gouvernement kan geschieden, hetzij geheel in heerendienst, dan wel gedeeltelijk in heerendienst en overigens door vrijwillige bijdragen in arbeid of materialen van de handelaars, die gewoonlijk op den betrokken passar verkoopen. De Indische Regering was namelijk van oordeel, dat eene zoodanige beslissing er toe zou kunnen leiden dat op vele plaatsen passarloodsen in heerendienst werden gebouwd, zonder dat met de wenschen der bevolking veel rekening werd gehouden.

Van de in April 1874 gemaakte bepalingen aangaande de oprigting van meerdere pasangrahans is reeds hooger gewag gemaakt (bladz. 75). Op eenige districtshoofdplaatsen in de Preanger regentschappen en ook op andere plaatsen in de nabijheid der koffijtuinen werden, behalve de pasangrahans, nog afzonderlijke woningen voor de regenten aangetroffen, benevens pondohks voor de (voormalige) hoofdgecommitteerden bij de koffijcultuur. Deze pondohks zijn in het afgeloopen jaar ingetrokken, terwijl tevens werd bepaald dat voortaan bij de pasangrahans geene afzonderlijke woningen voor de regenten meer gebouwd en onderhouden zullen worden, en dat indien deze inlandsche hoofden de bestaande gebouwen wenschen te behouden, zij dit uit eigen middelen zullen moeten doen.

Bij de hulpgevangenis te Buitenzorg en bij een paar inrigtingen voor de verpleging van zieke inlanders aldaar, bleken nog dagelijks een 26tal heerendienstpligtigen gebezigd te worden, in strijd met de bestaande heerendienstregeling. Deze onregelmatigheid zal in 1876, ten gevolge van vermeerdering van het bezoldigd personeel, een einde nemen. Voorts wordt onderzocht of welligt ook elders dergelijke onregelmatigheden bestaan, waaraan een einde moet worden gemaakt.

In de residentie Krawang werd in 1874 de vaste bewaking van de districtsgevangenis te Wanayassa ingetrokken en vervangen door eene bewaking naar gelang der behoefte, en zulks omdat zelden gevangenen daarin worden opgenomen en alzoo eene geregelde dagelijksche bewaking onnoodig was.

Op het beginsel om bij de werkzaamheden der triangulatie geen hulp te doen verleenen door heerendienstpligtigen (zie het vorig verslag, bladz. 75/76), zag de Indische Regering zich genoodzaakt eenige uitzondering toe te laten voor die gevallen, waarin, ondanks herhaalde pogingen ook van het plaatselijk bestuur, vrije lieden zelfs tegen een ruim loon niet te bekomen zijn. Men heeft er over gedacht om voor die werkzaamheden dwangarbeiders te bezigen, maar daarvan is moeten worden afgezien, ook met het oog op de moeijelijkheid om de veroordeelden te bewaken. De heerendienstpligtigen, die gebezigd worden, zullen ruim betaald en, bij verblijf in koude bergstreken, van dekens voorzien moeten worden, terwijl hunne verstrekking in geen geval zal mogen geschieden dan op een gemotiveerden lastbrief van den resident.

Van de bevoegdheid om zich voor het verrigten van heerendiensten door anderen te doen vervangen, wordt veelvuldig gebruik gemaakt. De betaling, die de remplaçanten genieten, is gewoonlijk f 0,20 tot f 0,50 voor elke opkomst, of 20 à 25 pikols padi dan wel ± 30 pikols gepelde djagoeng 's jaars. Een bezwaar tegen het bestaande gebruik is dit, dat de plaatsvervangers dikwijls oude lieden of half volwassen zijn.

Omtrent de heerendiensten op de particuliere landen (waarover zie laatstelijk het verslag van 1873, bladz. 95) zijn geene bijzonderheden gemeld. Over het onlangs bevolen onderzoek naar den toestand, ook wat de heerendiensten betreft, op de niet door het reglement van 1836 (*Indisch Staatsblad* n°. 19) beheerschte particuliere landen (beoosten de Tjimanok) wordt lager gehandeld in hoofdstuk **O**, afd. I, § 1, sub 4°. Aanteekening verdient overigens, dat bij gelegenheid der jongste herziening van den aanslag in de verponding, is uitgemaakt (Indisch besluit dd. 28 Julij 1874, n°. 44), dat de heerendiensten op de particuliere landerijen worden gerangschikt onder de inkomsten dier landen en mitsdien in aanmerking moeten gebragt worden bij den aanslag in de verponding.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

Bij de voor verschillende buitenbezittingen uitgevaardigde regelingen omtrent de persoonlijke diensten der inlandsche bevolking, was niet of niet genoegzaam gelet op de diensten die noodig konden zijn voor marcherende troepen of alleen reizende militairen. Daarom is alsnog, bij ordonnantie van 3 Mei 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 110), bepaald, dat de verpligting tot verstrekking van huisvesting en onderhoud aan troepen of personen op marsch, behoorende tot het leger, en van transportmiddelen aan dezen en aan alleen reizende officieren en militairen, een en ander op den voet der regelen en tarieven bedoeld bij Indisch Staatsblad 1872, n°. 185, rust op de inlandsche en met haar gelijkgestelde bevolking in Nederlandsch Indie, tenzij van gouvernementswege bijzondere voorzieningen worden genomen.

Overigens zijn de navolgende bijzonderheden te vermelden omtrent de heerendiensten in sommige gewesten.

Volgens het getuigenis van den gouverneur van Sumatra's Westkust zijn, over het algemeen, de in dat gouvernement door de bevolking te praesteren persoonlijke diensten, die steeds tot het strikt noodzakelijke worden beperkt, niet bepaald drukkend te noemen, vooral niet sedert aan de aannemers voor den afvoer der koffij de verpligting is opgelegd om tevens te voorzien in het vervoer van in dienst reizende ambtenaren en militairen en hunne goederen. Ook wordt het oproepen der dienstpligtigen steeds zoo geregeld dat zij in den plant- en oogsttijd der padi zoo min mogelijk behoeven op te komen.

Het in orde houden der transportwegen, die in de residentien Padangsche Bovenlanden en Tapanoeli meest door geaccidenteerd terrein loopen, vordert echter over 't algemeen veel werk en is hier en daar, wegens de schaarschte der bevolking, zelfs bezwarend te noemen. Het Gouvernement komt echter dikwerf in dien arbeid te hulp, onder anderen ook door hiertoe dwangarbeiders te benuttigen (verg. bladz. 67).

De in 't vorig verslag bedoelde voorstellen omtrent eene nieuwe, door de Regering vast te stellen, regeling der heerendiensten in dit gouvernement zijn nog in bewerking.

Met verwijzing naar de mededeelingen in het vorig verslag (bladz. 77) wordt hier een overzigt gegeven van de diensten ten behoeve van den Staat gedurende 1874 in de adsistent-residentie Benkoelen gevorderd.

AFDEELINGEN.	Beschikbaar getal dienst-pligtigen.	AANTAL DAGDIENSTEN GEPRAESTEERD: voor onderhoud van wegen en bruggen.	voor vervoer van goederen van gouvernements-ambtenaren.	tot wering van rampen.	bij overvaarten.	TOTAAL.
Ommelanden van Benkoelen .	4 560	64 510	1 144	»	»	65 654
Laïs.	2 801	36 753	2 712	»	»	39 565
Mokko-Mokko	3 706	104 000	2 500	»	»	106 500
Seloema	5 250	197 000	2 000	1 700	4 350	205 050
Manna	5 299	93 623	1 320	»	11 680	106 623
Pasoemah Oeloe Manna. . .	599	5 440	90	»	1 095	6 625
Oeloe Loeas en Kauer . . .	2 498	30 000	380	600	»	30 980
Kroë	5 174	25 376	653	392	»	26 321
Totaal . . .	29 887	556 702	10 799	2 692	17 125	587 318
Over 1873 was het cijfer. .	29 374	497 656	niet afzonderlijk opgegeven (te zamen 33 810)			531 466

Gemiddeld werden dus ruim 19 dagdiensten per hoofd verrigt, tegen 18 in 1873. Wederom werden verreweg de meeste heerendiensten uitsluitend gevorderd voor het onderhoud der uitgestrekte wegen. De diensten voor het vervoer der goederen van gouvernements-ambtenaren (anterandiensten) zullen moeten blijven bestaan op de binnenwegen, maar op den grooten weg door het gewest, die voor voertuigen bruikbaar wordt gemaakt, kunnen vervallen, naar mate bedoeld werk vordert. Bij den aanleg van dien weg worden, behalve de heerendienstpligtigen, ook dwangarbeiders gebezigd, ten einde de taak der bevolking eenigzins te verligten.

Het in 't vorig verslag (bladz. 78) genoemde wegenfonds ter hoofdplaats Benkoelen is ingetrokken bij de ordonnantie van 9 December 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 276), waarbij nu, ter vervanging van de gewestelijke voorschriften van 1864, eene wettelijke regeling is gemaakt omtrent de belasting in geld (f 2 per hoofd), door de inlanders en vreemde Oosterlingen te Benkoelen op te brengen, in stede van heerendiensten ten behoeve van den aanleg en het onderhoud van wegen en bruggen.

Zoo als blijken kan uit de opgaven in het vorig verslag (bladz. 78), staan de heerendiensten in de residentie Palembang, voor zoover zij voor de bevolking bezwarend geacht worden, in naauw verband met het transportstelsel. Wegen, die voor voertuigen geschikt zijn, bestaan hier nog slechts bij uitzondering; de communicatie tusschen de hoofdplaats en de binnenlanden van Palembang heeft grootendeels plaats langs de uitgestrekte rivieren en voor het overige langs voetpaden. Ambtenaren en militairen moeten met hunne goederen over groote afstanden (zie *Indisch Staatsblad* 1865, n°. 88 en 146) de rivieren op- of afgeroeid worden, en hunne goederen moeten verder over land gedragen worden. Dit geschiedt door heerendienstpligtigen, en het is duidelijk dat de arbeid, die — vooral ten behoeve der militaire transporten naar en van de posten in de bovenlanden — van hen gevorderd wordt, niet ligt is. Zoowel in het belang der bevolking als in het belang van 's lands dienst — die belemmerd wordt door de gebrekkige communicatie tusschen de verschillende civiele en militaire posten in het uitgestrekt gewest — is het volstrekt noodig de transportmiddelen te verbeteren. Heeft die verbetering plaats gevonden, dan zullen een aantal heerendiensten van zelf kunnen vervallen; maar zonder voorafgaande verbetering der transportmiddelen schijnt eene vermindering der heerendiensten in Palembang niet wel uitvoerbaar, en eene regeling dier diensten, gelijk sedert 1867 voor verschillende buitenbezittingen heeft plaats gevonden, voorbarig. Daarom is voor 's hands van zulk eene regeling afgezien, maar is de Indische Regering uitgenoodigd om het mogelijke te doen ter verbetering der wegen, en om te laten onderzoeken of de rivieren in alle jaargetijden voor kleine stoombooten bevaarbaar zijn. Naar mate de wegen voor voertuigen geschikt worden gemaakt, zullen de transportdiensten te land kunnen verminderen, terwijl ook bijna geen transportdiensten te water meer gevorderd zullen behoeven te worden wanneer een stoomvaartdienst op de rivieren wordt georganiseerd. Inmiddels zal in de transporten reeds eene niet onbeduidende vermindering worden gebragt door intrekking van den militairen post te Moeara Doea, met welks bezetting de post te Bandar zal worden versterkt.

Aan maatregelen die tot verligting der diensten van de Palembangsche bevolking strekten, heeft het in den laatsten tijd niet ontbroken. Als zoodanig moeten hier vermeld worden: de opheffing van een 64tal pasangrahans en passantenhuizen (welke gebouwen in heerendienst opgerigt, onderhouden en bewaakt worden); de verpachting der meeste overvaarten (tot dusver door heerendienstpligtigen bediend); de intrekking der anteran- (transport-) diensten ten behoeve der inlandsche ambtenaren; en de beschikbaarstelling van paarden voor het vervoer van postpakketten.

Ter hoofdplaats Palembang is voor den eigenlijk gezegden koelie-arbeid aan wegen en bruggen onbetaalde heerendienst verschuldigd, maar de heerendienstpligtigen stellen meestal plaatsvervangers, voor welke, volgens schatting van den resident, gemiddeld 's jaars f 15 per gezin wordt betaald. Voorts wordt jaarlijks f 3 per heerendienstpligtig gezin aan den lande (vroeger — zie verslag van 1873, bladz. 188 — aan een stedelijk fonds) opgebragt, ter vergoeding van hetgeen, ten behoeve van het onderhoud van wegen en bruggen, wordt uitgegeven tot aankoop van materialen en betaling van ambachtslieden.

Behalve ter hoofdplaats, wordt in Palembang alleen in de doesson Soengsang eene belasting (f 14 's jaars per gezin) als compensatie voor gedeeltelijke vrijstelling van heerendiensten betaald (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 150).

In de residentie Banka geschiedt het vervoer van gouvernementsreizigers, goederen en gelden zooveel doenlijk over zee, en zulks om de verpligte diensten der bevolking (*Indisch Staatsblad* 1868, n°. 78) te verligten. De pogingen om daar, waar dit vervoer over land — en dus door dienstpligtigen — geschiedt, daarin bij uitbesteding of door middel van vrijwilligers te voorzien, zijn vruchteloos gebleven.

Echter is het, na veel moeite, gelukt om voor het laden en lossen van schepen vrijwillige koelies te vinden, zoodat dit werk thans bijna uitsluitend buiten heerendienst plaats vindt.

Omtrent de voorstellen tot regeling der persoonlijke diensten in de adsistent-residentie Billiton (zie vorig verslag, bladz. 79) zijn den adsistent-resident nadere inlichtingen gevraagd. Ten aanzien van het houden van wachten (zoogenaamde gardoe-wachten) te Tandjong Pandan en op de districts-hoofdplaatsen werd bij gewestelijke keur een reglement vastgesteld (*Javasche Courant* van 17 Maart 1874).

In de residentie Sumatra's Oostkust worden ten behoeve van het Gouvernement geene heerendiensten gepraesteerd. De inlandsche vorsten kunnen de bevolking alleen oproepen voor de landsverdediging en hebben regt op hulp bij het bouwen hunner huizen en het vieren van feesten in hunne familie. Voor huisselijke diensten kunnen zij niet over de bevolking beschikken.

De heerendiensten in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo zijn van weinig beteekenis. In 1874 werden tegen betaling 42 120 en zonder betaling 798 480 of in het geheel 840 600 dagdiensten verrigt door ongeveer 85 378 dienstpligtigen.

De heerendiensten, welke in het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden van de bevolking worden gevorderd volgens de voorloopige regeling, vastgesteld bij Indisch Staatsblad 1868, n°. 19, leverden ook in 1874 geenerlei bezwaar op. Hoeveel dagdiensten gedurende het afgeloopen jaar werden verrigt in 't geheel en gemiddeld per huisgezin, blijkt uit het volgende staatje:

AFDEELINGEN.	Aantal huisgezinnen.	Aantal gepraesteerde dagdiensten.	Gemiddeld aantal dagdiensten per huisgezin.
Makassar, onderhoorigheden en eilanden	8 348	9 742	ruim 1
Noorderdistricten . .	16 732	109 050	» 6
Zuiderdistricten. . .	14 139	394 952	bijna 28
Oosterdistricten. . .	15 100	527 960	» 35
Saleijer	12 493	210 812	» 17
Totaal . .	66 812	1 252 516	ruim 18
In 1873 was het cijfer.	66 205	1 143 462	» 17

III. Landelijke inkomsten; bedrijfsbelasting.

§ 1. *Landelijke inkomsten.*

Java en Madura.

Landrente. Omtrent den *aanslag* der landrente, die in 1873 voor vijf jaren werd vastgesteld, is in dit verslag weinig of niets mede te deelen. De cijfers van den aanslag kunnen wel is waar jaarlijks wijzigingen ondergaan door het belastbaar worden van sawah's in het vierde oogstjaar, door uitbreiding der woonerven enz. (zie noot 1 op bladz. 84 van het vorig verslag); maar uit de Indische berigten blijkt niet welke wijzigingen in 1874 hebben plaats gevonden. Uit verschillende gewesten wordt gemeld dat de bevolking de vastheid van den aanslag waardeert. Eveneens wordt door verscheidene residenten geconstateerd dat de aanslag matig en de landrente voor de bevolking niet drukkend is.

Volgens de nieuwe verordeningen omtrent de landrente moet, ter voorbereiding van een volgenden aanslag (na 1877), telken jare een vijfde der bouwgronden van elk gewest, waar nog geene statistieke opneming heeft plaats gehad, worden opgemeten en moeten dessa'sgewijze aanteekeningen gehouden worden van de gemiddelde opbrengst der velden en van den gemiddelden laagsten prijs der padi. Of er opmetingen hebben plaats gehad, blijkt uit de Indische berigten niet, dan alleen wat Banjoewangi betreft, waar zij gezegd worden geregeld voortgezet te zijn. De aanteekeningen (voor welke door de Indische Regering modelstaten zijn vastgesteld) schijnen echter regelmatig te zijn gehouden. Ter bepaling van de gemiddelde opbrengst der velden is, overeenkomstig de van regeringswege gegeven wenken, het middel van proefsneden te baat genomen. De bouwgronden der dessa's worden in blokken verdeeld, naar mate van hunne productiviteit, en op ieder blok worden proefsneden genomen waaruit de opbrengst der gronden in het geheele blok wordt berekend. In de Preanger regentschappen bleek evenwel de zamenvoeging der verschillende grondstukken in blokken onraadzaam, omdat de productiviteit der grondstukken, al zijn ze nog zoo digt bij elkander gelegen, te veel uiteenloopt.

Wat de *repartitie* der landrente betreft, het behoeft — na hetgeen in het vorig verslag omtrent den aanslag is gezegd — nauwelijks te worden opgemerkt dat zij thans, evenmin als vroeger, op een vasten grondslag berust. Zij wordt nog grootendeels beheerscht door het billijkheidsgevoel der dessahoofden en het gemeen overleg tusschen hen en de belastingschuldigen. De contrôle van districtshoofden en ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur kan, wegens het gemis van de noodige gegevens, niet anders dan gebrekkig zijn. Verscheidene residenten rapporteren dat het voor de dessahoofden moeijelijk of, zonder hulp van districtshoofden en Europesche ambtenaren, niet mogelijk is om bij de repartitie de verminderingen of vermeerderingen behoorlijk toe te passen, welke het cijfer van den aanslag ondergaat door afschrijving wegens misgewas en vrijstelling wegens het onbeplant blijven van gronden, of door de verdeeling over vijf jaren van een gedeelte der verhooging, die in 1873 in den aanslag van vele dessa's gebragt is (art. 14 der ordonnantie van 3 April 1872, *Indisch Staatsblad* n°. 66).

Hoewel in verreweg het grootste gedeelte der dessa's een repartitiestaat — volgens Indisch Staatsblad 1874, n°. 65*a*, in de plaats getreden van het eerst voorgeschreven dessakohier — door of van wege de dessahoofden werd aangehouden (zooals trouwens ook vroeger wel plaats vond), kon dit toch wegens gemis van personen die schrijven konden, en de onmogelijkheid om zoodanige personen uit naburige dessa's te verkrijgen, niet geschieden in:

1928 van de 2074 dessa's in Rembang;
1595 » » 5268 » » Soerabaija;
481 » » 1793 » » Pasoeroean;
208 » » 1370 » » Banjoemas;
2275 » » 3261 » » Kadoe.

In de overige gewesten (behoudens de Preanger regentschappen) wordt overal — met uitzondering alleen van eenige dessa's in Pekalongan — de repartitiestaat aangehouden, voor zoover de dessahoofden niet de voorkeur geven aan het aanvankelijk ingevoerde dessakohier. Dit laatste is het geval in eenige districten van Krawang, Pekalongan en Samarang.

In de Preanger regentschappen is geen repartitiestaat noodig; immers daar is de individuële aanslag ingevoerd; men heeft er een nominatieven legger der klassificatie en de in dat gewest behouden aanslagbiljetten zijn uittreksels uit dien legger.

De nieuwe verordeningen worden algemeen thans niet gunstiger beoordeeld dan verleden jaar. (1) Als een voorschrift dat ieder jaar tot bezwaren aanleiding geven moet, wordt onder anderen genoemd art. 10 der ordonnantie van

(1) In het verslag der Commissie van Rapporteurs uit de Tweede Kamer betreffende het vorig verslag is de vraag gesteld: waaraan de teleurstelling is te wijten, welke de nieuwe verordeningen hebben opgeleverd. Een volledig antwoord is bezwaarlijk te geven; maar uit de mededeelingen in het vorig verslag is af te leiden, dat eene voorname oorzaak van teleurstelling hierin gelegen was, dat de nieuwe verordeningen de beschikking vorderden over gegevens, die niet tijdig verzameld werden of konden worden, en over ambtelijke werkkrachten, die vooral de inlandsche maatschappij niet leveren kon. Overigens deden zich tegen de uitvoering van verschillende bepalingen moeijelijkheden van specialen aard gelden, die uitvoerig zijn uiteengezet in het vorig verslag.

3 April 1872, bepalende dat vrijstelling van landrente, in geval van misgewas of om andere gewigtige redenen, alleen door den Gouverneur-Generaal wordt verleend. Vóór 1873 werd reeds bij den jaarlijkschen aanslag door de residenten — die voorbereid werd door een voorloopigen aanslag in de dessa's, kort vóór of kort nà den oogst — rekening gehouden met misgewassen, en behoefde dus zelden eene formele vrijstelling wegens misgewas gevraagd te worden. Thans, nu de aanslag voor vijf jaren in hoofdzaak vast is, moet dit dikwijls gebeuren, en het inroepen der beslissing van de Regering vordert van de ambtenaren veel arbeid (voor het opmaken der processen-verbaal en het verschaffen van de vereischte ophelderingen), terwijl daarmede zooveel tijd verloren gaat, dat dikwijls het bedrag 't welk eene dessa moet opbrengen, niet bekend is op het tijdstip (20 December), als uiterste termijn voor de betaling der landrente gesteld.

Voor de afschrijving van landrente wegens het onbeplant blijven van gronden (art. 7 der aangehaalde ordonnantie), wordt niet de tusschenkomst der Indische Regering, maar alleen de beslissing van den resident gevorderd. Alleen door den resident van Cheribon is opgemerkt dat ook omtrent die afschrijving niet tijdig beslist kan worden, wanneer de voorgeschreven formaliteiten worden opgevolgd.

Niet zeldzaam deed zich ook weder in 1874 het geval voor, dat dessahoofden de geïnde gelden geheel of gedeeltelijk verteerden, in stede van ze bij de ondercollecteurs te storten. Cijfers van achterstallige landrente zijn echter slechts bij uitzondering in de Indische stukken aangetroffen, en tot dusver is ook nog niet vernomen welke het juiste bedrag was van den aanslag over 1874.

Na de voorafgegane mededeelingen van algemeenen aard, behoeft nog slechts melding gemaakt te worden van enkele bijzonderheden, die aan de gewestelijke rapporten zijn ontleend.

In Bantam moest vroeger de oogst ieder jaar te veld blijven staan, tot dat de taxatien voor den aanslag der landrente hadden plaats gehad; dat dit thans niet meer behoeft te geschieden, is voor de bevolking een groot voordeel.

In Krawang werd in 1873, bij de klassificatie en aanslag der gronden voor vijf jaren, verzuimd om die gronden in den legger der landrente op te nemen, welke regelmatig bebouwd werden, maar in genoemd jaar braak lagen; het gevolg was, dat van deze gronden, hoewel daarvan in 1874 weder geoogst werd, geen landrente is geheven. Het verzuim wordt geweten aan de overhaasting, waarmede de nieuwe regeling moest worden ingevoerd; door een suppletoiren legger zal het voor 1875 en volgende jaren worden hersteld. Men is er in deze residentie niet in geslaagd eenigzins juiste gegevens te verkrijgen omtrent de opbrengst der landrentepligtige wooneryen.

In Samarang behoefden in de afdeeling Demak geene vrijstellingen wegens misgewas te worden verleend, noch afschrijvingen wegens het onbeplant blijven van gronden te geschieden; wel daarentegen (voor een bedrag van omstreeks f 50 000) in de afdeelingen Ambarawa en Goeboek, die zich van de in 1873 ondervonden tegenspoeden nog niet zoo volledig hersteld hadden als Demak.

De resident van Soerabaija berigt dat in zijn gewest slechts een gering aantal der verrigte proefsneden (tot het constateren der productie voor een volgenden aanslag) door de controleurs bij het binnenlandsch bestuur kon worden geverifieerd, omdat zij met andere werkzaamheden overladen waren. Bij het einde van 1874 was in dit gewest van den aanslag een bedrag van f 9930 niet aangezuiverd, waaronder evenwel begrepen is de som der voorgedragen vrijstellingen, omtrent welke nog niet door de Indische Regering was beslist. Een gedeelte van den achterstand werd reeds in het begin van 1875 betaald. In het regentschap Sidhoardjo werd, met magtiging der Indische Regering, de aanslag voor 1873 ook in het jaar 1874 toegepast, en niet opgelegd de over vijf jaren verdeelde verhooging (art. 14 der ordonnantie van 3 April 1872), omdat de Europesche en inlandsche ambtenaren van oordeel waren dat de bevolking daardoor zou worden bezwaard. De Indische Regering heeft echter bepaald dat in de jaren 1875-1877 de landrente volgens den vastgestelden aanslag moet worden opgebragt.

In Pasoeroean was bij het einde van het jaar de verschuldigde landrente geheel betaald op een bedrag van slechts f 467 na.

In Bezoeki bedroeg de achterstand f 8000, maar hiervan werd in het begin van 1875 reeds veel aangezuiverd. Grootendeels was die achterstand hieraan te wijten, dat de bevolking in dit gewest moeite heeft om zich gangbare munt te verschaffen tegen inwisseling van het oude kopergeld, dat nog altijd in groote hoeveelheden in omloop is.

In Banjoewangi was bij het einde van 1874 nog f 34 636 aan te zuiveren, maar men verwachtte dat dit bedrag even geregeld zou binnen komen als de f 53 408, die bij het einde van 1873 achterstallig waren en sedert, op f 22 na, betaald zijn. De achterstand betrof voor het grootste gedeelte de voor de tuinen en wooneryen verschuldigde landrente, die niet zoo gemakkelijk te innen is als de landrente van de sawah-, tegal- en gogovelden. Ter voorbereiding van een volgenden aanslag worden in dit gewest niet alleen opmetingen en proefsneden verrigt, maar ook aanteekeningen gehouden van de op elk grondstuk verkregen opbrengst.

In Banjoemas kwam van de voorgeschreven aanteekeningen weinig of niets, ten gevolge van verplaatsing of ontstentenis van controleurs.

Uit Bagelen wordt berigt dat de nieuwe ontginningen en de veranderingen in den cultuurtoestand der gronden eene aanmerkelijke wijziging hebben gebragt in de cijfers van den aanslag der landrente, zoo als die in den legger der klassificatie voorkomen. Men heeft daarom een afzonderlijken legger voor den aanslag van 1874 gemaakt. Daar de oogst der rawavelden grootendeels mislukte, moest vrijstelling van een gedeelte der verschuldigde landrente worden gevraagd.

De dessahoofden in de afdeelingen Temanggoeng en Magelang van de residentie Kadoe gaven aan de landrentepligtigen geregeld kwitantien af voor de door hen betaalde sommen; van bestuurswege werden die kwitantien van tijd tot tijd vergeleken met de sommen, welke door de dessahoofden bij de ondercollecteurs gestort waren.

In de afdeeling Ngawi van de residentie Madioen moest een bedrag van f 53 000 aan landrente worden afgeschreven wegens het onbeplant blijven van gronden; het landbouwbedrijf gaat daar, vooral in de districten Djero en Djogorogo, achteruit, en verscheidene huisgezinnen verwisselen dit bedrijf met een ander. Terwijl in de andere afdeelingen van het gewest bij het einde van 1874 van de verschuldigde landrente slechts f 2000 niet betaald waren, bedroeg de achterstand in Ngawi f 33 000, hoewel hier het middencijfer van den aanslag veel lager is dan in de andere afdeelingen.

In Kediri kost het moeite betaald te krijgen wat méér dan in het vorige jaar moet worden opgebragt ten gevolge van de verdeeling, bedoeld bij art. 14 der ordonnantie van 3 April 1872. Vandaar eenige achterstand, waarvan het bedrag echter niet wordt opgegeven.

Op Madura (afdeeling Pamakassan) is aan den ondercollecteur het toezigt op de proefsneden opgedragen, omdat deze ambtenaar gedurende een groot gedeelte van het jaar de handen vrij heeft; de bevolking toch betaalt hier de landrente gewoonlijk eerst tegen het einde van het jaar.

Ten slotte moet hier nog met een woord worden melding gemaakt van den stand van het onderzoek naar de inrigting en werking van het landrentestelsel in Bombay, bedoeld op bladz. 80 van het vorig verslag. De daarvoor aangewezen controleur is — na de noodige voorbereidende studiën te hebben gemaakt met behulp van hetgeen over de landrente in Bombay gepubliceerd is, en na zich, door een verblijf in verschillende gedeelten van Java, naauwkeurig bekend te hebben gemaakt met de uiteenloopende toestanden in de verschillende gewesten, — in den aanvang van 1875 naar Britsch Indie vertrokken. Hij is begonnen met nasporingen te doen omtrent de landrenteregelingen in Madras, en heeft zich, na een verblijf van twee maanden aldaar, naar Bombay begeven.

Belasting op vischvijvers. De voorstellen tot regeling dezer belasting, waarvan in 't vorig verslag sprake was, zijn in Indie nog in behandeling. Uit het onderstaande vijfjarig overzigt van den aanslag der belasting kan blijken dat zij in de 12 gewesten waar zij werkt, allerwege vrij stationair blijft.

GEWESTEN.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.
Bantam	f 2 708,00	f 2 793,00	f 2 837,00	f 2 490,82	f 2 623,43
Krawang	13 387,00	11 271,00	13 342,00	10 440,00	10 337,00
Preanger regentschappen	—	(1)	(1)	641,44	617,94
Tagal	205,00	240,00	135,00	240,00	240,00
Samarang	1 461,00	1 438,00	1 212,00	1 373,00	1 450,00
Japara	35 958,00	38 784,00	33 596,00	40 684,00	41 305,00
Rembang	3 058,27	3 574,72 [5]	3 219,16 [5]	3 371,40	3 436,90
Soerabaija	158 582,19	157 974,54 [5]	156 604,37	163 574,74	167 015,00
Pasoeroean	25 032,34	25 049,57	24 873,91	25 443,26	25 512,26
Bezoeki	3 769,46	3 656,78	3 439,73 [5]	3 589,94	3 523,64
Probolinggo	7 522,43	7 471,70	6 319,21	7 292,68	6 854,00
Madura	1 731,50	1 629,00	1 740,37 [5]	1 670,87 [5]	1 910,62
	f 253 415,19	f 253 882,32	f 247 318,76 [5]	f 260 812,15 [5]	f 264 825,79

(1) In de jaren 1871 en 1872 (vóór de invoering der landrente) werden de houders van vischvijvers in de Preanger regentschappen aangeslagen in de bedrijfsbelasting.

Vogelnestgrotten. De aan particulieren verhuurde vogelnestgrotten, in Bagelen, Preanger regentschappen, Japara en Samarang, bragten (tegen f 39 375,13 in 1873) in 1874 te zamen f 39 477,68 op, waaronder alleen voor de beide eerste gewesten, waar de grotten voor langen termijn zijn verhuurd (vergelijk het verslag van 1873, bladz. 99/100), respectivelijk f 37 100 en f 2 187.

In de gewesten waar de exploitatie der vogelnestgrotten jaarlijks wordt verpacht (Soerabaija, Rembang, Bezoeki, Probolinggo, Bantam, Banjoewangi en Madura), bragt die verpachting (tegen f 124 788 in 1873) in 1874 f 158 796 op, waaronder alleen voor Soerabaija en Rembang respectivelijk f 101 064 en f 48 000.

De in December 1873 gehouden verkoop der in 't vorig verslag bedoelde 1755½ Amsterdamsche ponden vogelnestjes, waarvan ruim de helft van Patjitan en Djokjokarta en het overige van Bandjermasin, bragt op f 7850,50. In 1874 had geen veiling van vogelnestjes plaats, maar de in Januarij 1875 gehouden verkoop van 1089¾ Amsterdamsche ponden (waaronder 972¼ van Bandjermasin) gaf eene opbrengst van f 12 065,25. Zoowel in 1873 als in 1874 werden zeer weinig nestjes 1ste soort van de gouvernementsgrotten verkregen, minder zelfs dan jaarlijks ten geschenke worden gegeven aan den Soesoehoenan van Soerakarta en den sultan van Djokjokarta (verg. het verslag van 1872, bladz. 58/59), zoodat nog inkoop bij particulieren noodig was, die in 1873 te Batavia en in 1874 te Samarang geschiedde.

Buitenbezittingen.

De buitenbezittingen, waar zoogenaamde landelijke inkomsten door het Gouvernement geheven worden, zijn voornamelijk — gelijk uit vorige verslagen bekend is — de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden.

De aanslag der dzakat of vertiening, die in een groot gedeelte van eerstgenoemd gewest van het rijstgewas geheven wordt en naar verkiezing der bevolking in geld of in natura kan worden opgebragt, wordt opgegeven over 1874 te hebben bedragen als volgt:

Afdeeling	Amoenthai	1 188 102	gantangs	of f	83 168
»	Doesson en Bekompai	29 200	»	»	2 336
»	Kween	21 791	»	»	2 179
»	Martapoera	312 673.50	»	»	26 970
	te zamen	1 551 766.50	gantangs	of f	114 653

waarvan in 1874 is betaald f 106 158.

Over 1873 beliep de aanslag 1 664 207 gantangs, ter waarde van f 122 896. Daarvan werd f 122 057 (voor 1 656 300 gantangs) in geld opgebragt.

Onder de Dajaksche bevolking van het vroegere sultansrijk en in de landschappen Pramassan Alay, Pramassan Amandit en Bentoet zijn, onder verschillende benamingen, nog eenige andere weinig beduidende heffingen in natura in werking gebleven, die hetzij in padi, hetzij in was, stofgoud, vogelnesten enz. moeten worden gekweten. De opbrengst daarvan is echter niet volledig opgegeven. (Omtrent den verkoop dezer vogelnesten te gelijk met het product van sommige gouvernementsgrotten op Java, zie men het hooger aangeteekende in deze paragraaf).

Over de plannen tot herziening van het belastingstelsel in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo zie men lager hoofdstuk **M**, afd. I, § 4 *b*.

Ten aanzien van de landelijke inkomsten in het gouvernement van Celebes zijn over 1874 geene genoegzaam volledige opgaven ontvangen. Bedoelde inkomsten bestaan voornamelijk uit: 1°. de padi-vertiening (*Indisch Staatsblad* 1824, n°. 31 *a*), welke in het geheele gouvernement werkt, met uitzondering van de onderhoorige eilanden en enkele andere gedeelten; in de afdeeling Zuiderdistricten worden ook de suikerrietvelden en zoutpannen in de vertiening aangeslagen; 2°. de tesang, of heffing van ⅓ van het gewas van sommige in gebruik gegeven gouvernements-padivelden, waarover lager; en 3°. de zoogenaamde koffijbelasting in de bergregentschappen der afdeeling Noorderdistricten (zie Indisch Staatsblad 1863, n°. 165 en 1873, n°. 29) (1).

Weinige maanden geleden heeft de verbetering van het belastingstelsel in het gouvernement van Celebes een punt van onderzoek uitgemaakt, en bij die gelegenheid is overwogen, of het niet de voorkeur verdiende voor de vertiening eene algemeene hoofdelijke belasting te doen in de plaats treden. Van dit denkbeeld is echter, op grond dat de van ouds bestaande belasting telken jare zonder bezwaar wordt opgebragt, afgezien. Daarentegen is den Gouverneur-Generaal vrijheid gelaten om te gelegener tijd de zoogenaamde koffijbelasting (voor 1875, met afwijking der oorspronkelijke regeling, weder behouden op het verlaagd

(1) Door de Sandjaische bergregentschappen Manipi, Toeroengan en Manimpawooi moet, sedert hunne inlijving bij het gouvernementsgebied (afdeeling Oosterdistricten), eene jaarlijksche schatting worden opgebragt van 60 pikols koffij, dan wel f 25 voor elken niet geleverden pikol (vergelijk o. a. het verslag van 1862, blz. 135), en overigens door het landschap Malolo eene zekere hoeveelheid bamboe 's jaars.

bedrag van f 3 per huisgezin, Indisch Staatsblad 1875, n°. 68), door eene betere heffing te vervangen (1) (zie nader over een en ander hoofdstuk **M**, t. a. p.).

Omtrent de tesang-heffing is het volgende aan te teekenen.

In de afdeeling Noorderdistricten en in Tello (afdeeling Makassar) bezit het Gouvernement padivelden in eigendom; in Tello zijn dit de aan den vroegeren leenvorst toekomende ornaments- (ambts-) velden, die in der tijd door de inlijving van dat landschap bij het gouvernementsgebied domein van den Staat zijn geworden. Deze gouvernementspadivelden worden door het Gouvernement ter bewerking in tesang, d. i. tegen opbrengst van $^1/_3$ van den oogst, afgestaan aan zoodanige personen uit de bevolking, die minder padivelden bezitten dan zij kunnen of willen bewerken. Ofschoon de bedoelde velden telkens aan anderen kunnen worden gegeven, laat men ze in den regel, wanneer de persoon die ze bewerkt er trouw de tesang van betaalt, ook verder door dezen bewerken. Dergelijke uitgifte in tesang, waarvoor zich altijd meer gegadigden aanmelden dan gebruikt kunnen worden, geschiedt op Celebes zoowel door de eigenaars van particuliere landerijen als door regenten en andere inlanders die meer velden hebben dan zij zelf kunnen bewerken. De gouvernements-tesangvelden in Tello worden geschat gemiddeld jaarlijks een oogst af te werpen van 10 000 bossen padi, waarvan dus $^1/_3$ aan het Gouvernement komt, hetzij in natura, hetzij in geld; in het laatste geval naar den maatstaf van f 0,26 per bos padi, ofschoon de waarde in den handel op f 0,30 is te stellen. De opbrengst der tesang in Tello zal echter van 1875 af met ongeveer de helft verminderen, daar onlangs (zie blz. 78) de gouvernements-padivelden voor een gedeelte bestemd zijn tot apanages van de kamponghoofden in genoemd landschap.

In de Balische landschappen Boeleleng en Djembrana komen de landrente en ook de overige inkomsten dier regentschappen, in afwachting eener definitieve organisatie van het inlandsch bestuur aldaar, voorloopig ten bate van het Gouvernement, na aftrek evenwel van alle daaruit volgens de lands-instellingen te bestrijden uitgaven. In Djembrana bleef van de landrente over 1873 voor het Gouvernement slechts overig f 838. Doch voor Boeleleng, waar de hierbedoelde regeling eerst dagteekent van 1 April 1874 (verg. blz. 78/78), werd de netto opbrengst van dat middel geschat op f 10 000 à f 20 000. Hoeveel over 1874 in beide landschappen ter zake van landrente, enz. als zuiver of onzuiver bedrag in 's lands kas is gevloeid, is nog niet gemeld.

In vorige verslagen is reeds sprake geweest van de voorgenomen verhuring der vogelnestklippen in de adsistent-residentie Benkoelen, daar het geval zich in den laatsten tijd telkens voordeed, dat de jaarlijksche verpachting geen gegadigden trok. Het werd waarschijnlijk geacht dat het afstaan voor langeren termijn betere resultaten zou beloven, en daarom werd de jaarlijksche verpachting, te rekenen van af 1875, afgeschaft (*Indisch Staatsblad* 1874 n°. 270) en in 't laatst van December jl. te Benkoelen eene uitbesteding gehouden voor de verhuring der klippen in de afdeeling Kroë (de overige werden geacht voor exploitatie niet in aanmerking te komen) voor een tijdvak van 10 jaren. Een der voorwaarden is dat de inzameling der nesten op zoodanige wijze geschieden moet, dat de productiviteit der klippen behoorlijk worde onderhouden. Hoewel de exploitatie voorloopig toegezegd werd aan den eenigen inschrijver, kon echter, uithoofde van een misslag in de uitbestedingsbescheiden, nog niet aanstonds eene definitieve gunning volgen.

Omtrent de onderhandelingen (zie het verslag van 1873, blz. 100) met eenige vorsten op Soembawa gevoerd, met het doel om voor het Gouvernement de verpligting te doen vervallen om jaarlijks tegen f 50 per kojan zekere hoeveelheid sapanhout van hen over te nemen, zijn hier te lande nog geene resultaten bekend. Alleen is gebleken dat de vorsten van Bima en Dompo waren onderrigt geworden dat geen sapanhout van gouvernementswege meer zou worden afgehaald, en dat zij over hetgeen gekapt mogt zijn of worden mitsdien naar goedvinden zouden kunnen beschikken. Eene dergelijke kennisgeving aan den Sultan van eigenlijk Soembawa werd achterwege gelaten, omdat met dezen vorst tevens moest worden onderhandeld over andere wijzigingen in het bestaande contract, die echter toen nog niet rijp voor beslissing waren. Nu evenwel de nieuwe overeenkomst met Soembawa sedert is tot stand gekomen (zie blz. 23 hiervoren), zal vermoedelijk ook de zaak der sapanhout-levering haar beslag hebben gekregen. De stukken betreffende die overeenkomst zijn nog niet van de Indische Regering ontvangen. Volgens gedane aankondiging zouden in Februarij 1874 te Batavia nog 3066$^1/_2$ pikols sapanhout voor 's lands rekening geveild zijn; de uitslag van dien verkoop is echter niet gemeld.

§ 2. *Bedrijfsbelasting.*

De aanslag der bedrijfsbelasting in de betrokken gewesten van Java en op Madura bedroeg over 1874 f 1 218 010, of f 53 216 meer dan in 1873, voornamelijk ten gevolge van den hoogeren aanslag in Soerabaija, waar het verschil alleen f 31 301 bedroeg. Waar in sommige gewesten de aanslag lager was dan in het voorafgegane jaar, bepaalde zich die vermindering meerendeels tot geringe bedragen. In de Preanger regentschappen evenwel werd f 6413 minder verkregen dan in 1873.

De achterstand bij het eind van 1874 bedroeg in 't geheel f 31 895 tegen f 41 073 in het vorige jaar.

Het getal aangeslagenen verminderde, wat de inlanders betreft, van 387 034 tot 377 415, terwijl daarentegen het cijfer der aangeslagen vreemde Oosterlingen steeg van 28 443 tot 28 695. De verhouding der vreemde Oosterlingen tot het totaal aangeslagenen bedraagt ruim 7 pct.; in het totaal bedrag van den aanslag deelden zij echter voor ruim 17 pct.

Voor gewestelijke opgaven zij verwezen naar den staat bijlage O hierachter, die tevens doet zien de klassen van betaling waarin de aangeslagenen zijn gerangschikt. Eene aantooning van de voornaamste groepen van bedrijven (over 1873) wordt aangetroffen in bijlage A, n°. IV.

IV. Agrarische aangelegenheden;
afstand van grond.

In het verslag der Commissie van Rapporteurs uit de Tweede Kamer betreffende het vorig koloniaal verslag wordt op bladz. 5 gezegd: » De Commissie heeft het pligtmatig geacht de aandacht te vestigen op den ingewikkelden toestand waarin gedurende den loop der jaren de dusgenaamde » agrarische aangelegenheden" zijn geraakt. Nedergelegd in een aantal verordeningen, waarvan vele — naauwelijks afgekondigd — werden gewijzigd, of wier wijziging wordt overwogen en die zich voor een deel onderling vernietigen, is inderdaad de draad, in alle, als uit ééne wet voorgekomen, verborgen liggende, bezwaarlijk te vatten en vast te houden. De Regering beslisse in hoeverre de Indische ingezetenen, ten nutte van wie de agrarische wet gezegd wordt te strekken, door de gevolgde wijze van werken zijn gebaat."

Beschouwingen van gelijken aard, als door de genoemde Commissie werden ontwikkeld, hebben ten vorigen jare aan den Gouverneur-Generaal aanleiding gegeven, om, ook met het oog op eenige kwestiën in de laatste jaren bij de toepassing der agrarische verordeningen gerezen, bij een besluit van 1 Julij 1874, n°. 41, (2) aan den algemeenen secretaris, mr. H. D. Levyssohn Norman, o. a. op te dragen: » een algemeen plaatselijk onderzoek op Java en Madura in te stellen naar de werking der agrarische verordeningen, voortgevloeid uit de wet van 9 April 1870 (*Indisch Staatsblad* n°. 55)"; » door voorlichting en bespreking de uitvoering dier voorschriften te bevorderen en aan te wakkeren"; en » een rapport uit te brengen omtrent zijne bevindingen, vergezeld van zoodanige voorstellen als in de ruimste mate kunnen strekken tot verzekering eener vruchtdragende toepassing van voormelde wet, waartoe in de eerste plaats wordt vereischt, dat de

(1) De aanslag over 1872 ad f 6 per huisgezin is voor een aanzienlijk bedrag (f 5829), wegens onvermogen der belastingschuldigen, niet invorderbaar gebleken, weshalve daarvan bij Koninklijk besluit van 25 September 1874, n°. 11, kwijtschelding is verleend (zie over het plan daartoe het verslag van 1872, blz. 68).

(2) Het besluit werd in Maart jl. aan de Tweede Kamer overgelegd; zie gedrukte stukken, zitting 1874—1875. — **107**, n°. 6.

thans verspreid liggende bepalingen zooveel mogelijk tot een eenvoudig en duidelijk geheel worden vereenigd."

De algemeene secretaris heeft aan de ontvangen opdragt gevolg gegeven, en den 1sten Februarij 1875 een rapport ingediend, vergezeld van een »ontwerp eener algemeene verordening tot uitvoering van art. 62 van het reglement op het beleid der Regering van Nederlandsch Indie en tot verdere voorziening in de agrarische aangelegenheden." Het doel van dit ontwerp is om de bepalingen omtrent agrarische aangelegenheden, die thans in verschillende verordeningen voorkomen, te codificeren, doch tevens op menig punt te wijzigen of aan te vullen. (1)

Het rapport werd om consideratien en advies in handen gesteld van de directeuren van binnenlandsch bestuur en van justitie. Tot welke overwegingen het in Indie aanleiding heeft gegeven, is tot dusver niet gebleken. De Regering wacht het resultaat der overwegingen van de Indische autoriteiten af. Naar haar oordeel is de codificatie der agrarische verordeningen, al kan die eenig nut hebben, geene zaak van urgenten aard, en behoort niet dan noode tot eene nieuwe wijziging van die verordeningen te worden overgegaan.

Zoo als uit de inhoudsopgave in de onderstaande noot blijkt, zijn in het door den algemeenen secretaris aangeboden ontwerp ook voorschriften opgenomen tot regeling der conversie van communaal bezit van grond op Java in individueel bezit. Reeds in het vorig verslag (blz. 89) is medegedeeld, dat eene regeling van dit onderwerp in Indie was ter hand genomen. Wat ter zake is voorgevallen, dient hier eenigzins omstandig te worden vermeld.

Bij een brief van 3 Augustus 1872 bragt de toenmalige Minister van Kolonien de noodzakelijkheid eener regeling, in den zin ter aangehaalde plaats in het vorig verslag aangeduid, (dus ter voorkoming dat onregt en willekeur plaats vonden wanneer de bevolking — zoo als zij doen mogt — tot de conversie overging), bij de Indische Regering ter sprake. Uit het antwoord, 't welk van haar ontvangen werd, bleek, dat het onderwerp reeds sinds April 1872 aan de overweging der Indische Regering onderworpen was. De toenmalige directeuren van binnenlandsch bestuur en van justitie (LEVYSSOHN NORMAN en DER KINDEREN), die belast waren met het ontwerpen der voor de uitvoering der agrarische wet vereischte verordeningen, hadden namelijk den 25sten April 1872 aan den Gouverneur-Generaal voorgesteld om eene door hen ontworpen ordonnantie tot regeling der conversie van communaal in individueel bezit te bekrachtigen. Bij de zamenstelling van hun ontwerp waren de beide directeuren, blijkens de door hen aangeboden memorie van toelichting, uitgegaan van de stelling, dat het Gouvernement geroepen was om de conversie, die huns inziens als het noodzakelijk complement der tot stand gebragte of voorbereide agrarische hervormingen moest beschouwd worden, op de krachtigste wijze te bevorderen. De Indische Regering wees echter het voorstel der directeuren af, daar het ontwerp, haars inziens, een belangrijken greep deed in de huishoudelijke gebruiken der dessa's, en het haar, met het oog op de vele reeds ter hand genomen hervormingen, beter voorkwam om af te wachten of de bevolking niet uit eigen beweging meer algemeen tot conversie zou overgaan, hetgeen niet onwaarschijnlijk voorkwam, daar juist de bedoelde (agrarische) hervormingen de bevolking konden opwekken om tot verdeeling der gronden te besluiten. De Indische Regering volhardde bij haar gevoelen, ook nadat de beide directeuren getracht hadden haar te overtuigen, dat door hun ontwerp geen belangrijke greep in de huishoudelijke gebruiken der dessa's gedaan werd, en nadat eenige residenten, op hare uitnoodiging, van hunne zienswijze omtrent de wenschelijkheid eener regeling van de conversie hadden doen blijken. En toen nu de straks genoemde ministeriële missive van 3 Augustus 1872 in Indie ontvangen werd, verwees de Gouverneur-Generaal in zijn antwoord naar de daar te lande gevoerde gedachtenwisseling, onder opmerking dat hij eene inmenging der Regering in de gemeente-regelingen omtrent het grondbezit ontijdig achtte en bovendien in art. 71, alinea 2, van het Regeringsreglement eene reden tot onthouding vond.

Bij een nader schrijven van 17 Februarij 1873 kwam de toenmalige Minister op de zaak terug, en merkte hij aan de Indische Regering op, dat de bedoeling der missive van 3 Augustus verkeerd scheen te zijn opgevat; dat daarbij een geheel ander standpunt was ingenomen dan bij de voorstellen der beide directeuren; dat namelijk de Minister, hoezeer overtuigd van de wenschelijkheid der oplossing van het communaal bezit, geen regelen verlangde om die oplossing zooveel doenlijk in de hand te werken en te bespoedigen, maar om te voorkomen dat onregt en willekeur gepleegd werden wanneer de gronden door de bevolking werden verdeeld; en dat art. 71, alinea 2, van het Regeringsreglement geen twijfel liet omtrent de bevoegdheid van den Gouverneur-Generaal om bij ordonnantie de hier gewenschte regelen te stellen.

De Gouverneur-Generaal droeg nu aan den nieuw opgetreden directeur van binnenlandsch bestuur op om eene ordonnantie in den bedoelden geest te ontwerpen. Den 23sten Junij 1873 bood de directeur een ontwerp aan, 't welk de navolgende bepalingen inhield:

dat communaal bezit van bouwgronden in erfelijk individueel bezit kon worden opgelost, zoodra alle deelgeregtigden het wenschten;

dat evenwel eerst de bouwgronden moesten worden afgezonderd, wier bezit aan de vervulling van betrekkingen bij het bestuur der gemeente verbonden moest blijven, tot een maximum van een vijfde der communale gronden;

dat de wijze van verdeeling aan het dessahoofd en de deelgeregtigden werd overgelaten, maar dat de verdeeling eerst van kracht werd door de goedkeuring van den resident, die niet zou worden verleend dan nadat door eene commissie was geconstateerd dat bij de verdeeling geene bijzondere belangen waren te kort gedaan.

De Indische Regering wenschte omtrent deze bepalingen het gevoelen der hoofden van gewestelijk bestuur te kennen, en deze werden mitsdien bij circulaire van den directeur van binnenlandsch bestuur dd. 3 October 1873 ter zake gehoord.

In Junij 1874 waren de adviezen der hoofden van gewestelijk bestuur in overweging bij den Raad van Indie. (2) Tegen het einde dier maand adviseerde de Raad om eene beslissing omtrent het stellen van regelen voor de conversie aan te houden, tot dat de algemeene secretaris het algemeen plaatselijk onderzoek naar de werking der agrarische verordeningen, 't welk de Gouverneur-Generaal hem wenschte op te dragen, zou hebben volbragt. De Raad vond hiertoe aanleiding, omdat, toen zijn gevoelen omtrent eene zoodanige opdragt door den Gouverneur-Generaal gevraagd was, daarbij was opgemerkt dat de dienstreis van den algemeenen secretaris tevens de gelegenheid zou openen om met de ambtenaren in nader overleg te treden nopens de conversie van het communaal bezit, in het bijzonder tot bespreking van het denkbeeld, door den resident VAN BAAK geopperd, om iederen deelgeregtigde vrijheid te geven om uit de gemeenschap te treden.

Het hooger aangehaalde besluit van 1 Julij 1874, n°. 41, waarbij de bedoelde opdragt aan den algemeenen secretaris

---

(1) Het ontwerp is in de navolgende titels en paragrafen verdeeld:

Titel I. Van het vrije en onvrije Staatsdomein.
- § 1. Algemeene bepalingen. (9 artikelen.)
- § 2. Van het onvrije Staatsdomein. (6 artikelen.)
- § 3. Van het vrije Staatsdomein. (5 artikelen.)

Titel II. Van afstand van grond behoorende tot het vrije Staatsdomein.
- § 1. Van afstand in vollen eigendom. (2 artikelen.)
- § 2. Van afstand met regt van opstal. (2 artikelen.)
- § 3. Van afstand in erfpacht. (18 artikelen.)
- § 4. Van afstand met eenig ander zakelijk regt. (1 art.)
- § 5. Van afstand in huur. (1 artikel.)
- § 6. Van afstand ter ontginning. (8 artikelen.)

Titel III. Van de conversie in eigendom van grond, door inlanders erfelijk individueel bezeten. (15 artikelen.)

Titel IV. Van beschikking van inlanders over het onvrije Staatsdomein.
- § 1. Van verhuur van grond aan niet-inlanders. (13 artt.)
- § 2. Van verpanding van grond door inlanders onderling. (8 artikelen.)

Titel V. Van de conversie van communaal in erfelijk individueel grondbezit. (8 artikelen.)

Slotbepalingen. (2 artikelen.)

(2) Deze adviezen — en dus ook het strak te vermelden voorstel van den resident VAN BAAK — zijn tot dusver niet aan het opperbestuur medegedeeld.

verleend werd, bevatte dan ook tevens den last om op de bevolen dienstreis „nader van gedachten te wisselen nopens het bij de Regering aanhangige vraagstuk der conversie van het communaal bezit".

Terwijl dus in Indie nog overwegingen aanhangig waren betreffende het stellen van algemeene regelen in den zin, bij de ministeriele aanschrijvingen van 3 Augustus 1872 en 17 Februarij 1873 bedoeld, werden in October 1874 hier te lande berigten ontvangen, waaruit bleek dat, vóórdat die overwegingen nog tot de uitvaardiging eener ordonnantie hadden geleid, in een aantal dessa's van midden-Java de communaal bezeten gronden onder de ingezetenen werden verdeeld, ten gevolge van de bemoeijingen van den algemeenen secretaris en van andere ambtenaren, die met de bevolking de voordeelen der conversie bespraken en deze persoonlijk leidden en bestuurden. De dezerzijds bestaande overtuiging, dat door zoodanige inmenging van het Europeesch gezag feitelijk pressie op de bevolking werd uitgeoefend, gaf aanleiding tot het meermalen in de Staten-Generaal besproken telegram van 4 November, waarbij den Gouverneur-Generaal werd verzocht om de reis van den algemeenen secretaris te doen staken. Schriftelijk werd de Landvoogd uitgenoodigd om tegen allen aandrang tot conversie van de zijde der Europesche ambtenaren te waken, en om geene algemeene verordening uit te vaardigen, dan na overleg met het Opperbestuur, in den geest van art. 20 van het Regeringsreglement. Zoodanig overleg scheen verlangd te moeten worden èn om het groote belang, bij de zaak betrokken, èn omdat het gebleken was dat in Indie zeer uiteenloopende gevoelens omtrent de gevorderde regeling bestonden.

Toen de reis van den algemeenen secretaris gestaakt werd, had hij reeds een aantal residentien bezocht. Aanvankelijk (in de residentien bewesten Samarang) had hij zich er toe bepaald om in zijne conferentien met de ambtenaren van gedachten te wisselen over eene regeling der conversie, in het bijzonder met het oog op het voorstel van den resident VAN BAAK. In Samarang gekomen, vernam hij dat de adsistent-resident van Kendal, bij gelegenheid dat deze was geraadpleegd nopens het bij de residenten aanhangig gemaakte vraagstuk der regeling van de conversie, de zaak in de dessa's met de bevolking had besproken, en toen bespeurd had dat in vele dessa's alle deelgeregtigden eene definitieve verdeeling der gronden verlangden, maar niet wisten dat het hun vrijstond om daartoe over te gaan. Aan den algemeenen secretaris werd door de ambtenaren gevraagd, wat zij in deze omstandigheden doen moesten. Hij nu zag geen reden om op eene algemeene verordening te wachten, waar eenstemmigheid bij de deelgeregtigden omtrent de verdeeling en de wijze van verdeeling bestond, en meende dat dáár het bestuur helpen moest om de verdeeling tot stand te brengen, en zorgen moest dat door begrenzing der grondstukken en door registers en kaarten de wijze van verdeeling behoorlijk werd geconstateerd. De opdragt, die hij bij het besluit van den Gouverneur-Generaal dd. 1 Julij ontvangen had, gaf den algemeenen secretaris niet de bevoegdheid om ten deze handelend op te treden. Per telegram vroeg hij echter van den Gouverneur-Generaal en verkreeg hij van dezen vrijheid om te handelen (de Raad van Indie werd ter zake niet geraadpleegd); en nu werd niet alleen in Kendal, volgens regelen door het gewestelijk bestuur (overeenkomstig de aanwijzingen van den algemeenen secretaris) gesteld, de conversie tot stand gebragt, maar ook elders in Samarang en in andere residentien (aanvankelijk ingevolge telegrafische opdragt en aansporing van den algemeenen secretaris) onderzocht of er verlangen naar conversie bestond. De bevolking werd aangemoedigd om tot de verdeeling der gronden over te gaan, en waar zij tegen eene wijziging van den bestaanden toestand bezwaren opperde, werd getracht haar van de ongegrondheid dier bezwaren te overtuigen.

Het resultaat der onderzoekingen en besprekingen is door den algemeenen secretaris aldus geschetst: in de residentien Samarang, Kadoe, Banjoemas, Bagelen, Madioen en Kediri en in de afdeelingen Japara en Joana werd veel neiging tot conversie aangetroffen, doch weinig of geene in de twee andere afdeelingen der residentie Japara (Patti en Koedoes), in Soerabaija en in Pasoeroean, terwijl in Rembang zeer uiteenloopende bevindingen werden opgedaan; — slechts in één dessa deed zich het geval voor, dat de bevolking, na zich eerst ongezind betoond te hebben om in den bestaanden toestand wijziging te brengen, van gevoelen veranderde nadat de zaak met haar besproken was, en in dit ééne geval had het dessahoofd op de eerste wilsverklaring der bevolking invloed uitgeoefend; daarentegen bleef de bevolking in de 24 dessa's van de afdeelingen Patti en Koedoes en van de residentien Soerabaija, Pasoeroean en Rembang, waar de algemeene secretaris de ondervraging bijwoonde, trots alle besprekingen, zich ongeneigd betoonen om tot de conversie over te gaan.

In hoeveel dessa's de gronden verdeeld zijn, is niet opgegeven. Alleen omtrent de afdeeling Kendal werd, onder dagteekening van 23 November, berigt, dat in alle — 637 — dessa's van het regentschap Kendal de conversie was tot stand gebragt.

Of de bevolking, die natuurlijk de bevoegdheid heeft behouden om het communaal in individueel bezit op te lossen, van die bevoegdheid veel of weinig gebruik heeft gemaakt sedert aan de ambtenaren belet werd om in deze het initiatief te nemen en zich partij te stellen, is tot dus ver ook niet gebleken. Wel heeft de Indische Regering in Februarij jl. bevolen „dat daar, waar de inlandsche gemeenten geheel uit eigen beweging eenstemmig de communale gronden voor goed hebben verdeeld, en dus de conversie in erfelijk individueel bezit — zonder eenige inmenging van bestuurswege — is tot stand gekomen, daarvan aanteekening gehouden en aan haar mededeeling gedaan moest worden"; maar wat dientengevolge aan haar is berigt, werd nog niet hier te lande vernomen.

De in Junij 1874 — met het oog op de reis van den algemeenen secretaris — gestaakte overwegingen der Indische Regering betreffende het stellen van algemeene regelen, waardoor de conversie van communaal in individueel bezit zou worden beheerscht, zijn sedert, voor zoo ver bekend, nog niet weder geregeld door haar opgevat. Hieromtrent is het navolgende te vermelden.

Tijdens hij zich op reis bevond, gaf de algemeene secretaris (bij brief van 20 September 1874) aan den Gouverneur-Generaal in overweging om in eene circulaire aan de ambtenaren de regelen voor te schrijven, die in acht genomen moesten worden bij de conversie van communaal in individueel bezit, dáár tot stand te brengen waar alle deelgeregtigden haar wenschten. Het door hem aangeboden ontwerp van zoodanige circulaire — gelijke regelen inhoudende als in Samarang reeds overeenkomstig de aanwijzingen van den algemeenen secretaris werden toegepast — werd door den directeur van binnenlandsch bestuur en door den Raad van Indie niet aannemelijk geoordeeld. Terwijl de eerste meende dat daarin van de dessahoofden werkzaamheden werden gevorderd die zij niet konden verrigten, was het hoofdbezwaar van den Raad, dat het ontwerp voorschriften bevatte die niet dan bij algemeene verordening konden worden uitgevaardigd; voorschriften bovendien, die leidden tot eene inmenging der Regering, waar van zoodanige inmenging geen sprake mogt zijn. De algemeene secretaris trachtte de bedenkingen van den Raad te wederleggen en bood een eenigzins gewijzigd ontwerp van ambtelijke voorschriften aan (1). Inmiddels kwam de Indische Regering in kennis met de bedenkingen die hier te lande tegen de bemoeijingen van het Europeesch gezag met de conversie gerezen waren en met het dezerzijdsch verzoek om geene algemeene verordening betreffende de conversie uit te vaardigen zonder het Opperbestuur te raadplegen. Nieuwe adviezen van de betrokken autoriteiten waren hiervan het gevolg. Het is voldoende hier aan te teekenen, dat de Raad van Indie (29 Januarij 1875) in overweging gaf om den

(1) In hoofdzaak kwamen de voorschriften hierop neder: Op den voorgrond stond, dat de bevolking mondeling en schriftelijk moest gewezen worden op hare bevoegdheid om tot conversie over te gaan en op de regten, aan het individueel bezit verbonden. Voorts werd aangegeven, hoe de conversie in haar werk moest gaan. Als de deelgeregtigden het over eene definitieve verdeeling eens waren geworden, moest het dessahoofd daarvan berigt geven aan het districtshoofd of onderdistrictshoofd; de perceelen moesten daarna op het terrein worden afgebakend; de dessaschrijver moest daarvan een nominatief register opmaken en in dit register zouden ook de verschillende blokken en perceelen geschetst worden. Daarna moest eene commissie onderzoeken of ieder tevreden was, of de regten van allen, ook van afwezigen, waren geëerbiedigd enz.; terwijl zij kwestiën die gerezen mogten zijn, moest helpen oplossen. Nadat alle hier vermelde werkzaamheden beëindigd waren, zou de resident aanteekening houden van de verdeeling.

algemeenen secretaris en den directeur van binnenlandsch bestuur uit te noodigen om tot regeling der conversie eene volledige verordening te ontwerpen, die aan het Opperbestuur kon worden voorgelegd. De toenmalige Gouverneur-Generaal heeft het echter niet noodig geacht dit te doen, omdat de algemeene secretaris in het door hem zamengestelde ontwerp eener algemeene verordening tot nadere regeling der agrarische aangelegenheden reeds een titel over de conversie van communaal in individueel bezit had opgenomen. Hierboven op blz. 87 is reeds gezegd dat dit ontwerp, den 1sten Februarij ingediend, in handen is gesteld van de directeuren van binnenlandsch bestuur en van justitie. De regeling der conversie is derhalve vastgeknoopt aan de nadere behandeling der agrarische aangelegenheden in het algemeen, door het Indisch besluit van 1 Julij 1874, n°. 41, aan de orde gesteld.

Het plaatselijk onderzoek, bij het zoo even genoemd besluit aan den algemeenen secretaris opgedragen, is onder anderen dienstbaar gemaakt aan de bespreking van twee kwestiën, die in de laatste jaren op den voorgrond waren getreden, en die betroffen: 1°. de vervreemding van gebruiksregten op grond door inlanders aan niet-inlanders; 2°. den afstand van kleine stukken grond, waarop inlanders regten uitoefenen, in eigendom of met regt van opstal of in erfpacht of in huur, *door het Gouvernement*, nadat de inlanders van hunne regten hebben afgezien.

Sedert het begin van 1872 heeft de Indische Regering bij herhaling de noodzakelijkheid betoogd om de vervreemding van gebruiksregten op grond door inlanders aan niet-inlanders formeel bij algemeene verordening te verbieden. Hoezeer ten allen tijde algemeen was aangenomen dat de gebruiksregten der inlanders op grond niet voor vervreemding aan niet-inlanders vatbaar waren, hadden toch in den laatsten tijd eenige transactien tusschen inlanders en niet-inlanders plaats gevonden, die zoodanige vervreemding ten doel hadden. De Indische Regering meende, dat de ontstentenis van eene wettelijke verbodsbepaling aanleiding zou geven tot de vestiging van onregelmatige toestanden, waardoor allerlei verwarringen zouden kunnen ontstaan en moeijelijkheden zouden kunnen ondervonden worden, o. a. bij de toepassing der verordeningen omtrent de heerendiensten, de koffijcultuur enz. Door de opvolgende Ministers werd over dit onderwerp verschillend gedacht. Terwijl in het begin van 1872 aan de Indische Regering vrijheid werd gelaten om eene algemeene verordening in den door haar bedoelden zin af te kondigen, in aansluiting aan het verbod tegen verkoop van den door inlanders *in eigendom* verkregen grond aan niet-inlanders (art. 19 van het Koninklijk besluit van 16 April 1872, *Indisch Staatsblad* n°. 117), werd haar later te kennen gegeven, dat zoodanige algemeene verordening eensdeels niet wel scheen te passen in het stelsel der agrarische wet, om ten aanzien van de regten op grond volgens de *inlandsche* instellingen geene regelingen te maken, anderdeels niet noodig voorkwam, omdat de inlander geen andere regten op grond kon overdragen dan hij zelf had, en de grond dus onder dezelfde verpligtingen blijven zou, wie daarvan ook de bezitter werd. De Indische Regering bleef echter waarschuwen tegen de moeijelijkheden, welke te wachten waren wanneer dit onderwerp niet geregeld werd.

Aldus ontstond de eerste der beide hierboven bedoelde kwestiën. De tweede dagteekent van het begin van 1874.

Aan de Indische Regering was, zooals op bladz 92 van het vorig verslag werd medegedeeld, een verzoek ingediend om gronden in erfpacht te bekomen, welke binnen het gebied van inlandsche gemeenten gelegen waren, maar waarvan de inlandsche bezitters afstand wilden doen. Zij had de aanvraag afgewezen omdat slechts gronden buiten het gebied van inlandsche gemeenten in erfpacht mogten worden afgestaan. Bij eene ministeriële aanschrijving van Maart 1874 werd haar opgemerkt dat ook de derde bepaling der agrarische wet de inwilliging van dergelijke verzoeken belette, omdat zij verbood iedere beschikking van regeringswege, anders dan bij wijze van onteigening of ten behoeve der op hoog gezag ingevoerde cultures, over grond, door inlanders voor eigen gebruik ontgonnen, of als gemeene weide of uit eenigen anderen hoofde tot de dorpen behoorende. Tegen de algemeene strekking dezer uitspraak werden in Indie bezwaren geopperd. Bedoelde zij dat geen stuk door de inlandsche bevolking ontgonnen of tot de dessa's behoorende grond door het Gouvernement, onder welken titel ook, aan particulieren mogt worden afgestaan, al had ook de inlandsche bevolking van haar regt afgezien, dan zou, volgens die uitspraak, de Indische Regering een tal van aanhangige aanvragen, om kleine stukken grond van het Gouvernement in eigendom of met regt van opstal te mogen ontvangen, moeten afwijzen, want die aanvragen betroffen meest alle zoodanige grondstukken, welke door de inlandsche bevolking werden bezeten, maar omtrent wier afstand deze zich met particulieren had verstaan. Dan zou ook de Indische Regering aan hare eigene verordeningen, ten doel hebbende om aan het bezit van gouvernements-gronden zonder titel door Europeanen en vreemde Oosterlingen een einde te maken, niet de hand kunnen houden, want ook deze gronden waren voor 't meerendeel oorspronkelijk in 't bezit van inlanders geweest. Dan zou eindelijk ook art. 9*a* van het Koninklijk besluit, waarbij regelen voor de uitgifte van gronden in erfpacht gesteld waren (*Indisch Staatsblad* 1870, n°. 118, en 1872, n°. 116), in strijd zijn met de 3de alinea der agrarische wet, want daarbij was bepaald dat het Gouvernement in de erfpacht begrijpen kon stukken grond waarop anderen regt hebben, mits deze genegen zijn van hun regt af te zien. In het onzekere, hoe zij verder te handelen had, verzocht de Indische Regering nadere instructien van het Opperbestuur, een verzoek dat meer dan eens met aandrang herhaald werd, dewijl voortdurend aanvragen om afstand van kleine stukken grond ontvangen werden, waaraan in de gegeven omstandigheden bezwaarlijk eene afdoening te geven was.

Eene beslissing omtrent de beide aanhangige vraagstukken is in Mei jl. door den Koning, in overeenstemming met het advies van den Raad van State, genomen. De Indische Regering is gemagtigd om bij algemeene verordening te verklaren, dat het gebruiksregt van inlanders op grond niet vatbaar is voor vervreemding aan niet-inlanders, zoodat alle overeenkomsten, die zoodanige vervreemding regtstreeks of zijdelings ten doel hebben, van regtswege nietig zijn; terwijl haar tevens is te kennen gegeven:

a. dat de 3de bepaling der agrarische wet zich niet verzet tegen den verkoop (afstand in eigendom) en de uitgifte met regt van opstal, door het Gouvernement, van kleine stukken grond, als bedoeld worden bij art. 62, alin. 2, van het Regeringsreglement, art. 8 van het Koninklijk besluit van 20 Julij 1870 (*Indisch Staatsblad* n°. 118), en het Indisch besluit van 2 Julij 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 124), ook wanneer die door inlanders ontgonnen zijn, of als gemeene weide of uit eenigen anderen hoofde tot de dorpen behooren, mits de inlandsche regthebbenden vrijwillig van hun regt hebben afgezien;

b. dat bij uitgifte van gronden in erfpacht of in huur, door de Indische Regering moet worden in het oog gehouden, dat slechts *woeste* gronden (niet door inlanders ontgonnen, noch als gemeene weide of uit eenigen anderen hoofde tot de dorpen behoorende) mogen worden afgestaan voor landbouw-ondernemingen of buitenverblijven, en dat alleen dan, wanneer er in een perceel woeste gronden, 't welk de Regering in erfpacht of huur wenscht af te staan, een of ander stukje bebouwde grond geënclaveerd mogt liggen, dat stukje grond, krachtens art. 9*a* van het Koninklijk besluit, houdende nadere regeling van eenige agrarische aangelegenheden (*Indisch Staatsblad* 1870, n°. 118, en 1872, n°. 116), in den afstand kan begrepen worden, wanneer de regthebbende genegen is om van zijn regt af te zien.

Tot de hier vermelde beslissing hebben de navolgende beschouwingen aanleiding gegeven.

Het is voorgekomen dat de interpretatie van de 3de bepaling der agrarische wet, voorkomende in de straks genoemde ministeriële aanschrijving van Maart 1874 — al vond zij in de woorden der wet op zich zelve eenigen steun — niet overeenstemde met de bedoeling van de Regering die de wet voordroeg, en geen verband hield met de parlementaire debatten betreffende die wet. De Regering bedoelde met de uitdrukking » beschikken" niets anders dan » ontzetten uit bezit" (tegen den wil des bezitters), (1) en wenschte te handhaven de

(1) Memorie van Antwoord, blz. 2. *Bijblad*, Tweede Kamer, blz. 977.

bestaande praktijk omtrent het verleenen van zakelijk regt, door het Gouvernement, op kleine stukken grond, van wier bezit door inlanders ten behoeve van niet-inlanders werd afgezien. (1) Bij de beraadslagingen over de 3de bepaling der agrarische wet werd ook slechts gesproken over eene zoodanige beschikking, welke het karakter heeft van gedwongen onteigening of ontzetting uit bezit. Wel is waar is geene speciale behandeling te beurt gevallen aan de vraag, of en hoe niet-inlanders een in de Nederlandsch-Indische wetgeving gevestigd zakelijk regt kunnen verkrijgen op grond, door inlanders ontgonnen of als gemeene weide of uit eenigen anderen hoofde tot de dorpen behoorende; maar uit de beraadslagingen over de agrarische wet is allerminst af te leiden dat de wetgever zou hebben geoordeeld, of zou hebben willen uitmaken, dat zoodanige grond in geen geval met een zakelijk regt in handen van niet-inlanders kan overgaan.

De opvatting, die omtrent dit punt bij het Staatsgezag steeds heeft bestaan, is te kennen: *vooreerst*, uit de bij de behandeling der agrarische wet door de Regering geschetste praktijk betreffende den verkoop van kleine stukken grond, welke dagteekent van 1823, of althans van 1827, en gesanctioneerd werd door art. 62, alinea 2, van het Regeringsreglement; *in de tweede plaats* uit het bij dezelfde gelegenheid in herinnering gebragte Indisch besluit van 2 Julij 1858 (*Indisch Staatsblad* n°. 98) en art. 71 der verordening op de onteigening in Nederlandsch Indie (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 6). Aan die praktijk en aan die verordeningen ligt kennelijk de navolgende beschouwing ten grondslag: niet-inlanders kunnen van inlanders, aan wie door het Gouvernement nog geen titel verleend is, nimmer regstreeks een zakelijk regt, een regtsgeldigen titel op grond verkrijgen; daartoe is noodig de tusschenkomst van den Staat, algemeen eigenaar van den grond; inlanders kunnen worden overgehaald om af te zien van hun bezitregt op grond; zien zij daarvan af, dan wordt de grond *vrij* domein van den Staat, en dan kan de Staat dien in eigendom, met regt van opstal enz., afstaan aan niet-inlanders, volgens zekere regelen, betreffende den beperkten omvang van hetgeen wordt afgestaan enz. Er is geen reden om aan te nemen dat de Regering, toen zij de agrarische wet voordroeg of aan hare uitvoering de hand sloeg, van die beschouwing heeft willen afwijken. Integendeel, men vindt ze terug in art. 9*a* van het Koninklijk besluit, houdende nadere regeling van eenige agrarische aangelegenheden (*Indisch Staatsblad* 1870, n°. 118, en 1872, n°. 116). Bij deze beschouwing is geen sprake van overdragt van bezitregt door inlanders aan niet-inlanders; de inlanders zien alleen af van hun regt, of, als zij het overdragen, dan dragen zij het over aan het Gouvernement. De verordeningen gaan dan ook uit van de onderstelling dat het Gouvernement, door zijne ambtenaren, (en niet de Europeaan of vreemde Oosterling die den grond noodig heeft) met den inlander contracteert. Dit blijkt duidelijk uit art. 71 (2) der onteigenings-ordonnantie (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 6), en — om eene verordening te noemen die na de agrarische wet tot stand kwam en op dezelfde beschouwing is gebaseerd — uit Indisch Staatsblad 1872, n°. 237 *b*, § 2, sub 4°. (3)

Er scheen, ook met het oog op art. 1 van het Koninklijk besluit van 20 Julij 1870 (*Indisch Staatsblad* n°. 118), geenerlei bezwaar te bestaan om die beschouwing te handhaven, mits aan de 3de bepaling der agrarische wet geene andere beteekenis gehecht werd, dan er bij de behandeling dier wet aan gehecht is. Daarentegen werden aan het loslaten van die beschouwing zeer overwegende bezwaren verbonden geacht. Immers was op drie punten te letten:

1°. Wanneer de Staat aan niet-inlanders geen titel verleenen kon op grond, die door inlanders bezeten maar vrijwillig geabandonneerd is, dan zou aan art. 62, alinea 2, van het Regeringsreglement geen — of nagenoeg geen — toepassing kunnen gegeven worden, want tot uitbreiding van steden en dorpen en tot het oprigten van inrigtingen van nijverheid (fabrieken, schuren, loodsen enz.) zullen zelden andere gronden bestemd worden, dan die door inlanders ontgonnen zijn of als gemeene weide of uit eenigen anderen hoofde tot de dorpen behooren. Reeds deze omstandigheid op zich zelve pleitte tegen de juistheid der interpretatie, bij de ministeriële aanschrijving van Maart 1874, aan de 3de bepaling der agrarische wet gegeven, want de bedoeling dier bepaling kan niet geweest zijn om een einde te maken aan de toepassing der 2de alinea van art. 62 van het Regeringsreglement.

2°. Geheel in strijd met den geest der agrarische wet en van zoo vele andere verordeningen, zouden de Europesche industrie en de vestiging van Europeanen op Java ten zeerste belemmerd worden, wanneer de gelegenheid ter verkrijging van regtsgeldige titels op kleine stukken grond, als hier worden bedoeld, *van het Gouvernement*, niet bleef bestaan, althans zoo lang *van de inlanders* geen regtsgeldige titels verkregen kunnen worden op eene andere wijze dan die, omschreven in art. 19, alinea 3, van het Koninklijk besluit van 16 April 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 117). Voor niet-inlanders is het toch niet voldoende dat zij grond van inlanders in eigendom kunnen verkrijgen volgens dat artikel, of kunnen huren krachtens Indisch Staatsblad 1871, n°. 163. Een Europeaan die zich een woonhuis bouwen wil, een industrieel die eene fabriek wenscht op te zetten of schuren moet oprigten voor de bewaring of bereiding van zijn gewas, heeft niet genoeg aan een huurcontract van 1 tot 5 jaren. En toch kan hij van den inlander niets anders erlangen in streken, waar communaal bezit bestaat of waar de inlanders hun individueel bezitregt nog niet in eigendom hebben doen converteren (artt. 4 en 5 van Indisch Staatsblad 1871, n°. 163). Alleen van de inlanders die dit laatste hebben gedaan, is een huurcontract voor 20 jaren (art. 3 van Indisch Staatsblad 1871, n°. 163) of eigendom (art. 19, alinea 3, van Indisch Staatsblad 1872, n°. 117) te verkrijgen; maar deze zullen nog lang slechts bij uitzondering voorkomen, en wanneer de Europesche industrie tot hen wordt verwezen, zal zij het terrein harer werkzaamheid meer beperkt vinden dan ooit te voren.

3°. Ook in Indie moet een Europeaan, die een werk van publiek nut uitvoert, den voor dat werk benoodigden grond *in der minne* kunnen verkrijgen met een wettigen, in de Nederlandsch-Indische wetgeving gevestigden titel, wanneer de regthebbenden genegen zijn van den grond af te zien. Van den inlander kan hij evenwel in den regel geen wettigen titel bekomen. Kon ook het Gouvernement hem dien niet geven, zijn regt zou steeds in het onzekere blijven, en het is niet denkbaar dat de wetgever dit hebbe gewild.

Werd de gelegenheid om van het Gouvernement titels te verkrijgen voor kleine stukken grond, welke de inlanders bezitten, doch genegen zijn te abandonneren, niet bestendigd, dan zou het grondbezit zonder titel van niet-inlanders in de hand gewerkt worden, en wel op zoodanige wijze, dat het onmogelijk en ook niet billijk zou zijn dat te weren door een verbod tegen vervreemding van gebruiksregten door inlanders aan niet-inlanders. In elk geval zou dan

---

(1) Memorie van Toelichting, blz. 2, 5, 9 en 10. *Bijblad*, Eerste Kamer, blz. 364.

(2) Het artikel luidt als volgt:

„Wanneer tot uitvoering van eenig werk, hetwelk verklaard is of vermoed wordt tot algemeen nut te strekken, de beschikking noodig is over gronden, door inlanders ontgonnen, of als gemeene weide of uit eenigen anderen hoofde tot de dorpen of dessa's behoorende, kan *van regeringswege*, alvorens op die gronden de voorschriften van deze verordening worden toegepast, een onderzoek worden bevolen naar de regten, welke daarop door de bevolking worden uitgeoefend, *en naar de voorwaarden, waaronder deze van die regten verlangt afstand te doen.*

„Aan zulk onderzoek nemen deel, behalve de deskundigen welke het hoofd van het plaatselijk gezag daartoe wenscht aan te wijzen, twee inlandsche hoofden uit de afdeeling, binnen welke die gronden gelegen zijn.

„Na de regthebbenden in hun belang te hebben gehoord, brengt de commissie van onderzoek verslag uit van hare verrigtingen, met vermelding van het bedrag der schadeloosstelling, waarop bij den afstand der gronden billijke aanspraak kan worden gemaakt.

„In het geval dat die regthebbenden verklaren met de schadeloosstelling geen genoegen te nemen, of wel de ondernemers van het werk, ten welks behoeve de beschikking over de gronden verlangd wordt, wenschen haar door den regter begroot te zien, wordt het verzoek tot onteigening volgens de voorschriften dezer verordening behandeld."

(3) Bepalende dat, als in een in erfpacht uit te geven perceel gronden voorkomen waarop anderen regt hebben, *door eene commissie, bestaande uit een Europeesch en een inlandsch ambtenaar*, wordt onderzocht voor welke som die anderen genegen zijn zich van hun regt te ontdoen.

zoodanig verbod beperkt moeten worden gelijk het verbod tegen vervreemding van eigendomsregt beperkt is in de 3de alinea van art. 19 van Indisch Staatsblad 1872, n°. 117.

Het is dus voorgekomen dat de gelegenheid om van het Gouvernement titels te verkrijgen voor de hier bedoelde gronden, kon en moest bestendigd worden. Voor misbruiken scheen niet te behoeven gevreesd te worden. Wanneer het Gouvernement, verzoeken om afstand van door inlanders bezeten grond ontvangende, zich door zijne ambtenaren overtuigt van de bereidvaardigheid der inlanders om den grond te abandonneren (op de wijze, omschreven in art. 71 der onteigenings-ordonnantie en in § 2, sub 4°., van Indisch Staatsblad 1872, n°. 237 *b*), en wanneer het Gouvernement zulke verzoeken alleen in overweging neemt in gevallen als waarop gedoeld wordt in art. 62, alin. 2, van het Regeringsreglement, in art. 9 *a* van het Koninklijk besluit, houdende nadere regeling van eenige agrarische aangelegenheden (*Indisch Staatsblad* 1870, n°. 118, en 1872, n°. 116), en in art. 19, alin. 3, van het Koninklijk besluit van 16 April 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 117), dan zal er niets geschieden wat in strijd is met den geest der wettelijke bepalingen. Niet-inlanders zullen dan, als tot dus ver, zakelijk regt op grond, in of bij de steden of dorpen, kunnen verkrijgen voor de oprigting van woonhuizen, fabrieken, schuren en loodsen. Zij zullen ook de beschikking kunnen erlangen over het eene of andere stukje ontgonnen grond, dat geënclaveerd mogt liggen in een perceel woeste gronden, 't welk zij in erfpacht of huur wenschen te ontvangen. Maar het Gouvernement zal zijne medewerking niet mogen verleenen om aan niet-inlanders vrijwillige koffijplantingen van eenige beteekenis of dessagronden te bezorgen voor landbouwondernemingen of buitenverblijven, die volgens den geest der wettelijke bepalingen slechts op woeste gronden, niet tot de dorpen behoorende, mogen worden gevestigd.

Bleef aan het Gouvernement de bevoegdheid voorbehouden om op de aangeduide wijze titels te verleenen, dan verviel de straks bedoelde bedenking tegen het uitvaardigen eener algemeene verordening, waarbij duidelijk werd uitgesproken dat vervreemding van gebruiksregten op grond door inlanders aan niet-inlanders niet kan plaats vinden. Zoodanige algemeene verordening (waardoor het uitgeven van titels door het Gouvernement, in den hierboven aangeduiden zin, in het minst niet belemmerd wordt, daar het Gouvernement slechts titels verleent voor gronden, die door inlanders vrijwillig geabandonneerd en dus vrij domein van den Staat geworden zijn, en derhalve van overdragt van gronden door inlanders aan niet-inlanders geen sprake is), scheen daarentegen noodig om het ontstaan van zeer onzekere regtstoestanden te voorkomen en om de moeijelijkheden te vermijden, waartegen, zoo als hooger bleek, de Indische Regering bij herhaling gewaarschuwd had. Vooral na de intrekking van art. 2 van het Koninklijk besluit van 20 Julij 1870 (*Indisch Staatsblad* n°. 118), bij dat van 3 December 1873 (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 79), bestond er geen reden om te toeven met het uitvaardigen van eene dergelijke algemeene verordening, die te beschouwen is als een corollaire van art. 19 van het Koninklijk besluit van 16 April 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 117), houdende verbod tegen de vervreemding van eigendomsregten door inlanders aan niet-inlanders, en die niet geacht kan worden in strijd te zijn met den geest der agrarische wet. Immers volgens de 5de bepaling dier wet moet zelfs de tijdelijke afstand (verhuur) van des inlanders regt op den grond beperkt en aan bepaalde regelen onderworpen zijn; en het is dus ondenkbaar dat de wetgever den inlander geheele vrijheid zou hebben willen laten om zijne grondregten voor altijd af te staan.

Kwamen de tot dus ver ter sprake gebragte onderwerpen in aanmerking voor eene eenigzins uitvoerige behandeling, hetgeen verder omtrent de agrarische aangelegenheden is mede te deelen, kan, als in vorige verslagen, in korte aanteekeningen worden zamengevat, met inachtneming van de volgorde der artikelen van het Koninklijk besluit van 20 Julij 1870 (*Indisch Staatsblad* n°. 118).

Titels voor het bezit van gronden tot het domein behoorende. De in het vorig verslag besproken maatregelen, ten doel hebbende om de Europeanen en vreemde Oosterlingen, zonder wettigen titel in het bezit van gouvernementsgronden op Java, te noodzaken om zich een wettigen titel aan te schaffen, schijnen nog weinig uitwerking te hebben gehad. Terwijl de vraagstukken, waarover hierboven gehandeld werd, hangende waren, kon bezwaarlijk met processen tot ontruiming een aanvang worden gemaakt. In Junij jl. bestond echter het voornemen om in Madioen een proces te beginnen.

Schadevergoeding bij beschikking over de gronden der bevolking. Blijkens het vorig verslag werd nog overwogen, welke bepalingen met het oog op de gouvernements-koffijcultuur zouden te maken zijn naar aanleiding van de 3de bepaling der agrarische wet. Een ingesteld onderzoek heeft geleerd, dat sedert het in werking treden dier wet (dus gedurende de plantsaizoenen 1870/71 tot en met 1873/74) beschikking ten behoeve van de gouvernements-koffijcultuur over gronden bij de bevolking in gebruik, op geheel Java slechts is voorgekomen in vier districten: Gantoengan in Tagal, Bodja in Samarang, Loemadjang in Probolinggo en Kalialang in Bagelen. Dat de beschikkingen van weinig beduidenden aard waren, kan hieruit worden afgeleid, dat de schadeloosstellingen die aan de bevolking werden uitbetaald, nadat gebleken was dat zij daarmede volkomen genoegen nam, voor de genoemde vier districten in 't geheel slechts bedroegen respectivelijk f 59, f 36, f 513 en f 1356, te zamen f 1964. De vraag is nu gerezen of, zonder schade voor de gouvernements-koffijcultuur, de beschikkingen over de gronden der bevolking ten behoeve van die cultuur niet geheel achterwege zouden kunnen blijven. Wordt die vraag, waarover ook de hoofden van gewestelijk bestuur zijn gehoord, bevestigend beantwoord, dan zal ook geen sprake behoeven te zijn van eene algemeene verordening betreffende het verleenen van schadevergoeding, zoo als met het oog op de suikercultuur is afgekondigd in Indisch Staatsblad 1873, n°. 197.

Vervanging van erfelijk individueel bezit door eigendom. In het vorig verslag werd berigt, dat de Indische Regering een onderzoek had bevolen naar de werking van het Koninklijk besluit van 16 April 1872, n°. 29 (*Indisch Staatsblad* n°. 117), waarbij in 't bijzonder gelet zou moeten worden op de vraag, in hoe ver de beperkingen, in de artt. 18 en 19 vervat, noodig te achten waren. Dit onderzoek heeft zich opgelost in het algemeene onderzoek naar de werking der agrarische verordeningen, hetwelk aan den algemeenen secretaris werd opgedragen. Volgens het door hem uitgebragt rapport zijn de aanvragen om vervanging van erfelijk individueel bezit door eigendom tot dus ver weinig talrijk geweest, hetgeen wordt toegeschreven aan de moeite en kosten, verbonden aan het verkrijgen van een meetbrief, aan de procedure met lange termijnen bij den landraad, de kosten die bij in- en overschrijving van den eigendom en bij het vestigen van hypotheek gemaakt moeten worden, en aan de beperkingen van den eigendom. De meeste hoofden van gewestelijk bestuur achtten de beperkingen, in de straks genoemde artikelen van het Koninklijk besluit van 16 April 1872 vervat, nuttig en noodig, zoowel voor de inlanders als voor het Gouvernement, maar zij meenden dat eene uitzondering kon worden gemaakt voor de gronden, gelegen in hoofdplaatsen van gewesten en afdeelingen. Door den algemeenen secretaris zijn ook te dezer zake voorstellen gedaan.

Verhuur van grond door inlanders aan niet-inlanders. Ofschoon in 1874 voor de inhuring van gronden van de bevolking een grooter getal overeenkomsten ter registratie werd aangeboden dan in 1873, werden nog bij voortduring, ter vermijding van formaliteiten enz., vele gronden ingehuurd bij niet geregistreerde of mondelinge overeenkomsten. Van de waarborgen die de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1871, n°. 163, aan huurders en verhuurders aanbiedt, wordt nog niet in die mate gebruik gemaakt als men aanvankelijk verwacht heeft. Bij het eind van 1874 had die verordening in Bantam, Batavia, Krawang en Banjoewangi nog in 't geheel geene toepassing gevonden, terwijl hare werking in de Preanger regentschappen, Bagelen, Madioen, Probolinggo en Bezoeki niet noemenswaard wordt geheeten.

Wanneer men de in de beide voorgaande verslagen opgenomen bijzonderheden omtrent de werking der ordonnantie zamenvat met de thans ontvangen opgaven over de tweede helft van 1873 en over het geheele jaar 1874, dan komt men tot de volgende resultaten:

JAREN.	Aantal gewesten, waar de ordonnantie toepassing erlangde.	Aantal geregistreerde over-eenkomsten.	Waarvan gesloten door		Aantal bouws waartoe de overeen-komsten betrekking hadden (meerendeels sawahs).	Waarvan	
			Europeanen.	vreemde Oosterlingen.		in communaal bezit.	in individueel bezit.
1872	8 (a)	(b)	45	(c)	2714	(e)	(e)
1873	13	6436	98	(d)	6825	4260	2565
1874	17	6593	100	119	8016	6550	1466

(a) Alleen over het eerste halfjaar; over het tweede halfjaar is geen opgave ontvangen.

(b) Alleen over het tweede halfjaar opgegeven; in dat tijdvak bedroeg het aantal 1128. In het vorig verslag werd ten onregte van 1128 huurders gewag gemaakt.

(c) Alleen over het eerste halfjaar opgegeven; in dat tijdvak bedroeg het aantal 8.

(d) Alleen over het tweede halfjaar opgegeven; in dat tijdvak bedroeg het aantal 60.

(e) Over 1872 is slechts opgegeven dat de in het eerste halfjaar verhuurde 1191 bouws „meerendeels" communaal bezeten gronden waren, terwijl van de 1523 bouws in het tweede halfjaar verhuurd, 1148 bouws communaal en 375 bouws individueel bezeten gronden waren.

Ten aanzien van de vraag, in 't vorig verslag ter sprake gebragt, of een deelgenoot in jaarlijks verdeeld wordenden gemeentegrond zijn aandeel verhuren mogt voor langer dan een jaar, werd door de Indische Regering beslist, dat dit geoorloofd is, mits binnen de grenzen van art. 5 der ordonnantie, indien slechts de verhuurder zich, door overleg met de overige deelgenooten, heeft verzekerd van het genot van zijn aandeel voor den overeengekomen huurtermijn. Aan de residenten is mitsdien te kennen gegeven, dat dergelijke huur-overeenkomsten kunnen worden geregistreerd, wanneer is gebleken dat werkelijk de verhuurder het genot heeft gedurende den overeengekomen huurtermijn.

Ontginning door inlanders van woesten grond, niet tot de dessa's behoorende. De in 't vorig verslag, bladz. 90, vermelde ordonnantie van 7 Maart 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 79), regelende het regt der inlanders om gronden van den hierbedoelden aard te ontginnen, den 1sten Julij daaraanvolgende in werking getreden, is nog van te jonge dagteekening om nu reeds een volledig oordeel over hare werking uit te spreken. Volgens het meermalen genoemd rapport van den algemeenen secretaris, vond de ordonnantie, hoewel in geringe mate, reeds in verscheidene gewesten toepassing, en werden er goede resultaten van verwacht, vooral in die streken waar tot dus ver, uit gemakzucht of om verpligte diensten te ontgaan, zoogenaamde roofbouw veelvuldig voorkwam en daardoor goede gronden dikwijls aan eene degelijke cultuur werden onttrokken.

De modellen der volgens de ordonnantie aan te houden registers betreffende de aanvragen om ontginning en der uit te reiken vergunningen werden door den Gouverneur-Generaal vastgesteld bij een besluit van 12 Junij 1874.

Uitgifte van gronden in erfpacht; conversie van huur in erfpacht. De werking van de verordeningen betreffende de uitgifte van gronden in erfpacht op Java (*Indisch Staatsblad* 1870, n°. 118, en 1872, n°. 116, 237 *a* en 237 *b*), wordt over het algemeen bevredigend genoemd. In alle gewesten van Java (Japara en Rembang alleen uitgezonderd) werden gronden in erfpacht aangevraagd, terwijl ook de conversie van huur in erfpacht door velen gewenscht werd. Van sommige der aanvragers werd het intusschen betwijfeld of zij wel eene ernstige ontginning beoogden, daar zij geen kapitaal bezaten, zoodat er aanleiding bestond om te vermoeden, dat het hun slechts er om te doen was gronden te bekomen, die zij met voordeel weder aan anderen konden overdoen.

Volgens de uit Indie ontvangen berigten, loopende tot medio Junij jl., was toen ten aanzien van 17 perceelen door de Regering besloten tot *aanbieding* in erfpacht; van deze waren tot dusver 5 toegewezen, doch voor 2 dezer perceelen was de toewijzing sedert komen te vervallen; één dezer perceelen is nu op nieuw in erfpacht aangeboden. Van de *aangevraagde* perceelen waren reeds 79 voorloopig of definitief gegund en 13 geweigerd, terwijl *conversie* van huur in erfpacht was toegestaan voor 18 perceelen en geweigerd voor 1. Voorts waren nog een aantal aanvragen om afstand in erfpacht of om conversie van huur in erfpacht in behandeling.

Uit de volgende tabellen kan blijken tot welke gewesten deze cijfers betrekking hebben; opgaven omtrent elk perceel in het bijzonder worden aangetroffen in bijlagen P, Q en R.

Aanbieding van gronden in erfpacht sedert het in werking treden der verordeningen ter zake tot 15 Junij 1875.

GEWESTEN.	Ter aanbieding aangewezen.		Nog niet aangeboden.		Aangeboden, doch waarvan de inschrijving nog openstaat of de uitslag nog niet gemeld is.		Toegewezen.		Niet toegewezen bij gemis aan gegadigden.	
	Aantal perceelen.	Uitgestrekt-heid in bouws.	Aantal perceelen.	Uitgestrekt-heid in bouws.	Aantal perceelen.	Uitgestrekt-heid in bouws.	Aantal perceelen.	Uitgestrekt-heid in bouws.	Aantal perceelen.	Uitgestrekt-heid in bouws.
Preanger regentschappen . .	1 (*a*)	500	1	500	»	»	»	»	»	»
Cheribon	1	500	1	500	»	»	»	»	»	»
Tagal	2	1000	2	1000	»	»	»	»	»	»
Pekalongan	1 (*b*)	150	»	»	»	»	1 (*f*)	150	»	»
Soerabaija	1	185	»	»	»	»	1 (*g*)	185	»	»
Probolinggo	2	801	»	»	»	»	2 (*h*)	801	»	»
Bezoeki	3	1482	»	»	2 (*d*)	982	»	»	1 (*i*)	500
Banjoewangi	2	1000	1	500	»	»	»	»	1 (*i*)	500
Bagelen	3	540	3	540	»	»	»	»	»	»
Madioen	1 (*c*)	503	»	»	1 (*e*)	503	»	»	»	»
	17	6661	8	3040	3	1485	4	1136	2	1000

(*a*) Aanvankelijk aan een aanvrager toegezegd geweest (zie n°. 1 van bijlage P).

(*b*) Aanvankelijk 2, maar van het voornemen tot aanbieding van 1 perceel is voor 's hands afgezien.

(*c*) De oorspronkelijke toewijzing van dit perceel is komen te vervallen, doordien de ondernemer zijn erfpachtsregt niet tijdig heeft doen inschrijven.

(*d*) Inschrijving opengesteld tot 15 Mei 1875.

(*e*) Als voren tot 2 Augustus 1875.

(*f*) Toegewezen in Januarij 1874. Erfpachtsregt ingeschreven 20 Junij 1874.

(*g*) Door niet tijdige inschrijving van het erfpachtsregt is in April 1875 de toewijzing komen te vervallen.

(*h*) Toegewezen in April 1875.

(*i*) De inschrijving stond open tot 11 Januarij 1875. Van de verdere aanbieding is afgezien.

Aanvragen van gronden in erfpacht sedert het in werking treden der verordeningen ter zake. (1)

GEWESTEN.	Toegezegd. (a)		Afgestaan. (a)		Geweigerd. (d)		AANMERKINGEN.
	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid in bouws.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid in bouws.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid in bouws.	
Bantam	1	500	1	28	»	»	(a) Deze opgaven loopen tot 15 Junij 1875.
Krawang	»	»	1	209	»	»	(b) Voor 2 dezer perceelen (respectivelijk groot 500 en 50 bouws) is door de aanvragers van het hun toegezegde erfpachtsregt afgezien. Een der perceelen is nu bestemd om in erfpacht te worden aangeboden en is dan ook opgenomen in de voorgaande tabel (zie overigens n°. 3 en 5 van bijlage Q).
Preanger regentschappen	(b) 5	993	12	3 204	3	(e) 880	
Cheribon	»	»	2	801	»	»	
Tagal	»	»	»	»	1	300	
Pekalongan	5	1 120	11	3 105	2	800	
Samarang	5	1 457	3	1 099	3	800	
Pasoeroean	2	1 000	6	2 215	2	502	
Probolinggo	»	»	1	503	»	»	(c) Op deze toezegging is teruggekomen (vergelijk n°. 20 van bijlage Q).
Banjoewangi	»	»	»	»	1	500	
Banjoemas	1	200	»	»	»	»	
Bagelen	(c) 1	500	»	»	1	50	(d) Deze opgaaf loopt slechts tot 1 Maart 1875.
Kadoe	6	1 521	1	412	»	»	(e) Van 1 perceel is de uitgestrektheid niet opgegeven.
Madioen	3	1 200	3	1 182	»	»	
Kediri	2	700	7	2 632	»	»	
	31	9 191	48	15 390	13	(e) 3832	

Aanvragen om conversie van huur in erfpacht sedert het in werking treden der verordeningen ter zake.

GEWESTEN.	Toegestaan voor (a)		Afgewezen voor (a)		Nog in behandeling voor (d)		AANMERKINGEN.
	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid in bouws.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid in bouws	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid in bouws.	
Bantam	3	2 512	»	»	»	»	(a) Deze opgaven loopen tot 15 Junij 1875.
Krawang	(b) 2	474	»	»	»	»	(b) Deze perceelen behooren bij elkaar, maar voor elk is eene afzonderlijke inschrijving verzocht.
Preanger regentschappen	1	15	»	»	(e) 2	592	(c) Dit perceel is het huurland Wonokesoemo. Het verzoek om de huur door erfpacht te vervangen, werd bij Indisch besluit van 19 Mei 1875 n°. 29 afgewezen, omdat zich daartegen algemeene belangen verzetten.
Cheribon	1	400	»	»	»	»	
Pekalongan	1	367	»	»	»	»	
Samarang	3	1 518	»	»	(f) 6	3 449	(d) Deze opgave loopt tot 1 Maart 1875.
Pasoeroean	2	2 405	»	»	(g) 4	2 821	(e) De perceelen Parakansalak en Tjisalak; het laatste, thans uitmakende twee (huur-) perceelen, voor één gerekend.
Bezoeki	»	»	(c) 1	100	»	»	(f) De perceelen Terwidi en Kalisidi, Geboegan, Pringapoes-Nobo, Klepoe, Genting-Goenoeng en Dandang-Badeh-Widoro.
Banjoemas	1	100	»	»	»	»	
Kadoe	»	»	»	»	(h) 2	515	(g) Soembool, Tanahwangi, Limburg en Djoengo.
Madioen	2	620	»	»	(i) 3	1 434	(h) Kebon-Dalem en Ngrantjak, het laatste thans uitmakende twee (huur-) perceelen.
Kediri	2	450	»	»	(k) 2	1 061	(i) Soekaradja, Bonowati en Goeloewoeloeh en Waliran, het laatste thans uitmakende twee (huur-) perceelen.
	18	8 861	1	100	19	9 872	(k) Djoeleg en Gabroe.

(1) In dezen staat zijn niet vermeld de aanvragen waaromtrent nog geene beslissing hier te lande bekend geworden is.

Voor hoevele van de in de voorafgegane staten bedoelde perceelen het erfpachtsregt bij het eind van 1874, door inschrijving in de openbare registers, reeds gevestigd was, blijkt uit het nu volgende overzigt:

GEWESTEN.	Aantal ingeschreven perceelen.	Aantal erfpachters.	Uitgestrektheid in bouws.	Verschuldigde erfpachtsom over 1874/75. (*a*)	Bedrag van de jaarlijksche erfpachtsom die te zijner tijd voor al de perceelen verschuldigd zal zijn.	*AANMERKINGEN.*
Bantam	1	1	508	f 508	f 508	(*a*) Alleen die ondernemers, welke hun huurregt in erfpacht hebben doen veranderen, hebben over 1874/75 eene pachtsom te betalen. De overige erfpachters genieten nog de vrijstelling (gedurende de 5 eerste jaren). (*b*) De cijfers zijn op de gebruikelijke wijze afgerond.
Krawang. . . .	2	1	474	1 895	1 895	
Preanger regentschappen . . .	2	2	472	nog niets	2 066	
Cheribon	2	2	836	6 000	7 352	
Pekalongan . . .	9	8	3089	1 100	10 115	
Samarang . . .	2	2	1046	2 285	2 695	
Soerabaija . . .	»	»	»	»	»	
Pasoeroean . . .	2	2	991	2 972	5 504	
Kadoe. . . .	»	»	»	»	»	
Banjoemas . . .	»	»	»	»	»	
Madioen	2	2	666	nog niets	2 065	
Kediri.	4	3	1617	idem	3 975	
	26	23	9699 (*b*)	f 14 760 (*b*)	f 36 175 (*b*)	

Bij circulaire van 9 Mei 1874 werden de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur door den directeur van binnenlandsch bestuur, namens de Regering, uitgenoodigd om voortaan, bij het doen van voorstellen betreffende aanbieding of aanvraag van perceelen in erfpacht, steeds een overzigt over te leggen van de koffijcultuur in de omgeving van het aan te bieden of aangevraagde perceel, en zulks ter beoordeeling in hoever de uitgifte aan de gouvernements-koffijcultuur zou kunnen schaden.

Bij de bepaling van den canon die verschuldigd zou zijn na conversie van huurregten in erfpacht, werd aanvankelijk niet, zooals bij de uitgifte van geheel woeste gronden in erfpacht, gelet op de hoedanigheid der gronden, maar alleen in het oog gehouden dat het gezamenlijk bedrag van canon, verponding en hoofdgeld voor werklieden eenigzins hooger moest zijn dan het bedrag van den bedongen huurschat. Zoodoende zouden echter de ondernemers, die bijzonder goede gronden in huur hadden, bevoorregt worden. De Indische Regering heeft daarom nader bepaald, dat ook bij conversie van huur in erfpacht, rekening moest worden gehouden met de waarde der gronden voor de bepaling van den canon. Voorts is beslist dat bij de berekening, of de vervanging van huur door erfpacht voordeelig voor den lande zou zijn, niet in aanmerking mogt worden genomen het vermoedelijk bedrag van het hoofdgeld, voor werklieden te betalen, omdat dit als compensatie strekt voor heerendiensten, welke de Staat derft.

Verhuur van gronden. In 1874 werden van de Indische Regering voorstellen ontvangen betreffende eene geheele wijziging van het Koninklijk besluit regelende de uitgifte in huur van woeste gronden (*Indisch Staatsblad* 1856, n°. 64). Bij die voorstellen werd uitgegaan van de stelling dat uitgifte van woeste gronden in huur niet meer noodig is, sedert de gelegenheid is opengesteld om zoodanige gronden in erfpacht te erlangen, en dat aan art. 62 van het Regeringsreglement zou zijn voldaan, wanneer eene algemeene verordening werd uitgevaardigd, waarbij de uitgifte van gronden in huur beperkt werd tot reeds ontgonnen gronden behoorende tot het Staatsdomein en waarover de Regering volkomen de beschikking heeft, zoo als een deel der sawahs negara in het Bantamsche, de sawahs behoorende bij het gewezen landbouw-etablissement in Krawang (1), de gouvernements tesangvelden in het gouvernement van Celebes, enz.

Tegen deze opvatting bestond echter bij de Regering hier te lande de bedenking, dat daarbij geen rekening was gehouden met de omstandigheid, dat de 3de alinea van art. 62 van het Regeringsreglement, toen aan dat artikel door de wet eene bepaling is toegevoegd omtrent de uitgifte van gronden in erfpacht, onveranderd is behouden, zoodat de beteekenis geene andere kan zijn, dan dat de wetgever heeft gewild: bestendiging van de gelegenheid om *woeste* gronden in huur te verkrijgen. De Indische Regering werd daarom uitgenoodigd de kwestie der herziening van Indisch Staatsblad 1856, n°. 64, terug te brengen op het zuivere terrein en dus alsnog haar gevoelen te doen kennen nopens de wijzigingen welke die voorschriften (bijv. betreffende de personen, die als huurders worden toegelaten, enz.) behooren te ondergaan om verband te houden met de nieuwe bepalingen omtrent de uitgifte van woeste gronden in erfpacht. Bij zoodanige herziening der regelen van 1856 zullen daarin echter ook veranderingen kunnen worden gebragt, die niet regtstreeks voortvloeijen uit de erfpachtsbepalingen, doch door de ondervinding noodig mogten zijn gebleken.

Dat nog voortdurend gronden in huur worden verlangd, bewijst de omstandigheid, dat in 1874 een twaalftal verzoeken van die strekking inkwamen, waarvan echter 2 werden ingetrokken en 1 werd afgewezen, omdat het gronden (in Pasoeroean) betrof, die beschikbaar moesten blijven voor de gouvernements-koffijcultuur. De uitgifte in huur der 9 overige perceelen is voorbereid; voor 3 daarvan was medio Junij jl. reeds eene publieke inschrijving bevolen.

Welke die perceelen zijn, toont de volgende tabel, die tevens, ter aanvulling van de opgaven op blz. 95 van het vorig verslag, een volledig overzigt bevat van den uitslag der in 1874 gehouden inschrijvingen.

---

(1) Reeds nu is een deel dier sawahs (ruim 59 bouws, door veroordeelden ontgonnen,) sedert September 1872, telkens voor den tijd van een jaar, in verschillende perceelen in het openbaar aan inlanders verhuurd, en sedert is bepaald (November 1874) dat voorloopig op gelijke wijze met zoodanige verhuring aan den meestbiedende jaarlijks zal worden voortgegaan. De bedongen huurschat bedroeg over het jaar 1873/74 in 't geheel f 1051,75 en over 1874/75 f 742, behalve de aan den lande op te brengen landrente. Daar de overige tot het etablissement behoord hebbende gronden (te zamen ruim 127 bouws) reeds sedert 1872 stilzwijgend in gebruik waren gelaten aan de inlanders die zich in het bezit daarvan hadden gesteld, zijn deze niet voor verhuring in aanmerking gebragt. Te dien opzigte verklaarde de Regering in November 1874, dat de inlanders die zich in het bezit der bedoelde gronden hadden gesteld, of dit nog zullen doen, geacht worden zich in het bezit te hebben gesteld van woesten domeingrond.

Volgnummer.	GEWESTEN.	REGENTSCHAPPEN.	DISTRICTEN.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum van opening der inschrijvings-biljetten.	Minimum jaarlijksche huurschat per bouw.	Naam van den eersten aanvrager.	Datum en n°. van het Indisch besluit, waarbij het perceel, tegen den gestelden minimum-huurschat, is toegewezen. (a)	Duur en aanvang van den huurtijd.
				Inschrijvingen gehouden in 1874.					
1	Preanger regentsch.,	Soemedang,	Melambong,	200	9 Maart 1874	f 3.50	mr. W. A. bar. Baud,	7 April 1874, n°. 13	20 j., ingeg. 7 Julij 1874
2	id.	Tjiandjoer,	Tjimahi,	p. m. 411	id.	0.80	G. F. van Polanen Petel en E. C. C. Boutmy,	14 April 1874, » 5	(b)
3	id.	Bandong,	Radja mandala,	$510^{375}/_{500}$	22 April 1874	5.00	jhr. N. A. Holmberg de Beckfeldt,	28 Mei 1874, » 18	20 j, ingeg. 28 Aug. 1874
4	id.	id.	Bandjaran en Tjipedjek,	p. m. $109^{487}/_{500}$	4 Mei 1874	8.00	mr. R. A. Kerkhoven,	—	(c)
5	id.	Tjiandjoer,	Tjipoetri,	p. m. 169	20 Julij 1874	4.25	H. A. Ament,	—	(c)
6	id.	id.	Plaboean,	$326^{475}/_{500}$	5 Dec. 1874	5.00	F. G. Bauer,	1 Jan. 1875, n°. 5	(d)
7	Pekalongan,	Batang,	Soebah,	$183^{180}/_{500}$	20 Junij 1874	4.66^{5}	M. C. Verloop,	14 Julij 1874, » 2	(e)
8	Samarang,	Kendal,	Bodja,	$57^{288}/_{500}$	8 April 1874	7.00	P. G. N. Dessauvagie,	1 Junij 1874, » 10	(d)
9	id.	id.	id.	$119^{1}/_{2}$	15 Sept. 1874	7.50	Factorij der Ned. Handelmaatschappij,	29 Oct. 1874, » 15	(d)
10	Kadoe,	Temanggoeng,	Lempoeijang,	p. m. 390	20 Febr. 1874	2.50	A. M. Odenthal,	23 Maart 1874, » 18	20 j., ingeg. 18 April 1874
11	Kediri,	Ngrowo,	Pakoentjen,	500	27 Jan. 1874	2.00	R. Boyd,	21 Maart 1874, » 24	» » » 29 Mei 1874
12	id.	id.	id.	$570^{3}/_{5}$	id.	2.50	J. F. Riesz,	14 Maart 1874, » 27	» » » 15 Sept. 1874
13	id.	id.	id.	$503^{1}/_{5}$	id.	3.50	E. M. van der Kaa,	id.	» » » 13 Junij 1874
14	id.	id.	id.	$506^{9}/_{10}$	id.	3.00	J. L. L. Berghuis,	id.	(d)
15	id.	id.	id. en Kalangbret,	$496^{3}/_{4}$	id.	3.00	C. C. L. de Puyt,	id.	20 j., ingeg. 13 Junij 1874
				Inschrijvingen te houden in 1875.					
A.	Preanger regentsch.,	Tjiandjoer,	Tjimahi,	p. m. 100	19 Julij 1875	5.00	A. Piroelie,	—	(f)
B.	id.	Bandong,	Timbanganten,	$90^{3}/_{5}$ $58^{72}/_{500}$	20 Julij 1875	6.00	mr. W. A. bar. Baud,	—	(h)
C.	id.	id.	Bloeboer Limbangan,	$258^{275}/_{500}$	20 Dec. 1875	6.00	mr. A. J. A. Baud,	—	(g)

(a) De toewijzingen geschiedden alle aan de eerste aanvragers, die, zonder uitzondering, de eenige inschrijvers waren.
(b) Van de toewijzing in huur is geen gebruik gemaakt, zijnde bij Indisch besluit van 17 October 1874, n°. 1, het perceel aan de aanvragers voor 75 jaren in erfpacht afgestaan, tegen een canon van f 1,10 per bouw 's jaars.
(c) Van de verhuring van dit perceel is door de Regering afgezien, nadat de eerste aanvrager sedert verzocht had dat hem de gronden in erfpacht mogten worden afgestaan. Op 1 Maart 1875 was echter omtrent dit verzoek nog niet beschikt.
(d) Op 1 Maart 1875 was van de toewijzing in huur nog geen gebruik gemaakt.
(e) Van de toewijzing in huur is geen gebruik gemaakt, zijnde bij Indisch besluit van 20 November 1874, n°. 5 het perceel aan den aanvrager voor 75 jaren in erfpacht afgestaan tegen een canon van f 3.50 per bouw 's jaars.
(f) In huur gevraagd voor 20 jaren ter beplanting met thee en producten voor de inlandsche markt.
(g) Als voren ter beplanting met thee.
(h) In huur gevraagd voor 20 jaren.

De 7 nieuwe overeenkomsten, blijkens het voorafgaande overzigt in 1874 tot stand gekomen, deden alzoo het aantal uitgegeven huurperceelen klimmen van 113 tot 120. Daar echter voor een 9tal (1) nog in 1874 de huur vervangen werd door erfpacht, en voor 1 perceel, Pegadoengan in Banjoemas, dat door de erven van den overleden huurder reeds sedert lang onbeheerd was gelaten, het contract met ultimo November 1874 ontbonden werd, bedroeg het aantal huurperceelen op Java bij het einde van 1874 ten slotte nog 110, over de verschillende gewesten verdeeld als volgt:

GEWESTEN.	Aantal		Uitgestrektheid in huur afgestaan, (in bouws). (a)	Verschuldigde huurschat over 1874/75.	Bedrag van den huurschat, wanneer deze reeds bij al de perceelen over de volle uitgestrektheid ware verschuldigd. (a)	*Aanmerkingen.*
	perceelen.	ondernemers				
Bantam.	7	5	3 366	f 900	f 4 820	(a) De cijfers zijn op de gebruikelijke wijze afgerond.
Batavia.	3	2	519	663	781	
Krawang	5	4	2 686	8 386	10 538	
Preanger regentschappen	21	13	5 483	65 602	76 395	
Cheribon	2	2	600	11 700	11 700	
Pekalongan	4	3	2 464	4 128	5 328	
Samarang	29	17	13 465	82 338	85 038	
Japara	2	2	236	1 304	1 414	
Pasoeroean	6	6	4 840	28 110	30 375	
Probolinggo	1	1	500	3 000	3 000	
Bezoeki.	1	1	100	600	600	
Banjoewangi	1	1	300	600	600	
Banjoemas	1	1	100	600	600	
Bagelen	2	2	1 224	25 497	26 959	
Kadoe	4	3	905	1 818	5 805	
Madioen	7	5	2 554	5 400	22 857	
Kediri	14	12	5 606	15 587	24 616	
Totaal . .	110	80	44 948	f 256 233	f 311 426	

Gedurende 1874 gingen 7 huurondernemingen in andere handen over.

Afstand van gronden in erfpacht in de buitenbezittingen. Regelen ter uitvoering van de in 't vorig verslag (blz 96) besproken ordonnantie van 26 Maart 1874 (*Indisch Staatsblad*, n°. 94*f*), betreffende de uitgifte van gronden in de gouvernements-landen op Sumatra, werden door den Gouverneur-Generaal vastgesteld bij besluit van 25 Junij 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 168). Vermits op Sumatra geen sprake is van de *aanbieding* van gronden in erfpacht, bevat het besluit enkel regelen, in acht te nemen bij *aanvraag* in erfpacht van tot het Staatsdomein behoorende gronden. Overigens komen deze regelen in hoofdzaak overeen met die voor Java en Madura vastgesteld (*Indisch Staatsblad* n°. 237*b*), behalve dat voor Sumatra, overeenkomstig het bepaalde bij art. 7 der aangehaalde ordonnantie van 26 Maart 1874, het hoofd van gewestelijk bestuur, ten opzigte van elke aanvraag, in zijn advies aan den directeur van binnenlandsch bestuur bekend stelt, of en in hoever de lands-instellingen medebrengen dat de volkshoofden in de zaak gekend worden, en wat in dat geval door hem reeds is of alsnog behoort te worden gedaan om zich van hunne medewerking te verzekeren. Indien geene bezwaren tegen de uitgifte bestaan, wordt niet eerst, zoo als de voor Java en Madura aangenomen regelen medebrengen (verg. het verslag van 1873, blz. 103), de erfpacht *toegezegd* en het *afstaan* in erfpacht van een nader te doen verzoek afhankelijk gesteld, maar wordt de erfpacht reeds dadelijk door den Gouverneur-Generaal verleend, onder uitdrukkelijk beding — zoo als dit ook in de toewijzingsbesluiten voor Java en Madura wordt opgenomen — dat de verkrijger van het regt binnen den termijn van zes maanden na de dagteekening van het besluit, onder overlegging van den meetbrief en de kaart der afgestane gronden, het noodige verrigte voor de openbaarmaking van den titel van aankomst ingevolge art. 720, alinea 2, van het Indisch Burgerlijk Wetboek, en dat, bij gebreke van dien, de afstand als niet gedaan wordt aangemerkt.

Slechts *één* aanvrage om afstand in erfpacht van woeste gronden op Sumatra werd in 1874 ontvangen, namelijk van een ingezetene van Padang (den heer J. J. Goldie), voor een perceel groot 485 bouws nabij de negorij Goegoe (Padangsche Bovenlanden), aan den nieuwen weg van Padang naar Solok. Het verzoek werd echter afgewezen (Januarij 1875), omdat het bleek dat $^1/_3$ van de aangevraagde gronden in gebruik was bij de bevolking en $^2/_3$ moest beschikbaar blijven voor de uitbreiding harer eigene cultures. Bovendien bestond er vrees voor onttrekking van koffij uit de naburige negorijtuinen aan de gouvernements-levering.

Behalve op Sumatra kunnen, op de voorwaarden in Indisch Staatsblad 1872, n°. 237*c*, ook in de residentie Amboina tot het Staatsdomein behoorende gronden in erfpacht worden verkregen. Op dien voet zijn aldaar een drietal

(1) Kosala in Bantam, Gintoeng en Tamblang (3 perceelen) in Krawang, Kadhipatten in Cheribon, Loetoeng-Linggo in Pekalongan, Poetjong en Selokaton (2 perceelen) in Samarang en Gangsiran in Pasoeroean.

perceelen (op de eilanden Rhun, Pisang en Rozengain) reeds in 1873 (verg. het vorig verslag, blz. 91) uitgegeven aan drie Europesche ingezetenen van Banda, die in April 1874 hun erfpachtsregt in de openbare registers hebben doen inschrijven. Sedert zijn van een ander ingezetene van Banda een tweetal verzoeken ontvangen om afstand in erfpacht van woeste gronden op Ceram, doch diens eerste aanvrage moest, wegens hare onbestemdheid, buiten behandeling worden gelaten, terwijl het tweede verzoek, betreffende eene uitgestrektheid van $35^{6}/_{10}$ bouws, nader omschreven op eene overgelegde kaart en meetbrief, moest worden afgewezen (Indisch besluit 31 Julij 1874, n°. 12), omdat de bedoelde gronden, in gemeenschappelijk bezit bij twee Alfoersche negorijen, niet konden gerekend worden tot het Staatsdomein te behooren.

Verkoop van gronden. Gedurende 1874 werden aan Europeanen en anderen bij onderhandschen verkoop kleine stukken gronds in vollen eigendom afgestaan tot eene gezamenlijke uitgestrektheid van 1 866 323 vierkante meters.

Over welke gewesten, ook buiten Java, die verkoopen verdeeld waren, en hoeveel ter zake aan koopprijs bedongen werd, blijkt uit den volgenden staat:

	Uitgestrektheid in vierk. meters.	Betaling.
JAVA EN MADURA.		
Bantam	63 347	f 694
Batavia	441 438	19 714
Krawang	20 685	363
Preanger regentschappen	25 203	980
Cheribon	72 801	3 115
Tagal	66 654	3 573
Pekalongan	36 114	3 387
Samarang	14 838	1 803
Japara	121 672	4 278
Rembang	15 687	944
Soerabaija	603 024	26 559
Pasoeroean	86 256	2 475
Probolinggo	7 062	497
Bezoeki	47 986	788
Banjoemas	31 047	1 222
Bagelen	59 801	2 809
Kadoe	16 125	1 508
Madioen	1 376	50
Kediri	98 220	6 997
Madura	452	23
te zamen	1 829 788	f 81 779
BUITENBEZITTINGEN.		
Sumatra's Westkust	6 160	f 1 155
Palembang	1 375	55
Riouw	18 687	395
Banka	4 485	291
Celebes en onderhoorigheden	5 598	955
Amboina	230	161
te zamen	36 535	f 3 012
Totaal	1 866 323	f 84 791

De vorenstaande cijfers zijn aanmerkelijk lager dan die over 1873 (zie het vorig verslag, blz. 96), hetgeen vooral hieraan te wijten is, dat de afstand van gronden in eigendom tijdelijk werd gestaakt in verband met de gerezen kwestie omtrent de bevoegdheid der Indische Regering tot zoodanigen afstand (zie hierboven, blz. 89).

Te Buitenzorg werd een aan het Gouvernement toebehoorend terrein (ruim $2^{216}/_{500}$ bouws), waarop vroeger eene landswoning had gestaan (verg. vorig verslag, bladz. 96) publiek geveild (Februarij 1874) en aan den hoogsten bieder afgestaan voor eene som van f 4525. De voorgenomen veiling van eenige gouvernements-sawahvelden te Buitenzorg, welke men tot bouwterrein wilde bestemmen, heeft nog niet plaats gehad.

In het belang der gezondheid en ter betere beveiliging tegen brandgevaar van de aangrenzende Europesche wijk, zal ter hoofdplaats Palembang een met inlandsche woningen bezet particulier terrein, ter grootte van ruim $1^{94}/_{500}$ bouw, ten name van het Gouvernement worden onteigend (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 15), om vervolgens, met uitzondering van de voor wegen te bestemmen gedeelten, publiek te worden verkocht ter bebouwing met regelmatige steenen huizen.

Afstand van gronden met regt van opstal. Ook de uitgifte van gouvernements-gronden met regt van opstal (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 124) was, om de bovenbedoelde reden, in 1874 minder aanzienlijk dan in 1873. Zij vond slechts plaats in de onderstaande negen gewesten, tot de daarachter vermelde uitgestrektheid en tegen de daarbij aangegeven betaling. (De betaling bedraagt, zoo als bekend is, de helft van hetgeen gevorderd zou worden bij afstand in eigendom).

	Uitgestrektheid in vierk. meters.	Betaling.
Preanger regentschappen	41 294	f 238
Samarang	28 602	455
Pasoeroean	55 671	583
Probolinggo	62 924	787
Bezoeki	10 548	74
Banjoemas	19 201	67
Kadoe	36 308	1 811
Madioen	36 322	190
Kediri	55 728	519
Totaal	346 598	f 4 724

V. AGRARISCHE, STATISTISCHE EN TOPOGRAFISCHE OPNEMINGEN EN KADASTER.

§ 1. *Agrarische opnemingen.*

Het eerste gedeelte van het eind-resumé van het gehouden onderzoek naar de regten, welke de bevolking van Java en Madura op den grond uitoefent, kwam in November ll. gereed en lag, blijkens de laatst ontvangen Indische berigten, ter perse. In het belang eener bespoedigde verschijning werd het werk op eene particuliere drukkerij gedrukt.

Ook zullen nog eenige resumé's van het onderzoek naar de regten der bevolking op den onbebouwden grond in de buitenbezittingen gedrukt worden, even als geschied is met dat betreffende Sumatra (zie vorig verslag, bladz. 97).

§ 2. *Statistieke opneming van Java* (1).

Opneming. Het volgende overzigt geeft in het kort aan

(1) Over de topografische opneming zie men blz. 42 hiervoren.

de voornaamste der in 1874 door het personeel der opneming verrigte werkzaamheden.

GEWESTEN.	Aantal dessa's waarvan de sawah- en tegalvelden zijn opgemeten.	Aantal dessa's waar de volkstelling is verrigt.	Aantal dessa's waar bijhouding-registers zijn ingevoerd.	Aantal der gemaakte net-dessakaarten (schaal 1:2500).
Japara	216	260	260	360
Madioen	336	294	294	315
Cheribon	73	189	189	68
Banjoemas	232	»	»	286

In welke gedeelten der genoemde gewesten het personeel werkzaam was, blijkt uit de volgende mededeelingen.

De eenige nog overgebleven sectie in Japara (verg. vorig verslag, bladz. 98) beëindigde de opmeting der districten Mergotoehoe, Bogorame, Mantoep en Joana (de beide laatsten eerst in 1874 onderhanden genomen), en daarmede die van de geheele residentie. Daar nog eenigen tijd moest worden besteed aan het zamenstellen van de districtsen van de net-dessakaarten, aan de inhoudsberekeningen en ook aan de volkstelling, duurde het tot omstreeks het voorjaar van 1875 eer zij naar hare nieuwe bestemming, de residentie Rembang, kon overgaan.

Van de twee opnemingssectien in Madioen was de eene werkzaam in de districten Oeteran, Ponorogo en Poeloeng, de andere in de districten Sinee, Boeloe, Magettan en Balepandjang. In al die districten, behalve in Poeloeng en Balepandjang, kwam men met de opnemingen gereed.

Het personeel voor de heropneming van Cheribon, in 't laatst van 1873 aangevuld tot de sterkte eener volle sectie, volbragt dit werk in de districten Palimanang, Gegesik-lor en Mandirantjan geheel en in het district Beber gedeeltelijk.

De in Banjoemas te werk gestelde sectie voltooide de heropneming in de districten Tjahjana, Poerwokerto en Djamboe en bleef nog werkzaam in het district Adjibarang.

Nopens de uitkomsten der opnemingen in de drie laatstgenoemde residentien wordt berigt, dat de bevonden uitgestrektheid der sawahs de tot dusver bekende uitgestrektheid overtrof:

in de districten Kanigoro, Oeteran, Ponorogo, Sinee, Ngawi en Gendingan (allen in Madioen), respectivelijk met 41, 39, 12, 99, 33 en 94 pct.;

in de districten Kotta-Cheribon, Loearkotta, Ploembon en Palimanang (Cheribon), respectivelijk met 2, 21, 6 en 12 pct.;

in de districten Kertanegara, Tjahjana en Poerwokerto (Banjoemas), respectivelijk met 13, 37 en 12 pct.

Bijhouding. Omtrent de bijhouding van de kaarten en verdere uitkomsten der statistieke opneming door de negen, achtereenvolgens in Cheribon, Banjoemas, Kadoe, Bagelen, Tagal, Samarang, Pekalongan, Japara en Madioen, opgerigte gewestelijke kadastraal-statistieke bureaux valt over 1874 het volgende aan te teekenen.

In Cheribon wordt thans de loop der bevolking bijgehouden in het geheele regentschap van dien naam, wat de vreemde Oosterlingen betreft, alleen met uitzondering van het district Mandirantjan. Nu de chef der bijhouding ontheven is van de leiding der hermetingen (verg. vorig verslag, blz. 98), kon (in de hermeten districten) de bijhouding der veranderingen in de bestemming of den aard der gronden geregelder geschieden. De in dit opzigt bestaande achterstand werd in het afgeloopen jaar geheel bijgewerkt. De zaak der bijhouding werkt overigens in Cheribon onder gunstige omstandigheden, vooreerst omdat in de meeste dessa's goed ontwikkelde dessa-schrijvers worden aangetroffen, en ten andere omdat veel medewerking, ook van het inlandsch bestuur, wordt ondervonden. De bijhouding der registers van de vreemde Oosterlingen laat echter nog te wenschen over uit gebrek aan voor dit werk bekwame personen.

In Banjoemas strekt de bijhouding der bevolkingsmutatien zich uit over het geheele gewest, doch vindt die der grondveranderingen slechts plaats in de districten waar eene heropneming heeft plaats gehad, thans ten getale van 9. Ofschoon de boeking der mutatien nog voortdurend door de districtsmantri's zelven moet geschieden, valt echter in den gang der bijhouding steeds vooruitgang op te merken. De opkomst der dessahoofden naar de districtshoofden op de zoogenaamde rapportdagen liet weinig te wenschen over, terwijl ten opzigte der aangiften door hen veel nauwkeurigheid werd in acht genomen. Wel wordt hierop in sommige districten nog eenige uitzondering gemaakt, maar nu, door de medewerking welke van het bestuur wordt ondervonden (verg. vorig verslag, blz. 99), bij de dessahoofden het besef hunner verantwoordelijkheid voor eene rigtige bijhouding meer en meer doordringt, wordt verwacht dat ook in deze districten eene gunstige verandering niet zal uitblijven. Wat de bijhouding der grondveranderingen betreft, wordt ook hier het bezwaar ondervonden, dat de aangifte daarvan nog vaak door de bevolking wordt verzuimd.

De bijhouding van de bevolkings-statistiek der vreemde Oosterlingen liet te wenschen over. Tegen de onverschilligheid, welke de betrokken Chinesche hoofden zoowel als hunne ondergeschikten hierbij aan den dag leggen, kan, bij gemis aan strafbepalingen, weinig worden gedaan.

In Kadoe werkt de bijhouding voortdurend vrij bevredigend. De geschiktheid der dessahoofden en schrijvers voor dit werk neemt toe en hunne opkomst op de rapportdagen laat weinig te wenschen over. Voor de contrôle der opgegeven veranderingen in het bevolkingscijfer werden 4460 dessa's door de districtsmantri's bezocht. Ook de bijhouding der mutatien onder de vreemde Oosterlingen had geregeld en zonder moeijelijkheden plaats. Het aantal opgenomen veranderingen in den aard of de bestemming der gronden bedroeg 1471.

In Bagelen is de bijhouding zeer gebaat door de in 1873 door den resident uitgevaardigde instructie, waarbij zoowel de verhouding van den chef van het kadastraal-statistiekbureau tot de inlandsche ambtenaren als de verpligtingen der hoofden en bevolking ten deze geregeld zijn. Men erlangde dientengevolge meer medewerking van het inlandsch bestuur, en de dessahoofden legden bij hunne aangiften meer ijver en naauwkeurigheid aan den dag. In de bergstreken echter wordt de geregelde bijhouding nog steeds zeer belemmerd door de omstandigheid dat een aantal dessahoofden lezen noch schrijven kunnen. De bijhouding der mutatien onder de vreemde Oosterlingen leverde geen moeijelijkheden op. Ten opzigte der veranderingen in het gebruik of de bestemming der gronden wordt de aangifte nog menigwerf verzuimd. Voor zoover het kadastraal-statistiek bureau er kennis van kreeg, werden de veranderingen behoorlijk opgemeten, doch het inschetsen op de dessakaarten kon, door beperktheid van personeel, niet altijd zoo spoedig plaats hebben als wenschelijk was.

Ook in Tagal vond de bijhouding behoorlijk plaats, vooral wat betreft de bevolkingsstatistiek zoowel van inlanders als vreemde Oosterlingen. De aangifte van grondveranderingen werd nog altijd, zoo als bleek op de rondreizen der districts-mantri's, meermalen verzuimd. Echter was dit verzuim minder dan in Bagelen. Al de door de mantri's ontdekte veranderingen werden, na opmeting, op de kaarten overgenomen.

In Samarang hadden de voor de bijhouding noodige aangiften geregelder plaats dan vroeger, terwijl de aan de dessahoofden opgelegde verpligting om de ter hunner kennis gebragte mutatien terstond in een daarvoor aangelegd register op te teekenen (vergel. vorig verslag, bladz. 98) er toe bijdroeg om deze hoofden en hunne schrijvers aan naauwkeurigheid te gewennen. De wijze waarop dit opteekenen geschiedde, gaf een goeden maatstaf aan de hand van de bedrevenheid der bedoelde personen in het lezen en schrijven. Dit gaf aanleiding dat van bestuurswege pogingen werden aangewend om door verbetering van het

lot der dessaschrijvers eene klasse van dessabeambten te vormen, in staat om het jaarlijks vermeerderende administratief werk in de dessa te verrigten. Hier en daar gelukte het op die wijze geschikte personen voor het schrijversambt te verkrijgen; in de meeste dessa's echter waren de gemeenteleden niet gezind het lot van den dessaschrijver door vermeerdering van zijne inkomsten te verbeteren. Verder werd door het bestuur krachtig de hand gehouden aan het beginsel om de bijhouding zooveel mogelijk een onderdeel van het binnenlandsch bestuur te doen zijn. Hoe noodig dit was, bleek onder anderen in het district Oengaran, waar eene geheel nieuwe opneming moest worden verrigt, omdat het districtshoofd zich van alle toezigt op den mantri der bijhouding had onthouden. Naar aanleiding van dit feit werden de hoofden van plaatselijk bestuur ter zake van nadere voorschriften voorzien.

Op last van den resident werd eene telling gehouden van de inlanders in dienst of gehuisvest bij Europeanen en vreemde Oosterlingen, waaruit bleek dat niet minder dan 9722 inlanders niet in de bevolkingsregisters waren opgenomen. Voor de inschrijving dezer personen en het bijhouden der onder hen voorvallende veranderingen, op eene plaats als Samarang vooral uit een politioneel oogpunt van belang, werd het noodige verrigt.

Vond de bijhouding onder de vreemde Oosterlingen in de afdeelingen dezer residentie naar wensch plaats, op de hoofdplaats zelve waren de uitkomsten niet zeer bemoedigend, vermits eene verificatie der bevolkingsregisters aldaar belangrijke onjuistheden deed ontdekken.

In het doen van aangifte door de bevolking van veranderingen in de bestemming der gronden valt niet veel vooruitgang op te merken. Gedurende 1874 werden 728 dergelijke veranderingen opgemeten en, op een 50tal na, op de kaarten overgenomen of berekend. In vergelijking met 1873 was de achterstand in dit deel der bijhouding dus zeer verminderd.

Ook omtrent de bijhouding in Pekalongan kunnen gunstiger berigten worden gegeven dan in vorige jaren. Deed zich vroeger wel eens het geval voor, dat gedurende verscheidene maanden door de dessahoofden geene veranderingen werden gerapporteerd, gedurende 1874 werd zulks — dank zij de meer regtstreeksche medewerking der bestuursambtenaren — niet meer waargenomen. Verscheidene districtsmantri's werden door den resident met verbetering hunner positie tot bestuursbetrekkingen benoemd, hetgeen een heilzamen prikkel uitoefende op de pligtsbetrachting der overigen. De gedurende 1874 bekend geworden grondveranderingen werden allen opgemeten en in kaart gebragt, hetgeen ook het geval was met die welke in 1873 nog te meten waren overgebleven.

De bijhouding in Japara werd in 1874 uitgestrekt tot nog drie districten, waar de volkstelling was afgeloopen. Zij werkt thans in de geheele residentie, behalve in het district Bogorame en in de drie districten van het regentschap Joana. De opteekening der veranderingen in de registers moet hier nog meerendeels door de districtsmantri's geschieden; slechts voor een klein getal dessa's kan dit werk aan de dorpshoofden of hunne schrijvers worden toevertrouwd. Voor de overige dessa's bepaalt zich de bemoeijenis dezer personen met de bijhouding alleen hiertoe, dat op de rapportdagen van de voorgevallen veranderingen opgave wordt gedaan aan de districtsmantri's.

In Madioen werd de bijhouding over 7 nieuwe districten uitgestrekt, waardoor zij bij het eind van 1874 plaats had in de regentschappen Madioen en Ngawi geheel en in het regentschap Magettan gedeeltelijk, voor zooveel namelijk betreft de drie districten Poerwodadi, Keniten en Goranggareng. De inboeking der veranderingen bleef nog voortdurend aan de mantri's toevertrouwd. De gang van zaken wordt overigens vrij gunstig genoemd, in zoover, met enkele uitzonderingen, de mutatien geregeld worden opgegeven. Het aantal grondveranderingen in de drie genoemde regentschappen bedroeg 194, die nog vóór het einde des jaars allen waren opgemeten en in de kaarten overgenomen.

§ 3. *Topografische en statistieke opneming van Zuid-Celebes.*

Gedurende het afgeloopen jaar bepaalden de werkzaamheden van het personeel dezer opneming zich schier enkel tot teekenwerk. Slechts bragt één der vier opnemers (twee anderen moesten in October 1874 wegens ziekte met verlof naar Europa vertrekken, en werden eerst in den aanvang van 1875 vervangen) eenige dagen op het terrein door voor het afbakenen en waterpassen van den nieuw aan te leggen weg door het rijk van Goa, ter verbinding van de groote wegen van Makassar en de Zuiderdistricten. De algemeene kaart van Zuid-Celebes, behalve de nog niet opgenomen bergregentschappen der afdeeling Noorderdistricten (schaal 1 : 50000), kwam gereed; de (net) detailkaarten (schaal 1 : 10000) van de afdeelingen Saleijer en Oosterdistricten bleven nog onderhanden; overigens werd begonnen aan eene kaart (schaal 1 : 2500) van een gedeelte van Goa.

Ten einde de om verschillende redenen wenschelijk geachte opneming van dit rijk te kunnen doen plaats vinden, en met het oog op het werk dat in de gouvernementslanden nog te doen is (namelijk de opneming der bergregentschappen en de kadastrale opmeting der padivelden in de Noorderdistricten), zal het personeel nog een paar jaren langer moeten worden aangehouden dan vroeger is noodig geacht (verg. het verslag van 1871, bladz. 76), waarschijnlijk tot 1877.

§ 4. *Kadaster, enz.*

De blijkens het vorig verslag (bladz. 99) uit Nederland gezonden ambtenaren voor het kadaster hebben onverwijld na hunne indienststelling een begin gemaakt met de werkzaamheden, noodig voor de kadastrale opmeting van de hoofdplaats Batavia. Deze opmeting, waarbij partij wordt getrokken van de ondervinding in Europa opgedaan, en die den noodigen waarborg geeft dat een in alle opzigten deugdelijk kadaster zal worden verkregen, vordert zeer goed, niettegenstaande de teleurstelling ondervonden door het overlijden van den voor de leiding uit Nederland gezonden deskundige.

Dáar het bij den weinig bruikbaren toestand van de vroegere zoogenaamde kadastrale stukken te Batavia van groot belang is (onder anderen voor de heffing der verponding) om het werk zoo spoedig mogelijk te voltooijen, worden bij de Indische begrooting voor 1876 de noodige fondsen aangevraagd om het personeel eenigzins te versterken.

Tevens wordt het kadastraal bureau van Batavia gereorganiseerd. Als kadaster-bewaarder is benoemd een in den aanvang van 1875 uitgezonden landmeter 1ste klasse van het kadaster hier te lande. Deze zal niet alleen belast zijn met het zooveel mogelijk in orde brengen van het bestaande, met den gewonen dienst van den vroegeren gezworen landmeter, chef van het kadastraal bureau, maar ook met het doen van de onderzoekingen, vergelijkingen en aanteekeningen die noodig zijn, om, ten gerieve van het publiek, de noodige verwijzingen te maken tusschen de oude titels en andere stukken en de nieuwe kaarten van het kadaster.

Het denkbeeld om de statistieke opneming, voor zooveel de meting der gronden betreft, zoodanig te hervormen, dat door haar werk — en zonder bijzondere onkosten — langzamerhand en voor zooveel noodig bruikbare kadastrale kaarten worden verkregen, en dat er betere en goedkoopere gelegenheid besta om de bij verschillende wettelijke bepalingen gevorderde meetbrieven te krijgen, is nog bij de Indische autoriteiten in overweging.

Meer en meer deed zich, vooral sedert de inwerkingtreding der verordeningen die het uitvloeisel zijn der agrarische wet, het bezwaar gevoelen, dat aan de aanvragen tot het opmaken van zoogenaamde landmeterskennissen en meetbrieven — hoedanige stukken om regtsgeldig te zijn, ingevolge Indisch Staatsblad 1859, n°. 27, door een gouvernements-landmeter moeten zijn afgegeven — uithoofde van het betrekkelijk gering aantal gouvernements-landmeters niet met gewenschten spoed kon worden voldaan. Om hieraan te gemoet te komen, werd bij ordonnantie van 7 Mei 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 129) aan de hoofden van gewestelijk bestuur buiten Batavia bevoegdheid verleend om, wanneer de voorgeschreven tusschenkomst van den gouvernements-landmeter de afdoening eener zaak te veel zou vertragen of voor den belanghebbende overdreven kosten zou veroorzaken, de uitoefening der functien van gouvernements-landmeter, wat betreft het opmaken van landmeterskennissen en meetbrieven voor onroerende goederen, niet op eene blokkaart voorkomende, voor bepaalde

gevallen of categorien van gevallen te vergunnen aan anderen, mits de zoodanigen in het bezit zijn van het landmeters-diploma of uit anderen hoofde bevoegd tot uitoefening van het beroep van geëxamineerd en beëedigd landmeter.

Als eene nuttige voorziening, ten doel hebbende blijvende zekerheid te verschaffen aangaande de juiste ligging van perceelen niet op eene blokkaart voorkomende, is te vermelden de bepaling in Indisch Staatsblad 1874, n°. 262, dat bij opmeting van gouvernementsgronden, ter uitgifte onder eenigen titel, de basis waaruit de meting geschiedt, en die als zoodanig op den meetbrief is optegeven, moet worden aangewezen door steenen merkteekenen, die in behoorlijken staat moeten worden onderhouden.

VI. Transporten.

Een overzigt van de op 1 Januarij 1875 bestaande aannemingscontracten voor het vervoer van producten, goederen, enz., voor zooveel daarbij het departement van binnenlandsch bestuur is betrokken, wordt hierachter aangetroffen als bijlage S.

De transporten waarvoor, blijkens bedoeld overzigt, in 1875 nieuwe overeenkomsten in werking traden, waren de volgende:

VERVOER VAN	AANNEMINGSPRIJS.		
	Maatstaf.	Tegenwoordige prijs.	Vorige prijs.
Koffij, zout enz. in de residentie Bantam.			
Koffij	per pikol (voor het geheele traject),	f 0.40 à f 0.80 (naar gelang der afstanden),	f 0.56 à f 1 (als voren).
Zout	per kojan (voor het geheele traject),	f 2 à f 30 (als boven),	f 11 à f 34 (als voren).
Idem idem ter reede Bantam (naar en van boord), benevens vervoer van het van boord afgehaalde zout naar Karang-Antoe,	per kojan,	f 3.00	f 4.00
Koffij uit Krawang naar Tjikao-Bandong (Preanger regentschappen), en van gelden en goederen onder anderen naar en van de districtshoofdplaatsen in Krawang,	per pikol en per paal,	0.10½	0.03
Koffij in de residentie Cheribon (uit een aantal inkooppakhuizen in de afdeelingen Madjalengka en Koeningan naar de hoofdplaats); opvoer van zout, enz.	idem.	0.02⁹/₁₀	niet opgegeven.
Als voren (uit een paar andere pakhuizen in de afdeeling Madjalengka naar de hoofdplaats); opvoer van zout, enz.	idem. idem.	koffij f 0.01⁷/₁₀ zout 0.02⁴⁵/₁₀₀	idem. idem.
		langs bestaande wegen. / langs nieuwe wegen.	
Koffij uit de pakhuizen in de afdeeling Galoe (Cheribon) naar Bandjar (Preanger regentschappen); opvoer van zout, enz.	idem. idem.	koffij f 0.06 / f 0.01⁷³/₁₀₀ zout 0.06½ / 0.01½	idem. idem.
Personen (militairen en veroordeelden), goederen en gelden van en naar de reede van Cheribon,	per 5 personen,	f 10.00	f 5.00
	per pikol,	zout f 0.12	0.10
	idem.	andere goederen, gelden, enz. 0.20	0.10
	per 2½ kub. meter,	houtwerken 6.00	4.00
Goederen (1), vee, gelden, steenkolen, zoomede personen van en naar de reede van Soerabaija, en van gevangenen van daar naar Kamal (Madura),	per kojan praauwruimte,	f 3.05	f 3.20 in 24 uren. 1.60 in 12 uren.
Koffij uit de afdeelingen Ngawi en Magettan der residentie Madioen naar de hoofdplaats Samarang (a),	per pikol en per paal tot Soerakarta,	0.07⁷⁴/₁₀₀	nog niet op die wijze uitbesteed.
Vervoer van goederen enz. tusschen Soerakarta en de verschillende pakhuizen in de genoemde afdeelingen,	per pikol in ééns (voor het vervoer per spoorweg tusschen de pakhuizen te Soerakarta en Samarang),	1.59	(nog niet op die wijze uitbesteed.)

(a) Dit vervoer wordt geraamd op 7900 pikols koffij per jaar.

(1) In deze aanneming is niet begrepen het vervoer der producten, waarvan de afscheep geschiedt door de zorg van de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij.

VERVOER VAN	AANNEMINGSPRIJS.		
	Maatstaf.	Tegenwoordige prijs.	Vorige prijs.
Koffij uit de overige afdeelingen der residentie Madioen naar de afscheepplaatsen Djokotro en Koetjoer (*b*) in dezelfde residentie; opvoer van zout, enz.	per pikol en per paal,	koffij f $0.05^1/_{10}$ zout $0.05^{49}/_{100}$	(*c*) f 0.08 (*d*) f 0.05 (*c*) 0.06^5 (*d*) 0.12
Koffij, zout enz. in de residentie Kediri,	idem. idem.	koffij f $0.00^1/_{10}$ à f 0.25 zout $0.00^1/_{10}$	f $0.01^6/_8$ à f 0.15 $0.01^6/_8$
Personen en goederen van en naar de reede van Pontianak,	per kojan praauwruimte,	f 7.00	f 6.50

(*b*) De afvoer van koffij naar Djokotro wordt geraamd op 39 700 en naar Koetjoer op 19 500 pikols 's jaars; de opvoer van daar van zout op respectivelijk 40 100 en 12 000 pikols 's jaars.

(*c*) Voor het vervoer tusschen Djokotro en de verschillende plaatsen in Madioen, behalve in de afdeeling Patjitan.

(*d*) Voor het vervoer in de afdeeling Patjitan.

De waarde der vorenstaande opgaven zou worden verhoogd, wanneer kon worden aangetoond hoe veel het geheele transport vermoedelijk meer of minder dan vroeger zal kosten over één jaar of over den geheelen duur der aanneming. Hieromtrent zijn echter uit Indie geen gegevens ontvangen, behalve alleen wat betreft het hierboven in de eerste plaats bedoelde transport van koffij enz. in Bantam, dat berekend wordt, naar de thans aangenomen sommen, gedurende de drie eerstvolgende jaren ruim f 32 000 minder te zullen kosten dan onder de werking van het afgeloopen driejarig contract betaald is.

Voor het transport ter reede van Soerabaija werd, wegens de minder voordeelige uitkomsten der eerste aanbesteding, eene heraanbesteding gehouden, met het gevolg, dat bij de laatste aanbesteding voor f 0,25 per kojan en per reis minder werd ingeschreven dan bij de eerste.

De uitkomsten der uitbesteding van de Madioen-transporten voor de jaren 1875—1877, volgens de gewijzigde regeling (verg. vorig verslag, bladz. 100), worden zeer gunstig genoemd. De beide perceelen van dat transport werden aan één en denzelfden aannemer toegewezen. De vorige aannemer achtte zich bezwaard over de bij het contract opgegeven afstanden, op grond dat deze aanmerkelijk zouden verschillen met die welke werkelijk waren af te leggen om de transporten daar, waar dit was voorgeschreven, per kar te doen geschieden. De Regering heeft daarop gelast, dat de bedoelde afstanden (langs de kortste voor transportkarren berijdbare wegen), in bijzijn van een gemagtigde des aannemers, zouden worden opgenomen, en dat de vrachtrekeningen in overeenstemming met de bevinding zouden worden herzien.

In Maart jl. werd voor 10 jaren (1876—1885) uitbesteed het transport van koffij, zout, gelden en andere goederen in en door de residentien Banjoemas en Bagelen. De aanneming werd toegewezen aan den minsten inschrijver tegen een vrachtloon van f $0,02^9/_{100}$ per pikol en per paal, hetgeen — voor de vermoedelijk te vervoeren hoeveelheden koffij en zout — uitmaakt f 200 092 per jaar. Volgens het loopende contract wordt betaald f $0,02^7/_{16}$ per pikol en per paal. Een in den aanvang van 1874 ontvangen verzoek om verlenging van dit contract voor den tijd van twee jaren was door de Indische Regering afgewezen.

Een drietal der in 1874 door of van wege het departement van binnenlandsch bestuur gehouden transport-uitbestedingen mislukten, namelijk die voor: *a.* de levering van kleine transportmiddelen ten behoeve van gouvernements-reizigers en het vervoer van gouvernements-goederen en materialen in de residentie Bezoeki, van 1875 tot en met 1877; *b.* de levering gedurende hetzelfde tijdvak van laad-, los- en transportmiddelen voor het vervoeren van 's lands goederen en gelden tusschen het havenkantoor te Koepang (Timor) en de ter reede aldaar of in de nabijheid ten anker komende schepen, en *c.* het transport van gouvernements-reizigers, goederen en gelden in de residentie Amboina gedurende 1875.

De gouvernements-transporten welke buiten contract van openbare aanbesteding (in vrijen arbeid) plaats hebben, zijn van weinig beteekenis. Zoo werden bij voorbeeld in 1873, volgens de bij het departement van binnenlandsch bestuur ingekomen opgaven, in de verschillende gewesten (1) daarvoor slechts de volgende sommen uitgegeven:

GEWESTEN.	Wegens vervoer van geld.	Wegens vervoer van goederen.	Wegens vervoer van gelden, goederen en personen.
Java en Madura.			
Bantam	f $83,91^5$	f $31,03^5$	»
Krawang	»	»	f 387,68
Pekalongan	80,00	»	»
Samarang	215,85	104,90	»
Japara	$1449,77^5$	$172,76^5$	»
Rembang	109,50	94,47	»
Soerabaija	3775,14	$1844,19^5$	»
Pasoeroean	»	»	150,00
Probolinggo	$379,41^5$	$156,36^5$	»
Bezoeki	»	»	$603,08^5$
Banjoemas	572,92	18,00	»
Bagelen	$1093,64^5$	$118,39^5$	»
Djokjokarta	»	»	30,00
Madioen	$568,67^5$	$429,28^5$	»
Madura	»	»	$1253,49^5$
Buitenbezittingen.			
Banka	»	1299,05	»
Billiton	»	30,00	»
Westerafdeeling van Borneo	130,00	»	»
Celebes en onderhoorigheden	»	$472,56^5$	»
Ternate	»	»	1050,00
Timor	»	649,60	»

(1) Alleen van de residentien Preanger regentschappen, Cheribon en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo waren geene opgaven ontvangen.

De reden waarom in Soerabaija (alleen hier was het betaalde buiten uitbesteding van eenige beteekenis) de bedoelde transporten niet waren vastgeknoopt aan het vervoer der gouvernements-producten aldaar, moet gezocht worden in de omstandigheid, dat niet al deze transporten loopen over de trajecten waarlangs het zout- of koffij-vervoer plaats heeft, terwijl eene afzonderlijke uitbesteding, wegens de zeer verspreide rigtingen waarover de aanneming zou loopen, te hooge kosten zou na zich slepen.

VII. Pakketvaart en andere stoomvaartdiensten.

Gedurende het afgeloopen jaar vond de mail- en pakketvaartdienst in den Indischen Archipel, met de schepen der Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij, over 't algemeen geregeld plaats. Alleen kon, even als in Januarij (verg. vorig verslag, bladz. 101), ook in April en December de lijn Batavia-Tjilatjap niet bevaren worden, omdat de Regering toen over stoomers der Maatschappij beschikte ten behoeve van diensten in Atjeh. Overigens kwam in den westmoesson (van 1874/75) enkele malen vertraging voor in het vertrek der booten, uit hoofde van aanhoudend slecht weêr.

De vloot der Maatschappij, bij het einde van 1873 bestaande uit de in 't vorig verslag genoemde 18 grootere en kleinere stoomschepen, bleef gedurende 1874 nagenoeg op gelijke sterkte. Terwijl zij werd uitgebreid met de *Glendarroch*, die sedert den naam *Atjeh* verkreeg, groot 1756 ton, ging daarentegen de *Koningin der Nederlanden*, groot 515 ton, door verkoop te Singapore, in andere handen over. Bovendien was geruimen tijd aan den dienst onttrokken de *William Mackinnon*, groot 964 ton, die naar Nederland gezonden werd doch sedert, voorzien van geheel nieuwe stoomwerktuigen, weder in de vaart is gebragt. In de vijf of zes eerste maanden van 1875 is evenwel het materieel der Maatschappij achtereenvolgens aangevuld met de vijf in Schotland gebouwde stoomschepen: *Amboina*, *Banda*, *Sindoro*, *Salak* en *Merapi*, respectivelijk groot 785, 782, 1223, 1209 en 606 ton, en zullen deze nog spoedig door twee andere, de *Karang* en de *Bromo*, worden achtervolgd. De *Sindoro* en de *Salak* zijn dadelijk (Mei jl.) door de Indische Regering ingehuurd om, na daartoe te zijn ingerigt, te worden gebezigd voor het evacuëren van ernstige zieken en gekwetsten uit Atjeh. Aan het voornemen om de stoomschepen *Singapore*, *Minister van Staat Rochussen* en *Cores de Vries* (groot respectivelijk 796, 558 en 348 ton) door andere te vervangen, zal eerlang gevolg worden gegeven. De overige schepen der Maatschappij worden gezegd allen in voldoenden staat te verkeeren. Herstellingen worden meestal verrigt te Singapore (verg. bladz. 57).

Behalve door het aandoen van Bima op de maandelijksche reis naar of uit de Molukken en de voorloopige regeling der pakketvaart op Atjeh (zie vorig verslag), ondergingen de gecontracteerde diensten in 1874 geene verdere uitbreiding. Laatstbedoelde regeling, betreffende drie reizen 's maands tusschen Batavia en Atjeh (twee langs de westkust en een langs de oostkust van Sumatra), is voor 1875 behouden gebleven, met dien verstande, dat — tegen verhooging van het subsidie naar reden van den af te leggen meerderen afstand van 8 geografische mijlen — op elke reis naar Atjeh het eiland Poeloe Bras wordt aangedaan, en dat niet de boot die den 10den van elke maand van Batavia via Padang naar Atjeh vertrekt, maar die van den 30sten de plaatsen Telok-Betong en Benkoelen aandoet. De voortzetting der diensten op Atjeh geschiedt zonder verdere toekenning van de aanvankelijk door de Maatschappij genoten premie (boven het gewone subsidie) van f 2000 voor elke reis, echter onder voorbehoud van eene nadere regeling daaromtrent, wanneer het personen- en goederenvervoer van gouvernementswege niet genoegzaam aanzienlijk mogt blijven om de Maatschappij bij de vaart op Atjeh geen verlies te doen lijden. Verder bleef bepaald, dat de maandelijksche dienst van Padang naar Singkel en tusschengelegen plaatsen zich zou uitstrekken tot Malaboe.

Dat het vervoer met de stoomers der Maatschappij in het afgeloopen jaar weder is toegenomen, blijkt uit de volgende cijfers:

		1874.	**1873.**
aantal vervoerde passagiers . . .	gouvernem.	63 015	61 893
	particulieren	25 844	24 211
		88 859	86 104
totale ontvangsten der Maatschappij (daaronder begrepen het gouvernements-subsidie à f 6,97 per geogr. mijl)		f 5 573 776	f 5 432 814
afgelegde afstanden (in Engelsche mijlen)	onder contr.	246 496	204 538
	buiten contr.	109 412	91 198
		355 908	295 736

Omtrent andere in Indie bestaande stoombootdiensten zijn slechts weinig opgaven ontvangen. (1) De in 't vorig verslag medegedeelde lijst der aanwezige grootere of kleinere Indische particuliere stoomschepen, buiten die voor de eigenlijke pakketvaart, is thans nog aan te vullen met de 2 toen ten onregte niet vermelde stoomschepen: *Prins Hendrik der Nederlanden* (210 ton) van de Billiton-maatschappij, en de ter reede van Batavia gebezigde stoomsloep *Tjidani* (20 ton) van de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij, en met de drie volgende in 1874 in de vaart gekomen schroefstoomers: *Amsterdam*, groot 98 ton, toebehoorende aan de Nederlandsch-Indische Droogdok-maatschappij, bestemd tot het onderhouden der gemeenschap tusschen de reede van Batavia en het eiland Amsterdam; *Billiton*, groot 244 ton, in dienst van de Billiton-maatschappij; en *Atjeh*, groot 60 ton, toebehoorende aan een Europeesch ingezetene te Padang en bestemd voor diensten ter reede aldaar. Daarentegen telt niet meer mede, omdat zij niet meer als stoomvaartuig gebezigd wordt, de raderboot *Moeriah*, groot 50 ton, te Samarang in dienst geweest voor de gemeenschap tusschen den wal en de reede, terwijl het raderstoomschip *Eersteling*, thans *Middelburg* geheeten (groot 48 ton), niet meer op Billiton, maar te Batavia te huis behoort. Overigens blijkt nog van de uitreiking in April 1874 van een eersten Nederlandsch-Indischen zeebrief voor het stoomschip *Bientang Soerabaija*, groot 42 ton, in Indie gebouwd voor rekening van een Chinees te Soerabaija. Door eene reederij te Banda is voor de vaart in Indie bestemd het in Schotland gebouwde schroefstoomschip *Egeron*, dat in het voorjaar van 1875 onder Nederlandsche vlag naar Indie is vertrokken.

Het regtstreeksch stoomverkeer tusschen Nederland en Indie werd in 1874 onderhouden door de navolgende maatschappijen:

a. » Stoomvaartmaatschappij Nederland", met hare stoomers *Prins van Oranje*, *Conrad*, *Koning der Nederlanden*, *Prinses Amalia* en *Voorwaarts*, respectivelijk groot 1829, 2147, 2009, 3000 en 2500 gemeten tonnen, waarbij — sedert den aanvang van 1875 — nog de *Prins Hendrik*, mede groot 2500 gemeten tonnen. De drie laatstgenoemde stoomers zijn allen eerst in 1874 gebouwd. Voor ééne uitreis (April 1874) werd door deze Maatschappij het Engelsche stoomschip *Warrior* gecharterd. De Maatschappij heeft nu het voornemen om met hare zes stoomschepen een regelmatigen maandelijkschen dienst tusschen Nieuwediep en Batavia en terug in te rigten, in dier voege dat het vertrek van hier, om de vier weken, zal geschieden op vaste tijdstippen, op welke uitreizen geregeld ook Padang zal worden aangedaan, en dat het vertrek uit Batavia zal geschieden minstens eenmaal 's maands. Op deze terugreizen zal Padang echter — ter voorkoming van vertraging gedurende den ongunstigen moesson — alleen in de maanden November tot en met Maart worden aangedaan.

b. » Stoomvaartmaatschappij Java", welke de volgende schepen in de vaart had: *Java*, *Holland*, *Madura*, *Celebes* en *Borneo*, respectivelijk groot 1600, 2100, 2142, 1597 en 1495 tonnen.

Voor éénе uitreis werden in het afgeloopen jaar in de lijn dezer Maatschappij opgenomen eerst het Engelsche stoomschip *Dahlia*, metende 2011 tonnen, en later het stoomschip *Sumatra*, waarover zie lager sub *e*.

c. » Commercial steamship company (limited)". Deze Maatschappij bezat de volgende (Engelsche) booten: *Wyberton* (in Julij 1874 in de Roode Zee verongelukt), *Harrington*, *Hampton* en *Torrington*, waarvan voor de drie eerstgenoemde

(1) Over een geregelden dienst, door stoomschepen onder vreemde vlag, tusschen Palembang en Singapore en tusschen Deli en Penang, zie men bladz. 16 en 18.

een inhoud van 961, 750 en 1016 tonnen wordt opgegeven; bovendien werden door haar ingehuurd, om zooveel mogelijk eene geregelde vaart tusschen Europa en Indie tot stand te brengen, de stoomschepen onder Engelsche vlag *John Bramall* en *Kingston*;

d. » County-line of steamships." Deze had ook in 1874 nog alleen de *County of Sutherland* in dienst; van het in de vaart komen der twee andere stoomers, die volgens het vorig verslag voor deze lijn in aanbouw waren genomen, is nog niet gebleken;

e. » Stoomvaartmaatschappij Batavia". Deze in 1873 te Rotterdam opgerigte maatschappij had mede nog slechts één stoomschip in de vaart, de hooger bedoelde *Sumatra*.

In de eerste maanden van 1875 hebben nog twee andere maatschappijen eene regtstreeksche stoomvaart tusschen Nederland en Java geopend, namelijk 1°. de » Rotterdamsche Lloyd", met de twee nieuw gebouwde Nederlandsche stoomschepen *Groningen* en *Friesland*; terwijl later ook de sub c genoemde Engelsche stoomers *Torrington* en *Hampton* voor deze maatschappij zullen varen; en 2°. de » Star Ball Line", mede met vier stoomschepen, alle onder Engelsche vlag, waaronder ook de hooger genoemde *John Bramall*.

Uit het vorenstaande blijkt dat de stoomvaart tusschen Nederland en Indie steeds toeneemt.

Door verscheidene stoomschepen werd ook Padang aangedaan. In verband daarmede heeft zich de wenschelijkheid doen gevoelen om te dier plaatse de gelegenheid tot lading en lossing voor stoomschepen te verbeteren. In Indie wordt overwogen wat daartoe kan worden gedaan.

Onlangs (Koninklijk besluit van 19 Februarij 1875, n°. 13, *Indisch Staatsblad* n°. 121) is het verlaagd tarief voor het vervoer van *gezinnen* in de 1ste klasse afgeschaft, en voor het vervoer van *kinderen* beperkt tot kinderen beneden de 13 (in stede van 15) jaren.

De vaart tusschen Java en Australie, in Mei 1874 op de in 't vorig verslag vermelde voorwaarden ondernomen door de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij, heeft zoodanige ontmoedigende uitkomsten opgeleverd, dat reeds na de tweede proefreis de verdere voortzetting daarvan, met toestemming van de Regering, is gestaakt. Niettegenstaande het voor elke reis genoten gouvernements-subsidie van f 20 000, leverde, blijkens de aan de Regering overgelegde rekeningen, de eerste proefreis, door de maatschappij ondernomen met het ingehuurde stoomschip *Jason*, voor haar een verlies op van f 59 625,39, en de tweede, door haar eigen stoomschip *Atjeh* gedaan, een verlies van f 83 382,22, of, met bijberekening eener buitengewone uitgaaf wegens avarij, een verlies van f 101 003,52. De oorzaken der nadeelige uitkomsten waren hierin gelegen, dat de kosten in Australie boven verwachting hoog werden bevonden; dat het verkeer aldaar moeijelijk uit handen der bestaande (Engelsche) ondernemingen was te krijgen; en dat veel minder retourvracht werd aangeboden dan men gemeend had te zullen ontvangen.

Ondanks de staking der reizen uit Indie naar Australie, is Java toch nog in zeker opzigt met dat werelddeel in stoomgemeenschap gebleven. De schepen der reeds in het vorig verslag genoemde » Eastern Australian mail steamcompany (limited)" deden namelijk ook in het afgeloopen jaar Batavia aan op hunne reizen tusschen Europa en Australie. De aanvankelijk voor dien dienst opgegeven stoomschepen (waarvan de *Sunfoo* in de Chinesche zee is verongelukt en de overige ingehuurde schepen waren), zijn echter thans alle vervangen door de vier voor rekening dier maatschappij gebouwde stoomschepen *Somerset*, *Normanby*, *Brisbane* en *Singapore*, waarvan de beide laatste elk 1700, de eerste 1000 en de *Normanby* 1100 ton groot, terwijl zij nog twee stoomers in aanbouw heeft, de *Bowen* en de *Sydney*. De dienst der bedoelde stoomschepen is thans uitgebreid tot Hongkong aan den eenen en Melbourne aan den anderen kant, maar wat Java betreft, blijft de gelegenheid tot verzending van lading beperkt, daar de stoomers op hunne reizen tusschen Singapore en Brisbane de Engelsche mail aan boord hebben, zoodat er geen of slechts een zeer kort oponthoud te Batavia en in andere tusschenhavens geoorloofd is.

K. Departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid.

I. Onderwijs. (1)

§ 1. *Voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden*

Middelbaar onderwijs. Ook in het jaar 1874 beantwoordde het gymnasium Willem III te Batavia aan zijne bestemming. Dit resultaat werd echter slechts met buitengewone inspanning verkregen, daar het personeel dikwijls, tengevolge van ziekte, onvoltallig was. Behalve een der leeraren in de wis- en natuurkunde, wiens vertrek met verlof en voorloopige vervanging (alleen voor het natuurhistorisch onderwijs) reeds in 't vorig verslag werd gemeld, en die eerst omstreeks Maart 1875 (door een uit Nederland gezonden docent) definitief werd vervangen, verkregen achtereenvolgens in November 1874, Januarij en April 1875 een tweejarig verlof wegens ziekte: de leeraar voor de beginselen der Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen, die voor de staatswetenschappen en die voor de Engelsche en Hoogduitsche talen en letterkunde. In de plaats van den eerstbedoelden leeraar kon dadelijk een particulier onderwijzer worden benoemd; met de lessen in de staatswetenschappen werd voorloopig een der andere docenten belast; terwijl voor de tijdelijke waarneming van het voortgezet onderwijs in 't Engelsch en Hoogduitsch, in afwachting der uitzending uit Nederland van een definitieven docent, werd aangewezen een bij het lager onderwijs geplaatste gouvernements-onderwijzer. Het geven van onderwijs in het boekhouden werd aan een particulier handelsgeëmploijeerde onder genot eener toelaag opgedragen.

De afdeeling Indische taal-, land- en volkenkunde leed een gevoelig verlies door het overlijden van den leeraar in de Maleische en Javaansche talen, den heer T. A. F. van der Valk, die reeds van den aanvang af aan die afdeeling was verbonden geweest. In het vinden van een geschikten opvolger is men, ondanks veelvuldige pogingen, nog niet geslaagd. Door eene tijdelijke opdragt is het mogelijke gedaan om in het geven der bedoelde lessen te voorzien.

Op 1 Januarij 1874 telde de afdeeling » hoogere burgerschool" in hare verschillende klassen (1ste tot 5de studiejaar) respectivelijk 45, 44, 18, 16 en 9 leerlingen, of te zamen 132 (allen voor alle lessen). Van dezen waren afkomstig van elders dan Batavia 56, terwijl het aantal internes 63 bedroeg, onder welke 42 van elders dan Batavia.

Van 1 Januarij tot bij het eind van den cursus (30 September) werd het aantal leerlingen met 1 vermeerderd en verminderd met 25, waarvan 9 met goed gevolg het eindexamen aflegden (2) (Augustus/September 1874).

De nieuwe cursus 1874/75 begon met 158 (3) leerlingen voor alle en 2 voor enkele lessen, welke getallen op 1 Januarij 1875 door vertrek van leerlingen waren teruggebragt op 151 en 1. Van deze 152 waren 76 externes en 76 internes, waarvan respectivelijk 7 en 57 elders dan te Batavia te huis behoorden.

Het gedrag der leerlingen gaf het geheele jaar geen reden tot ontevredenheid; het grootste gedeelte legde zich met ijver en inspanning op hunne studien toe. Dat ook de vorderingen dezer leerlingen, niettegenstaande het herhaald ontbreken van leeraren, daarmede in overeenstemming waren, bleek uit den zeldzaam gunstigen uitslag der overgangs-examens, daar ruim 80 pct. van de leerlingen der vier laagste klassen tot hoogere klassen bevorderd kon worden. Het schoolverzuim, meestal een gevolg van ligte ongesteldheden, beliep gemiddeld over het geheele jaar 3,5 pct. tegen 4,9 pct. in 1873.

De leerling die in het genot was der beurs, gevormd uit

---

(1) Over het plan om aan 's lands plantentuin te Buitenzorg (op beperkte schaal) eene landbouwschool te verbinden, zie men afd. II § 3 van dit hoofdstuk.

(2) Zie het verslag der examen-commissie in de *Javasche Courant* van 4 December 1874. Van 1867—1874 hebben in 't geheel 21 leerlingen het eindexamen der hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus met goed gevolg afgelegd. Aan het gedeelte A van het groot ambtenaars-examen hebben gedurende dat tijdsverloop voldaan 41 gewezen leerlingen der afdeeling „hoogere burgerschool."

(3) Onder dezen een kleinzoon van prins Mangkoe Negoro.

de gift van den eersten Koning van Siam (verg. het verslag van 1872, bladz. 77/78), verliet de afdeeling „hoogere burgerschool" na met goed gevolg het eind-examen te hebben afgelegd. Daar hij zijne studien voor ambtenaar wenschte voort te zetten aan de afdeeling „taal-, land- en volkenkunde", werd hem het genot der beurs — om het doel, bij de toekenning beoogd, niet een halven maatregel te doen blijven — nog voor den tijd van twee jaren toegezegd.

Het aantal leerlingen der afdeeling „taal-, land- en volkenkunde" bedroeg op 1 Januarij 1874 11 en klom in den loop van den cursus tot 13. Van dezen legden 2 het zoogenaamd groot ambtenaarsexamen af. (1) De nieuwe cursus (1874/75) begon met 7 leerlingen; vóór 31 December 1874 gingen daar 2 af en kwamen er 4 bij.

De bibliotheek van elke der beide afdeelingen van het gymnasium werd, ook door geschenken van particulieren, belangrijk uitgebreid; terwijl de overige verzamelingen der inrigting mede in zeer voldoenden toestand verkeerden. De botanische tuin, tot welks aanleg in 1873 besloten werd (verg. vorig verslag bladz. 103), werd in het begin van 1874 door de zorg van den directeur van 's lands plantentuin van de noodige planten voorzien, en volgens de jongste berigten is dit belangrijk hulpmiddel voor het onderwijs in de plantenkunde sedert, op enkele kleinigheden na, gereed gekomen.

De ontvangsten der inrigting gedurende het dienstjaar 1874 bedroegen f 51 115 en de uitgaven f 194 921, tegenover respectivelijk f 49 360 en f 172 085 in 1873.

In Julij jl. is de Gouverneur-Generaal gemagtigd om in het bedrag der school- en kostgelden eenige wijziging te brengen. Terwijl de externes tot dusver betaalden f 300 (waaronder ook de vergoeding voor den zoogenaamden halven kost) en de internes f 480 's jaars per hoofd, zonder onderscheid of zij tot één gezin behoorden, zullen die sommen nu gesteld worden: voor de externes op f 300, en voor de internes op f 600 's jaars, met dien verstande echter, dat voor een' tweeden of volgenden zoon uit hetzelfde gezin eene reductie van f 60 's jaars wordt verleend. Aan den Gouverneur-Generaal is voorts de bevoegdheid verleend, om de thans aanwezige interne leerlingen nog in het genot der vroegere bepaling te laten. Aan hen, die te Batavia wonen, wordt het internaat niet meer toegestaan. Ook zal dit, voor de drie eerste studiejaren, niet meer aan de te Soerabaija wonenden worden toegestaan, wanneer aldaar eene hoogere burgerschool met driejarigen cursus zal geopend zijn.

In de behoefte aan middelbaar onderwijs buiten Batavia zal, ingevolge eene in September 1874 door het Opperbestuur verleende magtiging, worden voorzien door de oprigting eener hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Soerabaija, die zich voor zooveel noodig zal aansluiten aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Batavia, in dier voege dat de leerlingen, die zich verder willen bekwamen, het 4de en 5de studiejaar aldaar kunnen doorloopen. Het noodige wordt voorbereid om deze inrigting, waarvoor reeds bij de loopende begrooting gelden zijn toegestaan, en waarvoor het noodige personeel in Indie zal kunnen verkregen worden, met 1 October aanstaande te openen.

Bij de magtiging van September 1874 (en bij de begrooting van 1875) werd ook gedoeld op de oprigting te Soerabaija eener burgeravondschool, die in de plaats zou treden der opgeheven ambachtsschool aldaar, en meer bepaaldelijk zou bestemd worden voor de zoodanigen uit de lagere klassen der Europesche maatschappij, die zich, na met vrucht de lagere school te hebben bezocht, door benuttiging der avonduren in staat wilden stellen om eene meer algemeene kennis en geschiktheid voor onderscheidene beroepen of bedrijven op te doen. Omtrent de uitvoering van dit gedeelte der bedoelde magtiging heerschte in Indie volgens de jongste berigten nog verschil van gevoelen, en behield de Gouverneur-Generaal zich voor nader een voorstel te doen.

Lager onderwijs. (2) Gedurende 1874 deed zich bij het gouvernements- lager onderwijs in Indie groote behoefte gevoelen aan onderwijzend personeel, een gevolg van meer dan gewone sterfte en vertrek met verlof (wegens ziekte van de onderwijzers, gepaard met vermeerdering van het aantal leerlingen. Terwijl het mogelijke gedaan werd om de uitzending uit Nederland van candidaten voor de betrekking van onderwijzer 3de klasse te bevorderen, trachtte men in Indie eenigermate in de behoefte te voorzien door, voorloopig op tijdelijken voet, op een drietal druk bezochte scholen (te Batavia, Samarang en Pasoeroean), voor het onderwijs in de lagere klassen, bij wijze van proef, hulponderwijzeressen aan te stellen, een maatregel die er toe geleid heeft dat sedert besloten is (Januarij 1875) om, mede als proef, een beperkt aantal onderwijzeressen van hier uit te zenden, om te strekken in mindering van het benoodigd aantal onderwijzers. (3)

Inmiddels was in de tweede helft van het jaar de behoefte aan hulppersoneel zoo zeer toegenomen, dat de Indische Regering de plaatselijke schoolcommissien deed magtigen (November 1874) om, waar de geregelde gang van het onderwijs door bedoelde oorzaak mogt dreigen ernstig te worden verstoord, voorstellen te doen, ten einde, met tijdelijke afwijking van de bepalingen in Indisch Staatsblad 1873, n°. 65, de leerlingen in groepen te verdeelen en die beurtelings ter school te laten komen, terwijl dan — zoo lang die maatregel mogt duren — voor de betalende leerlingen slechts de helft van het gewone schoolgeld zou verschuldigd zijn. Door de spoedig gevolgde aankomst van personeel uit Nederland is echter de toepassing van dien maatregel tot enkele weinige scholen kunnen beperkt blijven, en daar zich in den laatsten tijd meer onderwijzers voor den Indischen dienst aanmelden, laat het zich aanzien, dat vooreerst ook geen verder gebruik van de magtiging zal behoeven te worden gemaakt. Terwijl toch in de eerste helft van 1874 slechts 3 onderwijzers ter beschikking van de Indische Regering konden worden gesteld, werden in het tweede halfjaar — toen het vooruitzigt was geopend op de nieuwe regeling hunner positie, die sedert heeft plaats gevonden (zie *Indisch Staatsblad* 1875, n°. 76*a*, zoomede de *Staatscourant* van 19 Junij jl.) — niet minder dan 25 onderwijzers hier te lande voor den Indischen dienst verkregen, terwijl er in 1875 (tot 5 Julij jl.) nog 41 ter beschikking der Indische Regering zijn gesteld, onder welke laatsten 13 hoofd- en hulponderwijzeressen.

Volgens de bedoelde nieuwe regeling worden de onderwijzers in drie klassen verdeeld en genieten die van de 1ste klasse f 250 's maands, met 6 driejaarlijksche tractementsverhoogingen van f 50 's maands; die van de 2de klasse f 200 's maands, met gelijke tractementsverhoogingen als in de 1ste klasse; die van de 3de klasse f 125 's maands, met 4 driejaarlijksche verhoogingen van f 25 's maands. De kweekelingen genieten eene bezoldiging van f 25 tot f 75 's maands.

Overigens is sedert het vorig verslag op het gebied van het Europeesch lager onderwijs in Indie weinig belangrijks voorgevallen. In Augustus 1874 hadden de gewone inspecteursvergaderingen plaats, welke ten deele bijgewoond werden door den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid. Gedurende 1874 werden alle scholen, openbare zoowel als bijzondere, door de inspecteurs bezocht; die op de hoofdplaatsen meermalen, de overigen éénmaal. Bijzonderheden omtrent de bevindingen der inspecteurs zijn echter nog niet medegedeeld.

Nieuwe scholen werden geopend: in den loop van 1874 te Boijolali (Soerakarta) en te Bima (gouvernement van Celebes), en op 1 Februarij 1875 te Samarang; deze laatste,

---

(1) Van 1868 – 1874 werd bedoeld examen met goed gevolg afgelegd door 37 leerlingen der afdeeling „taal-, land- en volkenkunde."

(2) Van het laatst te Batavia verschenen uitvoerig verslag, betreffende den staat van het Europeesch lager onderwijs in Indie, over 1871, is een exemplaar aan de Staten-Generaal aangeboden bij brief van den Minister van Kolonien, dd. 7 Augustus 1874.

(3) De voorwaarden van beschikbaarstelling, benoeming en bevordering der (hulp-) onderwijzeressen werden geregeld bij Koninklijk besluit van 29 Januarij 1875, n°. 13 (*Staatscourant* van 31 Januarij en 1 Februarij jl., *Indisch Staatsblad* n°. 102). De voorwaarden van uitzending zijn in overeenstemming met die voor onderwijzers 3de kl. vastgesteld; ten opzigte der tractementsverhoogingen en bevordering van dit vrouwelijk personeel zijn echter eenige afwijkingen gemaakt, ten einde de onderwijzeressen, vermits zij niet aan het hoofd van de aanwezige (gemengde) scholen kunnen staan, toch het vooruitzigt te geven op lotsverbetering naar mate van verdiensten en dienstijd.

de vierde lagere school op die hoofdplaats, aanvankelijk met 33 leerlingen. Meerdere konden vooralsnog niet in werking komen bij ontstentenis van onderwijzers. Naarmate dit bezwaar kan worden opgeheven, zullen echter, krachtens in 1874 en in de eerste maanden van 1875 genomen beschikkingen, achtereenvolgens scholen worden geopend te Blitar (Kediri), Bodjonegoro (Rembang), Batavia (waar nog twee scholen bij de vijf bestaande zullen gevoegd worden) en te Tondano (Menado).

Ten einde mogelijk te maken, dat op eene en dezelfde plaats meer dan één zoogenoemde *eerste* school, dat wil zeggen uitsluitend voor betalende kinderen, kon worden opgerigt, waaraan o. a. te Samarang groote behoefte bestond, werd bij een besluit van 31 December 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 308) art. 28 van het reglement in Indisch Staatsblad 1873, n°. 65, door den Gouverneur-Generaal aldus gewijzigd, dat in de eerste alinea wordt gelezen „*eerste scholen*" voor betalende leerlingen, in plaats van „*de eerste school*".

Blijkens het hieronder volgend overzigt, ontleend aan de (als bijlage T) bij dit verslag gevoegde statistiek betreffende het openbaar lager onderwijs voor Europeanen, is tegenover eene vermindering van het gering aantal inlanders en vreemde Oosterlingen dat de Europesche scholen bezoekt, eene belangrijke toeneming van het cijfer der Europesche scholieren op te merken.

		Aantal gouvernements-scholen.	Onderwijzend personeel in actieven dienst.				Aantal leerlingen.			Waarvan			Aantal inlanders en vreemde Oosterlingen, onder de leerlingen begrepen.	Verdere opgaven.
			Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen.	Te zamen.	Betalende.	Niet betalende.	Te zamen.	in de laagste klasse.	in de middelste klasse.	in de hoogste klasse.		
Ultimo 1874.	Java en Madura.	53	53	(*a*) 74	(*b*) 13	140	1808	2352	4160	2242	1507	411	(*c*) 192	De kosten van het Europeesch lager onderwijs over 1873 (over 1874 kon dergelijke opgaaf nog niet worden gedaan) worden berekend op f 741 783, waartegenover staat eene ontvangst van f 109985, zoodat de kosten gemiddeld per leerling kwamen te staan op f 119.
	Buitenbezittingen.	21	21	28	1	50	636	785	1421	769	485	167	(*d*) 192	
		74	74	102	14	190	2444	3137	5581	3011	1992	578	384	
Ultimo 1873.	Java en Madura.	52	52	81	6	139	1823	2142	3965	2142	1408	415	(*f*) 216	
	Buitenbezittingen.	20	20	27	2	49	618	726	(*e*) 1344	742	413	189	(*g*) 175	
		72	72	108	8	188	2441	2868	5309	2884	1821	604	391	
Ultimo 1874.	Meer	2	2	»	6	2	3	269	272	127	171	»	»	
	Minder	»	»	6	»	»	»	»	»	»	»	26	7	

(*a*) Hieronder 3 hulponderwijzeressen.

(*b*) Hieronder 5 vrouwelijke kweekelingen.

(*c*) Verdeeld over 32 plaatsen. Slechts op 8 plaatsen waren 10 of meer dezer leerlingen, namelijk te Batavia 21, Samarang 15, Wonosobo 13, Malang 13, Buitenzorg 11, Japara 11, Pasoeroean 10 en Sitoebondo mede 10.

(*d*) Verdeeld over 16 plaatsen. Slechts op 5 plaatsen waren 10 of meer dezer leerlingen, namelijk te Amboina 50, Menado 35, Neira 35, Ternate 19 en Makassar 15.

(*e*) Ongerekend het aantal leerlingen op de school te Riouw, waarvan geen opgaaf ontvangen is (in 1874 32).

(*f*) Van de 35 plaatsen, waar zich deze leerlingen bevonden, werden er op 7 plaatsen 10 of meer aangetroffen, namelijk te Batavia 21, Buitenzorg 18, Japara 14, Malang 13, Samarang 12, Madioen 11 en Sitoebondo mede 11.

(*g*) Van de 13 plaatsen, waar zich deze leerlingen bevonden, werden er op 6 plaatsen 10 of meer aangetroffen, namelijk te Amboina 43, Neira 37, Menado 33, Makassar 16, Benkoelen 12 en Ternate 11.

Door den contrôleur bij de statistieke opneming jhr. J. F. W. van der Willige von Schmidt auf Altenstadt werd aan de Regering aangeboden eene door hem vervaardigde nieuwe groote schoolkaart van Java en Madura, welke zoo in vorm als in uitvoering de tot dusver op de Europesche gouvernementsscholen gebezigde kaarten verre overtrof. In 't najaar van 1874 is besloten om van deze kaart, welke hier te lande voor particuliere rekening zal worden uitgegeven, ten dienste der genoemde scholen en ook van de kweekscholen voor inlandsche onderwijzers gebruik te maken.

Omtrent het op enkele hoofdscholen van gouvernementswege verstrekte teekenonderwijs wordt niets gemeld. (1) Alleen blijkt dat voor Soerabaija, waar dit onderwijs slechts tijdelijk is ingevoerd, besloten is daarmede op gelijken voet ook in 1875 voort te gaan.

Het particulier Europeesch onderwijs bleef, blijkens de onderstaande opgaven, nagenoeg op gelijke hoogte als in 1873. In het uit Indie ontvangen overzigt voor genoemd jaar wordt thans niet meer opgegeven de school te Bima, doch daarentegen schijnt tot dus ver de vermelding verzuimd van die te Garoet (Preanger regentschappen). Ten einde deze laatste school, welke ook door kinderen van

(1) Op de hoofdscholen, dat zijn de „openbare eerste lagere scholen," wordt krachtens art. 1 van Indisch Staatsblad 1873, n°. 65, ook onderwijs gegeven in de beginselen der Fransche taal. Welke andere vakken van het uitgebreid lager onderwijs op de gouvernementsscholen in 1874 werden onderwezen, is niet gebleken.

inlandsche hoofden wordt bezocht, onder geregeld toezigt te brengen, is aldaar in December 1874 eene plaatselijke schoolcommissie opgerigt, waarin o. a. twee inlandsche hoofden zitting hebben.

PLAATSEN.	1873.										1874.									
	Aantal scholen.	Onderwijzend personeel.						Aantal leerlingen.			Aantal scholen.	Onderwijzend personeel.						Aantal leerlingen.		
		Hoofd- of waarn. hoofdonderwijzers.	Hoofd- of waarn. hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. Mannen.	Kweekelingen. Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		Hoofd- of waarn. hoofdonderwijzers.	Hoofd- of waarn. hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. Mannen.	Kweekelingen. Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Batavia.	9	5	5	11	15	1	2	383	508	891	9	3	6	10	17	2	2	355	490	845
Meester-Cornelis	2	(*a*)	1	»	3	»	»	20	68	88	3	(*a*) 2	2	1	1	»	1	39	68	107
Garoet	1	1	»	»	»	»	»	niet opgegeven			1	1	»	1	»	»	»	?	?	(*b*) 25
Samarang	6	4	3	2	4	»	»	117	278	395	6	3	2	4	4	»	»	107	329	436
Soerabaija	5	1	4	3	5	»	»	156	296	452	4	2	7	5	3	»	»	152	292	444
Pasoeroean. . . .	2	»	2	»	»	»	»	10	62	72	2	1	2	2	»	»	»	8	58	66
Djokjokarta . . .	1	»	1	»	2	»	»	»	46	46	1	»	1	»	2	»	»	»	43	43
Soerakarta. . . .	1	»	1	»	1	»	»	»	40	40	1	1	»	»	»	»	»	19	»	19
Padang.	1	1	»	»	»	»	»	5	11	16	1	»	1	»	»	»	»	2	10	12
Neira (Banda). .	1	»	1	»	»	»	1	»	28	28	1	»	1	»	1	»	»	»	28	28
	29	12	18	16	30	1	3	691	1337	2028	29	13	22	23	28	2	3	682	1318	2000 + 25

(*a*) In de Rehobothschool wordt onderwijs gegeven krachtens art. 6*c* van *Indisch Staatsblad* 1868, n°. 81.

(*b*) Volgens eene opgaaf van September 1874. Onder de leerlingen bevonden zich 15 kinderen van inlandsche hoofden (12 jongens en 3 meisjes).

Buiten de scholen in vorenstaande tabel begrepen, worden nog opgegeven: *a.* de school van de loge »de Ster in het Oosten" te Batavia, voor uitgebreid lager onderwijs; *b.* eene particuliere namiddagschool te Samarang, speciaal voor de Nederlandsche, Fransche en Engelsche talen en het rekenen; *c.* de aldaar aanwezige gymnastiekschool van het departement Samarang der maatschappij tot Nut van 't Algemeen, welke vereeniging thans echter den naam voert van »maatschappij tot nut van de residentie Samarang", zie Indisch Staatsblad 1875, n°. 86; *d.* de herhalingschool van dezelfde maatschappij, en *e.* de particuliere teekenschool te Pasoeroean. Van dit vijftal inrigtingen zijn echter geene andere bijzonderheden vermeld dan dat die sub *b*, *c* en *d* genoemd, in 1874 bezocht werden respectivelijk door 65, 74 en 11 leerlingen. De particuliere teeken- en gymnastiekschool te Modjokerto (Soerabaija) werd wegens vertrek van den onderwijzer opgeheven.

Ter instandhouding eener door particuliere bemoeijingen te Soerabaija tot stand gebragte meisjesschool voor lager onderwijs, handwerken en vreemde talen, vormde zich eene vereeniging, welke sedert als regtspersoon is erkend (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 70). Of deze meisjesschool al dan niet in bovenstaande tabel is begrepen, kan niet met zekerheid worden gezegd.

Nieuwe bewaarscholen werden niet opgerigt.

De te Batavia gegeven normaallessen werden door de op die plaats werkzame hulponderwijzers weder geregeld gevolgd.

Op een negental plaatsen (te Batavia, Samarang, Soerakarta, Soerabaija en Padang twee malen en te Fort de Kock, Makassar, Menado en Neira eenmaal) werd in 1874 weder gelegenheid gegeven tot het afleggen van het examen ter verkrijging der acte van hoofd-, hulp- of huisonderwijzer of onderwijzeres. Met welken uitslag, blijkt uit de volgende tabel (te Soerakarta, Soerabaija en Padang kwamen slechts eenmaal candidaten op).

	Aantal candidaten ter verkrijging eener acte van bekwaamheid als:															
	Hoofdonderwijzer.	Hulponderwijzer.	Hoofdonderwijzeres.	Hulponderwijzeres.	Onderwijzer in de Fransche taal.	Onderwijzer in de Hoogduitsche taal.	Onderwijzer in de Engelsche taal.	Onderwijzeres in de Fransche taal.	Onderwijzeres in de Hoogduitsche taal.	Onderwijzeres in de Engelsche taal.	Onderwijzer in de wiskunde.	Onderwijzer in het teekenen.	Onderwijzer in de landbouwkunde.	Onderwijzer in de gymnastiek.	Onderwijzeres in handwerken voor meisjes.	Totaal.
1874.																
Toegelaten	7	»	»	2	1	»	»	»	»	2	1	1	5	»	1	20
Afgewezen	14	»	2	1	1	»	1	»	»	»	1	»	1	»	»	21
1873.																
Toegelaten	4	»	»	2	»	»	»	»	»	2	»	»	»	1	»	9
Afgewezen	3	»	1	»	3	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	8

Voor hen, die tot het afleggen van examen van elders moeten komen, is in Junij jl., met magtiging van het Opperbestuur, eene gunstige bepaling in het leven geroepen. Blijkens *Indisch Staatsblad* 1875, n°. 138, zullen namelijk alle gouvernements- en bijzondere onderwijzers (die voor middelbaar en inlandsch onderwijs daaronder begrepen), welke met gunstigen uitslag examen afleggen in een der vakken voor uitgebreid lager of voor middelbaar onderwijs, of (als candidaten voor de betrekking van onderwijzer aan eene inlandsche kweekschool) in de beginselen der landmeetkunde, vergoeding van reis- en verblijfkosten genieten voor de reis van hunne woonplaats naar die waar het examen gehouden wordt. Tot dusverre werd krachtens Indisch Staatsblad 1869, n°. 94, deze toelage alleen verstrekt aan de gouvernements-hulponderwijzers en de kweekelingen aan eene gouvernementsschool, die voor het afleggen van examen voor den rang van hoofd- of hulponderwijzer waren opgekomen en daarin geslaagd.

§ 2. *Voor inlanders.* (1)

Het streven om aan eene krachtige ontwikkeling van het inlandsch onderwijs, vooral op Java, bevorderlijk te zijn, heeft aanleiding gegeven dat omstreeks het laatst van 1874 eene dringende aanschrijving aan de Indische Regering is gerigt, waarbij werd gewezen op de wenschelijkheid eener spoedige opening der ontworpen kweekscholen, op uitvoering van het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1872, n°. 134, betreffende de aanstelling van hulppersoneel niet aan eene kweekschool gevormd, en op uitbreiding van het aantal gouvernementsscholen. Bepaalde voorstellen en inlichtingen werden omtrent een en ander verzocht, ook naar aanleiding van het op 11 November 1874 door de Tweede Kamer aangenomen amendement op de Indische begrooting voor 1875, tot verhooging der toelagen van de kweekelingen aan de kweekscholen op Java. Ofschoon een regtstreeksch antwoord op deze aanschrijving tot dus ver niet is ontvangen, zijn echter sedert hare afzending van lieverlede eenige maatregelen en feiten bekend geworden, waardoor, althans in sommige opzigten, aan een deel der gemaakte opmerkingen aanvankelijk is te gemoet gekomen. Vooreerst werd het berigt ontvangen van de opening, achtereenvolgens op 18 November 1874 en 2 Januarij 1875 van de nieuwe kweekscholen te Amboina en te Probolinggo, en van de benoeming (in Februarij 1875) van een 25tal nieuwe kweekelingen bij de kweekschool te Bandong. Door dezen laatsten maatregel is een eerste stap gedaan in den geest van het besluit van 27 April 1875, n°. 43 (*Indisch Staatsblad* n°. 108), waarbij bepaald werd dat het aantal kweekelingen op elk der kweekscholen te Bandong, Magelang en Probolinggo zal worden gebragt op 100; dit besluit zal op de beide laatstgenoemde scholen eerst kunnen worden toegepast na uitbreiding harer localen, waartoe het noodige wordt verrigt; te Bandong echter behoefde daarop niet te worden gewacht, omdat eene tijdelijke gelegenheid kon gevonden worden tot huisvesting van meerdere kweekelingen.

Voorts kwam ook de uitvoering tot stand van het aangehaalde Indisch Staatsblad 1872, n°. 134. Bij een besluit van 27 April 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 107) werden namelijk door den Gouverneur-Generaal regelen uitgevaardigd omtrent de benoembaarheid tot hulponderwijzer en tot onderwijzer van niet aan eene kweekschool opgeleide kweekelingen. Tevens werden bij dat besluit vastgesteld het programma voor het eindexamen aan de kweekscholen voor inlandsche onderwijzers, en bepalingen omtrent het onderzoek naar de geschiktheid der aan eene kweekschool gevormde hulponderwijzers, om als onderwijzer aan het hoofd eener school te worden geplaatst.

Eene andere organieke regeling was vervat in de ordonnantie van 1 Januarij 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 1), waarbij — ter uitvoering van de reeds in 't vorig verslag (blz. 108) vermelde magtiging van het Opperbestuur — bepalingen werden vastgesteld »tot regeling van de klassen en bezoldigingen van het onderwijzend personeel aan de openbare inlandsche scholen in Nederlandsch Indie" en »nopens het vervoer van het onderwijzend personeel aan de openbare inlandsche scholen in Nederlandsch Indie." Volgens de eerstbedoelde bepalingen zijn de onderwijzers verdeeld in *drie* klassen. Tot de eerste klasse behooren zij die opgeleid zijn aan eene kweekschool, en ook zij die — reeds nu minstens f 50 's maands bezoldiging genietende — geschikt zijn om aan het hoofd eener school of bij eene kweekschool werkzaam te zijn: tractement f 50 's maands, met vier vijfjaarlijksche verhoogingen van f 10 's maands tot een maximum van f 90 's maands. Tot de tweede klasse behooren de niet aan eene kweekschool opgeleide onderwijzers, wier tractement minder dan f 50 's maands bedraagt, en die geschikt zijn aan het hoofd eener school te staan: tractement f 35 's maands, met twee vijfjaarlijksche verhoogingen van f 5 's maands, tot een maximum van f 45 's maands. Tot de derde klasse behooren de onderwijzers die, niet vallende in de bovenstaande categorien, echter geschiktheid bezitten om als hulponderwijzer werkzaam te zijn: tractement f 20 's maands met twee vijfjaarlijksche verhoogingen van f 5 's maands,

(1) Omtrent de opleiding van inlanders zoowel tot genees- en verloskundigen als tot veeartsen, zie men afd. V, §§ 1 en 2, en omtrent hunne opleiding tot het leeraarsambt bij inlandsche Christengemeenten afd. III, § 1 *a*, van dit hoofdstuk. Over het schoolonderwijs, ook voor inlanders, bij de corpsen van het leger is reeds gehandeld op blz. 39.

tot een maximum van f 30 's maands. Aangezien tevens is besloten, dat de maatregel, waarbij de aan verschillende inlandsche betrekkingen verbonden beschikking over heerendienstpligtigen in verhoogde bezoldiging is geconverteerd, ook geldt voor hen, die na 1 April 1874 (vergelijk Indisch Staatsblad n°. 72 en 74) tot die ambten zijn of zullen worden benoemd, zoo is de maandelijksche bezoldiging van de onderwijzers der 1ste klasse in de gouvernementslanden op Java en Madura (behalve in de residentie Batavia) gesteld op f 55 's maands, en kan die dus opklimmen tot een maximum van f 95 's maands. Kweekelingen op de openbare lagere scholen genieten volgens de regeling van 1 Januarij 1875 f 12 's maands, na drie jaren dienst te verhoogen tot een maximum van f 15 's maands.

Deze laatste categorie van hulppersoneel onderging in 1874 weder eene belangrijke uitbreiding. Uithoofde van de aanzienlijke toeneming van het aantal scholieren werden namelijk niet minder dan 85 kweekelingen (50 op Java en 35 in de buitenbezittingen) op de in 't vorig verslag vermelde voorloopige inkomsten bij verschillende gouvernementsscholen aangesteld.

Wat de uitbreiding van het aantal gouvernementsscholen betreft, blijkt dat in 1874 (1) voor het eerst werden geopend of als gouvernementsscholen erkend: op Java 5 (2) en in de buitenbezittingen 4 (3) tegen respectivelijk 7 (4) en 13 (5) in 1873.

Daar in de omstreeks het einde van April 1875 hier te lande ontvangen Vde afdeeling der ontwerp-begrooting voor 1876 nog niet de gewenschte bewijzen werden aangetroffen van het streven naar eene krachtige uitbreiding van het openbaar inlandsch onderwijs, werd met den meesten ernst ook de aandacht van den nieuw opgetreden Gouverneur-Generaal op den tot dus ver bestaanden staat van zaken op dit gebied gevestigd, en de verwachting uitgesproken, dat geen gebrek aan belangstelling of gemis aan voortvarendheid in deze zoo behartigenswaardige aangelegenheid zou worden geduld.

Subsidie aan particuliere scholen, op den voet en de voorwaarden der in 't vorig verslag vermelde ordonnantie van 1 April 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 99), is tot dus ver (voorloopig voor 1875) verleend: in 1874 aan 7 scholen op Java en gedurende de 5 eerste maanden van 1875 aan 42 op Java en 3 in de buitenbezittingen. (6) Aan sommige andere scholen, voor welke eveneens subsidie aangevraagd was, moest deze worden geweigerd, omdat de scholen niet in allen deele aan de gestelde eischen voldeden.

Ter uitvoering van art. 4 der gemelde ordonnantie werd in October 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 232) bepaald, dat het dagelijksch toezigt over de gesubsidieerde inlandsche scholen wordt uitgeoefend, op plaatsen waar reeds eene inlandsche schoolcommissie is gevestigd, door deze, en elders, door den controleur der betrokken contrôle- of bestuursafdeeling (als president) en twee inlandsche leden, en, waar dit niet kan geschieden, door zoodanige personen als door het hoofd van gewestelijk bestuur zullen worden aangewezen. Daar waar nog geene gesubsidieerde inlandsche scholen bestaan, zullen de bedoelde commissien of personen al dadelijk bij aanvraag om subsidie worden ingesteld of aangewezen, ten einde de onderwijzer in de gelegenheid zij voor de commissie te doen blijken van het bezit der gevorderde bekwaamheid. Het onderzoek hiernaar toch maakt een der hoofdvoorwaarden uit voor de toekenning van subsidie.

Door de Indische Regering is voorgesteld om de voorwaarden, waarop subsidien worden verleend, zoodanig te wijzigen, dat meer inlandsche scholen dan nu daarvoor in aanmerking kunnen komen. Dientengevolge is de Gouverneur-Generaal zeer onlangs gemagtigd om ook aan scholen met meer dan 50 leerlingen subsidie te verleenen, mits echter één onderwijzer niet meer dan 50 leerlingen onder zich hebbe; en tevens om de gesubsidieerde scholen op de hoofdplaatsen der districten het eerst in aanmerking te brengen voor overneming door het Gouvernement.

Daar het toezigt op het openbaar inlandsch onderwijs, met het bestaande personeel van één inspecteur en twee adjuncten, gebleken was niet naar eisch te kunnen worden uitgeoefend, en dit van 1875 af nog minder het geval zou kunnen zijn wegens de onderwerping der gesubsidieerde particuliere scholen aan het toezigt der inspecterende ambtenaren, is in Februarij 1875 een derde adjunct-inspecteur aangesteld, die zijne betrekking zal uitoefenen in den oosthoek van Java met Madura, de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Celebes en onderhoorigheden.

Ter bepaling van het bedrag, waarover voor de aanschaffing en het onderhoud van schoolbehoeften en meubilair ten dienste der gouvernements inlandsche scholen jaarlijks kan worden beschikt, werd ook voor die in de buitenbezittingen, even als reeds vroeger voor die op Java en Madura, van 1 Januarij 1874 af als maatstaf aangenomen f 250 voor elke school. De invoering op de gouvernements inlandsche scholen van schooltafels volgens Amerikaansch model, naar mate de thans gebezigde schooltafels vernieuwing behoeven, werd aan de keuze der schoolcommissien overgelaten.

De hulpmiddelen ten dienste van het inlandsch onderwijs werden weder met verschillende lees- of leerboeken vermeerderd, meerendeels voor 's lands rekening in Indie uitgegeven en ten deele ook van hier uitgezonden. Ook werd uitgezonden eene aanzienlijke verzameling voorwerpen ten dienste van het onderwijs in de landmeetkunde; zoomede een Maleische schoolatlas, hier te lande voor 's lands rekening bewerkt en speciaal ingerigt ten dienste van het inlandsch onderwijs (vergelijk het verslag van 1873, blz. 117). Deze atlas is zamengesteld door den gepensioneerden luitenant-kolonel-titulair der genie W. F. Versteeg, vroeger chef van het topographisch bureau te Batavia, die daarbij, wat de te bezigen benamingen betreft, met verschillende taalkundigen is te rade gegaan.

In Julij 1874 werd bij wijze van proef eene som van f 100 's maands toegestaan, ten einde door een geschikt inlander, onder toezigt van een der adjunct-inspecteurs van het inlandsch onderwijs, werken te doen vertalen, die voor het inlandsch onderwijs nuttig geacht worden. Aan den (Europeschen) hoofdonderwijzer bij de kweekschool te Fort de Kock werd opgedragen om, met behulp o. a. van een hem te verstrekken manuscript over het verband tusschen het metriek stelsel en de in Indie in gebruik zijnde maten en gewigten, een voor de Maleische landen op Sumatra geschikt Maleisch schoolboek over het metriek stelsel te vervaardigen. Overigens verdient nog aanteekening, dat pogingen zijn aangewend — en aanvankelijk met goed gevolg bekroond — om aan een paar deskundigen (waarvan echter één sedert met verlof is gegaan) de zamenstelling op te dragen van handleidingen voor den inlander ter beoefening van de beginselen der natuur- en der staathuishoudkunde.

(1) Wat 1875 betreft, is tot dusver nog alleen gemeld de opening (respectivelijk op 1 Januarij en 10 Maart) van gouvernementsscholen te Bondowosso (Bezoeki) en te Lassem (Rembang), en de erkenning als zoodanig van 3 particuliere scholen: te Singaparna (Preanger regentschappen) en te Sidjoendjoeng en Manindjoe (gouvernement van Sumatra's Westkust), voor welke in Februarij en Maart 1875 gouvernements-onderwijzers werden aangewezen. Vermits, na de overbrenging van de kweekschool van Soerakarta naar Magelang (waarover straks), de op de externen-school aanwezige leerlingen van onderwijs verstoken zouden zijn, werd in diezelfde maand besloten tot de oprigting van eene gewone gouvernements inlandsche school te Soerakarta, welke inrigting den 12den April geopend werd.

(2) Hieronder niet gerekend de school te Rangdoe dongkal (Tagal), waarvoor in December 1874 een onderwijzer werd aangewezen, doch van welke niet blijkt of zij in 1874 nog wel geopend is. De 5 bedoelde scholen zijn die te Krawang, Sitoebondo (Bezoeki), Adiredjo (Banjoemas), Kanigoro (Madioen) en Rangkas-Betong (Bantam); achtereenvolgens geopend 6 Januarij, 2 Maart, 17 Maart, 1 April en 15 December 1874.

(3) Namelijk die te Tandjong Pinang (Riouw), Tandjong Pandan (Billiton), Boeleleng (Bali) en Palembang, achtereenvolgens — voor het eerst of op nieuwen voet — geopend 15 Januarij, . . Februarij, 29 April en . . November 1874.

(4) Hiervan 2 te Batavia, en de 5 andere respectivelijk te Tjiawi (Preanger regentschappen), Lamongan (Soerabaija), Tjaroeban (Madioen), Maospati (idem) en Sampang (Madura).

(5) Alle tot dusver particuliere (negorij-) scholen in het gouvernement van Sumatra's Westkust.

(6) Van de 49 hier bedoelde scholen op Java zijn er 39 in Bagelen; de 10 andere zijn die te Pandeglang (Bantam), Modjosari, Djemoes en Drio in Soerabaija, Soekaradja, Batoer en Pasir in Banjoemas, Ngrambe in Madioen, Loemadjang in Probolinggo en Wiradessa in Pekalongan. De 3 gesubsidieerde inlandsche scholen in de buitenbezittingen zijn die te Menggala (Lampongsche districten) en te Matoea en Indrapoera (gouvernement van Sumatra's Westkust).

Aan drie Europeanen en tien inlanders, onder welke laatsten eene Soendanesche vrouw van aanzienlijke afkomst (de tweede echtgenoote van den regent van Limbangan), werden in het afgeloopen jaar — tot een bedrag van f 3790 — belooningen toegekend voor het schrijven van nuttige werkjes ten behoeve van het inlandsch onderwijs of ter verspreiding van kennis onder den inlander in het algemeen, namelijk voor 2 werkjes in het Javaansch, 7 in het Maleisch, 3 in het Soendaneesch en 1 in het Mandhelingsch. Alle deze werkjes, op 2 na, werden door de Regering bestemd om voor hare rekening, hetzij ter landsdrukkerij (1), hetzij bij particuliere inrigtingen, ter perse te worden gelegd, nadat in een paar manuscripten vooraf nog de noodige verbeteringen zouden zijn aangebragt. De beide werkjes, welke niet voor uitgave van regeringswege geschikt werden geacht, waren vervaardigd door twee onderwijzers en een kweekeling bij de openbare inlandsche scholen te Madioen en te Natal (Sumatra's Westkust). De hun toegekende belooning strekte dan ook alleen om te doen zien, dat hun streven, om buitengewoon werkzaam te zijn ten nutte van het inlandsch onderwijs, door de Regering gewaardeerd werd.

In den aanvang van 1873 was door den adviseur-honorair voor inlandsche zaken, den heer K. F. Holle, in bedenking gegeven, om voor rekening van het Gouvernement, ten behoeve der inlandsche scholen en ter verdere verspreiding onder de inlandsche bevolking, over te nemen eene oplaag eener op last van de Maatschappij tot Nut van den Javaan gedrukte prent, voorstellende de portretten van den Koning en van de Prinsen van den bloede. Nadat door den Gouverneur-Generaal hieromtrent eene beslissing van de Regering hier te lande was verzocht, werd te kennen gegeven, dat de overneming minder wenschelijk voorkwam, ook om de gebrekkige uitvoering; terwijl daarentegen ten behoeve van het inlandsch onderwijs gewezen werd op de bestaande vroeger in Nederland vervaardigde platen over natuurlijke historie, die, ofschoon in der tijd (in 1865) door de Indische autoriteiten niet verlangd, meer dienstig schenen dan eene, zij het ook beter geslaagde, afbeelding der leden van de Koninklijk familie.

Aangezien het scheen, dat de eischen van benoembaarheid voor het Europeesch onderwijzend personeel aan de kweekscholen (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 227), wat betreft de voorgeschreven examens in de beginselen der wiskunde, landbouwkunde en landmeetkunde, de keuze der Regering ten opzigte van zoodanige onderwijzers te zeer beperkten, werd den Gouverneur-Generaal de intrekking van dit deel der voorwaarden in overweging gegeven. Hiertegen is echter bezwaar gemaakt op grond dat in de genoemde leervakken op de kweekscholen onderwijs moest kunnen gegeven worden. Daarna is op eene wijziging van genoemd Staatsblad niet verder aangedrongen. Evenwel is het noodig geacht daarop eene uitzondering toe te laten ten behoeve van den onderwijzer, aangewezen om als tweede onderwijzer op te treden aan de in 1876 te openen kweekschool te Makassar (zie lager bladz. $^{112}/_{113}$), aangezien het gebleken was, dat de beoefening der Makassaarsche en Boeginesche talen, waarvan de kennis voor deze betrekking onmisbaar is, buitengewone studie en inspanning vordert. Krachtens magtiging des Konings is deze onderwijzer dan ook van de bovenbedoelde examens vrijgesteld.

Van de drie inlanders, die — bestemd om later bij de kweekscholen eene der onderwijzersplaatsen in te nemen, welke tot dusver door Europeanen worden vervuld — in den loop van 1874 met den inlandschen hoofdonderwijzer van de kweekschool te Tanah-Batoe (Sumatra) W. Iskander, hier te lande zijn gekomen om hunne opleiding te ontvangen (zie vorig verslag blad. 108), is een, de Mandhelinger Si Banas, in Julij jl. na eene korte ongesteldheid overleden, en zal een tweede, de Javaan Raden Mas Soerono, wiens gezondheidstoestand voortdurend eeniger mate te wenschen heeft overgelaten, op raad der geneesheeren nog vóór den winter naar Indie terugkeeren. Omtrent aanleg en vlijt der drie jeugdige mannen werden van den hoofdonderwijzer D. Hekker te Amsterdam, die hun onderrigt gaf, bij voortduring de beste berigten ontvangen. Bij het toelatingsexamen voor de oefenschool ter opleiding van hulponderwijzers ter genoemde plaats werden Si Banas en de Soendanees Mas Ardi Sasmita (welke laatste van het klimaat hier te lande geene nadeelen schijnt te ondervinden), door de examencommissie in de hoogste afdeeling geplaatst. In Julij jl. is de zienswijze van den Gouverneur-Generaal gevraagd aangaande de wenschelijkheid om op nieuw eenige (4 of 5) jeugdige inlanders van goeden aanleg en van wier physieke geschiktheid voor het Nederlandsch klimaat goede verwachtingen mogen worden gekoesterd, herwaarts te doen komen.

Voor eene benoeming tot onderwijzer in het teekenen aan eene der kweekscholen, bekwaamt zich in Indie de inlander van wien in 't vorig verslag, bladz. 113, sprake was. Op grond van het gunstig getuigenis nopens zijn aanleg en vorderingen afgelegd, is in Januarij 1875 besloten om den hem in September 1873 voorloopig toegelegden onderstand uit 's lands kas ook voor den verderen duur zijner opleiding te bestendigen.

Bij eene circulaire van 16 October 1874, lett. D 4., geheim, heeft de Gouverneur-Generaal aan de hoofden van gewestelijk bestuur zijne hooge ingenomenheid doen betuigen met het streven van vele inlandsche ambtenaren, om hunne kinderen eene Europesche opvoeding te verschaffen, en zijn verlangen doen te kennen geven, dat dit streven werd aangemoedigd. Omtrent de aanleiding van die aanschrijving zijn dezerzijds eenige inlichtingen gevraagd met het oog op de wenschelijkheid dat de inlandsche school niet door de inlandsche hoofden worde voorbijgegaan voor het onderwijs hunner kinderen.

Het reeds meermalen vermelde denkbeeld der oprigting te Batavia of te Buitenzorg van eene centrale inrigting voor de opleiding van zonen van inlandsche hoofden en de vorming van inlandsche ambtenaren (zie laatstelijk het vorig verslag blz. 108) is in Indie nader in overweging genomen, in verband met de dezerzijds betoonde voorkeur voor het in 't leven roepen — en wel in verschillende gewesten naar mate van gebleken behoefte — van inrigtingen voor uitgebreid inlandsch onderwijs in den trant der in 1872 (zie het verslag van 1873 blz. 119) opgeheven school te Tondano en zooveel mogelijk te combineren met de onderwijzers-kweekscholen.

Na de voorafgegane mededeelingen van meer algemeenen aard worden thans — afzonderlijk voor Java en Madura en voor de Buitenbezittingen — in afwachting van het later afzonderlijk verschijnend algemeen jaarlijksch verslag van het inlandsch onderwijs in Nederlandsch Indie, nog de volgende plaatselijke of gewestelijke aanteekeningen opgenomen.

Java en Madura.

Kweekscholen. Van de twee in 1874 op Java bestaande kweekscholen, te Soerakarta en te Bandong, leverden in dat jaar de eerste 7 en de andere 5 onderwijzers op, tegen respectivelijk 4 en 0 in 1873 en 10 en 7 in 1872. In hoever bij het eind van 1874 de bepaalde sterkte van 50 kweekelingen bij elk dier inrigtingen voltallig was, is niet gemeld. Hooger is reeds aangeteekend dat dit aantal voor elk der Javasche kweekscholen zal worden opgevoerd tot 100, en dat aan die uitbreiding reeds gedeeltelijk gevolg is gegeven te Bandong. Bij Indisch Staatsblad 1875, n°. 71 en 108, is bepaald, dat wanneer het getal kweekelingen tot boven de 50 of 70 is geklommen, tot de aanstelling van een vierden of vijfden onderwijzer kan worden overgegaan. In Maart jl. is dientengevolge reeds te Bandong een particulier Europeesch onderwijzer als vierde onderwijzer aangesteld.

In de verwachting dat de verplaatsing der kweekschool van Soerakarta naar Magelang reeds met 1 Januarij 1875 zou kunnen geschieden, heeft men zich teleurgesteld ge-

(1) Aan nieuwe of herdrukte leer- en leesboeken voor den inlander leverde de landsdrukkerij in 1874 af 59 644 exemplaren tegen 47 656 in 1873, waaronder voor de buitenbezittingen respectivelijk 28 003 en 20 910. Van de hulp van particuliere drukkerijen werd eerst van het laatste kwartaal van 1874 af gebruik gemaakt; of en hoeveel exemplaren bij het eind van het jaar langs dezen weg waren verkregen, is niet gemeld.

zien, doordien de gebouwen niet tijdig gereed kwamen. (1) De vertraging is echter niet van langen duur geweest, daar al spoedig na den aanvang van 1875 met de overbrenging kon begonnen worden, zoodat de lessen op 26 April in Magelang een aanvang hebben genomen.

Bij de op 2 Januarij te voren geopende kweekschool te Probolinggo werden de lessen met 41 leerlingen aangevangen, daar de overige 9, ofschoon reeds benoemd, nog niet waren aangekomen. Als hoofdonderwijzer bij deze inrigting trad op de waarnemende tweede onderwijzer van de kweekschool te Soerakarta, terwijl tot waarnemenden tweeden onderwijzer en tot derden onderwijzer te Probolinggo benoemd werden twee onderwijzers van het Europeesch lager onderwijs. In de te Soerakarta ontstane vacature werd voorzien door de waarneming der opengevallen betrekking op te dragen aan een reeds voorloopig bij die kweekschool gedetacheerden onderwijzer van het Europeesch lager onderwijs, die in Mei jl. — nu te Magelang — definitief tot tweeden onderwijzer werd benoemd. Een der kweekelingen van dezelfde kweekschool werd in December 1874 benoemd tot onderwijzer voor de Javaansche taal bij die inrigting. Een ander werd bestemd om te worden opgeleid tot onderwijzer in 't Maleisch.

Daar de kweekelingen uit Oost-Java, na de opening der kweekschool te Probolinggo, niet meer te Soerakarta (thans Magelang) zouden worden toegelaten, moest eene andere verhouding worden aangenomen ten opzigte van het voortaan uit elk der betrokken gewesten op de kweekschool in Midden-Java toe te laten aantal kweekelingen; en werd ook (April 1874) bepaald uit welke gewesten kweekelingen op de school te Probolinggo zouden worden toegelaten en hoeveel uit elk gewest. Dientengevolge zullen voortaan te Soerakarta opgeleid worden: 1 kweekeling uit het Javaansch gedeelte van Bantam, 2 uit het Javaansch gedeelte van Cheribon, en voorts uit Tagal 4, Pekalongan 4, Samarang 10, Japara 4, Rembang 4, Banjoemas 4, Bagelen 8, Kadoe 4 en Madioen 5, te zamen 50. En te Probolinggo: uit Soerabaija 12, Pasoeroean 12, Kediri 6, Probolinggo 6, Bezoeki 6, Madura 6, en van Banjoewangi en Bali 2, te zamen mede 50. Bij de vermeerdering van het aantal kweekelingen voor iedere school tot 100 zal dezelfde verhouding worden in acht genomen.

Blijkens het vorig verslag hadden in Mei 1873 te Soerakarta ongeregeldheden aan de kweekschool plaats gehad, die de verwijdering van eenige (een achttal) kweekelingen noodzakelijk hadden gemaakt. Het door enkelen hunner later gedaan verzoek, om weder op de school toegelaten te worden, is door de betrokken schoolcommissie afgewezen.

Speciale scholen. In de school te Depok (afdeeling Buitenzorg) werden zeer gunstige resultaten verkregen sedert aan het hoofd dier inrigting een Europeesch onderwijzer is geplaatst (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 26), die zich met bijzondere voorliefde aan zijne taak wijdt, 't geen onder anderen hieruit blijkt, dat deze hoofdonderwijzer geheel onverpligt te zijnen huize eene Fröbel-school heeft ingerigt, welke onder de leiding staat van zijne dochters. De kennis der Nederlandsche taal onder de leerlingen wordt alleszins voldoende en bij enkelen zelfs bijzonder groot genoemd.

Volksscholen. Allereerst volgt hier eene gewestelijke statistiek van het inlandsch onderwijs op Java en Madura over 1873 (eene latere is nog niet ontvangen).

GEWESTEN.	AANTAL SCHOLEN.			AANTAL LEERLINGEN.			*AANMERKINGEN.*
	Gouvernements-scholen.	Particuliere scholen.	Totaal.	Gouvernements-scholen.	Particuliere (districts-) scholen.	Totaal	
Bantam	1	»	1	72	»	72	(*a*) Behalve de speciale school te Depok met 56 jongens en 36 meisjes.
Batavia	*a.* 5	2	7	*e.* 341	*g.* 113	454	
Krawang	1	»	1	*f.* 104	»	104	
Preanger regentschappen	*b.* 11	*d.* 40	51	702	*d.* 1 647	2 349	
Cheribon	5	3	8	639	*h.* 111	750	(*b*) Met inbegrip van de externen-school bij de Bandongsche kweek-school.
Tagal	3	30	33	380	594	974	
Pekalongan	2	11	13	225	533	758	
Samarang	6	1	7	838	*i.* 68	906	(*c*) Externen-school bij de kweek-school.
Japara	4	1	5	412	*k.* 61	473	
Rembang	4	»	4	628	»	628	
Soerabaija	4	2	6	449	*l.* 382	831	(*d*) Bij gemis aan latere opgaven zijn de cijfers van 1872 behouden.
Pasoeroean	3	»	3	314	»	314	
Probolinggo	1	»	1	118	»	118	
Bezoeki	1	»	1	60	»	60	(*e*) Onder welke 13 meisjes.
Banjoewangi	1	»	1	74	»	74	(*f*) » » 9 »
Banjoemas	9	2	11	1 160	143	1 303	
Bagelen	6	16	22	1 155	1 968	3 123	(*g*) » » 4 »
Kadoe	4	»	4	625	»	625	
Djokjokarta	»	1	1	»	49	49	(*h*) » » 5 »
Soerakarta	*c.* 1	1	2	188	102	290	(*i*) » » 5 »
Madioen	10	»	10	1 329	»	1 329	
Kediri	6	4	10	1 023	*m.* 102	1 125	(*k*) » » 16 »
Madura	4	»	4	373	»	373	(*l*) » » 110 »
Totaal in 1873	92	114	206	11 209	5 873	17 082	(*m*) » » 16 »
» » 1872	85	96	181	9 682	5 959	15 641	
In 1873 meer	7	18	25	1 527	—	1 441	
» » minder	—	—	—	—	86	—	

(1) Bij het beschikbaarstellen van fondsen voor den bouw der kweekschoolgebouwen te Magelang (en ook te Probolinggo) is met klem vastgehouden aan het beginsel eener zoo goedkoop mogelijke permanente constructie. Geen der opgemaakte projecten (waarvan de kosten respectievelijk waren geraamd op f 89089 en f 105475) is door de Indische Regering goedgekeurd alvorens zij de overtuiging had erlangd, dat verdere bekrimping van kosten aan de duurzaamheid en doelmatigheid zou schaden. De kosten der te doene bijbouwingen voor de huisvesting, bij elk der drie kweekscholen, van nog 50 leerlingen, worden geraamd voor Magelang op f 35255, Probolinggo op f 45000 en Bandong op f 12440. Ter laatstgenoemde plaats, waar de bestaande kweekschoolgebouwen niet van steen zijn opgetrokken, zullen namelijk ook voor de bij te bouwen lokalen zoogenaamde ligte materialen worden gebezigd.

Uit de vorenstaande cijfers blijkt dat in 1873 het aantal gouvernementsscholen met 7 (verg. bladz. 109) en dat der particuliere met 18 vermeerderde, doch dat het cijfer der leerlingen alleen op de gouvernementsscholen toenam, daarentegen op de particuliere verminderde. Welke uitbreiding het openbaar inlandsch onderwijs op Java en Madura jaarlijks van 1866 af verkreeg, blijkt uit onderstaande opgaaf.

JAREN.	Aantal gouvernements-scholen.	Aantal leerlingen.
1866	60	3 281
1867	60	3 346
1868	65	5 784
1869	67	6 108
1870	79	7 831
1871	83	8 869
1872	85	9 682
1873	92	11 209

Aan schoolgelden werd gedurende 1873 op Java en Madura geïnd f 23 044, tegen f 24 323 in 1872. De mindere ontvangst, niettegenstaande de vermeerdering van het aantal leerlingen, is vermoedelijk toe te schrijven aan hunne gewijzigde rangschikking, naarmate van gegoedheid, in de verschillende klassen van het tarief in Indisch Staatsblad 1873, n°. 48 (verg. het verslag van 1873, bladz. 116).

Wegens de moeijelijkheden, soms verbonden aan het storten van schoolgelden in de landskassen, wanneer ter plaatse geen landskas aanwezig is, werd aan de inlandsche onderwijzers op Java en Madura vergund, die gelden in zoodanig geval te storten in de kassen der ondercollecteurs.

Buitenbezittingen.

Kweekscholen. Van de twee kweekscholen op Sumatra, te Tanah-Batoe (bestemd voor kweekelingen uit de residentie Tapanoeli) en te Fort de Kock (voor de kweekelingen uit het overig Sumatra, Riouw, Banka en Billiton; verg. verslag van 1873, bladz 119), werd de eerstbedoelde, in verband met het vertrek naar Nederland van den hoofdonderwijzer W. Iskander, in het voorjaar van 1874 tijdelijk gesloten (1). Met het oog op de verplaatsing dezer kweekschool naar Padang-Sidempoean — de nieuwe hoofdplaats van Tapanoeli, in het centrum dier residentie gelegen — worden daar de vereischte gebouwen opgerigt, zoodat de school, die voor de opneming van 25 kweekelingen bestemd zal zijn, aldaar weder geopend zal kunnen worden na de terugkomst van genoemden hoofdonderwijzer, die zich thans hier te lande nog verder bekwaamt. De kosten der gebouwen, die op eenvoudige wijze worden ingerigt, worden op f 100 000 geschat.

De kweekschool te Fort de Kock is reeds in 1873 hervormd. Zoo als in der tijd is vermeld, waren op 1 Mei 1873 de lessen aldaar begonnen met 20 kweekelingen, onder welke 9 die zich reeds aan de voormalige inrigting bevonden hadden. Of en in hoever het vastgestelde maximum van 50 kweekelingen sedert is bereikt, kan uit de ontvangen gegevens niet worden nagegaan. Alleen blijkt, dat in 't laatst van genoemd jaar ook de plaats van tweeden (Europeschen) onderwijzer vervuld werd, en dat in October 1874, toen deze betrekking inmiddels weder was opengevallen, daarin kon worden voorzien door met de waarneming te belasten een onderwijzer van het Europeesch lager onderwijs, die bij de kweekschool te Bandong was gedetacheerd op den voet van een tweeden onderwijzer.

(1) Sedert de opgaaf in het vorig verslag (over 1872), leverde de school te Tanah-Batoe nog één onderwijzer op.

Daar men zich nog altijd met lokalen van tijdelijke constructie behelpt, is in Mei jl. besloten tot het stichten van permanente gebouwen. Onderwijzers had de school, sedert hare reorganisatie, bij het einde van 1874 nog niet opgeleverd.

Evenmin was dit, sedert hare opening, het geval bij de kweekschool te Tondano in de Minahassa, op 1 April 1873 voor het eerst in werking gekomen met 49 kweekelingen, waarvan 25 uit de Minahassa, 20 uit de residentie Amboina, 1 uit Ternate en 3 (of 1 minder dan aanvankelijk was bepaald) uit de residentie Timor. Bij de opening der kweekschool te Amboina op 18 November 1874 (waarover lager), zijn de uit Amboina en Timor afkomstige kweekelingen naar die inrigting overgegaan, en te Tondano vervangen door kweekelingen uit Menado en Ternate, uit welke gewesten er nu voortaan in 't geheel zullen toegelaten worden 47 en 3 kweekelingen (Indisch besluit 8 Julij 1874, n°. 19). Of die sterkte bij het eind van 1874 bereikt was, is niet gemeld. Wat het onderwijzend personeel betreft, dit werd in Maart 1875 uitgebreid met een tweeden inlandschen onderwijzer, als hoedanig benoemd werd de onderwijzer aan de gouvernements-inlandsche school te Roetong (Amboina), terwijl met de waarneming der betrekking van tweeden Europeschen onderwijzer, toen de aanwezige titularis als waarnemend hoofdonderwijzer overging naar de kweekschool te Amboina, in September 1874 werd belast een onderwijzer van het Europeesch lager onderwijs, die bij de inrigting reeds op den voet van een tweeden onderwijzer gedetacheerd was. Sedert is deze, even als de waarnemende hoofdonderwijzer, definitief benoemd Bij gelegenheid der vacantie van 1874 werd door den resident aan ieder der kweekelingen eene som, gelijkstaande met het bedrag hunner toelage over ééne maand, toegekend, ten einde hen in staat te stellen zich gedurende ééne maand elders te gaan ontspannen.

Voor de laatst in werking gekomen kweekschool, die te Amboina, werd het Europeesch onderwijzend personeel benoemd in September 1874. Reeds is gezegd op welke wijze in de plaats van hoofdonderwijzer (2) werd voorzien. Als tweede en derde onderwijzer werden ook hier gekozen onderwijzers van het Europeesch lager onderwijs, van wie de eerste zich reeds eenige maanden te voren op zijne nieuwe bestemming had voorbereid. In Februarij 1875 volgde de benoeming der inlandsche onderwijzers. Als zoodanig werden aangesteld twee onderwijzers, die tot dusver aan het hoofd hadden gestaan van gouvernements-inlandsche scholen in de residentie Amboina. De vakken van onderwijs (dezelfde als die voor de beide andere in werking zijnde gouvernements-kweekscholen in de buitenbezittingen) werden aangewezen bij Indisch Staatsblad 1874, n°. 87; tevens werd bepaald dat van de toe te laten 50 kweekelingen 35 zouden afkomstig moeten zijn uit de residentie Amboina en 15 uit de residentie Timor. Er is niet opgegeven of deze sterkte al dadelijk is bereikt, evenmin hoe groot het aantal was der van Tondano overgekomen kweekelingen (zie hooger). Echter wordt geklaagd over de geringe neiging die onder de jongelingen in den Timor-archipel wordt opgemerkt om zich naar eene kweekschool te begeven. Omtrent deze scholen heerschen onder de bevolking aldaar de zonderlingste begrippen. Om te bewerken dat door mondelinge mededeelingen der kweekelingen in dit opzigt betere begrippen ontstaan en om hen in de gelegenheid te stellen hunne familie-betrekkingen te bezoeken, zijn in Februarij jl., door toezegging van vrijen overtogt naar en van Koepang, de van Timor afkomstige kweekelingen in de gelegenheid gesteld om den vacantietijd op hunne woonplaatsen door te brengen.

Vermits de getroffen regelingen om op tijdelijken voet te voorzien in de behoefte aan lokalen voor de Ambonsche kweekschool (zie vorig verslag, bladz. 107) aanvankelijk alleszins voldoen, zal — volgens eene beslissing van 't laatst van 1874 — gedurende de eerste jaren nog de ondervinding worden afgewacht, alvorens tot het stichten van permanente gebouwen te besluiten.

Zoo hier te lande als in Indie is het noodige verrigt ter verzekering dat met den aanvang van 1876 ook te

(2) In Maart jl. is ook deze titularis definitief in zijne betrekking benoemd.

Makassar eene onderwijzers-kweekschool in werking kome, welke ook zal dienstbaar gemaakt worden (verg. het verslag van 1873, bladz. 115) aan de opleiding van inlanders tot andere betrekkingen en aan de vorming van tolken voor de Maleische, Boeginesche en Makassaarsche talen. De kosten van oprigting der benoodigde (steenen) gebouwen zullen bedragen f 202 871. Reeds zijn maatregelen getroffen om zich van een in te huren lokaal te verzekeren, voor het onverhoopt geval dat althans het schoolgebouw met 1 Januarij 1876 nog niet gereed mogt zijn. De aan het hoofd der inrigting te plaatsen directeur, dr. B. F. Matthes, en de daarvoor te bestemmen tweede onderwijzer, de heer W. T. L. Schmidt, over wien zie blz. 110, zullen reeds spoedig van hier vertrekken.

Voor de te Bandjermasin op te rigten kweekschool ten dienste van het inlandsch onderwijs in de residentien Zuider- en Ooster-afdeeling en Wester-afdeeling van Borneo, waarvoor de organisatie in Februarij 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 48) is vastgesteld, en welke voor 25 kweekelingen is bestemd, wordt in Indie naar een hoofdonderwijzer omgezien. Als schoolgebouwen zullen worden ingerigt twee in te huren huizen, waaraan echter eenige lokalen, uit zoogenaamde ligte materialen zamen te stellen, zullen worden toegevoegd om te strekken tot huisvesting van de kweekelingen.

Speciale scholen. De burgerschool te Ambon werd in 1873 bezocht door 176 leerlingen (148 jongens en 28 meisjes), in 1872 door 154 (131 jongens en 23 meisjes). Aan schoolgelden werd ontvangen eene som van f 1509, tegen f 2095 in 1872. De reden dezer vermindering is niet opgegeven. Het aantal gratis-leerlingen (over 1872 niet gemeld) beliep in 1873 101. Bij gelegenheid van het examen bleek, dat het meerendeel der leerlingen met vrucht aan het onderwijs had deelgenomen.

Volksscholen. De laatst ontvangen opgaven omtrent de inlandsche volksscholen in de buitenbezittingen zijn verzameld in de volgende tabel.

EILANDEN.		AANTAL SCHOLEN.						AANTAL LEERLINGEN.					
		Gouvernements-scholen.		Particuliere scholen.		Totaal.		Gouvernements-scholen.		Particuliere scholen.		Totaal.	
		1872.	1873.	1872	1873.	1872.	1873.	1872.	1873.	1872.	1873.	1872.	1873.
Sumatra. Gouvt. van Sumatra's Westkust.	Padangsche Benedenlanden	3	6	5	3	8	9	474	670	304	160	778	830
	Padangsche Bovenlanden	»	10	14	4	14	14		752	891	156	891	908
	Tapanoeli	14	14	(a) 2	9	16	23	482	452	?	t. 222	482	674
Sumatra.	Benkoelen	7	7	»	»	7	7	327	353	»	»	327	353
	Lampongsche districten	1	1	»	»	1	1	100	102	»	»	100	102
	Sumatra's Oostkust	»	»	1	»	1	»	»	»	?	»	?	»
Nias (Gouvernement van Sumatra's Westkust)		»	»	»	1	»	1	»	»	»	u. 15	»	15
Banka		1	1	»	»	1	1	77	79	»	»	77	79
Billiton		»	»	3	3	3	3	»	»	120	108	120	108
Borneo.	Wester-afdeeling	»	»	(b) 1	1	1	1	»	»	?	36	»	36
	Zuider- en Oosterafdeeling	1	1	8	7	9	8	106	93	404	v. 384	510	477
Celebes.	Gouvernement van Celebes	2	2	»	»	2	2	59	75	»	»	59	75
	Menado	16	16	142	148	158	164	1442	c. 1475	11256	w. 11909	12698	13384
Sangir-eilanden		?	14	?	?	?	14 + ?	?	d. 1500	?	?	?	1500 + ?
Talaut-eilanden		?		?	?	?		?		?	?	?	
Ternate		1	1	»	»	1	1	87	e. 89	»	»	87	89
Batjan		1	1	»	»	1	1	50	f. 51	»	»	50	51
Ceram		11	11	»	»	11	11	1295	g. 1135	»	»	1295	1135
Boeroe		1	1	»	»	1	1	78	h. 76	»	»	78	76
Manipa		1	1	»	»	1	1	19	i. 23	»	»	19	23
Boano		1	1	»	»	1	1	108	k. 130	»	»	108	130
Ambon		30	29	»	»	30	29	2582	l. 2605	»	»	2582	2605
Haroekoe		6	6	»	»	6	6	900	m. 847	»	»	900	847
Saparoea		12	12	»	»	12	12	2251	n. 1728	»	»	2251	1728
Noessa-laut		6	6	»	»	6	6	771	o. 668	»	»	771	668
Banda-eilanden		4	4	»	»	4	4	85	p. 88	»	»	85	88
Aroë-eilanden		?	?	»	»	?	?	?	?	»	»	?	?
Zuidwester-eilanden		?	?	»	»	?	?	?	?	»	»	?	?
Timor		9	9	?	3	9 + ?	12	558	q. 523	?	?	558 + ?	523 + ?
Rotti		18	18	15	15	33	33	2353	r. 2206	1118	x. 1045	3471	3251
Savoe		1	1	»	»	1	1	67	s. 74	»	»	67	74
Floris		»	»	?	?	?	?	»	»	?	?	?	?
Totaal (behalve voor de eilanden waarvan geene opgaven zijn ontvangen.)		147	173	191	194	338	367	14271	15 794	14093	14 035	28364	29 829

(a) Omtrent deze zendingscholen, welke reeds in 1872 bestonden, is in de Indische berigten over dat jaar geen gewag gemaakt.

(b) Omtrent deze, door den Sultan van Sambas opgerigte school, welke reeds in 1872 bestond, was in de Indische berigten tot dus ver geen gewag gemaakt.

(c) Onder welke 242 meisjes.
(d) » » 337 »
(e) » » 17 »
(f) Onder welke 15 meisjes.
(g) » » 470 »
(h) » » 15 »
(i) » » 8 »
(k) » » 61 »
(l) » » 1204 »
(m) » » 387 »
(n) » » 794 »
(o) » » 325 »
(p) Onder welke 42 meisjes.
(q) » » 165 »
(r) » » 918 »
(s) » » 10 »
(t) » » 48 »
(u) » » 1 »
(v) » » 30 »
(w) » » 4100 »
(x) » » 418 »

Uit de vorenstaande cijfers blijkt, dat het aantal gouvernementsscholen gedurende 1873 vermeerderde met 13 in het gouvernement van Sumatra's Westkust, hetgeen een gevolg was van de erkenning als gouvernements-instellingen van even zoo vele particuliere (negorij-) scholen aldaar, en verminderde met 1 op Amboina; terwijl het aantal particuliere scholen, na aftrek van de evenbedoelde 13, uitgebreid werd met 1 in de Padangsche Benedenlanden, 7 in Tapanoeli, 1 op Nias en 6 in de residentie Menado, tegen eene vermindering met 2, waarvan 1 in de residentie Sumatra's Oostkust — door het te niet gaan, uithoofde van geringe deelneming, van de in 1870 door den toenmaligen Sultan van Deli opgerigte school (verg. het verslag van 1871, blz. 95) — en 1 in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Voorts worden thans, ofschoon zij reeds in 1872 bestonden, voor het eerst opgegeven 2 scholen in de residentie Tapanoeli door zendelingen opgerigt, en 1 in de residentie Wester-afdeeling van Borneo, door den Sultan van Sambas tot stand gebragt. De toe- of afneming van het aantal scholieren was, blijkens de medegedeelde cijfers, zeer verschillend.

Gedurende 1874 werden in de buitenbezittingen 4 gouvernementsscholen voor het eerst of op nieuwen voet geopend (verg. blz. 109), terwijl de twee gouvernementsscholen te Gorontalo (Menado) tot ééne werden zamengesmolten. Omtrent de uitbreiding van het getal particuliere scholen in het afgeloopen jaar zijn nog geen opgaven ontvangen; alleen blijkt dat door eenige hoofden in de Lampongsche districten eene school werd opgerigt te Menggala, welke reeds spoedig 50 leerlingen telde en sedert 1875 onder de gesubsidieerde scholen is opgenomen (verg. de reeds aangehaalde blz. 109).

II. Kunsten en wetenschappen.

§ 1. *Taalstudie* (1).

Javaansch. Onder de werkzaamheden in Indie gedurende 1874 van landswege verrigt op het gebied der Javaansche taal, behoorde in de eerste plaats de voortgezette zamenstelling van het grammatisch gedeelte van het Javaansch-Nederlandsch woordenboek, welke arbeid aan den vervaardiger van dat woordenboek, den ambtenaar J. A. Wilkens, bleef opgedragen (zie o. a. het verslag van 1871, blz. 95).

Met de bewerking van Kawi-handschriften en het toezigt op de hier te lande onderhanden genomen vertaling (verg. vorig verslag, blz. 112) van het meermalen genoemde manuscript van Dipo Negoro hield zich gedurende zijn verloftijd onledig de ambtenaar voor de Javaansche taal- en letterkunde A. B. Cohen Stuart, die nu naar Indie terugkeert. Zoolang hij uit Indie afwezig was, dus sedert 1871, is aldaar aan de vertaling van bedoeld manuscript niets gedaan.

Onlangs heeft de Indische Regering zich den eigendom verzekerd van een door wijlen den translateur C. F. Winter Sr. in handschrift nagelaten Kawi-Javaansch woordenboek. Dit werk zal ter landsdrukkerij te Batavia worden in 't licht gegeven, vergezeld van eenige daarover handelende aanteekeningen van den ambtenaar voor de beoefening van inlandsche talen dr. H. Neubronner van der Tuuk.

Maleisch. Met het afdrukken van de door dr. van der Tuuk te leveren herziene uitgaaf van het Maleisch-Nederlandsch woordenboek van wijlen den ambtenaar H. von de Wall (verg. vorig verslag blz. 112) wordt voortgegaan. Op het einde van 1874 was afgedrukt het gedeelte loopende tot de letter *ba* (de tweede van het Maleische alphabet), uitmakende 12 vellen.

Soendaneesch. Omtrent de resultaten van de in 1873 (zie het verslag van dat jaar, blz. 122) aan den ambtenaar H. J. Oosting gedane opdragt tot het leveren van de meest noodige hulpmiddelen voor eene beoefening van de beginselen van het Soendaneesch, kan worden gemeld, dat door dezen allereerst de zamenstelling van een beknopt Soendaneesch-Nederlandsch woordenboek is onderhanden genomen, geschikt om in de eerste behoefte aan zoodanig werk te voorzien. Dit lexicon, ingerigt volgens de wenken en aanwijzingen van de hoogleeraren dr. T. Roorda (sedert overleden) en dr. H. Kern, zal hoogstwaarschijnlijk in den loop van 1876 (in manuscript) gereed komen. Het zamenstellen eener grammatica, waartoe middelerwijl reeds bouwstoffen worden verzameld, zal dan dadelijk kunnen volgen.

Door den heer Oosting worden overigens voor de pers gereed gemaakt een drietal door inlanders geschreven Soendanesche prozastukken, terwijl hij een gelijk getal in druk bestaande Javaansche prozastukken door een Soendanees doet overzetten, hier en daar met de noodige wijzigingen naarmate de eigenaardigheden van het Soendaneesch dit vorderen. Dergelijke overzetting wordt geacht vooral van nut te kunnen zijn voor eene vergelijkende beoefening van beide talen.

In het laatst van 1874 zag te Batavia het licht eene Soendanesche-Nederlandsche woordenlijst van de hand van den zendeling A. Geerdink te Bandong (zie mede het verslag van 1873, blz. 122).

Aan het voornemen tot aanstelling van een inlandsch (adjunct-) translateur voor de Soendanesche taal (zie het verslag van 1872, blz. 50) is in Februarij 1874 gevolg gegeven. Als zoodanig is benoemd een van gouvernementswege voor die bestemming opgeleide inlander. Zijne werkzaamheden zullen voornamelijk bestaan in het vertalen van wettelijke voorschriften en bepalingen (welke vertalingen voorloopig nog zullen geschieden onder toezigt en verantwoordelijkheid van den adviseur-honorair voor inlandsche zaken K. F. Holle), en overigens in het behulpzaam zijn van den hoofdonderwijzer aan de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Bandong in het zamenstellen van schoolboeken enz.

Madureesch. Van de door den heer A. C. Vreede, privaat docent aan de Rijksinstelling voor Indisch onderwijs te Leiden, vervaardigde »Handleiding tot de beoefening der Maduresche taal" werden eenige exemplaren aangeschaft ten behoeve van het Indisch Bestuur.

Boegineesch. Behalve de reeds vroeger op 's lands kosten uitgegeven werken van dr. B. F. Matthes, is nog, insgelijks voor rekening van den lande, eene Boeginesche spraakkunst van genoemden taalgeleerde zeer onlangs in druk verschenen. De behoefte aan zulk eene handleiding bij de studie van de Boeginesche taal deed zich in Indie dringend gevoelen. Het Boegineesch woordenboek kwam in den aanvang van 1875 gereed. Een ruim getal exemplaren van dit werk en van den daarbij behoorenden ethnografischen atlas zijn onlangs naar Indie gezonden, ook om daar te lande voor het publiek verkrijgbaar te worden gesteld.

Van een in den loop van 1875 door dr. Matthes uit te geven werk getiteld »Bijdragen over de ethnologie van Zuid-Celebes" zullen mede de noodige exemplaren ter beschikking der Indische Regering worden gesteld. Deze bijdragen zullen in het bijzonder strekken ten dienste van het onderwijs op de eerlang te Makassar te openen kweekschool en van de aldaar op te leiden tolken.

Meer bijzonder ten dienste van laatstbedoelde opleiding zijn onlangs ook eenige afdrukken aangeschaft van een tiental Makassaarsche brieven, hier te lande voor rekening der inrigting voor Indisch onderwijs te Delft op steen gebragt.

Andere talen. In overleg met den hoogleeraar dr. J. J. Hoffmann te Leiden is onlangs eene voorziening getroffen om de verschijning van diens Japansch-Nederlandsch-Engelsch woordenboek, welks uitgaaf de Regering reeds in 1862 voor hare rekening genomen had, zooveel mogelijk te bespoedigen. Als inleiding tot dit werk verscheen in 1868 de spraakleer, doch het eigenlijke woordenboek, ofschoon in manuscript gereed, moet, alvorens ter perse te kunnen worden gelegd, nog nadere bewerking ondergaan, ook in verband met een elders verschenen werk van dien aard. Bij Koninklijk besluit van 11 April 1875, n°. 15, is nu, ten laste der begrooting van Nederlandsch Indie, eene som van f 5000 bestemd om dezen arbeid en het verder bezorgen der uitgaaf van het woordenboek, zoo mogelijk binnen den tijd van vier jaren, onder toezigt van dr. Hoffmann, te doen geschieden door een zijner leerlingen, den heer Serrurier te Leiden.

(1) Over de vervaardiging van leer- en leesboeken voor den inlander zie men blz. 109/110.

De aan het Departement van Koloniën toebehoorende verzameling van Chinesche en Japansche druktypen is, tegen de getaxeerde waarde, in eigendom overgedaan aan de firma E. J. Brill, boekdrukkers te Leiden (April 1875). De typen zullen echter te allen tijde beschikbaar blijven voor drukwerk van Rijkswege, waarvoor een tarief is vastgesteld. Ook hebben de eigenaars zich verbonden de verzameling in goeden staat te houden en, zoo noodig, aan te vullen, met verpligting om, in het laatste geval, de nieuwe matrijzen aan het Gouvernement af te staan, dat ook de bestaande matrijzen in eigendom behoudt.

§ 2. *Oudheidkunde.*

Van de door den photograaf van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen op last der Indische Regering vervaardigde photografien van den Hindoeschen tempel Boro-Boedoer op Java (zie het vorig verslag blz. 102) is — behalve aan de Aziatische genootschappen te Londen, Parijs en Calcutta — ook een stel aangeboden aan het Rijksmuseum van oudheden te Leiden. De clichés der bovenbedoelde photografien zijn in bewaring bij het Bataviaasch Genootschap. In September 1874 is de directie door de Regering gemagtigd om daarvan voor belangstellenden, tegen betaling, afdrukken te doen nemen. Het maken van afgietsels van de voornaamste basreliefs, mede aan bedoelden photograaf opgedragen geweest, is op technische bezwaren afgestuit (1). Een plan om van de photografisch afgebeelde oudheden naauwkeurig opgemeten platte gronden en opstanden te doen vervaardigen, moest vooralsnog worden opgegeven, vermits geen deskundige daarvoor beschikbaar was.

Ten einde de bezoekers van den Boro-Boedoer in de gelegenheid te stellen het daarvan hier te lande in 't licht gegeven plaatwerk te bezigtigen, is een exemplaar ten residentiekantore in Kadoe gedeponeerd. Op verschillende plaatsen in de nabijheid der ruïnes zijn dienaangaande bekendmakingen ook in inlandsche en andere vreemde talen geplaatst.

Naar aanleiding van ingekomen klagten over schending van oudheden op Java werden de hoofden van gewestelijk bestuur door de Indische Regering herinnerd aan vroegere aanbevelingen, om tegen dergelijke schennis te doen waken. Bij ontdekking van feiten van dien aard zou tegen de bedrijvers eene strafvervolging moeten worden ingesteld.

§ 3. *Natuurwetenschappen.*

Magnetische en meteorologische waarnemingen. Niettegenstaande de ingenieur voor de hierbedoelde waarnemingen, dr. P. A. Bergsma, zich in 1874 gedurende een drietal maanden tot herstel van gezondheid buiten Batavia moest ophouden, kwam hierdoor in den geregelden gang der werkzaamheden — dezelfde als die in 't vorig verslag genoemd (2) — geene stoornis, doordien tijdelijk een zeeofficier bij het observatorium geplaatst werd, die — ook na de wederoptreding van dr. Bergsma — bij de inrigting voorloopig is gedetacheerd gebleven. Zoodanige detachering zal worden bestendigd tot dat, in verband met de aanstaande oprigting van een definitief observatorium der 1ste klasse, zal zijn voorzien in de nieuwe betrekking van onder-directeur. Tot directeur is inmiddels in Februarij jl. dr. Bergsma benoemd. Voor de vervulling der betrekking van onderdirecteur heeft hier te lande eene oproeping van candidaten plaats gehad, uit welke de Indische Regering nog eene keuze moet doen. De kosten van het personeel voor het definitieve observatorium zullen, volgens de reeds vastgestelde formatie (Indisch Staatsblad 1875, n°. 38), bedragen als minimum f 19 560 en als maximum, in verband met de aan het Europeesch personeel toekomende periodieke tractementsverhoogingen, f 32 160 's jaars. Tot dusver was toegestaan als minimum f 9 720 en als maximum f 16 320 's jaars. De in de nieuwe formatie begrepen rekenaar werd, blijkens 't vorig verslag, reeds in den aanvang van 1874 aangesteld. Het aantal inlandsche adsistenten welke voortaan in 4, in stede van 3, klassen zullen verdeeld zijn, zal worden gebragt van 7 op 10, ongerekend de twee thans reeds toegestane leerling-adsistenten.

Wat het stichten der gebouwen betreft, kan worden medegedeeld dat de plannen en begrootingen in Mei jl. zijn goedgekeurd, zoodat volgens de laatst ontvangen berigten weldra tot uitbesteding van het werk zou worden overgegaan. De kosten van dien bouw zijn geraamd op f 94 000. Als het meest geschikt emplacement is gebleken, om velerlei redenen, aangemerkt te moeten worden het huis en erf, dat de Regering tot dusver voor observatorium in huur had. Dit erf, sedert voor eene som van f 40 000 aangekocht, is een van de uitgestrektste van Batavia en biedt door zijne ligging langs de rivier Tjiliwong groote voordeelen voor het observatorium aan. Het huis kan, zonder verandering te ondergaan, voor bureaulokalen en voor bibliotheek en archief dienen, terwijl het in der tijd ijzervrij opgerigte gebouw voor absolute magnetische bepalingen — zonder verplaatst te worden — bij voortduring kan worden gebruikt. Bovendien zullen de bij het definitieve observatorium te doene uurwaarnemingen zich nu dadelijk kunnen aansluiten aan die, reeds van 1 Januarij 1864 af bij de tijdelijke inrigting gedaan.

In ruil voor de uitgegeven »waarnemingen" werden bij het observatorium weder verschillende werken van andere wetenschappelijke instellingen ontvangen, onder anderen van de meteorologische instituten te Calcutta, Londen, Pest, St. Petersburg, Roorkee, Utrecht, Washington, Weenen, Zurich, van de observatoria te Leiden, Munchen, Praag, Sidney, Stonyhurst, Tiflis, van de academiën van Bern, Christiania, Koningsbergen, Kopenhagen, München, Upsala, enz.

Te Buitenzorg werd het doen van meteorologische waarnemingen geregeld voortgezet door het personeel van 's lands plantentuin.

Omtrent de verrigtingen van dr. E. van Rijckevorsel, die zich blijkens 't vorig verslag naar Indie begeven heeft om aldaar buiten bezwaar van den lande magnetische waarnemingen te doen, zijn geene berigten ontvangen. Alleen blijkt dat hem, kort na zijne aankomst, ten dienste zijner reizen op Java, het kosteloos gebruik der binnenlandsche paardenpost is toegestaan.

's Lands plantentuin te Buitenzorg. Aan het verslag van den directeur dezer instelling over 1874, dat in zijn geheel is opgenomen in de *Javasche Courant* van 12 Maart jl., worden omtrent den toestand dezer inrigting en het nut dat zij weder in vele opzigten bewees, de navolgende bijzonderheden ontleend.

Van eenige gewassen, waarvan de invoering in den Indischen archipel voordeel kon hebben, werd de cultuur het eerst beproefd. Onder dezen worden genoemd rhabarber, zoethout, hennep en Nieuw-Zeelandsch vlas. De proeven met ipecacuanha gaven geen beter resultaat dan vroeger (vergelijk o. a. het verslag van 1873, bladz. 124).

De vraag naar zaden van de albizzia moluccana was weder veel grooter dan in vorige jaren. Men begint vrij algemeen dezen boom voor schaduwboom in koffijtuinen boven den dadap te verkiezen. Op ééne plaats werd de aanplant (van 1871) met goed gevolg gebezigd, om in de behoefte aan brandhout te voorzien.

De eucalyptus-soorten verspreiden zich hoe langer hoe meer in den archipel. Ook werden zaden daarvan door sommige inlandsche hoofden aangevraagd. Zie overigens

(1) Zie het verslag omtrent diens overige verrigtingen aan den Boro-Boedoer, zoomede den catalogus der bedoelde photografien, in deel XII van 's Genootschaps Notulen, waarin ook is opgenomen een schrijven van den directeur van 's Rijks museum van oudheden te Leiden, over het juiste verband dat er bestaat tusschen deze photografien en het hier te lande in 't licht verschenen Boro-Boedoer-plaatwerk.

(2) Door de waarnemingen werd o. a. geconstateerd, dat de weersgesteldheid gedurende 1874 over het algemeen zeer abnormaal was. Tijdens de eigenlijke regenmaanden viel er weinig regen, terwijl het daarentegen in het drooge jaargetijde zeer regenachtig was. Gedurende de maanden Mei 1873 tot en met April 1874 — zoolang hield de droogte aan — viel namelijk ruim 8 decimeter regen minder dan gemiddeld in de laatste negen jaren; en in den daarop gevolgden droogen moesson (Mei tot en met September) was de gevallen hoeveelheid 3 decimeter meer dan gemiddeld in dezelfde maanden van 1864 tot en met 1873.

hetgeen lager voorkomt op blz. 127, onder »*Maatregelen ter bevordering van de plaatselijke hygiène.*"

Van cassia florida (djoear) werd een aantal zaden gezonden aan den resident van Banjoemas. De cultuur van deze nuttige houtsoort slaagde aanvankelijk zoo goed, dat in 1875 de aanplant zooveel mogelijk zou worden uitgebreid.

Zaden van de Laurina-koffij, die in Nederland hooger werd getaxeerd dan de gewone koffij, werden veelvuldig aangevraagd. Ook werden goede koffijzaden gezonden naar Ternate en de Wester-afdeeling van Borneo; in de beide gewesten slaagde de cultuur aanvankelijk zeer goed. Over de proeven met het aankweeken van Liberia-koffij genomen en te nemen, zie men de mededeelingen omtrent de gouvernements-koffijcultuur in hoofdstuk **O**, afd. I, § 1.

De proeven met goede tabakssoorten genomen, gaven uithoofde der menigvuldige regens weinig resultaten. Op Ternate slaagde de aanplant echter buitengewoon goed.

De in den tuin aanwezige djagong-soorten werden weder in ruime hoeveelheid verspreid, en van alle zijden kwamen gunstige berigten daaromtrent in. Vroeger verspreide djagong-soorten worden hier en daar reeds inheemsch onder de inlandsche bevolking.

Evenzoo begint de inlander op vele plaatsen den oliepalm aan te kweeken, die weinig zorg vereischt en vrij spoedig groeit. In de afdeeling Toelang Bawang (Lampongsche districten) alleen, werden 2500 planten onder de bevolking verspreid. Een ondernemer te Buitenzorg gebruikte het product van zijnen in 1871 aangelegden aanplant met goed gevolg voor zeepfabricatie.

Carolina-padi, uit Noord-Amerika ontvangen, gaf 230-voudig product van zeer goede qualiteit.

De pogingen, die aangewend werden om betere aardappelsoorten in te voeren, ten einde die onder de bevolking te verspreiden, leverden aanvankelijk geen gunstige uitkomsten op. De oorzaken van dit slechte resultaat zijn echter niet van dien aard, dat zij aan den goeden uitslag der proeven doen twijfelen.

Aan vele personen werden, op aanvrage, planten en zaden van nuttige gewassen afgestaan. Met de verzending van zaden en planten van goede houtsoorten naar Mauritius werd voortgegaan. Naar Brisbane werden soorten van suikerriet verzonden.

De inspecteur-honorair der cultures J. E. Teysmann verzamelde op eene reis in de Wester-afdeeling van Borneo eene aanzienlijke hoeveelheid herbarien, zaden en levende planten. Daar de flora van Borneo tot nu toe in den tuin schaars vertegenwoordigd was, werd door de resultaten van deze reis eene groote leemte aangevuld.

Het museum ging, ook door geschenken van ambtenaren en particulieren, aanmerkelijk vooruit. Nadat alle voorwerpen behoorlijk van etiquetten voorzien waren, had de opening voor het publiek plaats.

De uitgave der annalen van den tuin, waarvan in 1874 het eerste deel zou verschijnen (zie het verslag van 1873, bladz. 124), kon nog niet plaats hebben door vertraagde afzending uit Europa van het voor de heliotypische platen benoodigde papier. Met het drukken van den tekst is echter reeds een aanvang gemaakt.

De bergtuinen gingen niet zooveel vooruit als het geval had kunnen zijn, wanneer het personeel aldaar niet zoo dikwerf verwisseld ware. De toestand was echter aanmerkelijk beter dan op het eind van 1873.

De poging om inlanders tot tuinlieden op te leiden (zie het vorig verslag) slaagde aanvankelijk goed. Het voornemen bestaat om voortaan, in plaats van twee, slechts één Europeesch tuinman in dienst te hebben, maar daarentegen nog 3 inlanders aan te stellen, namelijk 2 tuinmantri's en 1 leerling-mantri.

In de sinds lang gevoelde behoefte aan uitbreiding van den tuin te Buitenzorg, niet alleen voor zuiver botanische doeleinden, maar vooral ook om, bij het aankweeken van nuttige cultuur-gewassen, op genoegzaam ruime schaal proefaanplantingen te kunnen bewerkstelligen, zal weldra kunnen worden voorzien, nu de Regering er in geslaagd is op billijke voorwaarden de beschikking te erlangen over een geschikt, in de nabijheid van den tuin gelegen terrein ter uitgestrektheid van 100 bouws, dat, daar het aanvankelijk niet in zijne geheele ruimte benoodigd zal zijn, de gelegenheid biedt om ook later, naar gelang der behoefte, den botanischen of den cultuurtuin te vergrooten. Op de aan deze uitbreiding verbonden uitgaven (eenige meerdere mandoors en boedjangs zullen dan tevens moeten worden in dienst genomen) wordt gerekend bij de ontwerp-begrooting voor 1876.

Deze uitbreiding is ook noodig in verband met een ander plan, reeds bij de loopende begrooting door het uittrekken van een memoriepost in beginsel goedgekeurd, om namelijk aan den plantentuin eene landbouwschool te verbinden, zoodanig ingerigt dat de voor het binnenlandsch bestuur bestemde Europesche ambtenaren en ook inlanders, die aan een eenvoudig toelatingsexamen hebben voldaan, daarbij gelegenheid vinden om, zooveel mogelijk door aanschouwelijk onderrigt, zich die practische kennis van landbouw en cultuur, vooral van koffijcultuur, eigen te maken, welke voor hunne latere bemoeijingen met een en ander als onmisbaar is te beschouwen. Omtrent de voor de inrigting aan te nemen grondslagen is nader overleg met het Indisch Bestuur noodig geoordeeld, vooral ook naar aanleiding van deskundige adviezen hier te lande ingewonnen.

Ichtyologie. In den aanvang van 1875 zag de 27ste aflevering van den »Atlas Ichtyologique des Indes Orientales Néerlandaises" van dr. Bleeker het licht. Verschillende oorzaken hadden de uitgave van dit werk in de laatste jaren vertraagd. De daarvoor bijeengebragte bouwstoffen zijn dermate uitgebreid, dat de Atlas uit een grooter aantal afleveringen zal bestaan dan aanvankelijk was geraamd. Om de hierdoor verhoogde kosten te bestrijden, is op de Indische ontwerp-begrooting voor 1876 een post gebragt voor het verleenen van een nieuw subsidie.

§ 4. *Wetenschappelijke en nijverheidsgenootschappen.*

De voornaamste uitgave, door het »Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen" ondernomen en die in 1874 voltooid werd, betrof de onder § 2 hiervoren vermelde verzameling photografien naar bas-reliefs van den Boro-Boedoer.

Van 's Genootschaps »Tijdschrift" verschenen de deelen XXI en XXII. Aan de uitgave van het XXXVIIste deel zijner »Verhandelingen" werd nog voortgewerkt. De heer de Grijs ging voort met het Emoi-woordenboek van wijlen den heer Francken voor de uitgave gereed te maken.

De ruimte voor de ethnografische verzamelingen werd, door vergrooting van het gebouw, aanmerkelijk uitgebreid. Bij eene regeringsbeschikking van Junij 1874 werd het genootschap in de gelegenheid gesteld om een exemplaar te ontvangen van alle zoodanige drukwerken, welke door drukkers of uitgevers aan de in art. 13 van het drukpersreglement genoemde autoriteiten moeten gezonden worden.

Bij het einde van 1874 telde het genootschap, dat weder het gewone jaarlijksche gouvernements-subsidie van f 8000 genoot, 1 corresponderend lid, 6 honoraire leden, 11 buitengewone en 176 gewone leden.

Omtrent den toestand en de verrigtingen der »Koninklijke Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch Indie", door het Gouvernement steeds met f 2000 's jaars gesubsidieerd, zijn van het bestuur dier instelling geene berigten ingekomen. Van het door haar uitgegeven Natuurkundig Tijdschrift zagen het licht het XXXIVste deel en de eerste aflevering van het XXXVste. Ter opneming in dat tijdschrift werd door de Regering afgestaan het door den inspecteur-honorair der cultures Teysmann ingediend verslag (en bijlagen) betreffende zijne botanische reis in den Timor-archipel gedurende de maanden Junij 1873 tot Januarij 1874 (verg. vorig verslag, bladz. 113).

De »Nederlandsch-Indische Maatschappij van nijverheid en landbouw" ging geregeld voort met de uitgave van haar tijdschrift, waarin zij door de Indische Regering werd ondersteund door het ter publicering erlangen van verschillende belangrijke verslagen.

De »Vereeniging tot bevordering van geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch Indie" ging voort met de uitgave van het Geneeskundig Tijdschrift; zij genoot over 1874 weder een subsidie uit 's lands kas groot f 2000. In het afgeloopen jaar heeft de vereeniging eene commissie benoemd, ten einde te onderzoeken welke meening bij het

publiek bestaat ten opzigte van het verkieslijke van het verbranden boven het begraven van lijken. 284 personen, waaronder vele vrouwen en twee inlanders, verklaarden aan lijkenverbranding de voorkeur te geven.

De uitgave van het tijdschrift van het »Indisch Landbouwgenootschap" te Soerakarta had geregeld plaats en werd door de Indische Regering ondersteund door het ter publicering afstaan van eenige verslagen. Van het welslagen der tentoonstelling en van het landbouwcongres, in April jl. door dit genootschap te Djokjokarta georganiseerd, is reeds op bladz. 5 gewag gemaakt.

Over het plan van het »Aardrijkskundig Genootschap" hier te lande tot het organiseren eener wetenschappelijke expeditie naar de binnenlanden van Sumatra, is in 't laatst van 1874 de Indische Regering gehoord, meer bijzonder wat betreft de vraag, of de tegenwoordige politieke verhouding zoodanige expeditie zoude gedoogen. Tevens werd voor het genootschap de kennisneming verzocht van alle officiële bescheiden die over de bedoelde streken licht kunnen verspreiden, waarover in Indie te beschikken zou zijn. Reeds is gebleken dat de Indische autoriteiten, waaronder ook de betrokken gewestelijke bestuurders, over de uitvoering van het plan over het algemeen niet ongunstig denken, maar aan de uitgebragte adviezen werden toch beschouwingen vastgeknoopt, die op eenige bezwaren wezen, met welke men te rekenen zou hebben. De ingekomen adviezen zijn aan het genootschap medegedeeld. Ook zijn ter beschikking van het genootschap gesteld de uit Indie ontvangen kopijen van de te Batavia voorhanden beschrijvingen en kaarten der bedoelde binnenlanden.

Aan de »Nederlandsche Maatschappij tot bevordering van nijverheid" te Haarlem werd, ten behoeve van haar museum, afgestaan eene verzameling van de op Banka meest gebruikelijke houtsoorten, zoomede een kina-herbarium.

Voorts verleende de Indische Regering hare tusschenkomst voor de doorzending, respectivelijk ten behoeve van 's Rijks ethnografisch museum en 's Rijks museum van oudheden te Leiden, van verschillende in Atjeh verzamelde voorwerpen, ten geschenke aangeboden door den officier van gezondheid J. SEMMELINK, en van eene verzameling naturalien, aangeboden door den kommandant van Zr. Ms. stoomschip *Suriname*.

§ 5. *Tijdschriften en nieuwsbladen.*

Gedurende 1874 zagen geen nieuwe tijdschriften noch nieuwe dagbladen in Indie het licht. Van het regtskundig tijdschrift: »Het regt in Nederlandsch Indie", waarvan de uitgave in 1867 gestaakt was, verschenen in 1875 5 afleveringen.

§ 6. *Landsdrukkerij.*

In 1874 leverde de landsdrukkerij ten behoeve van de verschillende lands-administratien af: 8 537 929 afdrukken van 4511 modellen, tegen 11 820 003 in 1873. Voorts zagen 14 school- en leesboeken en 25 diverse boekwerken enz. het licht, te zamen uitmakende 2 275 726 exemplaren.

Ook werden afgeleverd de verschillende verordeningen betreffende de regeling van het regtswezen in het gouvernement van Sumatra's Westkust in de Mandhelingsche taal, terwijl met Makassaarsche en Boeginesche karakters gedrukt werden eenige vertalingen van verschillende andere in het Staatsblad opgenomen verordeningen. Overigen was onderhanden VON DE WALL's Maleisch woordenboek, waarover zie bladz. 115.

Het materieel werd vermeerderd met een uit Nederland gezonden apparaat voor galvanoplastiek.

De ontvangsten hebben, volgens opgave van den directeur der inrigting, in 1874 bedragen f 171 423 en de uitgaven f 146 788, tegen respectivelijk f 106 771 en f 125 301 in 1873.

Pogingen worden aangewend om in het vervolg voor de uitgave van Maleische schoolwerkjes van de hulp van particuliere drukkerijen gebruik te maken. Intusschen zijn deze laatsten in Indie nog niet op dien voet ingerigt, dat hiervan reeds dadelijk eene merkbare verligting van het werk ter landsdrukkerij is te verwachten.

III. EEREDIENST.

§ 1. *Christelijke.*

a. Protestantsche.

Kerkbestuur. De in 't vorig verslag bedoelde Indische voorstellen betreffende de organisatie van de Protestantsche kerk in Nederlandsch Indie, zijn voorgekomen niet tot de verlangde zelfstandigheid der kerk te kunnen leiden, vóór dat — zoo als ook door de »commissie voor de zaken der Protestantsche kerken in Oost- en West-Indie" werd verlangd — alsnog een algemeen reglement zou zijn vastgesteld, door de groote meerderheid der kerkeraden goedgekeurd. Ook voldeed de voorgedragen regeling niet aan de voorwaarde van art. 122 van het Regeringsreglement. Immers niet alleen bestond op hoofdpunten geen overeenstemming van gevoelen tusschen het Indisch kerkbestuur en de commissie hier te lande, maar ook bij het in Indie gehouden overleg tusschen het kerkbestuur en de Regering was omtrent alle punten het verschil van zienswijze niet opgeheven. In aanmerking nemende dat tot nu toe alle voorstellen betreffende het zelfbestuur der Indische Protestantsche kerk, even als de thans bedoelde, waren uitgelokt door aanschrijvingen van het Gouvernement, en dat deze wegens het gemis aan de vereischte overeenstemming nimmer tot een resultaat hadden geleid, is de Regering tot het besluit gekomen, dat de tot nu toe gevolgde weg behoort verlaten te worden, en dat aan de kerk zelve moet worden overgelaten een voorstel tot losmaking harer betrekkingen tot den Staat te doen. Van deze zienswijze is door het Indisch Gouvernement aan het kerkbestuur mededeeling gedaan.

Voor het beheer der fondsen van de kerkelijke gemeenten zijn door het kerkbestuur algemeene voorschriften ontworpen, waaromtrent het gevoelen der kerkeraden wordt ingewonnen. Reeds hebben enkele dier besturen van hunne instemming doen blijken, zoodat het te verwachten is dat die voorschriften eerlang in werking zullen kunnen treden.

Predikanten, enz. Door het overlijden van een der met verlof afwezige predikanten ontstond in het organiek vastgestelde aantal eene vacature, waarin voorzien werd bij Koninklijk besluit van 23 Mei 1874. De nieuw benoemde vertrok al spoedig naar Indie en aanvaardde nog vóór het einde des jaars aldaar zijn ambt. Bovendien keerden, sedert de opgaaf in 't vorig verslag, nog 2 predikanten van verlof terug, terwijl daarentegen aan 1 verlof buiten Nederlandsch Indie verleend werd. Van de onder ultimo Maart 1874 bestaande vacatures te Salatiga, Fort de Kock en Pontianak waren dientengevolge bij het eind van 1874 nog slechts de beide laatste vervuld, en in Januarij 1875 ontstond eene nieuwe vacature, namelijk te Cheribon, door het vertrek met verlof (wegens ziekte) van nog 1 predikant, waardoor het aantal der met verlof afwezigen tot 4 klom. Thans zijn dus, volgens de laatst ontvangen berigten, twee vaste standplaatsen onvervuld, en zijn ook niet aanwezig de twee predikanten ingevolge Indisch Staatsblad 1864, n°. 156, ter beschikking van het kerkbestuur te houden voor de tijdelijke waarneming van den dienst op plaatsen waar door overlijden, ziekte enz. een leeraar ontbreekt.

Van de hulppredikers 1ste klasse, wier aantal thans op 4 bepaald is (Indisch Staatsblad 1874, n°. 196) (1), vertrok die te Benkoelen in Junij 1874 met verlof, wegens ziekte; ook die standplaats is sedert onvervuld moeten blijven.

Gedurende 1874 werden 2 nieuwe hulppredikers 2de klasse aangesteld, één te Babauw (Timor), in Indie verkregen, en één te Hutumury (Amboina), in 1874 van hier uitgezonden. Van de 3 reeds vroeger in dienst zijnden, was 1 met verlof wegens ziekte (die echter weldra terugkeert), terwijl de 2 anderen in de residentie Amboina waren geplaatst, namelijk te Waai en te Saparoea.

Ten einde geschikte personen aan te moedigen om zich voor deze betrekking aan te melden, zijn bij Koninklijk

(1) Verg. het vorig verslag, blz. 115.

besluit van 3 Augustus 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 250) gunstiger bepalingen vastgesteld omtrent de gratificatien, die aan aanstaande hulppredikers 2de klasse worden toegekend. Te gelijker tijd is, met het oog op de behoefte van enkele gemeenten in de Minahassa, het in dienst te stellen aantal met 3 vermeerderd, waardoor de formatie thans 15 bedraagt.

In Februarij 1875 (Indisch Staatsblad n°. 53) zijn als standplaatsen in de Minahassa aangewezen: Ajermadidi en Tondano, en is tevens bepaald welke gemeenten door de aldaar bescheiden titularissen zullen worden bediend. Als hulppredikers op deze plaatsen zijn (in Februarij en April jl.) in dienst gesteld de vroeger daar werkzame zendelingen van het Nederlandsch zendelinggenootschap te Rotterdam.

Ter vervulling van een der thans nog bestaande vacatures is zeer onlangs door de » commissie voor de zaken der Protestantsche kerken in Oost- en West-Indie " hier te lande weder een candidaat voorgedragen.

Met de opleiding op 's lands kosten (verg. het verslag van 1873, bladz. 126) van inlandsche jongelieden tot het leeraarsambt, is door een tweetal hulppredikers een begin gemaakt. Beiden zijn belast met de zorg voor vier kweekelingen. De overige hulppredikers hebben nog geen jongelieden kunnen vinden, die geschikt waren om te worden opgeleid. Zie overigens lager onder » *Zendelingen*".

Kerkelijke dienstreizen. In de regeling van de dienstreizen der predikanten en hulppredikers 1ste klasse kwam, na de reeds in 't vorig verslag vermelde uitbreiding der dienstbezoeken van den hulpprediker te Bonthain (Celebes), slechts deze verandering (Indisch Staatsblad 1874, n°. 257), dat de hulpprediker te Koepang ontheven werd van het bezoeken der gemeenten, die voortaan ressorteren onder den werkkring van den nieuw aangestelden hulpprediker 2de klasse te Babauw.

Bij het Indisch besluit van 7 Februarij 1875, n°. 1, werd de kommandant van het leger gemagtigd om vier malen 's jaars een der veldpredikers te belasten met eene dienstreis naar Atjeh.

De voorgeschreven dienstreizen hadden geregeld plaats, voor zoo veel de dienst op de standplaatsen het veroorloofde.

Godsdienstonderwijs, enz. Op een 9tal plaatsen waar geen predikanten of hulppredikers gevestigd zijn, namelijk te Serang, Poerwakarta, Bandong, Japara, Patti, Banjoemas, Tjilatjap, Wonosobo en Magelang, werd gedurende 1874 door andere daartoe geschikte personen, onder genot eener toelage uit 's lands kas ten bedrage van f 30 's maands, aan de Protestantsche jeugd buiten de schooluren catechetisch onderwijs gegeven, en op Zon- en feestdagen oefening gehouden door het doen van godsdienstige voorlezingen. Te Saparoea kweten zich hiervan gedurende eenige maanden, in afwachting van de aankomst van een nieuwen hulpprediker 2de klasse, twee inlandsche onderwijzers, die later met eene gratificatie beloond zijn.

Aan het beginsel eener geleidelijke vermindering van het gouvernements-subsidie voor de bezoldiging van kerkelijke bedienden werd trouw de hand gehouden. De gedurende 1874 verleende subsidien van dien aard verschilden tusschen de f 15 en f 45 's maands. Ze werden verleend aan de kerkeraden te Buitenzorg, Tagal, Pekalongan, Rembang, Pasoeroean, Padang, Riouw, Bandjermasin, Bonthain en Menado.

Statistiek. Eene opgave van het aantal Protestantsche lidmaten der verschillende gemeenten kan, wegens gemis aan juiste cijfers, niet worden gegeven.

Zendelingen. Onder de in Indie werkzame zendelingen vonden, voor zooveel gebleken is, de volgende veranderingen plaats. In 1874 werden benoemd: 1 tot hulpprediker 1ste klasse en 2 (waarvan één destijds hier te lande) tot hulppredikers 2de klasse, als hoedanig in April 1875 nog een zendeling in 's lands dienst overging. Voorts gingen een paar zendeling-leeraars tijdelijk naar Europa, terwijl een paar andere terugkeerden.

Toelating tot uitoefening van het zendingswerk verkregen in 1874 een 3tal nieuw aangekomen zendelingen (2 van het Rijnsche zendelinggenootschap te Barmen, voor de residentie Tapanoeli, en 1, zich noemende zendeling-leeraar der Christelijke gereformeerde kerk in Nederland, voor de residentie Batavia), terwijl bij het lager te bespreken Indisch besluit van 28 November 1874, n°. 16, zoodanige toelating (voor de residentien Bantam, Batavia en Krawang) ook verleend werd aan een te Meester-Cornelis gevestigd gepensioneerd hoofdambtenaar mr. F. L. ANTHING, en in Februarij 1875 (voor de Minahassa) nog aan een zendeling van het Nederlandsch zendelinggenootschap te Rotterdam.

Van een tiental genootschappen of vereenigingen waren bij het eind van 1874 zendelingen in Indie gevestigd, als:

1°. van het Nederlandsch zendelinggenootschap te Rotterdam: 1 op Amboina, 11 (1) in de Minahassa (waarvan 1 tijdelijk in Nederland en 1 eerst in Februarij jl. als zendeling toegelaten), 4 op Java (te Samarang, Modjowarno, Malang en Kediri), en 1 op Savoe (Timor);

2°. van het Rijnsche zendelinggenootschap te Barmen: 11 in de residentie Tapanoeli op Sumatra (1 te Siboga, 4 in Sipirok, 5 in Silindong en 1 in Sigoempoelan), 3 op Nias en 8 op Borneo (1 te Bandjermasin en 7 onder de Dajaks in de afdeelingen Groote- en Kleine-Dajak);

3°. van de Utrechtsche zendingvereeniging: 2 te Boeleleng (Bali), 4 of 5 (2) op Nieuw-Guinea, waarvan 1 echter wordt gezegd zijne betrekking te hebben opgegeven en handelaar te zijn geworden, en 3 op Noordelijk Halmaheira;

4°. van de Nederlandsche zendingvereeniging: 8 in de Soenda-landen op Java (1 te Buitenzorg, 5 in de Preanger regentschappen, waarvan één tijdelijk in Nederland, en 2 in Cheribon);

5°. van de Gossnersche zendingvereeniging: 4 op de Sangir-, 2 op de Talaut-eilanden en 1 op Rotti. (De 6 eersten genieten elk eene toelage van f 1000 's jaars uit 's lands kas);

6°. van de Doopsgezinde zendingvereeniging: 2 in Japara (Java) en 1 in Klein-Mandheling (afdeeling Mandheling en Ankola, Sumatra's Westkust);

7°. van het genootschap van in- en uitwendige zending te Batavia: 2 in Ankola Djoeloe (afdeeling Mandheling en Ankola, Sumatra's Westkust);

8°. van de Nederlandsche gereformeerde zendingvereeniging: 2 op Java (1 te Tagal en 1 te Poerbolinggo in Banjoemas);

9°. van de zendingvereeniging te Ermelo: 1 op Java (te Salatiga);

10°. 1 zendeling der Christelijk gereformeerde kerk in Nederland, in de residentie Batavia.

Het sub 1°. genoemde zendelinggenootschap bezit in de Minahassa eene onderwijzers-kweekschool te Tanawangko, aan het hoofd waarvan een der daar gevestigde zendelingen als directeur geplaatst is, zoomede eene door twee zendelingen bestuurde inrigting te Tomohon tot vorming van inlandsche godsdienstvoorgangers (verg. het verslag van 1873, bladz. 126). Bijzonderheden omtrent beide inrigtingen zijn uit Indie niet gemeld. Over 1873 is echter berigt, dat de laatstbedoelde inrigting toen een 20tal leerlingen telde.

Bij eene in Maart jl. door den resident der Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo gedane inspectiereis in de afdeeling Kleine-Dajak werden onder anderen de etablissementen der vijf te Kwala Kapoeas en te Mandomei gevestigde zendelingen bezocht. Volgens opgaaf telden hunne scholen 125 leerlingen, waaronder 7 » seminaristen ". Daar het in den planttijd der padi was, waren allen afwezig, en kon derhalve over hunne vorderingen en den aard van het onderwijs niet geoordeeld worden. Het bekeeringswerk scheen te Mandomei betere resultaten op te leveren dan te Kwala Kapoeas, ofschoon het getal der Dajaks, die het Christendom hebben aangenomen, gezegd wordt in luttele verhouding te staan tot het getal van hen, die tot den Islam overgaan. Ook niet-Christen Dajaks maken van de scholen der zendelingen gebruik.

(1) Ongerekend de zendeling waarnemend predikant te Menado en de in 1874 tot hulpprediker benoemde zendeling, destijds hie te lande aanwezig (zie hooger). Daarentegen is onder dit elftal nog wel begrepen de in April 1875 benoemde hulpprediker.

(2) Hieronder niet meer de te Babauw (Timor) als hulpprediker aangestelde zendeling. Van een paar vroeger op Nieuw-Guinea gevestigde zendelingen wordt thans geen melding gemaakt.

Omtrent de evangelisatie in de Battaklanden op Sumatra, in de residentie Menado en op Savoe (Timor), zie men het aangeteekende op bladz. 14, 23 en 25, op welke laatste bladzijde ook een woord gezegd wordt nopens de zendelingen op Nieuw-Guinea.

Te Soerabaija kwam onder den naam van » Soerabaijaasch zendelinggenootschap" eene vereeniging tot stand tot bevordering van evangelisatie, onder anderen door ondersteuning van het werk der zendelingen, vooral op het gebied van het onderwijs.

Met betrekking tot het boven aangehaald besluit van 28 November 1874, betreffende de toelating als zendeling van mr. ANTHING, valt aan te teekenen, dat het Indisch Bestuur dezerzijds is uitgenoodigd het daarbij aangenomen beginsel, volgens hetwelk het » uiterlijk aanzien " voldoende werd geacht om aan iemand de door hem beweerde hoedanigheid van Christen leeraar of zendeling toe te kennen, in nadere overweging te nemen, aangezien het hier gestelde antecedent voorkwam niet zonder bedenking te zijn.

b. Roomsch-katholijke.

Geestelijken. De apostolische vicaris en pastoor te Batavia P. M. VRANCKEN, bisschop van Colophon i. p. i., in 1872 met verlof naar Europa vertrokken, keerde niet naar Indie terug, maar werd in den loop van 1874 als hoofd der missie vervangen door den reeds met de tijdelijke waarneming van het vicariaat belasten pastoor C. A. CLAESSENS, die bij Koninklijk besluit van 8 Julij 1874, n°. 33, in de hem, met den titel van bisschop van Tranopoli i. p. i, verleende nieuwe hoedanigheid erkend werd.

Gedurende de afwezigheid van den heer CLAESSENS, wien in October 1874 een buitenlandsch verlof naar Europa voor den tijd van één jaar werd toegekend, werd met het tijdelijk beheer der missie belast de pastoor J. LIJNEN, toen te Samarang.

Bij het einde van 1874 was, behalve de kerkvoogd, nog een der andere geestelijken (een der pastoors uit de statie Maumeri, op Floris) met verlof buiten Nederlandsch Indie, zoodat van de 18 van landswege bezoldigde geestelijken bij het einde van 1874 slechts 16 aldaar aanwezig waren, namelijk te Batavia 3, waaronder de waarnemende apostolische vicaris, Samarang 2, Ambarawa 1, Soerabaija 3, Djokjokarta 1, Padang 2, Soengeislan (Banka) 1, Larantoeka en Maumeri (Floris) 3. Bovendien was te Batavia een niet van 's landswege bezoldigd hulppriester werkzaam.

Buiten bezwaar van den lande zijn sedert nog twee geestelijken van hier vertrokken, die in Mei jl. erkend zijn als hulppriesters te Maumeri en Soengeislan.

Kerkelijke dienstreizen. De plaatsen, waar geen geestelijken gevestigd zijn, werden overeenkomstig de deswege bestaande bepalingen, bezocht door den geestelijke tot wiens ressort zij behooren. Wegens bijzondere redenen maakten de residentien Krawang, Bezoeki, Banjoewangi, Madura en Palembang daarop eene uitzondering. In het afgeloopen jaar werd de in dit opzigt bestaande regeling uitgebreid door de opdragt van vier dienstbezoeken 's jaars in Atjeh aan een der geestelijken van Padang, en van twee dienstbezoeken 's jaars in de residentie Sumatra's Oostkust aan den geestelijke op Banka (Indisch Staatsblad 1874, n°s. 237 en 244).

Verder werden nog op 's lands kosten dienstreizen gedaan naar de residentien Lampongsche districten, Westerafdeeling van Borneo, Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo, naar de Moluksche eilanden en naar Celebes.

Godsdienstonderwijs, enz. Op plaatsen waar geestelijken gevestigd zijn, werd het geheele jaar door, meestal tweemaal daags, godsdienstig onderrigt gegeven. Te Gombong bij het korps pupillen werd twee malen per week godsdienstig onderwijs gegeven door geschikte personen uit het kader, die daarvoor eene maandelijksche toelage ontvingen. Te Buitenzorg, in het detentiehuis en (in de laatste maanden van 1874) in de centraal-gevangenis te Samarang, en bij het marine-etablissement te Soerabaija, werd geregeld eens of meermalen per maand dienst gehouden.

Aan de gemeenten te Batavia, Samarang, Ambarawa, Soerabaija, Djokjokarta, Padang en Soengeislan werden uit 's lands kas fondsen verstrekt voor het bezoldigen van kerkelijke beambten.

Kerkgebouwen. De in aanbouw zijnde nieuwe kerk te Samarang nadert hare voltooijing; men verwachtte dat zij tegen het einde van 1875 zou kunnen worden geopend. Voor de Chinesche gemeente te Singkawang (Westerafdeeling van Borneo) was een kerkje in aanbouw.

Statistiek. De over 1874 ontvangen opgaven zijn verzameld in onderstaande tabel; het cijfer der militaire gemeenteleden is ontleend aan opgaven van het departement van oorlog.

STATIEN EN GEWESTEN.	Aantal zielen.		Communicanten.	Tot de eerste H. Communie aangenomen.	Gedoopten.	Huwelijken ingezegend.
	Burgers.	Militairen.				
Batavia	2400	1509	1823	53	164	16
Samarang	1860	493	1225	23	164	16
Soerabaija	2600	449	1800	37	232	12
Ambarawa	791	878	640	11	100	8
Djokjokarta	1029	512	619	48	75	4
Padang	523	1077	782	46	117	18
Soengeislan (Banka)	Eur. 93 Chin. 385	153 »	307	»	Europ. 10 Chin. 20	2
Moluksche eilanden	43	95	64	»	13	»
Celebes	Eur. 22 Inl. Chr. 315	226	289	† (1)	48	»
Wester-afdeeling van Borneo	Eur. 10 Chin. 60	118 »	130	†	†	†
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo	†	201	†	†	†	†
Palembang	†	125	†	†	†	†
Lampongsche districten	†	20	†	†	†	†
Benkoelen	†	70	†	†	†	†
Larantoeka (Floris)	Inl. Chr. 11 194	†	†	†	†	†

(1) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

§ 2. *Mohammedaansche.*

Naar aanleiding van eene bij de Indische Regering ingebragte klagt over de ruime betalingen, welke door de Mohammedaansche geestelijken in de afdeeling Modjokerto (Soerabaija) zouden worden gevorderd voor het verleenen hunner tusschenkomst bij huwelijken, echtscheidingen, enz., werd het denkbeeld ter sprake gebragt om dergelijke betalingen van bestuurswege aan een tarief te onderwerpen. De Regering achtte echter de verwezenlijking van dit denkbeeld niet raadzaam, uit overweging dat het vaststellen van een tarief van geoorloofde heffingen ten behoeve van de Mohammedaansche geestelijkheid in zekere mate verpligtend zou maken, wat thans, zoo niet overal, toch op vele plaatsen aan den vrijen wil en den godsdienstzin der bevolking is overgelaten. Zelfs achtte de Indische Regering het niet ondienstig aan de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura, die in de Vorstenlanden uitgezonderd, eene circulaire te rigten (Julij 1874), ten vervolge op die van 18 Augustus 1866 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 1892), ten einde hun bij vernieuwing de handhaving aan te bevelen van het ook thans weder gehuldigd beginsel, om ten opzigte der betrekkingen tusschen de Mohammedaansche geestelijkheid en de inlandsche bevolking steeds alles te vermijden wat aan eene bepaalde inmenging des bestuurs zou kunnen doen denken, onverminderd het oppertoezigt door de regenten krachtens hunne instructie (verg. het verslag van 1873 bladz. 88) over die geestelijkheid uit te oefenen.

Bij de in Atjeh achtergelaten krijgsmagt bleef een van 's lands wege bezoldigde Mohammedaansche priester als inlandsch geestelijke werkzaam.

Omtrent de uit Nederlandsch Indie vertrokken en aldaar teruggekeerde bedevaartgangers zijn van de hoofden van gewestelijk bestuur over de laatste vijf jaren de volgende opgaven ontvangen.

GEWESTEN.	VERTROKKEN.					TERUGGEKEERD.				
	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.
Java en Madura	1749	1842	3263	2174	*b*) 2954	1677	1646	1512	3242	*d*) 1847
Sumatra's Westkust . . .	*a*) 1024	1088	860	749	670	416	347	136	612	557
Benkoelen.	30	37	47	17	28	»	17	*c*) 22	*c*) 18	9
Lampongsche districten . .	32	38	144	105	104	20	15	36	43	27
Palembang	131	152	377	390	447	212	70	132	349	323
Banka	56	48	11	29	19	32	23	57	9	25
Billiton.	1	»	»	1	6	2	»	»	»	1
Riouw	»	10	57	4	»	14	12	2	29	»
Westerafdeeling van Borneo.	82	83	130	47	96	20	22	23	60	23
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	302	185	415	209	364	371	263	171	372	228
Celebes en onderhoorigheden	20	54	40	101	94	16	25	24	14	43
Amboina	14	4	14	5	11	»	10	2	9	1
Ternate.	1	»	2	»	8	1	»	1	1	»
Menado	»	»	»	2	»	»	»	»	2	3
Timor	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal buitenbezittingen . .	1693	1699	2097	1659	1847	1104	804	606	1518	1240
Java en Madura	1749	1842	3263	2174	2954	1677	1646	1512	3242	1847

a. Tot dus ver was ten onregte opgegeven 926.

b. Het grootste aantal leverden de residentien: Preanger regentschappen (520), Bantam (488), Soerabaija (418), Batavia (246) en Samarang (246). Onder het opgegeven totaal der vertrokkenen bevonden zich, volgens opgaaf, 41 personen van aanzien, te weten 24 van Soerabaija, 11 van Bantam, 4 van Banjoemas en 2 van Madura.

c. Verbeterde opgaaf.

d. Het grootste aantal teruggekeerde Mekka-gangers was afkomstig van de residentien: Preanger regentschappen (418), Soerabaija (297), Samarang (167) en Cheribon (143).

Vorenstaande opgaven doen zien, dat het aantal in 1874 van Java en Madura vertrokken Mekka-gangers, ofschoon niet zoo aanzienlijk als in 1872, echter grooter was dan in 1873. Hetzelfde was, enkele gewesten uitgezonderd, ook in de buitenbezittingen het geval.

Luidens de algemeene jaarverslagen der hoofden van gewestelijk bestuur heerschte onder de hadji's over het algemeen een goede geest. Voor opgaven nopens hun aantal (in 1873) zie men bijlage A n°. IV.

Volgens de medeelingen van den Nederlandschen consul te Djeddah waren — blijkens het register der door hem geviseerde passen — voor de bedevaart van 1874/75 (November-Februarij) uit Nederlandsch Indie aangekomen 4633 personen, onder welke 3136 van Java en Madura, 450 van Sumatra's Westkust, 398 van Palembang (behalve Djambi), 315 uit de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, 95 uit de Lampongsche districten en 239 uit de overige buitenbezittingen. Door 3673 dezer Mekka-gangers was, blijkens

de deswege op hunne passen voorkomende aanteekeningen, aan contanten ter bedevaart medegenomen een gezamenlijk bedrag van niet minder dan f 2 392 003. Over 1873/74 beliepen de medegenomen sommen (voor 2639 van de 3933 toen aangekomen Nederlandsch-Indische pelgrims) te zamen f 1 317 093. Behoudens eenige kleine uitzonderingen waren al de in 1874/75 in Arabie aangekomen Nederlandsch-Indische bedevaartgangers derwaarts overgevoerd via Singapore met schepen onder Engelsche vlag. Een 300tal waren te Suez regtstreeks van Batavia aangebragt per stoomschip *Borneo* van de stoomvaartmaatschappij „Java". De gezondheidstoestand onder de bedevaartgangers in het afgeloopen seizoen was, volgens den consul, zeer goed te noemen.

Van het per telegram aan de Indische Regering medegedeelde berigt dat in Mekka de pest was uitgebroken (September 1874), werd, ter waarschuwing van de Mekkagangers, onverwijld mededeeling gedaan in de *Javasche Courant*. Evenwel werd kort daarop vernomen dat de ziekte geen groote uitbreiding had verkregen en reeds spoedig geweken was. Door middel van de *Javasche Courant* werd ook openbaarheid gegeven aan een te Batavia ontvangen telegram uit Aden, dd. 24 November 1874, waarbij officieel gemeld werd dat — wegens het heerschen der cholera in verschillende deelen van den Nederlandsch-Indischen Archipel — bedevaartgangers van daar, bij aankomst te Djeddah, aan eene strenge en langdurige toepassing van quarantaine-maatregelen zouden worden onderworpen, en welligt zelfs in het geheel niet zouden worden toegelaten. Beide bekendmakingen schijnen weinigen van de bedevaart te hebben teruggehouden.

Het is bekend dat de schepen, welke de pelgrims uit Nederlandsch Indie, van Singapore en Penang, naar Djeddah en terug vervoeren, meest aan Arabieren toebehooren. Op de misbruiken, die bij dit vervoer plaats vinden, in 't bijzonder op het overladen der schepen, is langs diplomatieken weg de aandacht der Britsche en Turksche Regeringen gevestigd, met het gunstig gevolg, dat de Turksche Regering zich bereid verklaard heeft de autoriteiten te Djeddah aan te schrijven om zorgvuldig te waken tegen het laten vertrekken van schepen met te veel passagiers aan boord, terwijl van de zijde van het Britsch Gouvernement de zaak ook ter sprake is gebragt bij het bestuur der Straits Settlements.

Het denkbeeld, om van gouvernementswege voorzieningen te nemen om te bevorderen dat het vervoer van Mekkagangers naar en van Java regtstreeks geschiede, is na raadpleging van het Indisch Bestuur voorgekomen niet wel voor uitvoering vatbaar te zijn

Blijkens Indisch Staatsblad 1875, n°. 21 en 160 zijn ook in Indie afgekondigd de wet op de consulaatregten van 18 April 1871 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 65) en het Koninklijk besluit van 21 Julij 1874 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 111), regelende de inwerkingtreding dier wet. De hoofden van gewestelijk bestuur kregen in last om voortaan, bij elke uitreiking van passen voor de bedevaart naar Mekka, de aanvragers bekend te maken met het bedrag dat zij, volgens de aangehaalde wet, voor het doen viseren hunner pas bij de Nederlandsche consulaten verschuldigd zijn.

IV. Instellingen van liefdadigheid; uitkeerings- en spaarfondsen. (1)

Gestichten. Omtrent de verschillende op en buiten Java bestaande weeshuizen en andere gestichten van liefdadigheid zijn over 1874 de in onderstaand overzigt vermelde opgaven ontvangen.

(1) Over de vereeniging van „Het Roode Kruis" zie men blz. 42.

GESTICHTEN.	Aantal verpleegden bij het eind van (*a*)		Verdere *bijzonderheden*.
	1873.	**1874.**	
Parapattan-weezengesticht te Batavia	69 (28 jongens en 41 meisjes)	70 (27 jongens en 43 meisjes.)	De ontvangsten (waaronder het gouvernementssubsidie van f 6000) bedroegen over 1874 f 26 230, de uitgaven f 21 631.
Diakonie-armenhuis op Molenvliet (Batavia)	32 (1 man, 24 vrouwen en 7 kinderen.)	31 (26 vrouwen en 5 kinderen.)	
Stadsverband te Batavia . . .	4261 *	5499 *	In 1874 overleden 1023 behandelden of 18,60 pct. tegen 752 of 17,64 pct. in 1873. De groote sterfte openbaarde zich voornamelijk onder de van Atjeh teruggekeerde dwangarbeiders.
Chineesch hospitaal te Batavia .	521 *	532 *	In 1874 overleden 131 verpleegden tegen 127 in in 1873, of respectivelijk 24,62 pct. en 24,37 pct. Omtrent het kapitaal dezer stichting zie men bijlage L (noot *m*). Over de krankzinnigenverpleging in dit hospitaal wordt gehandeld in afd. V van dit hoofdstuk.
Djatigesticht te Batavia . . .		44 (16 jongens en 28 meisjes.)	De uitgaven over 1874 bedroegen f 12 719, de inkomsten f 11 778. Tot stijving der inkomsten van dit gesticht werd door de directie, na verkregen vergunning van de Indische Regering, eene geldloterij gehouden ten bedrage van f 150 000, die p. m. f 30 000 opleverde.

(*a*) Alleen de met een * geteekende cijfers betreffen het aantal verpleegden gedurende het geheele jaar.

GESTICHTEN.	Aantal verpleegden bij het eind van 1873.	1874.	*Verdere bijzonderheden.*
Landbouwgesticht te Depok (Buitenzorg)	38 (21 jongens en 17 meisjes.)	32 (20 jongens en 12 meisjes.)	Sedert December 1874 genieten de kinderen gratis onderwijs aan de gouvernements-school te Depok, waarover zie bladz. 111. Voor het practisch onderrigt in den landbouw is door het bestuur dezer inrigting een Europeesch landbouwer in dienst genomen en het noodige akkergereedschap uit Australie ontboden. Bij het einde des jaars waren 5 bouws met 6000 koffijboompjes beplant en nog eenige stukken grond voor andere cultuur gereed gemaakt. Ten behoeve van een der knapen uit dit gesticht werd gebruik gemaakt van de in 't laatst van 1874 voor weeshuisjongens opengestelde gelegenheid (verg. bladz. 51 hiervoren) om, voorloopig op proef, in militairen zeedienst te treden. Na drie maanden dienst is echter bedoelde jongeling op verzoek ontslagen.
Vincentius-gesticht voor verlaten Christenkinderen te Weltevreden	30	30 (allen meisjes.)	Het onderwijs en de opvoeding dezer kinderen bleven aan de geestelijke zusters Ursulinen toevertrouwd. De ontvangsten bedroegen in 1874 f 8408, de uitgaven f 9053.
Rehobôth-asyl te Meester-Cornelis	29 (16 jongens en 13 meisjes.)	29 (16 jongens en 13 meisjes.)	Het onderwijs wordt nog steeds, bij gebrek aan een onderwijzer, door den president der bestuurscommissie gegeven. In September 1874 brak eene ziekte onder de kinderen uit, welke hunne verplaatsing noodzakelijk maakte. Het gouvernement kwam in de hieraan verbonden kosten te gemoet met eene bijdrage van f 200. De ontvangsten van het asyl waren in 1874 f 7611, de uitgaven f 5904.
Protestantsch wees- en armenhuis te Samarang.	185 (waaronder 4 voor particuliere rekening verpleegd.)	180 (waaronder 1 als voren.)	De aangenomen nieuwe grondslagen, waarop de gouvernementszorg voor dit en het Roomsch-katholijk weeshuis te Samarang zou worden bestendigd (zie het verslag van 1872 bladz. 99), zijn in 't laatst van 1874 volledig in toepassing gekomen. Bij gouvernements besluit van 15 October 1874, n°. 8, zijn namelijk de naar die grondslagen herziene reglementen voor beide gestichten goedgekeurd, met intrekking (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 238) der vroeger door de Regering vastgestelde, en is het bedrag van het jaarlijks, te rekenen van 1 Januarij 1874, aan beide inrigtingen als maximum te verstrekken subsidie bepaald: voor het Protestantsch weeshuis op f 38 780 en voor het Roomsch-katholijke op f 39 520. Hierbij is gerekend op de verzorging van hoogstens 180 Protestantsche en 220 Roomsch-katholijke weezen. De benoeming der weeshuisbestuuren geschiedt niet meer door den Gouverneur-Generaal, maar door den resident, aan wien het oppertoezigt over beide gestichten en over de aanwending der subsidien is opgedragen. In het personeel van toezigt en onderwijs wordt door de weeshuisbesturen zelven voorzien. Aan een comité te Samarang werd in April 1874 vergunning verleend tot het houden eener loterij van handwerken enz., waarvan de opbrengst, geraamd op f 20 000, bestemd werd ten bate van het Protestantsch weeshuis.
Roomsch-katholijk wees- en armenhuis te Samarang . . .	235 (37 jongens en 198 meisjes.) Van de 235 kinderen werden 10 voor rekening van particulieren verpleegd.	235 (21 jongens en 214 meisjes) Als voren 15.	

GESTICHTEN.	Aantal verpleegden bij het eind van 1873.	Aantal verpleegden bij het eind van 1874.	Verdere bijzonderheden.
Oude-mannenhuis te Samarang .	75	76	De verpleegden in 1874 bestonden uit 24 Europeanen, 20 Afrikanen en 32 Amboinezen.
Chineesch hospitaal te Samarang.	75	60	Omtrent de fondsen dezer stichting zie men bijlage L.
Bedelaarsgesticht te Samarang .	177	181	
Jongens-weezeninrigting te Soerabaija.	33	33	8 jongelingen verlieten in 1874 de inrigting om in verschillende ambachten en betrekkingen zich een bestaan te verschaffen; 3 werden wegens wangedrag verwijderd.
Protestantsch weeshuis te Soerabaija.	26 (8 jongens en 18 meisjes.)	25 (7 jongens en 18 meisjes.)	De inkomsten over 1874 bedroegen f 6246, de uitgaven f 7231. Het fonds bedroeg bij het eind van 't jaar f 31 054.
Vincentius-gesticht te Soerabaija.	Niet opgegeven.	30 (allen meisjes.)	
Roomsch-katholijk weeshuis te Soengeislan (Banka)	Idem.	11 (allen Chinezen.)	De kosten van dit weeshuis worden geheel gedragen door den ter plaatse gevestigden pastoor. Van het Roomsch-katholijk weeshuis te Blinjoe zijn geen opgaven ontvangen.
Protestantsch weeshuis te Amboina	10	8 (2 jongens en 6 meisjes.)	
Idem te Ternate	Niet opgegeven.	Geene.	
Acht leprozengestichten (2 op Java en 6 in de buitenbezittingen).	202	207	Bij het eind van 1874 werden verpleegd: te Wangkang (Soerakarta) 44, Kandangan (Djokjokarta) 84, Benkoelen 14, Palembang 29, Riouw 15, Temoempah (Menado) 5, Modelemo (Menado) 10 en Ternate 6 leprozen, tegen respectivelijk 35, 83, 14, 32, 15, 6, 11 en 6 bij het eind van 1873.

Instellingen van bedeeling. Door de Protestantsche diakonie te Batavia werden in 1874 130 personen bedeeld; aan bedeelingen werd uitbetaald f 13 154; terwijl de inkomsten der diakonie bedroegen f 13 755.

Uit het diakoniefonds te Makassar genoten ongeveer 30 huisgezinnen bedeeling, te zamen tot een bedrag van ruim f 3 000. Bovendien werden uit dit fonds, dat bij het eind van 1874 een batig saldo had van f 824, een groot aantal ouderlooze kinderen ondersteund en verpleegd.

Het aantal personen in 1874 in bedeeling bij de te Samarang gevestigde commissie tot ondersteuning van behoeftige Christenen bedroeg 104. De te Soerabaija ingeingestelde commissie van gelijken aard bedeelde 46 personen met f 4 804, en betaalde buitendien nog f 378 voor het bezorgen van begrafenissen. Nopens de bedeelingen der Bataviasche commissie zijn ditmaal geen opgaven ontvangen.

Bij het in 1852 gestichte „fonds des vredes door het bloed des kruizes" te Soerabaija, onder anderen tot ondersteuning van behoeftige Javaansche Christenen, bedroegen in het afgeloopen jaar de ontvangsten f 3 750 en de uitgaven f 2 725.

De ontvangsten der te dier plaatse bestaande vereeniging „Caritas" voor het verschaffen van levensmiddelen aan behoeftige Christenen bedroegen over 1874 f 344, tegen eene uitgaaf van f 309.

Uitkeerings- en spaarfondsen. Het van regeringswege beheerde „watersnoodfonds", waaruit in 1873 en 1874 geene uitkeeringen plaats hadden, bestond bij het eind van laatstgenoemd jaar uit f 11 310,07[5]. In Februarij jl. is echter door de commissie van beheer een bedrag van f 10 000 bestemd tot leniging van de rampen veroorzaakt door den moddervloed in Kediri (zie bladz. 5).

Door bemiddeling van de vrijmetselaarsloge „La Constante et Fidèle" te Samarang is aldaar een „uitkeeringsfonds" opgerigt, ten doel hebbende om bij overlijden eens deelhebbers zijne weduwe of minderjarige kinderen tegemoet te komen met eene geldelijke uitkeering in eens, en tevens om de oprigting voor te bereiden van een pensioenfonds

voor weduwen van vrijmetselaars. Het saldo in kas bedroeg na de derde maand der oprigting f 3 058. Zoo lang het aantal deelhebbers geen 100 beloopt, heeft genoemde loge zich verbonden maandelijks f 50 bij te dragen.

De in 1865 te Batavia opgerigte vereeniging » Onderling hulpbetoon", ten nutte van na te laten betrekkingen van onderwijzers, telde bij het eind van 1874 107 leden, terwijl haar kapitaal f 28 751,95 bedroeg.

Van de oprigting te Soerabaija van een fonds tot ondersteuning van nagelaten betrekkingen van gesneuvelde militairen is reeds gewag gemaakt op bladz. 42 van dit verslag.

Van fondsen, opgerigt ten behoeve van een bepaald persoon of van de door een bepaald persoon nagelaten betrekkingen, schijnt hier geen melding te behoeven gemaakt te worden.

Ook in 1874 werd weder een toenemend gebruik gemaakt van de op de drie hoofdplaatsen van Java bestaande spaarbanken, zoo als blijkt uit onderstaand overzigt, vergeleken met dat op bladz. 121 van 't vorig verslag. Over het militair spaarfonds zie men bladz. 41.

	Batavia.	Samarang.	Soerabaija.
Kapitaal op 1 Januarij 1874	f 1 810 121,91^5	f 1 011 507,53^5	(1)
Gedurende 1874 ingebragt	1 068 378,59	479 066,64	(1)
Te zamen . . .	f 2 878 500,50^5	f 1 490 574,17^5	(1)
Teruggenomen	672 180,06^5	443 813,68	(1)
Blijft . . .	f 2 206 320,44	f 1 046 760,49^5	(1)
Aan rente en dividend voor de inleggers gedurende 1874. . .	80 605,87^5	45 711,96	81 511,65
Kapitaal op 31 December 1874	f 2 286 926,31^5	f 1 092 472,45^5	f 1 788 506,05
Het reservefonds bedroeg op 31 December 1874	50 000,00	37 562,33^5	31 142,57

(1) Hier kunnen geen cijfers worden ingevuld, omdat in de Indische opgaven vergissingen zijn gemaakt.

V. Burgerlijke geneeskundige en veeartsenij-dienst.

§. 1. *Burgerlijke geneeskundige dienst.*

De herziening van het algemeen reglement op den burgerlijken geneeskundigen dienst in Indie, waarvan o. a. sprake was in het vorig verslag, blz. 121, is aangehouden in afwachting van de wijziging der Nederlandsche wet regelende de voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheden van geneeskundige, apotheker enz., en weder ter hand genomen nadat die wijziging had plaats gevonden bij de wet van 8 Julij 1874 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 97).

Inmiddels is voor den inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst voor Java en Madura — tot welke betrekking (bij Indisch Staatsblad 1874, n°. 77, ingesteld) een eervol ontslagen officier van gezondheid der 1ste klasse benoemd werd — in Augustus 1874 eene instructie vastgesteld, waarbij hem o. a. het toezigt is opgedragen op de uitoefening der genees- en artsenijbereidkunde buiten de drie hoofdplaatsen van Java, waar plaatselijke commissien daarvoor zijn aangewezen. Ten einde zich zooveel mogelijk bekend te maken met den toestand, uit een hygiënisch oogpunt, van openbare of bijzondere inrigtingen zal de inspecteur — voor zooveel noodig in bijzijn van een plaatselijk ambtenaar — alle openbare gebouwen, scholen, gestichten van liefdadigheid, fabrieken of andere werkplaatsen, ziekengestichten en gevangenissen mogen bezoeken, terwijl hij ook de behandeling en verpleging der lijders in de ziekengestichten zal hebben na te gaan. Voorts bepaalt de instructie, dat de inspecteur zijne aandacht zal hebben te wijden aan alles wat van invloed is op den openbaren gezondheidstoestand, en zich zal hebben bekend te maken met de meest onder de inlanders voorkomende ziekten en de bij hen gebruikelijke geneesmiddelen. Ook het toezigt op de uitoefening der vaccine is hem opgedragen. Zijne inspectiereizen worden geregeld door den chef over den geneeskundigen dienst, aan wien hij regtstreeks ondergeschikt is.

Openbare gezondheid. De algemeene gezondheidstoestand in Indie was gedurende 1874 nog ongunstiger dan in 1873. De cholera heerschte met afwisselende hevigheid het geheele jaar door, en verschoonde o. a. op Java geen enkel gewest, behalve Probolinggo. De meeste slagtoffers maakte zij van April tot Julij. De loop, dien de ziekte genomen heeft, is — met eenige afwijking van hetgeen in het vorig verslag werd medegedeeld — nader aldus geschetst. Van Singapore overgebragt naar Borneo's Westkust, vertoonde zij zich achtereenvolgens in Palembang, den Lingga-archipel, Banka, Batavia, Samarang (en verder over Java), Benkoelen, Lampongsche districten. Madura, Bali, Celebes, Westkust van Sumatra, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Oostkust van Sumatra en Menado. In de Molukken en den Timor-archipel kwam de cholera niet voor; althans werd deswege niets vernomen. In welke mate onze troepen in Atjeh door de ziekte geteisterd werden, is in hoofdstuk **D** gebleken. Voor zoo verre bij de gewestelijke besturen is bekend geworden, bereikte in 1874 het cijfer der aangetasten een totaal van 147 314 (121 732 op Java en Madura en 25 582 in de buitenbezittingen), waarvan ruim 46.6 pct. zouden overleden zijn, namelijk 70 167 (57 266 op Java en Madura en 12 901 in de bezittingen daarbuiten) (1). Bij het einde van het jaar kwam de ziekte nog voor in de residentien Batavia, Bantam, Pekalongan, Madioen en Madura. Terwijl van andere gewesten geene rapporten meer werden ontvangen, was het toch bekend dat zij zich daar nog sporadisch voordeed. De doctors-djawa hebben bij het heerschen der cholera zeer belangrijke diensten bewezen.

Aan de quarantaine-voorschriften vervat in *Indisch Staatsblad* 1871, n°. 109, werd zooveel mogelijk de hand gehouden, doch met weinig gevolg. In verband tot hetgeen in Europa wordt verrigt naar aanleiding van de in 1874 te Weenen gehouden sanitaire-conferentie, zal nader overwogen worden wat in dit opzigt in Indie nog te doen zij.

(1) Tot verklaring van het verschil tusschen deze cijfers en die welke lager genoemd worden, zal het voldoende zijn op te merken, dat de hier medegedeelde opgaaf, ontleend aan de epidemie-rapporten der hoofden van gewestelijk bestuur, ook die plaatsen omvat waar geen geneeskundigen aanwezig zijn.

Intusschen wordt gezorgd dat de Indische Regering geregeld op de hoogte blijft van het uitbreken of ophouden van epidemien in vreemde havens, die met Nederlandsch Indie in verkeer staan. De Nederlandsche consuls in Egypte, Azie en Australie zenden hunne mededeelingen deswege regtstreeks naar Batavia.

Behalve in de residentie Probolinggo, waar een aantal personen aan koorts bezweken, kwamen geene gevaarlijke koortsepidemien voor. Uit sommige gewesten werden wel berigten omtrent het heerschen van koortsen ontvangen, maar deze hadden een goedaardig karakter en namen geen groote uitbreiding. In de residentie Amboina was de knokkelkoorts eenigen tijd epidemisch, doch bij het einde van het jaar was er de ziekte geweken.

Natuurlijke pokken kwamen in verschillende gewesten sporadisch, maar nergens epidemisch voor, dan in eenige afdeelingen van de adsistent-residentie Benkoelen, waar in het begin van 1874 nog ongeveer 200 lijders waren, van welke 21 overleden.

Dysenterie heerschte epidemisch in de Padangsche Bovenlanden; gevallen van mazelen waren weinig talrijk; berri-berri vertoonde zich voornamelijk onder de van Atjeh teruggekeerde dwangarbeiders; uitbreiding van lepra werd niet waargenomen. Daarentegen was, ondanks het politioneel toezigt tot wering der schadelijke gevolgen van prostitutie (verg. blz. 68), eene toeneming van het aantal lijders aan syphilis op te merken.

Eene vijfjarige statistiek der behandelden en overledenen bij den burgerlijken geneeskundigen dienst volgt hieronder:

Jaren.	Behandelden.	Overledenen.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	*a.* Behandelden. *b.* Overledenen. *c.* Sterfteverhouding	EPIDEMIELIJDERS. (*a*) Koortsen.	Knokkelkoorts.	Dysenterie.	Cholera.	Berri-berri.	Pokken.	Andere ziekten.	TOTAAL.
Java en Madura.												
1870.	106 477 (*b*)	10 532	1 : 10,11	*a.*	28 518	»	»	124	»	34 039	»	62 681
				b.	3 790	»	»	9	»	4 984	»	8 783
				c.	1 : 7,52	»	»	1 : 13,7	»	1 : 6,82	»	1 : 7,13
1871.	59 669 (*b*)	3 132	1 : 19,05	*a.*	8 339	»	»	62	17	963	»	9 381
				b.	594	»	»	4	3	62	»	663
				c.	1 : 14,03	»	»	1 : 15,5	1 : 5,6	1 : 15,53	»	1 : 14,14
1872.	75 614 (*c*)	4 521	1 : 16,72	*a.*	32 124	»	»	24	»	199	»	32 347
				b.	2 250	»	»	1	»	8	»	2 259
				c.	1 : 14,27	»	»	1 : 24	»	1 : 24,87	»	1 : 14,32
1873.	181 282 (*d*)	8 849	1 : 20,48	*a.*	59 715	54 520	33	10 893	»	336	»	125 497
				b.	528	564	14	4 614	»	8	»	5 728
				c.	1 : 113,09	1 : 96,6	1 : 2,36	1 : 2,36	»	1 : 42	»	1 : 21,90
1874.	134 307 (*e*)	34 824	1 : 3,85	*a.*	2 920	»	»	69 634	»	253	38	72 845
				b.	36	»	»	30 387	»	19	12	30 454
				c.	1 : 81	»	»	1 : 2,29	»	1 : 13,31	1 : 3,16	1 : 2,4
Buitenbezittingen.												
1870.	53 657 (*f*)	5 461	1 : 9,82	*a.*	1 641	»	»	6	12	27 627	412	29 698
				b.	77	»	»	6	»	4 990	41	5 114
				c.	1 : 21,31	»	»	1 : 1	»	1 : 5,53	1 : 10	1 : 5,8
1871.	30 559 (*g*)	1 552	1 : 19,69	*a.*	770	»	208	»	569	5 333	244	7 124
				b.	56	»	7	»	120	934	3	1 120
				c.	1 : 13,75	»	1 : 29,71	»	1 : 4,74	1 : 5,71	1 : 81,3	1 : 6,35
1872.	24 495 (*h*)	702	1 : 34,89	*a.*	422	»	146	»	51	1 477	1 324	3 420
				b.	2	»	11	»	1	323	50	387
				c.	1 : 211	»	1 : 13,27	»	1 : 51	1 : 4,57	1 : 26,4	1 : 8,83
1873.	61 745 (*i*)	5 365	1 : 11,51	*a.*	776	29 175	99	7 381	21	2 924	»	40 376
				b	22	255	64	4 128	»	528	»	4 997
				c.	1 : 35,27	1 : 114,41	1 : 1,55	1 : 1,79	»	1 : 5,54	»	1 : 8,08
1874.	44 139 (*k*)	9 014	1 : 4,89	*a.*	1 721	810	1 745	16 609	»	538	»	21 423
				b.	39	1	233	7 927	»	168	»	8 368
				c.	1 : 44,13	1 : 810	1 : 7,49	1 : 2,09	»	1 : 3,2	»	1 : 2,56

(*a*) De cijfers onder dit hoofd zijn reeds begrepen in de totalen der behandelden en overledenen (kolom 2 en 3).

(*b*) Hieraan ontbreken de opgaven van 7 plaatsen.

(*c*) Als voren van 12 plaatsen.

(*d*) Als voren van 9 plaatsen.

(*e*) Als voren van 7 plaatsen. (Verg. bijlage V.)

(*f*) Als voren van 3 plaatsen.

(*g*) Als voren van 6 plaatsen.

(*h*) Als voren van de residentie Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo en van 7 plaatsen in andere gewesten.

(*i*) Als voren van 10 plaatsen.

(*k*) Als voren van 6 plaatsen. (Verg. bijlage V.)

Eene meer gedetailleerde statistiek betreffende het laatst verloopen jaar wordt, als naar gewoonte, medegedeeld in twee aan dit verslag gehechte staten (zie de bijlagen U en V), waarvan de eerste het aantal behandelden en overledenen opgeeft voor elke ziekte in het bijzonder, en de tweede voor elke plaats waar de burgerlijke geneeskundige dienst wordt uitgeoefend. Voorts wordt, ten vervolge op vroegere staten van dien aard (1), overgelegd (bijlage W) eene opgaaf van het aantal overledenen in elk gewest ten gevolge van ongelukken. en van het aantal moorden (ook zelfmoorden), een en ander ontleend aan opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur.

Maatregelen ter bevordering van de plaatselijke hygiène. Wat de in vorige verslagen besproken maatregelen ter bevordering der volksgezondheid op de hoofdplaatsen van Java betreft, is te vermelden dat de opneming en waterpassing van Batavia en omstreken ter verbetering van het riolenstelsel nagenoeg beëindigd is, en dat op de in 1873 (zie het verslag van dat jaar blz. 134) uitgeschreven prijsvraag voor het ontwerpen van een plan tot machinale waterdistributie te Soerabaija slechts één antwoord is ingekomen, 't welk is gesteld in handen van eene deskundige commissie ten einde te beoordeelen of het plan aan de eischen voldoet.

Voorstellen voor eene doelmatige verdeeling van het water uit de artesische putten te Batavia zijn bij de Indische Regering in behandeling.

In verschillende gewesten van Java worden, onder de leiding en het toezigt der ambtenaren van het boschwezen, proeven genomen met den aanplant van eucalyptus globulus (blaauwe gomboom) en van zonnebloemen in de lage kuststreken, omdat elders, bij name in Britsch Indie, is ondervonden, dat de vermenigvuldiging dezer veel vocht absorberende gewassen gunstig werkt op den gezondheidstoestand in moerassige streken. Ook in Atjeh zijn daarom de genoemde gewassen aangeplant.

Europesche geneeskundigen. In Februarij 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 46) werd een reglement vastgesteld voor de stadsgeneesheeren te Batavia. Daarbij is bepaald, hoe de dienst tusschen hen zal zijn verdeeld, en is de wijze van uitoefening van den dienst, zoomede hunne onderlinge dienstverhouding en aansprakelijkheid geregeld. Tot in Maart 1874, toen de in 't vorig verslag bedoelde nieuwe organisatie van den burgerlijken geneeskundigen dienst in werking trad, werd de dienst der stadsgeneesheeren te Batavia nog gedeeltelijk waargenomen door de twee van regeringswege aangestelde wijkdoctoren.

Het aantal standplaatsen van civiele geneesheeren werd in 1874 met 3 (Kendal, Blitar en Panaroekan) en in de eerste maanden van 1875 andermaal met 3 (Madjalengka, Bezoeki en Sumanap) vermeerderd, waardoor het nu, buiten de hoofdplaatsen Batavia, Samarang en Soerabaija, waar de straks bedoelde stadsgeneesheeren in den dienst voorzien, bedroeg 34 op Java en Madura en 4 in de buitenbezittingen (2). Niet al deze plaatsen konden echter worden bezet. Gedurende het geheele jaar 1874 bleven drie plaatsen, Soekapoera, Japara en Gorontalo, van een civielen geneesheer verstoken, terwijl in drie andere plaatsen, Poerwakarta, Soemedang en Toeban, in den loop van het jaar vacatures ontstonden (in Poerwakarta door het vertrek van den geneesheer aldaar naar Poeloe Bras; verg. blz. 59). Te Toeban is in de vacature weder in Januarij jl. voorzien. De te Bandong en te Grissee aangestelde geneesheeren werden, onder genot eener toelage, respectivelijk belast met den geneeskundigen dienst in de afdeeling Limbangan en in de afdeelingen Sidajoe en Lamongan.

Bij het eind van 1874 was de civiele geneeskundige dienst aan officieren van gezondheid opgedragen in 20 (3) plaatsen op Java en Madura en 46 in de buitenbezittingen, maar op 6 daarvan (Palimanang op Java, en Moeara Doea, Martapoera, Pengaron, Menado en Wahaai in de buitenbezittingen) ontbraken officieren van gezondheid. In 2 van de 6 bedoelde plaatsen op Java en Madura, namelijk te Bezoeki en Sumanap, werden in den aanvang van 1875 de garnizoenen ingetrokken, waarop bepaald is — gelijk straks werd gezegd — dat dáár civiele geneeskundigen zouden worden aangesteld. Het aantal plaatsen in de buitenbezittingen, waar officieren van gezondheid (met den civielen geneeskundigen dienst belast) ontbraken, is in de eerste maanden van dit jaar nog vermeerderd met 3 — Goenong Sitoli, Kepahiang en Benkaijang — omdat de aldaar dienstdoenden naar andere garnizoenen moesten worden verplaatst.

Eene volledige opgaaf der plaatsen, waar de plaatselijke geneeskundige dienst aan civiele geneesheeren is opgedragen en waar hiermede officieren van gezondheid zijn belast, wordt aangetroffen in de hooger aangehaalde bijlage V. Het voornemen bestaat om, wanneer de daartoe benoodigde fondsen bij de begrooting zullen zijn toegestaan, de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst, onder genot van de gewone toelage, voor alle officieren van gezondheid verpligtend te maken (verg. blz. 29).

De hier te lande in het laatste jaar aangewende pogingen tot het erlangen van civiele geneesheeren voor den Indischen dienst, hebben slechts geleid tot het verkrijgen van één candidaat, die in Junij jl ter beschikking van de Indische Regering is gesteld en kort daarop is vertrokken.

Particuliere practijk werd, behalve door de met den stedelijken of plaatselijken geneeskundigen dienst belaste geneesheeren, krachtens acten van bevoegdheid, bij het eind van 1874 uitgeoefend door 23 geneesheeren op Java en 2 in de buitenbezittingen, namelijk 1 in de Minahassa (Menado) en 1 in het rijk van Deli (Sumatra's Oostkust).

Te Buitenzorg en verder op 7 gewestelijke hoofdplaatsen op Java en 2 in de buitenbezittingen waren particuliere apothekers gevestigd.

Europesche vroedvrouwen waren er in 't geheel 10, behalve de 6, van gouvernementswege aangesteld als stadsvroedmeesteressen op de drie hoofdplaatsen van Java. (Te Soerabaija werd het aantal dezer laatsten in den aanvang van 1874 mede op 2 gebragt.)

In Januarij 1875 werd teruggekomen van het tot dus ver gevolgd gebruik om de in Nederlandsch Indie verleende acten tot uitoefening der genees-, heel-, verlos- of artsenijmengkundige practijk slechts van kracht te doen zijn voor een bepaald gewest, afdeeling of plaats. Voortaan zullen dus die acten den belanghebbende vrijheid geven om ter plaatse waar hij zulks verkiest practijk uit te oefenen, mits vooraf van zijn voornemen kennis gevende aan het hoofd van gewestelijk bestuur, door wien de acte van toelating moet gevierd worden (Indisch Staatsblad 1875, n°. 12).

Inlandsche geneeskundigen. De uitvoering van het in 't vorig verslag medegedeelde plan tot reorganisatie van de school voor doctors-djawa te Weltevreden (Batavia) werd voorbereid.

Gedurende 1874 werd die school bezocht door 71 élèves, waarvan echter bij het eind van het jaar nog slechts 43 aanwezig waren, tegen 38 op 31 December 1873. Een der élèves kwam te overlijden, 19 werden ontslagen wegens ongeschiktheid, 2 verwijderd wegens wangedrag of luiheid, 2 kregen ontslag op verzoek. Aan het examen tot het verkrijgen van het diploma van doctor-djawa onderwierpen zich 9 élèves (October 1874), waarvan 4 met goed gevolg. De 5 niet geslaagden werden aan de hoofden der gewesten, waaruit ze herkomstig waren, aanbevolen om, bij voorkomende vacature, te worden voorgedragen voor eene benoeming als vaccinateur; een hunner werd sedert ten behoeve der vaccine naar Atjeh gezonden, toen zich aldaar gevallen van natuurlijke pokken voordeden.

In overeenstemming met de reeds nu en dan gevolgde gewoonte werd in 1874 (Indisch Staatsblad n°. 252) tot regel aangenomen dat de doctor-djawa, wanneer zij de school te Weltevreden verlaten, in het belang hunner practische ontwikkeling, gedurende het eerste jaar hunner benoeming bij een burgerlijk ziekengesticht op een der drie hoofdplaatsen te werk gesteld worden. Van de 4 in 1874 benoemde doctors-djawa werden dan ook 2 geplaatst aan het stadsverband te Batavia en 1 aan de civiele zieken-inrigting te Soerabaija; de vierde werd benoemd tot adsistent-leeraar aan de school.

(1) Zie laatstelijk bijlage A, n°. 15, van het verslag van 1873.

(2) In het gouvernement van Celebes werd (Januarij 1875), in plaats van Saleijer, Bonthain als standplaats van een civielen geneesheer aangewezen.

(3) Dus 1 minder dan in 1873; in September 1874 werd namelijk de officier van gezondheid te Pelantoengan van de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst ontheven als een gevolg van de aanstelling van een civielen geneesheer te Kendal.

Het aantal doctors-djawa bedroeg in 1874 op en buiten Java 109, waaronder 38 die tevens dienst deden als vaccinateur. Van dit aantal overleden 4 en werden 2 op verzoek uit 's lands dienst ontslagen.

Door een dezer laatsten werd vergunning gevraagd tot uitoefening der geneeskundige practijk op sommige specerijperken op het eiland Banda. Vermits de Regering, buiten de door haar aangestelde doctors-djawa, geen inlandsche geneeskundigen erkent, kon de gevraagde admissie niet worden verleend, doch werd den aanvrager opgemerkt, dat het hem nogtans onverlet bleef om aan zieken hulp te verleenen.

Van de zeer belangrijke diensten door de doctors-djawa bewezen tijdens de cholera-epidemie is reeds hooger gewag gemaakt. De veeljarige goede diensten van den doctor-djawa te Benkoelen werden door de Regering openlijk erkend, toen zij hem in Maart jl. met de zilveren medaille voor burgerlijke verdiensten begiftigde. Op enkele kleine militaire posten, waar een officier van gezondheid ontbrak, zoo als te Wonosobo (Bagelen), te Wahaai (Amboina) en te Mangar (Billiton), werd in 1873 en 1874 aan den ter plaatse gevestigden doctor-djawa de waarneming van den militairen geneeskundigen dienst opgedragen. Te Gorontalo bleef de doctor-djawa, als in 1873, met den plaatselijken geneeskundigen dienst belast.

Inlandsche vroedvrouwen. De bij het hospitaal te Weltevreden bestaande verloskundige school ter opleiding van inlandsche vroedvrouwen telde in 1874 5 leerlingen; geen harer was echter reeds bekwaam genoeg om examen te doen. In het aan de school verbonden verloskundig gesticht werden in 1874 27 kraamvrouwen opgenomen. Het aantal in de verschillende gewesten aanwezige inlandsche vroedvrouwen wordt opgegeven in 1874 89 te hebben bedragen, van welke 38 van gouvernementswege onderstand genieten. Deze laatsten zijn verpligt gratis verloskundige hulp te verleenen aan behoeftige vrouwen uit de bevolking, die zich op en in de nabijheid van hare standplaats bevinden.

Ziekengestichten. Te Batavia, Samarang en Soerabaija bestaan zoo genaamde stadsverbanden, waar tot dwangarbeid veroordeelde en behoeftige inlanders en huns gelijken op 's lands kosten geneeskundig worden behandeld en verpleegd. Over het stadsverband te Batavia is reeds het een en ander aangeteekend in het overzigt op bladz. 122. Over de verpleging, bij terugkeer op Java, der bij de troepenmagt in Atjeh als koelies gebezigde dwangarbeiders zie men bladz. 65.

In eenige gewesten op Java en in sommige buitenbezittingen vindt men hier en daar kleine inrigtingen tot verpleging van inlandsche zieken, mitsgaders een achttal leprozengestichten (zie over deze laatsten bladz. 124).

Over de particuliere gezondheids-etablissementen te Kampong Makassar (Batavia), Gadok (Buitenzorg) en Sindanglaija (Preanger regentschappen), van welke beide laatste (gesubsidieerde) inrigtingen het Gouvernement ook door burgerlijke landsdienaren doet gebruik maken (verg. onder anderen het verslag van 1868, bladz. 98), is reeds het een en ander gezegd op bladz. 41.

In April 1874 werd door de Indische Regering bepaald, dat zich te Gadok en Sindanglaija ook zouden kunnen doen verplegen (tegen hetzelfde tarief als waarvoor zij naar hun rang of tractement in 's lands hospitalen zouden worden opgenomen) die officieren van de land- en zeemagt en ambtenaren, welke deelgenomen hadden aan de tweede expeditie tegen Atjeh en voor wie, bij militair geneeskundig attest, een verblijf te Gadok of Sindanglaija werd noodig geacht. Hetgeen hunne verpleging meer zou kosten dan volgens bedoeld tarief, mits tot zeker maximum daags, nam het Gouvernement voor zijne rekening.

Krankzinnigenverpleging. Voorstellen uit Indie nopens de opneming van krankzinnigen in gestichten, hunne verpleging, ontslag, enz., hebben geleid tot een Koninklijk besluit van 30 April 1875, n°. 22, waarbij de Gouverneur-Generaal gemagtigd is om, met intrekking van alle strijdige voorschriften, een reglement betreffende de krankzinnigenverpleging in Nederlandsch Indie vast te stellen. Dat reglement zal geschoeid zijn op de leest der Nederlandsche wet van 29 Mei 1841 (*Staatsblad* n°. 20), behoudens de afwijkingen die de eigenaardige toestand in Indie vordert. Voor de toepassing en uitvoering der aangenomen beginselen zullen vooreerst, behalve het in aanbouw zijnde gesticht te Buitenzorg, bestaande inrigtingen te Samarang en Soerabaija als hulpgestichten worden gebezigd (ook te Batavia, zoolang het eerstgenoemde gesticht niet kan geopend worden), en wordt op verschillende plaatsen gelegenheid verschaft tot voorloopige opneming van krankzinnigen.

Daar evenwel het getal krankzinnigen in Indie te groot werd geacht om eene onbeperkte opneming van allen in gestichten te kunnen voorschrijven, werd als regel aangenomen, dat de presidenten der landraden alleen de opneming van zoodanige krankzinnige inlanders in een gesticht zullen bevelen, die voor zich of voor hunne omgeving gevaarlijk zijn, of zonder vrees voor ongelukken niet kunnen worden alleen gelaten, en dergelijke; terwijl de opneming van anderen, wier krankzinnigheid is geconstateerd, alleen dan zal worden gelast, wanneer er plaats voor hen is in een der gestichten. Zij, die — zonder tot de eerste categorie te behooren — door hunne omgeving geheel worden verwaarloosd, worden evenwel in allen gevalle in de plaatsen van voorloopige opneming gehuisvest.

Voor de inrigting der bedoelde hulpgestichten te Samarang en te Soerabaija worden de noodige fondsen bij de Indische begrooting voor 1876 uitgetrokken. Wat Samarang betreft, wordt eene uitgaaf van ruim f 81 000 (1) gevorderd, ten einde van de thans voor de verpleging van krankzinnigen bestemde afdeeling van het militair hospitaal een afzonderlijk gesticht te maken, geschikt voor de opneming van 110 patiënten. Voor het hulpgesticht te Soerabaija heeft men de beschikking over een voor het grootste gedeelte nieuw opgetrokken gebouw, ruimte aanbiedende voor 102 krankzinnigen. Voor de inrigting van dit gebouw, voor de indienststelling van het daarbij benoodigde personeel enz., is eene uitgaaf van ruim f 113 000 noodig geacht. Terwijl de Regering, gelijk gezegd, besloten heeft om op die uitgaven bij de begrooting te rekenen, omdat zij voor de toepassing van het zoo even bedoelde reglement vereischt schenen te worden, heeft zij echter tegenover het Indisch Bestuur doen blijken van haar voornemen om, zoo lang althans de ervaring van meerdere jaren de onvermijdelijke behoefte niet heeft aangetoond, in geene verdere voorstellen tot aanbouw of oprigting van krankzinnigengestichten te treden. Tevens is het Indisch Bestuur herinnerd aan het vroeger geopperde plan, om in de onmiddellijke nabijheid van het gesticht te Buitenzorg eene landbouwkolonie te vestigen voor rustige lijders, volgens het model van de in Frankrijk bestaande kolonie nabij Clermont (departement de l'Oise). De Gouverneur-Generaal is verzocht daartoe zoo spoedig mogelijk het noodige voor te bereiden.

Blijkens de achtereenvolgens nopens den bouw van het Buitenzorgsche gesticht inkomende berigten, vordert dit werk slechts langzaam, zoodat aanleiding is gevonden om dezerzijds op bespoediging aan te dringen. Het eerste gedeelte der gebouwen (directeurs- en beambtenwoningen), bij uitbesteding door een particulier architect aangenomen, was bij het eind van 1874 slechts voor ³/₄ gereed, ofschoon de opleveringstermijn reeds verstreken was. Voor den bouw van de andere gedeelten, namelijk de verblijven voor lijders 1ste en 2de klasse (waarvan de kosten geraamd zijn op f 99 489), de verblijven voor rustige lijders der 3de klasse, een opzigterswoning en de administratiegebouwen (waarvan de kosten zijn geschat op f 198 487), heeft in Mei jl. eene uitbesteding plaats gehad, die echter mislukt is. Voor de uitbesteding dier verschillende werken tegen het geraamde bedrag is nu met eene firma een onderhandsch contract aangegaan.

Omtrent de tegenwoordige verpleging van krankzinnigen in het Chineesch hospitaal te Batavia en in de voor lijders van dezen aard bestaande afdeeling van het militair hospitaal te Samarang, respectivelijk onder beheer van de speciale artsen dr. F. H. Bauer en dr. P. Kok Ankersmit valt het navolgende te melden, wat het jaar 1874 betreft.

In 't geheel werden door eerstgenoemden geneesheer 181 lijders behandeld, van welke 52 ontslagen werden (35 herstelden, 8 verbeterden, 5 niet verbeterden en 4 niet

(1) Hiertegenover staat eene vermindering der uitgaven voor het militair hospitaal met ruim f 22 000.

krankzinnig bevondenen), terwijl 41 patiënten overleden, zoodat er op 1 Januarij 1875 in behandeling bleven 88 tegen 96 op 1 Januarij 1874. De verhouding van het aantal herstelden en verbeterden tot dat der verpleegden was 23.7 %, die van de overledenen tot de verpleegden 22.6 %. De physieke gezondheidstoestand in het Chineesch hospitaal was in 1874 over het algemeen zeer ongunstig. Evenwel bleven de voorzorgen, die genomen werden tegen onreinheid, overbevolking enz., niet zonder gevolg ten opzigte van sommige soorten van ziekten.

Te Samarang, waar gedurende het grootste gedeelte des jaars, tijdens de afwezigheid (wegens ziekte) van dr. Kok Ankersmit, de krankzinnigen door den 2den stads-geneesheer werden behandeld, bevonden zich in 1874 in 't geheel 128 krankzinnigen. Daarvan werden als hersteld ontslagen 6 en overleden 16, zoodat op 1 Januarij aanwezig bleven 106 lijders, zijnde 4 minder dan op 1 Januarij 1874.

Vaccine. Het getal der in 1874 op Java en Madura verrigte vaccinatien wordt opgegeven 555 849 te hebben bedragen, en dat der revaccinatien 330 400, tegen respectivelijk 534 084 en 121 537 in 1873. De belangrijke toeneming der revaccinatie is een gevolg van den door den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid aanbevolen maatregel, om in elk vaccine-district éénmaal 's jaars, op eene daarvoor vast te stellen rondreis, de jeugdige bevolking van 10 à 12 jarigen leeftijd op nieuw in te enten. Van de vaccinatien zouden, volgens de opgaven, 89.76 pct. zijn geslaagd; van de revaccinatien 71.32 pct., welke verhoudingen voor 1873 werden gesteld op 90.66 en 71.27 pct. Omtrent het besef bij de inlandsche bevolking op Java en Madura van het nut der vaccine en omtrent hare zorg voor de gevaccineerde kinderen wordt over 't algemeen hetzelfde berigt als in vorige jaren. Hier en daar (ook in de residentien Soerakarta en Djokjokarta) is meerdere waardering der kunstbewerking waargenomen.

Voor de buitenbezittingen leveren de cijfers der gedane inentingen in 1873 en 1874 weinig verschil op. In eerstgenoemd jaar werden namelijk 87 860 vaccinatien en 60 418 revaccinatien gedaan, in 1874 86 851 en 52 430. In deze laatste cijfers is de residentie Sumatra's Oostkust niet begrepen, omdat daar, door het herhaaldelijk uitsterven der vaccinestof, in 1874 een niet noemenswaardig getal inentingen (alleen ter hoofdplaats) werd gedaan, die alle mislukten. Overigens werden, behoudens enkele uitzonderingen, over den voortgang der vaccine in de buitenbezittingen vrij bevredigende berigten ontvangen. Het revaccineren evenwel ontmoet nog al tegenkanting; eene zeer gunstige uitzondering hierop maakt de residentie Menado.

De geschiktheid en ijver der vaccinateurs lieten over het algemeen weder niets te wenschen over; enkelen slechts moesten tot meerdere pligtsbetrachting worden aangespoord of werden uit 's lands dienst ontslagen.

Omtrent de bezoldiging dezer beambten zoo op als buiten Java zijn met 1 Januarij 1875 (Indisch Staatsblad n°. 41) nieuwe bepalingen in werking getreden (verg. het vorig verslag, bladz. 126). Tevens is hun aantal met twee vermeerderd. In verband daarmede zijn twee nieuwe vaccinedistricten gevormd, één in de residentie Kediri en één in het gouvernement van Celebes. De vaccinateurs op Java en Madura, die in de residentie Batavia uitgezonderd, genieten, nu met inbegrip van het equivalent voor gemis van heerendienstpligtigen (zie bladz. 109 hiervoren), f 37.50 's maands, en die overal elders in Nederlandsch Indie f 30 's maands, met drie verhoogingen van f 5 's maands telkens na vijf jaren dienst. Zij die thans reeds een hooger inkomen genieten, zijn in het genot daarvan gelaten.

De aanstelling, bij wijze van proef, van zeven van landswege bezoldigde vaccinateurs op Bali (zie het verslag van 1873, bladz. 139) is door de onafhankelijke vorsten van dat eiland, met uitzondering van den vorst van Badoeng, niet gunstig opgenomen. Onder betuiging dat in hun gebied reeds vaccinateurs in dienst waren of zouden genomen worden, verklaarden zij er de voorkeur aan te geven deze lieden uit eigen middelen te bezoldigen. Ten einde moeijelijkheden te vermijden, heeft de Indische Regering den maatregel ingetrokken. De te Badoeng aangestelde vaccinateur zal voorloopig nog twee jaren in dienst blijven. In Boeleleng, waar de zaak geen bezwaar opleverde, zullen de twee tijdelijk geplaatste vaccinateurs eene definitieve aanstelling bekomen.

Ten gevolge van het herhaald mislukken van de inentingen met de uit Europa ontvangen koepokstof, werd, op voorstel van den chef over den geneeskundigen dienst, eene wijziging gebragt in de wijze van uitzending zoowel per stoom- als per zeilschip. Bezendingen per eerstgenoemde gelegenheid, behandeld volgens de gedane aanwijzingen, zijn bereids ontvangen; aanvankelijk liet het zich aanzien alsof de nieuwe methode van inpakking en behandeling gedurende de reis van gunstigen invloed was, vermits de daarmede gedane inentingen meer dan vroeger slaagden. Later verkregen stof had echter weder nagenoeg geen resultaat gegeven.

§ 2. *Veeartsenijdienst.*

Over het algemeen was de gezondheidstoestand onder den veestapel in 1874 niet ongunstig. Op verschillende plaatsen hebben zich echter gevallen van miltvuur onder de karbouwen voorgedaan, welke ziekte zich telken jare openbaart. Onder de paarden heeft hier en daar de droes geheerscht. Te Makassar werden 116 paarden door deze ziekte aangetast; de derwaarts gezonden veearts constateerde het heerschen van een goedaardigen droes en slechts 2 paarden bezweken. Te Batavia deden zich goedaardige gevallen van worm voor, welke bij doelmatige behandeling spoedig genazen. De plaatsen, waarheen veeartsen werden gezonden tot beteugeling van miltvuur, waren: de particuliere landen Tjibaroessa en Tjiomas in de afdeeling Buitenzorg (Batavia); de afdeelingen Indramaijoe, Lossari en Koeningan (residentie Cheribon); de afdeeling Blora (Rembang), Boijolali en Karang-Pandan (Soerakarta), Pamalang en Lossari (Tagal), Demak en Grobogan (Samarang), Patti en Joana (Japara), Lamongan (Soerabaija), de Lampongsche districten, Kajoetanaan en Klein-Mandheling (Sumatra's Westkust). De residentie Tapanoeli werd voorts door den te Padang aanwezigen veearts bezocht, die den veestapel aldaar inspecteerde en eenige wenken gaf omtrent de verzorging en behandeling zoo wel van gezond als van ziek vee.

Ten einde met het oog op de zich hier en daar steeds vertoonende ziekten onder het vee, bij het beperkt aantal veeartsen, geen ongerief te doen ondervinden van het vertrek van een hunner met verlof wegens ziekte (Maart 1875), is in Junij 1875 een zesde veearts ter beschikking van de Indische Regering gesteld, en wel een gewezen kweekeling van 's Rijks veeartsenijschool te Utrecht

Aan de zoogenaamde veterinaire school te Soerabaija (zie onder anderen het verslag van 1873, bladz. 139) werd onderrigt gegeven aan vijf inlanders, waarvan één in den loop van het jaar op verzoek werd ontslagen.

Bij ordonnantie van 23 April 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 104) zijn voorzieningen getroffen in het belang der bestrijding van het miltvuur onder het vee (verg. het vorig verslag bladz 126).

De uitvaardiging van algemeen verbindende verbodsbepalingen tegen het invoeren van besmet vee wordt door de Indische Regering voor alsnog niet noodzakelijk geacht. Intusschen werden ten aanzien van den invoer van vee uit Australie, met het oog op de daar heerschende longziekte, voorloopig eenige voorzorgsmaatregelen gelast voor Batavia en Soerabaija; er werd namelijk bepaald dat op die plaatsen geen vee van Australie mogt worden gelost dan na voorafgaande geneeskundige keuring aan boord.

L. Departement der burgerlijke openbare werken.

I. Openbare werken in het algemeen.

Tot dusver werd, zooals bij de behandeling der Indische begrootingen meermalen van Regeringswege is opgemerkt, van de directie der openbare werken in Indie nog niet ontvangen een algemeen plan van de in eenig jaar uit te voeren werken, geschikt om tot grondslag te strekken voor de posten, die bij de begrooting uitgetrokken moesten worden, en voor den arbeid die zou worden verrigt. De begrootingsontwerpen, welke de directie aan de Indische

Regering aanbood, waren in de laatste jaren wel toegelicht door staten van uit te voeren werken, maar deze verloren alle waarde, omdat de eindcijfers dier ontwerpen in den regel zoo hoog waren, dat zij niet konden worden goedgekeurd. Op de begrootingen werden dus slechts globale posten uitgetrokken, en er werd vervolgens gearbeid zonder een algemeen plan. Ten einde tot een beteren toestand te geraken, is in het laatst van 1874 van den directeur der openbare werken gevorderd een algemeen plan van de in 1875 uit te voeren vernieuwingen en nieuwe werken, gebaseerd op de posten, bij de onderafdeelingen 76 en 77 der begrooting uitgetrokken, en is hem opgedragen om bij de zamenstelling van zoodanig werkplan in het oog te houden dat men zich in het onderhanden nemen van nieuwe werken behoorde te beperken, zoolang nog zoo vele aangevangen werken onvoltooid waren. In den aanvang van 1875 is zulk een werkplan ingediend en door den Gouverneur-Generaal goedgekeurd. Aan dit plan zal zich alsnu moeten aansluiten het werkplan van 1876, 't welk tot grondslag moet dienen voor de op de begrooting uit te trekken posten.

De directeur der openbare werken is voorts van Regeringswege opmerkzaam gemaakt op de noodzakelijkheid om, ten einde het openen van credieten boven de begrooting zooveel mogelijk tegen te gaan, tijdig voorstellen te doen tot wijziging van het aangenomen plan, als onverwachte behoeften, die dringend voorziening vorderen, ontstaan of aan het licht komen, of als de hoofden van gewestelijk bestuur op eigen gezag de uitvoering van werken gelasten, en er tegenover de daardoor noodig geworden uitgaven geen beschikbare fondsen zijn aan te wijzen. Tegen overschrijding der begrooting is overigens, gelijk reeds op bladz. 73 werd aangeteekend, zooveel mogelijk gewaakt door art. 2 van de nieuwe regelen voor het administratief beheer (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 25), waarbij de bevoegdheid van de hoofden van gewestelijk bestuur om uitgaven te gelasten is beperkt. In 1874 hebben de hoofden van gewestelijk bestuur van de bevoegdheid, hun bij het thans ingetrokken art. 16 van Indisch Staatsblad 1866, n°. 149, toegekend, nog een ruim gebruik gemaakt. De uitgaven, krachtens dat artikel door hen gelast, bedroegen, volgens eene voorloopige opgaaf, meer dan één millioen gulden (1).

Gedurende het jaar 1874 werden overigens geene nieuwe bouwwerken van bijzonderen omvang ondernomen, maar bepaalde men zich hoofdzakelijk tot de voltooijing van de onderhanden zijnde werken, en de vernieuwing onder technisch toezigt van in vroegere jaren door het binnenlandsch bestuur gebouwde bruggen. Hiermede zal nog gedurende langen tijd moeten worden voortgegaan, voordat het overgroote aantal bruggen en duikers van te ligte constructie door permanente werken zal zijn vervangen.

De gebrekkige toestand, waarin eenige woningen voor districtshoofden in Pasoeroean reeds spoedig na de voltooijing waren vervallen, heeft aanleiding gegeven dat de vraag in overweging is genomen, of het niet wenschelijk zou zijn de zorg voor den bouw dier woningen van het departement van binnenlandsch bestuur over te dragen op dat der openbare werken. De Regering heeft dit echter vooralsnog niet raadzaam geacht. Het is gebleken dat het normaal project, volgens hetwelk de bedoelde woningen worden gebouwd (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 2352), mank ging aan grove fouten. Wanneer die, bij de bevolen herziening van het normaal project, worden hersteld, wanneer voorts op de materialen een beter toezigt wordt uitgeoefend, en wanneer de inspecteurs en eerstaanwezende ingenieurs der openbare werken van tijd tot tijd nagaan hoe de woningen van districtshoofden worden gebouwd en onderhouden en van hunne bevinding berigt geven aan de residenten, dan zal, naar vertrouwd wordt, een meer bevredigende toestand verkregen worden, ook zonder dat de bouw dier woningen aan Europesche technici wordt opgedragen.

Technisch personeel. Zoo als in het vorig verslag is vermeld, werd de bij het Koninklijk besluit van 22 Augustus 1873 (*Indisch Staatsblad* 1874 n°. 58) vastgestelde nieuwe organisatie van het technisch personeel der openbare werken in 1874 slechts gedeeltelijk ingevoerd. Nadat voor de verdere invoering de noodige gelden bij de begrooting van 1875 waren toegestaan, heeft zij plaats gevonden voor zooverre men over de noodige technici beschikken kon. Voor de betrekking van ingenieur hebben zich echter, sedert het einde van 1874 (2) tot nu zeer onlangs, geene candidaten, die het vereischte diploma van civiel ingenieur bezaten, aangemeld, niettegenstaande de gratificatie voor uitrusting in Februarij jl. van f 1500 op f 3000 gebragt werd. Dientengevolge ontbreken in Indie aan de formatie nog 2 ingenieurs der 3de klasse en 10 adspirant-ingenieurs. Weldra zullen echter 4 adspirant-ingenieurs ter beschikking van den Gouverneur-Generaal kunnen gesteld worden. Voor de betrekking van opzigter meldden zich een groot aantal candidaten aan. In het laatst van 1874 en in den loop van 1875 werden er 62, na hier te lande met goed gevolg volbragt examen, uitgezonden (3). In Indie werden 5 opzigters, na aldaar afgelegd examen, benoemd. Er zullen thans nog slechts 16 opzigters behoeven te worden uitgezonden, die vermoedelijk vóór het einde van dit jaar nog verkregen zullen worden.

Van het personeel der openbare werken is een hoofdingenieur der 2de klasse ter beschikking van het departement van binnenlandsch bestuur gesteld, en zijn bij het departement der marine gedetacheerd: 1 ingenieur der 1ste klasse, 2 ingenieurs der 2de klasse, 1 ingenieur der 3de klasse, 1 architect en 3 opzigters. Een der bedoelde ingenieurs der 2de klasse werd belast met den bouw van den vuurtoren op Poeloe Bras, de architect met de werken op Onrust en een der opzigters met den bouw van een steenkolenpakhuis te Tontoli (Celebes en onderhoorigheden); de overigen doen dienst bij de marine-werken te Soerabaija.

Landmeters. Het gebrek aan geëxamineerde en beëedigde landmeters bleef in het afgeloopen jaar bestaan. Slechts één persoon legde met goed gevolg het voor dit beroep gevorderd examen (*Indisch Staatsblad* 1866, n°. 46) af. Onder die omstandigheden moesten vele ingenieurs en opzigters der openbare werken belast blijven met de uitoefening der functien van gouvernements-landmeter.

Van het denkbeeld om, door het vaststellen van een verligt examen, in dien toestand verbetering te brengen (zie vorig verslag), werd afgezien, omdat de bij het tegenwoordig examen gestelde eischen niet voor vermindering vatbaar zijn voorgekomen.

Uitgevoerde werken. De belangrijkste der in het jaar 1874 tot voltooijing gebragte werken zijn genoemd in bijlage X, terwijl omtrent sommige werken bijzonderheden zijn vermeld in afdeeling II van dit hoofdstuk.

Het bedrag der in 1874 verwerkte sommen is thans nog niet met eenige juistheid op te geven. Van de f 1 370 000, bij de onderafdeelingen 77*a*, 77*b*, 77*c*, 77*d* en 77*e* der begrooting toegestaan voor *buitengewone* werken, zijn, naar

---

(1) Of dientengevolge credieten boven de begrooting zijn moeten geopend worden, is nog niet gebleken. Wat de in 1873 boven de begrooting geopende credieten betreft, moet hier volledigheidshalve aangeteekend worden, dat het bedrag van f 2 330 974,91^5, op bl. 127 van het vorig verslag genoemd, tot f 1 024 848 is teruggebragt, nadat gebleken was dat de bij de begrooting toegestane sommen inderdaad slechts met dit bedrag waren overschreden. Te dezer zake zijn elders uitvoerige mededeelingen gedaan; zie gedrukte stukken Tweede Kamer 1873—1874, — **142**, n°. 20, blz. 6, en 1874—1875, — **34**, n°. 3; verg. ook hoofdstuk **M**, I, § 1 hierachter.

(2) In de laatste helft van 1874 werden 2 adspirant-ingenieurs van hier uitgezonden, en 4 in Indie, na aldaar afgelegd examen, benoemd.

(3) In 't laatst van 1874 werden 35 candidaten geëxamineerd, waarvan 24 slaagden; van dezen werd echter 1 bij het geneeskundig onderzoek voor den Indischen dienst afgekeurd; van de 23 die uitgezonden werden, hadden 4 de tweede, 19 de derde nota van bekwaamheid verkregen.

In 't begin van 1875 werden 58 candidaten geëxamineerd, waarvan 41 slaagden; van dezen werd 1 afgekeurd en trok 1 zijne aanvraag om plaatsing in; van de 39 die uitgezonden werden, had 1 de eerste, en hadden 10 de tweede, 28 de derde nota van bekwaamheid verkregen.

Door allen werd het examen afgelegd op den voet, bij art. 8 van Indisch Staatsblad 1874, n°. 58, bedoeld.

Van de in Indie in dienst zijnde opzigters waren op het einde van Februarij jl., 10 in het bezit der 1ste en 27 in het bezit der 2de nota van bekwaamheid.

berigt wordt, nog geen $2^1/_2$ ton uitgegeven. Waaraan dit te wijten is, zal blijken bij de bespreking van sommige dier werken op zich zelf, in afdeeling II van dit hoofdstuk.

Wijze van uitvoering der werken. Op plaatsen waar de industrie eenigzins is ontwikkeld, voornamelijk op strandplaatsen, gelukten enkele uitbestedingen van bouwwerken. In de binnenlandsche residentien daarentegen bleef uitvoering in eigen beheer regel. Op enkele plaatsen gelukte het echter gedeelten van werken door Chinezen en inlanders bij onderhandsche aanneming te doen uitvoeren.

Door dwangarbeiders werden geene werken van eenig aanbelang uitgevoerd, vermits zij meest voor diensten in Atjeh gebezigd werden (verg. bladz. 66).

Toestand der werken, gebezigde materialen, beschadigingen. Eene geleidelijke, hoewel langzame verbetering van den toestand der openbare werken valt op vele plaatsen waar te nemen. Evenwel wordt berigt dat de uitvoering van verscheidene werken van urgenten aard telkens verschoven moet worden, wegens gebrek aan fondsen en wegens het incompleet bij het personeel, dat tot dusver nog heeft bestaan.

Wat de aanschaffing van de benoodigde materialen aangaat, kan in het algemeen naar vroegere verslagen worden verwezen.

Op verreweg de meeste plaatsen deed zich de grootste behoefte aan goed hout gevoelen. De houtmarkt concentreert zich op de drie hoofdplaaten Batavia, Samarang en Soerabija. De ondernemers van bosch-exploitatien zenden derwaarts hun djatihout, en daar wordt aangeschaft wat voor de omliggende residentien noodig is. Daarenboven wordt ten behoeve der openbare werken in de residentien Tagal, Japara, Rembang en Kediri door de aldaar gevestigde ondernemers het benoodigde hout op aanvraag regtstreeks geleverd. Desniettegenstaande blijft voortdurend gebrek aan djatihout bestaan vooral in de binnenlanden, alwaar dikwijls op afgelegen plaatsen bouwwerken in uitvoering zijn, waarbij deugdzaam hout van bepaalde afmetingen niet kan worden gemist.

Bij den bouw van bruggen werd in de behoefte met voordeel te gemoet gekomen door het gebruik van uit Nederland verzonden ijzeren liggers.

Vooral waar zulks door het gebrek aan djatihout wordt gevorderd, als in de Preanger regentschappen, op Banka, Celebes enz., wordt ter vervanging daarvan gebruik gemaakt van goede wildhoutsoorten, die echter ook dikwijls van verre moeten worden aangevoerd.

Een onderzoek op het eiland Kangean (Madura) heeft geleerd dat de bosschen aldaar (zie vorig verslag bladz. 128) te weinig djatihout opleveren om ze in exploitatie te brengen.

Andere bouwmaterialen, als kalk, steen, pannen enz. worden op enkele plaatsen verkregen bij aanneming of onderhandsche levering, terwijl op andere het bouwdepartement nog steeds zelf door oprigting van kalkbranderijen en steenbakkerijen in de behoefte moet voorzien.

Voor waterwerken wordt veelal gebruik gemaakt van de uit Nederland ontvangen metselsteenen (waalmoppen), terwijl men zich bij den bouw van duikers voor waterleidingen veel bedient van mede uit Nederland ontboden ijzeren buizen.

Tot de eenigzins belangrijke beschadigingen aan 's lands werken, welke in 1874 hebben plaats gehad, kunnen gerekend worden: het instorten, ten gevolge van een geweldigen bandjir, van de brug Protong in den weg van Malang naar Pasoeroean; het omvallen over eene lengte van 18 meters van de in 1856 gebouwde kaaimuur aan de Gembongrivier (Pasoeroean); het afbranden van het koffijpakhuis te Oerong-Oerong (Soerabaija) en van de gouvernements-passarloodsen te Makassar.

De overige beschadigingen waren van minder gewigt en bepaalden zich tot het wegslaan door bandjirs van uit ligte materialen gelegde noodbruggen, voornamelijk in de residentie Tagal.

In het begin van 1875 werden vele verwoestingen aangerigt door de natuurrampen, waarvan in hoofdstuk C § 2 is melding gemaakt. In Blitar werden door den moddervloed, die van den Kloet afkwam, verscheidene — ook groote — bruggen weggeslagen; de groote ijzeren brug over de Kediri-rivier bij de hoofdplaats werd door tijdig genomen maatregelen voor schade gevrijwaard. In de residentie Bezoeki werd mede een groot aantal bruggen door bandjirs weggevoerd, en zoowel de noodstuwdam als de in aanbouw zijnde permanente dam te Sitoebondo zwaar beschadigd. Van dezen laatste was de gemetselde kop weggeslagen en er werden scheuren ontdekt ten gevolge van ondermijning van den grond. De bandjirs in de residentien Soerakarta, Soerabaija, Samarang en Rembang gaven aanleiding tot min of meer zware dijkbreuken, waardoor de wegen onder water werden gezet en verscheidene noodbruggen weggeslagen.

Werkvolk; werkloonen. Over het algemeen was werkvolk genoeg te krijgen. Op sommige plaatsen moesten echter hooge loonen betaald worden, ten gevolge van de concurrentie der particuliere industrie; vooral in den oosthoek van Java en in Kediri was dit het geval.

Bedreven handwerkslieden waren soms moeijelijk te vinden. Alleen door hun vast werk te verzekeren, slaagt men er in op de hoofdplaatsen eene klasse van handwerkslieden te vormen en te behouden. Van hen kan dan tevens gebruik worden gemaakt bij de uitvoering van meer afgelegen bouwwerken. Ter verkrijging van smidswerk van eenig aanbelang moet echter altijd de toevlugt worden genomen tot bestelling bij industriëlen op eene der drie hoofdplaatsen.

Omtrent den arbeid der heerendienstpligtigen worden dezelfde ongunstige berigten gegeven als in vorige jaren. Hunne luiheid en onverschilligheid leidt soms tot zooveel vertraging, dat daardoor schade voor de werken ontstaat, zoodat men berekent dat het dikwijls finantieel voordeeliger zou zijn geweest om vrije werklieden te bezigen.

II. Bijzonderheden omtrent sommige werken.

Wegen. In de residentie Batavia verkeeren de zoogenaamde wegen der 2de klasse, die volgens Indisch Staatsblad 1836, n°. 6, door de opgezetenen der particuliere landerijen moeten worden onderhouden, gewoonlijk in zeer onvoldoenden toestand. In Indie is het denkbeeld in overweging genomen om deze wegen (even als die der 1ste klasse) voortaan voor 's lands rekening te onderhouden, doch van de landeigenaren eene belasting te heffen, geëvenredigd aan de waarde der dagdiensten, die volgens de tegenwoordige regeling door de bevolking hunner landen verrigt zouden moeten worden voor het behoorlijk onderhoud der bedoelde wegen.

De wegen der 1ste klasse in de genoemde residentie laten weinig te wenschen over.

Van den militairen weg van Batavia door de Preanger regentschappen naar Banjoemas, is het gedeelte, dat door de eerstgenoemde residentie loopt, voltooid, terwijl in de Preanger regentschappen de baan gereed is tot Soekaradja, 3 palen van Soekaboemi. In laatstbedoeld gedeelte van den weg ontbreken nog verscheidene — en daaronder kapitale — bruggen, weshalve hij nog niet met postpaarden kan worden bereden. Evenwel heeft reeds een levendig verkeer langs den weg plaats, waarbij van noodbruggen wordt gebruik gemaakt. De opneming van den weg van Bandjar naar Tjilatjap door de Dajaloehoer (Banjoemas) is beëindigd; voor een gedeelte van dezen weg (tot Sindeh) is een project gemaakt.

Sedert Mei 1874 worden opnemingen verrigt voor de verbetering en voltooijing van den militairen weg in Soerakarta; daarmede is de gepensioneerde kapitein von Schauroth belast.

Het ontwerp tot verbetering van den binnenweg van Weliri over Selokaton naar Pelantoengan in de residentie Samarang (zie vorig verslag) werd in het afgeloopen jaar ingediend, maar het bleek onvolledig en oppervlakkig te zijn opgemaakt, zoodat eene herziening noodig werd bevonden.

In Pasoeroean verkeeren de wegen over het algemeen in uitmuntenden toestand. Evenwel zal veel zorg noodig zijn om het gedeelte van den grooten weg tusschen de hoofdplaats en Malang nabij Protong voor beschadiging te vrijwaren; daartoe moeten in de eerste plaats de zware steenen uit de kali Soerat worden opgeruimd.

De weg van Probolinggo naar Loemadjang is voor een groot deel zeer slecht, omdat die op verkeerde wijze verhard is; daarbij is hij op enkele plaatsen te smal. Ten einde in dit gebrek te voorzien, wil men den karrenweg bij den postweg trekken.

De weg door het bosch van Soemberwaroe naar Badjoelmati is op een zestal bruggen na voltooid, maar zal niet beantwoorden aan de eischen van een postweg. Intusschen is door het aanleggen van dezen weg, die bij goed onderhoud een voldoende karrenweg zal blijven, de communicatie tusschen Bezoeki en Banjoewangi toch veel verbeterd.

Bruggen en duikers. Reeds hooger is gezegd dat voor de verbetering en vernieuwing van bruggen en duikers in 1874 veel gedaan is, maar dat nog zeer veel te doen overblijft. Zelfs de groote postweg over Java is nog niet overal van goed geconstrueerde rivierovergangen voorzien, zoodat op vele plaatsen nog gebruik moet worden gemaakt van uit tijdelijke materialen zamengestelde hulpbruggen of van overvaarten.

Over de Tjidani (afdeeling Tangerang, residentie Batavia) wordt eene kapitale brug gelegd, waarvan de ijzeren bovenbouw in Nederland is besteld.

De rivierovergangen in de uitgestrekte residentie Preanger-regentschappen laten veel te wenschen over. De voornaamste staan onder het beheer van het bouwdepartement, maar verreweg de meeste worden onderhouden en hersteld van wege het binnenlandsch bestuur. De noodbruggen of ponten, waarop men thans, dikwijls met eenig gevaar, verscheidene groote rivieren (waaronder de Tjitaroem) moet overgaan, zullen door permanente bruggen vervangen moeten worden, met nieuwe toegangswegen.

Daar, waar in de binnenwegen door plotselinge en zware bandjirs de bruggen gedurig wegslaan, wordt de constructie daarvan gewijzigd. Zoo is in de residentie Pekalongan eene brug over de dikwijls onstuimige rivier Gong in aanbouw ter lengte van 60 meters en overspannen door vijf hangwerken.

In het gouvernement Celebes en onderhoorigheden bestond slechts eene enkele permanente door het departement der openbare werken gebouwde brug, namelijk de Townsbrug te Segeri. In Maart jl. kwam eene houten brug op ijzeren schroefpalen te Pangkadjene gereed; die te Kalibouw is nog onderhanden. Door het gereed komen der brug te Pangkadjene is in de communicatie eene groote verbetering gebragt. De overige in dit gewest aanwezige bruggen zijn van tijdelijken aard en slecht gebouwd. De passage over de groote rivieren geschiedt op vele plaatsen met ponten van inlandsch maaksel; bij bandjirs gebeurt het niet zelden dat reizigers uren, zelfs dagen lang, op overtogt moeten wachten.

Rivier- en waterkeeringswerken (1). Ten opzigte van de in het vorig verslag bedoelde werken ter beveiliging van de hoofdplaats Batavia tegen overstroomingen valt het navolgende mede te deelen. Het project voor het aftappingskanaal uit den Goenoeng-Sahari-tak der Tjiliwong-rivier is nagenoeg voltooid. Het project van het afleidingskanaal uit de Krokot-rivier is sedert geruimen tijd gereed. Het onteigenen van verscheidene perceelen, door welke het kanaal zal moeten loopen, vordert echter langzaam, en daar dwangarbeiders (die het graafwerk zouden moeten verrigten) in het laatste jaar niet beschikbaar waren (zie bladz. 66), zijn de werkzaamheden nog niet geregeld aangevangen.

Ook de uitvoering der werken, die moeten dienen om Samarang tegen overstroomingen te vrijwaren, is tot dusver belemmerd door moeijelijkheden bij de onteigening en door gemis van dwangarbeiders.

De in 1873 tot stand gebragte afsluiting der Rambattan-rivier (Cheribon) is het afgeloopen jaar, doordien de bedding dier rivier zich na herhaalde dijkbreuken verlegd heeft, nutteloos geworden. Een project voor eene betere waterverdeeling nabij den mond der Rambattan, doch boven het punt waar deze thans de Tjimanok verlaat, is opgemaakt; daarbij is van de plannen tot verkorting der Tjimanok afgezien. Waarschijnlijk zal in den loop van dit jaar met de uitvoering begonnen worden.

(1) Over werken in het belang van den landbouw, zie men hoofdstuk **O**, afd. I, § 1 onder *a*, 1°.

Havenwerken. In het vorig verslag is reeds medegedeeld, dat, na beëindiging der zeer gedetailleerde opnemingen, die sedert het eind van 1872 ter zee en te land tusschen Ontong Djawa en Tandjong Priok gedaan waren in het belang van de oplossing der vraag, wáár het best eene zeehaven voor Batavia zou kunnen worden aangelegd, omtrent die vraag aan de Indische Regering advies is uitgebragt door de commissie, die in Januarij 1873 met dit doel was ingesteld. De commissie had voor zich ontwerpen met begrootingen (1) betreffende vijf verschillende havens en hare verbindingen (door een spoorweg en een praauwenkanaal) met de hoofdstad, namelijk: één bij de eilanden Onrust en Kuiper, — twee vóór de hoofdstad, beoosten het tegenwoordig havenkanaal, de eene vlak naast, de andere op 1200 tot 1500 meters afstand van dat kanaal; — en twee bij Tandjong Priok, van verschillende ligging en inrigting. Omtrent de keuze, uit een dezer vijf ontwerpen te doen, zijn de leden der commissie het niet eens geworden. Eenstemmig waren zij van oordeel, dat tegen den bouw eener haven bij Onrust, vooral wegens de gesteldheid van het terrein waarin de spoor- en waterwegen tusschen die haven en de hoofdplaats zouden moeten worden gelegd, overwegende bezwaren bestonden. Maar terwijl eenigen hunner van oordeel waren dat nergens anders dan bij Tandjong Priok, op ongeveer 10 kilometers afstand van Batavia, eene goede niet aan opslibbing blootgestelde haven kon worden gebouwd, en mitsdien een der beide laatstbedoelde ontwerpen aanbevalen, waarbij een oorspronkelijk door den directeur der openbare werken VAN RADERS voorgedragen plan was uitgewerkt, had de meerderheid bedenkingen tegen den aanleg eener haven op een zoo grooten afstand van Batavia, en adviseerde tot de uitvoering van het door den heer MAARSCHALK aangeboden ontwerp eener haven op een afstand van 1200 tot 1500 meters beoosten het tegenwoordig havenkanaal vóór de hoofdstad, en niet meer dan 3 kilometers daarvan verwijderd.

Het rapport der commissie, dd. 15 Julij 1874, werd, met de notulen harer vergaderingen en met alle ter zake dienende bescheiden, door de Indische Regering naar Nederland gezonden. Hier te lande omstreeks de maand November ontvangen, werden de stukken in handen gesteld van de heeren CALAND, inspecteur van den waterstaat, WALDORP, hoofdingenieur, en BLOMMENDAL, kapitein ter zee titulair, chef van de hydrografie der Nederlandsche zeegaten. Door hen werd ingestemd met het gevoelen van de minderheid der Indische commissie, dat alleen de bouw eener haven bij Tandjong Priok aanbeveling verdiende. Bij het advies, kort na het overlijden van den heer BLOMMENDAL, door de heeren CALAND en WALDORP op den 23sten Maart jl. uitgebragt, werd een plan voor eene haven op die plaats aanbevolen, dat in verschillende bijzonderheden van het Indisch ontwerp afweek, en waarbij o. a. werd voorgesteld om eene buitenhaven met *twee* binnenhaven-bassins en daar naast drie vaste drooge dokken aan te leggen, terwijl bij het Indische ontwerp slechts op *één* binnenhaven-bassin met de noodige ruimte voor de plaatsing van één drijvend droog dok gerekend was.

Het plan der Nederlandsche deskundigen werd naar Indie gezonden, ten einde eene raming der aan de uitvoering verbonden uitgaven te verkrijgen, die hier te lande niet met juistheid konden worden berekend. Terwijl zoodanige raming bij de directie der openbare werken werd gemaakt, werd de kamer van koophandel en nijverheid te Batavia door den Gouverneur-Generaal in de gelegenheid gesteld om van het plan kennis te nemen, en naar aanleiding daarvan van haar gevoelen te doen blijken omtrent de vraag of eene haven bij Tandjong Priok, derhalve op ongeveer 10 kilometers van de hoofdstad gelegen, voor den handel en de scheepvaart dat overwegende nut zou opleveren, 'twelk alleen de aanzienlijke uitgaven, aan den aanleg van zulk een groot werk verbonden, zou kunnen regtvaardigen.

(1) Deze ontwerpen waren opgemaakt deels door den ingenieur VON DENTZSCH, onder toezigt van den hoofdingenieur SCHRAM en den luitenant ter zee 1ste klasse VAN HOGENDORP, die met de hierboven bedoelde opnemingen belast waren geweest; deels door den kolonel-titulair der genie MAARSCHALK.

De kamer van koophandel beantwoordde deze vraag in bevestigenden zin, maar gaf tevens als hare meening te kennen dat de geheele uitvoering van het door de Nederlandsche deskundigen aangeboden plan (wat de binnenhaven-bassins en de drooge dokken betrof) voorshands voor de behoeften van handel en scheepvaart niet noodig zou zijn. Voor eene gedeeltelijke uitvoering — namelijk in geval slechts één binnenhaven-bassin en één vast dok werden aangelegd — werd door de directie der openbare werken eene uitgaaf van f 16 000 000 noodig geacht, terwijl de kosten der uitvoering van het geheele plan op f 29 000 000 werden geschat. Bij de Indische begrooting voor 1876 worden thans de noodige gelden aangevraagd om met den aanleg eener haven bij Tandjong Priok op de bedoelde meer beperkte schaal een aanvang te kunnen maken.

Terwijl de hierboven besproken havenplannen in overweging waren, werd in den loop van 1874 door den heer A. G. Bosch, directeur der Nederlandsch-Indische Droogdokmaatschappij, aan den Gouverneur-Generaal concessie gevraagd voor den aanleg van eene haven bij de eilanden Middelburg en Amsterdam, die hem in 1872 (zie het verslag van dat jaar, blz. 210) in gebruik zijn afgestaan voor de oprigting van een droogdok. Door hem is echter niet voldaan aan de uitnoodiging der Indische Regering (December 1874) om zijne aanvraag nader toe te lichten, onder anderen door de mededeeling van een voorloopig plan van uit te voeren werken. Bij de behandeling der overige havenplannen is intusschen op de hierbedoelde aanvraag gelet, en natuurlijk de opmerking niet achterwege gebleven dat tegen den aanleg eener haven bij de genoemde eilanden gelijke bezwaren bestaan als tegen den aanleg eener haven bij Onrust en Kuiper.

In het laatst van 1874 zijn door de Indische Regering de noodige maatregelen genomen — van gelijken aard als in Batavia waren toegepast — om ook tot eene beslissing te geraken ten aanzien van de vraag, op welke wijze aan Samarang eene goede zeehaven is te bezorgen.

De hoofdplaats Samarang is, gelijk men weet, in het bezit van een kanaal, dat door middel eener schutsluis in verbinding staat met de rivier van Samarang, en door uitbouwing van hoofden tot in zee verlengd is. Door dit kanaal, alleen voor kleine vaartuigen bevaarbaar, vindt de communicatie tusschen de stad en de reede plaats.

Die communicatie laat echter zeer veel te wenschen over. Reeds dadelijk nadat (in den loop van 1871) de hoofden in zee waren uitgebragt, bleek het voor de praauwen en zelfs voor eene kleine stoomboot (in dienst gesteld voor de vaart tusschen de stad en de reede) bij holle zeeën gevaarlijk om de naauwe opening van het kanaal binnen te komen, en bovendien vormden zich zandbanken aan de westzijde van het zeekanaal, terwijl ook de mond van het kanaal reeds door aanslibbing bedreigd werd. Een en ander gaf aanleiding tot het beramen van nieuwe voorzieningen en in 't laatst van 1872 (vergelijk het verslag van 1873 bladz. 149) werd door den directeur der burgerlijke openbare werken een voorstel gedaan tot den aanleg eener zeehaven (voor f 4 à f $4^1/_2$ millioen), door verlenging der hoofden tot in 4 meter onder laag water, doch in zoodanige rigting, dat een verruimd watervlak tusschen de hoofden ontstond. De Gouverneur-Generaal echter vereenigde zich met dat voorstel niet, omdat daarbij de kansen op het spoedig onbruikbaar worden der haven door aanslibbing te ligt schenen geteld te zijn. Van den directeur werd verlangd eene opgave van de jaarlijksche aanslibbing aan het strand bij Samarang met eene daarop gegronde berekening van den tijd, gedurende welken de ontworpen verlenging van het kanaal bruikbaar zou zijn, en voorts een op onbetwistbare gegevens steunend en behoorlijk toegelicht voorstel betreffende de verbetering der Samarangsche haven.

In den aanvang van 1874 bleek, dat nog geen definitieve havenplannen konden worden aangeboden, omdat de waterstaat te Samarang niet in de gelegenheid was geweest de bevolen opnemingen en onderzoekingen te verrigten. Intusschen nam de aanslibbing vóór en zelfs in den mond van het zeekanaal steeds toe en was veel inspanning noodig om aldaar de aangenomen diepte van 1.50 meter onder laag water door middel van den stoombaggermolen te behouden. De hoofdingenieur vroeg voorloopig magtiging om het westerhavenhoofd te verlengen tot zoodanige diepte, dat in de eerste jaren voor geene bankvorming behoefde gevreesd te worden.

De Indische Regering was met den directeur der burgerlijke openbare werken van oordeel, dat voor Samarang moest gehandeld worden op gelijke wijze als men voor Batavia had gedaan: de noodige opnemingen moesten worden verrigt om met de gesteldheid van de zee en den zeebodem, de stroomen en aanslibbingen enz. volkomen bekend te worden, en eene commissie van technici, kooplieden en zeevaartkundigen moest de Regering ter zake van den aanleg eener haven voorlichten. Met het doen der benoodigde opnemingen zou echter nog zóó veel tijd gemoeid zijn, dat men op het resultaat daarvan niet mogt wachten om al vast die voorzieningen te nemen, welke vereischt werden om het havenkanaal in bruikbaren toestand te houden. De commissie zou dus in de eerste plaats moeten onderzoeken, welke de laatstbedoelde voorzieningen zouden moeten wezen; de directeur achtte voldoende eene verlenging van het westerhoofd met 300 à 400 meter, waardoor men minstens voor 7 jaren geholpen zou zijn; dat werk zou 4 à 5 ton kosten, maar daar tegenover konden f 60 000 's jaars worden bespaard, indien men ophield in en bij den mond der rivier te baggeren en indien men de schermen of hoofden aldaar opruimde.

Bij een besluit van 30 September 1874 werd mitsdien door den Gouverneur-Generaal:

1°. bepaald »dat door eene commissie zal worden beoordeeld de quaestie omtrent den aanleg eener haven of aanlegplaats voor groote zeeschepen te Samarang of op eenig ander meer geschikt punt op de noordkust van Java in de nabijheid van Samarang, des noods te Joana; dan wel het eenvoudig verlengen der bestaande havenhoofden, alleen om te voldoen aan de behoefte van een praauwvaartkanaal;" en verder onder anderen aan die commissie opgedragen »om, in afwachting van hare eindbeslissing, al aanstonds, zoo spoedig mogelijk, advies uit te brengen omtrent hetgeen voorloopig behoort te worden gedaan om het bestaande haven- of praauwvaartkanaal in bruikbaren toestand te houden."

2°. gelast, »dat door een officier en een onderofficier der marine en door een ingenieur van den waterstaat" zoowel te Samarang als op die punten van de noordkust van Java, waar zulks door de commissie zal worden noodig geacht, volledige opnemingen en onderzoekingen omtrent stroomingen, rigtingen der meest heerschende winden, geaardheid van den zeebodem en zijn weerstand tegen indrukking, diepten, aanslibbingen enz. zullen worden in het werk gesteld in den geest als zulks voor Batavia heeft plaats gehad."

Met de opnemingen is dadelijk een aanvang gemaakt en zij zijn, voor zoover de westmoesson dit toeliet, met kracht voortgezet.

Inmiddels is tevens begonnen met de straks bedoelde opruiming der schermen of hoofden aan de monding der Samarangsche rivier, en men hoopt daardoor althans vooreerst verdere opslibbing te voorkomen. Door die schermen toch — die ver in zee uitsteken en vroeger dienen moesten om in de bank vóór de monding der rivier een geul open te houden voor de praauwvaart — wordt het met slib bezwangerde rivierwater op grooten afstand in zee en, bij weste winden, naar het havenkanaal gevoerd. Na hunne opruiming zal, naar verwacht wordt, de slib digter bij het strand nedervallen, en vooreerst minder kwaad doen aan het havenkanaal. Dat de monding der rivier voor de praauwvaart onbruikbaar wordt, kan geen bezwaar zijn. Werd zij tot dusver open gehouden, dan geschiedde dit omdat gevreesd werd voor opslibbing in de rivier tegen de deuren van de kanaalsluis. Uit een ingesteld onderzoek is echter gebleken, dat zich zoodanige opslibbing sedert de openstelling der sluis slechts eenmaal heeft voorgedaan, en wel in Februarij 1874, bij een buitengewoon hoogen bandjirstand in de rivier die drie dagen aanhield. In de meeste gevallen zal echter de modder spoedig genoeg opgeruimd kunnen worden. De Indische Regering heeft dan ook geen gevolg gegeven aan een verzoek van de kamer van koophandel en nijverheid te Samarang, om ook de monding der Samarangsche rivier nog voor de praauwvaart in bruikbaren toestand te blijven houden.

In het vorige verslag werd medegedeeld, dat ter af

doende verbetering van de communicatie van Soerabaija met hare reede misschien de bouw van een open schroefpalenhoofd met spoorwegverbinding naar de stad in aanmerking zou kunnen komen. Door twee ingezetenen van Soerabaija werd in 1874 voor den aanleg van werken in dezen geest concessie gevraagd. De onvolledigheid der aangeboden voorwaarden van concessie en de ontstentenis van alle waarborgen voor hare behoorlijke uitvoering beletten echter de inwilliging der aanvraag. De directeur der openbare werken is in Januarij 1875 door de Indische Regering uitgenoodigd om spoedig voorstellen te doen betreffende het aanbrengen van voorzieningen in den boven bedoelden zin.

Het uitbaggeren van een geul door de bank vóór de monding der Soerabaija-rivier (vergelijk het vorig verslag blz. 131) kost veel geld, en er is veel inspanning noodig om de uitgebaggerde geul op diepte te houden.

Ten einde aan de vele klagten over de haven te Cheribon eenigzins te gemoet te komen, zijn bevelen gegeven om, overeenkomstig het in het vorig verslag vermelde plan en in afwachting van meer afdoende maatregelen, zoo die mogelijk blijken, aan de in de haven uitkomende riviertjes eene andere uitwatering te geven; voorts om de binnenhaven uit te baggeren en te verruimen, en te beletten dat vuil en ballast in de haven worden geworpen (hetgeen tot dusverre ongestraft schijnt te zijn geschied). Waarschijnlijk zal ook hier een schroefpalenhoofd, doch alleen voor het laden en lossen van praauwen, het eenige middel wezen om eene duurzame voorziening aan te brengen. Zoodanig hoofd zou tegen de westewinden behoorlijk gedekt zijn, maar men zal nog hebben te onderzoeken of het ook in den oostmoesson zou kunnen worden gebezigd.

Tegenspoeden van verschillenden aard zijn oorzaak dat de herstellingen en verdere werkzaamheden aan de haven te Tagal niet in 1874 konden worden voltooid, en dat deze eerst in 1875 zullen afloopen. In dit jaar zal ook een begin van uitvoering worden gegeven aan de werken die noodig zijn om het bandjirwater van de Gong-rivier uit de haven te weren; reeds zijn plannen en begrootingen voor die werken ingediend: terwijl voorts ook plannen en begrootingen zijn gemaakt voor het bekaden en uitbaggeren der binnenhaven, waarmede in 1876 zal moeten begonnen worden.

De bestaande steenen zeehoofden aan den mond der Pekalongan-rivier (Kali Koepang) verkeeren in goeden staat en hebben betrekkelijk weinig te lijden. In hoeverre verlenging dier hoofden noodig en uitvoerbaar is, zal nader moeten worden onderzocht.

Aan het uitdiepen en vernieuwen der haven te Pasoeroean (gevormd door den mond der Gembong-rivier) kon in het afgeloopen jaar weinig worden gedaan, bij gemis aan voor dit werk beschikbare dwangarbeiders.

Ofschoon de werkzaamheden in de haven te Probolinggo met kracht werden voortgezet, heeft men ook hier met tegenspoed te kampen gehad, en heeft men, ter voorkoming van ongelijke zetting, het noodig geacht meer gelijkmatig over de geheele lengte der hoofden en met niet te veel spoed op te metselen. Al het werk beneden de laagwaterlijn is thans voltooid, zoodat de aannemer meer geregeld kan doorwerken. De haven is nu reeds, ook bij laag water, voor praauwen bevaarbaar. Intusschen is een gedeelte der kaaimuren van het landwaarts gelegen havenbassin, welke reeds 25 jaren hebben bestaan, na hevige regens plotseling vooruitgeschoven en iets gezakt. Een voorstel tot herstelling en behoud van het nog niet verschoven gedeelte is in behandeling. Het onheil wordt hoofdzakelijk toegeschreven aan gebrek aan technisch toezigt bij den bouw dier muren.

Een ontwerp voor een dam aan de zuidzijde der doorbraak van de landtong te Banjoewangi (zie vorig verslag blz. 131) is ingediend, maar het kwam wenschelijk voor om met den aanleg niet te beginnen vóórdat de noordelijke dam zou zijn voltooid, omdat welligt partij zou zijn te trekken van de ondervinding bij dit laatste werk opgedaan. Thans is die noordelijke dam geheel gelegd.

Omtrent den toestand der Padang-rivier zijn ook ditmaal gunstige berigten ontvangen. Van het zeehoofd te Siboga wordt alleen gezegd, dat het spoedig zal moeten worden vernieuwd.

Het zeehoofd te Telok Betong (Lampongsche districten) blijft in goeden staat verkeeren. Op den kop van het hoofd is thans een steenkolenloods voor 500 kojans bergruimte gebouwd ten gerieve van de stoomvaart.

Het ijzeren schroefpalenhoofd te Muntok (Banka) is in 1874 geheel voltooid en door den aannemer behoorlijk afgeleverd.

Drinkwater voorziening. Het door het mijnwezen ingesteld onderzoek, waardoor zou worden uitgemaakt of ter hoofdplaats Cheribon op eene diepte van 20 à 30 meters water van goede hoedanigheid te vinden is (zie vorig verslag blz. 132), heeft ongunstige resultaten opgeleverd. Daarop zijn voorstellen aanhangig gemaakt om Cheribon van zuiver water te voorzien door middel van buisleidingen.

De uitvoering van het voornemen om Poerwodadi, Kradenan en Koewoe (Samarang) van zuiver drinkwater te voorzien, waarvan mede in het vorig verslag is gesproken, wordt afhankelijk gemaakt van een onderzoek, of de gesteldheid van den bodem het boren van artesische putten toelaat.

III. Spoorwegen en andere verbeterde middelen van vervoer.

§ 1. *Opneming en aanleg van spoorwegen door den Staat.*

Door de wet van 6 April 1875 (*Staatsblad* n°. 61) werd beslist dat een aanvang zou worden gemaakt met den aanleg van spoorwegen op Java voor rekening van den Staat. Voor het dienstjaar 1875 werd eene som van f 1 000 000 uit de batige sloten van vroegere Indische diensten beschikbaar gesteld, opdat reeds dadelijk zou kunnen worden begonnen met den bouw van een spoorweg ter verbinding van Soerabaija, Pasoeroean en Malang, en opdat opnemingen zouden kunnen worden gedaan ter bepaling van het beste tracé voor een spoorweg ter verbinding van Batavia met Bandong.

Aangezien reeds tijdens de behandeling van het wetsontwerp de eventuele uitvoering der wet zoo veel mogelijk was voorbereid, kon reeds spoedig na hare afkondiging het aanvankelijk voor de werken op Java gevorderde technisch personeel ter beschikking van de Indische Regering worden gesteld. Als regel is aangenomen, dat voor den aanleg der Staatsspoorwegen geen vaste ambtenaren, met regt op verlof en pensioen, zouden worden in dienst gesteld, maar slechts tijdelijke dienstverbindtenissen zouden worden aangegaan. De voorwaarden voor die tijdelijke dienstverbindtenissen zijn geregeld bij een Koninklijk besluit van 14 April 1875, n°. 30, 't welk echter aan de Indische Regering de noodige vrijheid van handelen laat voor het geval dat, bijv. bij de indienststelling van ondergeschikte beambten, andere voorwaarden beter geacht worden. Op detachering van ambtenaren van den waterstaat of van officieren der genie in Indie bij de spoorwegwerken kon voorshands, met het oog op het bij die diensten bestaande incompleet, niet gerekend worden. Daarentegen is wel gerekend op de mogelijkheid om in de behoefte aan niet-technisch personeel voor een deel te voorzien door detachering van ambtenaren of beambten op wachtgeld.

De tot dusver in dienst genomen ambtenaren zijn meest allen reeds vroeger bij opnemingen voor of aanleg van spoorwegen (sommigen bij de particuliere spoorwegen op Java) werkzaam geweest. Voor de leiding der werkzaamheden is bestemd de gepensioneerde kolonel-titulair der genie D. Maarschalk. Behalve deze hoofdambtenaar, aan wien de titel is gegeven van hoofdingenieur, chef van den dienst der Staatsspoorwegen op Java, zijn ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld: 1 hoofdingenieur, 2 sectie-ingenieurs, 1 werktuigkundig ingenieur, 6 adjunct-ingenieurs, 4 hoofdopzigters, 2 opzigters 1ste klasse en 1 eerste teekenaar, terwijl aan de Indische Regering is overgelaten om in dienst te nemen: 1 sectie-ingenieur, 1 hoofdopzigter, 1 opzigter-machinist, 2 opzigters 1ste klasse, 3 opzigters 2de klasse, en de benoodigde administratieve ambtenaren, opzigters 3de klasse en teekenaars. De van hier uitgezonden ambtenaren zijn allen in Mei naar Indie vertrokken, met uitzondering van 2, die in Augustus gevolgd zijn.

Voor de aanschaffing van het materieel voor den spoorweg Soerabaija-Pasoeroean-Malang is aanvankelijk door den heer MAARSCHALK zelven met behulp van eenige der hierboven bedoelde technici het noodige verrigt. Met den Minister van Binnenlandsche Zaken is overeengekomen dat in het vervolg de aanschaffing van materieel zal kunnen geschieden door tusschenkomst van het technisch bureau voor den aanleg der Staatsspoorwegen in Nederland, zoodat de toevoeging van een technisch bureau aan het Departement van Kolonien vooreerst vermeden wordt.

De regeling der verhouding van den hoofdingenieur, chef van den dienst der Staatsspoorwegen op Java, tot de directie der burgerlijke openbare werken, heeft een onderwerp van naauwgezet overleg met de Indische Regering uitgemaakt. Daarbij is op den voorgrond gesteld dat het mogelijke moest worden gedaan, om te vermijden al wat eenigermate tot omslag en vertraging der werkzaamheden voor den spoorwegbouw zou kunnen leiden.

De voortgang der spoorweg-opnemingen op Sumatra, onder de leiding van den ingenieur J. L. CLUYSENAER, ofschoon dikwijls belemmerd door ongunstig weêr en ziekte onder het opzigters-personeel, levert stof tot tevredenheid. Ten einde spoedig tot practische resultaten te geraken, bleven voor 's hands alle krachten gewijd aan het zoeken eener spoorwegverbinding van het Ombilien-kolenveld naar de westkust. Behalve de Troessan-baai is ook de Brandewijnsbaai, meer in de nabijheid van Padang, gebleken als afvoerhaven in aanmerking te kunnen komen. Er is daarom besloten om, van Soebang in het gebergte af, zoowel in de eene als in de andere rigting een spoorweg te ontwerpen, om later eene keuze te kunnen doen. Reeds is men met de opnemingen en met het gedetailleerd onderzoek van beide baaijen zoo ver gevorderd, dat de heer CLUYSENAER nog vóór het einde van dit jaar zijn uitgewerkt rapport hoopt in te dienen, vergezeld van de noodige bescheiden, begrootingen en kaarten, zoodat alsdan eene beslissing omtrent den aanleg van een spoorweg tusschen het Ombilien-kolenveld en de westkust zal kunnen genomen worden.

Wegens gebrek aan personeel, deels door de late aankomst der van Java verwachte opzigters, deels ten gevolge van ziekte, is de vorming eener derde opnemings-brigade (zie 't vorig verslag, bladz. 132) tot in 't laatst van November 1874 verschoven moeten worden. Voorloopig slechts zamengesteld uit 1 ingenieur en 2 opzigters, is zij toen belast geworden met eene globale opneming in de Padangsche Bovenlanden. Het doel dezer opneming, die met meer kracht geschieden zal, zoodra de detail-opnemingen voor den spoorweg kolenveld-westkust beëindigd zullen zijn, is om na te gaan op welke wijze de Padangsche Bovenlanden in de voordeelen eener spoorweggemeenschap kunnen deelen, en welke rigtingen het meest zijn aan te bevelen.

Aan opnemingen ten behoeve van den aanleg van een spoorweg van het kolenveld in oostelijke rigting, om het in verbinding te brengen met de Siak- of met de Indragiri-rivier, zal vooreerst niets worden gedaan. Door den heer CLUYSENAER is berekend dat van een afvoer der steenkolen langs de Siak-rivier, wegens finantiele redenen, nimmer sprake zal kunnen zijn. En wat de Indragiririvier betreft, dient vooraf onderzocht te worden of zij tot afvoerweg geschikt is, en of aan hare monding eene stapelplaats voor steenkolen is te maken. Zoodanig onderzoek, reeds eenmaal aangevangen, maar na den dood van den mijn-ingenieur DE GREVE gestaakt, is sedert bij herhaling bevolen, maar telkens uitgesteld moeten worden, hetzij omdat politieke redenen het doen van opnemingen in de binnenlanden onraadzaam deden achten, hetzij omdat geen schepen beschikbaar waren voor de opnemingen in den riviermond. Trouwens is er geen haast bij dit onderzoek, omdat, ook naar het oordeel der Indische Regering, een spoorweg van het Ombilienveld in oostelijke rigting toch niet kan worden aangelegd vóór dat de lijn van de westkust naar het Ombilienveld gereed is.

Gedurende het geheele jaar 1874, met uitzondering alleen van den poeasa-tijd, kon een genoegzaam aantal vrije arbeiders voor de werkzaamheden bij de spoorwegopnemingen op Sumatra verkregen worden. In het eerste halfjaar werden aan de opneming besteed 59 085 dagen arbeid van één werkman, in het tweede semester 68 474. Het grootste aantal arbeiders werd gebezigd in October, namelijk gemiddeld 572 daags; het kleinste in December gemiddeld 147 daags (verg. de halfjaarlijksche overzigten van den stand der werkzaamheden van het opnemings-personeel op Sumatra, gepubliceerd in de *Javasche Courant* van 18 Augustus 1874 en 26 Februarij 1875.)

§ 2. *Particuliere spoorwegen* (1).

In het vorig verslag is melding gemaakt van de afwijzing van twee voorstellen der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij tot wijziging der concessie Samarang-Vorstenlanden, ten doel hebbende om haar in de gelegenheid te stellen: 1°. hare schuld aan den Staat aanvankelijk minder snel (later sneller) af te lossen; 2°. ook de kosten der *vermeerdering* van haar materieel ten laste der exploitatierekening (namelijk van het fonds tot vernieuwing van het materieel) te brengen. Na de afwijzing dier voorstellen hebben de aandeelhouders den 27sten October 1874 besloten tot het aangaan eener leening van f 6 millioen, rentende 4½ pct. 's jaars en in 90 jaren af te lossen. Deze leening moet dienen: 1°. om de leeningen af te lossen, die zijn aangegaan in 1867 en 1871 (de laatste tegen 5 per cent); 2°. om de kosten te bestrijden die voor vermeerdering van materieel van vervoer en uitbreiding van stations en andere werken te maken zijn. Voor dit laatste doel zullen, na aflossing der beide sub 1°. genoemde leeningen, ongeveer f 2 millioen overblijven. De gelegenheid is opengesteld om de obligatien van de nieuwe leening tegen aandeelen te verwisselen, en in verband daarmede is het aandeelen-kapitaal, met wijziging der statuten (waartoe bij Koninklijk besluit van 11 December 1874 bewilliging is verleend), van 10 op 16 millioen gulden gebragt.

De straks bedoelde 5-percents-leening van 1871 (ten bedrage van f 2 230 200) was op 1 April jl., op enkele nog niet aangeboden obligatien na, afgelost. Van de 4½-percents-leening van 1867, die bij jaarlijksche uitloting wordt afgelost, zijn thans nog 1803 obligatien in omloop. Van de obligatien der nieuwe leening werden er 5 tegen aandeelen verwisseld.

Bij Koninklijk besluit van 21 Maart 1875 is, te rekenen van 1 Januarij 1876, ingetrokken de 2de alinea van art. 25 der concessie Samarang-Vorstenlanden, waarbij aan den Staat de bevoegdheid was toegekend om door de spoorwegmaatschappij de kosten van het regeringstoezigt te doen vergoeden tot een maximum van ¾ per mille van de aanlegkosten van den spoorweg, dus f 12 750. Terwijl in vroegere jaren eene veel geringere som van de maatschappij was gevorderd, werd haar over 1873 het maximum van f 12 750 in rekening gebragt, in verband met de hoogere uitgaven, die aan het regeringstoezigt verbonden waren geweest sedert de indienststelling van het personeel, omschreven in Indisch Staatsblad 1872, n°. 187. De maatschappij maakte veel bezwaren tegen de betaling der genoemde som, bewerende dat het bedoelde personeel niet uitsluitend in dienst was voor het toezigt, waarvan in art. 25 der concessie sprake was. Van Regeringswege is dit niet ontkend, maar opgemerkt dat dan ook van de maatschappij minder gevorderd werd dan wat het personeel voor het toezigt op de spoorwegdiensten aan den Staat kostte; en dat art. 25 aan de Regering uitdrukkelijk het regt gaf om, zonder eenige specificatie van gedane uitgaven, f 12 750 te vorderen. De maatschappij heeft ten slotte de gevorderde som betaald. Intusschen is de vraag in overweging genomen of het wel aanbeveling verdiende om van concessionarissen restitutie te blijven vorderen van hetgeen de Regering betaalt voor het personeel dat van harentwege toezigt op hunne handelingen uitoefent. Die vraag heeft de Regering gemeend ontkennend te moeten beantwoorden, en daarom is besloten tot intrekking der aangehaalde bepaling van de concessie Samarang-Vorstenlanden, — eene bepaling die niet werd opgenomen in de

(1) De hier volgende mededeelingen zijn grootendeels ontleend aan het verslag van den gouvernements-commissaris bij de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij hier te lande. Als zoodanig trad den 1sten October 1874 de luitenant-generaal VAN SWIETEN weder op (vergelijk de noot op blz. 152 van het vorig verslag).

concessie Batavia-Buitenzorg, waarschijnlijk omdat zij reeds tijdens het verleenen dier concessie minder doelmatig werd geacht. Daar bij de wetten op de Indische middelen voor 1874 en 1875 op eene bijdrage van de spoorwegmaatschappij als restitutie der kosten van het regeringstoezigt gerekend was, kon voor die beide jaren van de restitutie nog niet worden afgezien, maar is deze beperkt tot f 4250 voor elk jaar.

Bij het reglement op de spoorwegdiensten (*Indisch Staatsblad* 1866, n°. 132) is voorgeschreven dat de aankondigingen betreffende dienstregelingen, vrachtprijzen, enz., moeten geschieden in het Nederlandsch, Maleisch, Javaansch en Chineesch. Daar echter in de residentie Batavia de afkondigingen in de twee laatstbedoelde talen geheel onnoodig werden geacht, is bij Indisch Staatsblad 1874, n°. 257 bepaald, dat op den spoorweg Batavia-Buitenzorg volstaan kan worden met afkondigingen in het Nederlandsch en Maleisch.

Het vervoer op de lijnen Samarang-Vorstenlanden en Batavia-Buitenzorg is in 1874 weder aanmerkelijk toegenomen. De ontvangsten, met die van 1873 vergeleken, vermeerderden bij de eerste lijn met 13 percent, bij de tweede met 21 percent. De exploitatie-kosten bleven matig, hoezeer die voor de lijn Samarang-Vorstenlanden aanzienlijker zijn geweest dan in vroegere jaren, 't geen gedeeltelijk hieraan is toe te schrijven dat buitengewone herstellingen aan den weg en aan de rijtuigen zijn noodig geweest, vooral tengevolge van de vele regens, en gedeeltelijk aan de hooge prijzen der steenkolen te wijten is. Voor de lijn Samarang-Vorstenlanden bedroegen de exploitatiekosten 49.3 percent van de bruto ontvangst; voor de lijn Batavia-Buitenzorg 46.4 percent. De winst op de laatstgenoemde lijn bedroeg in het tweede jaar der exploitatie reeds 5¾ percent van het kapitaal van aanleg. Nadere bijzonderheden omtrent elke der beide lijnen volgen hieronder.

1°. Samarang-Vorstenlanden.

De exploitatie heeft plaats gehad over de geheele lengte van den spoorweg (203 kilometers); alleen de hoofdlijn (166 kilometers) is winstgevend; de berglijn (37 kilometers) wordt nog met verlies geëxploiteerd. De definitieve opneming van den geheelen spoorweg, bedoeld bij de laatste alinea van art. 24 der concessie, vond in Mei 1874 plaats, en gaf slechts aanleiding tot enkele opmerkingen betreffende punten van zeer ondergeschikten aard, waarin van de oorspronkelijke projecten was afgeweken.

Van de voedingswegen is nog slechts de verbinding der halte Delangoe met de kampong van dien naam (aan den grooten postweg tusschen Solo en Djokjo) tot stand gekomen. Wat de vroeger besproken voedingswegen in de residentie Samarang betreft, dien van Kapong naar de halte Tangoeng en dien van Godong naar de halte Telawa (zie het verslag van 1871 bladz. 115), is in het laatst van 1874 het navolgende uit de Indische berigten gebleken. Omtrent de doelmatigheid van den eerstbedoelden weg was twijfel gerezen en door de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur werd nog onderzoek gedaan naar een anderen meer geschikten voedingsweg in die rigting. Aangaande de verdere afwerking van den tweeden weg, — reeds sedert geruimen tijd (in heerendienst) tot op de helft voltooid, doch sedert in verband met den nood waarin de Demaksche bevolking verkeerd had, niet voortgezet —, moest nog overleg plaats hebben met den eerstaanwezend ingenieur in Samarang en, omdat de weg over Solo'sch gebied loopt, met den resident van Soerakarta. Het plan van een achttal landhuurders in Soerakarta om een voedingsweg aan te leggen van het Zuidergebergte naar het station Tjepper, waaraan de Indische Regering reeds in November 1873 hare goedkeuring had gehecht, schijnt buiten uitvoering te zullen blijven, ten gevolge van het tusschen de ontwerpers ontstaan verschil van gevoelen over de wenschelijkheid van den weg. Echter was door den Soesoehoenan de aanleg bevolen van een weg, die eenigermate een voedingsweg van den spoorweg zou knnnen worden, namelijk van Soekohardjo, de hoofdplaats van het onderregentschap Larangan, naar het station Delangoe. Overigens was in Soerakarta nog van twee zich aan den spoorweg aansluitende wegen de aanleg in overweging, namelijk van het district Massaran (in hetzelfde onderregentschap) naar het station Klatten en van Mankoeng (Moengkoeng) naar Djenkilon. Voor Djokjokarta wordt voor 's hands alleen melding gemaakt van een weg van Djelapan (westelijk van de hoofdplaats Djokjokarta aan den grooten weg naar Poerworedjo) naar post Boetok, tot welks aanleg in Januarij 1875 door de Indische Regering, met het oog op Indisch Staatsblad 1835, n°. 15, de vereischte toestemming is verleend. In den aanvang van dit jaar is de zorg voor den aanleg of de verbetering van voedingswegen wederom met aandrang aan de Indische Regering aanbevolen.

In Mei 1874 werd, op het verzoek van de spoorwegmaatschappij, door de Indische Regering bepaald dat de stations Broemboeng en Bringin voortaan als halten zouden worden beschouwd.

Het toezigt langs den weg is niet voldoende om diefstallen te voorkomen; in 1874 werden een groot aantal telegraaf- en mijlpalen, hellingwijzers, sluitboomen enz. ontvreemd.

Ten gevolge van de zware regens, die ook gedurende een groot gedeelte van den droogen moesson gevallen zijn, hebben vele afschuivingen en verzakkingen plaats gehad, doch zij werden steeds met spoed hersteld, zoodat de dienst daardoor weinig vertraging ondervond. De weg, de kunstwerken en de gebouwen ondergingen de noodige reparatiën en werden in goeden staat onderhouden. Er werden 281 spoorstaven en 4250 dwarsliggers verwisseld.

Het rollend materiëel bestond bij het einde van 1874 uit 18 locomotieven, waaronder 2 werk-locomotieven, 57 rijtuigen, waaronder 11 bagagewagens, en 261 goederen-, vee-, ballast-, platte en andere wagens, alle, met uitzondering van de paarden- en veewagens, met 10 ton ladingsvermogen.

In het afgeloopen jaar werden afgelegd door de locomotieven 491 158, door de rijtuigen en bagagewagens 1 721 903 en door de andere wagens 2 618 940 kilometers. Er werden 3230 ton steenkolen verbruikt, tot den prijs van f 33.12 per ton.

De geregelde gang van den dienst werd slechts nu en dan gedurende enkele uren vertraagd door beschadiging der baan, of gebreken van de locomotieven en wagens. Één deraillement vond plaats ten gevolge van het overrijden van een buffel. Daarbij werd eene Javaansche vrouw ernstig en werden drie inlanders ligt gewond. Door eigen schuld werden 3 mannen, 3 vrouwen en 1 kind overreden.

Terwijl de bijlagen IJ en Z vergelijkende opgaven bevatten betreffende het vervoer van reizigers en goederen van 1867 tot 1874, zoomede eene statistiek van het vervoer in de verschillende maanden van 1874, volgen hieronder de voornaamste cijfers betreffende het vervoer over het geheele jaar 1874.

	Aantal.	Opbrengst.
Reizigers 1ste klasse	6 654	f 34 820,40
» 2de »	31 140	88 796,95
» 3de »	367 975	297 755,84
» 4de » (1)	374 427	37 795,92
Militairen	11 034	12 257,45
Gevangenen	3 545	4 079,59
Totaal . .	794 775	f 475 506,15
Koopmansgoederen.	(Tonnen.)	
Voor particulieren. .	105 037	f 1 190 804,54
Dienstgoederen. . .	5 534	27 167,02
Totaal . .	110 571	f 1 217 971,56

(1) Dit zijn de reizigers, die in de rijtuigen 3de klasse (voor zoover er plaats is) tegen verlaagd tarief van eenig station tot het eerstvolgende reizen.

Er werden o. a. afgevoerd 19 191 ton suiker, 10 664 ton koffij, 1059 ton tabak, 536 ton indigo. In vergelijking met 1873 nam de afvoer van suiker met 25 000 pikols, van koffij met ruim 63000 pikols, van tabak met 463 ton toe. Het vervoer van suiker zou grooter zijn geweest wanneer de productie niet door den aanhoudenden regen geleden had. De toeneming van het koffijvervoer is voor een deel hieraan toe te schrijven, dat nu voor het eerst koffij uit Kadoe en Salatiga langs den spoorweg is vervoerd. Van Toentang en Willem I werden 1030 ton aangebragt, tegen 134 in 1873. Te Poerwodadi kwam het geheele product van twee en de gedeeltelijke oogst van drie ondernemingen uit Boijolali op den spoorweg. Uit de bosschen tusschen Tangoeng en Lawang zijn 18 000 tonnen brandhout verzonden, waarvan de helft voor Samarang bestemd was. Grind is in groote hoeveelheden naar Samarang afgevoerd voor het onderhoud van de rijwegen aldaar. De afvoer van rijst bedroeg 536, de opvoer 6913 ton. Dikwijls is beweerd dat de spoorweg nimmer het vervoer van olie tot zich trekken zou, wegens den hoogen vrachtprijs; evenwel werden van dit artikel 418 tonnen (driemaal meer dan in 1873) opgevoerd. De opvoer van vele artikelen van verbruik is nagenoeg stationair gebleven; maar daarentegen zijn vele artikelen langs den spoorweg vervoerd, die vroeger een anderen weg namen. De aanzienlijke opvoer van machinerien (1424 ton) wijst op eene voortdurende vermeerdering en verbetering van fabrieken (zie ook lager bladz. 139—140, bij de afdeeling »Stoomwezen").

De uitkomsten der exploitatierekening over 1874 zijn in de ondervolgende tabel zamengevat en vergeleken met die over 1873.

BENAMING.	SOMMEN.	Pct. van de bruto ontvangst.	Per jaar en per kilometer.	Per dag en per kilometer.	Per treinmijl.	Pct. van de uitgaven.	*Aanmerkingen.*
Reizigers en bagage .	f 479 791,03	27	f 2 363,50	f 6,47	f 1,40	»	Gedurende 1874 waren 203 kilometers in exploitatie, gedurende 1873 gemiddeld 197.
Goederen, vee enz. .	1 241 403,45	69.7	6 115,29	16,75	3,61	»	
Diversen	59 333,23^5	3.3	292,28	0,80	0,17	»	
Totaal ontvangst .	f 1 780 527,71^5	100	f 8 771,07	f 24,02	f 5,18	»	Het aantal treinmijlen bedroeg in 1874 343 474, in 1873 320 693.
Algemeene kosten. .	f 110 203,53^5	6.1	f 542,87	f 1,48	f 0,32	12.5	
Weg en werken . .	290 681,72	16.4	1 431,93	3,94	0,84	33	
Tractie	355 130,34	19.9	1 749,41	4,79	1,03	40.5	
Exploitatie	123 128,59	6.9	606,55	1,66	0,36	14	
Totaal uitgaaf .	f 879 144,18^5	49.3	f 4 330,76	f 11,87	f 2,55	100	
Winst	901 383,53	50.7	4 440,31	12,15	2,63	»	
In 1873 bedroegen de ontvangsten . . .	1 575 010,31	»	7 994,98	21,90	4,91	»	
uitgaven	748 251,44^5	48	3 798,24	10,40	2,33	»	
winst	826 758,86^5	52	4 196,74	11,50	2,58	»	

De uitgaven zijn in grootere verhouding toegenomen dan de ontvangsten, hetgeen, zoo als reeds is gezegd, voornamelijk aan de hooge prijzen van de steenkolen en aan de vele regens te wijten is. De kosten van de tractie bedroegen dien ten gevolge per treinmijl f 0,20 meer dan in 1873.

Het verkeer tusschen de stations van de hoofdlijn met de berglijn is veel levendiger geworden. Ook het locaalvervoer op de berglijn is toegenomen, maar nog niet genoeg om de exploitatiekosten der berglijn te dekken. Het locale vervoer op de derde sectie (Solo-Djokjo) heeft ongeveer f 500 per kilometer meer opgebragt dan in 1873.

Bij het einde van dat jaar bedroeg de schuld van de maatschappij aan den Staat de som van f 3 706 720,14; daarop is in 1874 terugbetaald f 554 246,18^5 (1) en op nieuw door de maatschappij van den Staat ontvangen f 765 000, waardoor de schuld op ultimo 1874 kwam op f 3 917 473,95^5. Hierop zal in 1875 en gedeeltelijk in 1876 worden terugbetaald f 605 856,57^5 (2).

De exploitatie over 1875 leverde, voor zoover bekend, gunstige uitkomsten op. Volgens telegrafische opgaven zijn vervoerd in:

Jan.	74 538	reizigers en	8 421	ton	goederen	voor	f	125 418
Febr.	65 116	» »	4 770	»	»	»		75 105
Maart	72 620	» »	9 508	»	»	»		131 484
April	81 943	» »	7 470	»	»	»		122 930
Mei	73 794	» »	6 995	»	»	»		105 990
Junij	73 299	» »	8 170	»	»	»		141 735
Julij	78 787	» »	13 115	»	»	»		236 526
							f	939 188

of omstreeks f 191 600 meer dan in de gelijknamige maanden van het jaar 1874.

(1) Van de verschuldigde som van f 557 382,55^5 (zie vorig verslag) werden f 3 136,37 in 1875 gestort.

(2) Hiervan f 3 136,37 over 1874 verschuldigd (zie de vorige noot) en f 602 720,20^5, uitmakende de netto winst à f 901 383,53, na aftrek van 12 pct. der bruto ontvangst, ingevolge art. 84 der concessie, en 1/2 pct. van het aanleg kapitaal, volgens art. 88.

2°. Batavia-Buitenzorg.

Deze lijn is in 1874 over hare geheele lengte (58 kilometers) in exploitatie geweest. Van de maand September af is met gunstig gevolg een extra-trein (tegen een eenigzins verhoogd tarief) in dienst gesteld, die elken Zaturdagnamiddag van Batavia naar Buitenzorg en elken Maandagmorgen van Buitenzorg naar Batavia rijdt in anderhalf uur. Den 15den Augustus is (overeenkomstig het in 't vorig verslag, bladz. 136, aangekondigde voornemen) het tarief voor het vervoer van goederen der 1ste klasse verlaagd van 16 op 14 centen per ton-kilometer, en dat van rijst van 10 op 9 centen. Die verlaging heeft gunstig op het vervoer gewerkt.

Weg en werken werden in goeden staat onderhouden; 169 spoorstaven en 894 dwarsliggers werden vernieuwd.

Bij het einde van 1874 waren aanwezig 8 locomotieven, 37 rijtuigen, waaronder 4 bagagewagens (1 tijdelijk ingerigt voor 3de klasse-rijtuig), en 78 (1) andere voertuigen met een gezamenlijk laadvermogen van 650 ton.

In het afgeloopen jaar werden afgelegd door de locomotieven 163 455, door de rijtuigen en bagagewagens 750 541, en door de andere voertuigen 534 200 kilometers.

Ongevallen van personen zijn niet voorgekomen. Tweemaal derailleerde eene locomotief op eene draaischijf en eenmaal een goederenwagen bij het rangeren.

Het maandelijksch vervoer blijkt uit de bijlage Z. Hier volgen eenige cijfers over het geheele jaar 1874.

	Aantal.	Opbrengst.
Reizigers 1ste klasse	13 017	f 19 086,40
» 2de »	102 620	70 080,45
» 3de »	469 427	189 707,70
Militairen	24 754	3 050,46
Gevangenen	553	412,03
Totaal . .	(2) 610 371	(3) f 282 337,04
Koopmansgoederen:	(Tonnen).	
voor particulieren . .	21 586	f 115 171,74
dienstgoederen . . .	1 781	4 621,39
grond en ballast. . .	136 259	21 448,50
Totaal . .	159 626	f 141 241,63

Er werden onder anderen afgevoerd 117 ton suiker, 472 ton koffij, 1305 ton thee, 7124 ton rijst. De suiker was voor de inlandsche markt; de koffij kwam voor een gedeelte van de gouvernements-aanplantingen in Tjiandjoer, de vervoerde hoeveelheid thee bedroeg meer dan het dubbele van het vorige jaar; de rijst wordt sedert de verlaging van het tarief nagenoeg uitsluitend over den spoorweg vervoerd. De opvoer van artikelen voor den kleinhandel en van bouwmaterialen is zeer toegenomen.

De uitkomsten der exploitatie over 1874, in vergelijking met die over 1873, blijken uit den volgenden staat.

BENAMING.	SOMMEN.	Pct. van de bruto ontvangst.	Per jaar en per kilometer.	Per dag en per kilometer.	Per treinmijl.	Pct. van de uitgaven.	*Aanmerkingen.*
Reizigers en bagage .	f 284 581,60	62.1	f 4 906,58	f 13,44	f 1,96	»	In 1874 waren 58 kilometers in exploitatie, in 1873 gemiddeld $54^1/_2$. In 1874 werden 145 208 treinmijlen afgelegd, in 1873 140 750.
Goederen, vee enz. .	155 732,98	33.9	2 685,05	7,36	1,07	»	
Diversen	18 355,92	4	316,48	0,87	0,13	»	
Totaal ontvangst.	f 458 670,50	100	f 7 908,11	f 21,67	f 3,16	»	
Algemeene kosten. .	f 36 962,42⁵	8	f 637,28	f 1,74	f 0,25	17.3	
Weg en werken . .	64 785,11⁵	14.1	1 116,27	3,06	0,45	30.5	
Tractie	62 129,55⁵	13.5	1 071,20	2,93	0,43	29.1	
Exploitatie	49 213,34⁵	10.8	848,51	2,33	0,34	23.1	
Totaal uitgaaf .	f 213 090,44	46.4	f 3 673,26	f 10,06	f 1,47	100	
Winst.	245 580,06	53.6	4 234,85	11,61	1,69	»	
In 1873 bedroegen de ontvangsten . . .	379 547,95	»	f 6 964,18	19,08	2,69	»	
uitgaven	174 250,37⁵	46	3 197,25	8,76	1,23	»	
winst	205 297,57⁵	54	3 766,93	10,32	1,46	»	

Met eene vermeerdering van slechts 3 pct. in treinmijlen en 5 pct. in kosten per treinmijl van de tractie is meer vervoerd aan goederen 71 pct., aan reizigers 20 pct. De treinen waren derhalve in 1873 te weinig beladen, en het was een voordeel voor de exploitatie dat op den weg een

(1) In het vorig verslag werd melding gemaakt van 85 voertuigen; dit moet zijn 75.

(2) Van dezen werden in omnibus-treinen (tusschen Batavia en Meester-Cornelis) vervoerd 10535 reizigers 1ste kl., 85229 2de kl., 263690 3de kl., 22705 militairen en 4 gevangenen.

(3) Hiervan werd met de omnibus-treinen ontvangen f 55271,38.

smal spoor was aangelegd. Zelfs bij het veel grooter vervoer van 1874 waren de treinen nog voldoende voor de aangebodene hoeveelheden, en leverde de exploitatie gunstiger uitkomst op dan bij een breeder spoor het geval zou geweest zijn. De tot dusver bekende uitkomsten van de exploitatie in 1875 zijn weder gunstig.

In Januarij	zijn	vervoerd	44 353	reizigers	en	8 326	ton	goederen	voor	f 34 753
» Februarij	»	»	43 878	»	»	6 518	»	»	»	34 259
» Maart	»	»	48 767	»	»	4 362	»	»	»	40 980
» April	»	»	51 883	»	»	5 361	»	»	»	39 732
» Mei	»	»	51 970	»	»	3 355	»	»	»	41 813
» Junij	»	»	50 810	»	»	7 014	»	»	»	43 076
» Julij	»	»	53 114	»	»	4 913	»	»	»	45 271
										f 279 884

of p. m. f 17 000 meer dan in de gelijknamige maanden van het jaar 1874.

§ 3. *Concessie-aanvragen.*

Nadat bij de wet van 6 April 1875 (*Staatsblad* n°. 61) tot den aanleg van Staatsspoorwegen op Java was besloten, kon uit den aard der zaak van het verleenen van concessien, waarbij rentegarantie of andere Staatshulp werd toegezegd, voor'shands geen sprake meer zijn. Voor zooveel noodig, is dit (12 April) ter kennis van belanghebbenden gebragt, in beschikking op de concessie-aanvragen, die blijkens vorige verslagen bij de Regering ontvangen waren. Ook de Nederlandsch-Indische spoorwegmaatschappij ontving zoodanige beschikking, naar aanleiding van eene door haar ingediende aanvraag om concessie voor de uitbreiding van de lijn Samarang—Vorstenlanden naar twee kanten, naar Madioen en naar Poerworedjo (Bagelen). De maatschappij wendde zich echter den 21sten Julij jl. tot de Regering met de vraag, of deze genegen was om voorstellen omtrent den aanleg van spoorwegen in midden-Java in overweging te nemen. Haar is (4 Augustus) geantwoord, dat geen aanleiding gevonden werd om in de beschikking van 12 April eene wijziging te brengen; maar dat het haar vrij stond om, als zij meende voorstellen te kunnen doen die voor de Regering — na de door de Wetgevende Magt genomen beslissing — aannemelijk te achten waren, deze in te dienen, en dat ze met zorg zouden worden onderzocht.

Onlangs is, in verband met het Koninklijk besluit in Indisch Staatsblad 1872, n°. 183, bij de Regering hier te lande aanhangig gemaakt een door den heer L. van Woudrichem van Vliet in April jl. aan den Gouverneur-Generaal ingediend voorstel betreffende den bouw van spoorwegen over geheel Java à forfait door Amerikaansche aannemers. Afgescheiden van de bedenkingen die te maken waren tegen de onvolledigheid en onderlinge tegenstrijdigheid der stukken, door den heer van Vliet overgelegd ten bewijze dat hij in Amerika soliede gegadigden voor de uitvoering van het door hem ontworpen plan van spoorwegbouw gevonden had, zijn er geen termen gevonden om zijn voorstel in overweging te nemen, dewijl dit slechts tot schade zou kunnen strekken van de voortvarende uitvoering der beslissing van de Wetgevende Magt, en dewijl bij de Regering de overtuiging bestaat dat de bij de wet van 6 April 1875 aangewezen weg de eenige is, die met zekerheid tot het verkrijgen der op Java benoodigde spoorwegen leiden kan.

In den loop van 1874 werd door een drietal personen aan de Indische Regering gevraagd: 1°. concessie voor den aanleg en de exploitatie van een spoorweg tot vervoer van goederen en personen binnen de stad Samarang en van daar over Demak naar Tengelles in Japara; 2°. de prioriteit voor eene concessie om de bestaande lijn door te trekken tot Patti en Joana, en om haar door zijlijnen in verbinding te brengen met suikerfabrieken of andere industriële ondernemingen in het gewest Japara. Deze aanvraag is nog bij de Indische autoriteiten in behandeling.

§ 4. *Paardenspoorwegen* (*tramway's*).

Aan de exploitatie van den paardenspoorweg door de stad en voorsteden van Batavia naar Meester-Cornelis, welke in het begin van 1874 (zie vorig verslag) in andere handen overging, is sedert veel zorg gewijd; het voortdurend bestaan van dit vervoermiddel schijnt — niettegenstaande de concurrentie van den stoomspoorweg en van de steeds talrijker wordende karren op veeren — verzekerd, daar er steeds door Europeanen zoowel als inlanders een ruim gebruik van gemaakt wordt.

§ 5. *Transportkabels.*

Aan de concessie voor den aanleg en de exploitatie van een transportkabel van Padang naar Paningahan (Padangsche Bovenlanden), blijkens het vorig verslag aan den heer J. Sluiter verleend, is geen gevolg gegeven, daar de concessionaris het benoodigde kapitaal niet heeft kunnen vinden.

Ware die concessie uitgevoerd, dan zou eene oplossing zijn gegeven aan het vraagstuk, of het mogelijk is in een terrein als dat van de Padangsche Bovenlanden op groote afstanden goederen per transportkabel te vervoeren. Nu dit niet is geschied, is bij de Regering de vraag gerezen, of het Gouvernement niet zelf eene proef behoort te nemen, met het oog op de wenschelijkheid eener *spoedige* ontginning van het Ombilien-steenkolenveld. Moet die ontginning wachten op de voltooijing van den afvoer-spoorweg, dan zal zij nog in verscheidene jaren geen aanvang kunnen nemen. Een transportkabel ware spoediger tot stand te brengen, en als dit vervoermiddel in de bedoelde streek werkelijk bruikbaar is, verdient het voorzeker aanbeveling om het te benuttigen in afwachting van het tot stand komen van een spoorweg. Het is voorgekomen dat er wel termen zijn om tot eene proefneming van gouvernementswege over te gaan, tenzij er redenen mogten worden gevonden om reeds bij voorbaat — bijv. op grond van de thans door de spoorwegopnemingen verkregen terreinkennis — het gebruik van den transportkabel te ontraden. Hieromtrent zijn uit Indie inlichtingen gevraagd.

IV. Stoomwezen.

Het toezigt der Regering in Nederlandsch Indie op het gebruik van stoomtoestellen werd sedert Januarij 1874 uitgeoefend overeenkomstig de voorschriften en bepalingen van het op 1 Januarij van dat jaar in werking getreden reglement in Indisch Staatsblad 1873 n°. 218. Daar genoemd reglement alleen betrekking heeft op het gebruik van stoomketels, en mitsdien het toezigt op stoomwerktuigen, dat voorgeschreven was bij het vroegere reglement (Indisch Staatsblad 1852 n°. 20), heeft opgehouden te bestaan, kan niet worden voortgegaan met het doen van opgaven, gelijk die in vroegere verslagen voorkwamen, van het aantal en vermogen der gebezigde stoomwerktuigen maar wordt in stede daarvan thans als bijlage AA. een staat overgelegd van de aanwezige stoomketels, met opgave van hunne verwarmende oppervlakte in vierkante meters. Met behulp van staten als deze kan trouwens met meer juistheid de vooruitgang in de aanwending van stoomkracht worden nagegaan.

Op den voet van het nieuwe reglement werden door den

directeur der burgerlijke openbare werken gedurende het jaar 1874 100 acten van vergunning verleend tot gebruik van 144 stoomketels, waarvan 135 nieuwe en 9 gewijzigde of verplaatste. Van de 135 nieuwe stoomketels waren 115 geplaatst in suikerfabrieken, 3 in kunstijs-fabrieken, 2 in arakstokerijen, 2 in werkplaatsen, 2 bij centrifugaalpompen en 11 in stoomschepen.

Het getal der vergunnings-acten, sedert 1853 tot en met 1874 verleend, bedroeg 884, waarvan op 1 Januarij 1875 nog van kracht waren voor in gebruik zijnde stoomketels 653, en voor nog aanwezige doch buiten werking gestelde ketels 26. Niettegenstaande het steeds belangrijk toenemend gebruik van stoomketels, hebben daarbij in 1874 geen onheilen plaats gevonden. Ook werden geene overtredingen geconstateerd, die de toepassing der in het reglement opgenomen strafbepalingen noodig maakten.

Bij de in het vorig verslag ter sprake gebragte organisatie van den dienst van het stoomwezen (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 116) is aan den directeur der burgerlijke openbare werken de bevoegdheid gegeven om, op voorstel van den hoofdingenieur, chef van bedoelden dienst en gevestigd te Batavia, de standplaatsen der overige ingenieurs te regelen. Dientengevolge is door genoemden directeur (12 November 1874) bepaald, dat de ingenieur der 3de klasse te Batavia (bij het bureau van den hoofdingenieur), de ingenieur der 2de klasse te Samarang en de ingenieur der 1ste klasse te Soerabaija gevestigd zal zijn, de eerste voor den dienst in de gewesten Batavia, Bantam, Krawang, Preanger regentschappen en Cheribon (1ste afdeeling), de tweede voor den dienst in de gewesten Samarang, Japara, Soerakarta, Djokjokarta, Kadoe, Bagelen, Banjoemas, Pekalongan en Tagal (2de afdeeling), de derde voor den dienst in de gewesten Soerabaija, Madura, Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki, Banjoewangi, Kediri, Madioen en Rembang (3de afdeeling); terwijl aan den hoofdingenieur de bevoegdheid is toegekend om, waar de belangen van den dienst zulks vorderen, aan de ingenieurs mede op te dragen het doen van inspectien van stoomtoestellen opgerigt buiten den kring hunner aangewezen afdeelingen.

In September 1874 werd in Indie gelegenheid gegeven tot het afleggen van het examen van ingenieur voor het stoomwezen, overeenkomstig de voorschriften vervat in Indisch Staatsblad 1874, n°. 70. Aan dat examen namen twee candidaten deel, waarvan één slaagde. Daardoor kon de blijkens het vorig verslag sedert 1872 bestaande vacature worden aangevuld. Certificaten van bekwaamheid werden, na afgelegd practisch examen, in 1874 uitgereikt aan 29 personen (11 machinisten, 11 machinedrijvers, 1 locomotief-drijver en 6 stokers).

V. Posterijen en telegrafie.

De zamensmelting van de diensten der posterijen en der telegrafie, welke sedert 1873 (zie het verslag van dat jaar, bladz. 156) geleidelijk werd voorbereid door de vereeniging van post- en telegraafkantoren, naarmate men de beschikking kreeg over ambtenaren die zich voor de beide diensten bekwaam hadden gemaakt, verkreeg in Maart jl. haar beslag door de organisatie van het personeel, welke is opgenomen in Indisch Staatsblad 1875, n°. 72. Daarbij is de leiding der vereenigde diensten, onder den directeur der burgerlijke openbare werken, opgedragen aan een hoofdinspecteur. Als zoodanig trad op de vroegere hoofdingenieur, chef der afdeeling telegrafie, wiens betrekking bij de organisatie was vervallen, evenzeer als die van den inspecteur, chef der afdeeling posterijen. Onder den hoofdinspecteur zijn voorts werkzaam inspecteurs, adjunct-inspecteurs en commiezen bij den post- en telegraafdienst; de vroegere benamingen van ingenieur, adjunct-ingenieur enz., die slechts op één der beide diensten betrekking konden hebben, zijn dus afgeschaft.

Had reeds vroeger de vereeniging van post- en telegraafkantoren de gelegenheid geopend om, zonder zoo aanzienlijke uitgaven te doen als anders onvermijdelijk zouden geweest zijn, den postdienst uit te breiden, de finantiële positie der ambtenaren bij de posterijen te verbeteren en tevens het aantal telegraafkantoren te vermeerderen, ook bij de definitieve organisatie van het personeel, zoo even bedoeld, kon wederom, zonder vermeerdering van uitgaven, eene hoogst noodige verbetering in de rangsverhouding der mindere ambtenaren gebragt en eene uitbreiding aan den post- en telegraafdienst gegeven worden. Immers konden (nadat reeds in 1874 3 hulppostkantoren — te Blitar, Bondowosso en Loemadjang — tot postkantoren verheven waren) nog 5 hulppostkantoren — te Oenarang, Boijolali, Padang-Pandjang, Lahat en Tebing Tinggi — tot postkantoren worden verheven, op 8 plaatsen — Indrapoera, Rau, Singkel, Padang-Sidempoean, Seblat, Mokko Mokko, Moeara Doea en Kotta Boemi—postkantoren, op 2 plaatsen — Sragen en Wonogiri—hulppostkantoren, en op 3 plaatsen — Soemedang, Kendal en Boijolali—telegraafkantoren opgerigt worden.

Na deze uitbreiding heeft men in Indie op 4 plaatsen — te Weltevreden (Batavia), Buitenzorg, Samarang en Soerabaija — afgescheiden postkantoren en telegraafkantoren (wegens den drukken dienst); op 19 plaatsen — 5 op Java en Madura en 14 in de buitenbezittingen — enkel postkantoren; op 1 plaats — te Soebang op Java — (1) enkel een telegraafkantoor; op 58 plaatsen — 42 op Java en Madura en 16 in de buitenbezittingen — vereenigde post- en telegraafkantoren; en op 69 plaatsen — 47 op Java en Madura en 22 in de buitenbezittingen — enkel hulppostkantoren.

§ 1. *Brievenposterij.*

De wijzigingen in het reglement op de brievenposterij, waarvan melding werd gemaakt op bladz. 137 van het vorig verslag, worden gezegd gunstig te hebben gewerkt.

Onlangs is, ook naar aanleiding van adressen van eenige boekhandelaren en uitgevers van drukwerken op Java, in dat reglement eene nieuwe wijziging gebragt (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 152). Terwijl tot dusver het port voor nieuwsbladen bepaald was op 1 cent per nummer of exemplaar, is het nu gesteld op 1 cent voor elke 25 gram; en terwijl tot dusver voor andere gedrukte stukken 5 cent per 50 gram geheven werd, is het minimum gewigt nu tot 20 gram teruggebragt en het port voor elke 20 gram op 2 cent gesteld. Derhalve is nu de in Nederland voor de gedrukte stukken geldende wijze van portheffing toegepast, met bepaling van het bedrag van het port (volgens den algemeen bij de posterij in Indie geldenden regel) op het dubbel van hetgeen hier te lande geheven wordt.

De gelegenheid tot verzending van kleine geldsommen naar Nederland door middel van postwissels werd bij de Indische postkantoren op 1 Augustus 1874 opengesteld (*Indisch Staatsblad* n°. 153 en 154). Van die gelegenheid werd aanstonds een zeer ruim gebruik gemaakt (2), zoodat reeds spoedig de postadministratien, zoowel hier te lande als in Indie, daardoor bezwaard werden. Eenigen tijd is dit aangezien, maar toen het ten duidelijkste bleek dat men met een door den ongunstigen stand van den handelswissel in het leven geroepen misbruik te doen had, — dat namelijk de postwissels, als een goedkooper middel van geldverzending dan de handelswissel, gebezigd werden om in bedragen van f 150 groote sommen over te maken, — is de Indische Regering (in Junij jl.) uitgenoodigd om het regt op de geldverzendingen uit Indie herwaarts (tot dusver 1 percent) in die mate te verhoogen, dat geen aanleiding tot misbruik meer zou bestaan.

In 1874 zijn met goed gevolg enkele pogingen aangewend om — overeenkomstig hetgeen reeds bij de vaststelling van het reglement van 1862 (*Indisch Staatsblad* n°. 103 *a*) in de bedoeling heeft gelegen — de tusschenkomst van particulieren te bezigen voor het vervoer der post. Vooreerst werd (te gelijk met de levering van voorspannen aan voor rekening van den lande reizende personen) het vervoer van postpakketten tusschen de kantoren Soerabaija, Pasoeroean, Probolinggo en Malang uitbesteed voor de jaren 1875—1879, en gegund aan een Europeesch ingezetene

(1) Tjipannas en Lengkong blijven hier buiten rekening, omdat daar slechts op zekere tijden van het jaar een telegrafist wordt geplaatst.

(2) In de 5 laatste maanden van 1874 werd, zoo als uit den staat op blz. 142 blijkt, per postwissels uit Indie naar Nederland overgemaakt f 275 809. Van Nederland werd naar Indie in de laatste 8 maanden van dat jaar slechts f 9740 overgemaakt. (Zoo als in het vorig verslag is gezegd, werd hier te lande de gelegenheid tot geldverzending naar Indie reeds den 1sten Mei 1874 opengesteld).

van Pasoeroean, die inschreef voor eene vergoeding van f 0,30 per paal en per rit. Voorts werd met een Chineesch ingezetene van Kediri een onderhandsch contract aangegaan betreffende het vervoer van postpakketten tusschen de kantoren Kediri en Blitar gedurende 1875—1877, tegen betaling van f 10 per rit. Ten gevolge van deze overeenkomsten kon het personeel en materieel voor het brievenvervoer in de residentie Pasoeroean geheel ingetrokken, in de residentien Soerabaija, Probolinggo en Kediri aanmerkelijk verminderd worden (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 221 en 1875, n°. 3).

Nog enkele andere ondergeschikte wijzigingen van het personeel zijn vervat in Indisch Staatsblad 1875, n°. 26 en 40. De regeling, binnen de grenzen der daarvoor toegestane sommen, van het aantal en de bezoldiging der inlandsche beambten bij de brieven- en paardenposterijen is sedert 1 Julij 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 120) overgelaten aan den directeur der openbare werken, of, op diens magtiging, aan den hoofdinspecteur van den post- en telegraafdienst.

Daar de in het vorig verslag besproken proef met het vervoeren van reizigers per brievenpostwagen steeds goede uitkomsten heeft opgeleverd, is die maatregel ook toegepast op de postritten tusschen Serang en Anjer (1 September 1874) en tusschen Samarang en Soerabaija (1 Mei 1875).

In verband met de verplaatsing van den bestuurszetel in de residentie Oostkust van Sumatra, van Siak naar Bengkalis, is het hulppostkantoor ter laatstgenoemde plaats tot postkantoor verheven en dat te Siak ingetrokken, doch daarentegen een hulppostkantoor gevestigd te Deli, waar tot dusver de besturende ambtenaar met de postadministratie belast was. Er zijn overwegingen aanhangig gemaakt betreffende de invoering eener regtstreeksche mailcorrespondentie tusschen Sumatra's Oostkust en Europa, via Singapore en Penang (in gelijker voege als tusschen Europa en het veldpostkantoor te Atjeh is tot stand gebragt), maar voor alsnog is daartoe, op grond van finantiële bezwaren, niet overgegaan.

Nadat de hoofdmagt der tweede expeditie van Atjeh naar Java was teruggekeerd, is aldaar een commies der 2de klasse als chef van het veldpostkantoor achtergebleven, die boven de formatie van het personeel van den post- en telegraafdienst gevoerd wordt.

Werd in het vorig verslag reeds vermeld dat, ten gevolge der door de Nederlandsche en Britsche Gouvernementen aan de koloniale besturen verleende magtigingen, tusschen de Indische Regering en de besturen van Britsch-Indie, de Straits-Settlements, Laboean en Hongkong schikkingen konden gemaakt worden betreffende de uitwisseling der postcorrespondentie, thans kan aangeteekend worden dat gelijke magtigingen ook verleend zijn voor schikkingen tusschen de Indische Regering en de besturen der Britsche kolonien in Australie.

Bij gebreke van volledige opgaven uit Indie betreffende de ontvangsten en uitgaven van de brievenposterij in 1874, kan ditmaal alleen gegeven worden het volgende driejarig overzigt betreffende het binnen- en buitenlandsch verkeer van brieven, drukwerken enz.

JAREN.	BINNENLANDSCH VERKEER. Port betalende brieven. Aantal.	Port betalende brieven. Porto's.	Aangeteekende brieven. Aantal.	Dienstbrieven. Aantal.	Totaal der aan postwissels overgemaakte sommen.	BUITENLANDSCH VERKEER. Per gesloten Nederlandsche mail. Aantal. Ongefrankeerd.	Per gesloten Nederlandsche mail. Aantal. Gefrankeerd.	Per gesloten Nederlandsche mail. Porto's.	Per losse vreemde mail. Aantal.	Per losse vreemde mail. Porto's.	Regtstreeksche correspondentie tusschen Singapore en de postkantoren Samarang, Soerabaija, Riouw en Makassar. Aantal.	Regtstreeksche correspondentie ... Porto's.	Per bijzondere scheepsgelegenheid, waaronder de verzendingen met de tusschen Nederland en Java varende stoomschepen. Aantal.	Per bijzondere scheepsgelegenheid ... Porto's.	TOTAAL. Aantal.	TOTAAL. Porto's.	Van het opgegeven totaal werden ontvangen. Aantal.	ontvangen. Porto's.	verzonden. Aantal.	verzonden. Porto's.	Totaal der tusschen Nederland en Nederlandsch Indie overgemaakte geldsommen. Uit Nederlandsch Indie verzonden.	Uit Nederland ontvangen.
Brieven.																						
1872. . . .	1 882 637	f 224 671	96 499	1 515 455	f 2 196 345	85 631	129 470	f 194 756	93 898	f 73 556	4728	f 4813	33 922	f 8164	347 649	f 281 289	154 814	f 94 739	192 835	f 186 550	"	"
						215 101																
1873. . . .	2 063 592	247 876	120 419	1 640 723	2 469 907	64 687	119 396	176 771	95 247	80 301	4210	2397	78 002	18 228	361 542	277 697	180 991	106 621	180 551	171 076	"	"
						184 083																
(a) 1874. . . .	(b) 1 973 665	275 594	(c)	(c)	(c)	66 047	121 524	177 649	96 458	81 008	6225	3875	92 850	20 746	(d) 383 104	283 278	190 382	108 559	192 722	174 719	f 275 809	f 9 740
						187 571																
Drukwerken.																						
1872. . . .						674 751		f 66 431	142 718	f 10 217	803	f 510	8 393	f 4 589	826 665	f 81 747	661 069	f 67 406	165 596	f 14 341	"	"
1873. . . .						600 579		61 481	158 108	12 406	1116	392	21 589	8 619	781 392	82 898	617 478	66 369	163 904	16 529	"	"
1874. . . .						601 736		61 821	159 517	12 629	1919	132	24 149	11 163	787 321	85 745	619 800	68 960	167 521	16 785	"	"

(a) Met 1 Januarij 1874 werd het stelsel van begunstigde frankering ingevoerd. (Eene afzonderlijke opgaaf der gefrankeerde en ongefrankeerde binnenlandsche brieven is niet ontvangen).

(b) Vermoedelijk zijn hieronder ook de briefkaarten begrepen (met 1 April 1874 ingevoerd).

(c) Nog niet opgegeven.

(d) Volgens de opgegeven splitsing zou dit totaal 383284 moeten bedragen. De zamentrekking der ontvangen en verzonden brieven geeft echter slechts 383104. Het verschil kan voorshands niet worden toegelicht.

§ 2. *Paardenposterij.*

De in 1873 mislukte uitbesteding van de levering van voorspan aan personen, voor rekening van den lande reizende tusschen Soerabaija, Pasoeroean, Probolinggo en Malang en op de binnenwegen in de regentschappen Pasoeroean en Bangil, en van postpaarden voor het vervoer van zieke en reconvalescente militairen van het hospitaal te Soerabaija naar dat te Malang en omgekeerd, werd in 1874 herhaald en thans met een goeden uitslag. De levering werd voor 1875—1879 gegund aan een ingezetene te Pasoeroean tegen eene vergoeding van f 0,60 per span en per paal. Op bladz. 140/141 is reeds gezegd dat dit contract gecombineerd is met dat betreffende het vervoer van de brievenpost.

In de residentie Samarang is met 1 Januarij 1875 de gouvernementspaardenpost tusschen Salatiga en Ambarawa, van welke reisgelegenheid slechts een zeer beperkt gebruik werd gemaakt, opgeheven, omdat in het vervoer van dienstreizigers tusschen beide plaatsen goedkooper kon worden voorzien, door het leveren van voorspan tusschen Salatiga en het naaste spoorwegstation Toentang op te dragen aan een particulieren ondernemer — met wien ter zake voor den tijd van drie jaren is gecontracteerd, — en het verder transport naar Ambarawa per spoor te doen geschieden.

Voorstellen betreffende eene reorganisatie van de gouvernementspaardenposterij zijn nog in Indie in behandeling.

Tot verbetering van den toestand der zoogenaamde binnenlandsche of regentsposterij op de verschillende lijnen waar deze bestaat (zie het verslag van 1873 bladz. 161) is onlangs uit de kassen dier posterij eene som van f 75 000 toegestaan, zoowel voor aankoop van paarden enz. als voor vernieuwing of uitbreiding van stallen.

Tevens is het kosteloos gebruik der binnenlandsche posterij, tot dus ver slechts toegestaan aan residenten, adsistent-residenten, regenten en controleurs wanneer zij in hun ressort voor dienstbelangen reizen, uitgestrekt tot al zoodanige reizen van ambtenaren, officieren of andere personen, waarvoor hun, krachtens de bestaande bepalingen, gouvernements-postpaarden kosteloos worden verstrekt (April 1875). Voorts is bij Indisch Staatsblad 1875, n°. 97, aan de controleurs en adspirant-controleurs op Java, op hunne dienstreizen binnen de afdeeling waarin zij werkzaam zijn, het vrij gebruik van gouvernements-postpaarden toegestaan langs de wegen waar deze gestationeerd zijn.

Van eene vervanging der ter Sumatra's Westkust bestaande particuliere paardenposterij door eene gouvernements-posterij (zie het vorig verslag bladz. 140) heeft de Indische Regering voor'shands afgezien, in afwachting van den uitslag der spoorwegopnemingen in genoemd gewest.

De gebruikelijke opgave van de ontvangsten en uitgaven der paardenposterij op Java is ditmaal niet uit Indie ontvangen.

§ 3. *Telegrafie.*

De lijn van Kediri naar Sitoebondo (zie vorig verslag bladz. 141) werd in den loop van 1874, naarmate het daartoe noodige materieel beschikbaar kwam, geleidelijk voltooid. Naar gelang de verschillende gedeelten dier lijn gereed kwamen, werden de daarin gelegen kantoren geopend en wel Blitar op den 8sten Maart, Malang op den 21sten Julij, Bondowosso op den 29sten Julij en Loemadjang op den 22sten October 1874. De in 't vorig verslag bedoelde tweede draad van Probolinggo naar Banjoewangi werd tot Sitoebondo gespannen, maar niet verder doorgetrokken, daar de bestaande draad ruim voldoende werd geacht voor het betrekkelijk gering blijvende transitverkeer.

De verlegging der lijn in de Lampongsche districten en in Palembang liep in de tweede helft van 1874 af. De daarin gelegen kantoren te Kotta Boemi en Moeara Doea werden op den 15den November 1874 geopend en de kantoren Mengala en Batoeradja op dien dag opgeheven.

Het tijdelijk telegraafkantoor te Tjipannas werd, wegens het verblijf van den Gouverneur-Generaal aldaar, van 10 Augustus tot 12 October 1874 opengesteld. Het tijdelijk kantoor te Lengkong werd gesloten op 30 April 1874 en op 29 November daaraanvolgende weder geopend.

Bij het einde van 1874 bedroeg de lengte der telegraaflijnen, ongerekend de 103.6 kilometers telegraafkabel tusschen Java en Sumatra, op eerstgenoemd eiland 3514.93 kilometers, met 4657.32 kilometers draad; op Sumatra 2023.94 kilometers met even zooveel draadlengte.

In Junij 1874 werd het strandeinde van den kabel te Telok-Betong op nieuw door de witte mieren beschadigd. Hoewel dit strandeind ter naauwernood 100 meters lang is, terwijl de onderaardsche kabel van daar naar het telegraafkantoor eene lengte van 1850 meters heeft, en door een terrein loopt waarin de witte mieren zeer veelvuldig voorkomen, is tot dusverre het laatst bedoelde gedeelte van den kabel onbeschadigd gebleven. De verklaring van dit verschijnsel schijnt gezocht te moeten worden in het verschil van zamenstelling der beide kabeleinden. Het tot driemaal toe beschadigd stuk is met getah pertja, het onbeschadigde met caoutchouc (HOOPER's core) bekleed. Op grond hiervan werd het eerste stuk uitgesneden en door een stukje HOOPER's kabel vervangen. De gemeenschap tusschen Java en Sumatra werd door de bedoelde beschadiging geen oogenblik gestoord Na den afloop der herstelling bleek de isolatietoestand van den kabel aanzienlijk verminderd te zijn, zoodat het zeker was dat er nog eene andere kleine fout in den kabel moest bestaan. Tot dusver is het niet noodig geoordeeld die fout, wier plaats op 50 kilometers van Telok-Betong bepaald is, uit den kabel te verwijderen, aangezien ze niet den minsten invloed op de correspondentie uitoefent, en het zich ook niet laat aanzien dat daaruit aanleiding tot verbreking der gemeenschap zal ontstaan. En daar het herstellen der fout ongeveer f 10 000 zou kosten, is het raadzaam voorgekomen daarmede te wachten tot dat meerdere fouten zullen te herstellen zijn, hetgeen in de kosten weinig verschil geeft.

De telegraafkabel van Java naar Australie werkte het geheele jaar ongestoord, terwijl op de landlijn van Port-Darwin naar Adelaïde slechts storingen van korten duur voorkwamen.

De gemeenschap van Java met Singapore werd acht maal verbroken, ten gevolge van gebreken in den kabel of van de pogingen om dien te herstellen De gezamenlijke duur dier storingen beliep in Mei 3 dagen en 1 uur; in Junij 1 dag en 15 uren; in Julij 1 dag en 14 uren; Augustus 6 dagen en 4 uren. Bovendien werd de kabel tweemaal door scheepsankers gebroken, waardoor de gemeenschap van 16—23 Augustus en van 11—29 December 1874 gestremd was Op den 17den December werd echter op het Java-einde van den gebroken kabel, nabij den hoek van Krawang, een schip voor anker gelegd, en van daaruit de telegrafische gemeenschap met Sngapore onderhouden. Eens per dag werden de telegrammen per stoomschip van dat schip afgehaald en wederkeerig daarheen overgebragt.

De voornaamste uitkomsten zoo van het binnen- als buitenlandsch verkeer der gouvernements-telegrafen in Nederlandsch Indie gedurende 1873 en 1874 zijn zamengevat in den volgenden staat.

Binnen- of buitenlandsch verkeer.	BIJZONDERE BERIGTEN. a. Handels- en scheepvaartberigten. b. Dagbladberigten. c. Berigten van gemengden aard. d. Verzonden berigten. e. Ontvangen „ f. Transito „			Totaal der berigten, tot berigten van 10 woorden herleid.	Opbrengst.	GOUVERNEMENTSBERIGTEN. Totaal der berigten.	Totaal der berigten, tot berigten van 10 woorden herleid.	Opbrengst der gouvernementsberigten (voor memorie uitgetrokken).
1873 (*a*).								
Binnenlandsche telegrammen.	a.	87 594	220 548	535 074	f 339 975	20 386	88 274	f 68 674
	b.	2 229						
	c.	150 725						
Buitenlandsche telegrammen.	d.	7 716	23 543	64 597	49 562	„	„	„
	e.	7 938						
	f.	7 889						
			244 091	599 671	(*b*) f 389 537			
1874.								
Binnenlandsche telegrammen.	a.	98 861	254 679	619 504	f 389 088	18 964	76 412	f 61 605
	b.	1 856						
	c.	153 962						
Buitenlandsche telegrammen.	d.	7 000	21 414	58 375	46 452	„	„	„
	e.	7 194						
	f.	220						
			276 093	677 879	(*b*) f 435 540			

Aanmerkingen.

(*a*) Enkele cijfers van het vorig verslag zijn verbeterd.

(*b*) De werkelijke ontvangsten beliepen over:

	1873.	**1874.**
	f 760 941	f 754 847
waarvan als aandeel aan de „Eastern Extension Australasia and China Telegraph Company (limited) is uitbetaald.	371 404	319 307
zoodat de zuivere opbrengst bedroeg .	f 389 537	f 435 540

De ongunstige verhouding van het getal der adjunct-commiezen bij den telegraafdienst tegenover dat der ambtenaren in de hoogere rangen, maakte het ook in 1874 moeijelijk om de vacatures in die betrekking aan te vullen. Bij de definitieve zamensmelting der post- en telegraafdiensten is het aantal adjunct-commiezen met 23 verminderd en zijn daarentegen zooveel meer klerken in dienst gesteld, op grond der overweging dat verschillende werkzaamheden (vooral bij den postdienst) die tot dusver door adjunct-commiezen verrigt werden, zeer wel aan minder ontwikkeld personeel konden worden opgedragen. In afwachting van dien maatregel waren reeds tijdelijk klerken in plaats van de ontbrekende adjunct-commiezen in dienst genomen, waardoor ongelegenheden werden voorkomen.

De proeven met den HUGHES-toestel zijn, omdat daarvan geen gunstige resultaten verkregen konden worden, opgegeven; de toestel schijnt voor het gebruik in Indie te ingewikkeld en vereischt ook in het Indisch klimaat te veel zorg. De cursus in de beoefening van den HUGHES-toestel te Amsterdam, waaraan tot ultimo Junij jl. nog twee Indische telegrafisten deelnamen, zal dus niet meer door dezen worden bijgewoond.

Omtrent den nieuwen toestel van MEIJER zal hier te lande nog meer ondervinding moeten worden opgedaan, alvorens beoordeeld kan worden of hij voor toepassing in Indie in aanmerking kan komen.

Ten slotte is hier aan te teekenen, dat de afgevaardigde voor Nederland op de internationale telegraaf-conferentie te St. Petersburg, in Junij en Julij jl. gehouden, ook opgetreden is als vertegenwoordiger van het Indisch telegraafbestuur.

M. Departement van finantien.

I. Finantien.

§ 1. *Begrooting.*

Bij besluit van 7 December 1874, n°. 16, zijn door den Gouverneur-Generaal nieuwe voorschriften vastgesteld betreffende de opmaking in Indie van de ontwerpen der jaarlijksche algemeene begrooting. Deze voorschriften, welke reeds zooveel mogelijk zijn toegepast bij de behandeling van de Indische ontwerpen der begrooting voor 1876, hebben voornamelijk de strekking om, in opvolging van het bepaalde bij de reorganisatie der departementen van algemeen burgerlijk bestuur in Nederlandsch Indie (*Indisch Staatsblad* 1866, n°. 127), aan den directeur van finantien de eigenlijke zamenstelling van de begrooting op te dragen, waarvoor hem de hoofden der overige departementen van algemeen bestuur, ieder voor zooveel zijn departement betreft, de noodige bijdragen leveren. Door de wijze waarop tot hiertoe de aanbieding der begrootingsontwerpen aan den Gouverneur-Generaal en het onderzoek bij de algemeene secretarie waren geregeld, was de directeur van finantien niet voldoende in staat om het geheel der begrooting te overzien en invloed op hare zamenstelling uit te oefenen.

Begrooting van 1875.

Door het nemen van gelijke maatregelen als zijn toegepast ten opzigte der begrootingswetten van 1873 en 1874 (vergelijk de twee laatste verslagen, bladz. 165 en 143), konden ook de wetten van 3 December 1874, betreffende de begrooting van 1875, vóór den aanvang van het begrootingsjaar in Indie worden afgekondigd. In Nederland had de afkondiging plaats op 3 December 1874 (*Nederlandsch Staatsblad* n°s. 194 tot en met 197), en in Indie op den 31sten dier maand (*Indisch Staatsblad* n°s. 292 tot en met 295).

De Koninklijke besluiten van 11 December 1874, n°s 22 en 23, houdende, ingevolge het bepaalde bij de slotalinea van art. 3 der comptabiliteits-wet, splitsing in artikelen van de beide hoofdstukken der begrooting van uitgaven, werden openbaar gemaakt door opneming in het Indisch Staatsblad van 1874, n°s. 296 en 297.

De begrootingswetten voor 1875, gelijk zij oorspronkelijk zijn vastgesteld, wijzen in ontvangst en uitgaaf de volgende totalen aan:

Middelen in Nederland . . . . . . f		48 842 662
» » Indie		78 340 613
Te zamen f		127 183 275
Uitgaven in Nederland . . f	18 291 472	
» » Indie	98 780 118	
		117 071 590
Voordeelig verschil, aangewezen als bijdrage aan de Rijksmiddelen voor 1875 f		10 111 685

Onder de geraamde som voor de middelen in Nederland is begrepen een bedrag van f 1 770 000 wegens uitkeering uit het beschikbaar (nader vast te stellen) overschot van den Indischen dienst over 1871, welk bedrag op de begrooting werd gebragt tot gelijke doeleinden (buitengewone bouw- en waterstaatswerken en buitengewone aanvulling van het materieel der marine in Indie), als waarvoor bij de begrooting voor 1874 (zie het vorig verslag, bladz. 143) reeds eene som van f 2 420 000 uit het saldo van den dienst van 1871 was aangewezen.

Bij de wet van 6 April 1875 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 61) werd uit het overschot van denzelfden dienst eene som van f 1 000 000 bestemd voor den aanleg en de opneming van spoorwegen op Java. Daartoe werd in de raming der middelen in Nederland de hooger genoemde uitkeering met f 1 000 000 verhoogd en de raming der uitgaven in Nederland (Iste hoofdstuk der begrooting) met f 350 000, in Indie (IIde hoofdstuk) met f 650 000.

Tot aankoop van het marktplein Passar Senèn te Weltevreden (Batavia) (1) is voorts bij de wet van 8 September 1875 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 153) uit de batige saldo's der Indische diensten over 1871 en 1872 nog aangewezen eene som van f 300 000, waarmede — op de begrooting voor 1875 — zoowel het hoofdstuk der middelen in Nederland als dat der uitgaven in Indie is verhoogd.

Eindelijk is, ter bestrijding van uitgaven die ten laste der Staatsbegrooting komen, uit de saldo's der beide genoemde dienstjaren beschikt over f 10 000 000, en uit het saldo van 1871 alléén, nog over f 5 048 177,37 (2). In navolging van hetgeen in vorige jaren geschied was, werd voor deze beschikbaarstellingen de afdeeling » Bijdragen van Nederlandsch Indie aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven " van het Iste hoofdstuk der begrooting van 1875 met evengenoemde sommen verhoogd, en eene evenredige uitkeering uit meerbedoelde batige sloten opgenomen in het hoofdstuk der middelen in Nederland (wetten van 3 Junij 1875, *Nederlandsch Staatsblad* n°. 107 en 108).

Overigens is het hoofdstuk der uitgaven in Nederland bij de wet van 3 Junij 1875 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 106) verhoogd met f 100 000, wegens de kosten van vervanging van den Gouverneur-Generaal, en bij de reeds genoemde wet van 8 September 1875 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 153), met respectivelijk f 552 000 en f 852 000, wegens uitzending van meer opium en van een grooter aantal suppletietroepen dan waarop aanvankelijk was gerekend. Tot dekking van geen dezer verhoogingen behoefden bijzondere voorzieningen te worden genomen of voorgesteld, daar de uitgaven ruimschoots werden opgewogen door hetgeen de opiumpacht boven de raming opbragt en door het vrijvallen van het uitgetrokken subsidie van f 100 000 voor de stoomgemeenschap met Australie (verg. blz. 104 hiervoren).

Het hoofdstuk der uitgaven in Indie is wijders nog verhoogd ten gevolge van de ordonnantie van 19 Maart 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 77) — reeds bekrachtigd bij de wet van 8 September 1875 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 154) — waarbij de Gouverneur-Generaal, ter voorziening gedurende de eerste helft van 1875 in de buitengewone uitgaven voor de in de Atjehsche wateren vereenigde zeemagt, credieten boven de begrooting heeft geopend tot een bedrag van f 220 000.

Tot regularisatie eener in Indie gedane uitgaaf ad f 16 000, waarvoor gelden waren uitgetrokken op het hoofdstuk der uitgaven in Nederland, is bij Koninklijk besluit van 30 Junij 1875, n°. 19, (*Ned. Staatsbl.* n°. 128), met toepassing van art. 30 der comptabiliteitswet, bedoeld hoofdstuk met genoemde som verminderd tegen overschrijving van hetzelfde bedrag op het hoofdstuk der uitgaven in Indie.

Ter aanvulling van hetgeen in 't vorig verslag nopens de begrootingen der drie laatst verloopen jaren is opgenomen, valt nog het volgende aan te teekenen:

Begrooting van 1872.

Hoofdstuk I der uitgaven (Uitgaven in Nederland). In dit hoofdstuk, verhoogd bij de wetten van 17 Junij en 31 December 1872 (verg. het verslag van 1873, bladz. 166), werden eenige wijzigingen gebragt bij de wet van 24 December 1873 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 191), die echter van geen invloed waren op het eindcijfer.

Hoofdstuk II der uitgaven (Uitgaven in Indie). Blijkens het vorig verslag, bladz. 143, was eene wetsvoordragt bij de Staten-Generaal aanhangig tot bekrachtiging van de verschillende credieten, tot een gezamenlijk bedrag van f 4 805 173, door den Gouverneur-Generaal in December 1873 geopend boven de begrooting van 1872. Onder dagteekening van 3 Junij 1875 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 103) werd deze voordragt tot wet verheven, doch eerst nadat

(1) Verg. lager hoofdstuk O, afd. V.

(2) De f 10 millioen moesten dienen tot inkoop en amortisatie van rentegevende Staatsschuld (wet van 6 April 1875, *Nederlandsch Staatsblad* n°. 59). Van de som van f 5 048 177,37 was, blijkens de wet van 3 Junij 1875 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 102), f 2 048 177,37 bestemd tot dekking van het te kort op de Staatsrekeningen over de dienstjaren 1871 en 1872, en f 3 000 000 tot dekking van de uitgaven voor 1875, voortvloeijende uit art. 3 der wet van 18 April 1874 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 64), tot regeling en voltooijing van het vestingstelsel hier te lande.

daaruit waren weggevallen de credieten ad f 801 790, bedoeld bij de ordonnantie van 29 December 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 275), tot bestrijding van tekorten op de posten wegens bouw- en waterstaatswerken. Van eene bekrachtiging dezer credieten wenschte namelijk de Tweede Kamer zich te onthouden, in afwachting van nadere toelichting, welke nog van het Indisch Bestuur wordt te gemoet gezien.

Begrooting van 1873.

Hoofdstuk I der uitgaven (Uitgaven in Nederland). Dit hoofdstuk, reeds verhoogd bij de wet van 17 Junij 1873 en gewijzigd bij die van 8 Julij 1874 (zie het vorig verslag bladz. 143), werd nader gewijzigd bij de wet van 23 December 1874 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 226). Ook nu had de wijziging geen invloed op het eindcijfer.

De voor 1873 op f 10 427 695 geraamde bijdrage van Nederlandsch-Indie aan de rijksmiddelen werd in December van dat jaar tot het volle bedrag aan 's Rijks schatkist uitgekeerd.

Hoofdstuk II der uitgaven (Uitgaven in Indie). Van de verschillende in 't vorig verslag reeds genoemde credieten, door den Gouverneur-Generaal boven de begrooting van 1873 geopend, zijn die bedoeld bij de ordonnantien in *Indisch Staatsblad* 1873, n°s. 213 en 228, ad f 3 800 000 en f 280 000, sedert bekrachtigd bij de wet van 3 Junij 1875 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 104). De credieten, bij de ordonnantie in *Indisch Staatsblad* 1873, n°. 202, voor geraamde hoogere uitgaven ten behoeve van bouw- en waterstaatswerken, geopend tot een bedrag van f 2 330 974,91[5], werden bij ordonnantie van 30 December 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 305) tot het toen bekende cijfer van werkelijke uitgaaf, dat is tot f 1 024 848, teruggebragt; zij zijn evenwel, ook tot dit verminderd bedrag, nog niet bij de wet bekrachtigd, dewijl nadere inlichtingen omtrent de oorzaken van de overschrijding der begrooting door de Tweede Kamer verlangd zijn.

Na de in het vorig verslag vermelde, zijn nog de volgende credieten boven de Indische begrooting van 1873 geopend:

bij ordonnantie van:

2 Junij 1874	(*Ind. Stbl.* n°. 146) voor een bedrag van f	8 661
1 Julij »	(» » » 173) » » » »	67 282
11 Sept. »	(» » » 216) » » » »	4 156
14 Dec. »	(» » » 282) » » » »	40 792
18 » »	(» » » 284) » » » »	334 244
22 » »	(» » » 287) » » » »	705 300
29 » »	(» » » 298) » » » »	400 000
» » »	(» » » 299) » » » »	28 600
» » »	(» » » 300) » » » »	1 302 000
» » »	(» » » 301) » » » »	12 200
30 » »	(» » » 303) » » » »	124 000
» » »	(» » » 304) » » » »	235 531
		f 3 262 766

Deze credieten, bekrachtigd bij de wet van 5 Junij 1875 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 116), strekten voor ruim de helft, namelijk voor een bedrag van f 1 636 000, tot bestrijding van uitgaven, welke indirect een gevolg waren van den oorlog tegen Atjeh, doch niet op den algemeenen post van expeditiekosten konden worden aangewezen. De andere verhoogingen werden voor een groot deel opgewogen door overschotten op andere posten, voornamelijk van de oorlogs- en marine-begrooting, en overigens ruimschoots gedekt door hetgeen de in- en uitvoerregten boven de raming opbragten. Tot wijziging dienovereenkomstig van de begrooting kon evenwel, daar de dienst reeds was afgesloten, het voorstel niet meer worden gedaan.

Begrooting van 1874.

Hoofdstuk I der uitgaven (Uitgaven in Nederland). De bijdrage van Nederlandsch Indie aan de rijksmiddelen over 1874 werd in December van dat jaar aan 's Rijks schatkist uitgekeerd tot het bij de begrooting uitgetrokken bedrag van f 10 544 579.

Hoofdstuk II der uitgaven (Uitgaven in Indie). Bij ordonnantie van 9 Maart 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 80) werden door den Gouverneur-Generaal credieten boven de begrooting geopend tot aanvulling der voor de marine toegestane uitgaven met een bedrag van f 740 000, in verband met den oorlog tegen Atjeh. Deze credieten zijn bekrachtigd bij de wet van 3 Junij 1875 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 105). De hoogere uitgaven werden opgewogen door hoogere inkomsten ter zake van den verkoop van producten.

Rekening. De rekeningen wegens de in Nederland gedane ontvangsten en uitgaven betreffende de Indische begrootingen van 1872 en 1873 zijn, even als die over 1867 tot en met 1871, tijdig aan de algemeene rekenkamer hier te lande ingezonden (respectivelijk in Mei 1874 en Mei 1875). Ook de verslagen der rekenkamer betreffende hare werkzaamheden over genoemde diensten zijn achtereenvolgens reeds alle ontvangen.

Wat den dienst in Indie betreft, hadden vóór of op 1 Januarij 1875 reeds hier te lande ontvangen moeten zijn de rekeningen over de jaren aan 1873 voorafgaande. Evenwel is nog slechts de (herziene) rekening over 1867, onder dagteekening van 13 October 1874, door den Gouverneur-Generaal aangeboden, vergezeld van het suppletoir verslag der algemeene rekenkamer in Indie, dd. 21 Augustus 1874. Omtrent deze rekening moesten nog enkele inlichtingen van het Indisch Bestuur gevraagd worden, die in Augustus jl. zijn ontvangen; derhalve wordt thans eene wetsvoordragt in gereedheid gebragt tot vaststelling van het slot der algemeene Indische begrootingsrekening over 1867.

Door de nieuwe voorschriften betreffende het finantieel beheer (zie bladz. 73 en bijl. M) hoopt men de oorzaken te hebben weggenomen, die tot dusver tot zooveel vertraging in de opmaking der Indische rekeningen hebben geleid. Tengevolge van de verkeerde wijze, waarop in vorige jaren is gewerkt, kan echter het onderzoek der begrootingsrekeningen, door de hoofden der departementen van algemeen bestuur in Indie tot nu toe ingediend, niet anders dan omslagtig en tijdroovend zijn. Intusschen is uit Indie berigt dat de oplossing der verschillen met de contrôle-registers der rekenkamer thans zoo ver gevorderd is, dat binnen kort ook de verbeterde rekening over 1868 kan worden te gemoet gezien.

§ 2. *Landskassen.*

De zoo even genoemde nieuwe voorschriften omtrent het finantieel beheer hebben ook tot verbetering geleid in de opmaking van de maandelijksche aantooningen betreffende den stand van 's lands kassen, welke aantooningen, vroeger uit gegevens zamengesteld die bij het departement van finantien niet te contrôleren waren, thans uit de rekeningen worden getrokken, hetgeen een grooteren waarborg voor hare juistheid geeft.

De maandelijksche stand dier kassen gedurende 1874 kan blijken uit het navolgend overzigt:

KASSEN.	Bank-papier.	Zilveren munt.	Koperen munt.	TOTAAL.
31 Januarij.				
Op Java en Madura	f 9 855 500	f13 925 566	f 2 216 432	f25 997 498
„ de Buitenbezitt.	252 395	4 998 420	97 256	5 348 071
	f10 107 895	f18 923 986	f 2 313 688	f31 345 569
		[1] (1 563 686)		
28 Februarij.				
Op Java en Madura	f11 217 175	f13 261 859	f 2 169 821	f26 648 855
„ de Buitenbezitt.	319 870	4 698 730	95 476	5 114 076
	f11 537 045	f17 960 589	f 2 265 297	f31 762 931
		(1 724 660)		
31 Maart.				
Op Java en Madura	f10 102 805	f12 630 056	f 2 197 245	f24 930 106
„ de Buitenbezitt.	313 840	4 845 931	91 246	5 251 017
	f10 416 645	f17 475 987	f 2 288 491	f30 181 123
		(1 779 868)		
30 April.				
Op Java en Madura	f 8 806 845	f11 717 088	f 1 990 061	f22 513 794
„ de Buitenbezitt.	237 095	4 812 137	100 792	5 150 024
	f 9 043 740	f16 529 225	f 2 090 853	f27 663 818
		(1 788 238)		
31 Mei.				
Op Java en Madura	f 8 565 295	f10 310 434	f 1 853 028	f20 728 757
„ de Buitenbezitt.	179 865	4 641 373	98 641	4 919 879
	f 8 745 160	f14 951 807	f 1 951 669	f25 648 636
		(1 449 144)		
30 Junij.				
Op Java en Madura	f 6 019 285	f 9 304 615	f 1 559 539	f16 916 439
„ de Buitenbezitt.	186 935	4 608 761	95 185	4 890 881
	f 6 206 220	f13 913 376	f 1 687 724	f21 807 320
		(1 383 839)		

KASSEN.	Bank-papier.	Zilveren munt.	Koperen munt.	TOTAAL.
31 Julij.				
Op Java en Madura	f 5 037 240	f 6 788 895	f 1 511 355	f13 337 490
„ de Buitenbezitt.	251 935	4 622 685	94 755	4 969 375
	f 5 289 175	f11 411 580	f 1 606 110	f18 306 865
		(1 244 617)		
31 Augustus.				
Op Java en Madura	f 4 365 080	f 7 576 920	f 1 536 453	f13 478 453
„ de Buitenbezitt.	332 680	4 390 395	91 617	4 814 692
	f 4 697 760	f11 967 315	f 1 628 070	f18 293 145
		(1 300 152)		
30 September.				
Op Java en Madura	f 4 688 140	f 8 403 321	f 1 668 518	f14 759 979
„ de Buitenbezitt.	362 645	4 220 042	94 626	4 677 313
	f 5 050 785	f12 623 363	f 1 763 144	f19 437 292
		(1 497 760)		
31 October.				
Op Java en Madura	f 5 268 455	f 7 905 585	f 1 775 981	f14 950 021
„ de Buitenbezitt.	325 755	4 896 457	157 347	5 379 559
	f 5 594 210	f12 802 042	f 1 933 328	f20 329 580
		(1 602 524)		
30 November.				
Op Java en Madura	f 7 044 510	f 8 444 301	f 1 984 568	f17 473 379
„ de Buitenbezitt.	422 190	4 593 833	114 899	5 130 922
	f 7 466 700	f13 038 134	f 2 099 467	f22 604 301
		(1 711 353)		
31 December.				
Op Java en Madura	f 8 808 180	f 9 980 017	f 2 087 287	f20 875 484
„ de Buitenbezitt.	363 685	4 206 073	115 420	4 685 178
	f 9 171 865	f14 186 090	f 2 202 707	f25 560 662
		(1 768 452)		

[1] Het cijfer hier en bij de volgende maanden tusschen ( ) vermeld, wijst aan hoeveel onder de opgegeven zilveren munt aan pasmunt begrepen is.

De Indische kas werd in de drie laatste jaren door wisseltrekking en specie-aanvoer aangevuld als volgt:

1872.	1873.	1874.
Aan wissels afgegeven voor een nominaal bedrag van f 1 752 550,75, waarvoor tegen den koers van $101\frac{1}{4}$, 101, $100\frac{3}{4}$, $100\frac{1}{2}$ en 100 pct. verkregen werd:	Aan wissels afgegeven voor een nominaal bedrag van f 6 804 740,52, waarvoor tegen den koers van 102, $101\frac{3}{4}$, $101\frac{1}{2}$, $101\frac{1}{4}$, 101, $100\frac{3}{4}$, $100\frac{1}{2}$, $100\frac{1}{4}$ en 100 pct. verkregen werd:	Aan wissels afgegeven voor een nominaal bedrag van f 10 686 874,24^5, waarvoor tegen den koers van $101\frac{1}{4}$, 101, $100\frac{3}{4}$, $100\frac{1}{2}$, $100\frac{1}{4}$, 100, $99\frac{3}{4}$, $99\frac{1}{2}$, $99\frac{1}{4}$ en 99 pct. verkregen werd:
Indisch courant . . . f 1 734 914,53	Indisch courant . . . f 6 730 234,00	Indisch courant . . f 10 672 537,75^5
Aan specie uit Nederland ontvangen (*a*) . 6 046 250,00	Aan specie uit Nederland ontvangen (*b*) . 25 346 250,00	Aan specie uit Nederontvangen (uitzending van 1873) (*c*) 1 000 000,00
f 7 781 164,53	f 32 076 484,00	f 11 672 537,75^5

(*a*) Hiervan f 5 600 000 aan rijksdaalders en f 446 250 aan Mexicaansche dollars, deze laatsten berekend tegen den koers waarvoor zij bij 's lands kassen worden aangenomen.

(*b*) Hiervan f 24 650 000 aan rijksdaalders, f 200 000 aan guldens, f 50 000 aan halve-guldens en f 446 250 aan Mexicaansche dollars, deze laatsten berekend als voren.

(*c*) Hiervan f 100 000 aan rijksdaalders, f 300 000 aan guldens en f 600 000 aan Mexicaansche dollars, deze laatsten berekend als voren.

Naar de verschillende koersen was de wisselafgifte van 1874 verdeeld als volgt:

f 164,02^5	à $101\frac{1}{4}$ pct. waarvoor verkregen werd	f 162,00	Indisch courant.
1 413 356,12^5	» 101 » » » »	1 399 362,50	» »
539 365,12	» $100\frac{3}{4}$ » » » »	535 350,00	» »
2 415 296,90	» $100\frac{1}{2}$ » » » »	2 403 280,50	» »
417 992,37^5	» $100\frac{1}{4}$ » » » »	416 950,00	» »
2 318 954,46^5	» 100 » » » »	2 318 954,46^5	» »
1 174 314,38	» $99\frac{3}{4}$ » » » »	1 177 257,52	» »
1 977 420 98^5	» $99\frac{1}{2}$ » » » »	1 987 357,77	» »
192 743,50	» $99\frac{1}{4}$ » » » »	194 200,00	» »
237 266,37	» 99 » » » »	239 663,00	» »
f 10 686 874,24^5	Ned. courant » » »	f 10 672 537,75^5	» »

In 1874 werd voor gouvernements-rekening geene specie naar Indie verzonden, wegens de ruime uitzending in 1873 en omdat in de behoefte van 's lands kassen op voordeeliger voet door wisseltrekking kon worden voorzien. Ook in 1875 is tot dusver bij voorkeur van dit laatste middel gebruik gemaakt. In stede van f $5\frac{1}{2}$ millioen specie, waarvan de uitzending gevraagd was, zijn namelijk slechts uitgezonden f 4 millioen aan rijksdaalders, benevens 100 000 Mexicaansche dollars, terwijl daarentegen (tot 15 Junij jl.) aan wissels getrokken is voor een bedrag van f 7 482 527,09, en wel:

f 1 160 349,10	à $99\frac{1}{2}$ pct waarvoor verkregen is	f 1 166 180,00	Indisch courant
2 607 078,16^5	» $99\frac{1}{4}$ » » » »	2 626 779,00	» »
1 239 751,95	» 99 » » » »	1 252 274,70	» »
1 024 728,75	» $98\frac{3}{4}$ » » » »	1 037 700,00	» »
462 476,21^5	» $98\frac{1}{2}$ » » » »	469 519,00	» »
986 378,91	» $98\frac{1}{4}$ » » » »	1 003 948,00	» »
1 764,00	» 98 » » » »	1 800,00	» »
f 7 482 527,09	Ned. courant » » »	f 7 558 200,70	» »

De officiele koers van den Mexicaanschen dollar — bij het in December 1873 in Indie afgekondigde Koninklijk besluit van 4 November 1873, n°. 12 (zie het vorig verslag bladz. 175), reeds verlaagd van f 2.55 tot f 2.50 — werd, in verband met de verdere daling der zilverprijzen op de Londensche markt, bij ordonnantien van 20 September 1874 en 2 Augustus 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 223 en 175), door den Gouverneur-Generaal achtereenvolgens teruggebragt op f 2 45 en f 2.40.

Van de gelegenheid voor particulieren om in Indie sommen boven de f 100 over te maken door middel van 's lands kassen (verg. o. a. het verslag van 1871, blz. 134), werd bij voortduring ruim gebruik gemaakt.

§ 3. *Consignatiestelsel, enz.*

Veilingen. Een algemeen overzigt betreffende de uitkomsten van den verkoop van gouvernements-producten hier te lande gedurende 1874, ontleend aan de verantwoordingstukken der Nederlandsche Handelmaatschappij, wordt hierachter overgelegd als bijlage BB. Opgaven nopens elke veiling in het bijzonder vinden lager eene plaats in hoofdstuk **O** (zie aldaar het onderdeel »Koffijcultuur" in afd. I, zoomede de § *Tin-ontginningen* in afd. II).

In een voorstel van de Indische Regering tot uitbreiding in 1875 van den verkoop van gouvernementskoffij op Java met 50 000 pikols, werd hier te lande niet getreden (December 1874). Daargelaten dat de gemaakte berekeningen, voor zoover zij met juistheid te doen waren, nog altijd schenen te pleiten ten gunste van den verkoop in Nederland, gold vooral de overweging dat, met het oog op de recente afschaffing èn van de consignatie van suiker èn van de differentiële uitvoerregten, elke verdere inkrimping der consignatie ontijdig moest worden geacht, zoolang niet meerdere ervaring zou kunnen zijn opgedaan nopens den invloed dien de Nederlandsche handel en scheepvaart van beide maatregelen zouden ondervinden. Ook werd het noodig geacht de uitkomsten af te wachten van de hier te lande ingestelde enquête betreffende den toestand der koopvaardijvloot.

Met het doel om een einde te maken aan de moeijelijkheid, die de ingezetenen, de gezagvoerders van naar Nederland terugkeerende schepen en anderen, in Indie gezegd werden te ondervinden in het verkrijgen der voor hun gebruik noodige koffij, sedert — ten gevolge van art. 15 der comptabiliteitswet — de verkrijgbaarstelling (in kleine hoeveelheden) bij 's lands pakhuizen was gestaakt, was door de Indische Regering tevens het denkbeeld aangeprezen om voortaan de inferieure koffij (op ongeveer 15 000 pikols 's jaars geschat) niet meer herwaarts te zenden, maar deze, ter voorziening in de plaatselijke behoefte, in kleine kavelingen op de hoofdplaatsen der koffijproducerende gewesten ten verkoop aan te bieden. Was reeds vroeger (in 1871) een voorstel afgewezen om jaarlijks 5000 pikols voor dat doel te bestemmen, ook nu achtte de Regering hier te lande, met het oog zoowel op de gewone gouvernements-veilingen te Batavia als op het van de particuliere koffij-ondernemingen te verkrijgen product, zoodanigen maatregel onnoodig en daarenboven niet wenschelijk, omdat het Gouvernement hierdoor zou afdalen tot eene bemoeijenis, die eigenaardig tot den werkkring van den kleinhandel behoort.

Bevrachtingen. Bij de in Maart tot en met Julij 1874 door de Nederlandsche Handelmaatschappij gehouden inschrijvingen voor de gouvernements-bevrachtingen van Augustus tot en met December, werden hier te lande achtereenvolgens ingehuurd 35 schepen, elk voor hoogstens 260 lasten, dat is voor 9100 lasten te zamen; terwijl door hare factorij te Batavia gedurende de maanden Januarij tot en met December in 't geheel werden ingehuurd 71 zeil- en stoomschepen, te zamen voor 15 280 lasten, hieronder niet begrepen de stoomschepen der maatschappij »Nederland", aan welke in 1874 nog contractueel verzekerd was eene retourlading van 4800 lasten. De bedongen vrachtprijzen blijken uit onderstaande opgaaf.

MAANDEN.	INGEHUURD IN NEDERLAND.				INGEHUURD IN INDIE.		
	Aantal schepen.	Aantal lasten.	Vracht per last. (1) Laagste en hoogste.	Vracht per last. (1) Gemiddeld over het geheele aantal lasten.	Aantal schepen.	Aantal lasten.	Vracht per last. (1) Laagste en hoogste.
Januarij	»	»	»	»	2	55	»
Februarij	»	»	»	»	2	232	»
Maart	9	2340	f 76,90 à f 84,84	f 82,49	4	950	f 70,00 à f 72,50
April	6	1560	79,65 » 83,70	81,99	6	796	70,00 » 75,00
Mei	7	1820	82,30 » 84,40	83,02	3	583	68,75 » 72,50
Junij	7	1820	82,35 » 84,49	83,54	2	310	77,00
Julij	6	1560	80,00 » 82,32	80,53	10	2373	70,00 à 90,00 (2)
Augustus	»	»	»	»	10	2547	75,00 » 110,00 (3)
September. . . .	»	»	»	»	12	3002	75,00 » 84,97
October	»	»	»	»	7	1223	75,00 » 80,00
November. . . .	»	»	»	»	8	1784	74,90 » 95,00 (4)
December	»	»	»	»	5	1425	75,00 » 79,99

(1) Voor tin bedraagt de vracht $^1/_4$ van die voor koffij. Bij de inhuringen in Indie werd echter voor den overvoer van tin in stoomschepen en in niet met andere gouvernements-producten beladen zeilschepen f 25 à f 30 per last besteed.

(2 en 4) De vracht van f 90 en f 95 is betaald voor vervoer per stoomschip.

(3) Deze vracht is betaald voor den overvoer (per zeilschip) van Menado.

Voor de bevrachtingen van 1875 zijn hier te lande, bij de in de maanden Februarij tot en met Junij gehouden inschrijvingen, in 't geheel ingehuurd 27 schepen achtereenvolgens tegen gemiddeld f 82,38, f 82,36, f 81,97, f 83,44[5] en f 83,35[5] per last. Omtrent de in Indie gedurende het loopende jaar gesloten bevrachtingen zijn nog geen opgaven ontvangen.

Voor de inlading van koffij te Pangool, op de zuidkust van Java, moest in 1874 ten aanzien van een tweetal schepen van het in 1872 aangenomen stelsel van gedeeltelijke bevrachting worden afgeweken, omdat het sluiten van charterpartijen voor die plaats alleen mogelijk bleek wanneer het innemen eener volle gouvernementslading werd vergund. Met het oog op reeds vroeger ondervonden bezwaren van dien aard (verg het verslag van 1873, blz 172), is in November 1874 de factorij doorloopend gemagtigd om voor die plaatsen, waar weinig of geen kans bestaat tot het verkrijgen van bijlading, de geheele scheepsruimte voor gouvernementsrekening in te huren.

Ook uit anderen hoofde bleek het wenschelijk om voor zekere gevallen bevoegdheid te geven tot afwijking van het stelsel van gedeeltelijke bevrachting, en wel in verband met het feit dat bij de in den laatsten tijd hier te lande gehouden inschrijvingen voor den overvoer van gouvernementsproducten de grootere koopvaardijschepen in mindere mate dan vroeger aangeboden werden, vermoedelijk omdat men vreesde dat het moeijelijk zou zijn, bij het afnemen der suikeraanvoeren naar Nederland, voor de niet van gouvernementswege gecharterde ruimte eene voor Nederland bestemde winstgevende lading te vinden. Ten einde den nadeeligen invloed hiervan op de voor het Gouvernement te bedingen vrachten zoo mogelijk te verhoeden, werd in 't laatst van 1874 magtiging verleend om, in voorkomende gevallen, ook de bevrachting van schepen aan de noordkust van Java tot de geheele scheepsruimte uit te strekken, met dien verstande nogtans dat hierbij gelet worde op het belang van den lande, 't welk medebrengt dat de kosten van verzekering tegen zeegevaar der lading boven het vastgestelde maximum van 260 lasten (eene waarde vertegenwoordigende van f 500 000 of daaromtrent) worden opgewogen door de mindere vracht welke bij geheele belading van het schip wordt bedongen. Ten gevolge van deze magtiging zijn tot dusver, volgens eene opgaaf van de Handelmaatschappij dd. 6 September jl, 13 (zeil-) schepen beladen boven de waarde van f 510 000. De meerdere waarde, voor de 13 schepen te zamen bedragende f 4 844 000, is op de gewone voorwaarden tegen zeegevaar verzekerd. Voor de beide hooger bedoelde ladingen van Pangool te zamen beliep de verzekerde waarde f 632 000.

In het vorig verslag, blz. 147/148, werd reeds medegedeeld dat besloten was om, na de verstrijking met 31 December 1874 van het contract, waarbij aan de stoomschepen der stoomvaartmaatschappij »Nederland" eene retourlading van 4 800 lasten gouvernementsproducten 's jaars verzekerd was, geen nieuwe verbindtenis van dezen aard meer aan te gaan, maar om de gelegenheid tot het erlangen eener lading gouvernementsproducten voor alle behoorlijk geklassificeerde Nederlandsche stoomschepen gelijkelijk open te stellen. Kort daarop is de genoemde stoomvaartmaatschappij, door tusschenkomst van de Handelmaatschappij, op de door haar gewenschte vernieuwing van het contract met de Regering nader terug gekomen. Zij verzocht namelijk dat aan hare schepen gedurende vijf jaren eene retourlading van 2400 lasten 's jaars zou worden verzekerd en wel tegen de stoomvracht van den dag, doch niet lager dan f 90 en niet hooger dan f 105 per last (1). Alvorens nopens de bijzonderheden eener zoodanige regeling verder te onderhandelen, stelde de Regering als voorwaarde dat de verbindtenis slechts voor één jaar zou worden aangegaan, onder voorbehoud van goedkeuring door de Wetgevende Magt bij gelegenheid der (toen aanstaande) behandeling van de Indische begrooting voor 1875. Toen echter de stoomvaartmaatschappij verklaarde op dien voet geen nieuwe overeenkomst te kunnen aangaan, zijn de onderhandelingen afgebroken en is het noodige verrigt voor de invoering, met 1 Januarij 1875, van de reeds in beginsel goedgekeurde algemeene voorwaarden voor het vervoer van gouvernementsproducten per stoomschip. Bedoelde voorwaarden komen hierop neder: Aan elk zich daartoe aanbiedend stoomschip, mits onder Nederlandsche vlag varende en behoorlijk geklassificeerd, wordt — echter zonder bepaalde toezegging dat daaraan onder *alle* omstandigheden zal worden voldaan — eene retourlading gegeven van ongeveer 200 lasten gouvernementsproducten (koffij of tin, of beide), mits zoodanige charters voor alle stoomschepen te zamen over een geheel jaar niet meer bedragen dan 4800 lasten, en zulks tot de stoomvracht van den dag, mits die niet hooger zij dan f 105 per last wat de koffij, en $^1/_4$ van die som wat de tin betreft. De helft der met stoomschepen te vervoeren hoeveelheid producten strekt in mindering van het $^3/_5$ der geheele massa, waarvoor in Indie bevrachtingen worden aangegaan, terwijl de wederhelft in mindering komt van het $^2/_5$, waarvoor in Nederland bevrachtingen gesloten worden (2).

Een van de stoomvaartmaatschappij »Java" ontvangen verzoek om het bij deze regeling aangenomen maximum van 200 lasten te verhoogen tot 260 lasten, het normale bedrag voor zeilschepen, werd afgewezen, omdat het niet wenschelijk werd geacht aan het vervoer met stoomschepen— dat kostbaarder is dan het vervoer met zeilschepen, terwijl de Staat bij het versneld vervoer van producten geen belang heeft — uitbreiding te geven.

Ook werd niet getreden in een in Mei jl., in het belang van den door haar voorgenomen vasten maandelijkschen dienst (zie bladz. 103), door de maatschappij »Nederland" gedaan verzoek om, behoudens nog andere afwijkingen der vorenbedoelde algemeene regelen, aan hare stoomschepen, als van grooter charter dan die van andere maatschappijen, eene retourlading te verzekeren naar den maatstaf van 300 lasten voor elke reis.

Eene afwijking van die regelen, voor zooveel de te besteden vracht betreft, heeft onlangs moeten plaats vinden toen, ter voorkoming van te groote ophooping van tin op Java, eene lading van 4000 pikols per stoomschip *Conrad* is verscheept tegen eene vracht van f 30 per last in stede van f $26^1/_4$ ($^1/_4$ van f 105). Trouwens is deze hooge vracht in den laatsten tijd ook moeten worden besteed voor den overvoer in zeilschepen.

Assurantie. In de hieromtrent gevolgde beginselen (zie het vorig verslag bladz. 148) kwam sedert geen verandering.

§ 4. *Andere bronnen van inkomst.*

a. Verpachte middelen.

Opiumpacht.

1°. *Java en Madura.*

Pachtregeling. In het vorig verslag (blz. 148) werd gezegd, dat verschillende herhaaldelijk aangeprezen denkbeelden omtrent eene betere opiumregeling, na onderzoek, moesten worden ter zijde gesteld, omdat zij, hoe aanlokkelijk ook bij eene oppervlakkige beschouwing, den toets van een meer gezet onderzoek niet konden doorstaan. Nieuwe overwegingen in 1874 hebben tot geen ander resultaat geleid. De overtuiging dat het bestaande stelsel — van *beperkte* verstrekking —, ofschoon niet vrij van bezwaren, beter dan andere regelingen aan het doel kan beantwoorden, werd op nieuw bevestigd.

Met verbetering van het stelsel, door het maximum der verstrekkingen meer in overeenstemming te brengen met de werkelijke behoefte, werd — zoo als straks zal blijken — voor 1875 voortgegaan.

---

(1) Onder de werking van het in 1874 nog bestaande contract werd, ingevolge den daarbij vastgestelden maatstaf van f 22,50 per last boven de gemiddelde zeilvracht gedurende het afgeloopen kalender-jaar, aan de maatschappij „Nederland" als vracht betaald: in 1871 f $99,50^2/_{10}$, 1872 f 99,76, 1873 f 107,55 en 1874 f 105,92 per last (voor koffij). Voor eene additionele lading van 5000 pikols koffij in 't afgeloopen jaar aan bedoelde maatschappij toegestaan boven de haar toekomende 4800 lasten, is slechts f 88 per last behoeven te worden betaald.

(2) Van de in 1874 hier te lande verkochte gouvernementsproducten, te zamen uitmakende ruim 28228 lasten, werden in stoomschepen aangevoerd circa 5017 lasten. Van de in 1873 verkochte 27319 lasten waren ongeveer 3037 lasten met stoomschepen aangevoerd.

Ook scheen in het bestaande pachtreglement van 1869 op sommige punten, die echter niet het beginsel raakten, verbetering mogelijk. Met inachtneming van de wenschelijk gebleken en van de reeds vroeger in het reglement gebragte wijzigingen, werd het nu in zijn geheel op nieuw afgekondigd bij ordonnantie van 25 September 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 228). De thans aangebragte wijzigingen bestaan hoofdzakelijk:

1°. in het verbod aan de pachters om ruwe (onbereide) opium te verkoopen. Dit verbod heeft ten doel het toezigt op overtredingen te vergemakkelijken, daar het bezit van onbereide opium nu van zelf reeds als eene overtreding wordt beschouwd. Tot dusver was het geoorloofd twee thail (de thail = $^1/_{16}$ katti) ruwe opium in bezit te hebben en te vervoeren, mits die van den pachter verkregen was (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 204). Verkoop van ruwe opium had slechts in sommige gewesten plaats ten behoeve van enkele meer gegoede schuivers, die eene bijzondere bereidingsmethode verkozen, vooral in de Vorstenlanden, en verder ook in Samarang, Japara, Rembang, Soerabaija en Madioen;

2°. in de vaststelling van regeringswege van modellen voor de door de pachters en hunne ondergeschikten aan te houden boeken Hierdoor hoopt men de bepaling, dat die boeken in het Nederlandsch of Maleisch met Latijnsche karakters moeten worden gehouden (*Ind. Staatsbl* 1873, n°. 204), meer ten volle te doen beantwoorden aan het doel, waarmede zij werd ingevoerd, namelijk om eene contrôle op die boeken van de zijde van het bestuur mogelijk te maken;

3°. in het overlaten aan de residenten van de tot dusver aan den directeur van finantien voorbehouden beslissing, of de bereiding op meer dan eene plaats kan worden vergund en waar de verkoopplaatsen moeten gelegen zijn. De beoordeeling van deze aangelegenheden scheen veilig te kunnen en in de meeste gevallen zelfs te moeten worden overgelaten aan de hoofden van gewestelijk bestuur. Door den directeur van finantien werd hun aanbevolen om, even als tot dusver geschiedde, de vestiging van kitten in de nabijheid van de grenzen der pachtperceelen tegen te gaan, ten einde aan den eenen pachter geen gelegenheid te geven om den anderen afbreuk te doen;

4°. in het weglaten van de strafbepaling betrekkelijk de verboden kringen. Deze bepaling werd geacht in een reglement, regelende den verkoop van opium, niet op hare plaats te zijn. Zij is, eenigzins gewijzigd, opgenomen in de ordonnantie van 31 December 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 307), waarbij niet alleen invoer, bezit en verkoop, maar ook vervoer van opium binnen de verboden kringen strafbaar is gesteld.

Nog andere wijzigingen waren ter sprake gekomen, maar zij werden, wegens de daartegen gerezen bezwaren, verworpen. Zoo was onder anderen het denkbeeld geopperd, om van gouvernementswege een minimum-prijs van debiet te bepalen, beneden welken de opium niet zou mogen worden verkocht, met bedreiging van straf tegen overtreding De onmogelijkheid om op de naleving eener zoodanige bepaling toezigt te houden, deed echter van hare invoering afzien.

Wat de speciale voorwaarden betreft, waaronder de pacht voor het eerstvolgende tijdvak zoude worden afgestaan (ordonnantie van 25 September 1874, *Indisch Staatsblad* n°. 229), deze onderscheidden zich van de bestaande voornamelijk:

a. door de bepaling, dat de verpachting tweeledig zou worden gehouden, niet slechts voor één jaar (1875), maar ook voor drie jaren (1875 tot en met 1877), met voorbehoud voor de Regering om, ongeacht de geboden sommen, de definitieve toewijzing voor één of voor drie jaren te doen. Nu op nieuw, na ernstige overweging, besloten was tot het behoud van het bestaande stelsel van pacht, scheen de tijd gekomen om met verpachting voor langer dan één jaar de proef te nemen. Zoo als lager zal worden aangetoond, heeft deze proef, wat de finantiele resultaten betreft, aanvankelijk wel voldaan. Ook was een nieuwe vorm van verpachting aangeprezen, namelijk om deze te houden bij inschrijving, in stede van bij openbare veiling en opbod; maar deze verandering werd geoordeeld geene aanbeveling te verdienen, omdat daarvan vermindering van den prikkel tot concurrentie en dientengevolge lagere pachtsommen werden gevreesd;

b. door de verhooging, zoo als boven is gezegd, van de maxima van verstrekking, ten einde deze (in 15 gewesten) meer in overeenstemming te brengen met de werkelijke behoefte. Na overleg met de hoofden van gewestelijk bestuur werd de verhooging voor 2 residentien (Kadoe en Banjoemas) bepaald respectivelijk op ruim 28$^1/_2$ en 27$^1/_2$ pct. van de voor 1874 vastgestelde verstrekking; voor 10 gewesten (Tagal, Pekalongan, Samarang, Japara, Rembang, Pasoeroean, Probolinggo, Bagelen, Madioen en Kediri) op 25 pct.; voor 2 (Soerabaija en Banjoewangi) op 20 pct., en voor 1 (Madura) op 9$^3/_8$ pct. Het totaal der toegestane maxima per jaar werd dientengevolge gebragt van 135 960 tot 161 160 katti's, alzoo 25 200 katti's meer;

c. door de vermeerdering van het aantal kitten (verkoopplaatsen) met 18, namelijk: 1 in Cheribon, 10 in Samarang, 3 in Soerabaija, 2 in Pasoeroean, 1 in Kadoe en 1 in Soerakarta. Ook deze maatregel, waardoor het aantal verkoopplaatsen van 676 op 694 is gebragt, moet er toe medewerken het verbruik van onwettig verkregen opium tegen te gaan, in zoover daardoor de wettige aanschaffing door velen op korteren afstand van hunne woonplaatsen zal kunnen geschieden, hetgeen te meer wenschelijk was, omdat het sedert 1 Januarij 1874 (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 204) niet meer geoorloofd was eene grootere hoeveelheid dan van 2 thail ruwe of van 1 thail bereide (sedert 1 Januarij 1875 — art. 18 van het nieuwe pachtreglement — niet meer of anders dan 1 thail bereide) opium in bezit te hebben.

Uitkomsten der verpachting. Uit de als bijlage CC overgelegde statistiek kan worden ontwaard, dat bij de op den voet der boven omschreven bepalingen gehouden verpachting voor alle perceelen (alleen het perceel Bantam-Batavia-Krawang uitgezonderd), meer werd verkregen dan voor 1874, namelijk aan pachtschat f 2 185 080, of — na aftrek van het ongunstig verschil voor het genoemde ééne perceel ad f 97 320 — f 2 087 760 meer, terwijl de vermoedelijke winst (1) op de te verstrekken opium voor veertien perceelen te zamen f 116 640 hooger was dan over het afgeloopen jaar, voor één perceel even zooveel bedroeg als in 1874, en voor vijf perceelen f 53 610 minder was dan toen, zoodat ten slotte de meerdere winst te stellen is op f 63 030, en de geheele meerdere opbrengst alzoo op f 2 150 790. De totale opbrengst der pacht, welke over 1874 het reeds zeer bevredigende cijfer van f 9 703 470 aanwees, beliep namelijk over 1875 f 11 854 260 (waaronder f 1 786 380 wegens geraamde winst), dat is nog ruim f 1 000 000 meer dan verkregen was in het gunstigste van alle voorafgegane jaren, namelijk in 1863, toen de pacht, mede onder het maximum-stelsel, eene bate van f 10 672 440 afwierp. Het nu verkregen resultaat wordt, behalve aan de verhooging der maxima en aan de vermeerdering van het aantal verkoopplaatsen, voornamelijk toegeschreven aan de verpachting voor drie jaren, waarmede, zoo als gezegd wordt, de gegadigden zeer ingenomen bleken te zijn, en voor welken termijn dan ook schier alle perceelen werden afgestaan, slechts twee uitgezonderd, namelijk Japara, waar — om onbekende redenen — voor één jaar meer geboden was dan gemiddeld per jaar gedurende drie jaren, en Bantam-Batavia-Krawang, waar insgelijks (bij de her-

(1) In verband met de hoogere prijzen der Levantsche opium gedurende 1874 wordt de winst (het verschil tusschen den prijs van verstrekking aan de pachters en de kosten van aanschaffing) voor 1875, wat deze soort betreft, slechts geraamd op f 8 per katti, tegen f 11 voor 1874, welke raming nog een voor- of nadeelig verschil kan geven, naarmate deze opium het Gouvernement onder of boven de f 2200 per kist of pikol komt te staan. Zoo is dan ook de raming van f 11 (voor 1874) te hoog gebleken, daar het Gouvernement per kist opium in dat jaar gemiddeld f 2398,67 heeft betaald. (Hierbij zijn in rekening gebragt de kosten van 23 kisten, die met de *Wyberton* verzonden, doch verongelukt zijn. Worden deze niet medegerekend, dan komt men tot een gemiddeld bedrag van f 2306,09. In 1873 bedroegen de kosten gemiddeld f 1785,54 per kist). Daarentegen heeft de raming der winst op de Bengaalsche opium, op f 14 per katti, over 1874 geen teleurstelling opgeleverd, daar deze soort opium het Gouvernement gemiddeld op niet meer dan p. m. f 1600 per pikol is te staan gekomen en de geruchten omtrent stijgende prijzen (zie het vorig verslag, blz. 153) zich alzoo niet bewaarheid hebben. Ook voor 1875 is de winst op de Bengaalsche opium geraamd op f 14 per katti.

verpachting namelijk) (1) gunning alleen voor 1875 het voordeeligst bleek.

Nog voor drie andere perceelen werd eene herverpachting gehouden, namelijk voor Banjoewangi, waar bij de eerste verpachting, ter hoofdplaats van dat gewest, geen voldoend bod was verkregen, weshalve dit perceel nog eens te Bezoeki werd opgeveild, eerst afzonderlijk en daarna met het perceel Bezoeki vereenigd, — zoomede voor Samarang en Djokjokarta, voor welk laatste gewest bij de eerste verpachting in 't geheel geen bod was gedaan, terwijl voor Samarang slechts f 3600 's maands geboden was, tegen f 65 000 's maands voor 1874. Als reden voor het mislukken dezer verpachtingen werden genoemd de mindere qualiteit der Levantsche opium, in 1874 aan de pachters verstrekt, de bezwaren aan de voorgeschreven boekhouding verbonden, enz. Aan deze beweringen kon echter niet de minste waarde worden gehecht, daar voor de andere gewesten dezelfde redenen konden gelden en de voorname kongsi, die ze aan-[illegible]rde, zich daardoor toch niet had laten terughouden om de perceelen Kadoe en Bagelen te aanvaarden tegen belangrijk hoogere pachtsommen dan die voor 1874 betaald. Het bleek duidelijk dat men te doen had met eene poging van eene vermogende kongsi om de verpachting te doen mislukken, in de hoop de beide perceelen zoo doende tegen lagen prijs magtig te worden. Voordeelige onderhandsche aanbiedingen bleven niet uit, en toen, een paar weken na de eerste opveiling, te Samarang eene herverpachting van beide perceelen (Samarang en Djokjokarta) gehouden werd zonder dat in de voorwaarden eenige wijziging was gebragt, werden de verwachtingen, opgewekt door de hooge onderhandsche aanbiedingen, nog ver overtroffen, daar het hoogste bod voor Samarang, bij gunning voor drie jaren, dat van 1874 te boven ging met f 481 800 per jaar, terwijl het gunstig verschil voor Djokjokarta f 165 600 beliep. Dat over het algemeen voor den driejarigen pachttermijn belangrijk meer geboden werd (per jaar) dan voor den éénjarigen (2), laat zich gemakkelijk verklaren. De kosten van eerste inrigting worden over een grooter tijdvak verdeeld en drukken de opbrengst dus minder. Even zoo — en dit is van groote beteekenis — worden over een langer tijdvak verdeeld de verliezen die vaak in 't begin van den pachttermijn geleden worden, dewijl dan de bevolking nog ruim is voorzien van opium, welke zij zich heeft verschaft voor de lage prijzen, waarmede een aftredend pachter zich tegen den afloop zijner pacht tevreden stelt. Het is niet te verwachten dat zoodanig debiet tegen verminderden prijs *geheel* zal worden tegengegaan door de ingevoerde beperking van de hoeveelheid opium, die men in zijn bezit mag hebben, tot één thail.

Verstrekkingen. Werd in 1873 door alle pachters het volle maximum genomen, alzoo in 't geheel 117 360 katti's (aan Levantsche 47 854$^1/_3$ en aan Bengaalsche 69 505$^2/_3$ katti's), gedurende 1874 beliepen de verstrekkingen (vergelijk de reeds aangehaalde bijlage CC) aan beide soorten respectivelijk ruim 60 428 en 74 543 katti's, te zamen ruim 134 971, zijnde circa 989 katti's minder dan de voor dat jaar toegestane maxima.

Bij het eind van genoemde jaren waren echter door de pachters overgehouden en aan den lande teruggeleverd respectivelijk 4412 (3) en ruim 4816 katti's, zoodat het wettig verbruik werkelijk heeft bedragen in 1873 112 948 en in 1874 circa 130 155 katti's. In 1875 zullen kunnen worden verstrekt (zie hooger) 161 160 katti's en daarvan zullen 78 310 katti's uit Levantsche en 82 850 uit Bengaalsche opium moeten bestaan. In verhouding tot de beide vorige jaren wenschten de pachters dus weder meer Levantsche opium te ontvangen: tegen 100 katti's Bengaalsche werden namelijk aan Levantsche opium genomen in 1873 69, in 1874 79 katti's, terwijl voor 1875 bijna 95 katti's Levantsche tegen 100 Bengaalsche werden gevraagd.

Aan de aanvragen der pachters kon in 1874 tijdig worden voldaan. De verstrekking van Bengaalsche opium gaf tot geene moeijelijkheden aanleiding. De levering door de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij had geregeld op de bedongen tijdstippen plaats, terwijl ook geene klagten omtrent de hoedanigheid dezer opium werden vernomen (4).

Dit laatste was echter wel het geval ten aanzien van enkele partijen Levantsche opium, tegen wier hoedanigheid in Januarij de pachter te Batavia, en in Mei en Junij die te Samarang bezwaren inbragten. Tot staving daarvan werden door laatstbedoelden pachter verklaringen aangeboden van den stadsapotheker, eenige Chinesche deskundigen en de gecommitteerden die steeds bij de verstrekking van opium te Samarang adsisteren. Volgens deze verklaringen zou op de qualiteit der bewuste opium ook niet zonder nadeeligen invloed zijn geweest de hier te lande gevolgde nieuwe verpakkingsmethode. Ofschoon het Indisch Bestuur aan die klagten aanvankelijk te gemoet kwam door de minder goed geoordeelde opium aan de beide pachters te laten, berekend tegen de hoeveelheid goede waaraan ze door de keurders was gelijk gesteld (5), is sedert evenwel vastgehouden aan het voorschrift der pachtvoorwaarden (art. 12), dat omtrent de hoedanigheid van de aan de pachters verstrekte opium geen bezwaren worden aangenomen. Hiertoe werd besloten nadat een door drie ervaren scheikundigen te Batavia ingesteld onderzoek naar de hoedanigheid eener pas aangebragte partij opium, waaromtrent andermaal door den pachter te Samarang klagten waren ingebragt, de ongegrondheid dier reclame bewezen had, en nadat de Indische Regering dezerzijds was ingelicht omtrent de voorzorgen welke hier genomen worden ter verzekering dat geene andere dan goede opium wordt uitgezonden, en dat het artikel in Indie aankomt in den toestand waarin het van hier verzonden wordt. (De nieuwe verpakkingswijze — die, behalve andere voordeelen, ook daarom is aanbevolen dewijl zij leidt tot beperking der transportkosten — was ook door de Bataviasche scheikundigen geroemd.)

De ongegrondheid der aangevoerde bezwaren en de weinige waarde die aan de verklaringen der personen, die te Samarang als keurders hadden gefungeerd, moest worden gehecht, bleek sedert op overtuigende wijze, ook door de verklaringen van andere pachters. Opmerkelijk was het ook dat de klagten (het ééne geval te Batavia daargelaten) uitsluitend te Samarang werden vernomen, en dat de kisten van dezelfde partijen, die men aldaar zoo slecht noemde, te Soerabaija zonder de minste reclame aangenomen werden. Er moest worden gedacht aan eene poging niet alleen om meer opium te verkrijgen dan de hoeveelheid waarop men aanspraak had — en dat nog wel zonder hoogere betaling —, maar ook om gegadigden voor

(1) Bij de eerste verpachting daarentegen werd voor deze drie gewesten, toen elk een afzonderlijk perceel uitmakende, een veel gunstiger bod voor de drie jaren dan voor één jaar verkregen, ofschoon dit toch nog f 67920 per jaar minder beliep dan de bij de herverpachting verkregen hoogste uitkomst, toen de drie perceelen eerst afzonderlijk en daarna vereenigd werden opgeveild. Dat voor de bedoelde gewesten, zoowel bij de eerste als tweede verpachting, telkens minder dan voor 1874 geboden werd, schijnt te moeten worden toegeschreven aan beduchtheid onder de gegadigden, dat de pachter van 1874, van wien het bekend was dat hij nog veel opium in voorraad had, zich daarvan tegen lage prijzen zou ontdoen tot groot nadeel voor het debiet van den nieuwen pachter.

(2) Eene uitzondering vormden, gelijk gezegd, de 2 perceelen Japara en Bantam-Batavia-Krawang. Voor vier perceelen (Rembang, Bagelen, Banjoemas en Madioen) werd zelfs voor den éénjarigen termijn in het geheel geen bod verkregen. Voor de 14 overige pachtperceelen te zamen bedroeg het aanbod (met bijberekening van de geraamde winst op de te verstrekken opium): voor den éénjarigen termijn f 5 211 960 en voor den driejarigen (per jaar) f 8 382 420, terwijl voor dezelfde gewesten in 1874 verkregen was f 6 369 870. Voor schier al deze perceelen waren de sommen betreffende de éénjarige pacht nog beneden die van 1874; alleen Kediri zou een voordeelig verschil gegeven hebben van f 116 400 (het bod voor drie jaren gaf echter f 405 600 per jaar meer). Vergelijk de reeds aangehaalde bijlage CC.

(3) De opgaaf van 4406 in 't vorig verslag (blz. 151 en 152) was niet geheel volledig.

(4) In 't laatst van 1874 is de Indische Regering gehoord nopens de vraag of regtstreeksche aanschaffing van gouvernementswege der Bengaalsche opium niet meer in 's lands belang ware. De Indische adviezen hebben echter doen zien, dat dit denkbeeld, waarvan ook finantieel geene voordeelen werden verwacht, geene aanbeveling verdient.

(5) Op deze wijze werden aan den pachter te Samarang in 't geheel 516 katti's en aan dien te Batavia 1$^3/_{16}$ katti Levantsche opium meer verstrekt dan de hoeveelheden waarop zij regt hadden.

de aanstaande driejarige verpachtingen van mededinging af te schrikken.

Ten aanzien van de Perzische opium, waarvan — zooals in het verslag van 1873 (bladz. 178) werd vermeld — een drietal kisten bij wijze van proef ontboden waren, kan nog niets stelligs worden medegedeeld. Wel werden een paar monsters ontvangen, maar de hoeveelheden waren te gering om er tjandoe uit te bereiden of om er op eenige andere wijze een afdoend onderzoek mede in te stellen. Nu evenwel in het begin van 1875 de drie bestelde kisten zijn aangebragt, zal zijn na te gaan in hoeverre die opium aan den smaak der verbruikers voldoet. Uit aanhalingen van Perzische opium, die enkele malen voorkomen, zou moeten worden afgeleid dat bedoelde soort bij de bevolking, en welligt ook bij enkele pachters, niet geheel onbekend is.

In het proces tusschen de Regering en een vroegeren amfioenpachter in Soerabaija, waarvan sprake was op bladz. 153 van het vorig verslag, is door het Hooggeregtshof in hooger beroep uitspraak gedaan bij arrest van 28 Januarij 1875. Krachtens dit arrest moest de Regering den gewezen pachter de schade vergoeden, die hij geleden had ten gevolge van eene vertraging van twee dagen in de levering van 200 katti's Bengaalsche opium. Naar aanleiding van die uitspraak is aan den gewezen pachter (die indertijd eene schadeloostelling van ruim f 150 000 geëischt had) een aanbod gedaan, 't welk door hem niet is aangenomen. De zaak is vervolgens voor den raad van justitie te Soerabaija aanhangig gemaakt, met het gevolg, dat de schadevergoeding op f 1372 bepaald, en de gewezen pachter in de kosten van het geding verwezen is.

De vroegere amfioenpachter van Ngawi, die blijkens het vorig verslag (bladz 153) een proces tegen de Regering won, heeft nog geen eisch van kosten, schaden en intressen aan haar beteekend.

Even als in 't vorig verslag volgt hieronder eene opgaaf van hetgeen de opium (berekend over de volle hoeveelheid die verstrekt kan worden) den pachters in 1874 gekost heeft en in 1875 kosten zal per katti, zoomede van de prijzen waarvoor in de beide laatstverloopen jaren de opium gemiddeld gesleten is in het groot en in het klein.

GEWESTEN.	Maxima cijfers van verstrekking (ruwe opium in katti's).		Bedrag van den pachtschat zonder bijberekening van den prijs der opium.		Wanneer de geheele maximum-hoeveelheid genomen wordt, komt de opium aan pachtschat en inkoopprijs (deze laatste ad f 30 per katti) den pachter per katti te staan op:		Gemiddelde verkoopprijs in 1874 per 8 thail bereide opium, ongeveer gelijkstaande met 1 katti ruwe opium.	Verkoopprijzen van bereide opium.			
								1873.		1874.	
	1874.	1875.	1874.	1875.	1874.	1875.		per thail ($^{1}/_{16}$ katti).	per matta ($^{1}/_{100}$ thail)	per thail ($^{1}/_{16}$ katti).	per matta ($^{1}/_{100}$ thail).
Bantam. . . .	720	720	f 61 320		f 115,16^{5}		f 200,00	f 24,50	f 0,26^{5}	f 25,00	f 0,25
Batavia. . . .	7 200	7 200	763 200	f 799 320	136,00	f 125,16	130,00	24,00	0,32	16,25	0,24
Krawang . . .	480	480	72 120		180,25		138,00	17,00	0,25	17,25	0,24
Cheribon . . .	2 400	2 400	145 200	199 200	90,50	113,00	88,16	10,75	0,13	11,02	0,12
Tagal	4 800	6 000	384 000	492 240	110,00	112,04	74,56	10,04	0,12	9,32	0,13
Pekalongan . .	4 800	6 000	312 120	456 120	95,02^{5}	106,02	115,20	10,71^{5}	0,18	14,40	0,14
Samarang . . .	19 200	24 000	780 000	1 259 400	70,62^{5}	82,47^{5}	84,12	10,50	0,12	10,51^{5}	0,12
Japara	7 200	9 000	301 200	338 520	71,83	67,61	78,88	10,85	0,14	9,86	0,13
Rembang . . .	12 000	15 000	492 000	501 000	71,00	63,60	69,80	10,00	0,13^{5}	(b) 8,72^{5}	(b) 0,10^{5}
Soerabaija. . .	18 000	21 600	655 200	792 000	66,40	66,67	93,92	10,68	0.12^{5}	11,74	0,13^{5}
Pasoeroean . .	4 800	6 000	295 200	348 000	91,50	88,00	205,72	24,50	0,23^{5}	(c) 25,71^{5}	(c) 0,26^{5}
Probolinggo . .	2 400	3 000	115 200	157 200	78,00	82,40	111,04	13,00	0,21^{5}	13,88	0,19
Bezoeki. . . .	1 200	1 200	78 240	102 600	95,20	115,50	96,00	12,00	0,25	12,00	0,25
Banjoewangi . .	300	360	18 240	18 720	90,80	82,00	(a)	20,00	0,20	(a)	0,20
Banjoemas. . .	2 820	3 600	205 200	264 000	102.77	103,33	105,36	11,00	0,22	13,17	0,22^{5}
Bagelen. . . .	2 400	3 000	132 000	228 000	85,00	106,00	141,12	20,32^{5}	0,24^{5}	17,64	0,22^{5}
Kadoe	4 200	5 400	252 000	420 000	90,00	107,78	104,00	16,00	0,25	13,00	0,25
Djokjokarta . .	6 000	6 000	360 000	540 000	90,00	120,00	240,00	26,00	0,31^{5}	30,00	0,31
Soerakarta. . .	12 000	12 000	828 240	983 400	99,02	111,95	93,12	13,00	0,16^{5}	11,64	0,15
Madioen . . .	9 600	12 000	780 000	792 000	111,25	96,00	160,00	19,52	0,16^{5}	20,00	0,23
Kediri	9 600	12 000	841 200	1 242 000	117,62^{5}	133,50	196,00	24,00	0,25	24,50	0,25
Madura. . . .	3 840	4 200	108 240	131 160	58,78	61,23	100,00	10,75	0,12	12,50	0,14
	135 960	161 160	f 7 980 120	f 10 067 880							

(a) In dit gewest is de opium in 1874 in geen grootere hoeveelheid dan van $^{1}/_{4}$ thail verkocht.
(b) Aan deze opgaaf ontbreken de prijzen der twee laatste maanden van het jaar.
(c) Als voren die der vier laatste maanden.

Aanzuivering der pachtpenningen. De aanzuivering der pachtpenningen door de pachters had gedurende 1874 geregeld plaats. Bij het eind van het jaar was, volgens voorloopige opgaven (nog niet geheel geverifieerde rekeningen), in 't geheel aan opiumpachtschat (dus buiten de ontvangsten voor de verstrekte opium) ingekomen f 8 774 660, terwijl het verschuldigde door de pachters (aan pachtschat over 1874) slechts beliep f 7 980 120 Deze meerdere ontvangst moet voornamelijk worden toegeschreven aan afbetaling van het achterstallige over vorige jaren (1). De schuldenaren over 1870 en 1871 bleken de met hen getroffen regeling, om den achterstand aan te zuiveren in maandelijksche termijnen van f 20 000 (zie het vorig verslag, bladz. 153), niet gestand te kunnen doen. Nadat behoorlijke waarborg was gesteld voor de kwijting der schuld binnen een langer tijdvak, bewilligde de Regering in eene maandelijksche aanzuivering van f 9500, zijnde 's jaars f 114 000.

(1) In vorige verslagen werd opgegeven hoeveel op den achterstand van elk der vroegere jaren was afbetaald. Zulke opgaven, gedaan kort na afloop van een jaar en dus vóór dat nog de rekeningen konden zijn geverifieerd, zijn gebleken niet den minsten waarborg van juistheid op te leveren, waarom ze nu achterwege worden gelaten.

Sluikhandel. De sluikhandel in opium werd in 1874, even als in 1873, op groote schaal gedreven; vooral op Midden-Java werd opium ter sluik ingevoerd, niet maar in hoeveelheden van enkele katti's, maar in partijen van zelfs tientallen van kisten. Geschiedt het sluiken van enkele thails onder ieder stelsel, de heimelijke invoer van zulke groote hoeveelheden wijst meer in het bijzonder op handelingen van de pachters zelven, die de onwettig verkregen opium bestemden, hetzij voor debiet in eigen pachtgebied, hetzij om ter sluik te worden afgezet in dat van een aangrenzenden pachter.

De onderdrukking van den smokkelhandel in opium — onder zulke omstandigheden een zeer moeijelijk werk — is dan ook steeds een voorwerp van de ernstige zorg des bestuurs. De voor 1875 toegestane meerdere verstrekking zal intusschen den prikkel tot smokkelen van zelf weder eenigermate verminderen. Toch zal buitengewone waakzaamheid van politie en recherche niet minder noodig wezen dan vroeger. Voortdurende aansporing van de zijde der Regering en van wege het departement van finantien zal er toe bijdragen om die waakzaamheid zooveel mogelijk levendig te houden.

De resultaten in 1874 van het uitgeoefende toezigt verkregen, waren niet onbelangrijk, zoo als uit het hieronder volgend driejarig overzigt nader blijken kan.

GEWESTEN.	1872.					1873.					1874.				
	Getal aanhalingen.	Katti's.	Thails.	Tji's.	Matta's.	Getal aanhalingen.	Katti's.	Thails.	Tji's.	Matta's.	Getal aanhalingen.	Katti's.	Thails.	Tji's.	Matta's.
Bantam	4	4	1	9	5	6	1	7	5	4	2	»	5	5	»
Batavia	30	158	11	»	2	20	552	11	4	1	29	366	12	6	»
Krawang	6	2	9	4	4	6	2	14	3	6	»	»	»	»	»
Preanger regentschappen	9	1	4	3	4	7	2	»	9	2	9	8	8	»	»
Cheribon	2	»	4	5	»	4	19	6	6	7	4	1	5	3	»
Tagal	22	31	4	8	4	21	201	4	1	2	89	40	1	4	»
Pekalongan	4	»	2	6	8	43	19	»	2	2	15	»	14	8	»
Samarang	139	202	»	7	9	100	530	8	»	»	54	648	12	6	9½
Japara	31	610	15	4	3	88	853	2	3	5	150	4894	9	3	»
Rembang	46	19	»	5	3	64	1964	7	2	»	85	344	»	3	»
Soerabaija	32	30	12	2	8	223	872	12	3	9½	212	296	2	»	»
Pasoeroean	33	13	6	»	7	24	9	9	»	7	26	6	15	8	1
Probolinggo	32	26	13	»	4	22	18	7	9	5	47	87	3	4	5
Bezoeki	8	1	12	4	9	7	5	3	7	3	8	4	4	2	9
Banjoewangi	1	1	3	6	»	1	1	4	»	»	1	2	11	2	5
Banjoemas	»	»	»	»	»	36	10	1	2	6	13	»	7	7	6
Bagelen	5	11	14	6	8	12	25	7	7	6	8	»	3	1	6
Kadoe	66	33	15	5	»	23	7	14	9	8	23	8	4	»	»
Djokjokarta	5	7	8	7	2	11	5	2	2	8	33	187	8	6	4
Soerakarta	54	256	»	1	8	346	176	14	9	6	417	381	15	2	7
Madioen	84	40	»	3	7	75	64	4	»	½	119	53	2	»	»
Kediri	403	108	12	1	2	460	121	10	8	6	75	45	»	9	5
Madura	60	33	1	7	4	24	56	2	»	»	39	168	7	3	4
Totaal	1076	1695	12	3	1	1623	5521	14	»	4	1458	7547	11	8	1½

In het jongst verloopen jaar zijn dus ruim 20 kisten meer dan in 1873 aangehaald. In Japara, in het bijzonder in de afdeeling Joana, zijn het getal aanhalingen en de aangehaalde hoeveelheden verbazend toegenomen. In genoemde afdeeling werd eenmaal eene hoeveelheid van 848 katti's onbereide, een ander maal eene hoeveelheid van 594 katti's bereide en 224 katti's ruwe opium aangehaald. De vermindering van het aantal aanhalingen in Pekalongan wordt door den resident niet toegeschreven aan vermindering van den sluikhandel, maar aan den steun dien de smokkelaars bij den (thans ontslagen) hoofdspion van den pachter vonden. Evenmin mag de vermindering van het getal aanhalingen in de residentie Kediri tot de gevolgtrekking leiden dat de sluikhandel daar zou zijn afgenomen. Het feit dat in de residentie Krawang geen enkele aanhaling plaats had, vindt, — volgens het hoofd van dat gewest — zijne verklaring eensdeels in de omstandigheid dat over 1874 een lagere pachtschat verschuldigd was dan vroeger, zoodat de opium goedkooper door den pachter kon worden verkocht, anderdeels in de moeijelijkheden welke de smokkelaars ondervinden door de ligging dezer residentie. Daar in 1874 de opiumpachter van Krawang tevens opiumpachter van Batavia was, en de residentie Preanger regentschappen een verboden kring vormt, was sluikhandel alleen te vreezen van de zijde van Cheribon over land dan wel over zee naar Tjilamaija; op deze wegen waren de oogen der politie en van de spionnen des pachters gerigt. Gemakkelijker terrein voor den sluikhandel is Soerakarta, dat van alle zijden langs binnenwegen en op verschillende wijzen, ook per spoortrein, voor den sluiker toegankelijk is. In 1874 is over den aldaar gedreven heimelijken verkoop van opium veel geklaagd. De bekendheid, die het smokkelen in dit gewest verkreeg, is een gevolg van de vijandschap tusschen twee magtige opium-kongsi's, welke elkander scherp in 't oog houden. Men heeft niet verzuimd om, in het belang der belemmering van de sluikerij in Midden-Java, partij te trekken van hetgeen door die vijandschap bekend werd.

Wederom waren het meestal inlanders of arme Chinezen die op het smokkelen werden betrapt, doch het is aan niet den minsten twijfel onderhevig dat zij, althans bij belangrijke aanhalingen, de handlangers van rijke en voorname Chinezen waren.

Op Bali wordt veel opium bereid om daarna ter sluik op Java te worden ingevoerd, vaak te Joana, dat door de plaatselijke gesteldheid voor de smokkelaars de gunstigste gelegenheid schijnt aan te bieden. Het toezigt dat op den opium-uitvoer van Bali wordt uitgeoefend door den resident van Banjoewangi, bijgestaan door den adsistent-resident van Boeleleng, moest zich tot Boeleleng (1) bepalen, daar Karang-Assem en Badoeng, waar inhammen en kreeken den toegang voor kleine vaartuigen bijna overal mogelijk maken, buiten het onmiddellijk toezigt van het Nederlandsch gezag liggen.

Heeft de reorganisatie van het districtsbestuur, dáár waar zij vermeerdering van personeel aanbragt, gelegenheid gegeven om met meer kracht op te treden tegenover den sluikhandel, een aantal aanhalingen zijn steeds te danken aan de aanwijzingen van bijzondere personen, die beloond worden uit de fondsen, voor het tegengaan van den sluikhandel aan de hoofden van gewestelijk bestuur toegestaan.

Of de mindere zamenwerking tusschen de politie en de recherche, welke het gevolg moest zijn van de met 1° Januarij 1874 voor dezen laatsten tak van dienst ingevoerde reorganisatie (in zoover daardoor de bemoeijenis van de hoofden van gewestelijk bestuur met de heffing van in- en uitvoerregten nagenoeg geheel verviel) gunstig is voor de handhaving van het opium-monopolie, wordt betwijfeld. Een onderzoek dienaangaande wordt ingesteld, opdat, zoo noodig, nadere voorziening kunne genomen worden.

Nadat zoowel de burgerlijke als de strafregter zich onbevoegd had verklaard om aangehaalde opium verbeurd te verklaren, ingeval de eigenaars onbekend zijn en niet tegen anderen, bijv. tegen de vervoerders, eene strafvervolging ter zake kan worden ingesteld, werd bij ordonnantie van 4 Julij 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 177) de leemte, welke op dit punt in het pachtreglement bleek te bestaan, aangevuld door de bepaling, dat met zoodanige opium, zonder voorafgaande verbeurdverklaring, gehandeld wordt zoo als is voorgeschreven voor opium welke door den bevoegden regter is verbeurd verklaard. Deze bepaling heeft — even als de verordening in Indisch Staatsblad 1874, n°. 201, waarbij ook de adsistent-residenten voor de politie bevoegd zijn verklaard om huiszoeking te doen voor de ontdekking van overtredingen der wettelijke voorschriften betreffende 's lands middelen en pachten, — mede de strekking om de ontdekking van verboden opiumhandel te bevorderen. Hierdoor toch bekomen aanbrengers en aanhalers meer kans op een aandeel in de waarde van aangehaalde opium, en is het aanhalen zelf vergemakkelijkt. Daarentegen werd bij Indisch Staatsblad 1874, n°. 106, aan het regt op eene belooning, dat — tengevolge van eene minder juiste redactie van Indisch Staatsblad 1853, n°. 73 — de adsistent-residenten voor de politie nog altijd konden doen gelden, een eind gemaakt, omdat zoodanige speciale belooning kwalijk scheen overeen te brengen met den rang dezer ambtenaren.

Verboden kringen. De rapporten omtrent de werking der in eenige gedeelten van Java geldende verbodsbepalingen op den invoer, het bezit en gebruik van opium bevatten voor 1874 in hoofdzaak gelijke berigten als in 't vorig verslag reeds zijn medegedeeld.

Wel was gedurende 1874 het getal aanhalingen in de Preanger regentschappen, welke residentie geheel voor het opiumdebiet gesloten is, iets grooter dan in 1873, maar de aangehaalde hoeveelheden waren, op eene enkele uitzondering na, uiterst gering; de overtreders waren hoofdzakelijk Chinezen of Javanen (geen Soendanezen).

Ook de rapporten der andere residenten, in wier gewesten verboden kringen bestaan, luiden in het algemeen gunstig. De aangehaalde hoeveelheden waren ook daar onbeduidend en wezen meer uitsluitend op invoer ten dienste van personen, die hetzij vóór de invoering van het verbod, hetzij elders, aan opium-schuiven gewoon waren geweest, dan op een algemeener gebruik onder de bevolking in de verboden kringen. In de districten Kandangan en Tengger der residentie Probolinggo werd, evenals in 1873, gedurende 1874 geene enkele overtreding der verbodsbepalingen geconstateerd. Ook van het eiland Bawean (Soerabaija) kan hetzelfde verklaard worden. Voor zooveel laatstgenoemd eiland betreft, mag men hieruit, in verband met zijne ligging en de gemakkelijke communicatie met Singapore, besluiten dat er bij de bevolking weinig geneigdheid tot het gebruik van opium bestaat. In Bagelen daarentegen moet de werking van het verbod binnen den verboden kring Ambal nog veel te wenschen overlaten. Toch verklaarde de resident daarin geene aanleiding te mogen vinden om zich voor eene opheffing van het verbod te verklaren.

Van de vaststelling (Indisch Staatsblad 1874, n°. 307) van nieuwe, meer volledige strafbepalingen tegen den invoer, het bezit, het vervoer en den verkoop van opium binnen de verboden kringen, is reeds hooger (bladz. 151) gewag gemaakt.

2°. *Buitenbezittingen.*

In het vorig verslag (blz. 156) werd vermeld hoe de op Java en Madura bestaande opium-regeling — reeds van af 1871 (Indisch Staatsblad 1870, n°. 171) in het gouvernement van Sumatra's Westkust van toepassing — met ingang van 1874 mede in de gewesten Palembang en Benkoelen werd ingevoerd. Ook het thans voor Java en Madura op nieuw afgekondigd opium-reglement werd, behoudens de onvermijdelijke afwijkingen, met 1 Januarij 1875 voor de drie genoemde gewesten van toepassing verklaard (Indisch Staatsblad 1874, n°. 248), met uitzondering alleen van het verbod om *ruwe* opium te verkoopen of in bezit te hebben. Die uitzondering kwam voor'shands wenschelijk voor, omdat in de genoemde gewesten het debiet van ruwe opium niet ongebruikelijk is, en de tijd had ontbroken om nopens de doelmatigheid van het verbod met de ambtenaren op Sumatra te rade te gaan.

(1) Over den aanzienlijken opium-omzet te Boeleleng, zie men blz. 27.

De verpachting voor 1875 had, in navolging van het bepaalde voor Java en Madura, tweeledig plaats, namelijk alleen voor dat jaar en voor de jaren 1875 tot en met 1877 te gelijk. In elk der drie genoemde gewesten werd de pacht voor drie jaren afgestaan; de bedongen pachtschat bedroeg per jaar voor Sumatra's Westkust f 106 560, voor Palembang f 94 080 (1) en voor Benkoelen f 24 840, terwijl die sommen over 1874 slechts bedroegen f 93 240, f 68 520 en f 7800. Het maximum van verstrekking voor 1875 bleef voor Benkoelen bepaald op 1020 katti's, doch werd voor Sumatra's Westkust gebragt van 8160 op 9360 en voor Palembang van 2160 op 2400 katti's. Van die hoeveelheden wenschten de pachters te ontvangen: die van Sumatra's Westkust aan Levantsche opium 4200 en aan Bengaalsche opium 5160 katti's (tegen 3600 en 4560 in 1874), die van Palembang alles in Bengaalsche opium even als in 1874, en die van Benkoelen 510 katti's in deze en even zooveel in de andere soort. (Voor dit perceel was in 1874 enkel Bengaalsche opium gevraagd.)

Worden de maxima verstrekt, dan kan de winst voor den lande in 1875 gesteld worden: voor Sumatra's Westkust op f 105 840, voor Palembang op f 33 600 en voor Benkoelen op f 11 220, tegenover — naar de voor dat jaar bepaalde maxima — respectivelijk f 103 440, f 30 240 en f 14 280 in 1874. De in het afgeloopen jaar gedane verstrekkingen zijn echter vrij aanzienlijk beneden de maxima gebleven. Van de toegestane 8160, 2160 en 1020 katti's werden door de pachters slechts genomen, in rond cijfer, 7470 (2), 1718 en 310 katti's, en van deze hoeveelheden werden door hen nog overgehouden en teruggeleverd omstreeks 1142, ruim 86 en ruim 20 katti's, zoodat (aan wettig verkregen opium) te zamen slechts verbruikt zijn circa 8 280 katti's, zijnde 3 060 minder dan noodig was geraamd en 4 500 minder dan de voor 1875 bepaalde maxima. De hoeveelheid, die voor Sumatra's Westkust genomen werd, was echter in 1874 belangrijk hooger dan in 1873, toen zij 4 509½ katti's beliep. Dat in Palembang, maar vooral in Benkoelen, gedurende het eerste jaar der nieuwe pachtregeling zooveel minder genomen werd dan was toegestaan, is hieraan te wijten, dat nog veel opium uit de pacht van 1873 heimelijk in voorraad gehouden was en van de hand gezet werd. Het laat zich aanzien dat, wanneer niet langer uit die bron kan worden geput, de behoefte aan verstrekking van gouvernementswege grooter zal zijn.

In het aantal verkoopplaatsen werd voor 1875 geene verandering gebragt dan alleen in het 1ste pachtperceel van Sumatra's Westkust (de Padangsche Benedenlanden), waar het van 28 tot 34 uitgebreid werd, ten einde den pachter beter in staat te stellen een goed politioneel toezigt uit te oefenen.

Omtrent de prijzen waartegen de bereide opium gedurende 1874 in elk der drie gewesten Sumatra's Westkust (3), Palembang en Benkoelen gesleten werd, blijkt dat deze gemiddeld beliepen: bij verkoop in het groot, respectivelijk f 8,77, f 9,76 en f 15 per thail ($^1/_{16}$ katti), en bij verkoop in het klein, f 0,09, f 0,12 en f 0,15 per matta ($^1/_{100}$ thail).

Aanhalingen werden er gedaan: in Sumatra's Westkust 3, betreffende ruim 525 katti's in ruwen staat berekend (in 1873 mede 3, welke over ruim 65 katti's liepen), in Palembang 25, te zamen loopende over omstreeks 60 katti's (in ruwen staat berekend), en in Benkoelen 3, alle geringe hoeveelheden betreffende. Een der eerstbedoelde aanhalingen gold eene hoeveelheid van vijf kisten, welke van Singkel in een sampan naar het bovenland werden vervoerd en vermoedelijk afkomstig waren van een van Penang ter reede van Singkel aangekomen schip, toebehoorende aan eene Chinesche kongsi, van welke ook de gemagtigde van den opiumpachter deel uitmaakte. Volgens berigt van den resident van Palembang was de sluikhandel het grootst in die gedeelten van zijn gewest, welke in 1873 nog tot de verboden kringen behoorden. De groote sluikhandel in opium, welke in die streken voornamelijk door de hoofden gedreven werd, en welke dan ook tot de opheffing van de verbodsbepalingen leidde, heeft wel in den pachter en zijne trawanten krachtige bestrijders gevonden, maar was, vooral in den beginne, niet zoo gemakkelijk te onderdrukken.

Aan de radja's van een paar bevriende staatjes ter noordwestkust van Sumatra, die uithoofde van de blokkade in de Atjehsche wateren moeijelijkheden ondervonden om zich van de benoodigde opium te voorzien, werd eene hoeveelheid van zes kisten Levantsche opium tegen betaling uit 's lands voorraad verstrekt, namelijk 3 kisten aan den reeds in 't vorig verslag (blz. 156) genoemden radja van Troemon, en 3 aan den radja van Tampat Toean. Nu, sedert de gedeeltelijke opheffing der blokkade (zie blz. 9 en 10 hiervoren), voor de bedoelde radja's weder gelegenheid bestaat om zich te Singapore of Penang van opium te voorzien, heeft de reden voor verstrekkingen als de bovenbedoelde, anders dan in buitengewone omstandigheden, opgehouden.

Ten aanzien van de opiumpacht in de andere bezittingen buiten Java en Madura werd in het vorig verslag vermeld, dat dit middel voor de gewesten Banka en Billiton in 1873 voor de drie jaren 1874, 1875 en 1876 werd afgestaan. Ook voor Riouw en de Westerafdeeling van Borneo had in 1874 de opveiling voor een gelijk tijdvak plaats. De uitkomst mogt bevredigend worden genoemd; voor eerstgenoemd gewest werd f 376 920 verkregen, tegen f 375 000 in 1874, en voor laatstgenoemde residentie f 156 600, tegen f 96 900 in 1874 (4).

Ook in de overige buitenbezittingen, waar de verpachting voor *één* jaar plaats vond, bragt zij, behalve in *één* gewest (Menado), meer op dan vroeger. In alle gewesten buiten Java en Madura te zamen werd, zoo als blijken kan uit het driejarig overzigt in bijlage DD, voor 1875 f 147 814 *méér* dan in 1874 verkregen.

De aanzuivering der pachtsommen liet er even weinig te wenschen over als op Java. Terwijl de verschuldigde pachtschat over 1874 f 1 042 094 bedroeg, werd in dat jaar, gedeeltelijk ter aanzuivering van vroegeren achterstand, f 1 084 322 ontvangen.

Voor de residentie Lampongsche districten, welke, zoo als bekend, sedert jaren een onderdeel uitmaakt van het pachtperceel Batavia, was indertijd, toen het Javasche pachtreglement van 1853 in 1869 door een ander vervangen werd, dit laatste door een verzuim niet van kracht verklaard. In deze leemte werd voorzien door de ordonnantie van 28 Mei 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 111), en sedert is ook het nieuwe reglement, 't welk in September 1874 voor Java en Madura is ingevoerd, uitdrukkelijk voor de Lampongs toepasselijk verklaard (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 261).

In de beregting van opium-overtredingen van geringen aard op Banda, werd in 't laatst van 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 235), vereenvoudiging gebragt, door de bepaling dat zij niet langer door den raad van justitie, maar door den politieregter (den adsistent-resident der afdeeling) geschieden zou.

Andere verpachte middelen.

Terwijl in de bijgevoegde gewestelijke overzigten (bijlagen EE en FF) de opbrengst van elke pacht (buiten die der opium) voor het jaar 1875 in het bijzonder wordt opgegeven, volgt hier, als naar gewoonte, eene vijfjarige opgaaf van het totaal bedrag dier pachtsommen. In die opgaaf is echter, ter wille eener juiste vergelijking, niet meer opgenomen de pacht der sterke dranken op Java en Madura, omdat deze met 1 Januarij 1874 heeft opgehouden eene verpachte belasting te zijn (zie lager onder » *Accijns op het inlandsch gedistilleerd*"), terwijl onder de

(1) Voor één jaar was het hoogste bod f 69000. Voor de beide andere gewesten blijkt dit niet.

(2) Namelijk $3237^{232}/_{1600}$ katti's Levantsche en $4232^1/_2$ katti's Bengaalsche opium.

(3) Aan de opgaven voor Sumatra's Westkust ontbreken de prijzen der 5 laatste maanden van 1874. De sommen over geheel 1873 waren f 7,50 per thail en f 0,08⁵ per matta.

(4) Voor 1872 en 1873 was de pacht achtereenvolgens afgestaan: in Riouw voor f 313440 en f 276000, en in de Westerafdeeling van Borneo voor f 144000 en f 139440.

sommen voor de buitenbezittingen is weggelaten de onbeduidende opbrengst van diegene der zoogenaamde kleine middelen in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, welke aldaar vereenigd met de opiumpacht plegen te worden afgestaan. (De opbrengst van die middelen — voor 1875 f 28 020 — is in bijl. DD begrepen onder de cijfers van de opiumpacht.)

Jaren.	Java en Madura.	Buiten-bezittingen.	TOTAAL.
1871	f 1 491 964	f 569 604	f 2 061 568
1872	1 444 846	615 281	2 060 127
1873	1 491 018	645 866	2 136 884
1874	(1) 1 614 324	746 837	3 361 161
1875	1 768 893	771 194	2 540 087

Uit dit overzigt blijkt dat voor 1875 op Java en Madura f 154 569 meer verkregen werd dan voor 1874; tot dit gunstig resultaat droegen voornamelijk bij de pachten „rund- en buffelslagt", „overvaarten" en „dobbelspelen", en wel respectivelijk (in ronde cijfers) voor f 92 000, f 34 000 en f 26 000.

Bepaalde redenen voor die meerdere opbrengst zijn moeijelijk aan te wijzen. (De pachtvoorwaarden zijn dezelfde geweest als die voor 1874; zie Indisch Staatsblad 1874, n°. 241.) In het algemeen moet worden opgemerkt, dat de opbrengst der zoogenaamde kleine middelen, meer bijzonder die der overvaarten, van het slagten van rundvee en buffels en van het slagten van varkens, zeer dikwijls van bijkomende omstandigheden afhankelijk is. Zoo tracht bijv. de opiumpachter dikwijls tot elken prijs de andere middelen in handen te krijgen, uit vrees dat eene hem vijandige kongsi zich van eenige kleine pachten in dezelfde residentie zal meester maken, om door hare op verschillende plaatsen gevestigde ondergeschikten sluikhandel in opium te doen drijven. Dat die vrees soms gegrond kan zijn, bleek nog eenige jaren geleden, toen een opiumpachter, nadat hij zich de pacht van het middel rundslagt (die in het betrokken gewest van f 18 000 tot f 86 000 werd opgedreven) uit de handen had laten nemen, zóózeer door den sluikhandel in opium werd benadeeld, dat hij zich in het volgende jaar van alle mededinging moest onthouden. Vandaar dat men aanleiding heeft gevonden om, toen voor de pacht der rundslagt in Soerakarta over 1875 een buitensporig hoog bod ontvangen werd (namelijk f 132 240 tegen f 95 040 voor 1874 en f 68 520 voor 1873), het middel niet aan den hoogsten bieder te gunnen, maar voor denzelfden prijs ondershands aan den opiumpachter af te staan. Voor de opiumpachters is het vaak ook van groot belang om meester te zijn van de pacht der overvaarten, omdat zij dan op vele voorname plaatsen van gemeenschap te beter tegen smokkelhandel kunnen waken. Verder vindt de stijging van de opbrengst der kleine middelen soms hare oorzaak in het belang dat de Chinesche handelaars er in zien om op verschillende plaatsen handlangers te hebben, enz.

In 1875 waren op Java en Madura geen herverpachtingen noodig, dan alleen voor eenige overvaarten in de Preanger regentschappen, waarvan ten slotte eenige ondershands moesten worden afgestaan, zoo als ook het geval was met enkele overvaarten in Bantam.

De stijging van het middel der dobbelspelen, slechts in drie gewesten verpacht, betrof schier uitsluitend de residentie Batavia. Voor Soerabaija bragt dit middel — ondanks de gunstige verwachtingen die gekoesterd werden van de in 't vorig verslag (blz. 157) bedoelde beslissing, dat het den pachter niet verboden was waijangs bij de dobbelhuizen te doen spelen — slechts f 1752 meer op dan voor 1874.

De sedert kort verpachte heffing van schutgelden bij een drietal sluizen in Soerabaija en Samarang, in 1874 voor een halfjaar tegen f 13 320 afgestaan, werd voor 1875 gegund tegen f 24 240, dat is per halfjaar f 1200 minder.

Door eenige residenten werd weder de aandacht gevestigd op het toenemend gebruik van paardenvleesch; in verband daarmede is in overweging gegeven om ook de paardenslagt aan belasting te onderwerpen. Daar echter het denkbeeld nog in behandeling was om de pacht der rundslagt te doen vervallen en te vervangen door eene regtstreeksche heffing van regeringswege, op den voet als dit in de Preanger regentschappen geschiedt (waarover nader), werd eene dadelijke voorziening ten aanzien van het belasten der paardenslagt ontijdig geacht.

In de buitenbezittingen bragt de verpachting der kleine middelen, zoo als uit vorenstaand vijfjarig overzigt blijkt, f 24 357 meer op dan in 1874. In eenige gewesten heeft eene herverpachting moeten plaats vinden. In Sumatra's Westkust leverde eene opveiling der middelen voor drie jaren, door den gouverneur bevolen (in afwijking van het tot dusverre algemeen gevolgd beginsel om de kleine middelen voor niet langer dan één jaar te verpachten), een hoogst ongunstigen uitslag op; bij de daarna uitgeschreven herverpachting, uitsluitend voor 1875, werd alleen voor de middelen „sterke dranken" en „varkenslagt" minder verkregen dan in 1874.

In Palembang was insgelijks eene heropveiling noodig, namelijk van vier der zes (2) krachtens Indisch Staatsblad 1874, n°. 289, in dat gewest voor het eerst verpachte overvaarten. Om die heropveiling kans van slagen te geven, moest echter een hooger veertarief aan den pachter worden toegestaan (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 67). Voor twee der overvaarten zijn ook bij de tweede verpachting nog geen gegadigden gevonden.

Eene andere herverpachting had plaats te Menado, waar voor het hoofdmiddel, de pacht der dobbelspelen, niets en voor de overige kleine middelen slechts f 850 geboden werd. De herverpachting werd niet te vergeefs beproefd, daar nu in 't geheel geboden werd f 7170 d. i. nog f 950 boven het pachtcijfer van 1874. Volgens hetgeen later vernomen is, zouden bij de eerste verpachting de gegadigden het onderling eens zijn geweest om al de middelen te pachten ten voordeele van den Chineschen tempel en had men hieraan de luttele mededinging toe te schrijven.

De voorziening, die blijkens het vorig verslag (blz. 158) vereischt werd om aan eenige in Celebes bestaande pachten een wettig karakter te geven, is sedert eenigen tijd (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 118) genomen. Op wettigen voet werken nu: te Makassar en omstreken, zoomede in het landschap Tello, de pacht der varkenslagt en die van het slagten van hoornvee, paarden enz., bedoeld bij Indisch Staatsblad 1857, n°. 105, blz. 180 en 178, en elders in het gouvernement van Celebes de pacht voor het slagten van al het genoemde vee, bedoeld bij Indisch Staatsblad 1857, n°. 105, blz. 181 en Indisch Staatsblad 1865, n°. 66. De eerstbedoelde pachten, te Makassar en in Tello, betreffen ook de heffing eener belasting op den verkoop van het geslagte vleesch; in de overige afdeelingen van Celebes evenwel is de verkoop geheel vrij en heft de pachter alleen zeker regt bij uitvoer buiten 's Gouvernements gebied.

Op blz. 86 is reeds medegedeeld dat — en waarom — met 1 Januarij 1875 de pacht der vogelnestklippen te Benkoelen uit de lijst der verpachte middelen is verdwenen.

Over het geregeld afbetalen der pachtgelden viel over 't algemeen niet te klagen, evenmin op Java en Madura als in de buitenbezittingen.

b. Onverpachte middelen en inkomsten.

In- en uitvoerregten. Hoewel de wet van 17 November 1872 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 130), waarbij het tarief

(1) Hieronder thans ook begrepen de met 1 Julij 1874 ingevoerde sluispacht, in 't vorig verslag afzonderlijk opgegeven.

(2) Op een dier plaatsen, te Tebing-Tinggi, bestond tot dusver de pacht der tambangans (sloepen), die echter ingetrokken werd omdat zij aanleiding gaf tot opdrijving der veergelden. De andere overvaarten waren steeds door heerendienstpligtigen bediend.

van in- en uitvoerregten aanzienlijk verlaagd werd en de differentiële regten werden afgeschaft, op 1 Januarij 1874 in werking was getreden, werd toch aan in- en uitvoerregten en pakhuishuur over dat jaar meer geheven dan in vroegere jaren. De opbrengst bedroeg f 9 290 522 (1) tegen:

f 8 621 929	in 1873	f 6 223 592	in 1868	
8 051 817	» 1872	7 669 062	» 1867	
7 042 530	» 1871	8 000 405	» 1866	
5 880 802	» 1870	7 659 896	» 1865	} (2)
5 817 628	» 1869	6 851 927	» 1864	

Onder de opbrengst van 1874 is begrepen eene som van f 161 000 wegens verhoogd invoerregt van het op 1 Januarij aanwezig gedistilleerd (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 245), en verder eene som van f 592 000 wegens differentiële regten, waarvoor bij den uitvoer in 1873 borgtogt was gesteld; dit zijn dus buitengewone ontvangsten, die in 1875 en volgende jaren niet meer voorkomen. Bovendien mag men bij de beschouwing van het in 1874 geïnde bedrag niet uit het oog verliezen, dat de invoer van eene groote menigte goederen in 't laatst van 1873 werd uitgesteld tot dat het verlaagd tarief in werking zou zijn zijn getreden. Evenwel is niet alleen de buitengewone invoer in 't begin van het jaar (3), maar ook de betere taxatie der goederen, die gelijktijdig met de verlaging van het tarief werd in werking gebragt, oorzaak geweest van de stijging der opbrengst van de in- en uitvoerregten, niettegenstaande de verlaging van het tarief.

De invoering van de regtenheffing in de Wester-afdeeling van Borneo droeg insgelijks tot de stijging der ontvangsten bij, en wel tot een bedrag van ruim f 60 000.

Een vijfjarig overzigt van hetgeen zoo op Java en Madura als in de buitenbezittingen aan invoerregt, uitvoerregt en pakhuishuur is ontvangen, volgt hieronder:

(1) Over de vijf eerste maanden van 1875 beliep de opbrengst f 2 991 049 tegen f 3 401 446 gedurende hetzelfde tijdvak van 1874.

(2) Om tot eene zuivere vergelijking te komen, zijn bij de hier opgegeven cijfers over 1864 en 1865 niet in aanmerking gebragt de ontvangsten wegens entrepôt- en overscheeps-regten, benevens de 5 pct. additionele regten en de waaggelden, welke heffingen met 1866 zijn afgeschaft.

(3) Gedurende het eerste kwartaal 1874 werd aan invoerregt ontvangen (alleen op Java en Madura) f 1 620 680, gedurende het eerste kwartaal 1873, dus onder de werking van het hoogere tarief, slechts f 1 210 147.

Jaren.	Invoer-regt.	Uitvoer-regt.	Pakhuis-huur.	Te zamen.	AF TE TREKKEN					Werkelijk in 's lands kas verbleven.
					Fictieve regten op den uitvoer van gouvernementsproducten.	TERUGBETAALD			Te zamen.	
						Invoer-regt.	Uitvoer-regt.	Pakhuis-huur.		
JAVA EN MADURA.										
1870.	f 4 062 677	f 2 943 690	f 261 595	f 7 267 962	f 2 032 514	f 12 277	f 41 741	f 177	f 2 086 709	f 5 181 253
1871.	4 730 121	2 633 896	208 302	7 572 319	1 349 491	17 597	93 831	585	1 461 504	6 110 815
1872.	5 749 712	3 342 366	184 060	9 276 138	1 796 989	35 123	139 450	241	1 971 803	7 304 335
1873.	5 910 653	4 193 099	213 430	10 317 182	2 268 586	37 144	170 006	596	2 476 332	7 840 850
(1) **1874.**	6 081 528	2 198 176	165 898	8 445 602	»	»	»	»	»	8 445 602
BUITENBEZITTINGEN.										
1870.	f 347 206	f 354 753	f 13 140	f 715 099	»	f 383	f 15 167	»	f 15 550	f 699 549
1871.	386 063	570 533	11 143	967 739	»	5 430	30 576	f 18	36 024	931 715
1872.	354 911	399 236	7 824	761 971	»	787	13 702	»	14 489	747 482
1873.	395 025	409 359	7 594	811 978	»	612	30 287	»	30 899	781 079
(1) **1874.**	497 762	342 296	4 862	844 920	»	»	»	»	»	844 920

(1) Na aftrek der restitutien.

Hoedanig de ontvangsten over 1874 over de verschillende kantoren verdeeld waren, kan blijken uit onderstaande opgaaf:

Java en Madura.		Buitenbezittingen.	
Tjeringin . . .	»	Padang (Sumatra's Westkust) . . .	f 597 653
Anjer	f 56	Priaman (id.)	64
Bantam: . . .	»	Siboga (id.)	4 741
Tanara. . . .	»	Baros (id.)	5 793
Batavia . . .	2 715 034	Singkel (id.)	9 437
Wijnkoopsbaai (1)	»	Benkoelen (Benkoelen)	3 859
Indramaijoe . .	403	Kroë (id.)	»
Cheribon . . .	339 453	Mokko Mokko (id.)	»
Tagal	85 671	Telok-Betong (Lampongsche districten)	185
Pekalongan . .	52 618	Palembang . . .	62 413
Samarang . . .	2 235 883	Moeara Kompeh (Djambi). . (2)	24 360
Japara	»	Muntok (Banka) .	28 437
Joana	25	Tandjong Pandan (Billiton). . . .	17 204
Rembang . . .	21 612	Pontianak (Wester-afdeeling van Borneo)	44 475
Toeban. . . .	2 179	Pamangkat (id.)	16 995
Grissee. . . .	55 502	Singkawang (id.)	1 213
Soerabaija. . .	2 315 013	Bandjermasin (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo)	27 660
Bawean . . .	714	Sampit (id.)	431
Pasoeroean . .	370 066	Te zamen	f 844 920
Probolinggo . .	130 400		
Bezoeki. . . .	20 885		
Panaroekan . .	74 307		
Tjilatjap . . .	10 295		
Banjoewangi . .	1 376		
Patjitan . . .	58		
Pangool . . .	26		
Sumanap . . .	335		
Pamakassan . .	1 395		
Bangkallang . .	»		
Sampang . . .	757		
Andere kantoren	11 539		
Te zamen	f 8 445 602		

De deugdelijkheid van het op 1°. Januarij 1874 in werking getreden algemeen reglement op de heffing van in- en uitvoerregten en accijnsen maakte een punt van ernstig onderzoek uit. Van de zijde van den handel werd namelijk beweerd, dat het alleen aan de niet volledige uitvoering van dat reglement was te danken, dat zich niet vele en ernstige moeijelijkheden voordeden. Bij onderzoek is gebleken dat sommige — en daaronder belangrijke — bepalingen van het reglement niet worden toegepast, omdat zij niet wel voor geheele toepassing vatbaar zijn. Is uit dien hoofde eene wijziging noodig, er komt nog bij, dat het reglement — hetwelk bleek niet in de inlandsche en Chinesche talen overgebragt te kunnen worden — onverstaanbaar is voor de groote menigte handelaren en schippers, behoorende tot de vreemde Oosterlingen en de inlandsche bevolking, terwijl ook de vervulling der gevorderde formaliteiten voor deze personen, vooral op kleinere plaatsen en op sommige bezittingen buiten Java en Madura, veel bezwaar heeft. Om deze en andere redenen wordt de hand geslagen aan het ontwerpen van een nieuw reglement, dat meer rekening houdt met de toestanden van het land en van de verschillende nationaliteiten, die tot de naleving verpligt zijn.

Van de zijde des handels hier te lande werden in het afgeloopen jaar, na de vaststelling van de prijscourant voor het 3de kwartaal 1874, klagten bij de Regering — zoo hier als in Indie — ontvangen over de hooge waardebepaling en de veranderlijkheid, waardoor zich de prijscouranten hadden gekenmerkt. Een ingesteld onderzoek heeft doen zien dat werkelijk in de bedoelde prijscourant voor het 3de kwartaal voor verschillende goederen te hooge waarden waren bepaald. Reeds bij de vaststelling van de prijscourant voor het 4de kwartaal werd aan de bezwaren tegemoet gekomen, en de tegenwoordige directeur van finantien heeft zich als regel gesteld om geen belangrijke veranderingen in de waardebepaling te brengen, zonder het advies van een of meer kamers van koophandel en nijverheid te hebben ingewonnen.

In 1875 is een begin gemaakt met het geregeld publiceeren, zoowel in de *Javasche Courant* als in de *Staatscourant* (2), van maandelijksche staten van den invoer der voornaamste katoenen en wollen manufacturen op elk der drie hoofdplaatsen Batavia, Samarang en Soerabaija. Op gelijke wijze wordt gehandeld met de maandelijksche algemeene statistiek der in- en uitvoeren op Java en Madura, die sedert 1 Januarij 1875 bewerkt wordt (zie hoofdstuk **O**, afd. IV).

Aangezien door het tot stand komen der nieuwe tariefwet de in de wet van 1865 voorkomende bepaling omtrent de kenmerken der wapenen van weelde, wier invoer in Indie vergund wordt, was vervallen, en de herleving der bepaling in art. 8 van het reglement in Indisch Staatsblad 1828, n°. 58, niet wenschelijk geacht werd, is bij ordonnantie van 19 November 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 266) op nieuw omschreven wat men onder wapenen van weelde te verstaan heeft. Als zoodanig worden nu door de ambtenaren bij de tolkantoren toegelaten geweren met hoogere waarde dan f 50, en pistolen van f 25 of meer. Van de beslissingen dier ambtenaren is appèl toegestaan op den directeur van finantien.

Bij ordonnantie van 21 Maart 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 81) is eene bepaling vastgesteld, ten einde aan de goederen, die voor tentoonstellingen ingevoerd en daarna weder uitgevoerd worden, den vrijdom van invoerregten te verzekeren waarop de tariefwet aanspraak geeft in alle gevallen, waarin niet ten verbruik wordt ingevoerd. Aan den directeur van finantien is overgelaten om voor elk bijzonder geval de voorwaarden te regelen voor de toepassing van bedoelden vrijdom. Al dadelijk heeft de ordonnantie haar nut gehad (verg. de *Javasche Courant* van 2 April 1875) ten behoeve van de in April jl. te Djokjokarta gehouden tentoonstelling, waarover zie blz. 5.

Aan de tenuitvoerlegging van het plan om de heffing van in- en uitvoerregten ter Oostkust van Sumatra tegen schadeloosstelling van de inlandsche vorsten over te nemen, zijn eigenaardige moeijelijkheden verbonden. Behalve door andere omstandigheden, werd de behoorlijke afdoening dezer aangelegenheid vertraagd door het gemis van speciale kennis bij de plaatselijke ambtenaren omtrent de heffing van in- en uitvoerregten. Nadat evenwel de inspecteur der in- en uitvoerregten zich naar Sumatra's Oostkust had begeven, de noodige onderzoekingen had ingesteld en met het hoofd van gewestelijk bestuur in overleg was getreden, zijn ter zake voorstellen aan de Indische Regering gedaan, die er hoogstwaarschijnlijk toe zullen leiden dat in 1876 met de heffing van regten van wege het Nederlandsch Indisch Gouvernement een aanvang wordt gemaakt.

(1) Het voornemen bestaat om deze haven (waar in de laatste jaren door particulieren niets in- of uitgevoerd werd en waar ook geen afscheep van gouvernementskoffij meer plaats vindt nu het product uit het regentschap Tjiandjoer over land naar Batavia wordt vervoerd) niet langer voor den algemeenen handel open te stellen, en dus het tolpersoneel aldaar in te trekken.

(2) Vergelijkt het aangeteekende op blz. 17.

(2) Zie voor de eerst gepubliceerde staten (over Januarij en Februarij 1875) de *Staatscourant* van 22 Junij jl.

Accijns op het inlandsch gedistilleerd. De verwachtingen, die ten aanzien van de opbrengst van deze op 1 Januarij 1874 ingevoerde belasting door de ontwerpers werden gekoesterd, zijn niet verwezenlijkt. De opbrengst over 1874 bedroeg slechts f 188 207 (1). Trekt men hiervan af de kosten, die naar de matigste berekening zijn te stellen op f 50 000, dan ziet men dat eene zuivere opbrengst van f 138 207 staat tegenover de opbrengst der verpachting over 1873, bedragende (zuiver, want kosten gingen daar niet af) f 209 436. De invoering van den accijns kan dus gerekend worden over 1874 een verlies te hebben gegeven van f 71 229.

Ofschoon de geringe opbrengst voor een deel moet worden toegeschreven aan de omstandigheden, onder welke de invoering van den accijns plaats vond (gebrek aan kennis zoowel bij de ambtenaren als bij het publiek, tijdelijk gemis van de noodige instrumenten enz.), verwacht men toch ook voor volgende jaren geene uitkomsten die de voordeelen der accijnsheffing boven het vroeger gevolgde stelsel van verpachting zullen aantoonen. Zonder onevenredig groote uitgaven zal het moeijelijk zijn op afdoende wijze te waken tegen clandestiene kleine stokerijen, die met de meest eenvoudige hulpmiddelen kunnen worden gedreven. Het personeel der in- en uitvoerregten is zelfs nog niet geheel voldoende voor het toezigt op de bekende en wettig werkende stokerijen. Ook het toezigt op het vervoer van gedistilleerd is zeer onvolkomen, en zou niet dan met opoffering van veel geld eenigszins voldoende te maken zijn. De verpligting tot het nemen van consenten voor het vervoer van eene hoeveelheid van twee liters of meer is, wegens de groote afstanden der plaatsen waar consenten te krijgen zijn, en wegens de persoonlijkheid der vervoerders, aan vele moeijelijkheden onderhevig.

Vele arakstokerijen waren in 1874 òf in 't geheel niet òf slechts kort in werking, omdat de ondernemers terugdeinsden voor de formaliteiten, die bij de nieuwe bepalingen gevorderd werden. Bij enkele fabrieken, door Europeanen gedreven, werden de grootste moeijelijkheden overwonnen door te werken volgens de bepalingen der ordonnantie in Indisch Staatsblad 1874, n°. 121. Bij die ordonnantie werden — in verband met eene indeeling (bij de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1874, n°. 120) der andere stokerijen in drie klassen — speciale bepalingen vastgesteld voor eene vierde klasse van stokerijen, namelijk die waarin gedistilleerd vervaardigd wordt uit » door middel van houtskool of andere zelfstandigheden gezuiverde en met het flegma van vroeger verwerkte grondstof aangelengde gegiste grondstoffen". Bij de stokerijen van deze klasse worden vele formaliteiten, die anders noodig zijn, vervangen door het gebruik van een door de administratie af te sluiten toestel, zoodanig ingerigt dat het voortbrengsel van de ruwstokingen wordt afgeleid in een of meer vergaderbakken. Niet alle fabriekanten zijn in staat of genegen aan hunne fabriek zoodanige inrigting te geven.

De directeur van financien, die in Mei 1875 een rapport omtrent de minder gunstige werking van den accijns indiende, wees daarbij op de moeijelijkheid van voorziening, daar de accijns in naauw verband staat met het invoerregt op het gedistilleerd dat van plaatsen buiten het tolgebied wordt aangebragt. Hij heeft in overweging genomen welke maatregelen tot verbetering van den toestand zouden kunnen leiden, en hem is door den Gouverneur-Generaal opgedragen om na eenigen tijd op nieuw omtrent de accijnsheffing te berigten.

Accijns op tabak. Deze belasting, vóór 1874 bekend onder den naam van » consumtieregt", treft — afgescheiden van het algemeene toltarief — de tabak voor de inlandsche markt die op Java en Madura wordt geladen met bestemming naar eenig ander gewest aldaar, en die, welke in de residentien Westerafdeeling en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo over zee wordt ingevoerd. De opbrengst, in de laatste tien jaren afwisselende tusschen f 98 550 in 1868 en f 138 195 in 1872, beliep in de twee laatste jaren van bedoeld tijdvak (1873 en 1874) achtereenvolgens f 129 781 en f 136 388 (2), waarvan op Java en Madura respectievelijk f 97 477 en f 108 042 en op Borneo f 32 304 en f 28 346.

De plaatsen die het meest tot den accijns bijdragen, zijn op Java: Pekalongan, Grissee, Bezoeki en Toeban, met eene heffing in 1874 van respectivelijk f 63 919, f 15 351, f 12 986 en f 7 616, te zamen f 99 872 (tegen f 95 305 in 1873). Het overig bedrag der heffing was verdeeld over 13 plaatsen van Java en Madura en 6 van Borneo (in 1873 over 16 en 4).

Het in 't vorig verslag aangekondigd onderzoek naar de redenen voor de verminderde opbrengst der belasting te Bezoeki (in 1872 bijv. bragt de tabaksaccijns, toen consumtieregt, daar f 28 099 op) heeft tot de overtuiging geleid dat zij vooral veroorzaakt wordt door de toeneming van de teelt van tabak voor de Europesche markt in dit gewest, waartegenover de teelt voor de inlandsche markt is verminderd. Bovendien is het vervoer van tabak over zee in de laatste jaren afgenomen, daar een groot gedeelte van de inlandsche tabak over land naar het nabijgelegen Probolinggo, Kraksaän, ja zelfs naar Pasoeroean wordt verzonden, terwijl verder niet onopgemerkt mag blijven, dat de tabakshandelaren, die vroeger te Bezoeki hun voorraad tabak opdeden, in den laatsten tijd te Grissee en Soerabaija Balische tabak opkoopen die lager in prijs is. Op deze beide plaatsen is dan ook in de laatste jaren eenige toeneming van opbrengst te bespeuren.

Verponding. De aanslag dezer belasting in de verschillende gewesten op Java en Madura over 1873 en 1874 blijkt uit den volgenden staat:

(1) Gedurende de vijf eerste maanden van 1875 werd ontvangen f 74 834 tegen f 60 308 over hetzelfde tijdvak in 1874.

(2) De opbrengst over de vijf eerste maanden van 1875 was in 't geheel f 50 450, tegen f 60 757 in dezelfde maanden van 1874.

	1873. (a)				1874.				AANMERKINGEN.
	Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten			Te zamen.	Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten			Te zamen.	
	in eigendom.	met regt van opstal.	in erfpacht of vruchtgebruik.		in eigendom.	met regt van opstal.	in erfpacht of vruchtgebruik.		
Bantam	f 13 708,65	f 375,00	"	f 14 083,65	f 8 408,40	f 180,00	"	f 8 588,40	
Batavia (zonder afd. Buitenzorg)	328 755,36	1 128,45	"	329 883,81	(b)	(b)	(b)	(d) 413 717,88	
Buitenzorg	126 095,12^5	236,25	"	126 331,37^5	127 467,31	303,00	"	127 770,31	
Krawang	43 856,13^5	127,50	"	43 983,63^5	58 491,63^5	321,00	f 750,00	59 562,63^5	
Preanger regentschappen	2 007,19	983,47	"	2 990,66	2 424,74^5	1 175,12^5	"	3 599,87	
Cheribon	55 154,97^5	12 006,75	"	67 161,72^5	66 508,67^5	6 422,25	"	72 930,92^5	
Tagal	27 274,12^5	1 653,75	"	28 927,87^5	33 907,99^5	176,25	"	34 084,24^5	
Pekalongan	17 074,12^5	52,65	"	17 126,77^5	17 178,15	98 40	"	17 276,55	
Samarang	134 961,00	13 208,00	"	148 169,00	139 493,30	8 582,41^5	"	(d) 148 075,71^5	
Japara	9 135,00	16 663,87^5	"	25 798,87^5	27 138,45	795,00	"	27 933,45	
Rembang	11 067,37^5	4 151,75	"	15 219,12^5	13 711,12	3 197,06	"	16 908,18	
Soerabaija	165 951,00	14 713,50	f 1 256,25	181 920,75	195 358,50	10 032,00	1 305,00	206 695,50	
Pasoeroean	53 398,50	6 575,25	"	59 973,75	56 708,25	6 206,25	"	62 914,50	
Probolinggo	6 540,60	7 557,87	"	14 098,47	15 002,77^5	2 155,66^5	"	17 158,44	
Bezoeki	6 659,50	5 824,50	"	12 484,00	12 184,50	2 869,12^5	"	15 053,62^5	
Banjoewangi	413,62^5	45,00	"	458,62^5	622,50	"	"	622,50	
Banjoemas	2 345,47	145,88^5	"	2 491,35^5	2 443,91^5	167,86	"	2 611,77^5	
Bagelen	2 358,07^5	656,07^5	"	3 014,15	3 170,43^5	729,60	"	3 900,03^5	
Kadoe	4 710,75	3 047,70	"	7 758,45	6 249,00	3 472,38^5	"	9 721,38^5	
Madioen	4 692,99^5	1 301,62^5	"	5 994,62	8 116,24^5	303,75	"	8 419,99^5	
Kediri	11 266,01	5 919,60	"	17 185,61	17 034,07^5	4 059,15	22,50	21 115,72^5	
Madura	898,80	802,50	"	1 701,30	1 804,50	15,00	"	1 819,50	
Totaal.	f 1 028 324,38^5	f 97 176,95	f 1 256,25	f 1 126 757,58^5	(c) f 813 424,47^5	(c) f 51 261,28^5	(c) f 2 077,50	f 1 280 481,14	

(a) Enkele cijfers van het vorig verslag zijn verbeterd tengevolge van nader ingekomen opgaven.

(b) Niet gesplitst opgegeven.

(c) Batavia hieronder niet begrepen.

(d) Deze cijfers kunnen nog niet juist worden opgegeven, aangezien op enkele doleantien nog geene beslissing is genomen.

Bovenstaande cijfers doen zien, dat de aanslag in de verponding voor 1874 in Bantam f 5495 en in Samarang f 93 minder, maar in alle andere gewesten hooger was dan in 1873. Voor al de laatstbedoelde gewesten te zamen bedroeg de hoogere aanslag f 159 312, in welk bedrag Batavia deelt voor f 85 273, Soerabaija voor f 24 774 en Krawang voor f 15 579. De vermindering voor Bantam moet alleen worden toegeschreven aan de lagere schatting van het land Tjikandi-Ilir, welks aanslagwaarde van f 809 900 eerst tot f 640 000, doch later, ten gevolge van gegronde bezwaren van de zijde der nieuwe eigenaren, tot de som van f 250 000 werd teruggebragt. De hoogere aanslag in de overige gewesten is hoofdzakelijk het gevolg van naauwkeuriger taxatien. Zoo steeg het aanslagcijfer voor Batavia aanzienlijk ten gevolge van de toepassing der aanbeveling, blijkens het vorig verslag (blz. 166) aan de taxatie-commissie gerigt, om met zorg te letten op de waarde der opstallen die op de gronden (voor een groot deel zonder wettigen titel) gevestigd waren. Een aantal eigenaren beklaagden zich over het in rekening brengen dezer opstallen. Ook kwamen verscheidene eigenaren van particuliere landerijen er tegen op, dat bij den aanslag dier landerijen, behalve de belasting in geld en producten door de opgezetenen opgebragt, ook de belasting in arbeid (heerendienst) in aanmerking was genomen. De klagten werden echter ongegrond verklaard. Een paar aangeslagenen betaalden daarop de belasting onder protest, doch gaven aan het protest geen verder gevolg. Slechts één belastingschuldige, die zich te vergeefs tot de Regering had gewend, trachtte langs den weg van regten teruggaaf van betaalde verponding te verkrijgen, bewerende dat door verkeerde toepassing der ordonnantie de aanslag te hoog zou zijn. De raad van justitie te Batavia verklaarde zich echter, bij vonnis van 19 Maart 1875, onbevoegd om van de vordering kennis te nemen, op grond dat de ordonnantie de vaststelling van den aanslag geheel aan het administratief gezag overlaat.

Eene nieuwe regeling der verpondingsbelasting — reeds vroeger in Indie opgevat (zie het verslag van 1873, blz. 183), doch sedert verschoven omdat aan andere belasting-ontwerpen (die omtrent de personele en patentbelasting, waarover lager aan het slot dezer afdeeling gehandeld wordt) de prioriteit werd toegekend — is nu weder ter hand genomen. Ook dezerzijds is er op aangedrongen (Februarij jl.) dat het ontwerp eener nieuwe verpondings-ordonnantie zoo spoedig mogelijk in gereedheid kome.

Intusschen is de aanslag voor 1874 ook voor 1875 van kracht verklaard (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 280).

Voor de twee gewesten buiten Java en Madura waar de verponding werkt, is de laatst vastgestelde driejarige aanslag bepaald: voor Padang en Priaman (Sumatra's Westkust) op f 23 381 en f 560 (voor 1874 tot en met 1876), en voor Makassar en de afdeeling Noorderdistricten (Celebes) op f 26 125 en f 193 (voor 1875 tot en met 1877). Volgens den vroegeren aanslag, mede voor drie jaren, waren deze sommen f 21 015, f 567, f 20 473 en f 193.

Op het eiland Bengkalis (residentie Oostkust van Sumatra), waar met 1875 mede de verponding is ingevoerd (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 111), wordt deze belasting nog niet geheven, omdat eigendom of andere zakelijke regten aldaar tot dusver niet wettelijk gevestigd zijn.

Vendukantoren. De baten, welke het monopolie der vendukantoren in Indie aan den lande opleverde, zijn te kennen uit het onderstaand driejarig overzigt betreffende de uitkomsten der administratie van die inrigtingen.

VENDUKANTOREN.	Inkomsten voor het Gouvernement (onzuiver bedrag).	Tractementen en percentsgewijze belooning aan personeel, benevens andere onkosten. (1)	Zuivere winst voor het Gouvernement. (2)	Omzet over het geheele jaar.	Onder den omzet zijn begrepen de voor gouvernementsrekening verkochte goederen ter waarde van:	Achterstallige debetposten, die bij het einde van het betrokken jaar meer dan 12 maanden oud waren.
1872.						
Landskantoren (geheel voor 's lands rekening geadministreerd)	f 522 812	f 208 221	f 314 591	f 16 315 103	f 4 836 094	f 337 851
Bijzondere kantoren (bij welke het Gouvernement zeker aandeel in de winst heeft), waarvan het beheer als bijbetrekking is opgedragen aan:						
ambtenaren	199 188	156 458	42 730	2 778 573	196 376	»
notarissen	95 483	71 907	23 576	1 469 112	196 452	»
	f 817 483	f 436 586	f 380 897	f 20 562 788	f 5 228 922	f 337 851
1873. (3)						
Landskantoren	f 564 921	f 203 209	f 361 712	f 19 006 899	f 6 154 214	f 345 776
Bijzondere kantoren:						
beheerd door ambtenaren . .	187 007	145 751	41 256	3 557 242	94 655	»
» » notarissen . . .	99 799	77 146	22 653	1 412 629	58 660	»
	f 851 727	f 426 106	f 425 621	f 23 976 770	f 6 307 529	f 345 776
1874. (4)						
Landskantoren	f 541 697	f 201 021	f 340 676	f 16 015 395	f 5 962 717	f 191 298
Bijzondere kantoren:						
beheerd door ambtenaren . .	166 986	130 525	36 461	2 407 714	189 400	»
» » notarissen . . .	108 115	85 242	22 873	1 776 698	40 795	»
	f 816 798	f 416 788	f 400 010	f 20 199 807	f 6 192 912	f 191 298

(1) Hieronder wegens practizijns- en geregtskosten, niet ten laste van een bepaald kantoor uitgetrokken, in 1872 f 4900, in 1873 f 3060 en in 1874 f 691,95.

(2) Bij twee landskantoren (Buitenzorg en Pekalongan) bedroegen de inkomsten minder dan de kosten van het personeel. Voor eerstgenoemd kantoor was het nadeelig verschil over 1872 f 130, over 1873 f 738 en over 1874 f 1386: voor Pekalongan achtereenvolgens f 1435, f 659 en f 147.

(3) De hier opgegeven cijfers verschillen van die in 't vorig verslag ten gevolge van het benuttigen van nader ingekomen opgaven omtrent sommige kantoren.

(4) Bij de afsluiting van dezen staat ontbraken nog de verantwoordingen van een aantal kantoren die òf nog niet ingekomen òf ter verbetering teruggezonden waren. In 't volgend verslag zal dus eerst eene volledige opgaaf zijn te leveren.

In 1874 werden (in verband met de aansprakelijkheid van het Gouvernement voor de uitkeering van vendu-accepten) slechts voor een bedrag van f 6750 voorschotten aan bijzondere vendu-administratien verleend (tegen f 43 774 in 1873 en f 39 354 in 1872), terwijl — wegens de in 1874 of vroeger verleende voorschotten — aan 's lands kas werd terugbetaald f 24 721. De oorzaak van het geringe bedrag dier voorschotten is ook hierin gelegen, dat in den laatsten tijd zooveel mogelijk is gewaakt tegen het oploopen van achterstallige debetposten bij de bijzondere vendukantoren. Het bedrag der oude debetposten is dan ook gedurende 1874 met ± f 35 000 verminderd. Ook bij ontvangst van de maandelijksche opgaven der door de Javasche Bank gedisconteerde en niet op den vervaldag betaalde vendu-accepten zijn door het departement van financiën steeds dadelijk de noodige aanschrijvingen uitgevaardigd om de betaling te doen bespoedigen. Intusschen doet de noodzakelijkheid eener betere regeling van de verhouding van de zoogenaamde particuliere vendumeesters tegenover de Regering zich meer en meer gevoelen, waarom dan ook eene nieuwe regeling in Indie wordt ontworpen.

In het vorig verslag (blz. 168) is melding gemaakt van een regtsgeding tusschen de Javasche Bank en de Regering, naar aanleiding van een der vendu-accepten, te Djokjokarta afgegeven voor een hooger bedrag dan de opbrengst der vendutie. Zoo als daar is vermeld, was de vordering der Javasche Bank — strekkende tot schadevergoeding wegens eene onregtmatige daad — afgewezen bij arrest van het Hooggeregtshof van 9 April 1874, en was de Bank daartegen in revisie gekomen. Bij arrest van 1 October 1874 (*Indisch Weekblad van het Regt* n°. 591) heeft het Hooggeregtshof, regt doende in revisie, het arrest van 9 April 1874 vernietigd, de verantwoordelijkheid van de Regering voor de onregtmatige handeling, bestaande in de afgifte van voormeld accept, aangenomen, en haar op dien grond veroordeeld tot betaling van het bedrag van het vendu-accept ad f 1000, met de wettelijke renten van den dag der dagvaarding af. Na deze uitspraak heeft de Javasche Bank zich tot de Regering gewend met de mededeeling dat, naar hare meening, het Hooggeregtshof vergoeding van renten sedert den dag van het protest der acceptatie had moeten toeleggen; dat zij (de Bank) echter bereid was, ook wat de overige accepten betrof, genoegen te nemen met de toekenning van minder renten dan waarop zij meende regt te hebben, wanneer de Regering in der minne het bedrag van de overige voor te hoog bedrag of fictief afgegeven vendu-accepten, te zamen ad f 118 591,14, met de renten van de dagteekening harer missive af wilde betalen. De Indische Regering heeft zich echter hiertoe niet bereid verklaard. Zij was van meening, dat eene nadere ontwikkeling der regtsgronden, waarop de overtuiging gevestigd was dat zij niet aansprakelijk is, tot eene andere uitspraak dan die van 1 October konde leiden. Daarop is de quaestie, ten gevolge van eene dagvaarding door de Javasche Bank ter zake van een accept groot f 1 304,10, op nieuw aan de beslissing van het Hooggeregtshof onderworpen en inderdaad wederom in het voordeel der Regering beslist bij arrest van 15 Julij 1875 (*Indisch Weekblad van het Regt*, n°. 631).

De onregelmatigheden in de vendu-administratie te Serang (Bantam), waarvan mede in 't vorig verslag melding werd gemaakt, zijn gebleken tot eene strafvervolging te moeten leiden, waartoe het noodige verrigt is.

Voor zooveel de landsvendukantoren betreft, kan nog worden vermeld, dat de toevoeging van tijdelijk personeel aan die kantoren te Soerabaija en Samarang ook voor 1875 is moeten worden bestendigd. Van de zijde van het landskantoor te Pasoeroean werd mede op eene vermeerdering van personeel aangedrongen; doch in afwachting eener aanstaande nieuwe regeling betreffende de vendukantoren, werd eene definitieve voorziening hier minder raadzaam geacht. Het aantal der particuliere vendukantoren in de buitenbezittingen werd met één verminderd, door de intrekking van dat te Takalar, in het gouvernement van Celebes (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 66).

In het afgeloopen jaar heeft zich een verschil van gevoelen geopenbaard over de vraag, welk bedrag aan vendusalaris (dat voor roerende goederen ad 7, of dat voor onroerende goederen ad 3 pct) moest worden geheven ter zake van den openbaren verkoop van eenige koffij-ondernemingen, waarbij zoowel huurregten, als eigendomsregten op gebouwen en beplantingen op den gehuurden grond werden overgedragen. Door den Gouverneur-Generaal is, na bekomen magtiging des Konings, uitgemaakt (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 286), dat landelijke ondernemingen, gevestigd op gehuurde gronden, voor de berekening van het vendusalaris beschouwd worden als onroerend goed.

Regt van zegel. Bij de toepassing der zegel-ordonnantie (*Indisch Staatsblad* 1817, n°. 50) deden zich ook in 1874 hare vele leemten op nieuw gevoelen. Bij vestiging of overdragt van erfpachtsregt en bij conversie van huurregt in erfpacht moest worden aangenomen dat de acte moet geschreven zijn op een zegel van f 0,50, omdat ter zake geen afzonderlijke bepalingen bestaan. Hetzelfde is ook aangenomen ten aanzien van acten van aanstelling van titulaire kapiteins en luitenants der Chinezen in de buitenbezittingen, omdat daarvoor geen bepalingen bestaan, zoo als voor Java en Madura te vinden zijn in Indisch Staatsblad 1819, n°. 32.

Het in 1872 door de Indische Regering aan het oordeel van het Opperbestuur onderworpen voorstel tot eene nieuwe regeling der zegelbelasting, welke — zoo als bekend is —, in Indie gedeeltelijk de plaats inneemt van het registratieregt hier te lande, heeft tot zoovele en gewigtige bedenkingen aanleiding gegeven, dat de Gouverneur-Generaal dezerzijds is uitgenoodigd (Februarij 1875) een nieuw ontwerp te doen zamenstellen.

Naar aanleiding van een verzoek van den intendant der troepen te Atjeh, om op crediet en ter nadere verantwoording eene zekere hoeveelheid zegels te mogen ontvangen — waaraan voldaan werd — is het besluit genomen, dat voorloopig zegels worden verkrijgbaar gesteld te Kotta-Radja (Atjeh), en dat met het debiet er van, onder genot der gewone voordeelen, voorloopig wordt belast de tijdelijk benoemde postambtenaar, die ter zake verantwoordelijk is aan de algemeene rekenkamer.

Licentien voor het houden van pand- of beleenhuizen. (1) Het aantal personen die van het uitleenen van kleine geldsommen (van f 100 en daar beneden) op pand en tegen interest hun beroep maken, neemt nog steeds toe, zoo als blijkt uit het volgend vijfjarig overzigt der voor de uitoefening van dit beroep door de hoofden van gewestelijk bestuur, krachtens Indisch Staatsblad 1869, n°. 85, verleende vergunningen.

GEWESTEN.	Aantal uitgereikte licentien.				
	1870.	**1871.**	**1872.**	**1873.**	**1874.**
Java en Madura.					
Bantam	1	1	1	1	1
Batavia	5	10	13	37	48
Krawang.	»	»	2	»	1
Preanger regentschappen .	9	5	2	2	3
Cheribon.	17	21	20	24	33
Tagal	23	37	38	50	69
Pekalongan	6	10	13	17	21
Samarang	14	29	32	32	36
Transporteren	75	113	121	163	212

(1) De opbrengst dezer licentien, die geschreven moeten zijn op een zegel van f 50 en slechts geldig zijn tot het einde van het jaar, wordt verantwoord onder de zegel-ontvangsten.

GEWESTEN.	Aantal uitgereikte licentiën.				
	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.
Per transport	75	113	121	163	212
Japara	22	30	41	53	62
Rembang	15	43	55	67	100
Soerabaija	41	51	49	73	109
Pasoeroean	47	63	58	51	53
Probolinggo	14	19	17	20	25
Bezoeki	1	8	8	10	12
Banjoewangi	»	»	»	»	1
Banjoemas	7	8	8	12	12
Bagelen	11	27	19	25	26
Kadoe	16	25	31	31	36
Djokjokarta	»	»	»	33	47
Soerakarta	3	15	1	22	37
Madioen	21	19	21	24	28
Kediri	24	33	35	37	44
Madura	19	29	24	29	36
Totaal	316	483	488	650	840
Buitenbezittingen					
Sumatra's Westkust	11	18	22	24	24
Benkoelen	2	3	3	3	5
Lampongsche districten	1	1	»	»	»
Palembang	11	16	17	16	15
Banka	1	2	8	8	8
Billiton	4	3	5	8	5
Riouw	»	»	»	»	2
Oostkust van Sumatra	»	»	»	»	»
Wester-afd. van Borneo	9	12	14	13	7
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo	4	6	3	3	5
Celebes	6	5	4	3	5
Menado	1	3	2	1	2
Amboina	2	1	1	1	1
Ternate	2	2	2	2	2
Timor	1	1	1	1	1
Totaal	55	73	82	83	82
Te zamen op en buiten Java en Madura	371	556	570	733	922

Deze cijfers doen zien dat in alle gewesten van Java het aantal pandhuizen vermeerderde, met uitzondering alleen van Bantam en Banjoemas, waar het aantal onveranderd bleef. In Soerabaija en Rembang waren er bij het eind van 1874 zelfs 36 en 33 meer dan in het voorafgegane jaar. In de buitenbezittingen was de afwisseling minder groot. Voor het eerst sedert de afschaffing der pacht werden licentien voor het houden van een pandhuis aangevraagd voor Banjoewangi (hier door 1 persoon) en voor Riouw (door 2 personen). De residenten dezer gewesten zijn van oordeel, dat zich voor het bedrijf van pandhuishouder, dat in het afgeloopen jaar gebleken is zeer voordeelig te zijn, nog meer personen zullen aanmelden. In Djokjokarta, waar voor het eerst in 1873 licentien waren aangevraagd, kwamen er in 1874, nu de belanghebbenden eenmaal op de bepalingen opmerkzaam waren geworden, niet minder dan 14 bij. De gelicentiëerde pandhuizen in dit gewest hebben wel geen lager rentetarief dan vroeger de niet gelicentiëerde, maar zij staan nu onder beter toezigt der politie. In Krawang verrees op nieuw een pandhuis, nadat de 2, die er in 1872 bestaan hadden, waren te niet gegaan. In de Wester-afdeeling van Borneo werd eene aanzienlijke vermindering van het getal pandhuizen waargenomen, doch die vermindering had slechts eene voorbijgaande (onbekende) oorzaak, zoo als bleek uit de talrijke aanvragen om licentien voor 1875. Op Billiton zijn in twee districten de pandhuizen verdwenen, omdat daarbij te weinig omging. Te Maros op Celebes, waar om dezelfde reden in 1873 een pandhuis werd opgeheven, werd er toch in 1874 weder een geopend.

Over 't algemeen vermeerderen de beleenhuizen, maar het rentetarief wordt niet lager. Op plaatsen, waar mededinging bestaat, heeft men den invloed daarvan niet zoo zeer opgemerkt in de renteberekening, dan wel in de hoogere waarde waarop de panden worden getaxeerd. Op enkele plaatsen werd de betrekkelijk nog matige rente van gemiddeld 6 pct. 's maands geheven; op de meeste bedroeg zij echter 120 pct. tot 180 pct. 's jaars.

Onder de personen die het bedrijf van pandhuishouder uitoefenen, waren in het afgeloopen jaar 8 Europeanen en 1 inlander tegen 9 en 3 in 1873; de overigen waren allen Chinezen.

De Indische Regering heeft in de resultaten van het onderzoek, door den vorigen directeur van financien ingesteld, niet de noodige gegevens gevonden ter beantwoording van de haar gestelde vraag (zie vorig verslag blz. 169), of op goede gronden is aan te nemen dat de financiële opoffering, welke de Staat zich ter wille van de afschaffing der zoogenaamde pandjespacht heeft getroost, inderdaad geleid heeft tot een gunstig resultaat, hetwelk niet zou hebben kunnen voortspruiten uit wegneming van misbruiken. Aan den tegenwoordigen directeur van financien werd dus een nieuw onderzoek opgedragen.

Nadere bijzonderheden omtrent de werking der thans geldende bepalingen kunnen blijken uit de hierachter overgelegde statistiek der pandjeshuizen over 1871, 1872 en 1873 (bijlage GG).

Registratie-regt voor in den vreemde gebouwde schepen en vaartuigen. Van de verleende magtiging tot intrekking der hierbedoelde belasting (Koninklijk besluit van 30 Januarij 1874, n°. 17, *Indisch Staatsblad* n°. 114), op welke reeds bij de wet op de middelen voor 1874 niet meer was gerekend, maakte de Gouverneur-Generaal gebruik bij ordonnantie van 21 November 1874 (*Ind. Staatsblad* n°. 268). In verband met het voorschrift van art. 19 der comptabiliteitswet, dat de afschaffing of wijziging eener belasting niet in werking treedt dan met den aanvang van een nieuw dienstjaar, besloot de Indische Regering de afschaffing eerst met 1 Januarij 1875 te doen ingaan.

Regt van overschrijving van vaste goederen. De vraag heeft zich voorgedaan of, in geval van onderhandschen verkoop van onroerend goed, het regt moet berekend worden naar den aanslag in de verponding in het jaar waarin de overeenkomst is gesloten, dan wel in het jaar waarin de overschrijving geschiedt. Toen de Regering eene beslissing had genomen in eerstbedoelden zin, is de kooper van een land, dat in 1873 (jaar der overeenkomst) veel hooger was aangeslagen dan in 1874 (jaar der overschrijving) tegen die beslissing in regten opgekomen. De raad van justitie te Batavia heeft zich met de zienswijze der Regering vereenigd, en later ook het Hooggeregtshof, regtdoende in appèl (arrest van 8 Julij 1875; — *Indisch Weekblad van het Regt* n°. 631).

De in het vorig verslag (blz. 170) vermelde uitspraak

van den raad van justitie te Batavia, dat geen overschrijvingsregt verschuldigd is voor de inschrijving in de openbare registers van den eigendom van een *buiten* Nederlandsch Indie gekocht vreemd schip, is sedert door het Hooggeregtshof te niet gedaan (*Indisch Weekblad van het Regt* n°. 591). Toen kort daarop (in een gelijksoortig geval) in overeenstemming met het arrest van het Hooggeregtshof overschrijvingsregt geheven werd, twijfelden belanghebbenden andermaal aan de regtmatigheid der vordering en nog eens is de beslissing van den raad van justitie te Batavia ingeroepen.

Belasting op paarden en rijtuigen. De aanslag dezer belasting bedroeg in 1874 voor Java en Madura f 313 695 en voor de buitenbezittingen f 10 565.

Steeds worden vele reclames ingebragt naar aanleiding van de toepassing van het reglement (*Indisch Staatsblad* 1851, n°. 63), vooral van de bepaling in de laatste alinea van art. 9, dat bezwaren over verkeerde of dubbele opgaven omtrent het aantal aan te houden paarden en rijtuigen na den laatsten Januarij niet meer worden aangenomen. De strenge handhaving dezer bepaling kwam dringend noodig voor, onder anderen om de vele moeijelijkheden, verbonden aan de juiste beoordeeling van later ingediende reclames.

Dikwijls werden kwestien, ten gevolge van het dralen van sommige ambtenaren met het sommeren der belastingschuldigen, lang na den aanslag opgeworpen. Waar het bleek dat met sommeren werd gedraald, zijn de residenten aangeschreven om, telken jare, dadelijk na 31 Maart (den uitersten termijn binnen welken zonder boete betaald kan worden) daartoe over te gaan. Deze aanschrijving geschiedde ook naar aanleiding van eene uitspraak van den raad van justitie te Batavia, volgens welke de bepalingen omtrent de verjaring van schulden, opgenomen in Indisch Staatsblad 1832, n°. 41, krachtens art. 1 der bepalingen op den overgang van de oude tot de nieuwe wetgeving, in verband met de ordonnantie van 8 December 1855 (*Indisch Staatsblad* n°. 79), alleen voor Europeanen, Chinezen en Arabieren door die van de nieuwe wetgeving waren vervangen, en dus voor inlanders van toepassing gebleven zijn, zoodat belastingschulden van inlanders verjaren door verloop van twee jaren.

Belasting op de civiele processen bij de residentie- en landraden. Door art. 97 der bepalingen omtrent de invoering van en den overgang tot de nieuwe wetgeving werd de percentsgewijze belasting op de regtsgedingen voor de landraden voorloopig in stand gehouden. Zij verviel evenwel voor Java en Madura door de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1870, n°. 128, en zij wordt thans ook in de residentie Banka niet meer geheven, nu het nieuwe reglement op het regtswezen aldaar (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 32) is ingevoerd (zie art. 100).

Belasting op het slagten van rundvee, buffels, paarden en veulens in de Preanger regentschappen. De inkomsten dezer belasting over 1871 — 1874 blijken uit het volgende overzigt:

JAREN.	AANTAL GESLAGTE BUFFELS.				AANTAL GESLAGTE RUNDEREN.				AANTAL GESLAGTE PAARDEN.			Opbrengst der belasting. (1)
	Volwassen.	Onvolwassen.	Kalveren.	Totaal.	Volwassen.	Onvolwassen.	Kalveren.	Totaal.	Paarden.	Veulens.	Totaal.	
1871 Junij t/m Dec.	8 653	5 386	3 670	17 709	51	43	30	124	»	»	»	f 40 670
1872.	12 974	9 446	5 576	27 996	54	64	45	163	»	»	»	63 725
1873.	10 277	8 964	5 563	24 804	31	57	30	118	»	»	»	54 559
1874.	7 873	7 693	4 767	20 333	30	64	11	105	227	512	739	45 933

(1) De heffing bedraagt voor de buffels en runderen, naar gelang zij volwassen, onvolwassen of kalveren (beneden de $1\frac{1}{2}$ jaar oud) zijn, f 3, f 2 of f 1 per stuk; voor paarden en veulens respectivelijk f 4 en f 2.

Niettegenstaande het slagten van paarden en veulens in 1874 voor het eerst was belast (zie vorig verslag bladz. 170/171) heeft de opbrengst alweder minder bedragen dan in het voorafgegane jaar. Voor de telkens verminderende opbrengst moet dus eene andere meer invloedrijke reden bestaan dan het vermeerderd gebruik van paardenvleesch. De tegenwoordige resident acht het mogelijk dat de oorzaak ligt in kwade practijken van de zijde der dessahoofden, daar, zooals hij zegt, heffing en inning der belasting op den voet, zooals zij nu is geregeld, geheel buiten contrôle staan. De aandacht van het bestuur blijft op de zaak gevestigd; intusschen zal de tot dusver opgedane ondervinding te pas komen bij de nog aanhangige overwegingen betreffende het denkbeeld om in de overige gewesten van Java en Madura de thans bestaande pacht te vervangen door regtstreeksche heffing.

Bazaarbelasting op de particuliere landerijen. Van het meermalen besproken denkbeeld om op aannemelijke voorwaarden te geraken tot afschaffing van het aan sommige landheeren in Batavia nog toekomend regt tot het heffen van marktgeld (1) op hunne landen, is door de Indische Regering afgezien (Junij 1874). Na de gebleken ongezindheid van sommige der betrokken landeigenaren om in den afkoop toe te stemmen (zie het verslag van 1873, bladz. 188), scheen de afschaffing alleen mogelijk wanneer de Regering de belasting weder tot zich trok, tegen schadeloosstelling der landeigenaren op de wijze bij de onteigenings-ordonnantie (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 6) bedoeld. Doch de geldelijke offers hiertoe gevorderd (eene uitgaaf in eens van ongeveer f 2 000 000, behalve de derving eener bate van omstreeks f 4 000 's jaars (2) wegens 's lands aandeel van 5 per cent in de heffing) werden te groot geacht om zoodanigen maatregel te wettigen, te meer omdat het niet bleek dat de bedoelde bazaarregten drukkend of op de welvaart der inlandsche bevolking van nadeeligen invloed waren. Intusschen zal op een der bazaars in Batavia, nl. op Passar Senèn te Weltevreden, de heffing komen te vervallen, nadat het marktplein, waarop die passar zich bevindt, aan den lande in eigendom zal zijn overgegaan (zie lager, hoofdstuk **O**,

(1) In vroegere verslagen werd opgegeven dat ook op een der bazaars in Krawang, namelijk op dien te Tandjong Poera (Tegalwaroe-landen), marktgeld geheven werd. Het is echter gebleken, dat de inkomsten door de landeigenaren van dien bazaar getrokken, niet zijn heffingen van ter verkoop gebragte waren, daar de bazaar verloopen en te niet gegaan is, maar wel *huur* van de op bedoeld terrein staande huizen, waarover insgelijks 5 pct. belasting aan den lande verschuldigd is (zie art. 33 van het reglement in Indisch Staatsblad 1829 n°. 111, en 1849 n°. 44).

(2) Verg. den verzamelstaat van ontvangen belastingen aan het slot dezer afdeeling.

afd. V, waar de reden is aangegeven waarom het wenschelijk voorkwam het regt van den landheer op het marktplein te doen ophouden).

Hoofdelijke belasting in Benkoelen. Omtrent deze eerst sedert kort ingevoerde belasting (verg. het vorig verslag bladz. 171) is gemeld, dat de aanslag over 1874 (ten bedrage van f 63 920) overal, op eene zeer kleine som na, lang vóór den bepaalden tijd was voldaan.

Over de met 1 Januarij 1875 op wettelijken voet geregelde heffing eener vaste belasting van f 2 per hoofd van de niet-Europesche ingezetenen ter hoofdplaats Benkoelen, als afkoopsom voor heerendiensten aan bruggen en wegen, is reeds gehandeld op bladz. 82 hiervoren.

Hoofdelijke belastingen in andere buitenbezittingen. Nopens de plannen, die sedert korteren of langeren tijd in behandeling waren tot verbetering der belastingen voor inlanders en vreemde Oosterlingen in sommige buitenbezittingen, met name in de Lampongsche districten, Palembang, Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo en op Celebes (verg. vorig verslag blz. 171, noot) valt het volgende aan te teekenen.

Omtrent het voorstel tot invoering eener directe belasting in de Lampongsche districten is, weinige maanden geleden, met de Indische Regering in nader overleg getreden. De bijzondere toestand van dat gewest, waar de bevolking tot dusver in het geheel niet gewend is geweest aan de heffing van belastingen, deed het, met het oog op hetgeen in 1873 in Benkoelen is voorgevallen, geraden achten om de werking der hoofdelijke belasting in laatstgenoemd gewest nog eenigen tijd waar te nemen, alvorens eene gelijke heffing in de Lampongs in te voeren.

De herziening van het belastingstelsel in Palembang, welke zich ook zou uitstrekken tot de heffing waaraan de vreemde Oosterlingen ter hoofdplaats onderworpen zijn, werd aangehouden, vooral in verband met de aan het Opperbestuur onderworpen plannen betreffende de algemeene invoering in Nederlandsch Indie eener personele en eener patentbelasting niet alleen voor Europeanen, maar ook voor vreemde Oosterlingen.

In verband met de reorganisatie van het bestuur in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo, werd den Gouverneur-Generaal in het laatst van verleden jaar vrijheid gegeven om het in dat gewest bestaande zamenstel van belastingen te wijzigen, indien hij dit geraden achtte. Volgens het ter zake ontworpen plan zoude de inlandsche en met deze gelijkgestelde bevolking, in het gebied onder 's Gouvernements regtstreeksch beheer, onderworpen worden aan eene hoofdelijke belasting (in geld), te regelen naar ieders vermogen, en — waar noodig — kampongs- of zelfs districtsgewijze op te brengen; daarentegen zouden komen te vervallen zoowel de thans, naar zeer verschillende grondslagen, in de meeste streken geheven wordende hoofdgelden, als de dzakatbelasting (padi-vertiening) en andere heffingen in natura. Evenwel stond op den voorgrond, dat tot de invoering dezer wijzigingen slechts zou worden overgegaan na vernieuwd plaatselijk onderzoek en op een gunstig geoordeeld tijdstip. De tegenwoordige Gouverneur-Generaal heeft gemeend van de hem verleende vrijheid voor alsnog geen gebruik te moeten maken, aangezien hij meer dan één bezwaar zag tegen de toepassing van de ontworpen hoofdelijke belasting.

In de vierde plaats werd hierboven Celebes genoemd. Zoo als in der tijd reeds is medegedeeld (zie het verslag van 1872, blz. 143) werd de Gouverneur-Generaal in het laatst van 1871 gemagtigd om bij algemeene verordening die inlanders en met hen gelijkgestelden in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, die tot dusver vrij van belasting bleven, te onderwerpen aan eene hoofdelijke belasting, in den geest van de belastingen die sedert een aantal jaren met goed gevolg geheven worden in de afdeeling Saleijer en op de eilanden onder Makassar, doch met aanneming, zoo noodig, van een hooger maximum van heffing. Het doel van dezen maatregel was, om de leemte weg te nemen die in het belastingstelsel van Celebes bestaat, ten gevolge van de omstandigheid dat de inlanders buiten de hoofdplaats, in het grootste gedeelte van het gouvernement, aan geen andere heffing onderworpen zijn dan aan die der vertiening van padi, suikerriet en zout, zoodat visschers, handelaars, ambachtslieden en allen die een ander bedrijf dan dat van landbouwer uitoefenen, vrij van belasting zijn, eene bevoorregting waarvoor geen reden bestaat. Aan de verleende magtiging werd evenwel, ten gevolge van verschillende omstandigheden, geen uitvoering gegeven, en onlangs vond zich het Opperbestuur geplaatst voor een nieuw Indisch voorstel, namelijk om liever eene algemeene hoofdelijke belasting in te voeren, met afschaffing van de vertiening. Hierin werd echter — zooals reeds op bladz. 85 is gezegd — niet getreden, daar het bleek dat de heffing van de vertiening, waaraan de bevolking sedert eeuwen gewoon is, overal zonder bezwaar plaats heeft. De Regering heeft er de voorkeur aan gegeven om de in 1871 verleende magtiging te handhaven, maar tevens is aan de Indische Regering de bevoegdheid verleend om de koffijbelasting in de berg-regentschappen der afdeeling Noorderdistricten te vervangen door eene belasting met een beteren maatstaf van heffing. De koffijbelasting is niets anders dan een hoofdgeld, gegrond op eene willekeurige berekening van de uitkomsten der koffijteelt, eene heffing waarin ieder, rijk en arm, voor een gelijk bedrag wordt aangeslagen. Terwijl het vermogen der belastingschuldigen zeer uiteenloopt, moet de aanslag, om de onvermogenden niet te zeer te drukken, op een zeer laag bedrag worden gehouden. Eene hoofdelijke belasting, met verdeeling in klassen naar den maatstaf der gegoedheid, zal ook hier de voorkeur verdienen.

Ook is den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid verleend om in de afdeeling Saleijer en op de eilanden onder Makassar, zoo noodig, een hooger maximum van heffing in te voeren voor de dáár werkende hoofdelijke belasting.

Daar voor de uitvoering van deze maatregelen een gunstig tijdstip moet gekozen worden, is het nog onzeker of zij reeds in 1876 in werking zullen treden.

Troeboek-visscherij in Siak (*Sumatra's Oostkust*). De belasting op dit bedrijf bragt in 1874 (zie den lager volgenden verzamelstaat van ontvangsten) weinig op, ten gevolge van de slechte vischvangst in dat jaar, die van nadeeligen invloed was op de welvaart der bevolking. De afschaffing dezer belasting (zie vorig verslag bladz. 171) is nog in overweging. De vraag, welke heffing daarvoor in de plaats moet treden, staat in naauw verband met de plannen tot overneming en regeling van belastingen ter Oostkust van Sumatra, waarover reeds gehandeld is op bladz. 160.

Hassilbelasting in de residentie Menado. Voor de afdeeling Minahassa beliep de aanslag dezer belasting voor 1874 f 109 875, voor de afdeeling Gorontalo f 37 010, tegen f 108 100 en f 35 235 voor 1873. In dit laatste cijfer deelde het landschap Gorontalo voor f 16 820, Limbotto voor f 5940, Boni voor f 6305, Attingola voor f 2940 en Boalemo voor f 3230. Omtrent de aanzuivering der belasting zijn nog geene volledige opgaven ontvangen. In de Minahassa is van den aanslag over 1873, uithoofde van onvermogen of overlijden van belastingschuldigen, in 't geheel slechts eene som van f 308 als oninbaar behoeven te worden afgeschreven.

Een verzoek van de zendeling-vereeniging in de Minahassa, om onder anderen van de hassilbelasting vrij te stellen zekere categorien van inlanders, namelijk gewezen schoolmeesters (mits eervol ontslagen), kweekelingen tot hulpzendeling en hulpzendelingen, werd door de Indische Regering niet voor inwilliging vatbaar bevonden.

Belasting van een ½ per cent op de erven en vaste eigendommen te Amboina. Omtrent den oorsprong dezer belasting is nader gebleken, dat zij in het begin dezer eeuw onder het bestuur van den gouverneur der Moluksche eilanden Cransen (1804 tot 1808) werd ingevoerd tot goedmaking der kosten, voortvloeijende uit het overnemen voor 's lands rekening van de zorg voor het onderhoud der wegen en bruggen ter hoofdplaats, waarmede te voren de ingezetenen belast waren. Omtrent de uit te vaardigen ordonnantie tot wettelijke regeling der belasting zijn de Indische autoriteiten nog in briefwisseling. De belastbare waarde der panden is door de commissie van taxatie voor 1875 gesteld op f 893 689, zijnde ruim f 32 000 meer dan de taxatie voor 1873 en 1874 bedroeg.

Belasting op de Bandasche specerij-perken. Terwijl deze belasting voor het eerste jaar harer invoering (1873) zich regelde naar de waarde der perken, berekend volgens de *bruto*-inkomsten die zij in de vier laatst verloopen jaren (1869 t/m 1872) hadden afgeworpen, heeft tot grondslag voor het belastingcijfer van 1874 gediend (zie de nadere ordonnantie van 2 October 1873, *Indisch Staatsblad* n°. 188) de waarde berekend naar de *netto*-inkomsten der perken gedurende 1870 t/m 1873. Evenwel beliep de aanslag voor 1874, ten gevolge van toegenomen productie en hoogere prijzen der specerijen, slechts f 315,95[5] minder dan voor 1873, namelijk f 61 591,31. Van den aanslag voor 1875 is nog geen opgaaf ontvangen.

De opbrengst in 1874 van de verschillende onverpachte belastingen en inkomsten onder beheer van het departement van financien, ook van die waaraan hierboven geen afzonderlijke plaats werd ingeruimd omdat daaromtrent overigens niets bijzonders was aan te teekenen, wordt aangetroffen in onderstaande lijst. In tegenstelling van vorige jaren wordt nu alleen een overzigt over *één* jaar (1874) gegeven. De opgaaf moet echter als van voorloopigen aard worden beschouwd, daar de juiste cijfers eerst na de afsluiting der jaarrekening zullen kunnen worden gegeven. Hooger (bladz. 155, noot) is reeds gezegd waarom niet voortgebouwd is op de cijfers in vorige verslagen geleverd.

		Java en Madura.	Buiten-bezittingen.
Verponding	(1) Aanslag	f 1 258 000	f 37 400
	(1) Geïnd bedrag	(*b*) 1 258 921	31 046
Regt op de openbare verkoopingen		1 082 591	55 048
Kleinzegel		617 682	89 614
Regt van overschrijving van vaste goederen		447 919	27 749
Registratieregt voor in den vreemde gebouwde schepen (*a*)		450	1 222
Belasting op paarden en rijtuigen	A.	313 695	10 565
	G.	(*b*) 350 908	7 955
Regt van successie en overgang onder Europeanen		40 287	816
Idem onder vreemde Oosterlingen		26 779	2 013
Belasting op sommige bazaars op particuliere landerijen in Batavia en Krawang	A.	4 007	»
	G.	(*b*) 4 101	»
Hoofdgeld der vreemde Oosterlingen in Soerakarta en Djokjokarta	A.	3 176	»
	G.	(*b*) 4 023	»
Licentien op Chinesche dobbelspelen in die gewesten van Java waar dit middel niet is verpacht		47 750	»
Idem voor het slagten van buffels, runderen en paarden in de residentie Preanger regentschappen		43 270	»

(1) In het verdere gedeelte van dezen staat worden deze woorden enkel door A en G aangeduid.

(*a*) Met 1 Januarij 1875 is dit regt afgeschaft (zie blz. 165).

(*b*) In de Indische stukken wordt niet gezegd hoe het komt dat de ontvangst meer bedragen heeft dan de aanslag.

		Buiten-bezittingen.
Registratieregt van pandelingen		f 261
Belasting op de civiele processen bij de residentie- en landraden		5 752
Hoofdelijke belasting in de adsistent-residentie Benkoelen	A.	63 920
	G.	(*b*) 64 426
Belasting op de huisgezinnen (huistaks) in de residentie Palembang (de hoofdplaats uitgezonderd)	A.	578 857
	G.	(*b*) 582 290
Hoofdgeld van inlanders en vreemde Oosterlingen ter hoofdplaats Palembang	A.	24 609
	G.	24 609
Belasting op de troeboek-visscherij in de afdeeling Siak (Sumatra's Oostkust)	A.	8 692
	G.	7 115
Hoofdgeld van vreemde Oosterlingen in de residentie Wester-afdeeling van Borneo	A.	26 107
	G.	(*c*)
Idem van inlanders in de Bandjermasinsche landen (*d*) (Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo)	A.	(*c*)
	G.	141 910
Idem van vreemde Oosterlingen aldaar	A.	(*c*)
	G.	1 190
Licentien op het graven van diamant op Borneo		52 482
Huistaks ter hoofdplaats Makassar (Celebes)	A.	24 378
	G.	(*b*) 25 372
Hoofdelijke belasting op de eilanden Saleijer, Bonerate en Kalao, zoomede in de Torathea-landen (Celebes)	A.	42 441
	G.	(*b*) 43 713
Andere hoofdelijke belastingen op de eilanden in de afdeeling Makassar	A.	(*c*)
	G.	8 545
Hassilbelasting in de afdeeling Minahassa (residentie Menado)	A.	109 875
	G.	(*e*) 96 313
Idem in de afdeeling Gorontalo (residentie Menado)	A.	37 010
	G.	25 427
Belasting op de waarde van vaste goederen ter hoofdplaats Amboina	A.	4 308
	G.	4 132
Hoofdgeld van de huisgezinnen der negorij-bevolking in de residentie Amboina (de afdeeling Banda uitgezonderd)	A.	30 578
	G.	(*b*) 40 799
Idem van de vreemde Oosterlingen in de residentie Amboina		359
Belasting van de specerijperken in de afd. Banda (residentie Amboina)	A.	61 591
	G.	(*c*)

(*c*) Niet opgegeven.

(*d*) Door de bevolking der pramassans Aleij en Amandit (Amoenthaij) wordt, in stede van hoofdgeld, eene belasting in goud en vogelnestjes opgebragt. Deswege werd in 1874 ontvangen een geldswaardig bedrag van f 6 943.

(*e*) Aan dit cijfer ontbreken de opgaven van de 2 of 3 laatste maanden van 1874.

Tot besluit van dit hoofdstuk moet thans nog melding worden gemaakt van hetgeen geschied is naar aanleiding van de opdragt, eerst (zie vorig verslag blz. 72) aan den vice-president van den Raad van Indie, later (zie hiervoren blz. 74) aan den directeur van finantien gegeven, om voorstellen te doen tot verbetering van 's lands inkomsten door hervorming van het belastingstelsel in Indie.

Ter aanvankelijke voldoening aan de bedoelde opdragt werd, onder dagteekening van 7 Junij 1874, aan den Gouverneur-Generaal een uitgewerkt voorstel ingediend, daartoe strekkende, dat in beginsel zou besloten worden tot heffing van eene personele belasting en een patentregt van Europeanen en vreemde Oosterlingen in Nederlandsch Indie. De grondslagen voor de personele belasting zouden zijn: *a.* de huurwaarde der woningen: *b.* het meubilair en de rijtuigen, en *c.* de paarden. Als grondslag voor het patentregt werd aangegeven de zuivere winst van het bedrijf, berekend naar de aangifte van de belastingschuldigen of naar schatting door zetters. In deze belastingen zouden zich oplossen: de pacht van de belasting op de neringen en bedrijven onder inlanders, Chinezen en met dezen gelijkgestelden in de residentie Batavia, de pacht van het hoofdgeld der Chinezen aldaar, de belasting op paarden en rijtuigen in Nederlandsch Indie, het hoofdgeld der vreemde Oosterlingen in de Vorstenlanden op Java, de hoofdelijke belastingen in Benkoelen, in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo en in Celebes en onderhoorigheden, het hoofdgeld van vreemde Oosterlingen in de Wester-afdeeling en in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo en in Amboina, de belasting op het bedrijf op Java en Madura en de huistaks te Makassar, — voor zoover deze belastingen geheven worden van Europeanen en vreemde Oosterlingen. Volgens globale raming zou de opbrengst der personele belasting zijn f 1 250 000 en die der patentbelasting f 1 500 000, waarvan, na aftrek van de opbrengst der in te trekken heffingen en van de kosten van invordering en toezigt, ongeveer f 2 000 000 als zuivere opbrengst ten bate van den lande zouden komen.

Bij een brief van 4 Julij 1874 werd dit voorstel door den vorigen Gouverneur-Generaal bij het Opperbestuur ter sprake gebragt. De Landvoogd kon zich niet vereenigen met de personele belasting, maar vroeg de magtiging van het Opperbestuur ter invoering van eene patentbelasting op de door de ontwerpers aangegeven grondslagen en beginselen.

De Regering achtte dit voorstel nog niet genoeg toegelicht om reeds bij de behandeling van de Indische begrooting van 1875 dienaangaande eene beslissing van de Wetgevende Magt uit te lokken. Na rijpe overweging werd daaromtrent in Maart 1875 aan den Gouverneur-Generaal opgemerkt: dat de juistheid moest worden erkend van de hoofdgedachte, die aan het ontworpen plan ten grondslag lag, namelijk dat er geen enkele reden is om een toestand te doen voortduren, waarin door de in Nederlandsch Indie gevestigde Europeanen en vreemde Oosterlingen naar evenredigheid veel minder wordt bijgedragen tot de kosten der staatshuishouding dan door de inlandsche bevolking; voorts werd te kennen gegeven dat geen overwegende bezwaren gevonden waren tegen de beide ontworpen nieuwe belastingen en werd de Landvoogd uitgenoodigd om zoo spoedig mogelijk de plannen verder te doen uitwerken en toegelichte ontwerpen van verordeningen aan te bieden. Op den 19den Mei werd dientengevolge aan den directeur van finantien opgedragen om met den meesten spoed de noodige verordeningen te ontwerpen.

Aan de kamer van koophandel en nijverheid te Batavia, die het verzoek deed met de belastingplannen in wetenschap te worden gesteld, heeft de Gouverneur-Generaal op 1°. Junij jl. doen antwoorden, dat het in zijne bedoeling ligt om, zoodra het ontwerp der ordonnantie tot regeling der in te voeren patentbelasting ontvangen zal zijn, dit te harer kennis te brengen.

Deze aangelegenheid is thans nog in Indie in behandeling. Het gewigt der zaak en de noodzakelijkheid om de invoering van den maatregel toe te vertrouwen aan ambtenaren die zich goed op de hoogte hebben kunnen stellen, maken het wenschelijk alle overhaasting te vermijden en de invoering van de nieuwe maatregelen niet te doen plaats hebben dan na kalme en beleidvolle voorbereiding. Vandaar dat is afgezien van het aanvankelijk voornemen om reeds bij de zamenstelling van de ontwerpen der Indische begrooting voor het jaar 1876 op de invoering van de nieuwe belastingen te rekenen. Worden de toegelichte ontwerpen van verordeningen, zoo als te verwachten is, nog in dit jaar hier te lande ontvangen, dan zal waarschijnlijk in de eerste maanden van het volgend jaar een voorstel tot verhooging der Indische begrooting kunnen worden ingediend, met het oog op de kosten van personeel als anderszins, die aan de heffing van de nieuwe belastingen verbonden zijn.

Ook afgescheiden van de nieuwe belastingen, acht de Indische Regering het dringend noodig het toezigt op de invordering van andere belastingen dan de in- en uitvoerregten en de accijnsen, alsmede op de kas- en vendu-administratien beter te regelen. Op de nota van wijzigingen betreffende de begrooting voor 1876 zullen voor dit doel de noodige gelden worden aangevraagd.

Het is bekend dat zich in Indie al dadelijk groote tegenzin openbaarde tegen het denkbeeld om nieuwe belastingen te heffen van Europeanen. Aan den Koning werd, door tusschenkomst van den Gouverneur-Generaal, een adres ingediend, gedagteekend Augustus 1874, waarin een aantal ingezetenen van Batavia, en daaronder vele hoofdambtenaren, hunne bezwaren kenbaar maakten tegen » de zich meer en meer openbarende zucht om de ingezetenen van Nederlandsch Indie te doen dragen de lasten, welke op de bevolking van Nederland rusten". Een aantal ingezetenen van Samarang en Djokjokarta rigtten zich tot den Gouverneur-Generaal met adressen van gelijke strekking. Krachtens Koninklijke magtiging is door middel der *Javasche Courant* aan de Bataviasche adressanten medegedeeld, dat het adres, als voorbarig, min voegzaam, op onjuiste gronden steunende en alzoo niet vatbaar voor eene beschikking, is ter zijde gelegd.

II. Muntstelsel, geldmarkt.

§ 1. *Muntwezen.*

In verband tot de voornemens der Regering met betrekking tot het muntwezen hier te lande, werd in September 1873 het Indisch Bestuur uitgenoodigd haar gevoelen mede te deelen over de maatregelen, die men voor Indie, bij eventuele aanneming van den gouden standaard in Nederland, noodig achtte. De directeur van finantien, daarop door den Gouverneur-Generaal gehoord, meende dat de eigenaardige toestand en verhoudingen van Nederlandsch Indie, de behoeften der bevolking en de aard van het meerendeel der gesloten transactien het behoud van het zilver voor Indie aanbevalen, ook al werd daardoor de ééuheid met het moederland in dit opzigt verbroken. In verband met de intrekking der aanhangige muntwet op 2 Maart 1874 onthield het Indisch Bestuur zich van verder advies.

Toen het later wenschelijk voorkwam om hier te lande — met handhaving van het sedert Junij 1873 geldend verbod tegen aanmunting van zilveren standpenningen — aan particulieren bevoegdheid te geven tot aanmunting van *gouden* standpenningen, is door de Regering overwogen, of eene zoodanige overgangsbepaling ook het nemen van voorzieningen in Indie vereischte. Ofschoon die vraag hier ontkennend beantwoord werd, is het echter noodig geoordeeld om van de ontworpen wetsvoordragt mededeeling te doen aan den Gouverneur-Generaal, en om van dezen een bepaald advies in te winnen betreffende hetgeen met het oog op het muntwezen in Indie gedaan of niet gedaan behoorde te worden. Ook een tweetal deskundigen werden geraadpleegd, en de uitkomst der overwegingen is geweest, dat de Regering op goede gronden de stelling kon aannemen, dat voor Indie, met het oog op het tijdelijk karakter van het wets-ontwerp, 't welk sedert de wet van 6 Junij 1875 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 117) geworden is, eene afwachtende houding moest worden aangenomen, waardoor de toekomstige beslissing aangaande het Indisch muntwezen niet werd geprejudicieerd.

Luidens de van de hoofden van gewestelijk bestuur ontvangen jaarrapporten omtrent de werking der bestaande Indische muntwet, gaf deze, noch de toestand van het muntwezen in Indie, in 1874 stof tot bijzondere op-

merkingen. In de meeste gewesten is nog veel oud kopergeld in omloop, meest tegen den ouden koers van 120 duiten per gulden, en het blijkt niet dat de hoeveelheid beduidend verminderd; alleen wordt omtrent de hoofdplaats Makassar vermeld gevonden, dat dáár de oude munt eenigermate uit den omloop schijnt te verdwijnen. Door de residenten van Madura, Bezoeki, Bagelen en Madioen wordt het bedrag der in hunne gewesten vermoedelijk nog in omloop zijnde duiten respectivelijk geschat op f 500/m, f 400/m, f 250/m en f 200/m. In de residentie Tapanoeli is het oude kopergeld nog de eigenlijke pasmunt. In Riouw worden vrij algemeen de dollarcenten als pasmunt gebezigd.

Van de magtiging, in November 1873 aan de Indische Regering verleend, om voortaan zelve den koers te regelen van de bij 's lands kassen in Indie in betaling aan te nemen vreemde zilveren muntspecien, wordt — naarmate de Londensche zilvernotering daartoe aanleiding geeft — het noodige gebruik gemaakt. Reeds een paar malen is dientengevolge de officiele koers van den Mexicaanschen dollar verlaagd geworden (verg. bladz. 149).

§ 2. *Geldmarkt.*

Even als ten vorigen jare is van den heer mr. N. P. VAN DEN BERG, president der Javasche Bank, eene nota ontvangen, bevattende een overzigt van de geldmarkt in Indie, welk stuk als bijlage HH bij dit verslag wordt overgelegd.

Hieronder volgen als naar gewoonte eenige opgaven betreffende den agio op sommige oude of vreemde munten te Batavia en den loop der wisselkoersen aldaar in 1874.

Agio op buiten omloop gestelde of vreemde muntspecien.

	Januarij tot Maart.	April tot Junij.	Julij tot September.	October tot December.
Tien-gulden-stukken . .	f 10,00 à f 10,10	f 9,85 à f 10,00	f 9,80 à f 10,00	f 9,70 » f 9,85
Wigtige dukaten . . .	5,65 » 5,75	5,65 » 5,75	5,65 » 5,75	5,70 » 5,80
Engelsche so ereigns . .	12,00 » 12,10	11,90 » 12,00	11,85 » 12,00	11,75 » 11,90
Pistolen	9,65 » 9,75	9,65 » 9,75	—	—
Pruissische pistolen . .	10,10 » 10,20	10,10 » 10,20	—	—
Kroonen	16,00 » 16,25	16,00 » 16,25	16,00 à 16,25	16,00 à 16,25
Imperialen.	9,55 » 9,65	9,55 » 9,65	9,45 » 9,55	9,50 » 9,65
Amerikaansche eagles .	12,00 » 12,25	12,00 » 12,25	12,00 » 12,25	12,00 » 12,25
20-francs-stukken . . .	9,50 » 9,60	9,45 » 9,50	9,45 » 9,50	9,40 » $9,52\frac{1}{2}$
Goud (in baren) . . .	12% » 13%	12% » 13%	12% » 13%	$10\frac{3}{4}$% » $11\frac{3}{4}$%

Wisselkoersen.

MAANDEN.	Te Batavia op Amsterdam. Guldens Nederlandsch courant voor f 100 Indisch courant. Gouvernements-wissels. (verg. blz. 148).	Te Batavia op Amsterdam. Guldens Nederlandsch courant voor f 100 Indisch courant. Particuliere wissels.	Te Batavia op Londen. Een pond sterling voor guldens en centen.	Te Batavia op Singapore. Een dollar voor guldens en centen.	Te Batavia op China. Een dollar voor guldens en centen.
Januarij	—	f $102\frac{1}{4}$ à f $102\frac{3}{4}$	f 11,60 à f 11,70	f 2,57 à f $2,57^5$	f 2,57 à f $2,57^5$
Februarij.	f 100 à f 101	$101\frac{3}{4}$ » $102\frac{1}{4}$	11,60 » $11,67^5$	$2,54^5$ » 2,55	f $2,53^5$
Maart.	99 » 100	f 101	$11,67^5$ » $11,82^5$	2.62 » $2,62^5$	$2,61^5$ à f 2,62
April	99 » $99\frac{3}{4}$	$100\frac{1}{2}$ à f 101	11,80 » 11,85	f 2,61	f 2,61
Mei	$99\frac{1}{2}$ » $100\frac{1}{2}$	$102\frac{1}{4}$ » $102\frac{1}{2}$	f $11,72^5$	2,61	2,61
Junij	100 » $101\frac{1}{4}$	f $102\frac{1}{4}$	11,66 à f $11,67^5$	2,56 à f 2,57	2,56 à f 2,57
Julij	—	$101\frac{1}{4}$ à f $101\frac{1}{2}$	$11,72^5$ » 11,75	f 2,53	f 2,53
Augustus.	99 » $99\frac{1}{2}$	$101\frac{1}{4}$ » $101\frac{1}{2}$	$11,72^5$ » 11,75	2,48	2,48
September	99 » $99\frac{3}{4}$	f $101\frac{1}{2}$	$11,67^5$ » $11,72^5$	2,48	2,48
October	$99\frac{1}{4}$ » $99\frac{3}{4}$	$101\frac{1}{4}$	f 11.70	$2,48^5$ à f 2,49	2,48
November	—	$101\frac{1}{2}$ à f $101\frac{3}{4}$	$11,62^5$	f 2,51	2,51
December	—	$101\frac{5}{8}$ » $101\frac{7}{8}$	11,65	$2,48^5$	2,48

§ 3. *Javasche Bank.*

In aansluiting aan de opgaven over het boekjaar 1872/73 in 't vorig verslag voorkomende, kan thans het een en ander worden medegedeeld betreffende de verrigtingen van de Javasche Bank in de twee volgende boekjaren.

Waren de operatien der Bank in het jongste boekjaar (1874/75) van grooteren omvang dan in vele jaren het geval was, dit tijdperk kenmerkte zich ook door een paar belangrijke regeringsbeschikkingen, die reeds ten deele op die operatien haren invloed konden doen gelden: vooreerst de ordonnantie van 19 September 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 220), waarbij het maximum der toegestane emissie van slechts gedeeltelijk (voor $^{3}/_{10}$) door specie gedekte bankbilletten tijdelijk verhoogd werd van f 20 tot f 25 millioen, en ten andere de ordonnantien van 18 Maart 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 75 en 76), waarbij — overeenkomstig het in eene algemeene vergadering van aandeelhouders eenparig goedgekeurd voorstel der directie van de Bank — met wijziging in zoover van het octrooi (*Indisch Staatsblad* 1870, n°. 34), aan de instelling eene onbeperkte emissie van bankbilletten is toegestaan, mits voor $^{4}/_{10}$ door munt of muntmateriaal gedekt. Van regeringswege werd daarbij nog de bepaling opgenomen dat het depôt van specie voor $^{3}/_{4}$ uit standpenningen zal moeten bestaan. De eerstbedoelde ordonnantie werd eerst na hare uitvaardiging door het Opperbestuur bekrachtigd, de beide laatsten daarentegen werden uitgevaardigd na vooraf bekomen magtiging des Konings.

Het gemiddeld bedrag der rentegevende uitzettingen van de Bank — gedurende het met 31 Maart 1873 geëindigde 45ste boekjaar f 12 410/m. — beliep in 1873/74 f 13 389/m. en in 1874/75 f 15 620/m. Wel bereikte dus het opererend kapitaal nog niet een zoo hoog cijfer als in 1867/68, toen gemiddeld over het geheele jaar f 15 910/m. rentegevend was uitgezet, maar toch stegen in sommige maanden van 1874/75 de uitzettingen tot ver boven het hoogste cijfer, waarop tot nu toe gewezen kon worden. Bij het eind van het jongste boekjaar (31 Maart 1875) was het in bankoperatien belegd kapitaal weder eenigszins afgenomen; het bedroeg toen f 13 924 973, tegen f 13 821 484 en f 11 105 971 op 31 Maart 1874 en 1873. De voorname oorzaak der vermeerderde credietvraag in het afgeloopen jaar moet, volgens het verslag der Bank, gezocht worden in de omstandigheid, dat 1874 over het algemeen een voor handel en landbouwnijverheid minder gunstig jaar is geweest dan 1873 en de beide voorafgegane jaren. En dat de Bank aan de, vooral in 't laatst van 1874, toegenomen aanvragen om discontering en beleening het hoofd kon bieden, zonder het disconto hooger dan het voor Indie matig cijfer van 8 pct op te voeren, is — zegt zij — alleen te danken aan het besluit der Regering (bij de hooger vermelde ordonnantie van 19 September 1874) om aan de Bank eene verhoogde emissie voor hare billetten toe te staan. (Vergelijk overigens de straks genoemde bijlage HH.)

De hiervoren genoemde sommen waren naar den aard der operatien verdeeld als volgt:

RENTEGEVENDE UITZETTINGEN.	Gemiddeld over het geheele boekjaar.			Bij het einde van het boekjaar.		
	1872/73.	1873/74.	1874/75.	31 Maart 1873.	31 Maart 1874.	31 Maart 1875.
Gedisconteerd handelspapier .	f 6 527 000	f 7 150 000	f 8 603 000	f 5 802 817	f 7 773 063	f 8 174 142
Gedisconteerde vendu-acceptatien en gouvernements-wissels.	2 228 000	2 679 000	2 316 000	(c) 2 705 154	(e) 2 476 504	(e) 1 994 902
Beleeningen	1 813 000	1 913 000	2 782 000	710 796	1 756 860	1 647 925
Hypotheken en Nederlandsche Staatsschuld	1 842 000	1 629 000	1 968 000	(d) 1 857 204	(f) 1 739 438	(g) 1 984 385
Belegd reservefonds				30 000	(h) 75 619	(h) 123 619
	f 12 410 000	(a) f 13 371 000	(b) f 15 669 000	f 11 105 971	f 13 821 484	f 13 924 973

(a) Het verschil van dit cijfer met de hooger opgegeven som van f 13 389/m wordt in het verslag der Bank niet toegelicht.
(b) Ook het verschil van dit totaal met het boven opgegeven bedrag van f 15 620/m is niet toegelicht gevonden.
(c) Hieronder f 2 516 244 aan gedisconteerde vendu-acceptatien.
(d) Hiervan was nog niets belegd in Staatsschuld.
(e) Alles aan gedisconteerde vendu-acceptatien.
(f) Hiervan f 430 100 belegd in Nederlandsche Staatsschuld.
(g) Als voren f 625 350.
(h) Als voren f 55 000.

De gezamenlijke disconteringen (promessen en wisselbrieven, bankcredieten en vendupapier) (1) stegen van f 39 447 907 in 1872/73 tot f 43 047 921 in 1873/74 en f 50 303 004 in 1874/75; de beleeningen van f 8 600 970 tot achtereenvolgens f 10 162 952 en f 15 881 166. De stijging der beleeningen was vooral een gevolg van de aanvragen van andere te Batavia gevestigde credietinstellingen om op goud en zilver en effecten beleeningen te sluiten; het cijfer der beleeningen op producten die uitgevoerd en goederen die ingevoerd werden, verschilde weinig van dat in vorige jaren; in de drie behandelde boekjaren bedroeg het achtereenvolgens f 8 187 790, f 8 700 069 en f 8 712 900.

Evenzeer bleef toeneming op te merken in de aanvragen om bankassignatien voor over te maken gelden. In de laatste drie boekjaren werden achtereenvolgens 8250, 7654 en 8107 assignatien afgegeven tot een gezamenlijk bedrag van f 39 735 091, f 41 909 752 en f 46 872 791.

De handel in munt en muntmateriaal leverde in de beide jongste boekjaren bevredigende uitkomsten o. a. door den vermeerderden afzet van goudgeld. In 1873 werd eene som van f 250 000 aangewend om er bij 's Rijks munt dukaten van te doen slaan, welke in 1874 ontvangen werden. Op kleine schaal werd door de Bank eene proef genomen met den inkoop van stofgoud te Bandjermasin en Palembang, doch deze proef scheen niet aan de verwachtingen te zullen beantwoorden, daar de kostende prijs te hoog was in verhouding tot de marktwaarde op Java. Van den lagen prijs van het baarzilver trachtte de Bank partij te trekken, maar hierin slaagde zij niet naar wensch, uithoofde zij slechts het gering bedrag van f 120 000 (aan rijksdaalders) kon aangemunt krijgen wegens de spoedig gevolgde tijdelijke staking van den muntslag voor particulieren. Meer of ander zilvergeld dan de voor hare rekening aangemaakte f 120 000 aan rijksdaalders werd

(1) Over de kwestie der aansprakelijkheid van de Regering voor gedisconteerde, maar onbetaald gebleven acceptatien van het vendukantoor te Djokjokarta, zie men blz. 164.

in het laatst verloopen boekjaar door de Bank niet aangevoerd. In 1873/74 werd voor rekening der Bank f 930 000 aan zilveren specie uit Nederland aangevoerd.

De verhouding van den metaalvoorraad tot de dadelijk opeischbare vorderingen (bankbilletten, assignatien en rekeningcourant-saldo's) kan worden nagegaan uit onderstaande opgaaf.

BOEKJAREN.	Dadelijk opeischbare vorderingen.				Metaalvoorraad.		
	Hoogste bedrag.	Laagste bedrag.	Bedrag bij het eind van het boekjaar (31 Maart) in 't geheel.	waarvan aan in omloop zijnde bankbilletten.	Hoogste bedrag.	Laagste bedrag.	Bedrag bij het eind van het boekjaar.
1872/73.	f 38 150 118	f 33 46? 223	f 37 068 675	f 32 963 002	f 29 750 507	f 24 981 454	f 29 750 507
1873/74.	47 934 201	36 208 951	45 093 661	41 159 317	37 229 342	29 708 528	36 586 243
1874/75.	45 032 142	38 581 498	37 686 733	35 108 372	36 561 495	27 834 554	29 663 933

De op 31 Maart 1875 in omloop zijnde billetten bestonden voor het grootste gedeelte der waarde uit billetten van f 1000, f 500 en f 100; immers deze vertegenwoordigden respectivelijk 31.47, 15.93 en 15.71 pct. der waarde van de geheele massa die in omloop was, terwijl de verhouding voor de billetten van de overige serien — van f 300, f 200, f 50, f 25, f 10 en f 5, — respectivelijk was 5.64, 8.98, 2.80, 8.96, 9.28 en 1.23 pct.

De operatien der Bank gaven voor de aandeelhouders de volgende resultaten. De bruto winst — in 1872/73 f 897 536,39[5] — bedroeg in het boekjaar 1873/74 f 940 416,10[5] en in 1874/75 f 1 204 795,56[5] (waaronder alleen aan renten van discontering respectivelijk f 585 008 en f 739 441). Na aftrek der onkosten en van afschrijvingen, waaronder slechts een zeer klein bedrag voor kwade posten, bleef netto over — tegen f 602 918,69[5] in 1872/73 — in 1873/74 f 644 360,87[5], en in 1874/75 f 885 109,19[5], hetgeen, behalve een dividend van 6 pct. of f 30 per aandeel, nog de uitkeering toeliet van een extra-dividend ten bedrage van respectivelijk f 17,50 en f 32,50 per aandeel, zoodat de aandeelhouders in 't geheel ontvingen 9½ en 12½ pct. van het nominaal bedrag der aandeelen. Over 1872/73, toen een extra-dividend van f 15 werd te goed gedaan, beliep de uitkeering 9 pct. Uit de winst van het jongste boekjaar werd ten behoeve van het reservefonds afgezonderd f 89 268,56; dit fonds steeg dientengevolge tot f 215 393,08. Op 1 April 1874 bedroeg het namelijk f 126 124,52.

N. Burgerlijke en militaire landsdienaren.

Uit den aard der zaak is in andere hoofdstukken van dit verslag, bij de behandeling der verschillende onderdeelen van 's lands dienst in Indie, ook het personeel ter sprake gebragt. Zoo is bijv. in hoofdstuk **D** melding gemaakt van verscheidene organieke regelingen betreffende de militaire landsdienaren; in hoofdstuk **F** is over de ambtenaren bij het regtswezen, in hoofdstuk **J** over die bij het binnenlandsch bestuur, in hoofdstuk **K** over de onderwijzers, in hoofdstuk **L** over het personeel bij den waterstaat gehandeld, enz. Hier behoeven daarom slechts enkele aanteekeningen te volgen, waarvoor elders geen plaats was.

Groot ambtenaars-examen. Blijkens het vorig verslag (bladz. 177) waren bij het in 1874 hier te lande gehouden examen ter verkrijging van het radicaal voor een der ambten, bedoeld bij art. 4 van Indisch Staatsblad 1864, n°. 194, van de 54 geëxamineerden (allen niet-regtsgeleerden) 39 geslaagd. Van dezen werden 21 ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld om te worden benoemd tot ambtenaren bij den burgerlijken dienst (daaronder 2 die reeds in andere dan de straks bedoelde ambten in Indie hadden gediend). In Indie onderwierpen zich 6 personen aan het examen, waarvan 2 aan de eischen voldeden.

Aan het in Junij/Julij jl. alhier gehouden groot ambtenaars-examen namen deel 4 meesters in de regten, waarvan 3, en 49 anderen, waarvan 33 voldeden. Dientengevolge zijn 2 meesters in de regten (1) voor den dienst bij de regterlijke magt en 16 ambtenaren voor den burgerlijken dienst ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld (onder deze laatsten 1 Javaan, afkomstig uit Djokjokarta, die het 5de nommer op de ranglijst van het examen had).

De uitslag van het in Indie (in de maand September) afgenomen examen kan eerst in een volgend verslag worden medegedeeld.

Klein ambtenaars-examen. Aan de in de onderscheidene gewesten op en buiten Java gehouden examens voor de ambten, bedoeld bij art. 6 van Indisch Staatsblad 1864, n°. 194, namen in 1874 deel 469 candidaten, van welke 296 of ruim 63 pct. slaagden. In 1872 en 1873 beliep het aantal geëxamineerden achtereenvolgens 460 en 340 en dat der geslaagden 268 en 193, of respectivelijk ruim 58 en bijna 57 pct. van de geëxamineerden.

Ontslag van ambtenaren. Bij eene circulaire van November 1874 werden de chefs der departementen van algemeen bestuur (uitgezonderd het departement van oorlog) en de Algemeene Rekenkamer van wege den Gouverneur Generaal uitgenoodigd om voortaan, alvorens een voorstel tot pensionering van eenig ambtenaar te doen, dezen met het voornemen daartoe bekend te maken, met aanbeveling om binnen een zekeren termijn ontslag uit 's lands dienst te vragen. De uitvoering dezer aanschrijving stuitte af op bezwaren, welke aanleiding gegeven hebben om naar een anderen maatregel om te zien, die, gelijkelijk werkende voor alle ambtenaren onverschillig van welken rang, de gelegenheid kon afsnijden tot de onaangename, dikwerf minder juiste gevolgtrekkingen waartoe een niet op verzoek verleend eervol ontslag alligt pleegde aanleiding te geven. De Indische Regering is daarop te rade

(1) De derde zag van zijn voornemen, om in Indischen dienst te treden, af. Daarentegen is een ambtenaar ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld, die in 1875 in de regten promoveerde, na reeds in 1872 aan het groot ambtenaars-examen te hebben voldaan.

geworden om, met intrekking van de bovenbedoelde circulaire, als regel aan te nemen om, bij het eervol ontslaan van ambtenaren uit hunne betrekking of uit 's lands dienst, voortaan niet meer te doen vermelden of het ontslag al dan niet op eigen verzoek is verleend (zie de bekendmaking in de *Javasche Courant* van 28 Mei 1875, n°. 43).

Verloven. Ten vervolge van hetgeen op bladz. 195 van het verslag van 1873 omtrent de buitenlandsche verloven werd aangeteekend, kan thans worden gemeld dat is besloten om de burgerlijke ambtenaren, die wegens ziekte een buitenlandsch verlof aanvragen, even als de officieren en de militaire ambtenaren, door eene geneeskundige commissie te doen onderzoeken. Er zal dus niet langer, zoo als tot nu toe, met het attest van een enkelen geneesheer genoegen worden genomen.

In Maart 1875 is door het Opperbestuur magtiging verleend om, door intrekking of wijziging van sommige bepalingen, verduidelijking te brengen in het reglement op de binnenlandsche verloven van (Europesche) civiele ambtenaren enz. (Indisch Staatsblad 1853, n°. 47, en 1864, n°. 27).

In verband daarmede is bij Koninklijk besluit van 18 Maart 1875, n°. 25 (*Indisch Staatsblad* n°. 149), ook wijziging gebragt in art. 22 van het reglement op de regterlijke organisatie betreffende de binnenlandsche verloven aan regterlijke ambtenaren. De bevoegdheid, om aan dezen verloven voor niet langer dan drie maanden te verleenen, is nu van den Gouverneur-Generaal overgebragt op de in het artikel genoemde autoriteiten. Daarentegen is den Landvoogd voorbehouden het toekennen van verloven voor langer dan drie maanden aan de regterlijke ambtenaren in de buitenbezittingen, terwijl tot hiertoe de verloven aldaar steeds door de hoogste gewestelijke gezaghebbers werden verleend.

Overtogt. Het voornemen bestaat om de vele thans verspreide bepalingen omtrent den overtogt van gouvernementspassagiers naar en uit Indie, in ééne algemeene regeling zamen te vatten. Over de daarin op sommige punten aan te brengen verbeteringen wordt van de Indische Regering advies gewacht. Inmiddels is in Februarij jl. (verg. bladz. 104 hiervoren) het tarief voor den overvoer per stoomschip uit Nederland naar Indie van gouvernements-passagiers der 1ste klasse gewijzigd op een paar punten, waaromtrent geen voorafgaand overleg met het Indisch Bestuur te pas kwam. Eene andere bepaling, voor welker uitvaardiging het niet wenschelijk geacht werd op de bedoelde algemeene herziening te wachten, is onlangs, op voorstel der Indische Regering, tot stand gekomen bij Koninklijk besluit van 1 September 1875, n°. 45. Terwijl de aanspraak van landsdienaren op vrijen overtogt voor hun wettig gezin uit en naar Indie tot dusver beperkt was tot het geval dat het gezin zijn hoofd vergezelt, is nu bij het aangehaald besluit die beperkende voorwaarde opgeheven ten aanzien van de gezinnen van zoodanige landsdienaren, die wegens langdurigen dienst aanspraak hebben op verlof naar Europa, doch aan wie dat verlof in het belang van den lande tijdelijk moet worden geweigerd, zooals bijv. onlangs ten opzigte van een officier van gezondheid het geval was. Indien zoodanig landsdienaar gedurende het afwezen van zijn gezin in Indie mogt komen te overlijden, zal het gezin ook op 's lands kosten naar Indie kunnen terugkeeren.

Weduwen- en weezenfondsen. Bij Indisch Staatsblad 1875, n°. 58, werden de directien van het civiel- en van het militair weduwen- en weezenfonds bevoegd verklaard om de gelden onder haar beheer ook ter leen te verstrekken tegen inpandneming van schuldvorderingen met hypotheek, mits de hypotheek voldoe aan de eischen, die de directien stellen bij geldleening op hypotheek. De te leenen som mag echter ³/₄ van de hypothekaire schuldvordering niet te boven gaan.

Het in het reglement voor het burgerlijk weduwen- en weezenfonds voor andere gevallen reeds nedergelegde beginsel, om gedeelten van een jaar, mits meer dan zes maanden, te rekenen voor een vol jaar, werd bij Indisch Staatsblad 1874, n°. 230, uitgestrekt tot de gevallen, waarin bij het bepalen der contributie van de deelgeregtigden bedoeld bij Indisch Staatsblad 1860, n°. 114, de vraag te pas komt, of de belanghebbende gedurende 20 jaren »verpligt contribuant" is geweest.

Bij herplaatsing of definitief ontslag van uit hun ambt ontslagen of daarin geschorste deelgeregtigden zal de aanzuivering der zoolang stilgestaan hebbende contributien voortaan ook in meer dan twaalf maandelijksche termijnen mogen geschieden (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 124).

Een voorstel der Indische Regering tot wijziging der reglementen voor het civiel en militair weduwen- en weezenfonds ontmoette geen bezwaar voor zoover dat voorstel strekte om de ambtenaren van het openbaar ministerie te ontheffen van het waarnemen der belangen dier administratien. Maar nadere inlichting werd noodig gekeurd omtrent de te gelijk verlangde afschaffing van de verpligte autorisatie der Regering tot het aanvangen van een regtsgeding.

Onderstand aan nagelaten betrekkingen van landsdienaren. In aansluiting aan hetgeen bij de artt. 17 en 18 van het militair pensioenreglement (*Indisch Staatsblad* 1860, n°. 27) ten aanzien van weduwen of weezen van officieren en mindere militairen is bepaald, is bij het Koninklijk besluit van 20 Januarij 1875, n°. 1 (*Indisch Staatsblad* n° 92), waarvan reeds op bladz. 42 met een woord werd melding gemaakt, beslist, dat aan de nagelaten betrekkingen van alle Europesche landsdienaren, die in Nederlandsch Indie in den strijd, of bij en door de uitvoering van gevorderde of bevolen dienstverrigtingen, zijn gesneuveld of omgekomen, of aan de onmiddellijke gevolgen van den strijd of van de gemelde dienstverrigtingen binnen één jaar zijn overleden, een jaarlijksche onderstand kan worden toegekend, wanneer blijkt dat zij, ten gevolge van den dood hunner betrekkingen, aan geldelijken onderstand van landswege dringende behoefte hebben. Het bedrag van dien onderstand wordt telken jare vastgesteld: in Nederland door den Minister van Kolonien, in Indie door den Gouverneur-Generaal.

Reis- en verblijfkosten. Tot dus verre werden aan de hoofden van gewestelijk bestuur voor het bijwonen der jaarlijksche verpachtingen van 's lands middelen geen reiskosten te goed gedaan. Sedert is die bepaling als onbillijk ingetrokken.

Bij een besluit van 30 Mei 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 133) werd bepaald, dat het tijdelijk, buiten de aangewezen standplaats, te werk stellen van ambtenaren en beambten bij de in- en uitvoerregten en accijnsen, speciaal ter voorziening in de behoefte aan personeel voor dien tak van dienst, moet worden geacht te zijn eene commissie als bedoeld bij art. 7 § *c* van het reglement op de reis- en verblijfkosten (*Indisch Staatsblad* 1862, n°. 153 *a*), waarvoor op de reis- zoowel als op de verblijfdagen daggeld kan worden gevalideerd, met dien verstande nogtans, dat het daggeld krachtens deze beschikking over niet langer dan twee maanden wordt te goed gedaan.

Daarentegen worden — om de gelegenheid tot misbruiken af te snijden — sedert 1 April 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 65) geene daggelden (verblijfkosten) meer te goed gedaan aan de ambtenaren en beambten van den waterstaat en de burgerlijke openbare werken voor inspectiereizen *binnen* de afdeeling hunner standplaats, omdat die reizen, waarvoor in de jaren 1869 — 1871, niettegenstaande de toenmalige mindere sterkte van het waterstaats-personeel, aan reis- en verblijfkosten gemiddeld f 115 000 's jaars was betaald moeten worden, door de hoofden van gewestelijk bestuur moeijelijk zijn te contrôleren en bovendien in verreweg de meeste gevallen op één dag, heen en terug, worden of althans kunnen worden afgelegd. Naar aanleiding van een verschil van meening tusschen den directeur der burgerlijke openbare werken en de Algemeene Rekenkamer werd kort daarop door de Indische Regering uitgemaakt, dat voor de eerstaanwezende ingenieurs als afdeeling hunner standplaats niet is te beschouwen het geheele gewest waarover het toezigt dier ingenieurs zich uitstrekt, maar alleen de administratieve afdeeling van het binnenlandsch bestuur waarin de standplaats is gelegen.

Non-activiteit. Door den Gouverneur-Generaal is uitgemaakt, dat art. 46 § 3°. van Indisch Staatsblad 1860, n°. 26, houdende dat geen officier van de landmagt in Indie

tot en met den rang van kolonel, op non-activiteit kan worden gesteld dan bij tijdelijke ongesteldheid, welke hem langer dan zes maanden ongeschikt maakt om dienst te doen, niet van toepassing is op officieren, die voor den vijand verwond of te velde ziek geworden zijn, zoodat de zoodanigen om die reden niet anders dan op eigen verzoek op non-activiteit kunnen worden gesteld.

Geneeskundige behandeling van gepensioneerden. Bij Indisch Staatsblad 1875, n°. 112, werd art. 61 van het reglement op den militairen geneeskundigen dienst (Indisch Staatsblad 1849, n°. 14) in zijne bewoordingen eenigszins gewijzigd, met het doel om buiten twijfel te stellen dat militaire beambten en geëmploijeerden, ook wanneer zij zijn gepensioneerd, aanspraak hebben op de kostelooze geneeskundige hulp, in dat artikel bedoeld.

Inlandsche schrijvers bij de bureaux. Bij de behandeling van een door den legerkommandant gedaan voorstel om inlanders als schrijvers op de militaire bureaux toe te laten, waarvan het reeds in een vroeger gedeelte van dit verslag (zie bladz. 39) vermeld Indisch Staatsblad 1874, n°. 239, het gevolg was, rees bij de Indische Regering de vraag, of voor gewoon kopiewerk ook op andere bureaux niet de diensten van inlanders zouden kunnen worden benuttigd, te meer daar het gehalte van Europesche en met dezen gelijkgestelde kopiïsten in den laatsten tijd merkbaar was verminderd. Met de chefs der departementen van algemeen burgerlijk bestuur is dan ook over eene navolging van den maatregel te rade gegaan. Naar hetgeen echter voorloopig uit Indie wordt berigt, schijnen de ingekomen adviezen geen grond te geven voor de verwachting dat het denkbeeld tot verwezenlijking zal kunnen komen.

Dienstkleeding en staatsie van inlandsche ambtenaren. De bepalingen van 1870, regelende de dienstkleeding der inlandsche hoofden en ambtenaren in de gouvernementslanden op Java en Madura, met uitzondering van de Preanger regentschappen (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 2308 en 2410), zijn sedert Februarij 1875 ook in genoemd gewest van toepassing. In verband tot het plaatselijk gebruik zijn enkele bepaald aangewezen uitzonderingen toegelaten, eene vergunning die ook tot de hoofden en ambtenaren in de residentie Batavia werd uitgestrekt.

Aan den adjunct-translateur voor de Soendanesche taal (de eenige inlander die als translateur in dienst is) werd vergund het costuum te dragen, bepaald voor den Europeschen adjunct-translateur voor de Javaansche taal (Indisch Staatsblad 1874, n°. 272).

De kleeding enz. van het inlandsch personeel bij de gevangenissen en bij de straf- of werkplaatsen van veroordeelden werd geregeld bij Indisch Staatsblad 1874, n°. 131, terwijl bij n°. 191 van datzelfde Staatsblad het dragen van costuum bij dienstverrigtingen of op dienstreizen ook werd voorgeschreven voor de inlandsche ambtenaren en beambten bij de in- en uitvoerregten en accijnsen.

De verdeeling der districten op Java en Madura in onderdistricten maakte ook eene regeling noodig van de staatsie die door de hoofden dier onderdistricten (adsistent-wedono's der eerste en tweede klasse) zou mogen worden gevoerd. Bij Indisch Staatsblad 1874, n°. 194, werden zij in dit opzigt gelijkgesteld met de demangs en onderdemangs.

Onder de beambten, geregtigd tot het voeren van de voor mantries voorgeschreven staatsie, werden ook opgenomen de inlandsche kassiers en geldtellers bij 's lands kassen op Java en Madura, en de inlandsche cipiers bij 's lands gevangenissen aldaar (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 224 en 225).

O. Nijverheid

I. Landbouw, boschwezen en veeteelt.

§ 1. *Java en Madura*

a. Landbouw.

1°. Inlandsche landbouw.

In de bijlagen JJ en KK worden overzigten gegeven van de cultuur van rijst en van andere eenjarige gewassen door de inlandsche bevolking in de verschillende gewesten op Java (Batavia en de Vorstenlanden uitgezonderd), en in de afdeeling Pamakassan op Madura gedurende het jaar 1874 (1). Uit die overzigten blijkt, dat in 1874 beplant werden:

met padi, 1 451 358 bouws bewaterbare sawah's, 663 632 bouws van regen afhankelijke sawah's, 44 154 bouws moeras-sawah's en 145 304 bouws tegalvelden, te zamen 2 304 448 bouws;

met andere eenjarige gewassen, respectivelijk 428 203, 146 632, 279 en 495 270 bouws van de genoemde soorten van grond, te zamen 1 070 384 bouws;

of in het geheel, 1 879 561 bouws bewaterbare sawah's, 810 264 bouws van regen afhankelijke sawah's, 44 433 bouws moeras-sawah's en 640 574 bouws tegalvelden, te zamen 3 374 832 (2), dat is 147 654 bouws minder dan in 1873. De ongunstige weersgesteldheid was oorzaak dat minder padi is verbouwd en vooral eene veel mindere uitgestrektheid met andere eenjarige gewassen is beplant geworden. Het verschil blijkt nader uit den volgenden staat:

(1) Het in 't vorig verslag ontbrekende overzigt betreffende de rijstcultuur in 1873 is thans bijgevoegd als bijlage LL.

(2) Bij de bovenstaande opgaven zijn afzonderlijk in rekening gebragt de velden die voor de tweede maal met padi of met een ander gewas beplant werden.

SOORT VAN BOUWLAND.	Aantal bouws met padi beplant.				Aantal bouws met andere eenjarige gewassen beplant.			
	1873.		1874.		1873.		1874.	
	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.
Bewaterbare sawah's	1 321 933	135 042	1 335 702	115 656	60 193	461 448	74 155	354 048
Velden van den regen afhankelijk .	881 358	7 101	846 444	6 646	273 626	381 785	265 280	376 901
Totaal . .	2 203 291	142 143	2 182 146	122 302	(*a*) 333 819	843 233	(*b*) 339 435	730 949
	2 345 434		2 304 448		1 177 052		1 070 384	

(*a*) Hiervan 39 663 bouws op hoog gezag beplant (met suikerriet). (*b*) Als voren 39 879 bouws.

Voor de cijfers der in 1874 onbeplant gebleven of mislukte velden wordt verwezen naar de straks genoemde bijlagen.

De gebruikelijke vergelijkingen van de padi-productie per bouw, in de beide laatste jaren verkregen van de verschillende soorten van bouwland, en van de voornaamste uitkomsten van den landbouw der bevolking in de vijf laatste jaren, worden gegeven in de hier volgende twee staten.

SOORTEN VAN BOUWLAND.	1873. Productie per bouw, berekend over alle beplante velden.	1873. Productie per bouw, berekend over de geslaagde aanplantingen alleen.	1873. Van de aanplantingen slaagde:	1874. Productie per bouw, berekend over alle beplante velden.	1874. Productie per bouw, berekend over de geslaagde aanplantingen alleen.	1874. Van de aanplantingen slaagde:
	pikols.	pikols.	per cent.	pikols.	pikols.	per cent.
Bewaterbare sawah's	26^{34}	26^{70}	98,65	28^{19}	28^{52}	98,56
Niet bewaterbare sawah's . .	13^{91}	14^{60}	95,24	20^{39}	21^{55}	95,31
Moeras-sawah's.	21^{71}	24^{34}	89,21	23^{66}	27^{58}	85,78
Tegalvelden	11^{86}	12^{40}	95,62	16^{09}	16^{47}	97,68

JAREN.	Uitgestrektheid der velden door de bevolking voor eigen cultuur beplant.	Waarvan met padi als eerste gewas.	Met eenig ander gewas als eerste gewas.	Met padi als tweede gewas.	Met eenig ander gewas als tweede gewas.	Opbrengst der met padi beplante velden.	Waarvan tweede gewas.	Gemiddeld bedrag der marktprijzen van den pikol padi in de verschillende gewesten. Hoogste marktprijzen.	Laagste marktprijzen.
	bouws.	bouws.	bouws.	bouws.	bouws.	pikols padi.	pikols padi.		
1870	2 427 481	2 064 154	363 327	59 948	605 379	46 164 784	1 219 081	f 3,28½	f 2,24½
1871	2 404 775	2 076 057	328 718	71 410	533 967	47 288 930	1 446 464	3,30½	2,23
1872	2 479 735	2 136 757	342 978	81 001	578 444	47 353 235	1 572 109	3,99½	2,53
1873	2 497 447	2 203 291	294 156	142 143	843 233	52 244 530	2 351 840	4,65	2,13
1874	2 481 702	2 182 146	299 556	122 302	730 949	57 843 357	2 549 358	5,06	2,41

Omtrent de verschillende cultures der bevolking in 't bijzonder en omtrent de werken in 't belang van den landbouw kan het navolgende worden medegedeeld.

Rijstcultuur.

De padiproductie werd, zoo als uit den hierboven medegedeelden staat blijkt, in 1874 geschat op 57 843 357 pikols of gemiddeld 25,82 pikols per bouw van alle geslaagde aanplantingen, terwijl de schatting voor 1873 slechts aanwees 52 244 530 pikols of gemiddeld 22,95 pikols per bouw. Het hoogere cijfer moet voornamelijk worden toegeschreven aan meerdere naauwkeurigheid der opgaven van gemiddelde opbrengst, waaromtrent (ingevolge de verordening op de landrente) voortdurend onderzoekingen plaats hebben. Stellige opgaven omtrent de werkelijke opbrengst van alle met padi beplante velden kunnen niet verstrekt worden, daar ieder jaar slechts van een betrekkelijk gering aantal velden de werkelijke opbrengst wordt geconstateerd.

In vele gewesten blijft de bevolking, niettegenstaande de raadgevingen der betrokken ambtenaren, steeds in gebreke de noodige zorg te wijden aan eene goede keuze van zaadpadi, die voor het welslagen van het gewas van zoo overwegenden invloed is. Van bestuurswege moest de bevolking in de Samarangsche districten Mangar, Singenkidoel en Samarang met zaadpadi worden te gemoet gekomen. Hoewel die tegemoetkoming werd verleend onder beding van restitutie der onkosten, zag het gewestelijk bestuur zich verpligt kwijtschelding van de schuld te vragen, omdat de bevolking niet bij magte was die te voldoen.

Even als in vorige jaren, kan ook thans weder gewezen worden op verscheidene maatregelen, door het bestuur genomen in het belang der ontwikkeling van de rijstcultuur.

Vier ambtenaren — de adsistent-residenten van Kendal (Samarang) C. H. G. van Zijll de Jong, van Ngrowo (Kediri) J. H. F. Sollewijn Gelpke, van Keboemen (Bagelen) Y. Gaade, en de controleur H. L. C. te Mechelen in Japara, — werden in commissie gesteld om, in overleg met den adviseur-honorair K. F. Holle, zich meer bijzonder aan de verbetering der rijstcultuur te wijden, allereerst in de afdeeling waarin zij geplaatst zijn en later ook elders in de genoemde gewesten, volgens aanwijzing van de betrokken residenten. Zij hebben in last om de noodige verbeteringen met de Europesche en inlandsche ambtenaren te bespreken, en om te trachten de bevolking, door leiding en leering, doch met vermijding van elk bevel of verbod, er toe te brengen dat zij de rijstcultuur meer productief maakt, door tijdige en betere bewerking der sawah's, door ijlere uitzaaijing, door ijlere en betere uit-

planting (niet schuin maar regt op, na behoorlijke topping), door behoorlijke wieding, door bemesting, in één woord, door toepassing van de methode, die men kortheidshalve het systeem HOLLE zou kunnen noemen, omdat die adviseur-honorair voor inlandsche zaken sinds verscheidene jaren (zie de vorige verslagen) door voorbeeld en leering getracht heeft haar ingang te doen vinden. Bovendien moeten de gecommitteerden gegevens verzamelen betreffende de plaatselijke toestanden ten opzigte van de rijstcultuur, en zorgvuldig nagaan of de ontwikkeling dier cultuur niet belemmerd wordt bijv. door gewestelijke regelingen, heeren- en cultuurdiensten, gebrek aan irrigatiewerken, gebrekkige wegen, beperkten veestapel, enz. Van hunne bevindingen en verrigtingen moeten zij periodiek berigt geven.

Aan de commissie in het belang der rijstcultuur in Banjoemas, waarmede in 1872 de controleur J. J. H. VAN HALL was belast geworden (zie het verslag van dat jaar, bladz. 147), werd een einde gemaakt, omdat deze aangelegenheid verder scheen te kunnen worden overgelaten aan de zorg der besturende ambtenaren. Aan de dessahoofden aldaar werd aanbevolen om, ten voorbeeld voor de bevolking, op een deel hunner ambtsvelden de ijlere uitzaaijing enz. toe te passen. Aan die aanbeveling werd gehoor gegeven, en hoewel de resultaten niet bijzonder gunstig waren, heeft de bevolking in sommige streken toch eigener beweging het gegeven voorbeeld gevolgd.

Ook de commissie in Cheribon, aan den controleur F. MAYOR opgedragen (zie vorig verslag bladz. 181), is voorloopig gestaakt. De verrigtingen van dien ambtenaar hebben zich bepaald tot het doen van een reeks van proeven, welke geen zeer gunstigen uitslag hadden, 'tgeen wordt toegeschreven aan het nieuwe der zaak en aan de overhaasting, waarmede in het reeds ver gevorderd seizoen gewerkt was.

Inmiddels werden door den adviseur-honorair HOLLE in verschillende gewesten onderzoekingen in het belang der rijstcultuur gedaan (1), en werden op vele plaatsen door de zorg der besturende ambtenaren, op grootere of kleinere schaal, proeven genomen met het systeem van ijlere uitzaaijing en uitplanting der padi. Daar de uitkomsten over het algemeen bevredigend waren, wordt dit systeem meer en meer toegepast. De resultaten zijn hier en daar zeer opmerkelijk. In Kendal, waar schier in alle dessa's proeven werden genomen met het planten der padi volgens de aanwijzingen van den heer HOLLE, werd van de daarvoor gebezigde gronden soms tot 80 à 90 per cent meer product verkregen dan van gronden van gelijken aard en uitgestrektheid, die op de oude wijze beplant waren. In Soerabaija evenwel waren de uitkomsten der genomen proeven niet overal gunstig; in Lamongan was de opbrengst minder dan die verkregen bij de oude plantwijze; daarentegen werden bij andere proef-aanplantingen weder van 5 tot 15 pikols per bouw meer verkregen dan door toepassing der bij de bevolking gebruikelijke methode van zaaijen kon verkregen worden. Ook in de residentie Kadoe, waar nagenoeg alle dessahoofden de bedoelde proeven namen, hebben deze tot dusver veelal niet aan de verwachting beantwoord, omdat de gegeven aanwijzingen niet juist werden opgevolgd; eene gunstige uitzondering maakten de proefnemingen in de districten Djetis en Magelang, die voor 't meerendeel goed slaagden en de voordeelen van het systeem HOLLE duidelijk deden uitkomen. In Bezoeki was de bevolking niet over te halen om van hare oude gewoonte ten opzigte van de padicultuur af te wijken, 'tgeen vooral hieraan wordt toegeschreven, dat zij, wegens de overgroote vruchtbaarheid van den bodem in dat gewest, steeds van eene voldoende productie verzekerd is.

Voor de vermeerdering der belangstelling in en der kennis van de rijstcultuur is in het afgeloopen jaar, door verspreiding van nuttige geschriften, het mogelijke gedaan. Onder anderen zijn van eene door den heer HOLLE zamengestelde nota, bevattende eene handleiding voor de verbetering der padicultuur, gedrukte exemplaren gezonden aan de verschillende hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura, ter verdeeling onder de ambtenaren die daarvoor in aanmerking komen. Eene Javaansche vertaling van die handleiding wordt bewerkt door den heer H. K. H. WILKENS, die ook verschillende opstellen uit het tijdschrift: „De vriend van den Javaanschen landman" in het Javaansch heeft overgezet. Deze stukken zullen van gouvernementswege in ruimen kring verspreid worden, even als geschied is met een Soendaneesch gedicht van den verdienstelijken hoofdpanghoeloe van Limbangan (getiteld: Katrangan lampoh sebar), strekkende tot aanbeveling van de uitzaaijing van padi met korrels (in stede van in halmen). Van het in het vorig verslag bedoelde, door het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie uitgegeven geschrift van den heer SOLLEWIJN GELPKE, betreffende de rijstcultuur in Italie en op Java, zijn mede exemplaren ter beschikking van de residenten gesteld.

(1) Zijne rapporten zijn in de *Javasche Courant* publiek gemaakt en aan de Maatschappij van Nijverheid en Landbouw en aan het Indisch Landbouwgenootschap ter opneming in hunne tijdschriften afgestaan.

Klappercultuur.

Volgens de van de hoofden van gewestelijk bestuur ontvangen jaarverslagen, was de toestand der klappercultuur in 1874 over het algemeen bevredigend. Het aantal boomen is gedurende het afgeloopen jaar belangrijk toegenomen. De bijplantingen bedroegen voor Bantam, Samarang, Bezoeki, Kadoe en Kediri, in ronde getallen, respectivelijk 34 000, 154 600, 28 400, 26 000 en 62 000 boomen.

De uitgestrektheid van den aanplant kan niet met eenige juistheid opgegeven worden, vermits bepaalde klappertuinen op Java bijna niet gevonden worden. Gewoonlijk worden de klapperboomen bij kleine groepen of in rijen in of nabij de dessa's of op de woonerven geplant.

De oogst was in 1874 vrij gunstig, maar zou, volgens de gewestelijke verslagen, grooter geweest zijn als meer de hand ware gehouden aan de uitroeijing der voor den klapperboom zoo nadeelige eekhorens en klappertorren (koewangwoeng).

De prijzen der klapperolie liepen voor de verschillende residentien uiteen van f 16 tot f 50 per pikol, die der noten van f 2,50 tot f 10 per 100 stuks.

Tabakscultuur.

Over de teelt van tabak door de inlandsche bevolking ten behoeve van particuliere ondernemers wordt in een later gedeelte van dit verslag gehandeld onder het hoofd „Landbouwondernemingen, uitsluitend op contracten met de bevolking berustende". Wat de cultuur van tabak voor de inlandsche markt aangaat, zijn slechts enkele mededeelingen ontvangen betreffende vier gewesten.

De bevolking wijdt zich aan die cultuur o. a. in de afdeelingen Sidaijoe en Lamongan van de residentie Soerabaija, en in de afdeeling Bandjarnegara van de residentie Banjoemas. In Bagelen breidt de teelt van tabak voor de inlandsche markt zich uit, vooral in de afdeeling Ledok. De beste gronden produceerden gemiddeld 10 pikols, de 2de soort ongeveer $5^1/_2$, de 3de soort 3 pikols per bouw. Ook in Kadoe wordt, behalve voor de fabrieken, veel tabak verbouwd, welke meestal door Chinezen uit Samarang voor hooge prijzen wordt opgekocht.

Volgens de cijfers in bijlage KK werden in 1874 op geheel Java 16 391 bouws door de bevolking met tabak als eerste gewas beplant, en werd dit product als tweede gewas geteeld op 42 196 bouws.

Katoencultuur.

De cijfers in bijlage KK wijzen aan, dat de Javasche bevolking in 1874 op 2991 bouws katoen plantte als eerste gewas en op 11 514 bouws als tweede gewas.

Behalve herhalingen van hetgeen in vorige verslagen reeds is medegedeeld, zijn omtrent deze cultuur de navolgende berigten in de Indische stukken aangetroffen.

In Bantam wordt, niettegenstaande de aanbevelingen van het bestuur, van de katoencultuur weinig werk gemaakt. De meeste garens voor het weven van kleedjes worden uit Europa verkregen. Evenwel heeft ook eenige aanvoer uit de Lampongs plaats. Het inheemsche fabrikaat is beneden het middelmatige.

In Tagal was de bevolking, bij de aanhoudende regens

in den oostmoesson, huiverig om met de teelt van kapas te beginnen. Hieraan moet het ook toegeschreven worden, dat in 1874 slechts 130 bouws werden beplant tegen 998 bouws in 1873. De opbrengst per bouw verschilde van 12 tot 15 pikols. De prijzen bleven tusschen f 20 en f 30 per pikol onbewerkte katoen.

Ook in Samarang oefende de natte weersgesteldheid op de katoenteelt een nadeeligen invloed uit. In 1874 werden in Demak slechts 3674, in Grobogan 400 bouws aangeplant, dat is nog niet half zooveel als in 1873; terwijl naar schatting 12 822 pikols (11 022 in Demak en 1800 in Grobogan) geoogst werden, tegen 58 493 pikols in 1873. In Demak werd gemiddeld van f 9 tot f 11, in Grobogan van f 7 tot f 18 per pikol betaald door de Chinesche opkoopers van Japara, die het katoenzaad aan de bevolking plegen te verstrekken.

In Japara eigenen de gronden zich niet goed voor de teelt van katoen en laten dan ook de aanplantingen veel te wenschen over. In 1873 werden 6671 pikols gezuiverde katoen verkregen, in 1874 3570 pikols.

In Rembang werden 1829 bouws met katoen beplant en gemiddeld 2 à 3 pikols per bouw geoogst.

In Soerabaija wordt door de jaarlijksche overstroomingen der Konto-rivier eene uitgestrekte strook grond in de afdeeling Modjokerto met eene laag zand overdekt en daardoor geschikt gemaakt voor de katoenteelt. Die strook is dan ook bij den inlander bekend onder den naam van Kapassan. Terwijl in de afdeeling Lamongan slechts 678 pikols werden geoogst van 590 bouws, werd in Modjokerto een viervoudig product (2733 pikols) verkregen van slechts 497 bouws. Voor den pikol gewone Javaansche katoen, de eenige soort aldaar aangeplant, wordt van f 15 tot f 30 betaald.

In Pasoeroean wordt de katoen slechts in zeer geringe hoeveelheid in het district Djati verbouwd, uitsluitend voor eigen gebruik der bevolking.

In Kediri treft men de cultuur alleen aan in het regentschap Kediri en in het district Waroedjaijeng, waar gemiddeld 4 pikols per bouw geoogst werden, en van f 5 tot f 7 per pikol betaald werd.

Indigocultuur.

Volgens de opgaven in bijlage KK zou de bevolking in de verschillende gewesten van Java gedurende 1874 indigo hebben geplant op 859 bouws als eerste gewas en op 11 209 bouws als tweede gewas. Slechts omtrent enkele gewesten zijn bijzondere mededeelingen betreffende deze volkscultuur ontvangen.

In Cheribon blijft de aanplant van indigo bijna uitsluitend tot de »tanah waledan" van de districten Loearkotta en Ploembon beperkt.

Ook in Banjoemas is de cultuur steeds van weinig beteekenis; de bladeren van de taroem djawa golden er van f 0,65 tot f 1, en die van de stek-indigo, welke slechts bij uitzondering wordt geplant, van f 1 tot f 1,60 per pikol, terwijl voor de kleurstof van f 2 tot f 3 per katti betaald werd.

In Madioen wordt van de indigocultuur het meest werk gemaakt in de afdeeling Ponorogo, waar per bouw omstreeks 40 pikols bladeren verkregen werden, die gemiddeld 8 pikols natte of 50 Amsterdamsche ponden drooge indigo opleveren. Naarmate van de geschiktheid der gebezigde gronden werd per bouw eene winst gemaakt van f 45 tot f 90.

Over de indigocultuur voor de particuliere ondernemingen in Bagelen zie men lager de mededeelingen onder het hoofd »Landbouwondernemingen, uitsluitend op contracten met de bevolking berustende". Ook vóor de inlandsche markt werd door de bevolking in dat gewest indigo geplant; de productie per bouw bedroeg gemiddeld 135 pikols bladeren, die op de passars verkocht werden voor ongeveer f 0,75 per pikol.

Suikercultuur.

Aangezien de bevolking van Java en Madura over het algemeen alleen voor de op contract met het Gouvernement werkende of voor de vrije suikerfabrieken van Europeanen en vreemde Oosterlingen suikerriet teelt, is van deze cultuur hier ter plaatse weinig te melden. Alleen verdient opmerking de wijze waarop de suikercultuur zich als een tak van inlandschen landbouw in Kediri ontwikkelt. In de afdeeling Toeloeng-Agoeng van dat gewest bereiden de inlanders, hier en daar zelf, door middel van buffelmolens, suiker uit het door hen geplante riet en zij maken daarmede, volgens berigt van den resident, zoodanige winsten, dat zij hun gewas zelfs tegen hoogen prijs niet willen afstaan. Deze industrie neemt elk jaar in uitgebreidheid toe.

Irrigatie; werken in het belang van den landbouw.

Ten aanzien van de voorstellen tot regeling van het waterregt, bedoeld op bladz. 181 van het vorig verslag, is mede te deelen dat de directeur van justitie heeft voldaan aan de ontvangen opdragt, om de bepalingen aan te wijzen waarmede het Indisch Burgerlijk Wetboek zou moeten worden aangevuld om te dezer zake volledig te zijn. Door hem is, behalve het ontwerp van een Koninklijk besluit tot wijziging en aanvulling van het Burgerlijk Wetboek, ook aangeboden het ontwerp eener ordonnantie houdende strafbepalingen tegen beschadiging van waterwerken enz. Deze ontwerpen zijn bij de Indische Regering in overweging.

De zamenstelling van eene volledige handleiding tot de kennis der bevloeijingen wordt door en onder leiding van den tegenwoordigen directeur der burgerlijke openbare werken H. DE BRUYN voortgezet. Inmiddels is reeds, in den bij het vorig verslag bedoelden zin, de bevloeijingsleer opgenomen onder de vakken die aan de polytechnische school te Delft onderwezen worden.

Omtrent de werken in het belang van den landbouw in verschillende gewesten uitgevoerd of ontworpen, kan het volgende worden medegedeeld.

Bantam. De in het vorig verslag bedoelde waterleiding in de districten Tjiroeas en Oender-Andir voldoet, voor zoover zij weder in goeden staat is gebragt, geheel aan de verwachting. Het werk is verleden jaar gestaakt, toen de arbeidskrachten der bevolking in beslag werden genomen door de rijstcultuur. Er is echter een voorstel gedaan om die leiding verder door te trekken; dit voorstel is nog in behandeling.

Cheribon. De ontwerpen voor verbetering van de Menenteng-leiding zijn ingediend, doch eenige wijzigingen werden daarin noodig geacht. Men dacht echter met de uitvoering nog in 1875 een aanvang te maken.

Verder is nog in behandeling een in den loop van 1874 opgemaakt ontwerp tot verbetering en verlenging van het bestaande irrigatiekanaal Henlet, in de afdeeling Madjalengka, waardoor 1580 bouws woeste grond in vruchtbare sawah's zullen worden herschapen.

Samarang. De opnemingen in het belang der verbetering van de irrigatie en van den water-afvoer in Demak — begonnen onder de leiding van den hoofdingenieur H. DE BRUYN, en sinds diens wederoptreden als directeur der openbare werken voortgezet onder het toezigt van den hoofdingenieur, eerstaanwezend ingenieur in Samarang, — hebben reeds tot niet onbelangrijke uitkomsten geleid. Een stelselmatig plan voor de uit te voeren werken is ontworpen (1). Volgens dat plan moet allereerst voor een volkomen goeden afvoer van al het overtollige water gezorgd worden; de dijken van de rivieren Tangoelangin en Toentang moeten in goeden weerbaren staat gebragt, de Djadjar moet van de Toentang en het praauwvaartkanaal van die rivier en van de Tangoelangin geïsoleerd worden. Te gelijker tijd kan het noodige worden verrigt tot behoorlijke irrigatie van het gedeelte der afdeeling benoorden den grooten weg. Vervolgens moet de bestaande irrigatie door middel van den stuwdam te Glapan verbeterd en geregeld, en door een nieuw kanaal uit de Serang of uit een zijtak daarvan het

(1) Reeds vroeger werd door den heer DE BRUYN een overzigt van de benoodigde werken gegeven in zijn rapport van 8 Maart 1873, waarvan een extract is gevoegd bij de nota van wijziging betreffende de Indische begrooting voor 1875. (Gedrukte stukken Tweede Kamer 1874 - 1875 - 4, n° 42).

district Mangar geïrrigeerd worden. Daarna moet de verbreeding van de Ketientang-leiding onderhanden worden genomen en tevens voor de behoorlijke verdeeling van het water uit die leiding in de districten Sambong en Wedoong worden gezorgd. Ten slotte komt in aanmerking de verbetering der irrigatie van het district Singenkidoel. De opnemingen zullen in dit jaar afloopen. Wel zullen nog niet tevens alle ontwerpen gereed komen, maar men zal dan toch met zekerheid de totale kosten van al de benoodigde werken kunnen opgeven. Voor'shands zijn die geraamd op f 4 millioen.

Reeds werden bij de Indische begrooting van 1875 de benoodigde fondsen toegestaan om een aanvang te maken met den aanleg van de ontworpen werken tot afvoer naar zee van het water, 't welk het praauwvaartkanaal aan de Djadjar en de Brandjangan ontleent, waardoor tevens de behoorlijke bevloeijing van een gedeelte der landstreek benoorden genoemd kanaal verzekerd zal worden. In Februarij heeft eene uitbesteding voor de uitvoering dier werken plaats gehad, en is die aan een aannemer gegund voor f 469 000.

Japara. Van het voor dit gewest aanbevolen stelsel van besproeijing en waterafvoer, bestaande in eene afsluiting der vlakte van Japara door twee nieuw te graven groote kanalen, is moeten worden afgezien, daar de verrigte opnemingen de overtuiging verschaften, dat de voordeelen, door de aan te leggen werken te verkrijgen, niet zouden opwegen tegen de kosten van uitvoering en onderhoud. Daarna zijn plannen geopperd om door aanwending van andere middelen tot verbetering van den toestand in de bedoelde streek te geraken. Deze plannen beoogen: 1°. de verbetering van het dijkstelsel, hoofdzakelijk ten einde dijkbreuken in de Tangoelangin, die thans als het ware jaarlijks een aanzienlijken aanplant vernielen, te voorkomen, en ten einde de drooglegging te bevorderen van een uitgestrekt moeras in het zuiden der residentie, 't welk eene oppervlakte beslaat van ongeveer 20 000 bouws, die in vruchtbaar bouwland is te veranderen; 2°. het weder in goeden staat brengen van een verzanden waterweg ter verbinding van de Tangoelangin met de rivier van Joana, hetgeen van veel nut zou zijn niet alleen voor de bewoners van het zuidelijk gedeelte van Japara, maar ook voor den zeer drukken handel tusschen Samarang en Joana, vooral in den westmoesson, omdat dan de gemeenschap over zee met Samarang geheel is afgesloten.

Terwijl in verband met de bedoelde plannen onderzoekingen worden verrigt door twee ingenieurs, is een derde belast met eene opneming van het stroomgebied der kali Glis, ten einde voorstellen te doen omtrent de verbeteringen, die al dadelijk zouden te brengen zijn in de bevloeijingsmiddelen der districten Tjendono, Koedoes en Tengelles.

Soerabaija. In de afdeeling Modjokerto vordert een tijdelijke dam in de Konto-rivier, die om de twee à drie jaren wegslaat, jaarlijks den arbeid van duizenden heerendienstpligtigen. Tot vervanging van dien dam en tot verbetering der irrigatie in de genoemde afdeeling, stelde men zich voor in dit jaar eene doorgraving te maken tusschen de rivieren Konto en Kowang, met een inlaat-sluis en een afsluitdam.

Kon in het vorig verslag de verwachting worden geopend dat de uitvoering van het sinds zoovele jaren geprojecteerde Kabooh-kanaal eindelijk verzekerd was, daar dit werk met goed gevolg was uitbesteed, thans moet worden berigt dat niet alleen de uitvoering van het werk, nadat daarmede een aanvang was gemaakt, weder gestaakt is, maar bovendien twijfel is gerezen aangaande het nut van het werk, 't welk men heeft willen tot stand brengen. Alvorens ter zake in bijzonderheden te treden, schijnt het wenschelijk in het kort de geschiedenis van dit kanaal in herinnering te brengen.

Reeds in 1850 werden, op last van den toenmaligen resident van Soerabaija, opnemingen gedaan ten behoeve van den aanleg van een kanaal ter besproeijing van de districten Kabooh (later genoemd Modjokasri) en Goenoeng Kending. Men heeft echter na eenigen tijd de zaak laten rusten, vooral, naar het schijnt, omdat men meende eerst de voltooijing en het resultaat te moeten afwachten van andere werken (de stuw te Lengkong en de daarmede in verband staande aftappingskanalen), alvorens met zekerheid te kunnen zeggen of voor het Kabooh-kanaal genoeg water aan de Kediri-rivier zou kunnen worden ontleend, zonder benadeeling van landbouw en fabriekwezen beneden het aftappingspunt, en zonder schade voor de vaart op het benedenvak der Soerabaija-rivier.

In 1856 verzochten twee kooplieden te Soerabaija concessie voor den aanleg van zoodanig kanaal, hetwelk zij geheel met eigen middelen wilden tot stand brengen en daarna aan het Gouvernement overgeven, mits met hen, op de toen vigerende voorwaarden, twee contracten werden aangegaan voor de bereiding van suiker in de districten, die door middel van het kanaal zouden worden besproeid. Het verzoek werd bij Indisch besluit van 12 Junij 1857 afgewezen, omdat het niet geraden voorkwam dit belangrijk werk, tot het algemeene plan van waterwerken in het regentschap Soerabaija behoorende, door particulieren te laten uitvoeren. Daar evenwel de aanleg van het bedoelde kanaal van het hoogste nut werd geacht, werd bij hetzelfde besluit aan den resident van Soerabaija opgedragen om daarvoor nieuwe opnemingen te laten doen en een project en begrooting in te dienen, waarbij tot grondslag moest worden genomen dat het werk in vrijen arbeid zou worden uitgevoerd.

De omvangrijke werkzaamheden, voor de uitvoering dezer opdragt vereischt, zoomede gebrek aan technisch personeel, waren oorzaak dat het verlangde project eerst in 1866 aan de Indische Regering werd aangeboden. In Januarij 1867 deed zij aan het Opperbestuur een voorstel tot den aanleg van een kanaal volgens dat project, loopende van Gebong aan de Kediri-rivier (56 palen bovenstrooms van de hoofdplaats Soerabaija) tot Bambee aan de Soerabaija-rivier (11 palen van de hoofdplaats). Immers, de verrigte opnemingen hadden de overtuiging geschonken, dat de aanleg van dit kanaal uitvoerbaar was en dat het de grootste voordeelen zou opleveren aan de aangrenzende districten, terwijl tevens de gelegenheid zou verkregen worden om den militairen weg tussschen Soerabaija en Kediri, die wegens terreinsbezwaren over een afstand van 12 palen nog niet gelegd was, te voltooijen, daar hiervoor zou kunnen worden gebruik gemaakt van een gedeelte van den linker-kanaaldijk.

Op de Indische begrooting van 1868 werd dientengevolge een post voor het bedoelde werk uitgetrokken. Evenwel werd de uitvoering van jaar tot jaar verschoven, hetzij omdat wijzigingen in het project en in de bestekken voor de uitbesteding noodig werden bevonden, hetzij omdat op de vaststelling van nieuwe voorwaarden voor de uitbesteding van 's lands werken moest worden gewacht, hetzij omdat de uitbesteding mislukte (1). Bij eene nieuwe uitbesteding op 1 November 1873 werd eindelijk, zooals in 't vorig verslag is vermeld, door de firma VAN LAKERVELD en Co. te Soerabaija ingeschreven voor f 1 798 990, en bij Indisch besluit van 1 December 1873 werd het werk aan die firma definitief toegewezen.

Onmiddellijk werd met de voorloopige werkzaamheden een aanvang gemaakt (2), maar reeds den 7den September 1874 verzocht de aannemer van zijne verbindtenis ontslagen te worden, bewerende dat het volstrekt onmogelijk gebleken was om voldoend werkvolk te bekomen. Nader werd zijnerzijds aangetoond, dat bij de uitvoering van het werk verschillende moeijelijkheden in het verkrijgen der benoodigde materialen enz. waren ondervonden die tot hoogst aanzienlijke uitgaven leidden, en waarop niet gerekend was bij de begrooting die den grondslag van de uitbesteding had uitgemaakt. (Bij deze begrooting waren de kosten geraamd op f 1 800 301.)

Aan het verzoek werd voor'shands geen gehoor gegeven, maar integendeel werd aan den directeur der openbare werken opgedragen om bij den aannemer met den meesten ernst aan te dringen op de uitvoering van het contract. Evenwel werden tevens, bij besluit van 21 Januarij jl., de hoofdinspecteur der cultures VAN BAAK en de inspec-

---

(1) Zie de koloniale verslagen van 1871, blz. 157, 1872, blz. 149, 1873, blz. 202.

(2) Evenwel niet door de firma VAN LAKERVELD, maar door den aannemer R. E. SMITH. Aan dezen had de genoemde firma de uitvoering van het werk overgedragen. De cessie is echter door de Indische Regering niet goedgekeurd, omdat met een der borgen van den heer SMITH geen genoegen kon worden genomen.

teur der openbare werken VAN KETWICH in commissie gesteld om een naauwkeurig plaatselijk onderzoek te doen naar de gegrondheid der geopperde bezwaren.

Den 19den Maart werd door deze hoofdambtenaren een verslag uitgebragt, waarin zij aantoonden dat het inderdaad eene onmogelijkheid was om het werk uit te voeren voor eene som, eenigszins nabij komende aan die in de begrooting genoemd; dat de vele suikerfabrieken en de bosch-exploitatien in Modjokerto nagenoeg alle vrije werkkrachten der bevolking in beslag namen; en dat er, aangezien de arbeid bij die ondernemingen veel aangenamer voor de bevolking was dan het graafwerk in den zwaren, vaak onder water staanden grond, geenerlei kans bestond om voor den laatstbedoelden arbeid werkvolk te verkrijgen, tenzij veel hoogere loonen werden betaald dan bij de ondernemingen — waar zij reeds aanzienlijk waren — verdiend konden worden. De hoofdinspecteur en de inspecteur bepaalden zich echter niet tot deze opmerkingen. Zij berigtten aan de Regering dat hun, bij de raadpleging der stukken betreffende het Kabooh-kanaal, gebleken was, dat in de opgaven betreffende de uitgestrektheid van de te irrigeren gronden eene belangrijke vergissing had plaats gehad; dat nadere opnemingen waarschijnlijk zouden aantoonen dat lang niet die groote uitgestrektheid door middel van het ontworpen kanaal zou kunnen geïrrigeerd worden, waarvan tot dusver sprake was geweest; en dat zelfs door eenige inlandsche hoofden werd beweerd dat het gedeelte van de districten Modjokasri en Goenoeng Kending, 't welk in werkelijkheid water uit het kanaal zou kunnen ontvangen, meer behoefte had aan eene goede afwatering dan aan besproeijing, terwijl de afwatering zou belemmerd worden door het kanaal.

Deze mededeelingen hebben den Gouverneur-Generaal aanleiding gegeven om bij besluit van 12 Junij jl. vooreerst magtiging te verleenen om de met de firma VAN LAKERVELD en C°. aangegane overeenkomst te ontbinden, aangezien het vaststond dat, tengevolge van onvoldoende raming van het arbeidsloon in de begrooting van kosten, die overeenkomst finantieel onbestaanbaar was, en het verder aandringen op de nakoming daarvan toch niet zou leiden tot voltooijing van het werk, maar, zonder voordeel van den lande, den ondergang der ondernemers zou te weeg brengen.

Voorts is bij dat besluit bepaald dat het noodige personeel der statistieke opneming in Soerabaija zou worden te werk gesteld om de gronden, welke door het geprojecteerde kanaal zouden kunnen worden geïrrigeerd, op te nemen en in kaart te brengen, met naauwkeurige vermelding van hun aard en hunne uitgestrektheid; terwijl de straks genoemde hoofdinspecteur der cultures en inspecteur der openbare werken werden uitgenoodigd om een nader onderzoek te doen naar de middelen tot verbetering der waterlozing in het zuidelijk gedeelte der districten Modjokasri en Goenoeng Kending, zoomede naar de waarde der bewering, dat bij het tot stand komen van het Kabooh-kanaal de reeds gebrekkige waterlozing nog meer bemoeijelijkt zou worden. Voor dit onderzoek zijn twee ingenieurs aan de beide hoofdambtenaren toegevoegd.

Pasoeroean. In het afgeloopen jaar is besloten tot het leggen van een stuwdam te Kedoeng Larangan en het graven van eene leiding met sluisje, waardoor Kotta Bangil van water zal worden voorzien (vergelijk het vorige verslag).

Verder dacht men in 1875 een dam te leggen in de rivier Metro bij Sano Sari voor de irrigatie in het district Sengoro (afdeeling Malang), en eene beweegbare waterkeering te maken in den overlaat van den dam Kedoeng Kandang, de rivier Penganten op te dammen en eene leiding te graven tot verbinding van die rivier met de leiding Soemboeroeri.

Bezoeki. De noodstuwdam te Sitoebondo, die gedurende 15 achtereenvolgende jaren geregeld door bandjirs werd weggeslagen, heeft in den westmoesson van 1873/1874 uitmuntend stand gehouden, hetgeen voornamelijk aan de laatstelijk gevolgde constructie moet worden toegeschreven. Die constructie heeft echter veel arbeid gekost en vordert ook veel toezigt en onderhoud.

De aanleg van den vasten stuwdam met sluizen in de Sampean-rivier werd onafgebroken voortgezet en vorderde goed. Evenwel zal het werk niet op 1 November van dit jaar voltooid zijn, zooals bij het sluiten van het contract van aanneming verwacht werd. Immers hebben zich de navolgende ongunstige omstandigheden voorgedaan. Bij het oorspronkelijk project, gearresteerd in 1872, was er op gerekend dat zoowel de dam als het stortebed op eene in de bedding der rivier aangetroffen wadas-laag gefundeerd zouden kunnen worden. Bij de uitvoering is echter gebleken dat over eene lengte van 43 meters, ter plaatse van het zoogenaamde gat van Thiel, die wadas-laag ontbrak. Bijzondere voorzieningen voor de funderingen aldaar waren dus onvermijdelijk. Voorts hebben de zware bandjirs bij den jongsten westmoesson doen zien, dat noch het inlandsch metselwerk, noch de opvulling met klipsteen van het stortebed tegen overstorting van het water bestand is, weshalve het noodzakelijk is geoordeeld om op het stortebed alsnog eene halfsteens rollaag van waalmoppen aan te brengen. In de derde plaats heeft de ondervinding in den jongsten westmoesson de wenschelijkheid aangetoond van de opruiming eener wadas-plaat in de bedding der rivier beneden den dam, en van de versterking van een gedeelte dier bedding; terwijl eindelijk ter verdediging van den zuidelijken oever het aanbrengen eener krib noodig is bevonden. Voor het aanbrengen der hier omschreven voorzieningen wordt nog eene uitgaaf van omstreeks 2 ton noodig geacht boven de f 509 870, waarvoor het werk volgens het oorspronkelijk project is aangenomen.

Banjoewangi. De waterleiding uit de rivier Bomo in het district Rogodjampi, waarvan in de beide vorige verslagen reeds melding werd gemaakt, is voltooid en voldoet aan het beoogde doel.

Bagelen. Het graven der in het vorige verslag bedoelde leiding Mongkong uit de Begaloe in de afdeeling Ledok, werd met kracht voortgezet, zoodat het grondverzet gedurende 1874 bedroeg 305 700 kubieke meters.

Van de werken tot droogmaking der rawah Wawar werden in 1874 nog voltooid het Wawar-kanaal en de dijk van Gentan naar Wawar. Met de verzameling van materialen voor den bouw van de sluis in genoemden dijk werd voortgegaan.

De leiding Kedong Poetri (Poerworedjo) is voltooid.

Banjoemas. Er werd een belangrijk project opgemaakt voor irrigatie van circa 6900 bouws sawah's gelegen in de afdeelingen Banjoemas en Bandjarnegara, die thans jaarlijks aan geheele of gedeeltelijke mislukking van den oogst blootstaan. Dit werk komt in 1875 in uitvoering.

Andere gewesten. In de residentien Rembang, Kadoe, Tagal, Pekalongan, Preanger regentschappen en Krawang moesten plannen tot verbetering van het irrigatiewezen, ten gevolge van gebrek aan personeel, buiten behandeling blijven.

2°. Gouvernements-cultures.

Koffijcultuur.

Aan de gouvernements-koffijcultuur werd door het Bestuur, zoo hier te lande als in Indie, de belangstelling gewijd, welke zij, als het voornaamste middel van inkomst voor den Staat, steeds in hoogere mate verdient, naar gelang meer gedaan wordt ter voorziening in de behoeften van Indie en dientengevolge de staatsuitgaven toenemen (1). Het streven blijft om de gestadige behartiging der cultuur, door Europesche en inlandsche ambtenaren, te bevorderen en om de bezwaren op te heffen, welke daaraan voor de bevolking nog mogten verbonden zijn, opdat de koffijcul-

(1) In het laatst van 1874 is de Indische Regering, bij gelegenheid dat de belangen der gouvernements-koffijcultuur dezerzijds bij haar werden aangedrongen, geraadpleegd over de vraag of eene regeling dier cultuur bij de wet mogelijk en wenschelijk zou zijn. De vorige Gouverneur-Generaal maakte de vraag bij den Raad van Indie aanhangig, maar gaf inmiddels als zijne persoonlijke meening te kennen, dat speciale regelingen, gegrond op plaatselijke behoeften, de voorkeur verdienden, en dat eene regeling bij de wet den overgang van de verpligte cultuur tot eene vrijwillige volkscultuur eer zou belemmeren dan bevorderen. Een nader advies wordt nog van de Indische Regering te gemoet gezien.

tuur meer algemeen eene volkscultuur worde, gelijk zij het in sommige streken reeds is.

Omtrent de zorg der Europesche en inlandsche ambtenaren voor de koffijcultuur (waarop de Indische Regering naauwkeurig het oog kan houden, sinds zij door driemaandelijksche rapporten van de residenten en van den hoofdinspecteur wordt ingelicht omtrent al hetgeen in het belang dezer cultuur wordt verrigt) luiden de berigten zeer gunstig.

Wat de maatregelen betreft, waardoor men de cultuur meer en meer bij de bevolking gewild hoopt te maken, moet hier worden herinnerd wat in het vorig verslag (blz. 185 en 186) werd aangeteekend, namelijk: dat vooral gunstige uitkomsten werden verwacht van eene meer algemeene toepassing der regelingen, bij het Indisch besluit van 29 Januarij 1872, n°. 14 (1), voor de Preanger regentschappen uitgevaardigd; dat de nieuw benoemde hoofdinspecteur B. van Baak zich het eerst zou wijden aan een onderzoek naar de wenschelijkheid der toepassing van die regelingen in andere gewesten, en dat hem daartoe tijdelijk was toegevoegd de adsistent-resident D. Ples, die onder den resident der Preanger regentschappen speciaal belast is geweest met de leiding der invoering van de bedoelde regelingen in dit gewest.

De hoofdinspecteur, wien in het laatst van 1874 nog de adsistent-resident L. C. E. Kniphorst werd toegevoegd, bezocht achtereenvolgens de residentien Tagal, Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki, terwijl aan den heer Ples werd opgedragen om het plaatselijk onderzoek te bewerkstelligen in de residentien Cheribon, Pekalongan, Banjoemas, Bagelen, Samarang en Japara. Het resultaat der verrigte onderzoekingen werd aan de Indische Regering medegedeeld bij een verslag dd. 24 Februarij 1875. Naar aanleiding van dit verslag heeft de Gouverneur-Generaal bij besluit van 26 Mei jl., n°. 28, bepaald, dat de Preanger regelingen zullen worden toegepast in de residentien Bantam, Krawang, Cheribon, Tagal, Pekalongan, Samarang, Kadoe, Bagelen, Banjoemas, Japara, Madioen, Kediri, Soerabaija, Probolinggo (met uitzondering van het district Tengger), Bezoeki en Banjoewangi, — onder voorbehoud echter dat, met handhaving van de hoofdbeginselen van die regelingen, op de ondergeschikte punten daarvan kan worden afgeweken, indien dit door plaatselijke omstandigheden wordt gevorderd; — zullende de betrokken residenten zich ter zake van deze afwijkingen hebben te verstaan met den hoofdinspecteur der koffijcultuur en deze nog voor zooveel noodig met den directeur van binnenlandsch bestuur.

Het district Tengger is, even als de residentie Pasoeroean, van de toepassing der Preanger regelingen uitgesloten, omdat aldaar de koffijcultuur reeds grootendeels eene volkscultuur geworden is.

(1) Zie het verslag van 1872, blz. 152 en 153, en het Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 2738.

In afwachting van de hier vermelde algemeene beslissing werd reeds in 1874 in enkele gewesten, overeenkomstig den wensch der bevolking, in den zin der meergenoemde regelingen gehandeld. Zoo had in de residentien Soerabaija en Bezoeki ruil van tuinen tusschen de met het onderhoud daarvan belaste dessa's plaats, waardoor de afstanden der plantsoenen tot de woningen der cultuurpligtigen bekort werden. Ook in Madioen zouden eenige tuinen in het district Kanigoro, die waren aangelegd en onderhouden werden door de bevolking van het district Tjaroeban, aan de bevolking van eerstgenoemd district worden overgedragen.

In vele gewesten werden de cultuurpligtigen, die een zeker aantal vrijwillig aangeplante boomen met genoegzame zorg onderhielden, van het bewerkstelligen van bijplantingen op hoog gezag vrijgesteld. Hierover wordt straks nader gehandeld onder het hoofd *„Aanplantingen en afschrijvingen"*. In de afdeeling Poerbolinggo der residentie Banjoemas werd met eene meer intensieve cultuur in de nabijheid der dessa's een proef genomen, die goed slaagde, zoodat eene uitgebreider toepassing dier cultuurwijze mag worden verwacht. Vooral in Krawang werd reeds een belangrijke stap gedaan op den weg door de Preanger regelingen aangewezen. Aan de bevolking van het district Wanajassa is vergund om, in stede van de bevolen bijplantingen bij de geregelde tuinen in het verwijderd Boerangrang-gebergte, kleine aanplantingen te bewerkstelligen op de thans onbenut liggende gronden in de onmiddelijke nabijheid harer dessa's, welke aanplantingen niet meer behoeven te bedragen dan 20 boomen per gezin.

In de Preanger regentschappen leverden de nieuwe regelingen steeds gunstige resultaten op. Gretig werd gebruik gemaakt van de bevoegdheid, aan den planter gegeven, om den bevolen aanplant te bewerkstelligen op gronden door hem zelven daartoe gekozen, mits zij voor de cultuur geschikt of door bemesting geschikt te maken zijn. Zelfs worden de aanplantingen in de districten Tjiheulang (afdeeling Soekaboemi), Salatjaoe (afdeeling Soekapoera kollot) en Tjikemboelan (afdeeling Tjitjalengka) geheel op eigen of gehuurden grond bewerkstelligd. Evenzeer maakte de bevolking veel gebruik van de vergunning om bestaande koffijtuinen, waarbij zij is ingedeeld, te verlaten, mits er gelegenheid besta om de te verlaten tuinen over te dragen aan gegoede en te goeder naam bekend staande inlanders (na welke overdragt de tuinen „merdika-tuinen" genoemd worden), of om ze in te deelen bij dessa's, meer in de nabijheid van de tuinen gelegen. De volgende opgave toont aan hoeveel plantsoenen op die wijze bij het einde van 1874 waren overgedragen; voorts hoeveel afgeschreven koffijtuinen aan inlandsche ondernemers waren afgestaan; eindelijk hoeveel bouws woeste — voor de gouvernements-koffijcultuur gereserveerde — gronden aan inlanders waren uitgegeven tot aanleg van eigen (sorangan) tuintjes.

	Overdragt van koffijtuinen aan inlandsche ondernemers (merdika-tuinen).				Afstand van woeste gronden voor sorangan-tuinen.	
	Aantal personen, in het bezit van merdika-tuinen.	Aantal bouws, nog in onderhoud tijdens de overname.	Tuinen reeds afgeschreven tijdens de overname (bouws).	Totaal bouws.	Aantal personen.	Aantal bouws.
Bandong	146	808	355	1 163	323	55
Tjiandjoer.	8	157	»	157	63	29
Tjitjalengka	76	2 201	277^{5}	$2\,478^{5}$	»	»
Soemedang	35	41	30	71	2	100
Soekaboemi	16	292^{5}	»	292^{5}	2	5
Tassikmalaija	2	»	»	»	29	3
Soekapoera kollot	93	278	177	455	»	»
Limbangan	6	48	65	113	4	12
Totaal . . .	382	$3\,825^{5}$	904^{5}	4 730	423	204

Het onderhoud der merdika- en sorangan-tuinen laat weinig te wenschen over. Vooral in de afdeeling Garoet en in het district Panembong kunnen de merdika-tuinen wedijveren met de beste gouvernements-tuinen. Vele inlandsche ondernemers besteden ook aan de bereiding van het product groote zorg; hier en daar zijn zeer doelmatige, met pannen gedekte droogschuren opgerigt; al meer en meer worden de versche vruchten ontbolsterd in kleine, eenvoudig zamengestelde, door water gedreven molens, wier gebruik gunstig moet werken op den pluk, omdat alleen goed rijpe vruchten op die wijze van den saprijken bolster kunnen worden ontdaan.

Bij het einde van 1874 waren 3219 inlanders van den verpligten aanplant vrijgesteld, omdat zij een voldoend aantal koffijboomen in eigen tuinen hadden geplant en onderhielden.

De in 1872 voorgeschreven opneming van de woeste, voor de koffijcultuur geschikte gronden in de naaste en meer verwijderde omgeving der dessa's (tot op 12 palen) is afgeloopen. Daarbij is gebleken dat bij verreweg de meeste dessa's nog gronden genoeg aanwezig zijn voor eene meer intensieve cultuur.

In het hooger vermelde verslag van den hoofdinspecteur der koffijcultuur van 24 Februarij 1875 werden, behalve de wenschelijkheid der toepassing van de Preanger-regelingen in de overige gewesten, ook andere maatregelen ter sprake gebragt, welke geacht werden in het belang der koffijcultuur te kunnen strekken. Onder anderen werd daarin gehandeld over de uitvoering van het Koninklijk besluit tot regeling der agrarische aangelegenheden (*Indisch Staatsblad* 1870, n°. 118, en 1872, n°. 116), voor zoover dit de aanwijzing voorschrijft van streken, die beschikbaar moeten blijven voor de uitbreiding der op hoog gezag ingevoerde koffijcultuur, en mitsdien niet in erfpacht kunnen worden uitgegeven. De aanwijzing zou geschieden bij een Koninklijk besluit, waarvoor in 1870 een ontwerp van de Indische Regering is gevraagd. Zoodanig ontwerp is echter nog niet hier te lande ontvangen; de Indische autoriteiten zijn het nog niet eens geworden over de bepalingen, welke daarin zouden moeten vervat zijn (1). Op de wenschelijkheid eener spoedige beslissing in deze aangelegenheid is van hier uit bij herhaling gewezen, ook in de aanschrijving bedoeld in de noot op blz. 179. Bij besluit van 15 Julij jl. heeft de Gouverneur-Generaal zijnerzijds op de spoedige indiening van voorstellen bij den directeur van binnenlandsch bestuur aangedrongen, met verwijzing naar het ontwerp eener verordening tot herziening en codificatie van de agrarische bepalingen, door den algemeenen secretaris na zijne reis over Java ingediend (zie hierboven, blz. 87), waarin ook omtrent dit punt eene regeling was voorgedragen. Intusschen wordt bij de beoordeeling van iedere aanvraag om woeste gronden in erfpacht rekening gehouden met de belangen der gouvernements-koffijcultuur, en worden geene gronden uitgegeven waarvan men kan nagaan dat zij in de eerste tien jaren voor die cultuur benoodigd zullen zijn.

Een ander onderwerp, in het verslag van den hoofdinspecteur besproken, was de verwaarloozing der koffijcultuur in de bergdistricten van Tagal, ten gevolge van den verren afstand der standplaatsen van de Europesche ambtenaren. De hoofdinspecteur gaf in overweging om die bergdistricten tot eene afzonderlijke afdeeling te verheffen. Tegen dit denkbeeld zijn echter bij de Indische Regering overwegende bezwaren gerezen; het is haar wenschelijker en voor het beoogde doel voldoende voorgekomen een controleur te plaatsen te Rangdoedongkal, die het toezigt zal kunnen houden over de koffijcultuur in de districten Mandiradja en Bongas.

In het vorig verslag (blz. 187) is medegedeeld, dat — met het oog op de noodzakelijkheid om met kracht te waken tegen de onttrekking van koffij aan de verpligte levering — aan den directeur van binnenlandsch bestuur was opgedragen om te berigten aangaande de werking van het bestaande stelsel van passen voor het vervoer van koffij uit de binnenlanden naar de strandplaatsen, en zoo noodig voorstellen te doen tot verbetering van de contrôle. Deze opdragt heeft den directeur aanleiding gegeven om in Junij 1874 aan de Indische Regering aan te bieden een ontwerp-reglement op de gouvernements-koffijcultuur en op het bezit en vervoer van koffij op Java. Omtrent de te treffen voorzieningen is echter nog geene beslissing genomen. Tegen het ontwerp van den directeur zijn door den Raad van Indie verscheidene bedenkingen ingebragt; door den algemeenen secretaris, die tijdens zijne reis over Java ter zake geraadpleegd werd, is een ander ontwerp aangeboden, en de overwegingen betreffende dit ontwerp, waarover de hoofden van gewestelijk bestuur en de directeuren van binnenlandsch bestuur en van justitie zijn gehoord, zijn in Indie nog niet beëindigd.

Onder de tegenwoordige bepalingen kon, hoezeer waakzaamheid werd betracht, niet worden belet dat onttrekking van koffij aan de verpligte levering in enkele gewesten plaats vond. Speciaal worden Bezoeki en Kediri genoemd, doch tevens wordt gemeld dat in sommige streken van laatstgenoemd gewest het kwaad zeer verminderde. In Samarang had de in het vorig verslag vermelde veroordeeling van den ondernemer van Kali-Oeloe, naar gezegd wordt, eene goede uitwerking. In het begin van 1874 is ook de administrateur van het huurland Seringin in dezelfde residentie wegens verboden opkoop van koffij veroordeeld (tot 8 dagen gevangenisstraf en f 100 boete).

Aanplantingen en afschrijvingen. Bij Indisch besluit van 14 Mei 1874 zijn nieuwe leggers en registers voor het beheer der koffijaanplantingen op Java vastgesteld, ter vervanging van die, bedoeld bij het besluit van 3 November 1871, n° 11 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad*, n°. 2508). Daarbij is gevorderd het verstrekken van naauwkeurige opgaven — door de controleurs — van het aantal boomen in geregelde tuinen, voortaan te berekenen naar de beplante oppervlakte en de aangenomen plantwijdte; maar wat het bezwaarlijk met juistheid te constateren aantal koffijboomen in bosschen of kampongs betreft, is genoegen genomen met zoodanige opgaven, als van de inlandsche hoofden ontvangen kunnen worden. Voorts is voor de mededeeling van sommige opgaven meer ruimte van tijd gelaten, ten einde juistere cijfers te verkrijgen. Dientengevolge kan bij dit verslag geen statistiek der plantsoenen over 1874 worden overgelegd zoo als bij het vorig verslag in bijlage Z voor het jaar 1873 werd gegeven. Evenwel treft men in de bijlage MM een overzigt aan van het aantal koffijboomen bij het begin van 1874 en van de voorgestelde afschrijvingen en bijplantingen. Daaraan worden de navolgende totalen ontleend betreffende de aanplantingen op hoog gezag.

(1) Verg. de verslagen van 1872, blz. 70, en van 1873, blz. 103.

		Aanwezig in den aanvang van 1874 (1).	Voor afschrijving in 1874 bestemd.	Vermoedelijk in 1874/75 bijgeplant.	Vermoedelijk in den aanvang van 1875 aanwezig.
In tuinen . . .	vruchtdragende boomen .	126 328 564	13 052 956	—	(2) 113 275 608
	jonge boomen	42 453 050	436 557	11 527 553	(2) 53 544 046
In ongeregelde aanplantingen . .	vruchtdragende boomen .	74 609 808	857 772	—	73 752 036
	jonge boomen	?	?	1 101 510	?

(1) Omtrent de redenen voor het verschil tusschen deze en de in 't vorig verslag opgegeven cijfers is hetzelfde te zeggen wat in bedoeld verslag op bladz. 187 opgemerkt is.

(2) Hier is geen rekening gehouden met de boomen die in 1874 vruchtdragend werden, omdat opgaven daaromtrent (die volgens het bepaalde bij de nieuwe inrigting der koffijstaten eerst op ult. Junij behoeven ingezonden te worden) nog niet bekend zijn.

Hierbij is nog te vermelden dat het getal der in den aanvang van 1874 aanwezige boomen in vrijwillige aanplantingen werd geschat op 37 899 961, waarvan 17 853 191 in kampongs en paggers en 20 046 770 in bosschen. Hoeveel in den westmoesson van 1874/75 vrijwillig is bijgeplant, kon nog niet met eenigen schijn van juistheid worden opgegeven.

Bij vergelijking van bovenstaande cijfers met die in het vorig verslag, blijkt dat het aantal voor afschrijving bestemde boomen in 1874 veel grooter was dan in 1873 wat de geregelde, veel kleiner wat de ongeregelde aanplantingen betreft. Uit den aard der zaak houden de afschrijvingen verband met de aanplantingen in vroegere jaren, en evenzeer als deze zeer uiteenliepen naar gelang van de weersgesteldheid enz., kunnen er ook groote verschillen tusschen de afschrijvingen in het eene en in het andere jaar voorkomen.

Bij de regeling der bijplantingen werd weder veel zorg gewijd aan eene goede keuze van gronden, zoodat alleen geschikte en niet te ver van de dessa's verwijderde gronden voor de koffijcultuur werden aangewezen; voorts werd naauwkeurig gelet op den arbeid, dien de bestaande aanplantingen van de cultuurpligtigen vorderden, en op de gelegenheid om, door beperking van den verpligten aanplant, de vrije koffijteelt aan te moedigen. Nergens werd (verg. bijl MM) op verderen afstand dan 10 palen bijgeplant, en slechts in drie gewesten (de Preanger regentschappen, Bagelen en Madioen) werd dit maximum — trouwens slechts voor enkele dessa's — bereikt. In Bezoeki bedroeg de grootste afstand nog 9 palen; overal elders was die geringer en was aanplant in de nabijheid der dessa's regel. Wegens gemis aan geschikte gronden werden geene bijplantingen in geregelde tuinen bevolen in twee afdeelingen van de residentie Banjoemas (Banjoemas en Poerwokerto), in twee districten van Probolinggo (Probolinggo en Gending) en in eenige streken van Banjoewangi, Japara en Pekalongan. In het eerstgenoemde en in de twee laatstgenoemde gewesten, zoomede in Madioen, is nog gelegenheid gevonden om aan eenige op hoog gezag aangelegde ongeregelde aanplantingen eenige uitbreiding te geven.

Ter bevordering van de vrijwillige koffijteelt, werden geene bijplantingen voorgeschreven in de residentie Bantam, waar de vrije cultuur toeneemt. Evenmin in de afdeeling Malang (residentie Pasoeroean) en in het district Tengger (residentie Probolinggo), waar de vrije cultuur eene zoo hooge vlugt heeft genomen, dat van bijplantingen op hoog gezag geen sprake behoeft te zijn. In het district Kandangan van de residentie Probolinggo was reeds in den westmoesson van 1873/74 de bevolking van bijplantingen vrijgesteld ter aanmoediging van de vrije teelt, en daar dientengevolge, naar schatting, ongeveer 250 000 boomen vrijwillig waren geplant, zijn ook in 1874 geen bijplantingen bevolen.

Onderhoud. Ofschoon het onderhoud der tuinen in de meeste gewesten voortdurend aansporing vordert, — vooral in Bantam, Tagal, Soerabaija, Kediri (Blitar) en Bezoeki — was daarin over het algemeen verbetering te bespeuren. Sedert het bestuur zich toelegt op de bevordering eener meer intensieve cultuur, wordt meer en meer aandacht gewijd aan de oude plantsoenen, en aan de verbetering van deze dikwijls de voorkeur gegeven boven den aanleg van nieuwe. Vooral is dit in de Preanger regentschappen veel geschied. Een aantal dessa's werden daar van bijplantingen verschoond en, in stede daarvan, belast met de taak om hetzij in oude koffijtuinen de boomen op stomp te kappen (o. a. in Melambong, Dermaradja en Bloeboer Limbangan), hetzij de tuinen te bemesten, hetzij de koffijboomen te toppen waar deze te hoog en schraal waren opgeschoten. Sedert 1872 werden van het op stomp kappen van oude boomen in de Preanger uitstekende resultaten ondervonden. Met het toppen van koffijboomen zijn ook in Samarang en Kadoe proeven genomen, in het laatste gewest met zeer gunstig gevolg; maar deze bewerking vordert zooveel zaakkennis en zorg, dat het niet raadzaam is geoordeeld haar meer algemeen te doen toepassen. Tot bemesting van koffijtuinen is wel in enkele streken buiten de Preanger regentschappen, maar toch nog zeer weinig overgegaan; waar de bevolking mest verzamelt, gebruikt zij die zelden voor de koffijplantsoenen, omdat de verkoop aan particuliere ondernemers haar te veel voordeel geeft.

Uitkomsten. De koffijoogst van 1874 was, ten gevolge der gunstige weersgesteldheid, zeer overvloedig, en kwam dien van het buitengewoon gunstige oogstjaar 1866 nabij. Hij bedroeg ruim 1 031 989 pikols en dus ruim 258 069 pikols meer dan in 1873. De gebruikelijke opgaven omtrent de productie in elk gewest, omtrent de uitgaven die het Gouvernement voor de koffijcultuur te doen had, enz., worden aangetroffen in bijlage NN. Als in vorige verslagen volgt hier eene vergelijking der voornaamste uitkomsten van de koffijcultuur, met inbegrip van de levering uit de Vorstenlanden, over de laatste vijf jaren.

Jaren.	Getal vruchtdragende boomen, waarvan is geoogst (behalve in de Vorstenlanden).	Verkregen hoeveelheid koffij zonder de bij het ledigvallen der pakhuizen bevonden overwigten. — Pikols.	Hoeveelheid koffij in het geheel bij de pakhuizen ontvangen. — Pikols.	Gezamenlijke kosten van de aan het Gouvernement geleverde koffij.	Gemiddelde prijs waarop de pikol koffij aan het Gouvernement te staan komt, berekend over de geheele hoeveelheid ontvangen koffij tot aan de afscheeppakhuizen.	Opbrengst van de in Nederland geveilde koffij per pikol. Bruto.	Netto.
1870	214 553 997	983 634	986 038	f 14 279 280	f 14,48	f 41,92 7/10	f 36,73 4/10
1871	225 819 430	445 531	446 304	7 115 199	15,97	44,63	39,34 5/10
1872	226 927 481	984 134	985 961	15 226 630	15,47	54,10	48,36 6/10
1873	239 079 225	773 338	773 920	12 217 443	15,80	67,20 4/10	60,36 3/10
1874	238 838 333	1 030 106	1 031 989	17 220 406	16,68	70,40 2/10	63,91 4/10

De berigten omtrent den koffijoogst van 1875 luiden niet zeer gunstig; de weersgesteldheid was dien niet bevorderlijk.

Bereiding en kwaliteit. Aangaande de wijze van bereiding der koffij valt nagenoeg hetzelfde te vermelden als in het vorige jaar. Vrij algemeen op de gewone inlandsche wijze plaats vindende, was ze, waar het niet aan toezigt ontbrak, ook in 1874 vrij voldoende, ofschoon daarin nog veel verbetering zoude zijn te brengen.

Even als vroeger werd in de residentien Pasoeroean en Soerabaija gedurende 1874 tijdelijk buitengewoon personeel voor toezigt op pluk en bereiding te werk gesteld.

In de Preanger regentschappen vindt, gelijk reeds hooger is gezegd, bij de bezitters van merdika-tuinen meer en

meer ingang de bereiding op de zoogenaamde West-Indische wijze in kleine molens, door water gedreven. Hoezeer door deze methode — zoo als in het vorig verslag werd opgemerkt — geen beter product verkregen wordt, dan bij toepassing van de gewone bereidingswijze, heeft zij dit voor, dat daarmede veel handenarbeid wordt uitgespaard. Daar in Pasoeroean, gelijk bekend is, de inheemsche en de uit andere streken ontleende arbeidskrachten dikwijls niet voldoende zijn om den rijken koffij-oogst te verwerken, is het denkbeeld gerezen om te trachten aldaar de bereiding in kleine molens, als in de Preanger regentschappen gebezigd worden, in te voeren. Bij Indisch besluit van 15 Julij ll. is de resident aangeschreven om ter zake voorstellen te doen.

Ook in Tagal en Bezoeki worden veel kleine molens voor de bereiding van koffij gebezigd, maar deze worden niet door water gedreven.

In de residentie Bantam bestaan acht koffijpelmolens en wel twee bij ieder der etablissementen te Pandeglang, Baros, Tjiomas en Tjimanoek. Terwijl op de twee laatstgenoemde plaatsen deze molens door water worden gedreven, worden ze op de beide eerste door daglooners bediend, die voor elken pikol, welken zij vermalen, 20 centen genieten. Twee Europesche opzieners houden het opzigt over de bereidingen dezer vier etablissementen, bij elk waarvan een pakhuismeester is in dienst gesteld.

Na hetgeen dienaangaande in het vorig verslag vermeld werd, is weinig te berigten ten aanzien van het gebruik dat gemaakt is van de bij ordonnantie van 14 Maart 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 54) geopende gelegenheid, om de aan den lande te leveren koffij voor de planters te bereiden en in 's lands pakhuizen te leveren. Omtrent de etablissementen der Rotterdamsche cultuurmaatschappij in de Preanger regentschappen zijn geen bijzonderheden uit Indie vernomen. De ondernemer in Bezoeki, van wien in het vorig verslag sprake was, heeft zich, aangezien de bereiding van natte koffij hem in 1873 geen voordeel had opgeleverd, in het afgeloopen jaar bepaald tot het transport naar de pakhuizen van 1124 pikols koffij, in het district Wonosari door de bevolking zelve bereid; hij ontving de koffij van de bevolking voor f 13 per pikol, terwijl het transport hem f 0,30 per pikol kostte, zoodat zijne winst f 0,70 per pikol bedroeg.

In Pasoeroean werden in het afgeloopen jaar bij den koffij-pelmolen te Sisir (Malang) en bij het etablissement te Toedjan, sinds Maart 1874 in handen van een Chinees, 39 897 pikols koffij in de roode schil opgekocht tegen f 2 per pikol (1). Bij het einde van het jaar waren daarvan, niettegenstaande herhaalde aansporingen van bestuurswege, slechts 4640 pikols drooge koffij (waaronder 657 pikols inferieure soort) bij de pakhuizen ingeleverd; eene zeer onbeduidende hoeveelheid, daar het onder het beheer van den vorigen ondernemer gebleken is dat 5 pikols natte 1 pikol drooge koffij kunnen opleveren. Van het nog niet verwerkte product werd niet veel verwacht, daar de koffij, reeds sinds Augustus opgeschuurd en niet behoorlijk verzorgd, veel van vocht geleden had. Door nog eenige andere in de afdeeling Malang gevestigde Chinezen werden van de bevolking opgekocht 2978 pikols natte koffij à f 2 per pikol, waarvan aan de pakhuizen werden geleverd $569^1/_2$ pikols drooge koffij 1ste soort en $34^1/_2$ pikols 2de soort. Eindelijk wordt nog gemeld dat door een in dezelfde afdeeling gevestigden Europeaan 763 pikols 1ste soort en $13^1/_2$ pikols 2de soort, en door eenige Europeanen in Tengger 228 pikols bij 's lands pakhuizen zijn ingeleverd.

De koffijzaden uit Liberia, waarvan in het vorig verslag melding werd gemaakt, zijn in den loop van 1874 in goeden staat in Indie ontvangen. De proeven, daarmede genomen in 's lands plantentuin te Buitenzorg en op eenige andere plaatsen, hebben evenwel geene resultaten opgeleverd; alleen zijn een paar dezer zaden, afgestaan aan den adsistent-resident PLES te Bandong, tot ontkieming gekomen. Zeer onlangs zijn jonge koffij*planten* uit Liberia in uitnemenden staat hier te lande ontvangen (wederom door tusschenkomst van den Nederlandschen consul te Greenville en de firma HENDRIK MULLER EN Co. te Rotterdam) en, na de noodige verzorging te hebben ondergaan bij 's Rijks akademietuin te Leiden, per stoomschip naar Indie geëxpedieerd, zoodat ook daarmede proeven zullen kunnen genomen worden.

De goede uitkomsten, in de Preanger regentschappen verkregen met de kweeking van eenige Laurina-koffijplanten, hebben aanleiding gegeven tot het besluit om daarmede op grooter schaal proeven te nemen.

Mokka-koffij wordt in Samarang en Japara op enkele plaatsen geteeld. Reeds meermalen is medegedeeld dat het product van deze soort in niets verschilt van de gewone Java-koffij.

In een viertal koffij-inkooppakhuizen in de residentie Kediri heeft zich de snuitkever vertoond; de koffij uit die pakhuizen is afzonderlijk opgeschuurd en verzonden.

Pakhuizen; transport van koffij. Van het sedert 1872 bij de begrooting toegestaan crediet van f 30 000 voor ververmeerdering der gelegenheid tot inlevering van koffij is, sedert de in het vorig verslag vermelde voorzieningen genomen werden, nog gebruik gemaakt tot oprigting van drie hulp-inkooppakhuizen in de afdeeling Japara, waardoor aan de bevolking van alle koffijplantende dessa's in die afdeeling (behoudens slechts ééne onvermijdelijke uitzondering) de gelegenheid zal zijn gegeven om binnen een afstand van 6 palen haar product in te leveren. Tot dusver, bij het bestaan van slechts één pakhuis in de afdeeling Japara, moest de bevolking van verscheidene dessa's een afstand van meer dan 20 palen, dus heen en terug van meer dan 40 palen, afleggen om hare koffij in te leveren.

Het transport van koffij uit de binnenlandsche naar de strandpakhuizen heeft in 1874 wel eens, bij voorbeeld in de Preanger regentschappen en Pasoeroean, reden tot klagten gegeven, daar soms vertraging in den afvoer plaats vond; voor een groot deel was dit echter toe te schrijven aan de buitengewoon gunstige productie. In de residentie Kediri is, ter voorkoming dat de pakhuizen door overlading schade zouden lijden, of dat de inkoop zoude moeten worden gestaakt, in 1874, voor rekening van de aannemers, van bestuurswege eene hoeveelheid van ruim 2943 pikols koffij afgevoerd.

Van de in de Preanger regentschappen geopende gelegenheid, om (in streken waar te weinig koffij geproduceerd wordt dan dat voor de oprigting van pakhuizen aanleiding zou bestaan) koffij in te leveren bij de districts- en onderdistrictshoofden, werd hier en daar gebruik gemaakt. Op die wijze werden in 1874 in de afdeelingen Bandong, Tjiandjoer, Soekapoera-Kollot en Soekapoera ruim 165 pikols eerste soort en 27 pikols inferieure koffij ontvangen.

Veilingen. Hieronder volgen de gebruikelijke overzigten van de uitkomsten der koffijveilingen in Nederland en op Java (2) gedurende de twee laatste jaren, en (wat de eerstbedoelde veilingen betreft) gedurende de eerste helft van het loopende jaar. Zie ook bijlage BB.

---

(1) Door den resident van Pasoeroean werden voor den tijd van 6 maanden twee gecommitteerden in dienst gesteld voor het houden van toezigt en het maken van aanteekeningen bij den inkoop en de uitlevering van koffij bij de twee genoemde etablissementen.

(2) Wat de hoeveelheid der op Java te verkoopen koffij betreft, vergelijke men het medegedeelde op blz. 149.

Veilingen in Nederland.

TIJDSTIP.	1873. Verkochte hoeveelheid in pikols.	1873. Uitgeleverde netto kilogrammen.	1873. Gemiddelde opbrengst per $^1/_2$ kilogram. Bruto.	1873. Netto.	1874. Verkochte hoeveelheid in pikols.	1874. Uitgeleverde netto kilogrammen.	1874. Gemiddelde opbrengst per $^1/_2$ kilogram. Bruto.	1874. Netto.	1875. Verkochte hoeveelheid in pikols.	1875. Uitgeleverde netto kilogrammen.	1875. Gemiddelde opbrengst per $^1/_2$ kilogram. Bruto.	1875. Netto.
Februarij.	89 467^{87}	5 329 793	f 0,52^{54}	f 0,47^{16}	85 224^{69}	5 101 546$_{5}$	f 0,71^{74}	f 0,65^{67}	84 0 4^{23}	4 995 258	f 0,56^{20}	f 0,50^{79}
Maart	81 439^{20}	4 874 394$_{5}$	0,53^{84}	0,47^{98}	78 011^{94}	4 648 292$_{5}$	0,54^{14}	0,48^{77}	76 510	4 573 331$_{5}$	0,54^{93}	0,49^{57}
April	79 361^{46}	4 747 457	0,54^{13}	0,48^{48}	69 936	4 174 766	0,53^{47}	0,48^{34}	77 165^{22}	4 587 898	0,57^{62}	0,52^{07}
Mei.	80 490^{24}	4 834 282$_{5}$	0,56^{98}	0,51^{19}	74 206^{62}	4 445 343$_{5}$	0,56^{49}	0,51^{10}	77 731^{75}	4 638 710$_{5}$	0,57^{71}	0,52^{33}
Junij	92 111^{15}	5 496 146	0,53^{98}	0,48^{18}	80 289	4 805 413	0,60^{03}	0,54^{82}	(*b*) 80 329	4 779 575$_{5}$	0,58^{74}	0,53^{08}
Augustus.	69 622^{31}	4 146 882$_{5}$	0,56^{78}	0,51^{20}	90 414	5 416 037$_{5}$	0,57^{07}	0,51^{64}				
September	69 742	4 172 285$_{5}$	0,57^{35}	0,51^{47}	83 233^{47}	4 955 793	0,57^{51}	0,52^{36}				
October	68 561^{71}	4 088 264$_{5}$	0,60^{87}	0,55^{04}	94 472^{43}	5 632 643$_{5}$	0,58^{82}	0,53^{14}				
November	69 967^{70}	4 211 370$_{5}$	0,61^{59}	0,55^{84}	94 260^{26}	5 648 250$_{5}$	0,59^{20}	0,53^{88}				
	700 763^{64}	41 900 876	f 0,56^{20} (*a*)	f 0,50^{48}	750 048^{46}	44 828 086	f 0,58^{90} (*a*)	f 0,53^{47}				

(*a*) In de aantooningen betreffende de verantwoording der hier te lande verkochte gouvernementsproducten over 1873 en 1874 (bijlage R van het vorig verslag en bijlage BB hierachter) wordt als »gemiddelde veilingsprijs" per $^1/_2$ kilogram (dat is als gemiddeld van het gebodene) opgegeven f 0,57^{48} en f 0,59^{20}. Te dezer plaatse is de werkelijke ontvangst tot grondslag genomen, dat is: de veilingsprijs verhoogd met de aan de koopers in rekening gebragte 1 per cent veilingskosten, doch verminderd met de 1$^1/_2$ per cent rabat voor contante betaling. Van daar het verschil tusschen beide opgaven.

(*b*) De opgaven betreffende de veiling van Junij 1875 zijn nog van voorloopigen aard.

Veilingen op Java.

TIJDSTIP.	1873. Verkochte hoeveelheid in pikols.	1873. Opbrengst.	1873. Gemiddeld per pikol.	1874. Verkochte hoeveelheid in pikols.	1874. Opbrengst.	1874. Gemiddeld per pikol.
Julij	25 000	f 1 318 460	f $52,73^{21}$	25 000	f 1 440 820	f $57,67^{28}$
Augustus. . . .	25 000	1 378 940	$55,15^{19}$	25 000	1 325 400	$53,01^{6}$
October	25 000	1 477 170	$59,08^{17}$	25 000	1 193 020	$51,71^{84}$
November . . .	25 000	1 516 340	$60,65^{9}$	25 000	1 472 340	$58,89^{36}$
	100 000	f 5 690 910	f $56,90^{91}$	100 000	f 5 431 580	f $54,31^{58}$

VERDERE BIJZONDERHEDEN.

Het in beide jaren verkochte product bestond uit de ondervolgende hoeveelheden Kadoe-, Samarang-, Pasoeroean- en Preanger-koffij:

	Hoeveelheden. — Pikols. 1873.	Hoeveelheden. — Pikols. 1874.	Gemiddelde opbrengst per pikol. 1873.	Gemiddelde opbrengst per pikol. 1874.
Kadoe-koffij (1ste veiling) . .	15 000	15 000	f $52,71\frac{1}{3}$	f $57,76\frac{1}{15}$
idem » (2de ») . .	5 000	6 000	$56,26\frac{4}{5}$	$53,41\frac{5}{6}$
Samarang-koffij (1ste veiling) .	10 000	10 000	$52,77\frac{3}{5}$	$57,44\frac{1}{10}$
idem » (2de ») .	5 000	4 000	$56,50\frac{2}{5}$	53,30
Pasoeroean- » (2de ») .	15 000	15 000	$54,33\frac{13}{15}$	$52,77\frac{14}{15}$
idem » (3de ») .	25 000	25 000	$59,08\frac{17}{25}$	$51,71\frac{21}{25}$
idem » (4de ») .	15 000	15 000	$59,86\frac{2}{5}$	$55,67\frac{8}{15}$
Preanger- » (4de ») .	10 000	10 000	$61,83\frac{4}{5}$	$63,72\frac{1}{10}$
Te zamen . . .	100 000	100 000		

Suikercultuur.

In de bijlage OO worden gedetailleerde opgaven verstrekt aangaande de 93 op contract met het Gouvernement werkende suikerondernemingen op Java. Die opgaven betreffen onder anderen de uitgestrektheid van den gouvernements-aanplant en van den vrijen aanplant bij die ondernemingen in 1874, de bij elke fabriek verkregen productie, den cijns die aan het Gouvernement is opgebragt en de schadeloosstellingen die aan de bevolking zijn uitgekeerd, enz.

Liet het zich aanvankelijk aanzien dat het jaar 1874 voor de suikercultuur een bijzonder goed jaar zou zijn, de vele en zware regens, die gedurende den maaltijd vielen, waren oorzaak dat eene geringer productie werd verkregen dan men verwachtte. Terwijl in de beide voorgaande jaren verscheidene ondernemingen meer dan 90, enkele zelfs 106 en 107 pikols per bouw voortbragten, bedroeg de productie in 1874 slechts bij ééne onderneming, Karang Sambong in Cheribon, meer dan 90 pikols (namelijk $98.67^1/_2$). Daarop volgden Gempol (in Pasoeroean) met 87.62, Petjangaän (in Japara) met 87.35, Glagamidang (in Cheribon) met 85.13, Redjosari (in Madioen) met 82.50 en Besito (in Japara) met 82.01 pikols. De minst producerende onderneming maakte 33.02 pikols per bouw. Al deze opgaven hebben betrekking op gouvernements-aanplant en vrijen aanplant te zamen; gesplitste opgaven zijn niet te verkrijgen, daar het product van beiderlei aanplant gezamenlijk bij de fabrieken verwerkt wordt. Een gewestelijk overzigt van den aanplant en van de productie over 1874 volgt hieronder.

GEWESTEN.	Aantal ondernemingen.	Aantal bouws voor den oogst van 1874: beplant door tusschenkomst van het Gouvernement. (a)	Aantal bouws voor den oogst van 1874: vrijwillig beplant. Waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht. (b)	Aantal bouws voor den oogst van 1874: vrijwillig beplant. Gronden door de ondernemers gehuurd. (b)	Opbrengst (in pikols), met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant. In het geheel.	Opbrengst: Gemiddeld per bouw. (c)	Aantal bouws voor den oogst van 1875 vrijwillig beplant. Volgens gesloten overeenkomsten. (b)	Aantal bouws voor den oogst van 1875 vrijwillig beplant. Gronden door de ondernemers gehuurd. (b)
Cheribon . . .	10	4 274 ($4\,263^1/_2$)	80	(d)	311 873,21	71,80	80	»
Tagal	8	2 950 ($2\,867^1/_4$)	»	$454^{13}/_{16}$	197 418,84	59,40	150	$329^1/_2$
Pekalongan . .	3	1 600	»	26	(d) 59 910	(d) 66,56	»	$77^1/_2$
Samarang . .	4	2 100	»	»	133 631,67	63,63	$19^3/_4$	14
Japara. . . .	9	4 319 (4 245)	$131^9/_{10}$	$28^3/_5$	308 831	70,10	»	265
Rembang. . .	1	300	2	46	16 500	47,41	6	»
Soerabaija . .	19	7 620 (7 570)	$5^{188}/_{500}$	$1\,630^{98}/_{500}$	517 394,61	55,60	192	$897^{245}/_{500}$
Pasoeroean . .	17	(a) 5 674	$675^{443}/_{500}$	$71^{222}/_{500}$	$347\,852,63^1/_2$	54,17	$919^{125}/_{500}$	$149^3/_8$
Probolinggo . .	10	(a) 4 731 (4 618)	136	$574^1/_4$	324 100	60,12	82	$586^3/_4$
Bezoeki . . .	5	1 937	»	$142^{179}/_{500}$	153 092	73,60	»	209
Banjoemas . .	1	400	28	$3^1/_2$	17 500	40,56	7	38
Madioen . . .	2	800	»	(d) 12	± 58 000	71,40	(d)	(d) 100
Kediri. . . .	4	1 900 (1 881)	$144^{98}/_{500}$	41	92 646,83	44,43	113	21
	93	(e) 38 605 ($38\,255^3/_4$)	$1\,203^{176}/_{500}$	$3\,030^{80}/_{500}$	$2\,538\,750,79^1/_2$	59,75	1 569	$2\,687^{307}/_{500}$
			$4\,233^{256}/_{500}$				$4\,256^{307}/_{500}$	
In 1873 waren deze totalen (f)	93	(e) 38 699 (38 498)	$1\,830^{485}/_{500}$		2 639 598,78	65,45	$4\,333^{255}/_{500}$	

(a) De volle bij contract bepaalde uitgestrektheid is overal door tusschenkomst van het Gouvernement beplant, behalve in Probolinggo, waar bij twee ondernemingen (zie vorig verslag, bladz. 193) op 63 bouws, door het Gouvernement verstrekt, de aanplant door de zorg der ondernemers zelf geschiedde. De aanplant der fabriek Ardjosari in Pasoeroean is met 31 bouws verminderd. Deze fabriek werkte het eerst volgens de nieuwe regeling (verg. het verslag van 1873 blz. 215). Niet bij alle ondernemingen is het geheele product van den gouvernements-aanplant verwerkt; de tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen het aantal bouws aan, waarvan het product gesneden en vermalen is.

(b) De uitgestrektheid is meest bij gissing bepaald.

(c) Berekend naar het aantal bouws, waarvan het product is verwerkt.

(d) Van ééne onderneming ontbreekt de opgaaf.

(e) Onder de uitgestrektheid vermeld op blz. 174 (noten a en b) is, voor sommige gewesten, ook begrepen de oppervlakte ingenomen door wegen en slooten in en om de suikerriettuinen. Van daar dat de cijfers daar ter plaatse hooger zijn dan de hier medegedeelde.

(f) Zie echter de aanteekeningen betreffende de cijfers in het overzigt op bladz. 194 van het vorig verslag.

Gouvernements-aanplant. Om verschillende redenen werd ook in 1874 de regeling der rietaanplantingen voor eenige ondernemingen, namelijk: Ardjowinangon in Cheribon, Petjangaän en Mayong in Japara, Tangoelangin in Soerabaija, Pesantren en Djati in Kediri en Phaeton in Probolinggo (voor deze laatste zelfs twee malen) gewijzigd, in de meeste gevallen alleen ter wille van de belangen der betrokken bevolking. Zoo bijv. werd eene andere regeling van den rietaanplant voor de onderneming Djati noodzakelijk geacht, omdat, ten gevolge van het groote verloop van volk uit het bij de suikercultuur ingedeelde district Berbek, de aanplant hier niet meer in juiste verhouding stond tot de beschikbare werkkrachten. Daarom werd de bevolking van dit district ontheven van den aanplant op een veertigtal bouws, en werden eenige dessa's van de aangrenzende districten Ngandjoek en Goedean daarmede belast. De bedoelde wijzigingen leidden niet tot eene verandering van het totaal bedrag der door elken ondernemer verschuldigde betalingen ten behoeve der cultuurpligtige bevolking, met uitzondering alleen van de onderneming Tangoelangin, voor welke die betalingen met f 9,60 's jaars werden verhoogd.

Ter vervanging van de met de eigenaren van Minggiran, Poerwoasri en Menang (Kediri) gesloten overeenkomst, werden drie afzonderlijke contracten aangegaan, waarbij nieuwe regelingen voor den aanplant werden vastgesteld en de aan de bevolking verschuldigde schadeloosstelling bepaald werd op f 35 955 voor de eerstgenoemde, f 35 955 voor de tweede en f 27 540 voor de derde fabriek (f 153 per bouw).

Behalve in Pekalongan en Pasoeroean werd schier overal het Reynoso-systeem bij den aanplant toegepast, doch met zeer uiteenloopende resultaten. Terwijl deze bijvoorbeeld in Soerabaija en Samarang over het algemeen bijzonder gunstig werden geacht, ondervond men in Bezoeki slechts teleurstellingen, zoodat, met goedvinden zoowel van de ondernemers als van de bevolking, voor 1875 geheel van deze nieuwe plantwijze werd afgezien. In Pekalongan en Pasoeroean bleef de bevolking de voorkeur geven aan de oude plantwijze, deels om de zware kleigronden, deels, vooral in het laatste gewest, om den grooten overvloed aan ploegvee. Niettemin werd, bij wijze van proef, voor de onderneming Kalimati in eerstgenoemd gewest op ruim 16 bouws volgens het Reynoso-systeem geplant, en ook in Pasoeroean, in overleg met de cultuurpligtigen, een gedeelte van den aanplant voor 1875 volgens de nieuwe methode verrigt.

Wat de bemesting der suikerrietvelden betreft, wordt berigt dat schier algemeen, behalve dubbel phosphorzure kalk (superphosphate of lime), ook boengkil of katjangkoeken gebezigd worden, welker bereiding inzonderheid voor de bevolking van Pekalongan en Soerabaija eene rijke bron van inkomsten uitmaakt. Volgens ontvangen mededeeling zou bij de vier ondernemingen in Samarang voor meststof ruim f 173 000 besteed worden, waarvan alleen bij Tjipiring f 120 000.

Het onderhoud der gouvernements-aanplantingen was ook in 1874 voldoende, en over het algemeen beter dan bij de vrije teelt.

De vele en aanhoudende regens in den maaltijd hadden ten gevolge dat de meeste fabrieken niet geregeld konden doorwerken, en dat bij een groot aantal ondernemingen het riet niet bij tijds werd gesneden, zoodat de fabriekanten in min of meer belangrijke boeten vervielen. Niettegenstaande aan eenigen hunner — nadat gebleken was dat de eigen cultuur der bevolking door verlenging van den bij contract bepaalden termijn geen schade zou lijden — tot ultimo November en zelfs tot in December tijd werd gelaten om het riet van de velden weg te ruimen, is nog de aanplant van verscheidene bouws ongesneden verbrand, of wel aan de bevolking afgestaan, of op last van het bestuur opgeruimd moeten worden (zie de kolom „Aanmerkingen" in bijlage OO).

Op zijn verzoek werd, met toestemming der betrokken bevolking, aan den administrateur der onderneming Gemoe (Samarang) toegestaan om ruim 90 bouws aan te houden voor een tweede gewas (ratoen of papasan) tegen betaling van dezelfde schadeloosstellingen aan de regthebbenden als bij het contract voor den nieuwen aanplant bepaald waren.

In het vorig verslag werd vermeld dat met de fabriekanten van Poerwoasri, Menang, Minggiran, de Onderneming (Ngempit), Pleret, Poerwodadi, Waringin-Agong, Besito, Olean en Pandji suppletoire contracten waren gesloten, waarbij hun nog voor het jaar 1873 het gebruik van water ter vermaling van het riet werd toegestaan tegen schadeloosstelling aan de bevolking. De schadeloosstellingen zijn door de betrokken commissien bepaald op f 10 853,02 voor de drie eerstgenoemde ondernemingen te zamen, en voor de drie volgende respectivelijk op f 27 392,99[5], f 8 119,92 en f 43 077,44. Deze sommen werden behoorlijk ontvangen en onder de regthebbenden verdeeld. De eigenaar van Waringin-Agong maakte van de hem verleende vergunning geen gebruik. De bepaling der schadeloosstelling voor Besito verschuldigd, is uitgesteld in afwachting dat men, door vergelijking van de uitkomsten van den landbouw der bevolking in 1873 en 1874, zou kunnen oordeelen over de waarde welke het water voor haar had. Van Olean en Pandji werd niets gevorderd, omdat de bevolking geen schade leed noch winst derfde tengevolge van het gebruik van water bij die ondernemingen.

In 1874 werden op denzelfden voet suppletoire contracten gesloten met de fabriekanten van Soekodono (Loemadjang), Gending, Oembool en Redjosari tot verstrekking van water, hetzij vroeger, hetzij gedurende langer tijd dan bij het contract was bedongen. Wat het waterverbruik bij de drie eerste fabrieken betreft, werd echter bevonden dat dit geen schade had veroorzaakt aan den landbouw der bevolking. Omtrent de laatstgenoemde onderneming is nog geen berigt ontvangen.

Door eene wijziging van het contract betreffende de onderneming Dankbaarheid (Pasoeroean), heeft de bemoeijenis van het Gouvernement met de verstrekking van water aan die fabriek opgehouden; aan den ondernemer is vrijgelaten het water uit het meer van Grati te bezigen, mits hij de kunstwerken, die den afvoer van water uit dat meer naar het particuliere land Kedawoeng verzekeren, in voldoenden staat onderhoude.

Voor de meting der contractuele hoeveelheid water werden in de residentie Soerabaija door de fabriekanten watermeters aangelegd, zooals in noordelijk Italie bij de irrigatie gebruikt worden. Waar nog geene watermeters waren aangebragt, werd door den eerstaanwezenden ingenieur de molenschuif zoo ver geopend dat slechts de toegestane hoeveelheid water kon doorstroomen en daarna de schuif verzegeld.

Moeite noch kosten worden, sedert de nieuwe regeling, door de verschillende ondernemers gespaard om, door eene oordeelkundige toepassing der nieuwste uitvindingen op het gebied der suikerbereiding, het hunne bij te dragen tot den hoogeren bloei dezer industrie.

Van de 9 ondernemers, die in 1873 nog aanspraak hadden op verstrekking van rietsnijders van gouvernementswege (zie vorig verslag bladz. 196), hebben 8 die aanspraak — krachtens § 19 der „Voorschriften" in Indisch Staatsblad 1871, n°. 213, — verloren door het vermalen van vrijwillig geteeld riet. De fabriekant van Tangoelangin (Soerabaija) is thans nog de eenige die zoodanige aanspraak heeft, maar hij maakte er in 1874 geen gebruik van.

Het snijden van het riet en de werkzaamheden in de fabriek geschiedden dus uitsluitend door vrijwilligers. In het verkrijgen van het benoodigde werkvolk werden weinig moeijelijkheden ondervonden, maar veel klagten werden vernomen over de slordige opkomst der koelies met wie gecontracteerd was. Te vergeefs trachtten de ondernemers soms hen door toezegging van eene gedeeltelijke of geheele kwijtschelding der genoten voorschotten tot meer geregeld werken over te halen, en vaak werd de hulp van het bestuur ingeroepen om hen tot de naleving der gesloten overeenkomsten te bewegen. Ten gevolge der straffen door den bevoegden regter, krachtens art. 2, n°. 27, van het inlandsch politie-strafreglement opgelegd, wordt reeds hier en daar eenige verbetering bespeurd.

Het vervoer van het riet naar den molen geschiedt in den regel met karren, op enkele plaatsen per tramway. Eene proef, in 1874 door den ondernemer van Poerwodadi (Madioen) genomen met het vervoer van het riet per locomotief, heeft niet aan de verwachting beantwoord en is slechts eene maand volgehouden.

Aan de in 1872 verleende vergunning (zie het verslag van 1873 bladz. 214) om de door de suikercontractanten verschuldigde betalingen wegens plantloon en cijns ook in

ontvangst te doen nemen bij 's lands kas te Batavia, Samarang of Soerabaija, was door de Regering — als middel van contrôle op de tijdige betaling — de voorwaarde verbonden, dat de belanghebbenden, op straffe van gelijke beboeting als voor te late betaling, bij 's lands kas ter hoofdplaats van het gewest, waarin hunne onderneming werkt, van de storting elders steeds moesten doen blijken vóór de verstrijking der betalingstermijnen. Sedert is echter de bedoelde voorwaarde ingetrokken (Indisch besluit van 5 September 1874, n°. 5), vermits de met 1e. Januarij 1874 in werking getreden nieuwe voorschriften omtrent het kasbeheer de gewenschte contrôle op andere wijze verzekerden.

In het afgeloopen jaar werd aan de fabriekanten van Klaling en Tandjongmodjo (Japara) vrijstelling van plantloon en cijns verleend over een gedeelte van den aanplant (respectivelijk 29 en ruim 4 bouws), welke door veldmuizen was vernield. Door de ondernemers van Tjomal en Bandjardawa (Tagal) is de derde aflossingstermijn van den koopprijs hunner fabrieken tijdig in 's lands kas gestort, met de verschenen rente.

De verkoop van het in 1874 aan het Gouvernement geleverde product der fabriek Soerawinangon in Cheribon (10 652$^{44}/_{100}$ pikols) had den 5den Februarij jl. te Batavia plaats en bragt op f 158 088,93 of gemiddeld f 14,35 per pikol van het standmonster n°. 14 (tegen f 167 075 of gemiddeld f 15,68^{5} per pikol n°. 14 in 1873).

Vrije aanplant. Gelijk uit den staat op bladz. 186 blijkt, nam de verwerking van vrijwillig geteeld riet op de ondernemingen in contract met het Gouvernement in 1874 weder toe. Voor zoover daaromtrent opgaven ontvangen zijn, besloegen de vrije aanplantingen — bij 61 ondernemingen — eene uitgestrektheid van 4233 bouws, en bedroeg de daarvoor aan het Gouvernement verschuldigde cijns ruim f 100 000 (vergelijk bijlage O O), ter wijl, volgens de opgaven in het vorig verslag, in 1873 — bij 52 ondernemingen — 1830 bouws vrijwillig werden beplant en de cijns omstreeks f 46 000 bedroeg.

Uit den zoo even genoemden staat is ook te zien, dat de vrije aanplant weder voor het grootste gedeelte plaats vond op gronden door de ondernemers gehuurd, en dat de suikerrietteelt voor eigen risico der bevolking slechts in de residentien Japara, Pasoeroean, Probolinggo en Kediri van eenige beteekenis was. Voor de inhuring van gronden vindt in den regel overleg plaats met het hoofd en de verschillende ingezetenen eener dessa gezamenlijk, want alleen door onderlinge schikkingen hunnerzijds kan de ondernemer in het bezit geraken van een aaneengeschakeld terrein. Wanneer alle dessagenooten het onderling geheel eens zijn, wordt zulk een aaneengeschakeld terrein soms voor vijf jaren verhuurd, en gedurende dien tijd buiten de jaarlijksche verdeeling gehouden.

Uit overweging dat, in het belang der ontwikkeling van de vrije suikercultuur, de kring der velden die voor den gouvernements-aanplant worden beschikbaar gehouden, niet ruimer behoort gemaakt te worden dan noodig is, heeft de Indische Regering — gelijk in het vorig verslag, bladz. 197, werd medegedeeld — in 1873 doen onderzoeken of de termijn van verwisseling der gronden, die bij de regeling van den aanplant voor sommige ondernemingen op vier of vijf jaren was bepaald, niet overal tot drie jaren kon worden teruggebragt. Het onderzoek heeft doen zien dat eene driejaarlijksche verwisseling schier algemeen was ingevoerd, behalve bij eenige ondernemingen in Cheribon en Bezoeki, en dat bij het meerendeel van deze eene verandering in het nadeel der bevolking zou zijn. Uit dien hoofde is door de Indische Regering van het denkbeeld afgezien (September 1874). Tevens werd een ander denkbeeld — met dezelfde bedoelingen als het zoo even vermelde in overweging genomen — weder losgelaten. Naar aanleiding van de bewering, dat de particuliere suikerrietteelt werd belemmerd, doordien men in de dessa's niet altijd met zekerheid wist welke gronden bestemd (afgezonderd) waren voor den gouvernements-aanplant, was namelijk onderzocht, of het geen aanbeveling verdiende de gronden der bij de suikercultuur ingedeelde dessa's in twee kampen te verdeelen, dat der vrije en dat der gouvernements-cultuur. Het is echter gebleken dat de gronden voor den gouvernements-aanplant bestemd, zoowel bij de hoofden als bij de bevolking, zeer wel bekend zijn en dat de bedoelde maatregel dus niet noodig is.

Kinacultuur.

Een overzigt van den toestand der gouvernements-kinaplantsoenen op Java wordt gegeven in bijlage PP.

De schier aanhoudend natte weersgesteldheid van 1874 was voor de cultuur zelve niet ongunstig, maar de oogst van kinabast werd er zeer door belemmerd, daar het veel moeite en tijd kostte de basten te droogen en dientengevolge de inzameling herhaaldelijk moest worden gestaakt. In het voor- en najaar hadden niet alleen de plantsoenen, maar ook de gebouwen en kweekerijen veel van stormen te lijden.

Het aantal planten in den vollen grond, dat bij het einde van 1873 1 694 690 bedroeg, klom in het afgeloopen jaar tot 1 771 850. Mag de vermeerdering niet groot schijnen, de vooruitgang is niettemin belangrijk, daar tegenover een verlies van ongeveer 60 000 planten, — die voor den oogst gebezigd werden of uitgestorven waren, — een aanwinst kan gesteld worden van ongeveer 34 000 planten der soort calisaja Ledgeriana en 110 000 der soort calisaja officinalis, de twee kinasoorten aan welke de grootste waarde wordt toegekend (1), en daarom de eenige op wier vermenigvuldiging men zich toelegt.

In December 1874 werden te Tjiniroean 13 planten in den grond gebragt, gekweekt van zaden in 1873 uit Bolivia gezonden als van eene rijke calisaja-soort afkomstig.

Op het Malawar- en Tangkoeban prahoe-gebergte werd nog een vijftigtal bouws oorspronkelijk bosch ontgonnen, ter afronding van de bestaande plantsoenen. Na 1875 zullen geene nieuwe ontginningen meer behoeven plaats te vinden, maar jaarlijks zal een deel der oudste tuinen, welke voor den oogst moeten worden aangesproken, voor een nieuwen aanplant van superieure kina bestemd worden. Voor een gedeelte (ongeveer 25 per cent) zullen de oude kinaboomen worden gespaard, ter beschutting van het jonger, edeler plantsoen en voor den lateren oogst van een zwaarder product. Voor den nieuwen aanplant wordt het terrein weder bewerkt en, waar noodig, wordt de aanleg en verdeeling verbeterd, 't geen te gemakkelijker en ordelijker geschieden kan, omdat de vroeger gevelde woudboomen grootendeels in een tijdperk van krachtige ontbinding verkeeren. En aangezien, tijdens de ontwikkeling van het eerste kinaplantsoen, niets van den vruchtbaren maagdelijken bodem prijs gegeven, maar daarentegen bij het onderhoud der tuinen alle onkruid en afval begraven werd, is het te verwachten, dat het nieuwe plantsoen in alle opzigten onder betere omstandigheden zal verkeeren dan het oude.

Hoezeer aan het onderhoud der tuinen zooveel mogelijk zorg is gewijd, zou het toch nog beter kunnen geweest zijn, indien over meer werkkrachten had kunnen worden beschikt, gelijk het geval wezen zal wanneer geene nieuwe ontginningen meer plaats vinden. Het blijkt meer en meer, dat het snoeijen der kinaplanten een der eerste vereischten is voor eene rationele kinateelt, maar deze arbeid vereischt veel aandacht en kan slechts aan geoefende werklieden worden toevertrouwd. Alleen in snoeijing heeft men tot dusverre een practisch middel gevonden tot wering van een al te nadeeligen invloed der in vorige verslagen besproken ziekte, die sinds 1868 in de kinatuinen wordt waargenomen, maar waarvan men de oorzaken nog niet kent. Men heeft opgemerkt dat deze ziekte vooral de jonge plantsoenen aantast die geheel onbeschut aan den invloed der sterke zonnehitte zijn blootgesteld; van daar dat men, zoo als straks is gezegd, er op bedacht is om de nieuwe aanplantingen door oudere kinaboomen te beschutten.

De ontwikkeling der kinaplanten, onder schijnbaar gelijke omstandigheden, blijft zeer ongelijk en onregelmatig; de groeikracht blijkt echter zeer sterk te kunnen zijn. Het snelst en krachtigst schieten de succirubra's op, maar ook onder al de overige kinasoorten worden voorbeelden van buitengewone ontwikkeling aangetroffen (2).

---

(1) Ook de buitengewoon talrijke analyses van kinabasten, in 1874 door den scheikundige bij de kina-onderneming verrigt, hebben weder de meening bevestigd die omtrent de voortreffelijke eigenschappen van de beide genoemde kinasoorten bestond (zie bijlage QQ).

(2) Het is niet noodig voorgekomen de opgaven omtrent den groei der kinaboomen, bij vorige verslagen in eene bijlage verstrekt, nog voort te zetten.

De oogst van 1874 heeft omstreeks 33 000 kilogrammen droog product opgeleverd, waarvan 31 000 kilogrammen (in 377 kisten en 63 jutezakken) naar Europa verscheept werden, terwijl het overige voor verkoop te Batavia of voor proefnemingen in de scheikundige werkplaats bestemd werd. Om dien voorraad droogen bast te verkrijgen, heeft men omstreeks 55 000 kinaboomen uitgegraven of op stomp gekapt. Bijzonder voordeelig schijnt deze verhouding nog niet, maar zij moet toch zeer bevredigend geacht worden, wanneer men in aanmerking neemt dat de boomen nog niet zeer oud waren en dat de oogst voor het grootste gedeelte verkregen werd ten gevolge van uitdunning der plantsoenen, en deze er dus op vele plaatsen door verbeterd zijn.

De veiling van Java-kinabast en kinabast-poeder uit den oogst van 1874 had den 30sten Junij jl. te Amsterdam plaats. Een overzigt van de uitkomsten dier veiling, vergeleken met die van 1874, volgt hieronder.

SOORT.	1874.				1875.				Aanmerkingen.
	Hoeveelheid in kilo's.	Aantal kavelingen.	Verkregen veilingsprijs per ½ kilo. per kaveling.	Verkregen veilingsprijs per ½ kilo. gemiddeld over de geheele hoeveelheid.	Hoeveelheid in kilo's.	Aantal kavelingen.	Verkregen veilingsprijs per ½ kilo. per kaveling.	Verkregen veilingsprijs per ½ kilo. gemiddeld over de geheele hoeveelheid.	
Calisaja	10 303	60	f 0,47 à f 4,29	f $1,25^{03}$	14 507	56	f 0,57 à f 4,55	f $1,84^{65}$	De in 1875 geveilde calisaja-bast bestond uit de navolgende soorten:
Hasskarliana . .	346	2	1,70 à 1,77	$1,72^{80}$	849	5	1,11 à 1,61	$1,38^{20}$	a. calisaja Javanica: stambast . . 10 378 K. G. wortelbast . 1 633 "
Succirubra . . .	2 212½	11	1,00 à 1,32	$1,07^{60}$	7 123	23	0,61 à 1,74	$0,84^{83}$	
Officinalis	—	—	—	—	332	2	f 2,20	2,20	b. calisaja Anglica . . 981 "
Caloptera	—	—	—	—	194	1	1,35	1,35	c. calisaja Ledgeriana 1 515 "
Pahudiana . . .	487½	2	1,16 à 1,56	1,36	1 852	7	f 1,21 à f 1,71	$1,39^{14}$	De prijzen bedroegen: voor a f 0,91 à f 1,91 (stambast) en f 0,57 à f 0,91 (wortelbast);
Te zamen . .	13 349	75	—	f $1,23^{77}$	24 857	94	—	f $1,42^{945}$	voor b f 1,25 à f 1,66;
Kinabast poeder	2 070½	7	f 0,42 à f 0,75	$0,55^{90}$	6 114	19	f 0,47 à f 2,15	$0,69^{05}$	voor c f 2,65 à f 4,55.

Uit bovenstaande cijfers blijkt, dat de uitkomsten der jongste veiling alleszins bevredigend waren. De middenprijs was voor de basten ruim 19 cents, voor de poeder bijna 14 cents per half kilo hooger dan verleden jaar. Bijzondere aandacht verdienen, in verband met hetgeen aangaande de calisaja Ledgeriana en officinalis vroeger is gezegd, de zeer aanzienlijke prijzen, voor deze beide kinasoorten bedongen.

Vóór de veiling was weder, even als ten vorigen jare, een gedeelte van den uit Java ontvangen voorraad kinabast (500 kilo's) door het Departement van Oorlog overgenomen voor den militairen geneeskundigen dienst hier te lande.

In 1874 is weder het noodige gedaan om de kinacultuur op Java te verspreiden en om, door bekendmaking van de bij de gouvernements-onderneming verkregen resultaten, de gelegenheid te doen ontstaan tot vergelijking en tot ontwikkeling der kinalogie.

Voor 's lands rekening werden 194 planten in Bagelen en 261 in de Preanger-regentschappen verspreid, en een aantal particulieren op Java werden in het bezit gesteld van verschillende kinasoorten (1). Ook ten behoeve van proefnemingen in Bengalen en op Ceylon werden planten afgestaan, terwijl monsters kinabast voor vergelijkende onderzoekingen werden verstrekt aan de gouvernementen van Madras en Bengalen en aan verschillende kinalogen in Europa. Voorts werd nog een volledig kina-herbarium gezonden aan het koloniaal museum te Haarlem, waar het ter beschikking zal liggen voor Nederlandsche kinalogen.

Onder het Europeesch opzienerspersoneel bij de kinaonderneming hadden weder vele mutatiën plaats. Het bestond bij het einde van 1874 uit 1 hoofdopziener, 2 opzieners 1ste klasse, 2 idem 2de klasse en 1 idem 3de klasse, terwijl bovendien een fuselier — vroeger tuinman — bij de kina-cultuur werd gedetacheerd. Het vaste inlandsche personeel was op genoemd tijdstip zamengesteld uit 1 mantri-kina (welke titel aan den hoofdmandoor RADEN WIRA KOESOEMA werd verleend ter belooning zijner ijverige diensten), 10 mandoors en 125 boedjangs.

Door het werkvolk (vrije arbeiders) werden 50 505 dagdiensten gepresteerd. Het aanbod van werk liet soms te wenschen over, daar zich in de nabijheid der kinatuinen particuliere ondernemingen gevestigd hebben; niet dan bij hooge noodzakelijkheid zal echter tot verhooging van loonen worden overgegaan.

Het materieel verkeert in goeden staat; de kweekerijen werden zeer verbeterd.

Ten dienste der kina-onderneming is gedurende 1874 uitgegeven f 56 008,245, zijnde f 2941,755 minder dan bij de begrooting daarvoor was uitgetrokken.

Een voorstel om de tuinen, tegen billijke vergoeding der kosten van aanleg, in erfpacht af te staan, is door de Indische Regering afgewezen, uit overweging dat de gouvernements-onderneming moet gehandhaafd blijven zoolang de kinacultuur zich nog niet tot eene algemeene volkscultuur ontwikkeld heeft.

De uitkomsten der onderzoekingen van den scheikundige voor de kinacultuur zijn beschreven in zijn rapport, als bijlage QQ bij dit verslag gevoegd. Daarin wordt ook medegedeeld welke resultaten de op Java genomen proeven met de bereiding van ruwe alkaloïden uit den kinabast, en met de aanwending der gemengde alkaloïden als geneesmiddel, tot dusver hebben opgeleverd. De resultaten der laatstbedoelde proeven waren niet ongunstig. Zoolang

(1) In het begin van 1875 bezocht de directeur der gouvernements-kina-onderneming de kinaplantsoenen op de particuliere landen Koeripan en Tjiomas in Buitenzorg, en bevond hij dat daar belangrijke resultaten verkregen waren. Hoewel het land Koeripan slechts p. m. 700 voeten boven de zee gelegen is, waren de kinaplanten er, dank zij de intensieve cultuurwijze door den landheer met zorg en groote kosten toegepast, buitengewoon weelderig opgegroeid; een feit dat de directeur voor de kinalogie van groot gewigt achtte. Ook op Tjiomas waren de tuinen krachtig ontwikkeld; ongeveer 60 000 planten stonden in den grond en nog meer waren in de kweekerijen aanwezig. Meer bijzonderheden zijn vermeld in het extract uit het door den directeur uitgebragt rapport, opgenomen in de *Javasche Courant* van 30 April 1875, n°. 35.

echter de bereiding de in het aangehaald rapport vermelde hooge uitgaven vordert, kan zij slechts een beperkt nut hebben. Kunnen de kosten aanzienlijk worden verminderd, dan zou de bereiding van ruw alkaloïd uit den kinabast een onschatbaar voordeel kunnen opleveren, dewijl zij de gelegenheid zou geven om een koortswerend middel onder het bereik van de groote massa der inlandsche bevolking te brengen. De heer dr. E. J. DE VRIJ alhier meent eene zeer weinig kostbare methode gevonden te hebben om in de kinaplantsoenen zelve ruw alkaloïd uit den verschen bast te bereiden, en heeft daaromtrent uitvoerige inlichtingen aan de Regering verstrekt. Het groote belang der zaak heeft der Regering aanleiding gegeven om den Gouverneur-Generaal aan te bevelen met de toepassing dier methode ernstige proeven te doen nemen. Daartoe zal te beter gelegenheid bestaan, nu onlangs een militair apotheker is uitgezonden, die door dr. DE VRIJ in de toepassing zijner methode is onderrigt.

Ten slotte verdient hier vermelding dat, toen de directeur der gouvernements-kina-onderneming K. W. VAN GORKOM in Maart jl. benoemd was tot hoofdinspecteur voor de suiker- en rijstcultuur, in zijne plaats als directeur werd aangesteld de heer J. C. BERNELOT MOENS, tot dusver scheikundige bij de kinacultuur, en dat het niet noodig is geacht de laatstgenoemde betrekking te handhaven.

3°. Landbouwondernemingen, uitsluitend op contracten met de bevolking berustende.

In dit verslag wordt voor het eerst onder een afzonderlijk hoofd gebragt wat te berigten is omtrent de ondernemingen (gevestigd op kleine stukken grond, van het Gouvernement in eigendom of in opstal verkregen), waarbij uitsluitend producten worden verwerkt die òf van de bevolking opgekocht, òf geteeld zijn op gronden door de ondernemers van de bevolking gehuurd. In vorige verslagen werden deze ondernemingen gedeeltelijk — namelijk wat de vrije suikerfabrieken betreft — behandeld bij de mededeelingen aangaande de vrije teelt bij de op contract met het Gouvernement werkende suikerfabrieken, gedeeltelijk — namelijk wat de tabak- en indigo-fabrieken betreft — bij de mededeelingen aangaande den inlandschen landbouw; terwijl over de rijstpelmolens gesproken werd in de laatste afdeeling van het verslag onder het hoofd „*Fabrieken enz.*" De wijze van behandeling, die thans gevolgd wordt, is voorgekomen bevorderlijk te zijn aan een duidelijk overzigt, en kan er welligt toe leiden dat de mededeelingen omtrent de hier bedoelde landbouw-ondernemingen in volgende verslagen vollediger worden.

Suikerfabrieken.

In 1874 waren op Java en Madura 45 vrije suikerondernemingen gevestigd, waarvan 11 (1) in Cheribon, 5 in Tagal, 2 in Pekalongan, 1 in Japara, 1 in Rembang, 10 in Soerabaija, 2 in Pasoeroean, 2 in Probolinggo, 3 in Bagelen, 6 in Kadoe, 1 in Madioen en 1 op Madura (afdeeling Pamakassan). Voor zoover omtrent den aanplant en de productie bij die ondernemingen opgaven zijn ontvangen, worden ze medegedeeld in bijlage RR. Van het genoemde getal werkten er 10 in 1874 voor het eerst (2 in Cheribon, 1 in Tagal, 1 in Pekalongan, 3 in Soerabaija, 1 in Probolinggo en 2 in Bagelen), terwijl er 1 (in Japara) gereed kwam die echter nog niet dadelijk werkte. Voorts waren bij het eind van 1874 11 nieuwe fabrieken in aanbouw, namelijk 2 in Rembang, 5 in Soerabaija, 2 in Pasoeroean en 2 in Probolinggo. Vijf reeds bestaande fabrieken hebben niet gewerkt.

Even als bij de op contract met het Gouvernement werkende ondernemingen, geschieden de aanplantingen voor de vrije suikerfabrieken in den regel op gronden, door de ondernemers van de bevolking gehuurd. Voor het meerendeel worden die gronden thans, geheel voor eigen rekening der ondernemers, bij taak of in dagloon bewerkt. Slechts bij uitzondering wordt nog (in Cheribon en Probolinggo) gebruik gemaakt van de tusschenkomst van Chinesche of inlandsche aannemers.

Ook van het sluiten van overeenkomsten voor de bewerking der gehuurde gronden en de levering van het product tegen een vooraf bepaalden prijs, komen de ondernemers langzamerhand terug, dewijl de ondervinding geleerd heeft dat zoodanige overeenkomsten dikwijls door de inlanders slecht worden nagekomen en bij het taxeren van het product dikwijls geschillen ontstaan.

Omtrent den nadeeligen invloed, dien de vele regens gedurende den maaltijd in 1874 op de suikerproductie in de verschillende gewesten van Java uitoefenden, is reeds het noodige gezegd bij de bespreking der ondernemingen op contract met het Gouvernement.

Tabaksondernemingen.

Voor zoover omtrent de productie en de werkkrachten bij de in 1874 op Java gevestigde tabaksondernemingen opgaven zijn verkregen, worden die medegedeeld in bijlage SS. Er waren in 't geheel 130 fabrieken, waarvan 3 in de Preanger regentschappen, 1 in Pekalongan, 4 in Samarang, 13 in Rembang, 2 in Soerabaija, 20 in Pasoeroean, 20 in Probolinggo, 9 in Bezoeki, 1 in Banjoewangi, 9 in Banjoemas, 2 in Bagelen, 10 in Kadoe en 36 in Kediri.

Omtrent de cultuur ten behoeve van deze ondernemingen bevatten de jaarverslagen der residenten over 1874 de navolgende mededeelingen.

Door de in de Preanger regentschappen gevestigde ondernemers worden de tabaksbladeren van de bevolking opgekocht voor 1 tot 4 cent de 12 stuks. De eigenaar der fabriek Trogong tracht de veredeling van de cultuur in de hand te werken door verspreiding van goed zaad uit andere residentiën. Volgens de thans ontvangen opgaven zouden de ondernemers, voor de huur der voor hunne droogloodsen benoodigde gronden gedurende een tijdvak van vijf jaren, gemiddeld aan de bevolking betalen (in eens) voor sawah's f 50 en voor tegalgronden f 30 per bouw. Zij hebben, behalve de vaste mandoors, die per maand betaald worden, daglooners in dienst, die f 0,17 tot f 0,20 per man daags ontvangen, terwijl ook vrouwen en kinderen worden aangenomen voor het sorteren van de tabak.

In Samarang worden de overeenkomsten, die in de afdeelingen Kendal, Demak en Grobogan tusschen de eigenaren der tabaksondernemingen (4 in getal) en de bevolking worden aangegaan, gewoonlijk goed nagekomen. De bevolking plant voor eigen rekening, doch ontvangt van de ondernemers eene tegemoetkoming door verstrekking van bibiet met of zonder voorschot. Naar gelang van de kwaliteit wordt door de ondernemers van f 12 tot f 35 per duizend planten betaald. De oogst van 1874 is, tengevolge van den regenachtigen oostmoesson, onbeduidend geweest; hij bedroeg voor Demak 40 en voor Grobogan 128 pikols, terwijl in de afdeeling Kendal de aanplant voor ééne onderneming geheel mislukte. Bovendien werd weinig tabak aangeplant, omdat veel padi als tweede gewas werd verbouwd.

Ook in Rembang waar, gelijk in het vorig verslag blz. 183, werd vermeld, zoowel voor rekening der ondernemers op ingehuurde gronden, als door de bevolking op eigen risico (meest tegen genot van voorschot) tabak wordt geplant, was de weersgesteldheid gedurende 1874 allerongunstigst voor de tabaksteelt. De hooge prijzen, die over het algemeen voor de tabak worden betaald, hebben bij de bevolking eene groote voorliefde voor deze cultuur opgewekt, ofschoon daaraan, vooral in het begin van den aanplant, veel zorg en arbeid moet worden besteed.

Hoewel in Soerabaija de gronden in de afdeelingen Lamongan, Modjokerto en Sidaijoe voor deze cultuur zeer geschikt zijn, is het aantal tabaksondernemingen gedurende 1874 niet vermeerderd. De twee bestaande ondernemingen verkregen slechts een onbeduidenden oogst, in vergelijking met dien van 1873. Volgens opgave zoude in de afdeeling Lamongan f 45 tot f 70 per pikol betaald zijn.

In Pasoeroean was, ondanks de aanhoudende regens, de tabaksproductie in 1874, alhoewel minder dan in 1873, vrij belangrijk. Omtrent de wijze, waarop hier de cultuur gedreven wordt, zijn in het vorig verslag (blz. 183) uitvoerige mededeelingen gedaan. Ter aanvulling daarvan kan vermeld worden dat thans bij de onderneming Lawang,

---

(1) De thans omtrent Cheribon ontvangen opgaven wijken eenigzins af van die in het vorig verslag.

aanvankelijk met vrij gunstigen uitslag, tabak wordt geteeld op ingehuurde gronden; de huurprijs bedraagt gemiddeld f 25 per bouw. De maxima prijzen die voor de tabak betaald worden, zijn gestegen tot f 45, f 15 en f 12, respectivelijk voor de middelste, top- en stuk-bladeren. (Blijkens het vorig verslag waren de hoogste prijzen in 1873 f 35, f 12 en f 9). Voor de onderste bladeren (krossok) werd, als vroeger, f 8 als hoogste prijs gegeven.

In Probolinggo werd de tabaks-aanplant weder aanzienlijk uitgebreid. Een gedeelte van den aanplant mislukte echter ten gevolge der zware regens. De oogst wordt geschat op 25 620 pikols (tegen 20 996 in 1873). Per pikol werd gemiddeld f 35 aan de bevolking betaald.

In Bezoeki, afdeeling Bondowosso, is het aantal ondernemingen, dat in 1873 zeven bedroeg, met twee vermeerderd, die in de districten Djember en Tanggoel opgerigt zijn. Er werd evenwel in 1874 minder geoogst dan in 1873; een groot gedeelte van het nog te veld staand gewas werd door de zware regens vernield. Door de ondernemers worden zaadbeddingen op eigen kosten aangelegd en onderhouden tot dat de plantjes voor uitplanting geschikt zijn. Die plantjes zijn voor ieder kosteloos te verkrijgen, mits het daarvan te verkrijgen product aan den ondernemer worde geleverd tegen de gebruikelijke prijzen. Meer algemeen, dan uit het vorig verslag blijkt, schijnt bij de ondernemers de gewoonte te bestaan, om aan de bevolking, ongeveer twee maanden nadat zij de tabak geplant heeft, een voorschot uit te betalen, dat bij mislukking van het gewas niet behoeft te worden terugbetaald. De prijzen voor de 1000 planten bedroegen van f 15 tot f 40 (tegen f 10 tot f 30 in 1873). Bij éène onderneming (Djember) worden de prijzen geregeld naar de marktwaarde in Nederland.

Bij de in Banjoewangi gevestigde tabaksonderneming Tembakoan besloeg de aanplant eene uitgestrektheid van ongeveer 220 bouws. De bij deze onderneming gevestigde lieden zijn veelal ontslagen dwangarbeiders van het landbouw-etablissement te Banjoewangi; bij de bevolking is de cultuur niet gewild. Voor het sorteren van de tabak worden vrouwen gebezigd, die zich gaarne voor dat werk aanbieden.

In Banjoemas behoort de cultuur der tabak — als tweede gewas — tot eene der voornaamste bronnen van inkomst voor den inlander. Ondanks de weinige zorg aan het onderhoud der aanplantingen besteed, is de kwaliteit van het product, dank zij de vruchtbaarheid van den grond, zeer goed te noemen. De ondernemers koopen de tabak, soms zelfs vóór dat die tot rijpheid is gekomen, van de bevolking tegen f 5 tot f 20 de 1000 planten of tegen f 10 tot f 60 de 12 000 bladeren.

Terwijl in Bagelen vroeger (zie vorig verslag, blz. 184) alleen tabak werd geteeld voor de inlandsche markt, zijn er nu twee ondernemingen gevestigd. Door den eigenaar van de grootste dezer ondernemingen (Maron) wordt aan de bevolking zaad verstrekt en voor het product per bouw van f 100 tot f 120 betaald.

Het product van de tabaksondernemingen in Kadoe, wier aantal in 1874 van 8 tot 10 klom, was — als elders — gering, ten gevolge van de natte weersgesteldheid; het wordt op 7708 pikols geschat. Er werden gelijke prijzen betaald als in 1873 (zie vorig verslag blz. 184). Alleen bij de ondernemingen Boro-Boedoer, Djoemo en Temanggoeng werden aan de bevolking voorschotten op het te leveren product gegeven. (1) Bij de ondernemingen Sawangan, Balak en Soetjen werden gronden van de bevolking ingehuurd tegen f 25 à f 30 per bouw.

In Kediri werden 4 nieuwe tabaksondernemingen opgerigt. De totale productie der thans bestaande 36 ondernemingen bedroeg ± 74 431 pikols. De gewoonte der ondernemers, om voorschotten op de aanplantingen te geven, werkt geenszins de verbetering der tabakscultuur in de hand. Het eenig streven van den planter is nu om zoo snel mogelijk een groot aantal plantjes in den grond te krijgen om daarop voorschot te nemen. Geen wonder dan ook, dat de pogingen der ondernemers, om de kwaliteit van de tabak te verbeteren, schipbreuk lijden.

(1) Naar aanleiding der vraag, voorkomende op bladz. 5/6 van het commissoriaal rapport der Tweede Kamer betreffende het vorig verslag, moge hier worden aangeteekend dat de bedoeling der aldaar aangehaalde woorden uit het vorig verslag moet geweest zijn, dat, zoo als de Commissie van Rapporteurs zich uitdrukte, „de gronden der nalatigen onder den band van verhuurpligtigheid blijven, totdat het door hen ontvangen voorschot is terugbetaald".

Andere ondernemingen.

Behalve de boven behandelde ondernemingen zijn op Java — buiten de particuliere landerijen en de in erfpacht of huur afgestane gronden — nog eenige etablissementen tot het pellen van rijst, of tot bereiding van thee en indigo gevestigd. (De etablissementen voor koffij-bereiding, waarover gehandeld is bij de mededeelingen omtrent de gouvernements-koffijcultuur, worden hier buiten rekening gelaten). De rijstpelmolens bevinden zich in de Preanger regentschappen en zijn meest in handen van Chinezen. In dat gewest treft men ook de thee-ondernemingen aan, 2 in getal, namelijk: Tendjo Ajoe en Tjimoengkalbelah. Omtrent de indigo-fabrieken in Bagelen (zie vorig verslag blz. 185) is het navolgende vernomen. De Nederlandsche Handelmaatschappij liet bij hare fabrieken in de afdeelingen Koetoardjo en Poerworedjo $986^{1}/_{4}$ bouws gehuurden grond door eigen daglooners bewerken (tegen 411 bouws in 1873). Omtrent de productie bij de bedoelde ondernemingen zijn geene opgaven ontvangen. De eigenaar der vroegere gouvernementsfabrieken in de afdeeling Karang-Anjar wordt gezegd 32 pikols drooge indigo gemaakt te hebben. De weersgesteldheid oefende een nadeeligen invloed op de productie uit. De eerste snit slaagde redelijk, een tweede snit werd verkregen van de helft der aanplantingen, doch een derde snit mislukte geheel.

Ten slotte verdient hier vermelding, dat in Julij 1874 in de residentie Rembang (district Sedang, dessa Waras) eene ramehfabriek werd geopend, van welke onderneming aanvankelijk goede uitkomsten werden verwacht.

4°. Landbouw op gronden, door het Gouvernement in huur of in erfpacht uitgegeven (1).

In de bijlage TT wordt een overzigt gegeven van de uitkomsten in het jaar 1874 van den landbouw op de verhuurde gronden en op de gronden waarvan de huur in erfpacht is geconverteerd. Voor splitsing bestond geene aanleiding, daar geen der verhuurde perceelen *over het geheele jaar* 1874 in erfpacht is bezeten. Omtrent den landbouw op in erfpacht afgestane *woeste* gronden zijn uit den aard der zaak nog geene mededeelingen te doen, omdat de vestiging der erfpachtsregten, voor zoover die heeft plaats gevonden (zie de bijlagen P en Q), nog van te recenten datum is.

Aan de opgaven, welke in de genoemde bijlage TT omtrent elke onderneming in 't bijzonder verstrekt zijn, is hier weinig toe te voegen. Het behoeft naauwelijks gezegd te worden dat het bestuur bij de vermelding der cijfers van aanplant, productie en gebezigde werkkrachten moet afgaan op de inlichtingen van de ondernemers. Wanneer men de thans medegedeelde cijfers met die in vorige verslagen vergelijkt, stuit men soms op verschillen waarvoor bezwaarlijk eene verklaring te geven is; hier en daar zijn de opgaven ook niet volledig. Evenwel verkrijgt men daardoor eene algemeene voorstelling van den landbouw bij de hierbedoelde ondernemingen, welke hare waarde heeft.

In Bantam wordt, zoo als uit de bijlage blijkt, op de huurlanden uitsluitend koffij geteeld. Zoo ook in Samarang (behoudens een kleine kina-aanplant op één perceel). Volgens de ontvangen opgaven waren in 1874 op de huurlanden in dit gewest reeds 10 065 bouws met koffij beplant en werden 37 752 pikols geoogst. Ook in Pasoeroean, Pekalongan, Kadoe en Madioen (gezwegen van de gewesten waar slechts een enkel perceel in huur is afgestaan) worden de huurlanden meest voor de cultuur van koffij gebezigd; in het eerste gewest zouden in 1874 2203 bouws met dit product beplant zijn geweest en de opbrengst 14 951 pikols hebben bedragen.

In de Preanger regentschappen is de koffijcultuur op de huurlanden uitzondering, de theecultuur regel. De productie van thee was in 1874 veel geringer dan in 1873; zij be-

(1) Over de uitgifte zelve is gehandeld in hoofdstuk J, afd. IV.

droeg voor 12 ondernemingen, met een gezamenlijken theeaanplant van 2991 bouws, 1 134 366 kilo's, terwijl, volgens de opgaven in het vorig verslag, in 1873 bij 11 ondernemingen, met een gezamenlijken aanplant van 2834 bouws, 1 700 800 kilo's geoogst werden. In de productie van 1874 deelden de oude gouvernementstuinen (Tjioemboeloeit, Sinagar, Parakansalak, Djatinangor en Tjikadjang) voor 747 366, in die van 1873 voor 1 044 800 kilo's. Het aantal theeheesters, waarvan geplukt kan worden, werd in 1874 geschat op 21 987 282, d. i. ruim 3,9 millioen meer dan in 1873.

Behalve in de Preanger regentschappen treft men in elke der residentien Batavia (afdeeling Buitenzorg), Cheribon en Bagelen een huurland aan, dat voor de theecultuur wordt gebezigd. De productie bij de drie perceelen bedroeg in 1874 ruim 260 000 kilo's tegen bijna 792 000 in 1873.

Een 7tal ondernemingen (3 in Krawang, 2 in Cheribon, 1 in Pekalongan en 1 in Pasoeroean) wijden zich aan de suikercultuur. In 1874 bedroeg de productie 90 640 pikols, verkregen van 1923½ bouws op de huurperceelen en van 410½ bouws daarbuiten door de bevolking met suikerriet beplant.

De overige producten, die op enkele huurperceelen worden geteeld, zijn: kaneel, zijde (beide slechts bij ééne onderneming), tabak (bij 4 ondernemingen), padi en djagong. De padi wordt (onder anderen op 1 perceel in de afdeeling Buitenzorg en op 3 perceelen in Pasoeroean) door de bevolking verbouwd op gronden, haar door den ondernemer ter bewerking afgestaan, tegen beding dat hem een gedeelte van het product zal geleverd worden. Een proef met den aanplant van tarwe op het perceel Tjitjalobak (Preanger regentschappen) mislukte geheel; het land wordt thans voor de theecultuur gebezigd.

In verdere bijzonderheden kan niet worden getreden zonder te herhalen wat in de bijlage TT bij elke onderneming is aangeteekend. Het moge dus voldoende zijn naar die aanteekeningen te verwijzen.

5°. Landbouw op landen aan particulieren in eigendom afgestaan.

Omtrent de exploitatie der zoogenaamde particuliere landerijen bewesten en beoosten de Tjimanok zijn ditmaal geene mededeelingen uit Indie ontvangen. Door de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur worden jaarlijks aan de landheeren eenige vragen betreffende de exploitatie hunner landen voorgelegd, en met behulp van de op die vragen ontvangen antwoorden maken zij de rapporten op, welke aan de Regering moeten worden ingediend. De rapporten zijn echter dit jaar niet tijdig bij de Indische Regering ingekomen; wat hiervan de reden is, wordt niet gemeld.

In het vorig verslag (bladz. 203) is berigt, dat de Indische Regering besloten had eene enquête omtrent den toestand op de particuliere landerijen beoosten de Tjimanok (in Tagal, Samarang, Japara, Soerabaija en Pasoeroean) te doen instellen, met het doel om eene regeling tot stand te brengen betreffende de regten en verpligtingen van de landheeren en van de bevolking, zooals er voor de particuliere landerijen bewesten de Tjimanok eene gemaakt werd in 1836 (*Indisch Staatsblad* n°. 19). Ook het reglement van 1836 was vastgesteld nadat een omstandig onderzoek (bevolen bij besluit van Commissarissen-Generaal dd. 3 Januarij 1819, n°. 1) had plaats gevonden, „naar de wederkeerige regten en verpligtingen, welke er bestaan tusschen het Gouvernement en de bezitters van particuliere gronden en landen in de Preanger-, Krawangsche, Buitenzorgsche en Bataviasche residentien, alsmede tusschen deze bezitters en de opgezetenen van derzelver gronden en landen". Voor de regeling der verhoudingen op de landen in Midden- en Oost-Java — vooral onder het bestuur van den maarschalk DAENDELS en onder het Britsch tusschenbestuur, maar ook in lateren tijd, in eigendom afgestaan — was een onderzoek niet minder noodig, want omtrent de regten en verpligtingen van Gouvernement, landheeren en opgezetenen heerscht de grootste onzekerheid, daar de oude akten van verkoop deels zeer onbestemd, deels (bij den brand in het stadhuis te Samarang op 4 October 1850) te loor gegaan zijn, en de adats — gebruiken en misbruiken — hier vrij spel hebben gehad.

Voor het bedoelde onderzoek is bij Indisch besluit van 24 April 1875, n°. 39, in commissie gesteld de ambtenaar mr. H. VAN DISSEL, die voor de agrarische aangelegenheden toegevoegd is geweest aan de directeuren van binnenlandsch bestuur en van justitie. Volgens zijne instructie zal hij hebben na te gaan:

a. den tijd waarin en de voorwaarden waarop elk land is vervreemd en in handen van den tegenwoordigen eigenaar gekomen;

b. de landsgebruiken ten tijde der vervreemding, zoo dikwijls daarvan in de akten van afstand of overdragt sprake is;

c. den feitelijken toestand in den uitgebreidsten zin, niet alleen wat de regten en verpligtingen van Gouvernement, landheeren en bevolking, maar ook wat de algemeene welvaart, tevredenheid en veiligheid betreft;

d. de wenschen der bevolking en der landheeren.

Voorts is hem opgedragen om bij zijn onderzoek alles te vermijden, waardoor bij de opgezetenen der landen ontevredenheid of onwil, of bij de eigenaren wantrouwen omtrent de bedoelingen der Regering ten aanzien van de handhaving hunner regten zou kunnen worden opgewekt.

In het aangehaalde reglement betreffende de particuliere landerijen bewesten de Tjimanok is bij ordonnantie van 13 October 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 236) eene kleine wijziging gebragt, om buiten twijfel te stellen dat overtreding van het in art. 32 opgenomen verbod tegen het wegnemen of maken van dammen, waterleidingen enz. op die landerijen, zonder vergunning der plaatselijke autoriteit, ook strafbaar is wanneer het geschiedt door anderen dan de landheeren (bijv. degenen die van hen stukken grond in huur hebben).

6°. Landbouw op verhuurde landen in Soerakarta en Djokjokarta.

In de Vorstenlanden van Java waren bij het eind van 1874 238 Europesche landbouwondernemingen gevestigd, waarvan 179 in Soerakarta en 59 in Djokjokarta. Zij besloegen, naar gezegd wordt, te zamen eene uitgestrektheid van 331 746 bouws; terwijl de huurschat, daarvoor jaarlijks aan de Javaansche verhuurders (apanage-houders) verschuldigd, f 1 242 130 zou bedragen. De ligging der ondernemingen blijkt uit het volgende overzigt:

Gewest.	Afdeeling.	Regentschappen of onder-regentschappen.	Aantal ondernemingen.
Soerakarta	—	Hoofdplaats,	2
	Klatten,	Klatten,	34
	id.	Kartasoera,	33
	id.	Soekoardjo,	16
	Boijolali,	Boijolali,	27
	id.	Ampel,	21
	Sragen,	Sragen,	15
	Wonogiri,	Karangdoeren,	12
	id.	Karangpandan,	17
	id.	Soekoardjo,	2
Djokjokarta	—	Sleeman,	24
	—	Kalassan,	26
	—	Bantool,	9

Het aantal ondernemingen, omtrent wier exploitatie opgaven aan het bestuur werden verstrekt, was nog geringer dan in vorige jaren. Volgens de omtrent 135 ondernemingen in Soerakarta ontvangen mededeelingen bedroeg bij deze de productie van indigo 174 925 Amsterdamsche ponden, van suiker 201 845 pikols, van tabak 1 356 828 Amsterdamsche ponden en van koffij 99 802 pikols. Bij 26 ondernemingen in Djokjokarta, waaromtrent opgaven

inkwamen, werden geproduceerd 402 896 Amsterdamsche ponden indigo, 80 839 pikols suiker, 41 000 Amsterdamsche ponden tabak en 156 pikols koffij.

De naleving van het reglement op de landverhuringen in de Vorstenlanden (*Indisch Staatsblad* 1857, n°. 116) laat te wenschen over. Volgens dat reglement mogen Europeanen geen overeenkomsten betreffende de huur van gronden in Soerakarta en Djokjokarta met de Javaansche regthebbenden aangaan, zonder daartoe van de Regering vergunning te hebben verkregen, en moeten zij de gesloten overeenkomsten aan de bekrachtiging des bestuurs onderwerpen. Voor overdragt van huurregten geldt hetzelfde. Evenwel zijn er in beide gewesten een aantal overeenkomsten (vooral tot uitbreiding van ondernemingen) gesloten en overgedragen, zonder dat het bestuur daarin betrokken is geworden. Ook zijn er huurders, die, in strijd met art. 2 van het reglement, de gronden niet bezigen voor de teelt van producten voor de Europesche markt. Op deze onregelmatigheden is eerst onlangs (in Soerakarta ten gevolge van de aanstelling van vier adsistent-residenten) de aandacht der Regering gevestigd, en zij overweegt welke maatregelen ten deze moeten genomen worden.

Een groot aantal contracten — namelijk die, welke betrekking hebben op de vóór 1857 gevestigde ondernemingen en in 1860 voor 20 jaren verlengd zijn — loopen over vijf jaren af, zoodat voor hunne verlenging thans, ingevolge art. 6 van het reglement, de toestemming des bestuurs moet verzocht worden. Met het oog hierop werd in het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de Indische begrooting voor 1875 gevraagd, of die gelegenheid niet zou kunnen worden te baat genomen om betere waarborgen te verkrijgen voor de bescherming der regten van de opgezetenen der huurlanden. Op dit punt is dezerzijds de aandacht der Indische Regering gevestigd. Daarop is gebleken dat bij haar reeds sedert geruimen tijd overwegingen aanhangig waren betreffende de verbetering, zoo mogelijk, van de maatschappelijke toestanden in de Vorstenlanden. Het onderwerp is echter van zeer ingewikkelden aard, want bij iedere wijziging in den bestaanden toestand zijn de belangen van de vorsten, van de talrijke apanagehouders (aanverwanten of ambtenaren der vorsten), van de landhuurders en van de bevolking onmiddellijk betrokken. Voor zoover evenwel sprake is van bescherming der bevolking, mag niet onopgemerkt blijven, dat vrij algemeen erkend wordt dat zij in den regel op de Europesche ondernemingen in gunstiger condities verkeert dan op de niet-verhuurde gronden in de Vorstenlanden.

Omtrent den toestand der bevolking op de landen van prins MANGKOE NEGORO luiden, zoo als op blz. 5 is gezegd, de berigten verschillend. De hoofdinspecteur van cultures ZOETELIEF, die in het laatst van 1874 deze landen bezocht, meldde in hoofdzaak het navolgende aangaande de wijze, waarop daar de koffijcultuur wordt gedreven.

Verreweg het grootste gedeelte der bevolking is bij die cultuur betrokken. De koffijplanters hebben een belastingvrij aandeel in de sawah's, ter grootte van ongeveer 1 bouw; zij betalen slechts pacht voor hetgeen zij meer bezitten dan die uitgestrektheid. Het aantal boomen, door iederen werkbaren man aan te planten, bedraagt gemiddeld 1000, doch verschilt naarmate van de ligging en gesteldheid van den grond en van andere omstandigheden. De planters hebben geen regt op de vruchten; een ieder mag deze plukken, mits hij de natte vruchten aflevere bij de droog-etablissementen van den prins; in den regel echter geschiedt de pluk door de planters zelf en hunne huisgenooten. Voor iedere „kleine ton" natte koffij (gelijk staande met $^1/_{30}$ pikol ontbolsterde drooge koffij), welke bij de etablissementen wordt ontvangen, wordt aan den brenger f 0,10 betaald. Het droogen, stampen — voor zoover daartoe geen machines gebezigd worden — en het uitzoeken der koffij geschiedt in heerendienst, tegen betaling van f 0,10 daags wat het droogen betreft, terwijl voor het stampen en uitzoeken f 0,50 per pikol wordt te goed gedaan. Naar de meening van den hoofdinspecteur wordt de bevolking door de koffijcultuur niet overmatig belast en strekt deze haar veeleer tot voordeel dan tot druk.

Sedert 1868 is de koffijproductie op de landen van den prins van ongeveer 30 000 tot ongeveer 60 000 pikols gestegen. De pikol koffij komt hem op f 10 te staan, wanneer namelijk onder zijne onkosten wordt medegerekend hetgeen hij aan pacht derft door den belastingvrijen afstand van een bouw sawah aan iederen koffijplanter, zoomede hetgeen betaald wordt voor het vervoer der koffij naar Solo, en voor het personeel hetwelk de prins ten behoeve der koffijcultuur in dienst heeft, bestaande uit 2 Europesche inspecteurs, 17 administrateurs (14 Europeanen en 3 inlanders) en het benoodigde mindere inlandsch personeel.

b. Boschwezen.

Het nieuwe, bij ordonnantie van 14 April 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 110) afgekondigde boschreglement, waarvan in het vorig verslag werd melding gemaakt, is met 1 Mei jl. in werking getreden (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 84). In verband daarmede zijn ook de bestaande handleidingen voor het kappen, keuren en meten van djatihout en voor het aanplanten en voortkweeken van djatiboomen in 's lands bosschen door nieuwe vervangen, en is het aantal boschdistricten op Java en Madura van 10 op 13 gebragt, terwijl de formatie van het personeel bij het boschwezen is uitgebreid met een drietal houtvesters (*Indisch Staatsblad* 1875 n°s. 214, 215 en 83).

De prijzen waarvoor, ingevolge het nieuwe reglement, door particulieren en — voor zoover haar dit niet kosteloos is toegestaan — door de inlandsche bevolking hout uit 's lands bosschen kan worden verkregen, werden vastgesteld bij Indisch Staatsblad 1875, n°. 85. Voor particulieren zijn de prijzen over 't algemeen aanmerkelijk hooger gesteld dan die in het vroegere boschreglement (bij voorbeeld voor de beste soorten van werkhout de volle tariefsprijs met of zonder $^1/_4$ verhooging, en voor mindere soorten $^4/_5$, $^3/_5$, $^2/_5$ of $^1/_5$ van den tariefsprijs). Er is niet alleen gelet op de stijging der waarde van het hout in de laatste jaren, maar ook hierop, dat waar de aankap of het uitslepen bijzonder toezigt vordert, de kosten hiervan voortaan door de Regering zelve gedragen worden. Ook het door de inlandsche bevolking voor eigen gebruik te kappen of uit te slepen werkhout zal voortaan niet meer geheel kosteloos kunnen verkregen worden. De retributie is echter zoo laag gesteld, dat zelfs de minst vermogende daardoor niet in verlegenheid behoeft te komen. Brandhout kan, even als vroeger, door den inlander kosteloos worden ingezameld; particulieren hebben daarvoor te betalen per vadem f 7,50 voor djati- en f 3 voor ander brandhout.

Tengevolge der nieuwe regeling zullen nu een aantal bosschen voor het eerst onder geregeld beheer komen. Die djatibosschen, welke reeds sedert geruimen tijd onder geregeld beheer hebben gestaan, nemen in waarde toe. Evenwel komen daar, waar de bosschen doorsneden worden door rivieren langs welke het hout gemakkelijk kan worden afgevoerd, nog vele clandestiene aankappingen voor. De inlandsche boschpolitie doet het mogelijke om dat kwaad tegen te gaan, maar zij wordt niet altijd naar behooren bijgestaan door de gewone politie; integendeel blijkt het dat de dessahoofden zelf zich soms aan ongeoorloofde houtvellingen schuldig maken.

Reeds is op bladz. 64 medegedeeld, dat bij Koninklijk besluit van 7 Julij 1875, n°. 56, nieuwe strafbepalingen tegen misdrijven en overtredingen ten aanzien van het boschwezen op Java en Madura zijn vastgesteld (ter vervanging van die in Indisch Staatsblad 1864, n° 64*a*) en het politietoezigt op de bosschen nader is geregeld. In afwachting van dat Koninklijk besluit was reeds bij ordonnantie van 28 December 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 291) eene voorloopige voorziening genomen, ten einde de gelegenheid te openen om minder beduidende boschdiefstallen op de politierol te beregten.

De vroeger op hoog gezag aangelegde djatiplantsoenen, welke voortdurend door uitdunning en bijplanting worden onderhouden, beloven mettertijd fraai timmerhout te zullen opleveren. De djatiboomen, die eertijds langs wegen zijn geplant, worden niet vervangen wanneer zij ten dienste van locale landswerken zijn gekapt, omdat de ondervinding heeft doen zien dat deze boomen niet het verlangde regt opgaand hout leveren en bovendien de wegen veelal bederven, doordien zij hunne wortels even onder de oppervlakte van den bodem in horizontale rigting uitspreiden. In den westmoesson van 1873 op 1874 werden

weder ruim 820 bouws (vroeger vernielde bosschen of uitgekapte boschperceelen) in de verschillende gewesten op Java met djati beplant, terwijl bovendien de aanplantingen van vorige jaren werden verbeterd. Of met het aanplanten van bruikbare wilde houtsoorten (zie vorig verslag, bladz. 205) zal worden voortgegaan, is nog niet uitgemaakt. De uitkomsten van de proef, in de Preanger regentschappen genomen, zijn tot dusver niet bevredigend, daar de bewerkstelligde aanplantingen niet zeer gunstig staan en de bevolking ongenegen is voor den vastgestelden prijs van f 30 per bouw dergelijke bosschen aan te leggen. Men wacht nog af wat de ondervinding in de residentie Kadoe te dezen aanzien leeren zal (1).

De houtproductie was, zooals blijken kan uit de in bijlage UU voorkomende uitvoerige mededeelingen betreffende de ondernemingen voor den aankap van hout uit 's lands bosschen op Java gedurende het jaar 1874, wederom zeer aanzienlijk. Door de contractanten, welke de vrije beschikking hebben over het gekapte hout, zijn namelijk geveld 29 851 en vervoerd 23 545 kubieke meters. In het eerste cijfer is echter niet begrepen de hoeveelheid hout bij ééne onderneming (Malat Ngiri) gekapt, daar die niet in kubieke meters is opgegeven. In het laatste cijfer zijn niet begrepen ruim 6000 kubieke meters hout van het perceel Blitar (residentie Kediri), een gedeelte van den grooten voorraad geveld hout, welken de contractant voor dit perceel — bij het verstrijken van zijn contract in 1873 — nog niet had kunnen afvoeren, weshalve hem vergund werd dit nog in de volgende jaren te doen. Door de ondernemers die voor het Gouvernement hout kappen, werden in 1874 geveld 8621 en geleverd 9367 kubieke meters. (Van die 9367 M³ was natuurlijk een gedeelte vóór 1874 geveld). Daarenboven werden nog uit de bosschen getrokken: ten dienste van den lande, meer speciaal voor werken in heerendienst uitgevoerd, 18 222 kub. meters, en door particulieren, met vergunning van het bestuur, 1671 kubieke meters djati- en wildhout, respectivelijk eene tariefswaarde vertegenwoordigende van f 263 124 en f 21 877. Voor laatstbedoelde houtwerken was bij het eind van 1874 nog slechts f 10 783 in 's lands kas gestort. Op dat tijdstip was voorts van particulieren ontvangen een bedrag van f 10 593 voor het kappen van sadingpalmen.

Ter voorziening in de behoefte aan djatihout voor 's lands werken is, als altijd, zooveel mogelijk gebruik gemaakt van het overal in de bosschen verspreid liggende (omgevallen) hout.

Hoewel in 1874 op Java meer hout aan de markt werd gebragt dan in het jaar te voren, hielden de prijzen van het djatihout zich over het algemeen staande; alleen te Batavia werd bij het einde van 1874 de houtmarkt overvoerd met hout van kleine afmetingen, ten gevolge waarvan de prijzen aldaar eene geringe daling ondergingen. Uitvoer van djatihout uit Java heeft in het afgeloopen jaar in het geheel niet plaats gehad. Van de in het vorig verslag (bladz. 206) bedoelde proefneming met den uitvoer van djatihout in platen, in stede van balken, naar Nederland, is nog niets gekomen. De uitbesteding van 100 kub. meters djatihout in platen is mislukt (Julij 1874), en daarom is voor de levering van dien voorraad eene overeenkomst aangegaan met den ondernemer van Djatisari (Pekalongan), die de platen zal te leveren hebben ter hoofdplaats Pekalongan, van waar ze voor gouvernementsrekening naar de marinewerf te Amsterdam zullen worden vervoerd.

Het Gouvernement gaat, zoolang het aanbod van hout de vraag niet overtreft, geregeld voort met de uitbesteding der exploitatie van boschperceelen met vrije beschikking over het gekapte hout. In 1874 werden, zooals uit de bijlage UU blijkt, 4 nieuwe contracten gesloten (voor Deplang en bijbehoorende perceelen in Japara, Modjoagong en Tangkap-Orong-Orong in Soerabaija en Goenoeng-Gepiak in Madioen), terwijl even zooveel contracten expireerden (voor Rembes in Samarang, Kawak in Japara, Randoeblatong en Malat Ngiri in Rembang). In 1875 verstrijken weder 4 contracten (voor Padang in Japara, Sedan en Blimbing in Rembang en Manggir in Madioen), en vangen, voor zoover tot dusver bekend is, 6 nieuwe aan te werken (voor Trisobo in Samarang, Wates-Selowiré in Japara, Malat-Djentir en Djatilawang in Rembang, Keben en bijbehoorende perceelen in Probolinggo, en eindelijk een zoogenaamd afbakeningsperceel, bevattende het houtgewas dat door de afbakening van onder geregeld beheer gebragte djatibosschen buiten de eigenlijke boschgrens valt, in Madioen).

De contracten, waarbij levering van het gevelde hout aan den lande is bedongen, beantwoorden op den duur niet aan het doel dat daarmede werd beoogd. Zij kunnen lang niet al het hout leveren dat door sommige departementen verlangd wordt, zoodat men genoodzaakt is het ontbrekende bij particulieren in te koopen. Daarbij komt dat de ambtenaren van het boschwezen, aan wie tot nog toe het beheer der houtverzamelplaatsen is opgedragen, daaraan, in verband tot hunne overige werkzaamheden, niet de noodige zorg kunnen besteden, zoodat eene voortzetting of uitbreiding van de boschexploitatie op dezen voet zoude moeten leiden tot indienststelling van afzonderlijk administratief personeel. De Indische Regering vond in het een en ander aanleiding om voorloopig geen nieuwe contracten van den bedoelden aard aan te gaan. Evenwel zal voor het departement der marine, dat ten dienste van den scheepsbouw dikwijls hout van bijzondere afmetingen verlangt, wel steeds eene bijzondere voorziening noodig zijn. Daarom is dan ook het contract met den ondernemer van Parengan in Rembang, 't welk in 1876 zou afloopen, op eenigzins gewijzigde voorwaarden voor een tijdvak van vijf jaren verlengd, en zijn nieuwe bosschen aan het thans in exploitatie gebragte perceel toegevoegd.

Wat betreft de in vorige verslagen besproken vernieuwing van het contract voor de exploitatie der Tagalsche bosschen ten behoeve van den lande, kan verwezen worden naar de aanteekeningen in bijlage UU.

In 1874 zijn 4 nieuwe contracten voor het uitdunnen van djatibosschen en aanplantingen gesloten, namelijk (zie de aangehaalde bijlage) 2 in Tagal, 1 in Pekalongan en 1 in Kediri, en ook in het loopende jaar zijn er weder eenige uitbesteed. Van de bestaande ondernemingen werd als retributie voor het verkregen hout ontvangen f 30 795 (tegen f 11 003 in 1873).

De verkoop van verbeurdverklaarde en niet voor 's lands dienst bruikbaar bevonden houtwerken bragt f 35 765 op (tegen f 75 414 in 1873), terwijl bovendien aan boeten van houtcontractanten werd ontvangen eene som van f 3750.

Voorts is hier nog te vermelden dat de verpachte strandbosschen in Krawang f 4676 opbragten (zie bijlage EE), en dat het djatihout gedurende 1874 door het departement van binnenlandsch bestuur aan andere departementen verstrekt, eene tariefswaarde vertegenwoordigde van f 42 919.

In het afgeloopen jaar kon eindelijk worden overgegaan tot de intrekking van de eenig overgebleven houtstapelplaats ter hoofdplaats Samarang. De aldaar nog aanwezige houtvoorraad, welke bleek voor 's lands dienst niet meer bruikbaar te zijn, werd publiek verkocht.

Bij het einde van 1874 bestond het incompleet bij het kader ambtenaren voor den dienst van het boschwezen uit één houtvester 3de klasse en twee adspirant-houtvesters, terwijl twee houtvesters zich op dat tijdstip met verlof in Nederland bevonden. Van deze laatsten is in den aanvang van 1875 één naar Indie teruggekeerd; de tweede keert nog vóór het einde van dit jaar terug, maar daarentegen is weder een houtvester met verlof uit Indie vertrokken. Inmiddels zijn 2 van hier gezonden ambtenaren als adspirant-houtvesters aangesteld. Het incompleet bij het kader volgens de oude formatie was hierdoor tot 1 houtvester teruggebragt, maar de formatie werd in dit jaar, zooals reeds op bladz. 193 is gezegd, met 3 houtvesters uitgebreid, zoodat er thans 4 ontbreken. Van lieverlede zal echter dit incompleet worden aangevuld, daar op dit oogenblik 5 (2) jongelieden in Pruissen tot technische ambtenaren voor het boschwezen in Indie worden opgeleid, en hun aantal eerstdaags nog met 3 (3) zal vermeerderd worden.

(1) Over den aanplant van eucalyptus onder toezigt der boschambtenaren, is reeds gehandeld op bladz. 127.

(2) 2 van dezen werden eerst in het laatst van 1874 naar Pruissen gezonden, nadat zij hier te lande met 11 anderen een vergelijkend examen hadden afgelegd.

(3) Door dezen is in Augustus jl. een vergelijkend examen afgelegd met 14 andere candidaten.

c. Veeteelt.

De bij 't vorig verslag ontbrekende statistiek van den veestapel op Java en Madura (over het jaar 1873), waarin thans voor het eerst is opgenomen eene opgaaf van het aantal voertuigen voor personen- en goederenvervoer, wordt nu hieronder medegedeeld. Eene latere statistiek is nog niet ontvangen.

GEWESTEN.	Buffels.	Runderen.	Paarden.	VOERTUIGEN BESTEMD VOOR HET VERVOER	
				van personen.	van goederen.
Bantam	154 424	1 395	10 235	237	756
Batavia	227 266	8 582	27 692	2 351	7 742
Krawang	100 235	4 008	9 491	106	1 840
Preanger regentschappen	201 942	4 977	87 150	590	2 321
Cheribon	182 677	2 395	45 404	423	3 327
Tagal	129 812	1 076	13 816	(1) 1 076	2 747
Pekalongan	63 198	2 515	5 094	200	1 588
Samarang	180 570	48 827	16 657	535	1 443
Japara	131 296	1 276	11 991	1 025	3 444
Rembang	214 503	114 842	52 131	426	991
Soerabaija	174 879	170 515	38 118	954	6 107
Pasoeroean	51 427	145 560	59 067	1 022	6 831
Probolinggo	11 848	128 016	35 161	503	11 796
Bezoeki	23 896	136 081	39 039	240	2 993
Banjoewangi	14 701	56 213	22 930	12	1 431
Banjoemas	130 002	50 784	10 427	137	595
Bagelen	88 201	102 932	9 699	176	1 067
Kadoe	52 218	111 831	13 436	171	185
Djokjokarta	65 355	77 837	6 356	251	6 402
Soerakarta	152 663	87 715	28 251	457	1 535
Madioen	192 483	115 631	46 590	114	581
Kediri	152 241	30 381	23 848	319	3 192
Madura	32 264	223 365	19 581	310	1 846
Totaal	2 728 101	1 626 754	632 164	11 635	70 760

(1) Onder de voertuigen, bestemd voor het vervoer van personen, zijn ook opgenomen de karretjes, die zoowel voor het vervoer van goederen als van personen gebezigd worden.

Omtrent de zorg van de bevolking op Java en Madura voor het vee, is weder hetzelfde te berigten als in vorige jaren. Terwijl de Madurasche bevolking zich aan haar hoornvee veel laat gelegen liggen, is in den toestand van den veestapel op Java over 't algemeen geen verbetering te bespeuren, omdat de inlanders er weinig belang in stellen.

Van de pogingen, door de Buitenzorgsche wedloopsocieteit, met finantielen steun van het Gouvernement, aangewend om (door tentoonstellingen, uitloving van premien, enz.) eene betere verzorging van het vee in de hand te werken, zijn nog geene resultaten waar te nemen.

Evenmin kan nog gewezen worden op resultaten, verkregen bij de veefokkerij en bij de stoeterijen, door een paar landbouw-ondernemers in de Preanger regentschappen opgerigt.

De handel in vee bleef gedurende 1874 stationair. Hoornvee werd, als in vorige jaren, hoofdzakelijk uit Bali en Madura op Java ingevoerd, terwijl paarden werden aangebragt uit Soembawa, Sandelhout, Bima en Timor.

Over de ziekten die onder het vee zijn voorgekomen, en over hetgeen van bestuurswege ter beteugeling daarvan is gedaan, zie men de paragraaf *Veeartsenijdienst* op blz. 129.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

1°. Gouvernement van Sumatra's Westkust.

Rijst. Over het algemeen neemt de rijstbouw, voornamelijk op sawahvelden, meer en meer in belangrijkheid toe. In de zuidelijke afdeeling van Padang werden gedurende 1874 ruim 1200 bouws woeste gronden tot sawah's ontgonnen. De waterleidingen, door de bevolking zelve aangelegd, worden behoorlijk onderhouden en voldoen in den regel zeer goed. In de onderafdeeling Painan kwamen twee nieuwe waterwerken ter gezamenlijke lengte van 7 Javapalen (ruim 2 uren gaans) tot stand, maar daarentegen werden eenige leidingen grootendeels verwoest door de zware overstroomingen, welke in het laatst van 1874 plaats vonden.

De proeven door het koeria-hoofd van Batoe nan doea (Tapanoeli) genomen met het ijle uitplanten van de bibiet (zie vorig verslag) slaagden buiten verwachting; maar ofschoon ook de bevolking erkennen moest dat de verkregen resultaten slechts toe te schrijven waren aan de plantwijze,

achtte zij daaraan toch te veel moeite verbonden om al dadelijk zelve daartoe over te gaan.

Tengevolge van de gunstige weersgesteldheid was de oogst over het algemeen zeer bevredigend, zoodat vrij belangrijke hoeveelheden konden worden uitgevoerd.

In de verschillende afdeelingen waren de prijzen als volgt:

	padi.	rijst.
Padangsche Bovenlanden	f 2,50 à f 3	f 4,50 à f 7
Padang en Ommelanden	2,75 » 3	6,25 » 8
Zuidelijke afdeeling van Padang	3 » 4	6 » 8
Priaman	2,50 » 4	5 » 8
Aijer-Bangies en Rau	3,50 » 5	7 » 8
Tapanoeli	3 » 4,50	7 » 8

In stede van pelmolens zijn thans in de Padangsche Bovenlanden eene menigte kleine pelmachines in gebruik, die, hoezeer van eenvoudige constructie, goed werken en veel handenarbeid besparen. Zij bestaan uit houten met ijzer beslagen stampers, die door middel van een waterrad in verticale rigting worden bewogen. Alleen in Mandheling en Ankola zijn nog 8 pelmolens in gebruik.

Ter bevordering van verbeteringen in den inlandschen landbouw, heeft de Regering aan den hoofdonderwijzer bij de kweekschool te Fort de Kock opgedragen om, met medewerking van den inlandschen onderwijzer aan die school, eene Maleische vertaling te vervaardigen van het door den adviseur-honorair K. F. Holle uitgegeven tijdschrift: » De vriend van den Javaanschen landman". (Vlg. blz. 176.)

Klappers. Zoowel in de Padangsche Benedenlanden als in Tapanoeli, waar zij voor weinige jaren schier niet voorkwam, wordt deze palmsoort op groote schaal aangekweekt. In de hooger gelegen streken van dit gewest worden slechts om en nabij de kampongs klapperboomen geplant. De prijzen zijn daar dan ook iets hooger en verschillen van f 2,50 tot f 5 de 100 stuks. Vrij aanzienlijke hoeveelheden noten en olie werden vooral van Singkel, Natal, Baros en Nias uitgevoerd.

De klapperbosschen op de nabij Singkel geleden eilanden zijn in der tijd, bij wijze van tegemoetkoming, aan sommige inlandsche hoofden in vruchtgebruik afgestaan. Krachtens eene beslissing van 1872 gaat echter dit vruchtgebruik niet op nieuw optredende titularissen over en worden de vrijkomende bosschen verpacht. Sedert een paar jaren heeft zoodanige verpachting reeds plaats voor de klapperbosschen op de eilanden Toeangkoe en Pabeharan; zij bragt over 1875 f 240 op.

Koffij. Over het algemeen was de weersgesteldheid voor deze cultuur vrij gunstig; wel zijn er vele en zware regens gevallen, doch deze hebben aan het gewas weinig schade veroorzaakt. Even als in het voorafgegane jaar werden gedurende 1874 weder ruim 9 millioen boomen in de Padangsche Bovenlanden aangeplant, deels ter vervanging van afgeschrevene, deels ter uitbreiding der aanplantingen. Ook in Tapanoeli ondergingen de bestaande aanplantingen eene belangrijke uitbreiding, zoodat daar het aantal koffijboomen reeds op 6 712 780 wordt geschat, waarvan ongeveer 4 825 000 vruchtdragende.

Volgens de ontvangen opgaven bedroeg de oogst in de Padangsche Benedenlanden 5 650,50, in de Padangsche Bovenlanden 105 682,42, en in Tapanoeli 20 141,08, of te zamen 131 474 pikols, tegen slechts 108 505 in 1873.

Het koffijtransport geschiedde overal vrij geregeld en gaf geen aanleiding tot bemerkingen.

Op de te Padang gehouden driemaandelijksche koffijveilingen werden de volgende prijzen bedongen:

VEILINGEN.		1873.			1874.		
DATUM.	Soort der koffij.	Hoeveelheid in pikols.	Opbrengst.	Gemiddeld per pikol.	Hoeveelheid in pikols.	Opbrengst.	Gemiddeld per pikol.
Maart	1ste	20 400	f 1 030 180	f 50,50	18 800	f 1 075 180	f 57,19
	2de	1 000	40 770	40,77	800	33 220	41,52[5]
Junij	1ste	26 800	1 430 710	53,38[4]	23 800	1 428 400	60,02
	2de	1 000	42 040	42,04	1 600	64 020	40,01
September	1ste	28 400	1 654 220	58,24[7]	40 000	2 083 910	52,09
	2de	1 600	69 820	43,63[7]	800	24 520	30,65
December	1ste	22 600	1 557 910	68,93[4]	39 200	2 248 100	57,35
	2de	800	42 090	52,61	400	13 600	34,00
	1ste	98 200	f 5 673 020	f 57,77	121 800	f 6 835 590	f 56,12
	2de	4 400	194 720	44,25[5]	3 600	135 360	37,60
Te zamen	»	102 600	f 5 867 740	f 57,19	125 400	f 6 970 950	f 55,59

De Mandheling- en Ankola-koffij is van superieure kwaliteit en behaalde op de veilingen doorgaans de hoogste prijzen.

Volgens opgave van de kamer van koophandel en nijverheid te Padang werden in 1874 van daar uitgevoerd 128 557 pikols koffij, (waaronder begrepen is het product uit de Korintji-eilanden, uit Benkoelen en uit de Atjehsche havens aangevoerd), en werden daarvan bestemd naar Amerika 99 376 pikols, naar Nederland 24 842 pikols en naar Java 4 339 pikols (1).

(1) Van het Indisch Bestuur zijn ditmaal geene opgaven ontvangen omtrent den uitvoer van koffij en de landen van bestemming. Omtrent de in het vorig verslag, bladz. 209, aangewezen aanzienlijke verschillen tusschen de cijfers van het bestuur en die van de kamer van koophandel, werden in October 1874 inlichtingen van de Indische Regering verzocht, maar deze zijn nog niet verstrekt,

Tabak. De in de Padangsche Bovenlanden genomen proeven met Havannah-tabakzaad beantwoordden wegens de ongunstige weersgesteldheid niet aan de verwachting; evenwel zullen nieuwe proeven nog moeten uitmaken of de teelt van dit gewas door zaadverwisseling niet voor verbetering vatbaar is.

Muscaatnoten. De hooge prijzen, welke dit product op de markt behaalde, strekten der bevolking tot aanmoediging om zich meer op deze cultuur toe te leggen. Geregelde aanplantingen worden thans, behalve in de Padangsche Bovenlanden, rondom het meer van Manindjoe en in de XIII en IX Kotta's, ook aangetroffen in de afdeeling Priaman en in de zuidelijke afdeeling van Padang.

De productie, wier bedrag niet met zekerheid bepaald kan worden, viel niet zoo ruim uit als in 1873.

De uitvoer van de zuidelijke afdeeling van Padang bedroeg ruim 281 pikols noten en 28 pikols foelie.

Gambier. De oogst was in de afdeeling Limapoeloe Kotta buitengewoon gunstig. Het product werd grootendeels voor uitvoer naar Padang en Priaman door Chinesche handelaren opgekocht, die voor de goede soorten van f 7 tot f 9 de 10 000 schijfjes betaalden. De mindere soorten worden naar de Oostkust uitgevoerd.

Indigo. In de Ommelanden van Padang leggen enkele Europeanen en Chinezen zich op de indigoteelt toe. Van de productie, welke gedeeltelijk ter plaatse voor het verwen van lijnwaden wordt gebezigd, zijn gedurende 1874 ruim 468 pikols naar Singapore uitgevoerd, waar gemiddeld f 11 per pikol werd bedongen.

Kina. Bij het einde van 1874 waren in Tapanoeli aanwezig 413 welig opgeschoten kinaboomen. De particuliere aanplanting te Prau Sorat is daarentegen geheel verwaarloosd en zal weinig of niets opleveren. In de Padangsche Bovenlanden staan de overgebleven kinaboomen over het algemeen gunstig..

Bosschen. Geheel vrijwillig werden gedurende 1874 in de Danaudistricten (Padangsche Bovenlanden) geregelde aanplantingen van goed timmerhout aangelegd Te Fort de Kock is eene proef genomen met den aanplant van eucalyptus globulus, welke volkomen slaagde.

Veeteelt. De binnenlandsche handel in vee is vrij aanzienlijk, daar men de gewoonte heeft om tegen den tijd van het bewerken der sawah's ploegvee aan te koopen, hetwelk na afloop dier bewerking weder van de hand wordt gezet.

Over het algemeen was de toestand van den veestapel bevredigend.

2°. Benkoelen.

Rijst. Ofschoon de rijstcultuur in dit gewest in den laatsten tijd merkbaar is vooruitgegaan, zullen nog vele en groote moeijelijkheden te overwinnen zijn vóór dat zij de uitbreiding verkrijgt waarvoor zij vatbaar is. De bevolking, gehecht aan hare oude gewoonten, plant zelden meer aan dan bij een matigen oogst voor eigen behoefte wordt noodig geacht Eene verandering ten goede, ten gevolge van de ongunstige oogsten in voorgaande jaren, wordt echter thans reeds waargenomen. Behalve in Mokko-Mokko, waar de aanhoudende droogte aan de jonge aanplantingen groot nadeel toebragt, was de rijstoogst overal bevredigend. Alleen in de afdeelingen Seloema en Ommelanden moest nog van bestuurswege gedeeltelijk worden te gemoet gekomen in de schaarschte aan dit voedingsmiddel, welke voornamelijk wordt toegeschreven aan de verwaarloozing der velden gedurende en nog lang na den onrustigen toestand in 1873.

De rijstprijzen verschilden naar gelang der plaatsen van f 4 tot f 13 per pikol.

---

zoodat de vraag, te dezer zake gedaan in het verslag der Commissie van Rapporteurs uit de Tweede Kamer betreffende het vorig koloniaal verslag (bladz. 9), nog niet kan beantwoord worden.

Koffij. Schier overal in de bergstreken begint de bevolking om en nabij de doessoens kleine koffijaanplantingen aan te leggen. Geregelde tuinen van eenig aanbelang kwamen echter niet tot stand.

Muscaatnoten. Gedurende 1874 werden door een te Benkoelen gevestigden Chinees nieuwe noten-aanplantingen beproefd met jonge plantjes, welke van Banda waren overgebragt. Van het welslagen dezer onderneming zal misschien grootendeels de instandhouding der cultuur in dit gewest afhangen.

Tabak. In de afdeeling Kroë wordt van de tabaksteelt veel werk gemaakt, vooral omdat het van die streken afkomstig product, dat al de eigenschappen bezit van de Ranau-tabak en onder dien naam naar Palembang wordt uitgevoerd, tegen f 47 per pikol gemakkelijk kan worden van de hand gezet.

3°. Lampongsche districten.

Rijst. In verschillende afdeelingen werd, in gemeen overleg met de bevolking, eene betere regeling der werkzaamheden op het veld ingevoerd. Eenige proeven, in de afdeeling Boemi-Agong genomen met het planten van sawahpadi, gelukten volkomen, vooral op die velden welke voor het eerst werden beploegd. De ladangs in de afdeeling Toeloeng-Bawang stonden minder gunstig ten gevolge van den te vroeg ingevallen regenmoesson.

Over het algemeen viel de oogst goed uit; tegen 291 729 pikols in 1873, werden in 1874 ruim 295 000 pikols verkregen. De rijstprijzen liepen in de binnenlanden uiteen van f 4,50 tot f 7,50 en ter hoofdplaats Telok-Betong van f 8 tot f 10 per pikol.

Peper. Uitgezonderd in de afdeeling Sepoetih, waar de bevolking zich meer met het inzamelen der boschproducten bezig houdt, is deze winstgevende cultuur in dit gewest nog de meest gewilde. Overal waar de gronden eenigszins daarvoor geschikt zijn, worden nieuwe peper-aanplantingen aangelegd. De uitvoer uit de afdeelingen Sekampong en Semangka bedroeg 3796 pikols, tegen slechts 1250 pikols in 1873.

Koffij. De teelt van dit product onderging weinig uitbreiding. De oogst in de afdeelingen Sepoetih, Sekampong en Semangka bedroeg respectivelijk 93, 287 en 93 pikols inferieure koffij, tegen 75, 190 en 109 pikols in 1873.

Katoen. De in de Masoedji-streken genomen proeven met het zoogenaamde Sea-island katoenzaad (zie het vorige verslag, bladz. 210) mislukten geheel. Van de inheemsche soorten was de oogst echter bevredigend.

4°. Palembang.

Rijst. Behalve in de Redjang viel de rijstoogst in dit gewest bijzonder gunstig uit. De vele regens in den droogen moesson bemoeijelijkten zeer de geregelde bewerking der ladangs, zoodat eene mindere uitgestrektheid, dan anders het geval zou zijn, voor den nieuwen aanplant gereed kwam. De gemiddelde rijstprijzen waren in de bovenstreken f 6,50, in de benedenlanden f 5,50 en ter hoofdplaats Palembang f 7,50 per pikol. De uitvoer bedroeg ongeveer 13 000 pikols rijst.

Koffij. Ook in 1874 onderging de koffijcultuur in de bovenlanden eene aanmerkelijke uitbreiding. De productie bedroeg 13 000 pikols tegen slechts 9757 in 1873.

Kina. De kina-aanplanting te Bandar (Pasoemah) gaat vooruit; thans worden aldaar ruim 600 jonge boomen aangetroffen.

Katoen. In de beneden-afdeelingen, maar voornamelijk in de Ogan-districten, wordt van deze cultuur veel werk

gemaakt. De productie was zeer aanzienlijk, maar haar juiste bedrag kan niet met genoegzame zekerheid worden opgegeven.

Veeteelt. De veestapel, welke in dit uitgestrekt gewest van geringe beteekenis is, bestond bij het einde van 1874 uit slechts 188 paarden, 146 runderen, 9434 buffels, 144 schapen en 15 156 geiten.

5°. Sumatra's Oostkust.

Rijst en tweede gewassen. In den loop van 1874 werd eene hoeveelheid Java-zaadpadi aan den resident van dit gewest gezonden ter verdeeling onder de bevolking der verschillende landschappen. De uitslag der genomen proeven is evenwel nog niet bekend.

Ofschoon de oogst van 1874 over het algemeen gunstig uitviel, was het verkregen product niet geheel toereikend voor de eigene behoefte der bevolking, zoodat van de landschappen Panei, Bila en Assahan, waar van den rijstbouw meer werk wordt gemaakt, ruim 120 000 pikols naar de andere afdeelingen moesten uitgevoerd worden.

Ook van Singapore en Malakka werden belangrijke hoeveelheden rijst, tot gemiddeld f 8,50 per pikol, te Bengkalis en Deli aangevoerd.

Peper. Omtrent deze cultuur, welke vooral in het noordelijk gedeelte van dit gewest een zeer belangrijken tak van volkswelvaart uitmaakt, valt weinig toe te voegen aan hetgeen daarover in het vorige verslag (bladz. 211) is aangeteekend. Vertrouwbare gegevens omtrent de hoegrootheid der jaarlijksche productie zijn moeijelijk te verkrijgen van de verschillende hoofden en vorsten.

Klappers. Sedert de aanhoudende twisten der vorsten onderling hebben opgehouden en sedert zij de bevolking niet meer willekeurig doen verhuizen, is de aanplant van klapperboomen belangrijk toegenomen. Tot nu toe is echter Batoe Bara nog het eenige district van dit gewest, van waar naar de omliggende landschappen olie en klappernoten worden uitgevoerd.

De prijzen der noten verschillen naar gelang der plaatsen van f 8 tot f 15 de 100 stuks.

Sago. De groote hoeveelheden sago, die gewoonlijk in ongezuiverden toestand van dit gewest naar Singapore worden uitgevoerd, zijn meest afkomstig van de eilanden vóór de monding der Siakrivier, waar de teelt van deze palmsoort aan de bevolking een middel van bestaan oplevert.

In den regel wordt de sago op de plaats zelve gekocht door Chinezen, die een dollar per boom betalen. De uitvoer van 1874 wordt geschat op 30 000 pikols.

Europesche landbouwnijverheid. In bijlage VV wordt een overzigt gegeven van de landbouw-ondernemingen, die bij het einde van 1874 in Deli, Langkat en Serdang gevestigd, of voor wier vestiging contracten met de vorsten gesloten waren, en worden omtrent de cultuur, de productie en de werkkrachten bij die ondernemingen, welke reeds in exploitatie gebragt zijn, de aan de Regering bekend geworden bijzonderheden vermeld.

De oogst van tabak bedroeg bij 13 ondernemingen in Deli, waarvan opgaven ontvangen zijn, 16 037 pikols, bij 3 ondernemingen in Langkat 2050, en bij 4 in Serdang 1555 pikols; dus bij 20 (1) ondernemingen 19 642 pikols. Tabak is verreweg het voornaamste, maar toch niet het eenige product van de ondernemingen ter Oostkust van Sumatra. Men treft daarop ook klapperaanplantingen aan, terwijl verscheidene ondernemers, vooral in Deli, zich aan de cultuur van muscaatnoten wijden. Evenwel is de productie der jeugdige aanplantingen nog van weinig beteekenis. De oogst bedroeg slechts 100 pikols noten, die alleen wegens de minder zorgvuldige sortering nog niet met de Banda-noten kunnen wedijveren.

(1) Er zijn, naar het schijnt (zie kolom „Aanmerkingen" in bijlage VV), nog slechts 23 ondernemingen in exploitatie. Van 3 zijn geene opgaven ontvangen; bij twee van deze bedroeg de tabaksproductie in 1873 825 pikols; bij de derde (Nederburg in Deli) schijnt geen tabak, maar koffij en peper te worden geplant.

Bij de 22 ondernemingen, omtrent wier werkkrachten opgaven ontvangen zijn (zie bijlage VV), waren bij het eind van 1874 4476 Chinesche, 459 Klingalesche en Hindoesche en 316 Javaansche arbeiders in dienst. De aanwerving van Chinesche arbeiders gaat nog steeds met moeijelijkheden gepaard. In het afgeloopen jaar was de emigratie uit China naar de Straits geringer dan gewoonlijk, en sedert aan de gestadige onlusten in de inlandsche staten op de kust van Malakka door de krachtige tusschenkomst van het bestuur der Straits Settlements een einde werd gemaakt, begaven zich de Chinesche emigranten in grooter getal dan vroeger derwaarts om in de tinmijnen te werken. De omstandigheden waren dus voor de planters ter Oostkust van Sumatra niet gunstig. Evenwel nam het aantal Chinesche arbeiders op de ondernemingen toe, en het schijnt dat de booze geruchten, in het belang der tin-ontginningen op Malakka verspreid aangaande de bejegening der koelies door de planters, weinig geloof meer vinden.

Van de ordonnantie van 16 Februarij 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 59), waarbij bepalingen werden uitgevaardigd ter voorkoming van misbruiken bij de inhuring van koelies, is reeds melding gemaakt op bladz. 70 en 79.

Over de concessie tot het delven van tin-erts en het ontginnen van woeste gronden, door den Sultan van Siak aan eenige Bataviasche ondernemers verleend, is reeds een woord gezegd op bladz. 18; daarover wordt nader gehandeld in afd. II van dit hoofdstuk.

Veeteelt. Daar de natuurlijke gesteldheid van den grond in dit gewest eene eenigszins belangrijke uitbreiding van den veestapel onmogelijk maakt, moet steeds door aanvoeren van buiten in de algemeene behoefte aan slagt- en pluimvee worden voorzien.

6°. Riouw en onderhoorigheden.

Rijst. De oogst van de in 1873 beplante sawahvelden (zie het vorig verslag blz. 212) beantwoordde niet geheel aan de verwachting, want ofschoon het te veld staand gewas een gunstig aanzien had, waren de aren voor een groot gedeelte leeg. Evenwel worden de proeven met de natte rijstcultuur voor rekening van den Sultan voortgezet, en reeds zijn 40 bouws sawah's door de van Buitenzorg aangevoerde arbeiders aangelegd. Van deze arbeiders (58 in getal) zijn er reeds 15 met Linggasche vrouwen gehuwd; men hoopt dat zich op deze wijze in Lingga een kern van landbouwers vormen en dat mettertijd de natte rijstbouw er inheemsch worden zal. De Sultan heeft den wensch te kennen gegeven om het aantal Javaansche arbeiders op te voeren tot 100; in hoeverre dit is kunnen geschieden, is nog niet gebleken.

In stede van de tot nu toe gevolgde ligte bewerking met den patjol, waaraan grootendeels het mislukken van den oogst wordt toegeschreven, zouden in dit jaar proeven genomen worden met eene diepere beploeging van den grond. Daartoe zijn in November 1874, op verzoek en voor rekening van den Sultan, 20 buffels van Batavia naar Lingga gezonden.

Nog verdient vermelding dat gedurende 1874 zoo veel mogelijk het systeem Holle bij het uitzaaijen en uitplanten der padi is gevolgd.

Gambier en peper. In de afdeelingen Lingga en Zuid Bintang werden in het afgeloopen jaar ruim 250 nieuwe gambiertuinen aangelegd. Voor gambier en peper werden weder goede prijzen bedongen (gambier 1ste soort f 18, 2de soort f 13, witte peper f 37, zwarte f 24 per pikol).

Sago. Het sagokloppen in deze residentie laat, even als de wijze van bereiding, nog veel te wenschen over, hetgeen natuurlijk terugwerkt op de hoedanigheid van het product, dat meerendeels door handelaren van Singapore wordt opgekocht.

Klappers. De klapperteelt onderging gedurende 1874 schier geene uitbreiding. Het product wordt vooral op Riouw van de hand gezet.

Bosschen. Omtrent de bosschen in den Lingga-archipel

wordt weder, gelijk in vroegere jaren (zie het verslag van 1871, bladz. 197) gemeld dat zij langzamerhand verdwijnen, ten gevolge van de zorgelooze wijze waarop door de inlandsche vorsten met den grond wordt gehandeld en van de zoo veel hout verslindende gambier- en pepercultuur. Onlangs is dezerzijds bij de Indische Regering met nadruk de vraag ter sprake gebragt, of het niet mogelijk zou zijn om aan de ontwoudingen paal en perk te stellen. Al heeft het Gouvernement zich bij het contract met den Sultan geen ander regt ten opzigte der bosschen voorbehouden, dan dat om er voor eigen behoeften hout te kappen, zoo is toch misschien door den invloed der Europesche ambtenaren, die sinds 1869 (Indisch Staatsblad n°. 75) in verschillende gedeelten van den Lingga-Riouw-archipel gevestigd zijn, eene verbetering in den bestaanden toestand aan te brengen.

7°. Banka.

Rijst. Ofschoon de uitkomsten, verkregen van de nabij de militaire versterkingen ter hoofdplaats Djeboes aangelegde sawahvelden (zie het vorig verslag bladz. 212), geenszins onbevredigend zijn, blijft de bevolking voor alsnog ongezind om zich op den natten rijstbouw toe te leggen; de rijstteelt op ladangs onderging in het afgeloopen jaar eenige uitbreiding. Tegen eene productie van 93 056 pikols padi in 1873, werden in 1874 ruim 115 848 pikols geoogst. De prijzen verschilden voor padi van f 4,50 tot f 5,30 en voor rijst van f 8,50 tot f 10,85 per pikol.

Klappers Gedurende 1874 werden weder ruim 3400 klapperboomen bijgeplant, zoodat bij het einde van het jaar ongeveer 122 900 boomen aanwezig waren, waarvan 38 983 vruchtdragende en 83 915 jonge. Voor de noten werd van f 5,50 tot f 6,50 de 100 stuks, voor de olie (even als in 1873) f 40 per pikol betaald.

Gambier Wegens de aanzienlijke afschrijvingen, welke geenszins in verhouding stonden tot de bijplantingen gedurende 1874, waren bij het einde van dat jaar slechts 1 177 740 gambierheesters aanwezig, tegen 1 187 224 in 1873. De productie daalde dan ook tot 201 pikols of 17 pikols minder dan die van den voorgaanden oogst. De uitvoer bedroeg ruim 95 pikols, gelijk in 1873.

Boschproducten. Het juiste cijfer van uitvoer der verschillende boschproducten kon, wegens gemis aan de noodige gegevens, niet worden genoemd. Van de 16 600 in exploitatie zijnde bijennesten werden verkregen 387,44 pikols honig en 143,39 pikols was, waarvoor respectivelijk f 12,50 en f 150 per pikol werd besteed.

8°. Billiton.

Rijst. De oogst viel buitengewoon gunstig uit; bij bedroeg ruim 18 458 pikols rijst tegen slechts 15 350 in 1873, en daar ook eene ruime productie van aardvruchten verkregen werd, daalden de prijzen der voedingsmiddelen aanmerkelijk.

Het aanleggen van nieuwe ladangs moest gedeeltelijk worden gestaakt, dewijl de regenmoesson te vroeg inviel, zoodat voor den nieuwen oogst de gewenschte uitgestrektheid niet geheel in gereedheid kon worden gebragt.

Omtrent de genomen proeven met den aanleg van sawahs nabij de hoofdplaats Billiton (zie vorig verslag, bladz. 212) zijn geen nadere berigten ontvangen.

Klappers. Deze cultuur wint ook in dit gewest meer en meer veld, nu de bevolking de groote voordeelen leert kennen die daaraan verbonden zijn. Bij het eind van 1874 waren aanwezig 147 114 klapperboomen, tegen 140 723 in 1873.

Sago en andere palmsoorten. Tegen 20 198 sago-, 18 607 arèn-, 5898 olie- en 55 405 pinangboomen in 1873, waren bij het einde van 1874 aanwezig 20 630 sago-, 18 981 arèn-, 7164 olie- en 65 223 pinangboomen.

9°. Wester-afdeeling van Borneo.

Rijst, enz. Nieuwe ontginningen op groote schaal hadden gedurende 1874 niet plaats; en daar zoowel door de Chinezen en Boeginezen als door de inlandsche landbouwers in dit gewest zelden meer geplant wordt dan voor eigen gebruik noodig wordt geacht, moesten, ter voorziening in de algemeene behoefte, aanzienlijke hoeveelheden rijst van Singapore worden aangevoerd.

In de afdeeling Montrado, waar nog de meeste van den regen afhankelijke sawahvelden worden aangetroffen, werd de productie op ruim 88 360 pikols rijst geschat, tegen slechts 33 380 pikols padi in Sambas.

Niettegenstaande de in deze afdeeling en in Meliouw genomen proeven met den aanleg van sawah's minder gunstig zijn geslaagd, laten de vorsten dier landschappen zich daardoor niet ontmoedigen in hunne pogingen om den natten rijstbouw bij de bevolking ingang te doen vinden.

Koffij. In navolging van het voorbeeld van den Panembahan van Mampawa (zie het vorig verslag, bladz. 213) worden thans door een ondernemenden Arabier ook pogingen aangewend om de koffijcultuur in de afdeeling Pontianak in te voeren. Ten einde dat voornemen zooveel mogelijk in de hand te werken, werden van regeringswege 340 000 uitgezochte koffijpitten uit de Preanger regentschappen naar de Wester-afdeeling van Borneo gezonden, die, luidens de laatste berigten, goed zijn opgekomen.

Suiker. Het in de laatste jaren in dit gewest ingevoerde Japara- of zwart suikerriet (zie bladz. 248 van het verslag van 1873) is bij de bevolking niet bijzonder gewild, omdat de rietstokken te dun opschieten en over het algemeen te hard van schil zijn. In de afdeeling Tajan legt de bevolking zich meer toe op de bereiding van arèn-suiker, welke vooral in de Boven-Kapoeas-streken gereeden aftrek vindt.

Veeteelt. Aan het plan om den gouvernements-veestapel op te ruimen (zie vorig verslag, bladz. 213) is gevolg gegeven. Daar reeds sedert eenige jaren in de levering van vleesch voor de garnizoenen in dit gewest bij uitbesteding kan worden voorzien, en het mogelijke is gedaan om de veefokkerij bij de bevolking aan te moedigen, bestond er geene reden meer voor het aanhouden van vee door het bestuur De bevolking legt zich intusschen weinig op de veeteelt toe. Uitgezonderd een klein aantal lastpaarden in de afdeeling Montrado, worden in het gewest slechts varkens en pluimvee met eenige zorg aangefokt.

10°. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

Rijst. Ofschoon de ook in 1874 genomen proeven met de teelt van Java-zaadpadi in de afdeelingen Amoenthaij en Martapoera over het algemeen gunstig zijn geslaagd, wordt het door den resident betwijfeld of de bevolking wel aan deze padisoort, al blijft zij ook tegen verwachting onverbasterd, de voorkeur zal schenken boven de inheemsche, die wel van mindere hoedanigheid is, maar gewoonlijk eene ruime en zekere productie afwerpt. De geheele padioogst in dit gewest wordt geschat op ongeveer 540 000 pikols, welke door de landbouwers uitsluitend voor eigen gebruik wordt aangewend. Ten behoeve der militairen en van het grootste gedeelte der bevolking op de hoofdplaatsen werden 21 573 pikols rijst van Java ingevoerd. De prijzen verschilden van f 6 tot f 9 per pikol.

Katoen. Uitgezonderd in het district Tabalong, waar de oogst vrij bevredigend uitviel, hebben de katoen-aanplantingen in de afdeeling Amoenthaij wegens de regenachtige weersgesteldheid belangrijke schade geleden, zoodat slechts eene geringe productie verkregen werd.

Klappers. De teelt van deze palmsoort wordt gaandeweg uitgebreid. Alleen in de afdeeling Martapoera, waar de minste aanplantingen worden aangetroffen, schijnt de grond zich minder voor deze cultuur te eigenen. De invoer van olie, voornamelijk van Saleijer, Sumanap (Madura) en

Bali, bedroeg slechts 50 pikols en zal jaarlijks nog verminderen, nu ook bij de bevolking het gebruik van petroleum toeneemt.

Boschproducten. Behalve de menigte goede houtsoorten, die vrij door de bevolking aangekapt en tegen hooge prijzen verkocht worden, leverden de uitgestrekte bosschen in dit gewest steeds eene groote verscheidenheid van producten op, welker inzameling voor haar mede een rijke bron van inkomsten was. Evenwel beginnen in vele streken de bosschen uitgeput te raken, vooral wat fijne rottan, getah pertja en getah balan betreft. Bij vernieuwing zijn aan de hoofden wenken gegeven om te trachten de ruwe wijze van inzameling, die tot dezen ongewenschten toestand heeft geleid, zooveel mogelijk tegen te gaan.

11°. Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden.

Rijst en djagong. Het invallen van den regenmoesson gedurende den oogsttijd deed een gedeelte van den oogst verloren gaan, zoodat in de gouvernements-landen slechts 572 079 pikols rijst werden verkregen tegen 589 400 pikols in 1873. De geoogste hoeveelheid djagong was evenwel zoo aanzienlijk dat er geen vrees bestond voor gebrek aan levensmiddelen, te minder daar tegen een invoer van 79 496 pikols, ter waarde van f 537 270, niet meer dan 39 258 pikols, ter waarde van f 269 658, werden uitgevoerd. De gemiddelde padi-prijs was, even als in 1873, f 7 per pikol.

Klappers. Over het algemeen werden de bestaande klapper-aanplantingen ook gedurende 1874 meer en meer uitgebreid. Op het eiland Saleijer steeg het aantal vruchtdragende boomen van 191 700 tot 192 250 en dat der jonge boomen van 69 300 tot 70 400; in de overige afdeelingen werd het aantal klapperboomen van 195 000 op ruim 221 200 gebragt.

Van genoemd eiland werden uitgevoerd 694 500 klappernoten en 4071 vaten olie ter gezamenlijke waarde van f 98 081, tegen f 96 097 voor beide artikelen in 1873.

De prijzen van olie verschilden te Makassar van f 40 tot f 45 het vat, die der noten van f 5 tot f 6 de 100 stuks.

Koffij. Ofschoon de weersgesteldheid gedurende 1874 voor deze cultuur weinig te wenschen overliet, viel de oogst, uitgezonderd in de Zuiderdistricten, tegen verwachting minder gunstig uit. In de Noorder-, Zuider- en Oosterdistricten werden respectievelijk 446, 27 175 en 24 010 pikols koffij verkregen tegen 465, 24 704 en 28 547 pikols in 1873. Ook in de verschillende vorstenlanden was de productie weinig bevredigend, zoodat de uitvoer van Makassar, tegen 83 857 pikols ter waarde van f 5 044 578 in 1873, niet meer bedroeg dan 60 795 pikols voor eene waarde van f 3 030 747.

De opkoopers betaalden in de binnenlanden: in de Noorderdistricten f 32 tot f 40, in de Zuiderdistricten f 20 tot f 30, in de Oosterdistricten f 38 tot f 45, terwijl ter hoofdplaats Makassar f 46 tot f 48 voor den pikol werd gegeven.

Kina. De berigten aangaande den toestand der gouvernements-kinaplantingen te Lokka (Zuiderdistricten) en te Atjé (Noorderdistricten) luiden over het algemeen zeer gunstig. Op eerstgenoemde plaats werd reeds zaad gewonnen en werden nieuwe plantsoenen aangelegd, waarvan echter nog weinig te zeggen valt.

Suiker. Het product van de kleine uitgestrektheid gronds, die voor 1874 met suikerriet was beplant, werd grootendeels in de fabrieken te Batoe-Bassi en te Mariso verwerkt, daar de twee andere fabrieken in dit gewest, te Batoe-Batoe en te Matjini Aijo, wegens belangrijke reparatien schier geheel stil stonden. Tegen 3833 pikols suiker in 1873 werden nu slechts 1235 pikols geproduceerd, waarvan voor Batoe-Bassi 494 en voor Mariso 741 pikols. De uitvoer bedroeg 465 pikols ter waarde van f 8092.

Veeteelt. Ten einde de veeteelt en de paardenfokkerij in dit gouvernement zoo veel mogelijk op te beuren, heeft de Indische Regering hare hulp verleend tot het organiseren van eene paarden- en veemarkt en van wedrennen ter hoofdplaats Makassar. Tot het aankoopen der uit te loven prijzen en het geven van volksfeesten werd eene som van f 1500 ter beschikking van den gouverneur van Celebes gesteld.

Bij het einde van 1874 werd de veestapel geschat op 14 345 paarden, 45 242 buffels en 1137 koeijen.

12°. Menado.

Rijst Ofschoon in dit gewest, buiten de vruchtbare hoogvlakte van Tondano, nog vele en uitgebreide terreinen worden aangetroffen die, ruim van levend water voorzien, slechts met betrekkelijk geringe moeite voor den natten rijstbouw zouden zijn dienstbaar te maken, schijnt de bevolking toch min of meer op te zien tegen den arbeid die voor het aanleggen van nieuwe waterleidingen gevorderd wordt.

De bestaande irrigatiewerken in het district Tondano zijn nog te gebrekkig om het overvloedige water uit het hoog gelegen meer van dien naam af te voeren, waardoor de meeste sawahvelden in den omtrek schier in moerassen (sawah bonorowo) worden herschapen.

Eene in 1874 voorgenomen uitdieping van de Tondano-rivier ter verkrijging van een lageren waterstand moest, wegens het uitbreken van de cholera, tot geschikter tijdstip worden uitgesteld. Intusschen werden in de districten Tondano en Belang ruim 321 bouws voor sawah's geschikt gemaakt.

De padi-oogst bedroeg ongeveer 742 250 pikols (tegen 673 300 in 1873) en zou waarschijnlijk nog ruimer zijn uitgevallen, ware niet door de uitgebroken ziekte gebrek aan handen voor den oogst ontstaan.

In afwijking van de tot nu toe gevolgde wijze van uitzaaijing der padi — dadelijk op het veld — waardoor opeenhooping van plantjes moeijelijk te voorkomen is, werden onder toezigt der cultuur-opzigters proeven genomen met ijle overplanting van vooraf gekweekte bibiet.

Meer en meer komt ook in dit gewest het gebruik van messen (ani ani) bij het oogsten in zwang, en het is te verwachten dat de oude plukwijze spoedig geheel zal worden verdrongen.

Wegens de minder gunstige weersgesteldheid was de oogst in de afdeeling Gorontalo weinig bevredigend; hij bedroeg slechts 217 530 pikols padi tegen 221 700 in 1873.

Ten gevolge der aanzienlijke uitvoeren naar de Molukken en naar Manilla stegen de rijstprijzen ter hoofdplaats Menado van f 5 tot f 7.50 per pikol, terwijl in de binnenlanden een pikol padi van f 1.75 tot f 3 gold.

In de Gorontalosche landschappen liepen de rijstprijzen zeer uiteen, naar gelang der plaatsen werd f 2.50 tot f 10 per pikol betaald.

Tegen een uitvoer van 616 pikols werden ruim 850 pikols rijst ter hoofdplaats Gorontalo ingevoerd.

Miloe (*djagoeng*). De miloe-oogst viel zoowel in de Minahassa als in Gorontalo zeer gunstig uit; hij bedroeg in de beide afdeelingen respectievelijk 368 en 50 millioen vruchten tegen 338 en 38 millioen in 1873.

De prijzen verschilden ter hoofdplaats Menado van f 3 tot f 3.50 de 1000 klossen, in de binnenlanden van f 2 tot f 2.50 en in de Gorontalosche landschappen van f 1.25 tot f 8.

Sago. Uitgezonderd in het district Tonsawang, waar de bevolking de sago als voedsel boven de rijst stelt, wordt deze palmsoort in de Minahassa schier uitsluitend geteeld om hare bladeren, die als dakbedekking zeer gezocht zijn.

De aanplant vermeerderde slechts met 3800 boomen en bedroeg op het einde van 1874 ruim 353 600 stammen.

Tegen 47 690 in 1873, waren bij het einde van 1874 in de afdeeling Gorontalo aanwezig ongeveer 52 870 sagoboomen. De aanvoer ter hoofdplaats Gorontalo bedroeg 2150 pikols sago tegen 3120 pikols in 1873.

Even als toen bleef de prijs gemiddeld f 2,50 per pikol.

Koffij. Omtrent den uitslag van het in het vorig verslag (blz. 215) bedoeld onderzoek naar den toestand der koffijcultuur in de Minahassa zijn nog geene berigten ontvangen.

Het aantal koffijboomen, dat in 1873 ongeveer 9 995 900 bedroeg, verminderde met ruim 44 500.

Ten gevolge van het verpligt onderhoud steeg de oogst tot ruim 16 000 pikols, tegen slechts 10 784 in 1873. Voor de koffijcultuur waren beschikbaar 22 139 huisgezinnen, tegen 22 034 in 1873.

In de afdeeling Gorontalo werd aan deze teelt weder eene aanzienlijke uitbreiding gegeven, waardoor het aantal boomen van 807 800 in 1873 tot ruim 1 036 700 klom. Het product, dat aldaar gemeenlijk in de roode schil door Chinesche handelaren wordt opgekocht en bereid, bedroeg 720 pikols, tegen 530 in 1873. De marktprijs verschilde van f 25 tot f 40 per pikol bereide koffij.

Cacao. Deze voorheen zoo bloeijende cultuur gaat in de Minahassa langzamerhand achteruit, ten gevolge van de in vorige verslagen besproken ziekte in het gewas. Alleen in het district Ponosakan stonden de aanplantingen over het algemeen redelijk; aldaar werden 35 pikols, in de andere districten 33 pikols geoogst. De prijzen verschilden in de binnenlanden van f 35 tot f 60 per pikol, terwijl ter hoofdplaats Menado f 100 werd bedongen.

Ook in de afdeeling Gorontalo verkeeren de cacaotuinen in kwijnenden toestand, zoodat ook daar, met uitzondering van de jonge aanplantingen in de strandnegorijen van het landschap Bone en in de Tomini-landen, van deze cultuur weinig voordeel wordt verkregen. De oogst bedroeg niet meer dan nagenoeg 1500 pikols (waaronder 1030 van de Tomini-landen) tegen ruim 2066 pikols in 1873. Ter hoofdplaats Gorontalo varieerden de prijzen van f 45 tot f 70 per pikol.

Klappers. De klapperteelt gaat in de Minahassa niet vooruit. Het aantal boomen, dat in 1873 ruim 608 800 bedroeg, verminderde gedurende 1874 met ongeveer 3500 stammen. Even als in 1873 golden de noten van f 1 tot f 2,25 de 100 stuks, terwijl voor de olie f 9 tot f 25 per pikol werd betaald.

Gunstiger heet de toestand in de afdeeling Gorontalo. Tegen 234 600 in 1873, waren op het einde van 1874 in de verschillende landschappen aanwezig ruim 261 950 boomen. Naar Java en Makassar werden uitgevoerd 6360 noten en 465 pikols olie tegen 9600 noten en 416 pikols olie in 1873. Ter hoofdplaats Gorontalo werd van f 1,50 tot f 2 voor de 100 noten en f 12 tot f 14 per pikol olie betaald.

Muscaatnoten. Aangaande den toestand der muscaatnotenaanplantingen in de Minahassa luiden de berigten gunstig. Thans buiten eenige inmenging van het bestuur gedreven, wordt deze zoo gemakkelijke cultuur meer en meer uitgebreid, zoodat op het einde van 1874 reeds ruim 197 860 boomen aanwezig waren tegen slechts 135 000 in 1873.

De verspreide aanplantingen in de afdeeling Gorontalo vermeerderden met 216 boomen, waardoor het aantal boomen op 1054 stuks werd gebragt.

Preanger boonen. De verpligte levering dezer boonen voor het marine-departement is ingetrokken; ruim 160 pikols werden in 1874 voor het laatst opgebragt.

Kina. De jonge kina-aanplantingen in dit gewest verkeerden in vrij goeden toestand. Van nieuwe zaden (calisaja), in 1873 van Java aangevoerd, werden alleen in Gorontalo goede planten verkregen; in de Minahassa ontkiemde het zaad wel, doch de plantjes stierven spoedig.

Tabak. Ofschoon van den uitslag der in het district Tonsea genomen proeven met de teelt van kooltabak voor de Europesche markt (zie bladz. 215 van het vorig verslag) bij de Regering niets bekend is, schijnt het toch dat ze niet ongunstig zijn uitgevallen, daar ook het districtshoofd van Langowan dergelijke proeven wenscht te nemen. Ten einde hem in die pogingen te steunen, en meer algemeen de tabakscultuur bij de bevolking aan te moedigen, zal van Java goed uitgezocht Kediri-tabakszaad naar Menado worden verzonden.

In de landschappen Tinombo en Bongka (afdeeling Gorontalo) wordt jaarlijks zeer veel tabak verbouwd en naar Donggala, Kajeli en Loewoe (westkust van Celebes) uitgevoerd. De invoer ter hoofdplaats Gorontalo bedroeg ruim 400 pikols, grootendeels afkomstig van de Tominilanden.

De prijzen verschilden van f 20 tot f 30 per pikol.

Katoen. Ten gevolge van het vochtige weder verminderden de bestaande aanplantingen in de afdeeling Gorontalo met 503 351 heesters, zoodat op het einde van 1874, met inbegrip van 189 925 heesters die gedurende dat jaar werden aangeplant, slechts 652 000 boomen aanwezig waren, waaronder ongeveer 200 000 vruchtdragende.

Aan ruwe katoen en inlandsche lijnwaden werd voor eene waarde van f 9355 naar Menado en de Tomini-landen uitgevoerd, tegen f 18 300 in 1873. De marktprijs was, even als in 1873, voor ruwe katoen f 8 en voor gezuiverde f 25 per pikol.

Veeteelt. De veestapel is gedurende 1874 toegenomen. Terwijl in 1873 slechts 3878 paarden, 18 140 runderen, 197 585 varkens en 957 geiten en schapen in de Minahassa, en 8449 buffels, 7350 paarden, 462 runderen, 29 varkens en 14 570 geiten en schapen in de afdeeling Gorontalo werden aangetroffen, waren op het einde van 1874 aanwezig: in de eerste afdeeling 3693 paarden, 19 307 runderen, 210 272 varkens en 1013 geiten en schapen, en in de laatste 8641 buffels, 7933 paarden, 560 runderen, 12 varkens en 16 156 geiten en schapen.

De binnenlandsche handel in rundvee was vrij belangrijk; de prijzen verschilden van f 10 tot f 60 per stuk. De in Julij 1874 te Tomohon (Minahassa) gehouden tentoonstelling slaagde boven verwachting en vond algemeene sympathie bij de bevolking. De bij die gelegenheid gehouden veemarkt kenmerkte zich door een levendigen omzet.

Van Gorontalo werden naar Kema uitgevoerd 62 paarden, die tegen goede prijzen van de hand gingen.

13°. Amboina.

Kruidnagelen. De oogst van 1874 bedroeg ongeveer 5000 pikols, waarvan $^2/_3$ door de Uliasser-eilanden werd opgebragt. De handel in kruidnagelen was zeer levendig, en hoezeer de prijzen reeds gedurende de twee voorafgegane jaren aanzienlijk waren gestegen, klommen zij in 1874 nog tot f 50 à f 53 per pikol, in sommige streken der afdeeling Hila zelfs tot f 62 à f 65. Bij het einde van 1874 waren ruim 290 000 boomen aanwezig, waarvan 161 260 vruchtdragende.

Cacao. De toestand der cacao-aanplantingen verbeterde niet; het bij het einde van 1873 aanwezig aantal stammen verminderde nog met ruim 3490, zoodat thans slechts 60 200 boomen overbleven. Tegen 290 pikols ter waarde van f 23 200 in 1873, konden slechts 185 pikols ter waarde van f 19 748 worden uitgevoerd, grootendeels naar Manilla.

Muscaatnoten. De teelt van dit product onderging weder eenige uitbreiding, waardoor het aantal boomen alleen in de afdeeling Amboina tot 26 698 klom. De oogst viel redelijk uit. Het geldswaardig bedrag van den uitvoer gedurende 1874 bedroeg ruim f 26 613, waarvan f 20 739 alleen aan noten, tegen f 16 150 aan noten en foelie in het voorafgegane jaar. Even als toen verschilden de prijzen van beide artikelen respectivelijk van f 80 tot f 100 en van f 120 tot f 140 per pikol.

Van de totale productie der Banda-eilanden, welker juiste hoegrootheid vóór den afloop der verschillende werkzaamheden niet kon worden bepaald, waren bij het einde van 1874 slechts 7740,32 pikols noten en 1939,76 pikols foelie ter waarde van f 1 305 198 uitgevoerd, tegen respectivelijk 8790,84 en 2792,54 pikols ter gezamenlijke waarde van f 1 523 434 in 1873. De gemiddelde prijs in deze afdeeling bedroeg voor noten f 117 en voor foelie f 206 per pikol.

Klappers. Volgens de ontvangen opgaven waren bij het einde van 1874 in dit gewest, met uitzondering der Banda-eilanden, 247 717 vruchtdragende en 259 632 jonge klapperboomen, tegen respectivelijk 242 581 en 208 439 in 1873. De productie was voldoende ter voorziening in eigen behoefte; voor de noten werd van f 3 tot f 5 de 100 stuks besteed.

Veeteelt. Van den gouvernements-veestapel werden gedurende 1874 voor f 3777 aan runderen verkocht, tegen f 3 526 in 1873.

Tegen 2223 runderen, 18 paarden, 2112 schapen en geiten en 1352 varkens in laatstgenoemd jaar, waren bij het einde van 1874 respectivelijk 1615, 23, 1898 en 1251 van deze dieren aanwezig.

14°. Ternate.

Rijst, sago en tweede gewassen. Daar de rijst als volksvoedsel in dit gewest over het algemeen weinig wordt gewaardeerd, kan het geen verwondering wekken, dat de teelt daarvan nog veel te wenschen overlaat en slechts zeer langzaam wordt uitgebreid. Bovendien zijn de voorbereidende betrekkelijk zware werkzaamheden bij den aanleg van rijstvelden weinig geschikt om de bevolking voor dezen, voor haar nog schier onbekenden tak van landbouw gunstig te stemmen. Zij teelt de rijst dan ook meer als handelswaar dan tot eigen gebruik.

Het algemeen voedingsmiddel in Ternate is de sago, welke alom zeer goedkoop te verkrijgen is, en op de gewone wijze in langwerpige koeken geperst, langer en beter dan eenig ander product bestand schijnt te zijn tegen uitwendige invloeden, hetgeen haar bijzonder geschikt maakt om als proviand te strekken op verre togten.

Ook gedurende 1874 werden van de verschillende aanplantingen van veldvruchten en tweede gewassen genoegzame hoeveelheden voor huisselijk gebruik geoogst.

Koffij. Van de weinig beduidende koffijaanplantingen op de eilanden Ternate, Tidore en Batjan, welke bij het einde van 1874 250 235 boomen telden, tegen 249 700 in 1873, werden ruim 80 pikols koffij verkregen, tegen 54 pikols in 1873.

Een nog jonge aanplant op het eiland Halmaheira moest om geldelijke redenen worden prijs gegeven.

Specerijen. Volgens ontvangen opgaven waren bij het einde van 1874 op de verschillende eilanden aanwezig 156 228 muscaatnoten- en 7790 kruidnagelboomen, tegen respectivelijk 134 100 en 7800 in 1873; het aantal cacaoboomen bedroeg 35 936, en er werden ongeveer 245 pikols muscaatnoten en 90 pikols cacao uitgevoerd.

Veeteelt. Van den kleinen over verschillende eilanden verdeelden veestapel valt voor den landbouw weinig voordeel te trekken. Meer als slagtvee worden hier en daar eenige kudden runderen en geiten onderhouden.

15°. Timor.

Wegens de aanhoudende droogte die te spoedig na de eerste regens volgde, viel de maïs-oogst over het algemeen minder gunstig uit dan in 1873. Alleen op de Solor- en Allor-eilanden was de productie redelijk, zoodat van daar zelfs gedeeltelijk in de behoefte van Koepang kon worden voorzien. Op Rotti en Savoe gebruikte de bevolking, bij gebrek aan djagong, een soort van stroop, welke zij uit den lontarpalm, die daar in grooten overvloed voorkomt, weet te bereiden.

Ook de padi-oogst mislukte geheel, zoodat door aanvoeren, hoofdzakelijk van Bali en Makassar, eenigzins moest voorzien worden in de schaarschte aan dit voedingsmiddel.

De koffijcultuur, welke aan de eigen inzigten der inlandsche radja's wordt overgelaten, bleef nagenoeg stationair, daar de Chinezen en andere vreemdelingen, die zich volgens den resident anders gaarne daaraan zouden wijden, te afhankelijk zijn van het inlandsch bestuur om op groote schaal aanplantingen aan te leggen, waarvan zij niet zeker zijn zelven de vruchten te kunnen oogsten.

Op de Savoe-eilanden wordt van de katoenteelt meer werk gemaakt, en zelfs werd eene kleine hoeveelheid van dat product naar andere deelen van den Timor-archipel uitgevoerd.

Ook de tabakscultuur onderging, vooral in midden-Timor, op Floris, Savoe en Soemba, eenige uitbreiding.

Daar de grond in den regel slechts in den regenmoesson beplantbaar is, heeft de teelt der zoogenaamde tweede gewassen hier groote beteekenis.

Eene vrij belangrijke hoeveelheid sandelhout is gedurende 1874 weder door Chinezen opgekocht en naar China uitgevoerd, waar de prijzen voor deze houtsoort stijgende waren. De uitvoer van bijenwas was mede aanzienlijk, maar kan niet met juistheid worden opgegeven.

Wegens de ongunstige berigten omtrent den toestand van de gouvernementspaardenfokkerij nabij Koepang is bij de Indische Regering het voorstel in overweging om al de nog aanwezige dekhengsten en veulens, welke voor de fokkerij op het eiland Soemba niet meer geschikt worden geacht, op publieke veiling aan de meestbiedenden te verkoopen. Over de op laatstgenoemd eiland op te rigten gouvernements-stoeterij is reeds een woord gezegd op bladz. 39/40.

16°. Boeleleng en Djembrana (Bali).

Bijna de geheele mannelijke bevolking van Bali houdt zich met den landbouw bezig en kan door de wijze, waarop zij hare sawah's bewerkt en voor de noodige bevloeijingswerken zorg draagt, den inlander van Java tot voorbeeld strekken. Zelfs personen uit de hoogste kaste bewerken zelven hunne velden. In Boeleleng wordt ook veel werk gemaakt van drooge velden, waarop tabak, djagong, suikerriet, kapas en andere gewassen geteeld worden. Als tweede gewassen worden hoofdzakelijk aangeplant djagong, tabak en kedelé, en in Djembrana ook eene soort groente, gonda genaamd.

Klapperboomen ziet men allerwege, terwijl in het oostelijk gedeelte van Boeleleng de lontarpalm veelvuldig voorkomt. De arènpalm groeit in groote hoeveelheid in 't wild.

In Boeleleng breidt zich de koffijcultuur jaarlijks uit. In het gebergte worden vrij geregelde tuinen aangetroffen, waaraan evenwel weinig zorg wordt besteed. De pluk vooral geschiedt op de ruwste wijze: van oude en jonge boomen worden de takken afgestroopt, zoodat de kwaliteit der koffij minder goed is dan zij wezen kon. De gemiddelde marktprijs, die in 1872 f 32 per pikol bedroeg, steeg in 1873 tot f 50. (Eene latere opgaaf is niet ontvangen.) De voornaamste markt voor de Balische koffij is Soerabaija. De uitvoer van koffij te Boeleleng bedroeg in 1873 17 778 pikols, ter waarde van ruim f 700 000. Echter was niet al deze koffij in Boeleleng verkregen, maar voor een groot gedeelte afkomstig van andere Balische rijken, als: Tabanan, Menggoei en Bangli. In Djembrana wordt slechts hier en daar eenige paggerkoffij aangetroffen en dient het product voor eigen gebruik. Tuinkoffij — zoo als in Boeleleng — komt er in 't geheel niet voor.

Van het door een paar Europesche ondernemers in Djembrana in eigendom bezeten landgoed Tjandi Koesoema (zie het vorig verslag, blz. 23) werd slechts een klein gedeelte in cultuur gebragt; vooral ten gevolge van gemis aan werkkrachten is weinig uitbreiding van ontginningen te verwachten; de producten, die aanvankelijk verkregen werden, waren voornamelijk klappers en cacao.

Zoowel in Boeleleng als in Djembrana worden bosschen met deugdzame houtsoorten aangetroffen; de bosschen in Boeleleng echter worden, wegens hunne voor den houtafvoer ongunstige ligging, weinig of niet geëxploiteerd. In Djembrana daarentegen wordt jaarlijks voor eene aanzienlijke waarde aan hout gekapt en bepaaldelijk ketangi, dat in sterkte en deugdzaamheid het djati evenaart. Deze laatste houtsoort komt in geringe hoeveelheid in Boeleleng voor. Tot den aankap wordt de toestemming van het inlandsch bestuur vereischt.

De veestapel op Bali verkeert in bloeijenden toestand. Vooral het getal runderen, waarvan veel uitvoer plaats heeft, is aanzienlijk.

II. Mijnbouw.

§ 1. *Dienst van het mijnwezen.*

Het personeel, voor den dienst van het mijnwezen in Indie bestemd bij Indisch Staatsblad 1873, n°. 280, was bij het einde van 1874 nagenoeg voltallig, terwijl de enkele toen nog ontbrekende ambtenaren in den loop van 1875 werden uitgezonden. In de behoefte aan opzieners werd voor een gedeelte voorzien door indienstneming van ambtenaren voor een beperkten tijd. Behalve de chef van het scheikundig laboratorium zijn derhalve thans voor den dienst van het mijnwezen in Indie aanwezig: 3 hoofdingenieurs, 12 ingenieurs (4 van elk der drie klassen), 16 vaste opzieners (2 van de 1ste, 2 van de 2de en 12 van de 3de klasse) en 14 tijdelijke opzieners (9 in Indie in dienst genomen en 5 van hier uitgezonden).

In Januarij 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 42) werd eene nieuwe regeling gemaakt betreffende de zoogenaamde werkgelden voor de opzieners en boormeesters bij het mijnwezen, waarmede bedoeld worden toelagen voor werkzaamheden op het terrein, buiten de eigenlijke standplaats, of voor werk bij nacht of op zon- en feestdagen. De toekenning van zoodanige toelagen is gebleken ook na de met 1 Januarij 1874 in werking getreden verbetering der bezoldiging van de genoemde beambten noodig te zijn.

Voorts is de positie der adspirantboormeesters eenigszins gunstiger gemaakt (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 306), ten einde meer gelegenheid te geven om in Indie zelf het personeel voor de grondpeilingen voltallig te houden.

De hier volgende mededeelingen zullen een algemeen overzigt geven van de werkzaamheden van het bedoelde personeel in het afgeloopen jaar. Voor zooveel noodig moge worden herinnerd, dat de uitvoerige verslagen betreffende de uitkomsten der onderzoekingen van de mijn-ingenieurs van regeringswege worden gepubliceerd in het »Jaarboek van het mijnwezen in Nederlandsch Indie", waarvan onlangs eene 6de aflevering (2de deel van den 3den jaargang — 1874 —) het licht zag.

Mijnbouwkundige onderzoekingen in het algemeen. De mijnbouwkundig-geognostische opneming van Sumatra's Westkust werd, onder de leiding van den eerstaanwezenden ingenieur in dat gewest, geregeld voortgezet; zij werd zeer bevorderd door de beschikbaarstelling van een geschikt topograaf in April 1874. Als het resultaat der tot dusver ingestelde onderzoekingen in het belang der voorbereiding van eene ontginning der kolenvelden in de Padangsche Bovenlanden, werden door genoemden ingenieur uitvoerige verslagen ingediend, waarin de geologische vorming van het terrein in de omgeving der Ombilien-rivier in al hare bijzonderheden is beschreven en de juiste ligging, uitgestrektheid en waarde der kolenlagen is aangewezen, terwijl voorts is aangetoond op welke punten met de ontginning der kolen het best een aanvang kan worden gemaakt. (De verslagen zullen in het 2de deel van den 4den jaargang van het bovengenoemde »Jaarboek" opgenomen worden.) Nadat de Regering hier te lande met deze stukken was in kennis gesteld, is aan het Indisch Bestuur de uitnoodiging gerigt om thans omtrent de wijze van exploitatie der Ombilien-velden een gemotiveerd voorstel te doen in afwachting van eene beslissing omtrent de kwestie van den afvoer der steenkolen.

Behalve op het Ombilienterrein, werden in het gouvernement van Sumatra's Westkust in 1874 door de mijningenieurs nog onderzoekingen ingesteld naar de aanwezigheid van steenkolen op Nias en aan de rivier Indrapoera, van looderts bij Soengei Talang (Alahan Pandjang), van kwikerts bij Sibelaboe in de VII Kotta's, van ijzeren kopererts te Paningahan in de XX Kotta's; terwijl voorts het Soempoer-terrein tusschen de Ombilien-rivier en het meer van Singkara werd opgenomen, en eene geologische kaart van de streek tusschen Siboga en Sipirok werd bewerkt.

De aan de rivier Indrapoera gevonden koollaag bleek eene dikte van 1 M. te hebben, waarvan echter slechts 2 à 3 d.M. uit zuivere kool bestond; zij komt voor in eene zandsteenvorming, die weinig uitgestrektheid bezit en door trachiet schijnt te zijn opgeheven en verbroken. In de onderzochte streken werd ook geen voor ontginning in aanmerking komende hoeveelheid lood-, kwik-, ijzer- of kopererts aangetroffen, maar bij de onderzoekingen werden vele belangrijke geognostische bijzonderheden bekend, die voor de algemeene opneming van Sumatra's Westkust van gewigt zijn.

Op Banka waren gedurende het afgeloopen jaar gemiddeld vier mijn-ingenieurs werkzaam, die voor hunne onderzoekingen over 11 opzieners konden beschikken. In de maand October werd de eerstaanwezende mijn-ingenieur met een belangrijk mijnbouwkundig onderzoek op het eiland Singkep (Riouw) belast, en daarheen moest hem een groot gedeelte van het opzienerspersoneel en van het materiaal volgen; het spreekt van zelf dat hierdoor vertraging ontstond in de werkzaamheden op Banka. De mijnbouwkundig-geognostische opneming van de districten Koba en Pangkalpinang werd overigens geregeld voortgezet, hoewel ook hierin dikwijls vertraging ontstond door de onderzoekingen in het dadelijk belang van bestaande mijnontginningen. Het vertrouwen op het mijnbouwkundig onderzoek is thans zoodanig bij de mijnwerkers gevestigd, dat bij eenigszins twijfelachtige gevallen onmiddellijk de hulp van de mijningenieurs wordt ingeroepen.

Het boormateriaal werd steeds in goeden toestand gehouden, de vernieuwing en herstelling van enkele deelen der boortuigen te Singapore voldeed goed, zoodat geene bestellingen uit Nederland behoefden gedaan te worden.

In het vorig verslag (blz. 224) is vermeld dat de Indische Regering, ten einde zekerheid te erlangen omtrent den kolenrijkdom van Lebak (residentie Bantam), het doen van diepe boringen aldaar bevolen had. Ten einde de plaatsen te bepalen, waar zoodanige boringen met de meeste vrucht zouden kunnen verrigt worden, werd in October 1874 een aanvang gemaakt met de geologische en topografische opneming van het kolenveld, terwijl tevens, als voorbereidende maatregel, met eenige ondiepe proefboringen werd begonnen. De aanvankelijk verkregen uitkomsten waren zeer ongunstig, want de bruinkolen, die men aantrof, bleken in hoedanigheid nog ver beneden de slechte bruinkolen te staan, die vroeger aan het »uitgaande" der lagen waren gevonden.

Diepe grondpeilingen. Deze soort van mijnbouwkundige onderzoekingen verdient eene afzonderlijke behandeling, daar het grondpeilwezen bij Indisch Staatsblad 1873, n°. 280, tot een op zich zelf staand onderdeel van den dienst van het mijnwezen is verklaard.

Gedurende 1874 werden de artesische boringen te Batavia, de diepe grondpeiling te Grissee en het geologisch onderzoek te Soerabaija voortgezet.

Behalve de reeds in het vorig verslag vermelde artesische put op Parapattan, die 166 meters diep is en 663 liters water per minuut oplevert, kwam in 1874 te Batavia nog een andere put gereed met eene diepte van 180 meters en eene wateropbrengst van 360 liters per minuut; deze put bevindt zich op hetzelfde terrein (aan den Schoolweg tegenover het komediegebouw), waar reeds vroeger een put werd geboord, die door beschadiging der buizen verzandde en moeijelijk te herstellen was.

In November 1874 werd door de Indische Regering bepaald, dat nog een artesische put (de zesde in Batavia) zou worden geboord in de benedenstad, het oude Batavia. In December werd voor het emplacement dezer boring gekozen het Beursplein aan de Groote rivier, tegenover het gebouw der Javasche Bank. Den 31sten Maart jl. was men met de boring reeds tot eene diepte van ruim 90 M. gevorderd.

Na een onderzoek omtrent den toestand van den in vroegere jaren op het eiland Onrust geboorden artesischen put, die niet aan zijne bestemming beantwoordde, werd besloten om de boring voort te zetten tot op 140 meters diepte, waar men, op grond van de reeds te Batavia verkregen uitkomsten, eene tweede waterhoudende laag hoopt te vinden.

De diepe grondpeiling te Grissee (Soerabaija) werd in Januarij 1875 beëindigd. Men had toen eene diepte van 328 M. bereikt, en het kwam niet noodig voor verder te gaan, omdat bij de eerste artesische boring te Grissee gebleken was dat het waterdebiet, 't welk op eene diepte van 305 M. verkregen werd, door diepere boring niet vermeerderde. Na voltooijing van den put leverde deze, op

0,56 M. boven den beganen grond, 13$^1/_4$ liters water per minuut, welke hoeveelheid met het einde van Maart nog langzaam toenam.

Het geologisch onderzoek in de omstreken van de hoofdplaats Soerabaija werd voortgezet naarmate de werkzaamheden te Grissee zulks toelieten. In de laatste helft van Februarij jl. begaf zich de hoofdingenieur, belast met de leiding van de grondpeilingen, persoonlijk derwaarts; uit het door hem uitgebragte verslag blijkt dat de kans, om in den omtrek der genoemde hoofdplaats artesisch water te vinden, zeer gering is.

In November 1874 werd begonnen met eene artesische putboring in Atjeh, binnen Kotta Radja; de gunstige uitkomsten dier boring zijn reeds vermeld in de noot 2 op bladz. 9.

§ 2. *Tin-ontginningen.*

a. Ontginning van gouvernementswege.

Bij 's lands pakhuizen op Banka werden in 1874 ontvangen 76 516 pikols tin, dat is 8090 pikols meer dan in 1873, 8368 meer dan in 1872, en 5534 meer dan de gemiddelde jaarlijksche levering in het tienjarig tijdvak 1864—1873. Evenwel was het gemiddeld aantal werklieden (berekend volgens de cijfers op den laatsten dag van elke maand) niet toegenomen; het bedroeg 7494, tegen 7858 in 1873 en 7297 in 1872. De ruimere productie was hoofdzakelijk een gevolg van de gunstige weersgesteldheid gedurende de eerste maanden van het jaar. Onder het genoemde cijfer van 76 516 pikols zijn echter begrepen de 1650 pikols, die blijkens het vorig verslag verkregen konden worden uit de bij het einde van 1873 onversmolten gebleven 55 nachten erts. Trekt men deze af, maar brengt men daarentegen in rekening 4 nachten erts, die bij het einde van 1874 onversmolten bleven en 120 pikols zouden kunnen uitleveren, dan verkrijgt men voor laatstgenoemd jaar eene productie van 74 986 pikols tin, dat is ruim 10 pikols per werkman, terwijl in 1873 gemiddeld 8,91 (2) en in 1872 9,34 pikols door iederen werkman werden geproduceerd.

Bij het einde van 1874 beliep het aantal werklieden 8012, tegen 8716 en 7964 op 31 December 1873 en 1872. Slechts 122 nieuwe (Chinesche) arbeiders werden in het afgeloopen jaar aangebragt, dat is $^1/_{10}$ van het aantal, dat in elk der twee voorafgaande jaren aankwam. (Reeds op bladz. 198 is vermeld dat er in 't algemeen in 1874 minder Chinezen emigreerden dan gewoonlijk.)

Als in vorige verslagen wordt hieronder een overzigt gegeven van de productie en van het aantal arbeiders, bij de gouvernements- (onder contrôle werkende) mijnen en bij de zoogenaamde particuliere ontginningen afzonderlijk, in de twee laatste jaren.

Door wie geleverd:	Hoeveelheid geleverd tin in pikols en verhouding tot de totale productie.		Getal mijnwerkers bij het einde van:					
			1873.			**1874.**		
	1873.	**1874.**	Deelhebbers.	Jaarlooners.	Kolenbranders.	Deelhebbers.	Jaarlooners.	Kolenbranders.
Gouvernementsmijnen	52 843 (77,77 pct.)	58 248 (76,13 pct.)	2124	4513	732	2005	4023	676
				7369			6704	
Particuliere mijnen . . . . / Particuliere tra-smelters.	15 583 (22,23 pct.)	18 268 (23,87 pct.)		1347			1308	
Totaal . . .	68 426 (100 pct.)	76 516 (100 pct.)		8716			8012	

Op de rijstverstrekking aan de particuliere mijnwerkers werd f 40 920 verloren. (1) Wordt dit verlies in rekening gebragt, dan stijgt de inkoopprijs van het door particulieren geleverd tin van f 13,50 tot f 15,74 per pikol. In 1872 en 1873 bedroeg de inkoopsprijs f 16,37 en f 16,63. Het tin uit de gouvernementsmijnen kwam (geleverd in de pakhuizen op Banka) den lande gemiddeld op ruim f 21,78 per pikol te staan, tegen omstreeks f 29,50 in 1873 en ruim f 26 in 1872.

De geldelijke uitkomsten der mijnen blijken uit het volgende overzigt:

(1) De levering van rijst voor de mijnwerkers op Banka werd in 1874 uitbesteed voor f 6,52^5 per pikol (d. i. f 1,01^5 minder dan in 1873) en het transport der rijst naar Banka (zie bladz. 205) voor f 22,50 per kojan of f 0.83$^1/_3$ per pikol. De rijst kostte dus aan het Gouvernement nagenoeg f 7,36 per pikol en zij wordt, gelijk bekend, aan de particuliere mijnwerkers geleverd voor f 5 per pikol.

(2) Berekend over eene productie van 68 426 + 1650 = 70 076 pikols.

	1873.		1874.	
De waarde der productie ad f 13,50 per pikol beliep:				
a. gouvernementsmijnen	f 713 383		f 786 348	
b. particuliere mijnen	210 377		246 617	
		f 923 760		f 1 032 965
De verstrekkingen bereikten een totaal van: (1)				
a. rijst, zout, olie en materialen	f 549 283		f 522 136	
b. voorschotten	210 865		169 376	
		760 148		691 512
Alzoo hadden de mijnwerkers aan uitkeeringen te goed .		f 163 612		f 341 453
De uitkeeringen echter bedroegen:				
a. gouvernementsmijnen	f 76 178		f 120 799	
b. particuliere mijnen	205 377		246 617	
		281 555		367 416
Zoodat de schulden vermeerderden met		f 117 943		f 25 963
Zij bedroegen op 1 Januarij.		427 355		(2) 544 740
En op 31 December		f (2) 545 298		f 570 703
In den loop van het jaar werd van de schulden voor rekening van den lande afgeschreven, of door ontbonden mijnvereenigingen in geld aangezuiverd.		558		7 868
Blijft alzoo restant schuld		f 544 740		f 562 835
Bijpassing aan de gouvernementsmijnen van hetgeen zij, na aftrek der genoten verstrekkingen en voorschotten, minder aan uitkeeringen zouden ontvangen dan f 5 per pikol . .		f 197 367		f 191 873
Premiën voor ijverige arbeiders.		39 810		41 025

(1) Hieronder is niet begrepen de verstrekking van rijst aan particuliere mijnen, welke niet op rekening maar à contant geschiedt.

(2) Bij gemis aan toelichting in de Indische opgaven, kan niet worden gezegd waarom deze cijfers verschillen.

Het aantal smeltovens vermeerderde in 1874 met 13, en van de ovens, die in het laatste kwartaal van dat jaar gebruikt werden, waren er 84 nieuw.

De afvoer van tin van Banka naar Java vond geregeld plaats door de schepen waarmede de rijst voor de mijnwerkers werd aangevoerd. De aanvoer van rijst en de afvoer van tin werd in 1874 voor een tijdvak van ruim vijf jaren (1 September 1874—31 December 1879) uitbesteed tegen f 22,50 per kojan over te voeren artikelen. (Volgens het laatste driejarig contract werd betaald f 21 per kojan voor de rijst en f 20 voor het tin.)

In het vorige jaar werden van de zijde des handels klagten vernomen omtrent onzuiverheid van het ter veiling aangeboden Banka-tin. Dientengevolge is in Indie het product van verschillende mijndistricten zorgvuldig onderzocht, maar de resultaten waren zoo bevredigend, dat men zich de hier te lande geconstateerde onzuiverheid (die waarschijnlijk slechts in enkele blokken is voorgekomen) bezwaarlijk verklaren kon. Intusschen is den betrokken ambtenaren op Banka bij vernieuwing aanbevolen om nauwkeurig toezigt te houden op het wasschen en uitsmelten van het tinerts, en is men te rade geworden eene zoodanige stempeling der blokken in te voeren, welke het mogelijk zal maken om, wanneer weder onzuiverheid in een blok Banka-tin wordt geconstateerd, na te gaan van welk mijndistrict het afkomstig is.

Verkoop van tin. Een overzigt van de te Amsterdam gehouden tin-veilingen in 1873 en 1874 en in het 1ste semester van 1875 volgt hieronder.

Tijdstip.	Verkochte hoeveelheid in pikols.	Aantal uitgeleverde netto kilogrammen.	Gemiddelde opbrengst per 50 kilogrammen.	
			Bruto.	Netto
1873.				
April	39 044,54	2 393 930	f 84,45	f 80,08
September. . .	15 701,34	956 653	74,61	70,46
November . .	15 659,18	955 657	67,04	63,09
	70 405,06	4 306 240	f (1) 78,40	f 74,19
1874.				
Januarij. . . .	10 700,00	658 464	f 70,10	f 66,40
Maart	9 975,00	610 935	55,07	51,66
Mei	12 150,24	742 039	57,13	53,80
Julij	11 529,40	705 437	56,18 5	52,94
September . .	11 388,75	698 885	56,44	53,18
November. . .	10 301,48	632 362	58,05 5	54,90
	66 044,87	4 048 122	f (1) 58,79	f 55,06
1875.				
Januarij. . . .	11 500,00	709 254	f 55,78	f 52,75
Maart	11 699,50	717 878	52,31 5	49,54 5
Mei	11 670,61	716 320	49,94	47,07 5

(1) Voor het verschil van dit cijfer met den elders (bijlage R van het vorig verslag en bijlage BB hierachter) opgegeven gemiddelden »veilingsprijs" gelden dezelfde redenen als hiervoren (blz. 184) met betrekking tot de koffijveilingen zijn bekend gesteld.

b. Particuliere ontginningen.

Billiton. De Billiton-maatschappij verkreeg in het met den laatsten Februarij jl. geëindigde boekjaar 118 093 blokken of 62 808 pikols tin, zoodat als pachtschat aan den lande (3 per cent) te goed kwamen 1884,24 pikols. In de vier voorafgegane boekjaren was achtereenvolgens verkregen eene productie van 47 318, 49 850, 54 371 en 50 979 pikols.

Het getal mijnwerkers, dat op ultimo Februarij 1874 4739 bedroeg, daalde in het daarop volgende boekjaar tot 4435 (616 deelhebbers en 3819 koelies). De werkkrachten werden, even als in het jaar 1873/74, weder alleen aangevuld door het in dienst nemen van zoogenaamde vrijwilligers, die geheel voor eigen rekening overkwamen (180 in getal), niet door aanvoer uit China. 484 mijnwerkers werden afgeschreven, van welke 245 op eigen gelegenheid naar China terugkeerden, 79 overleden en 160 om verschillende redenen werden verwijderd.

In het geheel bedroeg het aantal mijnen 108, als: 55 koelit-, 45 koelit-kollong- en 8 kollongmijnen. Ook gedurende het afgeloopen boekjaar had een overgang van koelit- in koelit-kollongmijnen en omgekeerd plaats. Vijf mijnen werden ingetrokken, terwijl een nieuw terrein door eene reeds bestaande mijn in ontginning werd gebragt.

Gedurende 1874 werden uitgevoerd 3 875 910 K. G. Billiton-tin, waarvan 3 666 715 K. G. naar Nederland; daarvan werd aan uitgaande regten betaald f 135 657. (In 1873 werd f 119 232 betaald voor den uitvoer van 3 196 272 K. G., waarvan 2 705 420 K. G. naar Nederland gingen.)

De Indische Regering heeft overwogen, of het niet wenschelijk zou zijn om het als pachtschat te ontvangen Billitontin, in stede van te Batavia, op Billiton zelve in ontvangst te doen nemen, omdat eene verscheping met de booten der Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij veel minder vracht zou kosten, dan aan de Billiton-maatschappij voor het vervoer naar Batavia wordt te goed gedaan. Daar echter, indien de risico voor het vervoer en voor het laden en lossen voor rekening van het Gouvernement kwam, in één enkel geval van avarij veel meer schade zou kunnen geleden worden dan in vele jaren aan vracht zou kunnen worden bespaard, is besloten in de bestaande regeling geen verandering te brengen.

Siak. In het afgeloopen jaar is, zoo als reeds met een woord op bladz. 18 werd vermeld, door den Sultan van Siak aan den heer F. W. H. von Hedemann en eenige andere ingezetenen van Batavia voor 75 jaren concessie verleend tot ontginning van tin en andere delfstoffen en tot het in cultuur brengen van woeste gronden in het stroomgebied der boven-Siakrivier. Aanvankelijk was te dezer zake door den Sultan overeengekomen met den Chinees, die, zoo als in het vorig verslag (bladz. 224) werd medegedeeld, rijke afzettingen van stroomtinerts beweerde gevonden te hebben. De Chinees stelde zich in verbinding met de bedoelde ingezetenen van Batavia, en nadat de heer von Hedemann een plaatselijk onderzoek had ingesteld, werd door hem den 29sten Junij 1874 een nieuw contract met den Sultan aangegaan. De Indische Regering, aan wie het contract ter goedkeuring was aangeboden, had tegen den vorm en den inhoud eenige bedenkingen, die haar aanleiding gaven om den resident van Sumatra's Oostkust aan te schrijven om slechts dan namens haar het contract te bekrachtigen, wanneer: 1°. daarin eenige door haar aangegeven wijzigingen waren gebragt; 2°. in het contract bleek van de medewerking der rijksgrooten; en 3°. behoorlijk was geconstateerd, dat tegen de overeenkomst geen bezwaren bestonden bij de gezagvoerende hoofden in dat gedeelte der in de concessie begrepen landstreek, waarover de Sultan geen regtstreeksch gezag had, maar dat tot de zoogenaamde onderhoorigheden van Siak behoorde.

Toen de stukken hier te lande ontvangen en onderzocht waren, is daaruit aanleiding genomen om (in December 1874) aan de Indische Regering eenige opmerkingen mede te deelen over het bedenkelijke van eene uitsluitende concessie, niet alleen tot het ontginnen van tinerts, maar ook tot het in cultuur brengen van woeste gronden, over een zoo uitgestrekt terrein als het stroomgebied der boven-Siakrivier. Wel was het regt der inlandsche bevolking om gronden voor den landbouw in gebruik te nemen door de concessie gewaarborgd, maar andere Europesche ondernemers waren dan toch uitgesloten, en dit zou, naar het voorkwam, tot ontevredenheid aanleiding kunnen geven, wanneer de lust om in Siak gronden te ontginnen mogt toenemen, en de Sultan en andere regthebbenden zich alsdan verpligt zouden zien aanvragen af te wijzen. Overigens kon de vraag rijzen, of bij eene zoo uitgestrekte concessie niet ligt zou worden te kort gedaan aan de regten van min of meer eigen gezag oefenende hoofden. Daar vermoedelijk de concessie, sedert de verzending der stukken uit Indie, reeds definitief verleend was, werd er bij het Indisch Bestuur ernstig op aangedrongen, om op hare eventuele uitvoering naauwkeurig toe te zien en te waken dat daaruit geene ongelegenheid ontstond.

Inmiddels was voldaan aan de voorwaarden, door de Indische Regering voor de goedkeuring van het contract gesteld, en werd dit den 30sten December door den resident van Sumatra's Oostkust bekrachtigd. De gezagvoerende hoofden aan de Tapong Kanan en de Tapong Kiri hadden zonder eenig voorbehoud hunne toestemming gegeven, maar alleen den Sultan verzocht om eenig aandeel in de inkomsten te verkrijgen, welke hij later aan de concessie ontleenen zou. Zoodanig aandeel is hun toegezegd. Bij het contract is de door de ondernemers op te brengen cijns bepaald op 4 per cent van de jaarlijksche productie, of van hare waarde in geld (naar keuze van den Sultan), met dien verstande nogtans dat de Sultan nooit minder dan f 6000 's jaars ontvangen zal.

Na de onderteekening van het contract is de heer VON HEDEMANN onmiddellijk naar de bovenlanden van Siak vertrokken, waar hij zich voorloopig gevestigd heeft te Batoe Gadja. Blijkens Indische berigten van April jl. was toen, wegens gebrek aan werkvolk, aan de ontginning van tinerts nog niet op eenigszins groote schaal begonnen kunnen worden, zoodat omtrent de toekomst der onderneming nog niets met voldoende zekerheid kon worden gemeld. Volgens de mededeelingen van den heer VON HEDEMANN, liet de verstandhouding met de hoofden en de bevolking aan de Tapongs niets te wenschen over; van sommige der aangrenzende onafhankelijke hoofden ontving hij mede betuigingen van vriendschap; anderen schenen echter met naijver de toekomstige ontwikkeling der Tapongs gade te slaan, zoodat er zelfs vrees bestond voor verontrusting van de zijde van het aan Kotta Renah grenzende Goenoeng Melala. Hiervan schijnt evenwel niets te zijn gekomen, daar ter zake geen nadere berigten ontvangen zijn. Meer moeijelijkheid levert de houding van den jang di pertoean van het onafhankelijke landschap Kotta-Intan op, daar deze, bewerende regten te hebben op de landstreek aan de boven-Siakrivier, in Julij 1874 eene kampong aldaar heeft laten afloopen, en tot dusver weigerachtig is gebleven om hiervoor voldoening te geven. (verg. bladz. 18).

§ 3. *Kolen-ontginningen.*

a. Ontginning van gouvernementswege.

De werkzaamheden bij de kolen-ontginning in de diepte te Pengaron (mijn Oranje-Nassau) werden in 1874 voortgezet, voor zoover de aanwezige houtvoorraad zulks toeliet en de omstandigheden niet tot vertraging aanleiding gaven. De machineput had bij het einde van het jaar de diepte van 63 meters bereikt; door een grooten aandrang van water in de maand November 1874, die met de gewone middelen niet kon overwonnen worden, moest het dieper zinken van den put tijdelijk worden gestaakt. In den aanvang van 1875 werd daarmede evenwel weder geregeld voortgegaan, en op 31 Maart had men de diepte van 70.83 meters bereikt. De metselwerken voor de opstelling der machinerien waren tegen het einde van 1874 allen voltooid. Ten gevolge van ziekte onder de machinisten, kon evenwel de oprigting der machinerien geen geregelden voortgang hebben.

Inmiddels werden kolen gewonnen op de tijdelijke ontginningsplaats te Assahan; de productie was echter gering, omdat zij verband moest houden met de gelegenheid tot afvoer naar Bandjermasin, en deze niet alleen beperkt was door het gering aantal laadbooten, maar bovendien tijdelijk moest worden gestaakt wegens het uitbreken der cholera. (In het begin van 1875 zouden nieuwe laadbooten in dienst gesteld worden, terwijl nog eenige in aanbouw waren.)

Er werden in 1874 slechts 3637[5] ton kolen gedolven, derhalve naauwelijks de helft der productie over 1873, en er werden slechts 4095[5] ton afgevoerd, tegen 5870 en 7099 ton in 1873 en 1872. Bij het einde van het jaar lagen bij de mijn nog opgeschuurd 2077 ton, terwijl op 31 December 1873 de opgeschuurde voorraad 2535 ton bedroeg.

Aangezien de exploitatie der mijn te Assahan, gelijk gezegd, beperkt moest blijven, werd een aantal arbeiders van die mijn verplaatst naar de mijn Oranje-Nassau te Pengaron. Overigens verminderden de werkkrachten aanmerkelijk ten gevolge van ziekte; van de 509 dwangarbeiders, gedurende het afgeloopen jaar gemiddeld bij de mijn te Assahan aanwezig, waren dooreengenomen slechts 356 werkzaam, terwijl 23 werklieden bij de mijn overleden.

b. Particuliere ontginningen en concessie-aanvragen.

Omtrent de ontginningen van steenkolen door inlanders in de Zuider- en Ooster-afdeeling en in de Wester-afdeeling van Borneo in 1874 werden geene bijzonderheden vernomen. In de Wester-afdeeling worden de beste kolen gegraven in Salimbouw (afdeeling Sintang), waar een groot gedeelte der bevolking in de exploitatie dezer delfstof een middel van bestaan vindt. In 1872 produceerde zij 1 389 632 K. G., in 1873 707 071 K. G. steenkolen. In de verschillende rijkjes ter Oostkust van Borneo worden op vele plaatsen kolen ontgonnen, veelal voor rekening der vorsten. De Sultan van Koetei levert, volgens een contract van December 1873, te Pelarang steenkolen voor de marine tegen f 12 per ton aan boord.

Op den voet der nieuwe bepalingen in Indisch Staatsblad 1873, n°. 217*a* en 217*b*, en 1874, n°. 128, verleende de Gouverneur-Generaal, bij besluit van 12 Augustus 1874, n°. 16, aan den heer G. BILLOWS (reeds in vorige verslagen genoemd), voor den tijd van 25 jaren, concessie tot ontginning van bruinkolen aan het riviertje Toengkal in de afdeeling Banjoeassin (residentie Palembang). De concessie werd, na het overlijden van den aanvrager, door zijne regtverkrijgenden aanvaard bij authentieke acte, dd. 26 September 1874. Het terrein der concessie (concessie Toengkal geheeten) beslaat eene uitgestrektheid van omstreeks 61 bouws, zoodat het verschuldigde vast regt (bij eerstaangehaald Staatsblad, voor concessie buiten openbare mededinging verkregen, bepaald op f 0,25 per bouw 's jaars) in het geheel bedraagt f 15,25 's jaars. De door den concessionaris (na 1877) verschuldigde jaarlijksche cijns van de netto-opbrengst der ontginning is, met het oog op de minder goede hoedanigheid (mindere waarde) der kolen, bepaald op vijf ten honderd. Volgens de opgaven des aanvragers moeten de ontginning en ook het vervoer der kolen zeer gemakkelijk zijn. De kolen liggen van één tot drie voeten onder den grond, op sommige plaatsen zelfs aan de oppervlakte, onmiddellijk aan de (ook voor diepgaande schepen bevaarbare) rivier over eene zigtbare lengte van 1200 meters. De laag heeft eene dikte van ruim 7 meters, bij eene zigtbare breedte van 14 meters. Door slechts een weinig grond te verplaatsen, zouden, naar zijne schatting, ruim 50 000 ton kunnen worden uitgegraven, die aan boord van het schip op circa f 2 per ton zullen komen te staan. Reeds zou er voldoende aanvraag bestaan om de kolen, ter plaatse der opgraving, à contant te koopen tegen f 8 per ton. Voor zoover bekend, is met de exploitatie tot dusver geen aanvang gemaakt.

De nadere overweging van de in vorige verslagen vermelde aanvragen om concessie tot ontginning van steenkolen in Benkoelen, deed de Indische Regering, met het oog op art. 17 van het Koninklijk besluit van 2 September 1873, n°. 13 (*Indisch Staatsblad* n°. 217 *a*), het besluit nemen om voor deze concessie eene openbare aanbesteding te houden. De aanbesteding zal op 1 December 1875 plaats hebben. Van de voorwaarden der concessie, meer bijzonder als „concessie Soeban" aangeduid, is ook in de *Nederlandsche Staatscourant* (van 2 Junij 1875) mededeeling gedaan. De concessie wordt, voor den tijd van vijf en zeventig jaren, verleend aan dengene, die inschrijft voor de hoogste som, behalve den jaarlijkschen cijns (5 per cent van de netto-opbrengst der exploitatie na het vierde jaar der concessie), te betalen als vast regt per bouw over de af-testane uitgestrektheid (1826 bouws); dit vaste regt moet echter f 0,25 per bouw te boven gaan.

De heer VON HEDEMANN (zie vorig verslag, blz. 223) is op zijne voorloopige aanvraag om concessie tot kolenontginning in de Wester-afdeeling van Borneo niet teruggekomen, nadat hij persoonlijk een plaatselijk onderzoek had ingesteld.

§ 4. *Ontginning van vloeibare delfstoffen.*

De aan den heer J. REERINK en de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij verleende concessie tot ontginning van aardolie in het district Madja, residentie Cheribon, gaf nog geene belangrijke uitkomsten. Nadat in het begin van 1874 uit Amerika werktuigen en technisch personeel waren aangebragt, werden twee boringen uitgevoerd, die de diepte van 111 en 213 meters bereikten. In de boorgaten werd op 38 en ± 79 meters diepte aardolie aangetroffen, die evenwel slechts tot 4,5 meters beneden den beganen grond opwelde. Sedert 18 Februarij 1875 werden uit die boorgaten dagelijks gemiddeld 160 liters ruwe aardolie verkregen.

In October 1874 was men op de ontginningsplaats te Tjibodas gereed met de oprigting der toestellen, die voor de zuivering en opberging der aardolie moeten dienen.

§ 5. *Mijnbouwkundige opsporingen door particulieren.*

Ingevolge art. 1 van het Koninklijk besluit van 2 Sep-

tember 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 217*a*), werden in het begin van 1875 twee vergunningen door hoofden van gewestelijk bestuur verleend tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen, namelijk:

1°. door den gouverneur van Sumatra's Westkust aan den heer R. D. Verbeek, tot het opsporen van goud bij Boekit-Kandang in de afdeeling Tanah Datar;

2°. door den resident van Palembang, aan den heer L. Bras, tot het opsporen van kolen langs de rivieren Toengkal en Dawas in de afdeelingen Iliran en Banjoeassin.

III. Zout.

Uit vorige verslagen is gebleken dat de in den regel te overvloedige zoutproductie op Java en Madura in 1868 aanleiding gaf tot het besluit om haar aanzienlijk te beperken; dat dientengevolge in 1869 en 1870 alleen te Tanara in Bantam zout is aangemaakt, terwijl de aanmaak te Pakkies in Krawang, te Errettan in Cheribon, te Paradessi in Rembang, te Grissee en Sidaijoe in Soerabaija definitief en te Sumanap, Boender en Sampang op Madura voorloopig werd gestaakt; dat in 1870 ook tot de definitieve intrekking van den aanmaak te Boender en te Tanara (waar het zout door plaatselijke oorzaken slecht werd) is besloten, maar daarentegen tot de hervatting van den aanmaak te Sumanap; en dat sedert 1871 alleen ter laatstgenoemde plaats zout is geproduceerd.

De ondervinding heeft echter geleerd, dat te Sumanap niet genoeg zout kan gewonnen worden voor eene geregelde voorziening der pakhuizen. De jaarlijksche behoefte aan zout wordt geschat op 44 100 kojans (waaronder p. m. 10 000 die door spillage enz. te loor gaan). Van deze 44 100 kojans kunnen jaarlijks nog gedurende 14 jaren 1850 kojans ontleend worden aan den voorraad, die bij het depôt der vroegere aanmaakplaats Paradessi nog aanwezig is. (1) Er blijven dus over 42 250 kojans die jaarlijks verstrekt moeten worden, en de etablissementen te Sumanap kunnen niet meer dan gemiddeld 24 000 kojans 's jaars leveren. Nu de depôts bij de vroegere aanmaakplaatsen uitgeput raakten, moest men dus weder op uitbreiding van den aanmaak bedacht zijn. De Regering heeft dan ook besloten om de vroegere etablissementen voor den zoutaanmaak in de afdeeling Sampang op Madura (te Ragoong en Pengarengan) te herstellen en om een nieuw etablissement te vestigen op het omstreeks 5 palen van de hoofdplaats Sumanap gelegen schiereiland Grissee-poeti.

In 1874 was de zoutproductie te Sumanap, ten gevolge van ongunstige weersgesteldheid, zeer gering; zij bedroeg slechts 18 915 kojans, tegenover 38 263 in het (buitengewoon voordeelige) jaar 1873. Daar de productiekosten f 248 672 beliepen, kwam de kojan zout bij de hoofddepôts den lande te staan op f 13,14 (tegen f 12 in het voorgaande jaar). De zoutmakers verdienden per hoofd van f 78 tot f 146 (in 1873 van f 189 tot f 318).

Bij de zouthoudende modderwellen in de afdeeling Gro-

(1) Hier volgt een overzigt van de wijze waarop de behoefte aan zout wordt berekend.

	Geraamd debiet in kojans.	Met bijtelling van spillage enz. is te rekenen op het navolgend aantal kojans.							
		Met spillage op debiet en doorvoer.		Met spillage op den overvoer uit de hoofddepôts.		Met spillage in de hoofddepôts.		Met de tekortkomsten boven de toegestane spillage en andere verliezen.	
		Pcts. gew. verhooging.	Totaal.	Pcts. gew. verhooging.	Totaal.	Pcts. gew. verhooging.	Totaal.	Pcts. gew. verhooging.	Totaal.
Zout van Sumanap (Madura), afgevoerd:									
met schepen:									
voor Java's noordkust	14 090	11°/o	15 620	5°/o	16 400	6°/o	17 385		
» Java's zuidkust en Banjoewangi . .	5 585	18°/o	6 582	} 7°/o	} 13 555	6°/o	14 370		
» de buitenbezittingen	5 788	5°/o	6 088						
met praauwen:									
voor de residentien Probolinggo en Bezoeki en voor Sumanap	1 024	7°/o	1 100	5°/o	1 155	6°/o	1 225		
							32 980	6°/o	35 000
Zout van Sampang (Madura), afgevoerd:									
met praauwen:									
voor de residentien Soerabaija, Pasoeroean en Kediri, zoomede voor Bodjonegoro en Padangan (Rembang), Ngawi (Madioen), Bangkallang, Pamakassan en Sampang (Madura)	5 936	7°/o	6 320	5°/o	6 635	6°/o	7 030	3°/o	7 250
Zout van het depôt te Paradessi (Rembang):									
voor de pakhuizen in Japara en Rembang, behalve die te Bodjonegoro en Padangan.	1 563	4°/o	1 625	5°/o	1 705	6°/o	1 805	3°/o	1 850
	33 986								44 100

bogan (Samarang), welke sedert onheugelijke tijden door de bevolking ten eigen bate worden geëxploiteerd, zijn in 1874 13 989 pikols of 466 kojans zout verkregen en daarvoor is f 5560 belasting opgebragt. Deze belasting, onder den naam van landrente bekend, is nimmer bij algemeene verordening geregeld. Op dit oogenblik is echter hier te lande in overweging een voorstel van de Indische Regering om regelen te stellen betreffende de heffing der belasting, in den vorm van een cijns, en om tevens in regtsgeldigen vorm een verbod uit te vaardigen tegen den uitvoer van het aan de modderwellen ontleende zout buiten de afdeeling Grobogan. Het voorstel strekt wijders tot afkondiging van een gelijk verbod tegen den uitvoer buiten Soerakarta en Djokjokarta van het zout, dat aan het zuiderstrand van Java in die gewesten door de bevolking ten eigen bate mag worden aangemaakt.

Het vervoer van zout uit de hoofddepôts op Madura naar de strandpakhuizen op de noordkust van Java en in de buitenbezittingen heeft, dank zij de strenge contrôle die op den aannemer werd uitgeoefend, in 1874 geen reden tot klagten gegeven en de spillagien bij dat vervoer waren geringer dan in het voorafgegane jaar; de schepen, met zout voor de zuidkust van Java bestemd, hebben daarentegen dikwerf avarij gehad; zelfs zijn sommige ladingen verloren gegaan, maar dit heeft geen stoornis in den verkoop te weeg gebragt.

Het vervoer naar Java's noordkust en naar de buitenbezittingen is voor de jaren 1875—1879 uitbesteed voor respectivelijk f 19,80 en f 34,80 per kojan. Hoewel deze prijzen de laatstelijk betaalde (f 14 voor Java's noordkust en f 24,88 voor de buitenbezittingen) met een aanzienlijk bedrag overtreffen, zijn zij geenszins buitensporig te noemen; veeleer kan men aannemen dat de laatstelijk betaalde vrachtprijzen te laag waren om het bezigen van soliede vaartuigen in de hand te werken.

De uitkomsten van de sedert 1 Januarij 1872 in de residentie Batavia genomen proef, om van gouvernementswege alleen op de hoofdplaatsen zout verkrijgbaar te stellen tegen verminderden prijs (f 5 per pikol), en om de voorziening in de behoefte van het binnenland aan den handel over te laten (zie het verslag van 1873, blz. 260), hebben niet aan de verwachting voldaan. Wel is waar nam het zoutdebiet in Batavia in grootere mate toe dan vóór den maatregel jaarlijks het geval was, doch dit was een gevolg, niet van vermeerdering van verbruik, maar van uitvoer naar Krawang, Cheribon, Bantam en een gedeelte der Preanger regentschappen, waar de prijs van f 6,72 per pikol was gehandhaafd, en waar dan ook het debiet bij de verkooppakhuizen verminderde. Voor eene bestendiging der proef in Batavia en voor de uitbreiding van den maatregel tot andere gewesten werd ook daarom geen reden gevonden, omdat men begreep dat het Gouvernement zijne binnenlandsche pakhuizen toch niet zou mogen opruimen, wilde het de bevolking, die het zout op de passars koopt, vrijwaren voor opdrijving der prijzen door de Chinesche slijters. Dat de prijzen bij den verkoop in het klein zouden dalen tengevolge van de vermindering van den verkoopprijs bij 's lands pakhuizen aan het strand, behoefde men niet te verwachten; de ondervinding in Batavia had hieromtrent uitspraak gedaan; de inkomsten voor de schatkist verminderden door de verlaging van den verkoopprijs tot f 5, maar de bevolking won daar weinig of niets bij. Mitsdien is besloten om de binnenlandsche pakhuizen in Batavia in 1876 weder open te stellen en den verkoopprijs weder op f 6,72 te brengen.

Bij het sinds 1 Januarij 1874 opengestelde verkooppakhuis te Telok-Betong (zie vorig verslag bladz. 225) was het debiet gering; even als vroeger werd in de andere havens van de Lampongsche districten, die voor de communicatie met de binnenlanden gunstiger gelegen zijn dan Telok-Betong, zout aangevoerd dat te Batavia was opgekocht. (Het voor de Lampongs bestemde zout wordt, zoo als in het vorig verslag gezegd is, te Batavia gedebiteerd voor denzelfden prijs als te Telok-Betong, namelijk voor f 5 per pikol of f 150 per kojan; vroeger betaalden de licentie-houders f 90 per kojan.)

Even als in de Lampongs zijn ook in het gouvernement van Sumatra's Westkust geene binnenlandsche verkooppakhuizen gevestigd; het zout is aldaar, tegen f 5 per pikol, alleen op een viertal plaatsen aan het strand verkrijgbaar gesteld, namelijk te Padang, Priaman en Aijer-Bangies in de residentie Padangsche Benedenlanden en te Natal in de residentie Tapanoeli. Van Padang en Priaman wordt het zout door den kleinhandel naar de Padangsche Bovenlanden gebragt en gewoonlijk voor f 6 à f 12 per pikol, doch bij eenige stremming in het transport (bijv. ten gevolge van zware regens die de wegen bederven) dadelijk tegen hoogere prijzen verkocht. In enkele streken wordt echter veel meer dan de genoemde sommen betaald. In Soengei Pagoe (XIII en IX Kotta's) bedraagt de prijs gewoonlijk f 18 à f 20; in de XII Kotta's klimt die tot f 30, soms zelfs tot f 64 per pikol. Het te Natal gedebiteerde zout dient tot voorziening in de behoefte van Natal en van Groot- en Klein-Mandheling en wordt in de binnenlanden verkocht voor f 6 à f 7 per pikol. Te Siboga, Baros en Singkel werkt het gouvernements-monopolie niet (zie Indisch Staatsblad 1841, n°. 40). Op die plaatsen is de prijs van het zout dezelfde als bij de gouvernements-verkooppakhuizen op Sumatra, doch in Angkola en Sipirok, waar de kleinhandel, door inkoop te Siboga, in de behoefte aan zout voorziet, kost het op de hoofdplaatsen Padang Sidempoean en Sipirok respectivelijk f 6.50 en f 7 per pikol. In Indie is het denkbeeld ter sprake gekomen om te Siboga, Baros en Singkel — en ook op Billiton — het zoutmonopolie in te voeren, maar na gezette overweging is het voorgekomen dat het de voorkeur zou verdienen wanneer bij eene wet aan de Indische Regering de bevoegdheid werd toegekend om op de genoemde plaatsen een verhoogd inkomend regt op zout te heffen.

In 1874 bedroeg het debiet van zout bij de pakhuizen op Java en Madura 29 428 en in de buitenbezittingen 6099 of te zamen 35 527 kojans, tegen respectivelijk 28 176 en 5698 of te zamen 33 874 kojans in het jaar 1873 (1). De verkoop van zout op de genoemde eilanden bragt in 1874 f 5 625 540, of f 229 955 meer dan in 1873 in 's landskas. Het debiet in elk der gewesten van Java en op Madura wordt hieronder opgegeven:

	Kojans.		Kojans.
Bantam.	249	Pasoeroean	1021
Batavia.	4679	Probolinggo.	488
Krawang	139	Bezoeki	611
Preanger regentsch. .	2164	Banjoewangi	111
Cheribon	1674	Banjoemas.	1331
Tagal	1318	Bagelen.	1729
Pekalongan	818	Kadoe	1337
Samarang	1808	Soerakarta	1668
Japara	1106	Madioen	1569
Rembang	908	Kediri	1550
Soerabaija.	2503	Mudura.	647

Van den geheelen voorraad werden verkocht:

tegen den normalen prijs van f 6,72 per pikol: 21 877 kojans;

tegen den prijs van f 5,92 per pikol, aan de zuidkust: 1199 kojans;

tegen den prijs van f 5 per pikol, te Batavia (voor binnenlandsch gebruik en voor de Lampongs): 4679 kojans;

tegen den prijs van f 6 per pikol, te Soerakarta: 1668 kojans;

tegen den prijs van f 3,12[5] per pikol, te Soerabaija voor de posterijen: ruim 2 kojans;

tegen den prijs van f 60 per kojan, voor industriële ondernemingen (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 48*a*): 3 kojans.

Vergelijkt men de bovenstaande cijfers betreffende het

(1) Deze cijfers geven natuurlijk niet het werkelijke zoutverbruik terug. Men denke aan het zout dat bovendien in Grobogan en aan het zeestrand in de Vorstenlanden door de bevolking gewonnen en gedebiteerd wordt; voorts aan het zout dat onder de bevolking komt door den handel in gezouten visch uit Siam of door den aanvoer van andere artikelen, die in zout geconserveerd worden; eindelijk aan den niet te beletten aanmaak van zout door de bewoners van geïsoleerde strandplaatsen.

debiet in elk gewest met die van het jaar 1873, voorkomende in bijlage KK van het vorig verslag, dan ziet men dat het debiet, behalve in de residentien Bantam, Krawang en Cheribon (waar, zoo als hooger is gezegd, bij de pakhuizen minder is verkocht tengevolge van invoer uit Batavia), ook eenigszins verminderd is in Samarang, Japara, Rembang, Banjoewangi en Madioen, maar dat het in de overige gewesten in veel sterker mate is toegenomen. De vermindering van het debiet in Japara wordt geweten aan het in den handel brengen van clandestien aangemaakt zout. Wat de andere gewesten betreft, wordt geen reden voor de vermindering opgegeven.

Het debiet bij 's lands pakhuizen in de buitenbezittingen gedurende 1874 blijkt uit het volgende overzigt:

	Kojans.	Opbrengst.
Sumatra's Westkust	2 117	f 317 550
Benkoelen.	277	55 785
Lampongsche districten . . .	66	9 880
Palembang	1 126	197 110
Banka	233 (1)	35 831
Wester-afdeeling van Borneo .	883 (2)	154 453
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo	1 397	279 326
	6 099	f 1 049 935

In al deze gewesten overtrof het debiet dat van de voorafgegane jaren. (Zie vorig verslag, blz. 225.)

De voorraad zout bedroeg op 31 December 1874 183 232 kojans, waarvan 156 958 in de hoofddepôts en 26 274 in de verkooppakhuizen of derwaarts onderweg. De 156 958 kojans in de hoofddepôts waren aldus verdeeld: te Sumanap, Sampang en Boender op Madura respectievelijk 89 331 $^1/_2$, 26 720 en 11 906 kojans, te Grissee (Soerabaija) 205, te Paradessi (Rembang) 28 020, te Tanara (Bantam) 775 $^1/_2$ kojans.

(1) Hieronder 136 kojans, aan de mijnen verstrekt tegen f 120 per kojan.

(2) Van het pakhuis te Sanggouw is het debiet bij raming op 36 kojans bepaald; eene opgaaf werd niet ontvangen.

IV. Koopvaart en scheepsbouw.

§ 1. *Koopvaart* (3).

In het vorig verslag (blz. 225) is melding gemaakt van de bijzondere omstandigheden, die vertraging hebben gebragt in de bewerking der volledige jaarlijksche statistiek van den handel, de scheepvaart en de in- en uitvoerregten in Indie, welke te Batavia van gouvernementswege in het licht wordt gegeven. Tengevolge van die omstandigheden is nog geene statistiek over een later jaar dan 1872 verschenen. De statistiek betreffende den handel enz. op Java en Madura over 1873 (4) is echter te Batavia ter perse.

In 1875 is een aanvang gemaakt met het uitgeven van maandelijksche statistieken betreffende den in- en uitvoer op Java en Madura. Deze statistieken, die in bijlagen van de *Javasche Courant* verschijnen, zullen in den regel voor de pers gereed zijn omstreeks den 15den van de maand, volgende op die waarop zij betrekking hebben. De verschijning der drie eerste maandstaten heeft echter eenige vertraging ondervonden, zoodat deze eerst tegelijk met de *Javasche Courant* van 18 en 25 Mei 1875 het licht hebben gezien. De staten over April, Mei en Junij jl. zijn verschenen bij de *Javasche Courant* van 1 Junij, 29 Junij en 27 Julij 1875. Hier te lande worden deze maandelijksche statistieken overgenomen in de *Staatscourant* (5).

De voornaamste uitkomsten der handels- en scheepvaartbeweging van 1873, in vergelijking met die van 1872, zijn vervat in de beide volgende staten. Voor meer uitvoerige opgaven wordt verwezen naar bijlagen WW en XX hierachter. De staten betreffende Java en Madura (bijlagen WW) strekken als vervolg op die sub lit. UU bij het verslag van 1873 opgenomen; de staten betreffende de buitenbezittingen (bijlage XX) als vervolg op bijlage LL van het vorig verslag.

(3) Zie ook de rubriek „*Haven-inrigtingen*" op blz. 59.

(4) Een kort overzigt van bedoelde statistiek werd bereids gepubliceerd in de *Javasche Courant* van 15 Januarij 1875 (*Staatscourant* van 23 Februarij jl.; zie ook het n°. van 14/15 Maart d. a. v.)

(5) Over de maandelijksche statistiek van den manufacturen-invoer op de drie hoofdplaatsen van Java, zie men blz. 160.

LANDEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	JAVA EN MADURA. Invoer. Voor rekening van particulieren. Koopmanschappen.	Invoer. Voor rekening van particulieren. Specien.	Invoer. Voor rekening van het Gouvernement. Koopmanschappen.	Invoer. Voor rekening van het Gouvernement. Specien.	Uitvoer. Voor rekening van particulieren. Koopmanschappen.	Uitvoer. Voor rekening van particulieren. Specien	Uitvoer. Voor rekening van het Gouvernement. Koopmanschappen	Uitvoer. Voor rekening van het Gouvernement. Specien.	BUITENBEZITTINGEN. (a) Invoer (voor rekening van particulieren). Koopmanschappen.	Invoer (voor rekening van particulieren). Specien.	Uitvoer (voor rekening van particulieren). Koopmanschappen.	Uitvoer (voor rekening van particulieren). Specien.
1872.												
Nederland	f26 287 188	f2 399 650	f3 105 432	f 6 046 250	f 73 516 117	„	f36 659 426	„	f 2 879 695	f 4 128	f 5 447 183	„
Andere landen buiten den Oosterschen Archipel.	10 471 114	28 365	3 295 700	„	7 174 410	f 49 400	„	„	968 033	473	2 411 312	f 57 820
Ooster- sche Ar- chipel. Singapore . .	8 824 325	5 625 119	„	„	7 430 380	1 037 024	„	„	7 474 909	2 344 170	9 459 096	1 177 838
Ooster- sche Ar- chipel. andere gedeelten van den Oosterschen Archipel . . .	13 684 930	335 539	5 398	„	40 663 478	3 079 121	2 475 924	f4 049 250	(b) 17 656 297	(b) 3 292 575	(c) 16 623 904	(c) 1 883 747
	f59 267 557	f 8 388 673	f6 406 530	f 6 046 250	f128 784 385	f4 165 545	f39 135 350	f4 049 250	f28 978 934	f5 641 346	f33 941 495	f3 119 405
1873.												
Nederland	f27 258 908	f2 195 300	f4 260 850	f21 746 250	f 82 457 439	„	f41 524 737	„	f 3 373 353	f1 091 250	f 8 810 037	„
Andere landen buiten den Oosterschen Archipel.	19 507 712	292 523	1 577 500	„	5 753 894	f 94 000	„	„	1 576 414	„	1 945 369	25 800
Ooster- sche Ar- chipel. Singapore . .	12 663 895	3 901 029	„	„	3 000 134	1 270 298	„	„	8 468 208	3 236 521	9 736 178	1 758 905
Ooster- sche Ar- chipel. andere gedeelten van den Oosterschen Archipel . . .	14 299 566	597 712	2 230	„	13 301 317	2 058 518	2 236 773	f3 283 000	(d) 19 377 421	(d) 5 363 232	(d) 18 102 457	(d) 1 490 372
	f73 730 081	f6 986 564	f5 840 580	f21 746 250	f105 412 784	f3 422 816	f43 761 510	f3 283 000	f 32 795 396	f9 691 003	f 38 594 041	f 3 275 077

(a) De handelsoverzigten der buitenbezittingen vermelden niet de in- en uitvoeren voor rekening van het Gouvernement. Alleen wordt daarop eene uitzondering gemaakt in de opgaven betreffende een paar gewesten, voor welke onder de invoeren van Java en Madura is opgenomen een gouvernementsinvoer (aan zout en opium) ter waarde van f 456 605 in 1872 en f 524 078 in 1873.

(b) Hieronder van Java en Madura: aan koopmanschappen f 11 430 378, aan specien f 2 552 826.

(c) „ naar „ „ „ „ „ 9 996 520, „ „ 441 238.

(d) Uit de voorhanden gegevens blijkt niet hoeveel hieronder begrepen is voor Java en Madura.

LANDEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	Java en Madura.												Buitenbezittingen.											
	Aangekomen schepen.						Vertrokken schepen.						Aangekomen schepen.						Vertrokken schepen.					
	Nederlandsche vlag.		Vreemde vlag.		Totaal.		Nederlandsche vlag.		Vreemde vlag.		Totaal.		Nederlandsche vlag.		Vreemde vlag.		Totaal.		Nederlandsche vlag.		Vreemde vlag.		Totaal.	
	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.
1872.																								
Nederland	111	55559	2	500	113	56059	283	136635	204	71962	487	208597	13	3112	1	70	14	3182	12	3093	8	2084	20	5177
Andere landen buiten den Oosterschen Archipel	68	22921	211	52516	279	75437	21	5995	129	22326	150	28321	29	2811	54	6191	83	9002	29	1807	57	6764	86	8571
Oostersche Archipel: Singapore	62	11162	78	14507	140	25669	50	9766	79	7571	129	17337	710	38196	482	12459	1192	50655	644	32946	500	11667	1144	44613
Oostersche Archipel: Andere gedeelten van den Oost. Archipel	2631	70179	54	2803	2685	72982	3012	67923	51	3412	3063	71335	3535	156266	518	12649	4053	168915	3813	163755	419	7661	4232	171416
	2872	159821	345	70326	(a) 3217	(a) 230147	3366	220319	463	105271	(b) 3829	(b) 325590	4287	200385	1055	31369	(c) 5342	(c) 231754	4498	201601	984	30176	(d) 5482	(d) 231777
1873.																								
Nederland	107	55540	10	5065	117	60605	158	105324	178	59096	336	164420	14	6855	1	131	15	6986	10	5298	12	3580	22	8878
Andere landen buiten den Oosterschen Archipel	63	27482	267	77710	330	105192	17	6412	127	31061	144	37473	23	4013	43	7462	66	11475	13	913	48	10905	61	11818
Oostersche Archipel: Singapore	67	19417	132	26415	199	45832	72	16060	138	22996	210	39056	864	40032	474	15514	1338	55546	573	22453	337	10225	910	32678
Oostersche Archipel: Andere gedeelten van den Oost. Archipel	3402	108389	87	9343	3489	117732	3500	114695	70	9898	3570	124593	3073	187196	328	11691	3401	198887	3589	180887	327	10068	3916	190955
	3639	210828	496	118533	(e) 4135	(e) 329361	3747	242491	513	123051	(f) 4260	(f) 365542	3974	238096	846	34798	(g) 4820	(g) 272894	4185	209551	724	34778	(g) 4909	(g) 244329

(a) Hieronder 433 schepen, metende 33917 lasten, met ballast.
(b) Als voren 369 schepen, metende 9182 lasten.
(c) Als voren 208 schepen, metende 5922 lasten.
(d) Als voren 364 schepen, metende 10646 lasten.
(e) Als voren 689 schepen, metende 45138 lasten.
(f) Als voren 738 schepen, metende 42775 lasten.
(g) Hoeveel schepen met ballast onder deze cijfers begrepen zijn, blijkt niet.

§ 2. *Nederlandsch-Indische koopvaardijvloot.*

Terwijl eene gewestelijke opgaaf van de in 1874 in Indie aanwezige schepen en vaartuigen, metende 10 lasten en daarboven, wordt overgelegd als bijlage YY, volgt hier een vijfjarig algemeen overzigt van de zamenstelling der Nederlandsch-Indische koopvaardijvloot. Over de stoomschepen zie men bijzonderheden op blz. 103.

JAREN.	Stoomschepen.		Schepen.		Barken.		Brikken.		Schoeners.		Kotters.		Wangkangs, toops en andere vaartuigen.		TOTAAL.	
	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.
1870	25	3559	7	2846	100	15 568	25	2549	165	5798	18	251	540	8 402	880	38 973
1871	28	4392	8	3191	92	14 315	24	2482	158	5666	17	245	565	9 290	892	39 581
1872	29	4374	8	3244	87	14 214	26	2637	155	5593	21	293	571	9 519	897	39 874
1873	31	8373	9	4432	82	13 945	30	3547	159	5912	14	225	661	10 780	986	47 214
1874	36	9613	9	4739	86	15 218	26	3086	174	6793	15	223	857	13 048	1203	52 720

De in het vorig verslag (blz. 226) medegedeelde cijfers van 1873 blijken eenige verandering te hebben ondergaan, ten gevolge van nader ingekomen opgaven. Toch schijnen de cijfers van 1873 nog niet geheel volledig te zijn, te oordeelen althans naar de belangrijke verschillen met de opgaven ten aanzien van enkele gewesten (Cheribon, Banjoewangi en Madioen) voor 1874. Gedeeltelijk is hieraan ook toe te schrijven het aanzienlijk verschil tusschen de totalen van beide jaren.

§ 3. *Scheepsbouw.*

Omtrent den scheepsbouw (1) in Indie zijn in de gewestelijke verslagen weinig bijzonderheden aangetroffen. Uit de opgaven omtrent de beroepen van inlanders en vreemde Oosterlingen (bijlage A n°. IV) is af te leiden dat het scheepsbouwbedrijf het meest wordt uitgeoefend op Madura, in Rembang, Palembang, de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en in het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden. In dit laatste gewest worden vooral bekwame scheepstimmerlieden aangetroffen in de onderafdeelingen Takalar (Zuiderdistricten) en Boelekomba (Oosterdistricten). In de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo zijn bijzonder gezocht de handelspraauwen die aldaar in het district Negara worden gebouwd. In de Westerafdeeling van Borneo is de scheepsbouwnijverheid nagenoeg geheel in handen van Chinezen; enkele Maleijers, Boeginezen en Arabieren bouwen echter hun eigen vaartuigen. Op de werven te Pontianak werden, volgens eene opgaaf over 1873, in dat jaar gebouwd 4 op Europesche wijze getuigde schepen en een 26tal zee- en rivier-bandongs, benevens eenige sampans. Ook wordt in de residentien Ternate en Amboina hier en daar van den scheepsbouw nog al werk gemaakt; in laatstgemeld gewest onder anderen op Seroea en Nila (Zuidwester- en Zuidoostereilanden), van waar jaarlijks eenige praauwen (orembaai's) ten verkoop naar Neira (Banda) worden gebragt; voor deze vaartuigen werden in 1874 buitengewoon hooge prijzen besteed. Uit Japara is nog gemeld dat te Japara en te Joana praauwen worden gebouwd, terwijl ter laatstgenoemde plaats ook een scheepstimmerwerf wordt aangetroffen, alwaar wel eens groote vaartuigen in herstelling komen.

(1) Over de gouvernements-inrigtingen van scheepsbouw is gehandeld op blz. 55–58.

Omtrent het tot stand brengen van particuliere dokken op Java kan worden aangeteekend, dat van wege de Nederlandsch-Indische droogdokmaatschappij, reeds genoemd op blz. 103 en 133, een dok wordt ineengezet op het eiland Amsterdam in de nabijheid van Batavia, daartoe in 1872 voor den tijd van 75 jaren aan den tegenwoordigen directeur der genoemde maatschappij door de Regering ten gebruike afgestaan. Voor Soerabaija heeft deze maatschappij een dokschip in Schotland doen bouwen, dat in 1874 gereed kwam, doch op de reis naar zijne bestemming gestrand is (op de rotsen aan de Clyde). Na met veel moeite te zijn vlot gebragt, is het weder hersteld en thans op reis naar Java.

Als naar gewoonte volgt hier een overzigt van het aantal en de soort der op Europesche wijze getuigde, voor de vaart binnen Nederlandsch-Indie bestemde schepen en vaartuigen, ten behoeve van welke in de laatste vijf jaren eerste zeebrieven werden uitgereikt. Uit dat overzigt kan blijken hoeveel van die bodems in Nederlandsch-Indie waren gebouwd.

JAREN.	Aantal vaartuigen.	Waarvan gebouwd: In Indie.		In Nederland.		In den vreemde.		Soort der vaartuigen. Stoomschepen.	Fregatten.	Schepen.	Barken.	Brikken.	Schoeners.	Koffen.	Kotters.	Andere vaartuigen.	Gezamenlijke inhoudsgrootte. (Lasten).
		Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.										
1870.	34	16	418	3	786	15	2218	1	1	1	3	4	22	»	2	»	3422
1871.	44	23	576	1	370	20	2840	2	»	3	5	1	23	»	5	5	3786
1872.	18	10	310	1	322	7	1225	»	»	»	4	3	9	»	1	1	1857
1873.	42	23 (*a*)	420	»	»	19	5527	6	2	1	»	3	28	»	2	»	5947
1874.	28	22 (*b*)	579	2	549	4	1282½	3	»	»	2	1	19	»	2	1	2410½

(*a*) Namelijk 1 stoomschip, 20 schoeners en 2 kotters, metende respectivelijk 25, 372 en 23 lasten.
(*b*) Namelijk 1 stoomschip, 18 schoeners, 2 kotters en 1 ander vaartuig, metende respectivelijk 21, 512, 19½ en 26½ last.

Van de uitgereikte zeebrieven werden verleend:

JAREN.	Aan Europeanen.		Aan vreemde Oosterlingen.		Aan inlanders.	
	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.
1870.	6	1115	25	2179	3	128
1871.	6	1659	21	1564	17	563
1872.	1	529	8	996	9	332
1873.	10	4787	12	525	20	635
1874.	8	1677½	14	639½	6	93½

V. Andere onderwerpen.

Binnenlandsche handel; markten (passars). In het afgeloopen jaar zijn in verschillende gewesten van Java nieuwe markten gevestigd, onder anderen 17 in Kediri; wel een bewijs voor de aanzienlijke toeneming van het vertier in dat gewest. Omtrent de Preanger regentschappen wordt gemeld dat er sedert de hervorming der bestuursinrigting die onder den naam van Preanger-stelsel bekend was, ten gevolge van de ontwikkeling van den handel, markten ontstaan zijn op plaatsen, waar men vroeger niet dacht dat ze ooit zouden komen. Het meest hebben zich de passars ontwikkeld in de nieuw ingestelde adsistent-residentien Soekaboemi, Tjitjalengka, Tassikmalaija en Mangoenredja. Ook zijn een aantal nieuwe warongs langs de wegen en op de hoofdplaatsen opgerigt.

Op een aantal van ouds bestaande passars op particuliere landen in Batavia wordt nog door de landeigenaren, ingevolge het reglement in Indisch Staatsblad 1829, n°. 111 (1), marktgeld geheven. Reeds is op blz. 166 medegedeeld dat onlangs het denkbeeld, om aan die belastingheffing een eind te maken, overwogen doch prijs gegeven is. Eene bijzondere voorziening werd echter noodig bevonden ten opzigte van den passar Senèn op het land Weltevreden. Aldaar mogt, krachtens het bovenbedoelde reglement, slechts op twee dagen in de week markt worden gehouden, maar al langer hoe dringender deed zich, ook na de vermeerdering van het aantal marktdagen op een nabij gelegen gouvernementspassar (verg. het verslag van 1872, blz. 210), de behoefte gevoelen aan eene dagelijksche openstelling der markt. De eigenaar weigerde daartoe zijne toestemming te geven, indien hem niet vergund werd ook dagelijks marktgeld te heffen, en toen hem dit, met het oog op art. 60 van het Regeringsreglement, niet kon worden toegestaan, verzocht hij dat het bestuur de bevolking van de markt zou weren op de dagen waarop geen marktgeld mogt geheven worden. De Regering achtte het echter raadzaam om de dagelijksche openstelling van den passar zonder heffing van marktgeld te verzekeren door aankoop van het terrein, waarop de markt gehouden wordt. Door de wet van 8 September 1875 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 153) heeft zij de beschikking gekregen over de hiertoe vereischte fondsen.

Op Java vindt men op de passars thans slechts bij uitzondering, op sommige hoofdplaatsen, steenen loodsen; elders zijn het open pleinen, waar de te koop aangeboden artikelen in overdekte kraampjes of in de open lucht worden uitgestald.

Op Java en Madura worden algemeen ter markt gebragt allerlei geneesmiddelen, allerlei soort van voedingsmiddelen, waaronder steeds gezouten en gedroogde visch en zout; voorts olie en klappers, kapas en tabak, kramerijen, lijnwaden, garens en allerlei voorwerpen voor huisselijk gebruik.

Op enkele passars, bij voorbeeld in Bantam, Batavia, de Preanger regentschappen en Japara, wordt ook vee aangebragt; gewoonlijk echter worden vee, landbouwproducten (waaronder vooral padi, rijst, djagoeng, tabak), huiden, bouwmaterialen, brandhout, houtskolen, en gouden zilverwerk buiten de passars verhandeld, en meestal in de dessa's opgekocht door lieden, die hunne waar weder aan andere opkoopers in het groot overdoen.

Opkoop van padi en rijst vindt vooral plaats voor den uitvoer, uit Bantam naar Batavia en de Lampongs, uit Krawang naar Batavia en andere kustplaatsen van Java, uit de Preanger regentschappen naar Buitenzorg en Cheribon, van welk laatste gewest de rijst naar alle rigtingen, ook naar Europa en Amerika, wordt vervoerd. Verder gaat veel padi en rijst van Tagal naar Pekalongan, van Samarang naar Soerakarta en Japara, van Banjoemas naar de Preanger regentschappen en Bagelen, van deze laatste residentie naar Djokjokarta, van Soerakarta mede naar Djokjokarta en naar Madioen. In Kediri wordt vooral te Kertosono padi en rijst opgekocht voor den uitvoer naar Soerabaija, en verder naar Madura, terwijl in de afdeeling Toeloeng-Agoeng veel opkoop van rijst plaats vindt met het doel om deze te bewaren tot dat de prijzen hoog zijn, en dan vooral in Blitar het product van de hand te zetten. Uit Pasoeroean gaat padi en djagoeng in menigte naar Soerabaija en Madura; ook uit Bezoeki wordt Madura van dezelfde artikelen voorzien.

Aangaande den handel in lijnwaden valt het volgende mede te deelen. Volgens de opgaven der residenten neemt het verbruik overal toe en is het Europeesch fabriekaat zeer gewild, vooral om de goedkoopheid. In de Preanger regentschappen breidt zich de handel in madapollams, (Hollandsch maaksel), steeds uit; evenzeer in Madioen, Madura en Soerabaija; in Bezoeki wordt aan Engelsch fabriekaat de voorkeur gegeven. In Bagelen, Kediri en Soerabaija werd veel ongebleekt katoen omgezet, meest van Twente afkomstig; gedrukte chitsen waren gezocht in Bagelen en Probolinggo, waar men zoowel het Zwitsersch als het Engelsch fabriekaat roemt; ook in Bezoeki zijn drills en chitsen gewild. Omtrent den handel in lijnwaden van inlandsch maaksel is weinig gemeld; zij werden uit Samarang veel aangebragt in Tagal; Soerakarta en Rembang leverden eene aanzienlijke hoeveelheid gebatikte kleedjes aan Madioen en Kediri, en op Madura en in Bantam had veel omzet van inlandsch gebatikt goed plaats.

Omtrent de markten en de hoofdartikelen van handel in het gouvernement Sumatra's Westkust is over 't algemeen hetzelfde te berigten wat in het vorig verslag (blz. 228) werd aangeteekend; op onderscheidene kleinere plaatsen, in Tapanoeli en in de Padangsche Bovenlanden, zijn in den loop van 1874 passars geopend. Uitvoer van rijst had plaats naar Benkoelen en Batavia. Het debiet van lijnwaden neemt eenigszins toe; voor sarongs zijn de inlandsche fabriekaten van Celebes, Palembang en Buitenzorg het meest gewild; maar ook Europesche sarongs en slendangs vinden wegens hare lage prijzen veel koopers; aan Europeesch fabriekaat wordt de voorkeur gegeven wat betreft ongebleekt katoen en hooggekleurde chitsen, terwijl blaauwkatoen als algemeene werkkleeding veel aftrek vindt.

Het aantal markten in Benkoelen is met één vermeerderd en wel in de afdeeling Laïs. Naar den invoer te oordeelen, neemt het debiet van lijnwaden sterk toe.

In de Lampongsche districten zijn nog geen andere passars dan de in het vorig verslag (blz. 229) vermelde ter hoofdplaats Telok-Betong en te Simpoer, zetel van den controleur der afdeeling Telok-Betong. Op de laatstbedoelde markt, in 1873 opgerigt, heerscht veel bedrijvigheid; er worden voornamelijk aangebragt dammar, peper, rijst, koffij, tabak en paarden, terwijl handelaren uit de hoofdplaats Telok-Betong een der passarloodsen vullen met hunne lijnwaden en kramerijen. De Lamponger is zeer gehecht aan lijnwaden van eigen fabriekaat, voornamelijk om de meerdere soliditeit. Langzamerhand echter neemt het debiet van lijnwaden uit den vreemde toe, vooral van goedkoope Europesche stoffen.

De artikelen die op de markten in Palembang verkocht worden, bestaan hoofdzakelijk uit levensmiddelen, lijnwaden, ijzerwerk, aardewerk en snuisterijen. Kapas, koffij, tabak en boschproducten worden buiten de passars

(1) Voor Krawang, waar reeds sedert jaren geen marktbelasting geheven wordt, is het aangehaalde reglement onlangs (Indisch Staatsblad 1875 n°. 82) buiten werking gesteld. Op de nieuwe passars op de particuliere landen is geen heffing van belasting veroorloofd; zie Indisch Staatsblad 1854, n°. 1 en 1869, n°. 66.

verhandeld. De handel in lijnwaden breidt zich uit; deze worden bijna uitsluitend aangevoerd van Singapore en Cheribon.

In de residentie Oostkust van Sumatra werd ook in het afgeloopen jaar niet op bepaalde dagen markt gehouden (vergelijk vorig verslag, bladz. 229). De zeer verspreid wonende bevolking produceert meest zelve de artikelen van dagelijksch verbruik; goederen van vreemden oorsprong, waaraan zij behoefte heeft, schaft zij zich aan bij Chinesche kleinhandelaren, die met sampans de meer afgelegen rivieren en kreken bezoeken, of in de menigvuldige winkels, die op verschillende plaatsen worden aangetroffen. Uitvoer van padi en rijst heeft plaats naar Penang en Malakka.

Ook op Banka nam het debiet van lijnwaden in 1874 weder toe; er is nog geen andere passar dan die in het Chinesche kamp op de hoofdplaats Muntok, alwaar de meest verscheidene artikelen worden omgezet.

De passars op Billiton, ter hoofdplaats Tandjong-Pandan en in de mijndistricten Mangar, Boeding en Dindang, worden druk bezocht op de dagen, waarop de mijnwerkers hun loon ontvangen; er worden vooral eetwaren en verdere huisselijke benoodigdheden en lijnwaden verkocht. Het debiet van lijnwaden is sedert de vermindering der tolregten verbazend toegenomen; het goedkoope Engelsche fabriekaat wordt door den kleinen man, het Zwitsersche door de gegoede bevolking zeer gezocht. Zijden en wollen goederen vinden gereede koopers. Buiten de marktplaatsen wordt een levendige handel gedreven in boschproducten en in tripang en agar-agar; zelfs worden vaak voorschotten door de Chinesche handelaren verleend om de laatstgenoemde voortbrengselen der zee magtig te worden.

De eenige marktplaatsen van eenig belang, welke in de Westerafdeeling van Borneo worden aangetroffen, zijn de Chinesche nederzettingen aan de monding der rivieren. Daar is de Dajak verzekerd al wat hij te koop brengt dadelijk tegen geld of andere gewilde voorwerpen te kunnen verruilen. De inlander spreekt dan ook niet van Chinesche kampongs, maar noemt elke Chinesche nederzetting passar. Boschproducten worden voor een groot deel niet op de markten verkocht, doch gaan van de riviervaartuigen regelregt naar de zeeschepen over.

Van de inlandsche bevolking in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo wijdt zich vooral die van het district Negara aan den binnenlandschen handel; met hare groote praauwen bezoekt zij alle deelen van de residentie, zelfs de Boven-Kapoeas en Boven-Kahajan, waar niet zelden het leven der handelaren bedreigd wordt. Lijnwaden, vooral Europesche, worden elk jaar in grootere hoeveelheid verhandeld. Boschproducten en diamanten worden niet op de passars gebragt, maar aan de ter hoofdplaats Bandjermasin gevestigde groothandelaren verkocht.

In het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden heeft in 1874 de aanvoer van lijnwaden het debiet verre overtroffen. Ofschoon er ook Engelsche en Zwitsersche lijnwaden ter markt gebragt worden, zijn toch over het algemeen de Twentsche gebleekte en ongebleekte katoenen goederen het meest gewild. In een aantal artikelen wordt in dit gewest een levendige handel gedreven, hoewel zij niet op de passars gebragt worden. Vooral wordt veel padi van de Noorderdistricten naar Saleijer en Mandar en naar andere gedeelten van Celebes, en tripang naar China uitgevoerd.

Gedurende 1874 heeft in de residentie Menado geen uitbreiding van het aantal passars plaats gehad. De voornaamste artikelen, welke omgezet worden, zijn eetwaren, lijnwaden en aarde- en ijzerwerk. Opkoop van rijst heeft alleen plaats op enkele tijden, voor den uitvoer naar Ternate, Banda en Amboina. Het debiet van lijnwaden, ook van Nederlandsch fabriekaat, neemt toe.

In de residentie Amboina wordt alleen op de hoofdplaatsen van het gewest en van de afdeelingen Hila, Saparoea en Boeroe markt gehouden. Pogingen om het getal passars uit te breiden zijn tot nog toe mislukt. Het jaar 1874 was gunstig voor den lijnwaadhandel, hetgeen toe te schrijven is aan de goede uitkomsten van den kruidnageloogst, waardoor de bevolking veel verdiende.

In de residentie Ternate dienen, zoo als in het vorig verslag vermeld werd, de passars alleen voor den omzet van artikelen van dagelijksch gebruik. Europesche zoowel als inlandsche handelaren zenden hunne vaartuigen uit om overal langs de kusten de verlangde producten te verzamelen.

Het aantal marktplaatsen in de residentie Timor is niet groot en breidt zich ook niet uit. In den lijnwaadhandel is geen vooruitgang waargenomen. Vroeger werden meer Europesche lijnwaden verkocht dan thans, daar de wispelturige smaak der Timorezen zich voor het oogenblik meer op de Boetonsche kleedjes gevestigd heeft.

Op Bali treft men bijkans in elke belangrijke dessa eene markt aan, waar dagelijks lijnwaden, snuisterijen en producten van den landbouw worden verkocht. Jaarlijks worden belangrijke hoeveelheden rijst en klappers uitgevoerd naar Madura, Makassar en Singapore. Het debiet van lijnwaden, vooral van het goedkoope Engelsche fabriekaat, neemt gaandeweg toe.

Visscherijen. Omtrent de vischvangst in Indie is zeer weinig te vermelden na hetgeen daarover in vorige verslagen is gezegd.

De exploitatie van vischvijvers is op Java vooral van belang in Krawang, waar men er 65 aantreft. Van daar wordt de visch meestal, gezouten en gedroogd, naar de Preanger regentschappen uitgevoerd. In Probolinggo en op Madura is de vischvangst het eenig bedrijf van de strandbewoners. De beperking van den aankap van hout in 's lands bosschen wordt als reden opgegeven voor de vermindering van het aantal visschersvaartuigen in Bezoeki. In een paar dorpen aan het strand van Kediri vinden de bewoners in de visscherij een zeer winstgevend bedrijf.

Van het westerstrand van Sumatra wordt gezouten en gedroogde visch in groote hoeveelheden naar de binnenlanden vervoerd. In de Padangsche Bovenlanden en in Mandheling wordt ook veel visch in de rivieren gevangen en worden bovendien vischvijvers onderhouden, die niet onaanzienlijke winsten afwerpen.

Voor de bevolking der strandplaatsen van Sumatra's Oostkust, voornamelijk die aan de Brouwerstraat gelegen, is de visscherij een belangrijk middel van bestaan; voor de troeboekvangst alleen worden ruim 400 sampans gebezigd.

De Bandanees schijnt eerst dan ter vischvangst te gaan, wanneer zijn laatste penning is verteerd; van daar dat op Banda, niettegenstaande de omringende zee overvloedig visch oplevert, dit voedingsmiddel schaarsch en duur is.

De opbrengst der parelbanken, toebehoorende aan de vorsten van Ternate, moet sterk zijn achteruitgegaan, ten gevolge van onoordeelkundig beheer en slechte bewaking. Tripang wordt steeds in groote hoeveelheden gevangen langs de oostkust van Halmaheira en rondom Batjan en de eilanden onder Nieuw-Guinea.

Verschillende takken van inlandsche nijverheid. Onder de bedrijven, die in den laatsten tijd op Java in belangrijkheid zijn toegenomen, worden genoemd het vervaardigen van hoeden uit bamboe in de residentie Batavia, vooral in de afdeeling Tangerang, waar jaarlijks, naar schatting, ongeveer f 100 000 met deze industrie wordt verdiend; voorts de bereiding van olie en oliekoeken in eenige districten van Japara. Volgens de berigten uit Bezoeki zou aldaar het bedrijf der karrevoerders eenigszins gedrukt worden door moeijelijkheden in het verkrijgen van hout.

De handwerksnijverheid is in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo het meest ontwikkeld in het district Negara; daar worden de beste pottenbakkers, goud-, zilver- en wapensmeden aangetroffen.

De nijverheid onder de inlanders in Celebes staat over 't algemeen op een lagen trap; alleen is de bevolking zeer bedreven in het weven van sarongs, die uit Makassar en Mandar jaarlijks bij duizenden worden uitgevoerd naar Java en Sumatra. Te Makassar en op enkele andere plaatsen worden wel is waar vele inlandsche timmerlieden en metselaars aangetroffen, maar zij kennen hun ambacht slecht en worden daarom meestal onder Chinesche bazen werkzaam gesteld.

In de afdeeling Tondano der residentie Menado worden uit de bladeren van den palmboom allerlei voorwerpen op bestelling gemaakt. De bevolking van Gorontalo legt zich toe op het vervaardigen van meubels, mandenwerk en hoeden van stroo en palmboombladeren.

In de Alfoersche negorijen op Boeroe (residentie Amboina) en hier en daar op Ceram wordt, uit jonge nog gesloten

bladeren van den sagopalm, eene soort zeildoek gemaakt dat op inlandsche vaartuigen gebezigd wordt.

In de residentie Ternate zijn alleen die takken van handwerksnijverheid, welke onmiddellijk op de scheepvaart en vischvangst betrekking hebben, van eenige beteekenis. De pottenbakkerij, van ouds inheemsch op het eiland Maree, dat daaraan zijn bijnaam van Pottenbakkers-eiland te danken had, en door de aanwezigheid van eene laag zeer goede klei voor dien tak van nijverheid uitnemende gelegenheid aanbiedt, gaat achteruit door fiscale maatregelen van het Tidoreesch bestuur. De touwslagerijen verwerken bijna algemeen gemoetoe (de vezel van den arèn-boom) voor het zwaardere touwwerk, en katoen voor vischlijnen en netten. Men heeft in den laatsten tijd meer opmerkzaamheid gewijd aan het gebruik dat van verschillende tot nu toe niet benuttigde vezelstoffen zou te maken zijn. Een ingezetene van Ternate nam in 1874 een proef met den aanplant van rameh.

De nijverheid op Timor en de naburige eilanden is van weinig beteekenis. De kleedjes die er geweven worden, zijn zeer sterk doch zwaar en grof.

Het loon dat inlandsche ambachtslieden en daglooners bij Europesche industriëlen en vreemde Oosterlingen verdienen, loopt in de verschillende gewesten op Java zoowel als in de andere gedeelten van Nederlandsch-Indie zeer uiteen. Een overzigt van de gemiddelde loonen volgt hieronder:

GEWESTEN.	Gemiddeld loon per dag voor ambachtslieden.	Gemiddeld loon per dag voor daglooners.	GEWESTEN.	Gemiddeld loon per dag voor ambachtslieden.	Gemiddeld loon per dag voor daglooners.
Bantam	f 0,50 à f 1,50	f 0,20 à f 0,40	Kediri	f 0,75 à f 1,25	f 0,30 à f 0,45
Batavia	1,00 » 2,00	f 0,50	Madura	0,60 » 1,00	f 0,25
Krawang.	0,50 » 0,60	0,25 à f 0,30	Sumatra's Oostkust . .	0,75 » 1.50	0,50
Preanger regentschappen	0,30 » 0,50	0,20 » 0,25	Benkoelen	0,75 » 1,25	0,50 à f 0,65
Cheribon.	f 0,50	f 0,30	Lampongsche districten.	1,00 » 2,00	f 0,50
Tagal.	0,50 » 1,50	0,30	Palembang	1,00 » 2,00	0,30 à f 0,70
Pekalongan.	f 1,00	0,25	Sumatra's Westkust. .	f 1,30	f 1,00 (*b*)
Samarang	0,70 à f 1,50	0,40 à f 0,50	Riouw	1,00 (*c*)	0,80
Japara , ...	0,50 » 1,00	0,25 » 0,40	Banka	1,25 à f 2,25	1,00 à f 1,25
Rembang.	0,40 » 0,80	0,25 » 0,30	Billiton	1,25 » 2,00	0,50 » 0,60
Soerabaija	1,00 » 1,50	0,30 » 0,60	Wester-afdeeling van Borneo	f 1,50	f 0,80
Pasoeroean	0,60 » 1,00	0,30 » 0,50	Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo . .	0,50 à f 1,50	0,35 à f 0,50
Probolinggo.	0,60 » 1,00	0,50 » 0,65	Celebes en onderhoorigheden	1,00 » 2,50	0,60 » 1,00
Bezoeki	0,80 » 1,00	0,30 » 0,50	Menado	f 0,40 (*d*)	f 0,40 (*e*)
Banjoewangi	1,00 » 2,00	f 0,50	Amboina	1,00	0,35 à f 0,50
Banjoemas	0,30 » 0,60	0,20 à f 0,25	Ternate . . , . . .	0,50 à f 1,00	0,30 » 0,50
Bagelen	0,40 » 1,50	0,25 » 0,30	Timor	f 2,00	0,35 » 0,40
Kadoe.	0,50 » 1,00	f 0,30	Bali	1,00 à f 2,50 (*f*)	f 0,50
Djokjokarta.	0,60 » 1,00	0,25 à f 0,30			
Soerakarta	0,75 » 1,50	0,30 » 0,60			
Madioen	0,45 » (*a*) 0,60	0,25 » 0,40			

(*a*) In Patjitan tot f 0,80

(*b*) Het werken in dagloon is hier eene zeldzaamheid; het werk wordt gewoonlijk bij aanneming verrigt.

(*c*) Bij uitvoering van groote bouwwerken worden ambachtslieden van Singapore ontboden, die veel hoogere loonen ontvangen.

(*d*) Met kost.

(*e*) Voor bijzondere werken, bijv. lossen en laden van koffij, steenkolen enz., wordt van f 1 tot f 2 daags betaald.

(*f*) Het werk wordt meestal bij aanneming uitgevoerd.

Zijde-industrie. Aan het in het vorig verslag (blz. 232) aangekondigde voornemen om de gouvernements-zijde inrigtingen te Soekaradja in Banjoewangi en te Tjimoendjoel in Krawang op te heffen, is achtereenvolgens in Julij en November 1874 uitvoering gegeven, hetgeen de buitendienststelling van eenig inlandsch personeel heeft ten gevolge gehad. Zoo als bekend, waren beide inrigtingen in vroeger tijd verbonden geworden aan de in genoemde gewesten opgerigte landbouw-etablissementen voor verdeelden. Het eigenlijke landbouw-etablissement in Krawang werd evenwel reeds in 1872 ingetrokken (zie, over hetgeen met de daartoe behoorende gronden is gedaan, de noot op bladz. 95). Het etablissement in Banjoewangi is alsnog, in afwachting zijner hervorming als strafinrigting, op den bestaanden voet gelaten. De moerbezien-aanplant te Soekaradja zou door de veroordeelden in sawah's worden veranderd.

Ook heeft de Indische Regering zich in 't laatst van

1874 geheel losgemaakt van hare bemoeijing met de particuliere zijde-inrigtingen te Tjikema (Buitenzorg) en te Tjibentoe (Preanger regentschappen), en tevens, op grond van de overtuiging dat toch op het ontstaan eener volkszijdecultuur niet te hopen viel, in het algemeen afgezien van het verleenen van verdere geldelijke hulp tot bevordering dier industrie in Nederlandsch-Indie.

Opzettelijk was nog overwogen of welligt ten opzigte van de Lampongsche districten, waar de zijdewinning in het klein en voor eigen gebruik sedert onheugelijke jaren vrij algemeen is, eene uitzondering behoorde te worden gemaakt, doch het antwoord van den resident luidde ontkennend, op grond dat reeds vroeger alle in die residentie tot verbetering en uitbreiding dier cultuur genomen proeven geheel waren mislukt.

Kamers van koophandel en nijverheid. Door de kamers van koophandel te Samarang en te Padang zijn aan de Indische Regering overzigten betreffende den handel in 1874 aangeboden, waarvan bij de bewerking van dit verslag is gebruik gemaakt. Geen der kamers gaf een verslag in het licht.

Maten en gewigten. Omtrent het denkbeeld om in Indie het metriek stelsel van maten en gewigten in te voeren (zie vorig verslag blz. 232), is, naar aanleiding van een voorstel uit Indie, hier te lande deskundig advies ingewonnen.

Door den waarnemenden ijker te Batavia zijn dienstreizen ondernomen naar de residentien Samarang, Kadoe, Bagelen, Banjoemas, Madioen, Kediri, Soerakarta en Djokjokarta, om de maten, gewigten en balansen in de binnenlandsche pakhuizen te inspecteren en te ijken, terwijl ook aan particulieren gelegenheid werd gegeven om hunne maten en gewigten te doen ijken. Bij deze gelegenheid bleek de noodzakelijkheid van eene jaarlijksche ijking. Bij de pakhuizen te Samarang onder anderen waren de gewigten, welke een jaar te voren waren nagezien en geijkt, niet zuiver meer; zelfs leverden zij aanmerkelijke verschillen op.

Aan ijkgelden werd in 1874 ontvangen f 2333,38.

Tentoonstellingen. Van de tentoonstelling van vee, in Julij 1874 te Tomohon in Menado, en van de landbouw- en nijverheidstentoonstelling, in April 1875 te Djokjokarta gehouden, is reeds melding gemaakt op bladz. 201 en 5, terwijl op bladz. 160 mededeeling is gedaan van de verordening die is uitgevaardigd om den invoer van goederen voor tentoonstellingen van belasting vrij te stellen.

Het mogelijke is gedaan om Nederlandsch-Indie op eene waardige wijze te doen vertegenwoordigen op de in 1876 te Philadelphia te houden wereldtentoonstelling In April jl. heeft zich, op uitnoodiging van den Gouverneur-Generaal, te Batavia eene commissie gevormd tot het bijeenverzamelen en verzenden van geschikte voorwerpen, en het Indisch Bestuur heeft f 10 000 tot hare beschikking gesteld ter bestrijding der vereischte uitgaven. Reeds zijn al de voor de tentoonstelling bestemde voorwerpen (in 64 collis) per stoomschip hier te lande ontvangen aan het adres der Nederlandsche hoofdcommissie.

De Minister van Kolonien,

W. VAN GOLTSTEIN.

ZITTING 1875—1876. — **5.**

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE **A**, n°. I—VIII.

N°. 3.

(Zie bladz. 1 van het verslag.)

STATISTIEK

DER

BEVOLKING VAN NEDERLANDSCH INDIE

over 1873.

N°. I.

ALGEMEENE STAAT van de sterkte der bevolking van Nederlandsch Indie (met

JAVA EN

GEWESTEN.	EUROPEANEN.		CHINEZEN.		ARABIEREN.		ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.	
	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.
Bantam	270	150	1 699	956	13	7	581	288
Batavia	6 081	3 492	69 397	36 255	846	583	118	75
Krawang.	272	159	3 228	1 640	22	10	»	»
Preanger regentschappen .	649	367	934	544	58	44	»	»
Cheribon.	751	421	15 140	7 579	1 060	590	451	284
Tagal.	518	276	5 364	2 737	158	84	644	307
Pekalongan.	487	265	4 463	2 361	650	336	283	157
Samarang	3 050	1 650	15 185	8 000	614	314	2 483	1 217
Japara	509	295	10 110	4 884	64	34	564	248
Rembang	665	379	15 402	7 208	239	125	489	214
Soerabaija	5 342	2 843	10 515	5 784	1 745	921	1 179	645
Pasoeroean	1 240	650	4 234	2 223	585	305	1 193	584
Probolinggo.	653	378	1 647	865	253	146	906	454
Bezoeki	384	248	866	491	385	208	»	»
Banjoewangi	163	79	235	125	327	184	»	»
Banjoemas	456	269	3 567	1 859	?	»	(c) 154	»
Bagelen	441	232	2 549	1 418	?	»	(c) 106	»
Kadoe.	377	212	5 118	2 773	56	27	12	7
Djokjokarta.	1 242	680	1 839	1 044	106	49	17	15
Soerakarta	1 906	1 107	5 167	2 972	30	30	180	113
Madioen	411	241	2 766	1 467	9	7	318	162
Kediri.	664	396	5 631	3 074	»	»	»	»
Madura	478	261	5 547	2 749	1 163	541	4 895	2 816
Totaal. . .	27 009	15 050	190 603	99 008	8 383	4 545	14 573	7 586
Buitenbezittingen . . . . (zie blz. 4 en 5 van dezen staat.)	7 054	3 670	104 803	57 191	4 560	1 560	5 009	1 871
Totaal-generaal. .	34 063	18 720	295 406	156 199	12 943	6 105	19 582	9 457

uitzondering van het leger) bij het eind van 1873, vergeleken met hetzelfde tijdstip van 1872.

MADURA.

INLANDERS. Totaal	INLANDERS. Waaronder van het mannelijk geslacht.	TE ZAMEN.	Bevolking op 31 Dec. 1872.	Vermeerdering in 1873.
711 277	336 614	713 840	704 976	8 864
907 426	473 067	983 868	976 088	7 780
243 284	121 293	246 806	241 393	5 413
1 163 271	541 911	1 164 912	1 117 302	47 610
1 092 465	522 401	1 109 867	1 095 822	14 045
844 928	413 575	851 612	836 684	14 928
485 425	234 605	491 308	485 091	6 217
1 298 646	630 245	1 319 978	1 333 688	(a)
791 991	379 688	803 238	(b) 799 353	3 885
908 713	436 101	925 508	896 681	28 827
1 507 367	727 542	1 526 148	1 496 881	29 267
595 273	290 149	602 525	587 317	15 208
406 127	199 723	409 586	403 253	6 333
387 046	187 992	388 681	383 115	5 566
56 685	28 144	57 410	56 842	568
916 005	448 464	920 182	894 722	25 460
1 151 145	566 426	1 154 241	1 131 543	22 698
688 650	337 375	694 213	687 999	6 214
413 126	197 120	416 330	413 451	2 879
819 277	391 286	826 560	809 641	16 919
833,908	406 031	837 412	763 681	73 731
604 277	294 757	610 572	596 279	14 293
719 238	353 160	731 321	706 158	25 163
17 545 550	8 517 669	17 786 118	17 417 960	381 868
			Af:	
(d)	—	—	Vermindering in Samarang .	13 710
			Blijft: Vermeerdering	368 158

AANMERKINGEN.

(a) Voor dit gewest wordt, bij uitzondering, eene afneming der bevolking waargenomen. De vermindering bedraagt 13 710, hoofdzakelijk toe te schrijven aan de ongunstige verhouding tusschen geboorten en sterfgevallen.

(b) Verbeterde opgaaf, voor zoo veel de inlanders betreft.

(c) Hieronder ook Arabieren.

(d) Wegens de onzekerheid der opgaven van vele buitenbezittingen wordt hier geen totaal uitgetrokken.

GEWESTEN.	EUROPEANEN.		CHINEZEN.		ARABIEREN.		ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.	
	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.
Gouvernement van Sumatra's Westkust:								
Padangsche Bovenlanden	955	482	3 342	2 260	62	43	562	350
Idem Benedenlanden	301	161	346	252	10	7	874	607
Tapanoeli.	140	83	680	455	4	4	177	119
Benkoelen	185	96	489	249	10	9	5	4
Lampongsche districten. .	81	45	195	117	15	10	»	»
Palembang	277	186	3 812	2 121	2 099	951	69	36
Oostkust van Sumatra. .	128	83	5 647	»	9	9	646	565
Riouw en onderhoorigheden	144	79	27 782	25 678	5	5	152	135
Banka	194	109	20 264	14 522	15	13	57	34
Billiton	58	37	5 700	5 392	»	»	(h) 5	»
Westerafdeeling van Borneo	142	89	24 997	»	1 375	»	358	»
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	403	224	2 643	1 367	389	223	36	21
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden. .	1 277	631	4 596	2 765	81	60	»	»
Menado:								
Minahassa	561	267	2 040	1 033	4	4	»	»
Gorontalo	50	26	55	41	12	8	»	»
Amboina:								
Amboina	1 159	572	351	160	159	86	»	»
Banda	556	291	116	60	109	65	»	»
Ternate	218	91	365	181	72	44	»	»
Timor en onderhoorigheden	205	107	1 021	538	25	19	»	»
Bali:								
Boeleleng.	19	10	359	»	86	»	1 969	»
Djembrana	1	1	3	»	19	»	99	»
Totaal . .	7 054	3 670	104 803	57 191	4 560	1 560	5 009	1 871

BEZITTINGEN.

INLANDERS. (a)	TE ZAMEN.	Bevolking op 31 Dec. 1872.	Naar gissing nog.	AANMERKINGEN.
247 050	251 971	(b) 927 244	»	(a) Hoe velen tot het mannelijk geslacht behooren, is niet opgegeven.
593 019	594 550	605 374	»	(b) Welke meerdere landstreken in deze opgaaf begrepen zijn dan in het cijfer voor 1873, kan voor het oogenblik niet worden toegelicht.
90 881	91 882	88 361	(c) 300 000	(c) Voor Nias en de niet onder geregeld bestuur staande Battaklanden.
133 427	134 116	134 126	(d) 6 000	(d) Voor het eiland Engano.
112 493	112 781	112 271	»	
494 828	501 085	497 697	(e) 76 000	(e) Voor het rijk van Djambi.
(f)	?	(g) 76 872	»	(f) Het cijfer der inlandsche bevolking is niet bekend.
41 303	69 386		»	
43 392	63 922	62 216	»	(g) Hieronder ook de niet-inlandsche bevolking in de landen, thans uitmakende de residentie Oostkust van Sumatra.
20 876	26 639	26 160	»	(h) Afrikanen.
(i) 338 926	365 798	365 881	»	(i) Maleijers 90 128, Dajaks 248 798.
399 158	402 629	393 032	(k) 487 000	(k) Voor de eigenlijke Zuiderafdeeling en voor Koetei en de rijkjes ter Oostkust.
349 988	355 942	349 756	»	(l) Voor de Sangir- en Talaut-eilanden.
116 014	118 619	117 349	(l) 86 000	(m) Voor de Tomini-landen.
93 660	93 777	± 90 000	(m) 197 000	(n) Dit cijfer is minder volledig, zijnde daarin niet begrepen de Alfoeren op Ceram, behoorende tot de afdeeling Saparoea.
(n) 93 076	94 745	(o) 100 020	»	(o) Hieronder is de Alfoersche bevolking, bedoeld in de voorgaande noot, wel begrepen.
7 672	8 453	8 238	(p) 147 000	(p) Voor de eilanden buiten de Banda-groep
(q) 97 258	97 913	97 402	»	(q) Deze opgaaf is te verdeelen als volgt: gouvernements grondgebied 2 332; rijk van Ternate 62 287; » » Tidore 31 309; » » Batjan 1 330; 97 258
(r)	?	?	»	(r) Niet bij gissing te bepalen.
66 198	68 631	(s) 79 237	»	
10 821	10 943	(s) 16 122	»	(s) Het verschil met de opgaven over 1873 zal hoofdzakelijk gelegen zijn in onzekerheid nopens het aantal personen (de niet-Mohammedaansche inlanders), die onderdanen zijn van het inlandsch bestuur.
—	—	—		

N°. II.

VERDEELING van de Europesche en met deze gelijkgestelde bevolking naar geslacht en afkomst.

GEWESTEN.	In Nederlandsch Indie uit Nederlandsche ouders of eene Nederlandsche moeder geborenen, door een Nederlandschen vader erkenden, en kinderen van niet genaturaliseerde vreemdelingen.			Vreemdelingen, waaronder de met Europeanen gelijkgestelden uit andere werelddeelen, bijv. Amerikanen, Armenianen, enz.			In Nederland of buiten Nederland of Nederlandsch Indie uit Nederlandsche ouders geborenen en genaturaliseerde vreemdelingen.			TOTAAL.		
	M. (a)	V. (b)	Te zamen.	M.	V.	Te zamen.	M.	V.	Te zamen.	M.	V.	Te zamen.
Java en Madura.												
Bantam	108	109	217	3	»	3	39	11	50	150	120	270
Batavia	2 360	2 105	4 465	85	25	110	1 047	459	1 506	3 492	2 589	6 081
Krawang	123	98	221	7	2	9	29	13	42	159	113	272
Preanger regentschappen	251	238	489	15	4	19	101	40	141	367	282	649
Cheribon	312	297	609	24	2	26	85	31	116	421	330	751
Tagal	213	213	426	5	5	10	58	24	82	276	242	518
Pekalongan	216	207	423	6	2	8	43	13	56	265	222	487
Samarang	1 287	1 249	2 536	54	14	68	309	137	446	1 650	1 400	3 050
Japara	221	189	410	11	3	14	63	22	85	295	214	509
Rembang	294	268	562	8	5	13	77	13	90	379	286	665
Soerabaija	1 723	1 578	3 301	85	67	152	1 035	854	1 889	2 843	2 499	5 342
Pasoeroean	502	553	1 055	9	1	10	139	36	175	650	590	1 240
Probolinggo	266	246	512	14	1	15	98	28	126	378	275	653
Bezoeki	155	120	275	13	2	15	80	14	91	248	136	384
Banjoewangi	62	79	141	5	»	5	12	5	17	79	84	163
Banjoemas	204	170	374	2	1	3	63	16	79	269	187	456
Bagelen	172	194	366	6	»	6	51	15	69	232	209	441
Kadoe	163	144	307	4	»	4	45	21	66	212	165	377
Djokjokarta	611	542	1 153	8	2	10	61	18	79	680	562	1 242
Soerakarta	965	759	1 724	9	»	9	133	40	173	1 107	799	1 906
Madioen	184	158	342	3	»	3	54	12	66	241	170	411
Kediri	272	240	512	11	3	14	113	25	138	396	268	664
Madura	235	199	434	1	2	3	25	16	41	261	217	478
Te zamen	10 899	9 955	20 854	388	141	529	3 763	1 863	5 626	15 050	11 959	27 009

(a) Personen van het mannelijk geslacht, onverschillig van welken leeftijd.

(b) » » » vrouwelijk » » » » »

GEWESTEN.	In Nederlandsch Indie uit Nederlandsche ouders of eene Nederlandsche moeder geborenen, door een Nederlandschen vader erkenden, en kinderen van niet genaturaliseerde vreemdelingen.			Vreemdelingen, waaronder de met Europeanen gelijkgestelden uit andere werelddeelen, bijv. Amerikanen, Armenianen, enz.			In Nederland of buiten Nederland of Nederlandsch Indie uit Nederlandsche ouders geborenen en genaturaliseerde vreemdelingen.			TOTAAL.		
	M.	V.	Te zamen.	M.	V.	Te zamen.	M.	V.	Te zamen.	M.	V.	Te zamen.
Buitenbezittingen.												
Gouvernem^t. van Sumatra's Westkust:												
Padangsche Benedenlanden	373	398	771	13	4	17	96	71	167	482	473	955
Padangsche Bovenlanden .	95	103	198	10	1	11	56	36	92	161	140	301
Tapanolie	59	48	107	8	4	12	16	5	21	83	57	140
Benkoelen.	79	84	163	»	»	»	17	5	22	96	89	185
Lampongsche districten . .	34	32	66	»	»	»	11	4	15	45	36	81
Palembang	159	82	241	2	1	3	25	8	33	186	91	277
Oostkust van Sumatra . .	32	30	62	33	10	43	18	5	23	83	45	128
Riouw en onderhoorigheden	56	54	110	»	»	»	23	11	34	79	65	144
Banka	84	78	162	»	»	»	25	7	32	109	85	194
Billiton.	17	8	25	»	»	»	20	13	33	37	21	58
Westerafdeeling van Borneo	49	47	96	5	»	5	35	6	41	89	53	142
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	166	163	329	18	9	27	40	7	47	224	179	403
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden . .	531	615	1 146	26	2	28	74	29	103	631	646	1 277
Menado:												
Minahassa.	235	278	513	»	»	»	32	16	48	267	294	561
Gorontalo	24	23	47	»	»	»	2	1	3	26	24	50
Amboina:												
Amboina	549	583	1 132	1	»	1	22	4	26	572	587	1 159
Banda	258	257	515	4	»	4	29	8	37	291	265	556
Ternate	77	122	199	3	1	4	11	4	15	91	127	218
Timor en onderhoorigheden	86	94	180	»	»	»	21	4	25	107	98	205
Bali:												
Boeleleng	10	9	19	»	»	»	»	»	»	10	9	19
Djembrana	1	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Te zamen . .	2 974	3 108	6 082	123	32	155	573	244	817	3 670	3 384	7 054
Totaal voor geheel Nederlandsch Indie. . . .	13 873	13 063	26 936	511	173	684	4 336	2 107	6 443	18 720	15 343	34 063

N°. III

BEROEPEN EN BEDRIJVEN uitgeoefend door Europeanen en met dezen gelijkgestelden.

GEWESTEN.	Personen in 's lands burgerlijken dienst en door het Gouvernement bezoldigd. 1.	Personen door het Gouvernement benoemd of toegelaten, maar niet bezoldigd (geneeskundigen, notarissen, procureurs, enz.) 2.	Handelaren. 3.	Nijverheidsondernemers en zij die ambachten in het groot uitoefenen met inlandsche handwerkslieden. 4.	Ambachts- en handwerkslieden. 5.	Landbouw-industriëlen, daaronder ook hunne Europesche administrateurs en andere geëmploijeerden. 6.	Personen die andere niet speciaal genoemde bedrijven uitoefenen. (1) 7.
Java en Madura.							
Bantam	46	1	7	3	2	12	»
Batavia	919	27	102	226	13	133	*a.* 6
Krawang	19	2	»	3	4	57	»
Preanger regentschappen	102	10	15	10	6	48	»
Cheribon	96	11	12	6	9	70	»
Tagal	57	5	15	3	4	47	»
Pekalongan	50	3	8	5	»	44	»
Samarang	300	22	*b.* 125	46	7	120	*c.* 1
Japara	51	10	2	5	2	94	*d.* 1
Rembang	59	12	7	5	1	76	»
Soerabaija	807	21	196	74	162	107	*e.* 13
Pasoeroean	82	10	36	14	5	148	*f.* 7
Probolinggo	58	7	27	5	11	119	*g.* 7
Bezoeki	50	3	5	13	3	71	»
Banjoewangi	29	5	2	1	1	3	*h.* 1
Banjoemas	67	4	6	5	5	30	»
Bagelen	55	4	10	2	2	16	»
Kadoe	32	3	4	3	»	44	*i.* 2
Djokjokarta	28	6	4	15	1	144	»
Soerakarta	72	6	14	10	1	435	*k.* 77
Madioen	68	3	11	6	»	31	»
Kediri	62	4	5	7	1	197	*l.* 2
Madura	81	1	2	2	1	5	»
Te zamen	3190	180	615	477	241	2051	117

Aanmerkingen. 8.

a. 5 kostschoolhouders en 1 houder van een pandjeshuis.

b. Waaronder 80 geëmploijeerden.

c. Houder van een pandjeshuis.

d. Particulier onderwijzer.

e. 5 particuliere onderwijzers, 6 muziekmeesters en 2 houders van pandjeshuizen.

f. Kantoorbedienden (niet in 's lands dienst) bij personen als onder rubriek 1 en 2 bedoeld.

g. 6 huisonderwijzers en 1 houder van een pandjeshuis.

h. Kastelein.

i. 1 schrijver bij een zoutpakhuis en 1 idem bij een pandjeshuis.

k. 8 geëmploijeerden bij den Soesoehoenan, 33 idem bij prins MANGKOE NEGORO, 30 idem bij den opiumpachter en 6 huisonderwijzers.

l. 1 zaakwaarnemer en 1 schrijver bij den luitenant der Chinezen.

(1) De rubriek » zonder beroep " is weggelaten, omdat de ontvangen opgaven blijkbaar onvolledig of onnaauwkeurig waren.

GEWESTEN.	1. Personen in 's lands burgerlijken dienst en door het Gouvernement bezoldigd.	2. Personen door het Gouvernement benoemd of toegelaten, maar niet bezoldigd (geneeskundigen, notarissen, procureurs, enz.).	3. Handelaren.	4. Nijverheidsondernemers en zij die ambachten in het groot uitoefenen met inlandsche handwerkslieden.	5. Ambachts- en handwerkslieden.	6. Landbouw-industriëlen, daaronder ook hunne Europesche administrateurs en andere geëmploijeerden.	7. Personen die andere niet speciaal genoemde bedrijven uitoefenen.	8. *Aanmerkingen.*
Buitenbezittingen.								*m.* Waaronder 7 geëmploijeerden.
Gouvernement van Sumatra's Westkust	267	20	19	23	»	18	»	*n* Klerken bij den notaris
Benkoelen	37	»	»	»	»	»	»	*o.* Waaronder 8 geëmploijeerden.
Lampongsche districten. .	19	»	1	»	»	1	»	*p.* Zaakwaarnemer.
Palembang	55	2	1	»	»	»	»	
Oostkust van Sumatra . .	14	»	7	»	»	54	»	
Riouw en onderhoorigheden	26	»	3	4	»	»	»	
Banka.	62	2	1	1	»	»	»	
Billiton	7	1	»	»	»	20	»	
Wester-afdeeling van Borneo	45	1	3	»	1	»	»	
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo	63	10	*m.* 16	4	»	2	*n.* 3	
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden. .	137	2	72	12	5	22	»	
Menado:								
Minahassa	34	12	10	12	5	12	»	
Gorontalo	8	»	3	»	2	»	»	
Amboina:								
Amboina	76	»	4	»	»	8	»	
Banda	26	»	*o.* 14	19	»	132	*p.* 1	
Ternate	18	»	4	»	»	»	»	
Timor.	28	5	6	6	2	11	»	
Bali:								
Boeleleng.	5	2	1	»	»	»	»	
Djembrana	1	»	»	»	»	»	»	
Te zamen	928	57	165	81	15	280	4	
Totaal voor geheel Nederlandsch Indie	4118	237	780	558	256	2331	121	

N°. IV.

BEROEPEN EN BEDRIJVEN

UITGEOEFEND DOOR

INLANDERS EN VREEMDE OOSTERLINGEN.

AANTEEKENING. Waar de ontvangen opgaven onvolledig of onnaauwkeurig bleken, zijn ze niet opgenomen. Dit was algemeen het geval met de opgaven betreffende het aantal personen zonder beroep, welke rubriek uit dien hoofde is weggelaten, en, wat Java en Madura betreft, met de opgaven voor rubriek 2 (daarom ten deele oningevuld gebleven) Om diezelfde reden zijn ook enkele kolommen niet getotaliseerd. Voor de buitenbezittingen is dit, wat de opgaven omtrent de inlandsche bevolking betreft, algemeen nagelaten. Omtrent de juistheid of volledigheid van de cijfers voor die gewesten moet inzonderheid een voorbehoud worden gemaakt wat betreft de rubrieken 2, 8, 10 en 16. Van de residentie Oostkust van Sumatra konden gegevens, als de in dezen staat bedoelde, ditmaal nog in 't geheel niet worden verstrekt.

INLAN

GEWESTEN.	1. Hoofden van rang: bezoldigd.	1. door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	1. erkende (alleen in de buitenbezittingen).	2. Aangestelde of erkende geestelijken.	3. Hoofden van dessa's of kampongs.	4. Hadji's.	5. Handelaren in 't groot.	5. Handelaren in 't klein.	6. Nijverheids-ondernemers in 't groot.	6. Nijverheids-ondernemers in 't klein.	7. Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	8. Landbouw-industriëlen: hoofden van ondernemingen (eigenaars of huurders).	8. Landbouw-industriëlen: vaste geëmployeerden op particuliere landen of andere landbouwondernemingen.	9. Ambachts- en handwerkslieden.
JAVA EN MADURA.														
Bantam	(b)175	9	»	(*) †	3 034	(c) 1 751	1	3 702	»	1 145	21	»	11	2 369
Batavia	81	146	»	†	2 111	1 709	87	25 420	5	866	7	53	300	5 084
Krawang	42	12	»	†	512	86	»	1 639	»	89	12	»	8	422
Preanger regentsch.	543	7	»	†	4 169	2 754	129	25 887	»	2 296	2	»	885	4 879
Cheribon	241	12	»	†	1 803	1 422	17	8 434	»	1 669	9	»	281	6 175
Tagal	284	»	»	†	1 057	992	43	12 723	»	2 793	58	»	173	1 835
Pekalongan	130	»	»	†	1 448	1 065	»	7 807	»	1 962	1	»	66	6 228
Samarang	279	1	»	†	2 758	4 428	48	5 870	21	2 121	19	4	85	7 919
Japara	164	»	»	†	1 381	2 276	35	4 772	»	1 724	26	1	360	4 749
Rembang	199	»	»	†	5 374	707	104	4 225	»	626	1	»	60	5 130
Soerabaija	319	2	»	†	4 960	2 954	252	15 498	7	4 798	5	5	73	14 751
Pasoeroean	316	1	»	†	1 784	707	13	8 133	»	6 059	27	»	335	1 237
Probolinggo	131	»	»	†	851	100	»	7 782	»	1 164	»	»	45	1 098
Bezoeki	157	»	»	†	1 684	135	»	4 213	»	1 476	10	»	»	1 010
Banjoewangi	30	»	»	†	106	145	»	466	»	37	»	»	»	148
Banjoemas	233	6	»	†	1 359	429	13	8 602	4	2 652	14	»	17	1 757
Bagelen	220	»	»	†	2 646	889	»	26 786	»	1 390	9	»	»	2 752
Kadoe	146	»	»	†	3 325	894	»	20 191	»	939	155	»	318	644
Djokjokarta	1939	»	»	†	»	814	55	14 966	45	»	»	»	»	8 080
Soerakarta	1	»	»	†	»	403	12	1 387	»	571	»	»	1 371	11 633
Madioen	230	»	»	†	1 610	655	9	4 135	»	1 461	1	»	»	1 061
Kediri	273	5	»	†	1 340	279	»	3 376	»	1 220	37	»	656	1 504
Madura	87	79	»	†	1 186	462	»	11 876	(n) 34	345	134	»	»	8 548
Totaal	6 220	280	»	(q)	(q)	26 056 (r)	818	227 890	116	37 403	548	63	5 044	99 013
BUITENBEZITTINGEN.														
Gouvernement van Sumatra's Westkust	874	148	2 380	5 903	15349	4 010	111	10 983	1	2 463	59	»	»	4 278
Benkoelen (t)	52	110	1	262	1 162	160	»	560	»	305	20	»	»	453
Lampongsche districten	23	1	»	2	582	603	»	827	»	»	»	»	»	258
Palembang	57	234	»	886	3 275	1 999	686	4 644	»	6 816	7	»	»	3 475
Oostkust v. Sumatra	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Riouw en onderhoorigheden	5	»	»	6	»	32	»	»	»	12	»	(v) 239	»	23

10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.					Aanmerkingen.
Personen die hun bestaan vinden in:						Bedrijven die niet onder een der vorige groepen kunnen worden gebragt:					
den landbouw.	den scheepsbouw	de scheepvaart.	de vischvangst.	de veeteelt.	den mijnbouw.	bezoldigde beambten.	daglooners.	huisbedienden.	pradjoerits.	bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen. (a)	
DERS.											
143 774	11	779	1 777	32	»	305	224	581	»	»	
149 839	9	1 078	1 502	4 431	»	227	(d) 65 702	10 128	(e) 188	119	
15 617	5	66	598	»	»	88	252	204	40	»	
208 690	75	82	926	367	»	852	2 713	1 153	218	512	
156 964	31	290	847	4	»	388	8 936	7 677	165	»	
106 058	7	520	2 907	177	»	108	1 211	255	100	»	
56 427	»	422	1 056	1 309	»	160	1 320	767	90	»	
218 668	2	222	2 777	3 190	»	423	5 278	9 722	79	600	
102 822	9	1 076	(f) 1 985	»	»	216	2 876	784	137	8	
132 340	150	672	(g) 4 452	»	»	362	1 012	1 026	116	3	
208 016	5	3 469	6 768	7	»	»	13 030	»	175	»	
101 735	3	54	(h) 1 446	»	»	250	9 237	1 302	97	128	
49 234	»	486	1 794	72	»	137	2 039	826	»	»	
100 046	15	23	1 749	»	»	(i) 43	1 742	149	»	»	
7 846	»	37	245	»	»	(k) 111	8	19	»	»	
160 663	20	142	1 349	478	»	269	8 454	761	130	»	
165 057	»	»	2 983	351	»	(l) 130	(m) 320	»	167	»	
143 395	»	»	»	521	»	123	203	226	100	37	
62 794	»	»	492	453	»	61	»	497	»	»	
134 187	»	»	114	»	»	»	»	»	»	»	
96 719	»	360	79	57	»	175	208	536	168	»	
95 929	»	47	113	66	»	342	779	538	168	15	
110 824	447	7 857	(o) 16 486	»	»	(p) 159	13 272	3 612	»	»	
2 727 644	789	17 682	52 445	(q)	»	(q)	(q)	(q)	2 168	(q)	
(s) 242 040	215	1 190	»	»	68	568	12 155	951	»	5	
29 452	85	161	1 920	1 220	»	153	421	212	»	7	
27 579	»	316	137	130	»	(u) 190	»	43	»	»	
82 640	634	557	437	240	»	147	513	157	»	4	
†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	
9 323	»	967	15 874	17	»	182	(w) 43	»	»	»	

(*) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

(a) Waar onder de rubriek „Inlanders" deze kolom is ingevuld, zijn daarin schier enkel opgenomen onderwijzers in het koranlezen en houders van pandhuizen.

Alleen vindt men onder het cijfer van Samarang ook 10 beambten bij de spoorwegmaatschappij; terwijl in de opgaaf voor de Minahassa zijn opgenomen de onderwijzers der particuliere inlandsche scholen.

Onder de rubriek „Vreemde Oosterlingen" zijn de in deze kolom opgegeven personen allen houders van pandhuizen (Chinezen). Onder het cijfer voor Batavia zijn bovendien begrepen 32 (Chinesche) onderwijzers.

(b) Hieronder 1 hadji.

(c) Hieronder 25 handelaren en 10 nijverheids-ondernemers.

(d) Hieronder 8752 werkzaam bij de suikerfabrieken.

(e) Politiesoldaten.

(f) Bovendien zijner nog 2490 bezitters van vischvijvers.

(g) Hieronder 343 bezitters van vischvijvers.

(h) Bovendien zijn er nog 809 bezitters van vischvijvers en 278 huurders.

(i) De opgaaf betreft alleen de afdeeling Bondowosso.

(k) Bovendien zijn er nog 90 opvarenden op 's lands vaartuigen.

(l) Van de afdeelingen Poerworedjo en Ledok is het aantal niet opgegeven.

(m) De opgaaf betreft alleen de afdeeling Koetoardjo.

(n) Dit zijn mandoors van de suikerfabriek Teedja.

(o) Bovendien zijn er nog 343 bezitters van vischvijvers.

(p) Daarenboven zijn er nog 463 hoogere en lagere hoofden, bezoldigd door den panembahan van Madura.

(q) Zie de aanteekening op blz. 11.

(r) Omtrent de beroepen door deze personen uitgeoefend zijn geen volledige opgaven ontvangen.

GEWESTEN.	1. Hoofden van rang: bezoldigd.	door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	erkende (alleen in de buitenbezittingen).	2. Aangestelde of erkende geestelijken.	3. Hoofden van dessa's of kampongs.	4. Hadji's.	5. Handelaren: in 't groot.	in 't klein.	6. Nijverheids-ondernemers: in 't groot.	in 't klein.	7. Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	8 Landbouw-industriëlen; hoofden van ondernemingen (eigenaars of huurders).	vaste geëmploijeerden op particuliere landen of andere landbouw-ondernemingen.	9. Ambachts- en handwerkslieden.
Banka	49	»	»	91	236	196	8	412	»	»	»	»	»	209
Billiton	10	(x) 4	»	138	116	27	»	443	»	117	»	»	»	191
Westerafd. v. Borneo	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	79	10	17	»	560	4 470	126	6 800	»	453	»	»	»	5 350
Gouvernem. v. Celebes en onderhoorigh.	90	(y) 26	141	1 596	1 751	336	84	4 774	»	2 138	76	(z) 13	»	985
Menado. Minahassa	29	43	7	163	314	»	»	34	»	»	1	»	»	359
Menado. Gorontalo	»	42	»	459	848	10	6	790	»	(bb) 3 140	»	»	»	357
Amboina. Amboina	105	194	2	442	465	69	»	244	»	»	»	»	»	423
Amboina. Banda	1	»	»	1	15	2	»	195	»	»	»	»	»	76
Ternate	»	»	»	22	2	»	»	106	»	»	»	»	»	4
Timor en onderhoorigheden	44	»	»	12	27	»	»	173	»	18	»	»	»	69
Bali (ee). Djembrana	»	3	4	8	24	28	7	28	»	»	»	»	»	3
Bali (ee). Boeleleng	2	5	4	3	33	(ff) 44	5	29	»	2	»	»	»	3

VREEMDE

JAVA EN MADURA.	1. bezoldigd.	door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	erkende.	2.	3.	4.	5. in 't groot.	in 't klein.	6. in 't groot.	in 't klein.	7.	8. hoofden van ondernemingen.	vaste geëmploijeerden.	9.
Bantam	1	3	»	2	4	»	1	101	»	»	27	»	»	(gg) 272
Batavia	14	30	»	8	108	4	249	3 936	28	296	57	123	»	1 300
Krawang	»	4	»	»	6	1	16	307	7	24	55	2	8	331
Preanger regentsch.	»	»	»	»	»	»	4	150	12	14	6	4	14	54
Cheribon	»	11	»	3	27	»	100	3 274	3	132	93	7	69	173
Tagal	1	5	»	»	14	»	44	781	2	60	127	1	4	31
Pekalongan	»	5	»	1	10	»	31	682	»	7	44	»	11	10
Samarang	2	17	»	15	37	5	109	2 882	3	75	189	10	»	331
Japara	»	10	»	»	19	2	45	703	»	69	204	»	46	64
Rembang	»	10	»	5	19	»	44	1 228	»	11	206	»	»	508
Soerabaija	1	16	»	»	26	»	182	1 299	17	107	225	41	40	225
Pasoeroean	1	9	»	»	8	2	5	475	»	17	116	18	179	25
Probolinggo	»	3	»	»	3	3	4	261	1	58	38	1	»	117
Bezoeki	»	4	»	»	4	»	2	267	»	9	32	»	»	33
Banjoewangi	»	3	»	7	2	»	»	84	»	2	6	»	»	3
Banjoemas	»	2	»	»	11	»	28	680	6	4	22	»	»	2
Transporteren	20	132	»	41	298	17	864	17 110	77	885	1 447	207	371	3 479

	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.				
	Personen die hun bestaan vinden in:						Bedrijven die niet onder een der vorige groepen kunnen worden gebragt:				
	den landbouw.	den scheepsbouw.	de scheepvaart.	de vischvangst.	de veeteelt.	den mijnbouw.	bezoldigde beambten.	daglooners.	huisbedienden.	pradjoerits.	bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen. (n)
09	6 308	11	991	1 612	92	»	»	1 398	»	»	»
91	3 370	28	42	1 177	5	32	25	(w) 469	»	»	»
	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
50	»	1 590	330	1 660	70	3 200	159	»	»	»	»
85	80 435	451	6 200	6 468	»	»	(aa) 256	3 991	1 329	»	»
59	36 392	»	34	772	»	»	50	»	19	»	131
57	10 205	20	84	1 154	»	149	»	610	»	»	»
23	8 733	174	92	5 132	4	»	150	»	»	»	»
76	(cc) 3 665	»	»	466	»	»	44	»	75	»	»
4	357	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»
69	2 452	5	38	98	»	»	(dd) 115	»	83	»	»
3	60 495	»	»	16	»	»	»	1 400	»	»	»
3	»	5	26	60	»	»	»	»	»	»	»

E OOSTERLINGEN.

	10. den landbouw.	11. den scheepsbouw.	12. de scheepvaart.	13. de vischvangst.	14. de veeteelt.	15. den mijnbouw.	bezoldigde beambten.	daglooners.	huisbedienden.	pradjoerits.	bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen.
72	(hh) 286	»	7	15	»	»	»	12	»	»	»
00	3 008	27	45	79	237	»	»	(ii) 4 770	72	»	62
31	12	»	»	21	»	»	»	66	78	»	1
54	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	3
73	188	1	1	13	»	»	»	183	30	»	42
31	»	»	4	30	15	»	»	262	5	»	18
10	»	»	15	2	»	»	»	137	»	»	18
31	»	»	14	»	3	»	»	1 091	»	»	51
64	»	»	41	11	18	»	»	276	7	»	61
08	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	111
25	»	»	52	5	»	»	»	615	»	»	50
25	»	»	»	»	»	»	»	312	»	»	52
17	»	»	12	»	4	»	3	96	»	»	22
33	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
3	10	»	1	2	»	»	»	8	»	»	»
2	1	»	5	10	»	»	1	82	22	»	15
79	3 505	29	200	188	277	»	4	7 910	214	»	507

Aanmerkingen.

(s) Hieronder ook landbouwers die tevens een beroep maken van de vischvangst of van de veefokkerij.

(t) Onder de opgaven voor dit gewest is niet begrepen de bevolking van het eiland Engano.

(u) Hieronder 126 gewapende politiedienaren.

(v) Bezitters van gambier- en pepertuinen.

(w) Hieronder eenige bedienden.

(x) Leden van den landraad.

(ij) Onbezoldigde regenten door het Gouvernement aangesteld.

(z) Eigenaren van particuliere landerijen.

(aa) Hieronder eenige gewapende politiedienaren.

(bb) Bovendien nog 7368 weefsters.

(cc) Op 50 na, allen arbeiders op specerijperken.

(dd) Hieronder 108 gewapende politiedienaren.

(ee) De opgaven betreffen alleen de Mohammedaansche bevolking. Omtrent de belijders van den Boedhistischen godsdienst konden geene betrouwbare opgaven worden geleverd.

(ff) Bovendien 10 vrouwelijke hadji's.

(gg) Hieronder 20 tevens landbouwers.

(hh) Hiervan 184 die ook van scheepvaart of vischvangst hun beroep maken.

(ii) Hieronder 401 (Chinezen) werkzaam bij de suikerfabrieken.

GEWESTEN.	1. Hoofden van rang: bezoldigd.	door het Gouvernement aangesteld maar niet bezoldigd.	erkende (alleen in de buitenbezittingen).	2. Aangestelde of erkende geestelijken.	3. Hoofden van dessa's of kampongs.	4. Hadji's.	5. Handelaren: in 't groot.	in 't klein.	6. Nijverheids-ondernemers: in 't groot.	in 't klein.	7. Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	8. Landbouw-industriëlen: hoofden van ondernemingen (eigenaars of huurders).	vaste geëmployeerden op particuliere landen of andere landbouwondernemingen.	9. Ambachts- en handwerkslieden.
Per transport	20	132	»	41	298	17	864	17 110	77	885	1 447	207	371	3 479
Bagelen	»	3	»	»	5	»	22	556	7	»	56	3	»	123
Kadoe	»	4	»	»	3	»	1	789	»	16	77	5	»	»
Djokjokarta	»	2	»	»	4	»	7	381	3	31	259	»	»	20
Soerakarta	»	3	»	5	5	»	23	1 055	»	8	521	»	»	48
Madioen	»	8	»	»	5	»	19	177	3	46	270	»	»	17
Kediri	»	5	»	»	6	»	14	527	3	50	203	8	46	90
Madura	1	9	»	3	12	»	15	1 042	»	4	158	»	»	72
Totaal	21	166	»	49	338	17	965	21 637	95	1 040	2 991	223	417	3 849
De opgegeven totalen waren naar den landaard der personen verdeeld als volgt:														
Chinezen	15	130	»	16	302	»	833	18 721	91	962	2 976	206	410	3 657
Arabieren	1	15	»	17	12	7	106	1 770	1	21	3	17	7	7
Andere vreemde Oosterlingen	5	21	»	16	24	10	26	1 146	3	57	12	»	»	185
Totaal	21	166	»	49	338	17	965	21 637	95	1 040	2 991	223	417	3 849
BUITENBEZITTINGEN.														
Gouvernement van Sumatra's Westkust	1	14	»	»	»	»	88	927	4	91	116	»	»	339
Benkoelen	»	1	»	»	»	»	9	99	2	»	16	»	»	2
Lampongsche district	»	1	»	»	»	»	2	30	»	»	4	»	»	6
Palembang	2	5	»	4	22	45	173	1 398	10	176	27	»	»	138
Oostkust v. Sumatra	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Riouw en onderhoorigheden	11	»	»	1	47	»	44	1 321	»	112	315	(*kk*)4 050	»	408
Banka	47	1	1	2	14	»	9	244	1	4	48	»	»	312
Billiton	2	3	»	4	4	»	4	193	»	»	34	»	»	264
Westerafd. v. Borneo	13	5	»	»	58	»	11	1 931	»	189	56	»	»	650
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	»	6	»	»	7	»	14	602	»	2	2	»	»	22
Gouvernem. v. Celebes en onderhoorigh.	1	3	»	»	»	»	56	1 255	»	4	113	(*nn*) 7	»	150
Menado . Minahassa	-	2	»	3	4	3	35	104	»	»	8	»	»	17
Menado . Gorontalo	»	1	»	»	»	»	10	23	»	»	»	»	»	»
Transporteren	77	42	1	14	156	48	455	8 127	17	578	739	4 057	»	2 308

	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.				
	Personen die hun bestaan vinden in:						Bedrijven die niet onder een der vorige groepen kunnen worden gebragt:				
werkslieden.	den landbouw.	den scheepsbouw.	de scheepvaart.	de vischvangst.	de veeteelt.	den mijnbouw.	bezoldigde beambten.	daglooners.	huisbedienden.	pradjoerits.	bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen. (a)
479	3 505	29	200	188	277	»	4	7 910	214	»	507
123	»	»	»	»	»	»	»	»	8	»	54
	»	»	»	»	75	»	»	102	29	»	18
20	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
48	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	23
17	»	»	»	»	»	»	»	129	»	»	42
90	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	18
72	321	»	916	411	10	»	»	375	26	»	58
849	3 826	29	1 116	599	362	»	4	8 516	277	»	720
657	3 467	28	408	207	344	»	»	7 903	270	»	720
7	»	»	13	»	2	»	»	21	»	»	»
185	359	1	695	392	16	»	4	592	7	»	»
849	3 826	29	1 116	599	362	»	4	8 516	277	»	720
339	1 050	»	»	»	44	»	»	11	29	»	25
2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	15
6	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
138	»	»	144	»	»	»	»	98	8	»	10
†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
408	450	»	1 802	370	58	178	»	(ll)16 650	»	»	1
312	67	6	98	30	12	8 716	»	1 998	»	»	»
264	52	»	3	7	»	(mm) 4 302	»	350	»	»	8
650	3 506	14	42	150	3	1 574	»	»	»	»	»
22	»	»	164	»	»	»	»	»	»	»	»
150	1	»	30	2	1	»	(oo) 2	160	»	»	3
17	(pp) 25	2	2	6	2	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
2 308	5 153	22	2 286	565	120	14 770	2	19 267	37	»	62

Aanmerkingen.

(kk) Bezittars van gambier- en pepertuinen (Chinezen).

(ll) Hieronder eenige bedienden.

(mm) Hieronder 5 Afrikanen als opzigters in dienst; de overigen zijn allen Chinezen.

(nn) Eigenaren van particuliere landerijen (Chinezen).

(oo) Chinesche onderhoofden met den titel van sergeant.

(pp) Hieronder 22 Arabieren die gronden van de bevolking in huur hebben.

(qq) Arbeiders op de specerijperken (Chinezen).

GEWESTEN.	1. Hoofden van rang: bezoldigd.	1. Hoofden van rang: door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	1. Hoofden van rang: erkende (alleen in de buitenbezittingen).	2. Aangestelde of erkende geestelijken.	3. Hoofden van dessa's of kampongs.	4. Hadji's.	5. Handelaren: in 't groot.	5. Handelaren: in 't klein.	6. Nijverheids-ondernemers: in 't groot.	6. Nijverheids-ondernemers: in 't klein.	7. Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	8. Landbouw-industriëlen: hoofden van ondernemingen (eigenaars of huurders).	8. Landbouw-industriëlen: vaste geëmployeerden op particuliere landen of andere landbouwondernemingen.	9. Ambachts- en handwerkslieden.
Per transport	77	42	1	14	156	48	455	8 127	17	578	739	4 057	»	2 308
Amboina . Amboina .	»	3	»	»	1	»	»	143	»	»	3	»	»	»
Amboina . Banda . .	»	2	»	»	1	»	»	67	»	»	1	»	»	3
Ternate	»	5	»	»	»	»	»	107	»	»	4	»	»	3
Timor en onderhoorigheden	»	1	»	2	2	»	»	205	»	»	7	»	»	19
Bali . . Boeleleng .	»	4	»	1	»	13	20	115	»	»	3	»	»	23
Bali . . Djembrana	»	»	»	»	»	»	»	71	»	»	»	»	»	3
Totaal	77	57	1	17	160	61	475	8 835	17	578	757	4 057	»	2 359
De opgegeven totalen waren naar den landaard der personen verdeeld als volgt:														
Chinezen	75	49	1	10	152	»	301	7 422	15	570	756	4 057	»	2 097
Arabieren	2	2	»	3	4	45	160	872	»	1	»	»	»	3
Andere vreemde Oosterlingen	»	6	»	4	4	16	14	541	2	7	1	»	»	259
Totaal	77	57	1	17	160	61	475	8 835	17	578	757	4 057	»	2 359

10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.					Aanmerkingen.
Personen die hun bestaan vinden in:						Bedrijven die niet onder een der vorige groepen kunnen worden gebragt:					
den landbouw.	den scheepsbouw.	de scheepvaart.	de vischvangst.	de veeteelt.	den mijnbouw.	bezoldigde beambten.	dagglooners.	huisbedienden.	pradjoerits.	bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen. (a)	
5 153	22	2 286	565	120	14 770	2	19 267	37	"	62	
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
(qq) 10	"	"	4	"	"	"	"	8	"	"	
"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	
8	"	6	"	"	"	"	"	"	"	1	
2 003	"	10	30	"	"	"	192	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
7 174	22	2 304	599	120	14 770	2	19 459	45	"	63	
5 078	18	2 202	569	100	14 765	2	19 414	45	"	63	
67	1	94	"	"	"	"	"	"	"	"	
2 029	3	8	30	20	5	"	45	"	"	"	
7 174	22	2 304	599	120	14 770	2	19 459	45	"	63	

N°. V.

VERMEERDERING en VERMINDERING gedurende 1873 van het aantal vreemde Oosterlingen in elk gewest, ten gevolge van vestiging en vertrek.

GEWESTEN.	CHINEZEN.				ARABIEREN.				ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.			
	Gekomen van		Vertrokken naar		Gekomen van		Vertrokken naar		Gekomen van		Vertrokken naar	
	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.
Java en Madura.												
Bantam	108	»	79	»	1	»	»	»	»	12	8	»
Batavia	2710	1163	1833	1134	113	54	81	27	42	15	18	25
Krawang	220	125	241	30	»	»	4	»	»	»	»	»
Preanger regentschappen	294	»	92	»	13	»	»	»	»	»	»	»
Cheribon	356	24	364	23	41	14	13	7	61	»	53	1
Tagal	729	»	662	»	13	»	10	»	25	»	46	»
Pekalongan	336	»	285	3	78	»	62	»	15	»	20	»
Samarang	1393	2	1072	1	12	30	31	»	37	44	58	6
Japara	344	7	221	»	»	»	»	»	4	»	9	»
Rembang	346	»	262	»	78	»	31	»	47	»	21	»
Soerabaija	442	381	142	84	90	77	4	65	34	»	16	»
Pasoeroean	116	24	133	»	36	»	6	2	10	»	9	»
Probolinggo	240	»	100	5	15	»	7	»	21	»	11	»
Bezoeki	53	»	78	»	49	15	19	2	»	»	»	»
Banjoewangi	14	»	»	16	26	»	6	»	»	»	»	»
Banjoemas	141	»	157	»	?	»	?	»	(a) 11	»	(a) 15	»
Bagelen	232	»	197	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Kadoe	813	36	684	21	10	»	10	»	»	»	2	»
Djokjokarta	»	45	6	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Soerakarta	3	9	11	7	»	»	1	»	»	1	1	»
Madioen	328	»	275	2	2	»	»	»	13	»	19	»
Kediri	321	9	236	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Madura	58	»	18	91	8	»	7	»	23	»	21	»
Te zamen	9597	1825	7148	1417	585	191	292	103	343	72	328	32

(a) Arabieren en andere (niet Chinesche) vreemde Oosterlingen.

GEWESTEN.	CHINEZEN.				ARABIEREN.				ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.			
	Gekomen van		Vertrokken naar		Gekomen van		Vertrokken naar		Gekomen van		Vertrokken naar	
	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.
Buitenbezittingen. (*b*)												
Gouvernement van Sumatra's Westkust:												
Padangsche Benedenlanden	38	75	49	32	2	»	2	1	8	8	19	67
Padangsche Bovenlanden	21	»	7	»	»	1	1	1	4	»	12	»
Tapanoeli	26	33	31	4	»	»	»	»	6	3	2	»
Benkoelen	»	»	40	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lampongsche districten	3	»	12	»	»	»	14	»	»	»	»	»
Palembang	514	206	489	38	195	12	102	28	9	1	6	3
Oostkust van Sumatra	?	?	?	?	»	»	»	»	30	44	66	114
Riouw en onderhoorigheden	»	500	»	102	»	5	»	»	»	2	»	49
Banka	277	1517	134	580	»	»	»	»	8	»	»	»
Billiton	503	725	93	873	»	»	»	»	»	»	»	»
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo . .	35	18	141	19	7	»	102	41	8	»	7	
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden	40	25	137	94	10	2	8	»	»	»	»	»
Menado:												
Minahassa	19	11	10	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Gorontalo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Amboina:												
Amboina	3	3	4	2	13	15	4	19	»	»	»	»
Banda	5	»	5	1	8	»	5	»	»	»	»	»
Ternate	»	»	8	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Timor en onderhoorigheden	»	2	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»
Te zamen (*b*) . . .	1484	3115	1160	1745	237	35	239	90	73	58	112	235

(*b*) Van de residentie Wester-afdeeling van Borneo en de Balische landschappen Boeleleng en Djembrana zijn geene opgaven ontvangen. Ook niet ten opzigte van de Chinezen in de residentie Oostkust van Sumatra.

N°. VI.

AANTAL inlandsche (en Chinesche) Christenen bij het eind van 1873.

GEWESTEN.	M. (a)	V. (b)	GEWESTEN.	M. (a)	V. (b)
Java en Madura.			**Buitenbezittingen.**		
Bantam	»	5	Gouvernement van Sumatra's Westkust:		
Batavia	332	317	Padangsche Benedenlanden	47	27
Krawang	»	8	Padangsche Bovenlanden	1	1
Preanger regentschappen	1	2	Tapanoeli	647	635
Cheribon	(c) 44	(c) 30	Benkoelen	»	»
Tagal	37	39	Lampongsche districten	»	»
Pekalongan	1	»	Palembang	8	3
Samarang	(d) 144	(d) 130	Oostkust van Sumatra	64	5
Japara	242	248	Riouw en onderhoorigheden	4	2
Rembang	»	1	Banka	(h) 67	(h) 23
Soerabaija	(e) 796	845	Billiton	(i) 7	»
Pasoeroean	81	81	Westerafdeeling van Borneo	37	9
Probolinggo	»	»	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	177	184
Bezoeki	4	4	Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden	26	17
Banjoewangi	»	»	Menado:		
Banjoemas	88	91	Minahassa	39 768	39 829
Bagelen	706	708	Gorontalo	102	72
Kadoe	1	»	Amboina:		
Djokjokarta	(f) 41	8	Amboina	23 928	24 137
Soerakarta	8	4	Banda	464	395
Madioen	25	27	Ternate	322	267
Kediri	263	305	Timor en onderhoorigheden	9 714	7 678
Madura	(g) 6	»	Bali:		
			Boeleleng	3	»
			Djembrana	2	»
Te zamen	2 820	2 853	Te zamen	75 388	73 284
	5 673			148 672	

(a) Personen van het mannelijk geslacht, onverschillig van welken leeftijd. (b) Personen van het vrouwelijk geslacht, onverschillig van welken leeftijd. (c) Hieronder ook de Chinesche Christenen ten getale van 29 mannen en 18 vrouwen. (d) Hieronder ook Afrikanen en Amboinezen. (e) Hieronder 3 Ambonsche Christenen. (f) Dezen zijn allen Amboinezen (g) Hieronder 3 afkomstig uit de Molukken. (h) Hieronder ook de Chinesche Christenen ten getale van 62 mannen en 19 vrouwen. (i) Menadonezen.

N°. VII.

AANTAL inlanders en vreemde Oosterlingen in elk regentschap van Java en Madura bij het eind van 1873.

Regentschappen.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huisgezinnen.	Vreemde Oosterlingen.
Bantam.			
Serang	277 328	70 879	1 735
Pandeglang	212 355	50 846	78
Tjiringin	107 559	27 103	316
Lebak	114 035	29 168	164
	711 277	177 996	2 293
Batavia.			
Stad en voorsteden . .	70 435	13 135	23 457
Meester-Cornelis . .	186 063	37 287	9 142
Tangerang	246 812	56 748	23 992
Buitenzorg	404 116	80 465	13 770
	907 426	187 635	70 361
Krawang.			
Krawang	94 029	19 976	2 309
Pamanoekan- en Tjiassem-landen . . .	125 565	27 458	379
Tegalwaroe-landen. .	23 690	5 547	562
	243 284	52 981	3 250
Preanger regentschappen.			
Bandong	300 868	57 288	223
Tjiandjoer.	312 800	61 383	646
Soemedang	292 667	60 594	56
Limbangan	75 159	14 230	14
Soekapoera	181 777	42 897	53
	1 163 271	236 392	992
Cheribon.			
Cheribon	416 078	88 316	8 669
Indramajoe	198 494	45 251	3 740
Madjalengka	199 698	39 888	1 543
Galoe	149 983	32 008	339
Koeningan.	128 212	24 746	2 360
	1 092 465	230 209	16 651

Regentschappen.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huisgezinnen.	Vreemde Oosterlingen.
Tagal.			
Tagal	269 292	59 384	3 518
Pamalang	214 370	45 713	893
Brebes	361 266	87 739	1 755
	844 928	192 836	6 166
Pekalongan.			
Pekalongan	290 413	68 747	4 174
Batang	195 012	45 554	1 222
	485 425	114 301	5 396
Samarang.			
Samarang (*a*) . . .	292 003	72 007	13 330
Demak (*b*)	266 120	64 304	1 217
Kendal.	302 828	68 443	614
Grobogan	166 168	38 677	1 369
Salatiga	271 527	63 991	1 752
	1 298 646	307 422	18 282
Japara.			
Patti	315 002	67 937	1 961
Japara	178 656	43 925	2 716
Koedoes	166 209	38 821	3 758
Joana	131 442	27 866	2 292
Karimon Djawa . .	682	65	11
	791 991	178 614	10 738
Rembang.			
Rembang	223 546	36 885	7 569
Toeban	287 626	47 305	5 015
Bodjonegoro	239 993	42 198	2 184
Blora	157 548	30 272	1 362
	908 713	156 660	16 130

(*a*) Gedurende 1873 is bij dit regentschap gevoegd het vroeger onder Demak behoorend district Singenkidoel. Van het opgegeven aantal inlanders in het regentschap Samarang werden er 74 881 (18 807 huisgezinnen) aangetroffen op landen van particulieren.

(*b*) De particuliere landen in het regentschap Demak tellen 15 180 inlandsche opgezetenen (3830 huisgezinnen). Deze cijfers zijn in de opgegeven totalen begrepen.

Regentschappen.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huisgezinnen.	Vreemde Oosterlingen.
Soerabaija.			
Soerabaija	264 000	44 585	6 370
Grissee	170 252	36 777	2 833
Modjokerto	357 883	78 196	2 427
Sidhoardjo	323 819	65 033	1 172
Sidaijoe	193 146	47 106	255
Lamongan	163 702	36 911	186
Bawean	34 565	9 238	196
	1 507 367	317 846	13 439
Pasoeroean.			
Pasoeroean	225 827	50 580	2 989
Malang	243 492	48 366	1 551
Bangil	125 954	26 115	1 472
	595 273	125 061	6 012
Probolinggo.			
Probolinggo	406 127	83 303	2 806
Bezoeki.			
Bezoeki	72 509	15 977	740
Panaroekan	102 511	20 289	220
Bondowosso	212 026	38 710	291
	387 046	74 976	1 251
Banjoewangi.			
Banjoewangi	56 685	11 148	562
Banjoemas.			
Banjoemas	191 916	47 568	752
Poerwokerto	178 582	42 266	668
Poerbolinggo	216 550	52 143	491
Bandjarnegara	148 324	34 672	884
Tjilatjap	180 633	50 154	772
	916 005	226 803	(c) 3 567 Chinezen.
Bagelen.			
Poerworedjo	216 420	47 803	953
Koetoardjo	226 680	51 059	174
Transporteren	443 100	98 862	1 127

Regentschappen.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huisgezinnen.	Vreemde Oosterlingen.
Per transport	443 100	98 862	1 127
Keboemen	231 001	53 165	594
Karang-anjar	265 365	63 453	209
Ledok	211 679	50 059	619
	1 151 145	265 539	(d) 2 549 Chinezen.
Kadoe			
Magelang	460 334	114 680	2 802
Temanggoeng	228 316	58 396	2 384
	688 650	173 076	5 186
Djokjokarta.			
Hoofdplaats	44 442	4 654	
Kalassan	76 216	15 041	
Sleman	73 143	24 330	
Bantoel	62 289	21 953	
Nanggoelan	30 203	31 395	(e)
Sentolo	20 650	[illegible] 600	
Pangasih	20 649	[illegible] [illegible]47	
Kalibawang	22 372	2 980	
Goenoeng kidoel	32 729	6 145	
Karang kemoening	30 433	5 635	
	413 126	120 180	1 962
Soerakarta.			
Soerakarta	87 463	21 092	
Klatten	310 772	81 393	(e)
Bojolali	145 284	55 975	
Sragen	89 878	46 311	
Karang pandan	185 880	49 163	
	819 277	253 934	5 377
Madioen.			
Madioen	191 586	44 397	1 231
Magettan	148 480	32 494	220
Ngawi	120 410	27 627	1 017
Ponorogo	248 841	35 665	362
Patjitan	124 591	22 439	263
	833 908	162 622	3 093

(c) Bovendien nog 154 Arabieren en andere vreemde Oosterlingen, waarvan niet blijkt hoeveel in elk regentschap.
(d) Als voren nog 106. (e) Hoeveel in elk regentschap, blijkt niet.

Regentschappen.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huisgezinnen.	Vreemde Oosterlingen.
Kediri.			
Kediri	165 167	30 691	2 666
Ngrowo	150 298	30 115	787
Trengalek.	85 725	17 240	200
Berbek.	138 949	29 252	1 419
Blitar	64 138	14 511	559
	604 277	121 809	5 631

Regentschappen.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huisgezinnen.	Vreemde Oosterlingen.
Madura.			
Pamakassan	136,001	27 097	982
Madura.	249 057	49 735	1 696
Sumanap	211 486	53 222	8 419
Sampang	122 694	29 400	508
	719 238	159 454	11 605

N°. VIII.

AANTAL geboorten en sterfgevallen onder inlanders en vreemde Oosterlingen op Java en Madura gedurende 1873.

GEWESTEN.	M. (a) V. (b)	INLANDERS.				VREEMDE OOSTERLINGEN.			
		Geboren.		Gestorven.		Geboren.		Gestorven.	
Bantam	M.	8 524		4 808		37		52	
	V.	6 315		3 858		33		33	
			14 839		8 666		70		85
Batavia	M.	11 465		9 762		1 037		932	
	V.	11 046		8 737		952		668	
			22 511		18 499		1 989		1 600
Krawang	M.	5 081		3 362		99		110	
	V.	4 260		3 193		85		115	
			9 341		6 555		184		225
Preanger regentschappen	M.	18 526		13 066		18		15	
	V.	18 536		13 430		22		17	
			37 062		26 496		40		32
Cheribon	M.	15 048		12 343		319		168	
	V.	14 691		12 134		281		137	
			29 739		24 477		600		305
Tagal	M.	15 962		8 811		137		92	
	V.	15 588		8 413		159		62	
			31 550		17 224		296		154
Pekalongan	M.	7 667		5 727		111		82	
	V.	7 492		5 628		82		48	
			15 159		11 355		193		130
Samarang	M.	18 757		24 558		155		318	
	V.	18 694		23 515		154		222	
			37 451		48 073		309		540
Japara	M.	8 602		8 280		92		96	
	V.	8 566		7 840		97		86	
			17 168		16 120		189		182
Rembang	M.	14 608		5 157		194		115	
	V.	13 878		6 202		154		136	
			28 486		11 359		348		251
Soerabaija	M.	19 353		10 676		212		250	
	V.	19 247		9 691		216		180	
			38 600		20 367		428		430
Pasoeroean	M.	7 823		4 316		100		104	
	V.	8 367		4 386		106		65	
			16 190		8 702		206		169

(a) M. beteekent personen van het mannelijk geslacht.
(b) V. " " " " vrouwelijk "

GEWESTEN.	M. (a) V. (b)	INLANDERS. Geboren.		Gestorven.		VREEMDE OOSTERLINGEN. Geboren.		Gestorven.	
Probolinggo	M.	6 073		3 592		42		43	
	V.	5 914	11 987	3 335	6 927	42	84	21	64
Bezoeki	M.	4 731		3 450		34		23	
	V.	4 703	9 434	3 395	6 845	34	68	16	39
Banjoewangi	M.	1 033		729		10		10	
	V.	972	2 005	544	1 273	20	30	9	19
Banjoemas	M.	15 657		10 130		27		41	
	V.	15 151	30 808	9 669	19 799	71	98	30	71
Bagelen	M.	23 664		12 768		47		38	
	V.	22 795	46 459	12 776	25 544	31	78	32	70
Kadoe	M.	13 319		11 241		118		82	
	V.	13 070	26 389	11 407	22 648	101	219	67	149
Djokjokarta	M.	4 698		3 163		24		10	
	V.	4 479	9 177	3 187	6 350	19	43	10	20
Soerakarta	M.	9 725		4 028		113		53	
	V.	10 354	20 079	3 836	7 864	61	174	40	93
Kediri	M.	9 881		4 293		81		61	
	V.	9 854	19 735	4 004	8 297	86	167	46	107
Madura	M.	12 734		6 794		290		298	
	V.	13 051	25 785	6 514	13 308	321	611	387	685
Totaal (zonder de cijfers van Madioen, van welke residentie volledige opgaven ontbreken)	M.	252 931		171 054		3 297		2 993	
	V.	247 023	499 954	165 694	336 748	3 127	6 424	2 427	5 420

(a) M. beteekent personen van het mannelijk geslacht.
(b) V. » » » » vrouwelijk »

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE B.

N°. 4.

(Zie bladz. 27, 28 en 29 van het verslag.)

FORMATIE EN STERKTE

VAN HET

NEDERLANDSCH OOST-INDISCH LEGER

op 31 December 1874.

TOESTAND OP

OFFICIEREN.		TEGENWOORDIGE FORMATIE.										
		Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	TOTAAL.	Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.
STAVEN EN DIENSTEN.												
Staf van den Gouverneur-Generaal		»	»	»	»	(a) 1	2	1	»	(b) 4	»	»
Kommandement van het leger		1	»	»	»	»	(c) 1	»	»	2	1	»
Departement van oorlog.	Iste en IIde afdeeling	»	1	»	»	(d) 1	(e) 3	(d) 7	»	12	»	»
	VIIde afdeeling (generale staf) .	»	»	»	(f) 1	»	5	»	»	(g) 6	»	»
	IIIde, IVde, Vde en VIde afd. (h)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Staf der 2de expeditie naar Atjeh		»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Gewestelijke en plaatselijke staven.	1ste militaire afdeeling op Java .	»	»	1	1	»	1	3	»	6	»	»
	2de » » » » .	»	1	1	»	(a) 1	1	5	»	9	»	1
	3de » » » » .	»	»	1	1	»	1	2	»	5	»	»
	Sumatra's Westk. en onderhoorigh.	»	»	1	1	»	1	2	1	6	»	»
	Palembang en Benkoelen . . .	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»
	Wester-afdeeling van Borneo . .	»	»	»	1	»	»	1	»	2	»	»
	Zuider- en Ooster-afd. van Borneo.	»	»	»	1	»	»	1	»	2	»	»
	Celebes en onderhoorigheden .	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»
	Staf der krijgsmagt te Atjeh . .	»	»	1	2	»	1	5	»	9	»	»
Ter beschikking van het departement van oorlog .		»	»	»	»	4	»	»	»	4	»	»
Materieel der artillerie		»	»	1	3	7	10	13	8	(i) 42	»	»
Genie		»	»	1	2	5	15	19	18	(k) 60	»	»
Topografisch bureau		»	»	»	»	1	1	2	»	(l) 4	»	»
Militaire verkenningen		»	»	»	»	»	6	6	»	(l) 12	»	»
Militaire administratie.	Intendance	»	»	1	1	6	19	»	»	27	»	»
	Kwartiermeesters	»	»	»	»	»	13	48	56	117	»	»
Geneeskundige dienst.	Officieren van gezondheid . . .	»	»	1	3	7	44	113	»	168	»	»
	Apothekers	»	»	»	»	1	5	19	15	40	»	»
	Paardenartsen	»	»	»	»	»	2	2	1	5	»	»
Militaire school.		»	»	»	»	(m) 1	»	(n) 6	»	7	»	»
Kader van het corps pupillen		»	»	»	»	»	1	2	2	5	»	»
» » » militair huis van arrest		»	»	»	»	»	1	1	1	3	»	»
Transporteren		1	2	9	17	35	133	260	102	559	1	2

31 DECEMBER 1874.

STERKTE.						
Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	TOTAAL.
»	1	»	1	1	»	3
»	»	»	1	»	»	2
»	1	»	3	»	7	11
»	1	»	2	»	»	3
»	»	»	»	»	»	»
»	»	1	»	»	»	2
1	1	»	1	3	»	6
1	1	»	1	4	»	8
1	1	»	1	1	1	5
1	1	»	1	3	»	6
»	»	»	»	1	»	1
»	1	»	»	1	»	2
»	1	»	»	1	»	2
»	»	»	»	1	»	1
1	1	»	1	4	1	8
»	»	5	»	»	»	5
1	3	9	5	18	2	38
1	2	5	15	15	3	41
»	»	1	1	2	»	4
»	»	»	4	7	»	11
1	3	6	16	»	»	26
»	»	»	12	40	39	91
1	4	9	39	87	»	140
»	»	2	5	19	12	38
»	»	»	2	»	2	4
»	»	1	»	6	»	7
»	»	»	1	3	»	4
»	»	»	1	1	»	2
9	22	39	113	225	60	471

TOELICHTINGEN.

NORMALE FORMATIE.

		Officieren.
Deze formatie bedroeg op 31 December 1873		1426
Zij *vermeerderde* in 1874 door:		
1°. uitbreiding van het officiers-personeel van het huis van arrest		2
2°. reorganisatie van het regiment cavalerie		4
3°. uitbreiding der formatie van het personeel voor het materieel der artillerie met 1 kapitein, president der commissie voor proefneming met getrokken geschut		1
4°. definitieve vaststelling der formatie van den gewestelijken staf en het garnizoensbataillon der Westerafdeeling van Borneo .		22
5°. vaststelling der oprigting van een 18de veldbataillon infanterie		26
6°. uitbreiding, in verband met 5°. van het corps kwartiermeesters met 1 tweeden luitenant.		1
		1482
Daarentegen werd de hierbedoelde formatie in 1874 *verminderd:* door de intrekking van eenige posten op Java en Madura, met 6 officieren van gezondheid 2de klasse; en verder met 1 bij het garnizoensbataillon der Moluksche eilanden beschikbaar gevoerden tweeden luitenant, op wien, met het oog op de oprigting van het 18de bataillon infanterie, niet meer mogt gerekend worden, te zamen alzoo eene vermindering van.		7
Blijft op 31 December 1874 . .		1475
Dat is meer . .		49

De officieren van het in 1873 opgerigte » stafbureau" (zie vorig verslag, bijlage A) gingen over bij den generalen staf.

TEGENWOORDIGE FORMATIE.

Op het einde van 1873 telde het leger volgens de » feitelijke" (thans genoemd » tegenwoordige") formatie		1347
Komt bij:		
a. ten gevolge van wijziging der *normale* formatie (zie boven). . .		49
b. door *tijdelijke* wijzigingen:		
1°. versterking der 8ste compagnie van het garnizoens-bataillon van Palembang en Benkoelen, primitief vastgesteld op 5 luitenants en later teruggebragt op.		1
2°. uitbreiding van het corps intendanten met 1 onder-intendant der 2de klasse, en van het corps kwartiermeesters met 1 kapitein, 4 eerste en 8 tweede luitenants-kwartiermeesters. .		14
3°. versterking van het garnizoens-bataillon van Sumatra's Westkust en onderhoorigheden voor de bescherming van het etablissement op Poeloe-Bras (Atjeh), met 1 kapitein, 1 eersten en 1 tweeden luitenant		3
4°. door de vaststelling en de in den loop van het jaar naar gelang der behoefte bepaalde vermeerdering der achtergebleven bezetting te Atjeh, na het vertrek van de hoofdmagt der 2de expeditie tegen dat rijk, werden op het einde van het jaar boven de formatie gevoerd		84
5°. uitbreiding der formatie van het wapen der infanterie met 20 kapiteins		20
6°. door het boven de formatie voeren van 1 luitenant-kolonel of majoor der infanterie, inspecteur der barissans van Madura .		1
		1519
Gaat af:		
1°. doordien de *tijdelijke* formatie van den gewestelijken staf en van het garnizoensbataillon ter Westerafdeeling van Borneo (blijkens het bovenstaande thans *definitief* vastgesteld) buiten werking trad	32	
2°. door intrekking der tijdelijke bezetting van eenige posten op Java en Madura	7	
3°. doordien in de formatie van het 18de veldbataillon tijdelijk eene vermindering werd vastgesteld (zoolang de posten Pandeglang, Kediri en Palimanang bezet blijven)	4	
		43
De » tegenwoordige formatie" bedroeg dus op 31 December 1874		1476

TOESTAND OP

OFFICIEREN.	TEGENWOORDIGE FORMATIE.										
	Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	TOTAAL.	Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.
Transport	1	2	9	17	35	133	260	102	559	1	2
WAPENS.											
Infanterie	»	»	»	9	23	181	276	287	776	»	»
Cavalerie	»	»	(o) 1	(o) 1	(o) 1	8	15	14	40	»	»
Artillerie	»	»	»	1	1	22	34	29	87	»	»
Mineurs en sappeurs	»	»	»	»	1	3	6	4	14	»	»
Totaal	»	»	1	11	26	214	331	334	917	»	»
Totaal officieren	1	2	10	28	61	347	591	436	1476	1	2
Totaal-generaal	1476										

31 DECEMBER 1874.

STERKTE.

Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	TOTAAL.
9	22	39	113	225	60	471
»	10	21	179	299	248	757
»	1	2	8	13	5	29
»	1	1	22	32	21	77
»	»	1	3	2	2	8
»	12	25	212	346	276	871
9	34	64	325	571	336	1342
1342						

TOELICHTINGEN.

a. Kan ook zijn luitenant-kolonel.
b. Een der officieren van den staf van den Gouverneur-Generaal kan zijn van de Nederlandsche marine.
c. Behoort tot den generalen staf.
d. De majoor bij de IIde afdeeling van het departement van oorlog kan ook zijn luitenant-kolonel, en de 1ste luitenants kunnen ook zijn 2de luitenants.
e. Hieronder is niet begrepen de chef der Iste afdeeling van het departement van oorlog (Kabinet), als zijnde reeds vermeld bij » Kommandement van het leger."
f. Kan ook zijn majoor.
g. Hieronder zijn niet begrepen 1 majoor en 5 kapiteins, die vermeld zijn bij het topografisch bureau en de militaire verkenningen, en 1 kapitein vermeld bij » Kommandement van het leger."
h. Voor memorie uitgetrokken, als zijnde respectivelijk zamengesteld uit de hoofdbureaux der artillerie, genie, militaire administratie en van den geneeskundigen dienst; de officieren van deze bureaux zijn begrepen onder het aantal, bij genoemde wapens en diensten aangegeven.
i. Onder de officieren van het materieel der artillerie zijn begrepen 9 magazijnmeesters, waarvan 5 kunnen zijn magazijnmeester 1ste klasse (kapitein) en de overige 2de en 3de klasse (1ste en 2de luitenant). Een der magazijnmeesters 1ste klasse kan ook zijn majoor.
k. Onder de officieren der genie zijn begrepen 5 magazijnmeesters, waarvan hoogstens 2 kunnen zijn magazijnmeester 1ste klasse (kapitein) en de overige 2de of 3de klasse (1ste of 2de luitenant).
l. Deze dienst maakt een onderdeel uit van den generalen staf; de majoor en 5 kapiteins zijn officieren van den generalen staf; de kapitein en de 2 1ste luitenants-adjuncten op het topografisch bureau, alsmede de kapiteins-brigadechefs en de 1ste luitenants-opnemers bij de militaire verkenningen kunnen ook zijn respectivelijk 1ste en 2de luitenant.
m. Kan ook zijn kapitein.
n. Kunnen ook zijn 2de luitenants.
o. De kommandant van het regiment cavalerie kan zijn kolonel of luitenant-kolonel. Is de kommandant kolonel, dan kan een der beide majoors luitenant-kolonel zijn.

STERKTE.

Onder de sterkte zijn begrepen:
in hunne respectieve rangen: 6 inlandsche (Javaansche) 1ste luitenants der infanterie, en — als in Indie gedetacheerd op den voet van het Koninklijk besluit van 18 Augustus 1871, n°. 10, (*Indisch Staatsblad* n°. 176) — 5 officieren van het leger in Nederland (2 kapiteins en 2 1ste luitenants der infanterie en 1 1ste luitenant der artillerie);
onder het cijfer der 2de luitenants: 63 officieren, buitengewoon gedetacheerd van het leger in Nederland, namelijk van den geneeskundigen dienst 14 (12 officieren van gezondheid 1ste en 2de klasse, 1 paardenarts 1ste klasse en 1 idem 3de klasse); van de infanterie 40 (9 kapiteins, 30 1ste luitenants en 1 2de luitenant); van de artillerie 5 (1 kapitein, 3 1ste luitenants en 1 2de luitenant); genie 4 (3 1ste luitenants en 1 2de luitenant);
benevens 7 adjudant-onderofficieren, dienstdoende als officier der artillerie.

Onder de sterkte zijn *niet* begrepen:
a. de officieren met verlof buiten Nederlandsch Indie, ten getale van 150 (staven en diensten 55, infanterie 79, cavalerie 4, artillerie 12);
b. de officieren voor memorie, à la suite van het leger of op non-activiteit, ten getale van 6;
c. de officieren in Nederland gedetacheerd ten getale van 8.

Van de niet-inlandsche officieren waren afkomstig:

uit Nederland of Nederlandsch Indie	1269
» Belgie	1
» Duitschland	60
» Zwitserland	2
» Frankrijk	1
van elders	3
	1336

ONDEROFFICIEREN, MANSCHAPPEN EN PAARDEN.	TOESTAND OP 31 DECEMBER 1874.											
	TEGENWOORDIGE FORMATIE.						STERKTE.					
	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	TOTAAL.	Paarden.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	TOTAAL.	Paarden.
Infanterie	8 073	418	802	12 719	22 012	»	8 622	384	789	13 400	23 195	»
Artillerie . . Personeel	1 402	»	»	1 068	2 470	527	1 394	»	»	1 050	2 444	(a)516
Artillerie . . Materieel	398	»	»	84	482	1	374	»	»	52	426	»
Cavalerie	406	»	»	669	1 075	851	551	»	11	319	881	771
Mineurs en sappeurs	183	»	»	180	363	»	185	»	»	126	311	»
Genie	245	»	»	145	390	»	185	»	»	111	296	»
Topografisch bureau, lithografisch etablissement, photografisch atelier en instrumentmakerswinkel	28	»	»	»	28	»	20	»	»	»	20	»
Militaire verkenningen	72	»	»	»	72	»	44	»	»	»	44	»
Corps stafmuzikanten	31	»	»	»	31	»	30	»	»	»	30	»
Onderofficieren-kwartiermeesters	75	»	»	»	75	»	78	»	»	»	78	»
Militaire school	126	»	»	2	128	»	70	»	»	2	72	»
Kader van het corps pupillen	38	»	»	»	38	»	54	»	»	1	55	»
Idem van het militair huis van arrest	24	»	»	»	24	»	21	»	»	»	21	»
Hospitaaldienst	861	»	1	589	1 451	»	590	18	92	351	1 051	»
Schrijverspersoneel (*)	555	»	»	»	555	»	480	»	»	»	480	»
Transporteren	12 517	418	803	15 456	29 194	1 379	12 698	402	892	15 412	29 404	1 287

(*) Benevens 79 burgerlijke schrijvers.

TOELICHTINGEN.

NORMALE FORMATIE.	Europ.	Afrik.	Amboin	Inland.	Totaal.	Paarden.
Den 31sten December 1873 bedroeg de normale formatie . . .	11 836	»	1 744	14 758	28 338	1 033
In den loop van 1874 werd dit aantal *vermeerderd:*						
1°. door de uitbreiding der formatie van de garnizoens-bataillons van Celebes en onderhoorigheden en der Moluksche eilanden, ieder met een Amboineesch sergeant om te worden belast met de werving	»	»	2	»	2	»
2°. door de vermeerdering van het opzigtvoerend personeel van het militair huis van arrest met een Europeesch sergeant.	1	»	»	»	1	»
3°. door de reorganisatie van het regiment cavalerie	»	»	»	669	669	328
4°. door de oprigting van een hospitaal 3de klasse te Buitenzorg en de verheffing tot hospitaal 3de klasse der ziekeninrigtingen te Oenarang en te Malang	103	»	»	44	147	»
5°. door de vermeerdering van het schrijverspersoneel met 1 korporaal voor de bureaux der gewestelijke en plaatselijke staven en der infanterie	1	»	»	»	1	»
6°. door de oprigting van een 18de veldbataillon infanterie . .	284	»	»	436	720	»
7°. door de definitieve vaststelling der formatie van het garnizoens-bataillon der Westerafdeeling van Borneo	187	»	»	413	600	»
8°. door de vermeerdering van het schrijverspersoneel der militaire administratie met 1 Europeesch korporaal voor den corpsraad van administratie van het 18de bataillon infanterie	1	»	»	»	1	»
9°. doordien de formatie van het bewakings-detachement te Oenarang, tot nog toe tijdelijk geregeld, *definitief* werd vastgesteld	8	»	»	»	8	»
	12 421	»	1 746	16 320	30 487	1 361
Daarentegen is de normale formatie in 1874 *verminderd:*						
1°. door de reorganisatie van het regiment cavalerie	177	»	»	»	177	»
2°. door het verheffen van de ziekeninrigting te Lahat tot een hospitaal 6de klasse, en het terugbrengen van die te Bandar tot eene ziekenzaal 3de klasse	2	»	»	»	2	»
3°. door de intrekking der posten Waijer en Rozengain (Banda) en door het uit de formatie brengen van de mindere militairen die bij het garnizoensbataillon der Moluksche eilanden tot nu toe »beschikbaar" werden gevoerd	9	»	»	77	86	»
4°. door de opheffing (ten gevolge van intrekking der militaire bezettingen) van de ziekeninrigtingen te Magelang, Bezoeki en Montrado	1	»	»	6	7	»
	189	»	1 746	83	272	»
De normale formatie van het leger bedroeg alzoo op 31 December 1874	12 232	»	1 746	16 237	30 215	1 361
dat is: zij werd vermeerderd met	396	»	2	1 479	1 877	328
TEGENWOORDIGE FORMATIE.						
Bij het eind van 1873 wees deze formatie een totaal aan van. .	11 710	545	765	13 824	26 844	1 033
Komt bij:						
a. ten gevolge van wijziging der *normale* formatie (zie boven).	396	»	2	1 479	1 877	328
b. door *tijdelijke* wijzigingen:						
1°. oplossing der Afrikaansche compagnie van het 4de bataillon infanterie, die vervangen werd door eene Amboinesche compagnie (waardoor dat corps tot zijne normale formatie is teruggebragt)	»	»	109	»	109	»
2°. versterking der 8ste compagnie van het garnizoens-bataillon van Palembang en Benkoelen	8	»	»	22	30	»
3°. vermeerdering der tijdelijke formatie van het garnizoensbataillon der Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo, met 1 adjudant-onderofficier voor Kwala Kapoeas	1	»	»	»	1	»
Transporteren	12 115	545	876	15 325	28 861	1 361

ONDEROFFICIEREN, MANSCHAPPEN EN PAARDEN.	TOESTAND OP 31 DECEMBER 1874.											
	TEGENWOORDIGE FORMATIE.						STERKTE.					
	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	TOTAAL.	Paarden.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	TOTAAL.	Paarden.
Per transport . . .	12 517	418	803	15 456	29 194	1 379	12 698	402	892	15 412	29 404	1 287
Gedetineerden (*b*)	»	»	»	»	»	»	237	10	4	96	347	»
Boven de formatie gevoerden .	»	»	»	»	»	»	39	»	»	13	52	»
Te zamen . . .	12 517	418	803	15 456	29 194	1 379	(*c*) 12 974	412	896	15 521	29 803	1 287
									(*d*) 16 417			
	29 194						(*e*) 29 803					
	benevens bij het pupillencorps 300 Europesche pupillen en bij de corpsen 16 Afrikaansche, 32 Amboinesche en 376 inlandsche pupillen.						benevens bij het pupillencorps 419 Europesche pupillen en bij de corpsen 11 Afrikaansche, 6 Amboinesche en 15 inlandsche pupillen.					

TOELICHTINGEN.

	Europ.	Afrik.	Amboin.	Inland	Totaal	Paarden.
Per transport	12 115	545	876	15 325	28 861	1 361
4°. magtiging om voor den post Mangar op Billiton boven de formatie te voeren.	5	»	»	8	13	»
5°. versterking van het garnizoens-bataillon van Sumatra's Westkust en onderhoorigheden voor de bezetting van Poeloe-Bras	30	»	»	70	100	»
6°. vermeerdering van het corps kwartiermeesters met 4 adjudant-onderofficieren.	4	»	»	»	4	»
7°. vaststelling van de formatie der troepenmagt te Atjeh na het vertrek van de hoofdmagt der 2de expeditie tegen dat rijk en de in den loop van het jaar naar gelang der behoefte daarin gebragte wijzigingen	672	»	»	1 067	1 739	18
Te zamen . . .	12 826	545	876	16 470	30 717	1 379
Gaat af:						
1°. door de intrekking der militaire bezettingen te Tjiringin, Rangkas-Betong, Tomo, Wonosobo, Magelang, Bezoeki, Probolinggo en Sumanap	54	»	»	247	301	»
2°. doordien de tijdelijke formatie van het garnizoens-bataillon der Wester-afdeeling van Borneo (blijkens 't bovenstaande thans definitief vastgesteld) buiten werking trad	211	»	»	657	868	»
3°. door de vaststelling van de formatie der troepenmagt te Atjeh, waardoor bij de aldaar gelegerde veldbataillons minder benoodigd is dan normaal is toegestaan	»	18	73	»	91	»
4°. door de vervanging der Afrikanen bij eene compagnie van het 4de bataillon infanterie door Amboinezen	»	109	»	»	109	»
5°. doordien de *tijdelijke* formatie van het bewakingsdetachement te Oenarang (thans *definitief* vastgesteld blijkens 't bovenstaande) buiten werking trad.	7	»	»	»	7	»
6°. doordien in de normale formatie van het 18de veldbataillon tijdelijk eene vermindering werd vastgesteld (zoolang de posten te Pandeglang, Kediri en Palimanang bezet blijven)	37	»	»	110	147	»
	309	127	73	1 014	1 523	»
De » tegenwoordige" formatie bedroeg alzoo op 31 December 1874.	12 517	418	803	15 456	29 194	1 379

Ook in het jaar 1874 (zie het verslag, bladz. 28) kon de door het Opperbestuur reeds in 1873 vastgestelde nieuwe formatie van het garnizoens-bataillon van Sumatra's Westkust en onderhoorigheden nog niet ten uitvoer worden gelegd.

STERKTE.

(*a*) Hieronder 11 muildieren.

(*b*) Ofschoon in de sterkte opgenomen, behoort deze kategorie gerekend te worden tot het ontbrekende tot compleet.

(*c*) Van de Europesche onderofficieren en manschappen waren afkomstig:

uit Nederland of Nederlandsch Indie	9 978
» Belgie.	470
» Duitschland.	840
» Zwitserland.	1 036
» Frankrijk	537
van elders.	113
Totaal . . .	12 974

(*d*) Van de inlandsche onderofficieren en manschappen waren:

eigenlijk gezegde Amboinezen.	398
Menadonezen.	498
Javanen	13 886
Soendanezen.	361
Maleijers	228
Boeginezen	578
Madurezen	468
Totaal . . .	16 417

Het aantal soldatenkinderen, buiten die bij het corps pupillen, bedroeg bij het einde van 1874 470 jongens en 492 meisjes.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE **C**.

N°. 5.

(Zie bladz. 34 van het verslag).

OVERZIGT DER UITKOMSTEN

VAN DEN

GENEESKUNDIGEN DIENST BIJ DE LANDMAGT

OP

JAVA EN MADURA

OVER

1873 en 1874.

In dezen staat zijn ook opgenomen de behandelden en overledenen (militairen) bij de tweede expeditie tegen Atjeh, daaronder ook de geëvacueerden naar Sumatra's Westkust (tot 31 December 1874 ten getale van 4044).

1873.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		BEHANDELD.			
		Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
Febris intermittens,	Tusschenpoozende koorts,	6 273	177	5 216	11 666
» biliosa,	Galkoorts,	165	9	63	237
» gastrica,	Gastrische koorts,	644	3	132	779
» catarrhalis,	Catarrhale koorts,	482	5	257	744
Typhus,	Zenuwzinkingkoorts,	7	»	8	15
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	710	6	133	849
Encephalitis,	Hersen-ontsteking,	»	»	»	»
Ophthalmiae,	Oog- »	477	32	469	978
Parotitis,	Oorklier- »	3	»	8	11
Angina,	Keel- »	199	1	43	243
Pleuritis,	Borstvlies- »	14	»	6	20
Pneumonia,	Long- »	27	3	30	60
Hepatitis,	Lever- »	282	3	18	303
Enteritis,	Darm- »	56	»	22	78
Dysenteria,	Dysenterie,	538	6	60	604
Apoplexia,	Beroerte,	5	»	1	6
Epilepsia,	Vallende ziekte,	45	»	10	55
Delirium tremens,	Dronkaardswaanzin,	34	»	»	34
Morbi mentis,	Zielsziekten,	56	11	16	83
Asthma,	Aamborstigheid,	19	1	124	144
Colica,	Koliek,	203	4	90	297
Aphthae tropicae,	Indische spruw,	17	»	1	18
Gastricismus,	Maagstoornis,	820	30	193	1 043
Catarrhus bronchiorum,	Luchtpijp-ontsteking,	414	13	655	1 082
Diarrhoea,	Doorloop,	1 846	31	722	2 599
Helminthiasis,	Wormziekte,	24	3	6	33
Rheumatismus acutus,	Snelverloopend rheumatisme,	902	7	754	1 663
» chronicus,	Slepend rheumatisme,	516	26	306	848
Haemorrhoïdes,	Aambeijen,	201	4	21	226
Scrophulosis,	Klierziekte,	16	3	2	21
Phthisis pulmonalis,	Longtering,	69	1	45	115
Carcinomata,	Kankergezwellen,	»	»	1	1
Scorbutus,	Scheurbuik,	9	»	»	9
Hydrops,	Waterzucht,	27	1	8	36
Vitia cordis,	Hartgebreken,	131	»	2	133
Variolae,	Pokken,	5	1	5	11
Morbilli,	Mazelen,	3	»	5	8
Framboesiae,	Framboosgezwellen,	41	1	12	54
Scabies,	Schurft,	47	1	413	461
Herpes,	Voortkruipende huiduitslag,	90	»	97	187
	Transporteren	15 417	383	9 954	25 754

1874.

OVERLEDEN.				BEHANDELD.				OVERLEDEN.			
Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
29	»	30	59	9 704	64	5 624	15 392	195	1	57	253
4	»	»	4	221	»	59	280	1	»	1	2
5	»	2	7	462	5	130	597	11	»	1	12
»	»	1	1	420	4	131	555	1	»	»	1
3	»	3	6	13	»	8	21	5	»	5	10
350	5	67	422	814	79	365	1 258	422	45	129	596
»	»	»	»	2	»	»	2	»	»	»	»
»	»	1	1	478	32	607	1 117	2	»	1	3
»	»	»	»	4	»	115	119	»	»	1	1
1	»	»	1	209	4	32	245	»	»	»	»
»	»	»	»	10	»	20	30	»	»	1	1
5	1	8	14	27	3	70	100	6	1	13	20
9	»	5	14	283	»	27	310	15	»	6	21
5	»	5	10	92	2	27	121	4	»	4	8
98	»	12	110	1 387	10	380	1 777	300	2	59	361
3	»	1	4	6	»	»	6	5	»	»	5
1	»	»	1	66	2	7	75	1	»	»	1
»	»	»	»	30	»	»	30	2	»	»	2
1	»	»	1	60	8	26	94	»	1	1	2
»	»	»	»	31	3	110	144	»	»	1	1
2	»	»	2	235	6	65	306	3	»	1	4
6	»	»	6	8	»	2	10	1	»	»	1
5	»	»	5	557	7	183	747	1	»	»	1
7	1	4	12	456	17	679	1 152	6	»	7	13
33	»	12	45	3 595	26	1 215	4 836	159	1	48	208
»	»	»	»	24	»	11	35	»	»	»	»
»	»	»	»	330	8	293	631	»	»	»	»
»	»	»	»	408	9	205	622	»	»	»	»
3	1	»	4	176	4	17	197	»	»	»	»
»	»	»	»	22	1	6	29	»	»	»	»
16	1	17	34	72	2	40	114	10	»	17	27
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
1	»	»	1	6	»	1	7	»	»	»	»
1	»	1	2	22	»	11	33	1	»	3	4
2	»	»	2	91	»	8	99	»	»	2	2
»	»	»	»	»	3	2	5	»	»	»	»
»	»	»	»	61	»	2	63	»	»	»	»
»	»	»	»	28	1	20	49	»	»	»	»
»	»	»	»	64	3	430	497	»	»	3	3
»	»	»	»	169	»	193	362	2	»	»	2
590	9	169	768	20 643	303	11 121	32 067	1 153	51	361	1 565

1873.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		BEHANDELD. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
	Per transport	15 417	383	9 954	25 754
Syphilis primaria,	Venusziekte,	3 236	132	1 096	4 464
» secundaria,	idem,	313	4	40	357
Vulnera,	Wonden,	747	21	441	1 209
Contusiones,	Kneuzingen,	378	11	194	583
Abscessus,	Ettergezwellen,	303	11	214	528
Ulcera,	Zweren,	1 400	33	1 191	2 624
Fistulae,	Pijpzweren,	18	»	2	20
Herniae,	Ingewandsbreuken,	52	20	17	89
Hydrocelae,	Waterzakbreuken,	7	5	1	13
Luxationes,	Ontwrichtingen,	6	1	2	9
Fracturae,	Beenbreuken,	20	»	4	24
Mors violenta,	Gewelddadige dood,	5	»	1	6
Beri-beri,	Beri-beri,	4	»	404	408
Morbi reliqui,	Overige ziektevormen,	3 501	98	2 379	5 978
	Totaal	25 407	719	15 940	42 066

Overleden.				1874. Behandeld.				1874. Overleden.			
Euro-peanen.	Afri-kanen.	Inlan-ders.	Totaal.	Euro-peanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Euro-peanen.	Afri-kanen.	Inlan-ders.	Totaal.
590	9	169	768	20 643	303	11 121	32 067	1 153	51	361	1 565
3	»	»	3	3 204	70	1 387	4 661	6	»	»	6
2	»	»	2	351	3	84	438	2	»	»	2
79	»	40	119	1 141	20	697	1 858	122	3	52	177
1	»	»	1	288	6	164	458	1	»	»	1
4	»	»	4	295	12	238	545	»	1	»	1
3	»	3	6	975	19	1 034	2 028	1	»	3	4
»	»	1	1	19	1	2	22	»	»	»	»
»	»	»	»	66	5	14	85	»	»	1	1
»	»	»	»	3	1	1	5	»	»	»	»
»	»	»	»	12	1	3	16	»	»	»	»
»	»	»	»	15	»	9	24	»	»	»	»
5	»	1	6	2	»	»	2	2	»	»	2
»	»	23	23	29	»	550	579	5	»	21	26
41	1	25	67	6 512	169	3 225	9 906	185	8	127	320
728	10	262	1 000	33 555	610	18 529	52 694	1 477	63	565	2 105

(Zie bladz. 34 van het verslag).

OVERZIGT DER UITKOMSTEN

VAN DEN

GENEESKUNDIGEN DIENST BIJ DE LANDMAGT

IN DE

BEZITTINGEN BUITEN JAVA EN MADURA

OVER

1873 en 1874.

1873.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		BEHANDELD. Euro-peanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
Febris intermittens,	Tusschenpoozende koorts,	2 943	7	4 945	7 895
» biliosa,	Galkoorts,	94	»	29	123
» gastrica,	Gastrische koorts,	137	»	117	254
» catarrhalis,	Catarrhale koorts,	284	1	534	819
Typhus,	Zenuwzinkingkoorts,	6	»	11	17
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	20	»	15	35
Encephalitis,	Hersen-ontsteking,	»	»	»	»
Ophthalmiae,	Oog- »	131	4	440	575
Parotitis,	Oorklier- »	3	»	9	12
Angina,	Keel- »	135	»	38	173
Pleuritis,	Borstvlies- »	6	»	4	10
Pneumonia,	Long- »	5	»	27	32
Hepatitis,	Lever- »	117	»	9	126
Enteritis,	Darm- »	111	1	28	140
Dysenteria,	Dysenterie,	211	1	35	247
Apoplexia,	Beroerte,	6	»	2	8
Epilepsia,	Vallende ziekte,	14	1	1	16
Delirium tremens,	Dronkaardswaanzin,	17	»	»	17
Morbi mentis,	Zielsziekten,	23	2	20	45
Asthma,	Aamborstigheid,	16	»	209	225
Colica,	Koliek,	83	»	74	157
Aphthae tropicae,	Indische spruw,	2	»	2	4
Gastricismus,	Maagstoornis,	339	2	274	615
Catarrhus bronchiorum,	Luchtpijp-ontsteking,	223	5	721	949
Diarrhoea,	Doorloop,	615	4	383	1 002
Helminthiasis,	Wormziekte,	15	»	4	19
Rheumatismus acutus,	Snelverloopend rheumatisme,	111	1	157	269
» chronicus,	Slepend rheumatisme,	144	»	285	429
Haemorrhoïdes,	Aambeijen,	124	1	20	145
Scrophulosis,	Klierziekte,	7	»	7	14
Phthisis pulmonalis,	Longtering,	17	»	29	46
Carcinomata,	Kankergezwellen,	»	»	»	»
Scorbutus,	Scheurbuik,	4	»	2	6
Hydrops,	Waterzucht,	5	»	17	22
Vitia cordis,	Hartgebreken,	45	»	6	51
Variolae,	Pokken,	2	1	11	14
Morbilli,	Mazelen,	»	»	1	1
Framboesiae,	Framboosgezwellen,	»	»	19	19
Scabies,	Schurft,	14	»	228	242
Herpes,	Voortkruipende huiduitslag,	76	2	125	203
	Transporteren	6 105	33	8 838	14 976

7 3.					1 8 7 4.							
	OVERLEDEN.				BEHANDELD.				OVERLEDEN.			
al.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
895	7	»	19	26	3 161	»	5 227	8 388	9	»	14	23
123	1	»	»	1	80	»	19	99	3	»	1	4
254	3	»	1	4	338	»	121	459	1	»	1	2
819	»	1	3	4	220	»	501	721	»	»	1	1
17	1	»	5	6	7	»	13	20	3	»	5	8
35	8	»	7	15	82	»	20	102	41	»	17	58
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
575	»	»	1	1	158	»	424	582	»	»	»	»
12	»	»	»	»	6	»	49	55	»	»	»	»
173	1	»	»	1	139	»	71	210	1	»	»	1
10	»	»	»	»	18	»	2	20	1	»	1	2
32	»	»	4	4	12	»	20	32	2	»	5	7
126	5	»	2	7	110	»	26	136	3	»	5	8
140	5	»	»	5	64	»	14	78	3	»	1	4
247	33	»	4	37	198	1	106	305	14	»	11	25
8	4	»	1	5	4	»	1	5	4	»	»	4
16	»	»	»	»	22	2	2	26	»	»	»	»
17	2	»	»	2	20	»	2	22	»	»	»	»
45	»	»	»	»	16	2	28	46	»	»	»	»
225	»	»	4	4	12	1	153	166	1	»	»	1
157	»	»	»	»	97	»	83	180	»	»	1	1
4	»	»	1	1	12	»	1	13	»	»	»	»
615	»	»	1	1	504	1	232	737	»	»	»	»
949	2	»	6	8	296	»	881	1 177	»	»	2	2
002	2	1	4	7	764	»	551	1 315	5	»	5	10
19	»	»	»	»	27	»	8	35	»	»	»	»
269	»	»	»	»	73	»	121	194	1	»	1	2
429	»	»	3	3	196	2	315	513	»	»	1	1
145	»	»	»	»	121	»	17	138	3	»	»	3
14	»	»	»	»	3	»	10	13	»	»	»	»
46	2	»	7	9	21	1	14	36	3	»	5	8
»	»	»	»	»	1	»	1	2	»	»	1	1
6	»	»	»	»	5	»	2	7	»	»	»	»
22	»	»	»	»	13	»	19	32	2	»	»	2
51	»	»	»	»	45	»	5	50	3	»	»	3
14	»	»	»	»	1	»	5	6	1	»	1	2
1	»	»	»	»	6	»	5	11	»	»	1	1
19	»	»	»	»	1	»	24	25	»	»	»	»
242	»	»	»	»	28	»	321	349	»	»	»	»
203	»	»	»	»	85	»	122	207	»	»	»	»
4 976	76	2	73	151	6 966	10	9 536	16 512	104	»	80	184

1873.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		BEHANDELD.			
		Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
	Per transport	6 105	33	8 838	14 976
Syphilis primaria,	Venusziekte,	836	41	670	1 547
" secundaria,	idem,	117	3	36	156
Vulnera,	Wonden,	314	6	533	853
Contusiones,	Kneuzingen,	178	7	226	411
Abscessus,	Ettergezwellen,	163	1	316	480
Ulcera,	Zweren,	578	6	1 518	2 102
Fistulae,	Pijpzweren,	10	3	4	17
Herniae,	Ingewandsbreuken,	12	2	11	25
Hydrocelae,	Waterzakbreuken,	3	"	2	5
Luxationes,	Ontwrichtingen,	14	1	4	19
Fracturae,	Beenbreuken,	6	"	10	16
Mors violenta,	Geweldadige dood,	8	"	1	9
Beri-beri,	Beri-beri,	32	"	294	326
Morbi reliqui,	Overige ziektevormen,	1 041	21	1 427	2 489
	Totaal	9 417	124	13 890	23 431

1873.				1874.							
OVERLEDEN.				BEHANDELD.				OVERLEDEN.			
Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
76	2	73	151	6 966	10	9 536	16 512	104	»	80	184
»	»	1	1	700	8	782	1 490	»	»	1	1
1	»	»	1	93	1	63	157	»	»	1	1
5	»	3	8	229	3	515	747	4	»	2	6
»	»	1	1	196	1	226	423	1	»	»	1
»	»	1	1	163	»	362	525	1	»	»	1
1	»	»	1	587	2	1 730	2 319	»	»	3	3
»	»	»	»	10	1	6	17	»	»	»	»
»	»	»	»	20	»	10	30	»	»	»	»
»	»	»	»	2	»	2	4	»	»	»	»
»	»	»	»	12	1	3	16	»	»	»	»
»	»	1	1	9	»	4	13	»	»	»	»
8	»	1	9	»	»	4	4	»	»	4	4
»	»	20	20	43	»	325	368	6	»	13	19
7	»	13	20	1 395	»	2 013	3 408	13	»	22	35
98	2	114	214	10 425	27	15 581	26 033	129	»	126	255

ZITTING 1875—1876. — **5.**

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE **D**[1].

N°. 6[a].

(Zie bladz. 43 van het verslag, noot 1.)

STATISTIEK nopens den gezondheidstoestand bij de bezetting te Atjeh.

DATA.		Aantal lijders (militairen en niet-militairen) in het hospitaal.						AANMERKINGEN.
		In behandeling gebleven op den eersten dag van het tijdvak.	Bijgekomen.	Hersteld.	Geëvacueerd.	Overleden.		
						Militairen.	Totaal.	
1874.								
V/m 26 April	t/m 30 April	219	117	66	»	23	23	
» 1 Mei	» 10 Mei	247	205	102	34	18	25	
» 11 »	» 20 »	291	215	132	»	21	32	
» 21 »	» 31 »	342	238	162	»	30	41	
» 1 Junij	» 10 Junij	377	248	150	35	22	35	
» 11 »	» 20 »	405	164	85	»	34	45	
» 21 »	» 30 »	439	354	144	204	39	52	
» 1 Julij	» 10 Julij	393	200	73	71	30	35	
» 11 »	» 20 »	414	189	131	50	22	34	
» 21 »	» 31 »	388	218	214	32	14	26	
» 1 Aug.	» 10 Aug.	334	227	50	101	14	21	
» 11 »	» 20 »	389	221	135	68	11	29	
» 21 »	» 10 Sept.	378	441	271	140	19	49	
» 11 Sept.	» 20 »	359	250	136	24	17	33	
» 21 »	» 30 »	416	290	179	53	21	39	
» 1 Oct.	» 10 Oct.	435	236	116	71	8	31	
« 11 «	» 20 »	453	315	149	92	10	30	
» 21 »	» 31 »	467	363	192	70	20	53	
» 1 Nov.	» 10 Nov.	545	431	191	122	19	50	
» 11 »	» 20 »	613	423	225	80	22	55	
» 21 »	» 30 »	676	358	177	176	26	55	
	Transporteren		5 703	3 080	1 423	440	793	

DATA.	Aantal lijders (militairen en niet-militairen) in het hospitaal.						AANMERKINGEN.
	In behandeling gebleven op den eersten dag van het tijdvak.	Bijgekomen.	Hersteld.	Geëvacueerd.	Overleden.		
					Militairen.	Totaal.	
Per transport	......	5 703	3 080	1 423	440	793	
V/m 1 Dec. t/m 10 Dec.	626	232	273	101	30	35	
» 11 » » 20 »	449	401	34	333	14	34	
» 21 » » 31 »	449	448	223	60	12	40	
1875.							
V/m 1 Jan. t/m 20 Jan.	574	866	640	102	53	66	
» 21 » » 31 »	632	501	298	74	48	52	
» 1 Febr. » 10 Febr.	709	421	208	178	56	62	
» 11 » » 20 »	682	413	167	144	134	136	
» 21 » » 28 »	648	326	224 (1)		98	115	(1) De gespecificeerde opgave ontbreekt.
» 1 Maart » 10 Maart	635	404	144	203	69	84	
» 11 » » 20 »	608	408	229	172	19	24	(2) Te weten, na aftrek der niet gespecificeerde opgave (21—28 Februarij, zie de voorgaande noot): 8373 hersteld en 4343 geëvacueerd. Het getal der geëvacueerden is in de bijlage **D**[2] grooter; waarschijnlijk zijn daar ook de uit de kwartieren geëvacueerden in de opgaven begrepen.
» 21 » » 31 »	591	445	282	115	20	23	
» 1 April » 20 April	616	926	550	328	21	27	
» 21 » » 10 Mei	637	859	562	271	12	23	
» 11 Mei » 20 »	640	512	301	179	35	39	
» 21 » » 31 »	633	512	253	148	26	31	
» 1 Junij » 10 Junij	713	530	426	148	19	19	
» 11 » » 20 »	650	605	289	295	9	13	
» 21 » » 30 »	658	592	414	69	8	13	
1 Julij	754	—	—	—	—	—	
TOTAAL ..		15 104	12 940 (2)		1 123	1629	

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE D².

N°. 6*b*.

(Zie bladz. 43 van het verslag, noot 1.)

STATISTIEK

der verliezen te Atjeh geleden door het Nederlandsch-Indische leger,

sinds het begin der 2de expeditie tot 30 Junij 1875.

	Gedurende de 2de expeditie.				Van 26 April 1874 tot ultimo December daaraanvolgende.			
	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
Aantal lijders ter verpleging opgenomen te Atjeh.	5157	110	2228	7495	4270	»	1810	6080
Aantal geëvacueerden . .	1784	»	696	2480	2397	63	623	3083

A A N T A L

1°. te Atjeh	625	37	158	820	359	»	124	483
2°. aan boord gedurende de evacuatie . . .	44	»	17	61	26	»	13	39
3°. na evacuatie	106	»	27	133	172	4	44	220
Te zamen .	775	37	202	1014	557	4	181	742
Aantal dergenen die werden afgekeurd voor de verdere waarneming van den militairen dienst . .	»	»	»	»	85	1	45	131
Totaal verlies van het leger, waaronder niet begrepen zijn de gesneuvelden die op het slagveld begraven werden .	775	37	202	1014	642	5	226	873

Van 1 Januarij 1875 tot ultimo Junij daaraanvolgende.				TOTALEN.				Aanmerkingen.
Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	TOTAAL-GENERAAL.	
4031	41	3797	7869	13 458	151	7835	21 444	
1497	8	971	2476	5 678	71	2290	8 039	
OVERLEDENEN. (a)								
390	3	242	635	1374	40	524	1938	(a)
opgaven niet ontvangen.								
94	24	33	151	372	28	104	504	
484 (b)	27 (b)	275 (b)	786 (b)	1816 (b)	68 (b)	658 (b)	2542 (b)	(b)
41	»	6	47	126	1	51	178	
525 (b)	27 (b)	281 (b)	833 (b)	1942 (b)	69 (b)	709 (b)	2720 (b)	

(a) Hieronder zijn niet begrepen de gesneuvelden, voor zoover die op het slagveld begraven werden.
Het aantal te Atjeh overleden militairen gedurende het tijdvak van 26 April 1874 tot 30 Junij 1875 wordt in Bijlage D[1] opgegeven als 1123, terwijl het volgens dezen staat bedraagt 1118. Dit gering verschil is in de Indische stukken niet toegelicht gevonden.

(b) Waaronder niet zijn begrepen de geëvacueerden, die van 1 Januarij 1875 tot ultimo Junij daaraanvolgende tijdens de evacuatie aan boord overleden.

ZITTING 1875 — 1876. — 5.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE E.

N°. 7.

(Zie bladz. 43 van het verslag.)

NUMERIEKE OPGAVE

BETREFFENDE

het personeel en het materieel, naar het oorlogstooneel te Atjeh gezonden, deels tot aanvulling, deels op buitengewone aanvrage van den civielen en militairen bevelhebber.

OMSCHRIJVING.	Van 26 April 1874 tot ult°. Junij d. a. v.		JULIJ 1874.		AUGUSTUS 1874.		SEPTEMBER 1874.		OCTOBER 1874.		NOVEMBER 1874.	
	Personeel.	Materieel enz.	Personeel.	Materieel enz.	Personeel.	Materieel enz.	Personeel.	Materieel enz.	Personeel.	Materieel enz.	Personeel.	Materieel enz.
a. *Personeel.* (1)												
Officieren	34	»	17	»	15	»	24	»	12	»	18	»
Minderen — Europeanen	762	»	501	»	101	»	163	»	81	»	233	»
Minderen — Afrikanen	41	»	15	»	60	»	11	»	»	»	24	»
Minderen — Amboinezen	89	»	12	»	4	»	1	»	3	»	50	»
Minderen — Inlanders	241	»	115	»	89	»	172	»	238	»	180	»
Vrije werklieden — Inlanders	156	»	335	»	173	»	53	»	184	»	102	»
Vrije werklieden — Chinezen	»	»	»	»	»	»	118	»	»	»	»	»
b. *Materieel.* (3)												
Kanonnen, getrokken 12 c. M.	»	2	»	4	»	»	»	»	»	3	»	»
Id. id. 8 c. M.	»	2	»	1	»	5	»	»	»	1	»	»
Coehoorn-mortieren	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Diverse projectielen	»	1 070	»	4 062	»	808	»	860	»	1 155	»	2 000
Infanterie-patronen	»	»	»	»	»	»	»	500 000	»	»	»	»
Zandzakken	»	»	»	47 000	»	1 000	»	»	»	20 000	»	20 000
Kilogr. buskruid	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 000	»	»
Metselsteenen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	37 000	»	»
M.[1] houten geraamte voor gebouwen	»	»	»	76	»	84	»	»	»	»	»	»
M.[1] bamboe geraamte voor idem.	»	»	»	»	»	»	»	300	»	300	»	600
Bossen rottan	»	50	»	»	»	18	»	33	»	27	»	50
Id. taliedoeg (inlandsch touw).	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Stuks atappen	»	50 000	»	»	»	21 500	»	38 250	»	37 250	»	39 700
Id. karpoezen	»	2 500	»	»	»	1 100	»	653	»	357	»	800
Id peloepoe (gespleten bamboo)	»	28 000	»	»	»	»	»	»	»	9 386	»	2 650
Id. bamboe	»	7 550	»	»	»	1 885	»	485	»	650	»	50
Id. planken	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rollen asphaltvilt	»	»	»	»	»	»	»	820	»	»	»	100
Stuks sierappen	»	50 000	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Id. kadjangmatten	»	15 000	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
c. *Kleeding, voeding, enz.* (4)												
Kleedingstukken	»	36 039	»	1 390	»	7 517	»	3 080	»	2 112	»	34 940
Wollen dekens	»	2 000	»	803	»	»	»	»	»	»	»	250
Stuks huisraad	»	5 355	»	1 225	»	»	»	36	»	350	»	2 510
Kisten wijn	»	99	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Flesschen wijn	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3 504

R	DECEMBER 1874. Personeel.	DECEMBER 1874. Materieel enz.	JANUARIJ 1875. Personeel.	JANUARIJ 1875. Materieel enz.	FEBRUARIJ 1875. Personeel.	FEBRUARIJ 1875. Materieel enz.	MAART 1875. Personeel.	MAART 1875. Materieel enz.	APRIL 1875. Personeel.	APRIL 1875. Materieel enz.	TOTALEN. Personeel.	TOTALEN. Materieel enz.
»	31	»	17	»	8	»	16	»	27	»	219	»
»	284	»	163	»	250	»	441	»	445	»	3 424	»
»	»	»	»	»	3	»	9	»	1	»	164	»
»	1	»	1	»	53	»	131	»	5	»	350	»
»	246	»	84	»	229	»	233	»	357	»	2 184	»
»	317	»	370	»	243	»	386	»	333	»	(2) 3 200	»
»	97	»					283	»	50	»		
»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	5	»	17
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9
»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	3	»	9
00	»	664	»	3 274	»	1 272	»	2 958	»	1 450	»	19 573
»	»	894 600	»	»	»	345 000	»	»	»	»	»	1 739 600
0C0	»	20 000	»	40 000	»	40 000	»	»	»	20 000	»	208 000
»	»	1 525	»	1 000	»	»	»	4 075	»	2 000	»	9 600
»	»	10 000	»	6 000	»	»	»	»	»	»	»	53 000
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	56	»	216
600	»	1 100	»	1 200	»	»	»	»	»	150	»	3 650
50	»	841	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 019
»	»	580	»	»	»	»	»	»	»	»	»	580
700	»	33 300	»	»	»	»	»	»	»	»	»	220 000
800	»	550	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5 960
650	»	17 480	»	33 450	»	»	»	6 000	»	»	»	96 966
50	»	5 023	»	6 820	»	3 230	»	5 545	»	6 443	»	37 681
»	»	2 750	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 750
100	»	104	»	800	»	200	»	»	»	500	»	2 524
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	17 500	»	67 500
»	»	24 100	»	»	»	»	»	7 475	»	18 100	»	64 675
940	»	3 200	»	»	»	11 180	»	24 463	»	820	»	124 741
250	»	1 060	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4 113
510	»	493	»	»	»	6 384	»	5 070	»	1 446	»	22 869
»	»	381	»	117	»	104	»	124	»	»	»	825
504	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3 504

AANMERKINGEN.

(1) Hieronder zijn niet begrepen officieren en manschappen van het linker half 6de, het regter half 5de en het regter half 10de bataillon, noch die van de 4de artillerie-compagnie, waaromtrent de staat bijlage F de noodige opgaven bevat.

(2) Daarenboven werden ongeveer 2780 dwangarbeiders gezonden.

(3) Behalve de hier vermelde materialen, die uit Java en van Padang werden aangevoerd, zijn nog aanzienlijke hoeveelheden zoo te Penang als te Singapore aangeschaft.

Over de aanschaffing van het materieel voor een zeehoofd te Oleh-leh en voor een spoorweg en telegraaf van Oleh-leh naar Kotta-Radja zie men blz. 8 van het verslag.

(4) Behalve de hier vermelde levensmiddelen werd nog eene groote hoeveelheid bij contract geleverd uit Penang (zie blz. 41 van het verslag).

Voorts werden maandelijks aanzienlijke hoeveelheden geneesmiddelen en ustensiliën voor den geneeskundigen dienst aangevoerd, en moet hier in het bijzonder gewag gemaakt worden van de aanschaffing eener ijsmachine, die in het einde der maand Junij 1875 in werking kwam en dagelijks 140 kilogram ijs oplevert.

OMSCHRIJVING.	Van 26 April 1874 tot ult°. Junij d. a. v.		JULIJ 1874.		AUGUSTUS 1874.		SEPTEMBER 1874.		OCTOBER 1874.		NOVEMBER 1874.		D…
	Personeel.	Materieel enz.	Personeel.	Materieel enz.	Personeel.	Materieel enz.	Personeel.	Materieel enz.	Personeel.	Materieel enz.	Personeel.	Materieel enz.	Personeel.
Kilogr. erwten	»	500	»	7 000	»	3 000	»	»	»	»	»	»	»
Hektoliters »	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	35	»
Kilogr. boonen	»	500	»	7 000	»	3 000	»	»	»	»	»	»	»
Hektoliters »	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	35	»
» gort.	»	»	»	»	»	»	»	21	»	15	»	»	»
Vaten »	»	15	»	»	»	»	»	»	»	»	»	37	»
Kilogr. siroop	»	300	»	»	»	110	»	»	»	»	»	»	»
Kruiken »	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kilogr. gedroogde groenten.	»	»	»	»	»	9 700	»	3 000	»	6 000	»	»	»
Kisten » » .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Blikken geconserveerde » .	»	»	»	2 075	»	»	»	»	»	»	»	755	»
Kisten geconserveerde levensmiddelen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	131	»
Blikken diverse levensmiddelen.	»	»	»	»	»	»	»	442	»	»	»	»	»
Kilogr. » kruiden . . .	»	»	»	»	»	»	»	1 170	»	»	»	»	»
Vaten zuur	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hektoliters jenever	»	»	»	»	»	»	»	15	»	»	»	»	»
Kilogr. boter.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 000	»	»	»
» gezouten vleesch. . .	»	»	»	10 000	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » spek. . . .	»	»	»	3 000	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Blikken Australisch vleesch. .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kisten » »	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Stuks eijeren.	»	»	»	»	»	14 000	»	»	»	»	»	»	»
Blikken Samarang-beschuit. .	»	»	»	»	»	»	»	100	»	»	»	50	»
Balen hooi	»	»	»	»	»	20	»	»	»	»	»	»	»
Kilogr. »	»	»	»	2 460	»	»	»	»	»	»	»	»	»
TOTAAL (Personeel). .	1 323		995		442		542		518		607		97

DECEMBER 1874.		JANUARIJ 1875.		FEBRUARIJ 1875.		MAART 1875.		APRIL 1875.		TOTALEN.		*AANMERKINGEN.*
Personeel.	Materieel enz.	Personeel.	Materieel enz.	Personeel.	Materieel enz.	Personeel.	Materieel enz.	Personeel.	Materieel enz.	Personeel.	Materieel enz.	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	4 500	»	15 000	(1) Hieronder zijn 3200 vrije werklieden.
»	35	»	35	»	45	»	45	»	1 215	»	1 410	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	4 500	»	15 000	
»	35	»	35	»	45	»	45	»	»	»	195	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	36	
»	315	»	251	»	254	»	223	»	146	»	1 241	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	410	
»	160	»	»	»	160	»	»	»	»	»	320	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	18 700	
»	»	»	»	»	500	»	»	»	»	»	500	
»	»	»	»	»	600	»	»	»	»	»	3 430	
»	867	»	»	»	»	»	»	»	»	»	998	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	442	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 170	
»	»	»	600	»	»	»	»	»	»	»	600	
»	98.5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	113.5	
»	2 000	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4 000	
»	»	»	»	»	10 000	»	»	»	»	»	20 000	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3 000	
»	»	»	»	»	436	»	»	»	»	»	436	
»	385	»	150	»	»	»	»	»	»	»	535	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	14 000	
»	»	»	»	»	200	»	»	»	»	»	350	
»	64	»	»	»	»	»	»	»	87	»	171	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 460	
976		635		786		1 499		1 218		9 541 (1)		

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE F.

N°. 8.

(Zie bladz. 46 van het verslag.)

FORMATIE

VAN DE

VOORLOOPIGE BEZETTING VAN ATJEH,

met opgave der wijzigingen die zij achtereenvolgens
tot 1 Maart 1875 onderging.

	OFFICIEREN.								ONDEROFFICIEREN EN													
									EUROPEANEN.													
	Kolonel.	Luitenant-kolonels.	Majoors, onder-intendanten 1ste kl., dirigerende officieren van gezondheid 2de klasse.	Kapiteins, onder-intendanten 2de klasse, officieren van gezondheid 1ste klasse, apothekers 1ste klasse.	1ste luitenants, officieren van gezondheid 2de klasse, apothekers 2de klasse.	2de luitenants, apothekers 3de kl.	Civiel personeel.	Totaal.	Adjudant-onderofficieren.	Sergeanten-majoor.	Fourriers.	Sergeanten.	Korporaals.	Korporaals-tamboer.	Korporaals of fuseliers, mr. schoenmakers.	Korporaals of fuseliers, mr. kleermakers.	Staf-hoornblazers.	Tamboers.	Hoornblazers of trompetters.	Soldaten.	Kanonniers	*Mineurs.*
Formatie der voorloopige bezetting, volgens den staat bijlage **C** van het vorig verslag (A).	1	3	6	31	(c) 81	14	2	138	12	25	29	118	154	5	5	5	3	11	32	1117	124	26
VERMEERDERING.																						
1. Wegens *uitbreiding* van formatie:																						
Oprigting eener nieuwe artillerie-compagnie (zie bladz. 45 van het verslag . . .	»	»	»	1	2	»	»	3	2	1	1	6	6	»	»	»	»	»	»	»	50	»
Uitbreiding van het te Atjeh gestationeerde detachement mineurs en sappeurs tot één compagnie (zie als voren).	»	»	»	1	»	1	»	2	»	1	»	3	4	»	»	»	»	1	»	»	»	16
Linkerhalf 6de bataillon. .	»	»	1	4	8	7	»	20	2	4	5	17	20	1	1	1	1	1	3	111	»	»
Regterhalf 5de » . .	»	»	1	4	(c) 13	»	»	18	1	4	5	16	24	1	1	1	1	2	6	214	»	»
Regterhalf 10de » . .	»	»	1	4	(c) 13	»	»	18	1	4	5	16	24	1	1	1	1	2	6	214	»	»
4de compagnie berg-artillerie	»	»	»	1	2	1	»	4	1	1	1	11	11	»	»	»	»	»	2	»	52	»
Staf	»	(b) 2	»	»	(c en d) 3	»	»	5	1	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	7	»	»
Artillerie (materieel) . . .	»	»	1	»	»	»	»	1	(f) 1	(h) 1	»	(i) 3	»	»	»	»	»	»	»	»	(k) 2	»
Genie » . . .	»	»	»	»	(e) 1	»	»	1	(g) 2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Geneeskundige dienst . . .	»	»	»	1	2	»	»	3	»	»	»	2	3	»	»	»	»	»	»	6	»	»
Intendance	»	»	»	1	(c) 6	»	»	7	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
2. Wegens *wijziging* van formatie (B)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totalen . .	1	5	10	48	(c) 131	23	2	220	24	41	46	192	249	8	8	8	6	17	49	1669	228	42
VERMINDERING.																						
Wegens *wijziging* van formatie: (B)																						
Infanterie	»	»	»	»	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	131	»	»
Artillerie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	2	»	»	»	»	»	»	»	20	»
Te zamen af . .	»	»	»	»	1	»	»	1	»	»	»	2	2	»	»	»	»	»	»	131	20	»
Blijft (op 1 Maart 1875). .	(a) 1	5	10	48	(c) 130	23	2	219	24	41	46	190	247	8	8	8	6	17	49	1538	208	42

REN EN MANSCHAPPEN.

					AMBOINEZEN.						INLANDERS EN AFRIKANEN.										Totaal generaal.		
	Kanonniers	*Mineurs.*	Schrijvers.	Totaal.	Sergeanten.	Korporaals.	Tamboers.	Hoornblazers.	Soldaten.	Totaal.	Sergeanten.	Korporaals.	Tamboers.	Hoornblazers of trompetters.	Soldaten.	Kanonniers.	Stukrijders.	Mineurs.	Ordonnancen.	Totaal.	Officieren.	Minderen.	Paarden.
7	124	26	32	1698	16	16	4	12	412	460	27	29	8	21	661	40	38	21	2	847	138	3005	75
	50	»	»	66	»	»	»	,	»	»	1	1	»	2	»	30	»	»	»	34	3	100	»
	»	16	»	25	»	»	»	»	»	»	1	2	1	»	»	»	»	31	»	35	2	60	»
1	»	»	»	167	»	»	»	»	»	»	12	12	3	9	312	»	»	»	»	348	20	515	1
4	»	»	»	276	»	»	»	»	»	»	8	8	2	6	206	»	»	»	»	230	18	506	1
4	»	»	»	276	»	»	»	»	»	»	8	8	2	6	206	»	»	»	»	230	18	506	1
	52	»	»	79	»	»	»	»	»	»	1	2	»	»	»	20	38	»	»	61	4	140	63
7	»	»	»	(*l*) 11	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	2	5	13	2
	(*k*) 2	»	1	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	8	»
	»	»	2	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	4	»
6	»	»	»	11	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	9	»	»	»	»	9	3	21	»
	»	»	11	12	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	12	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	694	10	»	»	»	704	»	704	»
9	228	42	46	2633	16	17	4	12	412	461	58	62	16	44	2090	100	76	52	2	2500	220	5594	143
1	»	»	»	131	4	4	»	»	90	98	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	229	»
	20	»	»	24	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	24	»
1	20	»	»	155	4	4	»	»	90	98	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	253	»
8	208	42	46	2478	12	13	4	12	322	363	58	62	16	44	2090	100	76	52	2	(*m*) 2500	219	(C) 5341	143

AANMERKINGEN.

(A) Hier wordt niet overgenomen de in het vorige verslag vermelde formatie van vrije werklieden en dwangarbeiders, daar deze naar behoefte werden toegezonden (zie voorgaande bijlage).

(B) De formatie der infanteriebataillons werd in dier voege gewijzigd, dat minder Europeanen en Amboinezen daartoe behooren en meer inlanders.

(C) Zonder vrije werklieden en dwangarbeiders (zie noot A).

(*a*) Of generaal-majoor.

(*b*) Hiervan is één chef van den staf, tevens 2de bevelhebber; de andere bivouackommandant te Kotta-Radja.

(*c*) Zoowel 1ste als 2de luitenants.

(*d*) Hiervan één officier van wapening, de beide anderen adjudanten van den 2den bevelhebber en den bivouackommandant te Kotta-Radja.

(*e*) Stationchef bij den spoorweg.

(*f*) Conducteur der artillerie.

(*g*) Fortificatie-opzigters.

(*h*) Vuurwerker.

(*i*) Geweermakers

(*k*) Artillerie-werklieden.

(*l*) Hieronder 1 provoostgeweldige en 1 stokkenknecht.

(*m*) Hieronder in het geheel slechts 91 Afrikanen.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE G.

N°. 9.

(Zie bladz. 51 en 53 van het verslag).

OORLOGSMARINE IN NEDERLANDSCH INDIE

over het jaar 1874.

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Te water gelaten in :	Diepgang in decimeters.	Aantal vuurmonden.	Stoomvermogen in paardenkracht.	Grootste vaart onder stoom.	Tonneninhoud.
Auxiliair eskader.						
Fregat.						
Zeeland	1859	67	51	400	„	„
Schroefstoomschip 1ste klasse.						
Metalen Kruis	1862	55	16	250	„	„
Schroefstoomschepen 2de klasse.						
Vice-Admiraal Koopman	1858	54	13	250	8	946
Citadel van Antwerpen	1857	54	13	250	„	„
Watergeus	1864	49	6	280	„	„
Schroefstoomschepen 4de klasse.						
Schouwen	1863	35	6	80	„	„
Bommelerwaard	1862	35	6	80	„	„
Indische militaire marine.						
Schroefstoomschepen 4de klasse.						
Bali	1856	39	10	100	„	„
Coehoorn	1862	35	6	80	6 à 7	285
Aart van Nes	1863	35	6	80	6 à 7	285
den Briel	1863	35	6	80	6 à 7	285
Maas en Waal	1862	35	6	80	6 à 7	285
Riouw	1872	35	3	80	„	„
Amboina	1873	35	3	80	„	„
Banda	1872	35	3	80	„	„
Deli	1873	35	3	80	„	„
Pontianak	1873	34	3	90	„	„
Bandjermasin	1874	34	3	90	„	„
Palembang	1874	34	3	90	„	„
Sambas	1874	34	3	90	„	„

BEMANNING.						Wanneer ter reede Batavia gekomen of in Indie in dienst gesteld.	Waar bij het einde des jaars gestationeerd, enz.
Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte, volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.					
		1 Januarij 1874.		Ult. December 1874.			
Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.		
500	59	469	28	44	2	18 Junij 1873	In April 1874 uit de wateren van Atjeh naar Batavia opgekomen. Wordt sedert te Onrust ingerigt voor wachtschip. Met 1 Januarij 1875 overgegaan bij de Ind. militaire marine.
225	41	216	18	209	49	9 Junij 1873	Wateren van Atjeh.
180	41	165	19	155	32	26 Aug. 1871	Idem.
180	41	187	17	167	27	7 Febr. 1873	Idem.
130	36	125	15	119	25	4 Junij 1873	Idem.
75	24	71	24	62	17	7 Julij 1873	Idem. Met 1 Januarij 1875 overgegaan bij de Ind. milit marine.
75	24	74	24	70	23	26 Julij 1873	Idem. Idem.
85	24	78	24	72	21	Febr. 1866	Wateren van Menado en der Molukken.
75	24	65	19	»	»	30 Maart 1865	10 Mei 1874 buiten dienst gesteld.
75	24	34	21	68	20	29 Jan. 1866	Wateren van Atjeh.
75	24	69	21	»	»	1 Febr. 1866	23 Mei 1874 buiten dienst gesteld.
75	24	72	20	»	»	14 Febr. 1866	31 Mei 1874 als voren.
75	24	71	24	70	16	4 Aug. 1873	Wateren van Atjeh.
75	24	79	24	75	15	24 Aug. 1873	Idem.
75	24	76	24	65	15	19 Aug. 1873	Idem.
75	24	»	»	69	20	13 Febr. 1874	Idem.
75	24	»	»	70	8	7 Sept. 1874	Idem.
75	24	»	»	62	16	7 Sept. 1874	Idem.
75	24	»	»	67	6	6 Oct. 1874	Idem.
75	24	»	»	70	8	8 Oct. 1874	Idem.

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Te water gelaten in:	Diepgang in decimeters.	Aantal vuurmonden.	Stoomvermogen in paardenkracht.	Grootste vaart onder stoom.	Tonneninhoud.
Raderstoomtransportschip.						
Soerabaija (*a*)	1867	43	2	220	9	1077
Raderstoomschepen 3de klasse.						
Sumatra (ijzeren)	1867	35	4	200	10	710
Borneo (idem)	1867	35	4	200	10	710
Banka (idem)	1867	35	4	200	10	710
Timor (idem)	1867	35	4	200	10	710
Raderstoomschepen 4de klasse.						
Suriname (ijzeren)	1845	»	6	110	6	»
Madura (idem) (*b*)	1856	19	3	100	8,5	»
Admiraal van Kinsbergen (*b*)	1852	19	1	70	7	»
Opnemingsvaartuig.						
Hydrograaf	1873	36	»	80	»	»
Wachtschepen.						
van Speyk, korvet 1ste klasse	1843	53	22	»	»	736
Prinses Amelia, idem	1855	54	16	»	»	807
Kanonneerboot n°. 14 (*a*)	1864	»	1	»	»	»

(*a*) In Indie gebouwd.

(*b*) In Nederland vervaardigd en te Soeraba'ja ineengezet.

(*c*) De kanonnerboot wordt bemand uit de rol van het wachtschip te Soerabaija.

(*d*) Ongerekend het vaste personeel aan wal, ten getale van 16.

(*e*) Ongerekend het vaste personeel aan wal, ten getale van 17. Onder de 2725 Europeanen is ook begrepen het detachement

BEMANNING.						Wanneer ter reede Batavia gekomen of in Indie in dienst gesteld.	Waar bij het einde des jaars gestationeerd, enz.
Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte, volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.					
		1 Januarij 1874.		Ult. December 1874.			
Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.		
65	57	165	79	69	27	1 Nov. 1871 in Indie in dienst gesteld	In reparatie te Soerabaija (sedert October 1874).
90	30	84	16	77	26	22 Febr. 1868	Wateren van Atjeh.
90	30	83	17	55	13	2 Mei 1868	In reparatie te Soerabaija (sedert October 1874).
90	30	36	14	81	24	27 Mei 1868	Wateren van Celebes.
90	30	80	18	79	23	4 Junij 1868	Wateren van Atjeh.
70	23	63	24	60	22	1851	Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.
52	42	48	40	49	41	Sept. 1858 in Indie in dienst gesteld	Wester-afdeeling van Borneo.
43	22	48	18	42	14	10 Julij 1854 in Indie in dienst gesteld	In reparatie te Soerabaija (sedert Augustus 1874).
32	46	»	»	31	37	27 Sept. 1874	Wateren beoosten Banka.
122	35	467	129	544	121	2 Aug. 1868	Batavia.
132	46	118	62	124	98	4 Sept. 1864	Soerabaija.
(c)	(c)	(c)	(c)	(c)	(c)	1864 in Indie in dienst gesteld	Samarang.
		(d) 3043	739	(e) 2725	766		

mariniers, tijdelijk bij het leger ingedeeld (te Fort de Kock en te Atjeh), in het geheel 306 man.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE II.

N°. 10.

(Zie bladz. 54 en 55 van het verslag.)

OVERZIGT van de op 31 December 1874 in dienst, in reparatie en in aanbouw zijnde stoom- en andere vaartuigen der gouvernementsmarine in Nederlandsch Indie.

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Aantal vuurmonden.	Stoomvermogen in paardenkracht (nominaal).	Bepaalde sterkte der bemanning. Europeanen.	Bepaalde sterkte der bemanning. Inlanders.	WAAR EN WANNEER GEBOUWD.	WAAR GESTATIONEERD, ENZ.
ZEESTOOMERS.						
Schroefstoomschepen.						
Hertog Bernard (ijzeren) . .	8	170	9	79	Engeland (1856)	Wateren van Atjeh.
Draak (idem)	6	60	7	35	Soerabaija (1859)	Riouw en Sumatra's Oostkust.
Raderstoomschepen.						
Siak (houten)	5	80	8	45	Soerabaija (1872)	Ondergaat eenige voorzieningen te Soerabaija; zal daarna naar Atjeh vertrekken.
Anjer (idem)	5	80	8	45	Soerabaija (1874)	Amboina.
Bronbeek (idem)	6	80	8	35	Dassoon (1860)	Wordt te Soerabaija onderzocht. (Sedert — in den aanvang van 1875 — voor verderen dienst afgekeurd).
Dassoon (idem)	6	80	8	35	Dassoon (1861)	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.
In conservatie.						
Telegraaf (houten)	»	»	»	»	Dassoon (1860)	Ontvangt te Soerabaija een nieuwen stoomketel. (Sedert — April 1875 — weder in dienst gesteld).
In aanbouw.						
Tagal (houten).	»	»	»	»	—	In aanbouw bij het marine-etablissement te Soerabaija.
Ternate (idem).	»	»	»	»	—	Idem.

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Aantal vuurmonden.	Stoomvermogen in paardenkracht (nominaal).	Bepaalde sterkte der bemanning. Europeanen.	Bepaalde sterkte der bemanning. Inlanders.	WAAR EN WANNEER GEBOUWD.	WAAR GESTATIONEERD, ENZ.
RIVIERSTOOMERS.						
Raderstoomschepen.						
Boni (ijzeren)	6	60	6	33	Liverpool (1855)	Palembang.
Kapoeas II (idem)	6	80	6	33	Fijenoord (1866)	Pontianak (Westerafdeeling van Borneo).
Barito (idem)	5	30	3	21	Amsterdam (1861)	Bandjermasin (Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo). Wacht op gelegenheid om, geconvoijeerd, naar Soerabaija op te komen, ten einde aldaar te worden onderzocht.
Tjinrana (idem)	5	30	3	21	Fijenoord (1861)	Lampongsche districten.
Bennett (houten)	4	20	3	21	Dassoon (1855)	Sintang (Wester-afdeeling van Borneo).
Sailoos (ijzeren)	3	20	2	14	Fijenoord (1861)	Bandjermasin (Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo).
Gewapende- en adviesbooten (zeilvaartuigen).						
47 gewapende booten (houten) } ieder	3	»	»	16	In Indie (1855—1874)	Zie blz. 3 dezer bijlaag.
13 adviesbooten (idem). . . } ieder	2	»	»	11	Idem.	Idem.
Speciale vaartuigen (administratief bij de gouvernements-marine ingedeeld).						
Argus (ijz. schroefstoomschip)	»	80	7	36	Rotterdam (1869)	Ondergaat eenige voorziening te Onrust; zou echter spoedig weder dienst doen bij de oprigting van een vuurtoren op Java's 1ste punt (straat Sunda).
Bogor (hout. raderstoomschip)	»	35	2	11	Soerabaija (1873)	Batavia (voor het onderhouden der gemeenschap met Onrust).
Bebakeningsvaartuig (houten zeilvaartuig)	»	»	1	10	Soerabaija (1872)	Batavia.

De organieke en de aanwezige sterkte der gouvernements- gewapende en adviesbooten waren over de verschillende gewesten verdeeld als volgt:

STATIONS.	Organieke sterkte.		Aanwezige sterkte.		Ontbreken.		*Aanmerkingen.*
	Gewapende booten.	Adviesbooten.	Gewapende booten.	Adviesbooten.	Gewapende booten.	Adviesbooten.	
Amboina	1	"	1	"	"	"	
Banjoewangi	3	"	3	"	"	"	
Banka	4	2	3	2	1	"	
Bantam	"	1	"	1	"	"	
Batavia.	1	"	1	"	"	"	
Benkoelen.	1	"	1	"	"	"	
Billiton.	2	"	1	"	1	"	
Borneo's Westkust . . .	6	3	5	3	1	"	
" Zuid- en Oostkust	8	"	8	"	"	"	
Celebes.	5	"	5	"	"	"	Waarvan 1 in Atjeh.
Cheribon	1	"	1	"	"	"	
Japara	1	1	1	1	"	"	
Lampongsche districten .	1	2	"	2	1	"	
Menado.	2	"	2	"	"	"	Waarvan 1 in Atjeh.
Palembang	2	1	2	"	"	1	
Pasoeroean	"	1	"	1	"	"	
Rembang	"	1	"	1	"	"	
Riouw	2	"	2	"	"	"	
Soerabaija.	2	"	2	"	"	"	
Sumatra's Oostkust . .	3	1	3	1	"	"	
" Westkust . .	4	1	3	1	1	"	
Timor	3	"	3	"	"	"	
TOTAAL . .	52	14	47	13	5	1	

ZITTING 1875—1876. — 5.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGEN J EN K.

Nos. 11 en 12.

(Zie bladz. 65 en 69 van het verslag).

STATISTIEK betreffende het gevangeniswezen in Nederlandsch Indie over 1874, en

VERSLAG EN STATISTIEK betreffende de regtsbedeeling in Nederlandsch Indie over 1871 en 1872.

NB. Van de bovengenoemde stukken werd op bladz. 65 en 69 van het verslag melding gemaakt, daar de Indische bouwstoffen voor hoofdstuk J deden verwachten dat zij zouden worden ontvangen vóór dat het verslag van de pers zou zijn gekomen. Dit is echter niet het geval geweest. De stukken zullen dus eerst later, welligt bij het volgend verslag, aangeboden kunnen worden.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE L.

N°. 13.

(Zie bladz. 73 van het verslag.)

STAAT VAN HET BEHEER

DER

WEES- EN BOEDELKAMERS IN NEDERLANDSCH INDIE

gedurende 1874.

NAAM VAN HET COLLEGIE.	KAPITALEN op 1 Jan. 1874 in beheer.	in den loop van het jaar in beheer gekomen.	in den loop van het jaar aan geadministreerden uitgekeerd of – krachtens regterlijke uitwijzing – aan den lande vervallen.	op 31 December 1874 in beheer.	waarvan rentegevend uitgezet.	GEWONNEN RENTE ten behoeve van geadministreerden.	ten behoeve van den lande.	Uit
WEESKA								
Weeskamer en sequestraat te Batavia. .	(a) f 2 539 410,91^5	f 905 097,02	(b) f 546 232,43	(*) †	(c) f 2 288 458,71	(g) f 127 226,49^5		f 10
Weeskamer te								
Samarang . . .	693 812,44	109 068,28	56 050,08	†	472 478,44	39 726,08		1
Soerabaija. . .	1 001 570,60^5	233 215,50^5	113 986,47^5	†	(d) 1 456 103,43^5	90 733,70^5		3
Padang. . . .	185 010,41^5	7 532,01^5	49 104,82	†	106 479,32	9 133,89		
Makassar . . .	93 664,10	20 493,30^5	1 921,02^5	†	(e) 147 300,00	7 142,81		
Menado. . . .	46 561,68^5	96,96	22 592,87	†	25 050,00	1 721,05		2
Amboina . . .	49 888,94	4 519,65^5	2 370,22		†	1 997,88		1
Banda	59 901,92^5	9 204,50	4 145,92	†	54 250,00	4 521,50		
Ternate. . . .	21 328,45	†	6 529,81	†	(f) 12 993,13	813,10		
BOEDELKAM								
Collegie van boedelmeesteren te Batavia.	†	f 162 608,28	f 137 647,67	(i) f 1 672 098,84^5	(m) f 1 482 171,30^5	f 106 015,40	f 24 059,36	f 90
Boedelkamer te								
Samarang . . .	†	62 617,33	87 302,35	(k) 647 754,67¼	(n) 558 900,00	(p) 27 325,37	†	18
Soerabaija. . .	†	79 796,68	20 973,95	589 389,17	486 958,75	25 769,28	2 030,32	13
Padang. . . .	†	9 630,40	5 655,99	86 098,87	52 678,00	4 665,70	1 715,73	6
Makassar . . .	†	20 000,68^5	9 009,83^5	63 079,34¼	(o)	2 367,83	†	
Menado. . . .	†	†	†	17 760,30^5	17 225,00	817,74^5	764,15	
Amboina . . .	†	†	†	†	†	†	†	
Banda	†	9 797,57	4 841,57	(l) 39 570,33^5	20 800,00	1 138,00	569,00	1
Ternate. . . .	†	†	†	†	†	†	†	

…S KAMERS.

Uitgekeerde rente. (h)	ONTVANGEN provisie-penningen.	ONTVANGEN salarissen en leges.	Uitgaven.	Getal boedels.	Getal pupillen.
f 106 900,10^{5}	f 17 068,72	f 2 872,27^{5}	f 101 391,49^{5}	374	1 949
14 433,70	2 604,38	2 277,45	†	740	2 136
31 164,07	11 461,28	2 255,87	4 020,16	34	1 749
935,13	935,13	298,70	14 675,10	249	220
15,51	795,85	278,10	9 700,00	31	43
2 508,61^{5}	3,23^{5}	47,00	†	18	38
1 974,82^{5}	†	131,00	10,00	7	4
†	565,96^{5}	†	110,50	34	47
†	†	†	200,00	11	23

…EL KAMERS.

	Uitgekeerde rente. (h)	ONTVANGEN provisie-penningen.	ONTVANGEN salarissen en leges.	Uitgaven.	Getal boedels.	Getal pupillen.
,36	f 90 172,56	f 2 563,23	f 4 536,15	f 65 177,00	†	2 040
	18 954,71	3 455,45^{5}	(q) 7 158,81^{5}	(r) 19 353,28	†	1 158
32	13 183,23	5 538,42^{5}	1 097,99^{5}	†	†	†
73	6 038,95	331,34	577,50	†	†	272
	†	707,02	654,50	†	†	25
,15	†	31,96	26,00	†	†	14
	†	†	†	†	†	†
,00	1 069,32	423,58	†	110,50	†	23
	†	†	†	†	†	†

AANMERKINGEN.

(*) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

(*a*) Hiervan nog f 20 550,07^{5} van het reservefonds.

(*b*) Hieronder ook f 20 550,07^{5} aan den lande uitgekeerd als overgebragt van het reservefonds. Aan geadministreerden werd uitgekeerd f 448 962,00^{5}, terwijl de kapitalen, die krachtens regterlijke uitwijzing aan den lande vervielen, eene som beliepen van f 76 720,35.

(*c*) Hiervan f 14 000 niet in de massa gebragt, maar afzonderlijk uitgezet gelaten (zie art. 26, alin. 2 van Indisch Staatsblad 1872, n°. 166).

(*d*) Met het oog op de cijfers in de voorgaande kolommen schijnt dit cijfer te hoog. Voor het oogenblik kan echter het verschil hier te lande niet worden toegelicht.

(*e*) Onder dit bedrag is mede begrepen het kapitaal der boedelkamer.

(*f*) Afzonderlijk uitgezet gelaten (zie hiervoren sub *c*).

(*g*) Hieronder ook de gewonnen rente ten behoeve van het reservefonds (zie noten *a* en *b*).

(*h*) Voor zooverre in deze kolom cijfers zijn opgegeven, moeten zij beschouwd worden voor te stellen de krachtens art. 32 van Indisch Staatsblad 1872, n°. 166, voorloopig uitgekeerde rente.

(*i*) Hieronder f 395 601,91 van het reservefonds.

(*k*) Hieronder f 95 254,51^{5} voor het Chineesch hospitaal.

(*l*) Hieronder f 10 177,81 van het reservefonds.

(*m*) Ongerekend de gelden van het Chineesch hospitaal (f 892 888,24^{5}).

(*n*) Hieronder f 66 200 voor het Chineesch hospitaal.

(*o*) Begrepen in het boven opgegeven bedrag voor de weeskamer (zie aanm. *e*).

(*p*) Hieronder f 5 495,26 voor het Chineesch hospitaal.

(*q*) Hieronder f 6 500,17 voor het Chineesch hospitaal.

(*r*) Hieronder f 2 988 wegens bezoldiging van personeel bij het bedelaarsgesticht en het Chineesch hospitaal en f 11 518,45^{5} voor verdere uitgaven ten behoeve van eerstgenoemd gesticht.

ZITTING 1875—1876. — 5.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE M.

N°. 14.

(Zie bladz. 73 van het verslag.)

TOELICHTING van de nieuwe comptabiliteits-voorschriften, uitgevaardigd bij de Koninklijke besluiten van 4 Augustus 1874, n^s. 4 en 5 (*Indisch Staatsblad* 1875, n^s. 23 en 24), bij de ordonnantie van den Gouverneur-Generaal van 19 Januarij 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 25) en bij de Indische besluiten van 10 December 1873, n°. 6 [1] en 19 Januarij 1875, n°. 9.

De Koninklijke besluiten van 4 Augustus 1874, n^s. 4 en 5, hebben de strekking om de in het vorig verslag in groote trekken omschreven gebreken in het geldelijk beheer weg te nemen. Gelijktijdig met die besluiten zijn nieuwe regelen voor het administratief beheer uitgevaardigd (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 25), zoomede eenige administratieve voorschriften, zich aansluitende aan de reeds met 1 Januarij 1874 in werking getredene.

Het eerste der bedoelde Koninklijke besluiten strekt tot uitvoering van art. 24 der comptabiliteitswet en bevat alzoo bepalingen omtrent de wijze van verificatie der ontvangsten en omtrent daarmede in verband staande onderwerpen.

Het maakt in art. 1 een einde aan het dwaalbegrip, als zou het bestuur zich van de verificatie van de ontvangsten en zelfs van het toezigt op de naleving van belasting-verordeningen kunnen onthouden om een en ander geheel over te laten aan de Algemeene Rekenkamer.

Terwijl tot de zorg van het bestuur behoort zoowel het toezigt op de belasting-verordeningen, als dat op de invordering en verantwoording van al wat aan den lande verschuldigd is, was het, ter uitvoering van art. 24 der comptabiliteitswet, noodig de grens aan te wijzen waarbinnen de magt van de Rekenkamer besloten blijft. Behoudens het doen van mededeelingen aan den Gouverneur-Generaal, bepaalt de werkkring van de Rekenkamer zich, wat de ontvangsten betreft, tot het toezigt, dat al hetgeen ontvangen is, ook verantwoord wordt. Met hetgeen ontvangen is, doch niet in de rekening van den comptabele voorkomt, verhoogt zij die rekening. Zij stelt dienovereenkomstig het besluit vast, dat tegen den comptabele volgens de artt. 65 en 93 moet worden ten uitvoer gelegd. Daarentegen is de Rekenkamer niet in staat en dus ook niet geroepen om als regter te beoordeelen, of al wat voor de invordering kan worden gedaan, ook werkelijk gedaan is, of de belastingverordeningen in allen deele goed zijn toegepast, of voor de bewaring van het geld, zoo veel dit mogelijk was, goed is gezorgd. In dien geest werd de grens getrokken, zoowel in het nieuwe art. 40 van de instructie der Rekenkamer, vastgesteld bij het hierna te bespreken Koninklijk besluit van 4 Augustus 1874, n°. 5, als in het Koninklijk besluit tot uitvoering van art. 24 der comptabiliteitswet. Als gevolg daarvan toch werd tot de bevoegdheid van den Gouverneur-Generaal gebragt het opleggen van vergoeding aan de ambtenaren, die, door verzuimde of onjuiste naleving of toepassing van verordeningen of voorschriften betrekkelijk de belastingen of de overige landsinkomsten, niet hebben ingevorderd wat aan den lande toekwam, of op andere wijze schade hebben berokkend (art. 2), en het bepalen of de schade, geleden door diefstal of verlies van gelden, zoomede door bederf, vernietiging, ontvreemding of verlies van goederen, te wijten is aan de schuld, het verzuim of de onachtzaamheid van de comptabelen en alzoo door hen vergoed moet worden. Door deze bepalingen werd tevens een einde gemaakt aan een verschil van gevoelen, dat zich in Indie had geopenbaard.

Ter uitvoering van het aangenomen beginsel moest verder geregeld worden, welke stukken aan de Algemeene Rekenkamer moeten worden verstrekt ten dienste der door haar uit te oefenen contrôle. Dit geschiedde in art. 4, in den ruimsten zin dien het beginsel toeliet. Er is gezorgd dat al hetgeen, waarvan de Rekenkamer naar dat beginsel partij kan trekken, aan haar worde verstrekt.

Daar art. 24 van de comptabiliteitswet wil, dat bij Koninklijk besluit worde geregeld hoe dikwijls per jaar de comptabelen aan de Rekenkamer eene rekening moeten indienen, en art. 86 aan genoemd collegie alleen opdraagt het tijdstip te bepalen voor de indiening, dat is: de tijd, daarvoor aan den comptabele gelaten na afloop van het tijdvak waarover de rekening loopt, zoomede den vorm (niet den inhoud) dier rekeningen, kon de bestaande gewoonte, volgens welke het getal en de inhoud der rekeningen door de Rekenkamer werden vastgesteld, niet gehandhaafd worden. Dientengevolge bepaalt art. 6, dat, behoudens het geval van aftreden, overlijden of onder curatele-stelling, door de comptabelen, die andere dan ter goeder rekening verstrekte landsgelden te verantwoorden hebben, éénmaal 's jaars rekening wordt afgelegd aan de Algemeene Rekenkamer (in stede van viermaal 's jaars, zoo als over het algemeen gebruikelijk was). De rekeningen zijn, volgens dat art. 6, zeer eenvoudig; zij wijzen, wat betreft de ontvangsten in de raming der middelen begrepen, het totaal aan voor elke rubriek in die raming onder een afzonderlijk nommer of eene afzonderlijke letter voorkomende, behoudens splitsing, wat enkele soorten van ontvangsten aangaat, naar de verschillende dienstjaren waartoe zij behooren.

Uit de rekeningen der comptabelen wordt dus, wat de ontvangsten betreft, op eenvoudige wijze de begrootingsrekening volgens art. 77 der wet zamengesteld. Eene toelichting dier rekening ontvangt de Rekenkamer door tusschenkomst van de departementen van algemeen bestuur. Die toelichting bevat hetgeen de Algemeene Re-

(1) *Bijblad op het Indisch Staatsblad*, n°. 2718.

kenkamer noodig heeft om met vrucht van de haar volgens art. 4 te verstrekken opgaven voor hare contrôle te kunnen gebruik maken. De inzending geschiedt door de departementen niet dan na onderzoek en, zooveel noodig, aanvulling of verbetering. Voor de Rekenkamer toch, die het saldo der rekeningen vaststelt, blijft vaak de omstandigheid, dat iets door een comptabele werd ontvangen, verborgen, terwijl zulks blijkt aan de administratie. Daarom doet de administratie, door middel van de in art. 7 bedoelde staten, aan de Algemeene Rekenkamer mededeeling van den uitslag van haar onderzoek.

Daar ook in andere opzigten zamenwerking tusschen de Algemeene Rekenkamer en de departementen onvermijdelijk is voor een rigtig toezigt op de comptabelen, legt het nieuwe art. 39 harer instructie aan de Algemeene Rekenkamer den pligt op, om ook van hare zijde mededeelingen betrekkelijk de rekening der comptabelen aan de departementen te doen, die dan verpligt zijn de gevraagde inlichtingen te geven.

Omdat, gelijk boven is gezegd, de Rekenkamer niet het geheele beheer van alle comptabelen kan verifiëren, en met name de toepassing der belasting-verordeningen buiten hare beoordeeling blijft, is door het nieuwe art. 43 harer instructie gezorgd, dat zij geen definitief acquit kan afgeven vóór dat ook van wege het bestuur genoeg geverifieerd is.

De in art. 7 bedoelde staten, die een gemakkelijk overzigt geven van den stand van al de vorderingen van den lande — iets dat vroeger ten eenenmale ontbrak — dienen ook om de aandacht van het betrokken departement van algemeen bestuur en verder van de Algemeene Rekenkamer te vestigen op ongemotiveerden achterstand; bij het bestaan daarvan kan de Rekenkamer er kennis van geven aan den Gouverneur-Generaal.

Ten einde de gelegenheid te openen tot beoordeeling of het noodige wel is verrigt tot aanzuivering, wordt in de staten opgegeven wat gedaan is en, zoo noodig, waarom pogingen tot invordering moesten achterwege blijven. Daar dit overzigt bemoeijelijkt zou worden door het jaarlijks opnemen van een menigte sommen, wier invordering, althans vooreerst, onmogelijk is, maar die toch verschuldigd blijven, zoo draagt art. 9 aan den Gouverneur-Generaal op, om te bepalen welke vorderingen uit die rekeningen kunnen worden afgeschreven en dus in den vervolge weggelaten, behoudens de noodige boekhouding zoo lang er een debiteur is en de verjaring niet is ingevallen.

In verband met deze regelingen staan de administratieve voorschriften, regelende de boekhouding der algemeene ontvangers (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 2718).

Terwijl deze slechts eenmaal 's jaars aan de Algemeene Rekenkamer eene rekening indienen, moet daarentegen voortdurend toezigt op hen kunnen worden uitgeoefend door de administratie. Dat toezigt is tweeërlei: 1°. plaatselijk toezigt, door de hoofden van gewestelijk bestuur en de inspecteurs; 2°. toezigt door de departementen.

Ten einde een doeltreffend en eenvoudig toezigt mogelijk te maken en tevens gelegenheid te geven om de verantwoordingen gemakkelijk zamen te stellen, zijn bij de algemeene ontvangers registers in gebruik, die ieder — behalve de omschrijving der betalingen en ééne kolom om al de ontvangen bedragen, in de registers geboekt, in cijfers uit te trekken — nog verschillende kolommen bevatten, welke elk een post van de raming der middelen tot opschrift dragen. Het bedrag van elke ontvangst wordt dus dadelijk uitgetrokken in de daarvoor bestemde kolom. De optelling van elke kolom geeft dus al de ontvangsten aan, in ééne rubriek van de wet op de middelen en van de jaarrekening voorkomende. Deze dadelijke splitsing van de ontvangsten in verschillende rubrieken — slechts bestaande in het uittrekken van het cijfer — geeft veel besparing van werk, omdat het de latere veel omslagtiger ontleding en sortering van de ontvangsten in rubrieken voorkomt, en geeft bovendien gelegenheid aan de ambtenaren, die plaatselijk toezigt uitoefenen, om vergissingen te ontdekken. Wegens de veelheid der rubrieken van de raming der middelen, konden al de ontvangsten niet in één register worden opgenomen, maar waren er drie noodig. Het totaal der ontvangsten wordt dus gekend door de bijeenvoeging van het eindcijfer van drie kolommen.

De contrôle van de departementen van algemeen bestuur wordt — in afwachting van de grondige examinatie der jaarrekening en harer toelichting — uitgeoefend door middel van maandelijksche staten, vermeldende het totaal van de kolom van de registers van ontvangst, en eene aanwijzing van de bestanddeelen van het saldo in kas op den laatsten dag der maand.

Eene vergelijking van die staten met de aan het departement bekende bedragen, die maandelijks of op bepaalde tijden moeten worden ingevorderd, zoomede met andere stukken, als bijv. de bewijzen van overstorting door bijzondere comptabelen overgelegd, de bewijzen van gedane uitgaaf waarop inhoudingen of verrekeningen zijn aangeteekend, de bewijzen van gedane geldverzending, uitbetaalde wissels en stortingsbewijzen enz., geeft aan de departementen in den loop van het jaar gelegenheid om na te gaan, of al dan niet geregeld betaald en verantwoord wordt, en om daar, waar dit niet het geval is, aanmerking te maken, inlichting te vragen en de noodige maatregelen te nemen of voor te stellen. Dat de maandstaten met de registers van ontvangst overeenstemmen, wordt gewaarborgd door de vergelijking op het kantoor van een door het departement teruggezonden exemplaar met de registers. De maandstaat over December behelst de ontvangsten over 't geheele jaar en houdt dus verband met de jaarrekening, behoudens redres van fouten. Ook daardoor wordt dus de juistheid èn van maandstaten èn van jaarrekeningen gewaarborgd.

Gelijktijdig met de nieuwe inrigting der registers van ontvangst, werd een „memoriaal van inkomsten" ingevoerd, door de algemeene ontvangers aan te houden. Het dient om eene leemte weg te nemen, die welligt meer dan eenige andere de onmogelijkheid van afdoende contrôle op de algemeene ontvangers en de grootste verwarring in de boekhouding ten gevolge had.

Tot 1 Januarij 1874 ontbrak namelijk op de kantoren eene boekhouding van in te vorderen bedragen, met aanteekening van hetgeen daarop betaald, kwijtgescholden enz. was. Dit gemis — waarbij nog op vele kantoren kwam het ontbreken van elke aanteekening van betaling op de kohieren en van afzonderlijke berekening van elke ontvangst — maakte het onmogelijk voor een nieuw optredend comptabele, om zich op de hoogte te stellen van hetgeen hij nog te ontvangen had, bragt, zelfs zonder afwisseling van het personeel, onzekerheid, verwarring te weeg, maakte bovendien het plaatselijk toezigt nagenoeg onmogelijk en ontnam alle waarde aan de kasopnemingen.

In het memoriaal worden geboekt alle inkomsten, met wier invordering de algemeene ontvangers belast zijn, met uitzondering van die, welke bij hen worden overgestort door andere comptabelen, en die welke bij de betaling van tractement, wachtgeld, enz. worden ingehouden volgens de ordonnantien of mandaten. De inkomsten, voorkomende in leggers of kohieren, voor zoo ver zij worden betaald binnen drie maanden na afloop van het dienstjaar, worden niet in het memoriaal ingenomen. De betaling wordt, met verwijzing naar het register van ontvangst, in die leggers of kohieren aangeteekend. Ten einde het overzigt te bevorderen en de herhaalde zeer omslagtige raadpleging van oude kohieren te voorkomen, wordt hetgeen drie maanden na afloop van het jaar nog openstaat, in 't memoriaal overgebragt.

De inspecteurs van finantien ontvangen opgaven van alle opdragten, en onderzoeken op hunne reizen of die opdragten zijn geboekt, of naar behooren voor de invordering is gezorgd, en of hetgeen als voldaan is opgegeven, werkelijk in de registers van ontvangst is verantwoord (daartoe dient onderlinge verwijzing). Uit het memoriaal van inkomsten wordt het grootste gedeelte van de toelichting der jaarrekening op de eenvoudigst mogelijke wijze opgemaakt. Daaruit worden namelijk overgenomen de in te vorderen bedragen, hetgeen daarvan is kwijtgescholden, betaald enz. Deze wijze van opmaking brengt terstond de fouten aan het licht, die in de jaarrekening of de registers van ontvangst mogten zijn ingeslopen. Een dergelijk memoriaal van inkomsten wordt kantoorsgewijze bij de departementen van algemeen bestuur aangehouden. Door aanteekening — uit de toelichting der jaarrekening — van de betaling enz. wordt de gelegenheid geboren om toe te zien op de geregelde invordering en verantwoording van het aan den lande verschuldigde.

Het memoriaal toont nu tevens aan — wat over 't algemeen vóór 1874 volstrekt onbekend was — al hetgeen nog over vroegere jaren is in te vorderen. De moeijelijkheden die thans ondervonden worden bij de uitrekening daarvan, leveren het sterkste bewijs van de dringende noodzakelijkheid van den genomen maatregel en van de groote verwaarloozing van 's lands belang, die het gevolg moest zijn van het vroeger bestaande gemis aan die boekhouding.

Bij de invoering van het memoriaal verviel ook de gewoonte, om het berigt dat betaald moet worden, alleen uit te reiken aan den debiteur, zonder de invordering aan eenig comptabele op te dragen, zoodat alleen aanteekening werd gehouden aan het departement, dat over 't algemeen in dezen aan alle contrôle of toezigt ontsnapte.

Door de inrigting van de jaarrekening en de toelichting — in verband met het memoriaal van inkomsten — konden onderscheidene opgaven vervallen, die anders afzonderlijk werden gedaan, veel werk vorderden, en door het gemis aan onderling verband niet het minste vertrouwen verdienden.

De verantwoordingen van de ontvangers van bijzondere inkomsten zijn op dezelfde leest geschoeid als die der algemeene ontvangers.

Het tweede der bovenbedoelde Koninklijke besluiten bevat eene wijziging van een groot gedeelte der instructie van de Algemeene Rekenkamer.

Terwijl de nieuwe bepalingen dier instructie, wat de ontvangsten betreft, weinig uitvoerig zijn, — daar zij zich slechts door enkele bepalingen behoefde aan te sluiten bij de voorschriften voor de verificatie der ontvangsten, — is zij uitvoeriger ten aanzien der uitgaven.

Terwijl de bepalingen omtrent de verificatie der ontvangsten onder anderen ten doel hebben om de verschillen die zich, wat de jaren vóór 1874 betreft, in ruime mate voordoen tusschen de begrootingsrekening der departementen en de registers van de Algemeene Rekenkamer, te voorkomen, geven ook de nieuwe bepalingen der instructie voor de Algemeene Rekenkamer en de daarmede in verband staande administratieve voorschriften in de eerste plaats een waarborg tegen eene herhaling, wat de uitgaven betreft, van het verschijnsel dat zooveel oponthoud en moeite veroorzaakt en zooveel geld kost.

Gelijk in 't vorig verslag is vermeld, was de vroegere inrigting zoodanig dat er verschillen *moesten* ontstaan, zelfs wanneer aan beide zijden goed gewerkt was, wat intusschen niet het geval was. De nieuwe boekhouding der uitgaven is daarentegen zoo ingerigt, dat overeenstemming onvermijdelijk moet bestaan, wanneer geene fouten zijn gemaakt, en dat de eventuele fouten zeer ligt te ontdekken zijn. Daartoe dienen de boekingen der uitgaven naar aanleiding der duplicaten van de ordonnantien en mandaten Van elk mandaat ten laste der begrooting wordt door de hulpordonnateurs een duplicaat gehouden waaraan de bewijsstukken worden gehecht. Die duplicaten, met uitzondering van die welke worden afgegeven wegens vooruitbetaling (tot hoogstens 80 per cent) op uitgaven aan het voorafgaand onderzoek der Algemeene Rekenkamer onderworpen, worden maandelijks aan het betrokken departement gezonden, vergezeld van eene beknopte lijst, waarop zij naar volgorde der artikelen zijn omschreven. Het departement boekt het bedrag per artikel in een register en zendt de duplicaten aan de Rekenkamer, onder bijvoeging van de lijst, die het nommer der boeking aanwijst. De Rekenkamer doet mededeeling van hare boeking in een soortgelijk register als bij het departement wordt aangehouden en geeft de nommers harer boeking op. Op dergelijke wijze worden behandeld de duplicaten van de ordonnantien, door de departementen van algemeen bestuur afgegeven voor uitgaven die niet vóór de betaling aan het onderzoek der Algemeene Rekenkamer onderworpen zijn. De uitgaven vóór de betaling aan het onderzoek der Rekenkamer onderworpen, worden door deze geboekt naar aanleiding van het bewijs van verevening, dat het nommer der boeking bij het departement draagt, en daarna ook van het nommer der boeking bij de Rekenkamer wordt voorzien. Met de bewijzen van verevening worden de evenbedoelde duplicaten wegens vooruitbetaling gezonden, zoodat thans het onderzoek en de beoordeeling van de geheele vordering en der daarvoor afgegeven stukken in eens kunnen geschieden.

De registers van de departementen van algemeen bestuur en die van de Algemeene Rekenkamer zijn op gelijke wijze ingerigt en verwijzen naar het nommer van elkanders boekingen.

Doordat naar dezelfde volledige gegevens wordt geboekt, zijn verschillen niet mogelijk, ten ware een van beiden (departement of Algemeene Rekenkamer) eene fout gemaakt hebbe, en eene fout wordt gemakkelijk ontdekt door onderlinge vergelijking van de twee registers. Tevens is de gelegenheid geopend om ook vóór de afsluiting, in den loop van den dienst, door vergelijking te constateren of ook fouten zijn gemaakt.

Het vorig verslag vermeldde, dat hetgeen vóór 1874 geschiedde onder den naam van bewaking der begrooting volstrekt onvoldoende was om de uitgaven, wier bedrag de Regering in hare hand heeft, binnen de perken der begrooting te doen blijven, en geheel overbodig wat betreft de andere uitgaven.

Ter wegneming van deze ernstige bezwaren werden afgeschaft de omslagtige en tot veel tijdverlies leidende beschikbaarstellingen van fondsen aan de hulpordonnateurs, werd in stede daarvan, ter voldoening aan art. 45 der comptabiliteitswet, eene afzondering van fondsen voor betalingen zonder voorafgaand onderzoek in 't leven geroepen, en werd eene boekhouding voorgeschreven van al hetgeen van dienst kan zijn voor de beantwoording der vraag, of de begrooting eene handeling tot uitgaven leidende toelaat. De inzending der niets beteekenende zoogenaamde affectatie-staten — stukken die eigenlijk niets behelsden van hetgeen te weten noodig was — is vervangen door eene mededeeling van de departements-chefs, of de begrooting de voorgestelde handeling toelaat en op welke gronden die meening steunt.

Tevens werd in de nieuwe regelen voor het administratief beheer (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 25) de bevoegdheid geregeld van de chefs der departementen van algemeen bestuur en van de hoofden van gewestelijk bestuur om handelingen te verrigten, die uitgaven ten laste van de begrooting ten gevolge hebben.

Terwijl in de *oude* regelen voor het administratief beheer niet behoorlijk was onderscheiden tusschen de bevoegdheid tot zoodanige handelingen, en die om voor reeds aangegane wettige schulden ordonnantien of mandaten uit te reiken, werd bij het ontwerpen der nieuwe regelen op den voorgrond gesteld: 1°. dat de bevoegdheid om den Staat te verbinden beperkt moet worden, terwijl daarentegen die om te betalen alleen kan afhangen van de wettigheid der schuld en hare opvorderbaarheid; 2°. dat de overschrijding der begrooting moet worden voorkomen door op het cijfer te letten bij het doen der handeling — niet bij het betalen — (terwijl vroeger juist het omgekeerde gebeurde).

Door het nieuwe art. 27 van de instructie der Algemeene Rekenkamer werd tevens een einde gemaakt aan den omslag veroorzaakt door den eisch van dat collegie, dat elke uitgaaf waarvan het bedrag niet kan worden getoetst aan tarieven of besluiten, de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal behoeft. De Rekenkamer moet nu het bedrag der uitgaven, wanneer het niet blijkt in strijd te zijn met algemeene verordeningen en andere wettige besluiten en voorschriften en met acten of titels, als juist aannemen, maar kan den Gouverneur-Generaal opmerkzaam maken, waar zij meent dat te hooge sommen worden betaald.

De bewijzen van uitgaaf worden niet langer regtstreeks door de comptabelen aan de Rekenkamer ingezonden. De departementen van algemeen bestuur nemen daarvan vooraf kennis, doen de fouten zooveel mogelijk verbeteren, doen aan de comptabelen mededeeling van het bedrag der overgenomen bewijzen en teekenen de betaling aan in de registers of staten, waarin de ordonnantien of mandaten zijn geboekt, ten einde te kunnen voldoen aan hetgeen het slot van art. 77 der comptabiliteitswet voorschrijft omtrent den inhoud der begrootings-rekening.

Ofschoon de stukken van uitgaaf, waartegen het departement bedenkingen heeft, worden teruggezonden, zoo is echter, in overeenstemming met de wet, die de Rekenkamer maakt tot den regter die definitief beslist over de toelating dier stukken in de rekening der comptabelen, de bevoegd-

heid der comptabelen erkend om, niettegenstaande die bedenkingen, de zaak toch aan het oordeel der Rekenkamer te onderwerpen.

In het nieuwe art. 46 der instructie van de Algemeene Rekenkamer is de vraag beantwoord, welke graad van zekerheid moet zijn verkregen voor de juistheid der cijfers, alvorens de begrootingsrekening kan worden opgemaakt. Volstrekte zekerheid toch, dat daarin alles wordt opgenomen wat ontvangen werd, is uit den aard der zaak nooit te verkrijgen. Altijd blijft de mogelijkheid bestaan van ontdekking, dat het een of ander niet verantwoord, maar wel ontvangen werd. Daarom moest bepaald worden, hoe ver het onderzoek moest gevorderd zijn, alvorens de Rekenkamer van hare zijde de cijfers der rekening beoordeelde. Het is onnoodig geacht den afloop af te wachten van alle reclames, die tegen de door de Rekenkamer vastgestelde cijfers der rekening van de comptabelen kunnen worden ingebragt. Eene vertraging van vele maanden zou daaruit kunnen voortvloeijen, zonder een geëvenredigd praktisch nut. De reclames zullen op de cijfers der rekening niet dan in uiterst zeldzame gevallen invloed kunnen uitoefenen en dan zeker nog alleen voor zeer geringe bedragen. Heeft zulk een uiterst zeldzaam geval plaats, dan zal daarvan door de Rekenkamer dadelijk mededeeling worden gedaan en kan de noodige wijziging nog worden aangebragt.

Voorts zijn in de instructie der Algemeene Rekenkamer voorschriften opgenomen, die ten doel hebben de posten van de rekening der comptabelen, welke op de begrootingsrekening van het jaar, voorafgaande aan dat waarover zij loopen, van invloed zijn, spoedig te doen beoordeelen. Terwijl het nazien bij de departementen van de stukken van uitgaaf, door de comptabelen overgelegd, dezen de vroeger ontbrekende gelegenheid geeft om fouten te doen herstellen, is met hetzelfde doel ook aan de Rekenkamer opgedragen die stukken spoedig te doen examineren, terwijl bovendien zooveel mogelijk is gezorgd, dat zij, die niet langer een comptabel ambt bekleeden, spoedig van alle verantwoordelijkheid ontslagen worden en opheffing van hun borgtogt kunnen krijgen.

Hiervoren is reeds melding gemaakt van de nieuw geregelde bevoegdheid der hoofden van gewestelijk bestuur om handelingen te verrigten, die uitgaven ten gevolge hebben. Speciale vermelding verdient de regeling van de bevoegdheid dier hoofdambtenaren om in dringende gevallen maatregelen te nemen die anders hunne bevoegdheid zouden te buiten gaan. Het gebruik van deze bevoegdheid, vroeger gegeven bij art. 16, vijfde lid, van de regelen voor het administratief beheer (*Indisch Staatsblad* 1866, n°. 149), werd — gelijk bekend is, — in vele gevallen als misbruik beschouwd. De bevoegdheid kan echter niet vervallen zonder groote belangen in gevaar te brengen. Daarom is zij zoodanig geregeld, dat alleen bij opzettelijke veronachtzaming van duidelijke en bepaalde bevelen het misbruik zou kunnen voortduren. In de eerste plaats is daartoe als voorwaarde gesteld, dat de handeling zóó weinig uitstel gedoogt, dat een landsbelang met de benadeeling zou worden bedreigd door het uitstel, *noodzakelijk* voortvloeijende uit het vragen van magtiging. Deze bepaling belet reeds de voortduring van het misbruik, dat zoo vaak van de toegekende bevoegdheid werd gemaakt, daar waar niet werd bedoeld een landsbelang te vrijwaren voor schade, uit noodzakelijk uitstel voortvloeijende, maar waar de bevoegdheid werd aangegrepen om eigenmagtig en dadelijk te doen wat men nuttig achtte.

Nog nader wordt dat misbruik voorkomen door het stellen der tweede voorwaarde, n. l. dat de maatregelen dadelijk voorziening aanbrengen. Nu deze voorwaarde gesteld is, zal er, zonder opzettelijke verwaarloozing van een stellig gebod, niet meer aan te denken zijn, gebruik te maken van de buitengewone bevoegdheid, ten einde, zoo als tallooze malen gebeurde, werken te doen uitvoeren die maanden later eerst gereed konden zijn en alzoo in geene dadelijke behoefte konden voorzien.

Nevens deze voorwaarden, die als middel van preventie dienen, werden bepalingen gemaakt ter repressie, wanneer van de bevoegdheid ten onregte mogt worden gebruik gemaakt. Onverwijlde mededeeling aan het departement — wanneer de uitgaaf vermoedelijk f 500 of meer bedraagt, zoo mogelijk per telegraaf — is voorgeschreven. Den departements-chefs is de pligt opgelegd om, zooveel dit mogelijk is, de schorsing van den genomen maatregel te bevelen, wanneer niet voldoende blijkt van gevaar voor benadeeling van eenig landsbelang.

(Zie bladz. 79 van het verslag.)

AANTOONING

BETREFFENDE

DE VERRIGTE HEERENDIENSTEN [1]

OP

JAVA EN MADURA,

MET UITZONDERING VAN DE VORSTENLANDEN,

GEDURENDE 1874.

(1) Voor zooveel noodig wordt aangeteekend, dat deze statistiek, even als die in vroegere verslagen medegedeeld, *niet* de gemeentelijke diensten omvat, die, behoudens toezigt dat ze binnen behoorlijke grenzen blijven, aan geene regtstreeksche regeling van bestuurswege zijn onderworpen.

RESIDENTIEN.	Aantal heerendienstpligtigen, van wie gedurende den loop van een jaar kunnen gevorderd worden					Totaal, herleid tot werkkrachten van 52 dagen in het jaar.	Totaal dagdiensten, die de aanwezige heerendienstpligtigen 's jaars verschuldigd zijn.
	52	26	17	13	8		
	dagen arbeid.						
Bantam	92 037	»	»	»	»	92 037	4 785 924
Batavia	167 629	»	»	»	»	167 629	8 716 708
Krawang	11 352	3 137	»	3 729	»	13 852$^{3}/_{4}$	720 343
Preanger regentschappen .	111 215	45 101	»	49 201	»	146 065$^{3}/_{4}$	7 595 419
Cheribon	106 009	64 296	»	68 927	»	155 388$^{3}/_{4}$	8 080 215
Tagal	69 997	9 423	»	11 409	»	77 560$^{3}/_{4}$	4 033 159
Pekalongan	51 586	1 255	»	»	»	52 213$^{1}/_{2}$	2 715 102
Samarang	194 374	13 240	»	1 603	»	201 394$^{3}/_{4}$	10 472 527
Japara	87 254	»	»	»	»	87 254	4 537 208
Rembang	118 667	»	»	»	»	118 667	6 170 684
Soerabaija	151 235	23 861	»	25 453	»	169 528$^{3}/_{4}$	8 815 495
Pasoeroean	71 986	36 724	»	5 491	»	91 720$^{3}/_{4}$	4 769 479
Probolinggo	41 607	8 595	»	14 757	»	49 593$^{3}/_{4}$	2 578 875
Bezoeki	55 489	1 210	»	»	»	56 094	2 916 888
Banjoewangi	8 100	»	»	»	»	8 100	421 200
Banjoemas	76 526	7 810	5 757	5 053	6 242	84 536$^{17}/_{26}$	4 395 906
Bagelen	130 831	17 281	»	13 000	»	142 721$^{1}/_{2}$	7 421 518
Kadoe	69 870	13 356	»	»	»	76 548	3 980 496
Madioen	77 146	5 059	»	»	»	79 675$^{1}/_{2}$	4 143 126
Kediri	58 654	24 853	»	2 560	»	71 720$^{1}/_{2}$	3 729 466
Madura (*a*)	12 022	3 841	»	2 142	»	14 478	752 856
Totaal . . .	1 763 586	279 042	5 757	203 325	6 242	1 956 780$^{34}/_{52}$	101 752 594
In 1873 was het cijfer .	1 735 738	274 421	5 757	198 951	6 242	1 925 528$^{34}/_{52}$	100 127 490

(*a*) De cijfers van Madura hebben alleen betrekking op het regentschap Pamakassan
(*b*) Deze dienst mag alleen dan worden gevorderd, wanneer daartoe, voor de reglementair bepaalde loonen, geen
(*c*) Alleen gevorderd in die districten waar de werkzaamheden zoo menigvuldig zijn, dat daartoe, zonder nadeel voor

BIJZONDERE DIENSTEN.

GETAL DAGDIENSTEN GEDURENDE HET JAAR 1874 BESTEED AAN:

het bewaken van 's lands pakhuizen.	het bedienen van niet verpachte overvaarten.	het bezetten van wachthuizen.	het doen van diensten bij de inlandsche hoofden (behalve bij de dorpshoofden, behoorende deze diensten tot de gemeentelijke).	het leveren van gras voor de paarden op de stations der zoogenaamde regents- of binnenlandsche posterijen.	het overbrengen van brieven (pasaroetan).	het overbrengen van gouvernements reizigers en goederen. (b)	het vervoeren van gevangenen.	het bewaken van districtsgevangenissen. (c)	het bewaken van waterleidingen.	het verleenen van hulp bij het vervoeren van rijtuigen van gouvernements reizigers, langs steilten.	Totaal.
9 825	1 095	436 057	323 659	41 218	47 743	2 477	6 123	17 298	3 181	»	888 676
»	8 120	638 700	»	»	4 449	»	48 009	10 599	»	»	709 877
2 604	»	106 120	75 005	19 092	5 621	7 666	416	269	»	821	217 614
58 986	22 879	560 410	923 915	62 444	70 029	13 397	2 699	7 690	6 019	4 632	1 733 100
33 232	1 460	398 590	431 867	139 039	21 898	15 080	16 565	31 917	39 988	»	1 129 636
17 859	»	240 168	277 906	26 280	28 835	388	4 119	14 605	22 630	»	632 790
13 505	»	278 532	190 068	29 176	19 855	257	2 028	10 084	705	»	544 210
32 644	»	455 634	437 474¼	25 897	42 715	8 968	16 978	24 910	52 769	»	1 097 989¼
17 027	»	329 593	300 363	45 286	8 246	329	6 952	21 764	1 414	60	731 034
15 671	»	556 721	331 686	160 789	32 030	3 513	23 494	42 202	»	»	1 166 106
22 630	»	691 429	536 366	124 385	60 269	6 493	12 475	33 970	211 738	»	1 699 755
34 290	»	315 360	355 745	16 790	20 188	1 972	6 630	2 943	2 190	»	756 108
17 428	»	112 280	214 591	45 990	8 395	5 144	25 472	4 017	»	»	433 317
7 665	»	220 460	275 410	53 290	17 520	1 533	7 458	27 006	1 460	»	611 802
2 555	»	40 150	50 875	372	730	28	52	»	»	»	94 762
32 694	978	570 130	338 907	76 144	16 840	4 656	1 656	11 747	2 920	»	1 056 672
8 760	»	153 203	342 941	117 804	19 989	6 069	166	182	178 990	»	828 104
29 200	12 045	331 055	209 355	58 955	12 045	15 190	4 360	12 010	27 375	»	711 590
20 815	6 935	433 485	425 046	70 810	51 797	4 396	9 974	35 042	8 695	»	1 066 995
12 834	»	122 038	387 238	52 966	23 605	1 286	14 100	16 398	10 402	»	640 867
10 157	»	27 010	61 925	6 570	»	»	»	»	1 140	»	106 802
400 381	53 512	7 017 125	6 490 342¼	1 173 297	512 799	98 842	209 726	324 653	571 616	5 513	16 857 806¼
391 189	51 053	7 043 425	7 098 942	1 174 666	491 931	129 136	239 039	341 231	519 990	2 013	17 482 615

vrijwillige koelies te bekomen zijn.
's lands dienst, niet over oppassers van het districtshoofd kan worden beschikt.

ALGEMEENE

GETAL DAGDIENSTEN GEDURENDE

RESIDENTIEN.	aan onderhoud van:									
	groote post- en binnen-wegen.	bruggen en duikers	pasan-grahans.	dammen en water-werken.	passar-loodsen.	wacht-huizen.	districts-gevan-genissen.	inland-sche gouver-nements school-localen.	mijl-palen.	Totaal.
Bantam.	673 462	17 931	223	79 702	1 380	1 445	199	»	»	774 342
Batavia.	68 245	14 708	982	23 219	233	2 253	36	»	»	109 676
Krawang	41 913	6 419	1 031	11 931	»	28	1 239	45	»	62 606
Preanger regentschappen.	838 050	70 813	7 111	27 344	14	919	1 372	1 496	»	947 149
Cheribon	421 836	23 234	874	218 322	1 601	793	182	»	»	666 845
Tagal	215 024	13 903	414	89 585	2 436	892	»	»	»	322 254
Pekalongan	111 122	5 293	»	59 967	100	143	42	»	»	176 667
Samarang.	374 692	7 412	204	217 323	1 125	206	68	»	»	601 030
Japara	161 654	16 280	327	58 163	20	3 364	30	»	»	239 838
Rembang	475 942	13 520	431	109 757	3 178	2 088	218	»	»	605 134
Soerabaija.	1 238 104	44 598	1 807	420 933	1 931	1 048	792	»	»	1 709 213
Pasoeroean	607 045	23 911	79	47 426	»	769	25	»	»	679 255
Probolinggo	138 391	28 898	»	39 332	»	1 388	»	»	»	208 009
Bezoeki.	244 783	10 105	37	28 708	288	1 262	425	25	»	285 633
Banjoewangi	4 707	3 873	»	»	»	»	»	»	»	8 580
Banjoemas.	555 723	16 951	368	20 620	»	991	133	»	33	594 819
Bagelen	349 559	18 600	30	49 035	550	627	82	110	»	418 593
Kadoe	854 004	14 391	397	18 342	110	242	20	»	»	887 506
Madioen	206 676	15 499	515	112 818	984	916	375	»	»	337 783
Kediri	471 426	52 370	1 332	55 517	130	1 166	122	40	»	582 103
Madura (*a*)	19 771	55	270	3 675	»	»	16	»	»	23 787
Totaal. . . .	8 072 129	418 794	16 432	1 691 719	14 083	20 540	5 376	1 716	33	10 240 822
In 1873 was het cijfer	7 504 973	459 623	22 928	1 611 783	22 294	29 602	4 480	3 249	»	9 658 932

(*a*) De cijfers van Madura hebben alleen betrekking op het regentschap Pamakassan.

DIENSTEN.

HET JAAR 1874 BESTEED:

aan eersten aanleg, zware herstelling of vernieuwing van:										Totaal-generaal der gepraesteerde dagdiensten (bijzondere en algemeene diensten te zamen).	Aantal dagdiensten in 1874 ongebruikt gebleven.
groote post- en binnenwegen.	bruggen en duikers.	pasangrahans.	dammen en waterleidingen.	passarloodsen.	wachthuizen.	districtsgevangenissen.	inlandsche gouvernements schoollocalen.	mijlpalen.	Totaal.		
23 980	96 914	6 632	47 197	»	»	»	»	»	174 723	1 837 741	2 948 183
3 008	1 019	1 383	9 920	1	167	1	»	»	15 499	835 052	7 881 656
8 544	12 453	»	70	»	»	»	»	»	21 067	301 287	419 056
62 536	159 832	6 140	17 094	»	510	»	876	»	246 988	2 927 237	4 668 182
7 100	117 944	»	19 130	7 535	245	120	»	»	152 074	1 948 555	6 131 660
4 675	223 704	1 384	78 260	»	1 463	60	»	»	309 546	1 264 590	2 768 569
206	16 207	»	7 527	»	»	»	»	»	23 940	744 817	1 970 285
34 028	49 741	»	28 634	»	»	9 004	»	»	121 407	1 820 426¹/₄	8 652 100³/₄
7 182	34 251	155	»	»	4 665	»	»	»	46 253	1 017 125	3 520 083
9 013	32 544	»	11 734	»	»	»	»	»	53 291	1 824 531	4 346 153
60 302	11 699	1 000	71 082	»	2 341	2 112	»	»	148 536	3 557 504	5 257 991
9 000	59 068	1 000	47 789	»	»	9 274	»	»	126 131	1 561 494	3 207 985
3 829	66 538	»	4 289	»	»	»	»	»	74 656	715 982	1 862 893
»	56 756	72	16 529	»	»	»	112	»	73 469	970 904	1 945 984
»	7 558	»	13 343	»	»	»	»	»	20 901	124 243	296 957
9 889	234 779	1 250	»	»	»	457	»	»	246 375	1 897 866	2 498 040
35 251	193 861	600	816 855	651	372	230	»	»	1 047 820	2 294 517	5 127 001
»	29 199	1 725	26 612	720	1 275	»	5 100	»	64 631	1 663 727	2 316 769
2 200	63 516	»	18 400	»	»	»	»	»	84 116	1 488 894	2 654 232
5 140	146 686	»	11 524	»	45	2 835	»	»	166 230	1 389 200	2 340 266
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	130 589	622 267
285 883	1 614 269	21 341	1 245 989	8 907	11 083	24 093	6 088	»	3 217 653	30 316 281¹/₄	71 436 312³/₄
280 211	1 586 615	11 542	1 561 116	16 453	29 935	35 919	3 737	»	3 525 528	30 667 075	69 460 415

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE O.

N°. 16.

(Zie bladz. 86 van het verslag).

AANTOONING

VAN DE

UITKOMSTEN DER BEDRIJFSBELASTING

OP

JAVA EN MADURA,

MET UITZONDERING VAN DE GEWESTEN

BATAVIA, SOERAKARTA EN DJOKJOKARTA,

OVER 1874,

MET VERMELDING VAN DEN LANDAARD DER AANGESLAGENEN EN VAN DE ONDERSCHEIDENE KLASSEN VAN AANSLAG.

GEWESTEN.	BEDRAG VAN DEN AANSLAG.				BEDRAG VAN DEN ACHTERSTAND OP 31 DECEMBER 1874.			
	Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde Oosterlingen.	Totaal.	Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde Oosterlingen.	Totaal.
Bantam	f 42 846,00	f 3 660,00	f 10,00	f 46 516,00	f 1 056,00	f 238,00	f 10,00	f 1 304,00
Krawang	5 803,00	5 360,00	35,00	11 198,00	197,00	286,00	»	483,00
Preanger regentschappen	50 392,90^{5}	1 399,75	262,00	52 054,65^{5}	495 38	6,00	20,00	521,38
Cheribon	34 350,00	27 248,00	4 555,00	66 153,00	51,00	709,00	362,50	1 122,50
Tagal	58 723,00	10 557,50	1 388,00	70 668,50	3 602,00	406,50	65,00	4 073,50
Pekalongan	29 579,50	5 768,00	1 053,50	36 401,00	997,00	»	123,50	1 120,50
Samarang	62 730,00	25 540,00	1 515,00	89 785,00	1 654,00	79,00	800,00	2 533,00
Japara	26 060,25	9 583,00	210,50	35 853,75	1 007,00	406,00	20,00	1 433,00
Rembang	28 284,00	11 894,00	379,00	40 557,00	158,00	3 762,00	143,00	4 063,00
Soerabaija	196 607,00	29 829,00	4 961,00	231 397,00	770,00	860,00	579,00	2 209,00
Pasoeroean	91 345,90	12 367,00	1 183,00	104 895,90	1 057,00	333,50	66,00	1 456,50
Probolinggo	43 285,50	3 361,00	529,00	47 175,50	25,00	175,80	12,00	212,80
Bezoeki	34 794,95	1 426,50	660,00	36 881,45	1 592,50	152,50	116,00	1 861,00
Banjoewangi	2 203,00	123,00	213,00	2 539,00	18,00	»	»	18,00
Banjoemas	20 108,50	4 476,00	»	24 584,50	717,75	82,00	»	799,75
Bagelen	59 433,50	4 651,00	52,00	64 136,50	»	283,00	»	283,00
Kadoe	28 143,00	6 185,00	43,00	31 371,00	1 432,25	18,00	»	1 450,25
Madioen	18 839,00	7 440,00	43,00	26 322,00	617,00	147,00	»	764,00
Kediri	31 534,00	10 568,00	»	42 102,00	983,00	»	»	983,00
Madura	142 855,34	6 233,50	5 329,50	154 418,34	3 999,25	462,50	742,50	5 204,25
TE ZAMEN	f 1 007 918,34^{5}	f 187 670,25	f 22 421,50	f 1 218 010,09^{5}	f 20 429,13	f 8 406,80	f 3 059,50	f 31 895,43

a. Inlanders. b. Chinezen. c. Andere vreemde Oosterlingen.	GETAL PERSONEN, AANGESLAGEN IN DE BEDRIJFSBELASTING MET EEN BEDRAG VAN																TOTAAL van de aangeslagenen.	
	f 1.	boven f 1 tot en met f 2.	boven f 2 tot en met f 3.	boven f 3 tot en met f 4.	boven f 4 tot en met f 5.	boven f 5 tot en met f 10.	boven f 10 tot en met f 15.	boven f 15 tot en met f 25.	boven f 25 tot en met f 50.	boven f 50 tot en met f 75.	boven f 75 tot en met f 100.	boven f 100 tot en met f 150.	boven f 150 tot en met f 200.	boven f 200 tot en met f 300.	boven f 300 tot en met f 400.	boven f 400 tot en met f 500.		
a.	4 189	2 678	937	800	164	476	112	103	215	123	16	4	1	»	»	»	9 818	
b.	»	47	211	24	53	46	7	14	15	6	4	»	»	1	»	»	428	10 247
c.	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
a.	1 790	839	381	97	52	53	7	2	1	»	»	»	»	»	»	»	3 222	
b.	86	212	166	99	66	196	55	26	8	5	4	»	»	»	»	»	923	4 150
c.	»	»	1	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	
a.	18 870	14 857	1 758	406	241	272	30	12	»	»	»	»	»	»	»	»	36 446	
b.	25	52	59	32	22	52	14	8	2	»	»	»	»	»	»	»	266	36 737
c.	»	1	8	2	4	5	1	2	1	1	»	»	»	»	»	»	25	
a.	3 576	3 373	2 131	1 421	827	862	60	39	4	»	»	»	»	»	»	»	12 293	
b.	34	282	500	663	475	917	216	212	93	15	6	5	2	»	1	»	3 421	16 336
c.	3	65	53	56	144	245	38	8	3	5	»	1	1	»	»	»	622	
a.	5 799	6 789	4 706	2 295	1 638	1 076	209	58	9	2	2	»	»	»	»	»	22 583	
b.	50	163	213	164	128	280	116	59	43	17	6	6	1	1	»	»	1 247	24 112
c.	2	144	38	31	25	18	18	2	2	2	»	»	»	»	»	»	282	
a.	8 422	4 670	968	319	345	282	71	27	40	6	1	»	»	»	»	»	15 151	
b	7	44	470	119	42	107	46	34	16	5	7	2	»	»	»	»	899	16 216
c.	»	48	50	15	8	25	7	5	6	»	1	1	»	»	»	»	166	
a.	6 184	8 954	5 632	3 291	1 170	1 239	142	23	4	»	»	»	»	»	»	»	26 639	
b.	96	236	1 835	373	233	499	166	159	99	35	6	15	11	2	1	»	3 766	30 886
c.	3	108	223	60	32	38	6	5	5	»	1	»	»	»	»	»	481	
a.	5 958	4 142	1 535	488	236	330	51	36	6	2	»	»	»	»	»	»	12 784	
b.	199	312	195	129	100	216	81	58	47	19	4	1	»	»	»	»	1 361	14 202
c.	18	14	9	5	»	8	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	57	
a.	5 390	6 625	1 418	419	265	216	25	11	2	»	1	»	»	»	»	»	14 402	
b.	350	183	343	125	171	262	129	91	66	4	3	»	»	»	»	»	1 727	16 231
c.	14	47	16	10	5	7	»	2	»	1	»	»	»	»	»	»	102	
a.	21 980	12 708	7 970	11 080	6 670	5 911	652	504	95	8	6	4	»	»	1	»	67 589	
b.	87	102	386	522	149	597	151	127	92	25	11	9	3	7	2	3	2 273	70 466
c.	76	55	63	103	120	95	31	29	25	2	»	2	»	2	»	1	604	
a.	5 890	8 458	5 405	3 516	870	740	278	49	37	21	9	98	30	4	2	»	25 407	
b.	54	126	225	137	86	215	61	46	43	4	3	8	3	2	5	2	1 020	26 723
c.	54	109	57	28	18	20	3	2	4	»	1	»	»	»	»	»	296	
a	454	655	7 794	2 210	365	1 403	71	94	42	»	»	»	»	»	»	»	13 088	
b	30	93	147	60	58	94	30	13	12	4	1	»	»	»	»	»	542	13 830
c.	8	106	59	15	7	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	200	
a.	209	1 460	1 648	2 060	1 019	1 312	108	73	46	1	»	»	»	»	»	»	7 936	
b.	3	21	51	34	29	51	10	5	10	»	»	»	»	»	»	»	214	8 333
c.	44	30	32	33	25	14	2	3	»	»	»	»	»	»	»	»	183	
a.	164	322	316	48	27	13	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	891	
b.	12	12	7	5	2	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	42	1 013
c.	40	14	8	8	1	6	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	80	
a.	10 366	2 614	770	265	120	121	11	3	»	»	»	»	»	»	»	»	14 270	
b.	214	138	89	68	40	129	38	27	23	4	»	»	1	»	»	»	771	15 041
c.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
a.	24 062	8 166	2 342	1 112	550	447	35	11	5	»	»	2	»	»	»	»	36 732	
b.	97	220	74	53	57	103	27	17	19	8	1	»	»	»	1	»	677	37 427
c.	»	9	4	3	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	18	
a.	14 978	4 358	731	179	120	206	32	9	4	1	»	»	»	»	»	»	20 618	
b.	47	380	207	101	70	116	43	30	20	3	»	2	»	»	»	»	1 019	21 653
c.	4	6	2	1	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	16	
a.	2 237	1 632	1 741	420	299	612	37	29	8	»	»	»	»	»	»	»	7 015	
b.	4	94	83	61	93	215	70	66	33	2	6	2	»	»	»	»	729	7 782
c.	34	3	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	38	
a.	1 638	1 858	2 020	1 583	1 246	992	40	15	2	1	»	»	»	»	»	»	9 395	
b.	19	106	299	127	204	293	84	62	40	7	7	2	2	»	»	»	1 252	10 647
c.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
a.	4 015	5 856	2 871	1 456	431	2 889	1 642	859	804	235	21	38	15	4	»	»	21 136	
b.	145	663	123	76	68	164	47	28	28	2	»	»	»	»	»	»	1 344	24 078
c.	58	1 186	85	75	65	80	8	19	15	5	2	»	»	»	»	»	1 598	
a.	146 171	101 014	53 074	33 495	16 655	19 452	3 613	1 957	1 325	400	56	146	46	8	3	»	377 415	
b.	1 559	3 486	5 683	2 972	2 146	4 556	1 391	1 082	709	165	69	52	23	13	10	5	23 921	406 110
c.	358	1 945	709	445	458	572	118	78	62	16	5	4	1	2	»	1	4 774	

Kolonaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE P.

N°. 17.

(Zie bladz. 92 van het verslag).

OVERZIGT

BETREFFENDE

DE AANBIEDING IN ERFPACHT VAN GRONDEN OP JAVA,

sedert het in werking treden der verordeningen ter zake
tot 15 Junij 1875.

Volgnummer.	GEWEST.	REGENTSCHAP.	DISTRICT.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het Indisch besluit waarbij de aanbieding is gelast.	Datum van de opening der inschrijvingsbiljetten.	Minimum erfpachtsom waarboven geboden moest worden (per bouw 's jaars).	Erfpachtsom waarvoor het perceel is toegewezen (per bouw 's jaars).
1	Preanger regentschappen.	Tjiandjoer.	Tjikalong.	± 500	5 Aug. 1874, n°. 6.	—	f 2,50	—
2	Cheribon.	Koeningan.	Loeragoeng.	± 500	16 Oct. 1874, n°. 25.	—	4,00	—
3	Tagal.	Brebes.	Salem.	± 500	23 Maart 1874, n°. 22.	—	2,00	—
4	Id.	Id.	Id.	± 500	Id.	—	2,00	—
5	Pekalongan.	Batang.	Batang.	150	5 Julij 1873, n°. 34.	17 Jan. 1874.	1,00	f 7,00
6	Soerabaija.	Modjokerto.	Modjokerto.	ruim 185	28 Oct. 1873, n°. 13.	21 Sept. 1874.	3,50	12,00
7	Probolinggo.	Loemadjang.	Kandangan.	» 400 $^{40}/_{500}$	1 Oct. 1873, n°. 16.	25 Maart 1875.	1,00	1,30
8	Id.	Id.	Id.	» 400 $^{380}/_{500}$	Id.	Id.	1,00	5,00
9	Bezoeki.	Bondowosso.	Tangool.	500	9 Nov 1873, n°. 51.	11 Jan. 1875.	2,00	—
10	Id.	Id.	Djember.	500	27 Nov. 1873, n°. 51.	15 Mei 1875.	2,00	—
11	Id.	Id.	Id.	482	Id.	Id.	2,00	—
12	Banjoewangi.	Banjoewangi.	Banjoewangi.	500	15 Aug. 1873, n°. 23.	11 Jan 1875.	3,00	—
13	Id.	Id.	Rogodjampi.	± 500	Id.	—	5.00	—
14-16	Bagelen.	Karang anjar.	Gombong.	± 260 120 160	29 Aug. 1873, n°. 49.	—	2,00	—
17	Madioen.	Madioen.	Kanigoro.	± 503	14 Maart 1875, n°. 19.	2 Aug. 1875.	2,00	—

Aan den lande terug te betalen voor kosten van opmeting, beschrijving en kaartering.	Naam van den ondernemer wien het perceel is toegewezen.	Datum en nummer van het Indisch besluit waarbij de toewijzing is geschied.	Datum van inschrijving van het erfpachtsregt in de openbare registers.	VERDERE AANTEEKENINGEN.
—	—	—	—	De aanbieding moet nog plaats hebben. Het perceel was reeds vroeger bestemd om in erfpacht te worden aangeboden, maar werd in Maart 1874 (zie vorig verslag blz. 90) aan een aanvrager (E. C. C Steinmetz) toegezegd. Deze heeft echter van de gronden afgezien. In October 1874 deed zich een nieuwe aanvrager (L. Revius) voor; diens verzoek is echter, wegens de te houden inschrijving, afgewezen.
—	—	—	—	De aanbieding moet nog plaats hebben.
—	—	—	—	Als voren.
—	—	—	—	Idem.
f 300,00	E. van Gessel.	24 Jan. 1874, n°. 53.	20 Junij 1874.	De toewijzing van dit perceel, waarvoor zich 5 gegadigden voordeden, is reeds in 't vorig verslag (blz. 90) vermeld. Bij het Indisch besluit van 21 Julij 1873, n°. 6, werd de aanbieding bevolen van nog een ander perceel in Pekalongan, district Bandar Goemiwang, ter grootte van 389 bouws. Dit perceel was in Februarij 1873 in *huur* toegewezen aan J A. Monod de Froideville, maar die toewijzing was op zijn verzoek ingetrokken (verg. het vorig verslag blz. 93, noot *g*.) Van de aanbieding in erfpacht werd echter, bij Indisch besluit van 11 December 1873, n°. 39, voorloopig afgezien, vermits slechts 250 bouws voor uitgifte waren vatbaar bevonden en van de aanbieding van dat gedeelte voor 's hands geen gunstig resultaat werd verwacht.
500,00	W. Lange.	7 Oct. 1874, n°. 16.	—	Twee inschrijvingsbiljetten werden ontvangen, beiden van Europeanen, respectivelijk met een bod van f 12 en f 3,51 per bouw 's jaars. De toewijzing is echter komen te vervallen, daar de ondernemer den gestelden termijn voor de inschrijving van het erfpachtsregt ongebruikt heeft laten voorbijgaan. Een verzoek om vermindering der pachtsom was inmiddels afgewezen (Februarij 1875).
765,00	J. H. Groskamp	16 April 1875, n°. 26.	?	Toegewezen aan den eenigen inschrijver.
959,00	E. A. Deighton	Id.	?	Als voren.
1075,00	—	—	—	Daar zich geen inschrijvers hebben voorgedaan, is bij Indisch besluit van 26 Januarij 1875, n°. 29, van verdere aanbieding afgezien.
1037,50	—	—	—	De uitslag der inschrijving is hier te lande nog niet gebleken.
Id.	—	—	—	Als voren.
1089,00	—	—	—	Geen inschrijvers hebben zich voorgedaan. Bij Indisch besluit van 3 Februarij 1875, n°. 24, is van verdere aanbieding afgezien.
—	—	—	—	De aanbieding moet nog plaats hebben.
—	—	—	—	Als voren.
1000,00	—	—	—	Dit perceel is reeds vroeger (11 Junij 1874) uitbesteed geworden (vergel. vorig verslag blz. 90). Er waren toen 2 gegadigden, beiden Europeanen, met een bod van respectivelijk f 24,86 en f 4,10 per bouw 's jaars, en aan den hoogsten inschrijver (G. A. Andriesse) werd het perceel toegewezen. Deze verzocht echter reeds spoedig vermindering van pachtsom, op grond dat zijne inschrijving op eene foutieve berekening rustte. Toen dit verzoek door de Indische Regering was afgewezen (September 1874), heeft hij den voor de inschrijving van het erfspachtsregt bepaalden termijn ongebruikt laten verstrijken, en is dientengevolge de oorspronkelijke toewijzing komen te vervallen.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE Q.

N°. 18.

(Zie bladz. 92 van het verslag).

OVERZIGT

BETREFFENDE

DE IN ERFPACHT AANGEVRAAGDE GRONDEN OP JAVA

sedert het in werking treden der verordeningen ter zake,
tot 15 Junij 1875.

A. **Toegezegde (en no**

Volgnummer.	GEWEST.	REGENTSCHAP.	DISTRICT.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het Indisch besluit, waarbij het perceel is toegezegd.	afgestaan.
1	Bantam.	Lebak.	Lebak.	± 500	5 Aug. 1874, n°. 28.	—
2	Preanger regentschappen.	Tjiandjoer.	Tjipoetri.	» 200	8 Febr. » » 6.	—
3	Idem.	Idem.	Tjikalong.	» 500	21 Maart » » 25.	—
4	Idem.	Idem.	Djampang Tengah.	» 200	23 Dec. » » 19.	=
5	Idem.	Bandong.	Radjamandala.	» 50	2 Junij » » 8	—
6	Idem.	Idem.	Oedjoeng-broeng Koelon.	» 43	13 Sept. » » 8.	—
7	Pekalongan.	Batang.	Bandar Sidaijoe.	» 300	8 Sept. » » 28	—
8	Idem.	Idem.	Idem.	» 400	10 Oct. » » 5.	—
9	Idem.	Idem.	Idem.	» 100	28 April 1875, » 29.	—
10	Idem.	Idem.	Soebah.	» 150	22 Octob. 1874, » 12.	—
11	Idem.	Pekalongan.	Pekalongan.	» 170	31 Jan. 1875, » 2.	—
12	Samarang.	Kendal.	Bodja.	» 188	11 Maart 1874, » 15.	—
13	Idem.	Idem.	Idem.	± $354^{95}/_{100}$	26 Sept. » » 13	—
14	Idem.	Idem.	Idem.	» 300	7 Octob. » » 22.	—
15	Idem.	Idem.	Idem.	» 150	30 Nov. » » 11.	—
16	Idem.	Idem.	Troeko.	» 464	11 Mei » » 6.	—
17	Pasoeroean.	Malang.	Sengoro.	» 500	1 Dec. » » 11.	—
18	Idem.	Idem.	Karanglo.	» 500	7 Junij 1875, » 30.	—
19	Banjoemas.	Banjoemas.	Soekoredjo.	» 200	30 Julij 1874, » 9.	—
20	Bagelen.	Karang-anjar.	Karang-bollong.	» 800 (ten regte $695^1/_4$)	5 Jan. » » 17.	—

(1) Deze opgaaf loopt slechts tot Maart 1875.

Tegen welke pachtsom (per bouw'sjaars) toegezegd of afgestaan.	Naam van den aanvrager.	Datum van inschrijving van het erfpachtsregt in de openbare registers. (1)	VERDERE AANTEEKENINGEN.
niet afgestane) perceelen.			
f 1,10	J. Black.	—	De toezegging werd slechts voorwaardelijk gegeven, omdat de voorgeschreven bekendmaking der aanvrage in de naaste dorpen nog niet had plaats gehad.
2,00	H. W. L. Steenstra Toussaint.	—	Ook hier moest nog blijken of de naburige bevolking tegen de uitgifte der gronden geen bezwaren had.
3,00	E. C. C. Steinmetz.	—	De aanvrager heeft sedert van het indienen van een nader verzoek, om de gronden definitief aan hem af te staan, afgezien; het perceel zal nu in erfpacht worden aangeboden.
1,25	J. A Droop	—	De gronden waren aangevraagd tot uitbreiding van het perceel Tjitjalobak, waarvan de huur, ingevolge de in December 1874 door de Regering verleende bewilliging, door erfpacht zal worden vervangen.
3,10	C. J. Almerood.	—	Ook voor dit perceel is door den aanvrager van het hem toegezegde erfpachtsregt afgezien (Februarij 1875).
5,10	C. Meyboom.	—	
3,00	A. L. F. van Krieken.	—	
3,00	G. N. A. Volkert.	—	
3,00	A. L. F. van Krieken.	—	
3,00	Radhen Soero Dirdjo (gew. districtshoofd van Pekalongan).	—	
2,50	J. L. E. Ham.	—	
5,10	J. Hudig.	—	Deze 188 bouws zijn een uitgekapt boschperceel; de ondernemer (aan wien het bosch indertijd ter uitkapping voor eigen rekening is afgestaan) wenscht op de gronden katoen en tabak te verbouwen.
3,10	P. G. N. Dessauvagie.	—	
2,10	C. J. Saijers en L. Keyner.	—	
3,10	F. J. H. Soesman en A. Keyner.	—	
4,10	W. K. J. van Bloemen Waanders.	—	
3,10	P. W. Geertskram.	—	
5,10	S. M. Verhey.	—	
3,10	Jhr. R. M. C. van Alphen qq. G. L. Dorrepaal.	—	Aangevraagd tot uitbreiding van het perceel Tjiberem, waarvan de huur sedert 31 Januarij 1875 geconverteerd is in erfpacht.
1,01	J. A. J. van der Biesen.	—	Deze gronden waren in erfpacht gevraagd voor den duur der geconcessioneerde exploitatie van de vogelnestklippen van Karang-bollong, dat is tot 31 December 1896. De gronden waren door den aanvrager

Volgnummer.	GEWEST.	REGENTSCHAP.	DISTRICT.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het Indisch besluit, waarbij het perceel is toegezegd.	afgestaan.
21	Kadoe.	Temanggoeng.	Soemowono.	± 300	11 Junij 1874, n°. 32	—
22	Idem.	Idem.	Idem,	» 150	22 Jan. 1875, » 41	—
23	Idem	Idem.	Idem	» 500	11 Nov. 1874, » 24	—
24	Idem.	Idem.	Lempoeijang.	» 200	10 Oct. » » 6	—
25	Idem.	Idem.	Idem.	» 300	1 Dec. » » 10	—
26	Idem.	Magelang.	Ngasinan.	» 71	4 Sept. » » 11.	—
27	Madioen.	Madioen.	Kanigoro.	» 350	31 Oct. » » 9	—
28	Idem.	Idem.	Idem.	» 350	22 Nov. » » 8	—
29	Idem.	Ponorogo.	Poeloeng.	» 500	19 Nov. » » 11	—
30	Kediri.	Blitar.	Blitar.	» 500	8 Dec. » » 15	—
31	Idem	Idem.	Wlingi.	» 200	19 Febr. 1875 » 12	—

***B.* Afgestane**

Volgnummer.	GEWEST.	REGENTSCHAP.	DISTRICT.	Uitgestrektheid in bouws.	toegezegd.	afgestaan.
1	Bantam.	Lebak.	Sadjira.	$27^{87}/_{100}$	Blijkt niet.	21 Mei 1875, n°. 33.
2	Krawang.	Krawang.	Sindangkassi.	$209^{80}/_{500}$	—	26 Sept. 1874, » 5
3	Preanger regentschappen.	Bandong.	Tjikemboelan en Tjitjalengka.	350	—	8 Aug. 1873, » 29.
4	Idem.	Idem.	Tjitjalengka.	$203^{370}/_{500}$	5 Sept. 1874, n°. 6	5 Junij 1875, » 11.
5	Idem.	Idem.	Idem.	$252^{85}/_{100}$	10 Oct. » » 7.	18 Mei » » 16.
6	Idem.	Idem.	Bandjaran en Tjisondari.	$408^{450}/_{500}$	—	12 Maart » » 21.

(1) Deze opgaaf loopt slechts tot Maart 1875.

Tegen welke pachtsom (per bouw 's jaars) toegezegd of afgestaan.	Naam van den aanvrager.	Datum van inschrijving van het erfpachtsregt in de openbare registers. (1)	VERDERE AANTEEKENINGEN.
			dan ook bestemd, niet om in ontginning te worden gebragt, maar integendeel om zich van hunne niet-ontginning te verzekeren in 't belang van de productiviteit der klippen. De aanvrager heeft echter van het hem (voor slechts 500 bouws) toegezegde erfpachtsregt geen gebruik gemaakt, maar sedert verzocht dat de af te stane uitgestrektheid gebragt mogt worden op ruim 829 bouws, en de op te brengen erfpachtsom zou worden beschouwd begrepen te zijn in de huursom der klippen. Dit verzoek is, als strijdig met de bepalingen, afgewezen (Junij 1875). Daar echter, ook zonder afstand in erfpacht, aan het doel van den ondernemer kon worden te gemoet gekomen, is door de Regering van de uitgifte van het perceel afgezien.
f 3,10	H. A. Mehlbaum.	—	
3,10	Idem.	—	
3,10	P. Zweerts.	—	
3,10	A. P. L. Toewater.	—	
2,60	L. Keyner.	—	
2,50	F. D. R. bar. v. Asbeck.	—	
3,10	F. W. Schreyner.	—	
3,10	C. Voute.	—	
4,10	Chr. Voute.	—	
4,10	A. Cramer.	—	
3,10	R. W. Bezier en B. J. van Eck.	—	

perceelen.

f 1,50	C. G. Kolff en B. A. Suermondt.	?	De ondernemers zijn tevens huurders van het perceel Tjioepit in hetzelfde district. In Maart jl. is hun toegestaan die huur door erfpacht te vervangen.
2,50	G. F. H. Watson.	?	Dit perceel was vroeger in huur afgestaan aan A. L Vogler, doch die huur is te niet gegaan door ontbinding van het contract (30 Julij 1874), waartoe reeds in 1870 magtiging was verleend. De erfpachter van Gintoeng en Tamblang, mede in Krawang, die in 1870 aanvraag had gedaan om het perceel te huren, had sedert van dit voornemen afgezien. De gronden kunnen in hun tegenwoordigen toestand als woest worden aangemerkt. Slechts bevinden zich daarop een 300tal klapperboomen door den gewezen huurder geplant, maar door verwaarloozing werpen deze weinig of geen vruchten af.
5,00	J. Sas.	6 Dec. 1873.	Bij het (nu vervallen) Indisch besluit van 25 Februarij 1873, n°. 6, waren de hier bedoelde gronden bestemd om, na vooraf uit te lokken mededinging, in *huur* te worden uitgegeven. Eerste aanvrager was de tegenwoordige erfpachter.
5,10	Idem.	?	
4,60	A. F. van der Ven.	?	
3,10	R. E. Kerkhoven.	?	Als bij n°. **3** (Indisch besluit 26 September 1873, n°. 34). Eerste aanvrager was ook toen R. E. Kerkhoven.

Volgnummer.	GEWEST.	REGENTSCHAP.	DISTRICT.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het Indisch besluit, waarbij het perceel is toegezegd.	afgestaan.
7	Preanger regentschappen.	Tjiandjoer.	Tjitjoeroek.	bijna 145¾	4 April 1874, n°. 16	24 Aug. 1874, n°. 19
8	Idem.	Idem.	Idem.	500	21 Mei » » 36.	31 Dec. » » 53
9	Idem.	Idem.	Tjimahi.	± 411	—	17 Oct. » » 1
10	Idem.	Idem.	Tjipoetri.	$236^{45}/_{100}$	—	18 Mei 1875, » 11.
11	Idem.	Idem.	Plabocan.	200	26 Sept. 1874, n°. 26.	10 Junij » » 32.
12	Idem.	Soemedang.	Tjibeurum.	ruim $121^{359}/_{500}$	8 Jan. » » 29.	1 Julij 1874, » 33
13	Idem.	Idem.	Melambong.	» $337^{471}/_{500}$	29 Sept. » » 22	8 Mei 1875, » 41
14	Idem.	Limbangan.	Panembong.	» $36^{171}/_{500}$	21 Junij » » 49.	22 Dec. 1874, » 21
15	Cheribon.	Madjalengka.	Radjagaloe.	± 436	blijkt niet.	3 April » » 26
16	Idem.	Idem.	Idem.	ruim $365^{173}/_{500}$	blijkt niet.	9 Sept. » » 9.
17	Pekalongan.	Batang.	Soebah.	500	9 Nov. 1873, n°. 50	25 Jan. » » 18.
18	Idem.	Idem	Idem.	$239^{4}/_{10}$	9 Nov. » » 50	25 Jan. » » 18.
19	Idem.	Idem.	Idem	$236^{365}/_{500}$	8 Maart 1874, » 41	14 Julij » » 12
20	Idem.	Idem	Idem.	150	blijkt niet	26 Sept. » » 12.
21	Idem.	Idem.	Idem.	$183^{36}/_{100}$	—	20 Nov. » » 5.
22	Idem.	Idem.	Idem en Keboemen	450	7 Febr. 1874, n°. 31.	24 Maart » » 6.
23	Idem.	Idem.	Batang.	$157^{96}/_{100}$	21 Mei » » 28.	5 Aug. » » 8.
24	Idem.	Idem.	Bandar Sidaijoe.	$154^{294}/_{500}$	23 Junij » » 12.	27 April 1875, » 32.
25	Idem.	Idem en Pekalongan.	Batang en Pekalongan.	$43^{452}/_{500}$	26 Sept. » » 25.	1 Maart » » 22
26	Idem.	Pekalongan.	Bandar Goemiwang.	500	16 Dec. 1873, » 13.	4 April 1874, » 26.

(1) Deze opgaaf loopt slechts tot Maart 1875.

Tegen welke pachtsom (per bouw 's jaars) toegezegd of afgestaan.	Naam van den aanvrager.	Datum van inschrijving van het erfpachtsregt in de openbare registers. (1)	VERDERE AANTEEKENINGEN.
f 1,10	W. F. Hoogeveen en A. W. Holle.	13 Jan. 1875.	
1,10	A. W. Holle	?	De gronden bestaan uit een reeks van steile heuvels aan de zuidzijde van den Endoet en den Berbakti.
1,10	G. F. van Polanen Petel en E. C. C. Boutmy.	20 Jan. 1875.	Deze gronden (van de slechtste soort en voor 's hands alleen geschikt voor weideplaats van vee) waren blijkens het vorig verslag, blz. 95 (zie n°. 2 van de daar voorkomende tabel), tegen f 0,80 per bouw 's jaars in huur afgestaan (April 1874). Vóór dat echter het huurcontract was tot stand gekomen, verzochten de ondernemers de toewijzing in erfpacht. Daar de huurregten nog niet in wettelijken vorm verleend waren, had de Regering hiertegen geen bedenking, mits de erfpachtsom bepaald werd op f 1,10 per bouw 's jaars.
1,75	Erven C. J. Bosch.	?	Als bij n°. **3** (Indisch besluit 20 Februarij 1873 n°. 21). Eerste aanvrager was wijlen C. J. Bosch.
2,10	S. Bloem qq. G. J. Diepering.	?	
2,60	Jhr. J. F. Goldman.	25 Sept. 1874.	
3,10	K. F. Holle.	?	
5,01	Idem.	?	De gronden grenzen aan het huurperceel Waspada van denzelfden ondernemer.
3,10	D. J. K. Pietermaat.	5 Mei 1874.	
3,10	G. M. W. Zuur.	18 Jan. 1875.	
3,10	J. W. Launy.	7 Maart 1874.	
3,10	Idem.	7 Maart 1874.	
3,10	Jhr. J. C. Goldman.	7 Dec. 1874.	
3,10	H. P. T. E. Mac Gillavry.	?	
3,50	M. C. Verloop.	?	Deze gronden, aanvankelijk door den tegenwoordigen erfpachter in huur aangevraagd, — verg. vorig verslag bladz. 95 (n°. 6 van de daar voorkomende tabel) — waren aan dezen als eenigen inschrijver toegewezen bij Indisch besluit van 14 Julij 1874, n°. 2. De huurschat — trapsgewijze in te gaan — zou bedragen f 4,66⁵ per bouw 's jaars. Sedert evenwel verzocht de ondernemer dat hem de gronden in erfpacht mogten worden afgestaan. De te sluiten huurovereenkomst bleef dientengevolge achterwege.
3,10	W. J. C. Veenstra.	18 April 1874.	
3,00	Souw Ban-an.	22 Oct. 1874.	
3,50	G. C. de Burlet.	?	
2,00	J. M. Bloemhard.	?	
3,60	L. J. Launy.	24 April 1874.	

Volgnummer.	GEWEST.	REGENTSCHAP.	DISTRICT.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het Indisch besluit, waarbij het perceel is toegezegd.	afgestaan.
27	Pekalongan.	Pekalongan.	Sragi.	$488^{59}/_{100}$	4 April 1874, n°. 18.	21 Junij 1874, n°. 17.
28	Samarang.	Kendal.	Selokaton.	bijna $132^{4}/_{10}$	—	14 Mei » » 6.
29	Idem.	Idem.	Kaliwoengoe.	549	29 Dec. 1873, » 23.	22 April 1875, » 31.
30	Idem.	Idem.	Idem.	418	29 Dec. » » 23.	22 April » » 31.
31	Pasoeroean.	Malang.	Sengoro.	$145^{330}/_{500}$	7 Febr. 1874, » 14	17 Oct. 1874, » 14.
32	Idem.	Idem.	Idem.	$498^{287}/_{500}$	9 Julij » » 16.	1 Maart 1875, » 23.
33	Idem.	Idem.	Idem.	$427^{1}/_{5}$	7 Oct. » » 23.	15 Mei » » 12.
34	Idem.	Idem.	Gondanglegi.	$503^{539}/_{1000}$	30 Nov. » » 34.	7 Junij » » 33.
35	Idem.	Pasoeroean.	Poerworedjo.	$496^{198}/_{500}$	25 Julij » » 14.	3 Nov. 1874, » 19.
36	Idem.	Idem.	Tengger.	$143^{81}/_{1000}$	18 Nov. » » 24.	8 April 1875, » 22
37	Probolinggo.	Kraksaän.	Kraksaän.	$503^{44}/_{500}$	25 Dec. » » 33.	18 Mei » » 15.
38	Kadoe.	Temanggoeng.	Soemowono.	$411^{450}/_{500}$	17 Mei » » 32.	13 Sept. 1874, » 12.
39	Madioen.	Madioen.	Kanigoro.	± 500	31 Jan. » » 22.	26 April » » 20.
40	Idem.	Idem.	Idem.	bijna 166	31 Jan. » » 22.	16 Mei » » 1.
41	Idem.	Ngawi.	Sinee.	± 516	21 Maart » » 10.	19 Dec. » » 26.
42	Kediri.	Blitar.	Wlingi.	$499^{28}/_{1000}$	—	15 Sept. 1873, » 13.
43	Idem.	Idem.	Idem.	$497^{316}/_{1000}$	—	15 Sept. » » 13.
44	Idem.	Idem.	Idem.	± 500	6 Julij 1873, n°. 35.	7 Dec. » » 21.
45	Idem.	Idem.	Kotta Blitar.	$121^{37}/_{100}$	—	30 Sept. » » 11.
46	Idem.	Idem.	Idem.	ruim $69^{1}/_{5}$	blijkt niet.	11 Nov. 1874, » 37.
47	Idem.	Idem.	?	$446^{38}/_{100}$	29 Oct. 1874, n°. 12.	18 Mei 1875, » 5.
48	Idem.	Kediri.	Papar.	$499^{98}/_{100}$	30 Nov. » » 35.	5 Mei » » 17.

(1) Deze opgaaf loopt slechts tot Maart 1875.

Tegen welke pachtsom (per bouw's jaars) toegezegd of afgestaan.	Naam van den aanvrager.	Datum van inschrijving van het erfpachtsregt in de openbare registers. (1)	VERDERE AANTEEKENINGEN.
f 2,60	J. C. Simonet.	3 Julij 1874.	
3,10	Factory der N. H. M.	13 Oct. »	Als bij n°. 3 (Indisch besluit 20 Augustus 1872, n°. 5). Eerste aanvrager was de tegenwoordige erfpachter.
1,10	P. C. Sineck.	?	
1,10	Idem.	?	
2,01	J. L. Umbgrove.	11 Febr. 1875.	
4,10	P. L. H. Stennekes.	?	
3,10	J. E. Wiederhold.	?	
2,60	H. C. Voorhoeve Jr.	?	
5,10	A. graaf van Limburg Stirum.	14 Dec. 1874.	
4,10	E. Th. von Jaroschka Pohl.	?	
3,10	C. Hill.	?	
3,10	H. N. Esche.	4 Maart 1875.	
3,10	J. G. Koker (sedert overgegaan op C. Voute).	21 Julij 1874.	
3,10	F. W. Schreyner.	21 Julij »	
2,10	A. Rutering.	?	
2,10	H. J. Eyssell en K. van Gessel.	11 Maart »	Voor de verhuring dezer perceelen werd in 1872 (verg. het verslag van 1873, blz. 223) tweemalen eene inschrijving gehouden: bij de eerste inschrijving werd van de eerste aanvragers der gronden, de tegenwoordige erfpachters, een te laag bod ontvangen, en voor de tweede inschrijving, toen de jaarlijksche minimum-huurschat van f 10,66[5] tot f 3,50 per bouw was verlaagd, kwamen in 't geheel geene billetten in, daar de eerste aanvragers zich onthielden, omdat zij inmiddels uitgifte in erfpacht verzocht hadden.
2,10	Idem.	11 Maart »	
3,00	R. W. Besier.	14 Mei »	
3,15	P. C. Huyser, qq. directeuren der Tawangredjo-cultuurmaatschappij.	13 Maart »	Ook voor de verhuring van dit perceel werd in 1872 (zie het verslag van dat jaar blz. 169) eene inschrijving gehouden, naar aanleiding waarvan het bij Indisch besluit van 4 November 1872, n°. 85, werd toegewezen aan den eersten aanvrager, tevens eenigen inschrijver (den gemagtigde der Tawangredjo-cultuurmaatschappij) tegen een jaarlijkschen huurschat van f 6 per bouw. Vóórdat echter de huurregten contractueel waren gevestigd, verzocht de verkrijger dat hem de gronden in erfpacht mogten worden afgestaan.
4,10	Idem.	25 Jan. 1875.	
4,10	H. H. F. van Lennep.	?	
4,60	Jhr. A. van Citters.	?	

Volgnummer.	GEWEST.	REGENTSCHAP.	DISTRICT.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het Indisch besluit, waarbij het perceel is toegezegd.	Datum en nummer van het Indisch besluit, waarbij het perceel is afgestaan.
					***C.* Afgewezen**	
I.	Preanger regentschappen.	Bandong.	Oedjoeng-broeng Koelon.	?	—	—
II.	Idem.	Idem.	Idem.	380	—	—
III.	Idem.	Tjiandjoer.	Tjikalong.	500	—	—
IV.	Tagal.	Brebes.	Boemiaijoe.	300	—	—
V.	Pekalongan.	Batang.	Soebah.	500	—	—
VI.	Idem.	Pekalongan.	?	300	—	—
VII.	Samarang.	Kendal.	Selokaton.	200	—	—
VIII.	Idem.	Idem.	Idem.	300	—	—
IX.	Idem.	Idem.	Idem.	300	—	—
X.	Pasoeroean.	Malang.	Gondanglegi.	500	—	—
XI.	Idem.	Pasoeroean.	Poerworedjo.	2	—	—
XII.	Banjoewangi.	Banjoewangi.	Banjoewangi.	500	—	—
XIII.	Bagelen.	Ledok.	Wonosobo.	50	—	—

(1) Deze opgaven loopen niet verder dan 1 Maart 1875.

Tegen welke pachtsom ... aa...

Tegen welke pachtsom (per bouw 's jaars) toegezegd of afgestaan.	Naam van den aanvrager.	Datum van inschrijving van het erfpachtsregt in de openbare registers.	VERDERE AANTEEKENINGEN.
aanvragen. (1)			
—	C. Meyboom.	—	De aanvrage werd afgewezen, omdat de gronden in de termen vielen van de 3de alinea der wet van 9 April 1870 (*Indisch Staatsblad* n°. 55). Intusschen had de aanvrager de regten op die gronden van den vroegeren bezitter afgekocht (Indisch besluit van 1 November 1874, n°. 11).
—	A. Fersenaar.	—	Afgewezen, om reden de aangevraagde gronden beschikbaar moesten blijven, deels voor de instandhouding en uitbreiding der gouvernements-koffijcultuur, deels voor den eigen landbouw der bevolking (Indisch besluit 12 Februarij 1875, n°. 9).
—	L. Revius.	—	Deze aanvraag betrof het perceel bedoeld onder *A* hiervoren (sub 3). Vóór dat de aanvrager zich aanmeldde, was echter het perceel reeds bestemd om weder in erfpacht te worden aangeboden. Van daar dat het verzoek werd afgewezen (Indisch besluit 4 December 1874, n°. 5).
—	J. J. H. van Hall.	—	Afgewezen, vermits de gronden beschikbaar moesten blijven voor de instandhouding der gouvernements-koffijcultnur (Indisch besluit 11 September 1874, n°. 29).
—	Oeij Laei-oh.	—	Idem idem (Indisch besluit 21 Augustus 1874, n°. 39).
—	Tio Siangoan.	—	Het motief der afwijzing (Indisch besluit 24 December 1874, n°. 6) blijkt niet.
—	Mac Neill & C°.	—	Afgewezen, omdat de gronden in de termen vielen van de 3de alinea der wet van 9 April 1870 (Indisch besluit 30 November 1874 n°. 28).
—	P. H. Soeters.	—	Afgewezen, omdat de gronden gedeeltelijk voor de gouvernements-koffijcultuur en voor het eigen gebruik der bevolking beschikbaar moesten blijven, en het overig gedeelte, wegens de verspreide ligging, minder geschikt was om in erfpacht te worden uitgegeven (Indisch besluit 30 November 1874, n°. 6).
—	A. M. Odenthal.	—	Afgewezen, omdat de uitgifte strijdig zou zijn met 's lands belang en met dat der bevolking (Indisch besluit 23 Februarij 1875, n°. 17).
—	W. Hollegraeff.	—	Afgewezen, omdat de gronden gebleken waren voor een deel in de termen te vallen van art. 9, litt. *a* en *e* van het Koninklijk besluit van 16 April 1872, n°. 28 (*Indisch Staatsblad* n°. 116), als gedeelten omvattende waarop: 1°. anderen regten hadden, welke zij niet wenschten af te staan; 2°. djati- of andere (onder geregeld beheer staande) houtbosschen voorkwamen. Overigens behoorde het perceel beschikbaar te blijven voor de naburige bevolking, ten behoeve van de uitbreiding harer aanplantingen van voedingsmiddelen (Indisch besluit 5 November 1874, n°. 16).
—	H. B. van Hees.	—	Afgewezen met het oog op de derde alinea der wet van 9 April 1870 (Indisch besluit 2 Januarij 1875, n°. 42).
—	Jhr. H. J. A. S. de Mey van Gerwen en H. J. Coert.	—	Afgewezen, omdat de aangevraagde gronden bij voorkeur beschikbaar moesten blijven voor de gouvernements koffijcultuur, wegens hun ligging nabij de woonplaatsen der planters (Indisch besluit 25 Februarij 1874, n°. 40).
—	Mr. J. P. van Ossenbruggen.	—	Afgewezen, omdat, zoo als reeds in het vorig verslag (bladz. 92) werd gemeld, de aangevraagde gronden een deel uitmaken van het gebied van inlandsche gemeenten (Indisch besluit 24 October 1873, n°. 36).

ZITTING 1875 — 1876. — 5.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE R.

N°. 19.

(Zie bladz. 92 van het verslag).

OVERZIGT

VAN DE

ONDERNEMINGEN VOOR WELKE IS TOEGESTAAN DE HUUR TE VERVANGEN DOOR ERFPACHT,

sedert het in werking treden der verordeningen ter zake tot 15 Junij 1875.

Volgnummer.	Gewest.	Regentschap.	District.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het Indisch besluit, waarbij aan de huurders de voorwaarden zijn medegedeeld waarop in het vervangen der huur door erfpacht door de Regering wordt toegestemd.
1	Bantam.	Lebak.	Sadjira.	Kosala.	H Lash.	$507^{3}/_{5}$	24 Nov. 1873, n°. 14.
2	Id.	Id.	Id.	Tjisella I en II en Tjilaki.	dr. A. J. D. Steenstra Toussaint en jhr. G. F. van de Poll.	1500	11 Maart 1875, » 6.
3	Id.	Id.	Id.	Tjioepit (Lebaksari).	C. G. Kolff en B. A. Suermondt.	504	16 » » » 12.
4	Krawang.	Krawang.	Krawang.	Gintoeng.	J. A. Kraijenbrink.	$279^{64}/_{500}$	6 Julij 1873, » 39.
5	Id.	Id.	Adiarsa.	Tamblang.	Id.	$194^{347}/_{500}$	Id.
6	Preanger regentschappen.	Tjiandjoer.	Djampang tengah.	Tjitjalobak.	J. A. Droop.	$15^{5}/_{100}$	23 Dec. 1874, » 19.
7	Cheribon.	Madjalengka.	Madjalengka.	Kadhipatten.	J. G. C. A. de Vogel.	400	8 Julij » » 57.
8	Pekalongan.	Pekalongan.	Bandar Goemiwang.	Loetoeng-Linggo.	H. v. Gessel jr.	$366^{4}/_{5}$	8 » » » 56
9	Samarang.	Kendal.	Selokaton.	Poetjong. Selokaton.	Mac Neill en C°.	$736^{370}/_{500}$ $177^{208}/_{500}$	19 April » » 3.
10	Id.	Id.	Id.	Seketjer.	Factory der Nederlandsche Handelmaatschappij.	184	1 Junij 1875, » 32
11	Id.	Salatiga.	Salatiga.	Flogo.	A. v. Dommelen, wed. F. J. Lorch en H. v. Dommelen.	420 (4)	10 » » » 28
12	Pasoeroean.	Malang.	Penanggoengan.	Gangsiran.	M. F. Reynst.	$495^{1}/_{3}$	25 Julij 1874, » 28
13	Id.	Pasoeroean.	Poerworedjo.	Alkmaar	W. L. Homans en C. Scheepmaker Gzn.	1910	5 Junij 1875, » 31.
14	Banjoemas.	Banjoemas.	Soekaradja.	Tjiberem.	G. L. Dorrepaal.	100	30 Julij 1874, » 9.
15	Madioen.	Ponorogo.	Poeloeng.	Soemberwangi (Bendoengan).	P. Suermondt.	500	27 Aug. » » 11.
16	Id.	Ngawi.	Sinee.	Bandjaran (Sawahan).	A. Rutering.	120	19 Dec. » » 26.
17	Kediri.	Ngrowo.	Pakoentjen.	Sidhoredjo (Tawangredjo).	Aquasie Boachie.	$167^{4}/_{5}$	25 Julij » » 30
18	Id.	Kediri.	Soekoredjo.	Brengolo (Kawedoesan).	Tan Kok Tong.	282	15 Jan. 1875, » 8.

(1) De dus * geteekende sommen (betreffende die ondernemingen waarvoor de huurschat eerst van af het 4de jaar en

(2) Vóór de conversie werd (voor de suikerfabriek) aan verponding slechts betaald f 1425 's jaars (dat is naar

(3) Huurschat werd slechts betaald over $861^{3}/_{10}$ bouws. De meerdere uitgestrektheid van het perceel was kosteloos

(4) Bovendien zouden nog in erfpacht worden afgestaan 2 thans reeds met regt van opstal bezeten stukken grond,

(5) Tot dusver werd voor het regt van opstal op den grond, waarop de fabrieksgebouwen staan, aan verponding

Verschuldigde jaarlijksche huurschat.		Verschuldigde jaarlijksche erfpachtsom.		Aanvankelijke taxatie der perceelen met de daarop staande gebouwen en vastigheden voor den aanslag in de verponding.		Bij vervanging der huur door erfpacht zal dus het Gouvernement reeds dadelijk ontvangen aan canon en verponding per jaar (ongerekend het hoofdgeld, bedoeld in de volgende kolom en de vermoedelijke latere stijging der verponding bij volgende taxatien).	Bovendien per jaar te heffen aan hoofdgeld (à f 5 per werkbaren man) voor de op het perceel gevestigde vaste werklieden, als compensatie voor hunne vrijstelling van heerendiensten (*Indisch Staatsblad* 1872, nº. 116, art. 14). (Vermoedelijk bedrag, berekend naar het aantal tijdens de taxatie van het perceel aldaar gevestigde werklieden).	Datum van inschrijving van het erfpachtsregt in de openbare registers.
Per bouw.	In 't geheel.	Per bouw.	In 't geheel.	Aanslag-waarde.	Jaarlijksche betaling.			
f 2,50	(1) * f 951,75	f 1,00	f 507,60	f 50 000,00	f 375,00	f 882,60	f 500,00	26 Feb. 1874.
0,50	* 562,50	1,00	1 500,00	300 000,00	2 250,00	3 750,00	Geen gevestigde bevolking.	?
2,50	* 945,00	1,50	756,00	50 000,00	375,00	1 131,00	Id.	?
5,50	1 535,20[5]	4,00	1 116,51	60 000,00	450,00	1 566,51	f 100,00 (voor beide)	15 Dec. 1874.
5,50	1 070,82	4,00	778,77[5]	40 000,00	300,00	1 078,77[5]		Id.
4,00	* 45,15	1,25	18,81	3 762,50	28,22	47,03	Geen gevestigde bevolking.	?
15,00	6 000,00	15,00	6 000,00	(2) 242 424,00	(2) 1 818,18	7 818,18	Niet opgegeven.	31 Dec. 1874.
5,00	* 1 375,50	3,00	1 100,40	100 000,00	750,00	1 850,40	f 200,00	24 Dec. 1874.
6,00	(3) 5 167,80	2,50	2 285,39	300 000,00	2 250,00	4 535,39	1 005,00	25 Aug. 1874.
6,00	1 104,00	6,00	1 104,00	55 000,00	412,50	1 516,50	Geen gevestigde bevolking.	?
6,00	2 520,00	3,25	1 365,00	170 000,00	1 275,00	2 640,00	Niet opgegeven.	?
6,00	* 2 179,00	6,00	2 972,00	304 000,00	2 280,00	5 252,00	f 360,00	9 Oct. 1874.
6,00	11 460,00	4,00	7 640,00	(5) 1 312 000,00	(5) 9 840,00	17 480,00	Niet opgegeven.	?
6,00	* 450,00	6,00	600,00	6 000,00	45,00	645,00	Id.	31 Jan. 1875.
20,00	* 7 500,00	15,50	7 750,00	30 000,00	225,00	7 975,00	Id.	?
3,50	* 315,00	2,10	252,00	24 000,00	180,00	432,00	Id.	?
6,00	* 755,10	6,00	1 006,80	10 068,00	75,51	1 082,31	Id.	?
4,00	* 846,00	4,00	1 128,00	5 000,00	37,50	1 165,50	Id.	?

dan trapsgewijze ingaat) wijzen aan het gemiddeld bedrag berekend over den geheelen huurtijd.
eene aanslagwaarde van f 190 000).
in huur afgestaan als schadeloosstelling voor vroeger te min bezeten huurgebied.
groot 10 320 en 24 823 vierk. meters, waarop eenige inlandsche woningen en de droogbakken der onderneming.
betaald f 1012,50 (dat is naar eene aanslagwaarde van f 135 000).

(Zie blz. 101 van het verslag).

OVERZIGT van de op 1 Januarij 1875 bestaande aannemings-contracten voor het vervoer van producten, goederen enz., voor zooveel daarbij het departement van binnenlandsch bestuur is betrokken.

AARD VAN HET TRANSPORT.	Duur der aanneming (1 Januarij tot en met 31 December.)	AANNEMINGSPRIJS.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
Java en Madura.			
Bantam.			
Levering van laadpraauwen voor het afhalen en vervoeren naar de pakhuizen te Karang-Antoe van zout uit de schepen liggende ter reede van Bantam, en transport naar en van boord van producten en goederen ter genoemde reede.	1875 t/m 1877.	f 3 per kojan.	1000 kojans praauwruimte.
Transport van gouvernementsproducten, gelden, zout, enz., in de residentie Bantam.	1875 t/m 1877.	*Koffij:* uit de pakhuizen te Baros, Pandeglang, Balekombang en Tjimanoek, naar Karang-Antoe, respectivelijk tegen 40, 70, 70 en 80 cent per pikol. *Zout:* uit de pakhuizen te Karang-Antoe naar Tanara, Pandeglang, Tjilegong, Laboean en Rangkas-Betoeng, respectivelijk tegen f 2, f 30, f 20, f 20 en f 20 per kojan. *Gelden:* van 's lands kas te Pandeglang naar elk der koffij-inkooppakhuizen te Pandeglang, Baros, Tjimanoek en Balekombang tegen $12^{1}/_{2}$ cent per paal (zilvergeld voor elke f 15 000, kopergeld voor elke f 300).	Koffij 8000 pikols, zout 415 kojans, gelden f 92 200 zilveren en f 22 800 koperen munt.
Batavia.			
Levering van laadpraauwen voor het transport van en naar de reede, buitenreede en omliggende eilanden te Batavia.	1871 t/m 1875.	f 3,50 per kojan.	150 kojans per dag.

AARD VAN HET TRANSPORT.	Duur der aanneming (1 Januarij tot en met 31 December.)	AANNEMINGSPRIJS.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
Krawang en Preanger regentschappen.			
Transport van *a.* koffij uit het inkooppakhuis te Wanaijassa naar de pakhuizen te Tjikao-Bandong (Preanger regentschappen); *b.* zilver- en kopergeld, materialen en goederen van de hoofdplaats Poerwakarta naar Tjikao-Bandong en naar verschillende districts hoofdplaatsen in de residentie Krawang of in omgekeerde rigting.	1875 t/m 1879.	f 0,10½ per pikol en per paal.	Niet opgegeven.
Preanger regentschappen en Batavia.			
Transport van koffij uit de pakhuizen in het regentschap Tjiandjoer naar Batavia en van zout van Batavia naar de pakhuizen te Tjiandjoer en Soekaboemi, zoomede van alle gouvernementsgoederen en gelden naar die plaatsen (het gebruik van den spoorweg Batavia-Buitenzorg is facultatief; vergelijk vorig verslag blz. 100).	1874 t/m 1876.	voor koffij f 0,02⁵/₁₀, zout f 0,02²/₁₀, goederen en kopergeld f 0,02 per pikol en per paal, zilvergeld f 0,001 per f 100 en per paal.	Koffij 8500 pikols, zout 20 400 pikols, goederen en gelden niet op te geven.
Preanger regentschappen en Banjoemas.			
Transport van koffij van Bandjar (Preanger regentschappen) naar Tjilatjap (Banjoemas) en van zout in omgekeerde rigting.	1 Augustus 1869 t/m 31 Julij 1879.	f 0,50 per pikol.	Koffij 70 000 pikols, zout 30 000 pikols.
Preanger regentschappen.			
Afvoer van koffij uit het doorvoerpakhuis te Singaparna en uit de pakhuizen van Melambong, Tjiawi en Indihiang naar de pakhuizen te Bandjar, en opvoer van zout van laatstgenoemde plaats naar de pakhuizen te Singaparna, Indihiang en Melambong.	1874 t/m 1876.	f 0,02⁴/₉ per pikol en per paal.	Niet opgegeven.
Transport van koffij uit eenige pakhuizen in Bandong naar Tjikao, van katjang mede van Bandong naar Tjikao, van zout van Tjikao naar Bandong en Koppo en van goederen en gelden tusschen deze plaatsen.	1872 t/m 1876.	f 0,03⁹³/₁₀₀ per pikol en per paal.	Koffij 54 800 pikols, katjang 1600 pikols, zout 15 900 pikols, goederen en gelden niet op te geven.
Transport van koffij uit eenige pakhuizen in de regentschappen Bandong, Limbangan en Soekapoera naar Singaparna; van zout van Singaparna naar Tjiledoek en van goederen en gelden tusschen deze plaatsen.	1872 t/m 1876.	f 0,04¹⁸/₁₀₀ per pikol en per paal.	Koffij 25 171 pikols, zout 7524 pikols, goederen en gelden niet op te geven.
Transport van koffij uit eenige pakhuizen in de regentschappen Bandong en Soemedang naar Karang Sambong, van zout van Karang Sambong naar Tjitjalengka en Soemedang, zoomede van goederen en gelden tusschen deze plaatsen.	1872 t/m 1876.	f 0,04¹¹/₁₀₀ per pikol en per paal.	Koffij 14 400 pikols, zout 10 500 pikols, goederen en gelden niet op te geven.

AARD VAN HET TRANSPORT.	Duur der aanneming (1 Januarij tot en met 31 December.)	AANNEMINGSPRIJS.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
Cheribon en Preanger regentschappen.			
Transport van *a.* koffij uit de koffijpakhuizen in de afdeeling Galoe naar 'slands pakhuizen te Bandjar (Preanger regentschappen); *b.* van zout van het verkooppakhuis te Bandjar naar dat te Tjiamies en te Kwali; *c.* geld van Tjiamies naar Madjalengka en naar de koffijinkooppakhuizen in de afdeeling Galoe, en omgekeerd, zoomede uit de zoutpakhuizen te Tjiamies en Kwali naar 'slands kas te Tjiamies.	1875.	Langs bestaande wegen: voor koffij f 0,06 en voor zout f 0,06½ per pikol en per paal, voor elke f 60 koper-, of elke f 3000 zilvergeld f 0,05⁷⁵/₁₀₀ per paal. Langs nieuwe wegen: voor koffij f 0,01⁷⁵/₁₀₀ en voor zout f 0,01½ per pikol en per paal, voor gelden als boven f 0,01½ per paal.	Koffij 7000 pikols, zout 140 kojans, gelden f 100 000.
Cheribon.			
Levering van praauwen voor het transport naar en van de reede ter hoofdplaats Cheribon van gouvernementsgoederen, zout, geld, materialen en houtwerken, benevens van Europesche en inlandsche militairen, pradjoerits, hunne vrouwen en kinderen, zoomede veroordeelden.	1875 t/m 1877.	Goederen, gelden, producten en materialen voor f 0,20 en zout voor f 0,12 per pikol; houtwerken voor f 6 de 2½ kub. meter, voor personen f 10 per vijftal.	Goederen 2500 pikols, gelden 14 000 pikols, zout 40 500 pikols, producten 50 pikols, materialen 2500 pikols, houtwerken 500 kub. meters, militairen enz. 180, veroordeelden 350.
Transport van producten en zout tusschen Karang Sambong en Indramaijoe.	1874 t/m 1876.	f 0,36* per pikol.	Koffij 10 000 pikols, zout 450 kojans, goederen en gelden niet op te geven.
Transport van koffij uit de inkooppakhuizen te Ganeas, Tjidoelang, Bantaroedjek, Koeningan, Kadoe-gedeh, Loeragoeng, Toendagan, Tjiwaroe, Tjibingbin, Mandirantjan en Singardjati, gelegen in de afdeelingen Madjalengka en Koeningan naar Cheribon, zoomede van zout van het verkooppakhuis ter hoofdplaats Cheribon naar die te Koeningan en Tjiledoek; voorts transport van koper- en zilvergeld van Cheribon naar de bovengenoemde koffij- inkooppakhuizen — met uitzondering van die gelegen in de afdeeling Madjalengka (de drie eerstgenoemde) — en omgekeerd, als ook uit het zoutpakhuis of de ondercollecteurs-geldkamer te Koeningan naar Cheribon.	1875 t/m 1877.	Voor koffij en zout f 0.02⁹/₁₀ per pikol en per paal, voor elke f 60 koper- en voor elke f 3000 zilvergeld f 0,02½ per paal.	Koffij 18 000 pikols, zout 13 500 pikols, gelden f 225 000 koperen en f 180 000 zilveren munt.
Transport van *a.* koffij uit de koffijpakhuizen te Madja en Passirlangoe (afdeeling Madjalengka) naar 's lands pakhuizen te Cheribon; *b.* zout uit het verkooppakhuis ter genoemde hoofdplaats naar dat te Madjalengka; *c* geld van Cheribon naar Madjalengka en van laatstgenoemde plaats naar gemelde koffijpakhuizen, benevens naar die te Ganeas, Tjidoelang en Bantaroedjek en omgekeerd.	1875.	Voor koffij f 0,01⁷/₁₀, zout f 0,02⁴⁵/₁₀₀ per pikol en per paal, voor elke f 60 koper- en elke f 3000 zilvergeld f 0,02 per paal.	Koffij 6000 pikols, zout 200 kojans, gelden f 285 500 zilveren en f 100 000 koperen munt.
Tagal.			
Levering van praauwen voor het transport van *a.* gevangenen, veroordeelden, ontslagen veroordeelden en hunne vrouwen	1874 t/m 1876.	Voor personen f 1,50 per persoon, zout f 2, andere goederen f 1,50 en zout (sub *c*) f 3 per kojan.	Personen 200, goederen en zout 1250 kojans praauwruimte.

AARD VAN HET TRANSPORT.	Duur der aanneming (1 Januarij tot en met 31 December.)	AANNEMINGSPRIJS.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
en kinderen van de reede van Tagal naar den wal en omgekeerd; *b.* zout en andere gouvernementsgoederen; *c.* zout van de reeden van Oeloedjami en Tandjong naar den wal. zoomede het vervoer van het zout en de andere gouvernementsgoederen naar de pakhuizen te Tagal, Oeloedjami en Tandjong.		f 2 per kojan.	Begrepen onder de 1250 kojans bovenbedoeld.
Transport van koffij, zout en gelden in de residentie Tagal.	1873 t/m 1875.	f 0,03 $^{35}/_{100}$ per pikol en per paal.	Koffij 45 500 pikols, zout 465 kojans, gelden niet op te geven.
Pekalongan.			
Levering van praauwen voor het transport naar en van reede van Pekalongan.	1873 t/m 1875.	f 0,11$^{55}/_{100}$ per pikol.	Koffij 300 pikols, zout 700 kojans.
Transport van koffij uit de inkooppakhuizen naar de hoofdplaats Pekalongan; van gelden in omgekeerde rigting en van zout van de hoofdplaats naar Limpoeng en Goemiwang.	1874 t/m 1876.	f 0,03$^{90}/_{100}$ per pikol en per paal.	Koffij 24 000 pikols, zout 8500 pikols, gelden f 310 000 zilveren en ongeveer $^1/_{10}$ gedeelte koperen munt.
Samarang.			
Transport van personen, goederen enz. naar en van de reede van Samarang.	1871 t/m 1875.	f 3,95 per kojan.	25 kojans per dag.
Samarang en Kadoe.			
Transport van producten, goederen, zout en gelden in de residentien Samarang en Kadoe.	1873 t/m 1877.	Voor zout, producten enz f 0,03$^{39}/_{100}$ per pikol en per paal, voor elke f 100 zilvergeld f 0,00$^1/_2$ per paal.	Koffij 123 530 pikols, zout 83 760 pikols, gelden niet op te geven.
Japara en Samarang.			
Transport van koffij uit eenige pakhuizen in de residentie Japara naar die van Samarang.	1873 t/m 1875.	f 0,02 per pikol en per paal.	10 000 pikols.
Soerabaija.			
Transport van koffij uit de binnenlandsche pakhuizen in de residentie Soerabaija naar de pakhuizen ter hoofdplaats.	1871 t/m 1875.	f 0,77^5 per pikol.	8000 pikols.
Soerabaija en Madura.			
Transport van goederen (1), paarden, slagtvee, gelden en steenkolen, zoomede van personen van en naar de reede Soerabaija, en van gevangenen van Soerabaija naar Kamal (Madura).	1875 t/m 1879.	f 3,05 per kojan.	Niet opgegeven.

(1) Uitgezonderd de producten, welker afscheep geschiedt door de zorg van de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij.

AARD VAN HET TRANSPORT.	Duur der aanneming (1 Januarij tot en met 31 December.)	AANNEMINGSPRIJS.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
Pasoeroean.			
Transport van producten, gelden, goederen en zout uit de binnenlandsche pakhuizen in deze residentie naar de hoofdplaats.	1873 t/m 1875.	f 0,02¼ per pikol en per paal.	Koffij 214 000 pikols, zout 25 350 pikols, goederen en gelden niet op te geven.
Probolinggo.			
Transport van koffij uit de binnenlandsche pakhuizen naar de hoofdplaats Probolinggo; van gelden in omgekeerde rigting en van zout van Bremi nabij de hoofdplaats naar Loemadjang.	1874 t/m 1876.	f 0,02³⁄₁₀ per pikol en per paal (ook voor gelden).	Koffij 40 700 pikols, zout 110 kojans, gelden f 503 600 zilveren en f 15 500 koperen munt.
Bezoeki.			
Transport van producten en zout uit en naar de pakhuizen in de afdeelingen Bezoeki, Panaroekan en Bondowosso, en van gelden van de hoofdplaats Bezoeki naar 's lands kassen te Sitoebondo en Bondowosso en van en naar de verschillende binnenlandsche koffij- en zoutpakhuizen.	1874 t/m 1876.	Voor koffij f 0,02⁶⁄₁₀ en voor zout f 0,02¾ per pikol en per paal, voor gelden f 0,03 of f 0,40 respectivelijk voor elke f 1000 zilveren of koperen munt per paal.	Koffij 42 000 pikols, zout 14 850 pikols, goederen en gelden niet op te geven.
Transport van koffij van Wringin naar Bezoeki en van gelden in omgekeerde rigting.	1874 t/m 1876.	Voor koffij f 0,09½ per pikol en per paal, voor gelden f 0,02 of f 0,35 respectivelijk voor elke f 1000 zilveren of koperen munt per paal.	Koffij 4000 pikols, gelden f 50 000 zilveren en f 2000 koperen munt.
Banjoewangi.			
Transport van goederen, gelden, steenkolen en zout (zoomede van personen behoorende tot het departement van oorlog, en van gevangenen en veroordeelden) van en naar de reede.	1874 t/m 1876.	f 10,75 per kojan en f 0,90 per persoon.	Niet op te geven.
Transport van koffij, zout en gelden in de residentie Banjoewangi.	1874 t/m 1876.	Voor koffij en zout f 0,69 per pikol en per 10 palen, voor gelden f 0,10 of f 0,15 respectivelijk voor elke f 1000 zilveren of koperen munt per 10 palen.	Koffij 5000 pikols, zout 1200 pikols, gelden f 50 000 zilveren en f 15 000 koperen munt.
Banjoemas en Bagelen.			
Transport van producten, zout en andere goederen in de residentien Banjoemas en Bagelen.	1866 t/m 1875.	f 0,02⁷⁄₁₆ per pikol en per paal.	Koffij 32 199 en 15 420 pikols, zout 51 172 en 19 050 pikols, respectivelijk voor Bagelen en Banjoemas.
Djokjokarta (en Samarang).			
Transport van koffij uit de pakhuizen te Genteng en Dekso naar de pakhuizen te Samarang (gebruik van den spoorweg verpligtend).	1873 t/m 1875.	f 2,90 per pikol.	Koffij 4400 pikols.

AARD VAN HET TRANSPORT.	Duur der aanneming (1 Januarij tot en met 31 December.)	AANNEMINGSPRIJS.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
Soerakarta (en Samarang).			
Transport van de (gouvernements) koffij afkomstig uit Soerakarta, van het pakhuis gelegen nabij het spoorwegstation te Soerakarta tot in de pakhuizen op de aloon-aloon te Samarang (gebruik van den spoorweg verpligtend).	1873 t/m 1875.	f 1,39 per pikol.	Koffij 55 000 pikols.
Madioen (Soerakarta en Samarang).			
Transport van koffij, zout, goederen en gelden in de residentie Madioen (1), in twee perceelen, met dien verstande, dat	1 Maart 1875 t/m ultimo Februarij 1878.		
het 1ste perceel omvat den afvoer naar en de aflevering in de pakhuizen te Samarang van al de gouvernementskoffij uit de pakhuizen in de afdeelingen Ngawi en Magettan, uit de oogsten van 1875 tot en met 1877, (vervoer per spoorweg tusschen Soerakarta en Samarang verpligtend), en dat		1ste perceel: voor het vervoer per spoorweg tusschen de pakhuizen te Soerakarta en Samarang, voor producten en goederen f 1,59 per pikol in eens; voor het vervoer tusschen Soerakarta en de verschillende pakhuizen in de afdeelingen Ngawi en Magettan: voor producten, goederen en kopergeld f 0,07$^{74}/_{100}$ per pikol en per paal, en voor zilvergeld f 0,00$^{25}/_{100}$ voor elke f 100 per paal.	Koffij 7900 pikols.
het 2de perceel omvat: *a.* den afvoer naar en de aflevering in de pakhuizen te Djokotro en Koetjoer (afdeeling Patjitan) van al de gouvernementskoffij uit de residentie Madioen over de oogstjaren 1875 tot en met 1877, met uitzondering van het product der afdeelingen Ngawi en Magettan; *b.* den overvoer uit de depôtpakhuizen te Djokotro en Koetjoer van het zout, van af 1 Maart 1875 tot en met ultimo Februarij 1878 benoodigd in de zoutpakhuizen der residentie Madioen, dat te Ngawi alleen uitgezonderd, en *c.* den overvoer gedurende laatstgenoemd tijdvak van alle gouvernementsgelden en goederen van en naar de verschillende plaatsen in deze residentie.		2de perceel: voor producten, goederen en kopergeld f 0,05$^{1}/_{10}$ en voor zout f 0,05$^{49}/_{100}$ per pikol en per paal, voor zilvergeld f 0,00$^{25}/_{100}$ voor elke f 100 per paal.	Koffij 39 700 pikols naar Djokotro en 19 500 naar Koetjoer, zout 40 100 pikols van Djokotro en 12 000 pikols van Koetjoer.
Kediri (Soerabaija en Madura).			
Transport van koffij, goederen en gelden uit de residentie Kediri naar Soerabaija en omgekeerd, en van zout uit de afdeeling Sampang (Madura) naar de residentie Kediri.	1874 t/m 1876.	Voor koffij naar Soerabaija: van Trengalek, Toeloeng-Agoeng, Ngoenoet, Doereman, Kediri en Karangredjo respectivelijk 1$^{30}/_{100}$, 3, 1$^{1}/_{2}$, 6, 1$^{1}/_{2}$ en 1 cent per pikol en per paal; voor zout van Sampang naar Toeloeng-Agoeng, Kediri en Kertosono, 10 cent per pikol en per paal; voor goederen en gelden van	Koffij 31 100 pikols, zout 1350 kojans, gelden niet op te geven.

(1) Omtrent de regeling dezer transporten volgens de laatst afgeloopen contracten, respectivelijk met 31 December 1874 en 28 Februarij 1875 (het eene voor de afdeeling Patjitan en het andere voor de overige afdeelingen), zie men het verslag van 1873, bijlage N, blz 9. Gedurende de maanden Januarij en Februarij 1875, toen het nieuwe contract nog niet in werking was, geschiedden de transporten in de afdeeling Patjitan regtstreeks door de zorg van het bestuur.

AARD VAN HET TRANSPORT.	Duur der aanneming (1 Januarij tot en met 31 December.)	AANNEMINGSPRIJS.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
		Soerabaija naar Kediri en Toeloeng-Agoeng en omgekeerd respectivelijk 10 en 3 cent, van Kediri naar Toeloeng-Agoeng en omgekeerd 1 cent, van Kediri naar Kertosono 1 en omgekeerd 5 cent, van Toeloeng-Agoeng naar Trengalek 3 en omgekeerd 5 cent, en van Toeloeng-Agoeng naar Karangredjo mede 5 cent, alles per pikol en per paal.	
Transport van koffij, zout, goederen en gelden in de residentie Kediri.	1875 t/m 1877.	Voor koffij naar Kediri: van Blitar, Wlingi, Pare, Berbek, Sawahan en Ngelos respectivelijk 13, $^1/_{10}$, 6, 25, 1 en 1 cent, en naar Toeloeng-Agoeng: van Soembring, Tawing, Grigoe, Nglantjar, Djati, Toegoe en Tjampoerdarat respectivelijk $^1/_{10}$, 8, 5, 2, 5, 6 en 2 cent, alles per pikol en per paal; voor zout $^1/_{10}$ en voor gelden en goederen 1 cent per pikol en per paal.	Niet opgegeven.
Buitenbezittingen.			
Sumatra's Westkust.			
Transport van personen, paarden en goederen enz. naar en van de reede van Padang.	1873 t/m 1882.	(Van en naar de reede, te Padang. / Van de reede van Padang naar Poeloe-Pisang.) voor zout (per kojan) . . . . . f 6,83 / — voor steenkolen (per ton) . . . . 3,57 / f 3,37 voor militaire goederen (p^r kojan) 6,95 / 4,25 voor andere goederen, zoomede gelden (p^r pikol) 0,22^5 / 0,14^5 voor personen, paarden en houtwerken (p^r kojan laadruimte) . . 6,95 / 4,25	Niet op te geven.
Transport van koffij uit Padang-Pandjang en Priaman naar Padang, met uitzondering der onderafdeelingen Loeboebassong en Tikoe (afdeeling Priaman), en van goederen, gelden enz. van Padang naar Priaman, Koedoe, Kajoetanam en Padang-Pandjang en omgekeerd.	1872 t/m 1875.	f $0,03^{90}/_{100}$ per pikol en per paal.	Koffij 137 000 pikols, goederen 3000 pikols, gelden niet op te geven.
Transport van koffij (1) uit VIII Kotta's, VII Loerah's, Danau, Matoea, Loeboebassong en Tikoe naar Padang, en van goederen en gelden tusschen die plaatsen.	1873 t/m 1875.	A. Bij vervoer over land (2). B. » » » zee (3). (Koffij, kopergeld en goederen. / Zilvergeld. (4)) A. . . . . . f $0,04^7/_{10}$ / f $0,00^1/_{10}$ B. . . . . . 0,06 / $0,00^1/_{10}$	Koffij 6900 pikols, goederen en gelden niet op te geven.

(1) Aan dit en de volgende transporten ter Sumatra's Westkust is ook verbonden het vervoer van gouvernements reizigers met hunne bagage.
(2) Voor koffij, kopergeld en goederen per pikol en per paal; voor zilvergeld per f 100 en per paal.
(3) » » » » » » » » zeemijl: » » » » » » zeemijl.
(4) In 't verslag van 1873 (bijlage N, blz. 11) is voor dit en eenige andere transporten ter Sumatra's Westkust, in stede van f $0.00^1/_{10}$, ten onregte opgegeven f 0.10.

AARD VAN HET TRANSPORT.	Duur der aanneming (1 Januarij tot en met 31 December.)	AANNEMINGSPRIJS.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
Transport van koffij uit de Zuidelijke afdeeling van Padang naar Padang, en van goederen en gelden tusschen die plaatsen.	1873 t/m 1875.	A. . . . . . f 0,05$^{5}/_{10}$ f 0,03 B. 0,08 0,03	Koffij 3792 pikols, goederen en gelden niet op te geven.
Transport van koffij uit de afdeeling L Kotta's en de onderafdeeling Oud-Agam naar Padang-Pandjang, en van goederen en gelden tusschen die plaatsen.	1873 t/m 1875.	A. . . . . . 0,03$^{97}/_{100}$ 0,00$^{1}/_{10}$	Koffij 43 030 pikols, goederen en gelden niet op te geven.
Transport van koffij, goederen en gelden tusschen Padang, Siboga en Loemoet en de verschillende plaatsen in de onderafdeeling Ankola en Sipirok en tusschen al deze plaatsen onderling.	1873 t/m 1875.	A. . . . . . 0,07$^{1}/_{2}$ 0,00$^{1}/_{5}$ B. . . . . . 0,02 0,00$^{1}/_{5}$	Koffij 7270 pikols, goederen en gelden niet op te geven.
Transport van koffij uit Groot en Klein Mandheling, Oeloe en Pekantan naar Padang, en van goederen en gelden tusschen die plaatsen.	1873 t/m 1875.	A. . . . . . 0,05 0,00$^{1}/_{10}$ B. . . . . . 0,04 0,00$^{1}/_{10}$	Koffij 10 720 pikols, goederen en gelden niet op te geven.
Transport van koffij uit de afdeelingen XIII en IX Kotta's en de onderafdeelingen XX Kotta's en Batoe Beragoeng naar Padang-Pandjang, en van goederen en gelden tusschen die plaatsen.	1873 t/m 1875.	A. . . . . . 0,04$^{30}/_{100}$ 0,00$^{1}/_{10}$	Koffij 42 500 pikols, goederen en gelden niet op te geven.
Transport van koffij uit de adsistent-residentie Aijer-Bangies en Rau naar Padang, en van goederen en gelden tusschen die plaatsen.	1873 t/m 1875.	A. . . . . . 0,09$^{8}/_{10}$ 0,00$^{1}/_{10}$ B. . . . . . 0,03 0,00$^{1}/_{10}$	Koffij 2180 pikols, goederen en gelden niet op te geven.
Transport van koffij uit de afdeeling Tanah Datar, behalve de onderafdeeling XX Kotta's, naar Padang-Pandjang.	1873 t/m 1875.	A. . . . . . 0,03$^{97}/_{100}$ 0,00$^{1}/_{10}$	Koffij 42 500 pikols, goederen en gelden niet op te geven.
Lampongsche districten.			
Transport van personen en goederen van en naar de reede van Telok-Betong.	1873 t/m 1875.	Voor reizigers f 4,50 per persoon, steenkolen f 15 per ton en andere goederen f 14,50 per kojan.	300 kojans.
Palembang.			
Transport van gouvernementsgoederen tusschen Palembang en Tebing-Tinggi, Moeara Doea, Lahat, Bandar en Djambi.	1873 t/m 1875.	f 5617,92 per jaar.	Niet op te geven.
Riouw.			
Transport van goederen en steenkolen enz. van en naar de reede van Riouw.	1873 t/m 1875.	Voor steenkolen f 2 per ton, goederen enz. f 0,35 per pikol.	Steenkolen 1200 ton, goederen 60 kojans.
Westerafdeeling van Borneo.			
Transport van passagiers en goederen van en naar de mailstoomers en andere schepen ter reede van Pontianak.	1875 t/m 1877.	f 7 per kojan.	Goederen 45 kojans.
Menado.			
Transport van koffij, goederen en gelden binnen de Minahassa (residentie Menado).	1872 t/m 1876.	f 0,06 per pikol en per paal.	Koffij 16 000 pikols, goederen 300 pikols, gelden f 200 000 zilveren en f 3000 koperen munt.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE T.

N°. 21.

(Zie bladz. 106 van het verslag.)

STAAT van de in Nederlandsch Indie aanwezige openbare lagere scholen voor Europeanen, bij het einde van 1874.

GEWEST.	PLAATS.	Aantal scholen.	Aantal onderwijzers in actieven dienst.				Aantal leerlingen.			Waarvan			Aantal inlanders en vreemde Oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
			Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen.	Te zamen.	Betalende.	Niet betalende.	Te zamen.	in de laagste klasse.	in de middelste klasse.	in de hoogste klasse.	
Java en Madura.													
Bantam	Serang	1	1	1	»	2	23	26	49	28	19	2	2
Batavia	Batavia	5	5	16	7	28	367	447	814	391	302	121	21
»	Meester Cornelis .	1	1	1	1	3	39	45	84	46	30	8	2
»	Buitenzorg . . .	1	1	2	»	3	41	68	109	57	40	12	11
Krawang	Poerwakarta . .	1	1	»	»	1	14	7	21	7	6	8	»
Preanger regentschappen. . . .	Bandong	1	1	»	»	1	17	24	41	27	14	»	»
Cheribon	Cheribon . . (1)	1	1	2	1	4	25	47	72	30	30	12	»
»	Indramaijoe . . .	1	1	»	1	2	13	1	14	3	10	1	1
Tagal	Tagal	1	1	2	»	3	24	61	85	38	33	14	»
Pekalongan . . .	Pekalongan . . .	1	1	2	1	4	15	53	68	24	33	11	1
Samarang	Samarang . . .	3	3	11	1	15	212	344	556	358	166	32	15
»	Ambarawa . . .	1	1	1	1	3	29	46	75	48	25	2	4
»	Salatiga	1	1	2	»	3	47	62	109	66	31	12	7
Japara	Patti	1	1	»	»	1	6	22	28	17	11	»	1
»	Japara	1	1	»	»	1	13	17	30	18	12	»	11
Rembang	Rembang. . . .	1	1	1	»	2	23	48	71	41	28	2	6
»	Toeban	1	1	»	»	1	23	7	30	14	12	4	7
Soerabaija	Soerabaija . . .	5	5	10	»	15	231	273	504	235	195	74	3
»	Grissee	1	1	1	»	2	9	38	47	27	16	4	1
»	Modjokerto . . .	1	1	1	»	2	25	11	36	21	14	1	5
	Transporteren	30	30	53	13	96	1196	1647	2843	1496	1027	320	98

(1) Bij gemis aan opgaven nopens het aantal leerlingen over 1874, zijn de cijfers van 1873 behouden.

GEWEST.	PLAATS.	Aantal scholen.	Aantal onderwijzers in actieven dienst. Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen.	Te zamen.	Aantal leerlingen. Betalende.	Niet betalende.	Te zamen.	Waarvan in de laagste klasse.	in de middelste klasse.	in de hoogste klasse.	Aantal inlanders en vreemde Oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
	Per transport	30	30	53	13	96	1196	1647	2843	1496	1027	320	98
Pasoeroean. . . .	Pasoeroean . . .	1	1	3	»	4	72	79	151	65	61	25	10
» . . .	Malang	1	1	1	»	2	30	35	65	38	26	1	13
Probolinggo . . .	Probolinggo. . .	1	1	1	»	2	21	43	64	25	32	7	»
Bezoeki.	Bezoeki	1	1	»	»	1	12	6	18	6	12	»	4
»	Sitoebondo . . .	1	1	»	»	1	18	13	31	15	13	3	10
Banjoewangi . . .	Banjoewangi . .	1	1	1	»	2	13	22	35	16	15	4	2
Banjoemas. . . .	Banjoemas . . .	1	1	»	»	1	17	17	34	21	10	3	3
»	Tjilatjap. . . .	1	1	»	»	1	16	22	38	26	9	3	5
»	Poerbolinggo . .	1	1	»	»	1	5	15	20	12	7	1	»
Bagelen.	Poerworedjo . .	1	1	2	»	3	10	78	88	62	18	8	2
»	Wonosobo . . .	1	1	1	»	2	25	14	39	30	9	»	13
Kadoe	Magelang. . . .	1	1	1	»	2	32	34	66	34	27	5	4
Djokjokarta . . .	Djokjokarta. . .	2	2	4	»	6	78	94	172	107	55	10	4
Soerakarta. . . .	Soerakarta . . .	2	2	6	»	8	144	81	225	122	89	14	2
»	Klatten	1	1	»	»	1	14	11	25	16	9	»	»
»	Boijolali	1	1	»	»	1	21	15	36	21	13	2	»
Madioen	Madioen	1	1	»	»	1	20	6	26	12	14	»	9
»	Ngawi.	1	1	»	»	1	14	34	48	34	13	1	2
Kediri	Kediri.	1	1	1	»	2	29	36	65	41	20	4	8
Madura.	Pamakassan. . .	1	1	»	»	1	13	17	30	18	12	»	3
»	Sumanap. . . .	1	1	»	»	1	8	33	41	25	16	»	»
	Te zamen	53	53	74	13	140	1808	2352	4160	2242	1507	411	192
Buitenbezittingen.													
Sumatra's Westkust	Padang	2	2	5	»	7	114	129	243	132	81	30	5
» » .	Fort de Kock . .	1	1	1	»	2	12	23	35	14	17	4	»
» » .	Padang Pandjang.	1	1	»	»	1	14	15	29	15	8	6	»
Benkoelen	Benkoelen . . .	1	1	1	»	2	13	23	36	16	20	»	4
Lampongsche districten	Telok Betong . .	1	1	»	»	1	19	1	20	13	5	2	7
Palembang. . . .	Palembang . . .	1	1	1	»	2	22	23	45	22	21	2	1
Riouw	Riouw.	1	1	»	»	1	21	11	32	17	14	1	»
	Transporteren	8	8	8	»	16	215	225	440	229	166	45	17

GEWEST.	PLAATS.	Aantal scholen.	Aantal onderwijzers in actieven dienst. Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen.	Te zamen.	Aantal leerlingen. Betalende.	Niet betalende.	Te zamen.	Waarvan in de laagste klasse.	in de middelste klasse.	in de hoogste klasse.	Aantal inlanders en vreemde Oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
	Per transport	8	8	8	»	16	215	225	440	229	166	45	17
Banka	Muntok	1	1	1	»	2	34	5	39	23	5	11	5
Westerafdeeling van Borneo	Pontianak . . .	1	1	»	»	1	11	11	22	17	5	»	1
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	Bandjermasin . .	1	1	2	»	3	24	64	88	53	25	10	3
Celebes en onderhoorigheden . .	Makassar. . . .	2	2	4	»	6	98	98	196	92	73	31	15
» . . .	Maros.	1	1	»	»	1	6	12	18	14	2	2	4
» . . .	Bonthain . . , .	1	1	1	»	2	12	36	48	22	20	6	4
» . . .	Bima	1	1	»	»	1	»	22	22	22	»	»	»
Menado	Menado	1	1	2	»	3	70	46	116	63	44	9	35
Amboina	Amboina	1	1	4	1	6	59	114	173	99	52	22	50
»	Neira (Banda) . .	1	1	3	»	4	69	60	129	67	53	9	35
Ternate	Ternate	1	1	2	»	3	28	72	100	52	29	19	19
Timor	Koepang	1	1	1	»	2	10	20	30	16	11	3	3
	Te zamen	21	21	28	1	50	636	785	1421	769	485	167	192

RECAPITULATIE.

Java en Madura . .	1874	53	53	74	13	140	1808	2352	4160	2242	1507	411	192
Buitenbezittingen . .	1874	21	21	28	1	50	636	785	1421	769	485	167	192
	Totaal . .	74	74	102	14	190	2444	3137	5581	3011	1992	578	384
	Totaal in 1873 .	72	72	108	8	188	2441	2868	5309	2884	1821	604	391
	Vermeerdering . .	2	2	»	6	2	3	269	272	127	171	»	»
	Vermindering. . .	»	»	6	»	»	»	»	»	»	»	26	7

(Zie bladz. 127 van het verslag).

Ziektekundig overzigt der behandelden en overledenen bij den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch Indie, gedurende 1874.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		JAVA EN MADURA.			BUITENBEZITTINGEN.		
		Behandeld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.	Behandeld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Febris intermittens,	Tusschenpoozende koorts,	25 225	1 932	1 : 13.05	7 370	112	1 : 65.8
» biliosa,	Galkoorts,	6 019	116	1 : 51.88	64	6	1 : 10.6
» gastrica,	Gastrische koorts,	2 023	79	1 : 25.6	254	4	1 : 63.5
» catarrhalis,	Catarrhale koorts,	1 146	31	1 : 36.96	841	9	1 : 93.4
Typhus,	Zenuwzinkingkoorts,	39	26	1 : 1.5	22	5	1 : 4.4
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	—	—	—	—	—	—
Encephalitis,	Hersen-ontsteking,	3	3	1 : 1	6	5	1 : 1.2
Ophthalmiae,	Oog- »	1 560	16	1 : 97.5	1 361	2	1 : 680.5
Parotitis,	Oorklier- »	47	1	1 : 47	25	—	—
Angina,	Keel- »	240	—	—	92	4	1 : 23
Pleuritis,	Borstvlies- »	9	—	—	9	2	1 : 4.5
Pneumonia,	Long- »	34	4	1 : 8.5	23	5	1 : 4.6
Hepatitis,	Lever- »	81	4	1 : 20.25	40	6	1 : 6.6
Enteritis,	Darm- »	52	4	1 : 13	66	10	1 : 6.6
Dysenteria,	Dysenterie,	1 693	675	1 : 2.5	317	70	1 : 4.53
Apoplexia,	Beroerte,	12	6	1 : 2	3	1	1 : 3
Epilepsia,	Vallende ziekte	14	—	—	7	—	—
Morbi mentis,	Zielsziekte,	885	114	1 : 7.76	72	3	1 : 24
Asthma,	Aamborstigheid,	259	8	1 : 32.37	88	2	1 : 44
Colica,	Koliek,	203	5	1 : 40.6	163	2	1 : 81.5
Aphthae tropicae,	Indische spruw,	23	3	1 : 7.6	2	—	—
Gastricismus,	Maagstoornis,	382	—	—	592	1	1 : 592
Diarrhoea,	Doorloop,	1 959	300	1 : 6.53	1 649	69	1 : 23.9
Helminthiasis,	Wormziekte,	1 323	2	1 : 661.5	1 139	—	—
Rheumatismus acutus,	Snelverloopend rheumatismus,	478	70	1 : 6.82	111	—	—
» chronicus,	Slepend rheumatismus,	258	9	1 : 28.6	307	—	—
Scrophulosis,	Klierziekte,	132	2	1 : 66	54	—	—

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura. Behandeld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.	Buitenbezittingen. Behandeld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Phtisis pulmonalis,	Longtering,	64	35	1 : 1.83	33	11	1 : 3
Carcinomata,	Kankergezwellen,	4	3	1 : 1.3	5	5	1 : 1
Lepra,	Melaatschheid,	70	12	1 : 5.83	53	2	1 : 26.5
Vitia cordis,	Hartgebreken,	16	3	1 : 5.3	21	5	1 : 4.2
Haemorrhagiae,	Verbloedingen,	71	7	1 : 10.14	16	2	1 : 8
Variolae,	Pokken,	9	1	1 : 9	273	22	1 : 12.4
Morbilli,	Mazelen,	112	1	1 : 112	10	—	—
Framboesia,	Framboosgezwellen,	171	2	1 : 85.5	101	1	1 : 101
Scabies,	Schurft,	2 197	24	1 : 91.54	713	1	1 : 713
Herpes,	Voortkruipende huiduitslag,	185	3	1 : 61.6	93	—	—
Syphilis primaria	Venusziekte,	6 132	5	1 : 1226.4	498	2	1 : 249
» secundaria,	Idem,	1 113	9	1 : 123.6	85	—	—
Vulnera,	Wonden,	1 518	68	1 : 22.32	469	12	1 : 39.08
Contusiones,	Kneuzingen,	354	3	1 : 118	254	3	1 : 84.6
Abscessus,	Ettergezwellen,	325	1	1 : 325	307	4	1 : 76.75
Ulcera,	Zweren,	2 131	181	1 : 11.77	2 506	31	1 : 80.83
Fistulae,	Pijpzweren,	6	—	—	4	—	—
Herniae,	Ingewandsbreuken,	19	1	1 : 19	9	1	1 : 9
Hydrocelae,	Waterzaksbreuken,	4	—	—	2	—	—
Luxationes,	Ontwrichtingen,	33	—	—	19	—	—
Fracturae,	Beenbreuken,	121	7	1 : 17.28	43	1	1 : 43
Mors violenta,	Gewelddadige dood,	83	83	1 : 1	96	96	1 : 1
Beri-Beri,	Berri-Berri,	941	289	1 : 3.25	123	20	1 : 6.15
Catarrh. bronchiorum,	Luchtpijptaks-ontsteking,	—	—	—	342	33	1 : 10.36
Morbi reliqui,	Overige ziektevormen,	1 684	222	1 : 7.58	1 964	76	1 : 25.84
Epidemiae:							
Febris,	Koorts,	2 920	36	1 : 81	1 721	39	1 : 44.13
» rheumatica exanthematica,	Knokkelkoorts,	—	—	—	810	1	1 : 810
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	69 634	30 387	1 : 2.29	16 609	7 927	1 : 2.09
Dysenteria,	Dysenterie,	—	—	—	1 745	233	1 : 7.49
Variolae,	Pokken,	253	19	1 : 13.31	538	168	1 : 3.2
Morbilli,	Mazelen,	38	12	1 : 3.16	—	—	—
	Totaal . . .	134 307	34 824	1 : 3.85	44 139	9 014	1 : 4.89

BIJLAGE V.

N°. 23.

(Zie bladz. 127 van het verslag).

Opgaaf der behandelden en overledenen bij den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch Indie, gedurende 1874.

JAVA EN MADURA.

GEWESTEN.	Plaatsen, waar de burgerlijke geneeskundige dienst wordt uitgeoefend.	Behandeld.	Overleden.
Bantam . . .	* (a) Anjer	949	287
	* Serang	2 507	813
Batavia . . .	Batavia	(e) 5 257	1 154
	* Onrust	1 668	10
	* Meester Cornelis . .	812	5
	Tangerang	139	17
	* Buitenzorg	1 202	250
Krawang . . .	Poerwakarta (b) . . .	(f) †	†
Preanger regentschappen . .	Bandong	9 303	3 116
	Tjiandjoer	2 701	575
	Soemedang (b) . . .	†	†
	Soekapoera (b) . . .	†	†
Cheribon . . .	Cheribon	14 657	3 882
	* Palimanang (b) . . .	†	†
	Indramaijoe	470	9
Tagal	Tagal	20	—
Pekalongan . .	Pekalongan	15 053	1 731
Samarang . .	Samarang	1 935	401
	Kendal	1 187	15
	* Ambarawa (Willem I)	100	1
	* Salatiga	259	11
	* Oenarang	212	1
Japara . . .	Japara (b)	†	†
	Patti en Joana (c) . .	107	7
Rembang . . .	Rembang	3 916	2 074

BUITENBEZITTINGEN.

GEWESTEN.	Plaatsen, waar de burgerlijke geneeskundige dienst wordt uitgeoefend.	Behandeld.	Overleden.
Sumatra's Westkust. . . .	* Padang	1 355	415
	* Padang Pandjang . .	1 818	228
	* Solok	1 060	439
	* Fort de Kock . . .	924	17
	* Payakombo	621	16
	* Rau	2 289	86
	* Aijer-Bangies . . .	806	1
	* Padang Sidempoean .	1 567	449
	* Siboga	157	29
	* Singkel	349	14
	* Goenoeng Sitoli (Nias)	211	2
Benkoelen . .	* Benkoelen	1 313	38
Lampongsche districten . .	* Telok Betong . . .	792	45
Palembang . .	* Palembang	124	3
	* Tebing Tinggi . . .	1 251	485
	* Lahat	319	—
	* Kepahiang	413	—
	* Djambi	79	—
	* Bandar	46	—
	* Moeara Doea (b) . .	†	†
Sumatra's Oostkust	* Siak	175	1
	* Deli	†	†
Riouw . . .	* Tandjong Pinang . .	659	15
Banka . . .	* Muntok	915	19
	* Pangkal Pinang . .	445	1

JAVA EN MADURA.

GEWESTEN.	Plaatsen, waar de burgerlijke geneeskundige dienst wordt uitgeoefend.	Behandeld.	Overleden.
Soerabaija . .	Toeban (*b*).	†	†
	Bodjonegoro	1 292	240
	Soerabaija	4 824	398
	idem (marine-etablissement) (*d*)	421	9
	Grissee	1 542	391
	Sidhoardjo.	575	10
	Modjokerto	361	29
Pasoeroean . .	Pasoeroean.	1 990	444
	* Malang	1 309	140
Probolinggo . .	Probolinggo	1 471	89
Bezoeki . . .	* Bezoeki	544	18
	Bondowosso	†	†
	Panaroekan	6 672	1 877
Banjoewangi .	* Banjoewangi . . .	1 527	144
Banjoemas . .	Banjoemas.	2 395	888
	* Tjilatjap	1 804	322
Bagelen . . .	* Poerworedjo . . .	7 432	3 318
	* Keboemen en Karang-Anjar (*c*)	9 611	5 361
Kadoe. . . .	Magelang	2 193	613
Djokjokarta. .	* Djokjokarta. . . .	112	11
Soerakarta . .	* Soerakarta	9 133	2 033
	* Klatten	237	6
Madioen . . .	Madioen	6 206	1 872
	* Ngawi.	2 185	733
Kediri. . . .	Kediri	2 027	125
	Blitar	239	53
Madura . . .	Bangkallang	808	16
	* Sumanap.	3 420	982
	Pamakassan	1 523	343
	Totaal. . .	135 081	34 824

BUITENBEZITTINGEN.

GEWESTEN.	Plaatsen, waar de burgerlijke geneeskundige dienst wordt uitgeoefend.	Behandeld.	Overleden.
Billiton . . .	Tandjong Pandan . .	†	†
Wester-afdeeling van Borneo	* Singkawang. . . . * Benkaijang . . . . * Sambas . . . . . * Pontianak . . . . * Sintang	2 007	254
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo .	* Bandjermasin . . .	1 670	237
	* Moeara Teweh. . .	150	—
	* Martapoera (*b*). . .	†	†
	* Pengaron (*b*) . . .	1 567	80
	* Sampit	107	1
	* Barabei-ie	4 912	1 963
	* Amoenthay	178	9
Celebes en onderhoorigheden	* Makassar.	1 281	370
	* Segiri	3 925	3 038
	* Balangnipa	205	5
	Saleijer	†	†
Menado . . .	* Menado (*b*)	2 656	592
	Gorontalo (*b*). . . .	†	†
Moluksche eilanden. . .	* Amboina	592	6
	* Saparoea.	1 641	23
	* Wahaai (*b*)	(*g*) 311	—
	* Banda.	3 592	111
	* Ternate	332	12
Timor . . .	Koepang	(*h*) 1 325	(*h*) 10
	Totaal. . .	44 139	9 014

(*a*) De plaatsen, waar officieren van gezondheid met de waarneming van den plaatselijken geneeskundigen dienst zijn belast, zijn met een * geteekend.
(*b*) Bij het eind van 1874 was deze standplaats onvervuld.
(*c*) Deze plaatsen zijn in de opgaaf op blz. 127 van het verslag voor één gerekend, omdat de dienst van den betrokken geneesheer of officier van gezondheid organiek beide plaatsen omvat.
(*d*) Deze standplaats telt onder het cijfer van 34 in 't verslag opgegeven (zie blz. 127).
(*e*) Ongerekend de naar Buitenzorg geëvacueerde 774 berriberri-lijders.
(*f*) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis van opgaven of ook omdat tijdelijk een geneesheer ontbrak, niet kunnen worden ingevuld.
(*g*) Behandeld door den ter plaatse gevestigden doctor-djawa.
(*h*) Hieronder voor Rotti 118 behandelden en 2 overledenen, behandeld door den doctor-djawa aldaar.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE W.

N°. 24.

(Zie bladz. 127 van het verslag).

OPGAVE van het aantal personen in 1874 omgekomen door bij het bestuur bekend geworden ongelukken (daaronder ook het aantal overledenen tengevolge van moord of zelfmoord).

GEWESTEN.	Verdronken.	Door den bliksem gedood.	Gedood door				Omgekomen door		Door andere ongelukken omgekomen.	Te zamen.
			tijgers.	krokodillen.	slangen.	wilde varkens en andere dieren.	moord.	zelfmoord.		
Java en Madura.										
Bantam	41	12	2	13	1	1	»	1	73	144
Batavia	20	6	2	»	»	»	2	5	18	(*a*) 53
Krawang	13	8	7	4	»	»	»	4	59	95
Preanger regentschappen	94	9	15	1	2	»	1	6	201	329
Cheribon	37	42	»	1	»	18	»	4	81	(*b*) 183
Tagal	59	10	»	3	»	»	»	17	48	137
Pekalongan	19	14	»	2	»	2	»	3	21	61
Samarang	53	30	2	5	»	»	4	7	37	(*b*) 138
Japara	49	18	»	»	2	»	»	3	61	133
Rembang	53	28	1	»	1	»	39	17	30	169
Soerabaija	106	52	1	5	2	»	»	11	93	270
Pasoeroean	26	11	3	»	»	3	»	9	34	86
Probolinggo	16	3	8	1	»	3	»	3	16	50
Bezoeki	9	4	4	5	2	1	5	5	34	69
Banjoewangi	(*c*) †	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Banjoemas	53	32	2	1	»	»	»	10	35	133
Bagelen	80	14	»	»	»	»	»	11	48	153
Kadoe	31	11	»	3	»	»	»	4	40	89
Djokjokarta	17	10	»	»	»	»	»	5	16	48
Soerakarta	34	45	3	1	»	8	»	»	51	142
Madioen	34	13	»	1	»	»	1	8	26	(*b*) 83
Kediri	51	17	6	3	»	1	»	11	44	133
Madura	25	12	4	3	»	»	44	5	27	(*a*) 120
Te zamen	920	401	60	52	10	37	96	149	1093	2818

(*a*) Van een paar afdeelingen ontbreken de opgaven.

(*b*) Als voren van éene afdeeling.

(*c*) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

GEWESTEN.	Verdronken.	Door den bliksem gedood.	Gedood door				Omgekomen door		Door andere ongelukken omgekomen.	Te zamen.
			tijgers.	krokodillen.	slangen.	wilde varkens en andere dieren.	moord.	zelfmoord.		
Buitenbezittingen.										
Sumatra's Westkust . . .	28	2	5	1	»	2	2	8	50	98
Benkoelen	2	1	13	2	»	»	»	3	6	27
Lampongsche districten . .	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Palembang	23	4	32	16	»	»	»	6	32	113
Sumatra's Oostkust . . .	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Riouw en onderhoorigheden.	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Banka en onderhoorigheden.	2	1	»	2	»	»	»	1	15	21
Billiton	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Westerafdeeling van Borneo.	6	»	»	2	»	»	»	3	1	12
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	6	»	»	7	»	»	»	»	3	(*a*) 16
Celebes en onderhoorigheden	3	6	»	»	»	»	»	2	6	(*a*) 17
Menado	1	»	»	2	»	1	3	»	6	13
Amboina	12	»	»	2	»	»	»	2	8	(*b*) 24
Ternate	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Timor en onderhoorigheden.	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Te zamen. . . .	83	14	50	34	»	3	5	25	127	341
Bij: voor Java en Madura.	920	401	60	52	10	37	96	149	1093	2818
Totaal . . .	1003	415	110	86	10	40	101	174	1220	3159

(*a*) Van een paar afdeelingen ontbreken de opgaven.

(*b*) Als voren van éène afdeeling.

(Zie blz. 130 van het verslag).

LIJST der belangrijkste in 1874 door het departement der burgerlijke openbare werken tot voltooijing gebragte werken.

Civiele gebouwen.

Bantam. Belangrijke reparatien en verbeteringen aan de adsistent-residentswoning te Pandeglang. Aanbouw van een kantoor voor den adsistent-resident te Anjer. Zware reparatien aan en verhooging van den ringmuur van de gevangenis te Rangkas-Betong.

Batavia. Uitbreiding van het gebouw van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Verbetering van de ventilatie der stadsgevangenis. Aanbouw van eene loods voor ± 80 zieke vrouwen bij de woning van den opziener van het stadsverband. Vernieuwingen bij een gedeelte der pakhuizen aan den grooten Boom.

Krawang. Zware reparatien aan de regentswoning te Poerwakarta. Bouw van 6 cellen bij de gevangenis aldaar.

Preanger regentschappen. Herstellingen aan de controleurswoning te Tjiandjoer, ingerigt tot woning en bureau van den telegrafist.

Cheribon. Herstellingen aan de bijgebouwen van de adsistent-residentswoning te Indramaijoe. Bouw van eene woning voor den kommandant der djayang sekars te Cheribon.

Tagal. Aanbouw van 3 cellen voor eenzame opsluiting bij de gevangenis te Pamalang.

Samarang. Reparatien, verbeteringen en vernieuwingen aan het stadhuis; bouw van eene sloepenloods bij het havendepartement; inrigting van het geweermakers-atelier tot kantoor van den ontvanger der inkomende en uitgaande regten; aanbouw van cellen naast de gevangenis voor Europeanen; herstellingen aan de openbare 1ste lagere school; uitbreiding der poststallen; verbeteringen aan het stadsverband; alles ter hoofdplaats Samarang. Verbouwing van de controleurs-woning te Demak tot adsistent-residentswoning. Bouw van gevangenissen te Grobogan, Wedoeng, Wirosari en Bodja.

Rembang. Bouw van een nieuw poststation te Godo.

Soerabaija. Herstellingen en verbeteringen aan de stallingen der binnenlandsche paardenposterij te Seraten, Kedoeng toeri, Trosobo, Krian en Kedoengmangoen. Bouw van een nieuw geldkantoor te Grissee; van elf steenen wachthuizen langs de wegen in de residentie Soerabaija; van een steenen gebouw voor de recherche te Soerabaija (zoogenaamde kleine Boom), en van een artillerie-magazijn op het eiland Bawean. Zware reparatien aan het hoofdgebouw en de pendoppo der regentswoning te Sidaijoe.

Pasoeroean. Zware reparatien aan de regentswoning te Bangil en aan de controleurs-woning te Batoe. Vernieuwingen aan de districtsgevangenissen te Grati, Djati, Kebon-Tjandi en Ngantang.

Probolinggo. Bouw van een hoofdonderwijzerswoning met bijgebouwen ten behoeve der kweekschool voor inlandsche onderwijzers. Vergrooting der gevangenis te Loemadjang. Bouw van nieuwe stallen bij de poststations te Malassan en te Djorongan.

Bezoeki. Eenige werken bij de onderwijzerswoning te Sitoebondo en bij het schoolgebouw aldaar.

Banjoewangi. Zware reparatien aan de regentswoning te Banjoewangi.

Banjoemas. Bouw van eene pradjoerits-kazerne met woning voor den sergeant-instructeur te Bandjarnegara; van eene nieuwe pasangrahan te Batoor, en van een telegraaf- tevens postkantoor met woning voor den chef te Banjoemas.

Bagelen. Oprigting van een nieuw kantoorgebouw bij de adsistent-residentswoning te Karang-Anjar.

Kadoe. Vernieuwing van het dak der controleurswoning te Moentilan.

Djokjokarta. Vernieuwing van het residentiehuis en de bijgebouwen. Oprigting van een gebouw voor de openbare 1ste en 2de lagere scholen ter hoofdplaats.

Soerakarta. Zware reparatien aan het residentiehuis en de bijgebouwen.

Madioen. Herstellingen en verbeteringen aan het residentiehuis.

Kediri. Bouw van pasebans te Trengalek, Blitar en Toelong-Agong en van eene gevangenis te Trengalek. Inrigting van de bouwvallige passarloods te Berbek tot tijdelijke gevangenis.

Madura. Bouw van eene nieuwe gevangenis voor 150 personen te Sampang, van eene nieuwe districtsgevangenis te Gantenan, en van eene noodgevangenis te Sumanap.

Zware reparatien aan de postloodsen te Branta en te Pagendingan.

Sumatra's Westkust. Bouw van een bureau voor den ontvanger der inkomende en uitgaande regten te Padang, en van nieuwe passantenhuizen, tevens herbergierswoningen te Moeara-Sama, Tanah-Batoe en Loemoet.

Lampongsche districten. Bouw van de woning met bijgebouwen voor den controleur van Telok-Betong te Peningatan en van een kettinggangerskwartier voor 150 man te Telok-Betong.

Palembang. Oprigting van een houten loods voor zieke dwangarbeiders te Palembang.

Riouw. Verbeteringen en zware reparatien aan het residentiehuis.

Banka. Oprigting van bijgebouwen bij de administrateurswoning te Koba en van een rijst- en materialenpakhuis te Soengeislan.

Celebes. Zware herstellingen aan de adsistent-residentswoning te Bonthain. Bouw van eene gevangenis te Maros; van een postkantoor, tevens woning van den chef te Makassar; van eene kazerne voor 16 gewapende politiedienaren te Bankala en van een stal voor 12 politiepaarden te Maros.

Amboina. Bouw van een locaal voor de gouvernements lagere school te Amboina.

Ternate. Bouw van een locaal voor de gouvernements lagere school te Ternate.

Bruggen, wegen en waterstaatswerken.

Bantam. Bouw van vier steenen bruggen met ijzeren liggers en van een steenen duiker. Zware reparatien aan de drinkwaterleiding te Anjer.

Batavia. Vernieuwing van drie en bouw van twee bruggen.

Krawang. Bouw van een steenen duiker en van een houten brug op steenen landhoofden.

Preanger regentschappen. Bouw van twee steenen bruggen en van een duiker.

Cheribon. Bouw van vijf bruggen. Zware reparatien aan ééne brug. Aanleg van een aftappingskanaal uit de Rambattan. Uitdieping van de haven te Cheribon.

Tagal. Bouw van drie en vernieuwing van zes bruggen.

Pekalongan. Vernieuwing van de brug Gondang III.

Samarang. Bouw van eene schutsluis aan het havenkanaal. Zware herstellingen aan den linker rivierdijk te Wotgandool. Bouw of herstelling van eenige bruggen en duikers. Zware reparatien en verbeteringen aan het sluisje Passeban boven de aquaduct Ketintang. Aanleg van vijf stuwen in de leiding Gingang, van een houten beschoeijing beneden de stuwsluis Ketapang en van eene storthelling ter verbetering der aquaduct Ketintang.

Japara. Bouw van eene houten brug met steenen landhoofden te Ngerang.

Soerabaija. Zware reparatien aan vier bruggen. Herstellingen aan den tijdelijken dijk langs den regter oever der Soerabaija- en Pegerian-rivier bij de dessa's Ondamoeng Ketabang, Oendahan Bendoengan en Kalisari.

Pasoeroean. Tijdelijke versterking aan de Porrongdijken. Vernieuwing van 9, zware reparatien aan eenige bruggen.

Probolinggo. Bouw of vernieuwing van verscheidene bruggen. Bestorting langs de zeehoofden.

Bezoeki. Bouw van eene steenen boogbrug te Tangsil Wettan en van verscheidene houten bruggen. Zware reparatien aan de los- en laadplaats op het zeestrand te Panaroekan.

Banjoemas. Bouw van eenige bruggen.

Bagelen. Bouw van eene houten brug met waterleiding over het kanaal Ketjeni; idem over de Bogowonto. Aanleg van een dijk om de rawah Wawar.

Madioen. Bouw en reparatie van eenige bruggen.

Kediri. Idem.

Madura. Bouw van eene houten brug met steenen landhoofden bij post Branta.

Sumatra's Westkust. Aanleg van 83 strekkende ellen kaaimuur langs de Padang-rivier. Zware reparatien aan de brug over de Solok-rivier. Vernieuwing van den bovenbouw der brug Limpassi.

Palembang. Het verleggen van eenige gedeelten in den weg tusschen Lahat en Boengamas en tusschen Boengamas en de grens van Tebing Tinggi.

Banka. Bouw van een ijzeren schroefpalenhoofd te Muntok.

Cultuurgebouwen.

Bantam. Bouw van een steenen koffijpakhuis te Tjimanok.

Cheribon. Idem te Bantaroedjeg.

Tagal. Zware reparatien aan het koffijinkooppakhuis te Moga.

Samarang. Reparatien en verbeteringen aan twee koffijpakhuizen.

Pasoeroean. Zware reparatien aan een koffijpakhuis.

Banjoemas. Bouw van een koffijpakhuis te Wonodadi.

Sumatra's Westkust. Bouw van een koffijpakhuis te Pakan-rabaäk.

Zoutpakhuizen,

Samarang. Aanbrengen van een gemetselden vloer in het zoutpakhuis te Demak.

Kediri. Bouw van een zoutverkooppakhuis te Tawing.

Banjoemas. Bouw van twee tijdelijke noodpakhuizen te Tjilatjap.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE IJ.

N°. 26.

(Zie bladz. 136 van het verslag).

OVERZIGT

BETREFFENDE HET VERKEER OP DEN SPOORWEG

SAMARANG-VORSTENLANDEN

gedurende het tijdvak der gedeeltelijke openstelling (10 Augustus 1867 t/m 20 Mei 1873), en van af de geheele openstelling (21 Mei 1873) tot bij het einde van 1874.

		1867 10 Augustus tot 31 December.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.
Aantal kilometers gemiddeld over het geheele jaar in exploitatie geweest.		± 25	± 29,5	± 35	99	145,5	175
Totale ontvangst.	Reizigersvervoer . .	f **8 436**	f **29 362**	f **30 370**	f **158 809**	f **238 539**	f **332 841**
	Goederenvervoer (waaronder bagage) en diversen . . .	**5 173**	**75 667**	**272 103**	**497 261**	**792 901**	**892 242**
	Te zamen . . .	f **13 609**	f **105 029**	f **302 473**	f **656 070**	f **1 031 440**	f **1 225 083**
Ontvangst per dag-kilometer . .		f **3,82**	f **9,72**	f **23,68** (*a*)	f **18,16** (*a*)	f **19,42** (*a*)	f **19,11**
Reizigers.							
1ste klasse.	Aantal . . .	380	931	490	934	2 755	3 991
	Opbrengst . .	niet opgegeven.	f **2 782**	f **1 778**	f **6 957**	f **14 240**	f **20 988**
2de klasse.	Aantal . . .	1 982	4 857	5 696	11 594	16 239	22 040
	Opbrengst . .	niet opgegeven.	f **6 914**	f **10 362**	f **40 033**	f **49 373**	f **64 818**
3de en zoogenaamde 4de klasse. (*b*)	Aantal . . .	13 811	52 258	43 388	160 282	299 230	427 928
	Opbrengst (*c*) .	niet opgegeven.	f **19 666**	f **18 230**	f **111 819**	f **174 926**	f **247 035**
	Totaal reizigers . .	16 173	58 046	49 574	172 810	318 224	453 959
Goederen, enz.							
Bagage.	Kilo's . . .	»	155 505	122 364	276 803	201 985	133 181
	Opbrengst . .	»	f **1 369**	f **1 069**	f **4 850**	f **2 983**	f **2 346**
Bestelgoederen.	Kilo's . . .	»	21 803	19 900	38 592	42 746	42 301
	Opbrengst . .	»	f **1 331**	f **1 797**	f **4 768**	f **7 196**	f **7 211**
Koopmans-goederen.	Kilo's . . .	»	51 902 989	89 956 677	69 906 547	(*d*)171 481 507	71 516 310
	Opbrengst . .	»	f **63 746**	f **152 579**	f **415 999**	f **710 396**	f **788 579**
Totaal gewigt (kilo's) . . .		5 059 628	52 080 297	90 098 941	70 221 942	171 726 238	71 691 792
Diversen (waaronder vee, rijtuigen enz.): Opbrengst. . . .		»	f **9 221**	f **116 658**	f **71 644**	f **72 326**	f **94 106**

1873.	1874.
197	203
f 431 594	f 475 506
1 143 416	1 305 021
f 1 575 010	f 1 780 527
f 21,90 (a)	f 24,02
5 394	6 654
f 28 656	f 34 820
27 639	31 140
f 80 131	f 88 797
544 123	756 981
f 322 808	f 351 889
577 156	794 775
89 140	161 523
f 1 652	f 4 285
65 835	81 655
f 10 022	f 11 868
88 771 513	110 570 821
f 1 025 943	f 1 217 971
88 926 488	110 813 999
f 105 799	f 70 897

AANMERKINGEN.

Achtereenvolgens werden voor het geregeld verkeer opengesteld de navolgende gedeelten van den spoorweg:

HOOFDLIJN.	Aantal kilometers.	Datum van openstelling	
Samarang-Tangoeng	25	10 Augustus 1867	1ste sectie.
Tangoeng-Kedoengdjati	9,5	19 Julij 1868 . .	
Kedoengdjati-Soerakarta . . .	74	18 Februarij 1870	2de sectie.
Soerakarta-Tjepper	21	27 Maart 1871 .	3de sectie.
Tjepper-Klatten	9	9 Julij 1871 . .	
Klatten-Djokjokarta	27,5	10 Junij 1872 . .	
ZIJTAK.			
Kedoengdjati-Bringin.	20	27 Maart 1871. .	4de sectie.
Bringin-Willem I.	16,5	21 Mei 1873 . .	
	202,5		

(a) Deze gemiddelden zijn niet naauwkeurig op te geven, doordien over eene grootere uitgestrektheid werd vervoerd dan het uitgetrokken mijlental. Immers de achtereenvolgens in exploitatie gekomen baanvakken tellen in dit mijlental eerst van af den dag der openstelling voor het geregeld verkeer (zie hooger), ofschoon daarop reeds veel vroeger (althans goederen-) vervoer plaats had, zoo als uit de volgende opgaaf blijkt:

HOOFDLIJN.	Aantal kilometers.	Goederenvervoer had reeds plaats gehad van af:
Kedoengdjati-Soerakarta. . .	74	15 Augustus 1869.
Soerakarta-Poerwodadi . . .	2,8	1 Julij 1870.
Poerwodadi-Delangoe	11,8	20 Augustus 1870.
Delangoe-Tjepper	6,4	22 December 1870.
ZIJTAK.		
Kedoengdjati-Gogodalem. . .	14,7	17 Julij 1870.
Gogodalem-Bringin.	5,4	5 September 1870.
Bringin-Willem I	16,5	.... Januarij 1873.

(b) Hieronder ook militairen en gevangenen.

(c) Hieronder ook de suppletie-gelden, waarvan geene splitsing naar gelang van de klasse der reizigers is opgegeven.

(d) Hieronder aan ballast voor den aanleg van den spoorweg niet minder dan 89 685 000 kilo's en aan een buitengewoon vervoer van steenen voor de havenwerken te Samarang 13 981 000 kilo's.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE Z.

N°. 27.

(Zie bladz. 136 van het verslag).

SPOORWEG SAMARANG-VORSTENLANDEN.

SPOORWEG BATAVIA-BUITENZORG.

STAAT VAN VERVOER OVER HET JAAR 1874.

SPOORWEG SAMARANG

MAANDEN.	AANTAL REIZIGERS. 1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	Verminderd tarief (zoogenaamde 4de klasse).	Militairen.	Gevangenen.	Totaal.	Bagage. — Kilo's.	Bestelgoederen. — Kilo's.	Koopmansgoederen. — Kilo's.	Rijtuigen. — Aantal.	Paarden. — Stuks.	Vee. — Stuks.
1874.													
Januarij	391	2 349	29 085	24 537	685	193	57 240	8 287	6 004	5 998 556	15	51	114
Februarij	443	2 191	26 243	22 776	890	246	52 789	9 388	5 666	4 366 494	21	48	309
Maart	527	2 796	29 695	26 381	1 237	322	60 958	9 398	6 047	6 031 437	16	43	332
April	562	2 546	32 623	29 094	854	268	65 947	10 630	6 540	6 176 996	16	57	116
Mei	555	2 659	29 714	29 348	896	425	63 597	18 582	7 145	7 003 721	27	90	144
Junij	549	2 304	28 000	23 133	748	224	59 958	17 378	6 897	6 890 272	19	182	87
Julij	571	2 841	29 791	34 436	1 221	322	69 182	21 958	7 157	10 560 662	22	210	96
Augustus	594	2 716	32 086	36 803	900	296	73 395	14 829	6 921	14 131 082	22	159	185
September	618	2 708	33 078	33 460	752	404	71 020	12 784	6 792	14 043 182	19	131	74
October	567	2 760	34 409	37 813	955	340	76 844	8 454	6 642	14 036 776	16	212	114
November	635	2 520	31 398	36 465	953	225	72 196	13 393	7 398	11 174 777	29	131	168
December	642	2 750	31 853	35 181	943	280	71 649	16 442	8 446	10 156 866	18	57	74
	6 654	31 140	367 975	374 427	11 034	3 545	794 775	161 523	81 655	110 570 821	240	1 371	1 813

SPOORWEG BATAVIA

MAANDEN.	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	Verminderd tarief.	Militairen.	Gevangenen.	Totaal.	Bagage.	Bestelgoederen.	Koopmansgoederen.	Rijtuigen.	Paarden.	Vee.
1874.													
Januarij	1 275	7 343	33 026	»	2 517	»	44 161	2 122	6 773	11 596 202	20	78	51
Februarij	1 212	7 266	31 614	»	1 376	»	41 468	2 478	5 263	8 795 272	32	116	2
Maart	1 366	8 084	36 088	»	1 920	4	47 462	3 598	7 296	9 494 119	25	106	30
April	1 080	8 762	37 405	»	2 267	2	49 516	2 404	10 071	10 852 458	21	94	18
Mei	1 189	9 464	42 936	»	1 749	5	55 343	3 633	10 844	11 848 317	39	165	14
Junij	1 071	10 040	44 284	»	2 377	21	57 793	3 139	11 475	10 905 608	41	219	21
Julij	936	9 763	44 153	»	2 550	55	57 457	2 998	11 221	12 762 774	40	134	13
Augustus	1 020	8 892	42 682	»	2 090	36	54 720	3 384	11 122	12 089 949	41	105	17
September	1 098	8 792	40 435	»	2 165	309	52 799	2 561	9 600	15 237 193	30	125	43
October	1 082	8 152	39 569	»	1 728	34	50 565	2 442	10 936	21 679 718	24	77	30
November	897	7 907	39 561	»	1 416	45	49 856	2 350	9 317	15 776 187	18	60	40
December	791	8 155	37 674	»	2 569	42	49 231	3 572	10 861	18 588 444	33	109	2
	13 017	102 620	469 427	»	24 754	553	610 371	34 681	114 779	159 626 241	364	1388	281

OPBRENGST.													
REIZIGERS.													TOTALE ONTVANGST.
1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	Verminderd tarief (zoogenaamde 4de klasse.)	Militairen.	Gevangenen.	TOTAAL.	Bagage.	Bestel-goederen.	Koopmans-goederen.	Rijtuigen, paarden en vee.	Diversen.		
VORSTENLANDEN (203 kilometers).													
f 2 075,45	f 6 419,20	f 23 475,02	f 2 499,27	f 781,67	f 225,64	f 35 476,25	f 158,99	f 826.74	f 57 031,82	f 664,70	f 2 795,11		f 96 953,61
2 614,95	6 252,65	20 644,29	2 312,30	871,16	286,85	32 982,20	189,89	835,72	34 081,68	987.15	2 259,62^5		71 336,26^5
2 942,60	6 103,20	24 874,13	2 685,17	1 420,81	362,81	38 388,72	203,26	854,28	44 336,04	841,84	5 202,47		89 826,61
2 782,10	8 986,95	26 049,90	2 972 97	837,52	300,17	41 929,61	291,30	995,58	46 245,51	672,25	4 095,95		94 230,20
3 065,90	7 369,40	24 577,62	2 967,88	1 140,74	517,44	39 638,98	540,49	1 030,43	59 952,42	935,80	4 439,82^5		106 537,94^5
3 013,25	6 739,85	23 116,41	2 798,52	838,48	244,35	36 750,86	473,54	976.11	65 377,85	1 199,75	4 254,42		109 032,53
2 969,90	8 728,40	24 466,78	3 172,98	1 217,96	370,48	41 226,50	579,01	1 072,84	130 315,04	1 311,00	5 207,61		179 712,00
2 964,00	7 714,75	25 706,97	3 695.39	1 143,31	319,01	41 543,43	406,95	1 014,78	178 152,17^5	1 195,40	7 242 94^5		229 555,68
3 088,25	7 474,65	26 790,66	3 341,22	1 018,05	491,36	42 204,19	375,95	991,30	188 970,46	1 036,55	5 831,71^5		239 410,16^5
2 772,70	7 407,60	26 787,00	3 832.85	960,01	396,88	42 157,04	182,10	991,30	179 214,81	1 145,72	5 707,31		229 398,28
3 373,05	7 603,25	25 148,16	3 692,44	1 042,09	261,68	41 120,67	419,64	1 098,56	120 113,22^5	925,81	4 249,18		167 927,08^5
3 158,25	7 997,05	26 118,98	3 524,85	985,65	302,92	42 087,70	463,76	1 180,18	114 180,53	648,10	8 047,07^5		166 607,34^5
f 34 820,40	f 88 796,95	f 297 755,92	f 37 795,84	f 12 257,45	f 4 079,59	f 475 506,15	f 4 284,88	f 11 867,82	f 1 217 971,56	f 11 564,07	f 59 333,23^5		f 1 780 527,71^5
BUITENZORG (58 kilometers).													
f 1 444,90	f 4 527,25	f 12 859,98	»	f 235,41	»	f 19 067,54	f 149,36	f 446,19	f 11 033,86	f 440,20	f 982,58		f 32 119,73
1 349,00	4 399,90	12 912,40	»	121,62	»	18 782,92	185,74	366,51	8 975,94	596,50	914,91		29 822,52
1 936,65	5 233,15	14 839,94	»	167,62	f 3,00	22 180 36	207,82	440,02	11 321,22	605,70	1 486,08		36 241,20
1 847,50	6 416,75	15 161,16	»	239,77	1,50	23 666,68	165,07	572,68	11 191 57	508,10	1 509,56		37 613,66
2 405,15	6 528,55	16 608,84	»	181,92	3,75	25 728,21	207,23	629,68	11 659,05	853,80	2 975,43		42 053,40
1 769,85	6 680,70	17 010.36	»	412,60	15,75	25 889,26	182,12	630,95	14 023,70	1 003,50	1 705,28		43 434,81
1 350,50	6 730,05	16 732,90	»	301,88	38,53	25 153,86	213,60	618,10	13 305,45	762,80	1 546,09		41 599,90
1 430,00	6 187,25	17 397,60	»	291,20	27,00	25 333,05	197,27	609,75	12 440,02	790,50	1 256,44		40 627,03
1 426,00	6 175,20	16 531,20	»	297,56	231,75	24 661,71	196,68	578,00	11 955,91	720,00	1 624,76		39 737,06
1 371 85	5 728,30	17 052,24	»	253,92	25,50	24 431,81	170,95	598,63	12 685,61	529,60	1 291,92		39 708,52
1 536,80	5 715,60	16 586,26	»	239,87	33,75	24 112,28	150,24	533,56	10 620,87	380,00	1 412,19		37 209,14
1 218,20	5 757,75	16 014,82	»	307,09	31,50	23 329,36	218,48	648,39	12 028,42	628,20	1 650,68		38 503,53
f 19 086,40	f 70 080,45	f 189 707,70	»	f 3 050,46	f 412,03	f 282 337,04	f 2 244,56	f 6 672,46	f 141 241,62	f 7 818,90	f 18 355,92		f 458 670,50

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE AA.

N°. 28.

(Zie bladz. 139 van het verslag).

OPGAAF betreffende de in Nederlandsch Indie aanwezige stoomketels bij het einde van 1874.

GEWESTEN.	Aantal stoom-ketels.	Verwarmende oppervlakte in □ meters.
Bantam	2	55
Batavia	38	1021.73
Krawang	38	857.40
Cheribon	95	3569.04
Tagal	69	2963.50
Pekalongan	20	995
Samarang	59	3009.45
Japara	64	2309
Rembang	9	200.28
Soerabaija	167	5919.60
Pasoeroean	107	3722.18
Probolinggo	70	2773.02
Bezoeki	21	936.50
Banjoemas	5	263
Djokjokarta	32	1327.20
Soerakarta	48	2025.20
Madioen	11	476.50
Kediri	26	1027.30
Madura	4	131.10
Transporteren	885	33582

VERDERE BIJZONDERHEDEN.

I. Naar gelang van hunne bestemming waren de aan particulieren toebehoorende stoomketels verdeeld als volgt:

762 in suikerfabrieken;
20 tot het drijven van centrifugaal- en andere pompen;
12 in rijstpelmolens;
24 tot het drijven van verschillende werktuig-gereedschappen;
2 in boekdrukkerijen;
12 » houtzagerijen;
12 » kunstijs-fabrieken;
6 » arakstokerijen;
1 » eene touwslagerij;
1 » » olieperserij;
1 » » steenbakkerij;
2 » » brood- en beschuitbakkerij;
1 » » wasch-inrigting;
1 » » indigo-fabriek;
1 » » fabriek ter bereiding van kapas;
1 » » chemicaliën-fabriek;
1 » een etablissement ter bereiding van koffij;
2 voor het boren naar en oppompen van aardolie;
1 » een stoomploeg;
28 » locomotieven.

891

66 in stoomschepen:

a. voor den stoompakketvaartdienst der Nederlandsch-Indische Stoomvaart-maatschappij (42);

957

GEWESTEN.	Aantal stoom-ketels.	Verwarmende oppervlakte in □ meters.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
Per transport	885	33582	957
Sumatra	2	33.40	*b.* tot het vervoeren van reizigers en goederen in den Indischen archipel (6);
Celebes en onderhoorigheden .	4	53.50	*c.* voor de gemeenschap tusschen den wal en de reede van Batavia (3); *d.* voor de gemeenschap tusschen de reede van Batavia en het eiland Amsterdam (2);
	891	33668.90	*e.* voor de gemeenschap tusschen den wal en de reede van Samarang (1);
Aan boord van particuliere stoomschepen	70	4679.54	*f.* ten dienste der Billiton-maatschappij (4); *g.* tot het slepen van vaartuigen in den Indischen archipel (4); *h.* voor de vaart tusschen Soerabaija en Grissee (2); *i.* tot het slepen van vaartuigen tusschen Batavia en Pamanoekan (1);
TOTAAL	(*) 961	38348.44	*k.* voor de vaart tusschen Batavia en het eiland Lagoendi (1);
			4 in stoomsloepen: *a.* tot het doen van pleiziertogten langs de kust van Java (1); *b.* voor de vaart in de Banda-zee (1); *c.* voor de gemeenschap tusschen den wal en de reede van Padang (1); *d.* tot het slepen van praauwen van de Padang-rivier naar de reede en terug (1).
			961
			II. Ten dienste van het Gouvernement waren aanwezig, buiten de stoomketels geplaatst in schepen der oorlogs- en gouvernementsmarine: 8 ketels in stoombaggermolens, als: twee te Soerabaija, drie te Samarang, één te Batavia, één bestemd voor Probolinggo en één bestemd voor Tagal; 4 ketels op de drijvende dokken te Soerabaija en te Onrust; 9 ketels in vervoerbare stoomwerktuigen, dienende tot het drijven van pompen, als: drie te Soerabaija, twee te Samarang, twee te Batavia en twee te Tjilatjap; 6 ketels in den artillerie-constructiewinkel te Soerabaija; 2 ketels in de tijdelijke patroon-fabriek te Soerabaija; 6 ketels in de fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaija; 5 ketels bij de marine-etablissementen te Onrust en te Soerabaija; 2 ketels in de landsdrukkerij te Batavia; 3 ketels ten dienste der grondboringen op Java; 3 ketels bij de kolenmijnen nabij Pengaron (Bandjermasin); 1 ketel in een ijzeren schroefstoomsloep, ten dienste van den waterstaat te Batavia.
			49

(*) Het verschil met de in het verslag gedane opgaaf van 679 acten is een gevolg van de omstandigheid dat dikwerf bij ééne acte vergunning wordt verleend tot het bezigen van meerdere ketels.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE **BB.**

N°. 29.

(Zie bladz. 149 van het verslag).

ALGEMEEN OVERZIGT

VAN DE OPBRENGST ENZ.

der in Nederland verkochte Oost-Indische gouvernementsproducten,

over het jaar 1874.

PRODUCTEN.	Verkochte hoeveelheden.	Bevrachte scheeps-ruimte. — Lasten.	Bruto kilogrammen.	Uitgeleverde netto kilogrammen.	Bruto-opbrengst. (b)	Onkosten.	Netto-opbrengst.
Koffij	750 048[460] pik.	26 137[574]	46 181 068	44 828 086	f 52 805 058,33	f 4 866 063,27[5]	f 47 938 995,05[5]
Banka-tin . .	66 044[870] id.	2 018[956]	4 048 122	4 048 122	4 759 857,18	271 002,93	4 488 854,25
Billiton-tin . .	1 631[150] id.	50[002]	100 146	100 146	106 799,27	6 544,53	100 254,74
Muskaatnoten .	30[136] id.	1[517]	1 951½	1 707	5 705,99	544,97	5 161,02
Kinabast (a). .	13 195[71] kil.	18[462]	17 120	12 616½	32 162,52	4 390,55[5]	27 771,96[5]
Kinapoeder (a).	2 047[10] id.	1[627]	2 440	2 009	2 232,14	348,44	1 883,70
	817 754[616] pik. en 15 242[81] kil.	28 228[138]	50 350 847½	48 992 686½	f 57 711 815,43	f 5 148 894,70	(c) f 52 562 920,73

(a) Behalve de opgegeven geveilde hoeveelheden, zijn aan het Departement van Oorlog ten behoeve van 's Rijks magazijn van geneesmiddelen alhier (tegen de in de veiling voor dezelfde soorten behaalde middenprijzen en met toepassing ook van de gebruikelijke 1 pct. korting voor contante betaling) verstrekt netto: 255 kilo's kinabast en 236 kilo's kinapoeder, waarvoor ontvangen is f 638,07.

(b) Hieronder de door de koopers vergoede 1 pct. veilingskosten, bedragende voor:

Koffij	f 530 659,99
Banka-tin	47 835,55
Billiton-tin	1 073,36
Kinabast	318,77
Kinapoeder	22,21
	f 579 909,88

Voor muskaatnoten worden ingevolge de veilings-condities geene veilingskosten door de koopers vergoed.

(c) Bovendien is, ter zake van vergoeding voor beschadigde of door schipbreuk enz. te loor gegane producten, na aftrek der daarop gevallen onkosten, nog ontvangen:

voor koffij (13 930[120] pikols = 205[158] lasten)	f 252 468,11	
» Banka-tin (1536[520] pikols)	8 328,35[5]	
	f 260 796,46[5]	
en heeft het aandeel in avarij-gros enz. ter zake als voren *meer* bedragen dan de ontvangen vergoeding, voor suiker	57,64[5]	
zoodat ter zake van in 1874 verrekende avarijen de producten-opbrengst netto te verhoogen is met		f 260 738,82
Zij bedroeg (zie hooger)		52 562 920,73
Alzoo te zamen		f 52 823 659,55
Daarentegen is, ter zake van te min berekende onkosten van afscheep in Indie over de jaren 1870 t/m 1874, en wegens te min berekende zoogenaamde »onsplitsbare onkosten" in Nederland (verg. het verslag van 1870, bladz. 97) over 1871 t/m 1874, in laatstgenoemd jaar te betalen geweest		434 414,53
Zoodat ter zake van geconsigneerde gouvernements-producten door de Nederlandsche Handelmaatschappij over 1874 in 't geheel is verantwoord eene netto-ontvangst van.		f 52 389 245,02

GEMIDDELD RESULTAAT VAN HET IN VEILING VERKOCHTE.						Uitgeleverde netto kilogrammen gemiddeld per pikol.	Percentsgewijze berekening der spillage naar rede van 61^{75} kilogram per pikol. (*e*)	GEMIDDELDE VEILINGSPRIJZEN GEDURENDE HET JAAR 1874.
PER PIKOL.			PER UITGELEVERD NETTO KILOGRAM.					
Bruto provenu.	Onkosten.	Netto provenu.	Bruto provenu.	Onkosten.	Netto provenu.			
f $70,40^{21}$	f $6,48^{76}$	f $63,91^{45}$	f $1,17^{79}$	f $0,10^{85}$	f $1,06^{94}$	59,76	3,22	Per ½ kilogr. f $0,59^{20}$
72,07	$4,10^{33}$	$67,96^{67}$	$1,17^{58}$	$0,06^{69}$	$1,10^{89}$	61,29	0,74	» 50 » $59,08^{59}$
$65,47^{48}$	$4,01^{22}$	$61,46^{26}$	$1,06^{64}$	$0,06^{53}$	$1,00^{11}$	61,39	0,58	» 50 » $53,58^{97}$
$189,34^{13}$	$18,08^{37}$	$171,25^{76}$	$3,34^{27}$	$0,31^{92}$	$3,02^{85}$	56,64	8,27	» ½ » $1,71^{38}$
Per kilogr. f $2,43^{73}$	Per kilogr f $0,33^{27}$	Per kilogr. f $2,10^{46}$	$2,54^{92}$	$0,34^{80}$	$2,20^{12}$	(*d*)	(*d*)	» » » 1,27
id. $1,09^{03}$	id. $0,17^{02}$	id. $0,92^{01}$	$1,11^{10}$	$0,17^{34}$	$0,93^{76}$	(*d*)	(*d*)	» » » $0,55^{58}$

(*d*) De afscheep in Indie der hoeveelheden kinabast en kinapoeder heeft plaats gehad in kilogrammen. De kinabast heeft gespilleerd 4,38 en het kinapoeder 1,86 pct.

(*e*) De spillage, met inbegrip van de tarra voor de fust welke aan de koopers wordt te goed gedaan, ontstaat:

door afscheep in Indie,
» lading aan boord,
» lossing,
» het steken van monsters,
» opslag in de pakhuizen,
» uitslag bij aflevering.

ZITTING 1875—1876. — **5.**

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE **CC.**

N°. 30.

Zie blz. 151 en 152 van het verslag).

STATISTIEK

BETREFFENDE

DE OPIUMPACHT

OP

JAVA EN MADURA,

over de jaren 1873, 1874 en 1875.

PACHTPERCEELEN.	Soort der opium. L. Levantsche. B. Bengaalsche.	HOEVEELHEID LEVANTSCHE / BENGAALSCHE OPIUM (IN KATTI'S) GEDURENDE										1873.		
		1873			1874					1875				
		als maxima toegestaan (en ook ten volle verstrekt).		bij het einde van het jaar door de pachters overgehouden en aan den lande terug geleverd. (b)	als maxima toegestaan.		verstrekt.		bij het einde van het jaar door de pachters overgehouden en aan den lande terug geleverd. (b)	als maxima toegestaan.		Vermoedelijke winst op de te verstrekken opium, gerekend voor de Levantsche op f 15, voor de Bengaalsche op f 10 per katti.	Pachtschat.	Te zamen.
Bantam	L. B.	360 360	720	»	240 480	720	240 480	720	—	240 480	720	f 5 400 3 600	f 9 000	f 60 000	f 69 000
Batavia	L. B.	2 400 4 800	7 200	»	2 400 4 800	7 200	(c) 2 400$^{914}/_{1600}$ 4 797$^{800}/_{1600}$	7 198$^{114}/_{1600}$	1 805$^{665}/_{1600}$	2 400 4 800	7 200	36 000 48 000	84 000	720 000	804 000
Krawang	L. B.	180 300	480	4$^{112}/_{1600}$	180 300	480	175$^{144}/_{1600}$ 300	475$^{144}/_{1600}$	14$^{517}/_{1600}$	160 320	480	2 700 3 000	5 700	96 600	102 300
Cheribon	L. B.	300 2 100	2 400	»	300 2 100	2 400	300 2 100	2 400	—	300 2 100	2 400	4 500 21 000	25 500	108 000	133 500
Tagal	L. B.	300 4 500	4 800	»	480 4 320	4 800	480 4 320	4 800	—	840 5 160	6 000	4 500 45 000	49 500	158 880	288 380
Pekalongan	L. B.	480 3 120	3 600	4$^{570}/_{1600}$	600 4 200	4 800	600 4 200	4 800	—	600 5 400	6 000	7 200 31 200	38 400	204 240	242 640
Samarang	L. B.	2 400 6 000	8 400	»	7 200 12 000	19 200	(d) 7 711$^{760}/_{1600}$ 12 001$^{400}/_{1600}$	19 712$^{1160}/_{1600}$	8	14 400 9 600	24 000	36 000 60 000	96 000	660 000	756 000
Japara	L. B.	3 000 3 000	6 000	»	3 600 3 600	7 200	3 596 3 600	7 196	23	6 000 3 000	9 000	45 000 30 000	75 000	372 000	447 000
Rembang	L. B.	4 800 4 800	9 600	»	7 200 4 800	12 000	7 200 4 800	12 000	—	9 600 5 400	15 000	72 000 48 000	120 000	374 400	494 400
Soerabaija	L. B.	4 800 13 200	18 000	3 915$^{1300}/_{1600}$	6 000 12 000	18 000	5 937$^{930}/_{1600}$ 11 330	17 267$^{930}/_{1600}$	2 433$^{511}/_{1600}$	6 000 15 600	21 600	72 000 132 000	204 000	456 000	660 000
Pasoeroean	L. B.	1 200 3 600	4 800	177$^{650}/_{1600}$	1 800 3 000	4 800	1 786$^{265}/_{1600}$ 2 822$^{800}/_{1600}$	4 608$^{1065}/_{1600}$	197$^{768}/_{1600}$	2 400 3 600	6 000	18 000 36 000	54 000	165 600	219 600
Probolinggo	L. B.	600 1 800	2 400	»	360 2 040	2 400	360 2 040	2 400	—$^{74}/_{1600}$	480 2 520	3 000	9 000 18 000	27 000	91 200	118 200
Bezoeki	L. B.	394$^{1}/_{3}$ 805$^{2}/_{3}$	(a) 1 200	»	390 810	1 200	390 810	1 200	—	390 810	1 200	(f) 6 000 8 000	14 000	60 000	74 000
Banjoewangi	L. B.	» 300	300	»	— 300	300	— 296$^{1200}/_{1600}$	296$^{1200}/_{1600}$	—	— 360	360	— 3 000	3 000	13 200	16 200
Banjoemas	L. B.	720 1 380	2 100	»	1 020 1 800	2 820	1 020 1 800	2 820	—	1 200 2 400	3 600	10 800 13 800	24 600	141 720	166 320
Bagelen	L. B.	600 1 560	2 160	»	600 1 800	2 400	600 1 800	2 400	5	1 200 1 800	3 000	9 000 15 600	24 600	132 000	156 600
Kadoe	L. B.	900 2 100	3 000	»	900 3 300	4 200	900 3 300	4 200	5	3 000 2 400	5 400	13 500 21 000	34 500	252 000	286 500
Djokjokarta	L. B.	3 000 3 000	6 000	5$^{1262}/_{1600}$	4 800 1 200	6 000	4 800 1 200	6 000	2$^{350}/_{1600}$	4 800 1 200	6 000	45 000 30 000	75 000	252 000	327 000
Soerakarta	L. B.	9 600 2 400	12 000	»	9 600 2 400	12 000	9 600 2 400	12 000	—	9 600 2 400	12 000	144 000 24 000	168 000	558 000	726 000
Madioen	L. B.	6 600 1 800	8 400	4	7 200 2 400	9 600	7 200 2 400	9 600	66$^{1200}/_{1600}$	7 200 4 800	12 000	99 000 18 000	117 000	444 000	561 000
Kediri	L. B.	4 800 4 800	9 600	»	4 800 4 800	9 600	4 800 4 800	9 600	—	7 200 4 800	12 000	72 000 48 000	120 000	792 000	912 000
Madura	L. B.	420 3 780	4 200	300$^{906}/_{1600}$	360 3 480	3 840	331$^{556}/_{1600}$ 2 945	3 276$^{556}/_{1600}$	255$^{1089}/_{1600}$	300 3 900	4 200	6 300 37 800	44 100	17 040	61 140
		47 854$^{1}/_{3}$ 69 505$^{2}/_{3}$			60 030 75 930		60 428$^{369}/_{1600}$ 74 543			78 310 82 850		f 717 900 695 000			
			117 360	4 412		135 960		134 971$^{369}/_{1600}$	4 816$^{374}/_{1600}$		161 160		f 1 412 900	f 6 128 880	f 7 541 780

OPBRENGST DER PACHT. (e)

1874.				1875.									Vastgesteld aantal verkoopplaatsen (kitten).			AANMERKINGEN.
Vermoedelijke winst op de te verstrekken opium, gerekend voor de Levantsche op f 11, voor de Bengaalsche op f 14 per katti.		Pachtschat.	Te zamen.	GEBODEN SOMMEN VOOR ÉÉN JAAR (1875).				GEBODEN SOMMEN (PER JAAR) VOOR DRIE JAREN (1875 t/m 1877).				Totaal waarvoor afgestaan (pachtschat en vermoedelijke winst te zamen).	1873.	1874.	1875.	
				Vermoedelijke winst op de te verstrekken opium, gerekend voor de Levantsche op f 8, voor de Bengaalsche op f 14 per katti.		Pachtschat.	Te zamen.	Vermoedelijke winst op de te verstrekken opium, gerekend voor de Levantsche op f 8, voor de Bengaalsche op f 14 per katti.		Pachtschat.	Te zamen.					
f 2 640 6 720	f 9 360	f 61 320	f 70 680	f 1 920 6 720	f 8 640								4	4	4	
26 400 67 200	93 600	763 200	856 800	19 200 67 200	86 400	f 799 320	f 900 120	f 22 400 78 400	f 100 800	f 774 2[illegible]	f 875 040	f 900 120	21	21	21	
1 980 4 200	6 180	72 120	78 300	1 280 4 480	5 760								8	8	8	
3 300 29 400	32 700	145 200	177 900	2 400 29 400	31 800	85 200	117 000	2 400 29 400	31 800	199 2[illegible]	231 000	231 000	10	10	11	
5 280 60 480	65 760	384 000	449 760	(g)	* 80 400	264 000	344 400	6 720 72 240	78 960	492 2[illegible]	571 200	571 200	16	16	16	
6 600 58 800	65 400	312 120	377 520		* 76 800	300 000	376 800	4 800 75 600	80 400	456 1[illegible]0	536 520	536 520	33	33	33	
79 200 168 000	247 200	780 000	1 027 200		*292 800	493 200	786 000	115 200 134 400	249 600	1 259 4[illegible]0	1 509 000	1 509 000	42	42	52	
39 600 50 400	90 000	301 200	391 200	48 000 42 000	90 000	338 520	428 520	48 000 42 000	90 000	313 6[illegible]0	403 680	428 520	32	32	32	
79 200 67 200	146 400	492 000	638 400	(h)		(h)	(h)	76 800 75 600	152 400	504 0[illegible]0	656 400	656 400	20	20	20	
66 000 168 000	234 000	655 200	889 200	48 000 218 400	266 400	421 200	687 600	48 000 218 400	266 400	792 [illegible]0	1 058 400	1 058 400	29	29	32	
19 800 42 000	61 800	295 200	357 000		* 62 400	180 000	242 400	19 200 50 400	69 600	348 [illegible]	417 600	417 600	16	16	18	
3 960 28 560	32 520	115 200	147 720		* 38 400	97 200	135 600	3 840 35 280	39 120	157 2[illegible]	196 320	196 320	11	11	11	
4 290 11 340	15 630	78 240	93 870	3 120 11 340	14 460	4 800	19 260	3 120 11 340	14 460	102 [illegible]00	117 060	117 060	12	12	12	
— 4 200	4 200	18 240	22 440	" 5 040	5 040	5 220	10 260	" 5 040	5 040	18 720	23 760	23 760	3	3	3	
11 220 25 200	36 420	205 200	241 620	(h)		(h)	(h)	9 600 33 600	43 200	264 [illegible]00	307 200	307 200	8	8	8	
6 600 25 200	31 800	132 000	163 800	(h)		(h)	(h)	9 600 25 200	34 800	228 [illegible]00	262 800	262 800	27	27	27	
9 900 46 200	56 100	252 000	308 100		* 61 200	180 000	241 200	24 000 33 600	57 600	420 [illegible]00	477 600	477 600	30	30	31	
52 800 16 800	69 600	360 000	429 600		* 62 400	240 000	302 400	38 400 16 800	55 200	540 [illegible]00	595 200	595 200	93	93	93	
105 600 33 600	139 200	828 240	967 440	76 800 33 600	110 400	612 000	722 400	76 800 33 600	110 400	983 400	1 093 800	1 093 800	150	120	121	
79 200 33 600	112 800	780 000	892 800	(h)		(h)	(h)	57 600 67 200	124 800	792 [illegible]00	916 800	916 800	40	47	47	
52 800 67 200	120 000	841 200	961 200		*117 600	960 000	1 077 600	57 600 67 200	124 800	1 242 000	1 366 800	1 366 800	53	68	68	
3 960 48 720	52 680	108 240	160 920		* 56 640	92 400	149 040	2 400 54 600	57 000	131 160	188 160	188 160	26	26	26	
f 660 330 1 063 020								f 626 480 1 159 900								
	f 1 723 350	f 7 980 120	f 9 703 470	(i)		(i)	(i)		f 1 786 380	f 10 017 960	f 11 804 340	f 11 854 260	684	676	694	

AANMERKINGEN.

(a) De te verstrekken hoeveelheid was bepaald op 400 katti's Levantsche en 800 katti's Bengaalsche opium Tot deze geringe afwijking werd overgegaan, ter voorkoming dat eene aangebroken bol Bengaalsche opium bederven zou.

(b) De hoeveelheden in deze kolom bedoeld, zijn niet voor Levantsche en Bengaalsche opium afzonderlijk kunnen worden opgegeven, omdat in vele gewesten het teruggeleverde uit gemengde partijen bestond. Waar opium in bereiden staat is teruggeleverd, is de hoeveelheid herleid tot het gewigt in ruwen staat.

(c) Hieronder $1^{3}/_{16}$ katti aan den pachter verstrekt als schadevergoeding, wegens beweerde mindere kwaliteit der opium.

(d) Als voren 516 katti's.

(e) Na aftrek van het kostende der opium.

(f) Berekend over 400 katti's Levantsche en 800 katti's Bengaalsche opium (zie noot a hierboven).

(g) Bij de dus * geteekende sommen kan geene splitsing naar gelang van Levantsche of Bengaalsche opium worden uitgetrokken, omdat de verhouding waarin de hoogste bieder voor den éénjarigen pachttermijn die soorten wenschte te ontvangen — eene andere dan voor den driejarigen pachttermijn — in de Indische stukken niet is opgegeven.

(h) Voor den éénjarigen pachttermijn werd geen bod verkregen.

(i) Deze kolommen zijn niet getotaliseerd, omdat zij slechts opgaven bevatten voor 16 van de 20 pachtperceelen.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE DD.

N°. 31.

(Zie bladz. 157 van het verslag).

OPBRENGST DER OPIUMPACHT in de buitenbezittingen.

GEWESTEN.	1873.	1874.	1875.
Sumatra's Westkust	(*a*) f 156 720	(*b*) f 196 680	(*c*) f 212 400
Benkoelen	13 500	(*d*) 22 080	(*e*) 36 060
Palembang	56 760	(*f*) 98 760	(*g*) 127 680
Banka	200 100	(*h*) 150 000	150 000
Billiton	126 000	(*h*) 110 000	110 000
Riouw	276 000	375 000	(*i*) 376 920
Oostkust van Sumatra	24 072	21 834	23 400
Wester-afdeeling van Borneo	139 440	96 900	(*i*) 156 600
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo	(*k*) 23 400	(*k*) 20 400	(*k*) 28 020
Celebes en onderhoorigheden	58 050	65 600	78 100
Menado	(*l*) 12 500	(*m*) 15 120	(*n*) 12 638
Amboina	12 000	10 320	14 880
Ternate	10 660	5 980	8 710
Timor	3 660	1 380	2 460
Totaal.	f 1 112 862	f 1 190 054	f 1 337 868

(*a*) Hieronder aan vermoedelijke winst op de te verstrekken opium f 66 600.
(*b*) Als voren f 103 440.
(*c*) » » 105 840.
(*d*) » » 14 280.
(*e*) » » 11 220.
(*f*) » » 30 240.
(*g*) » » 33 600.
(*h*) Voor drie jaren (1874, 1875 en 1876) afgestaan.
(*i*) Als voren voor de jaren 1875, 1876 en 1877.
(*k*) Hieronder begrepen de gezamenlijke kleine middelen in de residentie Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.
(*l*) Waaronder voor de afdeeling Gorontalo f 3 000.
(*m*) » » » » » 3 120.
(*n*) » » » » » 2 028.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE EE.

N°. 32.

(Zie bladz. 157 van het verslag).

OPBRENGST

DER

VERPACHTE MIDDEELEN

(behalve de opiumpacht)

OP

JAVA EN MADURA,

OVER DE JAREN 1873-1875.

GEWESTEN.	RUNDSLAGT.			DOBBELSPELEN.			VARKENSLAGT.		
	1873.	1874.	1875.	1873.	1874.	1875.	1873.	1874.	1875.
Bantam	f 24 600	f 25 440	f 26 400	»	»	»	f 192	f 636	f 420
Batavia	52 800	48 120	42 120	f 132 120	f 121 320	f 145 320	26 760	27 360	27 000
Krawang	4 944	4 920	4 860	»	»	»	840	804	780
Preanger regentschappen	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Cheribon	29 280	18 420	25 800	»	»	»	2 736	2 304	2 316
Tagal	15 600	18 360	24 000	»	»	»	792	1 092	1 080
Pekalongan	9 840	7 452	12 732	»	»	»	612	756	252
Samarang	54 120	42 000	36 000	8 400	7 800	7 800	5 580	5 580	4 020
Japara	14 880	20 400	15 780	»	»	»	1 560	1 620	1 740
Rembang	25 680	28 920	31 200	»	»	»	1 560	1 740	1 680
Soerabaija	81 144	87 252	88 812	21 120	6 480	8 232	3 660	4 164	4 200
Pasoeroean	52 764	53 580	55 440	»	»	»	696	780	432
Probolinggo	40 800	45 840	47 040	»	»	»	228	84	24
Bezoeki	36 000	37 440	34 320	»	»	»	»	»	18
Banjoewangi	7 452	4 800	8 520	»	»	»	156	72	72
Banjoemas	17 100	24 660	27 600	»	»	»	432	492	528
Bagelen	32 820	34 200	36 000	»	»	»	612	552	696
Kadoe	51 480	31 200	56 580	»	»	»	960	1 080	960
Djokjokarta	26 580	38 640	56 400	»	»	»	612	720	480
Soerakarta	68 520	95 040	132 240	»	»	»	1 260	360	360
Madioen	9 720	23 520	14 100	»	»	»	120	132	180
Kediri	3 120	6 720	6 840	»	»	»	900	480	240
Madura	66 000	100 800	107 040	»	»	»	60	84	144
Totaal	f 725 244	f 797 724	f 889 824	f 161 640	f 135 600	f 161 352	f 50 328	f 50 892	f 47 622

(*a*) Hoofdgeld der Chinezen.

(*b*) Inlandsche neringen en bedrijven.

(*c*) Tabak, met inbegrip van de pacht in Bantam en Krawang.

(*d*) Waijang.

(*e*) Kleine eilanden (pacht van het regt op de zeevoortbrengselen bij de Duizend-eilanden, en op het aldaar groeijende hout).

(*f*) Bosschen.

(*g*) Heffing van schutgelden aan 's lands sluis te Samarang en aan die te Melirip en Gedek (Soerabaija). De opgaaf

TOLBRUGGEN EN OVERVAARTEN.			VOGELNESTEN.			ANDERE VERPACHTE MIDDELEN.			TOTAAL DER VERSCHILLENDE MIDDELEN.		
1873.	1874.	1875.	1873.	1874.	1875.	1873.	1874.	1875.	1873.	1874.	1875.
f 14 196	f 14 364	f 15 516	f 1 080	f 960	f 1 260	»	»	»	f 40 068	f 41 400	f 43 596
6 000	5 700	4 380	»	»	»	(a) f 28 920	(a) f 27 720	(a) f 27 000	554 460	578 700	577 380
						(b) 144 120	(b) 147 960	(b) 142 800			
						(c) 155 520	(c) 192 000	(c) 180 120			
						(d) 3 180	(d) 3 240	(d) 3 240			
						(e) 5 040	(e) 5 280	(e) 5 400			
1 032	1 260	2 340	»	»	»	(f) 9 780	(f) 4 776	(f) 8 304	16 596	11 760	16 284
4 962	5 256	5 715	»	»	»	»	»	»	4 962	5 256	5 715
6 660	4 680	6 792	»	»	»	»	»	»	38 676	25 404	34 908
2 388	5 688	7 272	»	»	»	»	»	»	18 780	25 140	32 352
972	732	252	»	»	»	»	»	»	11 424	8 940	13 236
9 720	6 720	12 000	»	»	»	»	(g) 5 460	(g) 12 000	77 820	67 560	71 820
6 060	8 580	7 500	»	»	»	»	»	»	22 500	30 600	25 020
1 200	1 560	10 800	26 400	26 400	48 000	»	»	»	54 840	58 620	91 680
33 600	34 680	35 520	71 772	90 012	101 064	»	(g) 7 860	(g) 12 240	211 296	230 448	250 068
»	»	»	»	»	»	»	»	»	53 460	54 360	55 872
»	»	»	1 248	1 944	2 052	»	»	»	42 276	47 868	49 116
»	»	»	2 400	4 152	5 448	»	»	»	38 400	41 592	39 786
»	»	»	1 320	1 080	840	»	»	»	8 928	5 952	9 432
5 160	8 400	3 120	»	»	»	»	»	»	22 692	33 552	31 248
4 164	3 840	3 276	»	»	»	»	»	»	37 596	38 592	39 972
1 452	1 800	1 584	»	»	»	»	»	»	53 892	34 080	59 124
»	»	»	»	»	»	»	»	»	27 192	39 360	56 880
»	»	»	»	»	»	»	»	»	69 780	95 400	132 600
1 440	3 600	1 740	»	»	»	»	»	»	11 280	27 252	16 020
3 720	3 840	2 040	»	»	»	»	»	»	7 740	11 040	9 120
156	324	348	144	240	132	»	»	»	66 360	101 448	107 664
f 102 882	f 111 024	f 120 195	f 104 364	f 124 788	f 158 796	f 346 560	f 394 296	f 391 104	f 1 491 018	f 1 614 324	f 1 768 893

over 1874 loopt slechts over zes maanden, zijnde de pacht eerst met 1 Julij 1874 ingevoerd.

Kolonlaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE **FF.**

N°. 33.

(Zie blz. 157 van het verslag).

OPBRENGST DER VERPACHTE MIDDELEN (behalve de opiumpacht) in de Buitenbezittingen.

MIDDELEN.	1873.	1874.	1875.
Sumatra's Westkust.			
Dobbelspelen	f 20 400	f 19 260	f 9 600
Arak en andere sterke dranken	21 756	19 200	19 200
Varkenslagt	1 200	2 760	2 400
Gezamenl. kleine middelen op de Batoe-eilanden	720	120	120
Totaal	f 44 076	f 41 340	f 31 320
Benkoelen.			
Dobbelspelen	f 480	f 804	f 1 692
Arak en andere sterke dranken	780	1 368	852
Rundslagt	552	516	612
Vogelnestklippen	(*a*)	(*a*)	(*b*)
Totaal	f 1 812	f 2 688	f 3 156

(*a*) Onverpacht gebleven bij gemis aan gegadigden.

(*b*) Sedert 1 Januarij 1875 niet meer als pachtmiddel afgestaan. (Vergelijk bladz. 86 van het Verslag).

MIDDELEN.	1873.	1874.	1875.
Palembang.			
Dobbelspelen	f 8 700	f 7 800	f 9 960
Arak en andere sterke dranken	4 620	4 260	5 280
Overvaarten	4 680	5 040	4 737
Totaal	f 18 000	f 17 100	f 19 977
Banka.			
Dobbelspelen	f 19 150	f 12 100	f 16 280
Arak en andere sterke dranken	10 010	8 010	11 620
Varkenslagt	(*c*)	(*c*)	(*c*)
Totaal	f 29 160	f 20 110	f 27 900

(*c*) Onverpacht gebleven bij gemis aan gegadigden.

MIDDELEN.	1873.	1874.	1875.
Billiton.			
Dobbelspelen	f 13 728	f 6 216	f 7 080
Arak en andere sterke dranken	4 960	4 008	2 160
Totaal	f 18 688	f 10 224	f 9 240
Riouw.			
Dobbelspelen	f 70 116	f 92 880	f 102 660
Arak en andere sterke dranken	39 372	61 632	57 552
Varkenslagt	28 416	34 020	31 704
Peper	93 144	120 288	128 268
Totaal	f 231 048	f 308 820	f 320 184
Sumatra's Oostkust.			
Dobbelspelen	f 1 008	f 1 380	f 1 524
Arak en andere sterke dranken	3 492	3 798	5 508
Varkenslagt	»	(*d*) 300	540
Zout	8 052	8 016	8 400
Totaal	f 12 552	f 13 494	f 15 972

(*d*) Met 1 Januarij 1874 ingevoerd.

MIDDELEN.	1873.	1874.	1875.
Wester-afdeeling van Borneo.			
Dobbelspelen. . . .	f 16 152	f 18 972	f 18 504
Arak en andere sterke dranken.	20 064	21 912	21 492
Varkenslagt	30 780	41 400	43 812
Goudmijnen	11 964	11 352	10 728
Gezamenl. kleine middelen.	38 904	41 580	45 312
Totaal	(e) f 117 864	(e) f 135 216	(e) f 139 848

(e) Over de verschillende afdeelingen was de opbrengst der pachten verdeeld als volgt:

	1873.	1874.	1875.
Pontianak en onderhoorigheden.	f 46 680	f 48 648	f 51 096
Sambas	12 828	11 832	12 888
Montrado	45 924	61 944	61 560
Sintang	12 432	12 792	14 304
	f 117 864	f 135 216	f 139 848

MIDDELEN.	1873.	1874.	1875.
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.			
Goudmijnen (f) . . .	f 720	f 450	f 1 192,50
Gezamenl. kleine middelen.	(g)	(g)	(g)
Totaal	f 720	f 450	f 1 192,50

(f) Deze pacht betreft het regt tot het afgeven van licentien voor het graven en wasschen van goud en het heffen eener belasting van $^1/_{10}$ van het gegraven metaal in de afdeeling Tanahlaut. In de drie genoemde jaren is de pacht achtereenvolgens afgestaan tegen 8, 5 en 13$^1/_4$ thails zuiver Pleiarisch stofgoud, te stellen op f 90 per thail. (In de afdeeling Martapoera worden licentien afgegeven voor het graven van diamant. Deze niet-verpachte belasting bragt aldaar in 1874 f 48 588 op tegen f 72 984 in 1873).

(g) De overige kleine middelen in dit gewest worden vereenigd met de opium verpacht, en daar dit laatste middel het voornaamste is, wordt de opbrengst vermeld in den staat betreffende de opiumpacht (zie bijlage DD).

MIDDELEN.	1873.	1874.	1875.
Celebes en onderhoorigheden.			
Dobbelspelen. . . .	f 37 350	f 43 600	f 30 100
Arak en andere sterke dranken.	6 625	6 800	8 400
Rundslagt.	4 000	3 925	3 650
Varkenslagt	3 025	3 100	3 200
Vischmarkten . } (h)	5 270	5 060	4 925
Vischvijvers. . } (h)	1 250	1 060	1 060
Siri	13 790	13 430	14 300
Gezamenl. kleine middelen.	63 600	80 450	100 000
Totaal	f 134 910	f 157 425	f 165 635

(h) In vorige verslagen werden deze middelen, die elk afzonderlijk verpacht worden, ten onregte vereenigd opgegeven.

MIDDELEN.	1873.	1874.	1875.
Menado.			
Dobbelspelen	f 4 800	f 4 000	f 5 000
Arak en andere sterke dranken.	1 805	1 615	1 660
Hoofdgeld der Chinezen	600	605	510
Totaal	f 7 205	f 6 220	f 7 170
Amboina.			
Dobbelspelen	(i)	(i)	(i)
Arak en andere sterke dranken.	f 360	f 660	f 312
Sagueer	14 400	14 412	12 600
Totaal	f 14 760	f 15 072	f 12 912

(i) Onverpacht gebleven bij gemis aan gegadigden.

MIDDELEN.	1873.	1874.	1875.
Banda.			
Arak en sagueer . .	f 7 800	f 8 880	f 10 260
Ternate.			
Arak en andere sterke dranken.	f 1 615	f 1 200	f 1 300
Hoofdgeld der Chinezen	300	108	161
Rundslagt . . } (k) .	505	983	125
Varkenslagt . } (k) .			
Sagueer	1 635	1 675	1 170
Totaal	f 4 055	f 3 966	f 2 756

(k) Gezamenlijk verpacht.

MIDDELEN.	1873.	1874.	1875.
Timor.			
Dobbelspelen	f 780	f 600	f 480
Arak en andere sterke dranken.	1 440	4 380	1 980
Hoofdgeld der Chinezen	516	660	480
Rundslagt . . } (l) .	480	192	732
Varkenslagt . } (l) .			
Totaal	f 3 216	f 5 832	f 3 672

(l) Gezamenlijk verpacht.

MIDDELEN.	1873.	1874.	1875.
TOTAAL VAN ELK MIDDEL.			
Dobbelspelen	f 192 664	f 207 612	f 202 880
Arak en andere sterke dranken (m)	124 699	147 723	147 576
Sagueer	16 035	16 087	13 770
Peper	93 144	120 288	128 268
Rundslagt (n)	5 537	5 616	5 119
Varkenslagt	63 421	81 580	81 656
Vischmarkten	5 270	5 060	4 925
Vischvijvers	1 250	1 060	1 060
Siri	13 790	13 430	14 300
Overvaarten	4 680	5 040	4 737
Hoofdgeld der Chinezen	1 416	1 373	1 151
Vogelnesten	(o)	(o)	(o)
Goudmijnen	12 684	11 802	11 920,50
Zout	8 052	8 016	8 400
Gezamenl kleine middelen	103 224	122 150	145 432
Totaal	f 645 866	f 746 837	f 771 194,50

(m) Hieronder de sagueer op Banda, als gezamenlijk met de arak verpacht.

(n) Hieronder voor Ternate en Timor ook varkenslagt, als vereenigd met de rundslagt afgestaan.

(o) Zie de noten a en b op bladz. 1 van dezen staat.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE **GG.**

N°. 34.

(Zie bladz. 165 van het verslag.)

STATISTIEK

BETREFFENDE DE

PAND- OF BELEENHUIZEN,[1]

IN

NEDERLANDSCH INDIE,

OVER DE JAREN 1871-1873.

(1) Voor sommige gewesten is over een of meer der opgegeven jaren het aantal pandhuizen niet volledig vermeld. Ook wordt in deze statistiek hier en daar een grooter aantal vermeld dan op blz. 164/165 van het verslag. Voor deze verschillen is in de Indische stukken geene toelichting aangetroffen.

Jaren.	Afdeeling.	Aantal				Bedrag			Percentsgewijze verhouding der aflossingen		Rentebedrag per maand. (Pct.)
		pandhuizen.	beleeningen.	geloste panden.	niet geloste panden.	in 't geheel geleend.	geleend op de geloste panden.	door de pandgevers betaald voor de lossing der panden.	tot het aantal beleende panden (zie kolommen 5 en 4).	tot het totaal bedrag der geleende sommen (zie kolommen 8 en 7).	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
						Bantam.					
1871	Serang.	1	27 018	21 616	5402	f 55 388	f 40 554	f 45 122	80	73	6
1872	Id.	1	20 169	16 026	4143	36 818	23 964	26 695	79	60	6
1873	Id.	1	24 726	19 953	4773	37 333	27 114	30 417	71	72	6
						Batavia.					
1871	Stad en voorsteden.	5	60 502	54 864	5 638	f 180 324	f 161 327	f 184 016	36 à 99	30 à 99	3½ à 12
1872	Id.	8	143 706	122 430	20 867	541 965	449 403	518 390	38 » 92	36 » 89	$3^3/_{10}$ » 12
1873	Id.	22	239 690	193 083	46 607	927 679	728 659	854 294	54 » 99	44 » 97	4 » 12
1871	Zuiderkwartier.	1	20 956	18 808	2 148	30 741	26 941	33 445	89	87	6 » 12
1872	Id.	1	20 377	19 126	1 251	29 904	28 202	33 843	93	94	6 » 12
1873	Id.	1	19 955	18 540	1 415	32 287	30 270	36 943	92	93	6 » 12
1871	Oosterkwartier.	1	8 080	7 024	1 056	8 487	7 164	8 929	86	84	6 » 12
1872	Id.	1	7 292	6 161	1 131	8 981	6 817	8 181	84	75	6 » 12
1873	Id.	1	7 312	5 816	1 496	9 104	6 366	7 612	79	69	6 » 12
1871	Westerkwartier.	1	2 260	1 834	426	2 269	1 831	1 969	81	80	6
1872	Id.	1	3 698	2 756	942	5 720	4 190	5 228	74	73	6 à 12
1873	Id.	2	8 838	7 593	1 245	13 302	11 450	15 434	79 à 89	86	4 » 12
1871	Buitenzorg.	3	82 069	61 952	20 117	91 715	68 183	74 805	65 » 78	64 à 83	3 » 8
1872	Id.	5	98 375	71 251	27 124	104 058	72 815	84 566	65 » 76	63 » 78	3 » 8
1873	Id.	12	123 319	94 310	29 009	123 711	94 005	108 480	56 » 88	55 » 91	3 » 10
						Krawang. (*a*)					
1872	Krawang.	1	172	124	47	f 806	f 563	f 638	73	70	5 à 6
						Preanger regentschappen.					
1871	Tjiandjoer.	5	3 601	3 155	446	f 5 655	f 4 669	† (*b*)	62 à 88	55 à 85	3 à 6
1872	Id.	2	5 419	5 239	180	5 493	5 290	f 5 756	96	94 » 99	4 » 6
1873	Id.	2	5 331	4 833	498	5 630	5 185	†	87 à 98	89 » 98	4 » 6
						Cheribon.					
1871	Cheribon.	15	184 031	142 123	41 908	f 292 555	f 219 956	f 254 413	66 à 95	59 à 97	3 à 8
1872	Id.	12	179 501	136 184	43 317	283 384	210 602	235 995	67 » 82	65 » 81	3 » 10
1873	Id.	16	199 299	150 178	49 121	313 247	233 182	260 277	58 » 94	56 » 97	3 » 10
1872	Indramaijoe (*c*).	4	78 389	58 952	19 437	138 292	102 929	117 958	73 » 78	73 » 76	2 » 10
1873	Id.	4	87 171	64 582	22 589	165 502	122 182	138 999	72 » 75	70 » 75	2 » 10
1872	Madjalengka (*c*).	3	23 328	19 528	3 800	30 742	23 239	27 539	74 » 92	64 » 91	4 » 10
1873	Id.	3	21 612	18 432	3 180	29 593	21 577	25 745	73 » 92	67 » 88	4 » 10

(*a*) In deze residentie werden in 1871 en 1873 geene pandhuizen aangetroffen.

(*b*) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven (of aan bruikbare opgaven), niet kunnen worden ingevuld.

(*c*) Van deze afdeeling zijn over 1871 geen opgaven ontvangen.

Jaren.	Afdeeling.	Aantal				Bedrag			Percentsgewijze verhouding der aflossingen		Rentebedrag per maand. (Pct.)
		pandhuizen.	beleeningen.	geloste panden.	niet geloste panden.	in 't geheel geleend.	geleend op de geloste panden.	door de pandgevers betaald voor de lossing der panden.	tot het aantal beleende panden (zie kolommen 5 en 4).	tot het totaal bedrag der geleende sommen (zie kolommen 8 en 7).	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
	Tagal. (*d*)										
1871	Tagal.	13	244 875	173 594	71 281	f 390 416	f 274 293	f 306 798	53 à 85	55 à 84	3 à 8
1872	Id.	15	232 086	160 627	71 459	361 132	239 525	264 374	50 » 84	42 » 83	3 » 8
1871	Brebes.	16	166 904	120 588	46 316	236 765	163 642	193 572	57 » 89	55 » 87	3 » 8
1872	Id.	15	158 587	107 616	50 971	207 813	136 071	161 426	10 » 81	8 » 77	3 » 8
1871	Pamalang.	7	73 944	63 356	10 588	114 042	91 028	105 218	77 » 90	59 » 88	3 » 8
1872	Id.	8	82 771	65 665	17 106	125 409	106 583	121 974	69 » 87	81 » 86	3 » 8
	Pekalongan. (*e*)										
1872	Pekalongan.	6	102 762	92 607	10 155	f 135 509	f 124 089	f 142 501	73 à 96	83 à 97	6 à 8
1873	Id.	7	121 475	111 321	10 154	160 349	146 645	167 369	83 » 96	89 » 95	6 » 8
1872	Batang.	5	138 581	125 332	13 249	149 526	134 657	155 707	81 » 91	83 » 91	6 » 8
1873	Id.	7	182 089	162 985	19 104	211 369	189 469	218 667	80 » 91	81 » 91	6
	Samarang.										
1871	Samarang.	5	59 320	31 179	28 141	f 149 249	f 69 193	f 72 862	41 à 60	36 à 55	3 à 15
1872	Id.	7	292 265	222 456	69 809	724 848	538 942	596 000	71 » 79	71 » 81	3 » 15
1873	Id.	11	293 934	213 934	80 000	714 993	507 393	556 756	50 » 86	48 » 79	3 » 15
1871	Kendal.	3	12 915	11 688	1 227	45 870	40 769	46 088	86 » 96	84 » 95	3 » 6
1872	Id.	1	1 390	1 383	7	4 837	4 727	5 378	99	97	3 » 6
1873	Id.	4	22 147	18 582	3 565	89 756	65 764	74 018	76 à 90	70 à 91	3 » 15
1871	Salatiga.	3	62 206	49 427	12 779	92 679	70 387	77 178	76 » 81	71 » 78	3 » 6
1872	Id.	4	68 963	53 362	15 601	131 888	96 018	102 066	75 » 80	63 » 82	3 » 6
1873	Id.	3	43 282	30 518	12 764	116 017	86 106	95 964	64 » 77	68 » 80	3 » 15
1871	Ambarawa.	6	98 214	84 196	14 018	224 087	146 014	202 482	76 » 94	72 » 93	3 » 6
1872	Id.	6	126 493	99 529	26 964	254 518	191 742	195 109	66 » 91	59 » 81	3 » 6
1873	Id.	7	123 417	97 002	26 415	224 324	166 994	170 431	75 » 89	70 » 86	3 » 15
1871	Demak.	5	50 977	40 427	10 550	115 678	85 563	94 739	69 » 84	66 » 86	3 » 36
1872	Id.	6	81 688	65 050	15 638	163 616	122 610	134 064	72 » 89	68 » 87	3 » 15
1873	Id.	7	66 692	47 380	19 312	144 422	106 756	115 815	55 » 89	60 » 90	3 » 15
1871	Grobogan.	1	82 124	79 822	2 302	72 923	65 047	81 888	97	89	3 » 15
1872	Id.	2	35 060	31 617	3 443	78 277	68 177	85 051	88 à 93	85 à 90	3 » 6
1873	Id.	2	26 737	24 051	2 686	66 113	56 003	68 790	76 » 91	85 » 70	3 » 15
	Japara. (Geene opgaven ontvangen).										
	Rembang.										
1871	Rembang.	11	105 455	83 048	22 407	f 142 809	f 109 278	f 127 489	61 à 85	61 à 83	3 à 6
1872	Id.	19	152 574	97 204	55 370	200 625	142 820	170 600	29 » 79	49 » 83	3 » 6
1873	Id.	19	147 667	113 067	34 600	197 340	147 683	172 640	30 » 87	24 » 86	3 » 6

(*d*) Van deze residentie zijn geen opgaven over 1873 ontvangen. (*e*) Als voren over 1871.

Jaren.	Afdeeling.	Aantal				Bedrag			Percentsgewijze verhouding der aflossingen		Rentebedrag per maand. (Pct.)
		pandhuizen.	beleeningen.	geloste panden.	niet geloste panden.	in 't geheel geleend.	geleend op de geloste panden.	door de pandgevers betaald voor de lossing der panden.	tot het aantal beleende panden (zie kolommen 5 en 4).	tot het totaal bedrag der geleende sommen (zie kolommen 8 en 7).	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
1871	Toeban.	11	75 784	66 313	9 471	f 101 971	f 89 186	f 91 354	68 à 93	68 à 92	6½ à 25
1872	Id.	25	179 049	121 873	57 176	244 808	169 459	190 847	31 » 89	41 » 92	6½ » 25
1873	Id.	27	211 684	157 276	54 408	261 904	207 860	247 636	45 » 91	42 » 91	6½ » 25
1871	Bodjonegoro.	5	80 243	64 169	16 074	105 139	77 736	94 243	77 » 88	70 » 80	5 » 10
1872	Id.	6	92 059	68 665	23 394	135 479	95 101	137 197	55 » 88	56 » 76	3 » 6
1873	Id.	9	125 229	114 393	10 836	162 475	148 100	173 029	81 » 97	64 » 95	15 » 30
	Soerabaija.										
1872	Kotta Soerabaija (*f*).	17	563 925	423 541	140 384	f 1 372 613	f 964 505	f 1 062 807	59 à 91	65 à 86	10 à 15
1873	Id.	20	575 997	427 973	148 024	1 491 638	1 029 600	1 141 289	24 » 84	20 » 80	10 » 15
1871	Lamongan.	2	19 746	16 934	2 812	34 468	29 377	36 366	84 » 87	83 » 86	3 » 15
1872	Id.	2	21 614	21 131	483	30 736	30 151	38 989	97 » 98	97 » 98	3 » 15
1873	Id.	3	25 709	19 578	6 131	35 935	26 496	†	51 » 80	43 » 79	3 » 15
1871	Sidhoardjo.	6	137 752	113 899	23 853	210 614	157 850	173 797	76 » 94	72 » 93	5 » 8¼
1872	Id.	8	172 360	141 092	31 268	262 805	202 946	224 915	77 » 88	71 » 90	10
1873	Id.	11	177 827	141 986	35 841	295 537	226 316	252 032	74 » 88	62 » 92	10 à 15
1871	Modjokerto.	13	132 025	109 164	22 861	243 130	183 407	219 876	66 » 97	63 » 95	15 » 30
1872	Id.	16	158 149	126 471	31 678	277 673	208 143	240 893	62 » 100	31 » 100	15 » 30
1873	Id.	27	261 304	199 780	61 524	388 270	304 446	361 553	61 » 91	56 » 90	6 » 30
1871	Sidaijoe (*g*).	2	25 267	23 567	1 700	36 177	32 065	35 967	88 » 93	88 » 91	3 » 12
1872	Id.	2	38 937	31 355	7 582	55 799	37 118	44 769	78 » 84	60 » 86	6 » 10
1872	Grissee (*h*).	4	106 229	65 051	41 178	227 122	167 106	†	19 » 76	70 » 76	2 » 60
1873	Id.	6	131 320	101 546	29 774	328 141	243 312	271 977	71 » 94	68 » 89	7 » 60
	Pasoeroean.										
1871	Kotta Pasoeroean.	12	156 886	108 292	48 594	f 288 197	f 206 922	f 232 486	63 à 86	63 à 85	5 à 10
1872	Id.	11	144 144	105 823	38 321	268 039	184 115	208 920	57 » 83	55 » 81	7 » 10
1873	Id.	17	167 016	117 161	49 855	366 103	247 097	291 295	55 » 87	49 » 85	5 » 10
1871	Winongan.	3	9 190	7 587	1 603	14 824	11 848	13 409	78 » 96	76 » 97	6 » 8
1872	Id.	3	13 626	10 954	2 672	21 131	16 756	18 787	73 » 90	86 » 92	6 » 7½
1873	Id.	1	8 934	6 510	2 424	15 571	11 036	12 803	72	70	10
1871	Grati.	4	9 967	8 718	1 249	12 035	10 563	11 836	81 à 89	83 à 88	8 à 10
1872	Id.	4	9 579	7 867	1 712	12 516	9 917	11 521	75 » 87	73 » 86	5¾ » 10
1873	Id.	3	8 405	5 918	2 487	14 202	9 564	11 154	61 » 85	60 » 84	8 » 10

(*f*) Van deze afdeeling zijn geen opgaven over 1871 ontvangen.

(*g*) Van deze afdeeling zijn de ontvangen opgaven over 1873 blijkbaar foutief en daarom niet overgenomen.

(*h*) In 1871 schijnen in deze afdeeling geene pandhuizen te zijn geweest.

Jaren.	AFDEELING.	Aantal				Bedrag			Percentsgewijze verhouding der aflossingen		Rente-bedrag per maand. (Pct.)
		pandhuizen.	beleeningen.	geloste panden.	niet geloste panden.	in 't geheel geleend.	geleend op de geloste panden.	door de pandgevers betaald voor de lossing der panden.	tot het aantal beleende panden (zie kolommen 5 en 4).	tot het totaal bedrag der geleende sommen (zie kolommen 8 en 7).	
.1	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
1871	Tengger (*i*).	1	667	611	56	f 907	f 850	†	92	93	7
1872	Id.	2	3 926	2 895	1 031	4 998	3 483	f 3 775	73 à 75	67 à 70	6 à 15
1871	Malang.	28	67 528	(*k*) 19 415	(*k*) 4 625	118 672	30 601	†	(*k*) 70 » 98	(*k*) 67 » 95	10
1872	Id.	23	44 725	31 912	12 813	86 851	60 045	68 093	37 » 95	33 » 96	10
1873	Id.	18	66 596	44 904	21 692	140 281	90 754	102 067	40 » 100	52 » 100	10 à 30
1871	Bangil.	10	74 831	57 386	17 445	109 687	85 711	97 677	64 » 100	65 » 100	7 » 10
1872	Id.	10	90 846	68 196	22 650	131 921	96 596	109 402	64 » 81	69 » 79	7 » 10
1873	Id.	8	107 811	83 696	24 115	153 936	116 073	126 371	70 » 89	68 » 84	10

Probolinggo.

Jaren.	Afdeeling.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
1871	Probolinggo.	9	65 660	57 255	8 405	f 124 342	f 108 535	f 121 826	78 à 93	78 à 94	6 à 10
1872	Id.	11	69 800	61 630	8 230	125 315	109 794	118 686	72 » 98	70 » 97	6 » 10
1873	Id.	11	61 762	52 339	9 423	110 567	89 018	102 424	30 » 96	31 » 95	6 » 10
1871	Kraksaän.	5	22 350	18 807	3 543	31 885	27 947	31 089	64 » 99	65 » 97	6 » 10
1872	Id.	3	10 698	9 004	1 694	15 136	12 673	14 108	51 » 94	49 » 95	6 » 10
1873	Id.	6	25 963	20 850	5 113	41 899	32 811	38 076	75 » 92	70 » 86	6 » 10
1871	Loemadjang.	3	14 482	10 995	3 487	23 683	17 282	21 375	55 » 85	56 » 88	4 » 10
1872	Id.	3	16 346	13 462	2 884	23 339	18 423	20 678	76 » 87	77 » 88	4 » 10
1873	Id.	3	14 840	11 606	3 234	25 505	19 900	22 188	75 » 89	75 » 84	4 » 10

Bezoeki.

Jaren.	Afdeeling.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
1871	Bezoeki.	4	33 686	26 286	7 400	f 60 772	f 46 505	f 56 521	66 à 87	64 à 83	2 à 10
1872	Id.	4	35 967	27 907	8 060	50 146	37 583	39 266	72 » 85	64 » 85	2 » 10
1873	Id.	6	43 546	32 907	10 639	71 555	53 333	61 743	57 » 84	65 » 83	2 » 10
1871	Panaroekan.	2	7 140	5 320	1 820	14 788	10 018	11 796	64 » 91	64 » 72	2 » 10
1872	Id.	3	10 756	8 538	2 218	21 312	14 879	21 313	72 » 89	65 » 76	2 » 10
1873	Id.	2	7 925	6 982	943	21 315	18 802	20 894	84 » 94	84 » 94	2 » 10
1871	Kapongan (*l*).	1	2 820	1 598	1 222	5 217	3 638	4 571	56	69	2 » 10
1873	Id.	1	1 870	1 678	193	2 805	2 435	3 091	89	86	2 » 10
1871	Bondowosso.	1	3 431	2 159	1 272	5 270	3 607	3 889	62	68	2 » 10
1872	Id.	1	2 544	2 257	287	3 980	3 209	3 980	88	80	2 » 10
1873	Id.	1	2 907	1 954	955	4 989	3 639	6 512	67	72	2 » 15

Banjoewangi.

(In deze residentie waren in de jaren 1871—1873 geene pandhuizen.)

(*i*) Van deze afdeeling zijn over 1873 geene opgaven ontvangen.

(*k*) Deze cijfers hebben slechts betrekking tot 16 pandhuizen met 24 040 beleeningen, zijnde het aantal geloste panden bij de overige 12 pandhuizen niet opgegeven.

(*l*) In 1872 was in deze afdeeling geen pandhuis aanwezig.

Jaren.	Afdeeling.	Aantal				Bedrag			Percentsgewijze verhouding der aflossingen		Rentebedrag per maand. (Pct.)
		pandhuizen.	beleeningen.	geloste panden.	niet geloste panden.	in 't geheel geleend.	geleend op de geloste panden.	door de pandgevers betaald voor de lossing der panden.	tot het aantal beleende panden (zie kolommen 5 en 4)	tot het totaal bedrag der geleende sommen (zie kolommen 8 en 7).	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
	Banjoemas.										
1871	Banjoemas.	3	22 073	18 325	3 748	f 32 910	f 30 476	†	82 à 83	82 à 97	10
1872	Id.	3	30 401	22 327	8 074	43 893	29 604	f 35 417	66 » 80	39 » 79	6 à 10
1873	Id.	4	34 450	25 303	9 147	50 864	36 447	42 653	67 » 79	68 » 74	6 » 10
1871	Tjilatjap.	1	25 369	23 889	1 480	49 484	46 621	53 138	94	94	10
1872	Id.	1	28 061	26 442	1 619	57 279	55 824	63 106	90	97	10
1873	Id.	3	27 072	19 994	7 078	64 376	43 427	49 961	42 à 83	15 à 80	10
1871	Poerwokerto.	2	3 818	3 300	518	5 961	5 068	5 756	83 » 87	85 » 87	7
1872	Id.	2	3 950	2 941	1 009	6 304	4 313	4 965	73 » 76	62 » 74	7
1873	Id.	2	2 741	2 121	620	5 534	4 048	4 989	74 » 83	67 » 75	3 à 7
1871	Poerbolinggo.	2	19 020	14 905	4 115	29 482	21 106	24 381	73 » 83	63 » 79	10
1872	Id.	2	18 441	15 594	2 847	24 785	20 004	22 050	80 » 88	75 » 86	10
1873	Id.	2	17 652	14 608	2 944	26 653	20 116	22 137	82 » 84	73 » 77	10
1873	Bandjarnegara (*m*)	1	4 184	2 932	1 252	7 708	4 819	5 473	70	62	6 à 10
	Bagelen (*n*).										
1872	Poerworedjo.	5	75 768	68 885	6 883	f 127 549	f 110 526	f 136 384	81 à 95	75 à 91	10 à 40
1873	Id.	6	70 382	63 849	6 533	121 502	110 822	124 390	84 » 93	82 » 96	12 » 40
1872	Koetoardjo.	2	20 056	18 558	1 498	41 891	36 306	41 840	92 » 93	85 » 90	15 » 30
1873	Id.	4	26 649	24 082	2 567	55 644	45 958	53 939	88 » 93	77 » 92	15 » 30
1872	Keboemen.	7	31 648	27 263	4 385	59 491	50 828	56 682	70 » 93	76 » 93	8 » 15
1873	Id.	7	33 545	26 705	6 840	58 573	44 064	48 884	63 » 94	64 » 93	8 » 40
1872	Karanganjar.	4	26 185	22 220	3 965	39 096	30 990	34 481	75 » 89	67 » 86	15
1873	Id.	6	28 097	21 010	7 087	47 099	32 608	35 266	64 » 78	13 » 75	15
1873	Ledok (*o*).	1	14 146	11 354	2 792	26 945	20 592	23 679	80	76	6 à 12
	Kadoe.										
1871	Magelang.	16	252 227	203 841	48 386	f 331 013	f 255 936	f 283 413	65 à 96	62 à 99	8 à 60
1872	Id.	20	302 790	241 671	61 119	383 733	283 427	320 204	22 » 90	13 » 97	8 » 60
1873	Id.	19	297 890	229 684	68 206	353 257	268 643	311 647	37 » 90	40 » 89	8 » 60
1871	Temanggoeng.	8	70 760	55 022	15 738	128 519	81 135	89 532	58 » 91	28 » 89	8 » 60
1872	Id.	9	76 914	63 054	13 860	120 812	93 341	106 775	61 » 87	69 » 87	8 » 60
1873	Id.	12	155 078	121 079	33 999	229 094	162 020	179 182	62 » 88	47 » 90	8 » 60
	Djokjokarta en Soerakarta.										
	(Geen opgaven ontvangen.)										
	Madioen.										
1871	Madioen.	9	57 519	45 346	12 173	f 138 884	f 106 659	f 121 992	67 à 89	61 à 92	5 à 20
1872	Id.	9	46 374	37 131	9 243	106 998	75 569	85 852	63 » 96	56 » 80	5 » 20
1873	Id.	10	68 021	44 874	23 147	146 769	93 999	109 323	20 » 85	25 » 88	5 » 10

(*m*) In 1871 en 1872 was in deze afdeeling geen pandhuis aanwezig.
(*n*) Van deze residentie zijn over 1871 geen opgaven ontvangen.
(*o*) Of in deze afdeeling in 1871 en 1872 een pandhuis bestond, blijkt niet.

Jaren.	Afdeeling.	Aantal				Bedrag			Percentsgewijze verhouding der aflossingen		Rente-bedrag per maand. (Pct.)
		pand-hui-zen.	belee-ningen.	geloste panden.	niet geloste panden.	in 't geheel geleend.	geleend op de geloste panden.	door de pandgevers betaald voor de lossing der panden.	tot het aantal beleende panden (zie kolommen 5 en 4).	tot het totaal bedrag der geleende sommen (zie kolommen 8 en 7).	
1	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
1871	Ngawi.	5	49 168	35 720	13 448	f 132 498	f 91 210	f 100 293	70 à 89	67 à 87	5 à 60
1872	Id.	4	43 164	31 296	11 868	119 004	78 527	86 874	63 » 89	57 » 86	5 » 60
1873	Id.	5	48 872	38 491	10 381	133 004	101 425	103 682	58 » 89	60 » 88	5 » 60
1871	Magettan.	5	22 910	19 980	2 930	53 986	44 173	47 096	77 » 95	60 » 89	5 » 7
1872	Id.	3	21 023	17 304	3 619	45 620	35 224	40 640	76 » 89	69 » 85	5 » 7
1873	Id.	3	20 614	15 983	4 631	56 671	42 988	49 872	70 » 87	69 » 81	5 » 7
1871	Ponorogo.	2	12 188	11 590	598	21 328	20 192	23 673	91 » 96	84 » 98	5 » 6
1872	Id.	2	11 620	8 527	3 093	22 315	8 025	†	69 » 88	27 » 74	6 » 30
1873	Id.	5	28 968	21 541	7 427	63 258	25 182	38 835	61 » 88	38 » 91	10 » 300
1872	Patjitan (*p*).	3	6 711	4 759	1 952	12 038	7 954	8 791	68 » 91	61 » 93	5 » 10
1873	Id.	1	14 688	8 631	6 057	17 365	9 818	13 278	58	56	10
	Kediri.										
1872	Kediri (*q*).	16	106 991	67 348	39 643	f 225 139	f 123 788	f 131 834	28 à 92	29 à 91	4 à 10
1873	Id.	17	135 371	104 376	30 995	338 299	255 594	274 076	51 » 92	44 » 90	4 » 10
1871	Ngrowo.	7	41 355	36 883	4 472	45 988	40 843	44 707	80 » 94	74 » 94	5 » 15
1872	Id.	7	65 127	57 834	7 293	80 979	72 190	79 042	81 » 98	81 » 95	5 » 15
1873	Id.	6	48 579	38 811	9 768	74 371	53 331	57 250	74 » 88	68 » 88	5 » 15
1871	Blitar.	7	46 476	41 701	4 775	74 050	66 196	71 746	82 » 95	83 » 93	5 » 15
1872	Id.	8	48 918	41 322	7 596	85 414	69 697	75 498	73 » 94	71 » 93	5 » 15
1873	Id.	9	75 523	64 369	11 154	138 423	116 800	126 595	70 » 94	72 » 95	6 » 15
1872	Berbek (*q*).	3	31 369	25 535	5 834	45 675	36 367	42 227	71 » 84	75 » 82	4½ » 30
1873	Id.	4	28 510	21 064	7 446	43 723	30 037	34 813	70 » 74	65 » 77	4½ » 30
	Madura.										
1871	Pamakassan.	6	27 254	23 499	3 755	f 34 846	f 29 075	f 31 917	80 à 88	76 à 87	6½
1872	Id.	4	21 829	17 163	4 666	27 716	18 660	21 303	71 » 88	46 » 84	6½ à 15
1873	Id.	6	27 100	25 964	1 136	43 717	†	†	94 » 98	91 » 98	8 » 10
1871	Sumanap.	5	81 654	63 762	17 892	82 075	61 808	72 367	73 » 88	70 » 91	6½ » 7
1872	Id.	5	89 455	73 267	16 188	88 492	61 628	75 612	70 » 94	45 » 87	8
1873	Id.	7	89 909	70 911	18 998	96 301	70 588	81 338	69 » 100	67 » 100	10
1871	Sampang.	4	28 776	22 384	6 392	36 845	25 857	28 807	62 » 87	57 » 81	3 à 6½
1872	Id.	4	26 448	20 871	5 577	32 458	26 323	28 750	67 » 89	75 » 89	10
1873	Id.	4	26 639	21 582	5 057	35 753	28 034	31 919	71 » 85	67 » 84	10
1871	Bangkallang.	14	176 631	143 013	33 618	230 318	177 891	199 907	73 » 100	64 » 100	10
1872	Id.	10	177 558	143 210	34 348	204 237	158 847	217 744	66 » 92	52 » 89	10
1873	Id.	12	179 535	152 903	26 632	235 829	184 984	223 713	68 » 93	71 » 91	10

(*p*) In deze afdeeling schijnt in 1871 geen pandhuis te hebben bestaan.

(*q*) Van deze afdeeling zijn over 1871 geen opgaven ontvangen.

Jaren.	Afdeeling.	Aantal				Bedrag			Percentsgewijze verhouding der aflossingen		Rentebedrag per maand. (Pct.)
		pandhuizen.	beleeningen.	geloste panden.	niet geloste panden.	in 't geheel geleend.	geleend op de geloste panden.	door de pandgevers betaald voor de lossing der panden.	tot het aantal beleende panden (zie kolommen 5 en 4).	tot het totaal bedrag der geleende sommen (zie kolommen 8 en 7).	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
	Sumatra's Westkust.										
1871	Padang.	4	34 986	28 063	6 923	f 148 940	f 125 083	f 139 869	74 à 96	72 à 92	3½ à 24
1872	Id.	5	43 485	32 944	11 441	158 296	126 584	151 676	62 » 87	66 » 89	3½ » 6
1873	Id.	7	46 982	36 158	10 824	157 861	131 603	145 581	65 » 87	72 » 91	3½ » 6
1871	Aijer-Bangies en Rau.	2	3 807	3 668	139	9 780	8 299	9 601	95 » 96	81 » 95	3½ » 6
1872	Id.	3	7 971	6 552	1 419	24 406	16 989	19 453	77 » 94	65 » 90	4 » 6
1873	Id.	2	3 745	3 521	224	8 610	8 075	9 546	82 » 94	77 » 91	4 » 6
1871	Priaman.	2	4 194	3 673	521	9 741	8 363	9 280	87 » 88	83 » 86	3½ » 6
1872	Id.	2	3 889	3 538	351	10 829	9 680	11 404	87 » 93	89 » 90	3½ » 6
1873	Id.	2	3 745	3 521	224	8 610	8 075	9 546	93 » 94	91 » 94	3½ » 6
1871	Fort de Kock.	2	7 477	7 132	345	19 884	18 485	20 296	94 » 96	90 » 94	4 » 5
1872	Id.	2	8 474	7 661	813	21 655	19 347	21 227	89 » 91	81 » 84	4 » 6
1873	Id.	4	11 839	10 527	1 312	30 148	26 669	30 752	72 » 92	77 » 96	4 » 6
1871	Solok.	2	3 572	3 483	89	8 872	8 313	9 318	96 » 98	92 » 94	5 » 6
1872	Id.	2	5 729	5 298	431	9 095	8 291	9 180	88 » 95	66 » 80	5 » 6
1873	Id.	1	5 098	4 455	643	8 673	7 234	7 740	87	83	5 » 6
1871	Padang Pandjang.	1	9 960	8 690	1 270	26 704	23 694	36 420	87	88	7
1872	Id.	1	13 348	10 617	2 731	34 922	25 068	28 945	79	85	4 à 7
1873	Id.	5	12 635	10 102	2 533	36 079	27 179	28 745	77 à 91	73 à 90	4 » 7
1873	Mandheling en Ankola. (r)	1	442	442	»	1 164	1 164	1 327	100	100	4 » 6
1871	Siboga.	1	221	184	37	2 339	1 560	1 710	83	66	3½ » 6
1872	Id.	1	3 067	2 970	97	11 650	11 216	12 558	96	97	3½ » 6
1873	Id.	1	3 826	3 578	248	14 941	13 512	14 949	93	94	6¾ » 8
1871	Natal.	1	681	534	147	2 872	2 107	2 233	78	73	3½ » 6
1872	Id.	1	1 576	1 274	302	6 484	5 094	5 829	80	77	4 » 6
1873	Id.	1	3 466	2 815	651	13 305	10 558	12 049	81	71	4 » 6
	Benkoelen.										
1871	Benkoelen.	2	9 725	8 506	1 219	f 25 022	f 21 599	f 26 115	78 à 95	71 à 95	3 à 6
1872	Id.	2	11 690	9 291	2 399	28 499	22 793	27 758	66 » 93	67 » 94	3 » 6
1873	Id.	2	10 175	8 514	1 661	23 267	19 212	24 575	76 » 92	74 » 93	3 » 6
1871	Kroë.	1	415	372	43	2 729	2 536	3 177	89	92	8 » 10
1872	Id.	1	403	348	55	2 753	2 510	3 154	86	91	8 » 10
1873	Id.	1	434	352	82	2 148	1 762	2 266	81	82	8 » 10

Lampongsche districten (*s*).

(Geen opgaven ontvangen.)

(*r*) Of in deze afdeeling reeds in 1871 en 1872 een pandhuis bestond, blijkt niet.

(*s*) In dit gewest werd alleen in 1871 een pandhuis aangetroffen.

Jaren.	Afdeeling.	Aantal pand-hui-zen.	Aantal belee-ningen.	Aantal geloste panden.	Aantal niet geloste panden.	Bedrag in 't geheel geleend.	Bedrag geleend op de geloste panden.	Bedrag door de pandgevers betaald voor de lossing der panden.	Percentsgewijze verhouding der aflossingen tot het aantal beleende panden (zie kolommen 5 en 4).	Percentsgewijze verhouding der aflossingen tot het totaal bedrag der geleende sommen (zie kolommen 8 en 7).	Rentebedrag per maand. (Pct.)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
	Palembang.										
1871	Palembang.	1	33 725	29 562	4 163	f 91 080	f 79 758	f 88 599	87	87	10
1872	Id.	1	40 551	31 123	9 428	110 724	83 888	94 016	77	75	10
1873	Id.	1	38 105	28 920	9 185	110 574	83 944	93 030	76	75	10
1871	Tebing Tinggi.	1	386	278	108	1 175	821	914	72	76	$7^1/_2$
1872	Id.	1	3 644	3 137	507	12 675	6 880	6 954	86	50	9
1873	Id.	1	6 055	5 652	403	18 716	15 572	16 973	93	83	$7^1/_2$
1871	Kommering (t)	1	1 433	1 180	253	4 287	3 315	3 647	82	77	10
1871	Lematang.	2	10 973	8 664	2 309	21 682	18 507	20 714	70 à 93	75 à 96	10
1872	Id.	2	15 063	11 796	3 267	29 064	21 879	28 522	69 » 88	62 » 90	10
1873	Id.	2	10 919	8 317	2 602	23 301	17 679	20 401	65 » 91	65 » 89	10
	Banka.										
	Districten:										
1871	Muntok.	1	8 869	8 471	398	f 26 544	f 24 725	f 30 431	95	93	$6^1/_2$ à 15
1872	Id.	3	16 457	15 409	1 048	67 397	63 196	68 741	90 à 95	92 à 95	$6^1/_2$ » 15
1873	Id.	2	15 853	13 857	1 996	76 595	66 653	76 467	83 » 90	76 » 92	$6^1/_2$ » 15
1871	Pangkalpinang.	1	2 744	2 315	429	6 957	4 853	6 287	84	69	$6^1/_2$ » 15
1872	Id.	1	2 288	513	1 775	6 121	4 706	5 559	22	76	$6^1/_2$ » 15
1873	Id.	1	2 314	1 731	583	5 718	4 168	4 991	74	72	$6^1/_2$ » 15
1872	Blinjoe. (u)	1	954	598	356	1 684	981	1 179	62	58	$6^1/_2$ » 15
1873	Id.	1	1 688	1 391	297	4 098	3 565	4 442	82	87	$6^1/_2$ » 15
1872	Soengeiliat. (u)	1	1 910	1 644	266	3 639	3 081	3 880	86	84	$6^1/_2$ » 15
1873	Id.	1	1 464	1 247	217	3 319	2 802	3 491	85	84	$6^1/_2$ » 15
1872	Merawang. (u)	1	2 421	2 207	214	3 181	2 785	3 309	91	87	$6^1/_2$ » 15
1873	Id.	1	2 912	1 978	934	4 841	3 308	4 482	67	68	$6^1/_2$ » 15
1872	Toboali. (u)	1	1 997	1 784	213	4 960	4 501	5 515	89	90	$6^1/_2$ » 15
1873	Id.	1	2 084	1 925	159	6 225	5 742	6 818	92	92	$6^1/_2$ » 15
1873	Soengeislan. (v)	1	695	384	311	1 142	954	1 089	55	83	$6^1/_2$ » 15
	Billiton.										
	Districten:										
1871	Tandjong, Pandan.	1	5 538	4 512	1 026	f 19 241	f 15 238	f 17 895	81	79	3 à 15
1872	Id.	1	5 311	4 239	1 072	21 948	15 757	18 593	79	71	6 » 30
1873	Id.	3	9 015	6 390	2 625	43 609	28 573	32 761	58 à 78	55 à 73	3 » 15

(t) Over 1872 en 1873 zijn omtrent deze afdeeling geen opgaven ontvangen.

(u) In dit district bestond in 1871 geen pandhuis.

(v) Als voren, ook wat 1872 betreft.

Jaren.	Afdeeling.	Aantal: pandhuizen.	Aantal: beleeningen.	Aantal: geloste panden.	Aantal: niet geloste panden.	Bedrag: in 't geheel geleend.	Bedrag: geleend op de geloste panden.	Bedrag: door de pandgevers betaald voor de lossing der panden.	Percentsgewijze verhouding der aflossingen: tot het aantal beleende panden (zie kolommen 5 en 4).	Percentsgewijze verhouding der aflossingen: tot het totaal bedrag der geleende sommen (zie kolommen 8 en 7).	Rentebedrag per maand. (Pct.)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9	10.	11.	12.
1871	Boeding.	1	1 098	949	149	f 2 546	f 2 214	f 2 823	85	86	3 à 15
1872	Id.	1	807	750	57	2 094	1 939	2 591	92	92	6 » 30
1873	Id.	1	708	571	137	2 198	1 689	2 236	80	76	3 » 12
1871	Mangar.	1	2 150	1 886	264	7 513	6 753	†	87	89	3 » 15
1872	Id.	2	1 673	1 379	294	7 781	6 233	7 917	73 à 88	73 à 90	6 » 30
1873	Id.	3	1 885	1 340	545	11 245	7 598	8 142	68 » 100	64 » 100	6 » 30
1872	Dindang (*w*).	1	130	103	27	501	407	544	79	81	6 » 30
1873	Id.	1	505	448	57	2 701	1 899	2 428	88	70	6 » 30

Riouw en Oostkust van Sumatra.

(In deze residentien waren in 1871—1873 geene pandhuizen.)

Wester-afdeeling van Borneo

Jaren.	Afdeeling.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9	10.	11.	12.
1871	Montrado.	3	21 807	17 810	3 997	f 38 803	f 31 632	†	78 à 82	77 à 82	10 à 16
1872	Id.	3	20 790	16 471	4 319	43 184	33 947	f 39 062	76 » 88	76 » 88	9 » 16
1873	Id.	3	13 427	11 224	2 203	34 820	27 985	33 285	80 » 99	77 » 99	9 » 10
1871	Sintang.	2	4 670	4 052	618	23 224	19 739	22 070	86 » 87	84 » 85	12½
1872	Id.	2	4 806	4 185	621	24 154	20 559	22 857	86 » 87	83 » 86	12
1873	Id.	1	2 701	2 359	342	7 862	6 484	7 856	87	82	12½
1871	Pontianak.	3	26 951	23 759	3 192	57 556	50 117	56 593	82 à 100	84 à 100	7½ à 10
1872	Id.	2	36 917	34 539	2 378	82 039	76 875	89 870	79 » 94	72 » 92	6 » 8
1873	Id.	1	35 961	32 198	3 763	77 484	70 805	†	89	90	10
1873	Sambas (*x*).	1	776	701	75	2 185	1 912	2 317	91	87	10

Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.

Jaren.	Afdeeling.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9	10.	11.	12.
1871	Kween en Bandjermasin.	3	14 635	11 494	3 141	f 36 988	f 29 741	f 31 822	72 à 92	76 à 92	5 à 6
1872	Id.	1	7 610	6 495	1 115	14 361	12 065	13 033	85	84	8
1873	Id.	1	8 226	7 171	1 055	14 926	12 742	13 799	87	85	8½
1871	Martapoera.	3	5 948	4 550	1 398	21 857	17 905	20 375	67 à 83	81 à 82	7 à 8
1872	Id.	2	4 326	3 469	857	11 563	9 874	11 162	78 » 82	72 » 93	7
1873	Id.	1	568	392	176	2 355	1 532	1 656	69	65	8
1871	Tanahlaut (*y*)	1	1 064	862	202	1 957	1 594	†	81	81	10
1871	Amoenthay. (*y*)	1	373	328	45	1 410	1 178	1 289	87	82	7½

(*w*) In dit district werd in 1871 geen pandhuis aangetroffen.

(*x*) Van deze afdeeling zijn over 1871 en 1872 geen opgaven ontvangen.

(*y*) Als voren wat betreft 1872 en 1873.

Jaren.	Afdeeling.	Aantal pandhuizen.	Aantal beleeningen.	Aantal geloste panden.	Aantal niet geloste panden.	Bedrag in 't geheel geleend.	Bedrag geleend op de geloste panden.	Bedrag door de pandgevers betaald voor de lossing der panden.	Percentsgewijze verhouding der aflossingen tot het aantal beleende panden (zie kolommen 5 en 4).	Percentsgewijze verhouding der aflossingen tot het totaal bedrag der geleende sommen (zie kolommen 8 en 7).	Rentebedrag per maand. (Pct.)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
	Celebes en onderhoorigheden.										
1871	Makassar.	3	32 269	27 712	4 557	f 84 971	f 71 879	f 75 776	82 à 90	82 à 88	4 à 5
1872	Id.	3	27 131	23 829	3 302	73 043	60 025	66 984	86 » 90	73 » 84	4 » 5
1873	Id.	3	26 552	23 357	3 195	65 407	58 019	64 358	84 » 95	84 » 98	8
1871	Noorderdistricten. (*z*)	2	289	244	45	846	729	917	83 » 85	85 » 87	4 à 5
1872	Id.	1	285	256	29	1 067	995	1 203	89	93	4 » 5
	Menado.										
1871	Menado.	1	6 095	3 846	2 249	f 17 604	f 9 183	f 11 938	63	52	5
1872	Id.	1	7 412	4 660	2 752	22 402	13 172	17 123	62	58	5
1873	Id.	1	6 962	3 083	3 879	19 730	8 440	9 588	44	42	5
	Amboina.										
1871	Amboina.	1	5 154	3 656	1 498	f 10 543	f 6 831	f 7 635	70	64	4 à 5
1872	Id.	1	6 909	4 768	2 141	13 520	8 791	9 651	69	65	4 » 5
1873	Id.	1	7 259	5 189	2 070	14 006	9 607	10 605	71	68	4 » 5
	Ternate (*aa*).										
1872	Ternate.	2	12 066	10 983	1 083	f 18 499	f 16 673	†	86 à 97	85 à 95	3½ à 5
1873	Id.	2	10 143	9 901	242	13 974	13 646	f 15 751	97 » 98	97 » 98	3½ » 4½
	Timor.										
1871	Koepang.	1	5 441	4 782	659	f 7 264	f 5 914	f 7 143	88	81	4
1872	Id.	1	9 510	8 153	1 357	10 117	8 532	9 319	85	84	4
1873	Id.	1	9 819	9 267	552	13 316	12 106	13 325	94	90	4

(*z*) In 1873 werd in deze afdeeling geen pandhuis aangetroffen.

(*aa*) Over 1871 zijn geen opgaven ontvangen.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE III.

N°. 35.

(Zie bladz. 170/171 van het verslag).

OVERZIGT van de geldmarkt van Java in 1874, zamengesteld door den heer mr. N. P. VAN DEN BERG, president der Javasche Bank.

In tegenstelling met de jaren 1870—1873, waarover gehandeld wordt in het overzigt, dat als bijlaag X is toegevoegd aan het ten vorigen jare uitgegeven koloniaal verslag, heeft de geldmarkt van Java gedurende den loop van 1874, en vooral in de laatste helft van dat jaar, zich door eene meer levendige credietvraag gekenmerkt, onder den invloed waarvan de uitzettingen der Javasche Bank, die bij gebrek aan andere gegevens eenigermate als maatstaf kunnen gelden, in het op 31 Maart 1875 gesloten boekjaar 1874/5 gestegen zijn tot een gemiddeld cijfer van f 15 620 000, terwijl in de vier voorafgaande boekjaren, het tijdperk van 1 April 1870 tot 31 Maart 1874 omvattende, die uitzettingen gemiddeld per jaar slechts even boven de f 12 000 000 hebben bedragen, met f 10 934 000 in boekjaar 1870/1 als laagste en f 13 389 000 in boekjaar 1873/4 als hoogste middencijfer.

In het jongst verloopen boekjaar 1874/5 zijn de uitzettingen der Javasche Bank (met inbegrip van hetgeen in hypotheken en staatsschuld belegd was) dus omstreeks 30 pct. boven het gemiddeld bedrag van de vier vorige boekjaren gestegen, en deze verhouding klimt tot ruim 40 pct. wanneer alleen gelet wordt op de totale bedragen die door de Bank in disconteringen (zoo van handels- als vendupapier) en in beleeningen zijn omgezet. Volgens de ter zake openbaar gemaakte cijfers werd in het geheel gedisconteerd en beleend bij het hoofdbureau der Javasche Bank en hare agentschappen zoo op als buiten Java:

in boekjaar	1870/1	voor	f	40 002 000
»	1871/2	»		45 667 000
»	1872/3	»		48 048 000
»	1873/4	»		53 210 000
of gemiddeld per jaar			f	46 732 000
terwijl boekjaar 1874/5 een totaal van .			f	66 184 000

of 41 pct. meer aantoont.

Er is dus in 1874 meer vraag naar geld geweest dan in het voorafgegane vierjarige tijdperk, en in verband tot die meerdere vraag heeft ook de rentestand wijzigingen ondervonden, waaraan het publiek in de laatste jaren geheel ontwend was geworden. Terwijl toch in het vorig overzigt moest geconstateerd worden, dat van 1°. Januarij 1870 tot ultimo December 1873 de disconto-rente niet anders dan van 6 op 5 en van 5 weder op 6 pct. had afgewisseld, kan thans worden aangeteekend, dat met ingang van 21 Julij 1874 het rentetarief van de Javasche Bank voor drie-maands-papier op 6½ pct. werd vastgesteld, en het sedert, met ingang van 7 Augustus en 17 September, telkens op nieuw met ½ pct. verhoogd en dus van laatstgenoemde dagteekening af op 7½ pct. gebragt werd. Tot 9 October bleef het tarief van 7½ pct. van kracht, om met ingang van dien dag weder tot 7 pct. teruggebragt te worden; doch tengevolge van eene nieuwe verlevendiging in de credietvraag werd het disconto met ingang van 7 December verhoogd tot 8 pct., en tot het einde van het jaar kwam hierin verder geen verandering meer.

De gemiddelde rentestand over het geheele jaar 1874 is dus geweest. . . 6^{49} pct., tegen

5^{50}	»	in 1873
5^{98}	»	» 1872
5^{85}	»	» 1871
5^{95}	»	» 1870
of gemiddeld . . . 5^{82}	»	in de laatstbedoelde vier jaren.

Dat het disconto in het afgeloopen jaar 1874 niet boven het voor deze gewesten betrekkelijk matige cijfer van 8 per cent is behoeven opgevoerd te worden, heeft het handeldrijvend publiek alleen te danken aan het besluit der Regering om der Javasche Bank eene verhoogde limite voor de emissie van hare biljetten toe te staan, in afwachting dat definitief zou beschikt zijn op het voorstel dier Bank om door eene wijziging van haar octrooi tot eene meer rationele regeling van deze materie te geraken. Wat de Javasche Bank tot dusver miste, was het vermogen om door het uitgeven van niet ten volle gedekte biljetten te voorzien in eene tijdelijke meerdere behoefte aan circulatie-middelen, en indien hieraan van regeringswege niet dadelijk ware te gemoet gekomen door de limite van f 20 millioen aan niet ten volle gedekte biljetten te verhoogen tot f 25 millioen, toen de Javasche Bank zich genoopt vond het voorstel hiertoe aan de Regering te doen, dan zouden de laatste maanden van 1874 niet voorbij zijn gegaan zonder groote spanning in de geldmarkt, eene spanning, die zich — even als in 1866 en 1867 — in een rentestand van misschien 10 à 12 pct. zou geopenbaard hebben, want onder de oude regeling zouden de middelen der Bank niet toereikende geweest zijn om aan alle crediet-aanvragen te voldoen, en zouden in December 1874 bijv. verschillende transactien, zelfs beleeningen op goud en zilver, zijn moeten worden afgeslagen. Eene dergelijke beproeving is den handel echter bespaard geworden, en de Regering zelf heeft hiervan ook regtstreeks partij getrokken, in zoo ver een gezonde toestand der geldmarkt een onmisbaar vereischte mag genoemd worden voor een bevredigenden afloop van 's Gouvernements producten-veilingen. Die toestand is ook gedurende den loop van het laatste halfjaar van 1874 volkomen gezond gebleven, want het feit dat geen verdere verhooging van het disconto boven 8 pct.

noodig geweest is, en dat de gemiddelde stand van het disconto gedurende de maanden Julij tot en met December nog niet eens ten volle het cijfer van 7 pct. bereikt heeft, zijn even zoo vele bewijzen, dat van werkelijke spanning zelfs in de verte geen sprake is behoeven te wezen.

Met dat al blijft het een feit, dat de operatien der Javasche Bank in het afgeloopen jaar, en wel in de laatste maand van dat jaar, eene tot dusver nog niet bekende hoogte bereikt hebben. Als een exceptioneel hoog bedrag was het cijfer der uitzettingen van Julij 1867, ad f 17½ millioen, steeds in herinnering gebleven, maar in December 1874 stegen die uitzettingen zelfs tot boven f 20 millioen, terwijl het gemiddeld cijfer der uitzettingen gedurende die geheele maand circa f 19 350 000 heeft bedragen. De cijfers, die ten bewijze van de vermeerderde vraag naar geld in den loop van 1874 kunnen worden aangevoerd, zijn dus welsprekend genoeg, maar op zich zelf genomen zijn zij niet voldoende om het antwoord te kunnen geven op de vraag, waaraan de meerdere vraag naar geld moet worden toegeschreven.

Het ligt als het ware voor de hand, om binnen een handelsgebied als het Nederlandsch-Indische, waar geenerlei invloeden van fondsenhandel en dergelijke operatien zich ooit regtstreeks doen gevoelen, de fluctuatien van de geldmarkt in dadelijk verband te brengen tot de omzettingen op het gebied van den goederenhandel. Maar dat het niet genoeg is om alleen hiermede rekening te houden, heeft de ervaring in de laatst verloopene jaren geleerd. Immers volgens de van regeringswege uitgegeven statistiek van handel en scheepvaart van Java en Madura heeft het geldswaardig bedrag der voor particuliere rekening in- en uitgevoerde koopmanschappen bij elkander bedragen:

in 1870	. . . . f	105 687 000
» 1871	. . . .	140 078 000
» 1872	. . . .	188 052 000
» 1873	. . . .	179 143 000

hetgeen dus voor de jaren 1872 en 1873 eene vermeerdering van omzet van circa 50 pct. boven de jaren 1870 en 1871 aantoont, en toch heeft de geldmarkt in die jaren er niet den minsten terugslag van ondervonden. Het zoo aanzienlijk toegenomen handelsverkeer heeft in dat tijdperk niet tot eene meer levendige credietvraag geleid, en omgekeerd zou het dus gewaagd zijn om, op grond van de waargenomen meerdere levendigheid van de geldmarkt in 1874, te besluiten tot een in verhouding met vroeger belangrijk vermeerderd handelsverkeer.

Op het oogenblik kan hieromtrent nog niets met zekerheid gezegd worden, daar de statistiek van den handel van Java in 1874, waarschijnlijk eerst na verloop van eenige maanden het licht zal zien. Het eenige wat tot dusver bekend is, zijn de cijfers van de in den loop van 1874 geheven inkomende en uitgaande regten, die gestegen zijn tot f 8 280 000 tegen f 7 628 000 in 1873; hetgeen dus eene vermeerdering aantoont van f 652 000, waarvan f 209 000 aan meerdere invoerregten en f 443 000 aan meerdere uitvoerregten verkregen werden. Op grond van deze cijfers nu zou men ongetwijfeld het regt hebben om eene vermeerdering van het handelsverkeer als waarschijnlijk aan te nemen; maar er mag niet bij uit het oog worden verloren, dat zeer bijzondere omstandigheden er haren invloed op hebben uitgeoefend. Zoo is bijv., volgens opgaven van het departement van finantien, onder de invoerregten begrepen een bedrag van f 161 000 aan suppletoir regt op al het reeds ingevoerde gedistilleerd, dat bij het in-werking-treden van het nieuwe regten-tarief op 1 Januarij 1875 door de houders van dat artikel moest worden bijbetaald, en zoo vindt de stijging van het aan uitvoerregten geïnde bedrag ten deele hare verklaring in de bepalingen van de nieuwe tariefwet, waardoor de aanleiding is weggenomen om Nederland op te geven als de bestemmingsplaats ook van naar den vreemde uitgevoerde producten, ten einde de in laatstbedoeld geval verschuldigde regten eerst later te kunnen voldoen. Werkelijk werd in den loop van 1874 een bedrag van f 592 000 ontvangen aan verschuldigd differentieel uitvoerregt, waarvoor in 1873 borg gesteld was, — en wanneer men nu boven dien nog in aanmerking neemt, dat een groot deel van de koopmanschappen, die in de laatste maanden van 1873 werden aangebragt, voorloopig in entrepôt werden opgeslagen om met den invoer er van te wachten tot na 1°. Januarij 1874, ten einde van het op dien dag in werking gekomen verlaagd tarief van inkomende regten te kunnen partij trekken, dan ligt de gevolgtrekking voor de hand, dat het in 1874 feitelijk geïnde bedrag van regten niet dan een hoogst gebrekkige maatstaf zijn kan van hetgeen in dat jaar werkelijk in- en uitgevoerd is.

Mogelijk blijft het met dat al, dat de in- en uitvoer van aan regten onderhevige goederen in 1874 belangrijker zal geweest zijn dan in 1873 (iets wat eerst met zekerheid blijken kan, wanneer de statistieke gegevens omtrent het handelsverkeer van 1874 zullen kunnen geraadpleegd worden), maar onder de artikelen, die geen regten te betalen hebben, zijn er, die in 1874 een veel minder beduidende rol dan in 1873 gespeeld hebben. Dit is onder anderen zeer zeker het geval met het artikel rijst. Toen in 1873 in een uitgestrekt gedeelte van Midden-Java gebrek aan dit voedingsmiddel dreigde te ontstaan, verzuimde de handel niet om op ruime schaal rijst van elders te ontbieden. Uit Bengalen, Siam, China en Japan werd rijst naar Java verzonden, en het is niet onwaarschijnlijk dat het hoofdzakelijk aan deze operatien moet worden toegeschreven, dat de waarde der invoeren uit genoemde landen, die in 1872 slechts f 2 242 000 had bedragen, in 1873 eensklaps tot f 11 488 000 steeg. In 1874 zijn de rijstinvoeren op Java van veel minder beteekenis geweest dan in 1873, en daar niet kan worden aangenomen, dat de oogst van de meeste uitvoerproducten in 1874 gunstiger is uitgevallen dan in 1873, is het dus zeer goed mogelijk dat, niettegenstaande de hoogere opbrengst van de inkomende en uitgaande regten, de totale handelsomzet in 1874 niet belangrijker zal geweest zijn dan in het voorafgegane jaar.

In geen geval kan het handelsverkeer zich in 1874 zoodanig ontwikkeld hebben, dat hierin de oorzaak zou mogen gezocht worden van de meerdere levendigheid, die zich op de geldmarkt geopenbaard heeft, en aan dit verschijnsel schijnt dus moeijelijk eene andere verklaring te kunnen gegeven worden dan de omstandigheid, dat de invloeden, waaraan de kalme en ruim voorziene geldmarkt van de jaren 1870—1873 moet worden toegeschreven, zich gedurende den loop van 1874 niet meer in gelijke mate hebben doen gelden.

Welke die invloeden geweest zijn, werd in het boven aangehaald overzigt van de geldmarkt in 1873 enz., in bijzonderheden aangetoond, en met verwijzing naar het daar aangevoerde, zal het thans genoeg zijn te doen uitkomen, dat 1874 noch aan de handelaren in het algemeen, noch aan de eigenaren van industriële ondernemingen op Java die voordeelen heeft opgeleverd, die in de jaren 1872 en 1873 vooral behaald werden, en waarin de ruime geldmarkt van die jaren voor een goed deel hare verklaring vindt. Op de suiker uit den oogst van 1873 afkomstig, waarvan een goed deel reeds maanden vooruit op levering gekocht was tegen f 16 per pikol voor n°. 14, is bij realisatie in den loop van 1874 belangrijk verloren. Enkele partijen koffij uit den oogst van 1874, die vooruit tegen prijzen van f 65 à f 70 gecontracteerd waren, moesten door de koopers ontvangen worden, toen de prijzen tot even boven de f 50 per pikol waren teruggeloopen, en al mogen nu ook enkele koffijplanters hun voordeel hebben kunnen doen met de exceptioneel hooge prijzen, die nog in het voorjaar van 1874 voor hun product werden geboden, dit meerdere voordeel weegt, zelfs in de verte, niet op tegen de mindere inkomsten, die den suikerfabriekanten van Java uit den verkoop van den oogst van 1874 zijn ten goede gekomen. Als normale prijs waartegen het suikerproduct van Java uit den jongst verloopen oogst is te gelde gemaakt, kan bezwaarlijk een hooger cijfer dan f 14 à f 14½ voor n°. 14 worden aangenomen, en in vergelijking met 1872 en 1873, toen verreweg het grootste deel van Java's suikeroogst grif werd weggekocht tegen prijzen van f 16 en daarboven zelfs, moeten de inkomsten van de gezamenlijke suikerfabriekanten van Java in den loop van 1874 stellig omstreeks f 4 à 5 millioen minder bedragen hebben. Onder deze omstandigheden is dan ook voor enkelen reeds de toestand aangebroken, waarop in het vorig overzigt werd gezinspeeld, dat de jongste suikerregeling niet meer die voordeelen oplevert, die er voor de fabriekanten uit zijn voortgevloeid ten-

gevolge van de ongewoon hooge prijzen waartegen zij toevallig een paar jaren achtereen hun product hebben kunnen te gelde maken. Verscheidene ondernemingen zouden met name kunnen genoemd worden, wier afrekening over het oogstjaar 1874 met een zeer aanmerkelijk deficit sluit (eene omstandigheid trouwens bij de geldschieters te Batavia van algemeene bekendheid), doch dergelijke bijzonderheden behooren hier natuurlijk niet tehuis. Het feit echter, dat de inkomsten van de suikerfabriekanten in het algemeen in 1874 ettelijke millioenen minder bedragen hebben dan in 1872 en 1873, mogt niet onvermeld worden gelaten, want het is stellig een van de oorzaken dat de geldmarkt in het jongst verloopen jaar niet zoo ruim voorzien is geweest van vlottend kapitaal als in de voorafgegane jaren. Op den duur vloeijen de overwinsten van suikerfabriekanten en andere ondernemers weder van Java weg, voor zoover zij niet ter belegging alhier in effecten of andere zaken gebezigd worden, maar tijdelijk vormen zij disponibele saldo's, waarmede door hunne geldschieters kan geopereerd worden, en naarmate die saldo's beperkter zijn, is de behoefte aan crediethulp natuurlijk grooter. Houdt men hierbij nu nog in het oog, dat over het algemeen de door den handel behaalde winsten op uitvoerproducten niet alleen veel geringer zijn geweest dan in de vorige jaren, maar enkele handelaren zich genoodzaakt hebben gezien om hetgeen de voor hunne eigene rekening naar Europa geconsigneerde producten bij verkoop aldaar minder opbragten, dan het daartegen bij afscheep geanticipeerde bedrag, door remises uit Indie te dekken, dan behoeft niet langer gezocht te worden naar eene verklaring van het verschijnsel dat, in tegenstelling met het tijdperk 1870—1873, het jaar 1874 zich door een veel levendiger credietvraag heeft gekenmerkt.

Wat den stand der wisselkoersen in 1874 betreft, wordt verwezen naar onderstaand vergelijkend overzigt van den gemiddelden koers waartegen 6-maands particulier papier op Nederland is verhandeld geworden.

	1873.	1874.
Januarij	103½	102¾
Februarij	102¼	102½
Maart	102	101⅛
April.	102	100⅝
Mei	102¼	102
Junij.	102¾	102⅝
Julij	102½	101⅝
Augustus	102¼	101¼
September	101¾	101⅜
October	101½	101⅜
November	102	101⅜
December	102¼	101⅝

De koers is dus in den loop van 1874 nog meer in het voordeel van trekkers geweest dan in 1873, en dit verschijnsel is op nieuw eene aandachtige beschouwing overwaardig.

Eene gestadige rijzing van den wisselkoers kan twee verschillende oorzaken hebben. Zij kan het gevolg zijn òf van een ongunstigen stand van de handelsbalans, wanneer door een excedent van importen een tekort van wissels ontstaan moet, — òf van eene voortwerkende depreciatie van het ruilmiddel.

Eene depreciatie van het zilveren ruilmiddel zou zich in Nederlandsch Indie tengevolge van de daling van het zilvermetaal op de wereldmarkt reeds vóór eenigen tijd hebben moeten openbaren, indien de muntaangelegenheden aan haren natuurlijken loop waren overgelaten. Dan toch zou, bij een prijs van baar-zilver te Londen van 57½ d. pr. oz. st., de pariteit van den Engelschen wissel (na aftrek van alle onkosten van vermunting van het zilver, en van verzending naar Java van het gemunte geld) op omstreeks f 12,30 kunnen worden aangenomen, en in verband hiermede zou de normale koers op Nederland stellig reeds tot 97 en 96 gestegen zijn, indien de gelegenheid tot aanmunting van zilver in Nederland slechts opengestaan had Dit is in het afgeloopen jaar feitelijk zoo goed als in het geheel niet het geval geweest. Hierdoor is ook het Indische ruilmiddel in een kunstmatigen toestand gebragt, die het tijdelijk voor eene anders onvermijdelijke depreciatie vrijwaart, en onder deze omstandigheden heeft de waardevermindering van het zilver alleen middellijk eenigen invloed op den loop van zaken uitgeoefend, in zoover namelijk, op den in het vorig overzigt aangeduiden voet, het uit den Archipel naar Singapore gevoerde zilvergeld naar Java is blijven terugvloeijen in plaats van, zoo als vroeger, zijn weg naar Calcutta en Bombay te nemen.

De daling van den zilverprijs kan derhalve voor'shands buiten beschouwing blijven als medewerkende oorzaak van de stijging van den wisselkoers in Nederlandsch Indie. Van fondsenhandel en daarmede verwante operatien, die in de meeste landen van Europa een magtigen invloed op den stand der koersen uitoefenen, is op de Indische geldmarkt in het geheel geen sprake, en het werkelijke goederenverkeer blijft dus ten slotte de voorname factor, waarnaar de koers zich op den duur alleen kan regelen.

Ook nog andere invloeden doen zich nu en dan gelden, en als zoodanig werd in het vorig overzigt gewezen op de terugvloeijing van Indisch kapitaal naar Nederland, maar in 1874 kan uit dezen hoofde de vraag naar remise niet dan zeer beperkt geweest zijn, in verhouding althans tot de laatst voorafgegane jaren, omdat de naar Nederland te remitteren overwinsten van landelijke ondernemingen aanmerkelijk minder moeten bedragen hebben. Nu is, tengevolge van dezelfde oorzaak, de lagere productenprijzen namelijk, ook het bedrag dat tegen de uitgevoerde producten pleegt getrokken te worden, van zelf van minder omvang geweest dan in de twee vorige jaren, en het hieruit voortgevloeide minder aanbod van wissels moet de zoo even bedoelde mindere vraag zeker voor een goed deel gecompenseerd hebben.

Eene tweede omstandigheid, die natuurlijk een dadelijken invloed op den wisselkoers uitoefent, is het meerdere of mindere aanbod van gouvernementswissels. In den loop nu van 1874 werd bij inschrijving geplaatst:

in Februarij	f 2 183 000	tot	een	middelkoers	van	100^{63}
» Maart	1 299 000	»	»	»	»	99^{97}
» April	1 998 000	»	»	»	»	99^{60}
» Mei	2 000 000	»	»	»	»	100^{71}
» Junij	1 882 000	»	»	»	»	100^{73}
» Augustus	1 101 000	»	»	»	»	99^{38}
» October	209 000	»	»	»	»	99^{53}

te zamen f 10 672 000, of circa f 4 millioen meer dan in 1873, toen het voor gouvernementsrekening afgegeven bedrag zich tot f 6 730 000 bepaald heeft. Wel verre echter dat dit meerdere aanbod van wissels den koers gedrukt heeft, is de middenkoers van de in 1874 verkochte f 10½ millioen voor de Regering ruim een half percent voordeeliger geweest dan de koers bedongen voor de f 6½ millioen die in 1873 verkocht zijn; — een bewijs dus dat, in verhouding tot het aanbod, de vraag naar wissels in den loop van 1874 nog levendiger moet geweest zijn dan in het voorafgegane jaar.

Dat dit in de twee laatste jaren werkelijk in toenemende mate het geval is geweest, springt vooral duidelijk in het oog, wanneer de gemiddelde stand van den koers per semester berekend wordt, want terwijl de gemiddelde notering van zes maanden dato wissels op Nederland over het tweede semester 1872 nog bedroeg 104½, geeft eene gelijksoortige berekening voor

het 1ste semester	1873	een	middencijfer	van	102½
» 2de »	»	»	»	»	102
» 1ste »	1874	»	»	»	$101^{9}/_{10}$
» 2de »	»	»	»	»	101½
» 1ste »	1875 (Jan./Mei)	»	»	»	$100^{3}/_{10}$

Zelfs steeg de koers in Mei 1875 tot het standpunt, waarop het voordeeliger werd om zilveren specie als middel van remise naar Nederland te bezigen, dan voor dit doel wissels te koopen, een verschijnsel dat zich natuurlijk niet zou hebben kunnen voordoen, indien zich feitelijk niet eene aanhoudende schaarschte van wissels had doen gevoelen.

Onder de bestaande omstandigheden kan voor het als feit niet te miskennen incompleet van wissels op het buitenland bezwaarlijk eene andere verklaring aan de hand worden gedaan, dan dat in den laatsten tijd de waarde der op Java ingevoerde goederen, waarvoor remises benoodigd waren, grooter moet geweest zijn dan de waarde der uitvoeren, en werkelijk schijnt hieraan niet langer te mogen getwijfeld worden, al wijst ook de officiële statistiek van handel en scheepvaart in Nederlandsch Indie eene geheel andere verhouding aan.

Volgens die statistiek, die nog slechts het jaar 1873 omvat, werd voor particuliere rekening aan koopmanschappen

	ingevoerd.	uitgevoerd.
in 1870 . .	f 44 459 000	f 61 228 000
» 1871 . .	50 561 000	89 517 000
» 1872 . .	59 268 000	128 784 000
» 1873 . .	73 730 000	105 413 000

Wel blijkt hieruit, dat in vergelijking met 1872 de waarde der invoeren in 1873 met ruim f 14 millioen is toegenomen, terwijl de waarde der uitvoeren met ruim f 23 millioen zou verminderd zijn, maar toch toonen de cijfers van het handelsverkeer van 1873 nog een excedent van uitvoer boven invoer aan van ruim f 30 millioen, en ware dit in overeenstemming met den werkelijken loop van zaken, dan zou de koers van Java op het buitenland ook noodwendig moeten gedaald zijn tot het punt, dat in het vorig overzigt werd aangegeven als de uiterste grens beneden welke geen wissels meer getrokken, maar specie kon ontboden worden.

Dat dit niet het geval is geweest, leidt van zelf tot de gevolgtrekking, dat de medegedeelde statistieke gegevens niet overeenstemmen met de werkelijkheid, en dat dit inderdaad ook niet het geval is, kan, naar het voorkomt, op goede gronden betoogd worden.

Ten opzigte van de waarde der uitvoeren kan het verschil met de werkelijkheid niet groot wezen. Voor zoover de uitgevoerde goederen niet aan regten onderhevig zijn, heeft niemand er belang bij om de waarde te laag aan te geven. Dit is evenmin het geval met de goederen die bij den uitvoer naar de maat of het gewigt belast worden; hetgeen sedert 1°. Januarij 1874 met nagenoeg alle belaste artikelen het geval is. Vóór dien tijd echter betaalden de hoofdartikelen van uitvoer, koffij en suiker, een ad valorem regt, maar zelfs in dit geval zal de maatstaf der waardebepaling nooit veel hebben uiteengeloopen met de werkelijke marktwaarde.

Anders echter is het met de invoergoederen gesteld, en wanneer de gegevens, waarvan hier gebruik zal worden gemaakt, vertrouwen verdienen (hetgeen aan anderen ter beoordeeling wordt overgelaten), dan schijnt als vrij zeker te kunnen worden aangenomen, dat wanneer men het cijfer der invoeren met 50 pct. verhoogt, dat bedrag der werkelijkheid meer nabij zal komen dan het cijfer dat de officiële statistiek aan de hand geeft.

Het volgende diene ter toelichting van deze opvatting.

Volgens de officiele handelsstatistiek van Java bedroeg de waarde der van Engeland ingevoerde koopmanschappen in:

1866	f 10 410 000
1867	10 195 000
1868	7 641 000
1869	6 593 000
1870	7 534 000
1871	7 455 000
1872	6 537 000
1873	5 983 000

of gemiddeld in dit achtjarig tijdvak f 7 793 000 per jaar. Wat de buitenbezittingen regtstreeks van Engeland ontvangen hebben, bedraagt, volgens de officiële gegevens, hoogstens een half millioen per jaar, en hetgeen Nederlandsch Indie dus in den loop van een jaar uit Engeland ontvangt, kan, overeenkomstig de Indische gegevens, op hoogstens f $8^1/_2$ millioen in het jaar worden aangenomen. Intusschen blijkt uit de officiële handelsstatistiek van Engeland, dat de uitvoeren van het Vereenigd Koningrijk naar Java en de andere bezittingen van Nederland in Indie bedragen hebben in:

1866	p. st. 1 731 000
1867	1 349 000
1868	860 000
1869	664 000
1870	903 000
1871	848 000
1872	772 000
1873	775 000

of gemiddeld per jaar p. st. 988 000, tegen f 12 per pond sterling een geldswaardig bedrag van f 11 856 000 vertegenwoordigende. Al laat men nu de jaren 1866—1869, toen het verschil veel aanzienlijker was, geheel buiten rekening, dan is, volgens bovenstaande cijfers, toch elk jaar ruim f 3 millioen meer van Engeland naar Nederlandsch Indie uitgevoerd, dan volgens de Indische statistiek door Indie van Engeland ontvangen werd. Maar met betrekking tot hetgeen feitelijk naar Engeland moet geremitteerd worden ter dekking van de ontvangen invoeren, wordt het verschil nog aanmerkelijk grooter. Als regel kan worden aangenomen, dat bij uitvoer uit Engeland de aangegeven waarde p. m. 10 per cent minder bedraagt, dan waarop de goederen vrij aan boord te staan komen. De kosten van vracht, assurantie, enz. moeten uit den aard der zaak gevonden worden uit de meerdere waarde, die de goederen bij aanbreng op Java vertegenwoordigen, en de bij den uitvoer uit Engeland gedeclareerde waarde schijnt dus veilig met 25 per cent te kunnen verhoogd worden om te komen tot het cijfer, dat de ontvanger op Java naar Engeland zal hebben over te maken om den uitzender voldoende te dekken. In de jaren 1870—1873 beliep de waarde der uit Engeland naar Java uitgevoerde goederen gemiddeld circa f 10 millioen per jaar, en dit bedrag verhoogd met 25 per cent brengt het cijfer, waar het bij de regeling der handelsbalans op aankomt, op f $12^1/_2$ millioen, terwijl de Indische statistiek een cijfer van circa f 7 millioen aanwijst; en derhalve eischt alleen het handelsverkeer met Engeland gemiddeld per jaar een bedrag van f $5^1/_2$ millioen meer aan te remitteren wissels, dan op grond van de in Indie openbaar gemaakte gegevens het geval zou moeten zijn.

Ten opzigte van het handelsverkeer met Nederland is dit verschil nog veel aanzienlijker. Volgens de van regeringswege uitgegeven statistiek van den handel en de scheepvaart van Nederland bedroeg de waarde van den algemeenen uitvoer naar Nederlandsch Indie in:

1866	f 53 483 000
1867	57 136 000
1868	42 208 000
1869	36 591 000
1870	41 359 000
1871	40 013 000

Latere opgaven kunnen voor het hier beoogde doel niet worden medegedeeld, daar bij Koninklijk besluit van 26 Maart 1872 bepaald werd, dat de statistieken van den algemeenen uitvoer alleen de cijfers van het gewigt der goederen zullen inhouden. Er is intusschen geen reden om aan te nemen, dat na 1871 de verhouding, waar het thans op aankomt, eensklaps zal gewijzigd zijn, en als maatstaf van hetgeen in den laatsten tijd gemiddeld 's jaars uit Nederland naar Nederlandsch Indie verzonden is, kan

bovenstaande opgaaf van de uitvoeren in de jaren 1866—1871 dus veilig dienst blijven doen. Zij toont aan, dat Nederland gemiddeld per jaar voor eene waarde van ruim f 45 millioen naar Indie heeft uitgevoerd. Hieronder is natuurlijk ook begrepen de waarde van de naar Indie verscheepte gouvernements-goederen, waarvan het bedrag volgens de Indische statistieken, ruim genomen, op f 5 millioen per jaar kan geschat worden, zoodat voor particuliere rekening een uitvoer van Nederland naar Indie van omstreeks f 40 millioen per jaar overblijft.

Voor hetgeen nu uit Nederland aan particuliere koopmanschappen in Indie is ingevoerd, geven in de eerste plaats de verslagen van den handel van Java en Madura de volgende cijfers aan:

1866	f	24 963 000
1867		24 601 000
1868		18 902 000
1869		19 144 000
1870		19 050 000
1871		20 658 000

of gemiddeld per jaar dus f 21 219 000. In de tweede plaats moet in aanmerking komen wat in de buitenbezittingen regtstreeks uit Nederland is ingevoerd, waarvoor op grond van de officiële statistieken een gemiddeld cijfer van circa f 4 millioen per jaar kan worden aangenomen, en volgens deze gegevens voert Indie dus bij elkander voor eene waarde van p. m. f 25 millioen aan koopmanschappen van Nederland in, terwijl volgens de Nederlandsche statistiek jaarlijks voor eene waarde van f 40 millioen van Nederland naar Indie wordt uitgevoerd.

Of de opgaven van de Nederlandsche statistiek vertrouwen verdienen, of bij de opmaking er van welligt double emploi van cijfers kan hebben plaats gehad, — zijn vragen, die in Indie bezwaarlijk kunnen beantwoord worden, — maar *indien* die opgaven juist zijn, dan volgt er onwederlegbaar uit, dat de remises die Indie naar Nederland heeft te maken ter dekking van de uit Nederland ontvangene goederen gemiddeld 's jaars minstens f 15 millioen meer bedragen moeten, dan het cijfer dat de Indische statistiek aan de hand geeft.

Behalve met Nederland en Engeland is het regtstreeksche handelsverkeer van Java met andere landen in Europa niet van dien omvang om den stand van de handelsbalans van Indie aanmerkelijk te kunnen wijzigen, en het zou dus niet de moeite loonen om in bijzonderheden dienaangaande te treden, al waren de noodige gegevens ter zake beschikbaar, wat intusschen het geval niet is.

Hetgeen omtrent de invoeren uit Nederland en Engeland is medegedeeld, is op zich zelf trouwens voldoende om voor een deel de meerdere behoefte aan wissels, die zich in den laatsten tijd heeft doen gevoelen, te verklaren Maar eene volledige oplossing van het verschijnsel, dat meer en meer de algemeene aandacht begint bezig te houden, doet de ingestelde vergelijking nog niet aan de hand. Ook van de meer nabij Java liggende landen wordt een grooter geldswaardig bedrag op Java ingevoerd, dan uit de officiele handelsstatistiek blijken kan, en waarschijnlijk zal men niet mistasten, wanneer men aanneemt dat alleen aan clandestiene opium jaarlijks voor eene waarde van omstreeks f 4 millioen op Java wordt ingevoerd. Sedert de sluiting van Java's entrepôts voor den opslag van opium, is Bali het centrum van dezen handel geworden, en uit hetgeen aldaar regtstreeks van Calcutta of via Singapore wordt aangebragt, kan de smokkelhandel zich steeds geregeld voorzien. De aanvoer van opium op Bali geeft aanleiding tot een geregelden wisselhandel, zoo als in het vorig overzigt reeds werd te verstaan gegeven, en die wisselhandel lost zich ten slotte weder op in een grootere vraag naar remises ter overmaking van de bedragen waarvoor de importeurs van opium, bijna allen zonder uitzondering op Java gevestigde handelshuizen, door de afzenders te Calcutta of Singapore betrokken worden.

Eindelijk is ook de terugvloeijing van zilveren specie van Singapore naar Java een factor geworden, die meer en meer een beslissenden invloed op den stand der handelsbalans uitoefent. Na hetgeen in het vorig overzigt hieromtrent werd medegedeeld, is het niet noodig om er thans langer bij stil te staan, dan om mede te deelen, dat in den loop van 1874 het bedrag er van tot boven de f 5 millioen is gestegen. Door de ontvangst van deze f 5 millioen is de koopmagt voor wissels van de op Java gevestigde wisselbanken in gelijke mate toegenomen, en zoo ligt de gevolgtrekking voor de hand, dat ook dan wanneer men geheel buiten rekening laat wat ten behoeve van particulieren naar Nederland moet geremitteerd worden voor geïnde overwinsten, gekweekte renten, delegatien en andere onderstanden, enz., enz., de vraag naar wissels gemiddeld per jaar f 30 millioen meer bedragen moet dan op grond van de statistiek van Java's handel waarschijnlijk zou moeten worden geacht.

Wordt nu de officiële waarde der voor particuliere rekening in 1873 op Java ingevoerde koopmanschappen ad f 73 730 000 met genoemd bedrag van f 30 millioen verhoogd, dan komt men tot een totaal van circa f 104 millioen, terwijl de waarde der particuliere uitvoeren volgens de officiële statistiek ruim f 105 millioen zou hebben bedragen. Met deze cijfers voor oogen zou de loop van den wisselkoers gedurende 1873 werkelijk zeer verklaarbaar zijn, indien niet tevens rekening moest worden gehouden met een anderen factor, de waarde namelijk van hetgeen door den groothandel regtstreeks van de buitenbezittingen naar Nederland en andere landen in Europa en naar Amerika wordt uitgevoerd. Het bedrag hiervan kan gemiddeld op f 8 millioen per jaar gesteld worden. Met dit bedrag vermeerdert dus het aanbod van wissels weder, en om de balans van het handelsverkeer te doen sluiten, zou dus moeten worden aangenomen, dat de remises die voor particuliere behoeften gemaakt worden, een bedrag van omstreeks f 8 millioen vertegenwoordigen.

Dat in den loop van 1873 voor dit doel werkelijk p. m. f 8 millioen noodig kunnen geweest zijn, is niet zoo geheel en al onaannemelijk. Maar ten opzigte van 1874 zou de gevolgtrekking gewaagd zijn, op grond van de mindere overwinsten die in dat jaar ter remittering aan de buiten Java gevestigde eigenaars van landelijke ondernemingen zijn overgebleven; en ter verklaring van den loop der koersen moet dus ten slotte wel verondersteld worden, dat in vergelijking met 1873 de waarde der voor particuliere rekening in Indie ingevoerde koopmanschappen vermeerderd, en de waarde der uitvoeren verminderd is. Of de officiële gegevens met deze veronderstelling overeenstemmen, zal eerst kunnen blijken wanneer de statistieken van den handel en de scheepvaart van Java en van de buitenbezittingen over 1874 het licht zullen hebben gezien.

De fondsenhandel bleef in het afgeloopen jaar weder van weinig beteekenis. Speculatie in effecten bestaat in Indie tegenwoordig schier in het geheel niet, en alleen zij, die werkelijk gelden hebben te beleggen, treden nu en dan als koopers op. De keuze is echter veelal zeer beperkt, wijl koopers zich bij voorkeur tot volgefourneerde effecten bepalen, en in den regel konden dan ook voor hetgeen aan de markt kwam zeer bevredigende prijzen worden bedongen.

Hypothecaire uitzettingen bleven het geheele jaar door zeer gezocht, en bij het ruime aanbod van geld, waarvoor op dien voet plaatsing verlangd werd, was menigeen in de gelegenheid om tot zeer billijke rente hypothecaire beleeningen te sluiten. In meer dan *één* geval heeft de geldgever met eene rente van 5 per cent moeten genoegen nemen.

Ontegenzeggelijk doet zich op het hier bedoelde gebied de invloed gevoelen van den zich steeds uitbreidenden werkkring der spaarbanken in de drie hoofdplaatsen van Java. Respectivelijk beschikten die instellingen bij het eind van 1874 over de volgende door inleggers bijeengebragte kapitalen, te weten:

Batavia, over	f	2 300 000
Samarang, »		1 100 000
Soerabaija, »		1 800 000
te zamen dus over . . .	f	5 200 000

welke gelden bij voorkeur moeten worden aangewend in

hypothecaire beleeningen. De Javasche Bank kon dan ook van hare voor hypothecaire uitzettingen beschikbare kapitalen slechts een zeer beperkt bedrag in Indie plaatsen, hetgeen haar natuurlijk aanleiding gaf om andermaal een zeker bedrag naar Nederland over te maken ter belegging in certificaten Nederlandsche Werkelijke Schuld.

Haar in dit opzigt gegeven voorbeeld werd ook door een paar andere crediet-instellingen gevolgd, met het doel tevens om het debiet van die effecten op de Indische markt te beproeven, doch de hiertoe aangewende poging kan vrij wel als mislukt beschouwd worden. Koopers voor dat fonds hebben zich ten minste schier in het geheel niet voorgedaan, hetgeen zeker voor een deel moet worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat de rente-coupons niet zonder omslag in Indie zijn te gelde te maken.

(Zie bladz. 174 van het verslag).

OVERZIGT

van de uitkomsten der rijstcultuur op Java (met uitzondering van de gewesten Batavia, Soerakarta en Djokjokarta), en in de afdeeling Pamakassan op Madura, over 1874.

GEWESTEN.	BEPLANTE VELDEN IN BOUWS VAN 500 □ RHIJNLANDSCHE ROEDEN.							
	SAWAH'S.					TEGALVELDEN.		TOTAAL.
	Van levend water voorzien.		Van regen afhankelijk.		Op rawahgronden.	Jaarlijks beplant.	Niet jaarlijks beplant.	
	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant	2de aanplant.				
Bantam . . .	41 912	1 870	31 813	30	1 259	11 785	17 847	106 516
Krawang. . .	8 368	264	10 585	622	»	»	3 786	23 625
Preanger regentschappen . .	118 364	3 802	38 529	31	4 862	10 507	28 556	204 651
Cheribon . . .	144 215	2 791	24 722	»	12 551	92	5 798	190 169
Tagal	80 989	2 548	39 706	»	2 184	59	726	126 212
Pekalongan . .	56 419	3 478	4 825	110	»	454	»	65 286
Samarang . .	133 904	14 917	107 837	503	3 054	173	742	261 130
Japara. . . .	76 680	7 944	28 489	53	1 411	2 066	816	117 459
Rembang . . .	37 224	3 331	115 572	489	336	703	793	158 448
Soerabaija . .	108 997	(a) 7 041	110 127	4	10 619	4 552	746	242 086
Pasoeroean . .	58 768	608	934	»	1 573	3 464	»	65 347
Probolinggo . .	31 727	369	3 920	»	270	367	6 116	42 769
Bezoeki. . . .	54 401	989	1 419	»	404	1 082	1 372	59 667
Banjoewangi .	8 483	71	»	»	»	»	180	8 734
Banjoemas. . .	63 889	3 392	34 653	1 353	1 058	4 467	6 262	115 074
Bagelen . . .	69 799	35 314	48 093	3 435	3 833	5 051	4 289	169 814
Kadoe	65 306	23 262	12 947	16	10	1 622	274	103 437
Madioen . . .	107 194	3 340	20 724	»	»	1 524	9 566	142 348
Kediri. . . .	67 793	325	14 374	»	730	5 551	2 673	91 446
Madura (afdeel. Pamakassan).	1 270	»	7 717	»	»	1 233	10	10 230
Totaal.	1 335 702	115 656	656 986	6 646	44 154	54 752	90 552	2 304 448
	1 451 358		663 632			145 304		

(a) Hieronder 6926 bouws, waarvan de opbrengst niet is kunnen worden opgegeven.

WAARVAN MISLUKT.							
SAWAH'S.					TEGALVELDEN.		TOTAAL.
Van levend water voorzien.		Van regen afhankelijk.		Op rawah-gronden.	Jaarlijks beplant.	Niet jaarlijks beplant.	
1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.				
395	300	162	»	44	»	292	1 193
»	»	»	»	»	»	6	6
1 984	8	531	»	51	233	180	2 987
280	4	68	»	407	»	5	764
2 885	63	7 226	»	85	»	11	10 270
941	16	114	»	»	»	»	1 071
1 322	335	1 667	»	455	»	»	3 779
2 565	178	5 180	»	193	24	»	8 140
936	211	4 150	813	»	55	»	6 165
456	15	4 728	»	1 267	1 082	»	7 548
»	»	»	»	»	»	»	»
508	»	340	»	»	»	»	848
134	»	55	»	»	»	»	189
305	»	»	»	»	»	»	305
241	»	205	»	»	»	»	446
1	59	890	155	3 336	563	38	5 042
35	»	»	»	»	22	1	58
1 719	167	2 331	»	»	168	59	4 444
728	»	1 747	»	437	43	3	2 958
90	»	738	»	»	599	»	1 427
15 525	1 356	30 132	968	6 275	2 789	595	57 640

GEWESTEN.	ONBEPLANT GEBLEVEN (IN BOUWS).					VERMOEDELIJKE	
	SAWAH'S.			Tegalvelden (geregeld beplante).	TOTAAL.	SA-	
	Van levend water voorzien.	Van regen afhankelijk.	Op rawahgronden.			Van levend water voorzien.	
						1ste aanplant.	2de aanplant.
Bantam . . .	2	39	»	18	59	1 091 838	26 020
Krawang. . .	200	1 401	»	»	1 601	182 265	»
Preanger regentschappen . .	224	521	58	844	1 647	3 466 147	97 322
Cheribon . . .	5	98	206	»	309	3 620 841	43 717
Tagal	1 081	2 183	211	3 682	7 157	2 926 198	76 440
Pekalongan . .	531	121	248	8 392	9 292	1 337 937	61 373
Samarang . .	1 306	7 708	885	1 760	11 659	4 176 086	343 981
Japara . . .	1 009	5 439	1 940	5 629	14 017	1 294 345	327 756
Rembang . . .	55	439	»	»	494	617 464	37 896
Soerabaija . .	1 265	289	4	439	1 997	2 922 743	1 920
Pasoeroean . .	20 405	61	1 621	13 998	36 085	3 231 920	24 320
Probolinggo . .	659	33	39	3	743	1 061 490	7 470
Bezoeki . . .	351	»	»	»	351	1 760 200	25 400
Banjoewangi .	400	»	»	4 763	5 163	203 612	2 205
Banjoemas . .	64	595	51	1 305	2 015	1 716 077	55 602
Bagelen . . .	2	47	591	29	669	1 988 581	797 145
Kadoe. . . .	372	»	»	»	372	1 852 283	432 806
Madioen . . .	7 314	7 057	»	2 012	16 383	2 971 349	79 243
Kediri. . . .	2 862	942	80	9 755	13 639	2 024 224	10 440
Madura (afdeel. Pamakassan).	»	12	»	27	39	26 683	»
Totaal.	38 107	26 985	5 934	52 656	123 682	38 472 283	2 451 056

(A) Berekend alleen over de geslaagde velden, dus na aftrek der mislukte.

OP
W A

OPBRENGST DER GESLAAGDE VELDEN (IN PIKOLS).

WAH'S.			TEGALVELDEN.		TE ZAMEN.	
Van regen afhankelijk.		Op rawah-gronden.	Jaarlijks beplant.	Niet jaarlijks beplant.	In 't geheel.	Gemiddeld per bouw. (A)
1ste aanplant.	2de aanplant.					
581 843	500	21 091	190 937	274 676	2 186 905	20.76
128 560	»	»	»	42 430	353 255	14.96
1 005 429	490	137 690	171 222	454 173	5 332 473	26.44
445 173	»	251 277	2 000	54 222	4 417 230	23.32
1 445 540	»	43 680	900	10 981	4 503 739	38.84
97 270	1 100	»	8 066	»	1 505 746	23.45
3 108 225	5 030	58 166	2 195	9 490	7 703 173	29.93
308 042	848	22 210	18 905	6 676	1 978 782	18.10
1 578 663	3 676	3 672	5 505	5 664	2 252 540	14.78
1 327 751	20	260 838	49 386	8 315	4 570 973	20.08
35 289	»	83 423	141 001	»	3 515 953	53.80
123 540	»	10 800	10 630	161 877	1 375 807	32.81
34 641	»	11 312	42 414	26 331	1 900 298	31.95
»	»	»	»	2 709	208 526	24.73
786 569	27 070	19 827	76 536	69 161	2 750 842	23.90
1 152 357	59 248	101 559	94 097	49 576	4 242 563	25.74
330 092	320	200	16 515	2 419	2 634 635	25.48
468 325	»	»	29 428	107 243	3 655 588	26.50
357 365	»	18 993	126 237	52 000	2 589 259	29.26
123 482	»	»	14 799	106	165 070	18.75
13 438 156	98 302	1 044 738	1 000 773	1 338 049	57 843 357	25.82

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE KK.

N°. 37.

(Zie bladz. 174, 176 en 177 van het verslag.)

OVERZIGT

van de cultuur van eenjarige gewassen (de padicultuur daaronder niet begrepen) op Java (met uitzondering van de gewesten Batavia, Soerakarta en Djokjokarta) en in de afdeeling Pamakassan op Madura, over 1874.

Geslaagde velden (in bouws van 500

GEWESTEN.	Eerste of tweede gewas.	Sawahs van levend water voorzien en beplant met: suikerriet.								
		vrij-willig geteeld.	op hoog gezag geteeld.	djagoeng.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse voedings-gewassen.	TOTAAL.
Bantam	1ste gewas	»	»	7	»	»	»	»	457	464
	2de »	»	»	288	2	»	»	»	220	510
Krawang. . . .	1ste »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	2de »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Preanger regent-schappen . . .	1ste »	»	»	23	»	»	»	»	1 084	1 107
	2de »	»	»	361	»	»	22	»	488	871
Cheribon. . . .	1ste »	1 305	4 924	»	»	»	»	»	3 171	9 400
	2de »	»	»	1 580	383	981	124	»	16 615	19 683
Tagal.	1ste »	973	3 185	39	»	»	»	»	562	4 759
	2de »	»	»	2 041	184	12	53	»	4 435	6 725
Pekalongan . . .	1ste »	87	1 600	1 930	»	»	35	1 203	1 844	6 699
	2de »	»	»	12 260	250	»	»	»	3 875	16 385
Samarang . . .	1ste »	»	2 100	»	»	»	»	»	131	2 231
	2de »	»	»	12 808	132	378	»	167	6 856	20 341
Japara	1ste »	1 045	3 883	248	»	»	5	»	641	5 822
	2de »	4	»	4 777	2 108	995	178	»	20 417	28 479
Rembang. . . .	1ste »	265	300	»	»	»	»	»	»	565
	2de »	»	»	1 103	80	»	287	»	1 276	2 746
Soerabaija . . .	1ste »	2 799	7 620	3	210	402	69	198	319	11 620
	2de »	»	»	6 447	3 299	»	268	28 465	7 196	45 675
Pasoeroean . . .	1ste »	724	5 600	6	»	»	»	»	»	6 330
	2de »	»	»	14 203	771	»	336	3 619	26 188	45 117
Probolinggo. . .	1ste »	1 269	4 455	5	»	»	10	»	»	5 739
	2de »	»	»	13 312	251	»	111	2 364	934	16 972
Bezoeki	1ste »	154	1 910	27	»	»	»	15	»	2 106
	2de »	20	»	31 707	310	»	3 402	4 377	1 731	41 547
Banjoewangi . .	1ste »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	2de »	»	»	567	102	»	314	»	1 098	2 081
Banjoemas . . .	1ste »	32	432	4 037	10	»	620	225	1 282	6 638
	2de »	»	»	7 436	88	»	4 998	3 096	1 971	17 589
Bagelen	1ste »	40	»	675	»	»	71	»	485	1 271
	2de »	»	»	3 696	160	18	188	»	2 555	6 617
Kadoe.	1ste »	»	»	1 090	»	»	»	2 012	734	3 836
	2de »	»	»	1 791	»	»	4 024	4 507	2 063	12 385
Madioen	1ste »	197	143	»	»	»	»	»	776	1 116
	2de »	»	»	810	120	1 348	203	»	39 426	41 907
Kediri	1ste »	218	1 765	519	»	1	301	»	426	3 230
	2de »	»	»	4 185	114	13	1 237	»	11 764	17 313
Madura	1ste »	215	»	578	»	»	»	»	209	1 002
	2de »	»	»	2 264	10	»	6	»	14	2 294
TOTAAL . .	1ste »	9 323	37 917	9 187	220	403	1 111	3 653	12 121	73 935
	2de »	24	»	121 636	8 364	3 745	15 751	46 595	149 122	345 237

van 500 vierkante Rhijnlandsche roeden).

L.	Sawahs van regen afhankelijk en beplant met: Suikerriet, vrijwillig geteeld.	Suikerriet, op hoog gezag geteeld.	djagoeng.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse voedingsgewassen.	TOTAAL.	Sawahs op rawah-gronden en beplant met: djagoeng.	kapas.	diverse voedingsgewassen.	TOTAAL.
464	»	»	9	»	»	»	67	533	609	»	»	»	»
510	»	»	742	»	24	»	»	831	1 597	»	»	»	»
»	»	»	»	55	»	»	»	»	55	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
107	»	»	»	»	»	»	»	58	58	»	»	»	»
871	»	»	59	»	»	1	»	578	638	»	»	»	»
400	259	»	»	»	»	»	»	94	353	»	»	»	»
683	»	»	8	»	1	»	»	13	22	»	»	»	»
759	98	»	»	»	»	»	»	»	98	»	»	»	»
725	»	»	628	2	1	3	»	»	634	»	»	»	»
699	163	»	315	»	»	»	46	180	704	»	»	»	»
385	»	»	2 741	27	»	»	»	181	2 949	»	»	»	»
231	»	»	»	»	»	»	796	1 475	2 271	»	»	»	»
341	»	»	10 895	4	3 192	»	762	10 726	25 579	»	»	17	17
822	52	10	3	»	»	»	»	1 462	1 527	19	10	105	134
479	»	»	1 304	19	106	63	»	3 085	4 577	»	»	»	»
565	267	»	37	»	43	»	»	112	459	»	»	»	»
746	»	»	13 789	455	376	7 227	»	17 207	39 054	»	»	»	»
620	28	»	»	»	»	»	1 490	567	2 085	»	»	»	»
675	»	»	1 118	11	194	163	196	7 100	8 782	»	»	»	»
330	19	»	»	»	»	»	»	»	19	48	»	»	48
117	»	»	625	»	»	22	129	116	892	»	»	»	»
739	28	339	»	»	»	»	»	»	367	»	»	»	»
972	»	»	1 081	»	»	»	7	84	1 172	»	»	»	»
106	»	»	26	»	»	»	12	3	41	»	»	»	»
547	»	»	403	7	3	4	6	50	473	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
081	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
638	»	»	200	»	»	»	2	»	202	»	»	»	»
589	»	»	803	6	»	365	197	60	1 431	»	»	»	»
271	46	»	486	»	»	12	»	874	1 418	»	»	»	»
617	»	»	2 348	234	»	273	»	4 972	7 827	»	»	»	»
836	1	»	90	»	»	»	209	370	670	»	»	»	»
385	»	»	1 747	»	»	2 568	2 327	1 062	7 704	»	»	»	»
116	»	57	50	»	»	»	»	1 070	1 177	»	»	»	»
907	»	»	62	»	10	»	»	2 100	2 172	»	»	»	»
230	1	135	347	»	22	157	»	1 026	1 688	»	»	»	»
313	»	»	4	8	»	57	»	875	944	»	»	»	»
002	10	»	478	»	»	»	»	104	592	»	»	»	»
294	»	»	9	»	20	20	»	196	245	»	»	»	»
935	972	541	2 041	55	65	169	2 622	7 928	14 393	67	10	105	182
237	»	»	38 366	773	3 927	10 766	3 624	49 236	106 692	»	»	17	17

GEWESTEN.	Eerste of tweede gewas.	Geslaagde velden (in bouws van								
		Tegalvelden (jaarlijks beplante) waarop verbouwd:								
		suikerriet		djagoeng.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse voedings-gewassen.	TOTAAL.
		vrij-willig geteeld.	op hoog gezag geteeld.							
Bantam	1ste gewas.	434	»	470	13	»	»	2 983	644	4 544
	2de »	»	»	254	5	40	«	»	289	588
Krawang. . . .	1ste »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	2de »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Preanger regentschappen . . .	1ste »	330	»	1 617	»	41	1 231	»	4 519	7 738
	2de »	»	»	530	31	»	208	»	2 502	3 271
Cheribon	1ste »	353	23	102	»	»	1	»	230	709
	2de »	»	»	88	»	»	»	»	»	88
Tagal	1ste »	»	»	2 037	»	117	186	»	712	3 052
	2de »	»	»	120	2	»	3	»	139	264
Pekalongan . . .	1ste »	»	»	2 138	»	»	429	110	1 460	4 137
	2de »	»	»	338	7	»	»	»	306	651
Samarang . . .	1ste »	»	42	12 040	106	399	»	1 273	11 960	25 820
	2de »	28	»	2 594	49	124	»	776	6 665	10 236
Japara.	1ste »	277	601	3 403	»	»	29	»	1 977	6 287
	2de »	»	»	280	390	»	1	»	132	803
Rembang. . . .	1ste »	146	»	9 333	»	914	1 225	»	6 058	17 676
	2de »	»	»	6 993	494	496	1 018	»	6 996	15 997
Soerabaija . . .	1ste »	»	»	9 090	436	142	217	3 213	7 516	20 614
	2de »	48	»	1 063	9	1 575	222	481	6 866	10 264
Pasoeroean . . .	1ste »	361	73	20 228	24	»	4 700	1 275	1 190	27 851
	2de »	»	»	10 174	110	»	736	1 756	5 056	17 832
Probolinggo. . .	1ste »	9	»	16 186	5	»	114	»	»	16 314
	2de »	»	»	4 440	1	850	207	105	5 470	11 073
Bezoeki	1ste »	»	27	20 686	»	»	»	74	121	20 908
	2de »	20	»	13 033	184	44	1 002	358	5 190	19 831
Banjoewangi . .	1ste »	»	»	237	»	»	81	»	31	349
	2de »	»	»	200	138	»	»	»	»	338
Banjoemas . . .	1ste »	»	»	4 999	»	»	490	435	595	6 519
	2de »	»	»	4 026	18	»	107	195	247	4 593
Bagelen	1ste »	101	»	3 803	»	23	1 003	»	8 722	13 652
	2de »	»	»	4 089	249	10	229	»	5 629	10 206
Kadoe.	1ste »	31	»	7 771	»	34	»	3 510	11 814	23 160
	2de »	»	»	3 437	»	»	2 052	3 467	9 756	18 712
Madioen	1ste »	149	655	5 190	»	»	4	»	8 595	14 593
	2de »	»	»	402	2	15	480	»	7 127	8 026
Kediri.	1ste »	202	»	3 799	»	853	5 401	»	1 486	11 741
	2de »	»	»	3 253	110	223	2 437	»	5 084	11 107
Madura	1ste »	29	»	13 221	»	»	«	»	1 470	14 720
	2de »	»	»	3 413	115	»	96	»	2 400	6 024
TOTAAL . .	1ste	2 422	1 421	136 350	584	2 523	15 111	12 873	69 100	240 384
	2de	96	»	58 727	1 914	3 377	8 798	7 138	69 854	149 904

500 vierkante Rhijnlandsche roeden).									Bovendien zijn mislukt (in bouws):					
Tegalvelden (niet jaarlijks beplante) waarop verbouwd:									sawahs.			tegalvelden.		
suikerriet														
vrijwillig geteeld.	op hoog gezag geteeld.	djagoeng	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse voedingsgewassen.	TOTAAL.	van levend water voorzien.	van regen afhankelijk.	op rawahgronden.	jaarlijks beplante.	niet jaarlijks beplante.	TOTAAL.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
26	»	153	»	87	»	72	1 270	1 608	»	73	»	20	3	96
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
44	»	272	146	»	21	»	513	996	»	»	»	»	54	54
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	26	»	26
»	»	1 017	»	»	»	»	6 217	7 234	»	»	»	»	81	81
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	266	»	»	»	»	5 074	5 340	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	31	»	»	389	»	420
»	»	692	»	»	»	»	239	931	1 128	155	»	328	30	1 641
»	»	»	»	»	»	»	»	»	15	10	»	»	»	25
»	»	»	»	»	»	»	»	»	222	11	»	»	»	233
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 327	»	670	»	1 997
»	»	955	»	102	214	70	1 768	3 109	729	8 429	»	1 421	»	10 579
»	»	»	»	»	»	»	»	»	95	»	»	742	»	837
»	»	282	»	»	»	»	199	481	879	1 459	»	»	200	2 538
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	115	»	115
»	»	2 580	»	»	»	»	9 209	11 789	1 298	9 604	»	3 348	855	15 105
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 414	»	2 414
»	»	11	»	»	»	»	110	121	1 029	3 363	»	1 698	»	6 090
»	»	»	»	»	»	»	»	»	39	»	»	»	»	39
»	»	1 371	»	»	»	»	»	1 371	48	»	»	1	»	49
»	»	»	»	»	»	»	»	»	25	»	»	»	»	25
»	»	9 083	»	»	2 311	»	»	11 394	»	»	»	»	1 310	1 310
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	30	»	30
»	»	9 223	»	197	1 725	43	21	11 209	40	»	»	»	575	615
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	36	»	36
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
2	»	3 811	12	»	572	283	252	4 932	2 268	278	»	156	»	2 702
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	766	»	766
»	»	2 816	»	»	»	»	4 878	7 694	1 013	470	»	276	17	1 776
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	2 895	»	79	1 995	113	3 494	8 576	16	»	»	»	44	60
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	3
»	»	2 357	»	»	»	»	3 281	5 638	27	»	»	»	20	47
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 797	»	2 797
»	»	169	»	»	43	»	474	686	88	110	80	73	»	351
»	»	»	»	»	»	»	»	»	15	154	»	842	»	1 011
»	»	8	»	»	»	»	»	8	26	104	»	2 525	»	2 655
»	»	»	»	»	»	»	»	»	220	1 491	»	8 830	»	10 541
72	»	37 961	158	465	6 881	581	36 999	83 117	8 811	24 056	80	9 846	3 189	45 982

Kolonieal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE **LL.**

N°. 38.

(Zie bladz. 174 van het verslag, noot 1.)

OVERZIGT

van de uitkomsten der rijstcultuur op Java (met uitzondering van de gewesten Batavia, Soerakarta en Djokjokarta), en in de afdeeling Pamakassan op Madura, over **1873.**

GEWESTEN.	BEPLANTE VELDEN IN BOUWS VAN 500 □ RHIJNLANDSCHE ROEDEN.							
	SAWAH'S.					TEGALVELDEN.		TOTAAL.
	Van levend water voorzien.		Van regen afhankelijk		Op rawahgronden.	Jaarlijks beplant.	Niet jaarlijks beplant.	
	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant	2de aanplant.				
Bantam . . .	42 332	1 000	32 605	»	1 287	12 341	15 227	104 792
Krawang . .	8 382	»	12 932	»	»	»	3 479	24 793
Preanger regentschappen . .	121 242	25 458	39 407	958	3 793	4 830	32 040	227 728
Cheribon . . .	139 512	1 744	26 134	»	14 176	24	5 261	186 851
Tagal	82 988	6 187	45 735	»	2 295	43	863	138 111
Pekalongan . .	58 080	2 170	4 915	87	»	121	»	65 373
Samarang . .	132 486	7 579	104 342	»	2 764	4 965	866	253 002
Japara. . . .	63 352	7 675	35 520	»	2 500	2 114	607	111 768
Rembang . . .	37 029	1 118	120 674	219	225	554	462	160 281
Soerabaija . .	110 526	257	114 244	41	11 665	3 714	445	240 892
Pasoeroean . .	59 149	8 653	919	»	1 595	3 207	»	73 523
Probolinggo . .	32 377	591	4 285	»	309	41	5 099	42 702
Bezoeki. . . .	53 953	841	1 091	20	404	1 300	1 879	59 488
Banjoewangi .	8 605	3	»	»	»	»	175	8 783
Banjoemas. . .	68 357	12 446	33 654	500	1 051	4 298	6 017	126 323
Bagelen . . .	69 187	36 681	49 079	5 068	8 154	10 797	4 014	182 980
Kadoe	67 557	20 159	11 653	»	12	402	50	99 833
Madioen . . .	94 982	2 285	24 483	»	»	1 400	9 686	132 836
Kediri. . . .	70 432	195	17 600	208	1 088	2 804	2 048	94 375
Madura (afdeel. Pamakassan).	1 405	»	8 176	»	»	1 419	»	11 000
Totaal.	1 321 933	135 042	687 448	7 101	51 318	54 374	88 218	2 345 434
	1 456 975		694 549			142 592		

WAARVAN MISLUKT.							
SAWAH'S.					TEGALVELDEN.		TOTAAL.
Van levend water voorzien.		Van regen afhankelijk.		Op rawah-gronden.	Jaarlijks beplant.	Niet jaarlijks beplant.	
1ste aanplant	2de aanplant	1ste aanplant.	2de aanplant.				
67	»	215	»	52	»	»	334
305	»	1 345	»	»	»	294	1 944
485	214	378	79	5	4	813	1 978
1 826	»	1 602	»	1 637	»	»	5 065
6 770	48	8 622	»	1 047	24	487	16 998
933	156	137	12	»	»	»	1 238
379	349	1 466	»	42	1 190	339	3 765
1 287	295	2 654	»	714	98	»	5 048
277	»	3 729	»	»	120	10	4 146
1 217	85	8 003	41	893	1 302	»	11 541
12	578	»	»	»	»	»	590
248	»	16	»	»	»	»	264
164	5	»	20	»	16	»	205
26	»	»	»	»	»	»	26
1 028	»	203	»	9	»	»	1 240
56	64	596	144	720	1 197	39	2 816
»	»	30	»	»	»	»	30
752	7	1 552	»	»	»	»	2 311
1 876	»	4 871	»	417	68	83	7 315
133	»	2 081	»	»	140	»	2 354
17 841	1 801	37 500	296	5 536	4 169	2 065	69 208

GEWESTEN.	ONBEPLANT GEBLEVEN (IN BOUWS).					VERMOEDELIJKE	
	Sawah's.			Tegal-velden (geregeld beplante).	Totaal.	Sa-	
	Van levend water voorzien.	Van regen afhankelijk.	Op rawah-gronden.			Van levend water voorzien.	
						1ste aanplant.	2de aanplant.
Bantam . . .	66	486	17	655	1 224	1 064 742	»
Krawang. . .	248	553	»	»	801	138 543	»
Preanger regentschappen . .	122	655	31	458	1 266	3 607 849	98 515
Cheribon . . .	3	137	243	74	457	3 169 136	37 747
Tagal	1 096	3 861	187	3 310	8 454	2 044 755	122 780
Pekalongan . .	729	320	»	8 336	9 385	1 325 925	33 220
Samarang . .	9 338	10 748	527	14 957	35 570	3 553 740	182 360
Japara. . . .	1 181	5 337	748	1 092	8 358	1 081 697	45 767
Rembang . . .	4	3 954	382	443	4 783	561 579	7 137
Soerabaija . .	1 836	2 276	802	2 491	7 405	3 182 000	1 600
Pasoeroean . .	12 847	102	1 621	11 805	26 375	3 132 632	345 590
Probolinggo . .	780	34	»	»	814	1 299 290	12 542
Bezoeki . . .	»	»	»	»	»	1 848 535	13 690
Banjoewangi .	184	»	»	4 445	4 629	265 949	93
Banjoemas . .	247	1 887	58	2 485	4 677	1 893 694	63 666
Bagelen . . .	19	278	42	627	966	1 876 350	809 833
Kadoe	291	»	»	»	291	1 757 111	412 963
Madioen . . .	8 457	2 874	»	11 717	23 048	2 601 263	53 279
Kediri. . . .	3 618	783	172	5 632	10 205	1 704 520	3 610
Madura (afdeel. Pamakassan).	»	71	»	41	112	25 438	»
Totaal.	41 066	34 356	4 830	68 568	148 820	36 134 748	2 244 392

OPBRENGST DER GESLAAGDE VELDEN (IN PIKOLS).

...WAH'S. Van regen afhankelijk. 1ste aanplant.	2de aanplant.	Op rawah-gronden.	Tegalvelden. Jaarlijks beplant.	Tegalvelden. Niet jaarlijks beplant.	Te zamen. In 't geheel.	Te zamen. Gemiddeld per bouw. (A)
506 110	»	22 052	146 137	263 069	2 002 110	19.16
121 733	»	»	»	30 271	290 547	12.71
1 042 497	21 107	112 507	66 804	48 368	4 997 647	22.14
365 139	»	222 000	206	42 068	3 836 296	21.10
83 327	»	15 438	204	5 849	2 272 353	18.76
99 355	1 255	»	1 557	»	1 461 312	22.78
2 519 458	»	67 291	101 851	9 244	6 433 944	25.80
335 666	»	21 515	17 532	2 613	1 504 790	14.10
1 492 022	1 174	955	2 366	3 874	2 069 107	13.25
1 222 500	»	291 000	19 500	5 000	4 721 600	20.59
35 557	»	82 994	129 504	»	3 726 277	51.09
129 835	»	13 300	1 200	126 986	1 583 153	37.21
29 077	»	11 312	37 236	34 211	1 974 061	33.30
»	»	»	»	3 500	269 542	30.78
759 073	10 500	10 460	73 958	67 635	2 878 986	23.01
1 020 364	67 587	227 845	142 715	64 227	4 208 921	23.36
226 533	»	277	4 020	568	2 401 472	24.06
509 378	»	»	28 206	109 330	3 301 456	25.29
363 215	5 825	15 580	52 170	36 380	2 181 300	25.06
91 422	»	»	12 796	»	129 656	15.—
10 952 261	107 448	1 114 526	837 962	853 193	52 244 530	22.95

(A) Berekend alleen over de geslaagde velden, dus na aftrek der mislukte.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE MM.

N°. 39.

(Zie blz. 181 en 182 van het verslag.)

GOUVERNEMENTS—KOFFIJCULTUUR

OP

JAVA.

Statistiek der op hoog gezag aangelegde plantsoenen in 1874/75.

RESIDENTIEN.	In geregelde tuinen.					
	2. Aanwezig getal koffijboomen in den aanvang van 1874.		3. Voorgestelde afschrijvingen van boomen in 1874.		4. Voorgestelde bijplantingen in den west-moesson van 1874/75.	
1.	Vruchtdragende.	Jonge.	Vrucht-dragende.	Jonge.	Getal boomen.	Afstand van de dessa's in palen.
Bantam	3 403 404	386 080	304 282	30 206	»	»
Krawang	357 501	155 153	115 864	67 780	37 220	0—2
Preanger regentschappen	17 969 907	10 063 767	2 082 743	56 846	2 902 501	$\frac{1}{8}$—10
Cheribon	14 482 604	5 161 089	1 344 811	8 425	1 632 681	0—6
Tagal	4 051 153	2 847 652	762 144	4 220	836 485	$\frac{1}{8}$—4$\frac{1}{2}$
Pekalongan	4 180 443	2 481 278	225 869	»	504 149	$\frac{1}{8}$—5$\frac{1}{2}$
Samarang	12 138 006	3 402 103	780 382	»	766 114	$\frac{1}{8}$—3$\frac{1}{2}$
Japara	2 697 842	662 269	400 014	2 795	269 545	$\frac{1}{8}$—6$\frac{3}{4}$
Soerabaija	877 928	358 833	4 500	350	51 543	$\frac{1}{2}$—7
Pasoeroean	2 951 839	424 656	367 358	89 482	»	»
Probolinggo	6 163 425	782 270	219 467	»	133 857	$\frac{1}{4}$—5$\frac{3}{4}$
Bezoeki	6 655 116	3 185 756	332 705	1 110	607 090	$\frac{1}{2}$—9
Banjoewangi	2 044 577	330 358	72 877	»	111 607	$\frac{1}{4}$—5$\frac{1}{4}$
Banjoemas	5 778 419	2 834 470	650 185	17 885	941 849	$\frac{1}{8}$—6
Bagelen	8 225 205	3 190 015	3 020 949	102 348	752 302	$\frac{1}{4}$—10
Kadoe	9 569 898	842 628	130 865	»	258 095	0—6$\frac{1}{4}$
Madioen	11 486 053	3 445 688	959 037	13 525	1 349 829	$\frac{1}{4}$—10
Kediri	13 295 244	1 898 985	1 278 904	41 585	372 686	$\frac{1}{2}$—6
Totaal	126 328 564	42 453 050	13 052 956	436 557	11 527 553	0—10

Aanwezig volgens de 2de rubriek .

Alzoo meer .

» minder .

5. Aantal boomen, vermoedelijk in den aanvang van 1875 aanwezig.		In ongeregelde aanplantingen (volgens opgaven der inlandsche hoofden).		
		6. Aanwezig getal vruchtdragende koffijboomen in den aanvang van 1874.	7. Voorgestelde afschrijvingen in 1874.	8. Voorgestelde bijplantingen in 1874/75.
Vruchtdragende.	Jonge.		Getal boomen.	Getal boomen.
3 099 122	355 874	1 695 946	»	»
241 637	124 593	195 275	»	»
15 887 164	12 909 422	703 608	»	»
13 137 793	6 785 345	3 802 405	»	»
3 289 009	3 679 917	1 380 552	»	»
3 954 574	2 985 427	1 470 757	38 866	87 808
11 357 624	4 168 217	5 442 349	»	»
2 297 828	929 019	262 941	»	»
873 428	410 026	112 053	»	38 950
2 584 481	335 174	8 267 655	»	»
5 943 958	916 127	1 720 209	»	»
6 322 411	3 791 736	2 873 119	»	»
1 971 700	441 965	»	»	»
5 128 234	3 758 434	5 651 259	689 048	821 352
5 204 256	3 839 969	6 352 270	»	»
9 439 033	1 100 723	22 616 764	»	»
10 527 016	4 781 992	4 768 633	129 858	153 400
12 016 340	2 230 086	7 294 013	»	»
113 275 608	53 544 046	74 609 808	857 772	1 101 510
126 328 564	42 453 050			
»	11 090 996			
13 052 956	»			

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE NN.

N°. 40.

(Zie bladz. 182 van het verslag.)

GOUVERNEMENTS-KOFFIJCULTUUR

OP

JAVA.

Uitkomsten over het jaar 1874.

GEWESTEN.	Aantal huisgezinnen ingedeeld bij de koffijcultuur.	GETAL VRUCHTDRAGENDE BOOMEN, WAARVAN IN 1874 GEOOGST IS.			
		Geregelde tuinen.	Boschkoffij.	Pagger- en kampongkoffij.	Te zamen.
Bantam	20 421	3 403 404	»	1 695 946	5 099 350
Krawang	1 930	357 501	»	250 895	608 396
Preanger regentschappen	121 054	17 969 907	69 160	8 554 941	26 594 008
Cheribon	60 121	14 482 604	118 279	3 794 647	18 395 530
Tagal	18 854	4 051 153	17 320	3 056 719	7 125 192
Pekalongan	16 404	4 180 443	152 222	3 144 178	7 476 843
Samarang	50 141	12 138 006	469 946	5 547 146	18 155 098
Japara	7 898	2 697 842	»	292 118	2 989 960
Soerabaija	6 933	877 928	515 355	46 823	1 440 106
Pasoeroean	29 970	2 951 839	21 012 578	5 909 343	29 873 760
Probolinggo	19 870	6 163 425	3 382 017	599 785	10 145 227
Bezoeki	37 006	6 655 116	165 003	2 939 426	9 759 545
Banjoewangi	3 905	2 044 577	»	»	2 044 577
Banjoemas	37 449	5 778 419	»	5 668 758	11 447 177
Bagelen	52 193	8 225 205	250	9 107 556	17 333 011
Kadoe	38 354	9 569 898	716 463	22 616 764	32 903 125
Madioen	37 059	11 486 053	76 552	4 998 932	16 561 537
Kediri	59 618	13 295 244	245 222	7 345 425	20 885 891
	619 180	126 328 564	26 940 367	85 569 402	238 838 333
Soerakarta	»	»	»	»	»
Djokjokarta	»	»	»	»	»
Totaal	»	»	»	»	»
In 1873 was het cijfer	775 466	127 141 380	25 472 726	86 905 603	239 519 709
» 1872 » » »	709 471	127 797 868	22 697 905	76 431 708	226 927 481

Verkregen hoeveelheid koffij, in pikols van 100 katties of van 61,76 kilogram.	Overwigten door latere meer-bevindingen bij de pakhuizen. — Pikols.	Minder bevonden in de kleine pakhuizen. — Pikols.	Te zamen bij de pakhuizen in ontvangst genomen. — Pikols.	Getal vruchtdragende boomen, waarvan gemiddeld één pikol koffij is verkregen.	*AANMERKINGEN.*
8 018,01	21,99	»	8 040,00	634	
540,51$^{1}/_{5}$	»	»	540,51$^{1}/_{5}$	1 127	
136 499,63$^{7}/_{10}$	39,75$^{1}/_{10}$	»	136 539,38$^{4}/_{5}$	196	
28 904,43$^{7}/_{20}$	108,19$^{3}/_{4}$	9,23$^{1}/_{2}$	29 003,39$^{3}/_{5}$	632	
68 326,48	37,36	»	68 363,84	104	
23 004,44	2,37$^{3}/_{5}$	54,43$^{1}/_{5}$	22 952,38$^{2}/_{5}$	326	
65 116,33$^{3}/_{5}$	91,68$^{2}/_{5}$	»	65 208,02	278	
5 139,88$^{3}/_{10}$	6,09$^{9}/_{10}$	»	5 145,98$^{1}/_{5}$	581	
6 356,34$^{2}/_{5}$	»	1,95$^{1}/_{5}$	6 354,39$^{1}/_{5}$	226	
283 815,21	639,72	»	284 454,93	105	
35 072,34$^{2}/_{5}$	49,11$^{1}/_{5}$	»	35 121,45$^{3}/_{5}$	289	
32 765,27	432,45	»	33 197,72	294	
10 695,17	31,51	»	10 726,68	191	
17 102,68$^{4}/_{5}$	28,41$^{3}/_{5}$	»	17 131,10$^{2}/_{5}$	668	
38 442,05$^{4}/_{5}$	2 9,64$^{4}/_{5}$	4,05$^{3}/_{4}$	38 697,64$^{17}/_{20}$	448	
73 017,02$^{2}/_{5}$	90,50$^{2}/_{5}$	8,86	73 098,66$^{4}/_{5}$	450	
72 297,25$^{1}/_{4}$	16,33$^{1}/_{4}$	»	72 313,58$^{1}/_{2}$	229	
47 486,40$^{1}/_{4}$	3,29	»	47 489,69$^{1}/_{4}$	431	
952 599,49$^{9}/_{20}$	1 858,44	78,53$^{13}/_{20}$	954 379,39$^{8}/_{10}$	250	
71 207,40	103,20	»	71 310,60	»	
6 299,53	»	»	6 299,53	»	
1 030 106,42$^{9}/_{20}$	1 961,64	78,53$^{13}/_{20}$	1 031 989,52$^{8}/_{10}$	»	
773 338,05	943,45	361,41	773 920,09	»	
984 133,62	1 924,50$^{1}/_{5}$	96,83$^{4}/_{5}$	985 961,28$^{2}/_{5}$	»	

GEWESTEN.	GEZAMENLIJKE KOSTEN DER KOFFIJ UIT DEN OOGST VAN 1874				
	Inkoopprijs aan de bevolking betaald (à f 14 per pikol, voor inferieure koffij à f 7 per pikol.) (*a*)	Kosten van personeel, koelies, enz. bij de pakhuizen.	Kosten van inlandsch personeel bij de koffijcultuur, als mantrie's, enz.	Bijzondere meerdere kosten van bewerking der koffij naar de West-Indische wijze.	Kosten van afpakking en vervoer naar de strand-pakhuizen.
Bantam	f 112 185,08	f 10 133,97^5	f 5 640,00	»	f 5 828,00
Krawang	7 537,93^5	621,61	540,00	»	332,41
Preanger regentschappen . . .	1 880 825,15^5	40 557,84	8 595,00	»	227 545,24
Cheribon	405 887,09	14 273,85	7 020,00	»	23 583,22
Tagal	953 909,04	8 090,51	3 762,54	»	46 159,17
Pekalongan	321 716,35	6 020,20	4 320,00	»	21 041,61
Samarang	907 948,53	13 404,65	4 860,00	»	64 353,76^5
Japara	70 646,04	205,38	9 420,00	»	4 502,60
Soerabaija	88 107,65^5	2 054,26	4 620,00	»	4 919,22^5
Pasoeroean	3 903 858,00	28 272,60	12 960,00	»	232 658,35
Probolinggo	488 411,42	6 202,89	5 940,00	»	9 909,61
Bezoeki	458 487,45	8 440,61^5	7 335,00	»	31 975,04^5
Banjoewangi	147 475,37	1 733,22	1 080,00	»	3 523,45
Banjoemas	239 305,89	9 153,00	4 860,00	»	39 677,70
Bagelen	533 128,32	10 755,18	6 435,00	»	276 922,00
Kadoe	1 021 538,33	8 650,00	8 100,00	»	62 659,17
Madioen	1 010 739,93	13 198,37	7 695,00	»	175 684,18
Kediri	6 2 415,95^5	9 229,09	16 020,00	»	83 293,34
	f 13 214 123,54	f 190 997,24	f 119 202,54	»	f 1 314 568,08^5
Soerakarta	1 702 997,50	4 456,98	»	»	99 121,73^5
Djokjokarta	157 488,25	»	»	»	18 268,64
Totaal	f 15 074 609,29	f 195 454,22	f 119 202,54	»	f 1 431 958,46
In 1873 was het cijfer	10 398 329,85	211 171,75	134 415,44	f 11 877,05^5	1 121 624,18
In 1872 » » »	13 162 680,30	220 798,73^5	103 170,00	4 734,00	1 331 606,66

AAN HET GOUVERNEMENT GELEVERD.			Gemiddelde prijs waarop de pikol koffij aan het Gouvernement te staan kwam.	Getal inkooppakhuizen.	AANMERKINGEN.
Percentsgewijze belooning aan de inlandsche ambtenaren, enz.	Alle andere aitgaven onder geen bepaald hoofd te brengen.	Te zamen.			
f 2 641,10	f 64,00	f 136 492,15^{5}	f 16,98	6	(a)
303,92^{5}	44,00	9 379,88	17,35	1	
154 393,02^{5}	467,45^{5}	2 312 383,71^{5}	16,94	70	
10 668,53	»	461 432,69	15,91	19	
24 913,59	»	1 036 834,85	15,17	8	
8 435,16	»	361 533,32	15,75	8	
20 146,97	1 208,76	1 011 922,67^{5}	15,52	16	
1 817,97	»	86 591,99	16,83	4	
2 309,64	»	102 010,78	16,05^{5}	3	
45 646,00	10 659,27	4 234 054,22	14,88^{5}	18	
12 859,86	»	523 323,78	14,90^{5}	8	
12 002,08^{5}	66,44	518 306,63^{5}	15,61^{5}	9	
4 732,21^{5}	»	158 544,25^{5}	14,78	2	
6 270,98	2 803,00	302 070,57	17,63^{5}	17	
10 119,31^{5}	750,00	838 109,81^{5}	21,66	13	
26 643,84^{5}	»	1 127 591,34^{5}	15,42^{5}	13	
21 726,60	192,00	1 229 236,08	17,00	19	
17 295,92^{5}	»	788 254,31	16,60	18	
f 382 926,73^{5}	f 16 254,92^{5}	f 15 238 073,06^{5}	f 15,96^{5}	252	
»	»	1 806 576,21^{5}	25,33	1	
»	»	175 756,89	27,90	»	
f 382 926,73^{5}	f 16 254,92^{5}	f 17 220 406,17	f 16,68	253	
300 229,55^{5}	39 795,36^{5}	12 217 443,19^{5}	15,80	228	
357 910,30^{5}	45 730,47	15 226 630,47	15,47	218	

(a) Voor de residentien Soerakarta en Djokjokarta wordt bovendien f 11 per pikol als belasting aan de vorsten te goed gedaan. De hoofden van het Mangkoe Negorosche en van het Pakoe Alamsche huis, die zelf het product leveren, en geen belasting aan de vorsten verschuldigd zijn, ontvangen de volle f 25 per pikol (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 273). Verg. ook het verslag van 1874, bladz. 185.

ZITTING 1875 — 1876. — **5.**

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE **OO.**

N°. 41.

(Zie bladz. 186 van het verslag.)

GOUVERNEMENTS-SUIKERCULTUUR

OP

JAVA.

OVERZIGT

BETREFFENDE

den aanplant, de werkkrachten, productie, verschillende betalingen enz., voor elke fabriek in het bijzonder, over **1874**, met aanduiding tevens van de uitgestrektheid van den vrijwilligen aanplant ten behoeve van elk dier ondernemingen, voor de oogsten van **1874** en **1875.**

Volgnummer.	NAMEN der AFDEELINGEN.	NAMEN der ONDERNEMINGEN.	Aantal huisgezinnen bij de suikercultuur ingedeeld.	Aantal bouws voor den oogst van 1874, beplant door tusschenkomst van het Gouvernement.	Aantal bouws, vrijwillig beplant: waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht. (De onderstaande uitgestrektheden zijn meest bij gissing bepaald.)	Aantal bouws, vrijwillig beplant: gronden door de ondernemers gehuurd.	Opbrengst (in pikols), met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant, als zijnde dit niet afzonderlijk op te geven: in het geheel (met opgave der voornaamste standnummers).	Opbrengst: gemiddeld per bouw.	Hoeveelheid verkregen rietsap in liters.	Gemiddeld gehalte van het rietsap volgens Beaumé.	Kosten van den aanplant ingevolge contract: Schadeloosstelling voor den grond.	Kosten: Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.	Kosten: Belooning aan de dessa-hoofden.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
	CHERIBON.												
1	Sindanglaut .	Sindanglaut	1 787	500 (*a*) (489½)	»	»	28 950,40 n°. 8-14.	59,14	16 719 200	7°	f 20 125,00	f 62 500,00	f 1 125,00
2	Idem . .	Karang Sambong . .	948	300	»	»	29 602,25 n°. 17.	98,67½	12 793 000	9°	12 075,00	39 000,00	675,00
3	Idem . .	Tjiledoek	2 018	500	»	»	37 375 n°. 14.	74,75	18 211 625	7½°	21 850,00	61 000,00	1 082,50
4	Idem . .	Tersana.	1 711	400	»	»	28 957,50 n°. 14.	72,39¼	14 688 000	7½°	17 480,00	50 800,00	900,00
5	Ploembon . .	Soerawinangon . . .	2 816	400	»	»	28 300,15 n°. 16-18.	70,75	18 513 600	9°	(*d*)	69 450,23 (plantloon.)	900,00
6	Idem . .	Gempol	1 867	400	»	»	35 048,13 n°. 12-18.	87,62	14 886 400	9°	18 400,00	50 000,00	900,00
7	Idem . .	Glagamidang	1 485	324	»	»	27 583,40 n°. 14.	85,13	12 195 000	9°	13 041,00	40 500,00	703,08
8	Idem . .	Ardjowinangon . . .	2 014	450	»	»	26 196,38 n°. 12-14.	58,21	11 793 600	9½°	18 900,00	51 750,00	1 012,50
9	Madjalengka .	Paroeng djaija . . .	3 019	500	»	»	31 000 n°. 13.	62,00	15 433 600	8°	20 300,00	57 500,00	1 000,00
10	Idem . .	Djatiwangi.	2 907	500	80	(*b*) †	38 860 n°. 10.	67,00	20 539 200	8½°	20 300,00	57 500,00	1 085,00
		Totaal . .	20 572	4 274 (4 263½)	80	†	311 873,21	(*c*) 71,80	155 773 255	8°	f 162 471,00	f 540 000,23	f 9 383,08

met het Gouvernement.		Cijns verschuldigd:		Door het Gouvernement betaald:			Aantal vaste arbeiders bij de fabriek gevestigd:		Aantal daglooners gemiddeld gebezigd:		Aantal bouws voor den oogst van 1875 vrijwillig beplant. (De onderstaande uitgestrektheden zijn meest bij gissing bepaald.)		TOELICHTINGEN.
Cultuurprocenten van de inlandsche ambtenaren.	Totaal.	van aanplant die door tusschenkomst van het Gouvernement heeft plaats gehad.	van den vrijen aanplant.	aan de dessa-hoofden, bij wijze van tegemoetkoming in de derving van een deel van het collecteloon der landrente.	voor toezigt op den aanplant.	Te zamen.	ambachtslieden.	gewone arbeiders.	gedurende den maaltijd.	bij het afwerken van het product.	Volgens gesloten overeenkomsten.	Gronden door de ondernemers gehuurd.	
15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.
f 7 285,00	f 91 035,00	f 61 666,25	»	f 575,00	f 1 080,00	f 1 655,00	50	180	250	150	»	»	
6 588,00	58 338,00	61 009,20	»	345,00	1 080,00	1 425,00	53	266	20	»	»	»	
7 347,50	91 280,00	62 075,00	»	575,00	1 080,00	1 655,00	55	542	175	238	»	»	
6 212,00	75 392,00	54 999,60	»	460,00	1 080,00	1 540,00	40	455	120	165	»	»	
6 603,37	76 953,60	(*d*)	»	(*d*)	1 080,00	1 080,00	10	100	300	100	»	»	
6 574,00	75 874,00	46 809,00	»	460,00	1 080,00	1 540,00	34	162	197	60	»	»	
4 913,46	59 157,54	31 641,03	»	372,60	1 080,00	1 452,60	12	106	70	26	»	»	
5 620,50	77 283,00	43 527,37[5]	»	540,00	1 080,00	1620,00	30	200	30	200	»	»	
6 667,50	85 467,50	46 948,75	»	580,00	1 080,00	1 660,00	25	120	100	40	»	»	
7 545,00	86 430,00	43 805,00	f 2 000,00	580,00	1 080,00	1 660,00	40	70	430	120	80	»	
f 65 356,33	f 777 210,64	(*e*) f 452 481,20[5]	f 2 000,00	f 4 487,60	f 10 800,00	f 15 287,60	349	2 201	1 692	1 099	80	»	

(*a*) De cijfers tusschen ( ) geplaatst, wijzen het aantal bouws aan, waarvan gesneden is geworden.

(*b*) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

(*c*) Berekend naar het aantal bouws waarvan gesneden is geworden.

(*d*) Deze onderneming werkt nog op de oude voorwaarden.

(*e*) Soerawinangon betaalt geen cijns in geld, maar heeft eene verpligte levering van 10 653,55 pikols suiker 's jaars.

Volgnummer.	NAMEN der AFDEELINGEN.	NAMEN der ONDERNEMINGEN.	Aantal huisgezinnen bij de suikercultuur ingedeeld.	Aantal bouws voor den oogst van 1874, beplant door tusschenkomst van het Gouvernement.	vrijwillig beplant: waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht. (De onderstaande uitgestrektheden zijn meest bij gissing bepaald.)	vrijwillig beplant: gronden door de ondernemers gehuurd.	Opbrengst (in pikols), met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant, als zijnde dit niet afzonderlijk op te geven: in het geheel (met opgave der voornaamste standnummers).	Opbrengst: gemiddeld per bouw.	Hoeveelheid verkregen rietsap in liters.	Gemiddeld gehalte van het rietsap volgens Beaumé.	Kosten van den aanplant ingevolge contract: Schadeloosstelling voor den grond.	Kosten: Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.	Kosten: Belooning aan de dessa-hoofden.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
	TAGAL.												
11	Tagal . . .	Pagongan	710	150	"	$109\frac{1}{2}$	12 000 n°. 13.	46,20	3 450 000	7°	f 4 950.00	f 16 500,00	f 279,00
12	Idem . . .	Adhiwerna.	3 237	400	"	"	21 000 n°. 8-12.	52,50	12 674 000	9°	18 964,00	47 380,00	900,00
13	Idem . . .	Pangka	2 453	500	"	50	38 500 n°. 14.	70	16 750 900	$9\frac{3}{4}$°	17 407,50	60 000,00	1 125,00
14	Idem . . .	Kemanglen.	1 896	400 (389)	"	$32\frac{1}{2}$	20 000 n°. 6-14.	47,47	13 272 000	8°	15 400,00	48 000,00	800,00
15	Idem . . .	Doekoewringin . . .	1 774	400 ($338\frac{1}{4}$)	"	$58\frac{3}{4}$	20 000 n°. 11.	50,37	15 608 400	10°	13 200,00	46 000,00	800,00
16	Brebes . . .	Djatibarang	4 880	400	"	$57\frac{1}{4}$	29 918,84 n°. 12 en 13.	65,43	11 178 000	$10\frac{1}{2}$°	14 944,00	51 200,00	900,00
17	Pamalang . .	Bandjardawa	2 721	400	"	$33\frac{13}{16}$	26 000 n°. 12.	59,91	13 200 000	9°	13 800,00	48 000,00	800,00
18	Idem . . .	Tjomal	2 284	300 (290)	"	113	30 000 n°. 10.	74,44	14 409 200	10°	11 241,00	35 226,00	600,00
		Totaal . . .	19 955	2 950 ($2 867\frac{1}{4}$)	"	$454\frac{13}{16}$	197 418,84	59,40	100 542 500	± 9°	f 109 906,50	f 352 306,00	f 6 204,00
	PEKALONGAN.												
19	Pekalongan .	Wonopringo	5 551	700	"	"	†	†	17 295 460	$6\frac{3}{4}$°	f 28 175,00	f 87 500,00	f 1 498,00
20	Bandar . . .	Seragi	3 666	400	"	26	24 910 n°. 13.	58,50	9 285 394	6° à 7°	14 400,00	50 000,00	834,00
21	Batang . . .	Kalimati	3 907	500	"	"	35 000 n°. 14.	70	15 472 040	7°	19 250,00	65 000,00	1 042,50
		Totaal . . .	13 124	1 600	"	26	—	(g) 64,70	42 052 894	$6\frac{3}{4}$°	f 61 825,00	f 202 500,00	f 3 374,50

met het Gouvernement.		Cijns verschuldigd:		Door het Gouvernement betaald:			Aantal vaste arbeiders bij de fabriek gevestigd:		Aantal daglooners gemiddeld gebezigd:		Aantal bouws voor den oogst van 1875 vrijwillig beplant. (De onderstaande uitgestrektheden zijn meest bij gissing bepaald).		TOELICHTINGEN.
Cultuurprocenten van de inlandsche ambtenaren.	Totaal.	van aanplant die door tusschenkomst van het Gouvernement heeft plaats gehad.	van den vrijen aanplant.	aan de dessa-hoofden, bij wijze van tegemoetkoming in de derving van een deel van het collecteloon der landrente.	voor toezigt op den aanplant.	Te zamen.	ambachtslieden.	gewone arbeiders.	gedurende den maaltijd.	bij het afwerken van het product.	Volgens gesloten overeenkomsten.	Gronden door de ondernemers gehuurd.	
15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.
f 1 074,75	f 22 803,75	f 13 897,50	(*f*)	165,00	f 540,00	f 705,00	»	»	300	160	150	146	(*f*) De cijns van Pagongan en Doekoewringin is niet opgegeven; blijkens het totaal voor dit gewest uitgetrokken, moet het bedrag voor die beide ondernemingen te zamen gesteld worden op f 4225.
4 724,00	71 968,00	45 041,00	»	440,00	1 080,00	1 520,00	15	»	400	125	»	»	
7 095,00	85 627,50	48 135,00	f 1 250,00	550,00	1 080,00	1 630,00	18	92	300	100	»	»	
4 770,00	68 970,00	41 765,00	825,00	440,00	1 080,00	1 520,00	»	»	450	55	»	$50\frac{3}{4}$	(*g*) In de opgaaf op blz. 186 van het verslag (ad 66,56 pikols) is ten onregte niet gerekend op de 26 bouws vrijen aanplant.
4 304,00	64 304,00	34 702,40	(*f*)	440,00	1 080,00	1 520,00	»	»	375	54	»	$48\frac{3}{4}$	
6 100,00	73 144,00	57 482,40	1 450,00	440,00	900,00	1 340,00	70	»	400	125	»	70	
4 156,00	66 756,00	35 832,00	625,00	460,00	1 080,00	1 540,00	40	198	296	34	»	»	
2 967,00	50 034,00	22 785,00	2 825,00	345,00	1 080,00	1 425,00	32	105	350	90	»	14	
f 35 190,75	f 503 607,25	f 299 640,30	f 11 200,00	f 3 280,00	f 7 920,00	f 11 200,00	175	395	2 871	743	150	$329\frac{1}{2}$	
f 8 011,50	f 125 184,50	f 77 131,25	»	f 805,00	f 1 620,00	f 2 425,00	»	»	850	60	»	»	
4 144,00	69 378,00	30 097,60	f 650,00	480,00	1 080,00	1 560,00	35	»	250	87	»	50	
6 940,00	92 232,50	49 447,50	»	550,00	1 620,00	2 170,00	14	»	350	60	»	$27\frac{1}{2}$	
f 19 095,50	f 286 795,00	f 156 676,35	f 650,00	f 1 835,00	f 4 320,00	f 6 155,00	49	»	1 450	207	»	$77\frac{1}{2}$	

Volgnummer.	NAMEN der AFDEELINGEN.	NAMEN der ONDERNEMINGEN.	Aantal huisgezinnen bij de suikercultuur ingedeeld.	Aantal bouws voor den oogst van 1874, beplant door tusschenkomst van het Gouvernement.	vrijwillig beplant: waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht.	vrijwillig beplant: gronden door de ondernemers gehuurd.	Opbrengst (in pikols), met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant, als zijnde dit niet afzonderlijk op te geven: in het geheel (met opgave der voornaamste standnummers).	Opbrengst: gemiddeld per bouw.	Hoeveelheid verkregen rietsap in liters.	Gemiddeld gehalte van het rietsap volgens Beaumé.	Kosten van den aanplant ingevolge contrac[t]: Schadeloosstelling voor den grond.	Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.	Belooning aan de dessa-hoofden.	met he[t] … Cu… proce… de in… amb…
					(De onderstaande uitgestrektheden zijn meest bij gissing bepaald.)									
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	
	SAMARANG.													
22	Kendal . . .	Tjipiring	3 315	600	»	»	32 644,85 n°. 6—20	54,40	16 107 600	8°	f 27 069,00	f 71 154,00	f 1 149,00	f
23	Idem . . .	Poegoe	3 388	500	»	»	39 076,25 n°. 2—19	78,15	15 962 690	7°	20 580,00	60 000,00	1 125,00	(h)
24	Idem . . .	Gemoe	3 281	500	»	»	28 000,57 n°. 5—15	56,00	15 000 000	7°	19 250,00	62 500,00	1 000,00	
25	Idem . . .	Kaliwoengoe	3 483	500	»	»	33 910,00 n°. 5—19	67,82	17 179 500	7°	22 672,50	59 695,00	1 125,00	
		Totaal . . .	13 467	2 100	»	»	133 631,67	63,63	64 249 790	†	f 89 571,50	f 253 349,00	f 4 399,00	f
	JAPARA.													
26	Patti I . . .	Langsé	3 863	600 (565)	»	5	34 200 n°. 12 en 13	60	15 927 000	8½°	f 18 870,00	f 69 795,00	f 1 302,00	f
27	Idem . . .	Trangkil	2 457	400	2⁹⁄₁₀	23³⁄₅	26 895 n°. 11 en 12	63,06	12 796 800	9°	11 208,00	46 356,00	900,00	
28	Patti II. . .	Tandjong Modjo . .	2 897	464 (460)	»	»	33 943 n°. 14	73,80	15 668 750	9°	16 133,28	49 184,00	1 044,00	
29	Idem . . .	Klaling	1 809	400 (370)	»	»	26 839 n°. 13	72,53	12 352 500	8°	13 242,00	47 516,00	900,00	
30	Japara . . .	Petjangaän	2 020	400	86	»	42 450 n°. 12	87,35	16 980 000	9°	15 764,00	44 258,00	900,00	
31	Idem . . .	de Hoop (Maijong) . .	3 400	550	30	»	39 107 n°. 12	67,13	17 983 400	7½°	22 547,25	55 060,50	1 237,50	
32	Koedoes. . .	Rendeng	2 520	405	»	»	24 324 n°. 12	60,06	10 878 400	7°	17 820,00	44 452,80	911,25	
33	Idem . . .	Besito	3 480	500	13	»	42 073 n°. 13/14	82,01	17 572 000	10°	22 390,00	51 500,00	1 125,00	
34	Joana. . . .	Pakkies.	4 302	600 (595)	»	»	39 000 n°. 13	65,54	18 700 200	9°	29 532,00	63 831,00	1 350,00	
		Totaal . . .	26 748	4319 (4245)	131⁹⁄₁₀	28³⁄₅	308 831	70,10	138 859 050	9½°	f 167 506,53	f 471 953,30	f 9 669,75	f

met het Gouvernement.		Cijns verschuldigd:		Door het Gouvernement betaald:			Aantal vaste arbeiders bij de fabriek gevestigd:		Aantal daglooners gemiddeld gebezigd:		Aantal bouws voor den oogst van 1875 vrijwillig beplant. (De onderstaande uitgestrektheden zijn meest bij gissing bepaald.)		TOELICHTINGEN.
Cultuurprocenten van de inlandsche ambtenaren.	Totaal.	van aanplant die door tusschenkomst van het Gouvernement heeft plaats gehad.	van den vrijen aanplant.	aan de dessa-hoofden, bij wijze van tegemoetkoming in de derving van een deel van het collecteloon der landrente.	voor toezigt op den aanplant.	Te zamen.	ambachtslieden.	gewone arbeiders.	gedurende den maaltijd.	bij het afwerken van het product.	Volgens gesloten overeenkomsten.	Gronden door de ondernemers gehuurd.	
15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.
f 5 631,00	f 105 003,00	f 47 342,40	»	f 660,00	f 1 620,00	f 2 280,00	22	38	400	150	$9\frac{3}{4}$	4	(*h*) In het vorig verslag (bijlage BB) waren deze sommen ten onregte met elkaar verwisseld.
(*h*) 7 727,50	89 432,50	59 125,00	»	550,00	1 080,00	1 630,00	16	102	392	100	1	9	
5 375,00	88 125,00	38 522,00	»	550,00	1 620,00	2 170,00	19	60	434	148	1	1	(*i*) Voor 29 bouws aanplant door veldmuizen vernield, is aan den fabriekant vrijstelling van cijns verleend. Het opgegeven bedrag is de cijns over den geheelen aanplant.
6 645,00	90 137,50	56 200,00	»	550,00	1 080,00	1 630,00	20	112	†	†	»	»	
f 25 378.50	f 372 698,00	f 201 189,40	»	f 2 310,00	f 5 400,00	f 7 710,00	77	312	—	—	$19\frac{3}{4}$	14	
f 7 782,00	f 97 749,00	f 66 354,00	(*k*) f 75,00	f 660,00	f 1 620,00	f 2 280,00	†	†	375	100	»	38	(*k*) Bij deze onderneming (en ook bij enkele andere) houdt de opgaaf betreffende den verschuldigden cijns voor den vrijen aanplant (f 25 per bouw of per onderdeel van den bouw, *Indisch Staatsblad* 1871, n°. 213) geen verband met de opgegeven uitgestrektheid van dien aanplant. Toe-lichting deswege wordt in de Indische stukken niet aangetroffen.
6 010,00	64 474,00	41 934,00	675,00	440,00	1 080,00	1 520,00	10	40	500	100	»	22	
6 839,36	73 200,64	50 710,56	»	510,40	1 080,00	1 590,40	26	60	400	100	»	25	
6 284,00	67 942,00	(*i*) 43 290,00	»	440,00	1 080,00	1 520,00	17	100	450	175	»	4	
5 888,00	66 810,00	45 898,00	2 150,00	440,00	1 080,00	1 520,00	»	20	415	103	»	90	
7 199,50	86 044,75	53 623,625	750,00	605,00	1 620,00	2 225,00	»	20	450	127	»	40	
5 910,975	69 095,025	51 457,275	»	445,50	1 080,00	1 525,50	20	22	261	53	»	22	
8 582,50	83 597,50	70 260,00	325,00	550,00	1 080,00	1 630,00	†	†	415	†	»	24	
8 814,00	103 527,00	72 180,00	»	660,00	1 620,00	2 280,00	50	100	500	150	»	»	
f 63 310,335	f 712 439,915	f 495 707,46	f 3 975,00	f 4 750,90	f 11 340,00	f 16 090,90	—	—	3766	908	»	265	

Volgnummer.	NAMEN der AFDEELINGEN.	NAMEN der ONDERNEMINGEN.	Aantal huisgezinnen bij de suikercultuur ingedeeld.	Aantal bouws voor den oogst van 1874, beplant door tusschenkomst van het Gouvernement.	vrijwillig beplant: waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht. (De onderstaande uitgestrektheden zijn meest bij gissing bepaald.)	vrijwillig beplant: gronden door de ondernemers gehuurd.	Opbrengst (in pikols), met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant, als zijnde dit niet afzonderlijk op te geven: in het geheel (met opgave der voornaamste standnummers).	Opbrengst: gemiddeld per bouw.	Hoeveelheid verkregen rietsap in liters.	Gemiddeld gehalte van het rietsap volgens Beaumé.	Kosten van den aanplant ingevolge contract: Schadeloosstelling voor den grond.	Kosten: Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.	Kosten: Belooning aan de dessa-hoofden.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
	REMBANG.												
35	Toeban . . .	Waringin-agong	2 042	300	2	46	16 500 n°. 9-13	47,41	5 625 000	9°	f 12 231,00	f 25 252,50	f 574,50
	SOERABAIJA.												
36	Soerabaija . . Sidhoardjo. .	Waroe	1 260 1 952	$153^1/_4$ $246^3/_4$	»	$58^{375}/_{500}$	28 520,86	62,22	10 377 400	10°	f 20 436,00	f 51 880,00	f 868,00
37	Sidhoardjo. .	Sroeni	3 289	440	»	179	40 336,95	65,16	15 601 300	$9^1/_2$°	22 052,80	46 534,40	981,20
38	Idem . .	Boedoeran	3 429	480	$^{185}/_{500}$	$84^{375}/_{500}$	24 748	43,80	13 380 320	$8^1/_2$°	22 840,80	50 856,00	1 080,00
39	Idem . .	Tjandi	2 830	400	»	$91^1/_2$	23 000 n°. 9 t/m 17.	46,82	13 900 400	$9^1/_2$°	18 720,00	41 776,00	800,00
40	Idem . .	Balangbendo	1 903	400	5	$135^{433}/_{500}$	30 000	55	†	8°	16 810,00	36 136,00	834,00
41	Idem . .	Krian	3 226	400	»	$99^{354}/_{500}$	30 566	61,21	†	$7^1/_2$°	18 806,00	38 398,00	900,00
42	Idem . .	Ketegan.	3 974	480	»	75	38 495	69,36	†	$9^1/_2$°	23 390,40	46 826,40	1 080,00
43	Idem . .	Tangoelangin	3 425	480	»	»	21 869 n°. 8 t/m 15.	45,56	10 238 300	$9^3/_4$°	22 048,80	52 504,80	960,00
44	Idem . .	Porrong.	2 634	400	»	$33^1/_2$	19 100 n°. 8 t/m 16.	44,07	10 624 724	10°	18 040,00	42 000,00	800,00
45	Idem . .	Kremboong	3 198	450 (400)	»	19	27 000	64,44	18 043 650	8°	19 057,50	41 915,25	1 012,50
46	Idem . .	Watoe-toelis	2 989	480	»	$65^{275}/_{500}$	37 708,8	69,15	16 186 500	8°	20 256,00	43 840,80	960,00
47	Modjokerto. .	Sentanen lor	2 608	400	»	85	34 000 n°. 10 t/m 15.	60,21	14 257 900	8°	14 710,00	43 840,00	900,00
48	Idem . .	Brangkal aanplant onder Modjokerto Brangkal Modjoagoong	1 341 784	212 88	» »	$99^{144}/_{500}$ »	26 000 n°. 8 t/m 16.	65,17	13 350 000	9°	10 581,00	32 388,00	675,00
49	Idem . .	Gempolkrep	3 708	400	»	$77^{260}/_{500}$	30 000 n°. 9 t/m 15.	62,86	13 440 000	9°	13 800,00	47 818,00	800,00
50	Idem . .	Djombarg	3 437	400	»	160	24 300	61	14 000 000	—	13 050,00	44 500,00	900,00
51	Idem . .	Goedo	2 048	210	»	110	10 000	43,39	†	—	6 875,40	23 388,75	455,70
52	Idem . .	Koning Willem II . .	4 295	490	»	$118^{382}/_{500}$	35 280	57,99	†	8°	18 032,00	52 851,40	962,85
53	Idem . .	Bangsal.	2 209	310	»	44	19 370	54,72	†	8°	11 408,00	32 489,55	697,50
54	Idem . .	Ketanen.	2 575	300	»	93	17 100	43,51	†	7°	10 315,50	32 946,00	651,00
		Totaal . .	57 114	7 620 (7 570)	$5^{185}/_{500}$	$1630^{98}/_{500}$	517 394,61	(l) 56,24	—	$8^2/_5$°	f 321 230,20	f 802 889,35	f 16 317,75

met het Gouvernement.		Cijns verschuldigd:		Door het Gouvernement betaald:			Aantal vaste arbeiders bij de fabriek gevestigd:		Aantal daglooners gemiddeld gebezigd:		Aantal bouws voor den oogst van 1875 vrijwillig beplant.		
Cultuur-procenten van de inlandsche ambtenaren.	Totaal.	van aanplant die door tusschenkomst van het Gouvernement heeft plaats gehad.	van den vrijen aanplant.	aan de dessa-hoofden, bij wijze van tegemoetkoming in de derving van een deel van het collecteloon der landrente.	voor toezigt op den aanplant.	Te zamen.	ambachts-lieden.	gewone arbeiders.	gedurende den maaltijd.	bij het afwerken van het product.	Volgens gesloten overeenkomsten. (De onderstaande uitgestrektheden zijn meest bij gissing bepaald.)	Gronden door de ondernemers gehuurd.	TOELICHTINGEN.
15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.
f 2 745,00	f 40 803,00	f 23 674,50	f 50,00	f 330,00	f 300,00	f 630,00	12	5	297	650	6	»	(l) In het overzigt op blz. 186 van het verslag is ten onregte 55,60 pikols opgegeven.
f 4 870,00	f 78 054,00	f 35 792,00	f 1 468,75	f 171,64 276,36			9	36	340	80	»	27	
6 848,60	76 417,00	58 077,80	4 475,00	492,80			12	36	450	80	»	14	
5 918,40	80 695,20	50 155,20	2 118,75	531,60			12	65	290	75	47	$^{310}/_{500}$	
4 454,00	65 750,00	39 190,00	2 300,00	440,00			11	70	340	43	90	»	
4 350,00	58 130,00	41 348,00	3 375,00	440,00			12	80	400	160	»	150	
5 082,00	63 186,00	48 076,00	2 506,25	442,96			5	68	†	†	»	$23^{229}/_{500}$	
7 255,20	78 552,00	60 504,00	1 875,00	537,60			15	35	345	80	»	»	
4 917,60	80 431,20	43 265,76	»	528,00			17	90	360	60	26	»	
4 102,00	64 942,00	34 316,00	850,00	440,00			9	84	305	40	29	»	
5 575,50	67 560,75	48 892,50	475,00	495,00	f 540,00	f 9 056,65	10	38	†	†	»	10	
5 054,40	70 111,20	40 835,52	1 650,00	528,00			4	73	438	†	»	40	
7 474,00	66 924,00	66 546,00	2 125,00	460,00			10	25	480	100	»	85	
5 142,00	48 786,00	46 818,00	2 500,00	336,44			10	45	400	100	»	99	
3 872,00	66 290,00	36 848,00	1 950,00	460,00			20	40	420	100	»	$77^{205}/_{500}$	
4 666,00	63 116,00	39 040,00	4 000,00	450,00			6	65	350	†	»	100	
2 396,10	33 115,95	22 480,50	†	236,25			2	†	280	†	»	100	
5 230,75	77 077,00	43 350,30	2 975,00	563,50			24	130	500	225	»	75	
4 011,40	48 606,45	29 705,75	400,00	356,50			16	52	260	100	»	36	
3 603,00	47 515,50	31 205,25	2 325,00	330,00			17	30	390	100	»	60	
f 94 822,95	f 1 235 260,25	f 816 446,58	f 37 368,75	f 8 516,65	f 540,00	f 9 056,65	221	1062	—	—	192	$897^{245}/_{500}$	

Volgnummer.	NAMEN der AFDEELINGEN.	NAMEN der ONDERNEMINGEN.	Aantal huisgezinnen bij de suikercultuur ingedeeld.	Aantal bouws voor den oogst van 1874, beplant door tusschenkomst van het Gouvernement.	Aantal bouws voor den oogst van 1874, vrijwillig beplant: waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht. (De onderstaande uitgestrektheden zijn meest bij gissing bepaald.)	Aantal bouws voor den oogst van 1874, vrijwillig beplant: gronden door de ondernemers gehuurd.	Opbrengst (in pikols), met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant, als zijnde dit niet afzonderlijk op te geven: in het geheel (met opgave der voornaamste standnummers).	Opbrengst (in pikols): gemiddeld per bouw.	Hoeveelheid verkregen rietsap in liters.	Gemiddeld gehalte van het rietsap volgens Beaumé.	Kosten van den aanplant ingevolge contract: Schadeloosstelling voor den grond.	Kosten van den aanplant ingevolge contract: Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.	Kosten van den aanplant ingevolge contract: Belooning aan de dessa-hoofden.	met h… C… pro… de … an…
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	
	PASOEROEAN.													
55	Pasoeroean. .	Djakatra-Oost . . .	1 736	473	$25^{275}/_{500}$	$1^{494}/_{500}$	19 259,51 n°. 12	38,48	8 174 000	10°	f 22 105,65^{5}	f 43 411,94	f 905,79^{5}	f
56	Idem . .	de Onderneming. . .	1 896	425	$143^{240}/_{500}$	"	30 100 n°. 13.	52,94	12 589 500	9°	22 941,50	38 481,62^{5}	956,25	
57	Idem . .	Wonoredjo.	1 718	423	$35^{375}/_{500}$	"	26 246,46 n° 13	57,18	11 248 600	9°	20 631,82^{5}	38 741,68^{5}	915,79^{5}	
58	Idem . .	Kloerahan	1 562	368	$3^{428}/_{500}$	"	24 250	65.18	11 282 700	8°	19 354,96	32 96[illegible],60	796,72	
59	Idem . .	de Goede Hoop . . .	942	230	40	"	18 214,01 n°. 14.	67,45	7 696 800	11°	12 650,00	20 704,60	517,50	
60	Idem . .	Gaijam	1 533	353	$69^{250}/_{500}$	"	28 040,82 n°. 9.	66,36	11 757 600	9°	19 415,00	31 325,22	764,24^{5}	
61	Idem . .	Bekassi-Oost	1 097	250	40	"	22 200 n°. 13.	76,55	9 516 500	9	13 750,00	22 498,75	541,25	
62	Idem . .	Dankbaarheid . . .	2 198	294	$13^{125}/_{500}$	"	17 333,34 n°. 5 t/m 14.	56,41	7 950 000	8°	12 589,08	26 721,60	588,00	
63	Idem . .	Soekoredjo.	1 122	259	33	"	16 988,28 n°. 14.	58,17	8 222 400	7°	14 245,00	23 039,85	582,75	
64	Idem . .	Kawisredjo	1 055	259	$52^{375}/_{500}$	"	14 012,44 n°. 12	44,94	6 356 640	$8^{1}/_{2}$°	14 245,00	23 952,32	561,73^{5}	
65	Idem . .	Sariredjo	849	210	$31^{375}/_{500}$	"	11 219,47^{5} n°. 12.	46,40	5 470 800	8°	11 550,00	18 903,15	402,15	
66	Idem . .	Pleret	1 017	290	9	"	20 004,18 n°. 12	66,90	7 572 000	$9^{1}/_{2}$°	15 950,00	26 258,05	652,50	
67	Bangil . . .	Wangoonredjo . . .	1 766	310	$44^{375}/_{500}$	"	15 911,14 n°. 11	41.35	6 692 000	9°	15 844,00	31 208,60	680,00	
68	Idem . . .	Ardjosari (*m*). . . .	2 033	440	11	15	22 000 n°. 11.	47,20	9 553 000	9°	20 330,20	40 310,60	917,40	
69	Idem . . .	Ardiredjo	2 863	353	$122^{125}/_{500}$	$7^{250}/_{500}$	30 708,38 n°. 11.	63,61	13 800 800	9°	16 605,12	32 213,02	794,25	
70	Idem . . .	Yossowilangoon . . .	1 499	307	"	$13^{478}/_{500}$	11 750	36.60	†	†	13 468,09	27 937,00	563,34^{5}	
71	Idem . . .	de Hoop	1 994	400	"	33	19 614,60	45,30	9 376 180	10°	17 146,00	36 400,00	766,00	
		Totaal. . . .	26 880	5 674	$675^{443}/_{500}$	$71^{222}/_{500}$	347 852,63^{5}	54,17	147 259 520	9°	f 282 821,43	f 515 157,61	f 11 905,68^{5}	f
	PROBOLINGGO.													
72	Probolinggo .	Oembool	1 740	528	"	45	39 000 n°. 10.	68	17 163 000	8°	f 27 540,48	f 47 147,76	f 1 143 12	f
73	Idem . .	Soemberkareng . . .	1 040	474	5	$35^{1}/_{2}$	37 000 n°. 12	71.9	23 200 000	8°	22 752,00	43 280,94	948,00	
74	Idem . .	Baijoeman	2 075	500	81	"	39 500 n°. 10.	68	20 243 200	8°	23 685,00	47 135,00	1 125,00	
75	Idem . .	Wonolangan	1 778	475	50	"	38 616 n°. 12.	73,6	14 436 000	$8^{1}/_{2}$°	23 063,62^{5}	43 201,25	1 068,75	
76	Kraksaän . .	Kandangdjati	1 351	(*n*) 492	"	55	20 000 n°. 11.	(*p*) 34,9	12 256 000	8°	23 589,72	43 684,68	984,00	
77	Idem . .	Djaboong	623	265	"	136	18 200 n°. 11.	45,4	8 788 500	7°	10 875,60	24 015,62^{5}	573,72^{5}	
78	Idem . .	Phaeton.	1 715	(*o*) 556	"	61	39 000 n°. 12.	(*q*) 59,63	18 183 600	8°	24 508,69	50 607,12	1 203,74	
79	Idem . .	Padjarakan	1 604	645	"	$12^{3}/_{4}$	39 000 n°. 10-14.	59,3	†	7°	26 906,17^{5}	58 091,92^{5}	1 451,25	
80	Idem . . .	Gending.	1 981	546	"	156	39 000 n°. 11-14	55,6	16 146 000	9°	22 631,70	50 210,16	1 182,09	
81	Loemadjang .	Soekodono	935	250 (200)	"	73	14 784 n°. 11.	54,15	6 335 000	$8^{1}/_{2}$°	8 700,00	21 625,00	406,25	
		Totaal. . . .	14 842	4 731 (*r*) (4 681)	136	$574^{1}/_{4}$	324 100	(*s*) 59,42	—	8°	f 214 252,99	f 428 999,46	f 10 085,92^{5}	f

met het Gouvernement.		Cijns verschuldigd:		Door het Gouvernement betaald:			Aantal vaste arbeiders bij de fabriek gevestigd:		Aantal daglooners gemiddeld gebezigd:		Aantal bouws voor den oogst van 1875 vrijwillig beplant. (De onderstaande uitgestrektheden zijn meest bij gissing bepaald.)	
Cultuurprocenten van de inlandsche ambtenaren.	Totaal.	van aanplant die door tusschenkomst van het Gouvernement heeft plaats gehad.	van den vrijen aanplant.	aan de dessa-hoofden, bij wijze van tegemoetkoming in de derving van een deel van het collecteloon der landrente.	voor toezigt op den aanplant.	Te zamen.	ambachtslieden.	gewone arbeiders.	gedurende den maaltijd.	bij het afwerken van het product.	Volgens gesloten overeenkomsten.	Gronden door de ondernemers gehuurd.
15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.
f 4 727,63^{5}	f 71 151,02^{5}	f 36 345,32	f 700,00	f 520,30			14	26	375	65	60	35
5 652,50	68 031,87^{5}	48 875,00	3 600,00	467,50			13	35	350	50	175	»
5 236,74	65 529,04^{5}	40 548,78	900,00	465,30			†	†	†	†	120	»
4 500,64	57 615,92	37 948,16	100,00	404,80			8	20	333	50	15	»
3 451,15	37 323,25	32 049,12	1 000,00	258,00			9	21	166	12	52	»
4 348,96	55 853,42^{5}	40 645,30	1 750,00	388,30			9	†	300	70	50	»
3 157,50	39 947,50	31 672,50	1 000,00	275,00	f 10 800,00	f 15 017,40	12	75	185	97	42	»
3 213,42	43 115,10	29 116,29	350,00	323,40			10	55	273	91	15	»
3 547,00^{5}	41 464,60^{5}	33 364,38	825,00	284,90			8	90	270	30	44	»
2 986,27	41 745,32^{5}	26 359,72^{5}	1 325,00	284,90			12	40	217	82	137	»
2 022,30	32 877,60	17 982,30	800,00	231,00			18	35	190	50	60	»
4 323,90	47 184,45	37 383,90	225,00	319,00			14	23	215	120	20	»
3 570,00	51 302,60	30 600,00	1 125,00	374,00			4	26	250	70	4	1
5 099,60	66 657,80	209 000,00	650,00	484,00			15	80	300	80	30	»
5 021,42^{5}	54 663,81^{5}	49 312,33^{5}	3 250,00	388,30	5 400,00	7 424,00	20	†	400	100	95$^{125}/_{500}$	39$^{3}/_{8}$
2 752,25^{5}	44 720,69	23 761,80	350,00	337,70			†	†	†	†	»	38
3 750,00	58 062,00	31 670,40	825,00	440,00			4	12	400	100	»	36
f 67 361,30	f 877 246,02^{5}	f 756 635,31	f 18 775,00	f 6 241,40	f 16 200,00	f 22 441,40	—	—	—	—	919$^{125}/_{500}$	149$^{3}/_{8}$
f 6 098,40	f 81 929,76	f 51 254,28	f 1 125,00	f 580,80	f 1 080,00	f 1 660,80	20	6	450	150	»	28
4 972,26	71 953,20	41 985,02^{5}	1 025,00	521,40	1 080,00	1 601,40	22	»	250	80	2	60
6 597,50	78 542,50	49 080,00	2 025,00	550,00	1 080,00	1 630,00	26	24	424	100	80	»
6 885,12^{5}	74 218,75	64 258,95	1 250,00	522,50	1 080,00	1 602,50	48	7	450	200	»	70
4 735,50	72 993,90	43 639,68	1 375,00	543,90	1 080,00	1 623,90	35	»	500	100	»	98
2 877,90	38 342,85	26 676,22^{5}	3 400,00	278,25	540,00	818,25	18	28	150	50	»	80
6 652,54	82 972,09	52 200,90	1 525,00	622,65	1 080,00	1 702,65	25	»	500	100	»	40
8 519,85	94 969,20	77 535,45	325,00	677,24	1 080,00	1 757,24	4	»	475	150	»	48$^{3}/_{4}$
6 385,47	80 409,42	53 247,28^{5}	3 900,00	573,28^{5}	1 080,00	1 653,28^{5}	20	»	500	80	»	72
1 525,00	32 256,25	13 208,00	1 525,00	290,00	540,00	830,00	15	20	210	41	»	90
f 55 249,54^{5}	f 708 587,92	f 473 085,79^{5}	f 17 475,00	f 5 160,02^{5}	f 9 720,00	f 14 880,02^{5}	233	85	3 909	1 051	82	586$^{3}/_{4}$

TOELICHTINGEN.

28.

(*m*) Deze onderneming werkte in 1874 voor het eerst volgens de nieuwe regeling.

(*n*) Bovendien werden 26 bouws door het Gouvernement zonder aanplant verstrekt.

(*o*) Als voren, 37 bouws.

(*p*) Berekend over 573 bouws aanplant. Bij deze onderneming werd de laagste productie per bouw verkregen. Dat in het verslag (blz. 186) 33,02 pikols als laagste productie per bouw is vermeld, is te wijten aan eene misstelling in geraadpleegde Indische opgaven.

(*q*) Als voren over 654 bouws.

(*r*) In 't overzigt op blz. 186 van het verslag is, door eene vergissing, 4618 bouws opgegeven. Dientengevolge is de gemiddelde productie aldaar te hoog berekend, namelijk op 60,12, in stede van op 59,42 pikols per bouw.

(*s*) Zie de voorgaande noot.

Volgnummer.	NAMEN der AFDEELINGEN.	NAMEN der ONDERNEMINGEN.	Aantal huisgezinnen bij de suikercultuur ingedeeld.	Aantal bouws voor den oogst van 1874, beplant door tusschenkomst van het Gouvernement.	vrijwillig beplant: waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht. (De onderstaande uitgestrektheden zijn meest bij gissing bepaald.)	vrijwillig beplant: gronden door de ondernemers gehuurd.	Opbrengst (in pikols), met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant, als zijnde dit niet afzonderlijk op te geven: in het geheel (met opgave der voornaamste standnummers).	Opbrengst: gemiddeld per bouw.	Hoeveelheid verkregen rietsap in liters.	Gemiddeld gehalte van het rietsap volgens Beaumé.	Kosten van den aanplant ingevolge contract: Schadeloosstelling voor den grond.	Kosten: Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.	Kosten: Belooning aan de dessa-hoofden.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
	BEZOEKI.												
82	Bezoeki . . .	de Maas	1 351	337	»	60	29 800 n°. 15 en 16.	75,06	12 520 000	6¼°	f 18 198,00	f 30 252,49	f 758,25
83	Idem . .	Boedoean	1 194	400	»	10	26 650 n°. 12.	65,—	14 273 100	7°	21 600,00	35 616,00	724,00
84	Panaroekan .	Waringin anom . . .	1 319	400	»	15	28 642 n°. 12.	69,01	10 948 800	7°	21 600,00	35 532,00	834,00
85	Idem . .	Olean	970	300	»	50	28 000 n°. 10.	80,—	12 114 300	8°	16 200,00	26 956,50	625,50
86	Idem . .	Pandji	2 050	500	»	$7\frac{179}{500}$	40 000 n°. 11.	78,84	20 248 750	5½°	27 000,00	44 167,50	1 085,00
		Totaal . .	6 884	1 937	»	$142\frac{179}{500}$	153 092	73,62	70 104 950	6¾°	f 104 598,00	f 172 524,49	f 4 026,75
	BANJOEMAS.												
87	Banjoemas . .	Kalibagor	2 626	400	28	3½	17 500 n°. 12 en 13.	40,56	12 044 000	6°	f 12 960,00	f 48 000,00	f 494,00
	MADIOEN.												
88	Madioen. . . / Magettan . .	Poerwodadi	325 / 3 157	400	†	†	± 24 000	60,—	†	†	f 11 274,00	f 47 050,00	f 700,00
89	Madioen. . . / Magettan . .	Redjosari	1 197 / 2 995	400	»	12	± 34 000 n°. 12.	82,50	†	9°	13 200,00	46 000,00	700,00
		Totaal . .	7 674	800	»	12	± 58 000	71,42	†	†	f 24 474,00	f 93 050,00	f 1 400,00
	KEDIRI.												
90	Kediri . . .	Pesantren	1 855	400 (381)	»	»	18 000 n°. 12	47,24	11 753 088	7°	f 13 200,00	f 48 000,00	f 804,00
91	Idem . .	Minggiran, Poerwoasri en Menang	2 773	650	35	»	25 150,83	36,71	18 200 000	5° à 6°	21 450,00	78 000,00	1 192,75
92	Ngrowo . . .	Modjopangoeng . . .	1 600	400	»	41	20 000 n°. 12	45,35	10 200 000	8½°	15 400,00	46 984,00	834,00
93	Berbek . . .	Djati.	2 635	450	$109\frac{98}{500}$	»	29 496	52,74	16 221 000	6° à 8°	14 850,00	56 250,00	1 012,50
		Totaal . .	8 863	1 900 (1 881)	$144\frac{98}{500}$	41	92 646,83	(t) 44,84	56 374 088	7°	f 64 900,00	f 22 234,00	f 3 848,25

met het Gouvernement.		Cijns verschuldigd:		Door het Gouvernement betaald:			Aantal vaste arbeiders bij de fabriek gevestigd:		Aantal daglooners gemiddeld gebezigd:		Aantal bouws voor den oogst van 1875 vrijwillig beplant. (De onderstaande uitgestrektheden zijn meest bij gissing bepaald.)		TOELICHTINGEN.
Cultuurprocenten van de inlandsche ambtenaren.	Totaal.	van aanplant die door tusschenkomst van het Gouvernement heeft plaats gehad.	van den vrijen aanplant.	aan de dessa-hoofden, bij wijze van tegemoetkoming in de derving van een deel van het collecteloon der landrente.	voor toezigt op den aanplant.	Te zamen.	ambachtslieden.	gewone arbeiders.	gedurende den maaltijd.	bij het afwerken van het product.	Volgens gesloten overeenkomsten.	Gronden door de ondernemers gehuurd.	
15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.
f 5 075,22	f 54 283,96	f 38 725,51	f 1 500,00	f 363,96	f 1 080,00	f 1 443,96	30	30	200	60	»	40	(t) In het overzigt op blz. 186 van het verslag is de gemiddelde productie minder juist opgegeven als 44,43 pik. per bouw.
4 906,00	62 846,00	37 027,00	250,00	432,00	1 080,00	1 512,00	20	100	180	40	»	5	
4 720,00	62 686,00	37 580,00	375,00	432,00	1 080,00	1 512,00	14	30	350	40	»	43	
3 508,50	47 290,50	29 805,75	1 250,00	324,00	810,00	1 134,00	26	23	290	68	»	106	
6 645,00	78 897,50	65 895,00	200,00	540,00	1 350,00	1 890,00	36	30	476	125	»	15	
f 24 854,72	f 306 003,96	f 209 033,26	f 3 575,00	f 2 091,96	f 5 400,00	f 7 491,96	124	213	1496	333	»	209	
f 3 040,00	f 64 494,00	f 26 608,00	f 700,00	f 432,00	f 1 200,00	f 1 632,00	35	»	320	120	7	38	
f 3 262,00	f 62 286,00	f 27 206,00	f 2 500,00	f 55,00	f 1 080,00	f 55,00	†	†	†	†	†	†	
				385,00		1 465,00							
3 734,00	63 634,00	32 000,00	300,00	165,00	540,00	705,00	†	†	400	80	»	100	
				275,00	540,00	815,00							
f 6 996,00	f 125 920,00	f 59 206,00	f 2 800,00	f 880,00	f 2 160,00	f 3 040,00	†	†	—	—	—	—	
f 3 962,00	f 65 966,00	f 31 720,80	»	f 440,00	f 1 080,00	f 1 520,00	20	30	300	80	»	8	
5 687,50	106 330,25	47 437,00	f 875,00	715,00	1 620,00	2 335,00	»	390	640	640	35	»	
4 430,00	67 648,00	28 704,00	1 025,00	440,00	1 080,00	1 520,00	10	130	260	60	12	9	
6 063,75	78 176,25	51 603,75	3 275,00	495,00	1 080,00	1 575,00	19	33	320	64	66	4	
f 20 143,25	f 318 120,50	f 159 465,55	f 5 175,00	f 2 090,00	f 4 860,00	f 6 950,00	49	583	1520	844	113	21	

RECAPITULATIE.

GEWESTEN.	Aantal huisgezinnen bij de suikercultuur ingedeeld.	Aantal bouws voor den oogst van 1874, beplant door tusschenkomst van het Gouvernement.	Aantal bouws voor den oogst van 1874, vrijwillig beplant: waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht. (De onderstaande uitgestrektheden zijn meest bij gissing bepaald.)	Aantal bouws voor den oogst van 1874, vrijwillig beplant: gronden door de ondernemers gehuurd.	Opbrengst (in pikols), met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant, als zijnde dit niet afzonderlijk op te geven: in het geheel (met opgave der voornaamste standnummers).	Opbrengst (in pikols): gemiddeld per bouw.	Hoeveelheid verkregen rietsap in liters.	Gemiddeld gehalte van het rietsap volgens Beaumé.	Kosten van den aanplant ingevolge contrac[ten]: Schadeloos-stelling voor den grond.	Kosten van den aanplant: Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.	Kosten van den aanplant: Belooning aan de dessa-hoofden.
1—3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
CHERIBON	20 572	4 274 (u) (4 263$^{1}/_{2}$)	80	†	311 873,21	71,80	155 773 225	8°	f 162 471,00	f 540 000,23	f 9 383,08
TAGAL	19 955	2 950 (2 867$^{1}/_{4}$)	»	454$^{13}/_{16}$	197 418,84	59,40	100 542 500	9°	109 906,50	352 306,00	6 204,00
PEKALONGAN	13 124	1 600	»	26	59 910	64,70	42 052 894	6$^{3}/_{4}$°	61 825,00	202 500,00	3 374,50
SAMARANG	13 467	2 100	»	»	133 631,67	63,63	64 249 790	†	89 571,50	253 349,00	4 399,00
JAPARA	26 748	4 319 (4 245)	131$^{9}/_{10}$	28$^{3}/_{5}$	308 831	70,10	138 859 050	9$^{1}/_{2}$°	167 506,53	471 953,30	9 669,75
REMBANG	2 042	300	2	46	16 500	47,41	5 625 000	9°	12 231,00	25 252,50	574,50
SOERABAIJA	57 114	7 620 (7 570)	5$^{185}/_{500}$	1 630$^{98}/_{500}$	517 394,61	56,24	—	8$^{2}/_{5}$°	321 230,20	802 889,35	16 317,75
PASOEROEAN	26 880	5 674	675$^{443}/_{500}$	71$^{222}/_{500}$	347 852,63^{5}	54,17	147 259 520	9°	282 821,43	515 157,61	11 905,68^{5}
PROBOLINGGO	14 842	4 731 (4 681)	136	574$^{1}/_{4}$	324 100	59,42	—	8°	214 252,99	428 999,46	10 085,92^{5}
BEZOEKI	6 884	1 937	»	142$^{179}/_{500}$	153 092	73,62	70 104 950	6$^{3}/_{4}$°	104 598,00	172 524,49	4 026,75
BANJOEMAS	2 626	400	28	3$^{1}/_{2}$	17 500	40,56	12 044 000	6°	12 960,00	48 000,00	494,00
MADIOEN	7 674	800	»	12	p.m. 58 000	71,42	—	—	24 474,00	93 050,00	1 400,00
KEDIRI	8 863	1 900 (1 881)	144$^{98}/_{500}$	41	92 646,83	44,84	56 374 088	7°	64 900,00	229 234,00	3 843,25
TOTAAL	220 791	38 605 (v) (38 318$^{3}/_{4}$)	1 203$^{176}/_{500}$	3 030$^{80}/_{500}$	(x) 2 538 750,79^{5}	(y) 60,57	—	—	f 1 628 748,15	f 4 135 215,94	f 81 678,19
			(w) 4 233$^{256}/_{500}$								

met het Gouvernement.		Cijns verschuldigd:		Door het Gouvernement betaald:			Aantal vaste arbeiders bij de fabriek gevestigd:		Aantal daglooners gemiddeld gebezigd:		Aantal bouws voor den oogst van 1875 vrijwillig beplant.	
Cultuur-procenten van de inlandsche ambtenaren.	Totaal.	van aanplant die door tusschenkomst van het Gouvernement heeft plaats gehad.	van den vrijen aanplant.	aan de dessa-hoofden, bij wijze van tegemoetkoming in de derving van een deel van het collecteloon der landrente.	voor toezigt op den aanplant.	Te zamen.	ambachts-lieden.	gewone arbeiders.	gedurende den maaltijd.	bij het afwerken van het product.	Volgens gesloten overeenkomsten. (De onderstaande uitgestrektheden zijn meest bij gissing bepaald.)	Gronden door de ondernemers gehuurd.
15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.
f 65 356,33	f 777 210,64	f 452 481,20^5	f 2 000,00	f 4 487,60	f 10 800,00	f 15 287,60	349	2 201	1 692	1 099	80	»
35 190,75	503 607,25	299 640,30	11 200,00	3 280,00	7 920,00	11 200,00	175	395	2 871	743	150	329$^1/_2$
19 095,50	286 795,00	156 676,35	650,00	1 835,00	4 320,00	6 155,00	49	»	1 450	207	»	77$^1/_2$
25 378,50	372 698,00	201 189,40	»	2 310,00	5 400,00	7 710,00	77	312	—	—	19$^3/_4$	14
63 310.33^5	712 439,91^5	495 707,46	3 975,00	4 750,90	11 340,00	16 090,90	—	—	3 766	908	»	265
2 745,00	40 803,00	23 674,50	50,00	330,00	300,00	630,00	12	5	297	650	6	»
94 822,95	1 235 260,25	816 446,58	37 368,75	8 516,65	540,00	9 056,65	221	1 062	—	—	192	897$^{245}/_{500}$
67 361,30	877 246,02^5	756 635,31	18 775,00	6 241,40	16 200,00	22 441,40	—	—	—	—	919$^{125}/_{500}$	149$^3/_8$
55 249,54^5	708 587,92	473 085,79^5	17 475,00	5 160,02^5	9 720,00	14 880,02^5	233	85	3 909	1 051	82	586$^3/_4$
24 854,72	306 003,96	209 033,26	3 575,00	2 091,96	5 400,00	7 491,96	124	213	1 496	333	»	209
3 040,00	64 494,00	26 608,00	700,00	432,00	1 200,00	1 632,00	35	»	320	120	7	38
6 996,00	125 920,00	59 206,00	2 800,00	880,00	2 160,00	3 040,00	†	†	—	—	—	(aa) 100
20 143,25	318 120,50	159 465,55	5 175,00	2 090,00	4 860,00	6 950,00	49	583	1 520	844	113	21
f 483 544,18	f 6 329 186,46	f 4 129 849,71	(z) f 103 743,75	f 42 405,53^5	f 80 160,00	f 122 565,53^5	—	—	—	—	1 569	(aa) 2 687$^{307}/_{500}$
											4 256$^{307}/_{500}$	

TOELICHTINGEN. (28.)

(u) De cijfers tusschen ( ) geplaatst, wijzen het aantal bouws aan, waarvan het product is verwerkt geworden.

(v) In het overzigt op blz. 186 van het verslag zijn onder het aantal bouws waarvan het riet is verwerkt, ten gevolge eener foutieve opgaaf voor Probolinggo (zie noot r hiervoren), 63 bouws te min begrepen.

(w) Bovendien heeft nog vrije aanplant plaats gehad op 63 bouws behoorende tot den contractuelen (gouvernements-) aanplant, maar door het Gouvernement zonder aanplant verstrekt (zie de noten n en o hiervoren).

(x) Ongerekend de productie van Wonoprin-go (Pekalongan) met een aanplant van 700 bouws.

(ij) Berekend over een aanplant van 41 915$^{131}/_{500}$ bouws, als:

gouvernements-aanplant (na aftrek van de 700 bouws voor Wonoprin-go; zie de voorgaande noot)	37 618$^{375}/_{500}$
vrije aanplant op door het Gouvernement verstrekten grond	63
overige vrije aanplant	4 233$^{256}/_{500}$
	41 915$^{131}/_{500}$

(De opgaaf van 59,75 pikols per bouw op blz. 186 van het verslag, is foutief.)

(z) Zie noot k hiervoren.

(aa) Van ééne onderneming ontbreekt de opgaaf.

ZITTING 1875 — 1876. — **5.**

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE **PP**.

N°. 42.

(Zie bladz. 188 en 189 van het verslag).

OVERZIGT

VAN DEN TOESTAND DER

GOUVERNEMENTS-KINAPLANTSOENEN

OP

JAVA,

in de jaren 1872, 1873 en 1874.

Ligging en gemiddelde hoogte boven zee der plantsoenen. (De hoogte uitgedrukt in meters.)	Aanwezig bij het einde van	PLANTEN IN DE KWEEKERIJEN.				
		Calisaja. (*a*)	Succirubra.	Officinalis (variëtates).	Lancifolia	Micrantha.
Lembang, geb. Tangkoeban Prahoe (1251).	1872	37 924	»	»	»	»
	1873	9 000	7 000	»	»	400
	1874	200	»	»	»	»
Nagrak, geb. Tangkoeban Prahoe (1625).	1872	15 000	8 000	3 350	550	»
	1873	6 000	1 000	30 000	500	»
	1874	15 000	»	13 000	»	»
Tjibitoeng, gebergte Waijang (1527).	1872	41 538	3 400	6 300	4 337	»
	1873	5 000	1 000	62 400	3 700	»
	1874	25 000	100	45 000	»	»
Tjiberem, gebergte Malawar (Oost) (1560).	1872	55 136	1 800	13 860	2 644	»
	1873	1 500	»	14 500	2 400	»
	1874	24 000	»	11 000	2 000	»
Tjiniroean, gebergte Malawar (West) (1566).	1872	40 888	2 000	9 435	8 450	»
	1873	33 500	»	16 700	7 300	»
	1874	36 000	»	2 000	7 000	»
Rioeng Goenoeng, gebergte Tiloe (1625)	1872	74 800	»	2 200	28 300	»
	1873	6 300	»	5 700	4 300	»
	1874	12 000	»	14 000	1 000	»
Kawah Tjiwidei, gebergte Kendeng Patoeha (1950).	1872	6 000	»	16 257	»	»
	1873	»	»	32 000	»	»
	1874	»	»	16 000	»	»
Totaal der afzonderlijke soorten.	1872	271 286	15 200	51 402	44 281	»
	1873	61 300	9 000	161 300	18 200	400
	1874	112 200	100	101 000	10 000	»
Totaal-generaal van alle soorten.	1872	382 169				
	1873	250 200				
	1874	223 300				

PLANTEN IN DEN VOLLEN GROND.					Totaal-generaal der planten.	Verdere bijzonderheden.
Calisaja en Hasskarliana.	Succirubra en Caloptera.	Officinalis (variëtates).	Lancifolia.	Micrantha.		
122 089	14 412	»	»	200	174 625	
133 000	14 400	»	»	200	164 000	
133 000	14 000	»	»	200	147 400	
144 196	29 940	20 000	3 762	62	224 860	
159 800	43 000	23 000	3 700	60	267 060	
159 000	43 000	53 000	4 000	50	287 050	
128 119	26 270	5 200	1 613	50	216 827	
134 100	26 500	15 600	2 200	50	250 550	
128 000	27 000	32 000	2 000	50	259 150	
195 617	22 576	10 912	834	110	303 489	
205 500	23 900	22 600	900	110	271 410	
199 000	23 000	36 000	1 000	100	296 100	
274 326	47 440	19 054	8 265	308	410 166	
251 200	48 800	31 700	9 400	300	398 900	
254 000	46 000	45 000	9 000	300	399 300	
247 412	33 925	11 460	12 016	170	410 283	
249 900	33 900	18 400	16 000	170	334 670	
253 000	32 000	29 000	18 000	150	359 150	
123 664	4 868	195 476	1 066	130	347 461	
»	»	226 300	»	»	258 300	
»	»	231 000	»	»	247 000	
1 235 423	179 431	262 102	27 556	1 030	2 087 711	
1 133 500	190 500	337 000	32 200	890	1 944 890	
(b) 1 126 000	(c) 185 000	426 000	34 000	850	1 995 150	
		1 705 542				
		1 694 690				
		1 771 850				

In 1874 werden over den Oost-Indischen Archipel verspreid:

voor particuliere rekening 5050
en voor lands rekening . 455

te zamen . . 5505 kinaplanten.

Vóór 1874 zijn uit de gouvernements-kweekerijen te zamen afgestaan ruim 30 000 planten.

(a) Bij het einde van 1872 waren er nog geen Ledgeriana-plantjes aanwezig; ultimo 1873 hielden de kweekerijen er 52 300 in; bij het einde van 1874 hadden alle overige Calisaja-soorten of variëteiten plaats gemaakt voor Ledgeriana's. Onder het cijfer van 112 200 zijn 6000 stuks planten uit *stekken* gekweekt.

(b) Hieronder komen, buiten de omstreeks 6000 moederboomen, 22 000 stuks uit *zaden* en 16 000 stuks uit *stekken* gekweekte Ledgeriana's voor, te zamen alzoo 44 000 Ledgeriana's, tegen 10 000 bij het eind van 1873. Verder ongeveer 6000 Hasskarliana's, tegen ± 70 000 het jaar te voren.

(c) Hieronder omstreeks 5000 Caloptera's begrepen.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE QQ.

N°. 43.

(Zie bladz. 188 en 189 van het verslag).

VERSLAG van den scheikundige bij de gouvernements kina-onderneming op Java, over zijne verrigtingen gedurende 1874.

Het voortgezet onderzoek der basten cinchona calisaja Ledgeriana heeft in het afgeloopen jaar bewezen, dat de hooge dunk, die omtrent het uitmuntende dezer kina-soort reeds was verkregen, in geenen deele overdreven was.

Het hoogste chinine-gehalte werd gevonden in een' boom van het plantsoen Tjiberem, namelijk 11,01 pct. zuivere chinine, terwijl het geringste was 3,82 pct. in een der boomen van het plantsoen Rioeng-Goenoeng.

Er zijn ook weder eenige basten geanalyseerd van planten, die in de plantsoenen van C. calisaja Ledgeriana tusschen deze boomsoort voorkwamen, doch wier identiteit wegens het afwijkende in habitus, bloemvorm of uiterlijk van den bast betwijfeld werd. Toen die twijfel door het scheikundig onderzoek tot zekerheid was geworden, zijn deze boomen terstond uitgegraven, omdat ze gevaarlijke kansen zouden geven voor het ontstaan van bastaardplanten van geringere kwaliteit onder hunne naburen, de echte Ledgeriana's. Tot deze twijfelachtige planten behooren de nos. 46, 51, 62, 63, 65, 76, 80 en 81 van den bij dit verslag behoorenden staat.

De Ledgeriana-bast die in 1873 geoogst en in Maart 1874 te Amsterdam verkocht werd, bevatte — volgens drie op Java verrigte analyses — gemiddeld 5,98 pct. chinine in den absoluut droogen bast. In Europa zijn deze basten onderzocht door de heeren Jobst, chinine-fabriekant te Stuttgart, en Stoeder, apotheker te Amsterdam. De eerste verkreeg uit vier monsters van 5,6 pct. tot 6,9 pct. zwavelzure chinine; de laatste vond, als gemiddeld uit vier monsters, 3.13 pct. chinine. Een gedeelte van de geveilde basten werd gekocht door den chinine-fabriekant Böhringer te Mannheim, die, niettegenstaande den hoogen prijs dien hij voor den bast moest besteden, later te kennen gaf dat hij met dien koop zeer tevreden was geweest. Die tevredenheid eischt een gemiddeld chinine-gehalte in den absoluut droogen bast van minstens 5,4 pct., daar hem anders de verwerking geen voordeel konde opleveren. Het gemiddelde is dus stellig hooger geweest dan het door den heer Stoeder gevondene. Het groote verschil in de uitkomsten der onderzoekingen moet gedeeltelijk geweten worden aan den aard der genomen monsters, maar zal ook voor een ander deel het gevolg zijn van eene verschillende methode van onderzoek. De in Indie gevolgde wijze van bepaling der alkaloïden zal eerlang gepubliceerd worden, om anderen in de gelegenheid te stellen daarvan, desverkiezende, gebruik te maken.

De in den loop van 1874 geoogste Ledgeriana stambasten zijn in twee sorteringen verpakt en daardoor is het eenigzins moeijelijk het gemiddeld gehalte van dezen bast juist te vergelijken met dat van het voorafgegane jaar. Toch wordt gemeend, dat nog steeds het chinine-gehalte van dezen bast toeneemt en dat het nu op ruim 6,5 pct. kan gesteld worden, tegen 5,9 pct. in 1873 en 5,4 pct. in 1872, eene toeneming die zeer belangrijk is en die aan dezen bast eene steeds hoogere waarde geeft.

Van de zoogenaamde cinchona calisaja Javanica werden ook een veertigtal monsters onderzocht, meestal genomen uit den oogst van 1874. In de plantsoenen, die bestemd waren bij te dragen tot dien oogst, werden eerst monsters gesneden uit levende boomen. Het onderzoek daarvan leerde reeds terstond, dat er onder de plantsoenen dezer kinasoort zijn, die vele individuën bevatten van de betere variëteit, waarover onder anderen in het vorig jaarverslag is gesproken en waarvan de oudste exemplaren in het plantsoen Nagrak staan. Tot die voorloopige proeven behooren de analyses 41, 42, 43, 45, 56 en 73. Het plantsoen waartoe 73 behoorde, is — wegens de inferieure kwaliteit van den bast — nog niet geëxploiteerd. Het gehalte der geoogste basten is gebleven beneden hetgeen, volgens de analyse der vooraf gesneden monsters, verwacht was, maar toch is het gemiddelde veel hooger dan dat der in 1873 verkochte basten dezer soort.

Lettende op het feit, dat de bast der jongere stamgedeelten en der takken altijd veel minder alkaloïden bevat dan die van het onderste stamdeel, is het product in 1874 gesorteerd, zoodat de bast van het onderste, dikste stameinde als 1ste soort, die der dunnere gedeelten en der takken als 2de soort onderscheiden en afzonderlijk verpakt werd. Gemiddeld bestond de oogst voor $^3/_4$ uit 1ste soort, voor $^1/_4$ uit 2de soort. Het gemiddeld chinine-gehalte is voor de beste kwaliteit 1,42 pct., voor de tweede soort 0,87 pct.; het totaal alkaloïden 4,63 pct. en 3,06 pct. Het is ontwijfelbaar dat deze sortering eene verbetering is in de behandeling van het product. Het chinine-gehalte is nu voor de eerste soort ruim 50 pct. hooger dan in 1873 voor deze kinasoort — ongesorteerd — gevonden werd, en de 2de soort is voor pharmaceutisch gebruik nog uitmuntend geschikt.

Eene zeer bevredigende uitkomst gaf de analyse van een monster officinalis-bast, van de in het plantsoen Nagrak geoogste vijfjarige boompjes dezer soort (analyse 95). De gevondene hoeveelheid chinine is zeer groot en geeft grond om te verwachten dat, ook eer de nu nog jonge plantsoenen van C. Ledgeriana een rijk materiaal voor chininebereiding zullen opleveren, de Javaansche plantsoenen, door hunne C. officinalis-planten, eene belangrijke hoeveelheid bast zullen opleveren, voor chinine-fabrieken zeer geschikt.

Het onderzoek van monsters Hasskarliana-bast leerde, dat ook deze van constante zamenstelling blijft. De sortering van het product, ook bij deze soort toegepast, gaf — voor 1ste en 2de soort — basten die in alkaloïd-gehalte niet zoo belangrijk verschilden als dat bij de calisaja's het geval is (analyses 91 en 92).. Zeer groot echter was het verschil tusschen deze van negenjarige boomen verkregen basten, en de van een aantal omgewaaide vierjarige boompjes te Nagrak geoogste (analyse 93 en 94). Uit den oogst van 1873 is een monster door den heer Jobst onderzocht, die berigtte, dat hij daaruit 2,8 pct. zwavelzure chinine verkreeg; van hier was opgegeven dat de luchtdrooge bast 1,77 pct. zuivere chinine hield.

Van succirubra-basten zijn ook hoofdzakelijk monsters uit den oogst onderzocht. Deze basten zijn slechts voor een gedeelte gesorteerd (die van Malawar), terwijl de basten van Kendeng en Nagrak ongesorteerd verpakt zijn. Ook hier was het verschil zeer merkbaar, daar het totaal alkaloïden voor de beste kwaliteit bedroeg 8,71 pct.. voor de tweede 6,23 pct. Als chinine-producerend materiaal heeft deze bast even weinig waarde als vroeger; hij kan, als de rijkste bron voor de bereiding van cinchonidine-zouten, echter geschat blijven.

Het onderzoek der wortelbasten is in 1874 meer uitgebreid, waartoe het materiaal eene geschikte gelegenheid aanbood, dat in ruime mate verkregen wordt nu, bij de thans gevolgde wijze van exploitatie, de boomen met hunne wortels worden uitgegraven. Uit de analyses blijkt meer en meer dat men zeer ten onregte vroeger gemeend heeft, dat die basten slechts weinig waarde zouden hebben. Vergelijkt men bijvoorbeeld de wortelbasten van C. calisaja Javanica met de stambasten van dezelfde kinasoort, dan vindt men daarin 1,25 pct. chinine en 5,38 pct. totaal alkaloïden, tegen 1,42 pct. en 4,63 pct. in de 1ste soort stambast en 0,87 en 3,06 pct. bij de 2de soort. De wortelbasten onderscheiden zich vooral — en dit is nu regt duidelijk geworden — door een hooger gehalte aan cinchonine, terwijl ook meermalen het cijfer van cinchonidine hooger is dan bij de corresponderende stambasten. Bij dezelfde calisaja-variëteit bijvoorbeeld is het cinchonine-gehalte voor den wortelbast gemiddeld 1,79 pct., tegen 0,87 bij 1ste soort stambast en 0,61 bij 2de soort. Ook bij succirubra-, Ledgeriana- en Hasskarliana-basten is het cinchonine in die van den wortel tot een veel hooger bedrag voorhanden dan in die van den stam. Zeer duidelijk spreken in dit opzigt de analyses 11, 17, 30 en 32. N°. 30 is de wortelbast van 17;—32 die van 11; en bij vergelijking ziet men dat bij deze beiden het cinchonine-gehalte van den wortelbast het zes- tot zevenvoudige is van dat der stambasten. Over het algemeen schijnt het chinine-gehalte in den wortelbast te verminderen; nadere proeven zullen daaromtrent nog worden genomen. Uit den oogst van 1873 is nog een monster succirubra-wortelbast in Europa onderzocht, mede door den heer Stoeder. Deze vond daarin veel minder cinchonine dan dezerzijds voor het product was opgegeven. Die analyse verdient vermelding, in verband met hetgeen omtrent die wortelbasten zoo op Java als in Britsch Indie is opgemerkt.

Het onderzoek der overige op Java gekweekte kinasoorten heeft tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding gegeven.

De proeven omtrent den invloed van het jaargetijde op het alkaloïd-gehalte der basten worden voortgezet en zullen binnen eenige maanden gesloten kunnen worden. Bij eene eerste serie proeven zijn verschillen gevonden, die nu door eene tweede serie gecontroleerd worden.

De kwestie of de boomen, verkregen door de natuurlijke vermenigvuldiging — door zaad, — basten van andere, misschien slechtere kwaliteit opleveren, moet vooreerst nog onbeslist blijven. Er zijn echter geene waarnemingen gedaan die daarvoor doen vreezen, en zelfs wijzen de uitkomsten meer algemeen op eene typische zamenstelling van den bast der verschillende soorten, die, ook bij de natuurlijke vermenigvuldiging, van geslacht op geslacht overgaat en de meest gewenschte standvastigheid vertoont. Er is in de kinaplantsoenen een onschatbaar materiaal om die vraag tot eene zekere oplossing te brengen, doch de planten zijn nog te jong om ze nu reeds voor het onderzoek te bezigen.

Bereiding van ruw alkaloïd. Het ruw alkaloïd, dat in 1873 ter beschikking van den chef van den geneeskundigen dienst werd gesteld, is gebruikt tot het nemen van therapeutische proeven in de hospitalen te Weltevreden, Samarang en Muntok. In de beide laatste ziekengestichten waren de uitkomsten bevredigend, te Weltevreden minder, zoo als blijkt uit het overzigt door den chef van den geneeskundigen dienst zamengesteld. Deze is van meening, dat, hoewel bij ernstige gevallen de voorkeur moet worden gegeven aan de aanwending van zuivere zwavelzure chinine, toch daarnaast aan het ruw alkaloïd eene niet onbelangrijke waarde als febrifugum kan worden toegekend.

In den aanvang van 1874 werden twee koperen ketels ontvangen en in de plaats gesteld der vroeger gebruikte met lood bekleede ketels. Deze nieuwe ketels voldeden uitmuntend en het bleek dat, bij behoorlijke zorg, niet de geringste vrees behoefde te bestaan dat er koper zou worden opgelost en misschien met het alkaloïd vermengd. Voor eene proef in het groot met deze ketels zijn 1320 kilogr. kinapoeder gebruikt, die hebben opgeleverd 7.9 kilogr. ruw alkaloïd of 0.6 pct. Deze opbrengst, hoewel nog slechts een deel zijnde van het alkaloïd dat in den bast werkelijk voorkomt, is toch belangrijk hooger dan die, welke in 1873 door koude deplacering verkregen was. De prijs van het verkregen ruw alkaloïd wordt berekend volgens deze gegevens:

Prijs van 1320 kilo kinapoeder (volgens veiling van Maart 1874)	f 1 465,20
Prijs van 54 kilo zwavelzuur à f 0,53⁵ per kilogram.	28,90
Prijs van 120 liters alcohol à f 1,39 (1) per liter	166,80
Kosten van brandstoffen (2) . . , . . .	60,00
» » persdoek, soda en kalk . . .	13,00
Bezoldiging van bedienden, enz.	*Memorie.*
	f 1 733,90
Hiervan moet worden afgetrokken . . .	607,50

zijnde hetgeen aan transport wordt betaald voor 1320 kilogram kinapoeder tot Amsterdam à f 0,46 per kilogram, zoodat, volgens deze gegevens, één kilogram ruw alkaloïd kost f 142,60. De prijs der zuivere zwavelzure chinine was in het afgeloopen jaar gemiddeld f 150 per kilogram. Neemt men nu in aanmerking, dat het bij de therapeutische proeven noodig werd geacht aan koortslijders minstens $1^1/_2$ grein ruw alkaloïd te geven tegen 1 grein sulfas chinicus, dan is het duidelijk dat, zoolang in Europa de prijs voor kina-afval even hoog blijft, de verwerking van dat product tot ruw alkaloïd in Indie meer nadeel dan voordeel oplevert. In Europa gebruikt men het kinapoeder voor pharmaceutisch gebruik, voor het maken van wijnen, tandpoeders enz. Daarom wordt die afval hooger betaald dan overeenkomt met de waarde der alkaloïden, welke hij bevat.

Bij de groote fluctuatie der kinaprijzen is niet met zekerheid te zeggen of die toestand, — nl. dat de plaatselijke verwerking geen voordeel oplevert, — niet spoedig veranderen zal, en het zal noodig zijn de aandacht op dit punt gevestigd te houden om, bij andere verhoudingen, de bereiding van ruw alkaloïd weder te kunnen opvatten.

(1) Van dezen prijs is f0,64 per liter accijns. De spiritusprijzen zijn, na het invoeren der nieuwe belasting op het gedistilleerd, gestegen en zullen waarschijnlijk nog hooger worden. De hoeveelheid verbruikte spiritus is grooter dan noodig zoude geweest zijn, indien het distilleer-apparaat beter sluitend ware geweest.

(2) Brandstoffen (hout en houtskool) zijn te Bandong duur en moeijelijk te bekomen. De prijs van houtskool is gedurende 1874 ruim honderd pct. gestegen.

OVERZIGT

VAN DE

UITKOMSTEN DER GEDURENDE HET JAAR 1874 VERRIGTE SCHEIKUNDIGE ANALYSES

VAN

JAVA-KINABAST.

Nummer.	KINA-SOORT.	GROEIPLAATS.	Water.	Neutrale wijnsteenzure alkaloïden bij 100° C. gedroogd.	Chinine.
			Pct.	Pct.	Pct.
1	Cinchona calisaja Ledgeriana	Tjiberem.	14,25	13,88	11,01
2	» » »	Tjiniroean.	10,57	13,74	10,68
3	» » »	»	13,47	12.28	9,97
4	» » »	Rioeng Goenoeng.	13,68	12,16	9,61
5	» » »	Tjiberem.	12,81	11,50	9,44
6	» » »	Tjiniroean.	15,07	11,59	9,41
7	» » »	Rioeng Goenoeng.	12,30	11,16	9,06
8	» » »	Tjiniroean.	10,56	11,27	8,99
9	» » »	Rioeng Goenoeng.	14,00	11,24	8,98
10	» » »	Tjiniroean.	10,70	10,63	8,68
11	» » »	Tjiberem.	14,68	11,75	8,46
12	» » »	Rioeng Goenoeng.	13,20	10,32	8,27
13	» » »	Tjiberem.	13,74	9,93	7,91
14	» » »	»	13,67	9,70	7.80
15	» » »	Tjiniroean.	11,14	11,28	7,50
16	» » »	Tjiberem.	14,34	9,34	7,45
17	» » »	»	14,89	9,71	7,43
18	» » »	»	12,05	11,58	7,40
19	» » »	»	12,98	9,44	7,42
20	» » »	»	12,67	8,61	6,99
21	» » »	Rioeng Goenoeng.	11,90	8,65	6,80
22	» » »	Tjiberem.	13,39	8,30	5,91
23	» » »	Rioeng Goenoeng.	13,30	7,31	5,82
24	» » »	Tjiniroean.	13,06	7,38	5,82
25	» » »	Tjiberem.	14,47	7,07	5,74
26	» » »	Tjiniroean.	12,68	7,05	5,61
27	» » »	Tjiberem	14,20	9,02	5,60
28	» » »	Rioeng Goenoeng.	13,22	7,25	5,44
29	» » »	Tjiniroean.	12,55	7,59	5,42
30	» » »	Tjiberem.	12,92	8,28	5,07
31	» » »	Tjiniroean.	9,04	6,11	4,95
32	» » »	Tjiberem.	13,82	7,64	4,81
33	» » »	»	12,94	5,95	4,74
34	» » »	»	13,72	5,78	4,58
35	» » »	Rioeng Goenoeng.	14,36	5,61	4.37
36	» » »	Tjiberem.	12,82	8,37	4,32
37	» » »	»	12,55	5,19	4,13
38	» » »	Tjibitoeng.	12,31	5,24	4,08
39	» » »	Tjiberem.	15,33	5,03	4,02
40	» » »	Rioeng Goenoeng.	11,36	4,83	3,82
41	» » Javanica	Tjiberem.	14,52	4,26	2,97

Cinchonidine.	Chinidine.	Cinchonine.	Amorph alkaloïd.	Totaal alkaloïden.	Zwavelzure chinine berekend.	*TOELICHTINGEN.*
Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	
sporen.	geen.	0,56	1,40	12,97	14,82	
geen.	»	0,66	1,53	12,87	14,37	
»	»	sporen.	1,90	11,87	13,42	
»	sporen.	0,09	1,35	11,05	12,93	
»	geen.	0,12	0,65	10,21	12,70	
»	»	0,14	1,45	11,00	12,66	
»	»	0,10	1,40	10,56	12,19	
sporen.	sporen.	0,11	0,89	9,99	12,10	
geen.	geen.	2,01	0,80	11,79	12,08	
sporen.	»	0,11	0,85	9,64	11,67	
0,80	»	0,35	1,03	10,64	11,38	
geen.	»	0,26	0,75	9,28	11,13	Monster bast 1ste soort van den oogst.
»	»	0,22	1,11	9,24	10,64	
»	»	0,15	0,62	8,57	10,50	
1,24	»	0,21	1,04	9,99	10,09	
geen.	»	sporen.	1,27	8,72	10,03	
0,43	»	0,32	0,45	8,63	10,00	
1,65	»	0,60	1,09	10,74	9,96	
geen.	0,21	0,16	1,44	9,23	9,98	Monster bast 1ste soort van den oogst.
»	geen.	0,10	0,63	7,72	9,41	
»	sporen.	0,06	1,26	8,12	9,15	Monster bast 3de soort van den oogst.
0,73	geen.	0,24	0,51	7,39	7,95	
geen.	0,58	0,23	1,09	7,72	7,83	Monster bast 2de soort van den oogst.
»	geen.	sporen.	0,88	6,70	7,83	
»	1,38	0,10	2,03	9,25	7,72	
»	2,14	0,48	1,26	9,49	7,55	
1,52	geen.	0,27	0,85	8,24	7,53	
weinig.	0,87	1,37	1,96	9,64	7,32	Monster wortelbast van den oogst.
0,52	0,10	0,18	0,73	6,95	7,29	
1,56	geen.	1,93	1,10	9,66	6,82	Wortelbast.
sporen.	0,09	0,13	0,76	5,93	6,66	
1,30	geen.	2,11	1,04	9,26	6,47	Idem.
geen.	0,13	0,11	1,29	6,27	6,38	Monster bast 2de soort van den oogst.
»	1,92	1,15	1,20	8,85	6,16	
»	sporen.	0,10	1,07	5,54	5,88	Monster takbast van den oogst.
2,31	0,23	1,31	1,56	9,73	5,81	Monster wortelbast van den oogst.
geen.	2,23	0,79	1,45	8,60	5,56	
sporen.	0,52	0,33	1,43	6,36	5,49	
geen.	geen.	0,12	1,53	5,67	5,41	Monster Ledgeriana-poeder, afval bij den oogst.
»	1,91	1,03	1,20	7,96	5,14	
sporen.	0,82	1,04	1,06	5,89	3,99	Vóór het begin van den oogst uitgesneden.

Nummer.	KINA-SOORT.	GROEIPLAATS.	Water.	Neutrale wijnsteenzure alkaloïden bij 100° C. gedroogd.	Chinine.
			Pct.	Pct.	Pct.
42	Cinchona calisaja Javanica	Tjiniroean.	13,50	4,04	2,94
43	» » »	»	14,28	3,38	2,56
44	» » »	Nagrak.	12,82	2,96	2,29
45	» » »	Tjiberem.	13,89	4,05	2,26
46	» » »	Tjiniroean.	12,30	2,94	2,24
47	» » »	Nagrak.	13,13	2,59	2,05
48	» » »	Tjiniroean.	14,02	2,59	2,05
49	» » »	Tjiberem.	11,00	3,43	1,99
50	» » »	Tjiniroean.	9,08	3,47	1,93
51	» » »	»	9,54	2,47	1,80
52	» » »	Tjibitoeng.	13,10	3,61	1,77
53	» » »	»	13,65	3,11	1,69
54	» » »	Tjiniroean.	11,91	3,10	1,62
55	» » »	Tjibitoeng.	15,18	3,51	1,60
56	» » »	»	12,86	2,73	1,59
57	» » »	Tjiberem.	13,88	2,46	1,50
58	» » »	»	10,00	2,37	1,47
59	» » »	Rioeng Goenoeng.	13,28	2,20	1,40
60	» » »	Tjiniroean.	10,50	1,76	1,30
61	» » »	Tjibitoeng.	13,88	2,31	1,23
62	» » »	Tjiniroean.	12,17	2,61	1,15
63	» » »	»	11.89	1,53	1,11
64	» » «	»	12,98	2,92	1,10
65	» » »	Tjiberem.	12,59	2,30	1,03
66	» » «	»	14,82	2,78	0,95
67	» » »	Tjiniroean.	13,81	1,54	0,95
68	» » »	»	10,90	1,38	0,90
69	» » »	Tjibitoeng.	12,80	1,38	0,86
70	» » »	Tjiniroean.	12,58	1,67	0,81
71	» » »	»	14,61	1,61	0,79
72	» » »	Tjiberem.	13,60	1,41	0,71
73	» » »	Rioeng Goenoeng.	13,42	2,23	0,64
74	» » »	Tjibitoeng.	16,14	1,02	0,62
75	» » »	Tjiniroean.	9,16	1,59	0,49
76	» » »	»	8,09	0,64	0,43
77	» » »	Nagrak.	15,12	0,37	0,32
78	» » »	Tjiniroean.	13,08	1,14	0,26
79	» » »	Nagrak.	16,00	0,27	0,21
80	» » »	Tjiniroean.	8,75	geen.	geen.
81	» » »	»	13,55	»	»
82	» » »	»	14,59	»	»

Cinchonidine.	Chinidine.	Cinchonine.	Amorph alkaloïd.	Totaal alkaloïden.	Zwavelzure chinine berekend.	TOELICHTINGEN.
Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	
sporen.	0,82	0,50	1,16	5,42	3,95	Vóór het begin van den oogst uitgesneden.
geen.	0,72	0,40	1,25	4,93	3,44	Idem.
sporen.	2,61	1,22	1,13	7,25	3,08	Boom n°. 6.
0,90	0,14	0,69	0,59	4,58	3,04	Vóór het begin van den oogst uitgesneden.
sporen.	0,16	0,39	3,11	5,90	3,01	Tusschen de planten van C. Ledgeriana aangetroffen.
geen.	1,56	0,58	0,81	5,00	2,66	Boom n°. 7.
sporen.	geen.	1,01	1,89	4,95	2,66	
0,69	0,56	0,99	1,19	5,42	2,69	Monster bast 1ste soort van den oogst.
0,84	0,18	0,75	1,54	5,24	2,60	Idem.
sporen.	0,42	1,44	1,20	4,86	2,42	Tusschen de planten van C. Ledgeriana aangetroffen.
1,12	0,65	2,22	0,92	6,68	2,38	Monster wortelbast van den oogst.
0,72	0,05	0,86	1,01	4,33	2,27	Monster bast 1ste soort van den oogst.
0,84	0,29	1,56	0,80	5,11	2,18	Monster wortelbast van den oogst.
1,08	0,20	2,12	0;69	5,69	2,15	Idem.
0,22	0,13	0,45	1,01	3,40	2,14	Vóór het begin van den oogst uitgesneden.
0,47	0,20	0,81	2,15	5,13	2,02	Monster bast 1ste soort van den oogst.
0,37	0,25	0,96	0,90	3,95	1,98	Idem 2de soort.
0,29	0,07	2,11	1,10	4,97	1.88	Vóór het begin van den oogst uitgesneden.
0,10	0,36	0,67	1,16	3,59	1,75	Monster bast 2de soort van den oogst.
0,55	0,03	0,88	1,01	3,70	1,65	Idem 1ste soort.
0,93	0.40	1,24	1,45	5,17	1,54	Tusschen de planten van C. Ledgeriana aangetroffen.
geen.	0.86	1,02	0,87	3,86	1,49	Idem.
1,15	0,39	1,50	1,31	5,45	1,48	Monster wortelbast van den oogst.
0,73	0,20	1.13	1,23	4,32	1,38	Tusschen de planten van C. Ledgeriana aangetroffen.
1,19	0,62	2,30	0,75	5,81	1,27	Monster wortelbast van den oogst.
0,27	0,48	0,81	1,56	4,07	1,27	Monster bast-fragment van den oogst.
0,20	0,23	0,63	0,86	2,82	1,21	Monster bast 2de soort van den oogst.
0,24	geen.	0,41	0,94	2,45	1,16	Idem.
0,52	0,70	0,89	1,64	4,56	1,07	Monster bast 1ste soort van den oogst.
0,49	0,59	0,94	1,41	4,22	1,06	Idem.
0,41	0,32	0,80	1,50	3,74	0,95	Monster bast 2de soort van den oogst.
1,14	0,10	0,49	0,85	3,22	0,86	Vóór het begin van den oogst uitgesneden.
0,18	0,09	0,38	0,85	2,12	0,83	Monster bast 2de soort van den oogst.
0,77	0,51	2,52	0,97	5,26	0,66	Monster wortelbast van den oogst.
sporen.	0,32	0,09	1,84	2,68	0,58	Tusschen de planten van C. Ledgeriana aangetroffen.
geen.	0,12	0,17	1,02	1,63	0,43	Afstammelingen van n°. 5 van Nagrak.
0,65	0,22	0.41	1,20	2,74	0,35	Monster bast 2de soort van den oogst.
geen.	0,22	0,05	0,60	1,08	0,28	Afstammelingen van n°. 4 van Nagrak.
»	0,94	sporen.	4,40	5,34	»	Tusschen de planten van C. Ledgeriana aangetroffen.
»	sporen.	0,20	1,98	2,18	»	Idem.
»	1,69	2,23	1,59	5,51	»	Stekplant.

Nummer.	KINA-SOORT.	GROEIPLAATS.	Water.	Neutrale wijnsteenzure alkaloïden bij 100° C. gedroogd.	Chinine.
			Pct.	Pct.	Pct.
83	Cinchona calisaja Anglica	Rioeng Goenoeng.	12,81	4,64	2,50
84	» » »	» »	13,41	4,30	1,83
85	» » »	» »	12,50	5,12	1,54
86	» » »	» »	14,66	3,13	1,51
87	» » »	» »	12,27	4,02	1,42
88	» » Schuhkrafft	Tjiniroean.	11,30	2,31	1,83
89	» » »	Sumatra's Westkust.	15,21	1,09	0,40
90	» Hasskarliana	Tjiniroean.	12,50	3,58	2,16
91	» »	»	14,09	3,11	2,08
92	» »	»	13,08	2,91	1,73
93	» »	Nagrak.	14,82	0,68	0,28
94	» »	»	12,71	0,33	0,20
95	» officinalis	»	13,70	6,82	4,62
96	» micrantha	»	15,17	1,07	sporen.
97	» caloptera	Tjiniroean.	14,08	1,68	0,73
98	» succirubra	Nagrak.	11,35	9,08	1,71
99	» »	Tjiniroean.	14,33	7,01	1,02
100	» »	Rioeng Goenoeng.	13,72	6,57	0,93
101	» »	Tjiniroean.	15,60	7,50	0,86
102	» »	Nagrak.	11,45	5,56	0,85
103	» »	Tjiniroean.	17,10	4,23	0,55
104	» »	Rioeng Goenoeng.	14,18	4,67	0,51

Cinchonidine.	Chinidine.	Cinchonine.	Amorph alkaloïd.	Totaal alkaloïden.	Zwavelzure chinine berekend.	TOELICHTINGEN.
Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	Pct.	
1,08	0,34	2,67	0,84	7,43	3,36	Monster bast 2de soort van den oogst.
1,38	geen.	1,80	1,00	6,01	2,47	Stekplant.
2,33	sporen.	2,09	0,66	6,62	2,07	Monster bast 1ste soort van den oogst.
0,87	0,15	1,37	1,24	5,14	2,03	Idem 3de soort.
1,60	geen.	1,83	0,93	5,78	1,91	Zaadplant.
sporen.	»	0,58	2,30	4,71	2,46	Variëteit met zuiver-witte bloem.
0,37	sporen.	0,54	2,04	3,35	0,54	
0,70	geen.	2,23	0,96	6,05	2,90	Monster wortelbast van den oogst.
0,41	0,40	1,48	0,62	4,99	2,80	Monster bast 1ste soort van den oogst.
0,59	geen.	0,72	1,05	4,09	2,33	Idem 2de soort
0,26	0,25	0,50	2,11	3,40	0,37	Vierjarige boompjes
0,10	0,13	0,07	1,01	1,51	0.27	Jonge, door storm ontwortelde planten.
0,62	geen.	0,56	0,96	6,76	6,22	Monster bast (niet gesorteerd) van den oogst.
0,85	»	4,18	geen.	5,03	»	Elfjarige boom.
0,55	0,12	2,70	1,57	5,67	0,98	Monster bast (niet gesorteerd) van den oogst.
5,25	geen.	1,45	1,30	9,71	2,30	Elfjarige boom.
4,21	»	4,19	1,89	11,31	1,37	Monster wortelbast van den oogst.
4,10	»	1,52	1,23	7,78	1,25	Monster bast 1ste soort van den oogst.
4,87	»	2,05	0,93	8,71	1,15	Idem.
3,42	»	1,84	1,83	7,94	1,15	Monster bast (niet gesorteerd) van den oogst.
2,69	»	1,13	1,86	6,23	0,74	Monster bast 2de soort van den oogst.
3,05	»	0,97	2,22	6,75	0,68	Idem.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE **RR.**

N°. 44.

(Zie bladz. 190 van het verslag).

OVERZIGT van de productie enz. in 1874 der vrije suikerfabrieken op Java en Madura, niet gevestigd op particuliere landerijen of op in erfpacht of huur uitgegeven gronden.

Volgnummer.	Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers of administrateurs.	Aanplant (bouws).	Productie (pikols).	Gemiddelde productie per bouw.	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
1	Cheribon.	Cheribon.	Kalitandjoeng.	M. P. Pels.	(c)†	10 000	†	10	90 à 220
2	Id.	Id.	Kalisapoe.	Tjan Boentjang.	†	320	†	20	40 à 100
3	Id.	Id.	Samoedialaga. (b)	J. H. Simon.	†	†	†	†	†
4	Id.	Id.	Tjikeleng.	L. Chauvin.	†	1 500	†	40	30 à 100
5	Id.	Sindanglaut (a)	Kalimaro.	J. M. Gonsalves.	†	12 000	†	155	215
6	Id.	Id.	Tjigobang.	Id.	†	16 284	†	205	280
7	Id.	Id.	Waled.	Id.	†	10 207	†	135	180
8	Id.	Id.	Loewoenggadjah.	Tan Tian Keng.	†	6 820	†	342	20 à 50
9	Id.	Koeningan.	Djambar en Sengarahiang.	Tan Song Seng.	†	250	†	22	45
10	Id.	Id.	Sakerta.	J. Illing.	†	110	†	16	30
11	Id.	Id.	Pagoendan. (b)	Lim Kidjan.	†	30	†	15	10
12	Tagal.	Tagal.	Kedjambon.	Tan Kokkim.	†	3 773,75	†	28	30
13	Id.	Id.	Kemantran.	A. J. van der Voort.	†	†	†	†	95
14	Id.	Id.	Maribaija.	L. E. van Dort.	†	500	†	12	†
15	Id.	Brebes.	Lemahabang.	L. F. Gonsalves.	†	17 375,85	†	180	206
16	Id.	Id.	Balapoelang. (b)	C. Wiselius, geb. Lagerwey, en Y. Gatsonides.	†	†	†	2	55
17	Pekalongan.	Bandar.	Tirto. (b)	Factorij der Ned. Handelmaatsch. en H. Staverman.	124	3 800	30,64	2	128

(a) In 't vorig verslag (bijlage CC) werd de fabriek Djatipiring ten onregte onder de vrije suikerfabrieken opgenomen. Die fabriek wordt aangetroffen op het huurland Blender (verg. bijlage TT hierachter).

(b) Deze fabriek heeft in 1874 voor het eerst gewerkt.

(c) De dus † geteekend kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

Volgnummer.	Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers of administrateurs.	Aanplant (bouws.)	Productie (pikols).	Gemiddelde productie per bouw.	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
18	Pekalongan.	Batang.	Klidang.	Factorij der Ned. Handelm. en J. Breton de Wijs.	51	1 785	35	15	100 à 200
19	Japara.	Japara.	Djeroekwangi.	†	(*l*)	(*l*)	(*l*)	»	»
20	Rembang. (*d*)	Rembang.	Toelies.	J. Dunlop en C. H. M. van Casand.	408½	20 000	49	20	300 à 700
21	Soerabaija.	Soerabaija.	Poerworedjo.	Kwee Swie Twan.	†	7 000	†	40	100
22	Id.	Id.	Ketabang (*h*)	Han Oen Gwan.	†	700	†	13	45
23	Id.	Sidhoardjo.	Pandjoenan.	Han Tian Hien.	†	6 100	†	†	160
24	Id.	Id.	Gabohan.	Tan Tik Hien.	»	»	»	»	»
25	Id.	Id.	Ngelom.	Ong Tje Tjang en Ong Toen Se.	»	»	»	»	»
26	Id.	Id.	Tamangsari.	Tjoa Sin Hie.	†	8 367,73	†	6	170
27	Id.	Id.	Papoh. (*i*)	G. von Bultzingslöwen.	†	9 000	†	35	90 à 300
28	Id.	Modjokerto. (*g*)	Soekodono.	D. J. Jut.	†	20 000	†	230	1000
29	Id.	Id.	Plosso.	J. A. Thomas.	†	9 600	†	†	†
30	Id.	Id.	Peterongan. (*i*)	Dieffenbach & C°.	†	5 040	†	6	120
31	Pasoeroean. (*e*)	Pasoeroean.	Rust en Lust.	Kwee Liang To.	47	1 215,46	25,86	27	55
32	Id.	Id.	Gedjoegan. (*k*)	L. Mentel.	»	»	»	»	»
33	Probolingo. (*f*)	Kraksaän.	Bagoe.	G. von Bultzingslöwen.	455	20 000	43,95	30	330
34	Id.	Id.	Seboroh. (*i*)	C. Maarschalk.	137	2 000	14,60	25	50
35	Bagelen.	Keboemen.	Kebassekan.	Koe Tjoei Kim c. s.	†	1 949,50	†	26	40
36	Id.	Poerworedjo.	Winong. (*i*)	Tjoa Kingin c. s.	†	100	†	9	20
37	Id.	Id.	Tegalsari (Kaliredjo). (*i*)	Tan Taisan c. s.	†	210	†	26	18
38	Kadoe.	Magelang.	Pradjenan.	Tan Tjian Lin.	†	300	†	5	18
39	Id.	Id.	Tomogoro (Ponogogo).	Liem Tiang Ting.	†	80	†	†	9
40	Id.	Id.	Bandoong.	Liem Kong Gani.	†	400	†	5	9
41	Id.	Id.	Tiban.	†	»	»	»	»	»
42	Id.	Id.	Permitan of Bondowassan.	†	»	»	»	»	»
43	Id.	Poerbolingo.	Kringin tjilik.	Liem Siang Soewi.	†	495	†	18	15
44	Madioen.	Magetan.	Poerwodadi.	A. baron Sloet van Oldruitenborgh.	409	20 000	48,90	5	275
45	Madura.	Pamakassan.	Teedja.	J. F. Mentel.	150	4 500	30	8	30

(*d*) Bij het einde van 1874 waren nog twee fabrieken in aanbouw, een in het district Pamottan en een in het district Kragan, beide in de afdeeling Rembang.

(*e*) In de afdeeling Bangil waren bij het eind van 1874 mede twee fabrieken in aanbouw.

(*f*) Bij het einde van 1874 waren nog twee fabrieken in aanbouw: een in de nabijheid van de hoofdplaats Probolinggo en een in de afdeeling Kraksaän.

(*g*) Als voren vijf fabrieken in de afdeeling Modjokerto. Voor vier daarvan stond (tijdens de opgaaf) de aanplant voor den oogst van 1875 reeds in den grond.

(*h*) Deze onderneming, vroeger in contract met het Gouvernement, had in 1874 voor het eerst vrijen aanplant verwerkt.

(*i*) Deze fabriek heeft in 1874 voor het eerst gewerkt.

(*k*) Deze onderneming werkt niet; het riet wordt vermalen op de met het Gouvernement in contract staande fabriek Soekoredjo.

(*l*) Deze nieuwe onderneming had in 1874 nog niet gewerkt.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE SS.

N°. 45.

(Zie bladz. 190 van het verslag.)

OVERZIGT van de productie enz. der tabaksondernemingen op Java in 1874.

GEWESTEN.	AFDEELINGEN.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers of administrateurs.	Productie. (pikols.)	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
Preanger regentschappen.	Zuid-Bandong.	Trogong.	H. Helder.	2 040	130	115
Id.	Tassik Malaija	Singaparna	H. F. van Vollenhoven.	(a) †	†	†
Id.	Mangoenredja.	Id.	Id.	†	†	†
Pekalongan.	Bandar.	Kadjen.	E. Moormann & Cie.	(b) 25 000	5	25
Samarang.	Kendal.	Weliri.	W. Veenstra.	(c) »	†	100
Id.	Id.	Gendingan.	Wuste en Hintze.	200	18	50 à 60
Id.	Demak.	Penawangan.	H. Helder en W. D. van Berckel.	40	»	50
Id.	Grobogan.	Id.	Id.	128	10	10 à 100
Rembang.	Rembang.	Meraijoen.	H. G. Nering Bögel.	336	41	150
Id.	Toeban.	de Geurige Plant.	Erven C. Vreede.	800	112	†
Id.	Id.	Widang.	E. W. C. Haighton.	†	†	†
Id.	Id.	Pontjo.	J. J. F. Valkenhoff.	†	†	†
Id.	Id.	Cuba.	G. H. de Voogt.	600	59	210
Id.	Id.	Nicot.	J. Ankersmit.	920	†	300 à 1500
Id.	Bodjonegoro.	Barek.	E. W. C. Haighton.	800	26	90
Id.	Id.	Padangan.	A. J. Berg.	640	20	60
Id.	Id.	Malo.	J. J. C. Strüben.	48	9	10
Id.	Id.	Ngoempak.	W. Carp.	32	†	6
Id.	Id.	Padangan.	H. J. van Sandick.	24	†	3
Id.	Blora.	Djepon.	Internationale Handels- en Credietvereeniging »Rotterdam".	320	16	40
Id.	Id.	Bengir.	D. J. K. Pietermaat.	160	12	30
Soerabaija.	Modjokerto.	Ngembeh.	A. J. Zijlker.	480	†	onbepaald.
Id.	Lamongan.	Telanak.	K. W. van Muijden.	16	†	10
Pasoeroean.	Pasoeroean.	Lawang.	H. B. van Hees.	600	†	± 20
Id.	Id.	—	E. W. Abels.	153	1	15 à 30
Id.	Id.	—	B. Bleckman.	1 100	†	8 à 20

(a) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

(b) Deze hoeveelheid is bij gissing bepaald, omdat de oogst, tijdens de opgaaf, nog niet geheel was afgeloopen.

(c) Geene productie verkregen, zijnde de aanplant door de vele regens mislukt.

GEWESTEN.	AFDEELINGEN.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers of administrateurs.	Productie. (pikols.)	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
Pasoeroean.	Pasoeroean.	—	J. L. Umbgrove.	1 200	†	10 à 15
Id.	Id.	(Homans & Cie.)	Balkstra.	1 500	†	40 à 200
Id.	Id.	—	Thieme.	400	2	8
Id.	Id.	(Moormann & Cie.)	D. Utermark.	10 100	15	40 à 400
Id.	Id.	—	Kwee Sioe Ing.	584	†	35 à 40
Id.	Malang.	(Koning & Cie.)	Kwee Han Sian	1 220	4	20 à 40
Id.	Id.	—	Kho Kam Hie.	834	3	8 à 15
Id.	Id.	(v. d. Ven Larsen & Cie.)	Aroeman.	200	6	6 à 10
Id.	Id.	Id.	Ario.	250	7	6 à 10
Id.	Id.	(Pa Djaijan.)	Abdoel Kadir.	35	3	3 à 5
Id.	Id.	(H. W. de Rijk & Cie.)	Intje Aripin.	†	†	†
Id.	Id.	(K. A. Abraas.)	Bah Eram.	1 750	4	10 à 40
Id.	Id.	(v. d. Ven Larsen & Cie)	Pa Djasin.	600	10	17 à 25
Id.	Id.	»	Smissaert.	350	2	5à 10
Id.	Id.	Tanahwangi.	A. Salm, G. Blokhuis, P. J. Smithuizen en W. Lehrman.	8 000	†	± 70
Id.	Id.	Kendal pajak.	A. Salm.	6 000	44	40 à 120
Id.	Id.	Boemiajoe.	L. J. A. de Quaij.	2 000	†	10
Probolinggo.	Loemadjang.	Tempeh.	Java-Tabakmaatschappij	3 200	†	175
Id.	Id.	Djarit.	C. B. E. Versteegh.	1 600	†	†
Id.	Id.	Kalipantjong.	C. Maarschalk & Cie	2 000	†	212
Id.	Id.	Tjengkok.	H. Helder & Cie.	1 360	10	6
Id.	Id.	Kaweden.	mr. W. A. baron Baud.	1 200	†	32
Id.	Id.	Pasirian.	F. H. J. von Bihl.	1 200	10	†
Id.	Id.	Kidool.	W. C. L. Ruijs.	2 400	20	345
Id.	Id.	Toempang.	C. J. Koert.	560	18	†
Id.	Id.	Boelah Gempol.	van de Ven Larsen & Cie.	1 100	†	17
Id.	Id.	Koenir.	J. H. F. Beer.	2 000	16	32
Id.	Id.	Bedok.	Kwee Sik Po.	1 000	8	75
Id.	Id.	Djeroek Kidoel.	E. Moormann & Cie.	480	35	†
Id.	Id.	Djowo.	Reiss & Cie.	640	†	†
Id.	Id.	Tjondro.	H. F. C. Beer.	1 280	6	25
Id.	Id.	Kandangan.	Soerabaija Tabakmaatschappij.	960	12	23
Id.	Id.	Poetjangrangan.	B. van Leeuwen.	800	†	25
Id.	Id.	Kloemprit.	A. W. de Rijk & Cie.	640	10	27
Id.	Id.	Kedoong wringin.	Starckenborgh & Cie. en Maarschalk.	1 280	15	25
Id.	Id.	Klakah.	Ph. E. Tissot.	720	1	20
Id.	Id.	Labroek.	Boesch.	1 200	†	†
Bezoeki.	Bondowosso.	Lodjadjar.	Internationale Crediet- en Handelsvereeniging »Rotterdam".	3 227,42	40	20
Id.	Id.	Plantage Rotterdam.	jhr. C. J. P. van Mühlen.	1 048,37	27	50

GEWESTEN.	AFDEELINGEN.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers of administrateurs.	Productie. (pikols.)	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
Bezoeki.	Bondowosso.	Soekokerto.	F. A. N. Lorentz en A. H. Servatius.	7 566,13	122	60 à 1500
Id.	Id.	Soekowono.	A. H. Servatius, qq. Fransen van de Putte.	5 185,49	90	40 à 1200
Id.	Id.	Djaleboek.	D. van Duijvenbode Varkevisser.	2 924,03	170	± 900
Id.	Id.	Djember.	G. en G. D. Birnie.	7 258,06	210	200 à 3000
Id.	Id.	Nieuw Djarit.	C. B. E. Versteegh, W. J. Mulder en J. Stap.	967,74	53	30 à 100
Id.	Id.	Patrang.	G. Berkelie.	2 016,13	†	†
Id.	Id.	Gambirono.	M. W. baron van Reede van Oudshoorn.	564,50	†	10 à 50
Banjoewangi.	Banjoewangi.	Tembakoan.	H. S. Coert en jhr. H. J. A. S. de Meij van Gerwen.	1 600	46	230
Banjoemas.	Banjoemas.	Tjiberem.	G. L. Dorrepaal.	640	8	15 à 300
Id.	Id.	Mandiradja.	J. J. van Leeuwen.	40	†	1 à 150
Id.	Id.	Batoe-agoeng.	K. A. Rouwenhorst Mulder.	160	†	10 à 90
Id.	Poerwokerto.	Poerwokerto.	Java Tabakmaatschappij.	800	40	40 à 500
Id.	Id.	Patik Radja.	H. Helder & Cie.	248	13	30 à 100
Id.	Id.	Poerbolinggo Slamat.	E. Moormann & Cie.	560	†	†
Id.	Id.	—	J. S. Martherus.	40	8	10 à 30
Id.	Poerbolinggo.	Poerbolinggo	J. J. van der Leeuw.	1 600	150	200 à 1000
Id.	Id.	—	van Barneveld, qq. firma Geo Wehrij te Batavia.	(a) †	†	†
Bagelen.	Poerworedjo.	Maron.	E Moormann & Cie.	600	40	40 à 70
Id.	Karang-anjar.	Kretek.	Swaving.	64	6	†
Kadoe.	Magelang.	Balak.	E. M. H. Bousquet.	700	68	30
Id.	Id.	Boro-Boedoer.	Moormann & Cie.	4 600	†	150
Id.	Poerbolinggo.	Djoemoijo.	Java Tabakmaatschappij.	480	†	75
Id.	Id.	Djetak.	Idem.	640	50	60
Id.	Id.	Sawangan.	't Hooft en Bousquet.	96	45	40
Id.	Id.	Wonosari.	H. en J. Stap.	102,4	18	10
Id	Id.	Soetjen.	A. F. von Ende.	200	6	30
Id.	Temanggoeng.	Temanggoeng.	Wuste en Hintze.	330	40	80
Id.	Id.	Djoemo.	F. Loze en H. A. Mehlbaum.	240	25	10
Id.	Id.	Paraän.	van den Broek en Veeckens.	320	24	42
Kediri.	Kediri.	Soerabaija Tabakmaatschappij.	Soerabaija Tabakmaatschappij.	2 800	10 à 12	4 à 150
Id.	Id.	Eppo.	G. Harkema en Y. W. Dammers.	1 000	9	40 à 400
Id.	Id.	Kendal-djajong.	C. H. de Bruijn & Cie.	600	†	6 à 400
Id.	Id.	Branggahan.	H. L. Ketjen.	700	7	20 à 200
Id.	Id.	Tjangkring.	B. van Leeuwen & Cie.	2 075	21	†
Id.	Id.	Poerwodadi.	A. V. Hantermann.	3 000	20	50 à 300

(a) Deze onderneming was eerst onlangs tot stand gekomen.

GEWESTEN.	AEDEELINGEN.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers of administrateurs.	Productie. (pikols.)	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
Kediri.	Kediri.	Kentjong.	P. H. L. Lisnet.	568	15	40 à 300
Id.	Id.	Waschman.	Homans & Cie.	3 000	40	50 à 300
Id.	Id.	Kras.	P. H. L. Lisnet, C F. Wardenaar en H. Rosemeier.	2 600	20	40 à 300
Id.	Id.	Djambean.	E. Moormann & Cie.	3 500	†	onbepaald.
Id.	Id.	Kota Kediri.	Hagedoorn Sr.	†	†	†
Id.	Id.	Tales.	Scheepmaker.	†	†	†
Id.	Blitar.	Soerab. Maatschappij (Blitar).	Soerabaija Tabakmaatschappij.	2 000	†	†
Id.	Id.	Tawang redjo.	W. H. Besier en Jonkheim.	1 600	18	40 à 400
Id.	Id.	Blitar.	Idem.	4 000	†	100 à 1000
Id.	Id.	Dermosari.	Soerabaija Tabakmaatschappij.	850	†	100 à 250
Id.	Id.	(P. J. Slors.)	P. J. Slors.	3 500	14	14 à 120
Id.	Id.	Dandong.	E. Moormann & Cie.	3 000	†	50 à 150
Id.	Id.	(Reiss & Cie.)	Reiss & Cie.	1 100	†	30 à 40
Id.	Id.	H. S. en D. B. (Blitar).	Soerabaija Tabakmaatschappij.	3 500	22	15 à 500
Id.	Id.	—	Besier en Jonkheim.	1 200	†	8 à 24
Id.	Id.	(Vijsma.)	M. G. Vijsma.	600	†	30 à 150
Id.	Id.	Pingir Sari.	C. A. A. Amand.	1 600	†	12 à 30
Id.	Id.	Lisnet (Blitar).	C. H. L. Lisnet.	640	†	50 à 200
Id.	Id.	Kaoeman, Krangan, Boro en Krapijak.	E. Moormann & Cie.	9 172	100	400 à 3000
Id.	Id.	Srengat.	Java Tabakmaatschappij.	3 000	†	20 à 45
Id.	Id.	Kepandjen.	Velsink.	1 726	19	10 à 20
Id.	Id.	A. J. M.	Reuvekamp Gille.	1 200	†	†
Id.	Id.	Plosso Kerep.	Java Tabakmaatschappij.	3 800	50	12 à 900
Id.	Toeloeng-Agoeng.	(le Comte.)	W. L. le Comte & Cie.	2 400	†	80
Id.	Id.	Ngoenoet.	R. Boijd.	1 700	†	100
Id.	Id.	(A. J. Walter.)	Soerabaija Tabakmaatschappij.	2 000	†	100
Id.	Id.	(J. J. de Graaf.)	E. Moormann & Cie.	1 100	†	70
Id.	Id.	Toeloeng-Agoeng.)	B. van Leeuwen & Cie.	3 600	†	150
Id.	Id.	Epo.	Y. W. Dammers.	1 300	40	20
Id.	Trengalek.	(van Swieten.)	van Swieten.	(a) †	†	†

(a) Deze onderneming was eerst onlangs tot stand gekomen.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE TT.

N°. 46.

(Zie blz. 191 van het verslag.)

OVERZIGT

BETREFFENDE DE

OP JAVA GEVESTIGDE LANDBOUW-ONDERNEMINGEN

OP DOOR HET GOUVERNEMENT VERHUURDE

WOESTE GRONDEN,

(daaronder ook nog die waarvan de huur in erfpacht is geconverteerd)

over 1874.

Volgnummer.	Afdeeling.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden. (Voor vele ondernemingen is het aantal bouws in de onderdeelen afgerond.)	Begin van den huurtijd.	Duur van den huurtijd.	Bedrag van den jaarlijkschen huurschat per bouw.
							Ban
1	Lebak.	Tjisolear. (*a*)	V. C. Coster van Voorhout.	300	27 Febr. 1865	20 jaren.	f 0,50
2—4	Idem.	Tjisela. (*b*)	jhr. G. F. v. d. Poll en dr. A. J. D. Steenstra Toussaint.	1 500	22 Febr. 1865	Id.	0,50
5	Idem.	Kosala. (*c*)	H. Lash.	508	12 Nov. 1872	Id.	2,50
6	Idem.	Tjioepit (Lebaksari). (*d*)	C. G. Kolff en B. A. Suermondt.	504	17 Aug. 1872	Id.	2,50
7	Idem.	Lebaksioe.	A. Huidekoper en de firma Cramerus en C°.	532	27 Maart 1873	Id.	2,50
8	Idem.	Goenong Pontong.	A. J. W. van Delden.	530	20 Dec. 1873	Id.	2,51
							Bata
9	Buitenzorg.	Tjogrek.	Factory der Ned. Handelmaatschappij.	296	15 Nov. 1865	tot einde oogst 1885	f 1,00
10	Idem.	—	Idem.	118	28 Maart 1874	Id.	1,00
11	Idem.	Tjikema.	A. Locas.	105	18 Mei 1866	20 jaren	3,50
							Kra
12	Krawang.	Parakantroes.	W. Suermondt Wz.	1 197½	1 Jan. 1868	20 jaren	f 6,00
13	Idem.	Kalangsari.	F. Butin Bik.	427½	1 Jan. 1873	Id.	1,00
14	Idem.	Wanasepi.	J. A. Stewart.	774	1 Jan. 1873	Id.	1,00
15-19	Idem.	Gintoeng en Tamblang.	J. A. Krajenbrink.	131½	27 Febr. 1871	tot oogst 1887	7,50
				155½	27 Febr. 1871	20 jaren	7,50
			(*h*)	224	15 Dec. 1866	Id.	5,50
				195	15 Dec. 1866	Id.	5,50
				55	21 Oct. 1868	Id.	5,50

Verschuldigde huurschat in 1874. (De sommen met een * geteekend, betreffen die ondernemingen, waarvan de huurschat in 1874 nog niet over de volle uitgestrektheid verschuldigd was.)	Hoeveelheid bouws onder ult. 1874 beplant.	Productie in 1874.	Aantal werkbare mannen op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: Ambachtslieden.	voor bereiding van het product: Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders, niet op het perceel gevestigd, bovendien dagelijks gebezigd.	Verdere aanteekeningen.
tam.							
f 150,00	—	—	—	—	—	—	(a)
750,00	1100 met koffij	2400 pik. koffij	146	4	50	75 á 200	(b)
nog niet ingegaan	245 » »	—	104	1	—	1	
Id.	150 » »	—	60	20	—	40	(c)
Id.	240 » »	—	110	—	—	12 à 160	
Id	133 » »	—	—	—	—	—	
via							
f 296,00 / nog niet ingegaan	150 met thee	30 000 kilo's thee	100	—	40	25 à 100	(d)
f 367,00	40 met padi, 2 met moerbeziën, 1$^1/_2$ met obie	1350 pik. padi (e) en 50 kilo's gedroogde zijde (cocon's)	18	—	—	120	(e)
wang.							
f 7 185,00	508 met suikerriet	(f) 18 000 pik. suiker	—	—	—	600 à 1200	(f)
427,00	160 » »	3 200 » »	—	—	—	—	(g)
774,00	110 » »	4 740 » » (g)	—	—	138	48	
nog niet ingegaan / Id.	nog in ontginning	—	—	—	—	—	(h)
f 2 305,00 / 301,00	474 met kaneel	3 400 kilo's pijpkaneel, 1 625 kilo's gerolde kaneel en 2 475 kilo's afval	—	—	—	50 à 100	

(a) Dit perceel bleef in 1874 geheel braak liggen. De huurder wenscht zijne regten te verkoopen (zie vorig verslag blz. 200), maar er hebben zich nog geen koopers opgedaan.

(b) Deze onderneming bestaat uit drie perceelen: Tjisela I en II en Tjilaki. Bij besluit van 11 Maart 1875 is toegestaan de huur van dit perceel te converteren in erfpacht.

(c) De huur van dit perceel is in erfpacht geconverteerd; den 26sten Februarij 1874 is het erfpachtsregt in de openbare registers ingeschreven.

(d) Bij besluit van 16 Maart 1875 is de conversie van huur in erfpacht voor dit perceel toegestaan.

(e) Van deze opbrengst ontving de ondernemer, die zijne velden aan inlandsche landbouwers verhuurt, $^1/_5$ of 270 pikols.

(f) Uit de verkregen stroopsuiker werd bovendien 250 leggers arak gestookt.

(g) Ook bij Wanasepi is uit de stroopsuiker nog arak gestookt; de hoeveelheid is niet opgegeven.

(h) De huur van deze drie laatste perceelen is in erfpacht geconverteerd; het erfpachtsregt is op 15 December 1874 ingeschreven.

In bijlage GG van het vorig verslag is de productie van deze perceelen verkeerd opgegeven; zij bedroeg over 1873 7400 kilo's pijpkaneel en 3000 kilo's afval.

Volgnummer.	Afdeeling.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden. (Voor vele ondernemingen is het aantal bouws in de onderdeelen afgerond.)	Begin van den huurtijd.	Duur van den huurtijd.	Bedrag van den jaarlijkschen huurschat per bouw.
							Preanger
20	Bandong.	Tjioemboeloeit.	G. M. Tetrode, erven J. R. Depmer, F. M. G. en F. K. van Cattenburch en J. H. Brumsteede.	325	1 Jan. 1864	20 jaren	f 24,00
21	Idem.	Tegalmantri of Ardjosari.	Mr. R. A. van Kerkhoven.	408	15 Febr. 1869	Id.	8,00
22	Idem.	—	Jhr. N. A. Holmberg de Beckfeldt.	$510^3/_4$	28 Aug. 1874	Id.	5,00
23	Soekaboemi.	Sinagar.	A. Holle.	300	1 Jan. 1863	Id.	24,00
24	Idem.	Tjirohani.	Idem.	300	16 Sept. 1864	Id.	6,00
25	Idem.	Parakansalak. (*i*)	A. W. Holle.	291	1 Jan. 1863	Id.	24,00
26	Idem.	Tjisalak. (*i*)	A. W. Holle en W. F. Hoogeveen.	174	5 April 1865	Id.	5,00
27	Idem.	Idem. (*i*)	A. W. Holle en W. F. Hoogeveen.	$126^1/_2$	1 Julij 1872	13 jaren	3,00
28	Idem.	Argalinga.	G. F. van Polanen Petel en E. C. C. Boutmy.	268	15 Julij 1872	20 jaren	0,80
29	Idem.	Tjikembang.	Mr. W. A. baron Baud.	$442^1/_2$	19 Maart 1868	Id.	$6,66^2/_3$
30	Idem.	Tjiboengoer.	G. F. Bauer.	173	19 Aug. 1865	Id.	5,00
31	Idem.	Tjitjalobak. (*k*)	J. A. Droop.	15	7 Aug. 1873	Id.	4,00
32	Soemedang.	Djatinangor.	Mr. W. A. baron Baud.	281	1 Jan. 1864	Id.	50,00
33	Idem.	Tegal Tjinangrang en Tjiseda.	P. J. L. Prins en P. Op de Laey.	225	16 Dec. 1867	Id.	3,00
34	Idem.	Margapala en Tjioehoet.	J. Greefkes.	188	26 Jan. 1869	Id.	$6,66^2/_3$
35	Idem.	—	N. P. van den Berg.	199	21 Aug. 1872	Id.	8,00
36	Idem.	Tandjongsari.	Mr. W. A. baron Baud.	500	26 Mei 1870	14 jaren	8,00
37	Idem.	—	Idem.	200	7 Julij 1874	20 jaren	3,50
38	Limbangan.	Waspada I.	K. F. Holle.	148	3 Jan. 1865	Id.	6,00
39	Idem.	Waspada II.	Idem.	50	29 April 1868	Id.	8,00
40	Soekapoera.	Tjikadjang.	Mr. W. A. baron Baud.	358	1 Jan. 1865	Id.	50,00
							Cheri
41	Sindanglaut.	Djatipiring of Blender.	Paine Stricker en Comp., in liquidatie.	300	1 Jan. 1862	20 jaren	f 15,00
42	Madjalengka.	Kadhipatten.	J. C. G. A. de Vogel.	400	1 Jan. 1862	Id.	15,00
43	Idem.	Tjarennang.	Mr. W. A. baron Baud.	300	1 Jan. 1863	Id.	24,00

Verschuldigde huurschat in 1874. (De sommen met een * geteekend, betreffen die ondernemingen, waarvan de huurschat in 1874 nog niet over de volle uitgestrektheid verschuldigd was.)	Hoeveelheid bouws onder ult. 1874 beplant.	Productie in 1874.	Aantal werkbare mannen op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: Ambachtslieden.	voor bereiding van het product: Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders, niet op het perceel gevestigd, bovendien dagelijks gebezigd.
regentschappen.						
f 7 800,00	325 met thee	65 345 kil. thee	226	—	57	20 à 200
3 261,50	370 » »	38 000 » »	58	21	55	330
nog niet ingegaan	—	—	—	—	—	—
7 200,00	300 met thee	193 975 kil. thee	382	27	186	20
1 800,00	300 » »	75 000 » »	320	21	120	niet opgegeven
6 984,00	291 » »	187 500 » »	398	51	245	150
870,00 / nog niet ingegaan	280 » »	95 000 » »	300	44	130	150
Id.	—	—	—	—	—	6 à 15
* 1 769,00	55 met thee	6 000 kil. thee	65	5	10	40
865,25	150 » koffij	450 pikols koffij	150	20	16	30
nog niet ingegaan	10 » thee	—	100	—	—	25
14 050,00	210 » »	115 000 kil. thee	500	—	—	50
675,00	170 » »	45 500 » »	160	4	40	20
* 501,50	140 » »	10 000 » »	50	—	10	50
nog niet ingegaan	5 » koffij	—	—	—	—	—
* 800,00	niet opgegeven	—	—	—	—	—
nog niet ingegaan	—	—	1	—	—	30
886,75 / * 239,00	192 met thee en 2 met koffij	117 500 kil. thee en 51 pik. koffij	132	8	10	50
17 900,00	358 met thee	185 546 kil. thee	—	—	—	525 tuinarbeiders en 280 fabriek- en andere arbeiders.
bon.						
f 4 500,00	$104^1/_2$ met suiker	(l) 10 500 pik. suiker	—	10	± 210	± 200
6 000,00	373 » »	(m) 25 000 » »	350	50	200	± 1000
7 200,00	300 » thee	50 000 kil. thee	300	niet opgegeven	100	—

Verdere aanteekeningen.

(i) De ondernemers van Parakansalak en Tjisalak hebben conversie van huur in erfpacht aangevraagd.

(k) Bij besluit van 23 December 1874 is conversie van de huur in erfpacht toegestaan.

(l) Deze productie is niet uitsluitend verkregen van de tot de onderneming behoorende gronden, maar ook van $105^1/_2$ bouws, daar buiten door de bevolking met suikerriet beplant.

(m) Deze productie is verkregen van een aanplant van 373 bouws; van 245 bouws buiten het huurland leverde de bevolking het product aan den ondernemer.

De huur van Kadhipatten is in 1874 in erfpacht geconverteerd; den 31sten December is het erfpachtsregt in de openbare registers ingeschreven.

Volgnummer.	Afdeeling.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden. (Voor vele ondernemingen is het aantal bouws in de onderdeelen afgerond.)	Begin van den huurtijd.	Duur van den huurtijd.	Bedrag van den jaarlijkschen huurschat per bouw.
							Peka
44	Pekalongan	Sidogoeno (Djampangan en Sidosoekmo).	H. J. Rauws.	497	17 April 1868	20 jaren	f 2,00
45	Bandar.	Loetoeng en Linggo (Pring Ombo). (n)	H. van Gessel Jr.	367	18 Sept. 1866	Id.	5,00
46	Batang (controle afdeeling Keboemen).	Simbang.	Erven W. Castens.	642	1 Jan. 1872	Id.	2,00
47	Idem.	Segayong.	Idem.	925	Id.	Id.	2,00
48	Idem.	Gebang-anom.	W. J. C. Veenstra.	400	22 Oct. 1873	Id.	3,00
							Sama
49	Ambarawa.	Kedawong.	Internationale Crediet- en Handelsvereeniging te Rotterdam.	402	1 Jan. 1859	20 jaren	f 6,00
50	Idem.	Lerep.	D. J. K. Pietermaat.	317	1 Jan. 1867	12 jaren	6,00
51	Idem.	Terwidi en Kalisidi. (o)	Factory der Ned. Handelmaatschappij.	585	Id.	Id.	6,00
52	Idem.	Geboegan. (p)	Dorrepaal en C°. en P. J. F. Bounin.	800	1 Jan. 1861	20 jaren	6,00
53	Idem.	Banaran.	D. Maclaine en firma Mac Neill en C°.	400	1 Jan. 1859	Id.	6,00
54	Idem.	Pringapoes Nobo. (q)	Oost-Indische Maatsch. van Administratie en lijfrente (in liquidatie).	969	Id.	Id.	6,00
55	Idem.	Stomi.	Idem.	33	Id.	Id.	6,00
56	Idem.	Klepoe. (r)	M. A. van Dommelen, wed. A. E. Caron c. s.	400	Id.	Id.	6,00
57	Idem.	Samirono.	Dorrepaal en C°.	280	6 Oct. 1858	Id.	6,00
58	Idem.	Kali-Oeloe.	Ph. T. Voorneman. (s)	362	Id.	Id.	6,00
59	Idem.	Kedaijon.	Internationale Crediet- en Handelsvereeniging te Rotterdam.	56	1 Jan. 1859	Id.	6,00
60	Idem.	Djatirongo.	Factory der Ned. Handelmaatschappij.	1084	Id.	Id.	6,00
61	Salatiga.	Flogo (t)	A. van Dommelen, wed. F. J. Lorch, en H. van Dommelen.	420	Id.	Id.	6,00

Verschuldigde huurschat in 1874. (De sommen met een * geteekend, betreffen die ondernemingen, waarvan de huurschat in 1874 nog niet over de volle uitgestrektheid verschuldigd was.)	Hoeveelheid bouws onder ult. 1874 beplant.	Productie in 1874.	Aantal werkbare mannen op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: Ambachts-lieden.	voor bereiding van het product: Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders, niet op het perceel gevestigd, bovendien dagelijks gebezigd.
longan.						
f 994,00	300 met koffij	96 pikols koffij	—	3	12	130 à 200
1 834,00	356 » »	356 » »	60	1	3	60 à 200
1 284,00	300 » »	464 » »	—	—	—	50 à 300
1 850,00	250 met suiker en 148 met djagong, katjang enz.	± 2200 pikols suiker.	—	—	—	100 à 400
nog niet ingegaan	300 met tabak en djagong.	—	—	—	—	—
rang.						
f 2 411,00	200 met koffij	944 pikols koffij	83	—	83	25
1 902,00	200 » » en 4 met kina	750 » »	37	—	37	75
3 510,00	300 met koffij	915 » »	48	—	48	75
4 800,00	500 » »	2800 » »	72	—	72	48
2 400,00	250 » »	1440 » »	123	—	123	niet opgegeven
5 811,00	700 » »	1381 » »	92	2	92	150
199,00	33 » »	110 » »	1	—	—	12
2 400,00	200 » »	719 » »	51	—	51	75
1 680,00	129 » »	105 » »	10	—	10	20
2 172,00	120 » »	281 » »	37	—	30	—
336,00	52 » »	450 » »	12	—	12	—
6 504,00	400 » »	936 » »	132	1	132	250
2 520,00	400 » »	2408 » »	60	—	13	350

Verdere aanteekeningen.

(*n*) De huur van dit perceel is geconverteerd in erfpacht. Het erfpachtsregt is den 24sten December 1874 ingeschreven.

(*o*) Voor dit perceel is conversie van huur in erfpacht aangevraagd.

(*p*) Als boven.

(*q*) Als boven.

(*r*) Als boven.

(*s*) Deze heeft zijne huurregten overgedragen aan H. de la Bretonière, maar die overdragt is nog niet door de Regering goedgekeurd.

(*t*) Voor dit perceel is conversie van huur in erfpacht toegestaan bij besluit van 10 Junij 1875.

Volgnummer.	Afdeeling.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen in bouws van 500 vierk. Rhijnl roeden. (Voor vele ondernemingen is het aantal bouws in de onderdeelen afgerond.)	Begin van den huurtijd.	Duur van den huurtijd.	Bedrag van den jaarlijkschen huurschat per bouw.
62	Salatiga.	Goli.	Factorij der Ned. Handelmaatschappij.	412	28 Dec. 1858	20 jaren	f 6,00
63	Kendal.	Djatikalangan en Tambangan.	Oost-Indische Maatsch. van Administratie en lijfrente (in liquidatie).	892	1 Jan. 1860	Id.	6,00
64	Idem.	Getas.	V. J. van Dolder.	577	6 Nov. 1858	Id.	6,00
65	Idem.	Idem.	Idem.	209	30 Mei 1873	Id.	8,71
66	Idem.	Seringin.	Factorij der Ned. Handelmaatschappij.	439	1 Jan. 1867	19 jaren	6,00
67	Idem.	Kliwat Soengi.	J. J. Nolthenius Jr.	381	Id.	Id.	6,00
68	Idem.	Idem.	Idem.	110	8 Dec. 1870	tot 31 Dec. 1885	8,00
69	Idem.	Ngarianak.	Factorij der Ned. Handelmaatschappij.	801	1 Jan. 1866	20 jaren	6,00
70	Idem.	Kalimas.	J. L. de Grave en M. S. de Grave, geb. van Elk.	1 089	1 Julij 1872	Id.	± 9,13[5]
71	Idem.	Blorok.	J. H. v. Franquemont, wed. J. J. G. Ottenhoff c. s.	15	1 April 1860	15 jaren	6,00
72	Idem.	Trisobo.	Factorij der Ned. Handelmaatschappij.	85	10 Oct. 1859	40 jaren	6,00
73	Idem.	Sidomoekti.	Mac Neill en Comp.	681	1 Jan. 1859	20 jaren	6,00
74	Idem.	Tjoeroek.	A. H. & L. J. Heidenreich.	793	1 Jan. 1861	Id.	6,00
75	Idem.	Poetjong. } (v)	Mac Neill en Comp.	737	1 Jan. 1859	Id.	6,00
76	Idem.	Selokaton. } (v)	Idem.	177	1 Jan. 1867	12 jaren	6,00
77	Idem.	Seketjer. (w)	Factorij der Ned. Handelmaatschappij.	184	1 Jan. 1859	20 jaren	6,00
78	Idem.	Dandang, Badeh en Widoro. (x)	P. H. Soeters.	196	Id.	Id.	6,00
79	Idem.	Genting Goenoeng. (y)	Mac Neill en Comp.	493	26 Jan. 1861	Id.	6,00

Ja

80	Joana.	Wonoredjo.	P. Dunlop.	205	1 Jan. 1859	20 jaren	f 6,00
81	Japara.	Poeloe Pandjang.	A. Desperoux.	31	19 Dec. 1866	Id.	6,00

Verschuldigde huurschat in 1874. (De sommen met een * geteekend, betreffen die ondernemingen, waarvan de huurschat in 1874 nog niet over de volle uitgestrektheid verschuldigd was.)	Hoeveelheid bouws onder ult. 1874 beplant.	Productie in 1874.	Aantal werkbare mannen op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	Aantal werkbare mannen op het perceel gevestigd, gebezigd: voor bereiding van het product. Ambachts-lieden.	Aantal werkbare mannen op het perceel gevestigd, gebezigd: voor bereiding van het product. Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders, niet op het perceel gevestigd, bovendien dagelijks gebezigd.
f 2 472,00	250 met koffij	1061 pik. koffij	54	—	18	175
5 353,00	800 » »	3400 » »	100 à 300	—	—	± 250
3 462,00	500 » »	±2000 » »	100	—	25	200
nog niet ingegaan	—	—	—	—	—	—
f 2 635,00	340 met koffij	842,75 pik. koffij	170	—	—	—
2 287,00	425 » »	1993,81 » »	100	—	± 100	150
nog niet ingegaan	—	—	—	—	—	—
f 4 806,00	550 met koffij	1136 pik. koffij	80	—	40	150
10 000,00	880 » »	±3200 » »	± 400	—	—	—
90,00	(u)	—	—	—	—	—
510,00	80 met koffij	91,20 pik. koffij	30	—	—	—
4 085,00	617 » »	3097,70 » »	98	—	—	155
4 760,00	674 » »	911,08 » »	166	—	—	30
(v) 5 168,00	850 » »	4527 » »	154	—	—	244
1 104,00	180 » »	651 » »	54	—	—	30
1 174,00	185 » »	633,43 » »	311	—	—	30
2 955,00	250 » »	968,50 » »	33	—	—	30
para.						
f 1 230,00	160 met koffij	420 pik. koffij	25	1	4	50 à 100
* 73,60	(z)	—	—	—	—	—

Verdere aanteekeningen.

(u) Dit perceel is niet beplant; daarop is eene koeliekampong der suikerfabriek Kaliwoengoe gevestigd.

(v) De huur dezer perceelen is in erfpacht geconververteerd; het erfpachtsregt is den 25sten Augustus 1874 ingeschreven.
Huurschat was slechts verschuldigd over $861^{3}/_{10}$ bouws. De meerdere uitgestrektheid van het perceel was kosteloos in huur afgestaan als schadeloosstelling voor vroeger te min bezeten huurgebied.

(w) De conversie van huur in erfpacht is bij besluit van 1 Junij 1875 toegestaan.

(x) Voor dit perceel is conversie van huur in erfpacht aangevraagd.

(y) Als boven.

(z) Dit perceel is sinds geruimen tijd niet meer in exploitatie. In het vorig verslag werd de huurschat over 1873 verkeerd opgegeven. In stede van f 72 leze men aldaar f 36,80.

Volgnummer.	Afdeeling.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden. (Voor vele ondernemingen is het aantal bouws in de onderdeelen afgerond.)	Begin van den huurtijd.	Duur van den huurtijd.	Bedrag van den jaarlijkschen huurschat per bouw.
							Pasoe
82	Pasoeroean.	Alkmaar. (*aa*)	W. L. Homans en C. Scheepmaker.	1 910	1 Jan. 1859	20 jaren	f 6,00
83	Malang.	Soembool. (*cc*)	S. L. W. v. d. Elst.	499	1 Nov. 1867	Id.	6,66⅔
84	Idem.	Tanahwangi. (*dd*)	A. Salm c. s.	710	1 Julij 1857	Id.	6,00
85	Idem.	Limburg. (*ee*)	de Maatschappij Limburg.	1 112	20 Jan. 1859	Id.	6,00
86	Idem.	Boemiayoe.	C. J. A. de Quaij.	109½	22 Jan. 1859	Id.	6,00
87	Idem.	Gangsiran. (*ff*)	M. F. Reynst.	495½	6 Dec. 1866	Id.	6,00
88	Idem.	Djoengo. (*gg*)	jhr. A. van Citters.	500	12 Mei 1868	Id.	8,00
							Probo
89	Loemadjang.	Pandanwangi.	Firma Arnold en Zonen.	500	13 Febr. 1864	20 jaren	f 6,00
							Be
90	Bondowosso.	Wonokesoemo (Plantage Rotterdam). (*ii*)	jhr. C. J. P. von Mühlen.	100	27 April 1860	20 jaren	f 6,00
							Banjoe
91	Banjoewangi.	Ardja Blambangan.	jhr. H. J. A. S. de Mey van Gerwen en H. J. Coert.	300	21 Aug. 1865	20 jaren	f 2,00
							Ban
92	Banjoemas.	Tjiberem. (*ll*)	G. L. Dorrepaal.	100	1 Febr. 1857	20 jaren	f 6,00
93	Idem.	Pegadoengan. (*mm*)	Erven J. W. Boers	100	1 Dec. 1865	Id.	5,00

Verschuldigde huurschat in 1874. (De sommen met een * geteekend, betreffen die ondernemingen, waarvan de huurschat in 1874 nog niet over de volle uitgestrektheid verschuldigd was.)	Hoeveelheid bouws onder ult. 1874 beplant.	Productie in 1874.	Aantal werkbare mannen op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: Ambachtslieden.	voor bereiding van het product: Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders, niet op het perceel gevestigd, bovendien dagelijks gebezigd.
roean.						
f 11 460,00	418 met suiker	27 000 pik. suiker (*bb*)	600	15	120	20 à 600
* 2 660,59	420 » koffij	375 » koffij	13	—	—	70 à 80
4 260,00	345 » koffij, 67 » tabak, 155 » padi	5 000 » » 228 » tabak 6 200 » padi	99	10	41	6 à 54
6 672,00	530 » koffij 128 » padi	6 000 » koffij 5 120 » padi	50	3	40	150
657,00	15 » koffij 62 » padi	74 » koffij 3 100 » padi	—	—	—	10
2 972,00	493 » koffij	5 063 » koffij	78	13	55	10 à 750
* 2 400,00	400 » »	100 » »	15	—	4	5 à 200
linggo.						
f 3 000,00	(*hh*)	—	—	—	—	—
zoeki.						
f 600,00	100 met koffij	870 pik. kofij	—	—	—	300
wangi.						
f 600,00	(*kk*) 20 met padi, 50 met klapper- en pisangboomen en 24 met koffij	—	25	—	—	—
joemas.						
f 600,00	100 met koffij	11 pik. koffij	39	—	—	10 à 60
500,00	—	—	—	—	—	—

Verdere aanteekeningen.

(*aa*) Voor dit perceel is conversie van huur in erfpacht toegestaan bij besluit van 5 Junij 1875.

(*bb*) Dit product werd verkregen van de 418 bouws op het huurland en van 60 bouws daarbuiten, door de bevolding beplant.

(*cc*) Voor dit perceel is conversie van huur in erfpacht aangevraagd.

(*dd*) Als boven.

(*ee*) Als boven.

(*ff*) De huur van dit perceel is door erfpacht vervangen: het erfpachtsregt is op 9 October 1874 ingeschreven.

(*gg*) Voor dit perceel is conversie van huur in erfpacht aangevraagd.

(*hh*) Deze onderneming is verlaten. Eene poging om haar publiek te verkoopen is mislukt. Wegens wanbetaling van den huurschat sedert 1872 wordt getracht tot ontbinding van het contract te geraken. De weinige opgezetenen van dit land teelen voor eigen rekening eenige rijst en tabak.

(*ii*) Dit perceel ligt geheel tusschen gouvernementsaanplantingen ingesloten. De bereiding van het product heeft zoowel op de onderneming als in de omliggende dessa's plaats.

(*kk*) Deze aanplantingen geschieden door de opgezetenen voor eigen rekening. Door de huurders wordt het perceel niet geëxploiteerd. Het padigewas is in 1874 geheel mislukt.

(*ll*) De huur van dit perceel is in erfpacht geconverteerd; den 31sten Januarij 1875 is het erfpachtsregt ingeschreven. Op de onderneming wordt tabak verwerkt, buiten het perceel geplant; de hoeveelheid is niet opgegeven.

(*mm*) Dit perceel is sedert het overlijden van den oorspronkelijken huurder onbeheerd gelaten. De huurovereenkomst is den 30sten November 1874 ontbonden.

Volgnummer	Afdeeling.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden. (Voor vele ondernemingen is het aantal bouws in de onderdeelen afgerond.)	Begin van den huurtijd.	Duur van den huurtijd.	Bedrag van den jaarlijkschen huurschat per bouw.
							Bage
94	Ledok.	Ledoksche theetuinen.	N. P. v. d. Berg, K F. Holle en E. J. K. J. L. Jacobson.	767	1 Maart 1871	tot 28 Febr. 1885	f30,38
95	Idem.	Boerat.	graaf Ch. Geloes d'Elsloo.	457	10 Nov. 1868	20 jaren	8,00
							Ka
96	Magelang.	Ngrantjak. (*nn*)	E. Jacobson.	284	9 Febr. 1869	20 jaren	f10,66²/₃
97	Idem.	Idem. (*nn*)	Idem.	89	11 Junij 1872	tot oogst 1889	10,66²/₃
98	Temanggoeng.	Kebondalem. (*oo*)	E. Keyner.	142	14 Dec. 1872	20 jaren	6,00
99	Idem.	Bandjarsari.	A. M. Odenthal.	390	18 April 1874	Id.	2,50
							Madi
100	Madioen.	Waliran. (*pp*)	B. R. G. Bouricius.	400	4 Sept. 1867	20 jaren	f 6,66²/₃
101	Idem.	Idem. (*pp*)	Idem.	100	13 Nov. 1869		
102	Idem.	Kandangan.	Idem.	500	23 Junij 1873	Id.	7,00
103	Ponorogo.	Soekaradja. (*rr*)	J. W. G. Harloff.	500	1 Jan. 1863	Id.	6,00
104	Idem.	Bonowati en Goeloe-Woeloeh. (*ss*)	Aquasi Boachi.	434	2 Febr. 1873	Id.	6,00
105	Idem.	Soemberwangi. (*tt*)	P. Suermondt.	500	20 Maart 1873	Id.	20,00
106	Ngawi.	Bandjaran. (*uu*)	A. Rutering.	120	14 Mei 1872	Id.	3,50
							Ke
107	Kediri.	Kentjong (Soekoredjo).	P. H. L. Lisnet.	512	24 Julij 1865	20 jaren	f 4,00
108	Idem.	Brenggolo (Kawedoesan). (*vv*)	Tan Kok Tong.	282	8 Julij 1865	Id.	4,00
109	Idem	Petoengroto.	J. G. Huijser.	353	23 Jan. 1874	Id.	3,00

Verschuldigde huurschat in 1874. (De sommen met een * geteekend, betreffen die ondernemingen, waarvan de huurschat in 1874 nog niet over de volle uitgestrektheid verschuldigd was.)	Hoeveelheid bouws onder ult. 1874 beplant.	Productie in 1874.	Aantal werkbare mannen op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: Ambachtslieden.	voor bereiding van het product: Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders, niet op het perceel gevestigd, bovendien dagelijks gebezigd.
len.						
f 23 303,88	750 met thee	180 061 kil. thee	360	—	120	—
* 2 193,60	387 » koffij	407 pikols koffij	—	—	16	70
doe.						
* f 1 817,50 nog niet ingegaan	300 met koffij	244 pikols koffij	40	8	24	50 à 250
Id.	80 » »	—	10	—	—	—
Id.	5 » »	—	4	—	—	25
oen.						
* f 2 133,00 (qq) * 267,00	475 met koffij	± 450 pik. koffij	40	—	—	50 à 300
nog niet ingegaan	250 » »	—	10	—	—	50 à 200
3 000,00	400 » »	± 2000 pik. koffij	—	2	—	94 à 224
nog niet ingegaan	115 » »	—	—	—	—	100 à 150
Id.	50 » »	—	—	—	—	50 à 250
Id.	120 » »	—	—	—	—	150
dirl.						
f 2 049,00	95 met tabak	568 pikols tabak	90	18	15	40 à 300
	230 » padi	? » padi				
1 128,00	90 » » suiker en tabak	niet opgegeven	120	2	onbepaald	30 à 40
nog niet ingegaan	—	—	—	—	—	30 à 40

Verdere aanteekeningen.

(*nn*) Voor dit perceel is conversie van huur in erfpacht aangevraagd.

(*oo*) Als boven.

(*pp*) Als boven.

(*qq*) In het vorig verslag werd voor den huurschat in 1873 ten onregte f 667 opgegeven; dit moest zijn f 133,50.

(*rr*) Voor dit perceel is conversie van huur in erfpacht aangevraagd.

(*ss*) Als boven.

(*tt*) De conversie van huur in erfpacht is voor dit perceel toegestaan bij besluit van 27 Augustus 1874.

(*uu*) Als voren bij besluit van 19 December 1874.

(*vv*) Als voren bij besluit van 15 Januarij 1875.

Volgnummer.	Afdeeling.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen in bouws van 500 vierk. Rhijnl. roeden. (Voor vele ondernemingen is het aantal bouws in de onderdeelen afgerond.)	Begin van den huurtijd.	Duur van den huurtijd.	Bedrag van den jaarlijkschen huurschat per bouw.
110	Ngrowo.	Sidhoredjo (Tawangredjo) (*ww*)	Aquasi Boachi.	168	31 Mei 1866	tot ult. 1882	f 6,00
111	Idem.	Penampian.	E. M. van der Kaa.	503	13 Junij 1874	20 jaren	3,50
112	Idem.	Bringin.	R. Boyd.	590	29 Mei 1874	Id.	2,00
113	Idem.	—	J. F. Riesz.	570	15 Sept. 1874	Id.	2,50
114	Idem.	—	C. C. L. de Puijt.	497	13 Junij 1874	Id.	3,00
115	Berbek.	Koedjonmanis.	T. J. H. Bayer Sr.	400	7 Dec. 1863	Id.	5,00
116	Idem.	Papoh.	H. J. van Eck en R. W. Besier.	500	18 Julij 1864	Id.	5,00
117	Idem.	—	C. A. A. Amand.	169	15 Sept. 1871	Id.	5,00
118	Idem.	Djoeleg. (*xx*)	Nederlandsch-Indische Handelsbank.	530	30 Julij 1865	Id.	4,00
119	Idem.	Gabroe (*ijij*)	Idem.	531	10 Junij 1867	Id.	9,00
120	Blitar.	Tawangredjo.	Tawangredjo Cultuurmaatschappij.	150	19 Nov. 1868	Id.	10,66$^{2}/_{3}$

Verschuldigde huurschat in 1874. (De sommen met een * geteekend, betreffen die ondernemingen, waarvan de huurschat in 1874 nog niet over de volle uitgestrektheid verschuldigd was.)	Hoeveelheid bouws onder ult. 1874 beplant.	Productie in 1874.	Aantal werkbare mannen op het perceel gevestigd, gebezigd voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	voor bereiding van het product. Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders, niet op het perceel gevestigd, bovendien dagelijks gebezigd.	Verdere aanteekeningen.
f 1 006,80	3 met koffij	—	10	2	—	80	(*ww*) De conversie van huur in erfpacht is voor dit perceel toegestaan bij besluit van 25 Julij 1874.
nog niet ingegaan	—	—	35	—	—	—	
Id.	12 met koffij	—	45	—	—	50	(*xx*) Voor dit perceel is conversie van huur in erfpacht aangevraagd.
Id.	—	—	—	—	—	—	
Id.	—	—	—	—	—	—	(*ijij*) Als boven.
f 2 000,00	—	—	—	—	—	—	
2 500,00	30 met tabak	100 pik. tabak	30	4	—	10 à 100	
nog niet ingegaan	—	—	—	—	—	—	
f 2 120,00	296 met koffij	± 3000 pik. koffij (voor beide)	200	onbepaald	30	10 à 150	
* 3 823,20	164 » »						
* 960,00	30 » padi	100 » rijst en 39 » koffij van de woonerven	30	4	—	10 à 100	

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE UU.

N°. 47.

(Zie bladz. 194 van het verslag.)

OVERZIGT

VAN DE

OP CONTRACT MET HET GOUVERNEMENT WERKENDE ONDERNEMINGEN

VOOR DEN

AANKAP VAN HOUT UIT 'S LANDS BOSSCHEN OP JAVA,

over 1874.

Gewest; naam der onderneming; regentschap of district; uitgestrektheid van het contractsgebied in bouws; duur van het contract; naam van den contractant.	Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in kub. meters.)	Gekapte hoeveelheid houtwerken, (in kub. meters), gedurende 1874, benevens tariefswaarde.		Verschuldigde retributie aan den lande.
		A. Ondernemingen met vrije		
Tagal.				
Rantjawoengoe; districten Boemiayoe en Lebaksioe, regentschap Brebes; 398 bouws; 1 Julij 1873 tot 30 Junij 1878; Lim Eng Tjai.	p. m 1504	Bij het einde van 1873 lag in het perceel nog een voorraad hout van	480 M³.	f 24 000 's jaars
		Gekapt in 1874	508 »	
			988 M³.	
		Afgevoerd in 1874: (behalve eene aanzienlijke hoeveelheid brandhout en kleine houtwerken) 1925 balken, vertegenwoordigende eene tariefswaarde van f 15 776	988 »	
Samarang.				
Gedangan; district Mangar, regentschap Demak; 1528 bouws; 1 Julij 1866 tot 30 Junij 1878; Erven F. W. J. Dekker.	p. m. 3593	Bij het einde van 1873 lagen in het perceel nog.	(1) 3818 M³.	f 60 500 's jaars (gedurende 10 jaren).
		Gekapt in 1874	2860 »	
			6678 M³.	
		Afgevoerd in 1874: 9462 balken, 405 dolken, 669 krom- en kniehouten en 73 108 stuks kleine houtwerken, te zamen eene tariefswaarde vertegenwoordigende van f 56 728.	1996 »	
		Nog niet afgevoerd ult°. 1874	(2) 4682 M³.	
Rembes; district Bodja, afdeeling Kendal; 188 bouws; 1 Jan. 1872 tot 31 Dec. 1874; J. Hudig.	p. m. 2256	Bij het einde van 1873 lagen in het perceel nog.	(3) 1354 M³.	f 25 040 's jaars.
		Gekapt in 1874	2722 »	
			4076 M³.	
		Afgevoerd in 1874: 10 472 balken, 224 dolken, 1773 knie- en kromhouten en 56 314 stuks kleine houtwerken, te zamen eene tariefswaarde vertegenwoordigende van f 87 019.	2187 »	
		Nog niet afgevoerd ult°. 1874	1889 M³.	
Tempoeran; district Singen Kidoel, regentschap Samarang; 1610 bouws; 1 Junij 1873 tot 31 Mei 1878; D. J. K. Pietermaat.	p. m. 1288	Bij het einde van 1873 lagen in het perceel nog.	350 M³.	f 12 880 's jaars (gedurende 3 jaren).
		Gekapt in 1874	4750 »	
			5100 M³.	
		Afgevoerd in 1874: 13 024 balken, 664 dolken en 350 000 stuks kleine houtwerken, te zamen vertegenwoordigende eene tariefswaarde van f 87 833 . .	3275 »	
		Nog niet afgevoerd ult°. 1874	1825 M³.	

(1) Dit cijfer wordt nu gesteld in de plaats van het ten vorigen jare van 3646 M³.
(2) In de Indische stukken wordt het — niet met de overige opgaven overeenstemmende — cijfer 3882 M³. genoemd.
(3) Dit cijfer wordt nu opgegeven in stede van het cijfer van 2954 M³. in het vorig verslag genoemd.

VERDERE AANTEEKENINGEN.

beschikking over het gekapte hout.

Het kappen, bewerken en uitslepen van hout geschiedt bij aanneming; voor het vervoer naar de verzamelplaats in het bosch, langs den weg van Tagal naar Margasari, wordt gemiddeld 10 centen per strekkende meter betaald. Het verder vervoer van het hout geschiedt per tweewielige karren, òf direct langs den grooten weg naar de plaatsen van bestemming, òf naar de rivier langs welke het hout gevlot kan worden naar Tagal of Brebes. Bij aanneming wordt voor het transport van de verzamelplaats in het bosch tot naar de rivier, zijnde een afstand van ± 4 palen, f 1,25 per kub. meter, en voor het verder vervoer naar Brebes f 0,16 per strekkende meter betaald. De kosten van vervoer naar andere plaatsen hangen van den afstand af; eensdeels geschiedt dit vervoer door den aannemer, voor een ander deel door de koopers van het hout.

De ondernemer verkoopt het vierkant bekapte hout op de verzamelplaats in het bosch uit de hand voor 75 pct. boven het gouvernementstarief. Wat naar Tagal of Brebes wordt vervoerd, wordt op publieke veiling verkocht en brengt zeer uiteenloopende prijzen op.

Het brandhout wordt in het bosch uit de hand verkocht en door de opkoopers daaruit vervoerd. Gemiddeld wordt daarvoor f 6,25 per vadem betaald.

Met het vellen en vervoeren van het hout wordt op deze onderneming een zeer ongelijke tred gehouden. In den regel wordt meer hout gekapt dan vervoerd. Evenwel is, ten gevolge van verbetering der administratie en van den aanleg van een trekspoor, in 1874 meer afgevoerd dan in vorige jaren.

De achterstallige pacht bij deze onderneming is geklommen tot f 223 000. De geregtelijke invordering is uitgesteld, in afwachting dat op den door de erven van wijlen den contractant F. W. J. Dekker gedanen eisch tot ontbinding der overeenkomst, door den Hoogen Raad eene beslissing zoude zijn genomen. Nu die beslissing in het voordeel van het Gouvernement is uitgevallen, wordt voor de invordering het noodige verrigt.

Bij besluit van 11 Maart 1874, n°. 15, werd dit perceel, waarvoor het contract ten einde liep, aan den ondernemer in erfpacht afgestaan (zie bijlage Q), onder beding dat hij, in stede van het uitgekapte perceel, eene even groote uitgestrektheid in het vroeger geëxploiteerde boschperceel Kedong Pani zou doen schoonmaken, opdat het van gouvernementswege met djati kon worden beplant.

Omtrent de werking en inrigting van deze houtkap-onderneming zijn geene andere bijzonderheden te vermelden dan die welke zijn opgenomen in de bijlage OO van het verslag van 1873. In 1874 werd er eene stoomzaagmolen in werking gebragt.

Voor de twee laatste contractsjaren is geen pachtschat verschuldigd, maar de ondernemer zal dan den achterstand van zijn vroeger contract, over de jaren 1868—1870, moeten bijpassen.

Gewest; naam der onderneming; regentschap of district; uitgestrektheid van het contractsgebied in bouws; duur van het contract; naam van den contractant.	Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in kub. meters.)	Gekapte hoeveelheid houtwerken, (in kub. meters), gedurende 1874, benevens tariefswaarde.	Verschuldigde retributie aan den lande.
Japara.			
Padang; district Bandjaran, regentschap Japara; 301 bouws; 1 Jan. 1871 tot 31 Dec. 1875; P. L. H. Stennekes.	p. m. 1806	Bij het einde van 1873 lagen in het perceel nog . . . . 700 M³. Gekapt in 1874 . . . . 2100 » 2800 M³. Afgevoerd in 1874: 6000 balken en dolken, 400 kromhouten en 22 000 stuks kleine houtwerken, te zamen vertegenwoordigende eene tariefswaarde van f 42 000 1400 » Nog niet afgevoerd ult°. 1874 . . . . 1400 M³.	f 10 701,20 's jaars.
Kawak; district Bogorame, regentschap Patti; 200½ bouw; 1 Jan. 1871 tot 31 Dec. 1874; Tan Diam Sioe.	p. m. 1253	Bij het einde van 1873 lagen in het perceel nog . . . . 1356 M³. Gekapt in 1874 . . . . 1839 » 3195 M³. Afgevoerd in 1874: 3876 balken, 1356 kromhouten en 36 kleine houtwerken, te zamen vertegenwoordigende eene tariefswaarde van f 36 652 . . . . 1309 » Nog niet afgevoerd ult°. 1874 . . . . 1886 M³.	f 6 055,55 's jaars.
Regaloh-Goewo; district Solowessi, regentschap Patti; 275 bouws; 1 Jan. 1873 tot 31 Dec. 1877; R. van der Haer.	niet opgegeven.	Bij het einde van 1873 lagen in het perceel nog . . . . 700 M³. Gekapt in 1874 . . . . 378 » 1078 M³. Afgevoerd in 1874 (behalve eene aanzienlijke hoeveelheid brandhout): 2470 balken, 400 kromhouten en eene groote hoeveelheid kleine houtwerken, te zamen vertegenwoordigende eene tariefswaarde van f 25 200 . . . . . . 840 » Nog niet afgevoerd ult°. 1874 . . . . 238 M³.	f 5410 's jaars.
Deplang, Sambilawang, Sambirato en Getjik; district Oendaän, regentschap Koedoes; 110 bouws; 1 Nov. 1874 tot 31 Oct. 1876; F. W. L. de Sturler.	niet opgegeven.	Bij het einde van 1874 waren een honderdtal vademen brandhout verkregen.	f 2100 voor het geheel.
Rembang.			
Randoe Blatoeng; district Randoe Blatoeng, regentschap Blora; 1408 bouws; 1 Jan. 1866 tot 31 Dec. 1874; P. W. von Below.	p. m. 4672	Nihil.	f 60 213 's jaars.

VERDERE AANTEEKENINGEN.

Na de mededeelingen, bij het vorig verslag (bijlage HH) omtrent deze onderneming verstrekt, is slechts het volgende te vermelden:

In ruil voor een drietal plekken (te zamen 20 389 vierkante meters), die, omdat zij tot begraafplaats gediend hadden of als gewijde grond werden beschouwd, niet in de uitgifte hadden moeten begrepen zijn, werd aan dit perceel eene gelijke uitgestrektheid van een aangrenzend djatibosch toegevoegd.

De contractant beliep ook in 1874 boeten wegens nalatigheid in het schoonmaken van de uitgekapte jaarperceelen, doch betaalde geregeld zijne pacht. De Regering is niet getreden in zijn verzoek, om het contract in dien zin te wijzigen, dat hij niet gehouden zou zijn om jaarlijks de bepaalde uitgestrektheid schoongemaakten boschgrond ter beschikking van het Gouvernement te stellen (voor den aanplant van nieuwe boomen), maar om eerst na de verstrijking van het contract het geheele hem ter exploitatie afgestane boschperceel binnen twee jaren schoon te maken.

De ondernemer heeft verzocht om het perceel tot 31 December 1875 in exploitatie te mogen houden en om eerst op dien datum de pacht over 1874 te mogen afdragen. De beslissing der Indische Regering is nog niet bekend.

De pachtschat over 1873 werd geregtelijk ingevorderd. De contractant moest beboet worden wegens nalatigheid in het schoonmaken van de uitgekapte jaarperceelen.

Nopens de werking en inrigting van deze onderneming zijn geen andere mededeelingen te doen dan ten vorigen jare.

Aan den ondernemer is vergund (Indisch besluit van 2 Julij 1874) om gedurende 1874 het derde jaarperceel tegelijk met het tweede te exploiteren.

In verband met een verzoek van den ondernemer om, na expiratie van het contract, het uitgekapte boschperceel in erfpacht te mogen erlangen, is van bestuurswege voorloopig geene uitvoering gegeven aan het voornemen om op het uitgekapte 1ste jaarperceel gedurende den westmoesson van 1874 op 1875 nieuwe djatiboomen te planten.

Met deze boschexploitatie wordt speciaal het verkrijgen van brandhout beoogd, waaraan vooral bij de suikerfabrieken in de afdeeling Koedoes groote behoefte bestaat. De pachtschat is reeds bij het sluiten van het contract betaald.

Bij vonnis van den raad van justitie te Samarang, dd. 20 Augustus 1873 is, op de vordering der Regering, het contract betreffende deze onderneming ontbonden verklaard en de ondernemer (die sints 1867 geen pacht betaald had) veroordeeld tot vergoeding van de door de Regering geleden schaden enz. Evenwel heeft men verzuimd aan dit vonnis binnen den bij het reglement op de burgerlijke regtsvordering gestelden termijn uitvoering te geven. Bij Indisch besluit van 3 November 1874 n°. 17, is daarop de instelling eener nieuwe regtsvordering tot ontbinding bevolen.

Gewest; naam der onderneming; regentschap of district; uitgestrektheid van het contractsgebied in bouws; duur van het contract; naam van den contractant.	Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in kub. meters).	Gekapte hoeveelheid houtwerken (in kub. meters) gedurende 1874, benevens tariefswaarde.	Verschuldigde retributie aan den lande.
Sedan; district Sedan, regentschap Rembang; 640 bouws; 1 Jan. 1866 tot 31 Dec. 1875; J. Muysken.	p. m 2905	Bij het einde van 1873 lagen in het perceel nog. . . . . (1) 108 M³. Gekapt in 1874 . . . . 1347 " 1455 M³. Afgevoerd in 1874 (aan balken, krom- en rondhouten en kleine houtwerken) . . 1355 " Nog niet afgevoerd ult°. 1874 . . . . 100 M³.	f 15 425 's jaars.
Malat-Ngiri; district Soebang, regentschap Rembang; 112 bouws; 1 Jan. 1873 tot 31 Dec. 1874; Lim Tik Hé.	p. m. 1512	Bij het einde van 1873 lagen in het perceel nog 12 700 stuks houtwerken. Gedurende 1874 werden 10 253 stuks houtwerken gekapt en in het geheel afgevoerd circa 773 kub. meters, bestaande uit 2560 balken, 821 kromhouten en 2863 stuks kleine houtwerken. Bij het einde van 1874 lagen nog 16 501 stuks houtwerken (hieronder een aantal kleine) in het bosch.	f 7 600 's jaars.
Blimbing; district Panolan, regentschap Blora; 130 bouws; 1 Maart 1873 tot 28 Febr. 1875; Tan Sekie.	niet berekend.	Bij het einde van 1873 lagen in het perceel nog ruim . . . . 78 M³. Gekapt in 1874 . . . . 3899 " 3977 M³. Afgevoerd in 1874 . . . . 3915 " Nog niet afgevoerd ult°. 1874 . . . . 62 M³.	f 4 000 's jaars.
Soerabaija.			
Bloeloek; district Lengkir, regentschap Lamongan; 261 bouws; 1 Julij 1872 tot 30 Junij 1876; Tan Tong Haij.	p. m. 1600	Bij het einde van 1873 lagen in het perceel nog. . . . . p. m. 1114 M³. Gekapt in 1874 . . . . 1828 " 2942 M³. Afgevoerd in 1874 . . . . 474 " Nog niet afgevoerd ult°. 1874 . . . . 2468 M³.	f 9 505 's jaars.
Modjoagong; district Modjoagong, regentschap Modjokerto; uitgestrektheid niet opgegeven; 22 Febr. 1874 tot 21 Febr. 1879; Liem Pik Thay.	p. m. 3296	Gedurende 1874 werden gekapt 2160 kub. meters hout, ongeveer eene tariefswaarde vertegenwoordigende van f 60 400. Afvoer van hout vond nog niet plaats.	f 18 200 's jaars
Tangkap en Orong-Orong; district Modjosari-Kidoel, regentschap Modjokerto; 27 bouws; 1 Oct. 1874 tot 30 Sept. 1876; H. D. Kramer.	niet opgegeven.	Nihil.	f 2 100 voor het geheel.

(1) Dit cijfer wordt nu genoemd in stede van het cijfer 84, in het vorig verslag vermeld.

VERDERE AANTEEKENINGEN.

Omtrent de onderneming zijn geene nadere bijzonderheden mede te deelen dan in het vorig verslag vermeld zijn. De contractant heeft geen gebruik gemaakt van de gelegenheid, hem door de Regering geopend, om zich door de exploitatie van een aangrenzend boschcomplex schadeloos te stellen voor de teleurstelling, die de op het perceel Sedan aangetroffen houtmassa hem had opgeleverd. Hij heeft eene schadeloosstelling in anderen vorm verlangd, die hem niet is kunnen worden toegestaan.

Aan den ondernemer, wiens contract met 31 December 1874 ten einde liep, is bij besluit van 15 Augustus 1874, n°. 32, vergund om het tweede of laatste jaarperceel in exploitatie te houden tot 31 December 1875.

Aan dezen houtcontractant werd eveneens, bij besluit van 12 December 1874, n°. 24, de vergunning verleend om met het kappen en vervoeren van het hout, aanwezig op het tweede of laatste jaarperceel, tot 31 October 1875 voort te gaan.

Aankap en afvoer houden op deze onderneming zeer ongelijken tred. Met het transport van het hout te water ondervindt de contractant vele moeijelijkheden, ten gevolge van den aanleg van een stuwdam in een in de Solorivier uitloopenden stroom, langs welken het hout moet worden gevlot. Van bestuurswege wordt getracht om voorziening aan te brengen.

Deze onderneming heeft ten doel de exploitatie van het houtgewas dat, ten gevolge van de afbakening van enkele in het regentschap Modjokerto gelegen djatibosschen, van de eigenlijke bosschen is afgescheiden. Bijzonderheden nopens de inrigting en werking der onderneming zijn nog niet te vermelden.

Met deze exploitatie heeft men uitsluitend op het oog het verkrijgen van brandhout, waaraan o. a. de in het district Modjosari gelegen suikerfabriek Willem II groote behoefte heeft. Bij het einde van 1874 was met het vellen van hout nog geen aanvang gemaakt. De pachtschat moet uiterlijk op 30 September 1875 worden betaald.

Gewest; naam der onderneming; regentschap of district; uitgestrektheid van het contractsgebied in bouws; duur van het contract; naam van den contractant.	Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in kub. meters).	Gekapte hoeveelheid houtwerken (in kub. meters) gedurende 1874, benevens tariefswaarde.	Verschuldigde retributie aan den lande.
Madioen.			
Manggir; district Tjaroeban, regentschap Madioen; 234½ bouws; 15 Nov. 1870 tot 14 Nov. 1875; N. L. v. d. Meul.	—	Bij het einde van 1873 lagen in het perceel nog. . . . . p. m. 1000 M³. Gekapt in 1874 ruim . . . . 629 » 1629 M³. Afgevoerd in 1874 eene hoeveelheid, vertegenwoordigende eene tariefswaarde van f 19 057, namelijk ruim. . . . 629 » Nog niet afgevoerd ult. 1874 . . . . 1000 M³.	f 3200 's jaars.
Goenoeng Gepiak; district Gendingan, regentschap Ngawi; 341 bouws; 9 Julij 1874 tot 8 Julij 1879, K. F. de Lijn.	p. m. 2547	Bij het einde van 1874 waren reeds ruim 1045 kub. meters hout gekapt en hiervan afgevoerd p. m. 914 kub. meters, zoodat nog ongeveer 130 kub. meters in het bosch bleven liggen.	f 16 003,80 's jaars.
Kediri. (1)			
Banglé; district Lengkong, regentschap Berbek; 2026 bouws; 1 Sept. 1866 tot 31 Aug. 1876; J. B. Drossaers.	p. m. 5825	Bij het einde van 1873 lagen in het perceel nog. . . . . 130 M³. Gekapt in 1874 . . . . 3786 » 3916 M³. Afgevoerd in 1874 eene hoeveelheid, vertegenwoordigende eene tariefswaarde van f 105 874, namelijk . . . . . 3485 » Nog niet afgevoerd ult. 1874 . . . . 431 M³.	f 91 426 's jaars.

(1) Van het perceel Blitar zijn in 1874 nog ruim 6000 kub. meters hout afgevoerd. Men weet uit het vorig verslag 1876 voort te gaan met den afvoer van het reeds gevelde hout.

VERDERE AANTEEKENINGEN.

Voor bijzonderheden omtrent de onderneming wordt verwezen naar het verslag van 1873 (bijlage OO).

Omtrent de exploitatie van dit boschperceel zijn nog geene bijzonderheden vermeld.

Ten opzigte van de werking en inrigting der onderneming zijn geene andere bijzonderheden mede te deelen dan die vermeld in bijlage OO van het verslag van 1873 en in bijlage HH van het verslag van 1874.

B.

dat het contract voor dit perceel in het jaar 1873 is geëxpireerd, maar dat aan den ondernemer is vergund tot in

B. Ondernemingen voor aankap

Gewest; naam der onderneming; regentschap of district; uitgestrektheid van het contractsgebied in bouws; duur van het contract; naam van den contractant.	Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in kub. meters).	Gekapte hoeveelheid houtwerken (in kub. meters) gedurende 1874, benevens tariefswaarde.		Door den lande in 1874 betaald voor kap-, sleep- en vervoerloon:
Tagal.				
djatibosschen Djlengoet, Djatisasak en Koetamendala; district Boemiaijoe, regentschap Brebes; 15 Aug. 1874 tot 14 Aug. 1878; P. Lucassen.	p. m. 850.	Bij het einde van December waren onderscheidene stammen bereids geveld, doch nog niet behoorlijk bewerkt.		—
Pekalongan.				
Djatisari; district Soebah, regentschap Pekalongan; 624¼ bouws; 16 Mei 1871 tot 15 Mei 1876; mr. W. A. baron Baud.	p. m. 1400.	Bij het einde van 1873 lagen in het perceel nog.	694 M³.	f 125 340 (f 3,50 per M³. voor kap- en f 2,44 per M³. en per paal voor vervoerloon).
		Gekapt in 1874	3495 »	
			4189 M³.	
		Afgevoerd in 1874: 7215 balken, 1137 krom- en kniehouten en 16 068 stuks kleine houtwerken, te zamen vertegenwoordigende eene tariefswaarde van f 113 242.	3583 »	
Samarang.		Nog niet afgevoerd ult°. 1874	606 M³.	
Tjandiroeboe; district Singen lor, regentschap Samarang; 10 776 bouws; 1 Jan. 1864 tot 31 Dec. 1875; van der Biesen en C°.	p. m. 1750.	Bij het einde van 1873 lagen in het perceel nog	1917 M³.	f 54 210 (f 35 à f 48 per M³. — naar gelang der afmetingen — voor balken, en f 125 per 1000 stuks sirappen).
		Gekapt in 1874	1550 »	
			3467 M³.	
		Afgevoerd in 1874 eene hoeveelheid, vertegenwoordigende eene tariefswaarde van f 55 080, namelijk	1807 »	
Rembang.		Nog niet afgevoerd ult°. 1874	1660 M³.	
Parengan; district Singahan, regentschap Toebang; 1440 bouws; 1 Oct. 1865 tot 30 Sept. 1876; H. L. Jansen en J. Breeman.	p. m. 4000.	Bij het einde van 1873 lagen in het perceel nog.	(1) 960 M³.	f 103 690 (f 21 per kub. meter).
		Gekapt in 1874	3576 »	
			4536 M³.	
		Afgevoerd in 1874: 7400 balken, 16 zwalpen, 300 windboomen, 63 dolken en 992 kromhouten, te zamen vertegenwoordigende eene tariefswaarde van f 150 284	3977 »	
		Nog niet afgevoerd ult°. 1874	559 M³.	

(1) Het in 't vorig verslag opgegeven cijfer van 330 M³. wordt thans onjuist genoemd.

VERDERE AANTEEKENINGEN.

ten behoeve van den lande.

Krachtens Indisch besluit van 28 Mei 1874, n°. 19, werd den 6den Augustus van dat jaar met den gewezen aannemer voor het kappen en slepen van djatihout ten behoeve van het civiel bouwdepartement in de residentie Tagal (J. C. VAN DER PALM) eene overeenkomst gesloten voor den aankap en het vervoer uit de in de 1ste kolom genoemde bosschen van 3161 kubieke meters djatihout, welke hij van 1865 tot 1869 te min had geleverd. Met toestemming der Regering werd die overeenkomst overgedragen op den heer P. LUCASSEN.

Daar eerst in de maand December 1874 met de exploitatie van deze bosschen een begin werd gemaakt, kan omtrent de werking en de inrigting der onderneming nog niets worden gezegd.

Na hetgeen bij vorige verslagen werd medegedeeld, zijn geene bijzonderheden nopens deze onderneming te vermelden.

Als boven.

Ook omtrent deze, speciaal ten behoeve der marine in het leven geroepen bosch-exploitatie zijn bij vorige verslagen uitvoerige mededeelingen gedaan.

Naar mate de jaarperceelen worden uitgekapt, worden ze door de contractanten steeds geregeld schoongemaakt en weder beplant. Het contract is voor vijf jaren verlengd (zie blz. 194 van het verslag).

C.

GEWEST.	REGENTSCHAP.	DISTRICTEN.	BOSCHPERCEEL.
			C. Ondernemingen voor het uitdunnen van djatibosschen en tuinen, en het daaruit
Cheribon.	Madjalengka.	Djatiwangi.	Onder geregeld beheer staande djati-aanplantingen Tagal-Siel en Tjisambeng en djatibosschen Goendoe (gedeeltelijk) en Tjikeroe.
Idem.	Idem.	Madjalengka, Djatiwangi en Madja.	Gedeelten der onder geregeld beheer gebragte djatibosschen Heulet en Krayoenan, Tagal djalarang, Senen en Gandoe en van den djati-aanplant Paserayoe.
Tagal.	Brebes.	Lebaksioe.	Onder geregeld beheer gebragt djatibosch Bedji-Balapoelang.
Idem.	Idem.	Lossari.	Boschcomplex Djatidongkal.
Idem.	Pamalang.	Pamalang en Mandiradja.	Djati-aanplantingen Paglongsoran en boschcomplex Kaliwidjen.
Pekalongan.	Pekalongan.	Pekadjangan, Bandargoemiwang en Sawangan.	Een twaalftal djati-aanplantingen.
Samarang.	Kendal.	Kaliwoengoe.	Gedeelte van het onder geregeld beheer gebragte djatibosch Daroepono.
Idem.	Idem.	Troeko en Selokaton.	Onder geregeld beheer bebragte djatibosschen Sodjomerto en Rembes Tjiplo.
Soerabaija.	Modjokerto.	Modjokasri.	Onder geregeld beheer gebragt djatibosch Mermoyo.
Probolinggo.	Probolinggo.	Kraksaän en Padjarakan.	Onder geregeld beheer gebragte djatibosschen Kaliatjar, Mergoijoso, Rogoninga en Betek en daaraan grenzende djatituinen.
Madioen.	Madioen.	Kanigoro.	Gedeelte van het onder geregeld beheer gebragt djatibosch Tambak, ook wel genaamd Maas Goemping.
Kediri.	Blitar.	Blitar.	Onder geregeld beheer gebragte djatibosschen Tjermeh, Soekorameh en Soembringin.

wegruimen van dood en omgevallen hout, alle met vrije beschikking over het hout.

ONDERNEMER.	Verschuldigde retributie aan den lande per kub. meter te verkrijgen hout.	Datum der gehouden uitbesteding of heruitbesteding, naar aanleiding waarvan de toewijzing heeft plaats gehad.	AANMERKINGEN.
Yoe Tjai Yang	f 3,00	10 Junij 1872.	De uitdunningscontracten worden geacht te zijn beëindigd zoodra al het hout, dat verwijderd moet worden, uit de bosschen of aanplantingen is gesleept, ter beoordeeling van den betrokken houtvester.
J. S. Bowles.	1,55	26 Mei 1873.	
D. F. W. Lucassen.	0,50	26 Januarij 1872.	
A. S. Rompies.	1,75	4 Mei 1874.	
Tan Han Boen.	1,31	29 Junij 1874.	
D. F. W. Lucassen.	0,50	7 September 1874.	
F. J. Knoops.	0,50	15 September 1873.	In Samarang, regentschap Grobogan, district Wirosari, wordt de djati-aanplant Tawang in daghuur uitgedund, omdat de uitgestrektheid (48 bouws) te gering is geacht om eene uitbesteding te houden.
H. J. Jullien.	0,55	20 October 1873.	
Hang Kong Sing.	2,55	26 Januarij 1872.	
Hang Siang Hoey.	0,62	3 Junij 1872.	
J. B. Davidson.	3,50	4 Augustus 1873.	
O. Müller.	8,80	13 Januarij 1874.	

(Zie bladz. 198 van het verslag.)

OVERZIGT

BETREFFENDE DE DOOR DE VORSTEN VAN

DELI, LANGKAT EN SERDANG (SUMATRA'S OOSTKUST)

AAN PARTICULIEREN IN ERFPACHT AFGESTANE WOESTE GRONDEN

bij het eind van 1874.

Volgnummer.	LANDSCHAP.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN.	NAMEN DER ONDERNEMERS.	NAMEN DER ERKENDE ADMINISTRATEURS.	AANWEZIGE AANPLANTINGEN. Aantal klapperboomen.	AANWEZIGE AANPLANTINGEN. Aantal muscaatnotenboomen.	AANWEZIGE AANPLANTINGEN. Aantal tabaksplanten.
							DE
1	Kampong Baroe en Lama.	Polonia.	L. Michalsky.	L. Michalsky.	2 000	»	1 511 000
2	Deli Toewa.	Gedong Djohor.	Jhr. H. J. L. Leyssius. (*b*)	Jhr. H. J. L. Leyssius.	45	»	1 900 000
3	Soengei Sipoet.	Zonder naam.	Java-tabakmaatschappij.	G. J. S. Nederveen.	»	»	(*c*)
4	Idem.	Idem. (*a*)	Römer.	Römer.	—	—	—
5	Padang Boelan.	Idem.	D. van der Sluijs.	D. van der Sluijs.	»	6 000	3 000 000
6	van Mabar tot Deli Toewa.	Deli Maatschij.	Deli Maatschappij.	Straatman en Cremer.	23 500	25 000	10 360 000
7	Terdjoen.	Zonder naam. (*a*)	Erven H. de Munnick.	—	—	—	—
8	12 Kotta's en Serbanaman	Arendsburg.	P. van den Arend.	L. A. Sanders.	20 073	32 760	3 700 000
	Idem	Idem.	idem.	Idem.			
9	Idem.	Perseverance.	Schlatter en Peijer.	Peijer.	2 000	10 000	(*d*)
10	Idem.	Rotterdam.	Sturzenegger en Rutgers.	Rutgers en Cramer.	2 000	5 000	1 445 000
11	Serbanaman.	Entreprise.	Ottzen	Ottzen en Thomson.	1 000	3 000	750 000
12	Pertjoet.	Zonder naam.	J. Huber.	J. Huber.	»	»	1 007 915
13	Idem.	Idem.	Gamborg en Kung.	Gamborg en Kung.	»	»	950 000
14	Boeloe Tjina.	Helvetia.	A. Brecher.	A. Brecher.	600	6 000	1 271 640
15	Hamperan Perak.	Zonder naam. (*a*)	Luchman en Weber.	Luchman en Weber.	—	—	—
16	Soenggal.	Idem. (*a*)	Graaf de Geloes.	Graaf de Geloes.	—	—	—
17	Boven Deli Toewa.	Idem. (*a*)	Radja Sleman.	Radja Sleman.	—	—	—
18	Idem.	Two rivers.	Jhr. J. H. Leyssius jr.	Jhr. J. H. Leyssius jr.	»	»	830 000
19	Sapoeloe doewa Kotta.	Zonder naam. (*a*)	J. van der Sluijs.	J. van der Sluijs.	—	—	—
20	Sikambing.	Idem.	G. de Guigné.	G. de Guigné.	»	»	250 000
21	Idem.	Idem.	A. de Guigné.	A. de Guigné.			
22	Soengei Sipoet.	Idem (*a*)	A. van Lee.	A. van Lee.	—	—	—
23	Soengei Sialang.	Idem. (*a*)	Nederveen Pieterse.	Nederveen Pieterse.	—	—	—
24	Bedagei.	Nederburg.	G. Diemont.	G. Diemont.	(*e*)	»	»
							LANG
25	Sebrang Sitabat.	Zonder naam. (*a*)	Jhr. H. J. L. Leyssius (*b*)	Jhr. H. J. L. Leyssius.	—	—	—
26	Sitabat.	Idem. (*a*)	D. van der Sluijs.	D. van der Sluijs.	—	—	—
27	Sebrang Sitabat.	Eersteling.	Deli Maatschappij.	Schlatter.	»	»	550 000
28	Idem.	Zonder naam.	O. Peijer.	Peijer en von Gullich.	»	»	2 000 000
29	Idem.	Idem. (*a*)	Graaf de Geloes.	Graaf de Geloes.	—	—	—
30	Paya Hantjo.	Idem. (*a*)	Straatman.	Straatman.	—	—	—
31	Soengei-ayer hitam	Idem. (*a*)	Baud.	Baud.	—	—	—
32	Soengei Bampei.	Tjinta Radja.	A. Lumberg.	A. Lumberg.	»	»	900 000
33	Idem.	Zonder naam. (*a*)	Schlatter.	Schlatter.	—	—	—
34	Idem.	Idem. (*a*)	de Munnick.	de Munnick.	—	—	—
35	Idem.	Idem. (*a*)	Cobler.	Cobler.	—	—	—

Uitgestrektheid door den Sultan afgestaan. — Bouws.	VERKREGEN PRODUCT.			WERKKRACHTEN.			Europesche opzigters.	Mandoors.	Tijd van duur van het contract.	Tijdstip waarop het contract eindigt.	*Aanmerkingen.*
	Klappernoten. Stuks.	Muscaatnoten. Pikols.	Tabak. Pikols.	Chinezen.	Klingalezen en Hindoes.	Javanen.					
L I.											
1 000	»	»	860	304	8	39	3	12	75	4 Dec. 1944	
2 000	»	»	1 200	282	18	2	2	12	75	6 Aug. 1944	
500	»	»	(c)	60	»	»	2	1	75	23 Junij 1945	
500	—	—	—	—	—	—	—	—	75	17 Aug. 1945	
2 000	»	»	1 500	460	50	28	15	2	75	6 Aug. 1947	
22 000	2 500	92½	6 500	1 250	50	100	52	16	99	11 Junij 1970	
800	—	—	—	—	—	—	—	—	25	20 Junij 1894	
2 000 }	2 000	12	2 220	482	27	6	18	2	99	8 April 1966	
3 000 }									75	1 Nov. 1944	
1 000	»	»	(d)	(d)	(d)	(d)	»	(d)	75	4 Sept. 1944	
1 800	»	»	750	152	40	»	7	1	75	17 Aug. 1944	
800	»	»	450	149	29	»	10	2	75	27 Febr. 1945	
500	»	»	715	175	21	50	9	1	75	1 Sept. 1945	
1 000	»	»	450	96	14	4	4	1	75	13 Maart 1949	
1 000	»	»	777	130	45	60	8	2	75	10 Jan. 1949	
500	—	—	—	—	—	—	—	—	75	20 Julij 1945	
1 000	—	—	—	—	—	—	—	—	75	4 Maart 1945	
1 000	—	—	—	—	—	—	—	—	75	20 Julij 1946	
2 000	»	»	465	133	»	»	7	1	75	18 Maart 1947	
500	—	—	—	—	—	—	—	—	75	18 Maart 1947	
500 }	»	»	150	20	54	»	2	1	75	14 Aug. 1947	
500 }									75	14 Aug. 1947	
500	—	—	—	—	—	—	—	—	75	13 Maart 1949	
1 000	—	—	—	—	—	—	—	—	75	13 Maart 1949	
500	(e)	»	»	40	3	»	1	»	75	5 Mei 1948	
K A T.											
1 000	—	—	—	—	—	—	—	—	75	8 Maart 1945	
2 000	—	—	—	—	—	—	—	—	75	8 Maart 1945	
2 000	»	»	250	70	4	10	4	1	75	8 Maart 1945	
500	»	»	1 200	143	70	»	14	»	75	7 Mei 1945	
2 000	—	—	—	—	—	—	—	—	75	8 Maart 1945	
1 000	—	—	—	—	—	—	—	—	75	15 Mei 1945	
1 000	—	—	—	—	—	—	—	—	75	1 Aug. 1945	
1 000	»	»	600	130	26	»	10	1	75	15 Mei 1945	
500	—	—	—	—	—	—	—	—	75	24 Oct. 1947	
1 000	—	—	—	—	—	—	—	—	75	24 Oct. 1947	
500	—	—	—	—	—	—	—	—	75	30 Dec. 1947	

(a) Deze ondernemingen schijnen nog niet in exploitatie te zijn gebragt; althans daaromtrent zijn geene opgaven uit Indie ontvangen. Er zouden dus nog slechts 23 ondernemingen in exploitatie zijn. In de Indische bouwstoffen voor hoofdstuk C van het verslag werd dan ook dit cijfer opgegeven voor het aantal der gevestigde ondernemingen en het is op bladz. 18 overgenomen.

(b) De ondernemingen van den heer Leyssius zijn overgedragen aan eene te Batavia opgerigte Deli-Batavia-maatschappij.

(c) Geene opgaven ontvangen. In 1873 bedroeg het aantal tabaksplanten 250 000, de oogst 125 pikols.

(d) Geene opgaven ontvangen. In 1873 bedroeg het aantal tabaksplanten 1 600 000, verkregen pikols 700, Chinezen 95, Klingalezen 75, Javanen 7, mandoors 5.

(e) In 1873 100 klapperboomen en bovendien 2000 koffijboomen en 7500 peperranken. Voor 1874 ontbreken de opgaven.

Volgnummer.	LANDSCHAP.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN.	NAMEN DER ONDERNEMERS.	NAMEN DER ERKENDE ADMINISTRATEURS.	AANWEZIGE AANPLANTINGEN. Aantal klapper-boomen.	Aantal muscaat-noten-boomen.	Aantal tabaks-planten.
36	Poeloe Sembilan.	Zonder naam. (a)	A. Holt.	A. Holt.	—	—	—
37	Soengei Bampoe.	Idem. (a)	Vermouth & Cie.	Vermouth.	—	—	—
38	Idem.	Idem. (a)	Hill en Cie.	Hill.	—	—	—
39	Soengei Mentjerim.	Idem. (a)	D. von Gullich.	Peijer en von Gullich.	—	—	—
40	Soengei Bingei.	Idem. (a)	Baud.	Baud.	—	—	—
41	Soengei Bampoe.	Idem. (a)	O. Flaherty.	O. Flaherty.	—	—	—

SER

Volgnummer.	LANDSCHAP.	ONDERNEMINGEN.	ONDERNEMERS.	ERKENDE ADMINISTRATEURS.	Aantal klapper-boomen.	Aantal muscaat-noten-boomen.	Aantal tabaks-planten.
42	Oeloe Serdang.	Zonder naam. (a)	Jhr. H. J. L. Leyssius.	Jhr. H. J. L. Leyssius.	—	—	—
43	Idem.	Idem. (a)	D. van der Sluijs.	D. van der Sluijs.	—	—	—
44	Lalang Mangoesta.	Idem.	Grob.	Grob.	»	3 500	1 500 000
45	Idem.	Idem.	Näter.	Näter.			
46	Idem.	Idem. (a)	Dennison.	Dennison.	—	—	—
47	Oeloe Serdang.	Idem.	Ottzen en Thomson.	Ottzen.	»	»	380 000
48	Soengei Galang.	Idem.	Mac Inthair.	Mac Inthair.	»	»	340 000
49	—	Idem. (a)	Knaggs & Cie.	Knaggs.	—	—	—
50	—	Idem. (a)	London Plantation Company.	Idem.	—	—	—

Uitgestrektheid door den Sultan afgestaan. — Bouws.	VERKREGEN PRODUCT.			WERKKRACHTEN.			Europesche opzigters.	Mandoors.	Tijd van duur van het contract.	Tijdstip waarop het contract eindigt.	*Aanmerkingen.*
	Klappernoten. Stuks.	Muscaatnoten. Pikols.	Tabak. Pikols.	Chinezen.	Klingalezen en Hindoes.	Javanen.					
2 000	—	—	—	—	—	—	—	—	75	5 Mei 1949	
5 000	—	—	—	—	—	—	—	—	75	11 Nov. 1949	
2 500	—	—	—	—	—	—	—	—	75	11 Nov. 1949	
500	—	—	—	—	—	—	—	—	75	11 Nov. 1949	
1 000	—	—	—	—	—	—	—	—	75	De contracten zijn nog niet bekrachtigd.	
1 000	—	—	—	—	—	—	—	—	75		
DANG.											
3 000	—	—	—	—	—	—	—	—	—	De contracten zijn nog niet bekrachtigd.	
3 000	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
2 000	»	»	1 125	140	»	4	3	»	75	1 Maart 1946 1 Maart 1946	
—	—	—	—	.	—	—	—	—	75	15 Aug. 1945	
1 000	»	»	230	130	»	3	1	»	75	14 Febr. 1948	
1 000	»	»	200	130	»	10	1	»	75	8 Sept. 1949	
5 000	—	—	—	—	—	—	—	—	—	De contracten zijn nog niet bekrachtigd.	
5 000	—	—	—	—	—	—	—	—	—		

ZITTING 1875—1876. — 5.

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGEN **WW** (N°. I—VI).

N°. 49.

(Zie bladz. 210 van het verslag.)

STATISTIEK

VAN

DEN HANDEL EN DE SCHEEPVAART

OP

JAVA EN MADURA [1]

OVER

1873.

[1] Opgaven omtrent de handels- en scheepvaartbeweging in elke haven afzonderlijk zijn uit Indie niet ontvangen

N°. I.

De particuliere in- en uitvoer heeft plaats gehad van en naar de volgende landen.

LANDEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	INVOER.		UITVOER.	
	Koopmanschappen.	Specien.	Koopmanschappen.	Specien.
Nederland	f 27 258 908	f 2 195 300	f 82 457 439	»
Engeland	5 959 152	24 008	200 618	»
Frankrijk	617 477	»	458 485	»
Italie	10 410	»	»	»
Duitschland	276	»	»	»
Zweden	274	»	»	»
Amerika	768 484	268 515	677 298	»
Kaap de Goede Hoop	7	»	»	»
Arabie	2 240	»	22 275	»
Perzie	8 581	»	785 764	»
Bengalen	1 444 665	»	1 900	»
China	8 873 340	»	566 837	f 94 000
Manilla	3 474	»	»	»
Siam	420 525	»	127 398	»
Japan	750 018	»	»	»
Australie	648 786	»	2 913 319	»
Singapore	12 663 895	3 901 029	3 900 134	1 270 298
	f 59 430 515	f 6 388 852	f 92 111 467	f 1 364 298
Oostersche Archipel	14 299 566	597 712	13 301 317	2 058 518
Totalen	f 73 730 081	f 6 986 564	f 105 412 784	f 3 422 816

N°. II. (1)

De voornaamste invoeren voor rekening van particulieren, hebben bestaan in:

	Ingevoerd van (a) Nederland.	Ingevoerd van andere landen.	Totaal.
Manufacturen, lijnwaden en stoffen van katoen	f 13 238 636	f 6 981 556	f 20 220 192
Provisien en eetwaren	1 393 024	1 914 430	3 307 454
Wijnen en andere dranken	2 575 353	724 527	3 299 880
IJzerwerk en machineriën	1 369 101	850 325	2 219 426

(a) Van den invoer uit Nederland was aangebragt met certificaat van Nederlandschen oorsprong of bewerking voor eene waarde: aan manufacturen enz. van f 9 295 182; aan provisien enz. van f 177 007; aan wijnen enz. van f 461 954 en aan ijzerwerk en machineriën van f 567 643.

De voornaamste der van de buitenbezittingen voor particuliere rekening op Java en Madura ingevoerde artikelen waren:

Benzoïn	f 273 910	Peper (witte)	f 12 954
Gambier	1 225 265	id. (zwarte)	647 013
Gomdammar	406 685	Rotting (bind-)	741 380
Gom elastiek	81 289	Rijst (gepeld)	1 445 477
Gutta percha	1 117 706	Specerijen: Foelie	226 019
Huiden en vellen (onbereide)	138 117	Specerijen: Kruidnagelen	94 463
Kaneel	2 345	Specerijen: Muskaatnoten	447 811
Katoen (ruwe)	703 403	Specerijen: Noten, wilde	54 859
Koffij	1 280 272	Tabak (in rollen of bladen, enz.)	42 487
Matten en matwerk	352 067	Tin	1 914 354
Olie (klapper-)	389 303	Vee (levend)	193 258
Paarden	420 289	Was	530 228

(1) Daar het handelsverslag nog niet verschenen is, laten de hier te lande voorhanden gegevens niet toe eene volledige opgaaf te doen der voor particuliere rekening ingevoerde artikelen, evenmin als van de invoeren met certificaat van Nederlandschen oorsprong of bewerking. Ook kan voor alsnog niet worden opgegeven, uit welke artikelen de invoer voor rekening van het Gouvernement heeft bestaan.

N°. III.

De door particulieren uitgevoerde goederen hebben bestaan in:

	HOEVEELHEID.		WAARDE.
Aardewerk	»		f 128 164
Benzoïn	7 602	ponden.	8 091
Droogerijen en medicijnen	»		106 126
Eetwaren	»		468 184
Gambier	278 616	id.	95 488
Gedistilleerd	»		849 317
Gomdammar	814 549	id.	309 905
Gom-elastiek	110 961	id.	158 071
Gutta percha	339 025	id.	397 271
Hout (sapan-)	127 788	id.	9 990
Houtwerk	»		33 117
Huiden en vellen	480 838	stuks.	1 612 655
Indigo	469 391	ponden.	2 705 799
Katoen (ruwe)	15 255	id.	2 655
Koffij	22 303 814	id.	17 323 642
Koper- en blikwerk	»		347 160
Kramerij	»		196 514
Manufacturen	»		7 651 376
Matwerk	»		214 086
Olie (klapper- en katjang-)	35 134	vaten.	16 276
Peper	1 628 349	ponden.	911 183
Rotting (bind-)	6 578 730	id.	916 353
Rijst	19 404 876	id.	2 236 111
Specerijen	»		1 280 412
Suiker (poeder)	191 816 556	id.	47 515 805
» (bruine)	928 766	id.	47 983
» (stroop-)	4 403 473	id.	265 873
Tabak	14 448 525	id.	9 442 552
Thee (Javasche)	1 955 644	id.	2 455 445
Tin	3 254 754	id.	3 514 351
Vee (levend)	»		174 055
Vogelnestjes	6 223	id.	126 381
Diversen	»		3 892 393
			f 105 412 784
Speciën	—		3 422 816

Van sommige der opgegeven artikelen heeft de uitvoer naar Nederland bedragen:

	HOEVEELHEID.	WAARDE.
Benzoïn	»	f 100
Gomdammar	798 887 ponden.	302 873
Gom-elastiek	»	141 081
Gútta percha	»	351 587
Hout (sapan-)	»	4 521
Huiden	462 280 stuks.	1 539 640
Indigo	330 661 ponden.	2 540 456
Katoen (ruwe)	»	1 008
Koffij	20 628 807 id.	15 965 229
Peper	925 664 id.	607 117
Rotting (bind-)	5 828 214 id.	817 929
Rijst (gepeld)	8 070 620 id.	967 002
Specerijen. Foelie	132 312 id.	329 639
Specerijen. Kaneel	31 414 id.	25 664
Specerijen. Kruidnagelen	67 739 id.	38 032
Specerijen. Muskaatnoten	277 744 id.	524 239
Specerijen. Noten (wilde)	»	155 901
Specerijen. Vanille	»	21 450
Suiker (poeder)	172 849 485 id.	43 185 698
» (stroop-)	»	264 526
Tabak (voor de Europesche markt)	12 891 390 id.	8 140 922
» (voor de inlandsche markt)	233 045 id.	99 883
Thee (Javasche)	1 922 509 id.	2 417 787
Tin	2 708 704 id.	2 934 609

N°. IV.

De uitvoer naar Nederland voor rekening van het Gouvernement bestond uit de navolgende stapelproducten:

	HOEVEELHEID.	WAARDE.
Koffij	46 729 010 ponden.	f 36 165 850
Suiker (poeder)	6 603 id.	1 757
Tin	4 493 570 id.	5 357 130
		f 41 524 737

N°. V.

Op Java en Madura zijn aangekomen:

	Vaartuigen.	Lasten.
Van Nederland	117	60 605
» elders in Europa	88	35 854
Te zamen uit Europa	205	96 459
Van Amerika	61	18 237
» Afrika	5	1 185
» Arabie	7	4 238
» Perzie	5	1 140
» Bengalen	11	5 058
» China	113	29 449
» Manilla	3	997
» Siam	15	2 165
» Japan	3	1 209
» Australie	19	5 660
» Singapore	199	45 832
» den Oosterschen Archipel	3 489	117 732
	4 135	329 361
Hiervan zijn aangekomen: onder Nederlandsche vlag:		
Van Nederland	107	55 540
» Engeland	33	18 532
» Amerika	10	3 567
» Arabie	1	708
» Perzie	2	373
» China	11	2 955
» Siam	4	806
» Australie	2	541
» Singapore	67	19 417
» den Oosterschen Archipel	3 402	108 389
Te zamen onder Nederl. vlag	3 639	210 828
Onder Engelsche vlag	230	60 880
» Fransche »	59	15 077
» Russische »	6	2 636
» Zweedsche »	19	4 433
Transporteren	3 953	293 854

N°. VI.

Van Java en Madura zijn vertrokken:

	Vaartuigen.	Lasten.
Naar Nederland	336	164 420
» elders in Europa	6	1 448
Te zamen naar Europa	342	165 868
Naar Amerika	8	2 560
» Perzie	8	2 155
» Bengalen	5	1 733
» China	65	19 517
» Manilla	5	2 139
» Siam	12	1 568
» Australie	35	6 353
» Singapore	210	39 056
» den Oosterschen Archipel	3 570	124 593
	4 260	365 542
Hiervan zijn vertrokken: onder Nederlandsche vlag:		
Naar Nederland	158	105 324
» Perzie	3	1 176
» Bengalen	1	769
» China	9	3 003
» Manilla	1	337
» Australie	3	1 127
» Singapore	72	16 060
» den Oosterschen Archipel	3 500	114 695
Te zamen onder Nederl. vlag	3 747	242 491
Onder Engelsche vlag	245	65 244
» Fransche »	59	13 936
» Russische »	1	870
» Zweedsche »	15	4 129
» Noorweegsche vlag	1	188
» Deensche vlag	2	424
» Noord-Duitsche vlag	54	14 403
» Oostenrijksche »	1	431
» Italiaansche vlag	25	8 814
Transporteren	4 150	350 930

	Vaar-tuigen.	Lasten.
Per transport	3 953	293 854
Onder Noorweegsche vlag	3	858
» Deensche vlag.	1	182
» Noord-Duitsche vlag	45	9 652
» Oostenrijksche »	1	261
» Italiaansche vlag	37	11 728
» Spaansche »	2	393
» Belgische »	3	1 176
» Amerikaansche »	22	8 802
» Chineesche »	52	1 019
» Siamsche »	11	1 249
» diverse Aziatische vlaggen . .	5	187
Te zamen. . .	4 135	329 361

	Vaar-tuigen.	Lasten.
Per transport	4 150	350 930
Onder Spaansche vlag	4	1 000
» Belgische »	4	1 735
» Amerikaansche vlag	22	8 206
» Chinesche vlag	57	1 242
» Siamsche »	14	1 677
» diverse Aziatische vlaggen . .	9	752
Te zamen. . .	4 260	365 542

ZITTING 1875—1876. — **5.**

Koloniaal verslag van 1875.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGEN **XX** (n°. I—VI).

N°. 50.

(Zie bladz. van 210 het verslag.)

STATISTIEK

VAN

DEN HANDEL EN DE SCHEEPVAART

IN DE BUITENBEZITTINGEN,

over 1872 en 1873.

N°. I.

De particuliere invoer heeft plaats gehad van de volgende landen, als:

		1872.			1873.		
		Koopmanschappen	Specien.	Totaal.	Koopmanschappen.	Specien.	Totaal.
Van Nederland		f 2 879 695	f 4 128	f 2 883 823	f 3 373 353	f 1 091 250	f 4 464 603
» Engeland		6 923	»	6 923	249 771	»	249 771
» Duitschland		307 817	»	307 817	656 022	»	656 022
» Amerika		130	»	130	4 384	»	4 384
» Bengalen		33 810	»	33 810	15 635	»	15 635
» China		118 615	»	118 615	85 772	»	85 772
» Manilla		394 515	»	394 515	539 394	»	539 394
» Siam		56 965	473	57 438	18 036	»	18 036
» Australie		49 258	»	49 258	7 400	»	7 400
Van den Oosterschen Archipel.	Singapore	7 474 909	2 344 170	9 819 079	8 468 208	3 236 521	11 704 729
	Malakka	44 897	775	45 672	36 026	»	36 026
	Penang	60 195	14 800	74 995	117 952	19 000	136 952
	Java en Madura	(a) 11 430 378	2 552 826	13 983 204	(b) 19 223 443	5 344 232	24 567 675
	elders in den Oosterschen Archipel.	6 120 827	724 174	6 845 001			
		f 28 978 934	f 5 641 346	f 34 620 280	f 32 795 396	f 9 691 003	f 42 486 399

(a) Hieronder bij uitzondering *gouvernements*-invoer, namelijk zout en opium, ter waarde van f 456 605.
(b) Als voren f 524 078.

N°. II.

De particuliere uitvoer heeft plaats gehad naar de volgende landen:

		1872.			1873.		
		Koopmanschappen.	Specien.	Totaal.	Koopmanschappen.	Specien.	Totaal.
Naar Nederland		f 5 447 183	»	f 5 447 183	f 8 810 037	»	f 8 810 037
» Amerika		1 479 765	»	1 479 765	699 901	»	699 901
» Mauritius		»	»	»	2 600	»	2 600
» Bengalen		12 138	»	12 138	8 801	»	8 801
» China		608 474	f 2 170	610 644	905 184	f 300	905 484
» Manilla		309 340	9 000	318 340	328 758	15 000	343 758
» Siam		1 595	46 650	48 245	125	10 500	10 625
Naar den Oosterschen Archipel.	Singapore	9 459 096	1 177 838	10 636 934	9 736 178	1 758 905	11 495 083
	Malakka	»	21 650	21 650	595	21 715	22 310
	Penang	442 592	12 000	454 592	485 691	8 000	493 691
	Java en Madura	9 996 520	441 238	10 437 758	17 616 171	1 460 657	19 076 828
	elders in den Oosterschen Archipel.	6 184 792	1 408 859	7 593 651			
		f 33 941 495	f 3 119 405	f 37 060 900	f 38 594 011	f 3 275 077	f 41 869 1[illegible]8

Over de verschillende havens was de in- en uitvoer (van 1872 (1)) verdeeld als volgt:

GEWESTEN.	HAVENS.	INVOER.			UITVOER.		
		Koopmanschappen.	Specien.	Totaal.	Koopmanschappen.	Specien.	Totaal.
Sumatra's Westkust	Padang . . .	f 4 302 214	f 126 951	f 4 429 165	f 6 076 544	f 93 700	f 6 170 244
	Priaman . .	5 718	»	5 718	16 709	3 000	19 709
	Ayer-Bangies .	550	»	550	»	»	»
	Natal	3 900	»	3 900	5 960	3 000	8 960
	Siboga. . . .	50 378	»	50 378	28 376	3 332	31 708
	Baros	60 166	1 500	61 666	117 960	»	117 960
	Singkel . . .	71 336	17 771	89 107	266 108	3 000	269 108
		f 4 494 262	f 146 222	f 4 640 484	f 6 511 657	f 106 032	f 6 617 689
Benkoelen.	Benkoelen . .	f 412 606	f 85 000	f 497 606	f 301 696	f 4 400	f 306 096
	Kroë	43 014	»	43 014	72 784	»	72 784
	Mokko-Mokko .	65 720	»	65 720	24 023	»	24 023
		f 521 340	f 85 000	f 606 340	f 398 503	f 4 400	f 402 903
Lampongsche districten.	Telok-Betong .	f 348 771	f 74 550	f 423 321	f 277 804	f 69 750	f 347 554
Palembang.	Palembang . .	f 2 683 696	f 660 619	f 3 344 315	f 2 428 951	f 304 945	f 2 733 896
Banka.	Muntok . . .	f 1 160 528	f 203 430	f 1 363 958	f 275 177	f 501 445	f 776 622
Billiton.	Tandjong-Pandan	f 930 633	f 713 000	f 1 643 633	f 4 224 545	f 432 488	f 4 657 033
Riouw.	Riouw. . . .	f 2 389 153	f 2 079 912	f 4 469 065	f 4 168 677	f 261 875	f 4 430 552
Westerafdeeling van Borneo.	Pontianak . .	f 1 582 809	f 101 798	f 1 684 607	f 1 595 728	f 161 600	f 1 757 328
	Sambas . . .	395 736	74 109	469 845	238 871	145 275	384 146
	Pamangkat . .	»	»	»	1 072	250	1 322
	Soekadana . .	28 890	3 200	32 090	3 192	»	3 192
		f 2 007 435	f 179 107	f 2 186 542	f 1 838 863	f 307 125	f 2 145 988
Zuider- en Oosterafdeeling v. Borneo	Bandjermasin .	f 2 466 424	f 235 600	f 2 702 024	f 1 328 344	f 21 075	f 1 349 419
	Sampit . . .	38 073	8 200	46 273	87 614	8 500	96 114
		f 2 504 497	f 243 800	f 2 748 297	f 1 415 958	f 29 575	f 1 445 533
Celebes.	Makassar. . .	f 8 172 072	f 512 569	f 8 684 641	f 8 830 698	f 652 295	f 9 482 993
	Andere havens onder Makassar	389 139	40 760	429 899	278 211	138 030	416 241
		f 8 561 211	f 553 329	f 9 114 540	f 9 108 909	f 790 325	f 9 899 234
Menado.	Menado . . .	f 649 355	f 197 000	f 846 355	f 680 895	f 57 970	f 738 865
	Kema	150 143	43 700	193 843	95 492	3 900	99 392
		f 799 498	f 240 700	f 1 040 198	f 776 387	f 61 870	f 838 257
	Transporteren	f 26 401 024	f 5 179 669	f 31 580 693	f 31 425 431	f 2 869 830	f 34 295 261

(1) Over 1873 zijn dergelijke opgaven nog niet ontvangen.

GEWESTEN.	HAVENS.	INVOER. Koopman-schappen.	INVOER. Specien.	INVOER. Totaal.	UITVOER. Koopman-schappen.	UITVOER. Specien.	UITVOER. Totaal.
	Per transport	f 26 401 024	f5 179 669	f 31 580 693	f 31 425 431	f2 869 830	f 34 295 261
Amboina.	Amboina . . .	f 843 860	f 7 700	f 851 560	f 123 579	f 55 000	f 178 579
	Banda. . . .	678 030	410 532	1 088 562	1 563 424	101 510	1 664 934
		f 1 521 890	f 418 232	f 1 940 122	f 1 687 003	f 156 510	f 1 843 513
Ternate.	Ternate . . .	f 497 515	f 12 770	f 510 285	f 273 594	f 47 667	f 321 261
Timor.	Koepang . . .	f 251 400	f 6 500	f 257 900	f 110 557	f 45 398	f 155 955
		f 28 671 829	f5 617 171	f 34 289 000	f 33 496 585	f3 119 405	f 36 615 990
Palembang.	Moeara-Kompeh (Djambi) . .	307 105	24 175	331 280	444 910	»	444 910
		f 28 978 934	f5 641 346	f 34 620 280	f 33 941 495	f3 119 405	f 37 060 900

N°. III.

De ingevoerde goederen hebben hoofdzakelijk bestaan in:

	1872.	1873.
Aardewerk (gebakken) en porcelein	f 364 096	f 406 995
Id., dakpannen, tegels en metselsteenen	72 577	112 198
Bier (afgetapt)	162 960	187 439
Boeken, land- en zeekaarten . .	38 967	22 974
Boter	97 273	131 775
Bus- en jagtkruid.	88 451	87 804
Droogerijen en medicijnen . . .	123 008	93 823
Eetwaren (niet afzonderlijk genoemd)	648 442	723 761
Gambier	165 170	179 648
Garens (katoenen en wollen) . .	601 204	688 341
Garens (andere).	5 263	70 653
Gedistilleerd: genever (in kelders)	263 580	282 575
Gedistilleerd: brandewijn en cognac (afgetapt). .	84 016	81 538
Gedistilleerd: arak (op fust) . .	27 920	40 318
Gedistilleerd: id. (afgetapt) . .	45 535	71 488
Glas en glaswerk	87 833	81 928
Gomdammar.	223 504	89 338
Goud en zilver (gemunt) . . .	5 638 516	9 669 893
Id. (galon, passement en draad).	34 721	53 883
Goud- en zilverwerk.	36 133	58 666
Gutta percha.	258 247	323 568

	1872.	1873.
Groenten (ingelegd en gedroogd).	f 41 372	f 45 722
Hout (gezaagd of ongezaagd, enz)	54 224	106 186
Id. (sandel-)	20 905	23 620
Houtwerk.	37 611	51 939
Huiden en vellen (onbereide) . .	129 745	54 164
IJzer in staven, stukken, roeden of platen, enz.	220 510	108 427
IJzerwerk, gegoten of gesmeed (niet afzonderlijk genoemd) . .	208 359	184 395
Kakao	41 510	165 025
Katoen (gezuiverde)	4 040	29 100
Kleedingstukken	57 913	85 475
Koek-, banket-, suiker- en pasteibakkerswerk	13 667	20 636
Koffij	551 040	885 999
Kolen (steen-) en cokes	95 203	337 042
Koper (ruw)	30 778	27 121
Koper-, pleet- en bronswerk . .	238 046	232 106
Koper (gemunt).	2 830	21 310
Kramerij	467 906	362 984
Leder en lederwerk	65 995	57 361
Manufacturen: van katoen . .	10 128 537	12 654 209
Manufacturen: » wol . . .	114 607	156 487
Manufacturen: » zijde . . .	128 643	165 555

	1872.	1873.
Mand- en matwerk	f 88 130	f 75 030
Meel	160 656	144 416
Meubelen	61 473	34 808
Mineraal-, bron- en kunstwater	9 096	16 356
Modewaren	46 916	37 264
Naturaliën	28 315	56 309
Olie (klapper-)	164 065	121 902
Id. (katjang-)	114 297	168 578
Opium	1 542 445	1 528 006
Paarden	16 610	16 120
Papier (van alle soorten)	178 635	115 447
Payongs en bezems	69 130	76 630
Peper (zwarte)	38 629	39 347
Petroleum	158 924	225 798
Reukwerk en parfumeriën	23 537	21 973
Rotting (bind-)	84 230	108 847
Rijst (gepeld)	3 812 405	3 924 502
Id. (in doppen)	36 785	64 310
Schildpad	»	115 461
Specerijen: foelie	58 785	101 985
Specerijen: kruidnagelen	1 203	45 774
Specerijen: muskaatnoten	150 785	252 373
Specerijen: noten (wilde)	64 925	61 200
Staal (in bladen, platen en staven, enz)	39 763	17 084
Staalwerk (niet afzonderlijk genoemd)	35 873	26 403
Suiker (poeder)	250 705	261 482
Suiker (bruine)	f 33 791	f 51 717
Tabak: in rollen of bladeren, bereid voor de Europesche markt	1 338 749	1 167 471
Tabak: sigaren (Manilla- en Havannah-)	235 511	265 083
Tabak: id. (alle andere soorten)	18 655	17 376
Thee (Chinesche)	134 887	164 314
Touwwerk	21 666	19 084
Tripang	215 729	277 780
Vaat- en kuipwerk	20 054	20 595
Vee (levend)	462 685	329 241
Verfwaren	40 959	58 410
Visch (ingelegd en gedroogd)	144 592	139 518
Vleesch en spek (gezouten, gerookt of gedroogd)	36 699	49 785
Vruchten (gedroogd)	11 462	16 601
Vuurwerk	76 413	77 966
Wapens (vuur-), alsmede gedeelten daarvan	186 887	113 949
Was	231 044	184 542
Wijn: op fust	43 654	53 014
Wijn: afgetapt	216 839	244 775
Wijn: Champagne-	30 648	24 970
Zakken	151 632	116 152
Zeep	53 864	73 731
Zout	615 168	645 813
Zijde (ruwe)	72 819	205 921
Id. (bewerkte)	10 055	21 051

N°. IV.

Met certificaat van Nederlandschen oorsprong of bewerking zijn ingevoerd:

	1872.	1873.
Aardewerk (gebakken) en porcelein	f 3 380	f 375
Azijn (op fust)	3 419	3 283
Bier (afgetapt)	19 968	42 421
Garens (katoenen en wollen)	8 838	15 283
Glas en glaswerk	1 200	751
Goud- en zilvergalon	»	4 004
Goud- en zilverwerk	2 056	874
IJzerwerk	7 950	8 466
Leder en lederwerk	700	1 124
Loodwerk	275	»
Manufacturen van katoen	763 764	718 842
Transporteren	f 811 550	f 795 423
Per transport	f 811 550	f 795 423
Manufacturen van wol	»	701
Meel	11 072	6 464
Meubelen	3 125	80
Modewaren	»	3 614
Papier	2 770	4 271
Touwwerk	»	3 680
Uurwerken	»	25
Verfwaren	»	12 201
Vleesch	9 586	6 740
Zakken	5 670	5 112
Totaal	f 843 773	f 838 311

N°. V.

In de buitenbezittingen zijn aangekomen:

	1872.		1873.	
	Vaartuigen.	Lasten.	Vaartuigen.	Lasten.
Van Nederland	14	3 182	15	6 986
» Engeland	10	2 700	12	6 134
» Duitschland	2	288	3	1 006
Te zamen uit Europa.	26	6 170	30	14 126
Van Amerika	5	1 116	2	417
» Mauritius	1	139	»	»
» Bengalen	5	626	1	110
» China	18	1 686	16	1 356
» Manilla	8	1 419	4	638
» Siam	15	520	4	134
» Australie	19	508	24	1 680
Van den Oosterschen Archipel: Singapore	1192	50 655	1338	55 546
Penang	28	1 931	22	1 575
Java en Madura	1106	98 873	3379	197 312
elders in den Oosterschen Archipel	2919	68 111		
	5342	231 754	4820	272 894
Hiervan zijn aangekomen: onder Nederlandsche vlag:				
Van Nederland	13	3 112	14	6 855
» Engeland	3	1 664	3	2 747
» Amerika	»	»	1	250
» China	2	424	»	»
» Siam	10	390	»	»
» Australie	14	333	19	1 016
Van den Oosterschen Archipel: Singapore	710	38 196	864	40 032
Malakka	12	228	3	42
Penang	1	15	4	120
Java en Madura	21	94 314	441	18 122
elders in den Oosterschen Archipel	3501	61 709	2625	168 912
Te zamen onder Nederlandsche vlag	4287	200 385	3974	238 096
Transporteren	4287	200 385	3974	238 096

N°. VI.

Van de buitenbezittingen zijn vertrokken:

	1872.		1873.	
	Vaartuigen.	Lasten.	Vaartuigen.	Lasten.
Naar Nederland	20	5 177	22	8 878
» Engeland	4	657	»	»
Te zamen naar Europa.	24	5 834	22	8 878
naar Amerika	6	1 623	5	708
» Arabië	2	831	»	»
» Mauritius	1	125	1	167
» Bengalen	7	675	5	1 104
» China	20	1 946	22	4 292
» Manilla	5	762	4	3 732
» Siam	5	392	6	326
» Japan	2	690	»	»
» Australie	34	870	18	1 489
Naar den Oosterschen Archipel: Singapore	1144	44 613	910	32 678
Penang	26	2 003	23	1 806
Java en Madura	1098	97 453	3893	189 149
elders in den Oosterschen Archipel	3108	73 960		
	5482	231 777	4909	244 329
Hiervan zijn vertrokken: onder Nederlandsche vlag:				
naar Nederland	12	3 093	10	5 298
» Amerika	1	202	»	»
» China	4	728	2	381
» Siam	3	312	3	160
» Japan	1	170	»	»
» Australie	20	395	8	372
Naar den Oosterschen Archipel: Singapore	644	32 946	573	22 453
Malakka	12	104	14	180
Penang	1	40	6	234
Java en Madura	1077	96 074	392	16 201
elders in den Oosterschen Archipel	2723	67 537	3177	164 272
Te zamen onder Nederlandsche vlag	4498	201 601	4185	209 551
Transporteren	4498	201 601	4185	209 551

	1872. Vaartuigen.	1872. Lasten.	1873. Vaartuigen.	1873. Lasten.
Per transport	4287	200 385	3974	238 096
Onder Engelsche vlag.	405	17 937	392	22824
» Fransche »	1	279	7	712
» Noord-Duitsche »	9	1 281	19	3112
» Zweedsche »	1	215	1	83
» Italiaansche »	1	279	2	467
» Spaansche »	12	1 837	10	1199
» Amerikaansche »	21	3 938	9	1171
» Perzische »	»	»	1	444
» Chinesche »	176	3 239	168	3227
» Siamsche »	2	65	5	155
» Atjehsche »	192	777	57	231
» diverse Aziatische vlaggen	235	1 522	175	1173
Te zamen . . .	5342	231 754	4820	272 894

	1872. Vaartuigen.	1872. Lasten	1873. Vaartuigen.	1873. Lasten.
Per transport	4498	201 601	4185	209 551
onder Engelsche vlag.	406	17 727	299	21 397
» Fransche »	2	557	1	173
» Noord-Duitsche »	8	997	14	3 064
» Zweedsche »	1	215	1	84
» Italiaansche »	1	279	2	467
» Spaansche »	10	1 405	10	3 980
» Amerikaansche. »	21	4 268	10	1 348
» Perzische »	»	»	1	444
» Chinesche »	156	2 641	142	2 516
» Siamsche »	2	80	6	180
» Atjehsche »	139	581	46	167
» diverse Aziatische vlaggen	238	1 426	192	958
Te zamen . . .	5482	231 777	4909	244 329

(Zie bladz. 213 van het verslag.)

OVERZIGT van de in Nederlandsch Indie te huis behoorende schepen en vaartuigen, groot 10 last en daarboven, over 1874.

GEWESTEN.	Stoom-schepen.		Schepen.		Barken.		Brikken.		Schoeners.		Kotters.		Wangkangs, toops en andere vaartuigen.		TOTAAL.	
	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.
Java en Madura.																
Bantam.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Batavia.	27	8756	6	3628	6	1919	»	»	1	14	»	»	1	15	41	14332
Krawang	1	59	»	»	»	»	»	»	1	48	»	»	6	145	8	252
Preanger regentschappen . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Cheribon	»	»	»	»	1	118	»	»	1	107	»	»	63	901	(a) 65	(a) 1126
Tagal	»	»	»	»	2	234	»	»	»	»	»	»	5	63	7	297
Pekalongan . . .	»	»	»	»	2	305	1	117	»	»	»	»	9	96	12	518
Samarang	1	25	1	407	5	1109	1	183	2	210	»	»	10	146	20	2080
Japara	»	»	»	»	»	»	»	»	1	24	»	»	11	138	12	162
Rembang	»	»	»	»	2	329	»	»	4	119	»	»	12	151	18	599
Soerabaija. . . .	3	135	2	704	23	4325	12	1602	40	1326	8	120	64	1413	152	9625
Pasoeroean . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	59	816	59	816
Probolinggo . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19	248	19	248
Bezoeki.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Banjoewangi . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	10	263	3	39	72	374	85	676
Banjoemas . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bagelen.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Soerakarta . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Madioen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	55	717	55	717
Kediri	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Madura	»	»	»	»	1	253	1	75	6	294	»	»	125	1664	133	2286
Te zamen	32	8975	9	4739	42	8592	15	1977	66	2405	11	159	511	6887	686	33734

(a) In vorige jaren werden van Cheribon omtrent de inlandsch getuigde vaartuigen geene opgaven ontvangen.

GEWESTEN.	Stoomschepen.		Schepen.		Barken.		Brikken.		Schoeners.		Kotters.		Wangkangs, toops en andere vaartuigen.		TOTAAL.	
	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.
Per transport	32	8975	9	4739	42	8592	15	1977	66	2405	11	159	511	6887	686	33734
Buitenbezittingen.																
Sumatra's Westkust	1	30	»	»	1	155	»	»	15	352	»	»	35	439	52	976
Benkoelen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	10	1	10
Lampongsche districten	»	»	»	»	»	»	»	»	2	44	»	»	8	156	10	200
Palembang	»	»	»	»	21	3473	5	618	7	459	»	»	1	14	34	4564
(b) Sumatra's Oostkust	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	10	(b) 1	(b) 10
Riouw	»	»	»	»	2	38	»	»	1	71	»	»	18	407	21	516
Banka	»	»	»	»	2	419	1	42	6	166	1	10	13	199	23	836
Billiton	2	228	»	»	»	»	»	»	2	67	»	»	1	10	5	305
Westerafdeeling van Borneo	»	»	»	»	2	144	1	46	28	999	1	14	30	477	62	1680
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	»	»	»	»	11	1631	»	»	13	807	»	»	6	105	30	2543
Celebes en onderhoorigheden . .	»	»	»	»	5	766	3	261	9	574	2	40	229	4304	248	5945
Menado	»	»	»	»	»	»	»	»	11	287	»	»	2	20	13	307
Amboina	1	380	»	»	»	»	1	142	7	328	»	»	»	»	9	850
Ternate	»	»	»	»	»	»	»	»	6	191	»	»	1	10	7	201
Timor	»	»	»	»	»	»	»	»	1	43	»	»	»	»	1	43
Te zamen	4	638	»	»	44	6626	11	1109	108	4388	4	64	346	6161	517	18986
Totaal	36	9613	9	4739	86	15218	26	3086	174	6793	15	223	857	13048	1203	52720

(*b*) Van Deli waren nog geene opgaven ontvangen

Koloniaal verslag van 1875.

SURINAME.

N°. 52.

De statistieke opgaven in dit verslag voorkomende, loopen over het jaar 1874; de andere mededeelingen sluiten zich aan het vermelde bij het vorig verslag met inbegrip van de berigten tot 1 Junij 1875 ingekomen.

A. Grondgebied.

Het grondgebied van Suriname onderging geene verandering.

B. Bevolking.

Blijkens het vorig verslag bedroeg de bevolking, behalve die van het leprozen-etablissement Batavia en de Indianen en boschnegers, op ultimo December 1873, 52 105 hoofden, te weten:

	Mannen.		Vrouwen.		Totaal.	
	»	26 444	»	25 661	»	52 105
Hierbij gevoegd:						
In 1874 geboren	»	794	»	721	«	1 545
» » aangekomen . . .	»	1 345	»	506	»	1 851
		28 583		26 918		55 501
En afgetrokken:						
In 1874 overleden. . . .	1 979	»	1 371	»	3 350	»
» » vertrokken	242	»	75	»	317	»
		2 221		1 446		3 667
Blijft op ultimo December 1874.	»	26 362	»	25 472	»	51 834

Het aantal Europeanen was 713. Hieronder zijn niet begrepen het garnizoen, de zeemagt en de koopvaardijvloot.

Op het leprozen-etablissement Batavia bevonden zich op ultimo December 1874, 122 verpleegden en 60 andere personen, onder welke de directeur en de geneesheer met hunne gezinnen, de Roomsch-katholijke priester, de huisbedienden, de ziekenoppassers en de gehuurde arbeiders om het terrein in orde te houden.

De volgende tabel wijst aan de verdeeling der bevolking.

Bevolking op ultimo December 1874.

	Personen, niet behoorende tot de immigranten.			Immigranten.			TOTAAL-GENERAAL.	*Aanmerkingen.*
	GESLACHTEN.							
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.		
Stad Paramaribo en buitenwijken	9 026	12 729	21 755	»	»	»	21 755	
De forten Zeelandia, Nieuw-Amsterdam en de onderscheidene posten in de districten . . .	551	153	704	»	»	»	704	waaronder 258 civile personen.
De zeemagt en koopvaardijvloot, gemiddeld berekend op . . .	»	»	400	»	»	»	400	
Beneden-Para	707	594	1 301	60	27	87	1 388	
Beneden-Suriname	794	539	1 333	274	105	379	1 712	
Boven-Para.	1 262	1 152	2 414	40	6	46	2 460	
Boven-Suriname	1 133	930	2 063	257	110	367	2 430	
Beneden-Cottica	1 481	1 007	2 488	1 082	356	1 438	3 926	
Beneden-Commewijne	1 395	1 032	2 427	311	158	469	2 896	
Boven-Cottica	496	519	1 015	20	6	26	1 041	
Perica.	121	95	216	91	35	126	342	
Matappica	623	552	1 175	202	139	341	1 516	
Commetewane	447	413	860	118	41	159	1 019	
Boven-Commewijne	236	251	487	107	47	154	641	
Beneden-Saramacca	1 074	856	1 930	279	91	370	2 300	
Boven-Saramacca.	175	144	319	»	»	»	319	
Nickerie	1 590	1 106	2 696	411	251	662	3 358	
Coronie	1 138	1 182	2 320	159	68	227	2 547	
Albina en linkeroever der Marowijne	16	8	24	1	»	»	25	
	22 265	23 262	45 927	3 412	1 440	4 852	(*a*) 50 779	

(*a*) Onder dit cijfer zijn 713 Europeanen, behalve het garnizoen, de zeemagt en de koopvaardijvloot.

Deze tabel, getrokken uit de opgaven van wijkmeesters en van districts-commissarissen, sluit, evenmin als in vorige jaren, met de voorgaande tabel. Vermoedelijk is het verschil hieruit ontstaan, dat de arbeidende bevolking in de districten wel eens verhuist zonder van hun verlaten van eenig district of wel van hunne vestiging in een ander terstond mededeeling te doen aan de betrokken districts-commissarissen.

De twee volgende staten toonen aan de geboorten, huwelijken en sterfgevallen in 1874.

GESLACHTEN.	Dood geboren.	GEBOORTEN.					Huwelijken.	*Aanmerkingen.*
		In echt.	Buiten echt.	Totaal.	Op Batavia.	Totaal-generaal.		
Mannelijk	50	171	623	794	1	795	(*b*) 128	(*a*) Hieronder zijn niet begrepen de 96 doodgeborenen.
Vrouwelijk	46	176	575	751	2	753		(*b*) Bij 37 van deze huwelijken zijn 70 kinderen gelegitimeerd, van welke 37 van het mannelijke en 33 van het vrouwegeslacht.
	96	347	1198	1545	3	(*a*) 1548		

GESLACHTEN.	STERFGEVALLEN.														
	Levenloos aangegeven.	Beneden 1 jaar.	Van 1 tot beneden 3 jaar.	Van 3 tot beneden 10 jaar.	Van 10 tot beneden 20 jaar.	Van 20 tot beneden 30 jaar.	Van 30 tot beneden 40 jaar.	Van 40 tot beneden 50 jaar.	Van 50 tot beneden 60 jaar.	Van 60 tot beneden 70 jaar.	Van 70 en daarenboven.	Van onbekenden ouderdom.	Totaal.	Op Batavia.	Totaal-generaal.
Mannelijk	50	232	198	154	134	349	303	200	120	88	56	145	1979	11	1990
Vrouwelijk	46	184	181	127	91	179	118	92	92	155	102	50	1371	3	1374
	96	416	379	281	225	528	421	292	212	243	158	195	3350	14	(1) 3364

(1) Hieronder zijn niet begrepen de 96 levenloos aangegevenen.

Het aantal sterfgevallen overtrof dat der geboorten met 1805, zijnde 1139 meer dan het verschil in 1873.

Onder het aantal overledenen zijn 782 immigranten, waaronder 652 uit Britsch Indie.

Het burgerregt werd in 1874 verleend aan 144 personen.

De getalsterkte van de Indianen en boschnegers kan niet met zekerheid worden opgegeven. Volgens door den Gouverneur bekomen inlichtingen, zou die van de boschnegers niet minder bedragen dan 17 000, waarvan in de streken aan de Marowijne en Boven-Cottica ongeveer 10 000, in die aan de Boven-Suriname ongeveer 5000, en in die aan de Boven-Saramacca ongeveer 2000 zouden gevestigd zijn.

C. Algemeen beheer.

's Konings Zilveren Krooningsfeest op den 12den Mei 1874 is in de kolonie met buitengewone geestdrift door alle standen gevierd. Van den vroegen morgen tot laat in den nacht was het feest binnen Paramaribo. Geen enkel oogenblik werd daarbij de orde gestoord, ofschoon eene zeer groote menigte uit de districten was gekomen om aan de feestviering deel te nemen.

Menigvuldig waren daarbij de betoonde blijken van liefde voor en gehechtheid aan den Koning en het Vorstelijk Huis. Tot eene blijvende herinnering aan het feest werd in den nieuwen uitleg der stad Paramaribo een plein aangelegd, waaraan op plegtige wijze en in tegenwoordigheid van een groot aantal feestvierenden, door den Gouverneur de naam van *Plein van 12 Mei* is gegeven; terwijl de, mede in den nieuwen aanleg voltooide straten: Koningstraat, Willemstraat, Nassaulaan, Sophialaan en Oranjelaan, werden genoemd.

In de tweede helft van 1874 openbaarde zich meer en meer een geest van onwil en zelfs van verzet onder de koelie-immigranten, ten gevolge waarvan de veiligheid op onderscheidene plantages, alwaar zij gevestigd waren, werd bedreigd. Er deden zich zelfs gevallen van brandstichting en moord voor.

Met het oog op dien toestand werd eene nieuwe regeling ingevoerd van de gedwongen tewerkstelling, alsmede bepalingen betreffende de inrigting en het beheer der bewaarplaatsen, bedoeld aan het slot van art. 3 der verordening van den 30sten April 1872 (*Gouvernementsblad* n°. 25). (1) De daartoe betrekkelijke wettelijke maatregelen zijn onder hoofdstuk **F**, *Regtswezen en Politie*, vermeld.

De geest onder de Kreolenbevolking bleef zeer goed, doch *geregelde* arbeid liet over het algemeen sedert de opheffing van het Staatstoezigt meer dan vroeger bij haar te wenschen over. Over den arbeid dier bevolking in de districten Nickerie en Coronie was men nogtans tevreden, terwijl uit de officiele opgaven blijkt dat zij ook in Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne vrij goed heeft gewerkt.

De gezondheidstoestand was over het algemeen niet ongunstig, ofschoon zich vele gevallen van dysenterie, koorts en kinkhoest hebben voorgedaan. Bij het garnizoen was de gezondheidstoestand bijzonder goed.

Behalve de inspectiereizen, waarvan in het Koloniaal Verslag over 1874 reeds gewag is gemaakt, zijn nog in dat jaar de navolgende door den Gouverneur gedaan.

Op den 20sten Junij werd eene reis naar de Marowijne ondernomen, ten einde eenige gemeenschappelijke belangen met den Gouverneur van Fransch Guyana, die zich op het straf-etablissement St. Laurent aan die rivier bevond, te bespreken, en voorts een en ander met den posthouder op Albina te regelen. Inlichtingen werden verkregen, zoowel omtrent de inrigting van en den arbeid op de straf-etablissementen, als omtrent de ontwikkeling der goudindustrie in Fransch Guyana. Op den 26sten Junij keerde de Gouverneur te Paramaribo terug.

In den morgen van den 11den Julij vertrok de Gouverneur naar het fort Nieuw-Amsterdam, ten einde zoowel den weg van dat fort naar de plantage Zoelen, als het tot uitgifte voor den kleinen landbouw ingerigte terrein nabij dat fort te inspecteren.

Daarna werd het station Frederiksdorp en den volgenden dag de plantage Marienburg bezocht; dit laatste geschiedde om te onderzoeken in hoever het zou kunnen dienen als vestigingsplaats voor het districtsbestuur, vermits het raadzaam werd geacht om de huur van die op de plantage Nijd en Spijt, wegens de hooge kosten van het onderhoud van de gebouwen en de schoeijing, zoo spoedig doenlijk op te zeggen.

Het fort Nieuw-Amsterdam werd op den 31sten Julij andermaal bezocht. Bij die gelegenheid werden de troepen, de gevangenis en de verdere gebouwen geïnspecteerd en bevond men dat het onderwijs, aan de gevangenen gegeven, vrucht begon te dragen.

Voorts werd het quarantaine-etablissement Leyden in oogenschouw genomen, in verband met het plan om het, ingeval men het daartoe geschikt bevond, tot bewaarplaats voor tewerkgestelden te doen inrigten.

Eene tweede inspectiereis naar het district Coronie werd op den 2den Augustus ondernomen. Op reis derwaarts werd de plantage Kent, in het district Saramacca, aangedaan, en aldaar, onder meer, het hospitaal, de school en de immigrantenwoningen geïnspecteerd.

In Coronie werd het meerendeel der plantages bezocht. Over het algemeen was de Gouverneur aldaar bijzonder tevreden over den goeden geest en de arbeidzaamheid van de vrijgemaakte bevolking, die ook meer dan elders belangstelling in het onderwijs betoonde.

De toestand der koelies was ook gunstiger dan in de andere districten.

Bij het bezoek van den grond Totness, waar een aantal

(1) De berigten uit de districten over de verloopen viermaanden van 1875 getuigen van een veel verbeterden toestand. Op onderscheidene zittingen van de ommegaande regters werd zelfs geen enkele zaak aangebragt.

vrijgemaakten wonen, die den kleinen landbouw uitoefenen en meestal kost- en cacaogronden aanleggen, werd het plan tot het uitgeven van meer perceelen op dien grond vastgesteld.

In den avond van den 15den Augustus keerde de Gouverneur van Coronie terug.

Op den 17den September bezocht de Gouverneur de aangekochte plantage Domburg, ten einde de werkzaamheden, om die plantage tot station van den districts-commissaris van Boven-Para en Boven-Suriname in te rigten, na te gaan.

De voor den districts-commissaris en districts-secretaris bestemde woningen en een deel der bijgebouwen waren gereed. De noodige bevelen werden gegeven om het aldaar nog ontbrekende in orde te brengen, opdat het station, zoo als ook is geschied, op den 1sten November betrokken kon worden.

Daarna werden nog de plantages La Rencontre en Vreeland bezocht.

Op den 22sten dier maand inspecteerde de Gouverneur den gedeeltelijk nieuwen weg, loopende van het stads-district naar de plantage Leonsberg.

Gevolg gevende aan de uitnoodiging van de administrateurs der plantage de Resolutie, woonde de Gouverneur aldaar de feestelijke inwijding der nieuwe machinerien op den 12den October bij.

In de maand November werden twee inspectiereizen gedaan; de eene naar de districten Beneden-Cottica en Commetewane, ten einde met den commissaris, na plaatselijk onderzoek, eenige aangelegenheden te behandelen; en de andere naar het district Boven-Para, alwaar de houtgronden Onoribo, la Prospérité, de Vier Kinderen, Berlijn, l'Inquiétude, Onverwacht en Osembo, alsmede de militaire post Republiek en de school en kerk der Moravische Broedergemeente Berseba, werden bezocht.

De gezagvoerders in Boven-Para, klaagden nagenoeg overal over den ongeregelden arbeid der mannen en den zeer geringen arbeid der vrouwen.

De Gouverneur merkt echter te dien aanzien op, dat men zich daarover niet kan verwonderen, wanneer men bedenkt dat zelfs vóór de emancipatie de bevolking van Boven-Para niet geregeld arbeidde, daar de houtvellingen of werkplaatsen op enorme afstanden van de plantages gelegen zijn, ten gevolge waarvan zij dagen lang in het bosch doorbragt en ook meerdere vrijheden genoot dan in eenig ander district konden worden verleend.

Wild en visch worden er in overvloed gevonden; en ieder arbeider bebouwt zijn kostgrond, zoodat hij weinig of geene behoefte heeft, die hem tot geregelden arbeid dwingen.

Het eigenaardige dier bevolking bleek ook hieruit, dat de arbeid in den regel niet per dag of per taak wordt betaald, maar dat de eigenaren of gezagvoerders veelal mondeling met de arbeiders overeenkomen om hun eene hoeveelheid vierkant hout of planken tegen een bepaald loon af te leveren, of wel om hun in eens eene zekere som per hoofd, — hoogstens f 5 voor een man en f 2,50 voor eene vrouw per maand, — als huur voor de huizen en gronden te betalen, welke betaling dan nog meestal geschiedt door het afleveren van bewerkt hout.

Het bezoek der school op den ver afgelegen houtgrond Berlijn gaf veel reden tot tevredenheid. De bevolkingen van den houtgrond Onverdacht en eenige omliggende gronden verzochten den Gouverneur tijdens dit bezoek om eene Gouvernementsschool onder haar te vestigen, omdat de naastbij gelegen school, vooral in den regentijd, voor de leerlingen te veraf gelegen was. Zij ondersteunde haar verzoek met het aanbod om zelve een gebouw voor schoollocaal en onderwijzerswoning op te zetten. (1)

De geest der bevolking was uitmuntend, en de wegen verkeerden althans in zoo goeden staat, dat de reis van Paramaribo af tot Berlijn en zelfs tot l'Inquiétude te paard geschiedde.

Op Onoribo teruggekomen, keerde de Gouverneur, na zich van den 13den tot den 18den November in Boven Para te hebben opgehouden, per tentvaartuig naar Paramaribo terug.

(1) Reeds in de maand Januarij werd eene Gouvernementsschool op den grond Onverdacht geopend, waartoe voorloopig een gebouw aldaar is aangehuurd.

De Gouverneur heeft zich in den vroegen morgen van den 13den Maart 1875 naar het fort Nieuw-Amsterdam begeven en aldaar de gebouwen en de gevangenis geïnspecteerd; vervolgens werden de nabij dat fort gelegene, tot uitoefening van den kleinen landbouw in gereedheid gebragte en reeds gedeeltelijk bebouwde perceelen lands in oogenschouw genomen.

Bij die gelegenheid bleek het dat aldaar reeds 27 gezinnen waren gevestigd, die de hun toegewezen landerijen met goed gevolg bebouwden.

In het geheel hielden zich 59 gezinnen bezig, zoowel met hunne gronden te ontginnen als met het maken van toebereidselen om zich daarop te vestigen.

De reis werd vervolgens naar de districtsstations Marienburg, Ephrata en Frederiksdorp en de plantage Rust en Werk voortgezet. De togt had voornamelijk ten doel, de op de evengemelde stations aanwezige bewaarplaatsen van veroordeelden te inspecteren en de toepassing van straffen na te gaan. In den avond van den 15den was de Gouverneur in de hoofdplaats terug.

Op den 11den April vertrok de Gouverneur naar het district Nickerie om zich persoonlijk van den toestand van Nieuw-Rotterdam, dat in de laatste maanden weder zeer veel van het geweld der zee had geleden, te vergewissen. De oude wijk was bijna geheel door de zee verslonden en de nieuwe wijk was zoo ernstig bedreigd, dat het zeer spoedig in gereedheid brengen van eene nieuwe en veilige vestigingsplaats dringend noodig werd geacht.

In verband daarmede werden inlichtingen ingewonnen en de plantage Waldeck bezocht. De Gouverneur verliet op den 14den April het district en kwam den volgenden dag te Paramaribo terug.

Den 17den en 18den April deed de Gouverneur een togt naar de districten Beneden- en Boven-Commewijne, Beneden- en Boven-Cottica en Perica, en bezocht de plantages la Paix en Munnickendam en het station Ephrata (Boven-Cottica), alsmede de plantages Zorg en Hoop en het station Frederiksdorp (Beden-Commewijne).

In den toestand der immigranten uit Britsch Indie werd overal verbetering opgemerkt.

Ter vervulling van de vacature in de Koloniale Staten, ontstaan door het overlijden van den heee N. T. A. Arland, in de maand October, is bij herstemming tusschen de heeren H. Barnett en H. S Schouten, de eerstgenoemde gekozen.

Nog hadden de navolgende mutatien in de Koloniale Staten plaats:

Op den 16den Januarij heeft het door den Gouverneur benoemd lid mr. P. H. Verbeek zijn ontslag genomen.

Bij beschikking van 30 Januarij lit. A, n°. 11, werd, te zijner vervanging, de heer J. de Jong tot lid der Staten benoemd.

Het door den Gouverneur benoemd lid der Staten de heer J. E. Wesenhagen, overleed op den 11den Maart.

Bij Gouvernements-resolutie van den 26sten April 1875, lit. A, n°. 1, zijn voor het zittingjaar 1875/1876 door den Gouverneur tot leden der Koloniale Staten benoemd de heeren mr. G. J. A. Bosch Reitz, mr. J. B. Vos, J. de Jong en C. D. Brakke. Voorts werden bij Gouvernements-resolutie van den 29sten dier maand lit. A, n°. 16, herbenoemd: tot voorzitter de heer mr. G J. A. Bosch Reitz en tot ondervoorzitter de heer mr. A. J. van Emden.

De heer mr. F. H. van Affelen van Oorde, bij Koninklijk besluit van den 1sten Mei n°. 10, benoemd tot procureur-generaal van Suriname, keerde op den 8sten Junij van verlof terug en aanvaardde op den 15den Junij daaraanvolgende zijne betrekking.

Niet lang mogt hij daarin werkzaam zijn; hij overleed reeds op den 31sten December.

Bij Koninklijk besluit van den 27sten October 1874, n°. 10, werd de heer A. J. baron Schimmelpenninck van der Oije, burgemeester van Nijkerk, en lid der Provinciale Staten van Gelderland, benoemd tot administrateur van finantien. Hij aanvaardde zijne betrekking op den 1sten Februarij 1875.

Bij resolutie van den vorigen dag werd de op den waarnemenden gouvernements-secretaris mr. P. Alma, vroeger uitgebragte qualificatie als buitengewoon lid van den Raad van Bestuur, op zijn verzoek en onder dankbetuiging, in-

getrokken; terwijl de administrateur van finantien tijdelijk als lid van den Raad werd gequalificeerd.

De heer A. J. baron SCHIMMELPENNINCK VAN DER OIJE, bij Koninklijk besluit van den 10den Maart 1875, n°. 14, tot lid van den Raad van Bestuur benoemd, trad op den 7den April 1875 als zoodanig op.

De heer mr. A. LOOIJEN, bij 's Konings besluit van den 6den Februarij 1875, n°. 37, benoemd tot procureur-generaal, kwam op den 28sten April te Paramaribo aan; op den 3den Mei aanvaardde hij zijne betrekking.

Van de *New-York and Surinam Company*, werd ook sedert de expiratie der in het vorige verslag vermelde termijnen, niets vernomen. De aan haar in 1870 verleende concessie is derhalve vervallen.

In het *Gouvernementsblad* werden opgenomen:

Onder n°. 4, de verordening van den 28sten November 1873, » houdende vrijstelling van de koopsom bedoeld bij § 3 der Gouvernements-resolutie dd. 6 Junij 1851, n°. 714, (*Gouvernementsblad* n°. 6), aan hen, die ten gevolge van de afspoeling der kust van Nickerie hunne woningen van het oude gedeelte van Nieuw Rotterdam naar het nieuwe overbrengen".

Onder n°. 9, de resolutie van den 21sten April 1874, lit. A, n°. 17, » betreffende het houden van een algemeenen dank- en bedestond op den 12den Mei van dat jaar".

Onder n°. 36, de verordening van den 14den December 1874, » houdende intrekking der toegekende premien voor het dooden of opvangen van tijgers".

Onder n°. 37, de verordening van den 14den December 1874, » houdende wijziging van art. 1, lit. *b*, der verordening van 28 November 1873 (*Gouvernementsblad* 1874, n°. 4)", waarbij de woorden » kantongeregt te Nieuw Rotterdam," worden vervangen door » kantongeregt van Nickerie".

Tusschen het Gouvernement van Suriname en de Gouvernementen van de naburige Fransche en Engelsche kolonien, bleef voortdurend eene goede verstandhouding heerschen.

Het gouvernement van Fransch Guyana heeft voor de betonning der Marowijne en voor den vuurtoren aldaar, zonder eenig geldelijk bezwaar voor Suriname, gezorgd, en tevens zijne hospitalen op het etablissement St. Laurent opengesteld voor hen, die aan den Nederlandschen oever gevestigd zijn. Daarenboven is steeds op aanvraag van den posthouder bereidwillig alle verdere bijstand verleend.

Over de verdere uitvoering van de wet van 8 Augustus 1862, (*Staatsblad* n°. 164), wordt gehandeld in het hiernevens onder lit. *A* gevoegde emancipatieverslag over 1874. (1)

D. Gewestelijk beheer.

De strafverordening van 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 16), heeft, volgens de rapporten van al de betrokken autoriteiten, een heilzamen invloed uitgeoefend op den gang van zaken in de districten.

In het personeel van het districtsbestuur hadden onderscheidene mutatien plaats.

De door de districtscommissarissen gehouden inspectiereizen leverden over het algemeen redenen van tevredenheid op.

Volgens de ingekomen staten van districtscommissarissen bedroeg de bevolking in de buitendistricten op ultimo December 1874, 27,379 tegen 26,934 op hetzelfde tijdstip in 1873. De hierbij overgelegde staat bevat eene vergelijking van de bevolking in de districten over de jaren 1863, 1872, 1873 en 1874.

Het aantal Kreolen dat op ultimo van het laatste jaar op de plantages werkzaam was, bedroeg, blijkens dien staat, 9,870, tegen 10,604 op ultimo 1873 (2); dat der immigranten 4,851, of 929 meer dan op ultimo December 1873.

(1) Op den 11den Mei 1875 werd de gewone vergadering van de Koloniale Staten door den Gouverneur geopend. Een exemplaar der openingsrede wordt hierbij onder lit. B overgelegd.

(2) Onder de 12,559 arbeiders, in het verslag over 1874 opgegeven, was een aantal, dat op eigen gekochte of gepachte gronden den kleinen landbouw uitoefende. Dezen zijn op den overgelegden staat in de kategorie: *eigenaren*, *gezagvoerders*, *opzigters* enz. enz. begrepen.

De leden der gewapende burgermagt voldeden even als vroeger bereidwillig aan hetgeen hun werd opgedragen.

Het aantal winkels en bakkerijen is in 1874 met 21 verminderd, en bedroeg dus op ultimo December van dat jaar 118; daaronder zijn begrepen 32 bakkerijen en 53 slijterijen van gedistilleerd.

Uit de door de districtscommissarissen over 1874 uitgebragte rapporten, worden nog de volgende bijzonderheden ontleend:

Boven-Cottica, Perica, Matappica, Commetewane en Boven-Commewijne.

De geest onder de immigranten liet over het algemeen veel te wenschen over.

Na het eindigen van het ziekteverschijnsel, dat onder de koelies zich vertoond had, was de gezondheidstoestand niet ongunstig te noemen.

Behalve eenige wanordelijkheden, veelal ontstaande door naijver tusschen de immigranten en de Kreolenarbeiders, doch van weinig beteekenis, die als gewoonlijk hier en daar plaats vonden en zonder moeijelijkheden uit den weg werden geruimd, zijn rust en orde ongestoord gebleven.

Door den districts-commissaris zijn 123 dagen aan dienstreizen besteed.

De veestapel in deze districten heeft vermindering ondergaan.

Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne.

Op ultimo December werd het station op de plantage Nijd en Spijt opgeheven en overgebragt naar de plantage Marienburg, alwaar voldoende woningen, zoowel voor den ommegaanden regter en zijn griffiier, als voor het detachement maréchaussée, zijn gehuurd.

De districts-commissaris heeft 126 dagen aan dienstreizen besteed.

De grondjes in de Orelanakreek hebben in 1874, even als in het vorige jaar, veel door zware regens geleden.

Van de Kreolenbevolking werd gemiddeld meer werk dan van de andere arbeiders verkregen.

De algemeene toestand was, hoewel verre van in alle opzigten naar wensch, nogtans naar omstandigheden niet ongunstig.

Beneden-Suriname en Beneden-Para.

De geest der bevolking was rustig en de weêrsgesteldheid vrij gunstig. De zucht om zich aan geregelden arbeid te onttrekken, vertoonde zich echter vooral in deze in de nabijheid van de hoofdplaats gelegen districten. Op ultimo December 1874 was de bevolking van Beneden-Suriname met 263 hoofden vermeerderd, die van Beneden-Para met 83 hoofden verminderd.

De veestapel in het district Beneden-Para wijst eene belangrijke vermeerdering aan.

Boven-Suriname en Boven-Para.

Het onderwijs is in het eerstgemeld district zeer achteruitgegaan, en wordt door de bevolking nog op zeer geringen prijs gesteld. In het district Boven-Para daarentegen is de geest der bevolking, ten aanzien van het onderwijs der kinderen, zeer goed gestemd.

De productie is in de beide districten minder dan in 1873. De houthandel met de boschnegers was vrij belangrijk. Een proef om cacao op den houtgrond Berlijn aan te kweeken, is niet geslaagd.

De vroegere wegloopers in de nabijheid van de plantage Klaverblad en de Arrauwkreek gevestigd, hielden zich meerendeels in het binnenland op. Hun arbeid bestond voornamelijk in het bewerken van hunne kostgronden. Een aantal hunner vestigden zich voor korter of langer tijd aan de Surnauskreek en kapten brandhout voor de plantages, alwaar zij ook van tot tijd tijd eenig werk, zoo als bosch vellen en opruimen, verrigtten. Zij gedroegen zich allen zeer rustig.

Beneden- en Boven-Saramacca.

Over het algemeen heerscht een goede geest op de plantages in deze districten. Rust en orde bleven ongestoord. De gezondheidstoestand was in Beneden-Saramacca niet gunstig, vooral onder de immigranten uit Britsch Indie. Onder dezen hebben zich vele gevallen van dysenterie en gangreneuse zweren met doodelijken afloop voorgedaan. De bevolking dezer districten is met 74 hoofden vermeerderd. De hout-uitvoer en de kleine landbouw zijn er belangrijk toegenomen. De districts-commissaris heeft 141 dagen aan dienstreizen besteed.

Coronie.

De bevolking is in dit district met 200 hoofden vermeerderd.
Er heerscht in Coronie een veel grooter mate van arbeidzaamheid onder de Kreolen dan in de oude kolonie. De katoenoogst heeft veel schade geleden door de rupsen, die eenige der schoonste velden hebben verwoest. Zeer te betreuren is het dat de sterke aanwas van de modderbank op de Coroniekust de lozing van het water van de in werking zijnde plantages zoo zeer belemmert.

Nickerie.

De gespannen toestand op de plantages in het 1ste halfjaar is sedert de invoering van de strafverordening van 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 16), langzamerhand geweken, en heeft allengs weder plaats gemaakt voor een geregelden en ordelijken gang van zaken.
Ontvlugting van immigranten en van andere op contract werkende arbeiders had, bij voorgaande jaren vergeleken, weinig plaats. In het geheel deserteerden slechts zeven immigranten, allen afkomstig van Barbados. In 1873 bedroeg het getal gedeserteerden 26.
De Kreolen hebben gemiddeld meer werktaken 's maands verrigt dan de andere vrije arbeiders.
De meeste opmerking verdient, dat door de vrouwen nagenoeg even veel werk is verrigt als door de mannen, en dat regelmatig ruim 300 van haar aan den gewonen veld- en fabriek-arbeid hebben deel genomen.
De kleine landbouw heeft zich aanmerkelijk uitgebreid.
De afspoeling der kust is, zoo als op bladz. 4 werd opgemerkt, in 1874 weder zeer toegenomen.

E. Militair beheer.

§ 1. *Landmagt.*

De landmagt in Suriname bestaat uit

a. De schutterij te Paramaribo.

De sterkte der schutterij was op ultimo December 1874, 24 officieren en 437 manschappen, verdeeld in vijf compagnien.

b. De gewapende burgerwacht in de districten.

De sterkte was op ultimo December 1874, 61 officieren en 1485 onderofficieren en manschappen.
Met betrekking tot de schutterij werd uitgevaardigd het besluit van den 27sten October 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 33), » betreffende de uitvoering van § *c* van art. 20 van het reglement voor de schutterij te Paramaribo (*Gouvernementsblad* 1835, n°. 14)".

c. De infanterie en de artillerie.

De sterkte van het garnizoen op ultimo December 1874 was als volgt:

	Officieren.	Onder-officieren en manschappen.
Staf	4	5
2 compagnien infanterie	9	377
1 detachement artillerie	1	39
Personeel van het materieel der artillerie	»	1
Geneeskundige dienst: officieren van gezondheid	7	»
Geneeskundige dienst: apothekers	3	»
	24	422

Voor memorie werden gevoerd: 24 onderofficieren en manschappen der infanterie, als dienstdoende bij het corps maréchaussée en 3 militairen wegens detentie.
Aan de sterkte van het garnizoen ontbraken twee 2de luitenants der infanterie en 48 onderofficieren en manschappen. Overcompleet waren twee 1ste luitenants der infanterie, één officier van gezondheid 3de klasse en één apotheker der 2de klasse.
Afwezig met buitenlandsch verlof: een 2de luitenant der infanterie, één officier van gezondheid der 3de klasse en één apotheker der 2de klasse.
Het emplacement der troepen was op ultimo December 1874 als volgt:

	Officieren.	Onder-officieren en manschappen.
Paramaribo	8	180
Fort Nieuw Amsterdam	(1) 5	98
Quarantaine-etablissement Leyden	»	2
Post Jagtlust	»	2
» Republiek	»	10
» Nassau	»	12
» Coronie	»	19
» Nickerie	»	50
» Sommelsdijk	»	10
Personeel der geneeskundige dienst te Paramaribo	(2) 6	»
	21	383
Onder de 383 manschappen zijn niet begrepen 39 absenten, te weten: 34 in het militair hospitaal, 1 met verlof en 4 voor den krijgsraad	»	39
		422

Op den 31sten December 1874 bevonden zich in de klasse van discipline 22 man (van welke 14 in de 1ste en 8 in

(1) Waaronder 1 officier van gezondheid.

(2) Waaronder 4 officieren van gezondheid en 2 apothekers.

de 2de kategorie), alzoo 20 minder dan op ultimo December van het jaar te voren. In het *Gouvernementsblad* van 1874 werd onder n°. 6 geplaatst het Koninklijk besluit dd. 14 Januarij 1874, n°. 17, »betreffende de jaarlijksche toelage van iederen pharmaceutischen kweekeling, die tot militairen apotheker voor de dienst in de overzeesche bezittingen wordt opgeleid."

Ten gevolge van de nieuwe formatie werden de overcomplete manschappen van het detachement artillerie bij de infanterie overgeplaatst.

Daardoor bestond bij dat wapen op 1°. Januarij 1874 een overcompleet van 21 onderofficieren en manschappen.

In den loop van dat jaar heeft echter, zoowel wegens dienstexpiratie, geneeskundige afkeuring, overgang bij het corps maréchaussée als anderzins, eene aanmerkelijke vermindering plaats gehad, zoodat, gelijk hiervoren blijkt, op ultimo December 1874, een incompleet van 48 onderofficieren en manschappen bestond.

Inrigting en verdere bijzonderheden betreffende de landmugt.

Gedurende het jaar 1874 liet de gezondheidstoestand der troepen weinig te wenschen over.

Het ziektekarakter was nagenoeg het geheele jaar door catarrhaal, alleen in de maanden September en October catarrhaalgastrisch. De meest voorkomende ziekten waren intermitterende koortsen, verder catarrhale koortsen en affectien; geene belangrijke ziektegevallen zijn voorgekomen.

In de verschillende ziekeninrigtingen werden in 1874 behandeld 5182 lijders, zijnde 310 meer dan in 1873.

Van dezen waren 1584 militairen, waaronder 19 van de zeemagt, en civile 3598.

Onder de verschillende garnizoenen is het cijfer der behandelde zieken verdeeld als volgt:

te Paramaribo	3365
» fort Nieuw Amsterdam.	1139
» post Nickerie	339
» » Coronie	249
» » Sommelsdijk.	90
	5182

In de garnizoens-apotheek werden zoowel voor de binnen- als voor de buitendienst gereed gemaakt 76,632 recepten, alzoo 26,152 meer dan het jaar te voren.

De vaccinatien en revaccinatien met koepokstof in buisjes uit Nederland ontvangen, zijn zonder eenig resultaat gebleven.

§ 2. *Zeemagt.*

Zijner Majesteits schroefstoomschip *Kijkduin*, op den 16den April 1874 van Curaçao in Suriname aangekomen, verliet gedurende den verderen loop van het jaar twee malen de reede van Paramaribo; en wel in de maand Julij, tot het doen van ernst-exercitien, bij welke gelegenheid de Commewijne werd ingevaren; en in maand December, ten einde een der tonnen bij de monding der Suriname te verleggen.

Op den 23sten Februarij 1875 vertrok de *Kijkduin* naar Barbados, om aldaar de vlag te vertoonen, en keerde op den 18den Maart ter reede van Paramaribo terug.

F. Regtswezen en Politie.

§ 1. *Wetgeving.*

De navolgende verordeningen en besluiten werden door opname in het *Gouvernementsblad* afgekondigd:

1°. het Koninklijk besluit van den 2den November 1873, n°. 25, »houdende vernietiging van de op den 19den April 1873 vastgestelde en op den 31sten Mei daaraanvolgende afgekondigde koloniale verordeningen, opgenomen in het *Gouvernementsblad* van 1873, onder n°. 15 en 16" (*Gouvernementsblad* n°. 14);

2°. besluit van den 5den Junij 1874, »waarbij ter uitvoering van het Koninklijk besluit van den 2den November 1873, n°. 25 (*Gouvernementsblad* 1874, n°. 14), worden ingetrokken de besluiten van den 24sten Junij en den 16den Julij 1873" (*Gouvernementsblad* n°. 15);

3°. verordening van den 1sten Junij 1874, »regelende de beregting van eenige daarin opgenoemde overtredingen" (strafverordening van 1874) (*Gouvernementsblad* n°. 16);

4°. een aantal besluiten »ter uitvoering van de strafverordening van 1874" (*Gouvernementsblad* n°. 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 27, 34 en 40);

5°. besluit van den 19den Junij 1874 »ter uitvoering van art. 392 van het Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering betreffende beslag op roerende goederen" (*Gouvernementsblad* n°. 24);

6°. besluit van den 19den Junij 1874, »houdende wijziging der besluiten van den 1sten Maart 1869 (*Gouvernementsblad* n°. 6) en van den 9den Junij 1873 (*Gouvernementsblad* n°. 17), betreffende het notarisambt" (*Gouvernementsblad* n°. 25);

7°. verordening van den 19den December 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 39), »waarbij wordt aangevuld de verordening van den 30sten April 1872 (*Gouvernementsblad* n°. 25), tot nadere regeling van de inrigting en het beheer der bewaarplaatsen voor gevangenen."

Door de invoering der hiervoren sub 3 bedoelde strafverordening van 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 16), is voldaan aan de dringende behoefte aan eene meer summiere regtspleging in sommige overtredingen.

In art. 240 van die verordening, welke door de Koloniale Staten *en bloc* werd aangenomen, is bepaald dat zij uiterlijk van kracht zal blijven tot den 31sten December 1875.

Op den 27sten April zijn aan de Koloniale Staten aangeboden:

a. ontwerp-verordening, »houdende verlenging van den termijn vermeld aan het slot van art. 240 der strafverordening van 1874";

b. ontwerp-verordening, »houdende overbrenging van de daarin genoemde overtredingen van het hof van justitie naar de kantonregters en de ommegaande regters, en daarmede in verband staande voorzieningen."

§ 2. *Regterlijke magt en regtspraak.*

Door het hof van justitie werden in 1874 afgedaan 113 burgerlijke zaken, (waarvan 42 op verstek en 8 bij roijement) en 129 strafzaken alle bij vonnis.

Er werden 61 requesten behandeld.

Ter generale rolle werden 102 zaken aangebragt.

Op ultimo December 1873 waren bij het kantongeregt te Paramaribo 10 burgerlijke zaken aanhangig gebleven; gedurende 1874 werden 231 zaken aangebragt. In dat jaar werden 166 civile vonnissen gewezen, waarvan 12 op verstek, 39 op contradictie en 6 op consent, terwijl van de rol werden geroijeerd 68 zaken, zoodat 7 zaken aanhangig zijn gebleven.

Bovendien zijn nog 2 interlocutoire vonnissen gewezen.

Voorts hebben plaats gehad 65 voorzieningen in voogdijen, 10 verzegelingen, 5 ontzegelingen, 7 openingen van uiterste wilsbeschikkingen, 20 beëedigingen van deskundige schatters, 22 van afgelegde verklaringen door gezagvoerders van Nederlandsche koopvaardijschepen en 10 ter griffie overgebragte boedelbeschrijvingen.

Nog werden 22 requesten behandeld.

Door den griffier werden in verschillende zaken verleden 31 acten.

In den loop van 1874 werden 369 strafzaken aangebragt.

Er werden 314 vonnissen gewezen, waarvan 163 op verstek en 151 op ingebragte verdediging; 55 werden op verzoek van het openbaar ministerie geroijeerd.

Nog werden 7 vonnissen gewezen tegen afwezige getuigen en 8 adviesen aan den Gouverneur uitgebragt.

Door het voormalig kantongeregt te Nieuw Rotterdam, werden van 1 Januarij tot 8 Julij 1874 afgedaan, 12 burgerlijke zaken, waarvan 3 op verstek, 3 bij roijement, 1 op consent en 5 op contradictie; alsmede 266 strafzaken. Nog werden bij dat geregt 4 interlocutoire vonnissen ge-

wezen, 2 beschikkingen op verzoekschriften genomen, en 13 adviesen aan den Gouverneur uitgebragt.

Er werd in 7 voogdijen voorzien; 2 bevestigingen in de voogdijen en 1 verzegeling (ambtshalve) vonden plaats; 3 deskundige schatters werden benoemd, 1 onderhandsche boedelbeschrijving ter griffie overgebragt en beëedigd; 2 scheepsverklaringen afgelegd en beëedigd en 1 onderhandsche uiterste wilsbeschikking aan den regter aangeboden.

Voorts werden ter griffie 3 acten van huwelijksche voorwaarden en 2 aanvaardingen van boedels onder het voorregt van boedelbeschrijving ingeschreven, en ten verzoeke van den regter-commissaris van het hof van justitie in 4 strafzaken 8 getuigen gehoord.

Bij het kantongeregt in Nickerie werden van 8 Julij tot ultimo December 1874, aangebragt en afgedaan 7 burgerlijke zaken, waarvan 3 bij roijement en 4 bij contradictie, alsmede 326 strafzaken, waarvan 366 volgens de strafverordening van 1874. Nog werden bij dat geregt 3 interlocutoire vonnissen gewezen, 5 adviesen aan den Gouverneur uitgebragt, en in 12 strafzaken 40 getuigen gehoord, ten verzoeke van den regter-commissaris, bij het hof van justitie.

Voorts werden 6 voogden en 7 toeziende voogden benoemd; terwijl 1 verzegeling (ambtshalve) en 1 beëediging van afgelegde scheepsverklaring plaats vonden.

Bij het kantongeregt in Coronie werden van 8 Julij tot ultimo December 1874 aangebragt 5 burgerlijke zaken. Daarin werden 2 vonnissen op contradictie gewezen; 3 werden wegens afwezigheid van partijen geroijeerd. Er werd bovendien een interlocutoir vonnis gewezen en een request behandeld.

Voorts vonden 1 voorziening in voogdij en 1 benoeming tot curator plaats.

Bij dat geregt werden in het voormeld tijdvak gewezen 58 vonnissen in strafzaken, waarvan 3 op verstek. In ééne zaak werden getuigen gehoord, op verzoek van den regter-commissaris bij het hof van justitie.

In het voorafgaand tijdvak van 1874 werden aangebragt 4 burgerlijke zaken. In ééne daarvan is vonnis gewezen bij verstek, twee zijn op verzoek van partijen geroijeerd en ééne was op 8 Julij aanhangig gebleven.

Bovendien is één interlocutoir vonnis gewezen. Er hadden plaats: 5 voorzieningen in voogdijen, en 2 bevestigingen van voogdijen.

Het aantal aangebragte en afgedane strafzaken bedroeg in dat tijdvak 48; 8 vonnissen zijn gewezen op verstek. In twee zaken werden op verzoek van den regter-commissaris, bij het hof van justitie, getuigen gehoord.

Bij het voormalig hulpkantongeregt, gevestigd in het district Beneden-Commewijne, werden van 1 Januarij tot 7 Julij aangebragt en afgedaan 320 strafzaken. Daarin werden bij verstek 38, en op ingebragte verdediging 282 vonnissen gewezen.

Een advies werd aan den Gouverneur uitgebragt.

Bij den ommegaanden regter, gevestigd in het district Beneden-Commewijne, werden van 8 Julij tot ultimo December aangebragt en afgedaan 246 zaken. Vijf adviesen werden aan den Gouverneur uitgebragt.

Bij het voormalig hulpkantongeregt gevestigd in het stadsdistrict, werden van 1 Januarij tot 7 Julij aangebragt en afgedaan, 120 strafzaken, waarin zijn gewezen bij verstek 11 en op verdediging 109 vonnissen. Over burgerlijke zaken werd de beslissing niet ingeroepen.

Van 8 Julij tot 31 December 1872, werden bij den ommegaanden regter, gevestigd te Paramaribo, 192 zaken aangebragt en afgedaan, waarin 4 vonnissen bij verstek en 188 op verdediging werden gewezen.

Bij den ommegaanden regter gevestigd op het station Groningen, zijn van 8 Julij tot ultimo December 1874 aangebragt en afgedaan 70 zaken, waarin op verdediging 70 vonnissen zijn gewezen.

Het aantal praktizijns beliep op ultimo December 1874 9, onder welke 5 gegradueerden, en het aantal notarissen 2, behalve de districtssecretarissen, die als zoodanig in de buitendistricten met de uitoefening van het notarisambt zijn belast, en de griffiers van de kantongeregten in Nickerie en in Coronie, en van den ommegaanden regter in Saramacca, die, ieder in zijn district, geregtigd is de notariele praktijk uit te oefenen (*Gouvernementsblad* 1874, n°. 25); 5 deurwaarders waren bij het hof van justitie en de kantongeregten werkzaam.

Te Paramaribo waren geadmitteerd 7 translateurs voor de Neger-Engelsche, 3 voor de Engelsche, 2 voor de Fransche en 1 voor de Portugesche taal. Bovendien waren er zoowel te Paramaribo, als in de districten, tolken in de Chinesche, in de Bengalesche en in de Koelietaal, aanwezig.

§ 3. *Politie.*

In het Gouvernementsblad van 1874 werd opgenomen:

Besluit van den 23sten October 1874, houdende wijziging van art. 4 van het besluit van den 23sten Februarij 1867 (*Gouvernementsblad* n°. 3) ter uitvoering van de Koloniale verordening van 7 Januarij 1867 (*Gouvernementsblad* n°. 1), betreffende de oprigting eener politiemagt uit inlanders bestaande (*Gouvernementsblad* n°. 32).

Het corps maréchaussée bestond op ultimo December 1874 uit 121 man, als:

2 wachtmeesters;
20 brigadiers;
49 maréchaussées der 1ste klasse; en
50 » » 2de klasse.

Aan de formatie ontbraken alzoo:

1 opperwachtmeester;
1 brigadier,
terwijl 1 maréchaussée der 1ste klasse overcompleet was.

Het corps inlandsche politie bestond op ultimo December 1874, uit:

5 hoofdlieden;
15 agenten der 1ste klasse; en
29 » » 2de »

Aan de formatie ontbrak alzoo één hoofdman.

De door de beide corpsen verrigtte diensten zijn vermeld in het sub lit. D, 1 en 2, hierbij overgelegd verslag omtrent het politiewezen over 1874.

Admissie van inwoning in de kolonie werd in dat jaar niet verleend. Op verlangen van belanghebbenden werden in 1874 ten behoeve van 6 personen, 6 buitenlandsche paspoorten uitgereikt.

§ 4. *Middelen van beheer met het regtswezen in verband.*

I. Departement van onbeheerde boedels en weezen.

a. Onbeheerde boedels.

Op ultimo December 1873 waren aanhangig gebleven 19 boedels; van deze is geen enkele boedel in den loop des jaars tot vereffening gebragt of aan belanghebbenden overgegeven kunnen worden.

Onder die boedels bevonden er zich 6, die in het jaar 1875 kunnen afloopen, en 13, die om verschillende redenen nog onvereffend zullen moeten blijven.

Aan het collegie van commissarissen van de onbeheerde boedels zijn 1 boedelstaat en 3 repartitie-rekeningen ingezonden.

b. Weezen.

Op ultimo December 1873 bevonden zich onder de openbare voogdij van de weeskamer:

weezen 522

In den loop van 1874 zijn geene weezen bij-

Transporteren 522

Per transport 522

gekomen. Van de voormelde weezen zijn in den loop van 1874 afgeschreven:

als meerderjarig 47

„ gehuwd 1

„ overleden. 5

53

zoodat op ultimo December 1874 overbleven 469

Van die weezen werden onderhouden:

uit eigen middelen. . . . . }
door betrekkingen . . . . } 399

door het bestuur 70

Te zamen . . . 469

De weezen, die uit eigen middelen onderhouden worden, bezaten op ultimo December 1874, 4 huizen te Paramaribo of aandeelen daarin, een grond aan de rivier de Suriname en een rentgevend kapitaal van f 87 032,05.

II. Kantoor van den hypotheekbewaarder.

Het salaris, dat in 1874 in de koloniale kas werd gestort, bedroeg f 1 445,07⁵.

III. Gevangeniswezen en gevangenen.

In het burgerlijk en militair huis van verzekering in het fort Zeelandia werden gedurende 1874 in verzekerde bewaring genomen 1038 personen, van welke weder ontslagen zijn 950, zoodat op ultimo December aldaar 88 personen overbleven.

Het aantal gevangenen op het fort Nieuw Amsterdam, dat den 1sten Januarij 1874 114 bedroeg, was op ultimo December tot 165 toegenomen.

Het onderwijs aan de correctioneel veroordeelden heeft geregeld plaats gevonden. Daaraan hebben gemiddeld 33 veroordeelden, eenigen met vrucht, deel genomen.

Gedurende 1874 werden in het huis van bewaring te Nieuw Rotterdam opgenomen 636 personen, van welke op ultimo December nog 13 aanwezig waren.

In het huis van bewaring te Coronie werden in 1874 95 personen opgenomen.

Bijzonderheden betreffende de beide eerstgenoemde gevangenissen worden vermeld in de hierbij sub litt. E 1—3 en F gevoegde rapporten van de commissien van administratie over die inrigtingen.

IV. Kantoor van den exploiteur-liquidateur.

Krachtens vonnis van den 27sten Februarij 1874, door het Hof van Justitie gewezen, werden de betalingen voortgezet in de provenuen van het huis en erf lit. B n°. 203, voor ¼ aandeel toebehoord hebbende aan J. J. Abrahams, en van de plantage Kroonenburg.

Bij de Gouvernements-resolutie van 24 December 1874, lit. A, n°. 15, werd, wegens den ver gevorderden staat van de liquidatie van het voormalige exploiteurskantoor, de exploiteur-liquidateur van de verdere waarneming dier functien ontheven, en bepaald dat de koloniale ontvanger en betaalmeester, van 1 Januarij 1875 af, met de verdere liquidatie zal zijn belast.

G. Eeredienst.

I. Nederlandsche Hervormde gemeente.

a. Paramaribo.

Het aantal in 1874 gedoopten bedroeg 238, als:

kinderen in echt geboren. 51

kinderen buiten echt geboren 180

volwassen personen 7

Tot leden der gemeente werden aangenomen 150 personen, waaronder een Chinees en een koelie.

Met kerkelijke attestatien zijn aangekomen 6 en vertrokken 33 lidmaten.

4 huwelijken werden kerkelijk ingezegend.

Het aantal catechisanten beliep 570, van welke 230 van het mannelijke en 340 van het vrouwelijke geslacht.

Het aantal armen dat bedeeling ontving bedroeg 36.

De bedeeling heeft f 2755 bedragen.

Het aantal lidmaten wordt op 3000 en het zielental op 7000 geschat.

b. Nickerie.

Het aantal gedoopten in 1874 beliep 75, waaronder 11 kinderen in echt geboren en zes volwassenen, waaronder drie Chinezen; 10 personen werden tot lidmaten der gemeente aangenomen.

2 huwelijken werden kerkelijk ingezegend.

De gewone catechisatien werden door 24 jongens en 16 meisjes bezocht.

Met kerkelijke attestatien zijn aangekomen 3 en vertrokken 7 personen.

Het zielental dezer gemeente bedraagt ongeveer 1500.

Huis- en ziekenbezoek vonden plaats, waar dat verlangd werd.

II. Evangelisch-Luthersche gemeente.

In 1874 werden bij die gemeente gedoopt 130 personen, zijnde 70 van het mannelijke en 60 van het vrouwelijke geslacht.

Van de gedoopten waren 34 kinderen in echt geboren.

Tot lidmaten der gemeente werden aangenomen 11 mannen en 27 vrouwen.

Het getal huwelijken, dat kerkelijk werd ingezegend bedroeg 3.

Het aantal armen dat bedeeling ontving, bedroeg 29.

De bedeeling heeft f 2166 bedragen.

De predikant dier gemeente is in Februarij 1874 van buitenlandsch verlof alhier teruggekeerd.

III. Moravische Broeder-gemeente.

Volgens den staat dier gemeente bedroeg op ultimo December 1874 haar zielental 22 471, van welken:

te Paramaribo 7 144

in de districten. 14 794

bij de boschnegers 533

In 1874 hebben zich 232 personen bij die gemeente aangemeld; 185 volwassenen en 519 kinderen werden gedoopt, en 309 personen als lidmaten aangenomen.

Als overleden zijn opgegeven 951 personen; 97 huwelijken werden kerkelijk ingezegend.

De verschillende nederzettingen der boschnegers in Boven-Suriname, werden weder zooveel doenlijk door de zendelingen bezocht; op eene dier vestigingsplaatsen, Maripaston genaamd en aan de Boven-Saramacca gelegen, werd eene kerk ingewijd.

IV. Roomsch-Katholijke gemeente.

In 1874 werden 685 personen gedoopt, waaronder 51 Indianen.

29 huwelijken werden kerkelijk ingezegend, waarvan 12 onder de Indianen.

In den loop van het jaar werden 45 plantages en 13 Indiaansche kampen door de geestelijken bezocht.

Het zielental der gemeente wordt op 12 000 à 13 000 geschat.

V. ISRAËLITISCHE GEMEENTE.

a. Nederlandsch Israëlitische.

Op ultimo 1874 was het zielental 642, waarvan 307 van het mannelijke en 335 van het vrouwelijke geslacht.

Het getal der geboorten bedroeg 12 en dat der sterfgevallen 13.

3 huwelijken werden ingezegend; 20 behoeftigen door het armbestuur gealimenteerd.

b. Portugeesch Israëlitische

Het zielental dezer gemeente bedroeg op ultimo December 1874 661, waarvan 325 van het mannelijke en 336 van het vrouwelijke geslacht.

Het getal der geboorten bedroeg 17, dat der sterfgevallen 14.

Door het armbestuur werd aan 23 behoeftige huisgezinnen onderstand verstrekt.

H. Instellingen van liefdadigheid.

a. *Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid.*

Het aantal leden en begunstigers bedroeg op ultimo December 1874 94, te weten:

31 leden,

46 donateurs,

17 donatrices.

Het fonds der Maatschappij bedroeg op dien datum f 20 224,89.

Gedurende 1874 werd aan alimentatie de som van f 360 besteed.

In het onderwijs van de kweekelingen der Maatschappij, 63 in getal, werd door het Koloniaal Bestuur voorzien.

De gealimenteerden en kweekelingen werden, even als in vroegere jaren, in geval van ziekte kosteloos verpleegd.

De uitgaven voor medicijnen beliepen f 42,90.

Voor kleeding ten behoeve der kweekelingen werd f 1000 en voor schoenen f 750 besteed.

b. *Gesticht van weldadigheid op 's lands grond Boniface.*

Bij gouvernements-resolutie van den 20sten Februarij 1874, lit. A, n°. 1, werd bepaald dat de verzorging der ouden en gebrekkigen en der weezen uit de districten, die onderstand van het bestuur behoeven, voortaan uitsluitend op 's lands grond Boniface of in de aan te wijzen bijgestichten zal plaats vinden.

Dien ten gevolge werden de districts-commissarissen aangeschreven om al degenen, die destijds onderstand ontvingen en verder behoefden, uit de onder hun beheer staande districten naar 's lands grond Boniface op te zenden; met dien verstande dat met ultimo April 1874 alle geregelde alimentatie in de districten zou eindigen, en dáár in den vervolge slechts buitengewone onderstand — in gevallen van dadelijk gebrek, ziekte enz., — aan behoeftigen zou worden verleend.

Deze maatregel werd genomen uit aanmerking, dat bij de wijze van beheer, in 1873 op 's lands grond Boniface ingevoerd, en bij het toezigt dat door de regenten op de huisvesting, de voeding, de geneeskundige behandeling en in het algemeen op de verzorging aldaar wordt uitgeoefend, het in het belang der van bestuurswege verzorgden wenschelijk werd geacht, dat allen al meer en meer van die weldadigheidsinrigting het voordeel genieten, en dat vooral ook de weezen in de gelegenheid worden gesteld om op de aldaar opgerigte school, onder toezigt der regenten, van het, bij besluit van 21 Julij 1873, voor hen bestemde gesticht van weldadigheid eene geregelde opleiding te genieten.

Naar aanleiding van het door de daartoe bij de gouvernements-resolutie van 20 Februarij 1874, lit. A, n°. 17, benoemde commissie, uitgebragte rapport, over den toestand en de werking der hiervoren bedoelde weldadigheidsinstellingen, op 's lands grond Boniface, en over de wijze waarop hare inrigting in het belang der verpleegden, vooral ook met het oog op de vereischte uitbreiding, zou kunnen worden gewijzigd of verbeterd, werd bij de gouvernements-resolutie van 4 December 1874, lit. A, n°. 18, onder meer, het aantal regenten dier instellingen van drie tot zeven vermeerderd, terwijl zoowel de aldaar aanwezige ouden en gebrekkigen en *alle* van landswege onderstand genietende weezen onder hun toezigt werden geplaatst.

Deze regeling ging gepaard met het belangrijk verbeteren en vermeerderen der op den voormelden grond vanwezige gebouwen, waardoor wel is waar op het oogenblik nog al kosten worden veroorzaakt, maar de armenzorg op een veel beteren en minder kostbaren voet werd gebragt dan vroeger het geval was. Op ultimo December 1874 bevonden zich 167 ouden en gebrekkigen, benevens 38 kinderen, op 's lands grond Boniface, en waren bovendien 246 weezen elders onder het toezigt van de betrokken kerkbesturen uitbesteed, allen onder de voogdij der hiervoren bedoelde regenten. Op de school op 's lands grond Boniface waren op het evengemeld tijdstip 105 leerlingen, te weten: 65 jongens en 40 meisjes. Onder deze leerlingen zijn de aldaar inwonenden begrepen.

Er bestaan in de kolonie nog verscheidene maatschappijen en genootschappen, waarvan het doel is, door maandelijksche of jaarlijksche contributien, aan de leden bij ziekte geneeskundige hulp, geneesmiddelen, verzorging en verpleging te verschaffen, bij ouderdom of ligchaamsgebreken wekelijks onderstand te verleenen, en bij overlijden in de kosten van begrafenis te voorzien.

Het comité *Dorcas* ging voort, zooveel zijne middelen het toelieten, kinderen die wegens gebrek aan kleeding en schoeisel de school niet kunnen bezoeken, van het noodige te voorzien.

Het aantal door dit comité tot schoolgaan ondersteunden bedroeg 30 op ultimo December 1874.

I. Onderwijs.

Op ultimo December 1874 waren te Paramaribo, behalve twee armenscholen voor meisjes en de gouvernementsschool op 's lands grond Boniface, 24 particuliere scholen.

Deze 27 scholen werden bezocht door 1744 jongens en 1735 meisjes. Onder het getal jongens waren 480, die voor rekening van het bestuur op de particuliere scholen onderwijs genoten.

Van de normaallessen, die steeds voor rekening van het Bestuur door twee onderwijzers van den eersten rang werden gegeven, werd over het algemeen een goed gebruik gemaakt en verkreeg men op nieuw gunstige resultaten.

Aan 2 der kweekelingen werd, na afgelegd examen, eene acte van algemeene toelating als onderwijzer van den 4den rang uitgereikt. Op het einde des jaars namen 13 mannelijke en 8 vrouwelijke kweekelingen aan de bedoelde lessen deel.

Ongerekend de twee hiervoren bedoelde personen, werd, na afgelegd examen, eene acte van den 3den rang uitgereikt.

Behalve de ondermeesters en kweekelingen, bestond het onderwijzend personeel te Paramaribo op ultimo December 1874, uit 7 onderwijzers en onderwijzeressen van den eersten rang, 5 onderwijzers van den tweeden rang, 11 onderwijzers en onderwijzeressen van den derden rang en 5 onderwijzers en onderwijzeressen van den vierden rang.

In de districten wordt onderwijs gegeven:

a. Op de gouvermentsscholen.

Het aantal dezer scholen beliep op ultimo December jl. 11, benevens ééne gesubsidieerde school.

Zij zijn gevestigd als volgt:

Te Nieuw Rotterdam met	(1) 81	leerlingen.
Op het station Frederiksdorp met . .	46	»
Transporteren	127	leerlingen.

(1) Waaronder 43 voor rekening van het Bestuur.

	Per transport .	127 leerlingen.
Op de plantage Constantia. . . .	met	28 »
» » » de Resolutie . . .	»	12 »
» » » Hecht en Sterk . .	»	41 »
» » » Munnickendam . .	»	48 »
» den grond Totness	»	32 »
» de plantage Kent.	»	52 »
» den houtgrond Overtoom . . .	»	59 »
» de plantage Paradise (gesubsidieerd)	»	38 (1) »
» » » Crappahoek . . .	»	27 »
» » » Berlijn	»	40 »
	Totaal . .	504 leerlingen.

De gouvernementsscholen op de plantages St. Barbara, Houttuin en Dijkveld, zijn in 1874, ten gevolge van gemis aan leerlingen, opgeheven moeten worden.

De gouvernementsschool op de plantage Rustenburg werd naar de plantage Munnikkendam overgebragt.

Het totaal leerlingen bedroeg op ultimo December 1874, 504, tegen 631 op ultimo December 1873.

b. Scholen der Moravische Broeders.

Deze scholen, 13 in getal, waren gevestigd:

Op het etablissement Anna'szorg .	. met	22 leerlingen.
» » » Beekhuizen . .	»	39 »
» » » Berg en dal. .	»	92 »
» » » Berseba . . .	»	19 »
» » » Catharina Sophia	»	(vacant.)
» » » Charlottenburg.	»	40 leerlingen.
» » » Clevia. . . .	»	78 »
» » » Heerendijk . .	»	35 »
» » » Leliendaal . .	»	87 »
» » » Rust en Werk.	»	37 »
» » » Salem. . . .	»	98 »
» de plantage Waterloo	»	85 »
» » » Accaribo	»	16 »
	Zamen . .	648 leerlingen.

c. Scholen der Roomsch-katholijke geestelijken.

De drie scholen dier geestelijken worden op de plantages Estherrust en Cardosspark en het leprozen-etablissement Batavia aangetroffen; zij werden door 169 leerlingen bezocht.

De commissie van onderwijs betuigt in haar verslag over 1874, dat in dat jaar in den staat van het onderwijs te Paramaribo, geen belangrijke verandering is gekomen, en dat er, even als in de laatste jaren, voldoende gelegenheid was voor allen om goed gewoon en uitgebreid lager onderwijs te erlangen.

De nieuwe regeling van het onderwijs, — waarvan in het verslag van 1873 sprake is, — werd door het Bestuur bevonden in vele opzigten groote bezwaren, vooral wegens de hooge daardoor gevorderde uitgaven, in de uitvoering te zullen opleveren. Dien ten gevolge is een ander ontwerp ter wijziging en aanvulling van het nog vigerend schoolreglement van 1834 (*Gouvernementsblad* n°. 16) bij den Raad van Bestuur aanhangig.

(1) Deze school is in April 1875 onder de gouvernementsscholen opgenomen.

Het hiervoren bedoeld ontwerp eener verordening, houdende wijziging van het reglement op het lager schoolwezen in de kolonie Suriname (*Gouvernementsblad* 1834, n°. 16), en vervanging der publicatien van 1845 (*Gouvernementsblad* n°. 3), 1847 (*Gouvernementsblad* n°. 7), 1849 (*Gouvernementsblad* n°. 1), en 1853 (*Gouvernementsblad* n°. 3), alle tot wering van besmettelijke huidziekten op de openbare schoolinrigtingen en van 1855 (*Gouvernementsblad* n°. 4), houdende verandering van art. 2 van het reglement op het lager onderwijs, werd op den 15den Januarij 1875 aan de Koloniale Staten ingezonden.

Te gelijker tijd werd de op den 28sten Junij 1873 aan die Staten aangeboden verordening tot regeling van het lager onderwijs, ingetrokken.

De commissie van onderwijs heeft zich met dat ontwerp, waarbij onder meer leerpligtigheid wordt voorgesteld, ten einde zoowel het in in het geheel niet bezoeken van de school als het toenemende schoolverzuim tegen te gaan, in de hoofdzaken vereenigd.

Hierbij wordt sub lit. G, 1—4, overgelegd het voorschreven verslag der commissie van onderwijs, met drie bijlagen, waaronder een staat betreffende de scholen te Paramaribo op ultimo December 1874.

J. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Ter uitvoering van de verordening van 22 October 1872 (*Gouvernementsblad* 1873, n°. 4), werd afgekondigd het besluit van den 18den December 1874, (*Gouvernementsblad* n°. 38), waarbij de hospitaalfournitures, vermeld in dat van 27 Mei 1873 (*Gouvernementsblad* n°. 12), worden aangevuld.

Ten gevolge van de maatregelen in 1874 genomen, om de geregelde werking van de evengemelde verordening te bevorderen, waren op het einde des jaars, op weinige afgelegen en minder bevolkte districten na, overal geneeskundigen gevestigd. Dit is verkregen door hun, naar aanleiding van art. 2 der eerstgenoemde verordening, tegemoetkomingen uit de koloniale kas toe te kennen.

De inrigting te Paramaribo tot het opnemen van zwangere vrouwen, om bij hare bevalling bijgestaan en verder zooveel noodig behandeld en verpleegd te worden, is gebleken aan hare bestemming te beantwoorden. Vijf personen maakten van de aldaar opengestelde gelegenheid gebruik, om tot vroedvrouwen te worden opgeleid.

Met 1°. Januarij 1875 is eene betere regeling van de armenpraktijk in de stad Paramaribo ingevoerd.

Het aantal geneeskundigen, met die praktijk belast, is met twee vermeerderd, en aan ieder dier geneesheeren, behalve den 1sten stadsgeneesheer, die met de contrôle is belast, zijn bepaalde wijken aangewezen, om aldaar de geneeskundige dienst ten behoeve van onvermogenden waar te nemen. Daarenboven is voor ieder onvermogende de gelegenheid opengesteld, om den geneesheer drie malen 's weeks in een der in zijne wijken gelegen landsgebouwen, te kunnen raadplegen.

Door instructien zijn voorts de noodige voorschriften gegeven om de dienst geregeld te doen plaats vinden en misbruiken zooveel mogelijk te weren.

Op ultimo December 1874 waren te Paramaribo werkzaam:

2 med. chir. et art. obst. doctores,

1 med. doct. heel- en vroedmeester,

1 med. doct. en arts,

2 artsen,

1 stedelijk heelmeester,

13 apothekers, en

5 vroedvrouwen,

en in de districten:

1 med. chir. et art. obstr. doctor,

1 stedelijk- en districts- heel- en vroedmeester.

8 districts heel- en vroedmeesters,

4 districts heelmeesters,

1 geadmitteerde vroedvrouw,

benevens een aantal vroedvrouwen, aan wie, volgens art. 20 der verordening van 22 October 1872 (*Gouvernementsblad*) 1873, n°. 4, vergunning is gegeven, om verloskundigen bijstand te verleenen.

Door de commissie van geneeskundig onderzoek en toevoorzigt werden 3 personen geëxamineerd, waarvan 2 werden toegelaten als vroedmeesters en 1 als apotheker.

In den loop van 1874 werd weder zoowel in Paramaribo als in de districten, meermalen de gelegenheid opengesteld om gratis te worden gevaccineerd.

De resultaten der vaccinatien waren echter ook in 1874 meestal ongunstig.

K. Bouwdepartement.

Zooveel mogelijk heeft de uitvoering van nieuwe werken en herstellingen van eenigen omvang bij openbare inschrijving plaats gevonden, hetgeen tot niet onaanzienlijke besparingen heeft geleid.

Tien aannemingscontracten van de hiervoren bedoelde werken werden door het Koloniaal Gouvernement goedgekeurd.

Ongerekend de overbrenging van de kommandantswoning van den opgeheven post Gelderland naar het station Domburg, en het oprigten aldaar van bij- en nevengebouwen, werden tot stand gebragt 24 belangrijke herstellingen aan gebouwen, omheiningen, bruggen, sluizen, wegen, beschoeijingen enz.

Behalve de onderhoudswerken van minderen omvang, ondergingen 18 vaartuigen de vereischte reparatien, terwijl 2 nieuwe vierriems tentvaartuigen werden aangebouwd.

Bovendien werd ten gevolge van de steeds voortgaande afspoeling der Nickeriekust, een aantal landsgebouwen in de oude wijk van Nieuw Rotterdam afgebroken en gedeeltelijk naar de nieuwe overgebragt, terwijl de oude wijk door het aanleggen van waterkeeringen zooveel doenlijk tegen overstroomingen, en de nieuwe wijk, door het versterken van den voordam met de beschikbare middelen, tegen doorbraak beveiligd werd.

Een opzigter der 2de klasse bleef tijdelijk in Nickerie gedetacheerd om er het toezigt te houden over de werken, die in verband met de afspoeling der zeekust werden uitgevoerd.

L. Communicatiewegen te land en te water en vervoermiddelen.

Met het onderhouden der communicatiewegen werd in alle districten zooveel doenlijk voortgegaan. Dat werk is, voor zooveel de veroordeelden tot gedwongen tewerkstelling onvoldoende waren, door daartoe gehuurde arbeiders verrigt.

De commissie voor de communicatien, waarvan in het vorige verslag sprake is, werd bij de gouvernementsresolutie van 31 Julij 1874, lit. A, n°. 1, ontbonden, onder dankbetuiging voor de belangrijke door haar uitgebragte rapporten en adviesen.

Onder hare leiding werd de weg van Paramaribo naar de plantage Leonsberg gedeeltelijk verhoogd en verbreed.

Omtrent de werkzaamheden ten behoeve der communicatien wordt nog het volgende aangeteekend.

De rijweg van Paramaribo naar de plantage Kwatto werd verbeterd; het pad van Wanica geheel in orde gebragt; de weg loopende van het quarantaine-etablissement Leyden tot de plantage de Resolutie, schoon gemaakt, en die van het station Frederiksdorp naar de plantage Guadeloupe gedeeltelijk opgehoogd; terwijl de Motkreek, de Craskreek, het gedolven kanaal van Matappica, de Orilanakreek en de Wanicakreek geheel of gedeeltelijk schoon gemaakt, verdiept en weder in bevaarbaren staat werden gebragt.

Eene poging om tusschen de districten Nickerie en Coronie een pad open te kappen is beproefd, doch niet naar wensch geslaagd.

Koloniale vaartuigen. Met ingang op den 1sten Augustus werd de heer G. Duyckinck, op zijn verzoek, als waarnemende beheerder eervol ontslagen en tot voorloopige voorziening de waarneming dier betrekking tijdelijk aan den heer J. F. A. Cateau van Rosevelt opgedragen.

Het stoomschip *Paramaribo* werd gedurende de eerste acht maanden van 1874 gebezigd, om twee malen 's maands de maildienst te verrigten naar Coronie, Nickerie en Demerary; bovendien werd het drie malen tot togten naar de Marowijne en Coronie dienstbaar gemaakt.

In de maanden September en October onderging het eene belangrijke herstelling.

Weder in dienst gesteld, brak den 25sten November op de terugreis van Demerary, in het gezigt van Nickerie, de kruk-as, ten gevolge waarvan het vaartuig naar Demerary moest worden teruggezonden, alwaar het in het droog dok van »Sproston's Dock & Foundry Company" werd nagezien. Op den 25sten December kwam de *Paramaribo* van Demerary terug en werd weder in dienst gesteld.

De stoomboot *Nickerie*, sedert lang niet meer zeewaardig, werd uitsluitend voor de rivierdienst gebezigd.

De stoomboot *Commewijne* is, op korten tijd na, in 1874 buiten dienst en in reparatie geweest.

De schoener *Suriname* en de kotter *Saramacca* onderhielden tot in het begin van September de communicatie tusschen de hoofdplaats, het etablissement Batavia, post Nassau en de districten Coronie en Nickerie.

Toen werd de kotter ter vervanging van het lichtschip, dat wegens zijn slechten toestand naar binnen moest worden gebragt, buiten Braamspunt ten anker gelegd en van een licht voorzien.

De *Suriname* bleef de voormelde communicatie onderhouden en verrigtte ook de maildienst, terwijl de *Paramaribo* te Demerary in reparatie lag.

Tegen het laatst van 1874 moest die schoener buiten dienst worden gesteld, om herstellingen te ondergaan.

In den nacht van den 31sten Maart op den 1sten April werd het magazijn van de koloniale vaartuigen, alwaar onder meer de gedurende het dienstjaar 1875 voor dat departement benoodigde artikelen waren opgeslagen, met al wat er in was, door brand vernield.

De in dat gebouw aanwezige machinerien, draaibanken enz. zijn voor het meerendeel onbruikbaar geworden.

M. Geldelijk beheer.

Muntwezen. Door de in 1874 in de kolonie aanwezige Nederlandsche specien, gesteund door den omloop van het papier der Surinaamsche Bank, werd in de behoefte aan circulerend medium op voldoende wijze voorzien. De geldsomloop bleef ongestoord.

Ten gevolge van de intrekking der bepalingen nopens het toelaten van vreemde zilveren munten in de Surinaamsche landskassen, bij het Koninklijk besluit van den 4den Augustus 1874, n°. 6 (*Gouvernementsblad* n°. 30), werden, krachtens gouvernements-besluit van den 9den October 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 31), die muntspecien van den 17den October daaraanvolgende af, niet meer in die kassen aangenomen.

Begrooting. Onder lit. H wordt hierbij overgelegd de raming der ontvangsten en uitgaven voor 1875.

De voorloopig vastgestelde koloniale huishoudelijke begrooting voor 1875 werd afgekondigd in het *Gouvernementsblad* van 1874, n°. 28.

De begrooting voor 1875 werd definitief vastgesteld bij de wet van 18 Januarij 1875 (*Staatsblad* n°. 10) en onder n°. 4 in het *Gouvernementsblad* afgekondigd.

Bronnen van inkomsten. De bij koloniale verordening van den 3den Februarij 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 3), ingevoerde gewijzigde belasting op het personeel, heeft gunstige uitkomsten opgeleverd; de ontvangst heeft de raming aanzienlijk overtroffen.

Bij de verordening van den 3den Julij 1874, afgekondigd in het *Gouvernementsblad* n°. 26, is een tarief vastgesteld, voor hetgeen voor port d'armes enz., ten behoeve der koloniale kas moet worden betaald.

In de maand Augustus werd onder de leiding van den waarnemenden gouvernements-secretaris eene expeditie uitgezonden, om, onder meer, in het belang der goud-industrie een onderzoek aan den Nederlandschen oever der Marowijne in te stellen.

Door deskundigen, die de expeditie vergezelden, werd uitgemaakt, dat de formatie van den grond dezelfde is als die aan den Franschen oever der rivier, alwaar de goudindustrie zich met goed gevolg ontwikkelt, terwijl op enkele punten de door wassching verkregen hoeveelheid gouds voldoende werd geacht om de kosten eener exploitatie te kunnen dekken. Op de meeste plaatsen was echter daartoe de verkregen hoeveelheid te gering, hetgeen hoofdzakelijk moet geweten worden aan den korten tijd, welke tot het onderzoek over zulk een uitgebreid gebied beschikbaar was. De resultaten der expeditie hebben nogtans aanleiding gegeven tot het vragen en verleenen van onderscheidene concessien, voor het opsporen van edele metalen.

De expeditie was 50 hoofden sterk, en strekte gedurende eene reis van 30 dagen haar onderzoek uit tot aan het Nassau-gebergte (4° 48′ N. B. en 5° 35′ W. L.). Belangrijke maatregelen zijn voorbereid tot verbetering van de opbrengst van den accijns en het patentregt (1).

Finantiele resultaten. Uit de hierbij onder litt. I, 1-2, overgelegde twee staten van reeds gedane of nog te doene ontvangsten en uitgaven over 1874, vergeleken met de raming, blijkt dat de uitgaven f 15 228,76⁵ minder en de inkomsten f 13 601,32 minder hebben beloopen dan geraamd was, en is alzoo het subsidie f 1627,44⁵ minder dan de geraamde bijdrage gebleven.

Wat echter den staat der uitgaven betreft, dient vermeld te worden, dat, vermits eerst op ultimo Junij 1875 het dienstjaar 1874 wordt afgesloten, het op dien staat voorkomende cijfer nog niet zeker als het definitive totaalcijfer van uitgaven moet worden aangenomen.

De wet van 15 April 1874 (*Staatsblad* n°. 32), tot vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten, over het dienstjaar 1869, werd, onder n°. 13, in het *Gouvernementsblad* opgenomen.

N. Personele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

Hieromtrent valt niets nieuws te vermelden.

O. Immigratie en Kolonisatie.

§ 1. Immigratie.

Gedurende het jaar 1874 zijn slechts 1405 immigranten aangevoerd, namelijk 8 uit Nederland, 13 uit Nederlandsch Indie (Chinezen) en 1384 uit Britsch Indie.

Het onderzoek aan boord leidde tot geenerlei klagten; ook de oorspronkelijke stukken werden in orde bevonden; behalve die van de 8 immigranten uit Nederland, wier afscheping buiten het toezigt der Regering had plaats gevonden en voor wier aanvoer dus geen premie werd betaald.

Op ultimo December van dat jaar waren aanwezig 4862 immigranten.

In April 1874 werd door middel van het Gouvernements-advertentieblad ter kennis van belanghebbenden gebragt onder welke voorwaarden immigranten uit Britsch Indie door tusschenkomst van het Koloniaal Gouvernement, gedurende het verschepings-saizoen 1874/1875, te bekomen zouden zijn. Die voorwaarden waren gelijkluidend met die van het voorafgaande jaar; er hadden echter geen bestellingen plaats.

(1) Een daartoe betrekkelijk besluit is bij de gouvernements-resolutie van den 22sten April vastgesteld en afgekondigd in het *Gouvernementsblad* 1875, n°. 9.

Met betrekking tot dit hoofdstuk zijn in 1875 nog afgekondigd:
onder n°. 3, de wet van den 22sten December 1874 (*Staatsblad* n°. 218), houdende wijziging van de koloniale huishoudelijke begrooting over het dienstjaar 1873;
onder n°. 5, het Koninklijk besluit van den 11den Januarij 1875, n°. 27, houdende wijziging van art. 9 van het Koninklijk besluit van den 19den Mei 1864, n°. 30, betreffende de oprigting van eene circulatiebank (*Gouvernementsblad* 1864. n°. 14).

Onderscheidene oorzaken hebben daartoe medegewerkt: uitputting van het premiefonds; de ongeschiktheid voor veldarbeid van de meeste uit Calcutta aangevoerde immigranten; de ziekten onder hen ten gevolge van hunne slechte ligchaamsgesteldheid en den invloed van het klimaat; de groote sterfte, die onder hen heeft geheerscht, en de lage suikerprijzen, waardoor de meeste planters van hunne ondernemingen geen voordeel trokken en anderen zelfs met verlies werkten.

In den laatsten tijd hebben de immigranten uit Britsch Indie meer arbeid geleverd dan vroeger, zoodat men op eenige plantages over hen tevreden is. Zij beginnen zich ook beter te kleeden en velen hebben reeds eenig geld overgegaard. Zij bewaren dat geld veelal zelven, of vertrouwen het toe aan oude koelies, uit Demerary afkomstig. Ofschoon er geen aanvragen voor immigranten uit Britsch Indie inkwamen, werden nogtans het Surinaamsch agentschap te Calcutta en het depôt, met het oog op de onzekerheid waarin men verkeerde, voorloopig nog, doch met vermindering van het personeel, in stand gehouden.

Bij gouvernements-resolutie dd. 20 Maart 1875, l^a. C, n°. 15, is aan den heer W. Durham, eervol ontslag verleend als emigratie-agent te Calcutta.

Het beheer is, in afwachting van de eventuele benoeming van een nieuwen agent, opgedragen aan den Nederlandschen consul aldaar.

Over het algemeen werd door de huurders op voldoende wijze in de huisvesting hunner immigranten voorzien.

De ziekenhuizen voldeden meestal aan de wettelijke voorschriften; de ruimte liet echter op enkele plantages te wenschen over; omdat op het groot aantal zieken niet gerekend was, dat veel meer bedroeg dan 10 pct. van de immigranten, voor welk cijfer de ziekenhuizen op de plantages en gronden, krachtens art. 8 van de verordening van den 22sten October 1872 (*Gouvernementsblad* 1873, n°. 4), behooren ingerigt te zijn.

Niet op alle plantages werd in de ziekenhuizen aan de verpleegd wordende lijders hospitaalkleeding verstrekt, omdat dit niet voorgeschreven was. In die leemte werd voorzien door het besluit van den 18den December 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 38).

De commissie bedoeld bij art. 9 van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, n°. 26 (*Gouvernementsblad* n°. 9), wier werkkring is, om de aangeboden waarborgen en zekerheid ter zake van de immigratiekosten en voorschotten te onderzoeken, en daaromtrent bij den Gouverneur rapport uit te brengen, werd bij de gouvernements-resolutie van den 28sten September 1874, lit. A, n°. 21, gecontinueerd.

Ook de met de Surinaamsche Bank gesloten overeenkomst, betrekkelijk de geldelijke transactien tusschen het Gouvernement en den Nederlandschen agent in Britsch Indie, werd onbepaald verlengd op een termijn van zes maanden na kennisgeving.

Voorts werden afgekondigd:

1°. het Koninklijk besluit van den 1sten Mei 1874, n°. 9 (*Gouvernementsblad* n°. 12), houdende wijziging van art. 11 van dat van den 22sten Maart 1872, n°. 26 (*Gouvernementsblad* n°. 9);

2°. de wet van den 8sten Julij 1874 (*Staatsblad* n°. 94), tot regeling der ontvangsten en uitgaven van het fonds tot het geven van voorschotten aan planters voor de kosten van aanvoer van vrije arbeiders in de kolonie Suriname, (*Gouvernementsblad* n°. 29).

Met betrekking tot de immigratie werden in 1875 afgekondigd:

1°. de wet van den 29sten November 1874 (*Staatsblad* n°. 157), houdende goedkeuring eener door den Gouverneur van Suriname vastgestelde koloniale verordering, betreffende het aangaan van eene geldleening tot bevordering der immigratie, ten laste der kolonie Suriname (*Gouvernementsblad* n°. 1);

2°. de hiervoren bedoelde verordening van den 18den Februarij 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 2);

3° en 4°. besluiten van den 1sten April 1875, ter uitvoering van de verordening van den 18den Februarij 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 2), betreffende het aangaan van eene

geldleening, tot bevordering der immigratie, ten laste der kolonie Suriname (*Gouvernementsblad* n°. 7 en 8).

Bij de aanbieding aan de Koloniale Staten, bij de gouvernements-resolutie van 3 Maart 1875, lit. A n°. 2, van eene ontwerp-verordening, houdende wijziging van de verordening van den 22sten October 1872 (*Gouvernementsblad* 1873, n°. 4), werd tevens ingetrokken de aanhangige ontwerp-verordening betreffende de uitoefening der functien van den agent-generaal, vermits zij zoowel door de aangeboden verordening als door eenige in de strafverordening van 1874 opgenomen bepalingen geheel overbodig was geworden.

Immigranten uit China.

Op ultimo December 1874 bevonden zich in de kolonie 464 Chinesche immigranten, te weten: 444 mannen, 6 vrouwen, 7 jongens en 7 meisjes.

Deze immigranten blijven nog altijd, met die van Afrikaansch ras, de meest gewenschte arbeiders, voor zoover zij regtstreeks uit China alhier gekomen zijn, en niet te voren hun verblijf elders hebben gehad.

Onder hen hadden 21 sterfgevallen en slechts ééne geboorteplaats. Huwelijken werden onder hen niet aangegaan.

Sedert 1869 is de immigratie uit China gestaakt, en er bestaat geen vooruitzigt dat zij hervat zal kunnen worden, tenzij de in het in China van kracht zijnde reglement voor de aanwerving van arbeiders aldaar bezwarende bepalingen van verpligte voeding en vrije terugreis na verloop van vijf jaren, gewenschte wijzigingen mogten ondergaan.

Het uitzigt op het verkrijgen van immigranten uit China is echter nog verminderd, ten gevolge van het publiek maken, door de Chinesche Regering, der resultaten van het onderzoek, door eene commissie van harentwege op Cuba ingesteld, naar den toestand van de Chinesche arbeiders aldaar, in geschriften, die wel geschikt zijn om den Chinezen een grooten afschrik van emigratie in te boezemen.

Het aantal Chinezen, wier contracten in 1874 verstreken waren, bedroeg 165, en dat van degenen, die zich op nieuw verbonden en, ingevolge art. 51 van het Koninklijk besluit dd. 22 Maart 1872, n°. 27, immigranten bleven, bedroeg 130.

Aan 54 werden certificaten van geëindigden diensttijd uitgereikt.

Bij vonnis dd. 10 Julij 1874, in hooger beroep van het door den kantonregter te Paramaribo gewezen vonnis in de zaak van een immigrant uit China, tegen de Nederlandsche Handelmaatschappij als eigenares van de plantage de Resolutie, werd in ontkennenden zin de regtsvraag beslist: of immigranten, wier contracten gesloten zijn vóór het in werking treden van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, n°. 27 (*Gouvernementsblad* n°. 8), aanspraak hebben op den bonus hun bij de overeenkomst toegezegd na de expiratie van het contract, ook zonder hunne verzuimdagen in te werken. Bij die gelegenheid zijn niet alleen de extracten uit het strafregister en uit de werkroosters der plantage als wettige bewijsmiddelen toegelaten, maar is ook uitgemaakt dat de tijd door een immigrant op straf of in de gevangenis doorgebragt niet voor zijn diensttijd kan worden gerekend.

Het gevolg van deze uitspraak was dat nagenoeg alle Chinezen, die bij expiratie van hun vijfjarig contract zich reeds van plantage de Resolutie verwijderd hadden, derwaarts zijn teruggekeerd om hunne verzuimde werkdagen in te halen, waarna aan ieder hunner de bonus van $ 60 = f 150 in tegenwoordigheid van den agent-generaal is uitbetaald, onder afstanddoening voor zooveel noodig, van het regt op vrije terugreis.

Immigranten uit West-Indie.

Op ultimo December 1874 bevonden zich in de kolonie 1142 immigranten uit West-Indie, namelijk 538 mannen, 368 vrouwen, 123 jongens en 113 meisjes.

Het aantal geboorten bedroeg 28, te weten: 12 jongens en 16 meisjes.

Het aantal overledenen bedroeg 80, te weten: 47 mannen, 15 vrouwen, 9 jongens en 9 meisjes.

Huwelijken werden door hen niet aangegaan.

Met onderling goedvinden werden de contracten van 2 dezer immigranten verbroken.

Het aantal weggeloopenen beliep, met inbegrip van vroegere jaren, 39.

Nieuwe aanvoeren vonden in 1874 geen plaats.

Reeds meermalen is op de slechte geaardheid der immigranten uit de Britsch West-Indische plaatsen gewezen.

De immigranten, vroeger aangevoerd van St. Eustatius, blijven zich daarentegen uitmuntend gedragen.

Immigranten uit Nederland.

Er waren op het einde van 1874 aanwezig 78 immigranten, namelijk: 73 mannen, 3 vrouwen, 1 jongen en 1 meisje.

Slechts ééne geboorte had onder hen plaats; het aantal sterfgevallen bedroeg acht.

Met enkele gunstige uitzonderingen was het gedrag dezer immigranten zeer laakbaar; zij dienden in het algemeen om de ziekenzalen en vooral de gevangenissen te vullen.

Immigranten van Chineschen landaard uit Nederlandsch Indie.

Het aantal dier immigranten bedroeg op ultimo December 1874, 93. allen door de Nederlandsche Handelmaatschappij aangevoerd en werkzaam op de plantage de Resolutie.

Het aantal sterfgevallen onder hen bedroeg 21.

Deze immigranten beantwoordden niet aan het doel. Zij bestaan meestal uit ambachtslieden, die weinig geschiktheid voor den veldarbeid bezitten, en zijn bovendien lieden van slecht gehalte, lui en aan den opium verslaafd.

Immigranten uit Britsch Indie.

Na de komst van het Engelsch schip *Howrah* in April 1874 van Calcutta, had er gedurende het geheele jaar geen aanvoer van immigranten uit Britsch Indie plaats en kwam die immigratie tijdelijk tot stilstand.

Op ultimo December van het evengemeld jaar waren nog in de kolonie 3085, namelijk: 1782 mannen, 714 vrouwen 357 jongens en 232 meisjes.

Het aantal geborenen bedroeg in 1874 31, te weten 16 jongens en 15 meisjes.

In dat jaar zijn overleden 384 mannen, 143 vrouwen, 71 jongens en 54 meisjes, te zamen 652

De oorzaken, waaraan deze groote sterfte moet worden geweten, zijn reeds in het vorige verslag aangegeven.

Dat de herwaarts uit Calcutta aangevoerde immigranten slechts voor $^1/_8$ gedeelte tot den eigenlijken arbeidersstand behoorden, is bereids in het evengemeld verslag medegedeeld.

Eene gunstige uitzondering op al de vroegere bezendingen, maakten echter de immigranten per het schip *Howrah* aangebragt, omdat de arbeidersstand daarbij veel sterker dan bij de anderen vertegenwoordigd was: van de 446 immigranten hadden 174 vroeger het landbouwbedrijf uitgeoefend.

Hierbij worden overgelegd sub. lit. J, het verslag van den agent-generaal betreffende immigratie en kolonisatie, waarin nog vele belangrijke bijzonderheden worden aangetroffen, en sub. lit. K, een staat, aantoonende de aankomst en verdeeling van immigranten, gedurende 1874: sub. lit. L, een staat aantoonende de mutatien, voorgevallen onder de immigranten gedurende 1874: sub. lit. M, een staat, aantoonende het aantal immigranten op iedere plantage aanwezig op ultimo December 1874. (1)

---

(1) Wat aangaat de immigratie van Afrikanen, waarop door de Commissie uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal wordt gedoeld in haar Verslag van den 4den Mei 1875 (gedrukte stukken 1874-1875, 5, n°. 90), kan slechts worden medegedeeld dat geen der vroeger onder het Nederlandsch protectoraat ter Kuste van Guinea staande Afrikanen bereid is bevonden om, gebruik makende van de vrijheid voor hen bij de laatste alinea van art. II van het tractaat van 25 Februarij 1871 (*Staatsblad* 1872, n°. 17) bedongen, naar Suriname te verhuizen.

In 1872 zijn er onderhandelingen gevoerd, door tusschenkomst van de Regering, tusschen eenige belanghebbenden te Amsterdam, vertegenwoordigd door de Nederlandsche Handelmaatschappij, en een

§ II. *Kolonisatie.*

Bij gouvernements-resolutie van den 7den Mei 1874, lit. A, n°. 5, werd het toezigt over en de leiding en beschouwing van de Europesche landbouwers, welke zich hier gevestigd hebben of in vervolg van tijd zich hier mogten vestigen, vroeger aan den administrateur van financiën opgedragen, overgebragt bij den agent-generaal.

Op ultimo December 1874 bestond het zielenaantal der Europesche landbouwende kolonisten, afkomstig van de opgeheven kolonisatie te Groningen aan de Saramacca, uit 144 hoofden, te weten: 31 mannen, 37 vrouwen, 29 jongens beneden 18 jaren en 21 meisjes beneden 15 jaren. Onder de alhier opgegevenen zijn niet begrepen de mannen en vrouwen, geen Europesche kolonisten zijnde, met wie zij zich door huwelijk hebben verbonden.

De kolonisten bezaten op ultimo December 1874 in eigendom 1048 hektaren land en in pacht 11,5 hektaren, waarvan 215 tot weiland en 64 tot bouwland dienden.

Het laatste was beplant met bananen, aardvruchten en groenten.

Hun veestapel bedroeg 518 runderen, 14 paarden, 2 muilezels, 18 steenezels en 10 varkens.

P. Nijverheid.

§ 1. *Landbezit, land- en mijnbouw en andere ondernemingen.*

Bij de gouvernements-resolutie van den 31sten Julij, lit. B, n°. 4, werden de voorwaarden vastgesteld, onder welke de perceelen, gelegen in het tot het fort Nieuw Amsterdam behoorend stuk ingepolderd land, — waarvan in het vorige verslag melding is gemaakt, — in pacht zouden worden uitgegeven. Bij dezelfde beschikking werd, met aanvulling van de gouvernemenis-resolutien van den 25sten Maart, lit. B, n°. 4, tevens bepaald: 1°. dat voorloopig, overal waar dit gereedelijk kan geschieden, naast ieder uitgegeven perceel een lot onuitgegeven zal worden gelaten, en dat de achter die beide perceelen gelegen loten mede voorloopig niet zullen worden uitgegeven vóór dat de behoefte daaraan zal zijn gebleken; zoodat, wanneer er geen genoegzame aanvragen mogten inkomen, des gevorderd, ieder contractant vier aan elkander grenzende perceelen in pacht zou kunnen verkrijgen; 2°. dat krachtens de 2de alinea van art. 1 der publicatie van 1855 (*Gouvernementsblad* n°. 19), aan de pachters ter tegemoetkoming in de ontginning der perceelen vrijstelling van pachtgelden gedurende de eerste twee jaren zal worden verleend.

Tegen het einde van 1874 waren onderscheidene voorloopige vergunningen verleend aan arbeiders op de nabij gelegen plantages, om zich op de hiervoren bedoelde gronden te vestigen.

In het jaar 1874 werd vergunning verleend aan 7 personen om in de Boven-Marowijne, aan 1 persoon om in de Boven-Commewijne, en aan 6 personen om in de Boven-Suriname nasporingen te doen naar de aanwezigheid van edele metalen.

In 1875 zijn tot dusver nog verleend 8 vergunningen om in de Boven-Suriname en 1 om in de Boven-Marowijne edele metalen op te sporen.

Tevens werden tot hetzelfde doel voor één jaar in pacht uitgegeven 4 perceelen in de Boven-Suriname ieder van 500 hektaren, voor de som van f 50 voor ieder, en 1 perceel in de Boven-Marowijne van 10 000 hektaren voor de som van f 1000.

De eerste staaf van in Suriname gevonden goud ter zwaarte van ongeveer ½ kilogram, werd onlangs door de Surinaamsche Bank ingekocht.

Gedurende 1874 zijn afgestaan:

in allodialen eigendom en erfelijk bezit,

---

honderdtal Elmineesche huisgezinnen, die zich bereid hadden verklaard naar Suriname te vertrekken, om contracten voor den landbouw aan te gaan op allezins billijke voorwaarden. Deze onderhandelingen stuitten echter af op hunnen onwil om werkovereenkomsten te sluiten en de tegenwerking der negerregering.

De mogelijkheid van het verkrijgen van arbeiders uit het binnenland van Afrika is eene illusie, omdat, zoo als door den oud-Gouverneur Nagtglas is aangetoond, geen Afrikaan uit vrijen wil emigreert.

in de buitendistricten, voor den landbouw, 2900 hektaren,
in pacht of in gebruik,
in de buitendistricten 358 hektaren,
in de buitenwijken der stad 502 aren;

In 1874 zijn 2540 hektaren onder het domeinbeheer teruggekeerd.

Aan 22 personen werd vergunning verleend om in 's lands bosschen hout te bewerken; de gezamenlijke oppervlakte der daartoe aangewezen terreinen bedroeg 8000 hektaren.

In 1874 is slechts één renteloos voorschot krachtens art. 7 der publicatie van 1873 (*Gouvernementsblad* n°. 23), uit de koloniale kas verstrekt.

Overwegingen tot eene nadere regeling van dit onderwerp zijn nog hangende.

Behalve de algemeene tabellen betreffende de districten (1) worden nag hierbij gevoegd:

sub lit. N, een staat van de jaren 1870-1874, aanwijzende het aantal plantages, het product en het aantal hektaren in cultuur;

sub lit. O, een staat over de jaren 1870-1874, aantoonende de verkregen productie.

§ 2. *Veeteelt.*

Volgens den sub lit. P hierbij overgelegden staat, heeft de veestapel op ultimo December 1874, vergeleken bij dien op dezelfde dagteekening van het jaar te voren, bij eene vermeerdering van 294 runderen, 7 paarden, 68 ezels, 2 geiten en 267 varkens, eene vermindering ondergaan van 10 muilezels en 17 schapen.

§ 3 *Handel en scheepvaart.*

Hiernevens worden sub lit. Q, 1—11, gevoegd de volgende staten betreffende het jaar 1874, te weten:

lit. A, 1—2. Invoer.
» B. Uitvoer.
» C. Opbrengst der regten op in- en uitvoer en scheepvaart.
» D. Staat van ter landswaag gewogen en gemeten producten.
» E. Aangekomen schepen.
» F. Vertrokken schepen.
» G. Aanvoer, in- en afvoer uit entrepôt.

Uit die staten blijkt dat in 1874:

a. 204 schepen, te zamen metende 26 472 ton, in de kolonie zijn aangekomen, waarvan:

uit Nederland	25,	metende	5 011 ton,
» Noord-Amerika . . .	33,	»	5 288 »
van elders.	146,	»	16 173 »

b. 212 schepen, te zamen metende 27 593 ton, zijn vertrokken, waarvan:

naar Nederland	28,	metende	6 206 ton,
» Noord-Amerika . . .	32,	»	6 026 »
» elders.	152,	»	15 361 »

c. De aangegeven waarde van den invoer heeft bedragen:

uit Nederland	f	1 403 154
» Noord-Amerika		751 112
» Engeland.		483 047
Transporteren	f	2 637 313

---

(1) Deze tabellen zijn ter inzage voor de leden der Kamer ter inzage nedergelegd.

	Per transport f	2 637 313
uit Demerary		612 305
» Barbados		281 767
» St. Nazaire		29 642
» Curaçao		8 083
» Cayenne		26 396
» Calcutta		49 864
	Totaal . . . f	3 645 370

d. de aangegeven waarde van den uitvoer heeft bedragen:

naar Nederland	f	722 819,00
» Noord-Amerika		552 888,00
» Engeland		1 019 292,00
» Demerary		268 337,00
» Barbados		2 394,00
» Curaçao		126,00
» St. Nazaire		947,00
	f	2 616 803,00

De waarde van den invoer bedroeg in 1874 f 306 853,00 en die van den uitvoer f 564 471 minder dan in 1873.

De invoer van de laatste vijf jaren wees de volgende cijfers aan:

in 1870	f	4 012 111,00
» 1871		3 997 917,00
» 1872		3 688 434,00
» 1873		3 952 223,00
» 1874		3 645 370,00

of gemiddeld f 3 865 211 dat is f 219 841 meer dan de waarde van den invoer van 1874.

De uitvoer bedroeg in geldswaarde:

in 1870	f	2 657 871,00
» 1871		2 902 052,00
» 1872		3 247 540,00
» 1873		3 181 274,00
» 1874		2 616 803,00

of gemiddeld f 2 921 108, dat is f 304 305 meer dan de waarde van den uitvoer in 1874.

In de drie laatste jaren werden van de voornaamste producten uitgevoerd de hoeveelheden, welke met de gemiddelde waarde per 100 kilogram of per liter in de volgende tabel zijn opgenomen:

	1872.		1873.		1874.	
	Hoeveelheid.	Gemiddelde prijs.	Hoeveelheid.	Gemiddelde prijs.	Hoeveelheid.	Gemiddelde prijs.
Suiker	12 143 324 K. G.	f 20,69^{8}	12 374 256 K. G.	f 19.06^{5}	10 947 594 K. G.	f 16,17^{3}
Katoen	143 519 » »	82,85^{4}	82 147 » »	89,80^{7}	57 814^{5} » »	85,95^{2}
Koffij	21 880 » »	90,50^{3}	27 084 » »	93,13	467 » »	117,77^{3}
Cacao	838 411 » »	52,34^{8}	814 831 » »	46,31^{3}	1 102 708 » »	39,87^{7}
Rum	521 276 liter.	0,18	802 116 liter.	0,22^{4}	916 779 liter.	0,22^{9}
Melasse	1 205 982 »	0,05^{8}	1 885 806 »	0,05^{8}	1 241 089^{5} »	0,07

§ 4. *Zeebrieven.*

In 1874 werd slechts een zeebrief afgegeven.

§ 5. *Passen voor vaartuigen.*

Het aantal in 1874 afgegeven passen bedraagt 210, waaronder 52 voor Nickerie en Corenie.

§ 6. *Betonning, bebakening en loodswezen.*

Het vuurschip werd in de maand September naar binnen gebragt om zware herstellingen te ondergaan.

De tonneboeijen werden nagezien en verwisseld.

Q. Briefwisseling.

Het brievenvervoer door middel der koloniale vaartuigen tusschen Paramaribo en de districten werd geregeld. Zoowel bij verschillende stations en bij den steiger der koloniale vaartuigen te Paramaribo, als bij de stations van de rivierboot in de districten, werden brievenbussen geplaatst ten gerieve van een ieder die brieven of drukwerken wenscht te verzenden.

In afwachting van nadere voorzieningen, werd op ultimo December 1874 de posterij voorloopig onder de administratie van finantien gebragt.

Dit is definitief geschied bij het besluit van den 26sten Maart 1875 (*Gouvernementsblad* n°. 6).

De zuivere opbrengst der posterij beliep, na aftrek van f 1380,42^{5} wegens porto's op de gouvernements-dienstbrieven en drukwerken, de teruggezondene ongefrankeerde brieven met nader adres en de rebuten, met inbegrip van f 2914,87 wegens verkochte postzegels, de som van f 10 464,04, zijnde f 1087,27^{5} minder dan in 1873.

De sub lit. R hierbij gevoegde staat toont aan het getal der gedurende 1874 ontvangen en verzonden brieven, drukwerken en monsters, per mail en per gewone scheepsgelegenheid, alsmede eene vergelijking van de cijfers met die betreffende het jaar 1873.

De Minister van Kolonien,

W. VAN GOLTSTEIN.

VERSLAG, loopende van 1 Januarij tot ultimo December 1874, omtrent de uitvoering, gegeven aan de wet van 8 Augustus 1862 (*Staatsblad* n°. 164), houdende opheffing der slavernij in de kolonie Suriname.

Art. 5—7 *der wet. Van de tegemoetkoming.*

In 1874 zijn geene tegemoetkomingsgelden voor de vrijverklaring der slaven uitbetaald.

Er bleven alzoo, even als op ultimo December 1873, onbetaald, vijf staten wegens plantage- en zes wegens privé-slaven.

Bedrag der uitbetaalde tegemoetkoming.

Het totaal bedrag der uitbetaalde tegemoetkoming tot ultimo December 1874 is, even als op ultimo December van het vorig jaar, f 9 842 705,73, terwijl nog onvoldaan was de som van f 21 133,09[5], waarvan een bedrag van f 9833,09[5] opgevorderd en van f 11 300 niet opgevorderd is geworden.

School- en godsdienstig onderwijs. Alin. 3 *van art.* 19 *en art.* 25 *der wet.*

In de meeste districten bleef sedert de opheffing van het Staatstoezigt zoowel het niet bezoeken der scholen als het schoolverzuim onder de kinderen der geëmancipeerden toenemen.

Het gevolg daarvan was dat drie gouvernementsscholen opgeheven moesten worden, namelijk die op de plantages Dijkveld en Houttuin in Beneden-Para, en die op de plantage St. Barbara in Boven-Suriname, terwijl op de meeste scholen in de districten het aantal der ingeschreven leerlingen aanmerkelijk is verminderd. (1)

In de stad Paramaribo was het met het schoolbezoek der bedoelde kinderen iets gunstiger gesteld dan in de districten, ofschoon ook dáár de klagten over het schoolverzuim der hierbedoelde leerlingen vrij algemeen waren. (2)

Ondersteuning van hulpbehoevenden. Verpleging van zieken en begrafeniskosten. Betaalde onderstandsgelden.

In den loop des jaars werd de armenzorg veel verbeterd. Allen, die van gouvernementswege alimentatie genoten, kwamen onder het toezigt van de commissie van regenten van het weldadigheidsgesticht op 's lands grond Boniface, alwaar ook meer bijzonder voor de aldaar opgenomen weezen en de kinderen in de omgeving van het gesticht woonachtig, eene school is opgerigt.

Op ultimo December 1874 stonden onder het toezigt der voormelde commissie 347 ouden en gebrekkigen en 246 weezen.

Van dezen waren op 's lands grond Boniface gehuisvest 167 ouden en gebrekkigen en 38 kinderen.

De voorschriften ten aanzien van de geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages en gronden, zijn zooveel doenlijk gehandhaafd en aangevuld; onder meer is aan onderscheidene geneeskundigen, onder bepaalde voorwaarden, van gouvernementswege subsidie verleend geworden, ten einde zich in de districten te vestigen en in de aangewezen gedeelten daarvan geregeld de geneeskundige praktijk uit te oefenen.

Voor onderstandsgelden, kleeding en begrafeniskosten van onvermogenden is in 1874 de som van f 43 789,57[5] beschikbaar gesteld.

Verpligting tot arbeid. Sluiting van werkovereenkomsten. Art. 24 *der wet.*

Die verpligting is, gelijk in het laatste verslag is vermeld, sedert de opheffing van het Staatstoezigt geheel vervallen; de vrijgemaakten bleven zich ook in het algemeen ongenegen betoonen om werkovereenkomsten te sluiten. Niet meer dan 200 à 300 hebben zich voor langer of korter duur bij contract verbonden.

Het aantal dergenen, die op zich zelven op kleine grondjes den zoogenaamden kleinen landbouw uitoefenen, is toegenomen.

Oproeping van arbeiders tot gouvernementsdiensten. Art. 28 *der wet.*

Die oproepingen werden niet meer gedaan.

Art. 29 *der wet. Lediggang en zwerverij.*

Ten gevolge van de vernietiging, bij het op den 5den, Junij 1874 alhier afgekondigd Koninklijk besluit van den 2den November 1873, n°. 25, van de verordening van den 19den April 1873 (*Gouvernementsblad* n°. 15), *houdende voorzieningen tegen lediggang en zwerverij en tegen eenige daarmede in verband staande overtredingen*, zijn in de artt. 103-130 nieuwe bepalingen ter zake vastgesteld bij de strafverordening van 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 16), welke op den 8sten Julij van dat jaar in werking is getreden.

Die verordening heeft bereids voldoende uitkomsten ook in dit opzigt opgeleverd.

(1) In Januarij 1875 is eene gouvernementsschool op den houtgrond *Onverdacht* gevestigd geworden.

(2) Ten einde hierin verbetering te brengen is in Januarij 1875 eene ontwerp-verordening tot wijziging van het vigerende reglement op het lager onderwijs (*Gouvernementsblad* 1834, n°. 16). aan de Koloniale Staten ingediend.

Jaarlijksche belasting der vrijgemaakten.

De opbrengst van de gewijzigde belasting op het personeel, ingevoerd bij de verordening van den 3den Februarij 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 3), was ook, voor zooveel de geëmancipeerden betreft, boven verwachting gunstig.

Overzigt van den tegenwoordigen toestand.

Volgens de ingekomen staten van de districtscommissarissen waren op ultimo December 1874, 9867 geëmancipeerden ten behoeve van anderen op de onderscheidene plantages werkzaam, tegen 10 604 (1) op ultimo December 1873.

Zij gedroegen zich ook in 1874 zeer rustig en betoonden steeds den vereischten eerbied voor de overheid.

Geregelde arbeid laat echter steeds onder hen te wenschen over. Zij kennen weinige behoeften, en het benoodigde ter voorziening daarin, kunnen zij wel door eenige dagen 's weeks te arbeiden gemakkelijk verdienen.

Tot het uitoefenen van den kleinen landbouw betoont een niet gering aantal steeds veel genegenheid.

Eene menigte kleine perceelen zijn daartoe door hen in pacht genomen.

Te bejammeren is het dat er bij hen over het algemeen nog zoo weinig besef is van het gewigt van een goed onderwijs voor hunne kinderen.

Er zijn maatregelen ter verzekering van een geregeld schoolbezoek in overweging.

Dat er nog veel onder deze volksklasse is, hetwelk anders behoorde te zijn, wordt geenszins ontkend.

Zoo wordt, onder anderen, van onderscheidene zijden er over geklaagd, dat het bijgeloof zich meer en meer openlijk vertoont in den vorm van afgodische dansen, zoo als vroeger in het verborgen plaats vond.

Soortgelijke ongunstige verschijnselen zullen echter hoofdzakelijk door den invloed van een goed onderwijs, en met behulp der godsdienstleeraars, langzamerhand kunnen verminderen.

Hoezeer het hoogst nuttig zoude zijn dat de geëmancipeerden meer *gezet* aan den arbeid bleven, is nogtans de hoeveelheid werks, welke in 1874 door hen is afgeleverd, ver van onbeduidend

In de districten Coronie en Nickerie hebben zij even goed als onder het Staatstoezigt gewerkt, en in de districten Beneden-Cottica en Boven-Commewijne hebben zij zich betere arbeiders betoond dan de aldaar aanwezige immigranten.

Alles te zamen genomen, blijft het mijn gevoelen, dat de vrijgemaakte bevolking, aangemoedigd, wel geleid en met tact behandeld, meer en meer tot beschaving kan worden gebragt, hare maatschappelijke verpligtingen beter zal inzien en vervullen, en naar die mate ook meer en meer tot de welvaart der kolonie zal bijdragen.

De Gouverneur der kolonie Suriname,

C. A. VAN SYPESTEYN.

---

(1) Onder het cijfer van 12 559 — in het emancipatie-verslag van 1873 voorkomende — was ook begrepen een aantal arbeiders, die op door hen aangekochte of gepachte gronden den kleinen landbouw uitoefenden.

Koloniaal verslag van 1875.

SURINAME.

BIJLAGE B.

N°. 54.

ZITTING DER KOLONIALE STATEN van Dingsdag 11 Mei 1875, ter opening van de gewone vergadering.

De heer mr. G. J. A. Bosch Reitz, die den voorzitterstoel bekleedt, opent de vergadering en benoemt de heeren Cateau van Rosevelt, Colaço Belmonte, de Jong en Baëza tot leden der commissie die den heer Gouverneur bij Zijner Excellentie's aankomst in het gebouw der Staten ontvangen en in- en uitgeleide doen zal.

De Raad van Bestuur vereenigt zich in de vergaderzaal.

Zijne Excellentie de Gouverneur, die zich op de in het programma omschreven wijze naar het gebouw der Staten begeven heeft, wordt, na een kort tijdsverloop aldaar aangekomen, in de vergaderzaal geleid.

Zijne Excellentie de Gouverneur plaatst zich op den voor hem bestemden zetel en houdt de navolgende openingsrede:

Mijne Heeren, voorzitter, onder-voorzitter en leden van de Koloniale Staten!

Sedert mijn laatst optreden voor uwe vergadering is weder een belangrijk jaar voorbijgegaan. Zal het in de geschiedenis van Suriname bij de gunstige of ongunstige jaren worden opgeteekend?

Gij herinnert u, Mijne Heeren, *waaraan* de Regering in Nederland, bij de voordragt tot vaststelling van het regeringsreglement voor deze kolonie, den bloei toeschreef, waarin Suriname zich in vroegeren tijd meermalen verheugen mogt: aan goede oogsten en hooge prijzen van het product, gevoegd bij ruime beschikking over de noodige werkkrachten.

Houden wij ons aan deze uitspraak omtrent de oorzaken van vroegeren voorspoed, dan ligt gewis het antwoord op de straks gestelde vraag voor de hand.

Immers, in het afgeloopen jaar heeft zich ongeveer het tegenovergestelde van de genoemde verschijnselen voorgedaan; namelijk, middelmatige rendementen, zeer lage prijzen van het hoofdproduct en groote kostbaarheid en schaarschte van arbeid.

Eenige cijfers mogen dit toelichten.

1°. Wat den arbeid betreft;

Er namen in 1874 1000 arbeiders minder deel aan den geregelden plantage-arbeid dan in het jaar vóór de opheffing van het Staatstoezigt, en ruim 2400 minder dan op het tijdstip der emancipatie.

Bovendien is er een belangrijk verlies aan arbeid geleden door de vervanging van ruim 4500 Kreolen-arbeiders door immigranten, die, althans in den aanvang, voor den landbouw van minder gehalte zijn en bijgevolg minder tot productie en welvaart bijdragen.

Al dadelijk kan dit laatste blijken uit de omstandigheid, dat de immigranten gedurende het jaar 1874 gemiddeld per hoofd niet meer leverden dan, de mannen 127 en de vrouwen 97 dagen of taken werks; terwijl de arbeid der nu geheel en al zonder dwang werkende Kreolen, die op dezelfde plantages met de immigranten werkzaam waren, nog altijd gemiddeld per hoofd 182 dagen of taken voor de mannen en 134 voor de vrouwen bedroeg.

De suikerprijzen waren dooreen gerekend gedurende 1874 3 cents lager per kilogram dan gedurende de jaren van het Staatstoezigt [1], en 5 cents lager dan gedurende de 7 laatste jaren vóór de emancipatie!

Dit verschil van 3 en 5 cent per K.G., is voor deze kolonie van overwegende beteekenis.

Voegt men nu bij de vermelde omstandigheden het bestaand gebrek aan middelen bij de industrielen, waarvan velen niet bij magte waren, om het hoofd te bieden aan de drukkende bezwaren, waarmede zij in de laatste jaren hadden te kampen, en het onbestemde dat tot dusverre den kleinen landbouw aankleeft, welke dien ten gevolge niet nomenswaardig bijdroeg tot de algemeene welvaart, en toch aanzienlijke werkkrachten aan den geregelden landbouw onttrok, — dan hebt gij in de hoofdzaak, Mijne Heeren, de oplossing van den verachterden toestand, waarin de kolonie op het oogenblik verkeert, en van de kenteekenen van kwijning en uitputting, welke zich voor het oogenblik vertoonen.

Naar mate de inkomsten der particulieren verminderen en de lagere prijzen der producten op *alles* drukken, moet ook de koloniale kas daaronder lijden

Bleven de opbrengsten in 1874, volgens de raming der inkomsten door het vorig bestuur voor het jaar 1874 gedaan, belangrijk beneden het bedrag, dat men had mogen verwachten, — het doet mij leed hierbij te moeten voegen, dat ook de uitkomsten van het loopend dienstjaar 1875 zich ongunstig laten aanzien, zelfs in die mate dat het te vreezen is, dat zij niet zullen beantwoorden aan de berekeningen, welke onder gunstige omstandigheden *juist* zouden bevonden zijn, en waarop mijne finantiele maatregelen, vooral ook die betreffende de vermindering van het Rijkssubsidie, gegrond waren.

Het is u bekend, Mijne Heeren, hoe vooral die subsidie-vermindering in mijne beginselen en wenschen ligt — hoe ik de geldelijke onafhankelijkheid van Suriname als eerst vereischte stel voor zijne meerdere ontwikkeling en terugkeer tot vroegere welvaart; — hoe ik mij doordrongen gevoel van de waarheid reeds door den Gouverneur van Lansberge verkondigd: „eene kolonie die op subsidien teren moet, heeft geen aanspraak op zelfbeheer".

In dat zelfbeheer ligt de grond voor de toekomst van Suriname.

Het is mijne vaste overtuiging dat het belang dezer kolonie eischt, om het Rijkssubsidie van hare begrooting

(1) 1864—1872.

te doen verdwijnen, en zelfs, *dat het zoodra mogelijk verdwijne.*

Maar . . . . ., en ik merkte dit reeds op in de Memorie van Toelichting bij de begrooting van dit loopend dienstjaar, »het is mij daarom volstrekt niet te doen om *quand même* naar vermindering van het Rijkssubsidie te streven". Integendeel, evenzeer als van de wenschelijkheid der spoedige vermindering van dat subsidie, ben ik overtuigd van de noodzakelijkheid om die vermindering te regelen naar de finantiele krachten der kolonie, welke onder de gegevene tijdsomstandigheden met dubbele omzigtigheid behooren gemeten te worden en thans voorzeker niet hoog mogen worden geschat

Van daar dan ook, Mijne Heeren, dat de begrooting voor het dienstjaar 1876, waarvan u heden het ontwerp wordt aangeboden, bij vergelijking met de begrooting van 1874, bij de wet vastgesteld, wel is waar *eene vermindering* van het Rijkssubsidie aanduidt van f 73 565,68 — dat is in de beide laatste jaren van gemiddeld f 36 782,84 per jaar — maar daarentegen, bij vergelijking met de voor het loopend dienstjaar bij de wet vastgestelde begrooting *eene verhooging* van niet minder dan f 83 383,32. Het subsidie voor 1876 zal dus bedragen f 225 513,72.

Het is mij een treurige pligt om deze verhooging te constateren. Hoeveel beters had ik niet gehoopt en verwacht in het belang der mij zoo dierbare kolonie.

Wij hebben — en ik blijf u voor uwe welwillende medewerking steeds dankbaar — nu echter *getoond* dat het in elk geval onze *wil* was om ons zelven te helpen; tegenspoeden hebben ons belet om het nu reeds te *kunnen* doen. »Zoodra toch van den ernstigen wil zal blijken van het Koloniaal Bestuur en van deze bevolking" — zoo luidde het in mijne Memorie van Toelichting bij het ontwerp tot wijziging der inkomende en uitgaande regten — »om de kolonie geldelijk van het moederland onafhankelijk te maken, zal *daar* de belangstelling in Suriname vermeerderen en verdubbelen".

Van dien ernstigen wil *is* althans duidelijk gebleken in de begrooting van het loopend dienstjaar, en ik vlei mij, dat *vooral* ook *daardoor* de meerdere belangstelling in Suriname verkregen is, welke dezer dagen zoo klaarblijkelijk in het moederland is op te merken.

Wanneer gij bij de uitkomsten, welke ik de eer had u hiervoren mede te deelen, zult hebben in aanmerking genomen, Mijne Heeren, dat boven het verhoogd subsidie voor het volgend, noch voor *dit* jaar, 1875, de bijstand van het moederland moet worden gevraagd, om te gemoet te kunnen komen aan de buitengewone en onvoorziene geldelijke behoeften, welke zich, ten gevolge van ongewone en in deze tijden dubbel zware rampen, bij het Koloniaal Bestuur hebben voorgedaan — dan zal het geen onverwachte mededeeling voor u kunnen zijn, dat nog getracht zal worden, om door wijziging en verbetering van sommige belastingen, een gedeelte van het tekort uit eigen boezem aan te vullen.

Hiertoe heb ik op het oog om in het tarief der inkomende en uitgaande regten de belasting op de onderscheidene artikelen in betere verhouding te brengen, en den druk dier heffing meer gelijkmatig over de bevolking te verdeelen; ieder individu werke mede tot de opbrengst, naar mate van zijn verbruik. Voorts is in overweging om de zegelregten, door billijker bepalingen, meer productief te maken. Eindelijk zal, bij regeling der dominiale aangelegenheden, door de invoering eener grondbelasting aan de regtmatige eischen der belanghebbenden zoowel als aan die der koloniale kas kunnen voldaan worden.

Ook voor andere dan finantiele verbeteringen hoop ik op uwen welwillendheid en uwen bijstand te mogen rekenen.

Op de verordening »tot wijziging van het reglement op het lager schoolwezen en onderwijs in de kolonie Suriname" — waarbij de alhier zoo onontbeerlijke leerpligtigheid is op den voorgrond gesteld, — en de verordening »houdende overbrenging van de daarin opgenoemde overtredingen van het hof van justitie naar de kantonregters en ommegaande regters, en daarmede in verband staande voorzieningen", — waarvan de ontwerpen bij u werden ingediend, — zullen spoedig meerdere voorstellen, onder anderen tot verdere verbetering der regtspleging, moeten volgen. Vooral ten opzigte der strafzaken is gebleken, dat, hoeveel ook reeds verbeterd moge zijn, de bestaande wetsbepalingen nog verre van passend en voldoende zijn voor deze maatschappij. Eene andere aangelegenheid van veel gewigt, welke eerlang aan uwe beoordeeling zal worden onderworpen, is de bijstand, te verleenen aan de zwaar beproefde ingezetenen van Nieuw Rotterdam, die reeds ten vorigen jare de betuiging van uwe innige deelneming mogten ontvangen.

Nog vele belangrijke onderwerpen vereischen organisatie of reorganisatie, waarbij ik uwe medewerking zal verzoeken en op uwe ervaring en kennis zal hebben te steunen. Bij al deze onderwerpen zal bezuiniging in de administrative dienst door mij in het oog worden gehouden.

Zelfs bij den meest gunstigen loop van zaken mag het eene zware taak worden geacht om Suriname uit zijn tegenwoordigen toestand op te heffen. Doch juist dààrin vind ik een spoorslag te meer, voor u en voor mij, om onder deze, kort nà de geheele vrijverklaring uiterst moeijelijke omstandigheden, met inspanning van alle krachten werkzaam te blijven tot heil der kolonie.

Ook het verleden had zijne bezwaren.

De procureur-generaal mr. VAN AFFELEN VAN OORDE, eerst in de maand Junij des vorigen jaars opgetreden, ontviel ons reeds door den dood vóór dat nog datzelfde jaar verstreken was. De bestuursmaatregelen met hem beraamd, en tot welker uitvoering zijne buitengewone kennis en talenten en zijn hoog gewaardeerde zamenwerking mij zoozeer te stade kwamen, bleven dien tengevolge plotseling staken.

Echter zijn — en ten deele met uwe medewerking — op een anderen en, naar ik mij vlei, beteren voet gebragt:

de regtspleging in strafzaken voornamelijk in het belang der districten;

de inrigting en het beheer der bewaarplaatsen voor tewerkgestelden in de districten;

de bevolkingsregisters;

het binnenlandsch brievenvervoer, door middel der koloniale vaartuigen;

het beheer dier vaartuigen:

de armverzorging;

de burgerlijke geneeskundige dienst te Paramaribo, en

de wijze van invordering der belasting op het gedistilleerd.

En nu, Mijne Heeren, een woord over de *toekomst* van Suriname.

Hoe zwaar de druk der tijdsomstandigheden ons getroffen hebbe, — ik mag toch hier mijne woorden van het vorige jaar herhalen: »er zijn gegevens te over voor toekomstige welvaart". — De hulpbronnen dezer kolonie zijn van dien aard, dat zij alle elementen voor lateren voorspoed bevatten.

Dit moge ons bemoedigen en ons opwekken om de gunstige verschijnselen ook niet voorbij te zien, die ook dezer dagen niet ontbreken.

Daaronder reken ik in de eerste plaats — en dit niettegenstaande de klagten over vagabondage, die van vele zijden vernomen worden — *de houding der vrijgemaakte bevolking.* Had in Britsch Guyana, dat men zich hier zoo gaarne ten voorbeeld stelt, tien jaren na de emancipatie zich reeds *de helft dier* bevolking aan den arbeid onttrokken, en voorspelde de Minister LOUDON Suriname in der tijd minstens $^2/_3$ *verlies* aan Kreolen-arbeid: — wij hebben tot dusver bijna $^2/_5$ van het in 1863 aanwezige aantal veld- en fabriekarbeiders op de plantages mogen behouden.

De immigratie, — die met kracht zal kunnen hervat worden, zoodra weder fondsen voor premien beschikbaar zullen zijn, — zal, naar ik hoop, des te beter slagen, nu de ondervinding geleerd heeft, welke gebreken haar tot dusver aankleefden. Overal waar immigratie werd beproefd, waren steeds de eerste jaren moeijelijk en de eerste uitkomsten zeer onvoldoende. Zoowel op China als op de Westkust van Afrika, op Barbados als op BritschIndie, zijn thans de blikken ter verkrijging van nieuwen toevoer van vrije arbeiders gevestigd.

Intusschen is het werk der reeds in de kolonie aanwezige immigranten verbeterd; ziekten en sterfte verminderen, en van den geest van ordeloosheid, die zich in de districten openbaarde, kan verklaard worden, dat men dien door doeltreffende maatregelen en zonder geweld, is meester geworden.

De productie houdt zich staande, veel beter dan vroeger onder de voorziene omstandigheden verwacht werd. De suiker, nog altijd het hoofdproduct der kolonie, werd gedurende de jaren van het Staatstoezigt, gemiddeld per jaar uitgevoerd ten bedrage van 9 284 340 K. G. In het jaar 1874 bedroeg die uitvoer, niettegenstaande de verminderde werkkrachten, 10 947 594 K. G.; waaronder ruim 900 000 K. G. vacuumpansuiker.

De uitvoer van de cacao, het product dat op de suiker dezer dagen in belangrijkheid volgt, is steeds klimmende. Gedurende de 7 laatste jaren vóór de emancipatie bedroeg die uitvoer gemiddeld per jaar 215 457 K. G., gedurende de jaren van het Staatstoezigt (de beide overgangsjaren zijn ook hier weder buiten rekening gelaten) 501 311 K. G. en in 1874 niet minder dan 1 102 700 K. G.

De groote landbouw, al zal hij niet *uitsluitend* het middel van bestaan der kolonie uitmaken, zoo als in vroegere jaren, en al zullen andere bronnen van welvaart, met name ook de op betere leest geschoeide kleine landbouw, zich daarnevens openen, — de groote landbouw zal toch, Mijne Heeren, eene hoofdrol in de koloniale maatschappij te vervullen hebben. Door vermeerdering van hun kennis in landbouw en fabriekwezen, door verbeteringen in cultuur en machinerien, die daaruit zullen volgen; — in één woord, door zich op de hoogte te stellen van de eischen van den tegenwoordigen tijd, — zullen onze ondernemende industrielen, ik houd mij daarvan overtuigd, meer en meer worden in staat gesteld om — trots vele moeijelijkheden — hun gewigtig standpunt te blijven innemen.

De goudindustrie gaat eene groote toekomst te gemoet. Even als in Fransch Guyana, zal hier tijd worden gevorderd om haar tot ontwikkeling te brengen; doch gedurende het afgeloopen jaar is bereids de eerste belangrijke schrede in die rigting gedaan.

Het bewijs is geleverd, dat de uitgebreide landstreek tusschen de Suriname- en Marowijne-rivieren rijke gronden voor exploitatie aanbiedt; — 24 vergunningen voor onderzoek naar het aanwezig zijn van edele metalen zijn reeds afgegeven, en zij hebben reeds eenige baten aan de koloniale kas verschaft; — de eerste staaf Surinaamsch goud heeft bereids in Nederland verkondigd, dat de goudindustrie in deze kolonie bepaalde vormen begint aan te nemen, en eene werkelijkheid geworden is.

Nog andere schatten, welke de bosschen in zich verborgen houden, zullen ook het hunne *kunnen* bijdragen om Suriname uit zijn verachterden toestand op te heffen. Het is een feit, dat het gebrek aan hout voor den scheepsbouw, dat zich al meer en meer in Europa openbaart, reeds heeft te weeg gebragt, dat de blikken der belanghebbenden zich ook naar deze kolonie beginnen te wenden. Stelt u voor, Mijne Heeren, tot welke groote ondernemingen en uitkomsten deze omstandigheid zou kunnen leiden; — tot hoeveel nieuw vertier in scheepvaart, handel en nering! — Bij de onderscheidene boschnegerstammen zal men de voor deze industrie benoodigde werkkrachten kunnen vinden. Volgens geloofwaardige en specifieke opgaven, juist dezer dagen verkregen, bedraagt de sterkte dier bevolking niet minder dan 17 000 *hoofden;* van dezen bevinden zich ongeveer in de Marowijne en Boven-Cottica 10 duizend, in de Suriname 5, terwijl de overigen in de Boven-Saramacca gevestigd zijn. Met het noodige beleid en eenige opoffering van onze zijde, zullen deze stammen tot eenige beschaving en meerdere toenadering gebragt kunnen worden, en het is niet onmogelijk dat daardoor eene talrijke bevolking, welke tot nu toe weinig bijdroeg in de algemeene koloniale huishouding, nog zal medewerken tot hare instandhouding en haren voorspoed.

Met deze lichtpunten voor ons, — met schatten in en boven den bodem, — met eene inlandsche bevolking die, in meerdere opzigten, hare verpligtingen boven de verwachting heeft nagekomen, en door immigratie van den eenen, en door toenadering der boschnegerstammen van den anderen kant, aangevuld en versterkt kan worden; — met ondernemers, wien het niet aan moed en volharding ontbreekt; — bij toenemende belangstelling in Nederland en medewerking van het Opperbestuur: — eindelijk, Mijne Heeren, bij uw en mijn vasten wil, om met inspanning van alle krachten het heil der kolonie bevorderlijk te zijn, mogen wij, ook zelfs in den nood van deze dagen, aan de wederopheffing van Suriname niet wanhopen.

Integendeel, laat ons geen troost zoeken in ijdel geklaag, maar strijden wij met overtuiging en vertrouwen *tegen* de oorzaken van verval, waarop wij invloed kunnen uitoefenen, en *voor* den vooruitgang en de ontwikkeling, die tot Suriname's wedergeboorte worden vereischt.

Mogt ik u reeds, Mijne Heeren, mijn opregten dank betuigen voor uwe steeds gebleken welwillende medewerking, ook thans doe ik een krachtig beroep op uw bijstand tot alles wat gevorderd wordt, om, onder den zegen des Allerhoogsten, den bloei en de welvaart van ons geliefd Suriname te bevorderen.

Ik verklaar de vergadering der Koloniale Staten geopend."

Zijne Excellentie de Gouverneur verlaat, na het uitspreken dezer rede, geleid door de commissie, de vergaderzaal.

De commissie wordt voor hare verrigtingen bedankt en de vergadering tot straks verdaagd.

STAAT

van de bevolking in de districten op ultimo December der jaren 1863, 1872, 1873 en 1874.

DISTRICTEN.	Veld- en fabriekarbeiders.							
	Immigranten.				Niet-immigranten.			
	1863.	1872.	1873.	1874.	1863.	1872.	1873.	1874.
Boven-Cottica	»	»	»	26	1 120	674	580	63[illegible]
Perica	15	38	125	126	664	285	192	11[illegible]
Boven-Commewijne	»	103	180	154	470	358	184	17[illegible]
Commetewane	33	122	190	159	921	624	515	33[illegible]
Beneden-Commewijne	4	171	534	469	1 549	1 756	1 345	1 31[illegible]
Beneden-Cottica	4	496	1 078	1 438	2 685	1 902	1 328	1 28[illegible]
Matappica	5	234	342	341	1 383	846	664	53[illegible]
Boven-Suriname	27	68	308	367	628	571	848	72[illegible]
Beneden-Suriname	44	155	318	379	1 693	1 662	643	71[illegible]
Boven-Para	»	»	49	46	845	798	589	39[illegible]
Beneden-Para	57	3	120	87	1 650	742	694	52[illegible]
Boven-Saramacca	»	»	»	»	67	49	61	»
Beneden-Saramacca	47	217	423	370	1 012	946	847	77[illegible]
Nickerie	61	607	563	662	1 075	1 134	1 177	1 32[illegible]
Coronie	»	»	69	227	1 062	1 043	1 057	1 00[illegible]
	297	2 214	4 299	4 851	16 824	13 390	10 604	9 870

Overige bevolking.								Totaal.			
Ouden, gebrekkigen en kinderen.				Eigenaren, gezagvoerders, opzigters enz. enz							
1863.	1872.	1873.	1874.	1863.	1872.	1873.	1874.	1863.	1872.	1873.	1874.
506	446	396	352	69	104	129	126	1 695	1 244	1 105	1 041
398	191	158	48	39	42	37	21	1 116	556	512	342
228	255	170	124	27	32	57	187	725	748	591	641
463	407	305	304	43	58	70	119	1 460	1 211	1 080	1 019
883	1 112	786	802	76	230	332	312	2 512	3 269	2 997	2 896
1 324	1 335	1 099	994	118	214	256	211	4 131	3 947	3 761	3 926
810	640	422	427	77	82	175	210	2 275	1 802	1 603	1 516
348	387	381	275	39	165	1 040	1 063	1 042	1 191	2 577	2 430
965	980	378	364	90	267	109	254	2 792	3 064	1 448	1 760
664	799	492	273	63	107	1 336	1 743	1 572	1 704	2 466	2 412
693	447	429	249	208	258	227	530	2 608	1 450	1 470	1 388
39	57	26	»	10	133	215	319	116	239	302	319
482	655	574	527	85	371	568	808	1 626	2 189	2 412	2 482
412	500	403	456	59	105	121	219	1 607	2 346	2 264	2 660
786	887	868	875	211	330	352	436	2 059	2 260	2 346	2 547
9 001	9 118	6 887	6 100	1 214	2 498	5 024	6 558	27 336	27 220	26 934	27 379

Koloniaal verslag van 1875.

SURINAME.

BIJLAGE D[1].

N°. 56.

VERSLAG omtrent het politiewezen over 1874.

PARAMARIBO, 7 *April* 1875.

Bij deze heb ik de eer Uwer Excellentie te doen toekomen het onderstaand verslag over het politiewezen in het afgeloopen jaar.

In de organisatie der politie is geene verandering gebragt.

Op 1 Januarij 1874 was de sterkte van het corps maréchaussée 119 man, als:

1 opperwachtmeester;

2 wachtmeesters;

21 brigadiers;

48 maréchaussées der 1ste klasse; en

47 maréchaussées der 2de klasse.

Gedurende dat jaar werden:

a. gepensioneerd:

1 opperwachtmeester;

2 brigadiers;

3 maréchaussées der 1ste klasse; en

1 maréchaussée der 2de klasse;

b. eervol ontslagen:

1 maréchaussée der 2de klasse;

c. uit 's lands dienst ontslagen:

1 maréchaussée der 1ste klasse;

d. op verzoek naar zijn corps teruggezonden:

1 als maréchaussée 1ste klasse op de proef dienst doende infanterist;

terwijl 1 brigadier werd teruggesteld tot maréchaussée der 1ste klasse.

Vijf maréchaussées der 1ste klasse zijn in den loop van 1874 overleden.

Drie maréchaussées der 1ste klasse bekwamen buitenlandsch verlof voor één jaar tot herstel van gezondheid.

Voorts werden bevorderd:

a. tot brigadier:

3 maréchaussées der 1ste klasse;

b. tot maréchaussées der 1ste klasse:

12 maréchaussées der 2de klasse.

Aangesteld werden:

a. definitief:

7 maréchaussées der 2de klasse:

b. tijdelijk op de proef:

10 maréchaussées der 2de klasse.

Het corps bestond alzoo op 31 December 1874 uit:

2 wachtmeesters;

20 brigadiers;

49 maréchaussées der 1ste klasse;

50 maréchaussées der 2de klasse;

zoodat er aan de formatie ontbraken:

1 opperwachtmeester, en

1 brigadier; terwijl één maréchaussée der 1ste klasse overcompleet was.

In 1874 werden aan 16 leden van het corps maréchaussée de navolgende straffen opgelegd, als:

gevangenisstraf	voor	10	dagen	. . . . 3;
idem	»	6	»	. . . . 2;
idem	»	2	»	. . . . 1;
kwartierarrest	»	14	»	. . . . 1;
idem	»	8	»	. . . . 3;
idem	»	6	»	. . . . 1;
idem	»	4	»	. . . . 4;
idem	»	2	»	. . . . 1.

De inlandsche politiemagt bestond op 1 Januarij 1874 uit:

6 hoofdlieden;

15 agenten der 1ste klasse;

29 idem der 2de klasse.

Een hoofdman en drie agenten der 2de klasse dezer politiemagt zijn voortdurend in Coronie gedetacheerd.

Aan Zijne Excellentie
den Heer Gouverneur van Suriname.

In den loop van 1874 zijn:

1 agent der 2de klasse bevorderd tot agent der 1ste klasse; terwijl

1 agent der 1ste klasse eervol is ontslagen.

Benoemd 2 agenten van politie der 2de klasse en 1 hoofdman overleden.

Op den 31sten December 1874 ontbrak er aan de formatie van dat corps 1 hoofdman.

Aan de inlandsche politie-agenten zijn in den loop van 1874 de navolgende straffen opgelegd, als:

gevangenisstraf voor	8	dagen.	1
kwartierarrest	» 14	»	2
idem	» 8	»	5
idem	» 4	»	3

Bij gouvernements-resolutie dd. 8 Junij 1874, lit. A, n°. 9, werd aan den opperwachtmeester een eervol ontslag verleend met toekenning van pensioen. Sedert worden zijne functien, voor zooveel betreft het administratief gedeelte, waargenomen door den brigadier SCHOONHEN.

Genoemde brigadier stond ook den 1sten commissaris van politie ter zijde, zoolang de heer FERNANDES, 2de commissaris van politie, met andere functien belast blijft.

Niettegenstaande deze tijdelijke hulp is het dringend noodig dat de betrekking van 2den commissaris van politie wederom spoedig worde vervuld. De uitbreiding van den werkkring der politie in de laatste jaren maakt dat de commissaris iemand aan zijne zijde moet hebben, gelijk in rang, met wien hij de werkzaamheden verdeelt. Voor het aanhooren van klagten is hij den geheelen dag aan zijn bureau gebonden en kan door hem geen toezigt worden gehouden op de behoorlijke naleving der verschillende politieverordeningen. Bovenal echter voor de surveillance des nachts is het toezigt van een ambtgenoot noodzakelijk. Door mijnen ambtsvoorganger, even als door zijne voorgangers, werd dan ook in zijn rapport van 23 December 1874, n°. 750, op die noodzakelijkheid gewezen.

Bij besluit van Uwe Excellentie van 23 October 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 32) werd eene wijziging gebragt in de publicatie van 1867 (*Gouvernementsblad* n°. 1), waarbij is bepaald dat de geneeskundige behandeling van de leden der politiemagt in het militaire hospitaal zou moeten geschieden. Die bepaling was noodig omdat vele beambten ziekten voorwendden en zich daardoor aan de dienst onttrokken.

Sedert de invoering van dat besluit is het getal zieken, althans in den laatsten tijd, aanmerkelijk verminderd. Ook het ontslag verleend aan eenen enkele, die zich wat al te veel aan moedwillig dienstverzuim schuldig maakte, heeft goed gewerkt.

Het gedrag en de dienstijver der beambten van politie gaven in het algemeen redenen van tevredenheid. Enkele gevallen van ongeregeldheden onder hen, die in den regel van luttele beteekenis waren, zullen wel geen aanleiding geven tot ongunstige gevolgtrekkingen.

Ook het gedrag en de ijver van het corps maréchaussée en de hoofdlieden van het corps politiemagt uit inlanders bestaande, mogen geprezen worden.

De in de buitendistricten gestationeerde brigadiers zijn met verschillende werkzaamheden belast, zoo als het houden van toezigt en de contrôle over de behoorlijke naleving van de distilleerverordening, het bekeuren der nalatigen in het doen van aangifte en betaling van de belasting op het personeel, het dagvaarden van personen voor de ommegaande regters enz. en hebben zich goed van hunne taak gekweten.

In meer bijzonderheden de dienst van het politiewezen in het afgeloopen jaar betreffende, zal ik niet treden. Alleen is het mij aangenaam er op te wijzen dat de verbetering en reorganisatie op last van Uwe Excellentie in den aanvang dezes jaars, zonder vermeerdering van uitgaven, tot stand gebragt, voorloopig de beste vruchten heeft gedragen.

Koloniaal verslag van 1875.

BIJLAGE D 2.

SURINAME.

N°. 57.

POLITIE IN SURINAME.

Sterkte en emplacement op 1 Januarij 1875.

GRADEN.	STERKTE.							
	Opperwachtmeester.	Wachtmeesters.	Brigadiers.	Maréchaussées 1ste klasse.	Maréchaussées 2de klasse.	Hoofdlieden.	Agenten 1ste klasse.	Agenten 2de klasse.
Opperwachtmeester	»	»	»	»	»	»	»	»
Wachtmeesters	»	2	»	»	»	»	»	»
Brigadiers	»	»	20	»	»	»	»	»
Maréchaussées 1ste klasse	»	»	»	49	»	»	»	»
Maréchaussées 2de klasse	»	»	»	»	50	»	»	»
Hoofdlieden	»	»	»	»	»	5	»	»
Agenten 1ste klasse.	»	»	»	»	»	»	15	»
Agenten 2de klasse.	»	»	»	»	»	»	»	29
TOTAAL	»	2	20	49	50	5	15	29
Mankeert tot compleet.	1	»	1	»	»	1	»	»
Organieke sterkte	1	2	21	48	50	6	15	29
Overcompleet	»	»	»	1	»	»	»	»

EMPLACEMENT.

	Beneden-Para en Beneden-Suriname.		Boven-Para en Boven-Suriname.		Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne.		Boven-Cottica, Matappica en Commetewane.			Beneden- en Boven-Saramacca				Nickerie.		
Parimaribo.	Poelepantje.	Jagtlust.	Ororibo.	Domburg.	Frederiksdorp.	Nijd en Spijt.	Ephrata.	Nieuw-Meerzorg.	Sommelsdijk.	Groningen.	Catharina-Sophia.	Kent.	Coronie.	Nieuw-Rotterdam.	Waterloo.	Met verlof in Nederland.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
8	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	»	»	»	1	1	»
20	1	1	2	2	3	3	3	2	2	2	»	1	»	3	1	3
25	1	2	2	»	3	2	3	2	2	2	1	»	»	2	3	»
4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
14	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
27	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
100	3	4	5	3	7	6	7	5	5	5	1	1	4	6	5	3
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

Paramaribo, den 1sten Januarij 1875.

De Commissaris van Politie,

(*get.*) J. D. FERNANDES.

Voor eensluidend afschrift,

De waarnemende Gouvernements-Secretaris,

(*get.*) P. ALMA.

Koloniaal verslag van 1875.

SURINAME.

BIJLAGE E1.

N°. 58.

VERSLAG van de commissie van administratie over de gevangenis te fort Nieuw-Amsterdam, van den toestand dier gevangenis, over het jaar 1874.

De commissie van administratie over de gevangenis te fort Nieuw-Amsterdam heeft de eer Uwe Excellentie hierbij aan te bieden het 5de jaarverslag, behelzende de lotgevallen dezer inrigting in het jaar 1874.

Dit verslag sluit zich aan het vorige aan, en geeft een getrouw overzigt van de aangelegenheden, die het onderwerp van de bemoeijingen der commissie hebben uitgemaakt.

Bij vergelijking met de in het vorige jaar verkregen uitkomsten mogen ook die van het jaar 1874 van ontwikkeling getuigen.

I. De gebouwen, het mobilair en de bevolking.

a. *De gebouwen.*

Het nieuwe gevangenisgebouw in April 1873 in gebruik genomen, heeft in den loop van 1874 reeds kleine herstellingen moeten ondergaan.

Immers de duimen waarin de deuren hingen bleken op onvoldoende wijze bevestigd te zijn, zoodat de sluiting moeijelijk werd en weldra onmogelijk zou worden.

In tijds zijn hiertegen de noodige voorzieningen genomen, zoodat de sluiting thans niets te wenschen overlaat. De toestand van den vloer in alle bovenvertrekken was op ultimo December 1874 van dien aard, dat het onmogelijk is deze vertrekken naar behooren schoon te maken. Het is dringend noodzakelijk dat al deze vloeren gebreeuwd worden, waarmede de commissie weldra een aanvang zal maken.

Van de oude gebouwen heeft dat hetwelk ter linkerzijde van het front der nieuwe gevangenis staat, eene geringe reparatie ondergaan.

De vloer van de ziekenzaal, in dat gebouw aanwezig, was in zulk een slechten toestand, dat het gevaarlijk werd deze te gebruiken. Voor zoover de door het bouwdepartement verstrekte materialen toelieten, werden de hoogst noodige reparatien door gevangenen zelven uitgevoerd. De toestand van den vloer laat intusschen nog veel te wenschen over.

Evenzoo is het gesteld met den vloer van het gebouw staande ter regterzijde van het front der nieuwe gevangenis, welke insgelijks dringend herstelling vereischt.

Ook de keuken der gevangenis verkeert in een gebrekkigen toestand; door de tegenwoordige inrigting wordt te veel hout gebruikt, zoo als de commissie bereids de eer had in vroegere verslagen aan te stippen.

De toestand der overige gebouwen is hetzelfde gebleven. Nog altijd doet zich behoefte gevoelen aan een gebouw geschikt tot het geven van onderwijs, het houden van kerk, een bureau voor den directeur, alsmede eene geschikte woning voor 2 opzigters. De huisvesting van den onderwijzer laat ook veel te wenschen over.

b. *Het mobilair.*

Het mobilair heeft in het jaar 1874 weinig verandering ondergaan; enkele onbruikbaar geworden voorwerpen zijn door andere vervangen, terwijl ook eenige nieuwe zijn aangeschaft, zoo als Uwe Excellentie uit bijgaanden staat (bijlage A) ontwaren zal.

c. *De bevolking.*

In bijlage B biedt de commissie Uwe Excellentie de resultaten aan van eene bevolkingsstatistiek der gevangenis in het jaar 1874.

Daaruit blijkt dat de bevolking die op ultimo December 1873 114 hoofden bedroeg, op ultimo December 1874 tot 165 was gestegen. De afwisselende bevolking bedroeg in 1874 271 hoofden. Opgenomen zijn 157, ontslagen of op andere wijze afgegaan 106; hieronder zijn begrepen 9 wegens verleende gratie, 5 wegens overlijden en 5 wegens ontvlugting. Van de afwisselende bevolking zijn dit jaar in het hospitaal te Paramaribo 3 gevangenen geëvacueerd geweest.

II. Inwendig bestuur der gevangenis.

a. *De commissie van administratie.*

De zamenstelling der commissie van administratie heeft in het jaar 1874 groote veranderingen ondergaan.

De voorzitter, de onder-voorzitter, de secretaris en een der leden werden — de drie eersten wegens vertrek uit de kolonie — in een betrekkelijk kort tijdsverloop door andere personen vervangen.

De daarna opgetreden voorzitter mogt slechts korten tijd te midden der commissie werkzaam zijn, daar hij na eene kortstondige ziekte op den 31sten December overleed.

De commissie hield gedurende het jaar 1874 12 gewone vergaderingen. Het commissariaat der maand werd beurtelings door een der leden waargenomen.

b. *Het personeel der beambten.*

Op 1 Januarij 1874 bestond het personeel der beambten uit 1 adsistent-cipier waarnemend directeur, een tijdelijk adsistent-cipier, 1 eerste en 2 tweede gevangenbewaarders en 2 opzigters.

Op den 29sten Mei aanvaardde de directeur inmiddels van verlof teruggekeerd zijne functien en werd de tijdelijk adsistent-cipier als zoodanig eervol ontslagen.

Onder de mindere beambten hadden eenige veranderingen plaats; de openvallende plaatsen werden echter zoodra mogelijk weder aangevuld. Daar het aantal opzigters bij den arbeid buiten de enceinte van het fort op den duur volstrekt onvoldoende bleek te zijn, zoo is in de maand Augustus eene proef genomen om militairen als opzigters te bezigen tegen eene toelage van f 0,50 daags. Of deze proef de gewenschte resultaten zal opleveren, zal de ondervinding moeten leeren.

Het onderwijs heeft aan eenige tot gevangenisstraf veroordeelden in het afgeloopen jaar geregeld plaats gevonden.

Met het oog op de bepaling dat de tot dwangarbeid veroordeelden 10 uren daags moeten werken, kunnen deze van het onderwijs geen gebruik maken.

In 1874 hebben de kosten van inwendig bestuur bedragen:

Gezamenlijke tractementen der beambten, met inbegrip van de toelage van den dienstdoenden geneesheer en dienstdoenden onderwijzer	f	5567,89
Bureaukosten voor den directeur. . . .		100,00
Reiskosten voor de commissie van administratie		250,00
Bureaukosten voor den secretaris der commissie		150,00
Te zamen . .	f	6067,89

III. Onderhoud der gevangenen.

a. *De voeding.*

De voeding der gevangenen heeft over het geheele jaar 1874 plaats gevonden ingevolge den voedingstaat behoorende bij de verordening van 30 April 1872 (*Gouvernementsblad* n°. 25).

In den aanvang van 1874 hebben de tot dwangarbeid veroordeelden verzocht dat aan hen dagelijks een weinig meer voedsel mogt worden uitgereikt, dewijl zij 10 uren daags tot zwaren arbeid gebezigd worden. De commissie heeft dan ook, na vooraf het advies van den dienstdoenden geneesheer te hebben ingewonnen, een voorstel in dien geest aan Uwe Excellentie ingediend, waarop door haar afwijzend is beschikt geworden.

De hoedanigheid of de toebereiding der spijzen gaf geene aanleiding tot klagten van de zijde der veroordeelden.

b. *De kleeding.*

De bij bovengenoemde verordening behoorende staat voor het uitreiken van kleeding aan de gevangenen werd ook in 1874 toegepast. De kleedingstukken werden, ingevolge bekomen magtiging, steeds door de gevangenen zelven aangemaakt, terwijl de grondstoffen door de commissie werden aangekocht.

Het komt der commissie wenschelijk voor om voortaan alle gevangenen, onverschillig voor welken tijd zij veroordeeld zijn, gelijkvormige gevangenkleeding te verstrekken, dewijl zulks van veel nut kan zijn bij het opsporen van ontvlugte gevangenen.

c. *De ligging.*

Ook de voorschriften omtrent de ligging werden in 1874 behoorlijk nageleefd, en gaven geen aanleiding tot bemerkingen aan de commissie.

d. *De bewassching.*

Aan het behoorlijk schoonhouden van de kleedingstukken werd met zorg de hand gehouden, waartoe de noodige hoeveelheid zeep aan de gevangenen werd uitgereikt.

e. *Verzorging der zieken.*

De verzorging der zieken heeft in het afgeloopen jaar plaats gehad gedeeltelijk in de ziekenzaal binnen de gevangenis, en zulks ingevolge het daarvoor vastgestelde reglement, en gedeeltelijk in de garnizoens-infirmerie.

De verpleging binnen de gevangenis heeft tot dusverre gunstige resultaten opgeleverd.

Alleen wanneer de ruimte in de ziekenzaal te gering was voor het aantal zieken, werd er overgegaan tot verpleging in de infirmerie.

In 1874 bedroeg het getal verpleegden 4235. De gezamenlijke kosten zonder de toelage van den geneesheer bedroegen f 1614.23. Dus verpleegkosten per dag ongeveer f 0,38^5.

De verpleegdagen van de in het hospitaal te Paramaribo geëvacueerden ten bedrage van 121 zijn onder deze opgaven niet begrepen.

In 1874 zijn in het hospitaal te Paramaribo 1 en in de ziekenzaal 4, te zamen 5 gevangenen overleden.

f. *Verschillende bijkomende artikelen.*

Even als in het vorige jaar had het scheren en haarsnijden alsmede het baden der gevangenen geregeld plaats. Toen er in den droogen tijd gebrek aan water ontstond, werden de mannelijke veroordeelden, onder behoorlijk toezigt, tweemaal 's weeks naar eene geschikte plaats in de rivier gebragt om zich daar te reinigen.

g. *Aanbestedingen en leverantien.*

De levensmiddelen en verdere behoeften werden voor het meerendeel bij aanbesteding geleverd. Andere benoodigdheden werden ingevolge bekomen magtiging aangekocht.

De aanbesteding der behoeften had even als vroeger tweemaal plaats. Voor de behoeften van het 1ste halfjaar geschiedde zulks in December 1873 en voor die van het 2de halfjaar in Mei 1874.

De leverantien die daarop volgden gaven allezins reden tot tevredenheid.

h. *Berekening der kosten per hoofd en per dag.*

In 1874 zijn de uitgaven ten laste van het budget dezer gevangenis geweest:

Gezamenlijke tractementen, toelagen en bureaukosten	f	6 067,89
Voeding		15 786,61^5
Kleeding		1 487,63
Ligging.		255,00
Bewassching		177,02
Onderwijs.		39,05
Genees- en heelkundige verpleging . .		1 614 23
Brandhout, lichtstoffen, huisdienst enz.		1 185,12
Gereedschappen, werktuigen en mobilair		477,67
Totaal	f	27 090,22^5

Daarentegen bedragen de baten der koloniale kas:

½ arbeidsloonen over 4357 werkdagen, à 10 cents per dag . . . . f	217,85	
Inhouding op het loon van gevangenen voor zoek gemaakte kleeding	3,80	
		221,65
Blijft uitgegeven in 1874 . . . . . f		26 868,57^5

In het afgeloopen jaar hebben de sterktedagen bedragen 54 532, zoodat de kosten per hoofd en per dag komen op ongeveer f 0,50.

IV. Orde en tucht.

Niettegenstaande de moeijelijkheid aan het verkrijgen van geschikte mindere beambten verbonden, is het zigtbaar dat orde en tucht heerschen in de dienst der gevangenis.

De dagelijksche diensten hebben regelmatig plaats, de voorschriften worden nageleefd, de ondergeschiktheid ge-

handhaafd, de zindelijkheid betracht, en voor zooveel mogelijk gezette arbeid van de gevangenen gevorderd.

Het overtreden van de voorschriften en bevelen komt slechts in geringe mate voor, daar de gevangenen zich over het algemeen gewillig en onderworpen betoonen.

De straffen.

In het jaar 1874 werden aan 74 veroordeelden 84 straffen opgelegd, 74 werden éénmaal, 9 tweemaal en één driemaal gestraft.

Binnen de grenzen der respectivelijke bevoegdheden werden deze straffen opgelegd: 28 door den directeur, 37 door de commissarissen der maand en 19 door de commissie van administratie.

Die straffen bestonden in:

eenzame opsluiting in de strafcel	1—4	dagen	32
eenzame opsluiting in de strafcel met sluiting in de boeijen. . . .	1—4	»	16
eenzame opsluiting in de strafcel met sluiting in de boeijen om den anderen dag	5—14	»	8
eenzame opsluiting in de strafcel, waarvan de eerste 4 dagen in boeijen of om den anderen dag drooge kost	7—14	»	12
sluiting in de boeijen om den anderen dag, met of zonder werken	7—14	»	11
eenzame opsluiting in de strafcel, om den anderen dag drooge kost en 14 dagen sluiting in de boeijen om den anderen dag.			5
Te zamen. . .			84

De straf van ligchamelijke kastijding werd in 1874 niet toegepast.

In de klasse van discipline werden in 1874 één veroordeelde geplaatst; zoodat op ultimo December daarin bleven 4 veroordeelden; hiervan waren 2 tot dwangarbeid en 2 tot gevangenisstraf veroordeeld.

Ontvlugtingen uit de gevangenis, of liever van werkzaamheden buiten de gevangenis hadden viermaal plaats, éénmaal door 2 en driemalen door 1 veroordeelde. Op ultimo December 1874 was nog geen der 5 ontvlugte gevangenen terug.

De bezoeken.

Met inachtneming van de daarvoor bestaande voorschriften hebben zich in 1874 17 personen aangemeld tot het bezoeken van 13 gevangenen. Deze bezoeken liepen altijd zonder eenige wanordelijkheid af.

V. Arbeid der gevangenen.

De crimineel veroordeelden werden iederen werkdag gedurende 10 uren bezig gehouden met het inpolderen van terrein in den omtrek van het fort, later ook aan het in orde brengen van wegen en het schoonmaken van terrein rond het fort.

De correctioneel veroordeelden werden voor zooveel zulks mogelijk was bezig gehouden met het verrigten van productiven arbeid. Deze bestond in naaiwerk, vlecht- en mandewerk, het maken en lappen van schoenen en de huisdienst.

Bij gebrek aan productiven arbeid werden zij gebezigd tot het in orde houden der werken gelegen binnen de enceinte van het fort.

Het is der commissie nog niet mogen gelukken om alle correctioneel veroordeelden met productiven arbeid bezig te houden. Zij gelooft dat het nog geruimen tijd zal duren alvorens hierin op afdoende wijze zal kunnen worden voorzien.

De productive arbeid heeft in 1874 opgeleverd: 4357 werkdagen, waaronder ook begrepen de huisdienst der gevangenen à 10 cents daags of f 435,70, van welk bedrag de helft of f 217,85 in de koloniale kas wordt gestort; de wederhelft blijft als uitgaanskas onder berusting der commissie.

Godsdienstoefeningen en onderwijs.

In het jaar 1874 heeft zich het gebrek aan een geschikt locaal tot het houden van godsdienstoefening dringend doen gevoelen. Aanvankelijk werden de godsdienstoefeningen gehouden in de benedenwoning van den kommandant van het fort. Toen dit onmogelijk werd, in de onderste kamer der kazerne, en daar dit niet voldeed, in het cantinegebouw buiten het fort.

De gevangenen woonden steeds deze godsdienstoefeningen bij onder behoorlijk geleide. Zij werden in 1874 gehouden door den leeraar der Moravische Broedergemeente Menze achtmaal, door de Roomsch-katholijke geestelijken van Mens en Romme achtmaal en door den leeraar der Evangelisch-Luthersche gemeente Sander eenmaal.

Het onderwijs aan correctioneel veroordeelden heeft, zoo als hiervoren reeds is gemeld, gedurende het jaar 1874 geregeld plaats gevonden. Gemiddeld namen daaraan 33 veroordeelden deel; door gebrek aan een geschikt locaal ontving hiervan de helft 's morgens, de andere helft 's middags gedurende één uur onderwijs, behalve 's Zaturdagsen 's Woensdagsmiddags, als wanneer er geen school wordt gehouden.

Volgens het oordeel der commissie valt het niet te ontkennen dat het onderwijs op deze wijze ingerigt en voortgezet voortdurend onvoldoende resultaten zal opleveren.

En hiermede vermeent de commissie Uwe Excellentie een getrouw overzigt te hebben gegeven van alles wat de gevangenis alhier betreft. Volgens het oordeel der commissie is er nog veel waaromtrent de inrigting te wenschen overlaat; noch de arbeid, noch het onderwijs bevindt zich op dien voet als de commissie gaarne wenschte.

In het vertrouwen dat het der commissie aan Uwer Excellentie's medewerking niet zal ontbreken, zal zij met lust en ijver hare moeijelijke taak vervolgen, in de hoop weldra tot de gewenschte resultaten te geraken.

GEVANGENIS IN HET FORT NIEUW AMSTERDAM.

Staat van het meubilair in 1874.

BENAMING.	Aanwezig op 1°. Januarij 1874.	Bijgekomen in 1874.	Afgegaan in 1874.	Aanwezig op ult. December 1874.	*Aanmerkingen.*
Ameublement der localen en der school.					
Houten britsen	11	»	»	11	
Urine tonnen	10	6	8	8	
Wateremmers	4	6	4	6	
Waschtobben	7	6	7	6	
Draagtonnen	1	1	1	1	
Kamerstoffers	8	12	20	»	
Luiwagens	12	»	12	»	
Raagbollen	3	»	3	»	
Waterpullen	24	»	»	24	
Nachtstelletjes	12	6	2	16	
IJzeren potten tot idem	11	6	1	16	
Kleedingplanken	29	»	»	29	
Tafels (groote)	1	»	»	1	
Schooltafels	2	»	»	2	
Schoolbanken	3	»	»	3	
Houten stoelen	2	»	»	2	
Boekenkasten	1	1	»	2	
Vierkante tafeltjes	1	»	»	1	
Klokken	2	»	»	2	
Looden inktkokers	8	»	»	8	
Gereedschappen.					
IJzeren schoppen	20	»	10	10	
Id. modderschoppen	5	»	»	5	
Harken	5	»	1	4	
Tjappen	12	»	4	8	

BENAMING.	Aanwezig op 1°. Januarij 1874.	Bijgekomen in 1874.	Afgegaan in 1874.	Aanwezig op ult. December 1874.	*Aanmerkingen.*
Bijlen	7	»	3	4	
Handbijlen	»	»	»	»	
Houwers	36	50	86	»	
Kruiwagens	4	»	2	2	
Booren	1	»	»	1	
Boorijzers	8	»	4	4	
Zagen	1	»	»	1	
Hamers	1	»	»	1	
Bijtels	2	»	»	2	
Nijptangen	1	»	»	1	
Schaven	1	»	»	1	
Slijpsteen met spil en kruk	1	»	1	»	
Keukengereedschappen en fournitures voor de ziekenzaal.					
IJzeren kookpotten	7	»	»	7	
Id. roosters	1	»	»	1	
Id. braadpannen	1	1	1	1	
Rijstscheppers	3	»	2	1	
Vleeschmessen	»	2	»	2	
Houten etensbakken	2	»	2	»	
Koffijmolens	»	1	»	1	
Waschblikken	8	»	1	7	
Nachtlampen	2	»	»	2	
Medicijnkopjes	12	»	1	11	
Aarden kamerpotten	12	»	»	12	
Id. etenskommen	24	»	3	21	
Id. drinkkannen	24	»	3	21	
Lepels	24	175	»	199	
Blikken drinkmokken	2	»	»	2	
Wateremmers	2	»	1	1	
Diversen.					
Nommerplankjes voor de localen	13	»	»	13	
Springboeijen	3	1	1	3	
Stangboeijen	2	1	2	1	
Sleutels tot springboeijen	3	1	1	3	
Voetboeijen	2	»	1	1	
Sleutels tot voetboeijen	»	»	»	»	
Kettingboeijen	6	1	2	5	
Sloten met sleutels voor idem	2	1	»	3	
IJzeren ketting voor boeijen	29.2 M.	»	»	29.2 M.	
Hangsloten met sleutels	36	5	13	28	

BENAMING.	Aanwezig op 1e. Januarij 1874.	Bijgekomen in 1874.	Afgegaan in 1874.	Aanwezig op ult. December 1874.	*Aanmerkingen.*
Balansen	1	1	»	2	
Balansen met schalen	1	»	»	1	
Weegschalen	1	1	»	2	
IJzeren gewigten.	9	»	»	9	
Id. id. kleine . . .	5	»	»	5	
Nederl. id. groote . . .	10	»	»	10	
Stellen Nederl. sluitgewigten .	2	»	»	2	
Hektoliter koolteer	»	2	2	»	
Id. stuifkalk	»	8	8	»	
Kilogram zwartsel	»	3	3	»	
Id. geeloker	»	12	12	»	
Id. witlood.	»	25	25	»	
Id. koeklijm	»	4	4	»	
Liters ongekookte lijnolie . . .	»	10	10	»	
Id. gekookte id. . . .	»	10	10	»	
Teerkwasten	6	»	4	»	
Witkwasten.	»	12	12	»	
Verfkwasten	»	2	1	1	
Kilogram spijkers (lasch) . . .	»	5	5	»	
Id. id. (kuiper) . .	»	5	5	»	
Handlantaarns.	1	»	»	1	
Lampen (stuks)	2	»	»	2	
Lampenglazen	2	»	1	1	

Fort Nieuw Amsterdam, den 1sten Januarij 1875.

De Commissie van administratie over de gevangenis in genoemd fort,

(*get.*) BOOMGAART, *Ondervoorzitter.*

» J. REDDING DE WOLFF, *Secretaris.*

Voor eensluidend afschrift,

De waarnemende Gouvernements-Secretaris,

(*get.*) P. ALMA.

GEVANGENIS IN HET FORT NIEUW-AMSTERDAM.

Bevolkingsstatistiek over 1874.

OVERZIGT VAN HET EFFECTIEF DER BEVOLKING.

	BEVOLKING.			MEMORIE.	
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.
Effectief op 1 Januarij 1874	110	4	114	7	»
Bijgekomen . . .	143	14	157	5	»
Afwisselende bevolking, te zamen	253	18	271	12	»
Afgegaan . . .	99	7	106	»	»
Effectief op ultimo December 1874.	154	11	165	12	»

Fort Nieuw-Amsterdam, den 1sten Januarij 1875.

De Commissie van administratie over de gevangenis in het fort voornoemd,

(*get.*) BOOMGAART, *Ondervoorzitter.*

» J. REDDING DE WOLFF, *Secretaris.*

Voor eensluidend afschrift,

De waarnemende Gouvernements-Secretaris,

(*get.*) P. ALMA.

Koloniaal verslag van 1875.

SURINAME.

BIJLAGE F.

N°. 61.

VERSLAG der commissie van administratie over het burgerlijk en militair huis van verzekering te Paramaribo, over het jaar 1874.

Zich refererende aan hetgeen in het vorig verslag omtrent de algemeene beschouwingen is vermeld, is het der commissie aangenaam op nieuw te kunnen mededeelen, dat de geregelde gang van zaken en de goede werking van het reglement omtrent het inwendig bestuur gedurende het afgeloopen jaar niets te wenschen overlieten.

a. *Gebouwen en mobilair.*

De benoodigde kleine reparatien hebben plaats gehad.

De commissie neemt deze gelegenheid te baat om op nieuw te wijzen op den slechten toestand van het dak op den vleugel ingenomen door de kerk en de arrestantenkamers der vrouwen.

Tevens vestigt zij de aandacht op de weinige soliditeit der ziekenlocalen, die, hoewel er voorloopig ten gevolge van ontvlugtingen verbeteringen aangebragt zijn, nog niet aan de vereischten voldoen om gevangenen met zekerheid op te sluiten.

b. *Bevolking.*

In den loop van het jaar 1874 zijn in het burgerlijk en militair huis van verzekering gecustodieerd geweest 1038 personen, namelijk:

62 Europeanen;

365 inlandsche mannen en vrouwen;

611 Engelsche, Chinesche, Portugesche en koelie-immigranten.

In het vorig jaar zijn gecustodieerd geweest 870 personen, derhalve 188 minder dan in 1874.

Van de 1038 gecustodieerden werden er 950 ontslagen.

Op den 1sten Januarij 1874 waren gecustodieerd 97 personen, namelijk:

3 Europeanen;

24 inlandsche mannen en vrouwen;

67 immigranten; en

3 geëvacueerden naar het militair hospitaal, namelijk:

1 Fransche déporté;

1 Chinees; en

1 koelie-immigrant.

Op ultimo December bedroeg de sterkte 88 arrestanten die onder de volgende kategorien vielen, als:

11 Europeanen;

21 inlanders;

56 immigranten, waarvan 10 in het militair hospitaal waren geëvacueerd.

Bovendien bevonden er zich ook 2 gegijzelden.

Van de pistole werd geen gebruik gemaakt.

De gemiddelde sterkte der arrestanten per dag was op de navolgende tijdstippen als volgt:

1ste kwartaal	. .	74;
2de »	. .	78;
3de »	. .	74;
4de »	. .	77.

c. *Inwendig bestuur der gevangenen.*

Wat de commissie van administratie betreft, zoo dient vermeld te worden dat in de vergadering van 4 Maart 1874 door den afgetreden procureur-generaal mr. R. Twiss het presidium werd nedergelegd, en hem bij die gelegenheid door het oudst aanwezig lid, den heer J de Jong, den dank der commissie betuigd werd, voor den ijver waarmede hij steeds werkzaam was geweest en zijne medeleden er op wees, dat aan hem voornamelijk te danken waren de groote verbeteringen, die in de laatste jaren in het gevangeniswezen tot stand gebragt waren.

In de vergadering gehouden op den 20sten Junij 1874 werd dit presidium overgenomen door zijnen opvolger, den heer mr. F. H. van Affelen van Oorde. De commissie betreurt zijn vroegtijdigen dood, die haar te leur gesteld heeft in de gegronde verwachtingen die zij koesterde, om met nut onder zijne leiding werkzaam te zijn.

Het lid der commissie mr. D. Juda is nog steeds met verlof in Nederland.

Wat betreft het personeel van het arresthuis, zoo moet melding worden gemaakt, dat de suppoost H Berkmeijer op zijn verzoek eervol ontslagen en in diens plaats benoemd is A. de Hoog, die echter na weinige maanden op zijn verzoek ontslagen en vervangen werd door C. A. L. Cramer.

De directeur heeft zich gedurende dit jaar even als in het vorige door ijver en naauwgezette pligtsbetrachting onderscheiden.

Ook het overig personeel heeft zich naar behooren van zijn pligt gekweten.

d. *Onderhoud en verdere aangelegenheden betreffende de gevangenen.*

De leverantien van levensmiddelen hebben geregeld plaats gehad en de voeding is steeds goed en voldoende geweest.

De vastgestelde geneeskundige regeling voldeed steeds in allen deele.

Gedurende 1874 zijn in de ziekenlocalen behandeld 662 zieken, waarvan er 18 naar het militair hospitaal geëvacueerd moesten worden.

Aan 12 zieken werd voedsel uit het militair hospitaal verstrekt.

Omtrent het onderwijs refereert de commissie zich aan vroegere verslagen; er valt alleen te vermelden dat de onmogelijkheid om onderwijs met eenig gunstig gevolg te geven hoe langer hoe meer is gebleken.

e. *Orde en tucht.*

Daaraan wordt met *groote* stiptheid de hand gehouden.

De opgelegde straffen zijn geweest:

door de commissie van administratie.	20
door de commissarissen van de maand.	31
door den directeur	36
	87

Het verschil van straffen tusschen dit en het vorig jaar moet gezocht worden in de maatregelen, die de commissie heeft gemeend te moeten nemen tot strengere toepassing van de straffen der gevangenen.

f. *Arbeid der gevangenen.*

Zulks heeft zich bepaald voor de veroordeelden tot gevangenisstraf, alleen tot het doen van huiswerk; en voor de veroordeelden tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling, tot het schoonmaken van openbare straten en pleinen.

De Commissie van administratie van het burgerlijk en militair huis van verzekering,

(*get.*) FERGUS CARSTAIRS, *Ondervoorzitter, waarnemend Voorzitter.*

» F. A. E. VAN LANSBERGE, *Secretaris.*

Voor eensluidend afschrift,

De waarnemende Gouvernements-Secretaris,

(*get.*) P. ALMA.

Koloniaal verslag van 1875.

SURINAME.

BIJLAGE G[1].

N°. 62.

VERSLAG van den staat van het onderwijs in de kolonie Suriname, over het jaar 1874, ingezonden door de Commissie van onderwijs aan den heer Gouverneur dezer kolonie.

Op ultimo December 1874 waren te Paramaribo, behalve twee stadsarmenscholen voor meisjes en de gouvernementsschool op 's lands grond Bonifiace, 24 particuliere scholen.

Deze 27 scholen werden bezocht door 1744 jongens en 1735 meisjes; de beide stadsarmenscholen door 234 meisjes en de school op Boniface door 65 jongens en 40 meisjes.

Onder het getal jongens op de particuliere scholen zijn 480, die voor rekening van het bestuur onderwijs genieten.

Van de normaallessen, die van bestuurswege door twee onderwijzers van den eersten rang worden gegeven, werd blijkens de hierbijgaande rapporten weder over het algemeen een goed gebruik gemaakt.

Twee der kweekelingen die aan die lessen hadden deel genomen, verkregen den vierden onderwijzersrang, terwijl op het einde des jaars nog 21 personen, onder welke acht vrouwelijke kweekelingen, zich tot het afleggen van een examen voorbereidden.

Behalve de ondermeesters en kweekelingen, bestond het onderwijzend personeel te Paramaribo op ultimo December uit:

7 onderwijzers en onderwijzeressen van den 1sten rang;

5 onderwijzers van den 2den rang;

11 onderwijzers en onderwijzeressen van den 3den rang, en

5 onderwijzers en onderwijzeressen van den 4den rang.

Behalve de hiervoren bedoelde personen E. J. Arlem en R. Bibaz, die eene onderwijzersacte van den vierden rang verkregen, werd ook na afgelegd examen, eene acte van den derden rang aan Th. E. Norden uitgereikt; terwijl eveneens, na afgelegd examen, aan den onderwijzer N. van Meerten de bevoegdheid werd toegekend om onderrigt te geven in de Hoogduitsche taal en in de beginselen van stel- en meetkunde, en aan den onderwijzer J. B. Bibaz om onderrigt te geven in de Fransche taal.

In den staat van het onderwijs te Paramaribo is in 1874 geene belangrijke verandering gekomen. Er bestaat, even als in de laatste jaren, voldoende gelegenheid voor allen om goed gewoon en uitgebreid lager onderwijs te erlangen.

De klagten over schoolverzuim zijn niet verminderd, en er bestaan redenen om aan te nemen, dat er in de kolonie nog een aanzienlijk getal kinderen aanwezig is, dat van de scholen geen gebruik maakt.

Dat dit getal in de districten, ook in 1874, meer en meer is toegenomen, wordt met leedwezen alhier aangeteekend.

Met zeer veel belangstelling heeft dan ook de commissie kennis genomen van de haar bij missive van den waarnemenden gouvernementssecretaris dd. 2 November 1874, ten fine van consideratien en advies, toegezonden ontwerp-verordening tot aanvulling en wijziging van het vigerend schoolreglement van 1834 (*Gouvernementsblad* n°. 16).

Met dat ontwerp konde zij zich in de hoofdzaak vereenigen, maar zij gevoelde zich tevens gedrongen om, geheel in overeenstemming met de mededeeling in hare verslagen over de laatste jaren, met nadruk te wijzen op de noodzakelijkheid om: 1°. een inspecteur voor het lager onderwijs te benoemen, en 2°. om den onderwijzersstand ook door verbetering van inkomen op te heffen.

Tot dit laatste heeft voorzeker gestrekt de door Uwe Excellentie genomen en algemeen toegejuichte maatregel om de onderwijzers in de districten, ongerekend vrije woning, een minimum-inkomen van f 1000 's jaars te verzekeren.

De oprigting van gouvernementsscholen op 's lands grond Boniface en op den houtgrond Onverdacht in Boven-Para, waren, onder meer, vernieuwde bewijzen, dat het lager onderwijs een onderwerp uitmaakt van de aanhoudende zorg van het bestuur.

Mogt de hiervoren genoemde thans bij de Koloniale Staten aanhangige ontwerp-verordening, waarbij leerpligtigheid wordt voorgesteld en in eenige gewigtige leemten van het vigerend reglement wordt voorzien, kracht van wet erlangen, dan vleit zich de commissie dat het onderwijs, vooral in de districten, beter dan thans aan de billijke verwachtingen zal beantwoorden.

Het personeel der commissie onderging eenige wijziging.

In de maand October overleed haar geacht lid en ijverige secretaris N. F. A. Arlaud. Voorts werden tot leden benoemd de heeren J. F. A. Cateau van Rosevelt, oud-lid der commissie, en mr. A. C. Wesenhagen, terwijl de functien van secretaris aan het lid Batenburg werden opgedragen.

Hierbij wordt overgelegd eene opgave omtrent de scholen te Paramaribo, met vermelding van het aantal leerlingen op ultimo December 1874.

Namens de Commissie van Onderwijs,

De Voorzitter,

(*get.*) G. J. A. Bosch Reitz.

Het Lid en Secretaris,

» L. C. Batenburg.

Voor eensluidend afschrift,

De waarnemende Gouvernements-Secretaris,

(*get.*) P. Alma.

SCHOLEN

te Paramaribo, op ultimo December 1874.

Volg-nommer.	NAMEN DER ONDERWIJZERS EN ONDERWIJZERESSEN.	Onderwijzers-rang.	Aantal leerlingen.		
			Jongens.	Meisjes.	Totaal.
1	Mej. C. P. M. J. Vlier	3de rang.	»	130	130
2	Wed. C. W. Oehlers	3de »	»	104	104
3	N. van Meerten	1ste »	83	25	108
4	H. C. ten Broeke	1ste »	12	13	25
5	J. J. Heilbron	1ste »	19	13	32
6	J. A. Muller	2de »	75	»	75
7	W. L. Cramer	2de »	51	»	51
8	W. F. H. Batenburg	2de »	87	»	87
9	L. F. Sevenoaks	2de »	75	»	75
10	J. B. Bibaz	2de »	57	»	57
11	E. O. S. Stuger	3de »	77	»	77
12	F. N. van Trigt	3de »	123	54	177
13	E. Azijnman	3de »	48	34	82
14	A. E. Gomperts	3de »	12	16	28
15	J. P. C. Uckerman	4de »	87	5	92
16	J. Dahlberg	4de »	65	40	105
17	E. A. Renkewitz	1ste »	467	»	467
18	J. J. Lorgion Stellingwerff	3de »	»	608	608
19	J. B. de Vries	3de »	11	»	11
20	G. M. Elstak	4de »	20	10	30
21	F. L. Peulen	3de »	20	»	20
22	J. Paardekooper	3de »	61	»	61
23	Mej. H. L. Batenburg	1ste »	»	21	21
24	F. A. Stuyvers en O. W. Stoffers	1ste »	289	631	920
25	Wed. E. J. Halphide	3de »	3	3	6
26	» E. C. Wesenhagen	4de »	»	15	15
27	Mej. L. A. Q. Labadie	4de »	2	13	15
	(Benevens drie bewaarscholen).		1744	1735	3479

AANMERKINGEN.
Stads onderwijzeres.
Idem.
Allen voor rekening van het Koloniaal Gouvernement.
50 " " " " " "
66 " " " " " "
Allen " " " " " "
55 " " " " " "
75 " " " " " "
75 " " " " " "
Allen " " " " " " (op 's lands grond Boniface.)
School der Moravische Broedergemeente.
" " " "
" " " "
" " " " (1ste Buitenwijk.)
" " Roomsch-katholijke gemeente.
" " " "
" " " "
Allen voor rekening van het Koloniaal Gouvernement.

VERSLAG van den toestand der Normaalschool op 1 Februarij 1875.

De kweekelingen, die in het afgeloopen kwartaal als zoodanig waren ingeschreven, zijn de volgende jongens:

GERRIT JULIUS HALVE,	oud 26 jaar;
ALPHONSUS ASSEN,	» 23 »
DANIEL PETRUS IJVERAAR,	» 25 »
HARRY MONSANTO,	» 18 »
JOSEF DANIEL WOLFF,	» 21 »
RUDOLF DELWON,	» 24 »
JULIUS ANDRIANS BOSMANS,	» 17 »
Meisjes:	
ANNA MARIA PHILIPPINA VLIER,	» 20 »
HENDRIETTE LOUISA DE LEON,	» 18 »
LOUISA GEERTRUIDA HOMOED,	» 23 »

Van de lijst zijn afgeschreven de kweekeling RAPHAEL BUENO BIBAZ, oud 19 jaar, die, na gunstig afgelegd examen, de school heeft verlaten, en de kweekeling SAMUEL DANIEL SANCHES, oud 22 jaar, wegens overlijden. Ziekte, vooral koorts, heeft de kweekelingen verhinderd de lessen geregeld bij te wonen; en ook nu nog worden verscheidene hunner door die ziekte geplaagd.

In het algemeen was hun gedrag goed en gaven zij blijken van goeden wil.

Armoede, die velen hunner noopt zich des avonds met handenarbeid bezig te houden, is de oorzaak dat zij zich niet met dien ernst aan de studie konden wijden, als wel wenschelijk en tevens noodzakelijk is.

De lessen in de vastgestelde vakken zijn op de gewone uren en dagen geregeld gegeven.

Aldus naar waarheid opgemaakt.

Paramaribo, 1 Februarij 1875.

(*get.*) H. C. TEN BROEKE.

Voor eensluidend afschrift,

(*get.*) L. C. BATENBURG,

Lid en Secretaris der Commissie van onderwijs.

Koloniaal verslag van 1875.

SURINAME.

BIJLAGE G 4.

N°. 65.

PARAMARIBO, 1 *Januarij* 1875.

Gedurende den tijd, verloopen tusschen het laatst ingediende verslag en het tegenwoordige, is de ondergeteekende onafgebroken voortgegaan met de opleiding tot onderwijzers van jongelieden van beide seksen, volgens het plan, dat hij vroeger de eer had ter kennisse van de commissie te brengen. Een zijner kweekelingen werd, na afgelegd examen, tot onderwijzer van den vierden rang toegelaten.

Op ultimo December 1874 waren onder zijne leiding de navolgende kweekelingen:

Vrouwelijke:

F. C. HEERENBERG.
E. E. MEERTEN.
E. WILMANS.
J. PAUW.
M. E. BRANDON.

Mannelijke:

B. EZECHIELS.
J. R. GOEDMAN.
A. A. HECKERS.
B. N. HOOGVLIET.
J. W. RHENARDUS.
C. G. VAN DER LEUW.
J. STOLTING.
C. BERGEN.
J. F. OMZIGTIG.
S. C. MARE.
T. J. RITFELD.
A. W. G. HOMET.
R. J. T. SCHUTMAN.

Aan de Commissie van Onderwijs in de Kolonie Suriname.

Van de vrouwelijke kweekelingen mag over het algemeen loffelijke getuigenis worden afgelegd. De drie eerstgenoemden leggen zich met ijver op hare studien toe en geven goede bewijzen van hare geschiktheid tot het geven van onderwijs. De ondergeteekende hoopt haar ook spoedig tot het afleggen van een examen voor te dragen. De vierde genoemde is zwak, maar vol goeden wil, en er bestaat grond te verwachten, dat zij te eeniger tijd eene goede onderwijzeres zal worden. De vijfde genoemde maakt zeer vele verzuimen, zoodat hare vorderingen niet groot zijn, ofschoon zij geenszins ontbloot is van verstandelijke vermogens en geschiktheid.

Wat betreft de mannelijke kweekelingen, over hen is de ondergeteekende meestendeels minder tevreden. Zij leggen, op eenige uitzonderingen na, weinig ijver voor de studie aan den dag en laten zich dikwijls te vergeefs op de les zoeken. De ondergeteekende meent dit te moeten toeschrijven aan den tegenwoordigen toestand van het onderwijs in de districten.

Deze is toch weinig opwekkend, zoodat de kweekelingen, van welke de meeste examen afleggen om aan het hoofd eener districtsschool te staan, den lust tot studie, dien zij aanvankelijk aan den dag gelegd hebben, door dezen stand van zaken geheel verliezen.

Mogt, bij eene eventuele regeling van het lager onderwijs, eene verbetering in de onderwerpelijke zaak komen, dan koestert de ondergeteekende de hoop, dat ook hun ijver weder zal worden opgewekt.

Gunstig onderscheidt zich de eerstgenoemde kweekeling, die vrij goede vorderingen maakt en ook spoedig tot het afleggen van een examen zal worden voorgedragen. De vier volgende kweekelingen doen hun best en gaan redelijk vooruit. De zes volgenden zijn minder ijverig en verzuimen dikwijls de les. Op hen is vooral van toepassing hetgeen door den ondergeteekende hierboven is gezegd. De twee laatstgenoemden zijn zeer onverschillig en geven den ondergeteekende alle reden tot ontevredenheid.

Van de Commissie de Dw. Dienaar,

(*get.*) N. VAN MEERTEN,
onderwijzer.

Voor eensluidend afschrift,

(*get.*) S. C. VAN BATENBURG,
Lid en secretaris der Commissie van Onderwijs.

RAMING der ontvangsten en uitgaven voor de kolonie Suriname, voor het dienstjaar 1874.

ONTVANGSTEN.

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Geraamd bedrag.
	A. *Directe en indirecte belastingen.*	
a.	Personeel	f 70 000,00
b.	Grondbelasting	*Memorie.*
c.	Patentregt	70 000,00
d.	Belasting op de huurwaarde van huizen	20 000,00
e.	Paardengeld	1 000,00
f.	Accijnsregt op het binnenlandsch gedistilleerd	90 000,00
g.	Invoerregt	375 000,00
h.	Uitvoerregt	150 000,00
i.	Lastgeld der schepen	34 000,00
k.	Baak-, los- en steigergelden	7 000,00
l.	Waag- en rooigelden en pakhuishuur	12 000,00
m.	Zegelregt, vendu- en transportregt daaronder begrepen	40 000,00
n.	Successie- en overgangsregten	9 000,00
o.	Begraafplaatsregt	2 000,00
p.	Regt op de verlotingen	100,00
	B. *Inkomsten van onderscheiden aard.*	
a.	Leges en provisiegelden	300,00
b.	Passagegelden	32 500,00
c.	Opbrengst der posterij	12 000,00
d.	Erf- en grondpacht	4 000,00
e.	Landtaxen of akkergelden	10 000,00
f.	Inhouding op de tractementen der ambtenaren voor pensioen	56 000,00
	Transporteren	f 994 900,00

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Geraamd bedrag.
	Per transport	f 994 900,00
g.	Renten van het opgeheven West-Indisch pensioenfonds	10 800,00
h.	Terugbetaalde voorschotten	600,00
i.	Boeten, opbrengst van verbeurdverklaringen en terugbetaling van voorloopig betaalde justitie- en proceskosten	5 000,00
k.	Griffieregten, te verantwoorden aan de koloniale kas	1 400,00
l.	Salarissen van den hypotheekbewaarder, te verantwoorden aan de koloniale kas	1 000,00
m.	Emolumenten van den gouvernements-secretaris, te verantwoorden aan de koloniale kas	5 000,00
n.	Verschillende ontvangsten	35 500,00
	C. *Ontvangsten betreffende de immigratie.*	
a.	Opbrengst der geldleening tot bevordering van de immigratie	300 000,00
b.	Alle andere ontvangsten	*Memorie.*
	D. *Bijdrage uit 's Rijks schatkist tot aanvulling der koloniale middelen*	142 130,40
		f 1 496 330,40

UITGAVEN.

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	Geraamd bedrag.
I.	Gouvernements-secretarie, Koloniale Staten en algemeene dienst	f 118 327,75
II.	Justitie en politie	312 241,30
III.	Administratie van finantien	95 532,00
IV.	Immigratie en kolonisatie	336 200,00
V.	Eeredienst, onderwijs, onbeheerde boedels en weezen, armenzorg en burgerlijke geneeskundige dienst	240 553,60
VI.	Bouwdepartement	91 015,00
VII.	Koloniale vaartuigen, betonning, bebakening en seinwezen	110 385,75
VIII.	Pensioenen, wachtgelden en onderstanden	142 075,00
IX.	Onvoorziene uitgaven	50 000,00
		f 1 496 330,40

Koloniaal verslag van 1875.

SURINAME.

BIJLAGE I[1]

N°. 67.

STAAT van reeds gedane of nog te doene ontvangsten voor de kolonie Suriname over het dienstjaar 1874, vergeleken met de raming.

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Raming voor 1874.	Ontvangsten gedaan of nog te doen voor 1874.
	A. *Directe en indirecte belastingen.*		
a.	Belasting op de veld- en plantage-arbeiders	f 70 000,00	f 81 254,00
b.	Personeel		
c.	Grondbelasting	*Memorie.*	»
d.	Patentregt	56 000,00	61 672,76
e.	Belasting op de huurwaarde van huizen	24 000,00	22 599,37⁵
f.	Paardengeld	900,00	724,50
g.	Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd	100 000,00	64 982,57
h.	Invoerregten	270 000,00	295 868,17⁵
i.	Uitvoerregten	150 000,00	118 671,18
k.	Lastgeld der schepen	32 000,00	34 501,00
l.	Baak-, los- en steigergelden	7 000,00	6 787,14⁵
m.	Waag- en rooigelden en pakhuishuur	12 000,00	8 674,09
n.	Zegelregt, vendu- en transportregten daaronder begrepen	50 000,00	32 915,70
o.	Successie- en overgangsregten	9 000,00	4 459,51⁵
p.	Begraafplaatsregt	2 500,00	2 670,00
q.	Regt op de verlotingen	300,00	244,10
	B. *Inkomsten van onderscheiden aard.*		
a.	Leges- en provisiegelden	1 000,00	537,96
b.	Passagegelden	30 000,00	31 330,96⁵
c.	Opbrengst der posterij	12 000,00	11 077,66⁵
d.	Erf- en grondpacht	4 000,00	5 348,90
e.	Landtaxen of akkergelden	10 000,00	8 827 52⁵
	Transporteren	f 840 700,00	f 793 147,12⁵

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Raming voor 1874.	Ontvangsten gedaan of nog te doen voor 1874.
	Per transport .	f 840 700,00	f 793 147,125
f.	Inhoudingen op de tractementen der ambtenaren voor pensioen	50 000,00	56 750,095
g.	Renten van het opgeheven West-Indisch pensioenfonds	10 762,00	10 843,33
h.	Terugbetaling van voorschotten	300,00	2 615,33
i.	Boeten, opbrengst van verbeurdverklaring en terugbetaling van voorloopig betaalde justitie- en proceskosten	4 000,00	7 577,31
k.	Griffieregten te verantwoorden aan de koloniale kas	1 400,00	2 023,41
l.	Salarissen van den hypotheekbewaarder, te verantwoorden aan de koloniale kas	1 000,00	1 344,82
m.	Emolumenten van den gouvernementssecretaris, te verantwoorden als boven	3 800,00	5 114,17
n.	Verschillende ontvangsten	28 000,00	46 945,09
	C. *Ontvangsten betreffende de immigratie*	*Memorie.*	»
	D. *Bijdrage uit 's Rijks schatkist tot aanvulling der koloniale middelen* . . .	299 079,40	297 451,955
		f 1 239 041,40	f 1 223 812,635

Koloniaal verslag van 1875.

SURINAME.

BIJLAGE J. I 2

N°. 68.

STAAT van reeds gedane of nog te doene uitgaven voor de kolonie Suriname, over het jaar 1874, vergeleken met de raming.

BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	RAMING voor 1874.	UITGAVEN gedaan of nog te doen voor 1874
Gouvernements-secretarie, Koloniale Staten en algemeene dienst	f 170 535,75	f 181 007,03
Justitie en politie	316 271,30	331 672.48
Administratie van finantien	87 700,00	82 375,43
Eeredienst, onderwijs, onbeheerde boedels en weezen, armenzorg en burgerlijke geneeskundige dienst	271 915,60	251 269,64⁵
Bouwdepartement	105 515,00	104 491,59
Koloniale vaartuigen, betonning, bebakening en seinwezen	120 348,75	120 048,98
Pensioenen, wachtgelden en onderstanden	136 755,00	142 164,79
Onvoorziene uitgaven	30 000,00	10 782,69
	f 1 239 041,40	f 1 223 812,63⁵

VERSLAG van de immigratie en kolonisatie in de kolonie Suriname over het jaar 1874.

I. Immigratie.

Na de komst van het Engelsch schip *Howrah* in April 1874 van Calcutta, had er gedurende het geheele jaar geen aanvoer meer van immigranten plaats, zoodat de immigratie tijdelijk tot stilstand kwam. Reeds voorlang was zij uit China gestaakt; de laatste aanvoer geschiedde uit Hong-Kong, met de *Ferdinand Brumn* in 1869. Omstreeks dat tijdstip werd de immigratie van die plaats door het Britsch bestuur gesloten, terwijl de Portugesche Regering haar op den 27sten Maart 1874 almede uit Macao verbood.

Wel is waar had de Chinesche Regering in overleg met de vertegenwoordigers van Frankrijk en Groot-Britannie een reglement voor de aanwerving in China van urbeiders, om onder contract voor een bepaalden tijd veld- of fabriekarbeid te verrigten, ontworpen, welk reglement, ofschoon nimmer geratificeerd, in China toch kracht van wet verkreeg, zoodat het door de onderdanen van alle Mogendheden, die in China arbeiders voor het buitenland aanwerven, moet worden nageleefd; maar de voor Suriname bezwarende bepalingen ten aanzien der verpligte voeding en vrije terugreis na verloop van vijf jaren, bragt te weeg, dat ook die immigratie, waarop door velen te regt het oog gevestigd was, alsnog niet tot werkelijkheid konde komen. Vele belanghebbenden gaven met het oog op de bezwaren van dat reglement de voorkeur aan eene werving van vrije emigranten uit China via Java naar Suriname door tusschenkomst van aldaar gevestigde Chinesche hoofden en deden het Bestuur daarvan mededeeling door tusschenkomst van den ondergeteekende; maar het Opperbestuur vond tegen de verwezenlijking van het voorstel bezwaar, dewijl het daardoor storing voorzag in de voor Nederlandsch Indie van zooveel gewigt zijnde landverhuizing van Chinezen derwaarts. Daarentegen zou de Nederlandsche Regering pogingen doen om eene gewenschte wijziging van het Chinesche emigratie-reglement te erlangen en de bezwaren, die daartegen bestaan, uit den weg te ruimen; doch te oordeelen naar hetgeen vroeger door den heer Ferguson, omtrent de gevoelens der Chinesche overheden, ter zake van de emigratie en van de gehechtheid dier Regering aan het bestaande reglement is medegedeeld, kan men aannemen dat er grondige redenen bestaan om aan een gunstigen uitslag dier pogingen, waarvan overigens niets verder bekend is, te twijfelen.

De immigratie van vrije arbeiders van Chineschen landaard uit Java, werd sedert de aankomst op den 12den Februarij 1874 van 13 mannen met het Nederlandsch schip *Hendrik Daniel* niet voortgezet. De aanvoer van deze soort van arbeiders, die op zeer hooge kosten loopt, geschiedde eenig en alleen door de Nederlandsche Handelmaatschappij voor hare plantage de Resolutie. Bij die proef is echter gebleken, dat zij niet beantwoordt. Vooreerst bestonden de arbeiders meestal uit ambachtslieden, die al spoedig bleken voor den veldarbeid weinig geschiktheid te bezitten, maar bovendien waren het lieden van slecht gehalte, lui en aan den opium verslaafd, dat, gepaard met de enorme kosten van aanvoer en de spoedig te voorziene uitputting van het premiefonds, ook deze immigratie staken deed.

In de emigratie van vrije arbeiders uit Barbados en andere plaatsen in West-Indie, naar deze kolonie, had ook geheele stilstand plaats. Met het doel om nu en dan plaats hebbende misbruiken tegen te gaan, werd door het Gouvernement van eerstgenoemd eiland eene verordening in het leven geroepen, welke de emigratie van arbeiders aan zekere regelen onderwierp en haar onder een meer dadelijk toezigt der Regering stelde. Die verordening kwam den 18den Februarij 1873 voor den tijd van vijf jaren in werking in de plaats van die, welke den 23sten Maart 1864 was vastgesteld geworden.

Ofschoon door die regeling der emigratie van vrije arbeiders wel geen hinderpalen werden in den weg gelegd, had zij echter toch met andere moeijelijkheden te kampen, waartoe in de eerste plaats behoorde de grootere voordeelen die het naburig Britsch Guyana en ook andere Britsche kolonien aan de immigranten, die derwaarts willen gaan, aanboden. Zij bekwamen van het Britsch koloniaal gouvernement vrijen overtogt voor zich en hunne gezinnen, zonder dat zij verpligt waren, vóór hun vertrek of na aankomst in de kolonie zich voor den arbeid te verbinden. Eene mededinging onder zulke voorwaarden kon Suriname niet doorstaan, zoodat die bron van arbeidskrachten weldra ophield te vloeijen.

Volgens de bestaande bepalingen toch wordt alleen premie toegekend voor den aanvoer van vrije arbeiders, die zich voor een bepaalden tijd voor den veld- of fabriekarbeid verbinden, welke uit West-Indie voor een man f 25 bedraagt, zijnde ongeveer het bedrag der kosten van den overtogt. Komen de immigranten dus over zonder contract, dan wordt er ook te hunnen behoeve geen premie uitbetaald, als wanneer de kosten geheel voor eigene rekening zouden komen, dewijl toch niemand bereid zou zijn die uitgaven op zich te nemen, zonder van den arbeid dier immigranten verzekerd te zijn. In Demerary en andere Engelsche plaatsen daarentegen wordt den immigranten vrije overtogt voor rekening van het immigratiefonds gegeven, zonder dat zij zich voor eenigen arbeid behoeven te verbinden. Op die wijze zijn aldaar duizenden ingevoerd, van eene klasse, evenwel, die eer tot nadeel dan tot voordeel heeft gestrekt, dewijl het grooter deel bestond uit het schuim der stadsbevolking. Men tracht thans daarin verbetering te brengen, door het plaatsen op Barbados van een gouvernements-emigratie-agent, die in last heeft slechts gezinnen uit den werkelijken arbeidersstand aan te nemen en voor rekening van het immigratiefonds vrijen overtogt te verschaffen, evenwel zonder de verpligting van werkovereenkomsten te sluiten. Maar dit stelsel voor Suriname willende toepassen, zouden de kosten volgens art. 2 van het Koninklijk

besluit van 22 Maart 1872, n°. 26, moeten komen ten laste van de aanvragers van immigranten, die zich evenwel niet zouden opdoen, omdat het niet te verwachten is dat de immigranten werkovereenkomsten zullen willen sluiten, wanneer dit voor de Britsche kolonien niet wordt geëischt.

De laatste aanvoer van immigranten uit Nederland had plaats den 6den Maart 1874, ten getale van 8 voor de plantage Pieterszorg. Hunne te Amsterdam gesloten contracten voldeden niet aan de bepaling der wet, zoodat zij niet werden bevestigd en vrij werden verklaard om al dan niet nieuwe werkovereenkomsten te sluiten. Nadat zij met de verordeningen op den arbeid waren bekend gemaakt, besloten zij zich onder contract te verbinden.

Zoo als ten vorige jare van deze immigranten is gezegd, voldoen zij, met enkele uitzonderingen, niet goed, zoodat die immigratie schijnt opgehouden te zijn.

In April 1874 werd door middel van het *Gouvernements-advertentieblad* ter kennis van belanghebbenden gebragt onder welke voorwaarden immigranten uit Britsch Indie door tusschenkomst van het Koloniaal bestuur gedurende het verschepingssaizoen 1874—1875 te bekomen zouden zijn. Die voorwaarden waren gelijk aan die van het vorige jaar. Er hadden echter geene bestellingen plaats.

Bij de uitputting van het premiefonds, waarin door de voorgestelde leening tot bevordering der immigratie nog niet voorzien was, bestond het vooruitzigt dat de kosten te hoog zouden loopen, welke bovendien bij eventuelen terugvoer na verloop van vijf jaren, waarvan de kosten almede ten laste van de bestellers komen, daarmede stonden vermeerderd te worden.

Ook waren de reeds van Calcutta gekomen immigranten, zoo als in het vorige jaarverslag is gemeld, niet medegevallen. Ongeschiktheid van de meesten voor den veldarbeid, ziekten ten gevolge hunner slechte ligchaamsgesteldheid en van den invloed van het klimaat en de enorme sterfte, die hunne rijen dunde, waren reeds korten tijd na hunne aankomst gebleken en moedigden niemand aan om bestellingen te doen. Bovendien de suikermarkt bleef dalende, de meeste planters verkregen uit hunne ondernemingen, die meestal op te kleine schaal en met te beperkte middelen waren aangelegd, geen voordeel; anderen werkten met verlies en raakten daardoor uitgeput. Dit alles, maar ook de overigens verblijdende omstandigheid, dat er tegen aller verwachting zooveel arbeid van de Kreolen-bevolking verkregen werd, werkte de immigratie geenszins in de hand.

Wel is waar was men bij het einde des jaars nog onbekend met het bedrag van de kosten der aangevoerde immigranten, die door eene bij Gouvernements-resolutie van den 6den Januarij 1874, lit. B, n°. 1, benoemde commissie van 7 leden onder voorzitterschap van den administrateur van financien moest worden vastgesteld, en was ook de vrees niet ongegrond dat de doorloopende kosten van het agentschap te Calcutta geheel zouden worden gebragt ten laste van de enkelen die bestellingen zouden doen, maar toch kan veilig worden aangenomen, dat, indien de koelies waren medegevallen, er meer bedrijfskapitaal aanwezig was, de prijzen der koloniale producten beter waren geweest en er niet zooveel lust tot arbeid onder de Kreolen had bestaan, er in weerwil van die onbekendheid en vermeerdering van kosten toch aanvragen zouden zijn ingekomen.

Buitenlandsche agenten en depôts.

Ofschoon er geen aanvragen voor immigranten uit Britsch Indie inkwamen, werd het Surinaamsch agentschap te Calcutta en het depôt in stand gehouden, evenwel met vermindering van personeel. De depôt-gebouwen, die voor den tijd van 3 jaren waren gehuurd tegen 300 ropijen 's maands, werden enkele keeren tegen dezelfde som verhuurd aan de agenten voor Cayenne en Demerary. Daarentegen werden van de 56 koelies, die door den agent waren aangeworven en na vertrek van het laatste schip de *Howrah* in het depôt overbleven, 46 aan laatstgenoemden agent overgedaan en de overigen naar huis gezonden.

De ter plaatse bestaande verordening »the Indian emigration act" werd onder het scherp toeziend oog der Britsch-Indische regering zooveel mogelijk nageleefd. Slechts aan een punt, de 1ste alinea van art. 14 der tusschen Nederland en Groot-Britannie op den 8sten September 1870 gesloten overeenkomst, betreffende de immigratie van vrije arbeiders uit Britsch Indie naar Suriname, welke voorschrijft dat er op elk schip dat immigranten vervoert een Europeesch heelkundige aan boord moet zijn, werd te Calcutta niet altijd de hand gehouden, zoodat er van de 8 schepen met immigranten 4 waren met inlandsche geneeskundigen aan boord. Hoe noodig dit voorschrift was, bleek uit de weinig goede verstandhouding die somtijds tusschen die inlandsche geneesheeren en de scheepsofficieren bestond, maar bovenal uit hetgeen in het laatst van December 1873 op de *Kate Kellock* had plaats gevonden, toen er ten gevolge van de slechte verstandhouding tusschen den inlandschen geneesheer BEPUN BEHARRY DUTT en den scheepsbevelhebber een aan muiterij grenzenden geest onder de immigranten en verzet tegen de scheepsofficieren aan boord plaats vond, zoodat men genoodzaakt was op Ascension binnen te loopen, alwaar op advies van den ter zake benoemden zeekrijgsraad onder voorzitting van den Britschen kapitein ter zee E. R. FREMANTLE, genoemde geneeskundige werd ontslagen en aan wal gezet.

Aankomst der immigranten in de kolonie.

In 1874 kwamen 5 schepen, 2 onder Nederlandsche en 3 onder Britsche vlag, met immigranten aan, te weten: uit Britsch Indie den 18den Januarij de *Kate Kellock* met 458 immigranten, den 14den Februarij de *Medea* met 480 immigranten, den 8sten April de *Howrah* met 446 immigranten; — uit Nederland den 6den Maart de *Cornelia en Maria* met 8 immigranten; — en den 12den Februarij de *Hendrik Daniel* met 13 immigranten van Chineschen landaard uit Java over Nederland.

Het onderzoek aan boord leidde tot geene klagten hoegenaamd; ook de oorspronkelijke stukken werden in ordo bevonden, behalve die van de 8 immigranten uit Nederland, waarvan de afscheping buiten toezigt der Regering had plaats gevonden en voor wier aanvoer dus geen premien werden betaald.

De duur van de reis en de daarop plaats gehad hebbende geboorte en sterfte was als volgt:

NAMEN DER SCHEPEN.	PLAATS VAN VERTREK.	Duur van de reis.	GEBOORTE.		STERFGEVALLEN.				
		Dagen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Kate Kellock	Calcutta. . . .	94	»	6	2	2	2	5	11
Hendrik Daniel	Nederland . . .	46	»	»	»	»	»	»	»
Medea.	Calcutta. . . .	77	1	»	2	1	»	1	4
Cornelia en Maria . . .	Nederland . . .	38	»	»	»	»	»	»	»
Howrah	Calcutta. . . .	82	»	»	»	2	7	5	14

Ofschoon alle immigranten voor den veld- of fabriekarbeid hadden gecontracteerd en door den stadsgeneesheer ook daarvoor ligchamelijk geschikte werden bevonden, waren de meesten toch geen eigenlijke arbeiders. De immigranten per *Howrah* maakten eene gunstige uitzondering op al de vorige bezendingen, omdat de arbeidersstand, zijnde koelies van de Hilltribes en van de Dosath Dhangeren Chamarkasten veel sterker dan bij de anderen vertegenwoordigd was. Eene nauwkeurige opname alhier van hunne vroeger uitgeoefende beroepen leidde tot de volgende uitkomst. Van de 446 per *Howrah* aangebragte immigranten, hadden 174 vroeger het landbouwbedrijf uitgeoefend; 5 waren geweest soldaat, 7 priester, 51 huisbediende, 6 spoorweg- en dorpswachter, 32 bedelaar, 11 schaapherder, 16 winkelier of uitventer, 1 straatmuzikant, 6 modderverkooper, 9 wever, 2 smid, 3 commissionair, 7 sjouwer, 1 kroeghouder, 7 rijststamper, 7 grassnijder, 1 straatroover, 2 timmerman, 1 metselaar, 3 bakker, 2 houtkapper, 1 schoolmeester, 4 opiumbereider, 1 olieslager, 1 makelaar in vrouwen en 1 vrouwelijke barbier. De overigen waren kinderen. En toch stak deze bezending gunstig bij de vorigen af, waarvan het getal werkelijke arbeiders op niet meer dan $^1/_8$ kon worden geraamd.

Bij het onderzoek aan boord werden ziek bevonden en naar 's lands hospitaal gezonden het volgende aantal immigranten.

NAMEN DER SCHEPEN.	Bij aankomst in de kolonie ziek bevonden en naar het hospitaal gezonden.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Kate Kellock.	16	10	1	2	29
Hendrik Daniel	2	»	»	»	2
Medea	17	8	1	1	27
Cornelia en Maria. . .	»	»	»	»	»
Howrah	19	7	4	3	33

De toedeeling der immigranten geschiedde door den agent-generaal, in tegenwoordigheid der belanghebbenden, met naauwkeurige inachtneming der bepalingen volgens art. 37 en 38 van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, n°. 27.

Tot zekerheid voor de betaling der kosten van terugvoer der immigranten uit Britsch Indie werd als borg gegeven eerste hypotheek op vaste goederen voor een bedrag van f 100 per hoofd, onder voorwaarde dat het geheele bedrag voor hetwelk waarborg is gesteld, tenzij tusschentijds met onderling goedvinden gewijzigd, in zijn geheel verbonden blijft, zoolang een der toegewezen immigranten regt op vrije terugreis behoudt.

De overige immigranten hadden geen vrije terugreis bedongen.

Getalsterkte, huwelijken, geboorte en sterfte onder de immigranten, hun algemeene toestand en andere bijzonderheden.

I. Uit West Indie.

		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Op den 1sten Januarij 1874 bevonden zich in de kolonie		676	443	152	120	1391
Vermeerderd	door aankomst.	»	»	»	»	»
	» geboorte .	»	»	12	16	28
		676	443	164	136	1419
Verminderd	door overlijden.	47	15	9	9	80
	wegens geëindigden diensttijd afgevoerd . .	89	59	32	14	194
	door ontbinding van het contract	1	1	»	»	2
	door desertie .	1	»	»	»	1
Blijft op 31 December 1874		538	368	123	113	1142

Huwelijken hadden niet onder hen plaats.

De geboorten bedroegen 28 of 7,6 ten honderd van het aantal vrouwen.

Het sterftecijfer bedroeg 5,75 ten honderd.

Reeds meermalen is op de slechte geaardheid der immigranten uit de Britsch-West-Indische plaatsen gewezen, dat, voor zooverre Barbados betreft, thans ook in Demeray schijnt gevoeld te worden. De immigranten vroeger aangevoerd van het Nederlandsch eiland St. Eustatius, blijven zich daarentegen uitmuntend gedragen.

II. Uit Nederland.

		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Op den 1sten Januarij 1874 bevonden zich in de kolonie		78	1	»	»	79
Vermeerderd	door aankomst.	5	2	»	1	8
	» geboorte .	»	»	1	»	1
		83	3	1	1	88
Verminderd	door overlijden.	8	»	»	»	8
	wegens ontbinding van het contract . .	2	»	»	»	2
Blijft op 31 December 1874		73	3	1	1	78

Huwelijken hadden niet plaats en geboorte slechts 1.

Het sterftecijfer bedroeg 9,34 ten honderd.

Met enkele gunstige uitzonderingen is het gedrag dezer immigranten zeer laakbaar. Zoo als reeds vóór hunne aankomst was voorzien, dienen zij in het algemeen slechts om de ziekenzalen en gevangenissen te vullen en strekken geenszins om het prestige van Europeanen omhoog te houden.

III. Uit Nederlandsch Indie van Chineschen landaard.

	Mannen.
Op den 1sten Januarij 1874 bevonden zich in de kolonie	101
Aangevoerd . . .	13
	114
Overleden . . .	21
Blijft op 31 December 1874 . . .	93

Huwelijken noch geboorten hadden bij hen plaats.

Het sterftecijfer beliep 1868 ten honderd van de gemiddelde bevolking.

Zoo als reeds in het vorige verslag is medegedeeld, blijken deze immigranten niet van die klasse te zijn, waaruit de kolonie hare arbeiders behoort te kiezen. Geschiktheid voor den arbeid en een goed gedrag staan doorgaans in omgekeerde reden tot het sterftecijfer d. i. hoe minder het gehalte van de arbeiders is, des te hooger stijgt het sterftecijfer. Dit laatste is bijna een zekere maatstaf tot beoordeeling van de waarde der immigranten met betrekking tot den veld- en fabriekarbeid.

IV. Uit Britsch Indie.

		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal
Op den 1sten Januarij 1874 bevonden zich in de kolonie		1426	525	230	142	2323
Vermeerderd	door aankomst.	741	332	182	129	1384
	geboorte. . .	»	»	16	15	31
		2167	857	428	286	3738
Verminderd	door overlijden.	384	143	71	54	652
	» desertie .	1	»	»	»	1
Blijft op 31 December 1874		1782	714	357	232	3085

Er hadden dit jaar geen huwelijken bij hen plaats. Tot dusverre vermengen de Indiers zich zelden met andere rassen. Het is slechts van enkele vrouwen bekend die mannen van het negerras hebben genomen. Daarentegen is het nog niet voorgekomen dat Indiers zich van inlandsche vrouwen voorzien. Over het algemeen staan de koelie-vrouwen op een laag standpunt van zedelijkheid, waaraan grootendeels de geringe vermeerdering door geboorte toe te schrijven is.

Het geboortecijfer bedraagt slechts 4,3 op de 100 vrouwen. Het sterftecijfer daarentegen 18,54 ten honderd van de gemiddelde bevolking. Ook hierop is van toepassing hetgeen vroeger omtrent de verhouding tusschen goede of slechte arbeiders en hun sterftecijfer is gezegd.

V. Uit China.

		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Op den 1sten Januarij 1874 bevonden zich in de kolonie		499	8	7	6	520
Vermeerderd	door aankomst.	»	»	»	»	»
	» geboorte .	»	»	»	1	1
	» het sluiten van nieuwe verbindtenissen. .	130	»	»	»	130
		629	8	7	7	651
Verminderd	wegens geëindigden diensttijd.	164	1	»	»	165
	» melaatschheid overgebragt naar het leprozen etablissement .	1	»	»	»	1
	door overlijden.	20	1	»	»	21
Blijft op 31 December 1874		444	6	7	7	464

Er hadden geene huwelijken en slechts een geboorte plaats. De sterfte bedroeg 4.01 ten honderd.

Deze immigranten blijven nog altijd met die van Afrikaansch ras, de meest gewenschte arbeiders, voor zooverre zij namelijk regtstreeks uit China afkomstig zijn, en niet te voren hun verblijf in Britsche kolonien hebben gehad.

Verbreking en wijziging der werkovereenkomsten en tijdelijke tewerkstelling op andere plantages.

(Artt. 46, 48 en 62, Koninklijk besluit 22 Maart 1872, n°. 27).

Op den 7den October 1874 werden met onderling goedvinden en onder goedkeuring van den Gouverneur de contracten verbroken van 24 immigranten uit Britsch Indie, gevestigd op de suikerplantage Houttuin, toen deze cultuur verlaten werd. Zij sloten onmiddellijk daarop eene nieuwe en gelijkluidende overeenkomst voor hunnen nog onvervulden diensttijd met de Handelmaatschappij voor de plantage de Resolutie.

Op gelijke wijze werden de contracten ontbonden van 2 immigranten uit Britsch West-Indie, die vervolgens uit de kolonie vertrokken zijn; alsmede van 2 immigranten uit Nederland, waarvan de een zich als winkelbediende in Nickerie en de andere zich als arbeider in Coronie gevestigd heeft.

Er had geen wijziging in de contracten plaats.

Met toestemming der immigranten en met vergunning van den Gouverneur werden door de huurders tijdelijk op

andere plantages dan waarvoor zij oorspronkelijk gehuurd waren, te werk gesteld:

37 immigranten uit West-Indie;

en 44 » » Britsch Indie.

Certificaten wegens geëindigden diensttijd. (Art. 49.)

Gedurende 1874 werden door den ondergeteekende uitgereikt wegens volbragten diensttijd, 140 certificaten aan:

86 immigranten uit West-Indie;

en 54 » » China.

Nieuwe overeenkomsten. (Artt. 51 en 52.)

In het afgeloopen jaar zijn 130 nieuwe overeenkomsten van immigranten uit China in te gaan onmiddelijk na expiratie van de voorafgaande verbintenis geregistreerd, te weten:

12 voor plantage Dordrecht;

12 » » Goudmijn;

105 » » de Resolutie; en

1 » Albina.

Huisvesting en geneeskundige behandeling en verpleging. (Art. 56.)

Over het algemeen werd door de huurders op voldoende wijze in de huisvesting hunner immigranten voorzien.

Ten aanzien der woningen valt op te merken, dat op plaatsen waar veel moskieten zijn het noodig is om daarbinnen een vuurtje te hebben, hetwelk bovendien in dit vochtig klimaat als bevorderlijk voor de gezondheid aan te bevelen is. De beste vloeren zijn daarom gebleken te zijn die, welke slechts voor de helft met planken zijn belegd.

De koelies en Chinezen koken meestal onder de galerij of binnen hunne woningen wanneer de vloer van klei of leem is, waartoe zij kleine ovens van klei vervaardigen. Van de keukens en latrines, die evenwel overal aanwezig zijn, wordt weinig gebruik gemaakt. Daarentegen zijn vele woningen door de zorg van de huurders van eenmans slaapsteden of houten britsen voorzien.

Op enkele plantages, zoo als op de Resolutie, is groote zorg besteed voor het drinkwater. Aldaar zijn, tusschen de immigrantenwoningen in, ijzeren regenbakken te hunnen behoeve geplaatst. Het ware wenschelijk dat dit navolging vond, omdat op de meeste plantages drinkwatervijvers zijn, die in den droogen tijd te wenschen overlaten en waarvan het water ongekookt benuttigd wordende, oorzaak van dysenterie en andere ziekten worden kan.

De ziekenhuizen voldeden meestal aan de voorschriften van de wet; de ruimte liet echter op enkele plantages te wenschen over, omdat op het overgroot aantal zieken niet gerekend was, dat veel meer bedroeg dan tien ten honderd van de immigranten, voor welk cijfer de ziekenhuizen op de plantages en gronden krachtens art. 8 der verordening van den 22sten October 1872 (*Gouvernementsblad* 1873, n°. 4) behooren ingerigt te zijn.

Van de benoeming bij Gouvernements-resolutie van den 13den Februarij 1874, lit. A, n°. 21, eener commissie van geneeskundigen, om onder voorzitterschap van den agent-generaal, onderzoek te doen naar den aard der ziekten, die zich onder de koelies voordeden en van den uitslag van dat onderzoek, is reeds in het vorige verslag melding gemaakt. Van de bij die gelegenheid bevonden overtredingen van de geneeskundige verordening door verschillende huurders, is behoorlijk rapport gemaakt, nogtans zonder ander gevolg dan vrijspraak van de overtreders door het hof van justitie.

Op enkele, maar niet op alle plantages werd in de ziekenhuizen aan de verpleegd wordende lijders hospitaalkleeding verstrekt, omdat het niet voorgeschreven was. In die leemte werd voorzien door een Gouvernementsbesluit van den 18den December 1874, waarbij werd bepaald, dat bij elke krib en bij elken veldezel twee stellen hospitaalkleeding steeds voorradig moeten zijn.

De geneeskundige behandeling bepaalde zich in de verschillende districten tot het navolgend getal immigranten:

	IMMIGRANTEN UIT:					TOTAAL.
	West-Indie.	Nederland.	Neêrlandsch Indie, van Chineschen landaard.	Britsch Indie.	China.	
Op 1 Januarij 1874 onder behandeling	196	12	25	705	61	999
Gedurende het jaar onder behandeling gekomen. . . .	4 128	210	462	16 258	1 720	22 778
Te zamen . . .	4 324	222	487	16 963	1 781	23 777
Hiervan zijn hersteld . . .	4 107	203	446	15 694	1 701	22 151
En overleden	87	8	21	628	16	760
Zoodat op 31 December 1874 onder behandeling bleven .	130	11	20	641	64	866

Deze tafel vergeleken met de bevolking geeft tot resultaat, dat op elk honderdtal immigranten:

uit West-Indie voorkwamen 338 ziektegevallen;
» Nederland » 252 »
» Nederlandsch Indie, van Chineschen landaard » 427 »
uit Britsch Indie voorkwamen 454 ziektegevallen;
» China » 274 »

die in de hospitalen behandeld zijn geworden.

Vooral bij die uit Britsch Indie kwamen vele gevallen van chronischen aard voor, die eene langdurige verpleging in de ziekenhuizen vereischten. Die menschen voeden zich

slecht, dragen in het algemeen weinig zorg voor het onderhoud van hun ligchaam en zijn daardoor aan velerlei ziekten onderhevig. De voornaamste ziekten onder de immigranten waren: moeras- en typheuse koortsen, koudvurige zweren, syphilis, dysenterie, anemie en ligchaamszwakte, oogontsteking, tering en huiduitslag.

Onder de immigranten uit Britsch Indie was de sterfte in 1874 het allergrootst op de plantage:

Catharina Sophia,	alwaar zij 59,22	ten honderd bedroeg;
Voorburg	» » 45,16	» » »
Poelwijk	» » 44,00	» » »
Groot Chatillon	» » 36,74	» » »
Zoelen	» » 33,03	» » »
Kroonenburg	» » 26,12	» » »
Meerzorg	» » 23,53	» » »
Hazard	» » 23,15	» » »
Vreeland	» » 22,82	» » »
Alkmaar	» » 21,02	» » »
en Waterloo	» » 20,28	» » »

Het sterftecijfer onder alle immigranten was in 1874 in de verschillende districten als volgt:

in het district Perica	20,75	ten honderd van de immigranten bev.;
» » » Boven-Suriname	19,88	» »
» » » Beneden-Commewijne	18,43	» »
» » » Beneden-Suriname	18,14	» »
» » » Beneden-Saramacca	17,59	» »
» » » Boven-Commewijne	13,48	» »
» » » Nickerie	12,66	» »
» » » Beneden-Para	12,12	» »
» » » Beneden-Cottica	11,56	» »
» » » Commetewane	9,14	» »
» » » Boven-Para	8,00	» »
» » » Boven-Cottica	7,14	» »
» » » Coronie	4,62	» »
» » » Matappica	3,94	» »
en gemiddeld	13,85	» »

De sterfte onder de Kreolen en andere arbeiders, geen immigranten zijnde, op de plantages waar immigranten gevestigd waren, was districtsgewijze in 1874 als volgt:

in het district Boven-Suriname	10,56	ten honderd dier bevolking;
» » » Perica	9,15	»
» » » Beneden-Para	8,70	»
» » » Nickerie	7,20	»
» » » Boven-Cottica	6,67	»
» » » Commetewane	6,04	»
» » » Boven-Cottica	6,02	»
» » » Beneden-Commewijne	5,98	»
» » » Beneden-Suriname	5,44	»
» » » Boven-Para	4,80	»
» » » Boven-Commewijne	3,57	»
» » » Beneden-Saramacca	2,53	»
» » » Coronie	2,42	»
» » » Matappica	2,01	»
en gemiddeld	5,70	»

Ofschoon deze cijfers belangrijk minder zijn dan die der immigranten, duiden zij echter eene te groote sterfte aan onder menschen, die aan het klimaat gewoon of wel inboorlingen zijn. Het zou niet onbelangrijk zijn indien daarvan de oorzaak kon worden opgespoord, ten einde zoo mogelijk de middelen tot verbetering aan te wonden.

Arbeid, loon en werkverzuim.

Het aantal immigranten dat in 1874 aan den veld- en fabriekarbeid op de plantages heeft deel genomen, de hoeveelheid van het verrigte werk in dagen of werktaken uitgedrukt en het verdiende loon, bedroeg als volgt:

IMMIGRANTEN UIT:	AANTAL.			AANTAL WERKDAGEN OF TAKEN EN BEDRAG VAN HET UITBETAALD LOON.					
				Mannen.		Vrouwen.		Jongens en Meisjes.	
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en Meisjes.	Werkdagen.	Loon.	Werkdagen.	Loon.	Werkdagen.	Loon.
West-Indie	560	393	70	60 348	f 41 449,60	32 529	f 19 216,81	750½	f 263,23
Nederland.	72	3	1	7 986	6 689,09	23	11,10	»	»
Nederlandsch Indie, van Chineschen landaard .	93	»	»	14 372	9 455,25	»	»	»	»
Britsch Indie	1881	740	366	234 240	128 194,025	78 741	35 914,37	6 411	1 390,80
China	455	5	7	73 932	53 216,36	162	65,85	»	»
Totaal . .	3061	1141	444	390 878	f 239 004,325	111 455	f 55 208,13	7 161½	f 1 654,03

In datzelfde jaar werd door de Kreolen en andere arbeiders, geen immigranten zijnde, op de plantages alwaar immigranten gevestigd zijn, het navolgende verrigt, als:

door 3768 mannen. . . . . . 687 123 werktaken;
» 2149 vrouwen. . . . . . 329 795 »
door 488 jongens en meisjes , . 39 968 werktaken

tegen hetzelfde loon als waarvoor de immigranten gewoonlijk werken. Door deze gegevens komt men tot het resultaat, dat de hoeveelheid werk en het dagloon van iederen arbeider gemiddeld is geweest als volgt:

IMMIGRANTEN UIT:	Voor iederen man.		Voor iedere vrouw.		Voor een jongen of meisje.
	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.	Gemiddeld dagloon.
West-Indie	107,7	f 0,68^{7}	82,8	f 0,59^{1}	f 0,35^{1}
Nederland.	110,9	0,83^{7}	7,7	0,48^{3}	»
Nederlandsch Indie, van Chineschen landaard	154,5	0,65^{8}	»	»	»
Britsch Indie	124,5	0,54^{7}	106,4	0 45^{6}	0,21^{7}
China	162,5	0,71^{9}	32,4	0,40^{6}	»
Gemiddeld . .	127,7	f 0,61^{1}	97,7	f 0,49^{5}	f 0,23^{1}

terwijl door de Kreolen-arbeiders op de plantages waar immigranten gevestigd waren, is verrigt:

door iederen man 182,3 werktaak;

en door iedere vrouw 134,7 werktaak.

Het maximum loon, dat gedurende eene week arbeids, aan enkele arbeiders is uitbetaald, bedroeg bij de immigranten uit:

	Aan een man.	Aan eene vrouw.	Aan een jongen.
West-Indie	f 16,12	f 8,30	f 3,00
Nederland.	8,00	1,50	»
Neêrlandsch Indie, van Chineschen landaard.	5,60	»	»
Britsch Indie . . .	10,80	5,75	2,40
China	7,60	3,60	»

Het door de districtscommissarissen geconstateerd werkverzuim, met welks duur zij vervolgens de overeenkomsten, krachtens artt. 68 en 69, hebben verlengd, bedroeg voor de immigranten uit:

West-Indie 35400$^{1}/_{2}$ dag, dat is gemiddeld per immigrant 39,1 dag.

Nederland 3635$^{1}/_{3}$ dag, dat is gemiddeld per immigrant 47,8 dag.

Nederlandsch Indie, van Chineschen landaard 4768 dag, dat is gemiddeld per immigrant 51,2 dag.

Britsch Indie 57107 dag, dat is gemiddeld per immigrant 22,9 dag.

China 16090$^{1}/_{2}$ dag, dat is gemiddeld per immigrant 35,8 dag.

Districtsgewijze bedroeg het geconstateerde werkverzuim voor alle immigranten gezamenlijk als volgt:

district	Beneden-Para	104,8	werkdag	gem.	per	hoofd
»	Beneden-Suriname	58,9	»	»	»	»
»	Perica	48,7	»	»	»	»
»	Boven-Commewijne	44,0	»	»	»	»
»	Beneden-Commewijne	40,3	»	»	»	»
»	Boven-Para	31,4	»	»	»	»
»	Beneden-Cottica	26,3	»	»	»	»
»	Matappica	28,3	»	»	»	»
»	Boven-Cottica	23,3	»	»	»	»
»	Commetewane	19,8	»	»	»	»
»	Beneden-Saramacca	16,5	»	»	»	»
»	Nickerie	16,1	»	»	»	»
»	Coronie	12,7	»	»	»	»
»	Boven-Suriname	10,8	»	»	»	»

Uit deze opgave blijkt, dat in het district Beneden-Para bijna 10 malen meer opzettelijk werkverzuim is geconstateerd dan in het district Boven-Suriname, waaruit, indien het onderzoek betrekkelijk dat verzuim overal met dezelfde naauwgezetheid heeft plaats gehad, verder zou mogen worden afgeleid, dat de immigranten in Boven-Suriname het best en die van Beneden-Para het slechtst hunne overeenkomsten hebben nageleefd.

Ten slotte moet nog worden opgemerkt dat de immigranten uit Britsch Indie in den laatsten tijd meer arbeid hebben geleverd dan vroeger, zoodat men op eenige plantages over hen tevreden is. Zij beginnen zich ook beter te kleeden en velen hebben reeds voor hun doen een aardigen spaarpot overgegaard. Zij bewaren dit geld veelal zelven, of vertrouwen het tegen hooge interest toe aan oude koelies (uit Demerary afkomstig); niemand zal het echter bevreemden, dat zij op die wijze nu en dan groote verliezen ondergaan. Te betreuren is het dan ook dat er geen spaarbank bestaat, voornamelijk voor den minderen man, waar geringe sommen onder zekere bepalingen tegen eenigen interest kunnen worden aangenomen. Bestond er een immigratiefonds, dan zouden die spaarpenningen daarin

met voordeel kunnen worden belegd op de wijze zoo als ook in de Britsche kolonien plaats heeft.

Klagten en misdrijven.

Door de immigranten zijn tegen hunnen huurder of diens vertegenwoordiger de navolgende klagten ingebragt:

Getal en aard der ingebragte klagten.	Waarvan niet bewezen of ingetrokken.
1. *District Beneden-Suriname.*	
1 wegens het toebrengen van een slag door den gezagvoerder aan een immigrant .	»
2. *Boven-Suriname.*	
2 wegens te min loon	2
1 » te weinig levensmiddelen gedurende de eerste zes maanden te hebben ontvangen	»
1 » de eeste zes maanden geen voeding te hebben ontvangen	1
1 » te weinig voeding in het ziekenhuis	1
3 » te zwaar werk	3
3. *Beneden-Para.*	
Geene.	
4. *Boven-Para.*	
1 wegens toegebragte slagen.	1
2 » te zwaar werk.	2
5. *Boven-Commewijne.*	
Geene.	
6. *Commetewane.*	
2 wegens het niet verstrekken van voldoende geneeskundige verpleging aan zieke immigranten.	»
1 » onvoldoende huisvesting. . . .	»
7. *Perica.*	
Geene.	
8. *Boven-Cottica.*	
Geene.	
9. *Matappica.*	
Geene.	
10. *Beneden-Commewijne.*	
1 wegens onvoldoend drinkwater	1
1 » onvoldoende voeding	1
11. *Beneden-Cottica.*	
1 wegens inhouding van loon	»
1 » niet uitbetalen van verdiend loon	1
3 » toegebragte slagen.	3
1 » te zwaar werk en te weinig loon	1
12. *Beneden-Saramacca.*	
1 wegens onvoldoend voedsel in het ziekenhuis.	1
1 » mishandeling in het ziekenhuis .	1
13. *Nickerie.*	
2 wegens het weigeren van een pas . . .	»
4 » niet uitbetalen van loon. . . .	»
1 » weigering van opneming in het ziekenhuis.	»
1 » onvoldoend voedsel in het ziekenhuis.	»
14. *Coronie.*	
1 wegens ondergane mishandeling. . . .	1
1 » te weinig loon	1

Voorts werd bij vonnis dd. 10 Julij 1874, in hooger beroep van het door den kantonregter te Paramaribo gewezen vonnis, in zake van den immigrant uit China, Asjin n°. 1809 *c*, tegen de Nederlandsche Handelmaatschappij als eigenares van de plantage de Resolutie, in ontkennenden zin de regtsvraag beslist, »of immigranten wier contracten gesloten zijn vóór het in werking treden van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, n°. 27 (*Gouvernementsblad* n°. 8), aanspraak hebben op den bonus hun bij de overeenkomst toegezegd, na expiratie van het contract, ook zonder hunne verzuimdagen in te werken". Bij die gelegenheid zijn bij het hof niet alleen de extracten uit het strafregister en uit de werkregisters der plantage als wettige bewijsmiddelen toegelaten, maar is ook uitgemaakt dat de tijd door een immigrant op straf of in de gevangenis doorgebragt niet voor zijn diensttijd kan worden gerekend.

Het gevolg van deze uitspraak was dat nagenoeg alle Chinezen, die bij expiratie van hun vijfjarig contract, zich reeds van plantage de Resolutie verwijderd hadden, derwaarts zijn teruggekeerd om hunne verzuimde werkdagen in te winnen, waarvan aan ieder hunner den bonus van \$ 60 = f 150 in tegenwoordigheid van den agent-generaal is uitbetaald, onder afstanddoening voor zooveel noodig van het regt op vrijen terugkeer.

Het aantal door immigranten gepleegde misdrijven is in den volgenden staat vermeld.

IMMIGRANTEN UIT:	Overtredingen ter zake van pligtverzuim (art. 132—136 der strafverordening van 1874.)			Andere overtredingen.			Wanbedrijven.			Misdaden.		
	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.
West-Indie	505	374	130	164	124	38	15	6	»	11	4	»
Nederland	63	51	12	16	14	2	6	»	1	2	»	»
Nederlandsch Indie, van Chineschen landaard	52	41	11	21	17	4	11	»	»	1	»	»
Britsch Indie	214	168	46	110	75	33	23	4	6	15	2	4
China	109	92	17	45	31	14	24	1	9	8	1	»
Totaal . . .	943	726	216	356	261	91	79	11	16	37	7	4

Omtrent de werking der strafverordening van 1874 kan hier worden aangestipt, dat, ofschoon zij, vooral op het punt van eenvoudigheid en kort regt voor eene zoo gemengde en onbeschaafde bevolking als Suriname bezit, nog te wenschen overlaat, zij niettemin reeds veel heeft verbeterd, terwijl ook van eene menschkundige toepassing der verordening van 19 December 1874 veel goeds mag worden te gemoet gezien.

Niet even gunstig kan worden gewag gemaakt van de werking van het Surinaamsch Wetboek van Strafregt en van Strafvordering voor zwaardere misdrijven. Deze blijken veel te langwijlig en omslagtig en ook in andere opzigten minder geschikt voor deze kolonie te zijn. Dikwijls toch werden nietige vergrijpen, zoo als het stelen van een paar laarzen, van een handvol suiker, van een kip of van een flesch rum als zware misdaden behandeld en blijft de delinquent maanden lang praeventief gevangen zitten zonder dat de zaak door het hof van justitie kan worden afgedaan, terwijl andere misdrijven, die veel erger zijn, zoo als bedreiging van moord, niet zijn strafbaar gesteld.

Voor nadere bijzonderheden betreffende de immigranten wordt voorts verwezen naar de hierbij overgelegde staten, als sub lit. A, een staat aantoonende de aankomst en verdeeling van immigranten gedurende 1874; sub lit. B, een staat aangevende de mutatien die onder de immigranten zijn voorgevallen, en sub lit. C, een staat aantoonende het getal immigranten, zoo als zij zich op ultimo December 1874 op de verschillende plantages bevonden.

II. Kolonisatie

Bij Gouvernements-resolutie van den 7den Mei 1874 lit. A, n°. 5, werd het toezigt over, en de leiding en bescherming van de Europesche landbouwers, welke zich hier gevestigd hebben of in het vervolg van tijd zich hier mogten vestigen, aan den agent-generaal opgedragen.

Volgens de opgaven ontvangen van de Europesche landbouwende kolonisten, afkomstig van de in 1854 opgeheven kolonisatie te Groningen aan de Saramacca, die zich van lieverlede om en bij Paramaribo hebben gevestigd, bestond hunne getalsterkte op ultimo December 1874 uit 144 hoofden, te weten: 31 mannen, 37 vrouwen, 29 jongens beneden 18 jaren en 21 meisjes beneden 15 jaren, waaronder niet begrepen zijn de mannen en vrouwen, geen Europesche kolonisten zijnde, met wien zij zich door huwelijk hebben verbonden.

Omtrent de geboorte en sterfte kunnen geene cijfers worden ingevuld, omdat daaromtrent geene opgaven bij den ondergeteekende inkomen of naderhand konden verkregen worden.

De kolonisten bezaten op ultimo December 1874 in eigendom 1048 hektaren land en in pacht 11,5 hektare, waarvan 215 tot weiland en 64 tot bouwland diende. Het laatste was beplant met bananen, aardvruchten en groenten. Hun veestapel bedroeg 14 paarden, 518 runderen, 2 muilezels, 18 steenezels en 10 varkens.

Paramaribo, den 17den April 1875.

De Agent-Generaal,

(*get.*) J. F. A. Cateau van Rosevelt.

Voor eensluidend afschrift,

De waarnemende Gouvernements-Secretaris,

(*get.*) P. Alma.

STAAT

aantoonende de aankomst en verdeeling der immigranten gedurende het jaar 1874.

Volgnommer.	NAMEN DER SCHEPEN.	Tonnenmaat.	Dagteekening van aankomst.	Van waar gekomen.	GETAL AANGEVOERDE IMMIGRANTEN.					
					Mannen.	Vrouwen.	Van 10 tot 15 jaren.		Beneden de 10 jaren.	
							Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
1	Kate Kellock (Eng. schip). .	1175	18 Januarij.	Britsch Indie.	210	124	17	6	50	51
2	Hendrik Daniel (Ned. schip).	»	12 Februarij.	Nederland.	13	»	»	»	»	»
3	Medea (Eng. schip)	1065	14 »	Britsch Indie.	269	109	4	1	58	39
				Transporteren.	492	233	21	7	108	90

AAN WELKE PLANTAGE TOEGEWEZEN	GETAL AAN ELKE PLANTAGE TOEGEWEZEN.							*AANMERKINGEN.*
			Van 10 tot 15 jaren.		Beneden de 10 jaren.			
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
de Resolutie.	16	10	»	1	6	5	38	
Jagtlust.	11	6	1	»	1	4	23	
Frederiksdorp.	3	2	»	»	1	»	6	
Alkmaar.	7	4	1	»	»	3	15	
Berlijn.	6	4	»	»	1	2	13	
Kroonenburg.	14	8	1	»	4	3	30	
Zorg en Hoop.	6	4	1	»	2	1	14	
Alliance.	7	4	»	»	1	2	14	
Hooijland.	8	3	»	1	2	1	15	
de Eendragt.	8	5	»	1	1	2	17	
Meerzorg.	10	6	3	»	2	2	23	
Vreeland.	13	9	2	»	1	6	31	
de Drie Gebroeders.	7	5	4	»	»	2	18	
Groot-Chatillon.	11	6	»	»	3	3	23	
Leasowes en Sarah.	14	8	2	»	3	3	30	
Johanna Catharina.	10	6	2	»	3	2	23	
Caledonia.	7	4	»	»	1	4	16	
Burnside.	14	8	»	»	6	2	30	
Margarethenburg.	3	2	»	»	1	»	6	
Hamptoncourt.	13	8	»	3	2	2	28	
Waterloo.	10	6	»	»	3	2	21	
Hazard.	10	6	»	»	6	»	22	
Niet ingedeeld.	2	»	»	»	»	»	2	
de Resolutie.	13	»	»	»	»	»	13	Waarvan 1 behoort bij een gezin dat ingedeeld is voor plantage Vreeland en mede derwaarts is vertrokken en 1 krankzinnige.
Hamptoncourt.	16	7	»	»	4	3	30	Van Chineschen landaard. Overgevoerd van Java naar Nederland per stoomschepen » Conrad" en » Prins van Oranje".
Margarethenburg.	3	1	»	»	1	1	6	
Waterloo.	12	5	1	»	5	3	26	
Hazard.	13	5	»	»	3	1	22	
Johanna Catharina.	12	5	1	1	3	1	23	
Jagtlust.	13	6	»	»	4	1	24	
Meerzorg.	13	6	»	»	5	»	24	
Vreeland.	13	5	»	»	2	4	24	
de Drie Gebroeders.	10	4	»	»	1	2	17	
Groot-Chatillon.	12	6	1	»	3	2	24	
Caledonia.	9	3	»	»	1	»	13	
Kroonenburg.	13	5	»	»	3	3	24	
Berlijn.	5	2	»	»	2	»	9	
	367	184	20	7	87	72	737	

Volgnommer.	NAMEN DER SCHEPEN.	Tonnenmaat.	Dagteekening van aankomst.	Van waar gekomen.	GETAL AANGEVOERDE IMMIGRANTEN						
					Mannen.	Vrouwen.	Van 10 tot 15 jaren. Jongens.	Van 10 tot 15 jaren. Meisjes.	Beneden de 10 jaren. Jongens.	Beneden de 10 jaren. Meisjes.	Totaal.
				Per transport	492	233	21	7	108	90	951
4	Cornelia Maria (Ned. schip).	»	6 Maart.	Nederland.	5	2	»	»	»	1	8
5	Howrah (Engelsch schip) . .	1097	8 April.	Britsch Indie.	262	99	5	1	48	31	446
				Totaal	759	334	26	8	156	122	1405

AAN WELKE PLANTAGE TOEGEWEZEN.	GETAL AAN ELKE PLANTAGE TOEGEWEZEN.							AANMERKINGEN.
			Van 10 tot 15 jaren.		Beneden de 10 jaren.			
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes	Totaal.	
	367	184	20	7	87	72	737	
de Eendragt.	11	4	»	»	2	1	18	
Alliance.	9	4	»	»	1	»	14	
Hooijland.	9	3	»	»	1	1	14	
Alkmaar.	9	4	»	»	»	1	14	
Zorg en Hoop.	10	3	»	»	»	1	14	
Frederiksdorp.	9	4	»	»	1	3	17	
de Resolutie.	15	5	»	»	4	1	25	
Leasowes en Sarah.	18	8	1	»	4	3	34	
Burnside.	35	14	»	»	8	7	64	
Pieterszorg.	5	2	»	»	»	1	8	
Hamptoncourt.	1	»	»	»	»	»	1	
Leasowes en Sarah.	2	1	»	»	1	1	5	
Burnside.	1	1	»	»	»	»	2	
Frederiksdorp.	1	»	»	»	»	»	1	
Caledonia.	»	1	»	»	»	»	1	
Jagtlust.	15	4	»	»	2	3	24	
Lust en Rust.	18	6	»	»	2	4	30	
de Resolutie.	92	37	3	»	20	9	161	
Alliance.	1	1	»	»	1	»	3	
Alkmaar.	2	»	»	»	»	»	2	
Kroonenburg.	36	13	»	»	5	4	58	
Rust en Werk.	15	5	»	»	3	1	24	
de Eendragt.	21	9	»	»	4	4	38	
la Paix.	17	6	»	»	4	1	28	
Meerzorg.	1	1	»	»	»	1	3	
Vreeland.	22	9	2	1	3	2	39	
de Drie Gebroeders.	15	5	»	»	2	1	23	
Groot Chatillon.	2	»	»	»	»	»	2	
Niet ingedeeld.	»	»	»	»	1	»	1	Vóór de indeeling aan boord overleden.
	759	334	26	8	156	122	1405	

RECAPI T

PLAATS VAN HERKOMST.	VAN WAAR GEKOMEN.	TOEGEWEZEN AAN PLANTAGES IN:														
		DE OUDE KOLONIE.					NICKERIE.					CORONIE.				
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Nederland. .	Nederland,	5	2	»	1	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ned. Indie .	Java, het laatst van Nederland,	13	»	»	»	13	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Britsch Indie	Calcutta,	575	252	130	98	1055	81	40	26	15	162	84	40	25	16	16[illegible]
		593	254	130	99	1076	81	40	26	15	162	84	40	25	16	16[illegible]

STAAT aantoonende het aantal immigranten aangevoerd in de kol

PLAATS VAN HERKOMST.	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.	1860.	1861.	1862.	1863.
West-Indie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	61
Madera.	120	»	155	»	»	»	»	»	»	»	36
Nederland.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nederlandsch Indie .	18	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Britsch Indie. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
China	»	»	»	»	»	487	»	»	»	»	»
	138	»	155	»	»	487	»	»	»	»	97

I TULATIE.

Totaal.	NIET TOEGEWEZEN EN DE REDENEN WAAROM.						TOTAAL AANGEVOERD.					AANMERKINGEN.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	AANMERKINGEN.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
»	»	»	»	»	»	»	5	2	»	1	8	
»	»	»	»	»	»	»	13	»	»	»	13	
16	1	»	1	»	2	1 wegens krankzinnigheid. 1 aan boord overleden vóór de indeeling.	741	332	182	129	1384	
16	1	»	1	»	2	»	759	334	182	130	1405	

de kolonie Suriname, van af 1 Januarij 1853 tot ultimo December 1874.

63.	1864.	1865.	1866.	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	Totaal.	*Aanmerkingen.*
61	526	»	»	10	174	87	637	337	550	111	»	2493	
36	169	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	480	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	79	8	89	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	21	81	13	133	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2449	1384	3833	
»	»	286	807	»	517	405	»	»	»	»	»	2502	
97	695	286	807	10	691	492	637	337	573	2720	1405	9530	

De Agent-Generaal,
(*get.*) J. F. A. CATEAU VAN ROSEVELT.

Koloniaal verslag van 1875.

SURINAME.

BIJLAGE L.

N°. 71.

STAAT

AANTOONENDE DE MUTATIEN VOORGEVALLEN ONDER DE IMMIGRANTEN,

gedurende het jaar 1874.

OMSCHRIJVING DER MUTATIE.		Beneden-Suriname.							Boven-Suriname.							Beneden-Para.				Boven-Para.			Bov.-Commewijne.	Commetewane.		Perica.			Boven-Cottica.	Mattappica.	B…
	Stadsdistrict Paramaribo.	Voorburg.	Susanna'sdaal.	Lust en Rust.	Dordrecht.	Jagtlust.	Meerzorg.	Peperpot.	La Liberté.	Petersburg.	Vreeland.	St. Barbara.	Groot Chatillon.	de Drie Gebroeders.	de Guinesche Vriendschap.	Leonsberg.	Kwatta.	Dijkveld.	Houttuin.	Boxel.	La Rencontre.	Waterland.	Goudmijn.	Hooyland.	Nieuwzorg.	Nieuw Clarenbeek.	de Eendragt.	Poelwijk.	La Paix.	Alliance.	Zoelen.
Immigranten uit West-Indie.																															
Aanwezig op 1 Januarij 1874	»	»	5	»	»	10	33	23	»	8	20	»	31	3	»	3	»	21	»	»	1	»	65	42	33	»	»	3	»	219	52
Geboren	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1
Tijdelijk overgeplaatst van plantage Aliance	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tijdelijk overgeplaatst van plantage Peperpot	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tijdelijk overgeplaatst van plantage Nieuwzorg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tijdelijk overgeplaatst van plantage Poelwijk	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Weezen bij particulieren uitbesteed	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	5	»	»	10	33	24	»	8	20	»	32	3	»	3	»	21	»	»	1	1	65	43	33	»	»	3	»	219	53
Overleden	»	»	»	»	»	1	12	1	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	2	1	»	»	»	»	3	4
Ontslagen na geëindigden diensttijd	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	17	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	10	»	»	»	»	»	»	»
Het contract ontbonden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tijdelijk overgeplaatst op plantage Waterland	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tijdelijk overgeplaatst op plantage 't Vertrouwen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	32	»	»	»	»	»	»
Tijdelijk overgeplaatst op plantage de Resolutie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»
Tijdelijk overgeplaatst op plantage Peperpot	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Weezen bij particulieren uitbesteed	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Afgeschreven (gedeserteerd) in 1873	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1874	»	»	5	»	»	9	21	22	»	7	19	»	13	3	»	3	»	21	»	»	1	1	57	31	»	»	»	»	»	215	49
Immigranten uit Nederland.																															
Aanwezig op 1 Januarij 1874	»	»	»	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aangevoerd	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Geboren	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Overleden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Het contract ontbonden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aanwezig op ultimo December 1874	»	»	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

Beneden Commewijne.							Beneden-Cottica.										Beneden-Saramacca.					Nickerie.						Coronie.					
Zoelen.	Visserszorg.	Alkmaar.	Etablissement Montrésor.	Katwijk.	Wederzorg.	Vriendsbeleid en Onderzorg.	de Resolutie.	Pieterszorg.	Rust en Werk.	de Mausstroom.	Berlijn.	Johan en Margaretha.	Frederiksdorp.	Kroonenburg.	't Vertrouwen.	Zorg en Hoop.	Kent.	Caledonia.	Catharina Sophia.	de Morgenster.	Johanna Catharina.	Margarethenburg.	Waterloo.	Nursery.	Hazard.	Paradise.	Hamptoncourt.	Burnside.	Leasowes en Sarah.	Etablissement Albina (Marowijne).	Weezen bij particulieren uitbesteed.	Totaal.	*Aanmerkingen.*
52	21	86	1	»	»	»	»	7	»	»	»	21	»	»	22	60	46	»	48	5	3	25	149	115	96	52	62	»	»	»	»	1391	
1	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	5	3	»	»	»	»	1	3	2	3	1	4	»	»	»	»	28	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	Gouvernements-resolutie 17 Maart 1874, lit. *B* nº. 27
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	Gouvernements-resolutie 10 Augustus 1874, lit. *B*, nº. 26.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	32	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	32	Gouvernements-resolutie 23 Julij 1874. lit. *B*, nº. 19.
»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	Gouvernements-resolutie 30 Mei 1874, lit. *B*, nº. 10.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	2	
53	21	88	1	»	»	»	3	7	»	»	»	21	»	»	55	65	49	»	48	5	3	26	152	117	99	53	66	»	»	»	2	1458	
4	»	9	»	»	»	»	1	2	»	»	»	»	»	»	2	5	2	»	2	»	»	3	4	6	9	3	3	»	»	»	»	80	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»	18	»	21	»	»	2	10	64	12	30	»	»	»	»	»	194	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	2	Gouvernements-resolutie 15 Mei 1874, lit. *B*, nº. 21, en 4 Augustus 1873, nº. 8.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	Gouvernements-resolutie 10 Augustus 1874, lit. *B*, nº. 26.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	32	Gouvernements-resolutie 23 Julij 1874, lit. *B*, nº. 19.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	Gouvernements-resolutie 30 Mei 1874, lit. *B*, nº. 10.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	Gouvernements-resolutie 17 Maart 1874, lit. *B*, nº. 27.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
49	21	79	»	»	»	»	2	5	»	»	»	21	»	»	49	60	29	»	23	5	3	21	138	46	78	20	63	»	»	»	2	1142	
»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	34	»	»	7	»	19	»	»	»	79	
»	»	»	»	»	»	»	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	13	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	34	»	»	7	»	19	»	»	»	88	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	»	1	»	»	»	»	»	8	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1	»	»	»	2	Gouvernements-resolutie 16 September 1874, lit. *B*, nº. 8 en 4 December 1874, lit. *C*, nº. 9.
»	»	»	»	»	»	»	»	13	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	28	»	»	6	»	18	»	»	»	78	

OMSCHRIJVING DER MUTATIE.		Beneden-Suriname.							Boven-Suriname.							Beneden-Para.				Boven-Para.			Bov.-Commewijne.	Commetewane.			Perica.		Boven-Cottica.	Mattappica.
	Stadsdistrict Paramaribo.	Voorburg.	Susanna'sdaal.	Lust en Rust.	Dordrecht.	Jagtlust.	Meerzorg.	Peperpot.	La Liberté.	Petersburg.	Vreeland.	St. Barbara.	Groot Chatillon.	de Drie Gebroeders.	de Guinesche Vriendschap.	Leonsberg.	Kwatta.	Dijkveld.	Houttuin.	Boxel.	La Rencontre.	Waterland.	Gondmijn.	Hooyland.	Nieuwzorg.	Nieuw Clarenbeek.	de Eendragt.	Poelwijk.	La Paix.	Aliance.
Immigranten uit Nederlandsch-Indie.																														
Aanwezig op 1 Januarij 1874	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aangevoerd	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Overleden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1874	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Immigranten uit Britsch-Indie.																														
Aanwezig op 1 Januarij 1874	3	92	»	»	56	»	85	1	»	55	52	19	»	»	36	»	27	42	28	16	»	2	101	90	»	»	54	50	»	101
Aangevoerd	*)2	»	»	30	»	71	50	»	»	»	95	»	49	58	»	»	»	»	»	»	»	»	»	29	»	»	73	»	28	31
Geboren	»	1	»	»	»	»	1	»	»	»	2	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»
Overgeplaatst van plantage Houttuin	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tijdelijk overgeplaatst van plantage Hooyland	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tijdelijk overgeplaatst van plantage Peperpot	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
Tijdelijk overgeplaatst van plantage Waterland	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
Tijdelijk overgeplaatst van plantage Poeldijk	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Weezen bij particulieren uitbesteed	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	5	93	»	30	56	71	136	2	»	55	149	19	49	58	36	»	29	42	28	16	»	2	103	119	»	»	127	50	28	136
Overleden	1	42	»	4	3	5	32	»	»	11	34	2	18	12	8	»	3	6	3	3	»	»	20	13	»	»	22	11	2	11
Overgeplaatst op plantage de Resolutie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	24	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tijdelijk overgeplaatst op plantage de Resolutie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	39	»	»
Tijdelijk overgeplaatst op plantage Aliance	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Tijdelijk overgeplaatst op plantage Peperpot	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Weezen bij particulieren uitbesteed	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Afgeschreven (gedeserteerd)	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1874	3	47	»	26	53	66	104	»	»	44	115	17	31	46	28	»	26	36	1	13	»	»	83	105	»	»	105	»	26	125

Beneden-Commewijne.							Beneden-Cottica.										Beneden-Saramacca.					Nickerie.						Coronie.				Totaal.	*Aanmerkingen.*
Zoelen.	Visserszorg.	Alkmaar.	Etablissement Montrésor.	Katwijk.	Wederzorg.	Vriendsbeleid en Ouderzorg.	de Resolutie.	Pieterszorg.	Rust en Werk.	de Maasstroom.	Berlijn.	Johan en Margaretha.	Frederiksdorp.	Kroonenburg.	't Vertrouwen.	Zorg en Hoop.	Kent.	Caledonia.	Catharina Sophia.	de Morgenster.	Johanna Catharina.	Margarethenburg.	Waterloo.	Nursery.	Hazard.	Paradise.	Hamptoncourt.	Burnside.	Leasowes en Sarah.	Etablissement Albina (Marowijne).	Weezen bij particulieren uitbesteed.		
»	»	»	»	»	»	»	101	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	101	
»	»	»	»	»	»	»	13	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	13	
»	»	»	»	»	»	»	114	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	114	
»	»	»	»	»	»	»	21	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	21	
»	»	»	»	»	»	»	93	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	93	
109	56	106	»	20	33	16	220	»	164	21	»	»	»	132	»	105	65	54	103	»	»	»	95	»	63	»	»	»	51	»	»	2323	
»	»	31	»	»	»	»	224	»	24	»	22	»	24	112	»	28	»	30	»	»	46	12	47	»	44	»	59	96	69	»	»	1384	(*) Niet toegewezen, zie bijlage K.
»	»	1	»	»	»	»	7	»	5	»	»	»	»	1	»	»	»	2	»	»	1	»	1	»	1	»	»	1	3	»	»	31	
»	»	»	»	»	»	»	24	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	24	Gouvernements-resolutie 5 October 1874, lit. *C*, n°. 11.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	Gouvernements-resolutie 5 October 1874, lit. *C*, n°. 5.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	Gouvernements-resolutie 4 November 1874, lit. *C*, n°. 5.
»	»	»	»	»	»	»	39	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	39	Gouvernements-resolutie 30 Mei 1874, lit. *B*, n°. 10.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	4	Gouvernementsr-esolutie 4 Junij 1874, lit. *B*. n°. 8.
109	56	138	»	20	33	16	514	»	193	21	22	»	24	245	»	133	65	86	103	»	47	12	143	»	108	»	59	97	123	»	4	3810	
36	7	29	»	3	5	»	45	»	14	3	2	»	1	64	»	24	5	4	61	»	9	»	29	»	25	»	8	6	5	»	»	652	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	24	Gouvernements-resolutie 5 October 1874, lit. *C*, n°. 11.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	39	Gouvernements-resolutie 30 Mei 1874, lit. *B*, n°. 10.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	Gouvernements-resolutie 4 November 1874, lit. *C*, n°. 5.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	Gouvernements-resolutie 4 Junij 1874, lit. *B*, n°. 8.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
73	49	109	»	17	28	15	469	»	179	18	20	»	23	181	»	109	60	82	42	»	38	12	114	»	83	»	51	91	118	»	4	3085	

OMSCHRIJVING DER MUTATIE.		Beneden-Suriname.							Boven-Suriname.							Beneden-Para.				Boven-Para.			Bov.-Commewijne.	Commetewane.		Perica.			Boven-Cottica.	Mattappica.	
	Stadsdistrict Paramaribo.	Voorburg.	Susanna'sdaal.	Lust en Rust.	Dordrecht.	Jagtlust.	Meerzorg.	Peperpot.	La Liberté.	Petersburg.	Vreeland.	St. Barbara.	Groot Chatillon.	de Drie Gebroeders.	de Guinesche Vriendschap.	Leonsberg.	Kwatta.	Dijkveld.	Houttuin.	Boxel.	La Rencontre.	Waterland.	Goudmijn.	Hooyland.	Nieuwzorg.	Nieuw Clarenbeek.	de Eendragt.	Poelwijk.	La Paix.	Aliance.	Zoelen.
Immigranten uit China.																															
Aanwezig op 1 Januarij 1874	»	3	»	»	1	»	3	»	32	»	14	»	»	31	»	»	»	»	»	»	33	»	3	23	»	2	19	»	»	1	»
Geboren	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Gerecontracteerd	»	»	»	»	12	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12	»	»	»	»	»	»	»	»
Weezen bij particulieren uitbesteed	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	3	»	»	13	»	3	»	32	»	14	»	»	31	»	»	»	»	»	»	33	»	15	23	»	2	19	»	»	1	»
Overleden	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	2	»	»	»	»	»	»	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Ontslagen na geëindigden diensttijd	»	»	»	»	»	»	»	»	31	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Afgeschreven (lepreus)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Weezen bij particulieren uitbesteed	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1874	»	3	»	»	13	»	2	»	1	»	13	»	»	25	»	»	»	»	»	»	31	»	14	23	»	2	19	»	»	1	»
RECAPITULATIE.																															
Aanwezig op 31 December 1874.																															
Uit West-Indie	»	»	5	»	»	9	21	22	»	7	19	»	13	3	»	3	»	21	»	»	1	1	57	31	»	»	»	»	»	215	49
» Nederland	»	»	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» Nederlandsch-Indie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» Britsch-Indie	3	47	»	26	53	66	104	»	»	44	115	17	31	46	28	»	26	36	1	13	»	»	83	105	»	»	105	»	26	125	73
» China	»	3	»	»	13	»	2	»	1	»	13	»	»	25	»	»	»	»	»	»	31	»	14	23	»	2	19	»	»	1	»
TOTAAL	3	50	5	31	66	75	127	22	1	51	147	17	44	79	28	3	26	57	1	13	32	1	154	159	»	2	124	»	26	341	122

…	Beneden-Commewijne.							Beneden-Cottica.										Beneden-Saramacca.					Nickerie.						Coronie.		Etablissement Albina (Marowijne).	Weezen bij particulieren uitbesteed.	Totaal.	*Aanmerkingen.*
	Zoelen.	Visserszorg.	Alkmaar.	Etablissement Montrésor.	Katwijk.	Wederzorg.	Vriendsbeleid en Ouderzorg.	de Resolutie.	Pieterszorg.	Rust en Werk.	de Maasstroom.	Berlijn.	Johan en Margaretha.	Frederiksdorp.	Kroonenburg.	't Vertrouwen.	Zorg en Hoop.	Kent.	Caledonia.	Catharina Sophia.	de Morgenster.	Johanna Catharina.	Margarethenburg.	Waterloo.	Nursery.	Hazard.	Paradise.	Hamptoncourt.	Burnside.	Leasowes en Sarah.				
1	»	34	»	»	»	»	»	112	28	27	»	»	»	»	34	»	17	88	»	13	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	520	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	105	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	130	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	
1	»	34	»	»	»	»	»	217	28	28	»	»	»	»	34	»	17	88	»	13	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	1	1	652	
»	»	2	»	»	»	»	»	3	»	1	»	»	»	»	»	»	1	5	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	21	
»	»	3	»	»	»	»	»	108	»	12	»	»	»	»	3	»	»	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	165	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
1	»	29	»	»	»	»	»	106	28	15	»	»	»	»	31	»	16	78	»	10	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	1	1	464	
15	49	21	79	»	»	»	»	2	5	»	»	»	21	»	»	49	60	29	»	23	5	3	21	138	46	78	20	63	»	»	»	2	1142	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	13	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	28	»	»	6	»	18	»	»	»	78	
»	»	»	»	»	»	»	»	93	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	93	
25	73	49	109	»	17	28	15	469	»	179	18	20	»	23	181	»	109	60	82	42	»	38	12	114	»	83	»	51	91	118	»	4	3085	
1	»	29	»	»	»	»	»	106	28	15	»	»	»	»	31	»	16	78	»	10	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	1	1	464	
41	122	99	188	»	17	28	15	670	46	194	18	20	21	23	212	49	185	167	82	75	5	41	33	282	46	161	26	114	109	118	1	7	4862	

De Agent-Generaal,

(*get.*) J. F. A. Cateau van Rosevelt.

BIJLAGE M.

SURINAME.

N°. 72.

STAAT

aantoonende het aantal immigranten op iedere plantage aanwezig op ultimo December 1874.

NAMEN DER PLANTAGES.	UIT WEST-INDIE.					UIT NEDERLAND.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Stadsdistrict Paramaribo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dittrict Beneden-Suriname.										
Voorburg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Susanna'sdaal	2	3	»	»	5	»	»	»	»	»
Lust en Rust	»	»	»	»	»	6	1	1	»	8
Dordrecht	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Jagtlust	9	»	»	»	9	»	»	»	»	»
Meerzorg	21	»	»	»	21	»	»	»	»	»
Peperpot	14	7	1	»	22	»	»	»	»	»
	46	10	1	»	57	6	1	1	»	8
District Boven-Suriname.										
La Liberté	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Petersburg	2	1	2	2	7	»	»	»	»	»
Vreeland	11	6	1	1	19	»	»	»	»	»
St. Barbara	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Groot Chatillon	9	4	»	»	13	»	»	»	»	»
De Drie Gebroeders	2	1	»	»	3	5	»	»	»	5
De Guin. Vriendschap	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	24	12	3	3	42	5	»	»	»	5
District Beneden-Para.										
Leonsberg	»	2	»	1	3	»	»	»	»	»
Kwatta	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dijkveld	15	3	3	»	21	»	»	»	»	»
Houttuin	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	15	5	3	1	24	»	»	»	»	»
District Boven-Para.										
Boxel	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
La Rencontre	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Waterland	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»
	2	»	»	»	2	»	»	»	»	»
District Boven-Commewijne.										
Goudmijn	30	20	4	3	57	»	»	»	»	»
District Commetewane.										
Hooyland	17	7	5	2	31	»	»	»	»	»

UIT NEDERLANDSCH INDIE.					UIT BRITSCH INDIE.					UIT CHINA.					GENERAAL TOTAAL.	*Aanmerkingen.*
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
»	»	»	»	»	3	»	»	»	3	»	»	»	»	»	3	Krankzinnig.
»	»	»	»	»	27	15	3	2	47	3	»	»	»	3	50	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	
»	»	»	»	»	18	5	1	2	26	»	»	»	»	»	34	
»	»	»	»	»	33	11	6	3	53	13	»	»	»	13	66	
»	»	»	»	»	37	16	7	6	66	»	»	»	»	»	75	
»	»	»	»	»	57	27	13	7	104	2	»	»	»	2	127	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	22	
»	»	»	»	»	172	74	30	20	296	18	»	»	»	18	379	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	1	
»	»	»	»	»	28	10	4	2	44	»	»	»	»	»	51	
»	»	»	»	»	62	26	15	12	115	9	1	3	»	13	147	
»	»	-	»	»	11	4	2	»	17	»	»	»	»	»	17	
»	»	»	»	»	13	9	5	4	31	»	»	»	»	»	44	
»	»	»	»	»	24	11	6	5	46	24	»	»	1	25	79	
»	»	»	»	»	15	8	3	2	28	»	»	»	»	»	28	
»	»	»	»	»	153	68	35	25	281	34	1	3	1	39	367	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	14	5	2	5	26	»	»	»	»	»	26	
»	»	»	»	»	23	9	2	2	36	»	»	»	»	»	57	
»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	38	14	4	7	63	»	»	»	»	»	87	
»	»	»	»	»	7	5	»	1	13	»	»	»	»	»	13	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	31	»	»	»	31	32	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	7	5	»	1	13	31	»	»	»	31	46	
»	»	»	»	»	48	20	11	4	83	14	»	»	»	14	155	
»	»	»	»	»	70	24	6	5	105	20	1	»	2	23	159	

NAMEN DER PLANTAGES.	UIT WEST-INDIE.					UIT NEDERLAND.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
District Perica.										
Nieuw Clarenbeek	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
De Eendragt	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District Boven-Cottica.										
La Paix	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District Matappica.										
Alliance	86	84	22	23	215	»	»	»	»	»
District Beneden-Commewijne.										
Zoelen	32	12	1	4	49	»	»	»	»	»
Visserszorg	8	8	2	3	21	»	»	»	»	»
Alkmaar	30	38	5	6	79	»	»	»	»	»
Katwijk	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wederzorg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vriendsbeleid en Ouderzorg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	70	58	8	13	149	»	»	»	»	»
District Beneden-Cottica.										
De Resolutie	2	»	»	»	2	»	»	»	»	
Pieterszorg	5	»	»	»	5	10	2	»	1	13
Rust en Werk	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Berlijn	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Johan en Margaretha	17	3	1	»	21	»	»	»	»	»
De Maasstroom	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Frederiksdorp	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kroonenburg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
't Vertrouwen	24	17	3	5	49	»	»	»	»	»
Zorg en Hoop	35	16	6	3	60	»	»	»	»	»
	83	36	10	8	137	10	2	»	1	13
District Beneden-Saramacca.										
Kent	9	9	7	4	29	»	»	»	»	»
Caledonia	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Catharina Sophia	14	8	»	1	23	»	»	»	»	»
De Morgenster	1	2	1	1	5	»	»	»	»	»
Johanna Catharina	3	»	»	»	3	»	»	»	»	»
	27	19	8	6	60	»	»	»	»	»

UIT NEDERLANDSCH INDIE.					UIT BRITSCH INDIE.					UIT CHINA.					GENERAAL TOTAAL.	*Aanmerkingen.*
Mannen.	Vrouwen.	Jongens	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	2	2	
»	»	»	»	»	59	26	12	8	105	18	1	»	»	19	124	
»	»	»	»	»	59	26	12	8	105	20	1	»	»	21	126	
»	»	»	»	»	17	5	3	1	26	»	»	»	»	»	26	
»	»	»	»	»	82	28	11	4	125	1	»	»	»	1	341	
»	»	»	»	»	43	16	7	7	73	»	»	»	»	»	122	
»	»	»	»	»	28	10	7	4	49	23	2	3	1	29	99	
»	»	»	»	»	72	19	7	11	109	»	»	»	»	»	188	
»	»	»	»	»	11	4	2	»	17	»	»	»	»	»	17	
»	»	»	»	»	15	7	3	2	28	»	»	»	»	»	28	
»	»	»	»	»	10	4	1	»	15	»	»	»	»	»	15	
»	»	»	»	»	180	60	27	24	291	23	2	3	1	29	469	
93	»	»	»	93	265	107	61	36	469	106	»	»	»	106	670	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	28	»	»	»	28	46	
»	»	»	»	»	107	38	20	14	179	11	1	»	3	15	194	
»	»	»	»	»	10	6	2	2	20	»	»	»	»	»	20	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	21	
»	»	»	»	»	12	3	2	1	18	»	»	»	»	»	18	
»	»	»	»	»	12	6	2	3	23	»	»	»	»	»	23	
»	»	»	»	»	107	41	19	14	181	31	»	»	»	31	212	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	49	
»	»	»	»	»	66	26	9	8	109	16	»	»	»	16	185	
93	»	»	»	93	579	227	115	78	999	92	1	»	3	196	1438	
»	»	»	»	»	37	13	8	2	60	78	»	»	»	78	167	
»	»	»	»	»	50	16	9	7	82	»	»	»	»	»	82	
»	»	»	»	»	20	14	4	4	42	10	»	»	»	10	75	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	
»	»	»	»	»	19	8	9	2	38	»	»	»	»	»	41	
»	»	»	»	»	126	51	30	15	222	88	»	»	»	88	370	

NAMEN DER PLANTAGES.	UIT WEST-INDIE.					UIT NEDERLAND.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
District Nickerie.										
Margaretenburg	6	7	4	4	21	»	»	»	»	»
Waterloo	27	58	27	26	138	28	»	»	»	28
Nursery	34	1	8	3	46	»	»	»	»	»
Hazard	33	30	11	4	78	»	»	»	»	»
Paradise	12	3	1	4	20	6	»	»	»	6
Hamptoncourt	26	18	8	11	63	»	»	»	»	»
	138	117	59	52	366	34	»	»	»	34
District Coronie.										
Burnside	»	»	»	»	»	18	»	»	»	18
Leasowes en Sarah	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	18	»	»	»	18
Etablissement Albina aan de Marowijne	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Weezen, bij particulieren uitbesteed	»	»	»	2	2	»	»	»	»	»

RECAPI

DISTRICTEN.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Stadsdistrict Paramaribo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Suriname	46	10	1	»	57	6	1	1	»	8
Boven-Suriname	24	12	3	3	42	5	»	»	»	5
Beneden-Para	15	5	3	1	24	»	»	»	»	»
Boven-Para	2	»	»	»	2	»	»	»	»	»
Boven-Commewijne	30	20	4	3	57	»	»	»	»	»
Commetewane	17	7	5	2	31	»	»	»	»	»
Perica	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Boven-Cottica	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Matappica	86	84	22	23	215	»	»	»	»	»
Beneden-Commewijne	70	58	8	13	149	»	»	»	»	»
Beneden-Cottica	83	36	10	8	137	10	2	»	1	13
Beneden-Saramacca	27	19	8	6	60	»	»	»	»	»
Nickerie	138	117	59	52	366	34	»	»	»	34
Coronie	»	»	»	»	»	18	»	»	»	18
Etablissement Albina (Marowijne)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Weezen, bij particulieren uitbesteed	»	»	»	2	2	»	»	»	»	»
Totaal	538	368	123	113	1142	73	3	1	1	78

UIT NEDERLANDSCH INDIE.					UIT BRITSCH INDIE.					UIT CHINA.					GENERAAL TOTAAL.	*Aanmerkingen.*
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens	Meisjes.	Totaal.		
»	»	»	»	»	6	3	2	1	12	»	»	»	»	»	33	
»	»	»	»	»	60	31	17	6	114	2	»	»	»	2	282	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	46	
»	»	»	»	»	47	17	14	5	83	»	»	»	»	»	161	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	26	
»	»	»	»	»	26	12	6	7	51	»	»	»	»	»	114	
»	»	»	»	»	139	63	39	19	260	2	»	»	»	2	662	
»	»	»	»	»	48	21	15	7	91	»	»	»	»	»	109	
»	»	»	»	»	61	28	17	12	118	»	»	»	»	»	118	
»	»	»	»	»	109	49	32	19	209	»	»	»	»	»	227	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	1	
»	»	»	»	»	»	»	2	2	4	»	»	1	»	1	7	

TULATIE.

»	»	»	»	»	3	»	»	»	3	»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	172	74	30	20	296	18	»	»	»	18	379	
»	»	»	»	»	153	68	35	25	281	34	1	3	1	39	367	
»	»	»	»	»	38	14	4	7	63	»	»	»	»	»	87	
»	»	»	»	»	7	5	»	1	13	31	»	»	»	31	46	
»	»	»	»	»	48	20	11	4	83	14	»	»	»	14	154	
»	»	»	»	»	70	24	6	5	105	20	1	»	2	23	159	
»	»	»	»	»	59	26	12	8	105	20	1	»	»	21	126	
»	»	»	»	»	17	5	3	1	26	»	»	»	»	»	26	
»	»	»	»	»	82	28	11	4	125	1	»	»	»	1	341	
»	»	»	»	»	180	60	27	24	291	23	2	3	1	29	469	
93	»	»	»	93	579	227	115	78	999	192	1	»	3	196	1438	
»	»	»	»	»	126	51	30	15	222	88	»	»	»	88	370	
»	»	»	»	»	139	63	39	19	260	2	»	»	»	2	662	
»	»	»	»	»	109	49	32	19	209	»	»	»	»	»	227	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	1	
»	»	»	»	»	»	»	2	2	4	»	»	1	»	1	7	
93	»	»	»	93	1782	714	357	232	3085	444	6	7	7	464	4862	

De Agent-Generaal,
(*get.*) J F. A. CATEAU VAN ROSEVELT.

AANTAL

plantages, gronden en hektares in cultuur en dier

voortbrengselen.

AANTAL plantages en gronde[n] in cu[ltuur]

DISTRICTEN.	Suikerplantages.					Koffij en cacao.					Koffij en kost.					Cacao en kost.				
	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1870.	1871.	1872.	1873	1874.
Boven-Cottica	5	5	4	4	4	»	»	»	»	»	1	2	1	1	1	»	»	»	»	[illegible]
Perica	3	3	3	3	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]
Boven-Commewijne . .	5	5	5	5	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Commetewane	9	8	8	7	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Beneden-Commewijne .	3	3	3	3	3	»	»	»	»	»	6	4	3	3	»	8	6	6	6	11
Beneden-Cottica . . .	10	10	10	9	10	4	1	1	»	»	1	1	1	1	»	3	3	5	6	4
Matappica	1	1	1	1	1	»	»	»	»	»	3	2	2	2	2	4	1	»	»	»
Boven-Suriname . . .	3	3	3	9	9	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Beneden-Suriname . .	13	13	13	4	4	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	5	2	2	2	1
Boven-Para.	»	»	»	3	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Para	6	6	6	3	1	»	»	»	»	»	3	2	2	»	»	13	10	11	7	8
Boven-Saramacca . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca. .	3	3	3	3	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	4	3	3	3
Nickerie	5	5	5	5	5	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	2	3	4
Coronie	1	1	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2
TOTAAL. .	67	66	65	60	52	6	3	1	»	»	15	11	9	7	3	39	27	29	29	33

GETAL hektar[en] in cu[ltuur]

DISTRICTEN.	Suiker.					Koffij en cacao.					Koffij en kost.					Cacao en kost.				
	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1870.	1871.	1872.	1873	1874.	1870.	1871.	1872.	1873	1874.	1870.	1871.	1872	1873	1874.
Boven-Cottica. . . .	275	270	245	228	253	»	»	»	»	»	60	49	52	42	12	»	4	10	7	2
Perica	232	223	187	130	157	»	6	10	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Boven-Commewijne . .	170	155	139	74	64	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	5	5	3
Commetewane	302	327	351	300	241	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	17	»	»	4
Beneden-Commewijne .	392	397	387	347	331	9	1	36	37	16	117	85	69	29	»	156	226	270	249	178
Beneden-Cottica . . .	1157	1222	1204	1105	995	»	11	19	24	»	106	67	45	23	30	262	190	108	138	32
Matappica	112	151	195	186	197	»	»	»	»	9	198	205	145	157	152	85	33	34	21	»
Boven-Suriname . . .	243	226	219	632	654	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	1
Beneden-Suriname . .	1021	942	940	477	436	»	»	»	»	»	8 2	8.2	»	»	»	176	154	161	150	39
Boven-Para.	»	»	»	176	134	»	»	»	0 4	»	»	0 8	»	0 8	»	»	0.4	»	»	»
Beneden-Para	514	438	461	202	64	»	»	»	»	»	13.8	18	15	21	17	211	184	188	85	46
Boven-Saramacca . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca . .	302	309	326	306	293	0.4	5	8	8	»	4	»	»	»	16	113	80	84	72	41
Nickerie	931	932	950	944	939	28	28	28	28	6	»	»	»	»	28	86	103	125	154	165
Coronie	230	248	248	255	238	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	15	45	21
TOTAAL. .	5889	5840	5852	5362	4976	37.4	51	101	105.4	31	507	433	326	272.8	255	1091	1001.4	1000	931	533

in cultuur en dier voortbrengselen.

1874.	Cacao. 1870.	1871.	1872.	1873.	1874	Bananen. 1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	Katoen. 1870.	1871.	1872.	1873	1874	Hout. 1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	Kweek- en kostgronden. 1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	Totaal. 1870.	1871.	1872	1873.	1874.
	»	»	»	»	»	7	6	5	5	5	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	14	13	10	10	10
	»	»	»	»	»	1	1	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	4	4	4	3
»	»	»	»	»	»	1	1	1	3	»	»	»	»	»	»	1	1	1	1	»	»	»	1	»	12	7	7	8	9	13
»	»	»	»	»	»	2	1	2	1	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	11	9	11	9	9
11	1	3	5	5	1	5	5	5	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	2	3	3	5	25	23	25	25	20
4	»	»	3	3	4	1	3	2	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19	18	22	21	18
»	»	»	2	»	»	4	4	3	»	»	6	2	2	2	1	»	»	»	»	»	2	1	2	»	10	20	13	12	5	14
»	»	»	»	»	»	4	1	1	2	2	»	»	»	»	»	9	7	7	3	»	»	3	7	10	17	17	14	18	24	28
1	3	3	2	2	3	4	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	26	18	19	8	8
»	1	»	»	2	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	9	13	15	17	»	6	9	11	12	37	16	22	28	34	40
8	3	5	10	13	13	3	5	»	3	»	»	»	»	»	»	»	8	5	»	»	20	22	21	5	9	48	58	55	31	31
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	4	2	3	1	15	20	27	»	44	18	24	29	3	45
3	11	12	15	15	13	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	17	9	9	29	12	35	28	30	50	30
4	»	1	1	1	1	»	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	1	»	»	»	10	9	9	10	10
2	»	»	1	1	»	»	2	2	1	3	10	8	5	5	5	»	»	»	»	»	3	3	2	2	»	14	14	11	11	11
33	19	24	39	42	35	32	30	27	24	14	17	9	7	7	6	22	23	30	24	1	67	70	84	61	146	284	274	291	254	290

in cultuur.

1874.	Cacao. 1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	Bananen. 1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	Katoen. 1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	Kostgronden. 1870.	1871.	1872.	1873.	1874	Totaal. 1870.	1871	1872.	1873.	1871.
2	4	6	»	»	»	134	86	83	63	54	94	»	»	»	»	11	24	14	15	27	578	439	404	355	328
»	»	5	»	»	4	60	58	50	39	19	»	»	»	»	»	»	6	»	»	»	292	298	247	177	180
3	»	»	»	»	»	1	8	10	23	35	»	»	»	»	»	14	9	7	9	42	185	175	161	111	144
4	13	»	»	4	»	46	42	39	33	18	»	»	»	»	»	»	8	2	4	»	361	394	392	341	263
78	318	337	371	456	549	361	396	355	360	405	»	9	»	»	»	33	92	11	19	16	1386	1543	1499	1497	1495
32	93	125	216	195	310	305	346	288	234	254	»	»	»	»	»	3	14	16	»	1	1926	1976	1896	1719	1622
»	30	34	72	12	68	127	139	100	90	103	699	82	114	126	140	4	11	13	29	25	1255	655	673	621	694
1	»	»	»	»	»	4	5	6	43	81	»	»	»	»	»	»	22	14	36	80	219	253	239	711	816
39	79	88	86	91	192	70	47	80	62	99	»	»	»	»	»	2	»	6	»	»	13562	1239.2	1275	785	766
»	33	»	8	29	24	27	12	27	27	26	»	»	»	»	»	485	466	227	576	916	545	479.2	262	809.2	1100
46	89	393	392	406	496	269	194	169	136	116	»	»	»	»	»	113	206	163	87	77	1409.8	1433	1388	997	816
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	4	12	15	»	4	4	12	15	»
41	30	582	603	606	634	77	83	58	31	49	»	»	»	»	»	51	16	»	59	32	1077.4	1075	1079	1082	1065
65	76	76	76	95	109	53	43	33	16	154	»	»	»	»	»	2	6	66	»	»	1176	1188	1278	1237	1401
21	»	»	15	21	13	65	51	87	72	100	1095	773	744	691	742	14	12	16	51	92	1412	1090	1125	1135	1206
33	1[illegible]5	1646	1841	1975	2399	1599	1510	1385	1229	1513	1888	864	858	817	882	736	896	567	900	1308	13212,4	12241.4	11930	11592.2	11897

Koloniaal verslag van 1875.

SURINAME.

BIJLAGE O.

N°. 74.

OPGAVE

DER

VERKREGEN PRODUCTEN.

DISTRICTEN.	SUI						
	HOEVEELHEID KILOGRAMMEN					HEKTAREN	
	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1870.	1871.
Boven-Cottica	702 909	496 998	529 851	497 247	490 725	211.2	169.7
Perica.	265 722	355 585	290 991	267 572	103 638	123.8	137.5
Boven-Commewijne . .	389 617	211 087	308 430	251 543	144 725	120.8	102
Commetewane	490 605	430 927	634 324	645 476	517 517	290.1	210
Beneden-Commewijne .	902 374	1 078 545	1 136 163	1 110 955	929 405	286.7	271.2
Beneden-Cottica . . .	1 776 242	2 653 099	2 607 583	2 599 764	1 972 629	725.5	900.4
Matappica	209 572	248 648	282 711	282 002	334 019	93	98.1
Boven-Suriname . . .	281 268	345 868	239 463	1 226 268	1 110 262	156	160.2
Beneden-Suriname . .	1 987 788	1 971 216	1 921 408	1 015 783	1 054 337	686.1	720.4
Boven-Para.	»	»	»	364 317	288 785	»	»
Beneden-Para	943 224	414 419	743 120	375 208	250 236	394.2	340.7
Boven-Saramacca. . .	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca . .	543 257	716 849	500 905	747 780	629 492	221.1	268.7
Nickerie	2 529 355	2 586 600	2 358 071	2 719 154	2 312 640	644.5	757.2
Coronie	551 719	727 415	872 084	649 988	884 700	238 1	189.4
	11 573 652	12 517 256	12 425 104	12 753 059	11 023 110	4 191.2	4 325.5

DISTRICTEN.	RUM EN DRAM.					KOF		
	HOEVEELHEID IN LITERS.					HOEVEELHEID IN		
	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1870.	1871.	1872.
Boven-Cottica	33 872	18 598	3 690	3 535	5 347	12 287	11 856	11 658
Perica.	16 711	23 936	16 661	11 052	5 917	»	»	61
Boven-Commewijne . . .	61 880	33 221	49 129	44 928	35 378	»	»	»
Commetewane	4 878	13 147	6 563	3 229	1 915	»	»	»
Beneden-Commewijne . .	71 420	99 209	87 458	69 426	44 550	3 871	2 722	5 731
Beneden-Cottica	185 616	227 160	167 965	195 383	196 011	3 949	5 053	4 898
Matappica	»	»	»	»	»	17 750	9 465	22 105
Boven-Suriname	21 232	15 448	11 542	32 616	8 671	»	»	»
Beneden-Suriname . . .	95 148	87 617	24 879	2 603	1 890	»	»	»
Boven-Para.	»	»	»	11 898	15 084	»	»	»
Beneden-Para	46 987	45 792	34 776	20 405	15 854	259	188	197
Boven-Saramacca. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca . . .	103 194	119 830	64 400	139 827	80 514	222	435	467
Nickerie	333 965	380 923	272 470	455 816	468 687	2 749	686	3 290
Coronie	82 919	122 706	110 948	92 441	136 383	»	»	»
	1 060 822	1 187 587	850 481	1 083 189	1 016 205	41 087	30 405	48 407

KER.								MELASSE				
RIET GEMALEN.			KILOGRAMMEN GEMIDDELD PER HEKTARE.					HOEVEELHEID LITERS.				
1872.	1873.	1874.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.
184 2	155.5	137.5	3 328 1	2 928 7	2 871.6	3 197.7	3 568.8	177 959	103 406	132 764	126 698	126 979
125.1	132.8	58 5	2 146.3	2 440.6	2 326	2 014.8	1 771.6	54 400	79 312	67 759	57 128	14 126
105.4	84	50.6	3 225.3	2 069.4	2 926.2	2 994.5	2 860.1	82 256	7 848	50 177	60 739	»
246	267.4	218	1 691.1	2 052	2 578 5	2 413.8	2 373.9	130 867	96 588	178 776	204 807	149 380
308.5	315	292	3 147.4	3 976.9	3 682.9	3 526,8	3 182 5	178 477	170 560	118 480	203 036	129 086
900 4	915	835.5	2 448.3	2 946.5	2 896	2 841.2	2 361	285 282	488 448	556 945	642 963	371 462
126.8	176.1	157	2 253.4	2 534.6	2 229.4	1 601.3	2 127.5	42 930	57 488	80 129	98 557	72 630
111	483	437.8	1 830	2 158 9	2 157.3	2 538 8	2 536	54 158	52 434	44 658	345 607	363 314
639	312.8	339.7	2 897.2	2 736.2	3 006.9	3 247.3	3 103.7	472 399	462 496	476 658	346 356	398 649
»	122.1	139.2	»	»	»	2 983 7	2 074.6	»	»	»	116 975	66 821
304.7	199.2	150	2 392.7	2 096.9	2 438 8	1 883 5	1 668.2	149 069	105 473	106 790	73 372	25 355
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
221.5	261.4	227.7	2 457	2 667.9	2 261.4	2 860.6	2 764.5	106 315	130 932	108 313	161 579	31 873
692.5	761 1	734	3 924.5	3 416	3 405.1	3 572.6	3 150.7	407 416	20 749	210 294	311 717	183
248.1	178 7	211	2 316.2	3 810.6	3 515	3 637.3	4 192.8	55 440	129 600	64 800	64 800	»
4 213.2	4 364.1	3 988 5	2 617.7	2 758.9	2 791.9	2 808.1	2 695 3	2 196 968	1 905 334	2 196 543	2 814 334	1 649 859

FIJ.		CACAO.					KATOEN.				
KILOGRAMMEN.		HOEVEELHEID IN KILOGRAMMEN.					HOEVEELHEID IN KILOGRAMMEN.				
1873	1874.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874	1870.	1871	1872	1873.	1874.
8 278	7 777	»	»	»	»	»	32 866	7 410	»	»	»
123	»	1 215	970	1 437	1 563	2 923	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	74	»	»	»	»	»	»
793	175	135 268	151 035	187 322	223 990	214 584	»	»	»	»	»
5 785	21	5 587	11 138	36 223	48 940	59 542	»	»	»	»	»
19 602	2 421	2 595	5 268	7 115	7 935	8 296	26 078	35 877	38 276	7 667	31 193
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	37 106	37 356	46 639	55 418	66 900	»	»	»	»	»
5	»	»	»	»	3 556	2 705	»	»	»	»	»
317	45	73 139	97 693	157 061	172 826	161 748	»	»	»	4 816	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
175	15	274 174	258 234	372 238	306 657	327 828	«	»	»	»	»
1 568	448	47 081	62 854	71 392	79 186	82 297	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	172	700	145 036	241 080	259 550	244 496	145 470
36 616	10 902	575 165	624 548	879 427	900 317	927 523	203 980	284 367	297 826	256 979	176 663

SPECIFIKE STAAT van den veestapel op ultimo December 1874.

DISTRICTEN.	Rundvee.	Paarden.	Muilezels.	Ezels.	Schapen.	Geiten.	Varkens.
De stad Paramaribo en hare buitenwijken	790	55	19	82	»	66	72
Beneden-Para	341	14	9	9	56	6	52
Beneden-Suriname	70	14	2	1	1	5	51
Beneden-Cottica	153	17	16	8	4	12	81
Beneden-Commewijne	88	6	9	11	47	8	86
Boven-Cottica	217	8	»	»	62	15	61
Perica	24	»	»	»	»	»	3
Matappica	705	16	3	29	318	37	32
Boven-Commewijne	15	»	»	»	14	2	34
Commetewane	36	2	1	»	22	16	5
Boven-Para	134	2	»	»	44	12	275
Boven-Suriname	139	»	1	»	8	17	67
Beneden-Saramacca	64	3	5	6	49	15	32
Boven-Saramacca	»	»	»	»	»	»	»
Coronie	548	49	»	78	423	134	729
Nickerie	148	22	17	20	86	75	133
Etablissement Albina	43	»	»	6	»	2	20
Totaal	3515	208	82	250	1134	422	1733

STAAT VAN DEN INVOER

DER

KOLONIE SURINAME,

over het jaar 1874.

INGEVOERDE GOEDEREN.	UIT NEDERLAND.		UIT NOORD-AMERIKA.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Aardappelen	4351 H. L.	f 26 106	78 H.L.	f 468
Aarde-, glas- en porseleinwerk	—	12 214	—	849
Appelen (ongedroogd)	—	»	54 H.L.	540
Arrowroot	—	»	—	»
Azijn	17 916 L.	2 867	—	»
Beschuit en hard brood	865 K.G.	208	24 039 K.G.	5 769
Bieren (voor zoover niet afzonderlijk belast)	200 698 L.	69 075	—	»
Bieten, peen, wortelen en rapen	13 H.L.	130	54 H.L.	540
Bijouterien, als goud- en zilverwerk, edelgesteenten, alsmede horologien, uurwerken en schildpadvoorwerpen	—	9 793	—	407
Blik in bladen	350 K.G.	126	—	»
Blik bewerkt	—	1 712	—	28
Blom	300 K.G.	73	742 650 K.G.	170 810
Boek- en plaatwerk en andere gedrukte stukken en schrijfbehoeften	—	13 847	—	28
Boter	56 256 K.G.	90 010	10 837 K.G.	11 921
Breeuwwerk	2295 »	1 033	2 480 »	1 116
Buskruid	620 »	1 860	—	»
Cingels	—	»	—	»
Confituren, banket, suikerwerk, koek en bonbons	—	4 212	—	437
Chemicalien en droogerijen	—	19 891	—	2 257
Dakpannen (vleugel- en nok-)	5400 stuks	378	—	»
Eetwaren in blik, vaatwerk, kisten, flesschen, manden (voor zoover niet afzonderlijk belast)	-	15 470	—	7 598
Ezels (muil- en steen-)	—	»	—	»
Flesschen, kruiken en damejans, pullen en stoopen	—	943	—	13
Galanterien	—	1 246	—	50
Gedistilleerd. Jenever	105 500 L. f 81 350			
Gedistilleerd. Brandewijn	3 298 » 2 500			
Gedistilleerd. Likeuren	1 729 » 2 760			
Gedistilleerd. Bitter	9 » 7			
Gedistilleerd. Rum of dram	3 969 » 5 950	92 567	—	»
Gereedschappen voor alle bedrijven	—	11 660	—	5 125
Geweren of snaphanen	207 loopen.	3 105	—	»
Granen en peulvruchten, zoo als: boonen, erwten, gort, griesmeel, haver, linzen, spelt, wikken en zemelen	131 440 K.G.	26 288	4900 K.G.	980
Hagels, kogels en loopers	402 »	322	—	»
Harpuis	7 »	2	—	»
Hoeden en petten	—	8 421	—	»
Hoepels (houten)	10 700 stuks.	642	—	»
	Transporteren	f 414 201		f 208 936

UIT ENGELAND.		UIT DEMERARY.		UIT BARBADOS.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
2 H.L.	f 12	771 H.L.	f 4 626	10 H.L.	f 60
—	5 874	—	1 243	—	175
—	»	10 H.L.	104	—	»
—	»	—	98	—	»
497 L.	80	400 L.	64	910 L.	146
9032 K.G.	2 168	18 778 K.G.	4 507	2978 K.G.	715
2502 L.	1 501	1375 L.	825	—	»
—	»	—	»	—	»
—	269	—	459	—	25
1488 K.G.	536	—	»	—	»
—	2 931	—	335	—	65
—	»	634 753 K.G.	145 990	607 735 K.G.	139 780
—	227	—	171		»
1461 K.G.	2 338	7760 K.G.	8 536	270 K.G.	297
975 »	439	75 »	34	—	
2276 »	6 828	25 »	75	12 K.G.	36
—	»	137 000 stuks	2 466	—	»
—	10 595	—	794	—	58
—	7 444	—	3 850	—	283
5800 stuks	406	—	»		»
—	23 253	—	4 438	—	1 855
—	»	6 muilezels en 1 steenezel	1 240	—	»
—	»	—	195	—	»
—	1 708	—	251	—	»
284 L. f 229		5 463 L. f 4 106			
3049 » 6098		10 932 » 21 864		27 L. f 54	
—		73 110		» »	
—		1 223 1 835		» »	
—	6 327	—	27 915	4 L. 6	60
—	14 249	—	519	—	»
5 loopen.	75	—	»	—	»
1654 K.G.	331	35 471 K.G.	7 094	10 715 K.G.	2 143
1894 »	1 136	21 »	13	60 »	36
—	»	—	»	—	»
—	12 203	—	3 019	—	1 874
20 150 stuks	1 209	8760 stuks	526	—	»
	f 102 139		f 219 387		f 147 608

INGEVOERDE GOEDEREN.	UIT NEDERLAND.		UIT NOORD-AMERIKA.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	Per transport	f 414 201		f 208 936
Hout (timmer-), zoo als: greenen deelen, white en pitchpine, greenhartplanken en latten	200 bossen latten	500	60 000 M². w. pl. f 39 000 31 boss. latt. 93	39 093
IJzer (bewerkt).	—	9 004	—	986
IJzer in staven, banden of platen . . .	8306 K.G.	2 945	—	»
Kaarsen. Was-	56 K.G. f 90			
Kaarsen. Spermacetie	» »			
Kaarsen. Compositie	16 420 K.G. f 14 778		500 K.G. f 450	
Kaarsen. Smeer-.	» »		6177 » 4324	
		14 868		4 774
Kaas (diverse soorten)	88 388 K.G. f 88 388 en Zwits. k. t. waarde van 939		50 K.G. f 50 » »	
		89 327		50
Kalk en cement. Metsel-.	3450 H.L. f 10 350		—	
Kalk en cement. Suiker-.	» »		—	
Kalk en cement. Cement-	1978 » 6 923		—	
		17 273		»
Koffers, valiezen en reiszakken	—	10	—	1 488
Koffij	—	»	9364 K.G.	9 364
Kolen (versche).	—	»	—	105
Koper in bladen of staven.	50 K.G. (rood)	150	—	»
Koper (bewerkt)	—	179	—	»
Kramerijen	—	18 932	—	2 068
Kruideniersvvaren	—	14 370	—	»
Leder, zoo als: verlakt-, marokijn-, bazaan, gewast- en schapen-.	—	14 063	—	»
Leder (zool- en pomp-)	6039 K.G.	12 078	—	»
Lederwerk, zoo als: zadel- en schoenmakerswerk en alle ander lederwerk.	—	25 498	—	793
Leijen (dak-)	—	»	—	»
Limonade gazeuze.	—	»	—	»
Lood	2270 K.G.	908	—	»
Lucifers	75 grossen	325	4297 grossen	16 114
Machinerien voor landelijk bedrijf en voor de bewerking en bereiding van koloniale producten	—	3 642	—	»
Maïs en maïsmeel.	—	»	400 K.G. maïs, 10 180 K.G. maïsmeel	1 399
Manufacturen en stoffen van wol, laken en cachemier daaronder begrepen, van zijde, katoen, hennep, vlaswerk, boomschors en alle andere, hetzij ruw, wit of gebleekt, gegomd, gewast, geverwd of gedrukt, zuiver of gemengd, passementwerk, naai-, stik- en floretzijde, lint, kant en tulle, tafel- en servetgoed, tijk, damast, batist, kamerdoek, kousen, mutsen, handschoenen, broeken en alle andere kleedingstukken voor zoover niet afzonderlijk belast	—	285 590	—	218
	Transporteren	f 923 863		f 285 388

UIT ENGELAND.		UIT DEMERARY.		UIT BARBADOS.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	f 102 139		f 219 387		f 147 60
—	»	25 111 M². wp. pl. f 16 575 944 » pp. pl. 956	17 531	2 366 M². wp. planken.	1 546
—	11 533	—	5 305	—	»
7085 K.G.	2 550	—	»	—	»
441 K.G. f 309	309	505 K.G. f 455 549 » 384	839	1 068 K.G. f 748	748
392 K.G. f 392 » »	392	77 K.G. f 77 » »	77		
2 H.L. f 6 56 puncheons 1960 72 H.L. 252	2 218	6 H.L. f 18 10 puncheons 350 » »	368	17 H.L. f 52 » » » »	52
—	80	—	356	—	»
—	»	15 115 K.G.	15 115	702 K.G.	702
—	»	—	39	—	»
65 K.G. (geel)	130	25 K.G. (geel)	50	—	»
—	658	—	94	—	»
—	2 452	—	687	—	552
—	135	—	1 494	—	6
—	385	—	»	—	»
—	»	165 K.G.	330	—	»
—	13 598	—	4 814	—	352
27 500 stuks	4 125	—	»	—	»
—	»	—	69	—	»
100 K.G.	40	360 K.G.	144	—	»
—	»	359 grossen	1 316	692 grossen.	2 595
—	21 904	—	396	—	
37 K.G. maïsmeel	5	6 035 K.G. maïs, 49 245 K.G. maïsmeel.	7 211	900 K.G. maïs, 12 535 K.G. maïsmeel.	1 767
—	151 408	—	35 937	—	9 486
	f 314 061		f 311 589		f 165 414

INGEVOERDE GOEDEREN.	UIT NEDERLAND.		UIT NOORD-AMERIKA.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	Per transport	f 923 863		f 285 388
Meubelen	—	6 881	—	10 470
Olien, zoo als: olijf-, machine-, lijn, raap-, patent en kerosine	1 530 L. olijfolie f 1 530		—	
	903 » machine- 813		4 L. machine-olie f 4	
	27 469 » lijn- 15 108		—	
	5 150 » raap- 2 884		—	
	25 146 » patent- 15 088		—	
	3 899 » kerosine 866		193 427 » kerosine 42 984	
		36 289		42 988
Opium	25 K.G.	120	—	»
Ossen, koeijen, bullen en kalveren	—	»	—	»
Paarden en veulens	—	»	—	»
Parapluies en parasols	—	2 678	—	»
Parfumerien (waaronder fijne zeepsoorten)	—	2 701	—	2 649
Pennen (stalen- en veren)	—	522	—	»
Percussiedoppen	10 500 stuks.	26	—	»
Pik en teer	47 H.L.	705	25 H.L.	380
Pindas	—	»	—	»
Pistolen	7 stuks.	35	—	»
Porter, ale en beijersch bier	—	»	—	»
Pijpen (diverse soorten)	—	1 922	—	»
Reuzel	424 K.G.	212	18 325 K.G.	9 162
Revolvers	—	»	—	»
Rijst	607 059 K.G.	112 486	—	»
Sigaren	11 634 »	54 800	—	»
Smeer (molen-) en talk	857 »	514	3 235 K.G.	1 941
Snuif	89 »	178	—	»
Speelkaarten	2 904 spellen.	726	—	»
Spek (gerookt)	3 743 K.G.	3 369	1 146 K.G.	1 031
Spek (gezouten en gepekeld)	—	»	246 734 »	109 660
Spijkers (diverse soorten)	77 206 K.G. (ijzeren)	26 568	44 K.G. (ijzeren)	16
Staal, in bladen, platen en staven	—	»	—	»
Steenen (metsel-)	673 000 stuks.	22 882	—	»
Steenkolen	4 500 K.G.	90	—	»
Suiker. geraffineerde	70 446 »	33 814	—	»
Suiker. ruwe	—	»	—	»
Tabak. in rollen of bladen	—		36 436 K.G. f 47 369	
Tabak. gekorven	783.5 K.G. f 1 370		—	
Tabak. pruim-	20 » 80		—	
		1 450		47 369
Thee	2 303 K.G.	6 909	2 K.G.	6
	Transporteren	f 1 239 740		f 511 060

UIT ENGELAND.		UIT DEMERARY.		UIT BARBADOS.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	f 314 061		f 311 589		f 165 414
—	1 000	—	808	—	135
320 L. olijfolie f 320		147 L. olijfolie f 147			
1 000 » machine- 900		53 » machine 48			
1 705 » lijn- 938		96 » lijn- 53			
534 » raap- 299		72 » raap- 40			
—		—			
73 » kerosine 16		30 258 » kerosine 6 724		10 119 L. kerosine f 2 249	
	2 473		7 012		2 249
—	»	—	»	—	»
—	»	203 stuks.	16 000	—	»
—	»	—	»	—	»
—	2 837	—	86	—	»
—	619	—	2 687	—	1 985
—	80	—	2	—	»
422 000 stuks.	1 055	51 000 stuks.	128	—	»
21 H.L.	315	2 H.L.	30	—	»
—	»	28 »	280	—	»
—	»	—	»	—	»
29 960 L.	22 470	3 576 L.	2 682	170 L.	128
—	96	—	457	—	»
—	»	4 651 K.G.	2 325	2 708 K.G.	1 354
1 stuk.	25	—	»	—	»
280 158 K.G.	44 825	577 742 K.G.	92 439	104 720 K.G.	16 755
—	»	108 »	570	108 »	246
852 K.G.	511	1 972 »	1 183	—	»
—	»	—	»	—	»
132 spellen.	33	—	»	—	»
21 K.G.	19	—	»	—	»
—	»	69 650 K.G.	30 956	77 940 K.G.	34 640
1 K.G. koperen f 3 55 » comp. 39 7 250 » ijzeren 2 610	2 652	1 563 K.G. (ijzeren)	563	—	»
—	214	—	»	—	»
40 000 stuks.	4 000	3 800 stuks.	380	—	»
—	44 618	4 000 K.G. smee- en 65 000 K.G. ordinaire.	1 420	—	»
348 K.G.	167	528 K.G.	253	—	»
—	»	57 395 »	19 514	439 K.G.	149
—	»	990 K.G. f 1 287		10 096 K.G. f 13 125	
—	»	—		—	
—	»	—		—	
			1 287		13 125
642 K.G.	1 926	47 K.G.	141	—	»
	f 443 996		f 492 792		f 236 480

INGEVOERDE GOEDEREN.	UIT NEDERLAND.			UIT NOORD-AMERIKA.		
	Hoeveelheid.		Waarde.	Hoeveelheid.		Waarde.
	Per transport		f 1 239 140			f 511 060
Tigchels	—		»	—		»
Tin en zink (in bladen)	640 K.G.		320	—		»
Touwwerk (diverse soorten)	—		17 871	—		»
Uijen	29 300 K.G.		4 688	3 000 K.G.		480
Vaatwerk voor suiker, rum of melassie.	—		8 760	—		31 441
Varkens	—		»	—		»
Verwwaren	—		23 954	—		205
Visch. gezouten bakkeljaauw	—			646 316 K.G.	f 103 411	
Visch. haring (gepekeld)	2 540 K.G.	1 016		104 490 »	11 610	
Visch. makreel »	—			22 525 »	3 818	
Visch. stok- en leng- (gedroogd)	5 082 » stok- 440 » leng-	2 066		—		
Visch. zalm (gepekeld)	—			6 180 »	2 135	
Visch. bokking en heilbot (gerookt)	—			7 750 »	3 700	
Visch. andere soorten in pekel	4 086 »	454	3 536	25 820 »	2 570	127 541
Vischlijm	—			—		
Vleesch. gepekeld	10 314 K.G.	f 4 011		118 053 K.G.	f 45 910	
Vleesch. hammen en shoulders	7 130 »	9 269		68 721 »	30 237	
Vleesch. rolpens	1 997 »	2 396		—		
Vleesch. worst en saucijsjes	8 345 »	8 345		—		
Vleesch. gerookt en gedroogd	940 »	2 350	26 371	—		76 147
Water (mineraal)	—		929	—		»
Wijnen (diverse soorten)	54 615 L.	f 36 668		—		
Vermouth	10 689 »	12 827	49 495	—		»
Zakken (koffij en cacao)	10 020 stuks.		7 515	—		»
Zeep (ordinaire)	1 069 K.G.		321	4 015 K.G.		1 205
Zeildoek	808 meters.		808	—		»
Zout (geraffineerd)	—		»	—		»
» (ruw)	—		»	2 400 K.G.		70
Alle andere dan de bovenvermelde waren, goederen en koopmanschappen van welken aard ook	—		18 846	—		2 960
		Totaal	f 1 403 154			f 751 112

uit ENGELAND.		uit DEMERARY.		uit BARBADOS.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	f 443 996		f 492 792		f 236 480
1 620 stuks.	81	—	»	—	»
—	»	672 K.G.	336	—	»
—	1 150	—	»	—	»
20 K.G.	3	62 214 K.G.	9 954	350 K.G.	56
—	9 031	—	10 659	—	747
—	»	14 stuks.	112	9 stuks.	72
—	2 110	—	785	—	251
—		169 800 K.G. f 27 168		109 162 K.G. f 17 466	
1 890 K.G. f 210		20 970 » 2 330		7 830 » 870	
—		3 060 » 510		270 » 45	
125 » leng- 125		—		—	
—		2 313 » 788		2 385 » 795	
—		856 » 409		—	
—		540 » 60		—	
	335		31 265		19 176
—	»	—	»	—	»
4 115 K.G. f 1 600		75 346 K.G. f 29 295½		39 690 K.G. f 15 435	
586 » 762		20 157 » 8 869		14 192 » 6 214	
—		—		—	
—		5 » 5		—	
—		—		—	
	2 362		38 169		21 679
—	70	- -	»	—	»
3 760 L. f 4 310		15 771 L f 16 567		2 200 L. f 1 320	
—		5 882 » 7 058		1 152 » 1 382	
	4 310		23 625		2 702
3 413 stuks.	2 560	—	»	—	»
47 050 K.G.	14 115	3 794 K.G.	1 138	373 K.G.	112
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
480 K.G.	14	3 603 K.G.	105	13 680 K.G.	396
—	2 910	—	3 365	—	396
	f 483 047		f 612 305		f 281 767

Paramaribo, den 3den April 1875.

De ontvanger der in- en uitgaande regten en accijnsen,

J. W. Sanches.

STAAT VAN DEN INVOER

DER

KOLONIE SURINAME

over het jaar 1874.

INGEVOERDE GOEDEREN.	UIT ST. NAZAIRE.		UIT CURAÇAO.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Aardappelen	—	»	—	»
Aarde-, glas- en porseleinwerk	—	f 308	—	»
Appelen (ongedroogd)	—	»	—	»
Arrowroot	—	»	—	»
Azijn	—	»	—	»
Beschuit en hard brood	—	»	—	»
Bieren (voor zoover niet afzonderlijk belast)	—	»	—	»
Bieten, peen, wortelen en rapen	—	»	-	»
Bijouterien, als goud- en zilverwerk, edelgesteenten, alsmede horologien, uurwerken en schilpadvoorwerpen	—	700	—	f 20
Blik in bladen	—	»	—	»
Blik, bewerkt	—	»	—	»
Blom	—	»	—	»
Boek- en plaatwerken en andere gedrukte stukken en schrijfbehoeften	—	»	—	»
Boter	—	»	—	»
Breeuwwerk	—	»	—	»
Buskruid	—	»	—	»
Cingels	—	»	—	»
Confituren, banket, suikerwerk, koek en bonbons	—	16	—	87
Chemicalien en droogerijen	—	55	—	»
Dakpannen (vleugel- en nok-)	—	»	—	»
Eetwaren in blik, vaatwerk, kisten, flesschen, manden (voor zooverre niet afzonderlijk belast)	—	109	—	49
Ezels	—	»	—	»
Flesschen, kruiken, damejeans, pullen en stoopen	—	»	—	»
Galanterien	—	»	—	»
Gedistilleerd. Jenever	—	»	—	
Gedistilleerd. Brandewijn	—	»	—	
Gedistilleerd. Likeuren	—	»	—	
Gedistilleerd. Bitter	—	»	—	
Gedistilleerd. Rum of dram	—	»	24 Liter f 36	36
Gereedschappen voor alle bedrijven	—	»	—	»
Geweren of snaphanen	—	»	—	»
Granen en peulvruchten, zoo als: boonen, erwten, gort, griesmeel, haver, linzen, spelt, wikken en zemelen	—	»	120 K.G.	24
Hagels, kogels en loopers	—	»	—	»
Harpuis	—	»	—	»
Hoeden en petten	—	5 128	—	1 526
Hoepels (houten)	—	»	—	»
	Transporteren	f 6 316		f 1 742

UIT CAYENNE.		UIT CALCUTTA.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
71 H.L.	f 426	—	»	5283 H.L.	f 31 698
—	»	—	»	—	20 663
—	»	—	»	64 H.L.	614
—	»	—	»	—	98
—	»	—	»	19 723 Liters.	3 157
175 K.G.	42	3155 K.G.	f 757	59 022 K.G.	14 166
—	»	—	»	204 575 L.	71 401
—	»	—	»	67 H.L.	670
—	»	—	»	—	11 673
—	»	—	»	1838 K.G.	662
—	»	—	»	—	5 071
270 K.G.	62	5580 K.G.	1 280	1 991 288 K.G.	457 995
—	»	—	»	—	14 273
—	»	—	»	76 584 K.G.	113 102
—	»	—	»	5825 K.G.	2 622
1 K.G.	3	—	»	2934 K.G.	8 802
—	»	—	»	137 000 stuks.	2 466
—	5	—	»	—	16 204
—	»	—	20	—	33 800
—	»	—	»	11 200 stuks.	784
—	55	—	»	—	52 827
—	»	—	»	6 muilezels en 1 steenezel.	1 210
—	»	—	»	—	1 151
—	»	—	»	—	3 255
—		—		111 247 L. f 85 685	
—		—		17 306 » 30 516	
12 L. f 18		—		1 814 » 2 888	
—		—		1 232 » 1 842	
—		—		3 997 » 5 992	
	18		»		126 923
—	»	—	»	—	31 553
—	»	—	»	212 Loopen.	3 180
2858 K.G.	572	8195 K.G.	1 639	195 353 K.G.	39 071
1 K.G.	1	—	»	2378 K.G.	1 508
—	»	—	»	7 K.G.	2
—	371	—	»	—	32 542
—	»	—	»	39 610 stuks.	2 377
	f 1 555		f 3 696		f 1 105 580

INGEVOERDE GOEDEREN.	UIT ST. NAZAIRE.		UIT CURAÇAO.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	Per transport	f 6 316		f 1 742
Hout (timmer-): zoo als: greenen deelen, white en pitchpine en greenhart planken en latten	—	"	—	"
IJzer (bewerkt)	—	"	—	"
IJzer in staven, banden of platen. . .	—	"	—	"
Kaarsen. Was-	—	"	—	"
Kaarsen. Spermacetie-	—	"	—	"
Kaarsen. Compositie-	—	"	—	"
Kaarsen. Smeer-	—	"	—	"
Kaas (diverse soorten)	—	"	—	"
Kalk en cement. Metsel-	—	"	—	"
Kalk en cement. Suiker-	—	"	—	"
Kalk en cement. Cement-	—	"	—	"
Koffers, valiezen en reiszakken . . .	—	"	—	"
Koffij	—	"	—	"
Kolen (versche)	—	"	—	"
Koper in bladen of staven	—	"	—	"
Koper (bewerkt)	—	"	—	"
Kramerijen	—	630	—	22
Kruideniers waren.	—	"	—	"
Leder, zoo als: verlakt, marokijn, bazaan gewast en schapen-	—	"	—	"
Leder (zool- en pomp-)	—	"	—	"
Lederwerk, zoo als: zadel- en schoenmakerswerk en alle ander lederwerk.	—	6 821	—	6
Leijen (dak-)	—	"	—	"
Limonade gazeuze	—	"	—	"
Lood (plat-)	—	"	—	"
Lucifers	—	"	—	"
Machinerien voor landelijk bedrijf en voor de bewerking en bereiding van koloniale producten.	—	"	—	"
Maïs en maïsmeel	—	"	—	"
Manufacturen en stoffen van wol, laken en cachemier daaronder begrepen, van zijde, katoen, hennep, vlas, werk, boomschors en alle andere, hetzij ruw, wit of gebleekt, gegomd, gewast, geverwd of gedrukt, zuiver of gemengd, passementwerk, naai-, stik- en floret-				
	Transporteren	f 13 767		f 1 770

UIT CAYENNE.		UIT CALCUTTA.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	f 1 555		f 3 696		f 1 105 580
—	»	—	»	87 477 M². W. p. pl. f 57 121 944 M². P. p. pl. 956 231 bossen latten 593	58 670
—	»	—	1 053	—	27 881
—	»	—	»	15 391 K.G.	5 495
—	»	—	»	56 K.G. f 90	
—	»	—	»	—	
—	»	—	»	17 425 K.G. 15 683	
—	»	—	»	8 235 » 5 765	21 538
—	»	—	»	88 907 K.G. en Zw. kaas ter w. v. f 939	89 846
—	»	—	»	3475 H L. f 10 426	
—	»	—	»	66 punchs. 2 310	
—	»	—	»	2050 H.L. 7 175	19 911
—	»	—	»	—	1 934
2 K.G.	2	—	»	25 183 K.G.	25 183
—	»	—	»	—	144
—	»	—	»	50 K.G. rood f 150 90 » geel 180	330
—	»	—	»	—	931
—	»	—	»	—	25 343
—	5	—	355	—	16 365
—	»	—	»	—	14 448
—	»	—	»	6204 K G.	12 408
—	»	—	»	—	51 882
—	»	—	»	27 500 stuks.	4 125
—	»	—	»	—	69
—	»	—	»	2730 K.G.	1 092
—	»	—	»	5423 grossen.	20 380
—	»	—	»	—	25 942
—	»	—	»	7335 K.G. maïs, 71 997 K.G. dito meel.	10 382
	f 1 562		f 5 104		f 1 539 879

INGEVOERDE GOEDEREN.	UIT ST. NAZAIRE.		UIT CURAÇAO.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	Per transport	f 13 767		f 1 770
zijde, lint, kant en tulle, tafel- en servetgoed, tijk, damast, batist, kamerdoek, kousen, mutsen, handschoenen, broeken en alle andere kleedingstukken, voor zoover niet afzonderlijk belast . . .	—	11 013	—	70
Meubelen	—	„	—	276
Olien, zoo als: olijf-, machine, lijn-, raap-, patent- en kesorine	—	„	—	„
Opium.	—	„	—	„
Ossen, koeijen, bullen en kalveren . .	—	„	—	„
Paarden en veulens.	—	„	—	„
Parapluïes en parasols.	—	1 589	—	„
Parfurmerien (waaronder fijne zeepsoorten)	—	249	—	8
Pennen (stalen- en veren-)	—	„	—	„
Percussiedoppen	—	„	—	„
Pik en teer.	—	„	—	„
Pindas	—	„	20 H.L.	200
Pistolen	—	„	—	„
Porter, ale en Beijersch bier	—	„	—	„
Pijpen (diverse soorten)	—	„	—	„
Reuzel	—	„	—	„
Revolvers	—	„	—	„
Rijst	—	„	—	„
Sigaren	61 K.G.	150	—	„
Smeer (molen-) en talk	—	„	—	„
Snuif	—	„	—	„
Speelkaarten	—	„	—	„
Spek (gerookt).	—	„	—	„
Spek (gezouten en gepekeld).	—	„	—	„
Spijkers (diverse soorten).	—	„	—	„
Staal, in bladen, platen en staven . .	—	„	—	„
Steenen (metsel-).	—	„	—	„
Steenkolen	—	„	—	„
Suiker . . . geraffineerde	—	„	—	„
Suiker . . . ruwe	—	„	—	„
	Transporteren	f 26 768		f 2 319

uit CAYENNE.		uit CALCUTTA.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	f 1 562		f 5 104		f 1 539 879
—	648	—	»	—	491 370
—	»	—	»	—	19 570
441 L. olijfolie f 444		—	»	2 441 L. olijfolie f 2 441 1 960 » machine 1 765 29 270 » lijn- 16 099 5 756 » raap- 3 223 237 776 » kerosine 52 839 25 146 » patent- 15 088	
	444				91 455
—	»	—	»	2.5 K.G.	120
—	»	—	»	203 stuks.	16 000
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	7 190
—	»	—	»	—	10 893
—	»	—	»	—	604
—	»	—	»	483 500 stuks.	1 [illegible]09
—	»	—	»	95 H L.	1 430
—	»	—	»	48 H L.	480
—	»	—	»	7 stuks.	35
—	»	—	»	33 696 L.	25 280
—	»	—	»	—	2 475
—	»	—	»	26 108 K.G.	13 053
—	»	—	»	1 stuk.	25
—	»	276 900 K.G.	44 304	1 816 579 K.G.	310 809
—	»	—	»	11 911 K.G.	55 766
—	»	—	»	6916 K G.	4 149
—	»	—	»	89 K.G.	178
—	»	—	»	3036 spellen.	759
—	»	—	»	4910 K.G.	4 419
120 K G.	53	—	»	394 444 K.G.	175 309
—	»	—	»	1 K.G. kop., 55 K.G. comp. en 86 063 K G. ijz.	29 799
—	»	—	»	—	214
—	»	—	»	716 800 stuks.	27 262
—	»	—	»	smêe- 7260 K.G., ordin. 2 295 500 K.G.	46 128
—	»	—	»	71 322 K.G. f 34 234	
10 K.G. f 3		388 K.G. f 132		58 232 » 19 798	
	3		132		54 032
	f 2 710		f 49 540		f 2 932 892

INGEVOERDE GOEDEREN.	UIT ST. NAZAIRE.				UIT CURAÇAO.			
	Hoeveelheid.		Waarde.		Hoeveelheid.		Waarde.	
	Per transport		f 26 768				f 2 319	
Tabak . . . in rollen	—		»		—		»	
Tabak . . . gekorven	—		»		—		»	
Tabak . . . pruim-	—		»		—		»	
Thee	48 K.G.		114		—		»	
Tichels	—		»		—		»	
Tin en zink in bladen	—		»		—		»	
Touwwerk (diverse soorten)	—		»		—		»	
Uijen	—		»		—		»	
Vaatwerk voor suiker, rum of melassie.	—		»		—		»	
Varkens	—		»		2 stuks.		16	
Verwwaren	—		»		—		»	
Visch . . gezouten bakkeljaauw . .	—		»		—		»	
Visch . . haring (gepekeld)	—		»		—		»	
Visch . . makreel »	—		»		—		»	
Visch . . stok- en leng- (gedroogd) .	—		»		—		»	
Visch . . zalm (gepekeld)	—		»		—		»	
Visch . . bokking, heilbot (gerookt) .	—		»		—		»	
Visch . . andere vischsoorten in pekel	—		»		—		»	
Vischlijm	—		»		—		»	
Vleesch . . gepekeld	—		»		—		»	
Vleesch . . hammen en shoulders . .	—		»		—		»	
Vleesch . . rolpens	—		»		—		»	
Vleesch . . worst, saucijsjes	—		»		—		»	
Vleesch . . gerookt en gedroogd . . .	—		»		—		»	
Water (mineraal)	—		»		—		»	
Wijnen (diverse soorten)	422.2 L.	f 2533			—		»	
Vermouth	156 »	187	2 720		—		»	
Zakken, koffij- en kakao-	—		»		—		»	
Zeep (ordinaire)	—		»		—		»	
Zeildoek	—		»		—		»	
Zout . . geraffineerd	—		»		—			
Zout . . ruw	—		»		186 600 K.G.	f 5443	5 443	
Alle andere dan de bovengemelde waren, goederen en koopmanschappen van welken aard ook	—		10		—		305	
			f 29 642				f 8 083	

UIT CAYENNE.		UIT CALCUTTA.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	f 2 710		f 49 540		f 2 932 892
—	»	147 K.G. f 191		47 669 K.G. f 61 972	
—	»	—		783.5 » 1 370	
—	»	—		20 » 80	
			191		63 422
7 K.G.	20	—	»	3049 K.G.	9 146
—	»	—	»	1620 stuks.	81
—	»	—	»	1312 K.G.	656
—	»	—	»	—	19 021
32 535 K.G.	5 206	—	»	127 419 K.G.	20 387
—	»	—	»	—	60 638
—	»	—	»	25 stuks.	200
—	»	—	»	—	27 305
65 060 K.G. f 10 410		544 K.G. f 87	87	990 882 K.G. f 158 542	
—		—	»	137 720 » 16 036	
—		—	»	25 855 » 4 373	
—		—	»	5 082 » stok-, 565 » leng- 2 191	
—		—	»	10 878 » 3 718	
—		—	»	8 606 » 4 109	
—		—	»	30 446 » 3 384	
	10 410				192 353
—	»	—	»	—	»
10 K,G. f 4		—	»	247 528 K.G. f 96 255	
—		—	»	110 786 » 55 381	
—		—	»	1 997 » 2 396	
—		—	»	8 350 » 8 350	
—		—	»	940 » 2 350	
	4				164 732
—	»	—	»	—	999
9873 L. wijn f 5981		—	»	90 441 L. f 67 379	
1712 » verm. 2054		—	»	19 591 » 23 501	
	8 035				90 887
—	»	—	»	13 433 stuks.	10 075
30 KG.	9	120 K.G.	36	56 451 K.G.	16 936
—	»	—	»	808 Meters.	808
—	»	—	»	—	
—	»	—	»	206 763 K.G. f 6028	
					6 028
—	2	—	10	—	28 804
	f 26 396		f 49 864		f 3 645 370

Paramaribo, den 3den April 1875.

De ontvanger der in- en uitgaande regten en accijnsen,
(*Get.*) J. W. Sanches.

N°. 5. 77.

STAAT

VAN DEN

UITVOER DER KOLONIE SURINAME,

over het jaar 1874.

UITGEVOERDE ARTIKELEN.		NAAR NEDERLAND.	
		Hoeveelheid.	Waarde.
Arrowroot		774 K.G.	f 464
Awarapitten		—	»
Banannen		—	»
Bijlhoutvet		350 L.	525
Confituren		2 92.5 K.G.	585
Gomma		45 »	18
Houtwaren	vierkant hout	5 007 stukken.	25 035
	letterhout	975 »	1 950
	planken	1124 vierk. d. m.	112
	latten	—	»
	brandhout	—	»
Huiden		9 972 K.G.	1 994
Kakao		296 725 5 »	117 607
Katoen	schoone	3 771 »	3 394
	vuile	502 5 »	271
	pitten	—	»
Koffij (heele)		224.5 K.G.	259
Kokosnooten		24 819 stuks.	1 241
Kwassiehout		26 104 K.G.	522
Lemmetjes		—	»
Lemmetjes (gezouten)		1 H.L.	5
Lemmetjes of limoensap		1 770 L.	354
Melassie		368 782.5 L.	19 736
Roucou		535 K.G.	214
Rijst		116 »	23
Rum en dram		251 563 L.	54 707
Suiker		3 524 241 K.G.	541 568
Suiker (vacuumpan)		4 362 »	1 134
Tamarinde en stroop		17 »	7
Toncaboonen		2.5 »	3
Vischlijm		359.5 »	719
Diversen		—	372
			f 772 819

NAAR NOORD-AMERIKA.		NAAR ENGELAND.		NAAR DEMERARY.	
Hoeveelheid.	Waarde	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
—	»	10 K.G.	f 6	3 K.G.	f 2
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	538 bossen.	323
—	»	—	»	—	»
—	»	12 K.G.	24	—	»
—	»	78 »	31	1 008 K.G.	403
1 312 stukken.	f 6 560	1 440 stukken.	6 908	—	»
76 »	152	474 »	948	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	658 K.G.	131
471 257.5 K.G.	190 238	27 376 K.G.	10 950	307 349 »	120 936
—	»	—	»	47 546 »	42 791
—	»	—	»	5 995 »	3 237
—	»	4 644 K.G.	93	—	»
235 K.G.	282	—	»	7.5 K.G.	9
4 000 stuks.	200	38 900 stuks.	1 945	11 200 stuks.	560
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
224 H.L.	1 120	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
843 960 L.	65 737	14 615 L.	988	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
8 107 L.	1 625	565 433 L.	132 431	91 676 L.	21 711
1 848 018 K.G.	286 256	4 170 452 K.G.	645 308	495 377 K.G.	77 328
—	»	905 144 »	219 492	—	»
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	—	»
359 K.G.	718	80 K.G.	160	314 K.G.	628
—	»	—	8	—	278
	f 552 888		f 1019292		f 268 337

UITGEVOERDE ARTIKELEN.	NAAR BARBADOS.		NAAR BERBICE.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Arrowroot	—	»	—	»
Awarapitten	—	»	—	»
Banannen	150 bossen.	f 90	—	»
Bijlboutvet	—	»	—	»
Confituren	—	»	—	»
Gomma	—	»	—	»
Houtwaren. vierkant hout	297 stukken.	1 438	—	»
Houtwaren. letterhout	—	»	—	»
Houtwaren. planken	1 015.	102	—	»
Houtwaren. latten	—	»	—	»
Houtwaren. brandhout	3 stères.	9	—	»
Huiden	—	»	—	»
Kakao	—	»	—	»
Katoen. schoone	—	»	—	»
Katoen. vuile	—	»	—	»
Katoen. pitten	—	»	—	»
Koffij (heele)	—	»	—	»
Kokosnooten	—	»	—	»
Kwassiehout	—	»	—	»
Lemmetjes	—	»	—	»
Lemmetjes (gezouten)	—	»	—	»
Lemmetjes of limoensap	—	»	—	»
Melassie	13 732 L.	755	—	»
Roucou	—	»	—	»
Rijst	—	»	—	»
Rum en dram	—	»	—	»
Suiker	—	»	—	»
Suiker (vacuumpan)	—	»	—	»
Tamarinde en stroop	—	»	—	»
Toncaboonen	—	»	—	»
Vischlijm	—	»	—	»
Diversen	—	»	—	»
		f 2394		

naar CURAÇAO.		naar St. NAZAIRE.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
3 K.G.	f 2	—	»	790 K. G.	f 474
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	688 bossen.	413
—	»	—	»	350 L.	525
—	»	—	»	304.5 K. G.	609
311 K. G.	124	—	»	1 442 »	576
—	»	—	»	8 056 stukken.	39 941
—	»	—	»	1 525 »	3 050
—	»	—	»	2 139 vierk. d. m.	214
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	3 stères.	9
—	»	—	»	10 630 K. G.	2 125
—	»	—	»	1 102 708 »	439 731
—	»	—	»	51 317 »	46 185
—	»	—	»	6 497.5 »	3 508
—	»	—	»	4 644 »	93
—	»	—	»	467 »	550
—	»	—	»	78 919 stuks.	3 946
—	»	—	»	26 104 K. G.	522
—	»	—	»	—	»
—	»	—	»	225 H. L.	1 125
—	»	—	»	1 770 L.	354
—	»	—	»	1 241 089.5 L.	87 216
—	»	2 305 K. G.	f 922	2 840 K. G.	1 136
—	»	—	»	116 »	23
—	»	—	»	916 779 L.	210 474
—	»	—	»	10 038 088 K. G.	1 550 460
—	»	—	»	909 506 »	220 626
—	»	—	»	17 »	7
—	»	—	»	2.5 »	3
—	»	—	»	1 112.5 »	2 225
—	»	—	25	—	683
	f 126		f 947		f 2 616 803

Paramaribo, den 3den April 1875.

De ontvanger der in- en uitgaande regten en accijnsen,

J. W. Sanches.

STAAT

van gepercipieerde regten op de scheepvaart en tariven waarnaar de regten op den in- en uitvoer geheven zijn in het jaar 1874.

GEHEVEN REGTEN op de scheepvaart.

Inkomende regten	f 295 868,17⁵
Uitgaande regten	118 671,18
Tonnegeld der schepen	34 501,00
Baak-, los- en steigergelden	6 787,14⁵
Entrepôt-, waag- en roeigelden	8 674,09
	f 464 501,59

PRIJZEN waarnaar de 5 pct. regten van ingevoerde goederen zijn geheven.

ARTIKELEN.	MAATSTAF.	Eerste halfjaar.	Tweede halfjaar.
Aardappelen	per HL.	f 6,00	f 6,00
Azijn	» liter.	0,16	»
Beschuit en hard brood	» 100 KG.	24,00	»
Bieten en peen	» HL.	10,00	10,00
Blom	» 100 KG.	24,44	24,50
Blik in bladen	» 100 »	36.00	36,00
Bodems (zie duigen).			
Boter (Amerikaansche)	» KG.	1,10	1,10
»	» »	1,60	1,60
Breeuwwerk	» 100 KG.	45,00	»
Cingels	» 1000 stuks.	18,00	18,00
Dakpannen (vleugel-)	» 1000 »	70,00	»
» (nok-)	» 100 »	11,00	»
Deelen (zie hout).			
Duigen met bodems voor rumpuncheons	» pak voor 1 vat.	12,50	12,50
Dito » » » andere	» » » 1 »	3,50	3,50
Dito zonder bodems	» » » 1 »	3,00	3,00
Bodems	» stuk.	0,25	0,25
Ezels (muil-)	» »	200,00	200,00
» (steen-)	» »	40,00	40,00
Garen (visschers)	» pak van 50 str.	15,00	15,00
Dito (zeil-)	» KG.	2,00	2,00
Gereedschappen:			
Houweelen	» stuk.	0,75	0,75
IJzeren schoppen	» »	0,90	0,90
Houwers (dal-)	» »	0,75	0,75
Dito (wit hechten	» »	0,50	0,50
Dito (geel »)	» »	0,45	0,45
Granen en peulvruchten, als: boonen, erwten, gort, griesmeel, haver, linzen, spelt, wikken en zemelen.	» 100 KG.	20,00	
Koorn of mais	» 75 »	8,00	
Dito dito meel	» 90 »	12.00	

ARTIKELEN.	MAATSTAF.	Eerste halfjaar.	Tweede halfjaar.
Harpuis	per 100 KG.	f 30,00	f 30,00
Hoepels (houten)	» 1000 stuks.	60,00	30,00
Hout (timmer-):			
greenen deelen	» 98,6 □ M.	100,00	100,00
white pine planken	» » »	65,00	65,00
pitch » »	» » »	100,00	100,00
Latten 7,85 M.	» bos v. 10 stuks	3,00	3,00
» 6,28 »	» » » 10 »	2,50	2,50
» 4,71	» » » 10 »	2,00	2,00
IJzer in staven, banden of platen	» 100 KG.	36,00	30,00
Kaarsen (was-)	» » »	160,00	160,00
(spermacetie-)	» » »	100,00	100,00
(stearine- en compositie-)	» » »	90,00	90,00
(smeer-)	» » »	70,00	70,00
Kaas (zoetemelksche, Leidsche en Edammer)	» » »	100,00	100,00
Kalk (metsel-)	» 2 HL.	6,00	
(cement)	» 2 »	7,00	
suiker-	» puncheon.	35,00	
dito	» pot.	4,50	
Koffij	» 100 KG.	100,00	
Koper in bladen of staven:			
rood	» » »	300,00	300,00
geel	» » »	200,00	200,00
Leder (verlakt)	» vel.	4,00	4,00
marokijn-	» »	2,00	2,00
bazaan-	» »	2,00	2,00
gewast	» »	7,00	7,00
zool- en pomp-	» KG.	2,00	2,00
schapen-	» vel.	1,00	1,00
Leijen (dak-)	» 1000 stuks.	150,00	
Limonade gazeuse	» dozijn fless.	5,00	5,00
Lood (plat)	» 100 KG.	40,00	40,00
Olie (olijf-)	» liter.	1,00	1,00
machine-	» »	0,90	0,90
lijn-	» »	0,55	0,55
patent-	» »	0,60	0,60
raap-	» »	0,56	0,56
Paarden en veulens	» stuk.	200,00	200,00
Pannen (zie dakpannen).			
Pennen (vederen)	per bos van 25 stuks.	0,50	0,50
(stalen)	per gros.	1,00	1,00
Pek en teer	» HL.	15,00	15,00
Pijpen (Goudsche)	» gros.	1,00	1,00
Pindas	» HL.	10,00	10,00

ARTIKELEN.	MAATSTAF.	Eerste halfjaar.	Tweede halfjaar.
Rapen	per HL.	f 10,00	f 10,00
Reuzel	» 100 KG.	50,00	
Rijst	» » »	16,00	
Smeer (molen- en talk)	» » »	60,00	
Snuif	» » »	200,00	
Speelkaarten	» spel.	0,25	
Spek (gezouten)	» 100 KG.	44,44	45,00
(gerookt)	» » »	90,00	90,00
(koppen)	» » »	17,77	18,00
Spijkers (koperen)	» » »	300,00	300,00
(compositie-)	» » »	70,00	70,00
(ijzeren)	» » »	36,00	32,00
Steenen (metsel-):			
fire bricks	» 1000 stuks.	100,00	100,00
Engelsche	» » »	55,00	55,00
Amerikaansche	» » »	45,00	45,00
Hollandsche	» » »	34,00	34,00
Steenkolen:			
smidskolen	» 1000 KG.	30,00	30,00
ordinaire	» » »	20,00	
Suiker (geraffineerde)	» 100 »	48,00	
vacuumpan	» » »	34,00	
Tabak (pruim-)	» KG.	4,00	
Talk (zie smeer).			
Teer (zie pek).			
Thee	» 100 KG.	300,00	
Tigchels en tigchelsteenen:			
plavuizen	» 1000 stuks.	50,00	
Tin	» 100 KG.	100,00	
Touwwerk	» » »	80,00	
Uijen	» « »	16,00	
Verwwaren:			
indigo	» KG.	8,00	
ultramarijn	» »	1,60	
kogel- of waschblaauw	» »	0,70	
vermiljoen	» »	5,00	
Berlijnsch blaauw	» »	4,00	
keizers- en Parijsch groen	» »	3,00	
Friesch en Spaansch groen	» »	2,50	
konings geel	» »	2,00	
cromaat geel	» 100 KG.	80,00	
cromaat groen	» » »	60,00	
menie	» » »	50,00	
doodekop	» » »	40,00	

ARTIKELEN.	MAATSTAF.	Eerste halfjaar.	Tweede halfjaar.
goudglid	per 100 KG.	f 40,00	
omber	» » »	70,00	
gele oker	» » »	20,00	
Engelsch bruin	» » »	20,00	
loodwit, droog en aangemaakt	» » »	36,00	
zinkwit	» » »	46,00	
zwartsel	» » »	40,00	
krijt, gemalen en timmer-	» » »	8,00	
Terpentijn	» liter.	1.07	f 1,00
Visch (gezouten)	» 100 KG.	16,00	
haring	» » »	11,00	
dito	per vaatje van 12 stuks.	2,00	
bokking	per kistje.	0,75	
gerookte heilbot	» 100 KG.	80,00	
makreel	» » »	16,66	
dito	per tobbe van 125 KG.	6,00	
stok-	per 100 KG.	32.00	
leng	» » »	100,00	
zalm in pekel	» » »	33,33	
dito	per tobbe van 125 KG.	7,00	
andere vischsoorten in pekel	per 100 KG.	11,10	
Vleesch (gepekeld)	» » »	38,88	40,00
Hammen en shoulders uit Europa	» » »	130,00	130.00
Dito uit Amerika	» » »	44,00	44,00
rolpens	» KG.	1,20	1,20
worst en saucijsen	» »	1,00	1,00
Water (mineraal)	» 100 kruiken.	20,00	20,00
Wortelen (zie bieten).			
Zakken (koffij- en cacao-)	» 100 stuks.	75,00	75,00
Zalm (zie visch).			
Zeep van alle soorten (niet geparfumeerd)	» 100 KG.	30,00	30,00
Zeildoek	» meter.	1,00	1,00
Zink	» 100 KG.	50,00	50,00
Zout (ruw)	» » »	2,92	3,00

NB. Van de niet voor prijsbepaling vatbare goederen, en welke niet van invoerregten zijn vrijgesteld, wordt het regt geheven naar de gedeclareerde waarde.

TARIEF van goederen waarop bij den invoer gedurende het 1ste halfjaar een vast regt werd geheven.

ARTIKELEN.			
Ale, in vaten	f	$0,07^{5}$	per liter.
Idem » flesschen of kruiken		$0,10^{83}$	» »
Bier (Beijersch) in vaten		$0,07^{5}$	» »
Idem in fleschen of kruiken		$0,10^{83}$	» »
Bier, voor zoover niet afzonderlijk belast, in vaten		$0,03^{33}$	» »
Idem in flesschen of kruiken		$0,05^{83}$	» »
Bijouterien, waaronder ook behooren: horologien, uurwerken, alsmede schildpadvoorwerpen		»	10 per cent der waarde.
Bitter		0,25	per liter.
Brandewijn		0,50	» »
Buskruid		$0,70^{85}$	» KG.
Champagnewijn		0,50	» liter.
Dram		0,50	» »
Edelgesteenten		»	10 per cent der waarde.
Gedistilleerd, voor zoover niet afzonderlijk genoemd in fust of vat van 165 pinten, houdende 82½ pint zuiver alcohol bij 15 graden warmte van den honderddeeligen thermometer		$0,23^{33}$	per liter.
Idem gebotteld of in kelders en verder als voren		$0,26^{67}$	» »
Geweren of snaphanen		5,00	» loop.
Goudwerk		»	10 per cent der waarde.
Hagels		$0,20^{24}$	per KG.
Kerosine olie		$0,06^{67}$	» liter.
Kogels		$0,20^{24}$	» KG.
Likeuren		0,50	» liter.
Loopers		$0,20^{24}$	» KG.
Lucifers		2,00	per gros. pakjes of doosjes van 100 tot 105 stuks.
Maderawijn in fusten of vaten		0,25	per liter.
Idem gebotteld		$0,33^{33}$	» »
Malagawijn in fusten of vaten		0,25	» »
Idem gebotteld		$0,33^{33}$	» »
Opium		12,16	» KG.
Paraphine, camphine en alle andere bij eene warmte van 130 graden ontplofbare steen- en aardoliën		1,33	» liter.
Percussiedoppen		0,10	» 100 stuks.
Pistolen		3,00	» stuk.
Porter in vaten of fusten		$0,07^{5}$	» liter.
Idem in flesschen of kruiken		$0,10^{83}$	» »
Portwijn in vaten of fusten		0,25	» »
Idem gebotteld		$0,33^{33}$	» »
Revolvers		12,00	» stuk.
Rhijnwijn in vaten of fusten		0,25	» liter.
Idem gebotteld		$0,33^{33}$	» »
Rum		0,50	» »
Sherry in vaten of fusten		0,25	» »
Idem gebotteld		$0,33^{33}$	» »

ARTIKELEN.		
Sigaren	»	10 per cent der waarde.
Snuif	»	10 » » » »
Tabak in rollen of bladen	f 0,20[24]	per KG.
Idem gekorven	0,50[6]	» »
Vermouth	0,25	
Wijnen, daaronder ook begrepen zoogenaamde kunstwijnen, als: appelen-, peren- en bessenwijn en andere voor zoover niet afzonderlijk belast, in fusten of vaten	0,08[33]	
Idem gebotteld	0,16[67]	
Zilverwerk	»	10 per cent der waarde.

TARIEF van goederen waarop bij den invoer gedurende het 2de halfjaar een vast regt werd geheven.

ARTIKELEN.		
Azijn	f 0,01	per liter.
Beschuit en hard brood	0,02	» KG.
Bieren in vaten	0,10	
Idem » flesschen of kruiken	0,12	
Bijouterien, horologien, lijfsieraden, koralen, schildpadvoorwerpen, ivoor, alluminium, alle edelgesteenten, goud en zilverwerk enz.	»	15 per cent der waarde.
Breeuwwerk	1,25	per 50 KG.
Buskruid	1,00	» 50 »
Eetwaren (bereid en blik-)	»	8 per cent der waarde.
Galanterien onder welke benaming ook	»	8 » » » »
Gedistilleerd:		
Bitter.		
Brandewijn.		
Likeuren.		
Alle andere, houdende bij 15 graden warmte van den honderddeeligen thermometer 50 pct. zuiveren alcohol, meerdere of mindere sterkte naar evenredigheid, in fust of vat	0,35	per liter.
Idem gebotteld	0,40	» »
Granen en peulvruchten	1,00	» 50 KG.
Hagels, kogels en loopers	0,25	» 50 »
Kramerijen	»	8 per cent der waarde.
Lucifers in pakjes of doosjes, naar reden van 96 lucifers per pakje of doosje in pakkaadje van niet minder dan 10 gros	2,00	per gros.
Idem in pakjes of doosjes in pakkaadje van minder dan 10 gros.	3,00	» »
Idem (kammetjes of stokjes voor) naar reden van 96 stokjes per pakje of doosje, de stokjes of kammetjes van de gebruikelijke lengte.	15,00	» 10 gros.
Mais, maismeel	0,75	per vat van 90 KG.
Oliën:		
kerosine	0,06[5]	per liter.
paraphine, camphine en alle andere bij eene warmte van 130 graden van den honderddeeligen thermometer ontplofbare steen- en aardoliën	1,50	» »
Opium	10,00	» KG.
Parfumerien, waaronder fijne zeepsoorten	»	10 per cent der waarde.

ARTIKELEN.		
Percussiedoppen	f 0,20	per 100 stuks.
Pijpen (tabaks-) of gedeelten van pijpen, diverse soorten	»	10 per cent der waarde.
Reuzel	2,00	per 50 KG.
Rijst	0,60	» 50 »
Sigaren of sigaretten	1,50	» KG.
Snuif	»	15 per cent der waarde.
Speelkaarten	0,10	per pakje van 1 spel.
Steenkolen (ordinaire)	1,00	per 1000 KG.
Suiker (geraffineerde)	2,00	» 50 »
Idem (vacuumpan)	1,50	» 50 »
Suikergoed, confituren, banket, koek en bonbons	»	10 per cent der waarde.
Tabak in rollen of bladen	0,10	per KG.
Idem gekorven	0,75	» »
Thee	0,20	» »
Uijen	0,02	» »
Vermouth	0,30	» liter.
Visch:		
Bakkeljaauw en andere gezouten visch	0,01	» KG.
Haring, gepekeld	1,25	per vat van 90 KG.
Makreel en andere vischsoorten in pekel	1,80	» » » 90 »
Zalm, gepekeld	3,75	» » » 90 »
Gedroogde en gerookte visch	3,00	» » » 50 »
Vuurwapenen:		
Geweerloopen, met of zonder laden en sloten	5,00	per loop.
Pistolen en revolvers	3,00	» stuk.
Wijnen van alle soorten in fusten of vaten	0,20	» liter.
dem gebotteld	0,25	» »

PRIJZEN waarnaar de 5 pct. regten van uitgevoerde producten en andere artikelen geheven zijn.

ARTIKELEN.	MAATSTAF.	KWARTALEN.			
		Eerste.	Tweede.	Derde.	Vierde.
Arrowroot	per 100 KG.	f 60,00	f 60,00	f 60,00	f 60,00
Awarapitten	» HL.	1,00	1,00	1,00	1,00
Banannen	» bos.	0,60	0,60	0,60	0,60
Bijlhoutvet	» liter.	1,50	1,50	1,50	1,50
Confituren	» KG.	2,00	2,00	2,00	2,00
Gomma	» 100 KG.	40,00	40,00	40,00	40,00
Hout (rond of vierkant) tot en met 21/21 cm.	» strekk. meter	1,75	1,75	1,75	1,75
Idem van meerdere dikte	» stuk.	5,00	5,00	5,00	5,00
Idem (letter)	» »	2,00	2,00	2,00	2,00
Planken	» 10 □ decimeter.	0,10	0,10	0,10	0,10
Latten	» 31 meters	1,10	1,10	1,10	1,10
Brandhout	» stère.	3,00	3,00	3,00	3,00
Huiden	» 100 KG.	20,00	20,00	20,00	20,00
Kakao	» » »	40,00	38,00	40,00	42,00
Katoen (schoone)	» » »	90,00	90,00	90,00	90,00
Idem (vuile)	» » »	54,00	54,00	54,00	54,00
Idem (pitten)	» » »	2,00	2,00	2,00	2,00
Koffij (heele)	» » »	120,00	120,00	120,00	120,00
Idem (gebroken)	» » »	80,00	80,00	80,00	80.00
Kokosnoten	» 100 stuks.	5,00	5,00	5,00	5,00
Koorn (gepeld in vaten)	» 100 KG.	10,00	10,00	10,00	10,00
Idem (ongepeld)	» 600 spieren.	4,50	4,50	4,50	4,50
Kwassiehout	» 100 KG.	2,00	2,00	2,00	2,00
Lemmetjes	» HL.	2,00	2,00	2,00	2,00
Idem (gezouten)	» »	5,00	5,00	5,00	5,00
Lemmetjes of limoensap	» 100 liters.	20,00	20,00	20 00	20,00
Melassie	» » »	5,50	5,50	8,00	9,00
Oranjeschillen	» 100 KG,	20,00	20,00	20,00	20,00
Patattes	» » »	14,00	14,00	14,00	14,00
Pindas	» HL.	10,00	10,00	10,00	10,00
Rijst, rijstmeel	» 100 KG.	20,00	20,00	20,00	20,00
Idem (ongepeld)	» » »	14,00	14,00	14,00	14,00
Roncou	» » »	40,00	40,00	40,00	40,00
Rum en dram van 20 graden	» 360 liters.	60,00	60,00	60,00	70,00
en voor iederen graad daarboven of daar beneden per 360 liter f 5 meer of minder.					
Rundvee	» stuk.	120,00	120,00	120,00	120,00
Schapen	» »	7,00	7,00	7,00	7,00
Suiker	» 100 KG.	16,00	15,00	15,00	16,00
Idem (vacuumpan)	» » »	25,00	23,00	24,00	26,00
Idem (concrete)	» » »	»	»	12,00	13,00
Tamarinde in stroop	» » »	40,00	40,00	40,00	40,00
Toncaboonen	» » »	100,00	100,00	100,00	100,00
Varkens	» stuk.	15,00	15,00	15,00	15,00
Vischlijm	» 100 KG.	200,00	200,00	200,00	200,00

Paramaribo, den 3den April 1875.

De Ontvanger der In- en Uitgaande Regten en Accijnsen,
J. W. SANCHES.

N°. 5. 79.

STAAT van te Paramaribo en in het district Nickerie in 's lands waag gewogen en gemeten producten, gedurende het jaar 1874.

		Door eigenaren en particulieren.	Door administrateuren.	Totaal.
Suiker		4 743 980 kilogram.	6 019 282 kilogram.	10 763 262 kilogram.
Koffij		1 983[5] »	5 184 »	7 167[5] »
Katoen.	Schoone	48 562[5] »	2 680 »	51 242[5] »
	Vuile	»	502 »	502 »
Cacao		469 103 »	524 976[5] »	994 079[5] »
Rum of dram		536 721 liter.	334 456 liter.	871 177 liter.
Melassie		1 237 704 »	62 324 »	1 300 028 »

Paramaribo, den 3den April 1875.

De ontvanger der in- en uitgaande regten en accijnsen,
(*get.*) J. W. SANCHES.

SPECIFIKE STAAT

DER UIT

Nederland, Noord-Amerika en andere vreemde landen aangekomen schepen in Suriname, in het jaar 1874.

Volg-nommer.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
	1874.			**UIT NEDER**
1	12 Januarij,	Recruit,	W. Murray,	111
2	13 Februarij,	Hendrik Daniel,	A. J. Ouwehand,	319
3	7 Maart,	Cornelia Maria,	P. D. Mulder,	103
4	14 »	Cato Poulie,	C. K. Hotze,	190
5	14 »	Diewerke,	B. van Veen,	291
6	16 »	Onderneming,	C. L. van der Veen,	189
7	7 April,	Willem Jacobus,	W. P. de Vries,	212
8	7 »	Caspar de Robles,	T. H. van Slooten,	161
9	8 Junij,	Kosmopoliet,	T. H. Klein,	157
10	8 »	Catherine,	H. Sap,	192
11	8 »	Lida,	J. W. C. Vinke Muller,	201
12	4 Julij,	Antonia Hendrika Carolina,	M. Hoedemaker,	206
13	4 »	Recruit,	W. Murray,	111
14	7 »	de Hoop,	A. W. Ouwehand,	209
15	21 »	Albatros,	H. H. Koch,	364
16	25 Augustus,	Henriette,	W. B. Schill,	356
17	28 »	Julius,	K. Wijtsma,	209
18	5 October,	Adriana Johanna,	W. Bakker Hz.,	212
19	6 »	Singapore,	E. van Geldorp,	212
20	9 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
21	23 November,	Onderneming,	C. L. van der Veen,	189
22	3 December,	Caspar de Robles,	T. H. van Slooten,	161
23	7 »	Cornelia Geertruida,	G. G. A. Wielema,	257
24	8 »	Auralia,	K. Bakker,	163
25	12 »	Willem Jacobus,	W. P. de Vries,	212
			Totaal 25 schepen, metende	5011
				UIT NOORD
1	2 Januarij,	Constantin,	J. K. Kendrick,	187
2	19 »	Annie Whiting,	C. M. Havener,	172
3	26 »	Benjamin Young,	S. Mac Donald,	122
4	3 Februarij,	Brigt Star,	J. W. Morse,	169
5	5 »	Mary E. Nason,	J. W. Cook,	105
6	23 »	Sümmerville,	M. S. Genn,	129
7	28 »	Satagowa,	C. Y. N. Bryant,	108
8	3 Maart,	Catalpa,	J. N. Hardenbroek,	225
9	5 »	Oriane,	J. Doane,	175
10	19 »	Aristos,	M. R. Peak,	132
			Transporteren	1524

Onder welke vlag.	Van waar vertrokken	LADING.	*AANMERKINGEN.*
LAND.			
Engelsche.	Amsterdam.	Diverse koopmanschappen.	
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
AMERIKA.			
Engelsche.	Boston.	Diverse koopmanschappen.	
Idem.	Nova Scotra.	Planken.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Boston.	Diverse koopmanschappen.	
N.-Amerikaansche.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Liverpool.	Planken.	
Idem.	New-York.	Diverse koopmanschappen.	
Idem.	Boston.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	

Volg-nommer.	Datum van inklaring	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
	1874.		Per transport .	1524
11	25 April.	D. F. Broun,	R. Rijder,	162
12	25 »	Elisabeth Ann,	J. Caddell,	165
13	2 Mei.	C. A. Higgens,	D. C. Mac Intosch,	116
14	8 Junij.	Aristos,	M. R. Peak,	132
15	26 »	Kate Grant,	J. Holt,	123
16	29 »	Nebo,	W. H. Lewis,	176
17	30 »	Catalpa,	J. N. Hardenbroek,	225
18	1 Julij.	Louisa A.	O. Relley Jr.,	120
19	20 »	D. F. Broun,	R. Ryder,	162
20	27 »	Jacinta,	F. L. Flemming,	190
21	7 Augustus.	C. A. Higgens,	D. C. Mac Intosch,	116
22	14 »	Lucretia,	O. M. Parsons,	108
23	8 September.	Aristos,	W. Tucker,	132
24	11 »	Nebo,	W. H. Lewis,	176
25	6 October.	V. H. Hill,	A. Patrich,	119
26	10 »	Summerville,	C. C. Hilton,	129
27	13 »	Catalpa,	J. N. Hardenbroek,	225
28	23 »	Queen,	W. P. Stretton,	154
29	11 November.	John Mattheus,	D. F. Roberts,	216
30	27 »	Aristos,	W. Tucker,	132
31	28 »	Alexander Williams,	J. P. Bain,	159
32	17 December.	Tanny Lewis,	P. Edwards,	351
33	29 »	Nebo,	J. F. Macomber,	176
			Totaal 33 schepen, metende	5288
			UIT ANDERE VREEMDE	
1	2 Januarij.	Lily,	The Simmons,	65
2	2 »	Wild Rover,	E. K. Simmons,	66
3	5 »	Cottica,	D. F. Mac Kechnie,	320
4	10 »	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
5	12 »	Flora Anna,	N. Chase,	45
6	12 »	Singapore,	E. van Geldorp,	212
7	14 »	Wilhelmina Agatha,	K. Dekker,	182
8	14 »	Venus,	J. S. Ameo,	26
9	15 »	Dagmar,	Ths. Jackson,	219
10	17 »	Jacinta,	E. P. Vos,	189
11	19 »	Kate Kellock,	G. H. A. Bevan,	1175
			Transporteren	2475

Onder welke vlag.	Van waar vertrokken.	LADING.	AANMERKINGEN.
Engelsche.	Boston.	Diverse koopmanschappen.	
Idem.	Idem.	Idem.	
N.-Amerikaansche.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Idem.	Idem.	
N.-Amerikaansche.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Idem.	Idem.	
N.-Amerikaansche.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
N.-Amerikaansche.	Idem.	Idem.	
Idem.	New York.	Idem.	
Engelsche.	Boston.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
N.-Amerikaansche.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Le Have.	Planken.	
N.-Amerikaansche.	Boston via Cayenne.	Idem.	
Engelsche.	Boston.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	

LANDEN.

Onder welke vlag.	Van waar vertrokken.	LADING.	AANMERKINGEN.
Engelsche.	Demerary.	Diverse Koopmanschappen.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Glasgow.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Idem.	Ingeklaard in Nickerie.
Idem.	Barbados.	Idem.	
Nederlandsche.	Monte Video.	In ballast.	
Idem.	Curaçao.	Zout.	
Engelsche.	Demerary.	Blom.	
Idem.	Londen.	Diverse koopmanschappen.	
Nederlandsche.	New Castle.	Steenkolen en steenen.	
Engelsche.	Calcutta.	(Met immigranten).	

Volg-nommer.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
	1874.		Per transport .	2475
12	19 Januarij,	Lady of the Night,	T. Swart qq,	43
13	19 »	Charlotte,	T. D. Acton,	36
14	22 »	Lily,	Ths. Simmons,	65
15	23 »	Wild Rover,	E. K. Simmons,	66
16	24 »	Venus,	J. S. Ameo,	26
17	26 »	Flora Anna,	N. Chase,	45
18	26 »	W. H. B.,	R. Simmons,	73
19	26 »	Lilian Bugle,	R. Garrett,	41
20	28 »	Maria,	E. K. Simmons,	77
21	4 Februarij,	Venus,	J. S. Ameo,	26
22	6 »	Plymouth Belle,	T. G. Marie,	49
23	6 »	Czarowitsz,	J. Miller,	190
24	7 »	Lily,	Ths. Simmons,	65
25	13 »	Flora Anna,	N. Chase,	45
26	14 »	Black Eagle,	E. W. Man,	127
27	14 »	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
28	16 »	Medea,	E. C. Bennet,	1066
29	20 »	Mathilda,	J. C. Pinto,	49
30	21 »	Lilian Bugle,	R. Garrett,	41
31	26 »	War Hawk,	J. M. Dinzey,	93
32	2 Maart,	Venus,	J. S. Ameo,	26
33	2 »	Flora Anna,	N. Chase,	45
34	3 »	Lily,	Thr. Simmons,	65
35	5 »	Daniel,	J. W. Atthowe,	224
36	7 »	Dorothea,	N. Nielson,	152
37	9 »	Europa,	B. D. Ahrens,	234
38	13 »	Coronie,	A. Bekker,	12
39	16 »	Venus,	J. S. Ameo,	26
40	16 »	Flora Anna,	N. Chase,	45
41	16 »	Celestial,	J. Martin qq.,	227
42	17 »	Amalia,	K. Bakker,	163
43	18 »	Lily,	Ths. Simmons,	65
44	23 »	Despatch,	W. Simmons,	68
45	23 »	Perica,	D. Torrance,	313
46	30 »	Scallop,	S. Jordan,	43
47	30 »	Venus,	J. S. Ameo,	26
48	30 »	Flora Anna,	N. Chase,	45
49	31 »	Anna Maria Henriette,	A. S. de Jong,	191
			Transporteren .	6784

Onder welke vlag.	Van waar vertrokken	L A D I N G.	*AANMERKINGEN.*
Nederlandsche.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	Ingeklaard in Nickerie.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Idem.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Rijst en meel.	
Idem.	Idem.	Diverse koopmanschappen.	
Idem.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Liverpool.	Steenkolen.	Idem.
Idem.	Demerary.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Idem.	
Idem.	Calcutta.	(Met immigranten.)	
Nederlandsche.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	Idem.
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Idem.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Londen.	Steenkolen, steenen en diverse goederen.	Idem.
Deensche.	Liverpool.	Idem, machinerien enz.	Idem.
Noord-Duitsche.	Idem.	Idem, en diverse goederen.	Idem.
Nederlandsche.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	Idem.
Engelsche.	Idem.	Meel en visch.	
Idem.	Idem.	Diverse koopmanschappen.	Idem.
Nederlandsche.	Londen.	Idem.	Idem.
Idem.	Para.	In Ballast.	
Engelsche.	Demerary.	Idem.	
Idem.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Glasgouw.	Idem.	
Idem.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Nederlandsche.	Rio Janëiro.	Idem.	

Volg-nommer.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
	1874.		Per transport	6484
50	3 April.	F. von Homeijer,	C. Wulff,	»
51	4 »	Lily,	Ths. Simmons,	65
52	7 »	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
53	8 »	Howrah,	W. R. Greevis,	1098
54	16 »	Flora Anna,	N. Chase,	45
55	17 »	Wild Rover,	E. K. Simmons,	66
56	22 »	Lily,	Ths. Simmons,	65
57	23 »	Lady of the Night	T. Swart qq.,	43
58	24 »	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
59	30 »	Suriname,	H. Houtkoper,	300
60	1 Mei.	Coronie,	A. Bekker,	12
61	2 »	Wild Rover,	E. K. Simmons,	66
62	2 »	Flora Anna,	N. Chase,	45
63	7 »	Despatch,	W. Simmons,	68
64	11 »	Hermina,	J. Mercurius,	38
65	15 »	Lily,	Ths. Simmons,	65
66	15 »	W. H. B.	R. Simmons,	73
67	15 »	Charlotte.	W. Hoyer qq.,	36
68	18 »	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
69	19 »	Flora Anna,	N. Chase,	45
70	22 »	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
71	26 »	Alliance,	J. Buchan,	300
72	26 »	Western Belle,	R. Morman,	229
73	26 »	Despatch,	W. Simmons,	68
74	1 Junij.	Mathilda,	J. C. Pinto,	49
75	2 »	Mermaid,	Ths. King,	38
76	9 »	J. M. Mac Milliam,	J. Simmons,	81
77	10 »	Lizzie Bigelow,	J. G. Pedrick.	130
78	10 »	Lily,	Ths. Simmons,	65
79	15 »	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
80	17 »	Excelsior,	R. O'Garra,	61
81	20 »	Flora Anna,	N. Chase,	45
82	22 »	Black Eagle,	E. W. Man,	127
83	30 »	Lily,	Ths. Simmons,	65
84	1 Julij.	J. M Mac Milliam,	J. Simmons,	81
85	2 »	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
86	3 »	Rocket,	J. B Simmons,	4
87	3 »	Elfride,	J. Dunsford,	157
			Transporteren	10 859

Onder welke vlag.	Van waar vertrokken.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Noord-Duitsche.	Londen via Barbados.	In ballast.	
Engelsche.	Barbados.	Idem.	
Nederlandsche.	Calcutta.	Idem.	
Engelsche.	Idem.	(Met immigranten).	
Idem.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	Ingeklaard te Nickerie.
Idem.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Idem.	
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Idem.	Idem.	Idem.
Nederlandsche.	Para.	In ballast.	
Idem.	Berbice.	Planken en rijst.	Idem.
Engelsche.	Barbados.	Diverse koopmanschappen.	
Idem.	Demerary.	Idem.	Idem.
Idem.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Barbados.	Planken en diverse koopmanschappen.	Idem.
Nederlandsche.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Glasgow.	Idem.	
Idem.	Troon.	Steenkolen en machinerien.	
Idem.	Barbados.	Diverse koopmanschappen.	
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
N.-Amerikaansche.	Cayenne.	Idem.	
Engelsche.	Demerary.	Idem.	
Nederlandsche.	Idem	Idem.	Idem.
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Idem.	
Idem.	Barbados.	Idem.	
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Idem.	In ballast.	
Idem.	Londen.	Diverse koopmanschappen.	

Volg-nommer.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
	1874.		Per transport.	10 859
88	4 Julij,	Carmilita,	G. G. van Grieken,	119
89	6 »	Despatch,	W. Simmons,	68
90	8 »	Flora Anna,	N. Chase,	45
91	17 »	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
92	17 »	Louise en Marie,	H. A. Hazenwinkel,	163
93	20 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
94	22 »	Lily,	Ths Simmons,	65
95	27 »	Hermina,	J. Mercurius,	38
96	27 »	Patriot,	P. Davus,	225
97	3 Augustus,	Cottica,	D. F. Mac Kechnie,	319
98	12 »	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
99	17 »	Flora Anna,	N. Chase,	45
100	19 »	Lily,	Ths. Simmons,	65
101	27 »	Faraon,	J. H George,	95
102	1 September,	Moura Premièro,	J. A da Roza,	243
103	1 »	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
104	15 »	Despatch,	W. Simmons,	68
105	15 »	Perica,	D. Torrance,	313
106	16 »	Lily,	Ths. Simmons,	65
107	17 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
108	21 »	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
109	22 »	H. T. Stanis,	A. P. Bertram,	196
110	28 »	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
111	1 October,	Lily,	Ths. Simmons,	62
112	2 »	Plymouth Belle,	J. W. Newson,	49
113	3 »	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
114	12 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
115	12 »	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
116	16 »	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
117	19 »	Sybil,	L. Y. Carter,	120
118	26 »	Plymouth Belle,	J W. Newson,	49
119	28 »	Charlotte	W. Hoyer qq.,	36
120	31 »	Lily,	Ths. Simmons,	65
121	2 November,	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
122	2 »	Oberon,	J. H. Grunwold,	132
123	10 »	Scallop,	T. J. Hassell,	43
124	10 »	Maria Eliza,	C. M. de Haseth,	80
125	10 »	Maria Elizabeth,	P. Breckwoldt,	190
			Transporteren.	14 402

Onder welke vlag.	Van waar vertrokken.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Nederlandsche.	Curaçao	Diverse koopmanschappen.	
Engelsche.	Porto Rico.	Ossen en varkens.	
Idem.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	
Idem.	Idem.	Idem.	Ingeklaard te Nickerie.
Nederlandsche.	Liverpool.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Demerary.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Londen.	Idem.	Idem.
Idem.	Glasgow.	Idem.	
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Idem.	
Idem.	Idem.	Ossen.	
Portugesche.	Cayenne.	Uijen, aardappelen en wijn.	
Nederlandsche.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	Idem.
Engelsche.	Porto Rico.	Ossen en varkens.	
Idem.	Glasgow.	Diverse koopmanschappen.	
Idem.	Demerary.	Idem.	
Idem.	Idem.	Meel.	
Nederlandsche.	Idem.	Diverse koopmanschappen.	Idem.
Engelsche.	Londen via Barbados	Idem.	
Idem.	Demerary.	Planken enz.	Idem.
Idem.	Idem.	Diverse koopmanschappen.	
Idem.	Barbados.	Meel en rijst.	
Nederlandsche.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	Idem.
Engelsche.	Idem.	Meel, gerookt vleesch en visch.	
Idem.	Idem.	Diverse koopmanschappen.	Idem.
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Idem.	Barbados.	Idem.	
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Noord-Duitsche.	Liverpool.	Steenkolen.	Idem.
Engelsche.	Barbados.	Meel, gerookt vleesch en koffij.	
Nederlandsche.	Curaçao.	Diverse koopmanschappen.	
Noord-Duitsche.	Cardiff.	Steenkolen.	Idem.

Volg-nommer.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
	1874.		Per transport	14 402
126	10 November.	Ulrike,	P. Bekkering,	186
127	12 "	Lady of the Night,	T. Swart qq,	43
128	16 "	Serah,	W. A. Baath,	112
129	23 "	Despatch,	W. Simmons,	68
130	25 "	Quick Step,	J. S. Arreo,	59
131	25 "	Lily,	Ths Simmons,	65
132	27 "	Serah Eluelle,	G. Galvin,	34
133	27 "	Dauntless,	J. G Cumming,	49
134	30 "	Rio Apa,	E. Aubry,	123
135	2 December.	Alliance,	J. Buchan,	300
136	2 "	Maroni packet,	D de Boer,	24
137	3 "	Lady of the Nicht,	T. Swart qq.,	43
138	7 "	Alice Holden,	J. W. Johnston,	200
139	10 "	Mathilda,	J. C. Pinto,	49
140	11 "	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
141	14 "	W. H. B.	J. D Shepperd,	73
142	14 "	Hermina.	J. Mercurius,	38
143	18 "	L. S. Bigelow,	S. G. Pedrick,	130
144	21 "	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
145	28 "	Maroni packet,	D. de Boer,	24
146	29 "	Atalanta,	J. Simmons,	59
			Totaal 146 schepen metende	16 173

Onder welke vlag.	Van waar vertrokken.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Nederlandsche.	Liverpool.	Diverse koopmanschappen.	Ingeklaard te Nickerie.
Idem.	Demerary.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Idem.	Meel.	
Idem.	Idem.	Meel, gezouten vleesch en koffij.	
Idem.	Idem.	Diverse koopmanschappen.	
N.-Amerikaansche.	Cayenne.	In ballast.	
Engelsche.	Barbados.	Diverse koopmanschappen.	
Fransche.	Cayenne.	Gezouten visch.	
Engelsche.	Glasgow.	Diverse koopmanschappen.	
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Troon.	Steenkolen.	
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Idem.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Idem.	Idem.
Idem.	Cayenne.	Suiker voor exportatie.	
Nederlandsche.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Idem.	Idem.	

RECAPITULATIE der uit Nederland, Noord-Amerika en andere vreemde landen alhier aangekomen schepen, gedurende het jaar 1874.

UIT NEDERLAND.				
Nederlandsche schepen.	23		metende 4 678	tonnen.
Engelsche »	2		» 222	
		25		5 011 »
UIT NOORD-AMERIKA.				
Engelsche schepen	25		» 4 151	
Noord-Amerikaansche schepen	8		» 1 137	
		33		5 288 »
UIT ANDERE LANDEN.				
Nederlandsche schepen	36		» 3 053	
Engelsche »	101		» 11 707	
Noord-Amerikaansche »	2		» 164	
Fransche »	1		» 123	
Portugesche »	1		» 243	
Noord-Duitsche »	4		» 731	
Deensche »	1		» 152	
		146		16 173 »
TOTAAL		204	schepen, metende	26 472 tonnen.

Paramaribo, den 3den April 1875.

De ontvanger der in- en uitgaande regten en accijnsen,

(*get.*) J. W. SANCHES.

SPECIFIKE STAAT

DER NAAR

Nederland, Noord-Amerika en andere landen vertrokken schepen

van Suriname, over het jaar 1874.

Volg-nommer.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
	1874.			**NAAR NEDER**
1	16 Januarij,	Henriette,	W. B. Schill,	356
2	17. »	de Hoop,	A. W. Ouwehand,	209
3	24 »	Juluiss,	K Wijtsma,	209
4	24 »	Curaçao packet,	S. Sorgdrager,	150
5	2 Februarij,	Recruit,	W. Murray	111
6	6 »	Zeehond,	P. Feninga,	195
7	13 Maart,	Adriana Johanna,	W. Bakker Hz.,	212
8	18 »	Singapore,	E. van Geldorp,	212
9	24 »	Amalia,	K. Bakker,	163
10	24 »	Jantina,	E. P. Vos,	189
11	28 »	Wilhelmina Agatha,	K. Dekker,	174
12	16 April.	Cato Paulie,	E. R. Hotze,	190
13	17 »	Hendrik Daniel,	A. J. Ouwehand,	319
14	21 »	Diewerke,	B. van Veen,	291
15	21 »	Cornelia Maria,	P. D. Mulder,	203
16	8 Mei.	Onderneming,	C. L. van der Veen,	189
17	29 »	Willem Jacobus,	W. P. de Vries,	212
18	30 »	Caspar de Robles,	T. H. van Slooten,	161
19	15 Junij.	Suriname,	H. Houtkoper,	300
20	14 Julij.	Catherine,	H. Sap,	192
21	28 »	Lida,	J. W. C. Vinke Muller,	201
22	11 Augustus.	Antonia Hendrika Carolina,	M. Hoedemer,	206
23	17 September.	de Hoop,	A. W. Ouwehand,	209
24	10 October.	Albatros,	H. H. Koch,	364
25	13 October.	Julius,	K. Wijtsma,	209
26	25 November.	Henriette,	W. B. Schill,	356
27	21 December.	Adriana Johanna,	W. Bakker Hz.,	212
28	24 »	Singapore,	E. van Geldorp,	212
			Totaal . .	6 206
				NAAR NOORD-
1	8 Januarij.	Aristos,	M. R. Peak,	132
2	30 »	Kate Kellock,	G. H. Bevan,	1 175
3	31 »	Constantin,	J. G. Kendrick,	187
			Transporteren	1 494

Onder welke vlag.	Waarheen gedestineerd.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
LAND.			
Nederlandsche.	Amsterdam.	Suiker, rum, cacao en melassie.	
Idem.	Idem.	Suiker, rum, □ en kwassiehout.	
Idem.	Idem.	Suiker.	
Idem.	Idem.	Suiker, cacao en melassie.	
Engelsche.	Idem.	□ hout.	
Nederlandsche.	Idem.	Suiker, rum en cacao.	
Idem.	Idem.	Suiker, rum, katoen, cacao, melassie, kokosnoten en □ hout.	
Idem.	Idem.	□ hout.	
Idem.	Idem.	Kwassie- en □ hout.	
Idem.	Idem.	Suiker, cacao en melassie.	
Idem.	Idem.	Suiker, rum, cacao, melassie, katoen en huiden.	
Idem.	Idem.	□ hout.	
Idem.	Idem.	Suiker, cacao, melassie, kokosnoten, letter- en □ hout.	
Idem.	Idem.	□ hout.	
Idem.	Idem.	Suiker, rum, melassie en □ hout.	
Idem.	Idem.	Suiker en cacao.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie, huiden en □ hout.	
Idem.	Idem.	Suiker, cacao en hout.	
Idem.	Idem.	Suiker, rum, cacao en melassie.	
Idem.	Idem.	□ hout.	
Idem.	Idem.	Suiker, rum, katoen, cacao.	
Idem.	Idem.	Suiker, rum, melassie en □ hout.	
Idem.	Idem.	Suiker, rum, huiden, □ en letterhout.	
Idem.	Idem.	Suiker, rum en cacao.	
Idem.	Idem.	Cacao en □ hout.	
Idem.	Idem.	Suiker, rum, en cacao.	
Idem.	Idem.	Suiker, rum, cacao en katoen.	
Idem.	Idem.	Suiker, rum, melassie, huiden en □ hout.	
AMERIKA.			
Engelsche.	Boston.	Suiker, cacao en melassie.	
Idem.	New-York	Lijnzaad, voor exportatie aangebragt.	
Idem.	Boston	Suiker, cacao, melassie, gez. lemmetjes.	

Volg-nommer.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
	1874.		Per transport	1 494
4	25 Februarij.	Mary E. Nason,	J. W. Cook,	105
5	7 Maart.	Brigt Star,	F. W. Morse,	169
6	21 »	Benjamin Young,	S. Mac Donald,	122
7	30 »	Howland,	W. Tukker,	228
8	1 April.	Catalpa,	J. N. Hardenbroek,	225
9	8 »	Aristos,	M. R. Peak,	132
10	20 »	Oriane,	J. Doane,	175
11	15 Mei.	D. T. Broun,	R. Rijder,	162
12	19 »	Elisabeth Aun,	J. B. Caddell,	165
13	4 Junij.	C. A. Higgens,	D. C. Mac Intosch,	116
14	13 »	Lizzie Bigelow,	J. G. Pedrick,	129
15	4 Julij.	Aristos,	M. R. Peak,	132
16	13 »	Nebo,	W. H. Lewis,	176
17	21 »	Kate Grant,	C. S. Holt,	123
18	21 »	Louisa A,	O. Relley Jr.	120
19	24 »	Catalpa,	J. N. Hardenbroek,	225
20	14 Augustus.	D. F. Broun,	R. Rijder,	162
21	1 September.	Jacinta,	T. L. Flemming,	190
22	8 »	C. A. Higgens,	D. C. Mac Intosch,	116
23	3 October.	Aristos.	W. Tucker,	132
24	16 »	Nebo,	W. H. Lewis,	176
25	17 »	Catalpa,	J. N. Hardenbrosk,	225
26	30 »	Summerville,	C. C. Hilton,	129
27	31 »	Sybil,	L. Y. Carter,	120
28	3 November.	V. H. Hill,	A. Patrich,	119
29	24 »	Queen,	W. P. Stretton,	154
30	15 December.	John Mattheus.	D. H. Roberts,	216
31	19 »	L. J. Bigelow,	S. G. Pedrick,	130
32	29 »	Alexander Williams,	J. P. Bain,	159
			Totaal 32 schepen, metende	6 026

NAAR ANDERE

Volg-nommer.	Datum van uitklaring.	SCHEPEN.	GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
1	2 Januarij.	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
2	3 »	Venus,	J. S. Ameo,	26
3	3 »	Mathilda,	G. S. Knight,	267
			Transporteren	342

Onder welke vlag.	Waarheen gedestineerd.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
N.-Amerikaansche.	Boston.	Melassie en cacao.	
Engelsche.	Idem.	Suiker en melassie.	
Idem.	Idem.	Suiker en cacao.	
N.-Amerikaansche.	Idem.	Suiker, cacao, melassie en gez. lemmetjes.	
Idem.	Idem.	Suiker en □ hout.	
Engelsche.	Idem.	Suiker, cacao, melassie en gez. lemmetjes.	
Idem.	Idem.	Suiker, cacao en melassie.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem via St. Martin.	□ hout.	
N.-Amerikaansche.	Boston.	Suiker en cacao.	
Idem.	Turkenland.	Melassie.	
Engelsche.	Boston.	Suiker, cacao en melassie	
Idem.	Idem.	Idem en gez. lemmetjes.	
N.-Amerikaansche.	Idem.	Suiker, cacao en melassie.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	□ hout.	
Engelsche.	Idem.	Suiker, cacao en gez. lemmetjes.	
Idem.	Idem.	Suiker, cacao en melassie.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie, cacao en gezouten lemmetjes.	
Idem.	Idem.	Suiker, cacao en melassie.	
Idem.	Idem.	Idem.	
N.-Amerikaansche.	Idem via Saramacca.	Suiker en □ hout.	
Idem.	Boston.	Suiker, cacao en melassie.	
Engelsche.	Idem.	□ hout.	
Idem.	Idem.	Suiker, cacao en melassie.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem via Saramacca.	□ hout.	
Idem.	Boston.	Suiker, rum, cacao en melassie.	

E VREEMDE LANDEN.

Onder welke vlag.	Waarheen gedestineerd.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Engelsche.	Demerary.	Katoen.	Uitgeklaard in Nickerie.
Idem.	Idem.	In ballast.	
Idem.	Londen.	Suiker en □ hout.	

Volg-nommer.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
	1874.		Per transport	342
4	6 Januarij.	Lily,	Th. Simmons,	65
5	8 "	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
6	9 "	Charlotte,	T. D. Acton,	36
7	10 "	Wild Rover,	E. K. Simmons,	66
8	16 "	Venus,	J. S. Ameo,	26
9	17 "	Flora Anna,	N. Chase,	45
10	22 "	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
11	23 "	Lily,	Ths. Simmons,	65
12	26 "	Venus,	J. S. Ameo,	26
13	27 "	Wild Rover,	E. K. Simmons,	66
14	27 "	Flora Anna,	N. Chase,	45
15	28 "	W. H. B.,	R. Simmons,	73
16	29 "	Lilian Bugli,	R. Garrett,	41
17	31 "	Maria,	E. K. Simmons,	77
18	31 "	Flijig Dutchman,	W. A. Baath,	46
19	4 Februarij.	Alice Holden,	J. Bradley,	200
20	5 "	Venus,	J. S. Ameo,	26
21	9 "	Plymouth Belle,	J. G. Marie,	49
22	9 "	Mathilda,	J. C. Pinto,	49
23	13 "	Genius,	H. Blanche,	326
24	14 "	Aunie Whiting,	C. Havener,	172
25	18 "	Black Eagle,	E. W. Man,	127
26	18 "	Lily,	Ths. Simmons,	65
27	18 "	Flora Anna,	N. Chase,	45
28	28 "	Lilian Bugle,	R. Garrett.	42
29	28 "	Medea,	E. E. Bennett.	1 066
30	2 Maart.	War Hawk,	J. M. Dinrey,	93
31	2 "	Summerville,	M. S. Genu,	130
32	3 "	Coronie,	A. Bekker,	14
33	4 "	Venus,	J. S. Ameo,	26
34	5 "	Flora Anna,	N. Chase,	45
35	6 "	Setagawa,	C. T. Brijant,	108
36	6 "	Lily,	Ths. Simmons,	65
37	10 "	Dagmar,	Ths. Jackson,	219
38	12 "	Flijing Dutchman,	W. A. Baath,	46
39	17 "	Venus,	J. S. Ameo,	26
40	19 "	Coronie,	A. Bekker,	14
41	19 "	Flora Anna,	N. Chase,	45
			Transporteren	4 103

Onder welke vlag.	Waarheen gedestineerd.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Engelsche.	Demerary.	Cacao en Gomma.	
Nederlandsche.	Idem.	Suiker, rum en cacao.	Uitgeklaard in Nickerie.
Idem.	Idem.	In ballast.	Idem.
Engelsche.	Barbados.	Melassie.	
Idem.	Demerary.	In ballast.	
Idem.	Idem.	Cacao.	
Nederlandsche.	Idem.	In ballast.	Idem.
Engelsche.	Idem.	Cacao.	
Idem.	Idem.	In ballast.	
Idem.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Idem.	
Idem.	Barbados via Saramacca.	□ hout.	
Idem.	Demerary.	Cacao.	Idem.
Idem.	Idem.	In ballast.	
Nederlandsche.	Idem.	Suiker en rum.	Idem.
Engelsche.	Londen.	Suiker, rum, cacao en □ hout.	
Idem.	Demerary.	In ballast.	
Idem.	Barbados.	Idem.	
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	Idem.
Noord-Duitsche.	Liverpool.	Suiker en rum.	Idem.
N.-Amerikaansche.	St. Thomas.	In ballast.	
Engelsche.	Barbados via Nickerie.	Retourgoederen.	
Idem.	Demerary.	Cacao en Gomma.	
Idem.	Berbice.	Retourgoederen.	Idem.
Idem.	Demerary.	Cacao.	Idem.
Idem.	Idem.	Rijst en thee voor exportatie.	
Idem.	Barbados.	In ballast.	
N.-Amerikaansche.	St. Thomas.	Idem.	
Engelsche.	Demerary.	Katoen.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
N.-Amerikaansche.	Baracao (Cuba).	Idem.	
Engelsche.	Demerary.	In ballast.	
Idem.	Londen.	Suiker, rum en kokosnoten.	Idem.
Nederlandsche.	Demerary.	In ballast.	Idem.
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Nederlandsche.	Idem.	Katoen.	Idem.
Engelsche.	Idem.	In ballast.	Idem.

Volg-nommer.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
	1874.		Per transport	4 103
42	23 Maart.	Lily,	Ths. Simmons,	65
43	24 »	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
44	26 »	Cottica,	D. P. Mac Kechnie,	319
45	27 »	Despatch,	W. Simmons,	68
46	28 »	Lady of the Night,	Ths. Swart,	43
47	31 »	Venus,	J. S. Ameo,	26
48	2 April.	Scallop,	S. Jordan,	43
49	4 »	Flora Anna,	N. Chase,	45
50	8 »	Misty Morn.	A. J. Walker,	49
51	9 »	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
52	10 »	Lily,	Ths. Simmons.	65
53	11 »	Dorothea,	N. Nielsen,	152
54	13 »	Daniel,	J. W. Atthowe,	224
55	15 »	Howrah.	W. R. Greevis,	1 098
56	20 »	Wild Rover,	E. K. Simmons,	66
57	21 »	Flora Anna,	N. Chase,	45
58	25 »	Lady of the Night,	T. Swart qq,	43
59	27 »	Lily,	Ths. Simmons,	65
60	1 Mei.	Czarowitz,	J. Miller,	190
61	1 »	Hermina,	J. Mercurius,	38
62	2 »	Charlotte,	T. D. Acton,	36
63	2 »	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
64	6 »	Wild Rover,	E. K. Simmons,	66
65	7 »	Anna Maria Henriette,	A. S. de Jong,	191
66	9 »	Perica,	D. Torrance,	313
67	11 »	Despatch,	W. Simmons,	68
68	11 »	Europa,	B. H. Ahrens,	234
69	11 »	Flora Anna,	N. Chase,	45
70	19 »	F. van Homeijer,	C. Wulff,	175
71	23 »	Lily,	Ths. Simmons,	65
72	23 »	Mathilda,	J. C. Pinto,	49
73	26 »	Flora Anna,	N. Chase,	45
74	29 »	Despatch,	W. Simmons,	68
75	4 Junij.	Lady of the Night,	T. Swart qq,	43
76	5 »	Mermaid,	The King,	38
77	13 »	J. M. Mac Millian,	J. Simmons,	81
78	13 »	Lily,	Ths. Simmons,	65
79	16 »	W. H. B.,	R. Simmons,	73
			Transporteren	8 537

Onder welke vlag.	Waarheen gedestineerd.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Engelsche.	Demerary.	Cacao.	
Nederlandsche.	Berbice via Nickerie.	In ballast.	
Engelsche.	Glasgow.	Suiker en rum.	
Idem.	Barbados.	□ hout.	
Nederlandsche.	Demerary.	Cacao.	Uitgeklaard in Nickerie.
Engelsche	Idem.	In ballast.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem	Idem via Berbice.	Katoen.	Idem.
Nederlandsche.	Demerary.	In ballast.	
Engelsche	Idem via Saramacca.	Idem.	
Deensche.	Liverpool.	Suiker en rum.	Idem.
Engelsche.	Engeland.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Rijst en currie (voor exportatie).	
Idem.	Barbados.	In ballast.	
Idem.	Demerary.	Idem.	Idem.
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Idem.	Cacao.	
Idem.	Liverpool.	Suiker, rum en kokosnoten.	Idem.
Nederlandsche.	Demerary.	Suiker.	Idem.
Idem.	Idem.	In ballast.	Idem.
Engelsche.	Idem.	Cacao en katoen.	Idem.
Idem.	Barbados.	Retourgoederen.	
Nederlandsche.	Liverpool via Commewijne.	□ hout.	
Engelsche.	Engeland.	Suiker, rum en □ hout.	
Idem.	Barbados.	In ballast.	
Noord-Duitsche.	Liverpool.	Suiker en rum.	Idem.
Engelsche.	Demerary.	In ballast.	Idem.
Noord-Duitsche.	de Clyde.	Suiker, rum en melassie.	
Engelsche.	Demerary.	Cacao en gomma.	
Nederlandsche.	Idem.	In ballast.	Idem.
Engelsche.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Barbados.	Idem.	
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Cacao.	
Idem.	Barbados.	□ hout.	Idem.

Volg-nommer.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
	1874.		Per transport	8 537
80	22 Junij.	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
81	23 »	Flora Anna,	N. Chase,	45
82	23 »	Excelsior,	R. O'Garra,	61
83	26 »	Gesina,	H. G. Schriefer,	250
84	27 »	Serah,	W. A. Baath,	112
85	29 »	Black Eagle,	E. W. Man,	127
86	4 Julij.	Rochet,	J. B. Simmons,	4
87	4 »	J. M. Mac Millian,	J. Simmons,	81
88	4 »	Lily,	Ths. Simmons,	65
89	8 »	Despatch,	W. J. Simmons,	68
90	10 »	Flora Anna,	N. Chase,	45
91	10 »	Kosmopoliet,	T. H. Klein,	157
92	10 »	Elfrida,	J. Dunsford,	157
93	14 »	Hermina,	J. Mercurius,	38
94	14 »	Celestial,	J. Martin qq.,	227
95	16 »	Carmelita,	G. G. van Grieken,	119
96	22 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
97	22 »	Lady of the Night,	T. Swart qq,	43
98	29 »	Alliance,	J. Buchan,	300
99	30 »	Lily,	Ths. Simmons,	65
100	11 Augustus.	Recruit,	W. Murray,	111
101	18 »	Flora Anna,	N. Chase,	45
102	20 »	Lucretia,	O. H. Person,	108
103	20 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
104	22 »	Lily,	Ths. Simmons,	65
105	2 September.	Taraon,	J. W. George,	95
106	8 »	Western Belle,	D. Morman,	272
107	8 »	Patriot,	R. Davis,	225
108	10 »	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
109	12 »	Moura Premira,	J. A da Rosa,	243
110	16 »	Louisa en Maria,	H. A. Hazewinkel,	163
111	18 »	Despatch,	W. Simmons,	68
112	19 »	Lily,	Ths. Simmons,	65
113	19 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
114	23 »	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
115	25 »	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
			Tranporteren	12 300

Onder welke vlag.	Waarheen gedestineerd.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Nederlandsche.	Demerary	Cacao.	Uitgeklaard in Nickerie.
Engelsche.	Idem.	In ballast.	
Idem.	Idem.	Cacao.	
Noord-Duitsche.	Liverpool.	Suiker en rum.	
Nederlandsche.	Demerary via Saramacca.	In ballast.	
Engelsche.	Demerary.	Cacao.	
Idem.	Idem	In ballast.	
Idem.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Cacao.	
Idem.	Barbados.	In ballast.	
Idem.	Demerary.	Idem.	
Nederlandsche.	Liverpool via Saramacca.	□ hout.	
Engelsche.	the Clyde.	Suiker, rum, cacao, melassie en □ hout.	
Idem.	Demerary.	Rum en cacao.	Idem.
Nederlandsche.	Londen.	Suiker, rum, cacao en kokosnoten.	Idem.
Idem.	Curaçao.	In ballast.	
Engelsche.	Demerary.	Cacao.	
Nederlandsche.	Idem.	In ballast.	Idem.
Engelsche.	the Clyde.	Suiker, rum en □ hout.	
Idem.	Demerary.	Cacao.	
Idem.	Liverpool via Saramacca.	□ hout.	
Idem.	Barbados	Retourgoederen.	
N.-Amerikaansche.	St. Blas.	In ballast.	
Nederlandsche.	Demerary.	Cacao en huiden.	Idem.
Engelsche.	Idem.	Cacao.	
Idem.	Idem.	Cacao en retourgoederen.	
Idem.	Londen.	Suiker, rum en kokosnoten.	Idem.
Idem.	Engeland.	Suiker en rum.	Idem.
Nederlandsche.	Demerary.	Cacao.	Idem.
Portugesche.	Liverpool via Saramacca.	□ hout.	
Nederlandsche.	Liverpool.	Suiker en rum.	Idem.
Engelsche.	Demerary.	Retourgoederen.	
Idem.	Idem.	Cacao.	
Idem.	Berbice.	In ballast.	
Idem.	Demerary.	Katoen.	Idem.
Nederlandsche	Idem.	Cacao.	Idem.

Volg-nommer.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
	1874.		Per transport	12 300
116	1 October.	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
117	3 »	Plymouth Belle,	J. W. Newson,	49
118	3 »	Lily,	Ths. Simmons,	65
119	5 »	Cottica,	D. F. Mac Kechnie,	319
120	7 »	Lady of the Night,	T. Swart qq,	43
121	15 »	Charlotte,	W. Hoijer,	38
122	22 »	W. H. B.,	D. Shepperd,	93
123	23 »	Lady of the Night,	T. Swart qq,	43
124	23 »	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
125	26 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
126	28 »	Plymouth Belle,	J. W. Newson,	49
127	31 »	Sybil,	L. Y. Carter,	120
128	5 November.	Lily,	Ths. Simmons,	65
129	12 »	Schallop,	T. J. Hassell,	43
130	13 »	Perica,	D. Torrance,	314
131	18 »	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
132	19 »	H. T. Stanes,	A. P. Bertram,	196
133	21 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
134	21 »	Maroni Packet,	D. de Boer,	24
135	23 »	Maria Eliza,	C. M. de Haseth,	80
136	24 »	Despatch,	W. Simmons,	68
137	25 »	Mathilda,	J. C. Pinto:	49
138	25 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
139	28 »	Lily,	Ths. Simmons,	65
140	28 »	Maria Elisabeth,	P. Breckwoldt,	190
141	1 December.	Dauntless,	J. F. Cummings,	51
142	1 »	Rio Apa,	E. Aubry,	123
143	4 »	Hermina,	J. Mercurins,	38
144	10 »	Lady of the Night,	T. Swart qq.,	43
145	12 »	Maroni Packet,	D. de Boer,	24
146	18 »	Hermina,	J Mercurius,	38
147	23 »	Ulrich,	P. Bekkering.	186
148	24 »	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
149	24 »	Oberon,	J. H. Grunwoldt,	132
150	28 »	W. H. B.	J. D. Shepperd,	73
151	29 »	Maroni Packet,	D. de Boer,	24
152	31 »	Atalanta.	J. Simmons,	59
			Totaal 152 schepen, metende	15 361

Onder welke vlag.	Waarheen gedestineerd.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Engelsche.	Demerary.	Suiker, cacao en rum.	Uitgeklaard in Nickerie,
Idem.	Barbados.	In ballast.	
Idem.	Demerary.	Cacao.	
Idem.	the Clyde.	Suiker.	
Nederlandsche.	Demerary.	In ballast.	Idem.
Idem.	Idem.	Suiker en kokosnoten.	Idem.
Engelsche	Barbados.	□ hout.	Idem.
Nederlandsche.	Demerary.	Suiker en rum.	Idem.
Engelsche.	Idem.	Suiker en cacao.	Idem.
Idem.	Idem.	In ballast.	
Idem.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Boston.	□ hout.	
Idem.	Demerary.	Cacao.	
Idem.	Barbados.	In ballast.	
Idem.	The Clyde.	Suiker en rum.	
Idem.	Berbice.	Kokosnoten.	Idem.
Idem.	London.	Suiker en katoenpitten.	
Nederlandsche.	Demerary.	Suiker en huiden.	Idem.
Idem.	Idem.	Cacao.	
Idem,	Curaçao via Demerary.	Idem.	
Engelsche.	Barbados.	In ballast.	
Noord-Duitsche.	Demerary.	Suiker.	Idem.
Engelsche.	Idem.	In ballast.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Nederduitsche.	Mexico.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Barbados via Coppename.	Idem.	
Fransche.	Demerary.	Idem.	
Nederlandsche.	Idem.	Suiker en rum.	Idem.
Idem.	Idem.	Suiker en cacao.	Idem.
Idem.	Idem.	In ballast.	
Idem.	Idem.	Suiker en rum.	Idem.
Idem.	Liverpool.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Demerary.	Cacao.	Idem.
Noord-Duitsche.	Liverpool.	Suiker, rum en kokosnoten.	Idem.
Engelsche.	Barbados via Coppename.	In ballast.	
Nederlandsche.	Demerary via Nickerie.	Cacao.	
Engelsche.	Carbados via Saramacca.	In ballast.	

RECAPITULATIE der naar Nederland, Noord-Amerika en andere vreemde landen vertrokken schepen van Suriname, over het jaar 1874.

NAAR NEDERLAND.			metende	
Nederlandsche schepen	27		6 195	
Engelsche »	1	28 schepen	111	6 206 tonnen.
NAAR NOORD-AMERIKA.				
Engelsche schepen	22		4 401	
Noord-Amerikaansche schepen	10	32 »	1 625	6 026 »
NAAR ANDERE VREEMDE LANDEN.				
Nederlandsche schepen	39		2 472	
Engelsche »	100		10 546	
Noord-Amerikaansche »	4		518	
Fransche »	1		123	
Portugesche »	1		243	
Noord-Duitsche »	6		1 307	
Deensche »	1	152 »	152	15 361 »
Totaal . . .		212 schepen	metende	27 593 tonnen.

Paramaribo, den 3den April 1875.

De ontvanger der in- en uitgaande regten en accijnsen,

(*Get.*) J. W. SANCHES.

ZITTING 1875 — 1876. — 5.

Koloniaal verslag van 1875.

SURINAME.

BIJLAGE Q[8].

N°. 83.

STAAT

van aanvoer, in- en doorvoer uit het entrepôt der kolonie

Suriname, gedurende het jaar 1874.

ARTIKELEN.	AANVOER IN HET ENTREPOT UIT			
	NEDERLAND.	NOORD-AMERIKA.	VREEMDE LANDEN.	TOTAAL.
	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	
Banket	6 kisten.	—	—	6 kisten.
Bier	735 manden, 182 vaten en 15 kisten.	—	169 vaten en 10 kisten.	735 manden, 351 vaten en 25 kisten.
Boter	162 vaatjes.	—	—	162 vaatjes.
Gedistilleerd . .	genever 7623 groene keld	—	—	genever 7623 groene keld.
	» 775 roode »	—	genever 117 roode kelders.	» 892 roode »
	» 41 vaten.	—	—	» 41 vaten.
	» 6 damej.	—	—	» 6 damej.
	brandewijn 100 kisten en 1 vat.	—	brandewijn 640 kisten en 10 vaten.	brandewijn 740 kisten en 11 vaten.
	likeur 9 kisten.	—	—	likeur 9 kisten.
	rum of dram 4 vaten.	—	—	rum of dram 4 vaten.
Geweren	6 kisten.	—	—	6 kisten.
Grutterswaren . .	28 vaatjes.	—	—	28 vaatjes.
Hagels	2 vaatjes.	—	—	2 vaatjes.
Hoeden	—	—	1 kist.	1 kist.
Kaarsen	26 kisten.	—	—	26 kisten.
Kazen	53 kisten.	—	—	53 kisten.
Klokken	2 kisten.	—	—	2 kisten.
Koffij	—	—	10 balen.	10 balen.
Kurken	2 kisten.	—	—	2 kisten.
Lucifers	6 kisten.	35 kisten.	45 kisten.	86 kisten.
Manufacturen . .	9 collis.	—	—	9 collis.
Papier.	1 kist.	—	1 kist.	2 kisten.
Pijpen.	200 mandjes.	—	—	200 mandjes.
Rolpens	3 kisten.	—	—	3 kisten.
Rijst	143 balen.	—	1902 balen en 12 punch.	2045 balen en 12 punch.
Sardines	5 kisten.	—	—	5 kisten.
Seltzerwater. . .	25 manden.	—	—	25 manden.
Schoenen	—	—	1 kist.	1 kist.
Sigaren	68 kisten.	—	1 kist.	69 kisten.
Speelkaarten . .	1 kist.	—	—	1 kist.
Spijkers	98 vaatjes.	—	—	98 vaatjes.
Suiker.	45 vaten.	—	9 vaten.	54 vaten.
Tabak.	2 kisten.	14/2 vaten.	10/2 vaten.	2 kisten en 24/2 vaten.
Vermouth	505 kisten.	—	198 kisten.	703 kisten.
Verwwaren . . .	2 collis.	—	—	2 collis.
Vleesch	—	—	50 vaten.	50 vaten.
Worst en saucijsjes	4 kisten.	—	5 vaten.	4 kisten en 5 vaten.
Wijn	51 vaten en 124 kisten.	—	62 vaten en 6 kisten.	113 vaten en 130 kisten.
Diversen	107 collis.	—	54 collis.	161 collis.

DOORVOER UIT HET ENTREPOT VAN			
NEDERLAND.	NOORD-AMERIKA.	VREEMDE LANDEN.	TOTAAL.
Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	
—	—	1 kist.	1 kist.
—	3 manden.	1 vat, 39 manden en 2 kisten.	1 vat, 42 manden en 2 kisten.
—	—	5 vaatjes.	5 vaatjes.
genever 2 groene kelders.	genever 251 groene kelders.	genever 828 groene kelders.	genever 1081 groene kelders.
» 7 roode »	» 4 roode »	» 262 roode »	» 273 roode »
—	—	» 8 vaten.	» 8 vaten.
—	—	—	—
—	brandewijn 2 kisten.	—	brandewijn 2 kisten.
—	—	likeur 2 kisten.	likeur 2 kisten.
—	—	—	—
—	—	—	—
—	—	—	—
—	—	—	—
—	—	1 kist	1 kist.
—	—	26 kisten.	26 kisten.
—	—	25 kisten.	25 kisten.
—	—	2 kisten.	2 kisten.
—	—	—	—
—	—	—	—
4 kisten.	—	2 kisten.	2 kisten.
—	—	4 collis.	4 collis.
—	—	1 kist.	1 kist.
—	—	200 mandjes.	200 mandjes.
—	—	—	—
—	—	—	—
—	—	—	—
—	—	25 manden.	25 manden.
—	—	—	—
—	—	6 kisten.	6 kisten.
—	—	1 kist.	1 kist.
—	—	—	—
—	—	—	—
—	—	—	—
—	1 kist.	—	1 kist.
—	—	—	—
—	—	—	—
—	—	5 vaten.	5 vaten.
1 kist.	—	—	1 kist
—	—	29 collis.	29 collis.

Paramaribo, den 3den April 1875.

De ontvanger der in- en uitgaande regten en accijnsen,
(*get.*) J. W. SANCHES.

STAAT

van de uitgevoerde producten der kolonie Suriname gedurende het jaar 1874.

BESTEMMING.	KILOGRAMMEN.					LITERS.	
	Suiker.	Cacao.	Koffij	Katoen.	Kwassie-hout.	Melassie.	Rum.
Nederland	1 370 894	82 865	50	1 091	26 104	172 965½	73 892
Noord-Amerika	277 242	111 796	»	»	»	102 732½	»
Andere landen	1 164 653	58 698½	»	27 929	»	13 732	150 463
Eerste kwartaal	2 812 789	253 359½	50	29 020	26 104	289 430	224 355
Nederland	809 286	105 849	133	»	»	181 382	15 357
Noord-Amerika	425 001	63 774	235	»	»	115 314	»
Andere landen.	1 663 047	142 620	»	19 052	»	7 234	202 233
Tweede kwartaal	2 897 337	312 243	368	19 052	»	303 930	217 590
Nederland	421 721	56 326	5½	1 507½	»	5 244	48 960
Noord-Amerika	517 791	145 160	»	»	»	258 807	»
Andere landen. , ...	1 255 085	90 951	»	6 560	»	7 381	169 313
Derde kwartaal	2 194 597	292 437	5½	8 067½	»	271 432	218 273
Nederland	926 702	51 685½	36	1 675	»	9 191	113 354
Noord-Amerika	627 981	150 527½	»	»	»	367 106½	8 107
Andere landen.	1 488 188	42 455½	7½	»	»	»	135 100
Vierde kwartaal	3 042 871	244 668½	43½	1 675	»	376 297½	256 561

RECA

BESTEMMING.	Suiker.	Cacao.	Koffij	Katoen.	Kwassie-hout.	Melassie.	Rum.
Nederland	3 528 603	296 725½	224½	4 273½	26 104	368 782½	251 568
Noord-Amerika	1 848 018	471 257½	235	»	»	843 960	8 107
Andere landen.	5 570 973	334 725	7½	53 541	»	28 347	657 109
Totaal 1874 . .	10 947 594	1 102 708	467	57 814½	26 104	1 241 089½	916 779
Uitgevoerd gedurende het jaar 1873 .	12 374 256	814 831	27 084	82 147	»	1 885 806	802 116

Blokken timmer- en meubelhout.	DIVERSEN.
1 149	2758 kilogr. huiden, 39½ kilogr. vischlijm, 364½ kilogr. arrowroot, 5 kiligr. gomma, 60 kilogr. confituren, 34 pies letterhout, 260 liters limoensap, 6500 kokosnooten, 9 liters bayrum en diversen ter waarde van f 41.
»	61½ hektol. gezouten lemmetjes.
357	30 kilogr. vischlijm, 10 kilogr. arrowroot. 1008 kilogr. gomma, 12 kilogr. confituren, 154 pies letterhout, 7600 kokosnooten.
1 506	
2 323	1910 kilogr. huiden, 43 kilogr. vischlijm, 208½ kilogr. arrowroot, 117 kilogr. confituren, 90 kilogr. rijst, 12 kilogr. tamarinde, 272 pies letterhout, 20 kilogr. tabak, 2½ kilogr. toncaboonen, 230 liters limoensap. 10 liters Copaivebalsem, 1000 d. m. planken, 1 hektol. gezouten lemmetjes, 9817 kokosnoten, 350 liters bijlhoutvet, palmzaden ter waarde van f 15 en diversen ter waarde van f 100.
220	259 kilogr. vischlijm, 87 hektol. gezouten lemmetjes.
432	5 kilogr. vischlijm, 1531 kilogr. roucou, 8100 kokosnoten, palmzaden ter waarde van f 5 en diversen ter waarde van f 15.
2 975	
828	1300 kilogr. huiden, 34 kilogr. vischlijm, 48 kilogr. arrowroot, 10 kilogr. gomma, 26 kilogr. rijst, 31 kilogr. confituren, 5 kilogr. tamarinde, 272 pies letterhout, 5002 kokosnoten en diversen ter waarde van f 78.
323	100 kilogr. vischlijm, 28 pies letterhout, 4000 kokosnoten, 66½ hektol. gezouten lemmetjes.
860	476 kilogr. huiden, 311 kilogr. gomma, 774 kilogr. roucou, 3 kilogr. arrowroot, 289 pies letterhout, 13 200 kskosnoten, palmzaden ter waarde van f 5.
2 011	
707	4004 kilogr. huiden, 243 kilogr. vischlijm, 153 kilogr. arrowroot, 30 kilogr. gomma, 535 kilogr. roukou, 84½ kilogr. confituren, 1280 liters limoensap, 3500 kokosnoten, 397 pies letterhout, 124 d. m. planken en diversen ter waarde van f 103.
769	9 hektol. gezouten lemmetjes en 48 pies letterhout.
88	182 kilogr. huiden, 4644 kilogr. katoenpitten, 359 kilogr. vischlijm, 3 kilogr. arrowroot, 78 kilogr. gomma, 31 pies letterhout, 21 200 kokosnoten, 3 stères brandhout, 688 bossen banannen, 1015 d. m. planken, 5 schapen en diversen ter waarde van f 251.
1 564	

TULATIE.

5 007	9972 kilogr. huiden, 359½ kilogr vischlijm, 774 kilogr. arrowroot, 45 kilogr. gomma, 292½ kilogr. confituren, 116 kilogr. rijst, 17 kilogr. tamarinde, 20 kilogr. tabak, 2½ kilogr. toncaboonen, 535 kilogr roucou, 1770 liters limoensap, 9 liters bayrum, 10 liters copaivebalsem, 350 liters bijlhoutvet, 975 pies letterhout, 1124 d. m. planken, 1 hektoliter gezouten lemmetjes, 24 819 kokosnoten, palmzaden ter waarde van f 15 en diversen ter waarde van f 322.
1 312	359 kilogr. vischlijm, 76 pies letterhout, 224 hektogr. gezouten lemmetjes en 4000 kokosnoten.
1 737	658 kilogr. huiden, 394 kilogr. vischlijm, 16 kilogr. arrowroot, 1397 kilogr. gomma, 12 kilogr. confituren, 2305 kilogr. roukou, 474 pies letterhout, 1015 d. m. planken, 4644 kilogr. katoenpitten, 3 stères brandhout, 688 bossen banannen, 5 schapen, palmzaden ter waarde van f 10 en diversen ter waarde van f 266.
8 056	
7 413	

Paramaribo, den 17den Februarij 1875.

De ontvanger der in- en uitgaande regten en accijnsen,

(*get*) J. W. Sanches.

STAAT der Nederlandsche schepen die in het jaar 1874 uit Suriname naar vreemde havens zijn vertrokken, opgemaakt ingevolge de gouvernementsresolutie dd. 13 October 1854, n°. 1428.

Volgnummers.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER Schepen.	NAMEN DER Gezagvoerders.	Grootte in tonnemaat.	Waarheen gedestineerd.	*AANMERKINGEN.*
	1874					
1	7 Mei	Anna Maria Henriette.	A. S. de Jong.	191	Liverpool.	Uitgeklaard te Paramaribo en beladen met □ hout.
2	10 Julij	Kosmopoliet.	T. H. Klein.	157	id.	» » » » » » »
3	16 September	Louise en Maria.	H. A. Hazewinkel Hz.	163	id.	» in Nickerie en beladen met suiker en rum.
4	23 December	Ulrike.	P. Bekkering.	186	id.	» » » » » » » » »
			Te zamen vier schepen, metende	697 tonnen.		

Paramaribo, den 23sten Januarij 1875.

De Controleur der belastingen,

(*get.*) J. SPRÉE.

Koloniaal verslag van 1875.

SURINAME.

BIJLAGE Q[11].

N°. 86.

S T A A T der Nederlandsche schepen, die gedurende het jaar 1874 in Suriname uit vreemde havens zijn aangekomen, opgemaakt ingevolge de gouvernementsresolutie dd. 13 October 1854, n°. 1428.

Volgnummers.	Datum van inklaring.	NAMEN DER Schepen.	NAMEN DER Gezagvoerders.	Grootte in tonnemaat.	Vreemde havens waar de schepen regtstreeks zijn aangekomen.	*AANMERKINGEN.*
	1874					
1	12 Januarij	Singapore.	E. van Geldorp.	212	Montevideo.	Ingeklaard te Paramaribo in ballast.
2	14 »	Wilhelmina Agatha.	K. Dekker.	174	Curaçao.	» » » en beladen met zout.
3	17 »	Jantina	E. P. Vos.	189	New Castle.	» » » » » » steenkolen en steenen.
4	17 Maart	Amalia.	K. Bakker.	163	Para.	» » » in ballast.
5	31 »	Anna Maria Henriette.	A. S. de Jong.	191	Rio Janeiro.	» » » » »
6	30 April	Suriname.	H. Houtkoper.	300	Para.	» » » » »
7	17 Julij	Louise en Marie.	H. A. Hazewinkel Hz.	163	Liverpool.	» in Nickerie en beladen met div. koopmanschappen.
8	10 November	Ulrike.	P. Bekkering.	186	Id.	Als voren.
			Te zamen acht schepen, metende	1578 tonnen.		

Paramaribo, den 23sten Januarij 1875.

De Controleur der belastingen,

(*get.*) J. Sprée.

STAAT

AANTOONENDE

HET GETAL DER GEDURENDE HET JAAR 1874

ONTVANGEN EN VERZONDEN BRIEVEN EN DRUKWERKEN,

PER MAIL EN PER GEWONE SCHEEPSGELEGENHEID.

ONTVANGEN.

VAN	PER ENGELSCHE (1) EN FRANSCHE MAIL. (2)					PER GEWONE SCHEEPS-GELEGENHEID.				Totaal-generaal brieven.	Totaal-generaal drukwerken.	Totaal-generaal monsters.
	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Porto's drukwerken.	Porto's monsters.	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Drukwerken.			
Nederland (1)	1 482	7 090	8 572	16 132	432	12	36	48	21	9 967	19 313	478
Idem (2).	116	1 231	1 347	3 160	46							
Frankrijk en den agent der Fransche mailboot (1) (2) .	278	632	910	312	»	»	»	»	»	910	312	»
Engeland (1) (2).	250	4 160	4 410	7 810	»	»	»	»	»	4 410	7 810	»
Curaçao	60	312	372	390	»	»	»	»	»	372	390	»
Nickerie, Coronie en Demerary en andere vreemde plaatsen.	»	»	4 336	2 135	»	»	»	»	»	4 336	2 135	»
Totaal . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19 995	29 960	478
In 1873 ontvangen . .										19 658	30 425	505
Meer ontvangen dan in 1873 . . .										337	»	»
Minder » » » 1873 . . .										»	465	27

VERZONDEN.

NAAR	PER ENGELSCHE (1) EN FRANSCHE MAIL. (2)					PER GEWONE SCHEEPS-GELEGENHEID.				Totaal-generaal brieven.	Totaal generaal drukwerken.	Totaal-generaal monsters.
	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Porto's drukwerken.	Porto's monsters.	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Drukwerken.			
Nederland (1) . , ...	985	7 160	8 145	3 430	145	15	1	16	»	9 499	3 795	179
Idem (2)	178	1 160	1 338	365	18							
Frankrijk en den agent der Fransche mailboot (1) (2) .	610	135	745	26	»	»	»	»	»	745	26	»
Engeland (1) (2)	536	1 680	2 216	278	»	»	»	»	»	2 216	278	»
Curaçao	112	249	361	832	2	»	»	»	»	361	832	2
Nickerie, Coronie en Demerary en andere vreemde plaatsen.	»	»	6 300	4 660	»	»	»	»	»	6 300	4 660	»
Totaal . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19 121	9 591	181
In 1873 verzonden . .										19 483	10 780	211
Meer verzonden dan in 1873 . . .										»	»	»
Minder » » » 1873 . . .										362	189	30

BIJLAGEN verzonden bij het verslag 1874.

A. Emancipatie verslag.

B. Openingsrede.

C. Bevolkingstaat in de districten, over de jaren 1863—1872, 1873 en 1874.

D 1 en 2. Verslag omtrent de politie benevens emplacementstaat der beide corpsen.

E 1, 2 en 3. Verslag van de commissie van administratie voor het huis van bewaring in het fort Nieuw Amsterdam.

F. Idem idem Zeelandia.

G 1—4. Verslag van de commissie van onderwijs.

H. Raming van ontvangsten en uitgaven over 1874.

I 1 en 2. Staten aantoonende finantiele resultaten over 1864.

J. Verslag over de immigratie en kolonisatie.

K., **L.**, **M.** Staten betreffende immigranten.

N. Cultuur. (Staat aantoonende het aantal hektares in):

O. Productie. (Staat aantoonende de)

P. Veestaat.

Q 1—11. Staten betreffende handel en scheepvaart.

R. Staat betreffende de briefwisseling.

Koloniaal verslag van 1875.

CURAÇAO.

N°. 88.

De statistieke opgaven, in dit verslag voorkomende, loopen over het jaar 1874; de andere mededeelingen sluiten zich aan het vermelde bij het vorig verslag, met inbegrip van de berigten tot 1°. Junij 1875 ingekomen.

A. Bevolking.

Op ultimo December 1874 bedroeg de bevolking:

OP	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Curaçao	10 085	12 628	22 713
Bonaire	2 195	2 175	4 370
Aruba	2 469	2 914	5 383
St. Martin (Ned. ged.)	1 316	1 643	2 959
St. Eustatius	768	982	1 750
Saba.	938	1 037	1 975
Totaal . .	17 771	21 379	39 150

Het garnizoen is onder de bevolking van het eiland Curaçao begrepen.

Er werden in 1874 gesloten:

OP	Huwelijken.	Waarbij geechte kinderen.
Curaçao	53	41
Bonaire	7	5
Aruba . . . . ,	16	28
St. Martin (Ned. ged.) . .	6	4
St. Eustatius.	3	»
Saba	6	»

Het aantal gehuwden, weduwenaars en weduwen bedroeg op ultimo December 1874:

Op Curaçao.	2626
» Bonaire	1041
» Aruba	710
» St. Martin (Ned. ged.)	421
» St. Eustatius	246
» Saba.	516

De verdeeling der bevolking op de verschillende eilanden naar de kerkgenootschappen was als volgt:

OP	Nederlandsch Hervormden.	Methodisten.	Roomsch-katholijken.	Israëliten.	Niet opgegeven.	TOTAAL.
Curaçao	1659	»	20 107	947	»	22 713
Bonaire	154	»	4 211	5	»	4 370
Aruba	552	»	4 829	2	»	5 383
St. Martin (Ned. ged.) . . .	2326 (1)	»	633 (2)	»	»	2 959
St. Eustatius.	»	550	400	»	800	1 750
Saba	1395	»	580	»	»	1 975
Totaal	6086	550	30 760	954	800	39 150

(1) De Methodisten zijn hieronder begrepen.

(2) Deze opgave berust op de opgaven door de betrokkenen aan de districtsmeesters gedaan, terwijl de Roomsch-katholijke pastoor het zielental zijner gemeente schat op p. m. 1200, vermoedelijk volgens de doopboeken en registers van communicanten.

De bevolking was naar de geboorteplaats onderscheiden als volgt:

WOONPLAATS.	GEBOREN: op het eiland.	elders in West-Indie.	in Nederland.	in andere oorden.	TOTAAL.
Curaçao	21 496	302	298	617	22 713
Bonaire	4 344	5	10	11	4 370
Aruba	5 021	335	10	17	5 383
St. Martin (Ned. ged.)	2 833	59	13	54	2 959
St. Eustatius	1 622	111	10	7	1 750
Saba	1 945	24	4	2	1 975
Totaal	37 261	836	345	708	31 150

In 1874 werden geboren:

OP	Mannen.	Vrouwen.	TOTAAL.	Hiervan buiten echt.
Curaçao	431	435	866	694
Bonaire	94	72	166	98
Aruba	90	113	203	143
St. Martin (Ned. ged.)	49	48	97	76
St. Eustatius	27	20	47	30
Saba	29	31	60	17
Totaal	720	719	1439	1058

In datzelfde jaar bedroeg het getal overledenen:

OP	Mannen.	Vrouwen.	TOTAAL.
Curaçao	218	204	422 waarvan 11 levenloos aangegeven.
Bonaire	19	22	41
Aruba	32	35	67
St. Martin (Ned. ged.)	37	35	72
St. Eustatius	17	18	35
Saba	8	13	21
Totaal	331	327	658

Als ingezetenen werden ingeschreven 5 personen, allen inboorlingen.

De verstandhouding tusschen de in het jaar 1863 vrijgemaakte slaven en het overige gedeelte der bevolking is zeer bevredigend. Het onderscheid dat kort na de vrijverklaring nog wel eens tusschen vrijgeborenen en gewezen slaven gemaakt werd, is, ten gevolge van gemeenschappelijke belangen en gelijkheid van zeden, sedert lang verdwenen.

Zoowel uit een zedelijk als maatschappelijk oogpunt is de toestand der vrijgemaakten in de kolonie gunstig. Voor hunne kinderen bestaat voldoende gelegenheid tot het erlangen van onderwijs.

De vrijgemaakten op Curaçao, Bonaire en Aruba behooren meerendeels tot het Roomsch-katholijke kerkgenootschap, terwijl die op St. Martin, St. Eustatius en Saba meest de Protestantsche godsdienst belijden.

Hun gedrag is over het algemeen ordelijk en rustig. De geestelijkheid oefent hierop een gunstigen invloed uit. In beschaving staan de vrijgemaakten niet ten achter bij de vrijgeboren lagere volksklasse. Het familieleven neemt onder hen meer en meer toe. Burgerlijke huwelijken, vroeger zeer zeldzaam, komen nu meer voor.

Op Curaçao voorzien de vrijgemaakten in hun onderhoud door den landbouw; als daglooners bij particulieren of bij openbare werken als ambachtslieden, of wel als sjouwers en pontvoerders in het stadsdistrict. Zij, die tijdens de slavernij op de plantages van hunnen meester woonden, zijn voor het meerendeel daar gebleven.

De exploitatie van phosphorzure kalk op Klein-Curaçao verschaft aan vele vrijgemaakten van Bonaire een ruim middel van bestaan. Anderen houden zich daar bezig met zoutgaren of met de visscherij. Op Aruba is voldoende werk bij den landbouw en de goudmijnen, terwijl op St. Martin (Nederlandsch gedeelte) de zoutwinning vele vrijgemaakten reeds tot eene zekere mate van welvaart bragt. Op St. Eustatius vinden deze lieden weinig gelegenheid om in hun onderhoud te voorzien. Gebrek aan handel en weinig landbouw nopen vele arbeiders (de meesten vrijgemaakten) om zich tijdelijk naar St. Thomas of St. Kruis te begeven, van waar zij later met de bespaarde penningen naar hun geboortegrond terugkeeren.

Op Saba is de toestand der vrijgemaakten het minst veranderd. Nog tijdens de slavernij werden de slaven in zekeren zin beschouwd als leden van het gezin des eigenaars. Die toestand is na de vrijverklaring nagenoeg dezelfde gebleven. Landbouw en zeevaart zijn hier de gewone middelen van bestaan.

B. Algemeen en gewestelijk beheer.

Sedert de mededeelingen vervat in het vorig verslag bleven rust en orde ongestoord.

Nopens de betrekkingen tusschen Curaçao en de Republiek Venezuela valt het volgende te vermelden.

In de maand October 1874 brak in die Republiek een opstand uit, die een aanvang nam in de provincie Coro en zich van daar langzaam over andere gewesten uitbreidde.

Bij het vernemen van deze onlusten werd door den Gouverneur van Curaçao in de Curaçaosche courant van 31 October 1874 eene waarschuwing gerigt aan ieder, die zich in de kolonie bevond, en meer in het bijzonder aan kooplieden, scheepsgezagvoerders, reeders en inladers, om zich op geenerlei wijze, hetzij direct of indirect, met de ontstane verwikkelingen in te laten.

Wijders werd bij besluit van den Gouverneur, krachtens het Koninklijk besluit van 27 Februarij 1871, n°. 1 (P. B. n°. 3), aangevuld en gewijzigd bij dat van 24 Februarij 1872, n°. 16 (P. B. n°. 12), de uitvoer van buskruid, amunitie, vuur- of blanke wapenen en andere oorlogsbehoeften, weder verboden. Door de Venezuelaansche Regering werd de kust der Republiek van af de monding der rivier Tocuyo tot aan de rivier Oribono in staat van blokkade verklaard.

Zoowel op den 21sten als op den 28sten December 1874 deed Zijner Majesteits schroefstoomboot *Het Loo* een togt naar La Vela de Coro, tot het inwinnen van berigten omtrent den opstand en, indien zulks gevorderd mogt worden, het verleenen van bescherming aan de aldaar gevestigde Nederlandsche onderdanen. Het laatste bleek evenwel niet noodig te zijn.

De opstand in Venezuela, ofschoon reeds in het begin dezes jaars bedwongen, oefende een hoogst nadeeligen invloed uit op den handel en de scheepvaart der kolonie Curaçao, zoo als onder hoofdstuk M, § 8, nader zal worden aangetoond.

Ook nieuwe geschillen met gemelde Republiek, waaromtrent nog onderhandelingen bij de Regering aanhangig zijn, vloeiden uit dezen opstand voort.

Het Publicatieblad van 1874 n°. 15, bevat eene koloniale verordening dd. 1/2 Julij 1874, houdende wijziging van het Reglement op den in-, door- en uitvoer van 26/28 Maart 1849, N. P. B. n°. 286. Eene nadere wijziging komt voor in het Publicatieblad van 1874, n°. 28.

Bij koloniale verordening dd. 1/2 Julij 1874, P. B. n°. 16, werden de bepalingen der verordening dd. 28 April/6 October 1871, P. B. n°. 20, nopens de vaststelling van den accijns op sterken drank herzien en aangevuld.

De overige sedert het laatste verslag afgekondigde verordeningen zijn vermeld onder de hoofdstukken waarop zij meer regtstreeks betrekking hebben

Bij 's Konings besluit van 11 Maart 1875, n°. 24, werden tot leden van den Kolonialen Raad benoemd de heeren P. C. Gorsira en J. P. Smeele.

C. Militair beheer.

§ 1. *Landmagt.*

Van de officieren van de voormalige compagnie artillerie werd de kapitein bij het Nederlandsch-Indische en de 3 luitenants bij het Nederlandsche leger overgeplaatst. Een der luitenants werd voor den tijd van drie jaren op Curaçao gedetacheerd als instructeur.

De sterkte van het garnizoen was op 1°. Januarij 1875 als volgt:

5 officieren der infanterie;

1 2de luitenant der artillerie, instructeur;

en 221 onderofficieren en manschappen;

geneeskundige dienst:

2 officieren van gezondheid;

1 apotheker 2de klasse, in Nederland gedetacheerd;

De volgende mutatien hadden in het jaar 1874 bij het garnizoen plaats:

Geëngageerd 2 inboorlingen van Curaçao.

Geëngageerd voor 2 tot 6 jaren:

5 onderofficieren, en

13 manschappen.

Overgenomen van het garnizoen in Suriname:

1 1ste en 1 2de luitenant en 1 man.

Gedetacheerd bij de brigade maréchaussée:

10 man, waarvan bij het corps teruggekeerd 2 man.

Vertrokken naar Nederland:

1 kapitein en 2 1ste luitenants der artillerie en 1 officier van gezondheid 3de klasse; deze laatste met verlof tot het afleggen van examen voor hoogeren rang.

Overgeplaatst naar Suriname:

1 kapitein en 2 1ste luitenants der infanterie, 1 officier van gezondheid 2de klasse en 1 man.

Naar Nederland teruggekeerd om te worden gepasporteerd:

1 korporaal en 10 manschappen.

In de kolonie gepasporteerd:

1 onderofficier, 1 korporaal en 4 manschappen.

Met briefjes van ontslag weggezonden:

4 manschappen.

Overleden:

1 adjudant-onderofficier.

Even als in 1873 was de gezondheidstoestand van het garnizoen zeer gunstig.

Nieuwe geweren (stelsel DE BEAUMONT) werden ter vervanging van de tot dusver in gebruik zijnde getrokken geweren n°. 1, koloniaal model, in December ll. uitgezonden.

Kleeding, nachtleger, huisvesting en voeding zijn goed.

In 1874 werden bij het garnizoen uitgereikt 10 zilveren en 14 bronzen medailles voor trouwe dienst.

Op ultimo December 1874 bevonden zich 6 manschappen in de klasse van discipline.

De garnizoens-boekerij bevat 1063 werken in onderscheiden talen. De soldaat maakt veel gebruik van die inrigting.

De kantines in het Water- en het Riffort verschaffen den soldaat gelegenheid tot nuttige en aangename uitspanning.

De landsbakkerij voldoet goed.

De magazijnen, werkplaatsen en arrestlocalen zijn in goeden staat.

De inwendige en garnizoensdienst, alsmede de oefeningen in de infanterie- en artilleriedienst geschieden volgens de reglementen en voorschriften bij het Nederlandsche leger in gebruik.

De stedelijke schutterij bestond uit:

1 majoor, 15 officieren, 294 presente en 249 afwezige onder-officieren en schutters.

De schutterij is behoorlijk gekleed en gewapend.

De landelijke schutterij bestond uit:

1 majoor, 11 officieren en 1045 onderofficieren en manschappen.

Deze schutterij is niet gewapend.

De sterkte der schutterij op de andere eilanden was op ultimo December 1874 als volgt:

Bonaire:

1 kapitein-kommandant, 1 luitenant en 272 onderofficieren en manschappen.

Aruba:

1 kapitein-kommandant, 4 luitenants en 650 onderofficieren en manschappen.

St. Martin (Ned. ged.)

1 luitenant en 50 onderofficieren en manschappen.

St. Eustatius:

1 luitenant en 27 onderofficieren en manschappen.

§ 2. *Inrigtingen met het militair beheer in verband.*

Het landshospitaal dient voor officieren, onderofficieren en manschappen, alsmede voor het personeel der zeemagt, maréchaussée, gepensioneerde en gegageerde militairen, zeelieden en anderen, die op verpleging in die inrigting aanspraak hebben.

Het aantal zieken in het hospitaal bedroeg:

	Staf.	Infanterie.	Zeemagt.	Maréchaussées.	Sein- en batterijwachters.	Gegageerden.	Civile personen.	Onvermogenden.	Civile gevangenen.	Militaire justitie.	Koopvaardijvloot.	Totaal.
Op ultimo December 1873 in behandeling .	»	13	1	1	»	1	»	2	»	»	»	18
Gedurende het jaar bijgekomen	»	160	77	3	»	2	»	2	»	»	1	245
Totaal .	»	173	78	4	»	3	»	4	»	«	1	263
Hersteld of uitgegaan	»	167	72	3	»	2	»	4	»	»	»	248
Blijft .	»	6	6	1	»	1	»	»	»	»	1	15
Overleden.	»	»	2	1	»	1	»	»	»	»	»	4
Bleven in behandeling op ult°. December 1874	»	6	4	»	»	»	»	»	»	»	1	11

Door opneming in het *Publicatieblad* werden afgekondigd 's Konings besluiten, dd. 14 Januarij 1874, n°. 17, houdende verhooging van de jaarlijksche toelage voor pharmaceutische kweekelingen, tot militaire apothekers voor de dienst in de overzeesche bezittingen opgeleid wordende (*Publicatieblad* 1874, n°. 9), en van 21 October 1874, n°. 27, waarbij eene verhooging is vastgesteld der gratificatie voor naar de overzeesche bezittingen overgeplaatste officieren (*Publicatieblad* van 1874, n°. 27).

§ 3. *Zeemagt.*

Na het vertrek van Zijner Majesteits schroefstoomschip *Kijkduin* naar Suriname, bleef het schroefstoomschip *het Loo* gestationeerd in de wateren van Curaçao.

In de maand December 1874, deed *Het Loo* twee reizen naar La Vela de Coro, om bij de heerschende onlusten in de Republiek Venezuela de vlag te vertoonen en, zoo noodig, de Nederlandsche onderdanen te Coro te beschermen.

Door de officieren van *Het Loo* werd eene opneming gedaan van het Schottegat en een deel van de haven, sluitende aan het gedeelte van de haven, in 1872 door officieren van Zijner Majesteits stoomschip *Kijkduin* opgenomen. Een exemplaar van de daarvan vervaardigde kaart op de schaal van $^1/_{2000}$ werd aan het bestuur van Curaçao toegezonden voor het archief der kolonie.

In de maand Januarij 1875 werd Curaçao bezocht door de stoomschepen *Leeuwarden*, *Cornelis Dirks* en *Prinses Maria*, bestemd tot het doen van eenen kruistogt in de Caraïbische zee. Van Curaçao begaf deze scheepsmagt zich

naar La Guayra, van waar zij den 13den Januarij in de wateren van Curaçao terugkeerde. Den 18den daaraanvolgende werd over Havannah de terugreis naar Nederland aangenomen. Aan den togt naar La Guayra nam *Het Loo* deel.

In het jaar 1874 werd de haven van Curaçao bezocht door 2 Duitsche, 1 Engelsch, 2 Spaansche, 3 Noord-Amerikaansche en 10 Venezuelaansche oorlogsschepen.

D. Regtswezen en Politie.

I. Wetgeving.

In het *Publicatieblad* van 1874, n°. 22, is opgenomen de verordening, houdende bepaling hoe en wanneer vestiging binnen de kolonie Curaçao in den zin van het Regeringsreglement aanvangt, ophoudt en op nieuw aanvangt; — en in de *Publicatiebladen* n°s. 23 en 24 de met deze voorschriften in verband staande verordeningen respectivelijk tot uitvoering van art. 7, lid 2, en art. 6 van het Reglement op het beleid der regering in de kolonie Curaçao.

In het *Publicatieblad* van 1874, n°. 28, is opgenomen de verordening, tot herziening van art. 1 der verordening, dd. 1/2 Julij 1874, P. B. n°. 15, houdende wijzigingen in het reglement op den in-, door- en uitvoer van 26/28 Maart 1849, N. P. B., n°. 286.

II. Regterlijke magt en regtspraak.

Eene opgave zoowel van de burgerlijke als strafzaken bij het hof van justitie in het jaar 1874 behandeld, wordt onder lit. A hierbij gevoegd.

Het aantal vonnissen in burgerlijke zaken bij het kantongeregt op *Curaçao* bedroeg gedurende 1874, 56, als:

46 ter zake van schuldvorderingen, waarvan 8 bij verstek; 1 van verstek tegen den eischer; 1 van verstek tegen den gedaagde en 7 interlocutoire;

5 ter zake van opvordering van huur, waarvan 1 bij verstek;

2 ter zake van ontruiming van onroerende goederen, waarvan 1 interlocutoir;

2 ter zake van verkoopen van verpande goederen, waarvan 1 van verstek tegen den gedaagde;

1 ter zake van eene vordering tot schadevergoeding en bij verstek.

Bij minnelijke schikking werden afgedaan 2 zaken; in eene daarvan werd, op verzoek van partijen, proces-verbaal opgemaakt.

In eene zaak had afstand van de instantie plaats; in drie zaken getuigenverhoor en in eene zaak verhoor van den eischer op vraagpunten.

In 6 voogdijen en 20 toeziende voogdijen hadden voorzieningen plaats.

In eene onbeheerde nalatenschap werd een curator benoemd.

Behalve de acten wegens de benoeming van voogden, toeziende voogden en curator, zijn door den kantonregter en den griffier 51 acten in verschillende zaken verleden.

Ter griffie van het kantongeregt werden in het daartoe bestemde openbaar register ingeschreven:

3 acten van huwelijks-voorwaarden.

In strafzaken bedroeg het getal vonnissen 45, als:

24 ter zake van het moedwillig toebrengen van slagen of kwetsuren, waarvan 1 gepaard met hoon en 1 met schennis van huisregt;

4 ter zake van hoon;

1 ter zake van het door onvoorzigtigheid toebrengen van kwetsuren;

1 wegens het zonder noodzakelijkheid dooden van eene geit;

2 ter zake van het verkoopen van sterken drank, in mindere hoeveelheid dan van zes Amsterdamsche kannen, zonder van een patent te zijn voorzien;

1 wegens gewelddadigen en feitelijken wederstand tegen een ondergeschikt beambte van de administratieve en regterlijke politie, handelende ter uitvoering van bevelen van het openbaar gezag, gepleegd door een ongewapend persoon;

1 ter zake van het niet sluiten, gedurende den bepaalden tijd, van eene plaats, waar het beroep van slijter en tapper uitgeoefend wordt;

1 wegens beleediging door woorden van een ondergeschikt beambte van politie in de waarneming zijner bediening;

3 ter zake van het afsteken van vuurwerk op openbare plaatsen, waarvan 1 gepaard met verstoring der openbare orde;

3 wegens verstoring der openbare orde;

1 waarbij de kantonregter zich onbevoegd verklaarde;

3 waarbij het exploit van dagvaarding is nietig verklaard.

Het getal der veroordeelde personen bedroeg 42; dat der vrijgesprokene 6. Van twee door het kantongeregt uitgesproken vonnissen is door de veroordeelden hooger beroep aangeteekend.

Aan den Gouverneur der kolonie werd van consideratie en berigt gediend op 9 verzoekschriften, ter erlanging van gratie.

Bij het kantongeregt op *Bonaire* werden eene burgerlijke en vier strafzaken behandeld.

Verlof tot gijzeling van een vreemdeling werd door den kantonregter verleend en op twee verzoeken om gratie van consideratie en advies gediend.

Wijders werden in twee strafzaken een en veertig personen op vraagartikelen gehoord.

Op *Aruba* werden in 1874 bij het kantongeregt behandeld 10 strafzaken, 10 burgerlijke zaken en 1 in kort geding.

Voorts werden behandeld 6 requesten en benoemd zes voogden of toeziende voogden.

Ten einde te gemoet te komen aan de bezwaren, die zich op *St. Martin* (*Ned. gedeelte*) tegen de regtsbedeeling in burgerlijke zaken hadden voorgedaan, werd in 1874 eene koloniale verordening vastgesteld, houdende bevoegdverklaring van den raad van justitie op St. Martin, om in burgerlijke zaken regt te spreken en instelling van een gelijken raad op St. Eustatius, met dezelfde bevoegdheid. Die verordening komt voor in het *Publicatieblad* van 1875, onder n°. 6.

In 1874 werden bij den raad van justitie 11 zaken aangebragt. In al die zaken werden veroordeelende vonnissen gewezen.

Bij het kantongeregt werden 31 burgerlijke en 9 strafzaken behandeld. In al de strafzaken werden veroordeelende vonnissen gewezen.

Op *St. Eustatius* werden in 1874 in zaken van overtredingen door den kantonregter 27 condemnatoire uitspraken gedaan, waarvan 2 bij verstek. Bij 5 dier uitspraken werd gevangenisstraf opgelegd; bij 13 gevangenisstraf in geldboeten, en bij 9 geldboeten alleen.

In burgerlijke zaken werden 14 uitspraken gedaan, waarvan 3 bij verstek.

Op *Saba* werd in 1874 door den kantonregter kennis genomen van 2 burgerlijke en 10 strafzaken.

In strafzaken werden gewezen 6 veroordeelende en 3 vrijsprekende vonnissen.

In eene zaak verklaarde de kantonregter zich onbevoegd.

III. Politie.

Over het algemeen voldoet de politie goed aan hare roeping. Het gehalte der maréchaussées is veel verbeterd. De moeijelijkheid in het verkrijgen van geschikte veldwachters blijft echter bestaan.

Op het einde van 1874 was echter de organieke sterkte der politiemagt op St. Martin voltallig; op Bonaire ontbraken 3 veldwachters.

IV. Middelen van beheer met het regtswezen in verband

§ 1. *Hypotheekbewaarder.*

Op ultimo December 1873 bleven bestaan de volgende inschrijvingen:

tegen $4^1/_2$ pct.	1	. . . . . f	350,00
» 5 »	2	. . . . .	6 800,00
» 6 »	391	. . . . .	1 919 649,00
» 7 »	100	. . . . .	153 053,00
» 8 »	17	. . . . .	19 900,00
» 9 »	3	. . . . .	8 300,00
» 10 »	2	. . . . .	2 000,00
» 12 »	12	. . . . .	17 128,00
zonder rente	2	. . . . .	2 275,00
	530		
Af: doorgehaald in 1873 wegens meerdere zekerheid . .	1		
zamen	529	. . . . . f	2 129 455,00

Bijgekomen tot ultimo December 1874:

tegen 6 pct.	29	f 156 500,00	
» 7 »	27	150 200,00	
» 8 »	10	16 610,00	
» 9 »	7	17 500,00	
» 12 »	10	33 385,00	
zonder rente	3	48 461,55	
	86		422 656,55
	615		f 2 552 111,55

Hiervan zijn verminderd, als:

Gedeeltelijk doorgehaald:

tegen 6 pct.	6 . .	f 22 000,00	

Geheel doorgehaald:

tegen 6 pct.	35	169 950,00	
» 7 »	5	6 200,00	
» 8 »	2	8 600,00	
» 9 »	1	10 000,00	
» 12 »	4	9 035,00	
zonder rente	3	46 936,55	
	50		272 721,55
Blijft . . .	565		f 2 279 390,00

zoodat op ultimo December 1874, 565 inschrijvingen bleven bestaan ten bedrage van f 2 279 390.

Voorts werden in het jaar 1874, 145 acten van eigendomsovergangen en andere op daartoe betrekkelijke acten overgeschreven, alsmede 4 processen-verbaal van inbeslagneming.

Toestemming werd verleend in de opheffing van 5 processen-verbaal van inbeslagneming.

§ 2. *Hypotheekbank.*

De stand der hypotheekbank was op ultimo December 1874 als volgt:

Het garantiekapitaal van de hypotheekbank op het eiland Curaçao bedroeg op ultimo December 1873 .	f 195 648,29[5]	
Overwinst in 1874 . .	5 756,40	
Alzoo het garantiekapitaal op ult. December 1874		f 201 404,69[5]
Het kapitaal aan particulieren behoorende bedroeg	f 1 260 790,79[5]	
In 1874 ter administratie gebragt	9 089,55[5]	
Interest op kapitaal gebragt	5 785 70[5]	
	f 1 275 666,05[5]	
Afbetaalde kapitalen .	19 439,55[5]	
Alzoo het kapitaal van particulieren op ultimo December 1874		1 256 226,50
Verschuldigde interesten aan particulieren		13 000,70[5]
		f 1 470 631,90
Hypotheken ten faveure van de hypotheekbank		f 1 344 122,84
Een huis in de Willemstad		6 191,40
Een huis op Bonaire		4 000,00
Verschuldigde interesten door particulieren		53 530,94
Saldo in kas		62 786,72
	(1)	f 1 470 631,90

§ 3. *Weeskamers.*

Het bedrag op ultimo December 1874 onder de administratie der Nederlandsche Portugeesch-Israëlitische weeskamer op Curaçao bedroeg f 85 130,49, waarvan f 64 112,09 aan de Israëlitische gemeente en f 21 018,40 aan particulieren behoorden.

Op ultimo December 1874 bedroeg het saldo in kas van de weeskamer op St. Martin (Ned. ged.). f	3 768,91
Nog uitstaande gelden	1 011,90
Te zamen f	4 780,81

Op St. Eustatius was op ultimo December 1874 door de weeskamer uitgezet . . . . f	3 018,85[5]
Gelden in kas	381,10[5]
Totaal onder het beheer der kamer. . f	3 399,96

§ 4. *Gevangenissen.*

Uit het door de commissie van administratie der gevangenissen op *Curaçao* ingediend verslag over 1874 blijkt het volgende:

De localen, het meubilair en het inwendig bestuur der

(1) Maatregelen zijn aanhangig om de hypotheekbank te doen overgaan in handen van particulieren, in dier voege, dat de kolonie wordt ontheven van de aansprakelijkheid voor mogelijke verliezen, en trapsgewijze weêr in het bezit zal komen van het garantiekapitaal.

gevangenis onder het raadhuis ondergingen geene verandering. Het toenemend aantal gevangenen doet echter meer dan ooit dringend behoefte aan uitbreiding gevoelen.

Dien ten gevolge is eene commissie benoemd om te onderzoeken hoedanig op de beste en minst kostbare wijze de gevangenislocalen zouden kunnen worden uitgebreid.

De gevangenisbeambten hebben op loffelijke wijze aan hunne verpligtingen voldaan.

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Het aantal gevangenen bedroeg op den 1sten Januarij 1874	(1) 31	4	35
In den loop van 1874 werden opgenomen	56	9	65
Te zamen	87	13	100
In den loop van dat jaar verlieten de gevangenis	50	7	57
Aan het einde van 1874 bedroeg dus het aantal gevangenen	37	6	43

Het totaal gevangenen is alzoo vermeerderd met 8.

Van het vertrek, bestemd tot afzonderlijke opsluiting tegen betaling (de pistole) werd in het afgeloopen jaar geen gebruik gemaakt.

De handhaving der tucht leverde bij streng toezigt weinig moeijelijkheid op. Over het gedrag der gevangenen viel over het algemeen niet te klagen. In verhouding tot de toename van het aantal, zijn dan ook de vergrijpen tegen de tucht, welke het opleggen van disciplinaire straffen noodig maakten, eer verminderd dan vermeerderd. Het getal dier straffen bedroeg 34, waarvan 10 door de commissie werden opgelegd, aan 7 mannen en 3 vrouwen, en 24 door haren voorzitter, aan 14 mannen en 10 vrouwen.

In het onderhoud der gevangenen werd op dezelfde wijze als vroeger voorzien: terwijl door geen hunner met eenigen grond over de voeding werd geklaagd.

De gezondheidstoestand was minder gunstig dan in het vorige jaar, hetgeen volgens den Gouverneur, welligt, ten deele althans, aan de digte opeenhooping der gevangenen is te wijten. Het getal zieken bedroeg 13 Onder hen bevonden zich 10 mannen en 3 vrouwen, waarvan 6 mannen en 2 vrouwen in de ziekenkamer der gevangenis werden verpleegd. De overigen moesten, daar de geneesheer dit noodzakelijk achtte, naar het gasthuis worden vervoerd.

Met uitzondering van de dwangarbeiders, die tot het reinigen van de straten en pleinen kunnen worden gebezigd, valt het steeds zeer moeijelijk aan de veroordeelden genoegzamen arbeid te verschaffen, in dier voege, dat daardoor de werkzaamheden der ambtenaren in het raadhuis, boven de gevangenis, niet worden belemmerd.

Men moet zich nog vergenoegen met hen de maïs te doen malen, die in de gevangenis verbruikt wordt, en aan degenen, die een ambacht verstaan, bij goed gedrag de uitoefening daarvan te vergunnen, wanneer dit met de veiligheid en orde in de gevangenis vereenigbaar is.

De arbeid dezer laatsten bragt in het jaar 1874 eene som van f 68 op.

In de gevangenis in de Willemstad zijn in het afgeloopen jaar opgenomen 74 wegens desertie uit de scheepsdienst of het plegen van ongeregeldheden, gearresteerde personen, waaronder 8 vrouwen; voorts 2 gegijzelden wegens schulden, en 1 persoon wegens wanbetaling van door den gewonen regter opgelegde boete en geregtskosten.

Het geval gevangenen op *Bonaire* bedroeg in 1874 5, waarvan op den laatsten December van dat jaar geen overbleef.

Op *Aruba* werden in 1875 22 personen, door den kantonregter veroordeeld, in de gevangenis opgesloten. Op ultimo December was niemand in hechtenis. De deuren en vensters der gevangenis werden in 1874 geverwd en van nieuwe sluiting voorzien.

Op *St. Martin* (*Nederlandsch gedeelte*) bevonden zich op ultimo December 1873 in de gevangenis . 3 personen

In 1874 bijgekomen . . . . 17 »

20 »

Hiervan in 1874 naar Curaçao gezonden 1

ontslagen 15

— 16 »

zoodat op ultimo December 1874 nog . . . 4 » gevangen bleven.

Op *St. Eustatius* werden 22 personen, door den kantonregter tot straf veroordeeld, in de gevangenis opgenomen. Op ultimo December 1874 waren er echter geen gevangenen.

Op *Saba* werden in 1874 6 personen in hechtenis genomen. Op ultimo December 1874 waren echter ook daar geen gevangenen.

E. Eeredienst.

I. Protestantsche.

„Het kerkbezoek, zegt de Gouverneur, bleef op Curaçao, bij deze gemeente veel te wenschen overlaten."

Gedoopt werden in 1874, 44 kinderen.

Tot lidmaten aangenomen 56 personen, waaronder 8 militairen van het garnizoen en 17 manschappen van Zijner Majesteits zeemagt;

14 attestatien werden afgegeven en 1 attestatie ingediend; 3 huwelijken werden kerkelijk ingezegend.

In den loop van het jaar 1874 werden door de predikanten 6 dienstreizen gemaakt: 3 naar Bonaire en 3 naar Aruba.

Noch op Bonaire noch op Aruba werden in 1874 huwelijken kerkelijk ingezegend, kinderen gedoopt of personen tot lidmaten aangenomen.

Op Bonaire ontvingen 5 kinderen godsdienstig onderwijs.

Op St. Martin (Nederlandsch gedeelte) werden door den Methodisten zendeling 68 kinderen gedoopt en 7 personen als lidmaten aangenomen. Het aantal catechisanten bedroeg 12.

De Methodisten-kapel en de woning van den leeraar werden gedeeltelijk op nieuw gedekt en hersteld.

Op St. Eustatius bedroeg het getal door den Methodisten-zendeling gedoopte kinderen 51, en dat van kerkelijk ingezegende huwelijken 3.

Het eiland Saba werd in 1874 drie malen door den Anglikaanschen leeraar van het eiland Anguilla bezocht; 40 kinderen werden door hem gedoopt.

Des Zondags werden godsdienstige voorlezingen gehouden door den schoolonderwijzer.

Het kapitaal der Protestansche kerk op Curaçao bedroeg op ultimo December 1874 f 57 961,28.

De uitgaven van het weezenfonds hebben dat jaar bedragen f 1370 te weten:

voor maandelijkschen onderstand	f	988
» kleeding		381
» zegelregt		1
	f	1370

Het getal bedeelde weezen bedroeg 29.

Het weezenfonds genoot in 1874 als vroeger van gouvernementswege een subsidie van f 1500.

(1) Ten gevolge van eene in het gevangen-register van 1873 ingeslopen vergissing, stelde het vorige verslag het aantal der gedurende dat jaar ontslagen mannen abusivelijk op 82 in plaats van 85, en kwam zoo doende tot het cijfer van 34 aan het einde van dat jaar aanwezige mannen; dit moest zijn 31.

Aan de armen werd uitgedeeld eene som van f 1962
Uit de algemeene armengelden werd daartoe bijgedragen f 898,64.

II. Roomsch-katholijke.

Het aantal Roomsch-katholijke geestelijken bestond op ultimo December 1874 uit een geestelijke van den 1sten rang, tot herstel van gezondheid met verlof in Nederland, en 14 van den 2den rang.
Zoowel de kerkvoogd als twee geestelijken van den 2den rang keerden sedert van verlof uit Nederland terug.
Behalve den geestelijke van den 1sten rang zijn op het eiland Curaçao werkzaam 10 geestelijken, waarvan 7 door het Bestuur bezoldigd, benevens 3 gepensioneerde pastoors. De overige bezoldigde geestelijken zijn verdeeld als volgt: 2 op Bonaire, 2 op Aruba, 1 op St. Martin (Nederl. gedeelte) 1 op St. Eustatius en 1 op Saba.
Van de zusters van liefdadigheid bevonden zich:

op de scholen in de stad	40
» » » » » buitendistricten	10
in het gasthuis, leprozen- en krankzinnigen-gestichten	29
op Bonaire voor het onderwijs	4
» Aruba » » »	4

Het kapitaal van de Roomsch-katholijke kerk, op Curaçao behoorende, bedroeg op ultimo December 1874 f 8866,65.
Aan de armen werd uitgedeeld f 1204, waarvan door het Gouvernement f 898,64 uit de algemeene armengelden is bijgedragen.
Even als vroeger ontving de gemeente van het Gouvernement eene som van f 1500 ten behoeve der Roomsch-katholijke weezen.
Op Bonaire werden in 1874 155 kinderen gedoopt, 5 huwelijken ingezegend en aan 512 kinderen godsdienstig onderwijs gegeven.
Op Aruba werden bij deze gemeente gedoopt 188 en aangenomen 146 kinderen.
Op St. Martin (Nederl. gedeelte) werden gedoopt 41 kinderen en 2 bejaarden, en kerkelijk ingezegend 4 huwelijken.
Het getal catechisanten bedroeg 105.
Op St. Eustatius werden door den Roomsch-katholijken geestelijke 17 kinderen gedoopt. Geen huwelijken werden kerkelijk ingezegend.
Op Saba werden bij deze gemeente gedoopt 20 kinderen.

III. Israelitische gemeenten.

a. *Nederlandsch-Portugeesch Israëlitische.*

Aan de armen werd uit de algemeene armengelden verstrekt eene som van f 449,36.
Het kapitaal aan deze gemeente behoorende bedroeg op ultimo December 1874 f 64 112.09.

b. *Nederlandsch-Hervormd Israëlitische.*

Het zielental bedroeg op ultimo December 1874 296.
Twee huwelijken werden bij deze gemeente kerkelijk ingezegend.
De uitgaven, voor het jaar 1874 geraamd op f 3664, hebben bedragen f 2506,39. De inkomsten, geraamd op f 820, hebben beloopen f 950,75. Het tekort is gedekt door hoofdelijken omslag der gemeenteleden.
Het armenfonds bedroeg op ult°. December 1874 f 523,95.
De begraafplaats der gemeente wordt steeds behoorlijk onderhouden.
De gemeente is, wegens de beperktheid der geldmiddelen, nog niet in staat om een prediker te bezoldigen. In de vervanging van den in 1874 overleden voorlezer kon, wegens gebrek aan een geschikt persoon, nog niet worden voorzien.

F. Instellingen van liefdadigheid.

I. Het krankzinnigengesticht.

De ten vorige jare door den Kolonialen Raad vastgestelde verordening, houdende bepalingen omtrent het gesticht voor krankzinnigen op Curaçao, werd door opneming in het *Publicatieblad* van 1874, n°. 10, op den 7den Maart afgekondigd
Naar aanleiding van het bepaalde in deze verordening, gewijzigd bij die van 7 tot 8 April 1874, *Publicatieblad* n°. 12, hadden de driemaandelijksche bezoeken van den procureur-generaal, vergezeld door een lid of plaatsvervangend lid van den geneeskundigen raad, geregeld plaats.
Uit het verslag der directie van het gesticht blijkt:
Dat het gebouw na de daaraan in 1870 en 1871 aangebragte veranderingen en de plaatsing van bijgebouwen, ruim genoeg en geschikt is om aan de vereischten van een geneeskundig krankzinnigengesticht te voldoen.
In eenige localen werden wijzigingen gebragt ten einde de gevaarlijke krankzinnigen van de rustige te scheiden.
Het vervangen van de met Portland cement gepleisterde vloeren door planken vloeren wordt in het belang van de gezondheid der verpleegden wenschelijk geacht.
In den toestand der lijders werd eenige verbetering opgemerkt. Door de directie worden de ijver en zorg van den geneesheer, met de dienst in het gesticht belast, zeer geroemd.
In dit gesticht waren 6 zusters van liefdadigheid werkzaam tot verpleging der lijders, benevens 1 bediende en 1 pontvoerder.

Op 1 Januarij 1874 bedroeg het getal krankzinnigen in het gesticht		18
in 1874 bijgekomen		3
		21
in 1874 overleden	3	
ontslagen	2	
		5
Aanwezig op 1°. Januarij 1875		16

De uitgaven van het krankzinnigengesticht bedroegen f 4317,25; met inbegrip van f 400 voor onderhoud der gebouwen.

II. Het leprozengesticht.

In 1874 werden 9 personen in het gesticht op Curaçao verpleegd, waarvan 2 overleden.
De uitgaven bedroegen f 1993,60;
4 zusters van liefdadigheid belasten zich met de verpleging der lijders.
Op St. Martin (Nederlandsch gedeelte) werden van gouvernementswege 15 en op St. Eustatius 13 lijders verpleegd.

III. Het gasthuis en hospitaal voor de armen.

Op 1 Januarij 1874 waren aanwezig		47 lijders.
in 1874 bijgekomen		107 »
		154
uitgegaan	76	
overleden	36	
		112 »
Op 1 Januarij 1875 aanwezig		42 »

De ontvangsten bedroegen, met inbegrip eener som van f 1017,70[5], door den president der directie voorgeschoten, f 9247,39, zijnde tevens het bedrag der uitgaven.
Het gewone subsidie van het Gouvernement werd ook over het jaar 1874 verleend.

IV. Spaarbank en bank van leening.

Blijkens het openbaar gemaakte verslag der Curaçaosche Spaar- en beleenbank over het 24ste huishoudelijke jaar, van den 1sten Julij 1873 tot en met den 30sten Junij 1874, sloot de balans op laatstgemelden datum met een eindcijfer van f 243 399,28^5.

De kosten van administratie beliepen f 3866,72.

Het aantal leden onderging geene verandering en bleef 117.

Op Bonaire werd voor de aldaar gevestigde spaar- en beleenbank een nieuw bestuur gekozen.

Het saldo in kas bij die inrigting bedroeg op 1°. Januarij 1874		f 384,57
De stortingen in 1874 beliepen		367,95
Aflossing van panden.		329,25
Aflossing en interesten van obligatien . .		270,41
Aan terugname	f 394,45^5	
Op panden uitgezet. . . .	502,75	
Op obligatien.	325,00	
Aan eigenaren van verkochte panden uitgekeerd.	23,02	
Onkosten	73,15	
Saldo in kas	33,80^5	
		1352,18
Kapitaal		f 2250,40^5

Het fonds der instelling is in 1874 vooruitgegaan met f 135,76.

Aan het voornemen, om op Aruba eene nieuwe spaar- en beleenbank op te rigten, waarvan in het vorig verslag werd melding gemaakt, is geen gevolg gegeven.

V. andere instellingen van liefdadigheid.

Hiertoe behooren de Protestantsche Maatschappij van Weldadigheid, de Israelitische Maatschappij tot hulpbetoon aan vlijtige armoede, de verschillende begrafenissocieteiten op Curaçao en de armenkassen op de verschillende eilanden, als:

op *Bonaire*:

In kas op 1°. Januarij 1874	f 453,24
Inkomsten in 1874.	161,35^5
	f 614,59^5
Uitgaven in 1874	242,27^5
Saldo in kas op ult. December 1874 . .	f 372,32

op *Aruba:*

In kas op 1°. Januarij 1874	f 1002,52^5
Inkomsten in 1874.	378,45
	f 1380,97^5
Uitgaven in 1874	556,67^5
Saldo in kas op ult. December 1874 . .	f 824,30

op *St. Martin* (*Ned. ged*):

In kas op 1°. Januarij 1874	f 13,07
Inkomsten in 1874.	727,70
	f 740,77
Uitgaven in 1874	670,62
Saldo in kas op ult. December 1874 . .	f 70,15

op *St. Eustatius:*

De armenkas was op ult. December 1873 geheel uitgeput. In 1874 werden geen ontvangsten gedaan, zoodat geen gelden meer te beheeren waren.

Het aantal hulpbehoevende vrijgemaakten, aan wie van Gouvernementswege ondersteuning verstrekt werd, bedroeg op St. Martin 44 en op St. Eustatius 36.

G. Burgerlijke geneeskundige dienst.

De gezondheidstoestand was gedurende het jaar 1874 in de geheele kolonie bijzonder gunstig. Epidemische ziekten deden zich niet voor.

Het aantal geneeskundigen op Curaçao werd met 1 vermeerderd, doordien een gepensioneerd gouvernements-geneeskundige van het eiland Bonaire zich op Curaçao heeft gevestigd.

In het aantal apothekers kwam geene verandering.

Door den voorzitter en de geneeskundige leden van den geneeskundigen raad werden op Curaçao kosteloos vaccinatien verrigt, met stof daartoe uit Nederland ontvangen. De uitslag was over het algemeen zeer bevredigend.

Ook de andere eilanden der kolonie werden van vaccinestof voorzien, die ook dáár met gunstig gevolg werd aangewend. De raad merkt op dat de bezwaren, welke vroeger op Curaçao tegen de koepokinenting bij het algemeen bestonden, voor meer vertrouwen hebben plaats gemaakt, waaraan is toe te schrijven, dat het getal vaccinatien en revaccinatien, ofschoon niet officieel bekend, wordt geacht, dat van vorige — en vooral van de laatste — jaren te overtreffen.

Door opneming in het *Publicatieblad* van 1874 werden afgekondigd:

1°. onder n°. 18, het besluit, waarbij wordt vastgesteld eene lijst van de geneesmiddelen die, behalve in de openbare apotheken en in die der geneeskundigen, hetzij bereid of onbereid, niet bij eene mindere hoeveelheid, dan daarbij is opgegeven, mogen worden verkocht of gesleten;

2°. onder n°. 19 het besluit, waarbij een reglement wordt vastgesteld voor de gezagvoerders van in de kolonie Curaçao in quarantaine liggende vaartuigen;

3°. onder n°. 20, het besluit, waarbij eene instructie wordt vastgesteld voor den quarantaine-geneesheer op het eiland Curaçao, ingevolge art. 6 der quarantaine-verordening, en

4°. onder n°. 21, het besluit, waarbij eene instructie wordt vastgesteld voor den quarantaine-loods op het eiland Curaçao, ingevolge art. 26 der quarantaine-verordening.

De gebouwen in het fort Beekenburg zijn tot quarantaine-etablissement ingerigt; terwijl een nieuw wachthuis en eene woning voor den quarantaine-loods werden daargesteld.

In de maand November 1874 werd door Zijner Majesteits stoomschip *Het Loo*, met goed gevolg de boei n°. 2 op de quarantaineplaats in de Caracas-baai gelegd en eenige landvasten gelegd.

Een der op Curaçao gevestigde geneesheeren werd benoemd tot quarantaine-geneesheer.

H. Onderwijs.

Uit het verslag der schoolcommissie over 1874 blijkt onder anderen, dat op het eiland Curaçao zijn: 22 scholen,

te weten: 4 openbare en 18 bijzondere. Drie der openbare uitsluitend voor jongens en één voor jongens en meisjes. Van de bijzondere vier uitsluitend voor jongens, vier voor meisjes en tien voor jongens en meisjes.

Het aantal schoolgaande kinderen bedroeg 2400, waarvan 410 op de landsscholen, 640 op bijzondere scholen, 1350 op de scholen der zusters van liefdadigheid en op die van Civilisadó. Deze laatste scholen genieten van gouvernementswege eene jaarlijksche tegemoetkoming voor schoolbehoeften.

Het schoolverzuim op de scholen door kinderen van onvermogende ouders is eer toe- dan afgenomen, zonder dat het der schoolcommissie is mogen gelukken middelen te beramen om daarin verbetering te brengen.

Op Curaçao werd een nieuw schoollocaal gebouwd, dat weldra zal betrokken worden.

De landsschool op Bonaire telde in 1874, 83 en de scholen der zusters van liefdadigheid 293 leerlingen.

De landsschool op Aruba werd bezocht door 73 kinderen. Op de twee scholen der zusters van liefdadigheid aldaar, werd veel geklaagd over schoolverzuim, hetgeen oorzaak was dat het getal leerlingen niet juist kon worden opgegeven.

In de landsscholen op St. Martin (Ned. gedeelte) ontvingen 74 kinderen onderwijs; te weten: 20 in de hoofdplaats en 54 in twee buitendistricten. Ten gevolge van het vertrek van den onderwijzer werd in één der districten geen school gehouden.

De zondagsscholen onder de leiding van den Methodisten zendeling en van den Roomsch-katholijken geestelijke werden respectivelijk bezocht door 200 en 128 kinderen.

Op St. Eustatius telde de landsschool 100 leerlingen, waarvan 90 kosteloos onderwijs genoten.

Het aantal leerlingen op de Methodisten zondagschool bedroeg 115.

Op Saba is geen landsschool, doch wordt aan een daar gevestigd onderwijzer van gouvernementswege eene toelage verstrekt wegens het geven van kosteloos onderwijs aan kinderen van onvermogende ouders. Het getal dezer kinderen bedroeg in 1874 30 tot 35.

I. Landsgebouwen en openbare werken.

Behalve het gewoon onderhoud zijn gedurende 1874 de volgende werken door het bouwdepartement uitgevoerd.

Uitbaggeren van het Rifwater langs het strand aan de Overzijde.

Uitbaggeren van het Waaigat langs de kade van de Willemstad.

Het maken van een nieuw en het herstellen van een reeds gebruikt vlot.

Vernieuwen van de bestrating van de Heerenstraat en van een gedeelte van de Windstraat in de Willemstad.

Herstellen van een gedeelte der kade langs den waterkant van de Willemstad.

Beleggen met grind van den weg op den berg van Altena en van de straat langs het plein vóór de Roomsch-katholieke kerk op Pietermaai.

Ophoogen der bestrating van de ijzer- en smidsstraten aan de Overzijde.

Maken van een houten boei voor de quarantaineplaats in de Caracasbaai.

Vastmetselen van vijf landvasten en het maken van een steenen hoofd aldaar.

Inrigten van het kazernegebouw in het fort Beekenburg tot ziekenzalen en van de politiekamer en het kruidmagazijn tot woonvertrekken.

Bouwen van een woonhuis voor den quarantaine-loods.

Bouwen van een wachthuis.

Bouwen van een lijkenhuis.

Stellen van een vlaggestok op de batterij Uitkijk.

Bouwen van een scheidingsmuur, voorzien van een hok.

Maken van een houten beschot in de zaal van het hof van justitie.

Herstellen en verwen van de officierswoningen n°. 12 en 14.

Gedeeltelijk vernieuwen van den vloer der galerij onder het fiscalaat.

Verwen van de gebouwen in het fort Nassau en van de magazijnmeesterswoning in het Waterfort.

Veranderen der fornuizen van de keuken in het Waterfort.

Inrigten van den paardenstal in het Waterfort tot magazijn.

Het stellen van muren aan de bogen n°. 19 en 20 in het Waterfort.

Vernieuwen van den vloer van boog n°. 19 en het maken van een vloer van Portland cement in boog n°. 15.

Vernieuwen van het pleisterwerk en van een gedeelte der beklamping van regenbak n°. 1 in het Riffort.

Voortgegaan met het herstellen van het buitenvlak der kustbatterij van het Waterfort.

Voorts verschillende werken van minder omvang, ter voldoening aan aanvragen der betrokken departementen.

De op het einde van 1873 op Bonaire in aanbouw zijnde regenbak van het hospitaal werd in 1874 voltooid.

Aan verschillende gebouwen werden herstellingen tot gewoon onderhoud gedaan.

Een nieuwe weg van Kralendijk naar Rincon langs de kust over Pedro Halto werd gemaakt, waartoe de ingezetenen door arbeid en geld bijdroegen. Om den weg goed begaanbaar te maken, worden nog meer uitgaven gevorderd.

De landsgebouwen op Aruba werden met de daarvoor aangewezen middelen zooveel mogelijk in goeden staat gehouden.

Het gouvernementsschoolgebouw eischt vergrooting.

De herstellingen aan de straten en wegen worden steeds voortgezet.

Op St. Martin (Nederlandsch gedeelte) zijn de gouvernementsgebouwen naar behooren onderhouden.

Door geldelijke bijdragen van de ingezetenen was men in staat gesteld de marktplaats te verbeteren, door het bouwen van eene beschutting tegen de zonnestralen.

Op St. Eustatius werd op het terrein van het leprozengesticht een gebouw daargesteld met drie vertrekken.

De publieke wegen en straten werden behoorlijk onderhouden.

Er werd een begin gemaakt met het opbouwen van een steenen steunmuur, ter voorkoming van aardstortingen nabij het pad van den berg naar de baai.

J. Vervoerwezen.

De maildienst tusschen Curaçao en St. Thomas, in verbinding met de stoombooten van de Royal Mail Company, werd in 1874 ééns in de maand door zeilschoeners waargenomen.

De mailschoener vertrok van Curaçao den 21sten van iedere maand, om den 4den of 5den van den volgenden maand terug te keeren.

Aangezien de agenten van de Hamburger stoombooten zich bereid hadden verklaard tot het overvoeren der voor Curaçao bestemde brievenzakken, die den 16den van iedere maand via Engeland op St. Thomas worden aangebragt, kon in 1874 ook langs dezen weg de correspondentie van Europa met Curaçao geregeld plaats hebben.

Ingevolge eene nadere regeling bestaat thans tweemaal 's maands gelegenheid ter overbrenging der mail-correspondentie naar en van St. Thomas, en wel op den 7den en 21sten van elke maand, in verhouding met de Engelsche mail.

Van de Hamburger booten, die den 10den en 25sten van iedere maand van Curaçao via St. Thomas naar Hamburg vertrekken, wordt vooral door de zeelieden en militairen veel gebruik gemaakt tot verzending van brieven naar Nederland, aangezien de porto's ad 25 cents per enkelen brief, minder bezwarend zijn dan de verzending per Engelsche mail.

Het brievenvervoer naar en van de eilanden St. Martin, St. Eustatius en Saba bleef op denzelfden voet:

De volgende staat toont eenige bijzonderheden aan nopens het postwezen in 1874.

ONTVANGEN.

VAN	Per mail. Brieven	Per mail. Couranten.	Per scheepsgelegenheid. Brieven.	Per scheepsgelegenheid. Couranten.	Totaal brieven.	Totaal couranten.
Nederland. . . .	3407	10125	252	»	3659	10125
Suriname	369	876	6	»	375	876
Groot-Britannie en via Groot-Britannie v. and. Staten	10275	15813	»	»	10275	15813
Frankrijk en via Frankrijk van andere Staten . . .	2626	5890	»	»	2626	5890
St. Thomas en andere plaatsen . .	20029	252	»	»	20069	252
Duitschland en via Duitschland van andere Staten . .	2165	463	»	»	2165	463
	38911	33419	258	»	39169	33419

VERZONDEN.

NAAR	Per mail. Brieven.	Per mail. Couranten.	Per scheepsgelegenheid. Brieven.	Per scheepsgelegenheid. Couranten.	Totaal brieven.	Totaal couranten.
Nederland. . . .	1831	293	123	»	1954	293
Suriname	290	350	9	»	299	350
Groot-Britannie en via Groot-Britannie n. and. Staten.	3373	113	»	»	3373	113
Frankrijk en via Frankrijk naar andere Staten . . .	4277	48	»	»	4277	48
St. Thomas en andere plaatsen . .	813	153	»	»	813	153
Duitschland en via Duitschland naar andere Staten . .	2800	86	»	»	2800	86
	13384	1043	132	»	13516	1043

De cijfers vermeld in de rubrieken van ontvangen en verzonden couranten per mail toonen aan het getal porto's of vellen druks. De ontvangen porto's aan het postkantoor te Curaçao bedroegen, met inbegrip van f 580,94^{5} wegens verkochte postzegels, f 9599,92^{5}, tegen f 10 894,05^{5} in 1873.

Het nadeelig verschil met het vorige jaar moet gedeeltelijk worden toegeschreven aan de lagere porto's voor verzending van brieven per Hamburger booten verschuldigd.

Het gebruik van postzegels blijft steeds zeer beperkt.

De aan den heer Newton te Londen verleende concessie, om Curaçao door onderzeesche kabels in telegraphisch verkeer te brengen, waarvan werd melding gemaakt in het laatste verslag, kwam nog niet tot uitvoering.

In het *Publicatieblad* van 1874, n°. 13, is opgenomen het gouvernementsbesluit, dd. 9 April 1874, n°. 162, waarbij bekend gemaakt wordt het staken van de vaart der stoombooten van den Noord-Duitschen Lloyd, te Bremen, naar West-Indie.

K. Geldelijk beheer.

Onder n°. 14 werd in het *Publicatieblad* van 1874 afgekondigd de wet van 15 April 1874 (*Staatsblad* n°. 33), tot vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten van Curaçao, over het dienstjaar 1870.

§ 1. *Bank.*

Omtrent den staat der Curaçaosche Bank op ultimo December ll., en de operatien dezer inrigting gedurende het jaar 1874, worden de volgende bijzonderheden in het verslag der directie aangetroffen:

Op ultimo December 1874 was het bedrag der bankbiljetten even als op 1°. Januarij van dat jaar:

3173 stuks à f 5.	f 15 865,00	
3491 » » 10.	34 910,00	
1725 » » 25.	43 125,00	
1096 » » 50.	54 800,00	
9485 stuks.		f 148 700,00

Het kapitaal van de Bank voortspruitende uit te goed gemaakte interesten en disconto's, was op 1°. Januarij 1874 groot . . . . f 246 768,63^{5}

Gedurende het jaar 1874 werd ontvangen een bedrag van.	f 17 688,88^{5}			
Betaald voor administratiekosten	2 009,44			
Zoodat de overwinst over 1874 was . . .		f 15 679,44^{5}		
Daarvan voor de kolonie beschikbaar gesteld 50 pct. . .	f 7 839,72			
en bijgedragen tot het daarstellen van een schoolgebouw op den berg	2 953,00			
		10 792,72		
Zoodat het kapitaal in 1874 is vermeerderd met			4 886,72^{5}	
En op ultimo December bedroeg				251 655,36

Totaal bedrag van het kapitaal van de instelling op ult. Dec. 1874, bestemd voor de operatien. . . f 400 355,36

Transporteren f 400 355,36

Per transport . 400 355,36

Waarvan op ultimo December 1874 uitstaande:

Op gedisconteerde wisselbrieven, volgens art. 9 van het reglement voor de Bank, voorzien van endossementen tegen een disconto van 5 pct. 's jaars . . . . f 343 050,00

Op gedeponeerde specien rentende 1 pct. 's jaars. 5 530,00

Op gedeponeerde gouvernementswissels mede rentende 1 per cent 's jaars 2 090,00

Te zamen. 350 670,00

Zoodat in de kassen op ultimo December 1874 beschikbaar was voor beleeningen. . . . . . . f 49 685,36

Hierbij gevoegd:

1°. de gelden in deposito voor rekening van anderen op 1 Januarij 1874, groot . . . . f 176,25^5

vermeerderd met de ontvangsten wegens opbrengsten van verkocht geschut, vee en aangehaalde houtskolen, in den loop van 1874 15,66

f 191,91^5

en verminderd met het bedrag, naar aanleiding van de gouvernements-beschikking van den 4den April 1861, n°. 235, aan de koloniale kas uitgekeerd zijnde, het beloop der in 1872 gedeponeerde gelden, afkomstig van verkocht geschut vee 27,38

alzoo op ultimo December 1874 in deposito . . . . f 164,53^5

2°. Het bedrag der 50 per cent van de overwinst van de Bank over 1874 voor de kolonie beschikbaar gesteld 7 839,72

Zamen. . . . . . . 8 004,25^5

Totaal bedrag in de kassen aanwezig op ultimo December 1874 . . . . f 57 689,61^5

Onder den voorzitter van de directie in kas, ten einde bij aanvragen voor kleine beleeningen, daaraan te kunnen gevolg geven, aan biljetten . . . . f 1 000,00

In de reservekas van de Bank tot het doen van beleeningen enz.:

aan biljetten . . . . f 37 630,00

» specie. . . . . 19 059,61^5

56 689,61^5

f 57 689,61^5

De door den Gouverneur, na verkregen goedkeuring van den Kolonialen Raad in 1873 vastgestelde verordening, houdende vergunning tot het oprigten eener naamlooze vennootschap *de Curaçaosche Bank*, om onder de daarbij vermelde voorwaarden, voor den tijd van 25 jaren als circulatiebank in de kolonie werkzaam te zijn, werd bij Koninklijk besluit tot 1 November 1874, n°. 29, vernietigd.

Dat Koninklijk besluit is afgekondigd door opneming in het *Publicatieblad* van 1874, n°. 26.

§ 2. *Begrooting.*

Het *Publicatieblad* van 1874, n°. 2, bevat de wet van 24 December 1873, tot wijziging der koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1872.

In het *Publicatieblad* van datzelfde jaar, n°. 8, is opgenomen de wet van 18 Januarij 1874, waarbij de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1874 definitief is vastgesteld. Ofschoon het 1 per cent patentregt niet het bij die begrooting geraamde bedrag heeft opgebragt, behoefde toch het voor 1874 toegestane subsidie niet geheel te worden uitgeput. De verordening van 1/15 Julij 1874, houdende afkondiging van de voorloopig vastgestelde begrooting van uitgaven en inkomsten voor het dienstjaar 1875, komt voor in het *Publicatieblad* van 1874, onder n°. 17.

De wet van 18 Januarij 1875 (*Staatsblad* n°. 11), waarbij die begrooting definitief werd vastgesteld, is opgenomen in het *Publicatieblad* van 1875, onder n°. 2.

L. Personele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

Geen zoodanige verordeningen werden sedert het laatste verslag vastgesteld.

M. Nijverheid.

§ 1. *Mijnontginning.*

Het graven en uitvoeren van phosphorzure kalk op Klein-Curaçao werd voortgezet. In het jaar 1874 werden in 30 schepen gezamenlijk 7302 tonnen van die stof verscheept, waardoor in de koloniale kas vloeide eene som van f 15 516,75 aan regten en f 2573,59 aan scheepsongelden.

Door den concessionaris J. GODDEN werd de concessie van Klein-Curaçao aan den heer E. J. FOLSOM overgedaan, voor zooveel betreft de phosphorzure kalk van minder dan 60°/₀ gehalte, onder voorwaarde dat niet alleen de heer FOLSOM, maar ook de eerste concessionaris GODDEN verantwoordelijk blijft voor de behoorlijke naleving van het tusschen den laatstgenoemde en het Bestuur in 1871 gesloten contract en van de daarin later gebragte wijziging, ook dan wanneer de heer GODDEN vóór het verstrijken van den termijn, bij gemeld contract gesteld, alle werkzaamheden op het eiland Klein-Curaçao mogt staken.

Op het eiland Curaçao, en wel op de plantage St. Barbara, in het oostelijk gedeelte des eilands, is almede phosphorzure kalk ontdekt, die, naar men verzekert, van

zeer goede hoedanigheid is en in groote hoeveelheid voorhanden zou zijn.

Wat Aruba betreft, wordt in het verslag van den directeur der »Aruba Island Goldmining Company" onder anderen gezegd:

» De molen tot het malen van kwarts is nog niet klaar. De Maatschappij heeft werktuigkundigen uitgezonden om de machinerien, die nog onvoltooid zijn, gereed te maken, waaruit van het voornemen van de Maatschappij kan blijken om de werken met kracht voort te zetten.

» Het gemiddelde getal werklieden bedroeg 60. De werkzaamheden zijn, behoudens eene kortstondige staking, het geheele jaar 1874 voortgezet.

» Van November 1873 tot December 1874 werden 273 tonnen ertsen gemalen, en daaruit verkregen 557 ons goud of nagenoeg 2 ons per ton."

De directeur werd vervangen door een ander, die echter spoedig daarna overleed, doch ook reeds weder is vervangen.

Er is nog geene concessie verleend tot het graven en uitvoeren van de op Aruba aanwezige phosphorzure kalk, omdat de » Aruba Island Goldmining Company" daarop vermeent regt te hebben. Zij heeft dan ook het bestuur der kolonie te dier zake voor het hof van justitie in regten betrokken. (1).

§ 2. *Steenbakkerij.*

Het aantal der in 1874 van Bonaire uitgevoerde klinkers bedroeg 40 200 tegen 99 150 in 1873.

§ 3. *Landbouw.*

Gedurende het geheele jaar 1874 vielen er regenbuijen, die ofschoon niet zwaar en niet genoegzaam om de veeputten in de buitendistricten voor den droogen tijd van 1875 van het noodige water te voorzien, toch voldoende waren voor den landbouw.

Het vooruitzigt op een goeden oogst bestaat dan ook op Curaçao en Bonaire. Ofschoon Aruba wat den gevallen regen betreft nagenoeg onder dezelfde omstandigheden verkeert, is, volgens het verslag van daar, de oogst minder ruim uitgevallen dan verwacht werd.

Van Bonaire werden in 1874 uitgevoerd:

758 205 pond rood verwhout,

260 286 pond watapanapeul,

443 vademen brandhout,

6293 vaten houtskolen en

6600 pond aloë-hars.

Behalve in het noordwestelijk gedeelte is de grond van Bonaire dor en klipachtig en niet geschikt voor den landbouw. Het voornaamste product is Indiaansch koorn. Slechts zelden echter levert dit artikel genoeg voor plaatselijke consumtie.

Het dalen van den prijs van aloë-hars oefende een nadeeligen invloed uit op het aankweeken van den aloë-plant.

Over het algemeen kan gezegd worden, dat de verwachtingen, in der tijd van den verkoop der domaniale gronden in groote kavels gekoesterd, niet zijn verwezenlijkt. Het kan zijn, dat ook de marktprijzen van de watapana-peul en het verwhout, welke geen arbeid tot onderhoud vorderen, eene meer algemeene exploitatie hebben in den weg gestaan.

De afstand van gronden van niet meer dan 6 bunders aan één persoon heeft aan vele vrijgemaakten gelegenheid gegeven om kleine grondeigenaren te worden; hetgeen de emigratie naar andere oorden veel heeft tegengegaan. Het Bestuur moedigt den landbouw zooveel mogelijk aan. De aanvragen om stukjes grond op Bonaire zijn dan ook menigvuldig. De afstand geschiedt steeds tegen vergoeding aan de koloniale kas.

Van Aruba werden in 1874 uitgevoerd: 2882 vaten pindas, 701 schepels boonen, $83\frac{1}{2}$ ton divi-divi, 19 977 ponden aloë-hars, 620 schepels maïs en 4 pakken hooi.

De landbouw op St. Martin (Nederl. ged) was onbeduidend en de voortbrengselen niet voldoende voor de plaatselijke consumtie.

In de behoefte aan aardvruchten werd voorzien door aanvoer van de omliggende eilanden.

Op St. Eustatius onderging de landbouw eene geringe uitbreiding.

De uitvoer bestond uit 1367 vaten aardvruchten, 40 vaten pindas, $6\frac{1}{2}$ vaten stijfsel en 26 vaten suiker.

Op Saba leverde de landbouw genoeg voor de consumtie van het eiland en slechts zeer weinig voor den uitvoer.

§ 4. *Veeteelt.*

Volgens de laatste berigten waren de uitkomsten van den veestapel bevredigend, doch werd de vrees gekoesterd dat de gevallen regen onvoldoende was om tot den aanstaanden regentijd in de behoefte aan drinkwater voor het vee te kunnen voorzien.

De volgende opgave geeft een overzigt van den veestapel in de geheele kolonie op het einde van het jaar 1874:

OP	Paarden.	Ezels.	Muilezels.	Hoornvee.	Schapen.	Geiten.	Varkens.
Curaçao	311	2 240	192	2 179	28 198	37 904	609
Bonaire	132	772	»	600	375	16 000	415
Aruba	78	1 076	30	99	5 209	10 968	743
St. Martin (Ned. ged.)	175	6	9	779	826	698	228
St. Eustatius.	79	82	4	307	317	309	91
	775	4 176	235	3 964	34 925	45 879	2 086

De uitvoer van vee van Aruba bestond in 1874 uit 10 paarden, 7 runderen, 4 muilezels, 301 ezels, 507 schapen, 371 geiten en 107 varkens.

Van St. Martin (Ned. ged) werden in 1874 uitgevoerd: 8 paarden, 84 stuks hoornvee, 88 schapen, 118 geiten, 9 varkens en 2 ezels.

Ten gevolge van meer regen is de toestand van den veestapel op St. Martin (Ned. ged.) beter dan in het jaar 1873.

(1) Blijkens later ontvangen berigten is door het hof op den 14den Mei ll. in deze zaak een eindvonnis gewezen, en daarbij aan gemelde Maatschappij hare hoofdvordering ontzegd, op grond dat hare concessie zich niet verder uitstrekt dan tot de exploitatie van goud- en andere metaalmijnen; terwijl voorts de Maatschappij niet ontvankelijk is verklaard in hetgeen bij de hoofdvordering door haar geëischt werd. Op den 26sten Mei daaraanvolgende werd van dit vonnis door de Maatschappij hooger beroep aangeteekend bij den Hoogen Raad der Nederlanden.

Van St. Eustatius werden in dat jaar uitgevoerd: 19 paarden, 3 muilezels, 11 ezels, 56 runderen, 30 schapen, 17 geiten en 29 varkens.

De veestapel op Saba is gering en slechts voldoende voor de bevolking. Enkele kalveren worden van daar naar St. Thomas verscheept.

§ 5. *Uitgifte van gronden.*

Op Curaçao werden, even als in het vorige jaar, slechts enkele stukjes landsgrond in de buitendistricten tot het bouwen van huisjes afgestaan.

Op Bonaire werden 44 perceelen gronds, gezamenlijk ter grootte van 148 2812 bunders, tegen betaling in eigendom afgestaan. Daarentegen werden op verzoek 11 vroeger verleende concessien, gezamenlijk ten bedrage van 72 bunders, ingetrokken.

Op Aruba werden voor den landbouw in concessie afgestaan 35.4738 bunders en in het dorp, in eigendom, om daarop huizen te bouwen, 816 vierk. ellen.

Op St. Eustatius werd slechts één stukje gouvernementsgrond tegen betaling in eigendom afgestaan.

§ 6. *Zoutpannen.*

Van Curaçao werden in 1874 uit de haven uitgevoerd 14 150 vaten zout. De hoeveelheid uit de buiten-baaijen kan niet worden opgegeven.

De zoutexploitatie op Bonaire is sedert den overgang van de pannen in handen van particulieren meer of min op denzelfden voet gebleven als ze vroeger was. Deze toestand kan niet gunstig genoemd worden. Hierbij komt nog, dat het dikwerf zeer moeijelijk is genoeg werklieden te verkrijgen, zoo zelfs, dat in 1873 en 1874, 93 arbeiders van Curaçao aangebragt moesten worden. De uitvoer bedroeg 25 621 vaten; de geheele oogst 26 000 vaten. Op ultimo December 1874 bleven aanwezig 6 à 7000 vaten van den oogst van 1873.

Op St Martin (Ned. ged.) werden in 1874 door de Maatschappij tot zoutwinning uitgevoerd 151 882 — en door particulieren 94 340 vaten zout, te zamen 246 222 vaten, tegen 138 658 in 1873.

Deze vermeerdering van uitvoer wordt toegeschreven aan het bezigen van molens om het zout fijn te malen, waardoor de verscheping kan geschieden naar plaatsen die vroeger voor den zouthandel met St. Martin (Ned. ged.) gesloten waren.

De vooruitzigten voor het jaar 1875 zijn zeer bemoedigend. De pekel in de pannen is reeds zeer sterk. Zonder zwaren regen hoopte men in de maand Maart ll. een nieuwen oogst te kunnen aanvangen.

Al het zout hetwelk van vroegere jaren nog voorhanden was is afgezet. Ook bestaat gegronde hoop, dat de vraag naar dit artikel niet verminderen zal.

De voordeelige toestand van de zoutpannen op St. Martin (Ned. ged.) is van beduidenden invloed geweest op de inkomsten der koloniale kas, en niet minder op de welvaart der ingezetenen, aangezien al wat werken kan voortdurend op ruime verdiensten kan rekenen.

Ook is de scheepvaart, zoo als later zal blijken, aanzienlijk toegenomen.

§ 7. *Scheepsbouw.*

In 1874 werd op Curaçao slechts één schoener, metende 22 tonnen gebouwd.

Op Bonaire werden gebouwd twee barken, respectivelijk van 10 en 8 tonnen, en één open boot.

Op St. Eustatius werden twee zeilbooten gebouwd.

§ 8. *Handel en scheepvaart.*

De handel die in het jaar 1873 zoo levendig was, is in den loop van het jaar 1874 veel verminderd. Zware verliezen werden geleden door het failleren van onderscheidene handelshuizen in Venezuela.

Maar meer nog dan dit oefende, zoo als hiervoren gezegd, het uitbreken van nieuwe onlusten in die republiek een nadeeligen invloed uit op Curaçaoschen handel, die dan ook sedert de laatste zes maanden van het jaar 1874 in een kwijnenden staat verkeerde.

Daaraan paart zich als van zelf verminderde scheepvaart. Het blokkeren der havens in de provincie Coro had ten gevolge, dat de daar verzamelde producten bestemd voor Europesche markten, niet als vroeger naar Curaçao ter verdere verscheping werden gebragt.

Na het bedwingen van den opstand te Coro werden door de Venezuelaansche Regering de havens van Maracaïbo en Coro voor den buitenlandschen handel gesloten. Hierdoor werd de vaart van Curaçao naar die plaatsen, welke, behalve met schoeners, met twee stoombooten geregeld plaats vond, gestaakt. Eene bijna algeheele stremming van den handel tusschen Curaçao en Venezuela was hiervan het gevolg.

Even als in het vorige jaar de Atlas-Compagnie, heeft ook de Hamburger Stoombootmaatschappij eene interkoloniale stoomboot tussche Curaçao en Maracaïbo in de vaart gebragt, bestemd tot het overvoeren van passagiers en het afhalen van producten, om met de groote stoombooten van Curaçao naar Europa te worden overgebragt. De transatlantische booten van de Hamburger lijn bezochten de haven van Curaçao geregeld twee malen 's maands, zoowel op de uit- als thuisreis.

Binnen die haven kwamen in 1874: met goederen voor directen invoer 1089 schepen, metende 149 839 tonnen; met goederen voor doorvoer 229 schepen, metende 111 356 tonnen, waarvan 62 schepen, metende 84 672 tonnen, binnen drie etmalen met gedeeltelijke lading vertrokken.

In 1874 kwamen in het geheel 1318 schepen, metende 261 195 tonnen, binnen de haven van Curaçao.

In 1873 was dat getal 1273, metende 125 381 tonnen, zoodat in 1874 het aantal binnengekomen vaartuigen 45 meer bedroeg dan in 1873. De tonnenmaat beliep 135 814 tonnen meer.

Onder de uit Europesche havens aangekomen schepen waren 9 van Amsterdam, metende 1577 tonnen.

De staten onder litt. B, C en D geven een verder overzigt van de scheepvaart en van den in- en doorvoer in 1874.

Op Bonaire werden ingeklaard 543 vaartuigen, gezamenlijk metende 8013 tonnen, te weten:

462 Nederlandsche,	metende . .	4527	tonnen,
8 Noord-Amerikaansche,	" . .	2102	"
1 Engelsch,	" . .	143	"
72 Venezuelaansche,	" . .	1241	"

tegen 511 schepen, metende 9164 tonnen, in 1873.

Behalve de reeds vermelde voortbrengselen van den landbouw en het uitgevoerde zout, werden nog van Bonaire in 1874 uitgevoerd 22 681 schepels kalk.

Op Aruba werden in 1874 ingeklaard 246 vaartuigen, metende 2726 tonnen; te weten: 178 Nederlandsche, 67 Venezuelaansche en 1 Engelsch.

De uitvoer bestond, behalve het vroeger vermelde, uit: 830 dozijn geitenvellen. 796½ dozijn strooije hoeden, 5836 pond wol, 677 dozijn gezouten visschen, 20 vaten zout, 686 stuks salon, 275 pond oud koper, 11 kisten jenever, 10 damejeanen azijn, 48 vaten tarwemeel, 46 kisten zeep, 501 dozijn gevlochten mandjes, 4½ kisten kerosine-olie, 5 kisten tabak, 2 kisten kaarsen, 455 oncen onbewerkt goud, 721 vaten kalk, 250 pond stijfsel, 1 baal drooge goederen, 2 damejeanen rum, 53½ dozijn pamelas, 25 dozijn potten pomade, 54 schildpadden, 20 294 eijeren, 4 kisten macaronie, 1000 cigaren, 8 kazen en 14 pond ham.

St. Martin (Nederlandsch gedeelte) werd in 1874 aangedaan door 465 vaartuigen, gezamenlijk metende 31 472 tonnen; hetgeen, vergeleken met 1873, eene vermeerdering aantoont van 26 schepen en 7818 scheepstonnen.

Deze 465 waren verdeeld als volgt:

169 Nederlandsche. . . .	5821	tonnen,
225 Engelsche	17740	"
45 Noord-Amerikaansche .	7467	"

6 Fransche	217	tonnen;
17 Zweedsche	182	»
2 Deensche	16	»
1 Venezuelaansche	29	»

Bovendien werd het eiland bezocht door 288 booten, waaronder 47 onder Nederlandsche vlag.

Behalve het vroeger vermeld zout en vee werden nog van St. Martin (Nederlandsch gedeelte) uitgevoerd: 74 gallons bayrum, 100 huiden, 45 vaten tamarinden, 800 pond katoen en 36 vademen brandhout.

Hierbij wordt onder lit. E overgelegd een staat van de voor consumtie ingevoerde, en onder lit. F, eene opgave van de voor wederuitvoer bestemde goederen.

De reede van St. Eustatius werd in 1874 bezocht door 317 vaartuigen, metende 4439 tonnen, te weten:

247 Nederlandsche	2209	tonnen;
48 Engelsche	1008	»
11 Noord-Amerikaansche	991	»
7 Zweedsche	194	»
4 Deensche	37	»

Saba werd in 1874 bezocht door 182 schepen, te weten: 66 Nederlandsche, 65 Engelsche, 1 Zweedsch, 4 Noord-Amerikaansche, 10 Deensche en 6 Venezuelaansche, benevens 30 zeilbooten.

§ 9. *Zeebrieven en zeepassen.*

In 1874 werden op Curaçao 8 gewone zeebrieven afgegeven, als:

wegens het aannemen van de Nederlandsche vlag	2
verandering van eigenaar	4
aan nieuw gebouwde vaartuigen	1
vernieuwing van een zeebrief, wegens het verstrijken van den tijd	1;

195 permitten van onderscheiden aard werden verstrekt, te weten: wegens verandering van schipper 33, diverse zeepassen 55, voor uitvoer van amunitie 40 en voor invoer van amunitie 67.

Op Bonaire werden afgegeven 4 zeebrieven en 41 visscherspassen.

Van de zeebrieven waren twee voor nieuw gebouwde vaartuigen en twee wegens verandering van den eigenaar.

Op Aruba werden verleend 5 zeebrieven en 14 permitten; op St. Martin (Nederlandsch gedeelte) en op Saba ieder 2 zeebrieven.

§ 10. *Andere takken van nijverheid.*

Hieromtrent valt niets te vermelden.

Koloniaal ve'slag van 1875.

CURAÇAO.

BIJLAGE A.

N°. 89.

OPGAVE van de zaken in het jaar 1874 bij het hof van justitie in de kolonie Curaçao behandeld.

Burgerlijke zaken.

Het getal vonnissen in burgerlijke zaken in het openbaar uitgesproken beliep 34.

Op verzoekschrift.

2, bij elk waarvan een persoon, koopman van beroep, in staat van faillissement verklaard;

1, waarbij een verzoekster voor alsnog, niet ontvankelijk verklaard in het door haar gedaan verzoek tot voornaamsverandering;

1, waarbij bevel gegeven tot verbetering eener geboorteacte;

1, waarbij gehomologeerd een tusschen een faillietverklaarde en zijne concurrente erkende schuldeischers aangegaan accoord.

Op tegenspraak.

2, bij elk waarvan een getuigenverhoor bevolen;

1, waarbij verklaard, dat de gedaagde kan volstaan met aan den eischer te betalen de som, welke hij aan dezen schuldig is, na aftrek van den koopprijs van het door hem aan den eischer, in mindering van het verschuldigde, geleverde, en de gedaagde veroordeeld om aan den eischer tegen kwijting te voldoen de som met dien koopprijs verminderd;

1, waarbij een gedaagde veroordeeld om de som, ter zake waarvan eene vordering tegen hem en een anderen gedaagde was ingesteld, aan den eischer te voldoen, met ontzegging aan den eischer van zijn eisch en conclusie, ten opzigte van den laatstvermelden gedaagde gedaan en genomen;

1, waarbij bevolen overlegging van bewijs van het overlijden van een in het geding bedoeld persoon;

1, waarbij de eischers niet ontvankelijk zijn verklaard in hunne vordering en conclusien, zoo als die tegen den gedaagde zijn gedaan en genomen;

1, waarbij de gedaagden zijn veroordeeld om met de eischers over te gaan tot scheiding en deeling eener nalatenschap;

1, waarbij de gedaagde veroordeeld om aan den eischer te voldoen eene verschuldigde som;

1, waarbij verworpen de door den gedaagde opgeworpen exceptie van onbevoegdheid van het hof, met bevel aan partijen om ten principale voort te procederen;

1, waarbij aan den eischer zijne tegen den gedaagde ingestelde vordering en daaromtrent genomene conclusie van eisch zijn ontzegd;

1, waarbij bevolen dat aan de zijde van den oopspronkelijken eischer, thans geïntimeerde en incidenteel appellant, zou worden overgelegd de dagvaarding, waarbij het tusschen partijen hangende geding in eersten aanleg is aangevangen;

1 waarbij in hooger beroep vernietigd een vonnis van een kantongeregt en op nieuw regtdoende, de oorspronkelijke gedaagde, thans appellant, veroordeeld om aan den oorspronkelijken eischer, thans geïntimeerde en incidenteel appellant, tegen behoorlijke kwijting te restitueren eene door dezen aan den oorspronkelijken gedaagde ter hand gestelde som;

1, waarbij verworpen de door den geïntimeerde voorgestelde exceptie van niet-ontvankelijkheid van het hooger beroep, door den appellant tegen een vonnis van een kantongeregt ingesteld, met bevel aan partijen om ten principale voort te procederen.

Bij verstek.

3, bij elk waarvan verleend verstek tegen den gedaagde en bevolen dat de stukken ter tafel zullen worden nedergelegd, ten einde op de conclusien van den eischer uitspraak worde gedaan;

1, waarbij de eischer, in zijne hoedanigheid van uitvoerder van een uitersten wil, gemagtigd is, om zich te doen betalen, bij voorkeur boven andere schuldeischers, het door den gedaagde aan de nalatenschap verschuldigde bedrag, met de interesten daarvan;

1, waarbij de gedaagde veroordeeld om aan de eischeresse te voldoen de som, die deze van hem te vorderen heeft, en het door de eischeresse gelegde beslag van waarde verklaard;

1, waarbij verleend verstek tegen den gedaagde en die gedaagde veroordeeld om aan de eischeresse te betalen eene verschuldigde som;

1, waarbij bevolen den onmiddelijken verkoop en de toewijzing van een in beslag genomen onroerend goed;

1, waarbij een in beslag genomen onroerend goed aan den eersten afmijner toegewezen;

1, waarbij tegen den gedaagde verleend verstek, met bevel tot oproeping bij eene tweede openbare dagvaarding van alle bekende en onbekende belanghebbenden in eene onbeheerde nalatenschap;

1, waarbij aan den eischer zijn verleend acte van de niet-verschijning van den gedaagde en verlof om dezen bij eene derde openbare dagvaarding op te roepen;

1, waarbij verleend verstek tegen de gedaagden en drie hunner veroordeeld om ieder een derde gedeelte van de in het vonnis vermelde bedragen aan den eischer te betalen;

1, waarbij de gedaagde, in gebreke gebleven om rekening en verantwoording te doen van het door haar gevoerde beheer, veroordeeld is om aan den eischer te voldoen de som, welke hij van eene nalatenschap te vorderen heeft;

1, waarbij bevolen den onmiddellijken verkoop en de toewijzing van twee in beslag genomen onroerende goederen;

2, bij elk waarvan een in beslag genomen onroerend goed aan den hoogsten bieder is toegewezen;

1, waarbij verleend verstek tegen den gedaagde en die gedaagde veroordeeld om aan de eischeresse te voldoen de aan haar verschuldigde som.

Het getal beschikkingen verleend op verzoekschriften als anderzins bedroeg 39.

Beschikkingen.

1, waarbij van de hand gewezen het verzoek om kosteloos te procederen;

1, waarbij de verzoekers niet ontvankelijk verklaard;

1, waarbij voor den daarbij genoemden afwezige een bewindvoerder benoemd;

1, waarbij vergund dat zal worden overgegaan tot den openbaren verkoop van een onroerend goed;

1, waarbij venia aetatis of brieven van meerderjarigverklaring verleend;

1, waarbij magtiging verleend tot den openbaren verkoop van onroerende goederen;

1, waarbij de verzoeker voor alsnog niet ontvankelijk verklaard in het door hem gedaan verzoek;

2, bij elke waarvan verlof verleend tot den onderhandschen verkoop van een onroerend goed;

1, waarbij van de hand gewezen het verzoek tot magtiging op een ambtenaar van den burgerlijken stand om in de registers van geboorten aanteekening te doen van de geboorte van een in een vreemd land geboren kind;

1, waarbij aan twee requestranten, als voogdes en voogd van hunne respective minderjarige kinderen, magtiging verleend om voor die kinderen, mede belanghebbenden in een onroerend goed, behoorende tot een onverdeelden boedel, met de bij dat goed meerderjarige belanghebbenden, tot den openbaren verkoop daarvan mede te werken;

1, waarbij de verzoeker, als bewindvoerder over de goederen aan zijne minderjarige kinderen toebehoorende, gemagtigd om een onroerend goed aan die minderjarigen toebehoorende, in het openbaar te verkoopen;

6, bij elke waarvan magtiging verleend om een persoon, thans zich in het gesticht voor krankzinnigen bevindende, daarin te doen verblijven gedurende een proeftijd van een jaar;

2, bij elke waarvan gevolg gegeven aan letteren requisitoriaal, door een vreemden regter aan het hof gerigt;

1, waarbij vergunning verleend tot kosteloos procederen;

1, waarbij verlof verleend om de daarbij vermelde onroerende goederen, in plaats van de daarop reeds rustende hypotheekschuld, op nieuw te verhypothekeren voor eene meerdere som dan waarvoor die goederen reeds verbonden zijn;

1, waarbij bevolen de openbare verkoop van onroerende goederen, behoorende tot de bij de beschikking aangeduide onverdeelde nalatenschappen.

Voorloopige beschikkingen.

2, bij elke waarvan bevolen de oproeping voor twee commissarissen uit het hof, van de wederpartij van den verzoeker om gehoord te worden;

1, waarbij omtrent een verzoek bevolen dat de noodige bewijsstukken ter griffie van het hof zullen worden overgelegd;

1, waarbij bevolen de oproeping van den vader van den minderjarige;

2, bij elke waarvan bevolen het verhoor van bloedverwanten of aangehuwden van minderjarigen;

2, bij elke waarvan aan een kantonregter opgedragen om eene schuldenaar wiens failliet-verklaring is verzocht, te hooren;

2, bij elke waarvan bevolen het verhoor van den toezienden voogd en van bloedverwanten of aangehuwden van minderjarigen;

1, waarbij bevolen het verhoor van de toeziende voogden en van bloedverwanten of aangehuwden van minderjarigen;

1, waarbij bevolen het verhoor van de verwachters van eene fidei-commissaire nalatenschap;

2, bij elke waarvan drie deskundigen benoemd tot schatting van een onroerend goed;

1, waarbij bevolen de oproeping van mede belanghebbenden in eene onverdeelde nalatenschap;

1, waarbij, naar aanleiding van een verzoek tot verbetering van eene geboorteacte, ambtshalve bevolen de oproeping van getuigen.

Het getal beschikkingen door het hof ambtshalve genomen beliep 2:

1, waarbij een deurwaarder in zijne bediening geschorst, in afwachting der nadere beslissing van den Gouverneur;

1, betreffende de zamenstelling der kamer van vacantie.

Strafzaken.

Het getal vonnissen in strafzaken in het openbaar uitgesproken, bedroeg 50:

2, bij elk waarvan een beschuldigde veroordeeld, ter zake van poging tot moedwilligen doodslag, met voorbedachten rade;

1, waarbij een beklaagde veroordeeld ter zake van diefstal van eene zaak boven de waarde van vijf en twintig gulden;

1, waarbij een beschuldigde veroordeeld, ter zake van het moedwillig toebrengen van een slag, waardoor geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen is ontstaan;

1, waarbij vijf personen veroordeeld ter zake van het niet verschijnen ter teregtzitting om als getuigen te worden gehoord;

1, waarbij een beklaagde veroordeeld ter zake van het ten nadeele der eigenares tot eigen voordeel verkoopen en weerloos maken van zaken, aan hem ter hand gesteld bij wege van lastgeving; met verpligting om die zaken of de opbrengst daarvan op te leveren;

1, waarbij een veroordeelde getuige gedeeltelijk en een andere veroordeelde getuige geheel ontheven van de boete, hun opgelegd ter zake van het niet verschijnen ter teregtzitting, om als getuige te worden gehoord;

1, waarbij in hooger beroep vernietigd een vonnis van een kantongeregt tegen eene beklaagde, thans appellante, uitgesproken; met verklaring dat de kantonregter onbevoegd was om kennis te nemen van het misdrijf aan de beklaagde, thans appellante, ten laste gelegd en met verwijzing der zaak naar den bevoegden regter;

1, waarbij een beschuldigde veroordeeld ter zake van het des bewust gebruik maken van een valsch onderhandsch geschrift;

1, waarbij in hooger beroep bevestigd een vonnis van een kantongeregt, houdende veroordeeling ter zake van hoon;

1, waarbij een beklaagde veroordeeld ter zake van beleediging door woorden aan beambten der politie, in de waarneming hunner bediening, en weêrspannigheid;

1, waarbij een beschuldigde verklaard wederspannig aan de wet;

1, waarbij een beklaagde vrijgesproken ter zake van gewelddadigheid tegen een ondergeschikte beambte van politie, in de waarneming zijner bediening;

1, waarbij twee personen veroordeeld ter zake van het niet verschijnen ter teregtzitting als getuigen;

1, waarbij in hooger beroep vernietigd een vonnis van een kantonregter en, op nieuw regtdoende, een beklaagde veroordeeld ter zake van het als gepatenteerde slijter en tapper niet gesloten houden eener plaats, waar het beroep van slijter en tapper uitgeoefend wordt, gedurende den daarvoor bij algemeene verordening vastgestelden tijd;

1, waarbij een beklaagde veroordeeld ter zake van nalatigheid door hem als schipper van een vaartuig begaan;

1, waarbij een beklaagde ontslagen van alle regtsvervolging ter zake van het daarbij vermelde en veroordeeld ter zake van het moedwillig toebrengen van slagen;

1, waarbij een beschuldigde veroordeeld ter zake van diefstal gepleegd bij nacht op eene plaats, met een bewoond huis gelijk gesteld;

6, bij elk waarvan een persoon veroordeeld ter zake van het niet verschijnen ter teregtzitting om als getuige te worden gehoord:

1, waarbij eene beklaagde ontslagen van alle regtsvervolging ter zake van de daarbij vermelde haar ten laste gelegde feiten;

1, waarbij twee beklaagden veroordeeld ter zake van diefstal van eene zaak boven de waarde van vijf en twintig gulden;

3, bij elk waarvan een veroordeelde getuige ontheven van de boete en kosten, waartoe hij veroordeeld was ter zake van het niet verschijnen ter teregtzitting;

1, waarbij in hooger beroep vernietigd een vonnis van een kantongeregt en op nieuw regtdoende, een beklaagde is veroordeeld ter zake van 1°. beleediging door *bedreiging* van een beambte van politie in de waarneming zijner bediening en 2°. beleediging door *woorden* van een beambte van politie in de waarneming zijner bediening;

1, waarbij twee beschuldigden veroordeeld, ter zake van het afleggen van valsche getuigenis in zake van overtreding ten voordeele van een beklaagde;

1, waarbij een beklaagde veroordeeld ter zake van het toebrengen van een slag;

1, waarbij twee personen veroordeeld ter zake van het niet verschijnen ter teregtzitting om als getuigen te worden gehoord; het openbaar ministerie niet ontvankelijk verklaard in zijn requisitoir ten opzigte van twee andere mede niet verschenen getuigen, en de dagvaarding, waarbij de voormelde vier personen werden gedagvaard, ten opzigte van de twee laatstbedoelde getuigen nietig verklaard;

1, waarbij in hooger beroep vernietigd een vonnis van een kantonregter en op nieuw regtdoende een beklaagde veroordeeld ter zake van het moedwillig toebrengen van een slag;

1, waarbij een beklaagde veroordeeld ter zake van gewelddadigheid gerigt tegen een ondergeschikt beambte van politie, in de waarneming zijner bediening;

1, waarbij een beklaagde ontslagen van alle regtsvervolging ter zake van de daarin vermelde hem ten laste gelegde feiten;

1, waarbij eene beklaagde veroordeeld ter zake van diefstal, door eene huisbediende gepleegd;

1, waarbij ontzegd de eisch door het openbaar ministerie tegen eene achtergebleven getuige gedaan;

1, waarbij een beschuldigde veroordeeld ter zake van diefstal met buitenbraak in een bewoond huis;

1, waarbij twee beklaagden veroordeeld ter zake van het toebrengen van slagen of kwetsuren;

1, waarbij een beklaagde veroordeeld ter zake van het toebrengen van eene kwetsuur en van diefstal;

2, bij elk waarvan een beklaagde veroordeeld ter zake van diefstal;

1, waarbij vier beklaagden veroordeeld ter zake van het moedwillig toebrengen van slagen en kwetsuren;

1, waarbij vier personen veroordeeld ter zake van het niet verschijnen ter teregtzitting om als getuigen te worden gehoord;

1, waarbij zes personen als voren;

1, waarbij een beschuldigde veroordeeld ter zake van diefstal van klein vee in de weide;

1, waarbij een beklaagde ontslagen van alle regtsvervolging ter zake van het daarbij vermelde feit;

1, waarbij een appellant verklaard vervallen van het door hem aangeteekend hooger beroep tegen een door den raad van justitie op St. Martin (Ned. ged.) uitgesproken vonnis;

1, waarbij een beklaagde bij verstek veroordeeld ter zake van laster.

STAAT der plaats gehad hebbende veroordeelingen.

AARD DER MISDRIJVEN.	Geslacht der veroordeelden. Mannen.	Vrouwen.	Duur van den dwangarbeid. Jaren.	OPGELEGDE STRAFFEN. Duur der gevangenisstraf. Dagen.	Maanden.	Jaren.	Bedrag der geldboete. Guldens.	Centen.	Duur der gevangenisstraf bij niet betaling de geldboete vervangende. Dagen.	Maanden.	Ontzetting van de regten en bevoegdheden, vermeld in art. 26 van het Wetboek van Strafregt en tijd van duurzaamheid.
Poging tot moedwilligen doodslag met voorbedachten rade.	1	»	6	»	»	»	»	»	»	»	
	»	1	»	»	»	5	»	»	»	»	
Diefstal van zaken, niet beneden de waarde van vijf en twintig gulden.	1	»	»	»	6	»	»	»	»	»	
	1	»	»	»	6	»	»	»	»	»	
	1	»	»	»	»	1	25	»	4	»	
	1	»	»	»	4	»	10	»	3	»	
	1	»	»	»	»	3	100	»	7	»	Die onder litt. *a*, *b*, *c* en vijf jaren.
Het moedwillig toebrengen van slagen of kwetsuren, waardoor geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen veroorzaakt	1	»	»	»	4	»	25	»	4	»	
	1	»	»	»	4	»	25	»	4	»	
	1	»	»	»	1	»	10	»	3	»	
	1	»	»	»	6	»	25	»	4	»	
	1	»	»	»	»	»	»	50	1	»	
Het niet verschijnen ter teregtzitting van een gedagvaarden getuige. . .	1	»	»	»	»	»	25	»	4	»	
	1	»	»	»	»	»	25	»	4	»	
	1	»	»	»	»	»	25	»	4	»	
	1	»	»	»	»	»	25	»	4	»	
	1	»	»	»	»	»	25	»	4	»	
	1	»	»	»	»	»	15	»	2	»	
	1	»	»	»	»	»	15	»	2	»	
	1	»	»	»	»	»	1	»	1	»	
	1	»	»	»	»	»	5	»	1	»	
	1	»	»	»	»	»	10	»	1	»	
	1	»	»	»	»	»	10	»	1	»	
	1	»	»	»	»	»	10	»	2	»	
	1	»	»	»	»	»	30	»	4	»	
	1	»	»	»	»	»	30	»	4	»	
	1	»	»	»	»	»	30	»	4	»	
	1	»	»	»	»	»	30	»	4	»	
	1	»	»	»	»	»	30	»	4	»	
	1	»	»	»	»	»	30	»	4	»	
	1	»	»	»	»	»	30	»	4	»	
	1	»	»	»	»	»	30	»	4	»	
	1	»	»	»	»	»	30	»	4	»	
	1	»	»	»	»	»	30	»	4	»	
	1	»	»	»	»	»	30	»	4	»	
	1	»	»	»	»	»	30	»	4	»	
	1	»	»	»	»	»	10	»	2	»	
Transporteren	36	1									

AARD DER MISDRIJVEN.	Geslacht der veroordeelden.		OPGELEGDE STRAFFEN.								
			Duur van den dwangarbeid.	Duur der gevangenisstraf.			Bedrag der geldboete.		Duur der gevangenisstraf bij niet betaling de geldboete vervangende.		Ontzetting van de regten en bevoegdheden, vermeld in art. 26 van het Wetboek van Strafregt en tijd van duurzaamheid.
	Mannen.	Vrouwen.	Jaren.	Dagen.	Maanden.	Jaren.	Guldens.	Centen.	Dagen.	Maanden.	
Per. transport	36	1									
Het ten nadeele der eigenares tot eigen voordeel verkoopen en weerloos maken van zaken aan beklaagde alleen ter hand gesteld bij wege van lastgeving, met verpligting om die zaken of de opbrengst daarvan op te leveren . .	1	»	»	»	»	1	12	»	3	»	
Het des bewust gebruik maken van een valsch onderhandsch geschrift. . .	1	»	5	»	»	»	50	»	2	»	
Beleediging door woorden van beambten der politie, in de waarneming hunner bediening; weerspannigheid door een ongewapend persoon gepleegd, door gewelddadigen en feitelijken wederstand tegen ondergeschikte beambten van politie, handelende ter uitvoering van algemeene verordeningen, en gewelddadigheid tegen een ondergeschikt beambte van politie in de waarneming zijner bediening, welke gewelddadigheid bloedstorting en kwetsing heeft veroorzaakt	1	»	»	»	»	2	25	»	3	»	
Het als gepatenteerd slijter en tapper niet gesloten houden eener plaats, waar het beroep van slijter en tapper uitgeoefend wordt, gedurende den daarvoor bij algemeene verordening vastgestelden tijd	1	»	»	»	»	»	25	»	3	»	
Nalatigheid begaan door een schipper.	1	»	»	»	»	».	100	»	7	»	
Diefstal gepleegd bij nacht op eene plaats, met een bewoond huis gelijk gesteld	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	
Beleediging door bedreiging in woorden, van een beambte van politie, in de waarneming zijner bediening . . .	1	»	»	»	»	»	10	»	2	»	
							8	»	1	»	
Het afleggen van valsche getuigenis in zake van overtreding, ten voordeele van een beklaagde.	1	»	5	»	»	»	»	»	»	»	
	1	»	5	»	»	»	»	»	»	»	
Het toebrengen van een slag, waardoor verwonding werd veroorzaakt. . .	»	1	»	»	»	2	»	»	»	»	
Gewelddadigheid tegen een ondergeschikt beambte van politie, in de waarneming zijner bediening . . .	1	»	»	»	»	3	»	»	»	»	
Diefstal, door eene huisbediende gepleegd, in het huis, waar zij haren meester volgde	»	1	»	»	8	»	»	»	»	»	
Diefstal met buitenbraak in een bewoond huis	1	»	7	»	»	»	»	»	»	»	
Het toebrengen van eene kwetsuur .	1	»	»	»	8	»	10	»	3	»	
							10	»	3	»	
Transporteren	48	3									

AARD DER MISDRIJVEN.	Geslacht der veroordeelden.		OPGELEGDE STRAFFEN.								
			Duur van den dwangarbeid.	Duur der gevangenisstraf.			Bedrag der geldboete.		Duur der gevangenisstraf bij niet betaling de geldboete vervangende.		Ontzetting van de regten en bevoegdheden, vermeld in art. 26 van het Wetboek van Strafregt en tijd van duurzaamheid.
	Mannen.	Vrouwen.	Jaren.	Dagen.	Maanden.	Jaren.	Guldens	Centen.	Dagen.	Maanden.	
Per transport	48	3									
Het toebrengen van slagen en kwetsuren	1	»	»	»	6	»	8	»	2	»	
	1	»	»	»	6	»	8	»	2	»	
	1	»	»	»	6	»	8	»	2	»	
	»	1	»	»	6	»	8	»	2	»	
Diefstal van klein vee uit de weide	1	»	5	»	»	»	»	»	»	»	
Laster	1	»	»	»	1	»	25	»	3	»	
	53	4									
	57										

Het getal vonnissen, bevelschriften, besluiten en beschikkingen, in raadkamer genomen op requisitoren van het openbaar ministerie bij het hof als anderzins, beliep 33.

10 vonnissen, bij elk waarvan de gevangenhouding van een verdachte en eene instructie tegen hem bevolen werd;

1 vonnis, waarbij de gevangenhouding van twee verdachten en eene instructie tegen hen bevolen werd;

5 vonnissen, bij elk waarvan de gevangenhouding van een verdachte bevolen en de zaak tegen hem naar de correctionele teregtzitting van het hof verwezen is:

2 vonnissen, bij elk waarvan de gevangenhouding van eene verdachte bevolen en de zaak tegen haar naar de correctionele teregtzitting van het hof verwezen is;

5 vonnissen, bij elk waarvan de teregtstelling van een beklaagde bevolen en deze naar de openbare criminele teregtzitting van het hof verwezen werd;

1 bevelschrift, waarbij verklaard dat de geregtelijke instructie van eene zaak tegen een beklaagde geen voldoende blijken heeft opgeleverd dat eenig misdrijf gepleegd is en dat mitsdien geene termen tot teregtstelling aanwezig zijn, en wijders bevolen dat die beklaagde dadelijk in vrijheid zou worden gesteld, ten ware hij uit anderen hoofde behoort in hechtenis te blijven;

1 vonnis, waarbij de gevangenhouding van twee verdachten bevolen en de zaak naar de correctionele teregtzitting van het hof verwezen is;

1 besluit, houdende bevestiging van eene beschikking van den raad van justitie op St. Martin (Ned. gedeelte), waarbij de door den officier van justitie tegen een persoon gerequireerde regtsingang met bevel van gevangenhouding geweigerd en de invrijheidstelling van dien persoon is bevolen; bij welk besluit de gemelde ambtenaar niet ontvankelijk werd verklaard in zijn verzet tegen zoomede in zijn eisch tot vernietiging van de voormelde beschikking.

1 vonnis, waarbij de teregtstelling van twee beklaagden bevolen en deze naar de openbare criminele teregtzitting van het hof verwezen werden.

1 beschikking waarbij, op verzoek van een beschuldigde, diens teregtstelling vervroegd is.

1 vonnis, waarbij de gevangenneming van vier verdachten bevolen en de zaak tegen hen naar de correctionele teregtzttting van het hof verwezen is.

1 bevelschrift, waarbij voor alsnog het gerequireerde bevel van gevangenneming van een verdachte geweigerd, de zaak naar de correctionele teregtzitting van het hof verwezen, en bevolen is, dat gelijktijdig met die zaak, door het hof tegen een anderen verdachte zou worden geprocedeerd, ter zake van eene met het feit, waarvan de eerstgenoemde wordt verdacht, zamenhangende overtreding.

1 bevelschrift, waarbij voor alsnog het gerequireerde bevel tot gevangenneming van een verdachte geweigerd en de zaak naar de correctionele teregtzitting van het hof verwezen is;

1 vonnis, waarbij de gevangenneming van eene verdachte en eene instructie tegen haar bevolen werd;

1 vonnis, waarbij van twee beklaagden de eene, wiens teregtstelling daarbij werd bevolen, naar de openbare criminele teregtzitting, en de andere naar de correctionele teregtzitting van het hof verwezen is.

Het hof heeft aan den Gouverneur van consideratie en berigt gediend op:

2 vonnissen, door militaire krijgsraden gewezen;

17 requesten, door veroordeelden aan den Gouverneur ingediend, ter erlanging van kwijtschelding, vermindering of verandering van straf.

STAAT

aantoonende het getal vaartuigen en derzelver tonnemaat, gedurende het jaar 1874 in de haven van Curaçao binnengevallen.

	Uit Europesche havens.												Uit Afrikaansche havens (Dakar en Kaap verd.)		Uit Noord-Amerikaansche havens.						Uit havens van Zuid-								Am…
																					Venezulaansche.								
	Amsterdam.		Liverpool, Southampton, Plymouth, Cardiff en Newport.		Grimsby, Guernsey en Gibraltar.		Hamburg.		Havre en Marseille.		Malaga en Genua.				New-York.		Baltimore en Bangor.		Jacksonville en Pensacola.		La Guayra, Porto Cavello en andere.		Coro, Cumarebo en andere.		Maracaïbo, Indiaansche kust en andere.		Cumana, Barcelona en andere.		
Nederlandsche	9	1577	3	608	"	"	2	381	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	32	1 487	53	2889	76	5323	10	390	18…
Engelsche	"	"	7	5492	3	637	"	"	"	"	"	"	5	1396	19	6698	"	"	"	"	19	15 711	"	"	15	2160	1	32	"
Fransche	"	"	"	"	"	"	"	"	4	806	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Noord-Duitsche	"	"	4	828	1	147	4	971	1	172	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	7	4 944	"	"	8	1664	"	"	17…
Zweedsche	"	"	1	304	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Noorweegsche	"	"	"	"	"	"	1	241	1	162	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Deensche	"	"	"	"	"	"	1	152	"	"	1	240	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Italiaansche	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	505	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Spaansche	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	227	"	"	"	"	"	"	"	"	1	187	"	"	"	"	"	"	"
Noord-Amerikaansche	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	12	3806	3	360	5	943	3	773	"	"	"	"	"	"	"
Haïtiaansche	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Dominicaansche	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Venezulaansche	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	100	2 589	80	2426	4	442	5	279	"
	9	1577	15	7232	4	784	8	1745	6	1140	6	972	5	1396	31	10504	3	360	5	943	162	25 691	133	5315	103	7789	16	701	35
																					414 vaartuigen. 39 496 tonnen.								
	48 vaartuigen. 13 450 tonnen.												5 vaartuigen 1396 tonnen.		39 vaartuigen. 11 807 tonnen.						529 vaartuigen,								84 2…

Vaartuigen voor doorvoer ingeklaard: 229, met 111 356 tonnen, waarvan 62 metende 84 672 tonnen, binnen 3 etmalen met gedeeltelijke lading vertrokken.

In 1874 kwamen 45 vaartuigen meer binnen dan in 1873. De tonnemaat bedroeg 135 814 tonnen *meer*.

Amerikaansche Staten.								Uit West-Indische koloniale havens.																		Totaal.	
								Nederlandsche.																			
Vereenigde Staten van Columbia.		Haïti en St. Domingo.		Brazilie.		Argentijnsche republiek.		Suriname.		St. Martin, St. Eustatius en Saba.		Bonaire en Klein Curaçao.		Aruba.		Engelsche.		Fransche.		Spaansche.		Deensche.		Van zee.			
18	1 061	54	3 659	„	„	„	„	1	118	4	154	414	3808	104	1186	5	376	„	„	7	416	22	1 295	3	77	817	23 005
„	„	9	4 918	8	1888	1	260	„	„	1	42	„	„	1	56	8	1673	1	196	„	„	17	15 441	„	„	115	56 600
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	223	„	„	„	„	„	„	5	1 029
17	32 345	1	225	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	22	39 324	„	„	65	80 620
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	304
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	403
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	392
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	505
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	282	„	„	1	79	7	775
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	458	„	„	„	„	1	49	„	„	25	6 389
„	„	6	329	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	6	329
„	„	1	30	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	30
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	15	356	1	8	„	„	„	„	„	„	„	„	2	42	207	6 142
35	33 406	71	9 161	8	1888	1	260	1	118	5	196	429	4164	106	1250	14	2507	2	419	10	698	62	56 109	6	198	1256	176 523
								541 vaartuigen. 5728 tonnen.																			
84 211 tonnen.								629 vaartuigen, 65 461 tonnen.																6	198	1256	176 523
																								Totaal in 1873. . .		1273	125 381

STAAT

van den invoer op Curaçao gedurende het jaar

1874.

Ossenhuiden.	1 059
Pakken geitenvellen.	1 888
Vaten en zakken koffij.	8 210
Zakken cacao.	251
Ceroenen indigo.	21
Okshoofden, vaten, pakken tabak.	3 204
Okshoofden, vaten, pakken, kisten suiker.	8 761
Okshoofden, vaten, pijpen rum.	879
Tonnen verwhout.	1 474
Kisten, balen, pakken, vaten enz. stukgoederen.	2
Kisten, balen, pakken, vaten koopmanschappen.	205 322
Idem drooge provisien.	68 128
Idem natte provisien.	18 233
Okshoofden, vaten, pijpen, kelders, demejeanen jenever.	36 234
Idem wijn in soorten.	24 987
Blokken, stukken mahonijhout en ander hard hout.	1 775
Balen, vaten, pakken enz. (inhoud onbekend).	512

Balen, vaten, pakken enz. (inhoud onbekend).	Mille voeten timmerhout.	Stuks scheeps-rondhout.	Stuks sparren.	Vaten pek, teer, harpuis enz.	Schepels maïs.	Okshoofden, vaten meel enz.	Kisten, kistjes, stuks kaas.	Pond staaf-, band- en bladijzer.	Idem en bladkoper.	Pakken hoedenstroo.	Vaatjes buskruid.	Vaten, balen, zakken katoen.	Idem wol.	Vaten zout.	Tonnen watapanapeul.	Tonnen ijs.	Kisten sigaren.
512	713	768	263	240	33 620	19 854	4 332	»	»	1 214	483	126	297	»	491	»	420

Koloniaal verslag van 1875.

CURAÇAO.

BIJLAGE **D**.

N°. 92.

STAAT

van den doorvoer op Curaçao gedurende het jaar

1874.

Ossenhuiden.	3 874
Pakken geitenvellen.	4 760
Vaten en zakken koffij.	162 875
Zakken cacao.	2 216
Ceroenen indigo	»
Okshoofden, vaten, pakken tabak.	»
Okshoofden, pakken, kisten suiker.	40
Okshoofden, vaten, pijpen rum.	25
Tonnen verwhout.	391
Kisten, balen, pakken, vaten enz. stukgoederen.	»
Kisten, balen, pakken, vaten koopmanschappen.	116 732
Idem drooge goederen.	40
Idem natte provisien.	91
Okshoofden, pijpen, kelders, damejeanen jenever.	50
Idem wijn in soorten.	1 522
Blokken, stukken mahonijhout en ander hard-hout.	»
Balen, vaten, pakken enz (inhoud onbekend).	»

Balen, vaten, pakken enz (inhoud onbekend).	Mille voeten timmerhout.	Stuks scheeps-rondhout.	Stuks sparren.	Vaten pek, teer, harpuis enz.	Schepels maïs.	Okshoofden, vaten meel enz.	Kisten, kistjes, stuks kaas.	Ponden staaf-, band- en bladijzer.	Idem en bladkoper.	Pakken hoedenstroo.	Vaatjes buskruid.	Vaten, balen, zakken katoen.	Idem wol.	Vaten zout.	Tonnen watapanapoel.	Tonnen ijs.	Kisten sigaren.
"	"	"	"	"	4 074	80	180	"	"	"	"	1 165	"	"	"	"	"

OPGAVE van de voor consumtie ingevoerde goederen op het eiland St. Martin (Ned. gedeelte) over het jaar 1874.

NAMEN DER GOEDEREN.		NAMEN DER GOEDEREN.	
Arrowroot	8½ vaten.	Makreel	10 vaten.
Azijn	8 gallons.	Olie (zoete)	19 dozijn flesschen.
Aardappelen (Amerikaansche)	22 vaten.	» (kerosine)	80 gallons.
» (zoete)	355 »	Pindas	14 vaten.
Anchovis	6 flesschen.	Paarden	2 hoofden.
Boter	965 ponden.	Rolpens	3 tonnetjes.
Bier	36 dozijn flesschen.	Rijst	600 ponden.
Brood	3 vaten.	Rozijnen	5 »
Cracken	3 kisten.	Reuzel	180 »
Cacao	224 ponden.	Rum	644 gallons.
Drooge goederen	tot f 13 416.	Schildpadden	3
Erwten	8 schepels.	Spijkers	1000 ponden.
Haringen	5 tonnetjes.	Singels	30 mille.
»	14 vaten.	Suiker (bruine)	17 960 ponden.
Hout, (spencer pine)	2½ m. voeten.	Shads	7 vaten.
» (p. p.)	1 m. »	Sigaren	39 mille.
» (w. p.)	8 m. »	Spek	1 vat.
» (hard)	100 voeten.	Schoppen	5 dozijnen.
Hammen	60 ponden.	Tongen	½ vat.
Kaas (Gouda)	14	Tabak	10 ponden.
» (Amerika)	470 ponden.	Thee	35 »
Koorn	56 schepels.	Uijen	2300 »
Kolen (houts)	126 vaten.	Vermouth	18 dozijn flesschen.
» (steen)	4 tonnen.	Vleesch	1 vat.
Kaarsen (sperm.)	140 ponden.	Visch (gezouten)	2920 ponden.
Koffij	1080 »	Wijn (roode)	5 vaten.
Limonade gazeuse	16 dozijn flesschen.	IJzer (rond)	800 ponden.
Melassie	11 152 gallons.	» (plaat)	370 »
Meel (tarwe)	50 vaten.	Zeep	335 »
» (rogge)	10 »	Worst	16 »
Jenever	35 gallons.	Suiker (witte)	625 »

ZITTING 1875—1876. — 5.

Koloniaal verslag van 1875.

CURAÇAO.

BIJLAGE F.

N°. 94.

STAAT

DER

in de entrepôts op het eiland St. MARTIN (Nederlandsch gedeelte)

gedurende het jaar 1874 ingeklaarde goederen.

	VATEN.																					TONNETJES.				OKSHOOFDEN.					BALEN.					ZAKKEN.							
	Tarwemeel.	Roggemeel.	Korenmeel.	Scheepsbeschuit.	Vleesch en spek.	Hammen.	Geraffineerde suiker.	Bruine suiker.	Melassie.	Cement.	Teer en pik.	Bier.	Wijn.	Lampenglazen.	Reuzel, olie	Erwten.	Aardappelen en wijn.	Arrowrood.	Azijn.	Makreel.	Verw.	Boter.	Reuzel.	Spijkers.	Verw.	Rum.	Tabak.	Melassie.	IJzerwerk.	Pijpen wijn.	Katoen.	Pluksel.	Zeildoek.	Zoolleder.	Touwwerk.	Koren.	Boonen.	Koffij.	Rijst.	Cacao.	Peper.	Haver.	Palen hooi.
	4505	1500	1970	93	536	12	88	38	20	12	21	5	1	3	1	5	44	2	5	2	1	287	397	75	30	63	17	59	2	1	120	16	6	8	12	1191	117	13	33	2	9	10	28
WAARVAN VOOR CU																																											
	917	579	357	21	22	5	5	4	5	2	4	4	»	3	»	»	5	»	1	»	»	82	98	9	»	12	7	7	1	1	»	2	»	2	3	216	17	3	6	»	1	2	1

Haver.	Palen hooi.	KISTEN.																									HOUTWAREN.														
		Kerosine.	Kaarsen.	Vermouth.	Florida.	Likeuren.	Zeep.	Cigaren.	Kogelblaauw.	Kaas.	Haringen.	Beschuit.	Lucifers.	Pijpen.	Rozijnen.	Bladkoper.	Zoutevisch.	Thee.	Oesters.	Breekwaren.	Tabak.	Oud koper.	Wijn.	Boter.	Jenever.	Brandy.	Pitch pine.	Witte pine.	Singels.	Bootriemen.	Demejaenen azijn.	Demejaenen jenever.	Manden limonade.	Manden aardewerk.	Stoelen.	Dozijn schoppen.	Staven rond-ijzer.	Dozijn schapenvellen.	Ponden karet.	Pakken gerookt vleesch.	Vaten jenever.
1[illegible]	28	362	115	19	3	51	410	2	24	117	204	43	6	5	21	4	21	2	1	1	1	2	4	3	529	12	130000 voet.	139000 voet.	457000 stuks.	114 stuks.	100	300	30	9	24	4	10	23	330	2	4

C[illegible]UMTIE INGEKLAARD.

Haver.	Palen hooi.	Kerosine.	Kaarsen.	Vermouth.	Florida.	Likeuren.	Zeep.	Cigaren.	Kogelblaauw.	Kaas.	Haringen.	Beschuit.	Lucifers.	Pijpen.	Rozijnen.	Bladkoper.	Zoutevisch.	Thee.	Oesters.	Breekwaren.	Tabak.	Oud koper.	Wijn.	Boter.	Jenever.	Brandy.	Pitch pine.	Witte pine.	Singels.	Bootriemen.	Demejaenen azijn.	Demejaenen jenever.	Manden limonade.	Manden aardewerk.	Stoelen.	Dozijn schoppen.	Staven rond-ijzer.	Dozijn schapenvellen.	Ponden karet.	Pakken gerookt vleesch.	Vaten jenever.
2	1	45	48	»	3	6	68	»	»	39	20	9	»	5	19	»	2	»	1	»	»	»	»	1	181	»	25500 voet.	20000 voet.	63000 stuks.	»	47	28	»	5	12	4	10	»	»	1	»